

वाराहपुराण*

स्वर्गलोकप्रदायक (नमः)

प्रथमोऽध्यायः ।

नारायणं नमस्कृत्य नरक-
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमु-

नमस्तस्मै वराहाय लीलया हरते महीम् ।

सुरमध्यगतो यस्य मेरुः खण्डखण्डायते ॥ १

दंष्ट्राग्रेषोऽधृता गौरुदधिपरिवृता पर्वतैर्निर्गन्गाभः

सार्क मृत्पिण्डवत्प्राग्दृष्टदुर्गवपुषा†ऽनन्तरूपेण येन ;

सोऽयं कंसासुरारिर्भुरनरकदशास्यान्तकृत‡ सर्वसंस्थः

कृष्णो विष्णुः सुरेशो गुदतु§ मम रिपूनादिदेवो वराहः ॥ २।

---

* (क) पुस्तके एव स्त्रीकी नास्ति ।

† गुदतरवपुषा इति (ख) ।

‡ मधुनरकदशासंज्ञक इति (ख) ।

§ (ग) पुस्तके गुदति मम रिपूनिति पाठो वर्तते ।

¶ (ख) (ग) पुस्तकयोः

“यः संसारार्चये नीरिव नरकजराभ्याधिनकीर्त्तिं भोते

भक्तानां भोतिहर्ता सुरनरकदशासंज्ञकस्त्रीककृपी ।

वरुणाणे

यस्मिन्काले च सत उवाच ।

उद्धृता विभूतिः पूर्वं वराहवपुषा तु सा* ।

शक्त्या† पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ ३ ॥

धरण्युवाच । ‡

वानेव मां समुद्धरति प्रभो§ ।

न ते मूर्त्तिमादिसर्गे च॥ केशव ॥ ४ ॥

वेदेषु॥ मत्स्योभूत्वा रसात् तात्** ।

प्रविश्य विष्णुने दत्तवानसि ॥ ५ ॥

अन्यतु सुरमिते†† त्वं समुद्रस्य मन्यने

धृतवानसि कौर्म्येण मन्दरं मधुसूदन ॥ ६ ॥

पुनश्च ‡‡ जगन्नाथ निमज्जन्तीं रसातलात्‡‡ ।

विष्णुः सर्वेश्वरोऽयं यमिह कृतधियो लीलया प्राप्नुवन्ति

व्यक्तात्मानो न पापं प्रभवमनुदिनाऽरातिपचः क्षितीशः ॥

एष श्रीकोऽस्ति॥ (ख) पुस्तके अस्मात्परं सत उवाच इति पाठो नास्ति ।

* (ख) पुस्तके कल्पवाराहरूपिणेति पाठः ।

† उद्धृता नमिता भक्त्या इति (ख) ।

‡ (ख) एष पाठः (क) (ख) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ कस्मिन् काले भवानेव मां समुद्धरते विभी इति (ग) । अत्र समुद्धरते इत्यात्मनेपदमार्धम् ।

॥ मादिसर्गेषु इति (ख) ।

॥ विप्रनष्टेषु इति (ख) ।

** रसातले इति (घ) ।

†† देवासुरमिते इति (ख) । सुरासुरमयमिति (ग) ।

‡‡ पुनर्वराहरूपेण आगच्छन्तीं रसातलमिति (ख) ।

प्रथमोऽध्यायः ।

उज्जहारैकदंष्ट्रेण भगवन्वै महार्णवात्* ॥ ७ ॥

अन्यद्विरस्यकश्चिपुर्वरदानेन दम्यितः ।

आबाधमानः पृथिवीं स त्वया विनिपातितः ॥† ८॥

पुनर्निःक्षत्रिया देम त्वया चापि पुरा कृता

जामदग्न्येन रामेण त्वया भूत्वा सकृत्प्रभी । ९ ॥

पुनश्च रावणो रणः क्षपितं क्षात्रतेजसा ।

बलिः प्रबद्धो भगवन्त्वया वामनरूपिणा ॥ १० ॥

न च जानाम्यहं देव तव किञ्चिद्विषयमस्ति

उद्धृत्य मम कथं सृष्टिं सृजसे किञ्च कारणम् § ॥ ११ ॥

सकृद्भियेत कृत्वा च पात्यते चापि केन वा ।

केन वा सुलभो देवो भवेत्स्वं सततं विभो ॥ १२ ॥

* भवानेव रसातलादिति (ख) ।

† असावपि वृसिंहं तद्वपुरास्याय नाशित इति (ख) ।

‡ (ख) पुस्तके (९) (१०) श्लोकावेवं पठ्यन्ते—

“बलितु बद्धो भगवन्त्वया वामनरूपिणा ।

पुनर्निःक्षत्रिया विप्र साऽहं हत्वा त्वया कृता ॥

जामदग्न्येन रामेण त्वया भूत्वाऽसकृद्विभी ।

पुनश्च रावणोरक्षः क्षपितं स्वेन तेजसा ॥”

तत्रैकोऽधिकः श्लोकश्च वर्तते यथा—

नन्दगोष्ठेऽवतीर्थ्याऽसौ हतः कंसासुरस्त्वया ।

साम्प्रतं बृद्धरूपेण तिष्ठसे लोकाभीष्टनः ॥

§ सृष्टेः किं मे प्रमाणञ्च त्वया दृष्टं विशेषतः इति (ख) ।

कथञ्च सृष्टेरादिः स्यादवसानं कथं भवेत्* ।

कथं युगस्य गणना संख्याऽस्यानु चतुर्युगम् ॥ १३ ।

को वा विशेषः स्तिष्वस्मिन्का वा वाञ्छा महेश्वर ।

उद्धृत

यज्वे

राजानः के च सिद्धिं प्राप्नुताः ॥ १४ ।

एतत्तः मासेन कथयस्व प्रसीद मे ।

इत्युक्तः क्रोडरूपेण जहास परमेश्वरः ॥ १५ ।

हसतस्तस्य कुक्षौ तु जगद्धात्री ददर्श ह ।

रुद्रान्देवान्सवसवः†, सिद्धसङ्घान्महर्षिभिः ॥ १६ ।

सचन्द्रसूर्यग्रहसप्तलोका-

नन्वस्मितांस्तत्र उपात्तधर्मान् ।

इतीदृशं पश्यति सा समस्तं

यावत् क्षितिर्वेपितसर्व्वगात्रा ॥ १७ ।

उन्मीलितास्यस्तु यदा महात्मा

दृष्टोः‡ धरण्याऽमलसर्व्वगात्रया ।

तावत्स्वरूपेण चतुर्भुजेन

महोदधौ सुप्तमथोऽन्वपश्यत् ॥ १८ ।

शेषपर्यङ्कययने सुप्तं देवं जनार्दनम् ।

दृष्ट्वा तन्नाभिपङ्कोरुडन्तस्थं तं चतुर्भुजम् ।

* कथं युगस्य निर्माणं किम् तस्माच्चतुर्युगमिति (ख) । युगं युगस्य गणनेति कश्चित्पाठः ।

† सवसवः इति चार्धं, सवसूनिमिति साधु ।

‡ पृष्ठ इति (ख) ।

प्रथमोऽध्यायः ।

कृताञ्जलिपुटा देवीं स्तुतिं धात्री जगद्द ह ॥ १८ ।

धरण्युवाच ।

नमः कमलपत्राय नमस्ते पीतवाससे ।

नमः सुरारिविध्वंसकारिणे परमात्मने ॥ २० ॥

शेषपर्यङ्कशयने वृत्तवक्षःस्थलश्रिये ।

नमस्ते सर्वदेवेश नमस्ते मोक्षकारिणे ॥ २१ ॥

नमः शार्ङ्गासिचक्राय जन्ममृत्युविवर्जिते ।

नमो नाभ्यस्थितमहाकमलासनजन्मने ॥ २२ ॥

नमो निष्ठुररक्तोष्ठपाणिपल्लवशोभिने ।

शरणं त्वां प्रपन्नास्मि चाहि नारीमनागसम् ॥ २३ ॥

पूर्णनीलाञ्जनाकारं वाराहं ते जनार्दन ।

दृष्ट्वा भीताऽस्मि भूयोऽपि जगत्त्वद्देहगोचरे ।

इदानीं कुरु मे नाथ दयां चाहि महाप्रभो ॥ २४ ॥

केशवः पातु मे पादौ जंघे नारायणो मम ।

माधवी मे कटिं पातु गोविन्दो गुह्यमेव च ॥ २५ ॥

नाभिं विष्णुस्तु मे पातु उदरं मधुसूदनः ।

उरस्त्रिविक्रमः पातु हृदयं पातु वामनः ॥ २६ ॥

श्रीधरः पातु मे कण्ठं हृषीकेशो मुखं मम ।

पद्मनाभस्तु नयने शिरो दामोदरो मम ॥ २७ ॥

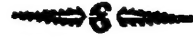
* जन्ममृत्युविवर्जिते इति आर्षं, जन्ममृत्युविवर्जिताय इति साधु

† पूर्णनीलोत्पलाकारमिति (ग) ।

वराहपुराणे

एवं न्येस्य हरेर्न्यानां नामानि जगती तदा ।
नमस्ते भगवन्विष्णो इत्युक्त्वा विरराम ह ॥ २८ ॥

इति वराहपुराणे सम्बन्धे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

ततस्तुष्टो हरिर्भक्त्या धरण्यात्मशरीरगः ।
मायां प्रकाश्य तेनैव स्थितो वाराहमूर्त्तिना ॥ १ ॥
जगाद् किन्ते सुश्रोणि प्रश्नमेतं सुदुर्लभम् ।
वक्ष्यामि पुराणस्य विषयं सर्वशास्त्रतः ॥ २ ॥
पुरा ानां हि सर्वेषामयं साधारणः स्मृतः ।
श्लोकं धरणि निश्चित्य निःशेषं त्वमतः शृणु ॥ ३ ॥

वराह उवाच ।

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ४ ॥
आदिसर्गमहं तावत्कथयामि वरानने ।
यस्माद्धारभ्य देवानां राज्ञां चरितमेव च ॥ ५ ॥
ज्ञायते चतुरंशश्च परमात्मा सनातनः ॥ ६ ॥

आदावहं व्योम रेहत्ततोऽणु-
 रेकैव मत्तः प्रबभूव बुद्धिः ।
 त्रिधा तु सा सत्त्वजस्तमोभिः
 पृथक् पृथक् सत्त्वैरूपैरुपेता ॥ ७ ।
 तस्मिंस्त्रिकेऽहं तमसो महान्स
 सदोच्यते सर्वविद्वां प्रधानः ।
 तस्मादपि क्षेत्रविदूर्जितो यो
 बभूव बुद्धिस्तु ततो बभूव द
 तस्मात् क्षेत्रः श्रवणादिहेतव-
 स्तत्रोऽक्षमाला जगतो व्यवस्थिता ।
 भूतैर्गतैरेव च पिण्डमूर्ति-
 र्मया भद्रे विहिता त्वात्मनैव ॥* ८ ।
 शून्यं त्वासीत्तत्र शब्दस्तु खं च
 तस्मादायुस्तत एवानु तेजः ।
 तस्मादापस्तत एवानु देवि
 मया भृष्टा भवती भूतधात्री ॥ १० ।
 योगे पृथिव्यां जलवत्ततोऽपि
 सबुद्बुदं कललं त्वंण्डमेव ।
 तस्मिन्प्रवृद्धिं च गतेऽहमासी-†
 दापोमयश्चात्मनात्मानमादौ ॥ ११ ।

* मया भद्रे विहिता त्वात्मनैव इत्यत्र कन्दोभङ्गः

† अहमासीदिति आर्षम्, अहमासमिति साधु ।

वराहपुराणे

सृष्ट्वा नारस्ता अर्धं तत्र चाहं

येनैव स्यान्नाम नारायणेति ।

कल्पे कल्पे तत्र शयामि भूयः

सुप्तस्य मे नाभिजः स्याद्यथाद्य ॥ ११ ॥

एवम्भूतस्य मे देवि नाभिपद्मे चतुर्मुखः ।

उत्तस्थी स मया प्रोक्तः प्रजाः सृजामहे ॥ १२ ॥

एवमुक्त्वा तिरोभावं गतोऽहं सोऽपि चिन्तयन् ।

आस्ते यावज्जगद्भाति नाध्यगच्छतु किञ्चन* ॥ १४ ॥

तावत्तस्य महारोषो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः†

सम्भूय तेन बालः स्यात्+देको रोषात्मसम्भवः ॥ १५ ॥

यो रुक्न्वारितस्तेन ब्रह्मणाव्यक्तमूर्त्तिना‡

ब्रवीति नाम मे देहि तस्य रुद्रेति सो ददौ ॥ १६ ॥

सोऽपि तेन सृजस्वेति प्रोक्तो लोकमिमं शुभे ।

अशक्तः सोऽथ सलिले ममज्ज तपसे धृतः§ ॥ १७ ॥

तस्मिन्सलिलमग्ने तु पुनरन्यं प्रजापतिम् ।

ब्रह्मा ससर्ज भूतेषु दक्षिणाङ्गुष्ठतः परम् ॥ १८ ॥

वामे चैव तथाङ्गुष्ठे तस्य पत्नीमथासृजत् ॥ १९ ॥

स तस्यां जनयामास मनं स्वायम्भुवं प्रभुः ।

* नाधिगच्छति किञ्चन इति (क), (ग) ।

+ स्यादिति आर्षमभूदिति साधु ।

‡ ब्रह्मणाव्यक्तरूपिणा इति (ख) ।

§ तपसे सृजत इति (ग) ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

तस्मात्तन्माविता बुद्धिः प्रजानां ब्रह्मणा पुरा* ॥ २० ।

धरण्युवाच ।

विस्तरेण ममाचक्ष्व आदिसर्गं सुरेश्वर ।
ब्रह्मा नारायणाद्याऽयं कल्पादौ चाभवद्यथा ॥ २१

श्रीभगवानुवाच ।

ससर्जं सर्वभूतानि यथा नारायणात्मकः ।

कथ्यमानं मया देवि तदशेषं क्षिते शृणु ॥ २२ ।

गतकल्पावसाने तु निशि सुप्तः स्थितः शुभे ।

सत्त्वादिभिर्यथा ब्रह्मा शून्यं लोकमवैक्षत ॥ २३ ।

नारायणः परोऽचिन्त्यः पराणामपि पूर्वजः ।

ब्रह्मस्वरूपो भगवाननादिः सर्वसम्भवः ॥ २४ ॥

इदं चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति ।

ब्रह्मस्वरूपिणं देवं जगतः प्रभवाव्ययम् ॥ २५ ।

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ॥

अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ २६ ।

सृष्टिं चिन्तयतस्तस्य कल्पादिषु यथा पुरा ।

अबुद्धिपूर्वकस्तस्य प्रादुर्भूतस्तमोमयः ॥ २७ ।

तमो मोहो महामोहस्तामिस्रो ह्यश्वसंज्ञितः ।

अविद्या पञ्चपर्वेषां प्रादुर्भूता महात्मनः† ॥ २८ ।

पञ्चधावस्थितः सर्गो ध्यायतः प्रतिबोधवान् ।

* ब्रह्मणः पुरा इति (ग) ।

† एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

स मुख्यसर्गो विज्ञेयः सर्गविद्भिर्विचक्षितैः ॥ २९ ॥

पुनरन्यमभूत्तस्य ध्यायतः सर्गमुत्तमम् ।

का. तिर्यक्स्त्रोतसु वै यस्मात्तिर्यक्स्त्रतर वै स्मृतः ॥ ३० ॥

पश्चादयस्ते विख्याता उत्पद्यग्राहिणः कृताः* ।

तमप्यसोऽनं मत्वा तिर्यक्स्त्रोतश्चतुर्मुखः ॥ ३१ ॥

ऊर्ध्वस्त्रोतस्त्रिधा यस्तु सात्विको धर्मवर्पिनः ।

ततोऽर्धचारिणो देवाः† सर्वे गर्भसमुद्भवाः ॥ ३२ ॥

तदा सृष्ट्वान्यसर्गन्तु तदा दध्यौ प्रजापतिः ।

असाधकांस्तु तान्मत्वा मुख्यसर्गादिसम्भवान् ॥ ३३ ॥

ततः सञ्चिन्तयामास अर्वाक्स्त्रोतसु स प्रभुः ।

अर्वाक्स्त्रोतसि चोत्पन्ना मनुष्याः साधका मताः ॥ ३४ ॥

ते च प्रकोशबहुलास्तमोद्रिक्ता रजोऽधिकाः ।

तस्मात्ते दुःखबहुला भूयोभूयश्च कारिणः ॥ ३५ ॥

इत्येते कथिताः सर्गाः षड्विंशते सुभगे तव ।

प्रथमो महतः सर्गस्तन्मात्राख्यो द्वितीयकः ॥ ३६ ॥

वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गश्चैन्द्रियकः स्मृतः ।

इत्येष प्राकृतः सर्गः संभूतो बुद्धिपूर्वकः ॥ ३७ ॥

मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः ।

तिर्यक्स्त्रोतश्च यः प्रोक्तस्तैर्यक्स्त्रोतः स उच्यते ॥ ३८ ॥

* उत्पत्त्यां ग्राहिणः कृता इति (ग) ।

† ततोऽर्धचारिणः इति आर्षं, तत ऊर्ध्वचारिणः इति साधु ।

ततोर्ध्वोत्थितासां* विष्टः सप्तमः स तु मानवः ।
 अष्टमोऽनुग्रहः सर्गः सात्विकस्तामसश्च सः ॥ ३८ ।
 पञ्चैते वैकुण्ठाः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः† ।
 प्राकृतो वैकुण्ठश्चैव कौमारो नवमः स्मृतः ॥ ४० ।
 इत्येते वै समाख्याता नव सर्गाः प्रजापतेः ‡
 प्राकृता वैकुण्ठाश्चैव जगतो मूलहेतवः ।
 इत्येते कथिताः सर्गाः किमन्यच्छीतुमिच्छसिः ॥ ४१ ।

धरण्युवाच ।

नवधा सृष्टिरुत्पन्ना ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
 कर्मासा वहधे देव एतन्मे कथयाच्युत ॥ ४२ ।

वराह उवाच ।

प्रथमं ब्रह्मणा सृष्टा रुद्राद्यास्तु तपोधनाः ।
 सनकादयस्ततः सृष्टाऽ मरीचादय एव च ॥ ४३ ।
 मरीचिरत्रिषु तथा अङ्गिराः पुलहः क्रतुः ।
 पुलस्त्यश्च महातेजाः प्रचेता भृगुरेव च ।
 नारदो दशमश्चैव वशिष्ठश्च महातपाः ॥ ४४ ।

* ततोर्ध्वोत्थितासामिति आर्षं, तत ऊर्ध्वोत्थितासामिति साधु ।

† प्राकृतास्ते तु संस्मृता इति (क) ।

‡ (ग) पुस्तकेऽत्रैवं पाठो वर्तते—

“इत्येते कथिताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः ।

प्राकृतो वैकुण्ठश्चैव किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥”

§ सनकादयस्ततः सृष्टा इत्यत्राक्षरमेकमधिकं वर्तते, सनकाद्यास्ततः सृष्टा इति कृते तु न कश्चिद्दोषः, एवं ४५ श्लोकेऽपि ।

सनकादयो निवृत्त्याख्ये तेन धर्मे प्रीयिताः
 प्रवृत्त्याख्ये मरीचाद्या मुक्तैकं नारद मुनिम् ॥ ४५
 योऽसौ प्रजापतिस्त्वाद्यो दक्षिणाङ्गुलसम्भवः ।
 तस्यादौ तत्र वंशे तु जगदेतच्चराचरम् ॥ ४६ ।
 देवाश्च दानवाश्चैव गन्धर्व्वोरगपक्षिणः ।
 सर्व्वे दक्षस्य कन्यासु जाताः परमधा मृगाः ॥ ४७ ।
 योऽसौ रुद्रेति विख्यातः पुत्रः क्रोधसमुद्भवः ।
 भ्रुकुटीकुटिलात्तस्य ललाटात्परमेष्ठिनः ॥ ४८ ।
 अर्द्धनारीनरवपुः प्रचण्डोऽतिभयङ्करः ।
 विभज्यात्मानमित्युक्त्वा ब्रह्मा चान्तर्दधे पुनः ॥ ४९ ।
 तथोक्तेऽसौ द्विधा स्त्रीत्वं पुरुषत्वं चकार सः ।
 विभेद पुरुषत्वं च दशधा चैकधा च सः ॥ ५० ।
 ततस्त्वेकादश ख्याता रुद्रा ब्रह्मसमुद्भवाः ॥ ५१ ।
 अयमुद्देशतः प्रोक्तो रुद्रसर्गो मयाऽनघे ।
 इदानीं युगमाहात्म्यं कथयामि समासतः ॥ ५२ ।
 कृतं चेता हापरञ्च कलिञ्चेति चतुर्युगम् ॥ ५३ ।
 एतस्मिन्ने महासत्त्वा राजानो भूरिदक्षिणाः ।
 देवासुराश्च ये चक्रुर्धर्मकर्म च तच्छृणु ॥ ५४ ।
 आसीत्प्रथमकल्पे तु मनुः स्वायम्भुवः पुरा ।
 तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे अतिमानुषचेष्टितम् ॥ ५५ ।
 प्रियव्रतोत्तानपादनामानं* धर्मवत्सलम् ।

तत्र प्रियव्रतो राजा महायज्वा तपोबलः ॥ ५६ ।
 स चेष्टा विविधैर्यज्ञैर्विपुलैर्भूरिदक्षिणैः ।
 सप्तदीपेषु संस्थाप्य भरतादीन् सुतान्निजान् ।
 स्वयं विशालां वरुणां गत्वा तेषु महत्तपः ॥ ५७ ।
 तस्मिन् स्थितस्य तपसि राज्ञो वै चक्रवर्त्तिनः ।
 उपेयान्नारदस्तत्र दिदृक्षुर्दमचारिणम् ॥ ५८ ।
 स दृष्ट्वा नारदं व्याग्निं ज्वलद्भास्करतेजसम् ।
 अभ्युत्थानेन राजेन्द्र उत्तस्थौ हर्षितस्तदा ॥ ५९ ।
 तस्यासने पादौ च सम्यक् कृत्वा निवेद्य वै ।
 स्वागतादिभिरालापैः परस्परमवाचताम् ॥ ६० ।
 कथान्ते नारदं राजा पप्रच्छ ब्रह्मवादिनम् ॥ ६१ ।

प्रियव्रत उवाच ।

भगवन् किञ्चिदाश्चर्यमेतस्मिन् कृतसंज्ञिते ।
 युगे दृष्टं श्रुतं चापि तन्मे कथय नारद ॥ ६२ ।

नारद उवाच ।

आश्चर्यमेकं दृष्टं मे तच्छृणुष्व प्रियव्रत ।
 ह्यस्तनेऽहनि राजेन्द्र श्वेताख्यं गतवानहम् ॥ ६३ ।
 द्वीपं तत्र सरो दृष्टं फुल्लपङ्कजमालिनम् ।
 सरसस्तस्य तीरे तु कुमारीं पृथुलोचनाम् ॥ ६४ ।

* उपेयादिति भूतलिङ्गं चार्धम् ।

† तस्यासने चेति (ग) ।

‡ फुल्लपङ्कजमास्थितमिति (ख) ।

दृष्ट्वाहं विस्मयापन्नस्तां कन्यामायतेष्वणाम् ।
 पृष्ठवानस्मि राजेन्द्र तदा मधुरभाषिणीम् ॥ ६१ ॥
 कासि भद्रे कथं वासि किं वा कार्त्तमिह त्वया
 कर्त्तव्यं चारुसर्वाङ्गि तन्ममाचक्ष्व भाभने ॥ ६२ ॥
 एवमुक्ता मया सा हि मां दृष्ट्वाऽनिमिषेक्षणा ।
 स्मृत्वा तूष्णीं स्थिता यावत्तावन्मे ज्ञात्तुमुत्तमम् ॥
 विस्मृतं सर्व्ववेदाश्च सर्व्वशास्त्राणि चैव हि ।
 योगशास्त्राणि शिञ्चाश्च वेदानां स्मृतयस्तथा ॥ ६८ ॥
 सर्व्वं दृष्ट्वैव मे राजन् कुमार्याऽपहृतं क्षणात् ।
 ततोऽहं विस्मयाविष्टश्चिन्ताशोकसमन्वितः ॥ ६८ ॥
 तामेव शरणं गत्वा यावत्पश्यामि पार्थिव ।
 तावद्दिग्धः पुमांस्तस्याः शरीरे समदृश्यत ॥ ७० ॥
 तस्यापि पुंसो हृदये त्वपरस्तस्य चोरसि ।
 अन्यो रक्तेक्षणः श्रीमान्वादशादित्यसन्निभः* ॥ ७१ ॥
 एवं दृष्ट्वाः पुमांसोऽत्र त्रयः कन्याशरीरगाः ।
 क्षणेन तत्र कन्यैका न तान् पश्यामि सुव्रत ॥ ७२ ॥
 ततः पृष्ट्वा मया देवी सा कुमारी कथं मम ।
 वेदा नष्टा ममाचक्ष्व भद्रे तन्नाशकारणम् ॥ ७३ ॥

कन्योवाच ।

माताहं सर्व्ववेदानां सावित्री नाम नामतः ।
 मां न जानासि येन त्वं ततो वेदा हृतास्तव ॥ ७४ ॥

* (ग) पुस्तके (७१) श्लोकस्य प्रथमः पादो नास्ति ।

एवमुक्ते तथा राज निष्कयेन तपोधने ।

पृष्टा त एते पुरुषा एतत्कथय शोभने ॥ ७५ ।

कन्योवाच ।

य एष मच्छरीरस्त्वं सर्वाङ्गधारुशोभनः ।

एष ऋग्वेदनामा तु वेदो नारायणः स्वयम् ।

वह्निभूतो दहत्यः पापान्युच्चारणादनु ॥ ७६ ।

एतस्य हृदये योऽयं दृष्ट आसीत्स्वयात्मजः ।

स यजुर्वेदरूपेण स्थितो ब्रह्मा महाबलः ॥ ७७ ।

तस्याऽप्यसि संविष्टो य एष शुचिरुज्ज्वलः ।

स सामवेदनामा तु रुद्ररूपी व्यवस्थितः ॥ ७८ ।

एष आदित्यवत्पापान्याशु नाशयते स्मृतः* ॥ ७९ ।

एते त्रयो महावेदा ब्रह्मन्देवास्त्रयः स्मृताः ।

एते वर्णा अकाराद्याः सवनान्यत्र वै द्विज ॥ ८० ।

एतत्सर्वं समासेन कथितं ते द्विजोत्तम ।

गृहाण वेदाञ्छास्त्राणि सर्वज्ञत्वञ्च नारद ॥ ८१ ।

एतस्मिन्वेदसरसि ज्ञानं कुरु महाद्विज ।

कृते ज्ञानेऽन्यजन्मीयं येन स्मरसि सत्तम ॥ ८२ ।

एवमुक्त्वा तिरोभावं गता कन्या नराधिप ।

अहं तत्र कृतज्ञानस्वद्विद्वद्गुरिहागतः ॥ ८३ ।

इति वराहपुराणे आदिभूतवृत्तान्ते द्वितीयोऽध्यायः ।

—०—

* एष आदित्यसम्पावत्पापान्दहति आशु वा इति (ग) ।

तृतीयोऽध्यायः ।

प्रियव्रत उवाच ।

अन्यस्मिन् भगवज्जन्मन्यासीद्यत्त्वद्विष्टितम् ।
सर्वं कथय देवर्षे महत्कौतूहलं हि मे ॥ १ ।

नारद उवाच ।

स्नातस्य मम राजेन्द्र तस्मिन्वेदसरस्यथ ।
सावित्र्याश्च वचः श्रुत्वा तस्मिञ्जन्मसहस्रिकम् ।
स्मरणं तत्क्षणज्जातं शृणु जन्मान्तरं मम ।
अस्त्यवन्तीपुरं राजंस्तत्राहं प्राग्विद्वजोत्तमः ।
नाम्ना सारस्वतः पूर्वं वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३ ।
बहुभृत्यपरीवारो बहुधान्यश्च पार्थिव ।
अन्यस्मिन् कृतसंज्ञे तु युगे परमबुद्धिमान् ॥ ४ ।
ततो ध्यातं मयैकान्ते किमनेन करोम्यहम् ।
द्वन्द्वेन सर्वमेतद्वि न्यस्त्वा* पुत्रेषु याम्यहम् ।
तपसे धृतसङ्कल्पः सरः सारस्वतं द्रुतम् ॥ ५ ।
एवं चिन्त्य† मया पृष्टः कर्मकाण्डेन केशवः ।
आद्वैश्च पितरो देवा यज्ञैश्चान्ये तथा जनाः ॥ ६ ।
ततोऽहं निर्गतो राजंस्तपसे धृतमानसः ।
सारस्वतं नाम सरो यदेतत्पुष्करं स्मृतम् ॥ ७ ।

* न्यस्त्वा इत्यर्थः, न्यस्य इति साधु ।

† चिन्त्य इति आर्थः, विचिन्त्य चिन्तयित्वा वेति साधु ।

तत्र गत्वा मया विष्णुः पुराणः पुरुषः शिवः ।

आराधितो मया भक्त्या जपन्नारायणात्मकम् ॥ ८ ।

ब्रह्मपारमयं राजपता परमस्तवम् ।

ततो मे भगवांसुः प्रत्यक्षत्वं जगाम ह ॥ ९ ।

प्रियव्रत उवाच ।

कीदृशं ब्रह्मपारम् श्रोतुमिच्छामि सत्तम ।

कथयस्व प्रसादेन देवर्षे सुप्रसन्नधीः ॥ १० ।

नारद उवाच ।

परं पराणाममृतं पुराणं

पारं परं विष्णुमनन्तवीर्यम् ।

नमामि नित्यं पुरुषं पुराणं

परायणं पारगतं पराणाम् ॥ ११ ।

पुरातनं त्वं प्रतिमं पुराणं

परापरं पारगमुग्रतेजसम् ।

गम्भीरगम्भीरधियां प्रधानं

नतोऽस्मि देवं हरिमीशितारम् ॥ १२ ।

परात्परं चापरमं प्रधानं

परास्पदं शुद्धपदं विशालम् ।

परात्परेशं पुरुषं पुराणं

नारायणं स्तौमि विशुद्धभावः ॥ १३ ।

पुरा पुरं शून्यमिदं ससर्जं

तदा स्थितत्वात्पुरुषः प्रधानम् ।

जने प्रसिद्धः शरणं ममासु
 नारायणो वीतमलः पुराणः ॥ १४ ।
 पारं परं विष्णुमपाररूपं
 पुरातनं नीतिमतां प्रधानम् ।
 धृतक्षमं शान्तिधरं क्षितीशम्
 शुभं सदा स्तौमि महानुभावम् ॥ १५
 सहस्रमूर्ध्नि नमनन्तपाद-
 मनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
 तमक्षरं* क्षीरसमुद्रनिद्रं
 नारायणं स्तौम्यमृतं परेशम् ॥ १६ ।
 त्रिवेदगम्य त्रिनवैकमूर्त्तिं
 त्रिशुक्लसंस्थं त्रिहुताशमेदम् ।
 त्रितत्त्वलक्ष्यं त्रियुगं त्रिनेत्रं
 नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ १७ ।
 कृते सितं रक्ततनुं तथा च
 त्रैतायुगे पीततनुं पुराणम् ।
 तथा हरिं ह्यपरतः कलौ च
 कृष्णीकृतात्मानमथो नमामि ॥ १८ ।
 ससर्जं यो वक्ता एव विप्रान्
 भुजान्तरे क्षत्रमथोरुयुग्मे ।

विशः पद्वयेषु तथैव शूद्रान्
नमामि मां विश्वतनुं पुराणम् ॥ १८ ।

परात्परं नारगतं प्रमेयं
युधाम्पतिं कार्य्यत एव कृष्णम् ।
गदासिवर्णमृत्तोत्थपाणिं
नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ २० ।

इति सुतो देववरः प्रसन्नो
जगाद मां नीरदतुल्यघोषः ।

नार वृणीष्वेत्यसकृत्ततोऽहं
तस्यैव देहेलयमिष्टवांस्य ॥ २१ । *

इति श्रुत्वा वचो मग्नं देवदेवः सनातनः ।

उवाच प्रकृतिं गच्छ विप्रैतत्तु प्रयोजनम् ॥ २२ ।

पानीयमित्युक्तं पितॄणां तद्ददौ भवान् ।

तदाप्रभृति ते नाम नारदेति भविष्यति ॥ २३ ॥

एवमुक्त्वा गतो देवः सद्योऽदर्शनमुच्चकैः ।

अहं कलेवरं त्यक्त्वा कालेन तपसा तदा ॥

* (ख) पुस्तके २१शः श्लोकी नास्ति ।

† (ग) पुस्तके पाद एषोऽन्वया पठ्यते यथा—

उवाच प्रकृतिं विप्र संसरस्वाचयामिनाम् ।

‡ (ग) पुस्तके एष श्लोक एवं पठ्यते—

नारं पानीयमित्युक्तं पितॄणां तत्सदा भवान् ।

ददाति ते ततो नाम नारदेति भविष्यति ॥

ब्रह्मलोके लयं प्राप्तस्तदोत्पत्तिं च पार्थिव* ॥ २४।२।
 दिवसश्च पुनः सृष्टौ दशभिस्तनयैः सह† ।
 दिनादिर्यो हि देवस्य ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥
 स सृष्ट्यादिः समस्तानां देवादीनां च संशयः ।
 सर्वस्य जगतः सृष्टिरेषैव प्रभुधर्मतः ॥ २६।२७ ।
 एतन्मे प्राक्तनं जन्म यन्मां पृच्छसि पार्थिव ॥ २८ ।
 यस्मान्नारायणं ध्यात्वा प्राप्तोऽस्मि गुरुतां नृप ।
 तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र भव विष्णुपरायणः ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे चादिभूतवृत्तान्ते नारदजन्मो-

पाश्यानी नाम तृतीयोऽध्यायः ।

-०-०-

चतुर्थोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

योऽसौ नारायणो देवः परमात्मा सनातनः ।
 भगवान् सर्वभावेन उताही नेति शंस मे* ॥ १ ।

* तदोत्पत्तिश्च पार्थिव इति (ग) ।

+ दशभिर्मानसैः सह इति (ख) ।

—

* संशयः इति (ख) ।

१ वराह उवाच ।

मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः ।

रामो रामश्च कृष्णश्च बुधः कल्की च ते दश ॥ २ ।

इत्येताः कथितास्व स्य मूर्त्तयो भूतधारिणि* ।

दर्शनं प्राप्तुमिच्छूः † सोपानानि च शोभने ॥ ३ ।

यत्तस्य परमं रूपं तन्न पश्यन्ति देवताः ।

अस्मदादिस्वरूपेण पूरयन्ति ततो धृतिम् ॥ ४ ।

ब्रह्मा भगवती† मूर्त्ती राजसस्तामसस्तथा ।

याभिः संवर्त्ताप्यते विश्वं स्थितौ सञ्चाल्यते‡ च ह ॥ ५ ।

त्वमेता तस्य देवस्य मूर्त्तिराद्या धरा धरे§ ।

द्वितीया सलिलं मूर्त्तिस्तृतीया तैजसी स्मृता ॥ ६ ।

चतुर्थी वायुमूर्त्तिः स्यादाकाशाख्या तु॥ पञ्चमी ।

अस्तीसु* मूर्त्तयस्तस्य क्षेत्रज्ञत्वं हि मद्भियाम्॥ ॥

मूर्त्तित्रयं तथा तस्य इत्येताश्चाष्टमूर्त्तयः ॥** ७ ।

अभिव्याप्तमिदं सर्वं जगन्नारायणेन ह ।

* एता रजोऽधिकास्तत्र मूर्त्तयो लोकधारिणि इति (ख) ।

† वाह्ये भगवत इति (ख) ।

‡ संवर्द्धते इति (ख) ।

§ तस्य देवस्य यन्मूर्त्तिराधाय च धृतिर्हरे इति (ख) ।

॥ आकाशाख्याय इति (ख) ।

॥ मद्भिय इति (ग) ।

** (ख) पुस्तके श्लोकस्यास्य द्वितीयतृतीयपादौ न कः ।

इत्येतत्कथितं देवि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

नारदेनैवमुक्तस्तु तदा राजा प्रियव्रतः ।

कृतवान् किं ममाचक्ष्व* प्रसादात्परमेश्वरः ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

भवतीं सप्तधा कृत्वा पुत्राणां च प्रदाय सः ।

प्रियव्रतस्तपस्तेपे नारदाच्छ्रुतविस्मयः ॥ १० ।

नारायणात्मकं ब्रह्म परं जप्त्वा स्वयम्भुवः† ।

ततः स तद्गतमनाः परं निर्व्वर्णमाप्तवान् ‡ ॥ ११ ।

शृणु चान्यद्वरारोहे यदुक्तं परमेष्ठिनः§ ।

आराधनाय च यतः पुराकाले नृपस्य ह ॥ १२ ।

आसीदक्षशिरा नाम राजा परमधार्मिकः ।

सोऽश्वमेधेन यज्ञेन§ यद्वा सुबहुदक्षिणः¶ ॥ १३ ।

स्नातश्चावभृथे सोऽथ॥ ब्राह्मणैः परिवारितः ।

यावदास्ते स राजर्षिस्तावद्योगिवरो मुनिः ।

आययौ कापिलः श्रीमाञ्जैगीषव्यश्च योगिराट् ॥ १४ ।

* कृतवान् अन्तर्माचक्ष्वेति (ख) ।

† समाराध्य स्वयम्भुवमिति (ख) ।

‡ यदुक्तं परमेष्ठिना इति (घ) ।

§ सोऽश्वमेधेन राजा वै इति (ग) ।

¶ इयात् बहुदक्षिण इति (ख) । यदेति आर्षम्, इदेति साधु ।

॥ प्रातश्चावभृथे सोऽथ इति (ग) ।

ततस्त्वरितमुत्थाय* स राजा स्वागतक्रियाम्† ।
 चकार परया युक्तः स मुदा राजसत्तमः ॥ १५ ।
 तावर्चितावासनगौ दृष्ट्वा देवी महाबलः‡ ।
 पप्रच्छ तौ तिग्मध्रियौ§ योगज्ञौ स्वेच्छयागतौ ॥ १६ ।
 भवन्तौ संशयं विप्रौ पृच्छामि पुरुषोत्तमौ ।
 कथमाराधयेद्देवं हरिं नारायणं परम् ॥ १७ ।

विप्रावूचतुः ।

क एष प्रोच्यते राजन्त्वया नारायणो गुरुः ।
 आवां नारायणौ हौ तु त्वत्प्रत्यक्षगतौ नृप ॥ १८ ।
 अश्वशिरा उवाच ।

भवन्तौ ब्राह्मणौ सिद्धौ तपसा दग्धकिल्बिषौ ।
 कथं नारायणावावामिति वाक्यमथेरितम् ॥ १९ ।
 क्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ।
 गरुडस्थो महादेवः कस्तस्य सदृशो भुवि ॥ २० ।
 तस्य राज्ञो वचः श्रुत्वा तौ विप्रौ शंसितव्रतौ ।
 जहसतुः पश्यन् विष्णुं राजन्निति जजल्पतुः ॥ २१ ।

* तथोत्तरितमुत्थाय इति (ख) ।

† स राजाभ्यागतक्रियामिति (ग) ।

‡ दृष्ट्वा राजा महाबलः इति (ख) ।

§ तौ तदा विप्रौ इति (ख) ।

¶ जहसतुः पश्य तं विष्णुं राजन्निति जजल्पतुरिति (क) (ख) पुस्तकयोः पाठः,
 तत्र तमित्यक्षरस्याधिकाच्छब्दीभङ्गः ।

एवमुक्त्वा स कपिलः स्वयं विष्णुर्वभूव सः ।

जैगीषव्यश्च गरुडस्तत्क्षणं समजायत ॥ २२ ।

ततोऽहाहाकृतं त्वासीत्तत्क्षणाद्राजमण्डलम्* ॥ २३ ।

दृष्ट्वा नारायणं देवं गरुडस्थं सनातनम् ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा ततो राजा महायशः† ॥

उवाच शाम्यतां विप्रौ नायं विष्णुरथेदृशः ।

यस्य ब्रह्मा समुत्पन्नो नाभिपङ्कजमध्यमः ।

तस्माच्च ब्रह्मणो रुढः स विष्णुः परमेश्वरः ॥ २५ ।

इति राजवचः श्रुत्वा तदा तौ मुनिपुंगवौ ‡

चक्रतुः परमां मायां योगमायां विशेषतः§ ॥ २६ ॥

कपिलः पद्मनाभस्तु जैगीषव्यः प्रजापतिः ।

कमलस्थो बभौ ब्रह्मा तस्माद्रुद्रः प्रभास्करः§ ॥ २७ ॥

ददर्श राजा रक्ताक्षं कालानलसमद्युतिम्¶ ॥

नेष्ट्यो॑ भवति विश्वेशो मायैषा योगिनां सदा ॥ २८ ॥

सर्व्वव्यापी हरिः श्रीमानिति राजा जगाद ह॥ ।

ततो वाक्यावसाने तु तस्य राज्ञोऽहि संसदि** ॥ २९ ॥

* तदा तद्राजमण्डलमिति (ख) ।

† महायय इति (ख) ।

‡ योगमायाविशारदौ इति (ख) ।

§ कमलस्थो बभौ रुद्रस्तस्य वाङ्मे प्रजापतिरिति (ग) ।

¶ कालाञ्जनसमद्युतिमिति (ग) ।

॥ इति राजा तमब्रवीदिति (ख) ।

** राज्ञोऽथ संसदि इति (ख) ।

मत्कुणा मशका यूका भ्रमराः* पक्षिणीरगाः । ३० ।
 अश्वा गावो द्विपाः सिंहा व्याघ्राः† गोमायवो मृगाः ।
 अन्येऽपि पशवः कीटा ग्राम्यारण्याश्च सर्व्वशः ।
 दृश्यन्ते राजभवने कीटिशो भूतधारिणि‡ ॥ ३१ ।
 तं दृष्ट्वा भूतसङ्घातं राजा विस्मितमानसः ।
 यावच्चिन्तयते किं स्यादेतदित्यवगम्य च § ॥
 जैगीषव्यस्य माहात्म्यं कपिलस्य च धीमतः ।
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा स राजाश्वशिरास्तदा ॥
 पप्रच्छ तं॥ भक्त्या किमिदं द्विजसन्तुमौ ॥ ३२।३३ ।
 द्विजावूचतुः ।
 प्रावां पृष्टौ त्वया राजन् कथं विष्णुरिहेज्यते ।
 प्राप्यते च॥ महाराज तेनेदं दर्शितं तव ॥ ३४ ।
 गुणा ह्येते ये राजंस्तव दर्शिताः ।
 स च नारायणो देवः सर्व्वज्ञः कामरूपवान् ॥ ३५ ।

* भूमिजाः पन्नगीरगाः इति (ख) । पक्षिणीरगा इति आर्षे, पक्ष्युरगाः,
 प्रथवा पक्षिण उरगा इति साधु ।

† व्याघ्रा गोमायवो मृगा इति (ख) ।

‡ कीटिशो बह्वापगा इति (ख), बह्वापगा इति आर्षे, बह्व आपगा इति साधु ।

§ किंस्त्रिदेवमित्यवगम्य च इति (ख) ।

॥ राजा अश्वशिरास्तदा इति (ख) ।

॥ प्राप्यते वै इति (ख) ।

सौम्यस्तु* संस्थितः कापि प्राप्यते मनुजैः† किल
 आराधनं न चैतस्य परमार्थं भविष्यति ॥ ३६ ।
 किन्तु सर्वशरीरस्थः परमात्मा जगत्पतिः ।
 स्वदेहे दृश्यते भक्त्या नैकस्थानगतस्तु सः ॥
 अतोऽर्थः‡ दर्शितं रूपं देवस्य परमात्मनः ।
 आवयोस्तव राजेन्द्र प्रतीतिः स्याद्यथा तव ॥ ३७
 एवं सर्वगतो विष्णुस्तव देहे जनेश्वर ।
 मन्त्रिणां भृत्यसङ्घस्य सुराद्या ये प्रदर्शिताः§ ॥ ३८
 पशवः कीटसङ्घाश्च तेऽपि विष्णुमया नृप ।
 भावनान्तु दृढां कुर्याद्यतः सर्वमयो हरिः॥ ॥ ३९
 नान्यस्तत्सदृशं भूतमिति भावेन सेव्यताम् ।
 एष ते ज्ञानसद्भावस्तव राजन् प्रकीर्तितः॥ ॥ ४१ ।
 परिपूर्णेन भावेन स्मर नारायणं गुरुम्** ।

* सोऽन्यत्र संस्थितः इति (ख) ।

† पुरुषैरिति (ग) ।

‡ अतीव इति (क), (ख) ।

§ तदुपायं प्रदर्शितमिति (ख), स उपायः प्रदर्शित इति साधु ।

॥ सर्वगतो हरिरिति (ग) ।

॥ श्लोकोऽयं (ख) पुस्तके भिन्नरूपोऽस्ति । यथा—

नियन्ता सर्वभूतानामिति भावेन सिध्यति ।

एष वै ज्ञानसद्भावस्तव राजन् प्रदर्शितः ॥ इति ।

इति भावेन सेव्यते इति (ग) ।

** नरनारायणं गुरुमिति (ख) ।

पूजोपहारैर्धूपैश्च* ब्राह्मणानाञ्च तर्पयेः ।
ध्यानेन सुस्थितेनाशु सुप्राप्यः परमेश्वरः† ॥ ४२ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते चतुर्थोऽध्यायः ।

—:—

पञ्चमोऽध्यायः ।

अश्वशिरा उवाच ।

भवन्मम सन्देहमेकं हेतुमिहार्हतः ।

येन च्छिन्नेन जायेत मम संसारविच्युतिः* ॥ १ ।

एवमुक्तो नृपतिना तदा योगिवरो मुनिः ।

कपिलः प्राह धर्मात्मा राजानं यजतां वरम्† ॥ २ ।

कपिल उवाच ।

कस्ते मनसि सन्देहो राजन् परमधार्मिक ।

हेदामि‡ येन तच्छ्रुत्वा ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ ३ ।

* अर्घ्यैश्च इति (ख) । पूजोपहारधूपैश्चेति (ग) ।

ध्यानेन स्तवनेनापि प्राप्स्यते परमेश्वरमिति (ख) ।

संसारनिर्बन्धः इति (ख) ।

यज्वानं यज्वनां वरमिति (ख) ।

हेदामीति आर्षे, क्षिण्यतीति साधु । हेदामीति (ग), तदपि आर्षम् ।

राजीवाच* ।[†]

कर्म्मिणा प्राप्यते मोक्ष उताहो ज्ञानिना मुनेः ।
एतन्मे संशयं छिन्धि यदि मेऽनुग्रहः कृतः ॥ ४ ।

कपिल उवाच ।

इममग्रं महाराजः पुरा पृष्टो बृहस्पतिः ।
रैभ्येण ब्रह्मपुत्रेण राज्ञा च वसुना तथाऽ ॥ ५ ।
वसुरासीनृपश्रेष्ठो विद्वान्दानपतिः पुरा ।
चाक्षुषस्य मनोः काले ब्रह्मणोऽन्वयवर्द्धनः ॥ ६ ।
वसुः स्म ब्रह्मणः सद्य गतवांस्तद्दिदृक्षया ।
पथि चैत्ररथं दृष्ट्वा विद्याधरवरं नृप ।
अपृच्छच्च वसुः प्रीत्या ब्रह्मणोऽवसरं प्रभीण ॥ ७ ।
सोऽब्रवीद्देवसमितिर्वर्त्तते ब्रह्मणो गृहे ।
एवं श्रुत्वा वसुस्तस्थौ द्वारि ब्रह्मौकसस्तदा ॥ ८ ।
तद्वर्त्तन्नैव रैभ्यस्तु आजगाम महातपाः ।
स राजा प्रीतिमानासीदसुः सम्पूर्णमानसः ॥ ९ ॥

* अश्वशिरा उवाच इति (ख) ।

† कर्म्मिणा प्राप्यते मोक्ष उताहो ज्ञानतो मुने इति (ग) ।

‡ महाबाहो इति (ख) ।

§ (ग) पुस्तके रैभ्येण ब्रह्मपुत्रेणेत्यतः परं गतवांस्तद्दिदृक्षयेति पाठो वत्स साङ्गेकः श्लोको नास्तीति भावः ।

॥ (ख) पुस्तके पप्रच्छ क गतो रैभ्य इति विद्याधरं वसुरित्यधिकार्द्धं वर्त्तते

॥ वसुर्धात्रा च पूजित इति (ख) । स राजा प्रीतमनसा वसुः सम्पूर्णमानसः

उवाच पूजयित्वा^१ क प्रयातोऽसि वै मुने ॥ १० ।

रैभ्य उवाच ।

अहं बृहस्पतेः पार्श्वीदागतोऽस्मि* महानृप ।

किञ्चित्कार्यान्तरं प्रष्टुमगाद्देवपुरोहितम् ॥ ११ ।

एवं ब्रुवति† रैभ्ये तु ब्रह्मणस्तन्महत्सदः ।

उत्तस्थौ‡ स्वानि धिष्णानि गता देवगणाः प्रभो ॥ १२ ।

तावद्बृहस्पतिस्तत्र रैभ्येण सह संविदम् ।

कृत्वा स्वधिष्णमगमद्वसुना चानुपूजितः§ ॥ १३ ।

रैभ्य आ~~स्मि~~रसो राजा वसुशोपविवेश ह ।

उपविष्टेषु राजेन्द्र॥ तेषु त्रिष्वपि सोऽब्रवीत् ॥

बृहस्पतिर्देवगुरु रैभ्यं वचनमन्तिके ।

किं करोमि महाभाग वेदवेदाङ्गपारग॥ ॥ १४ ॥ १५ ।

रैभ्य उवाच ।

बृहस्पते कर्मिणा किं प्राप्यते ज्ञानिनाऽथवा ।

मोक्ष एतन्ममाचक्ष्व पृच्छतः संशयं प्रभो ॥ १६ ।

* आगतोऽत्र इति (ख) ।

† वदति इति (ख) ।

‡ उत्थाय इति (ख) ।

§ वसुना चापि पूजितः इति (ख) । वसुना चाय पूजित इति (न) ।

॥ आसनेषूपविष्टेषु इति (ख) ।

॥ किन्ते करोमि विप्रेन्द्र कथ्यतां राजसत्तम इति (ख) ।

वृहस्पतिरुवाच ।^१

यत्किञ्चित्कुरुते कर्म पुरुषः साध्वसाधु वा ।

सर्वं नारायणे न्यस्य कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ १७ ।

श्रूयते च द्विजश्रेष्ठ संवादो विप्रलुब्धयोः ।

आत्रेयो ब्राह्मणः कश्चिदेदाभ्यासरतो मुनिः ॥ १८ ।

तपस्यभिरतः प्रातःस्नायी त्रिषवणे रतः ।

नान्ना संयमनः पूर्वमेकस्मिन्दिवसे नदीम् ।

धर्मारण्ये गतः स्नातुं धन्यां भागीरथीं शुभाम्* ॥ १९ ।

तत्रासीनं महायूथं हरिणानां विचक्षणः ॥

लुब्धो निष्ठुरको नाम धनुःपाणिः कृतान्तवत् ।

आययौ तं जिघांसुः सन्सज्यं संयुज्य सायकम्† ॥ २० ।

ततः संयमनो विप्रो दृष्ट्वा तं मृगयारतम् ।

वरयामास मा भद्र जीवघातमिमङ्कुरुध‡ ॥ २१ ।

एतच्छ्रुत्वा कचो व्याधः स्मितपूर्वमिदं वचः ।

उवाच नाहं हिंसामि पृथग्जीवान्द्विजोत्तम ॥ २२ ।

परमात्मा त्वयं भूतैः क्रीडते भगवान्स्वयम्§ ॥

कृता मायावली॥ मन्त्रैस्तद्वदेतन्न संशयः ॥ २३ ।

* धर्मारण्येषु स स्नात्वा ययौ भागीरथीं शुभामिति (ख) ।

† आययौ तं जिघांसुः सन्सज्यं संयुज्य सायकमिति (ग) ।

‡ वारयामास तं विप्रो जीवनाशञ्च मा कुरु इति (ख) ।

§ एकवत् स्वयमिति (ख) ।

॥ कृता मदावलीमिति (ख) ।

अहंभावः सदा ब्रह्मन् विधेयो मुमुक्षुभिः ।

यात्राप्राणरतं सर्व्वं जगदेतद्विचेष्टितम् ।

तत्राहमिति यः शब्दः स साधुत्वं न गच्छति ॥ २४ ॥

इत्याकर्ण्य स विप्रेन्द्रो द्विजः संयमनस्तदा ।

विस्मयेनाब्रवीद्वाक्यं लुब्धं निष्ठुरकं द्विजः ॥ २५ ॥

किमेतदुच्यते भद्र प्रत्यक्षं हेतुमद्वचः ॥ २६ ॥

ततः श्रुत्वा पुनः*विप्रं लुब्धकः प्राह धर्मवित् ।

कृत्वा लोहमयं जालं तस्याधो ज्वलनं ददौ ॥ २७ ॥

दत्तवद्भिर्द्विजं प्राह ज्वाल्यतां काष्ठसूक्ष्मम् ।

ततो विप्रो मुखेनाग्निं प्रज्वाल्य विरराम ह ॥ २८ ॥

ज्वलिते तु पुनर्वक्त्रौ तं जालं लोहसम्भवम् ।

गवाक्षैर्निर्गतज्वालं बभौ कादम्बिगोलवत्† ॥ २९ ॥

पृथक् पृथक् सहस्राणि निखिलुर्ज्वलनार्चिषः‡ ॥

एकस्थानगतस्यापि वक्त्रेरायसजालकैः ॥ ३० ॥

ततो लुब्धोऽब्रवीद्विप्रमेकां ज्वालां महामुने ।

गृहाण येन शेषाणां करिष्यामीह नाशनम् ॥ ३१ ॥

एवमुक्त्वा हुताग्ने तु तोयपूर्णघटं द्रुतम् ।

चिक्षेप सहसा वक्त्रिः प्रशशामाद्य पूर्व्ववत्§ ॥ ३२ ॥

* एतच्छ्रुत्वा पुनरिति (ख) । ततः श्रुत्वा मुनेर्वाक्यमिति (ग) ।

† एतदद्वं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ पृथक् पृथक् सहस्राणि निखिलुर्ज्वलनार्चिषेति (ग) ।

§ प्रशमार्थममुमुचदिति (ख) ।

ततोऽब्रवीलुब्धकस्तु* ब्राह्मणं तं तपोधनम् ।
 भगवन्त्या त्वया ज्वाला गृहीतासीदुताशनात्† ।
 प्रयच्छ येन मार्गेण मांसान्यानाय्य भक्षये ॥ ३३ ।
 एवमुक्तस्तदा विप्रो यावदायसजालकम् ।
 पश्यत्येव न‡ तत्राग्निर्मूलनाशे गतः क्षयम् ॥ ३४ ।
 ततो विलक्ष्यभावेन ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
 तूष्णीभूतः स्थितस्तावन्नृब्धको वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५ ।
 एतस्मिन्ञ्जलितो वक्त्रिर्बहुशास्त्रस्य सत्तम§ ।
 मूलनाशे भवेन्नागस्तद्वदेतदपि द्विज ॥ ३६ ।
 आत्मा स प्रकृतिस्थश्च भूतानां संश्रयो भवेत् ।
 विकृतादुद्भवस्तस्य एषा वै जगतः स्थितिः॥ ॥ ३७ ।
 पिण्डग्रहणधर्मेण यदस्य विहितं व्रतम् ।
 तत्तदात्मनि संयोज्य कुर्वाणो नावसीदति ॥ ३८ ।
 एनभुक्ते तु व्याधेन ब्रह्मणो राजसत्तम ।
 पुष्पवृष्टिरथाकाशात्तस्योपरि पपात ह ॥ ३९ ।
 विमानानि च दिव्यानि कामगानि महान्ति च ।

* लुब्धको वै इति (ख) ।

† मगृहीता हुताशनादिति ।

‡ पश्यंस्तावन्न तत्राग्निः इति (क), (ख) ।

§ एतस्मिन्ञ्जलिते वक्त्रौ बहुशास्त्रैर्द्विजोत्तम इति (ख) ।

॥ (ग) पुस्तके एतदर्थमेवं पठितम्—

“भूप एषा जगत्पृष्ठिस्तथैव जगती भवेत् ।”

बहुरत्नानि मुख्यानि ददृशे* ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४० ।

तेषु निष्ठुरकं लब्धं सर्वेषु समवस्थितम्† ।

ददृशे‡ ब्राह्मणस्तत्र कामरूपिणमुत्तमम् ॥ ४१ ।

अद्वैतवासनासिद्धं योगाद्बहुशरीरकम् ।

दृष्ट्वा विप्रो मुदा युक्तः प्रययौ निजमाश्रमम् ॥ ४२ ।§

एवं ज्ञानं भवेत्कर्म कुर्वतोऽपि स्वजातिकम् ।

भवेन्मुक्तिर्दिजश्रेष्ठ रैभ्यराजवसोर्धुवम् ॥ ४३ ।

एवं तौ संशयच्छेदं प्राप्तौ रैभ्यवसू नृप ।

बृहस्पतेस्तत्रे धिष्णाज्जगमतुर्निजमाश्रमम् ॥ ४४ ।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र देवं नारायणं प्रभुम् ।

अभेदेन स्वदेहे तु पश्य आराधयन् प्रभुम् ॥ ४५ ।

कपिलस्य वचः श्रुत्वा स राजाखशिरा विभुः ।

श्रेष्ठं पुत्रं समाह्वय धन्यं स्थूलशिराद्वयम् ।

अभिषिच्य निजे राज्ये स राजा प्रययौ वनम् ॥

नैमिषाख्यं वरारोहे तत्र यज्ञतनुं हरिम् ।

तपसाराधयामास यज्ञमूर्तिस्तवेन च ॥ ४६।४७ ।

* ददृशे इत्यात्मनेपदमार्गे, ददृशेति साधु ।

† तेषु निष्ठुरकं तुल्यमिति (ख) ।

‡ अत्रापि ददृशेति साधु ।

§ (ग) पुस्तके अतः परं किमप्यधिकं श्लोकाद्वै वर्तते यथा—

“एवं ज्ञानवतः कर्म कुतोविद्याः स्वयीनिजाः ।”

धरण्युवाच ।

कथं यज्ञतनोः स्तोत्रं राज्ञा नारायणस्य ह ।

स्तुतिः कृता महाभाग पुनरेतच्च शंस मे ॥ ४८ ।

वराह उवाच ।

नमामि नित्यं त्रिदशाधिपस्य

भवस्य सूर्यस्य हुताशनस्य ।

सोमस्य राज्ञो मरुतामनेक-

रूपं हरिं यज्ञतनं नमस्ये* ॥ ४९ ।

सुभीमदंष्ट्रं शशिसूर्यनेत्रं

संवत्सरोद्गापनयुग्मकुक्षिम् ।

दर्भाङ्गरोमाणमथोग्रशक्तिं†

सनातनं यज्ञनरं नमामि ॥ ५० ।

द्यावापृथिव्यारिदमन्तरं हि

व्याप्तं शरीरेण दिशश्च सर्वाः ।

तमीदृमीशं जगतां प्रसूतिं

जनार्दनं तं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५१ ।

सुरासुराणामजयो जयाय

युगे युगे यत्स्वशरीरमाद्यम् ।

* (क) पुस्तकेऽस्य श्लोकस्य तृतीयपादस्तु एवं पठ्यते "सर्वस्य विश्वस्य युतं सुसु-
मिति । तथाऽतः परं चरणत्रयं नास्ति ।

† धर्माङ्गरोमाणमथोर्गसन्धितमिति (ग) ।

सृजत्यनादिः परमेश्वरो य-
 स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५२ ।
 दधार मायामयमुग्रतेजा
 जयाय चक्रं त्वमलं सुशुभ्रम् ।
 सारङ्गशङ्खादिचतुर्भुजो य-
 स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५३ ।
 क्वचित्सहस्रं शिरसां दधानः
 क्वचिन्महापर्वततुल्यकायः ।
 क्वचित्स एव त्रसरेणुतुल्यो[†]
 यस्तं सदा यज्ञनरं नमामि ॥ ५४ ।
 चतुर्मुखो यः सृजते[‡] समग्रं
 रथाङ्गपाणिः प्रतिपालनाय ।
 जयाय कालानलसन्निभो य-
 स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५५ ।
 संसारचक्रक्रमणक्रियायै
 य इज्यते सर्वगतः पुराणः ।
 यो योगिनां ध्यानगतोऽप्रमेय-[§]
 स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५६ ।

* जयाय चक्रं समरेषु शुभम् गदासिसारङ्गचतुर्भुजो य इति (ख) ।

† क्वचिन्नवेद्यं त्रसरेणुतुल्यमिति (ख) ।

‡ सृजते जगच्चेति (ख) । सृजत इति चार्थं सृजतीति साधु ।

§ यो योगिभिर्ध्यायते चाऽप्रमेय इति (ख), (ग) ।

सम्यक्मनस्यर्पितवानहं ते
 यदा सुदृश्यं स्वतनौ तु तत्त्वम्* ।
 न चान्यदस्तीति मतिः स्थिरा मे
 यतस्ततो याति विशुद्धभावम्† ॥ ५७ ।
 इतीरतस्तस्य हुताशनार्चिः-
 प्रख्यन्तु‡ तेजः पुरतो बभूव ।
 तस्मिन्स राजा प्रविवेश बुद्धिं
 कृत्वा लयं प्राप्तवान्यज्ञमूर्त्तौ ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते पञ्चमीऽध्यायः ।

—:—

षष्ठोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

सवसुः संशयच्छेदं प्राप्य रैभ्यश्च सत्तमः ।
 उभौ किं चक्रतुर्देव श्रुत्वा चाङ्गिरसं वचः* ॥ १ ।

* नमीमयं स्थापितवानहन्तु दृशं दृशा ते स्वतन्तुं तनौ ते इति (ख) पुस्तके

† यतस्तत आवह शुद्धभावमिति. (ग) ।

‡ प्रेक्ष्यमिति (ख) ।

—•—

* एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

वराह उवाच ।

स वसुः सर्वधर्मज्ञः स्वराज्यं प्रत्यपालयत् ।
 अयजद्वहुभिर्यज्ञैर्महद्भिर्भूरिदक्षिणैः ॥ २ ।
 कर्मकाण्डेन देवेशं हरिं नारायणं प्रभुम् ।
 तोषयामास राजेन्द्रस्तमभेदेन चिन्तयन् ॥ ३ ।
 ततः कालेन महता तस्य राज्ञो मतिः किल ।
 निवृत्तराज्यभोगेच्छा* इन्द्रस्यान्तमुपेयुषः ॥ ४ ।
 ततः पुत्रं विवस्वन्तं श्रेष्ठं भ्रातृशतस्य ह ।
 अभिषिञ्च स्वके राज्ये तपोवनमुपागम्य† ॥ ५ ।
 पुष्करं नाम तीर्थानां प्रवरं यत्र केशवः ।
 पुण्डरीकाक्षनामा तु पूज्यते तत्परायणैः ॥ ६ ।
 तत्र गत्वा स राजर्षिः काश्मीराधिपतिर्वसुः ।
 अतितीव्रेण तपसा स्वशरीरमशोषयत्‡ ॥ ७ ।
 पुण्डरीकाक्षपारन्तु स्तवं भक्त्या जपन् बुधः ।
 आरिराधयिषुर्देवं नारायणमकल्मषम् ।
 स्तोत्रान्ते तत्तयं प्राप्तः स राजा राजसत्तमः ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

पुण्डरीकाक्षपारन्तु स्तोत्रं देव कथं स्मृतम् ।

* निवृत्तराज्यभोगेच्छेति (ग) ।

† तपोवनमुपागमदिति (ख), (ग) ।

‡ स्वं शरीरमशोषयदिति (ख) ।

कीदृशं तन्ममाचक्ष्व परमेश्वर तत्त्वतः* ॥ ८ ॥

वराह उवाच ।

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते मधुसूदन ।

नमस्ते सर्वलोकेश नमस्ते तिग्मचक्रिणे ॥ १० ॥

विश्वमूर्त्तिं महाबाहुं वरदं सर्वतेजसम् ।

नमामि पुण्डरीकाक्षं विद्याविद्यात्मकं विभुम्† ॥ ११ ॥

आदिदेवं महादेवं वेदवेदाङ्गपारगम् ।

गभीरं सर्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम्‡ ॥ १२ ॥

सहस्रशीर्षिणं द्रुवं सहस्राक्षं महाभुजम् ।

जगत्संव्याप्य तिष्ठन्तन्मस्ये परमेश्वरम्§ ॥ १३ ॥

शरण्यं शरणं देवं॥ विष्णुज्जिष्णुं सनातनम् ।

नीलमेघप्रतीकाशं नमस्ये चक्रपाणिनम् ॥ १४ ॥

शुद्धं सर्वगतं नित्यं व्योमरूपं सनातनम् ।

भावाभावविनिर्मुक्तं नमस्ये सर्वगं हरिम् ॥ १५ ॥

नान्यत्किञ्चित्प्रपश्यामि व्यतिरिक्तं त्वयाऽच्युत ।

* कीदृशं वा ममाचक्ष्व भक्तायाः परमेश्वर इति (ख) ।

† विद्याविद्यात्मकं सुते इति (ख) ।

‡ गभीरं सर्वदेवानां नमामि मधुसूदन इति (ग) ।

§ (ग) पुस्तके एष श्लोक एवं पठितः—

“विश्वमूर्त्तिर्महापूर्त्तिर्विद्यामूर्त्तिस्त्रिमूर्त्तिकम् ।

कवचं सर्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम् ॥”

॥ (ग) पुस्तके चरणमेतदन्यथा दृश्यते यथा—देवदेवं महादेवमिति ।

त्वन्मयञ्च प्रपश्यामि सर्वमेतच्चराचरम् ॥ १६ ।

एवन्तु वदतस्तस्य मूर्त्तिमान् पुरुषः किल ।

निर्गत्य देहाद्भीलाभो घनचण्डो भयङ्करः ॥

रक्ताक्षो ऋग्वक्त्रायस्तु दग्धस्थूणासमप्रभः ।

उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा किं करोमि नराधिप ॥ १७।१८ ।

राजोवाच ।

कोऽसि किं कार्यमिह ते कस्मादागतवानसि ।

एतन्मे कथय व्याध एतदिच्छामि वेदितुम् ॥ १९ ।

व्याध उवाच ।

पूर्वं कलियुगे राजत्वं राजा दक्षिणापथे* ।

पूर्णधर्मोद्भवः श्रीमान्† जनस्थाने विचक्षणः ॥ २० ।

स कदाचिद्भवान्वीर तुरगैः परिवारितः‡ ।

अरण्यमागतो हन्तुं श्वापदानि विशेषतः ॥ २१ ।

तत्र त्वया अकामेन मृगवेषधरो मुनिः ।

दण्डयुग्मेन दूरे तु§ पातितो धरणीतले ॥ २२ ।

सद्यो मृतश्च विप्रेन्द्रस्त्वञ्च राजन्मुदा युतः॥ ।

हरिणोऽयं हत इति यावत्पश्यसि पार्थिव ।

* दक्षिणापथे इति (ख), (ग) ।

† सोमवंशोद्भवः श्रीमानिति (ख) ।

‡ अगणैः परिवारित इति (ख) ।

§ काण्डयुग्मेन दूरानु इति (ख) ।

॥ मुदाऽन्वित इति (ख) ।

तावन्मृगवपुर्विप्रो मृतः प्रस्त्रवणे गिरौ ॥ २३ ।
 तं दृष्ट्वा त्वं महाराज क्षुभितेन्द्रियमानसः ।
 गृहागतः*स्ततोऽन्यस्य कस्यचित्कथितं त्वया ॥ २४ ।
 ततः कतिपयाहस्य त्वया रात्रौ नरेश्वर ।
 ब्रह्महत्याभयाङ्गीतचित्तेनैतद्विचिन्तितम्† ।
 कृत्यं करोमि शान्त्यर्थं मुच्येयं येन पातकात्‡ ॥ २५ ।
 ततस्त्वया महाराज सकृन्नारायणं प्रभुम् ।
 सञ्चिन्त्य द्वादशी शुद्धा त्वया राजन्नुपोषिता ॥ २६ ।
 नारायणो मे सुप्रीत इति प्रोक्ता शुभेऽहनि ।
 गौर्दत्ता विधिना सद्यो मृतोऽस्युदरशूलतः§ ॥ २७ ।
 अमुक्तो द्वादशीधर्म्मा यत्तत्रापि च कारणम्¶ ॥
 कथयामि भवत्यङ्गी नाम्ना नारायणी शुभा ॥ २८ ।
 सा कण्ठगेन प्राणेन व्याहृता तेन ते गतिः॥ ॥ २९ ।
 गल्पमेकं महाराज जातो विष्णुपुरे तव** ।
 अहञ्च तव देहस्थः सर्व्वं जानामि चाक्षयम् ॥ ३० ।

* गृहं गत इति (ग) ।

† ब्रह्महत्याभयाङ्गीत्या युक्तमेतद्विचिन्तितम् । इति (ख) ।

‡ मुच्यते येन पातकादिति (ख), (ग) ।

§ (ख) पुस्तके श्लोकेऽस्मिन् प्रभूतः पाठभेदो वर्तते—यथा, नारायणोऽस्तु मे इति चोक्तं स्वको हृदि । गां ददद्विधिवत्सद्यो मृतोऽस्युदरशूलतः ॥ इति ।

¶ तत्रापि तव कारणमिति (ख) ।

॥ व्याहृता ते ततो गतिरिति (ख) ।

** जातो विष्णुपुरं तव इति (ख) ; (ग) पुस्तकेऽतः परं सार्धपञ्चश्लोका न सन्ति

ब्रह्मग्रही महाघोरः पीडयामीति* मे मतिः ।
 तावद्विष्णोस्तु पुरुषैः किङ्करैर्मुषलैरहम् ।
 प्रहृतः सङ्ख्यं जातस्युतस्ते रोमकूपतः† ।
 स्वर्गस्थस्यापि राजेन्द्र स्थितोऽहं स्वेन तेजसा ॥ ३१।३२ ।
 ततोऽहःकल्पे निर्वृत्ते रात्रिकल्पेन सत्तम ।
 इदानीमादिसृष्टौ तु कृते नृपतिसत्तम ।
 सम्भूतस्त्वं महाराज राज्ञः सुमनसो गृहे ।
 काश्मीरदेशाधिपतेरहं चाङ्गरुहैस्तव ॥
 यज्ञैरिष्टत्वाधानेकैर्बहुभिश्चाप्तदक्षिणैः‡ ॥ ३३।३४ ।
 न चाहन्तैरपहृतो§ विष्णुस्मरणवर्जितैः॥ ।
 इदानीं यत्त्वया स्तोत्रं पुण्डरीकाक्षपारगम् ।
 पठितं तत्प्रभावेण विहायाङ्गरुहाण्यहम्॥ ।
 एकीभूतः पुनर्जातो व्याधरूपी नृपोत्तम** ॥ ३५।३६ ।

* ब्रह्मग्रह्यायहे घोरपीडयामीति (ख) ।

† स च्युतसद्रोमकूपत इति (ख) ।

‡ काश्मीरदेशाधिपतिसत्तमवाङ्मृतः सह ।

यज्ञैरिष्ट त्वयाऽनेकैर्दानैश्च विविधैस्तव ॥ इति (ख) ।

§ न चाहं तैरपगत इति (ख) ।

॥ जातिस्मरणवर्जित इति (ग) पुस्तके पाठः ।

॥ (ग) पुस्तके श्लोकोऽयमेवं पठितः—

“इदानीं तत्त्वया प्रोक्तं पुण्डरीकाक्षपारगम् ।

पठितं तत्र भावेन गुहायां गुह्याप्यहम् ॥”

** व्याधरूपी विजोत्तम इति (ख) ।

अहं भगवतः स्तीत्रं श्रुत्वा प्राक् पापमूर्तिना ।
 मुक्तोऽस्मि धर्मबुद्धिर्मे वर्त्तते साम्प्रतं विभी ॥ ३७ ॥*
 एतच्छ्रुत्वा वचो राजा† परं विस्मयमागतः ।
 वरेण कन्दयामास तं व्याधं राजसत्तमः ॥ ३८ ॥

राजीवाच ।

स्मारितोऽस्मि यथा व्याध त्वया जन्मान्तरं गतम् ।
 तथा त्वं मत्प्रभावेण‡ धर्मव्याधो भविष्यति ॥ ३९ ॥
 यच्चैतत्पुण्डरीकाक्षपारगं शृणुयात्परम् § ।
 तस्य पुष्करयात्रायां विधिस्नानफलं भवेत् ॥ ४० ॥

वराह उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो राजा विमानवरमास्थितः ।
 परेण तेजसा योगमवापाशेषधारिणि ॥ ४१ ॥

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते षष्ठीऽध्यायः ।

४२

वसुचरितं समाप्तम् ।

* “अहं हि पारगं स्तीत्रं पुण्डरीकाक्षमूर्तितः ।

मुक्तोऽस्मि धर्मबुद्धिर्मे वर्त्तते साम्प्रतं विभी ॥” इति (ख) ।

+ एतच्छ्रुत्वा ततो राजा इति (ख) ।

‡ मत्प्रसादेन इति (ख) ।

§ पारगं शृणुयात्पठेदिति (ख) ।

सप्तमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

रैभ्योऽसौ मुनिशार्दूलः श्रुत्वा सिद्धं वसुं तदा ।
स्वयं किमकरोद्देव संशयो मे महानयम्* ॥ १ ॥

वराह उवाच ।

स रैभ्योमुनिशार्दूलः श्रुत्वा सिद्धं वसुं तदा† ।
आजगाम गयां पुण्यां पितृतीर्थे तपोधनः ॥ २ ॥
तत्र गत्वा पितॄन् भक्त्या पिण्डदानेन तर्पयन् ।
तताप सुमहत्तीव्रं तपः परमदुश्चरम्‡ ॥ ३ ॥
चरतस्तस्य तत्तीव्रं तपो रैभ्यस्य धीमतः§ ।
आजगाम महायोगी विमानस्थोऽतिदीप्तिमान्¶ ॥ ४ ॥
त्रसरेणुसमे शुद्धे विमाने सूर्यसन्निभे ।
परमाणुप्रमाणेन पुरुषस्तत्र दीप्तिमान् ॥ ५ ॥
सोऽब्रवीद्रैभ्य किं कार्यं तपश्चरसि सुव्रत ।
एवमुक्त्वा दिवो भूमिं मापयामास वै पुमान् ॥ ६ ॥ ॥

---

* संशयो मे महानभूदिति (ख) ।

† स तु रैभ्यो मुनिः श्रुत्वा वसुं सिद्धमुपागतमिति (ख) ।

‡ परमदुष्करमिति (ख) । तपस्तताप इति, आर्षे, तपस्तेपे इति साधु ।

§ ततो रैभ्यस्य धीमत इति (ख) ।

¶ विमानस्थोऽपि दीप्तिमानिति (ख) ।

॥ (ख), पुस्तकं (५) (६) श्लोको न स्तः ।

तत्रापि रोदसीव्याप्तं विमानं सूर्यसन्निभम् ।
 युगपद्विष्णुभवनं व्याप्नुवन्तं ददर्श सः * ॥ ७ ।
 ततः स विस्मयाविष्टो रैभ्यः प्रणतिपूर्वकम् ।
 पप्रच्छ तं महायोगिन् को भवान् प्रब्रवीतु मे ॥ ८ ।

पुरुष उवाच ।

अहं रुद्रादवरजो ब्रह्मणो मानसः सुतः ।
 नाम्ना सनत्कुमारेति† जनलोके वसाम्यहम्‡ ॥ ९ ।
 भवतः पार्श्वमायातः प्रणयेन तपोधन ।
 धन्योऽसि सर्वदा§ वत्स ब्रह्मणः कुलवर्द्धनः ॥ १० ।

रैभ्य उवाच ।

नमोऽस्तु ते योगिवर प्रसीद
 दयां मङ्गं कुरुषे विश्वरूपण ।
 किमत्र कृत्यं वद योगिसिंह
 धन्योऽहमुक्तो हि कथं त्वयाद्य॥ ॥ ११ ।

सनत्कुमार उवाच ।

धन्यस्त्वमेव द्विजवर्यमुख्य**

* युगपदब्रह्मसदनं भासयन्तं ददर्श इति (ख) ।

† सनत्कुमारेति आर्षे, सनत्कुमार इति साधु ।

‡ नभोलोके वसाम्यहमिति (ग) ।

§ सर्वथा इति (ख) ।

॥ कुरु विश्वमुख्य इति (ख) । अत्र हन्दीनियमो न दृश्यते ।

॥ किमत्र सत्यं वद योगिसिंह धन्योऽसि रूपं तव रूपमद्य इति (ख) ।

** द्विजविप्रमुख्य इति (ख) । श्लोकेऽप्यत्र हन्दीनियमो नास्ति ।

यद्देवादाभिरतः पितृंश्च ।
 प्रीणासि मन्त्रव्रतजप्यहोमै-
 र्गयां समासाद्य च सर्वपिण्डैः* ॥ १२ ।
 शृणुष्व चान्यो नृपतिर्बभूव
 विशालनामा स पुरं विशालम्† ।
 उवास धन्यो धृतिमान्‡ सपुत्रः
 स्वयं विशालाधिपतिर्द्विजाग्रान् ॥
 पप्रच्छ पुत्रार्थममित्रहा स-
 ते ब्राह्मणाः प्रोचुरदीनसत्त्वाः ।
 राजन् पितृंस्तर्पय पुत्रहेतो-
 र्गत्वा गयामन्नदानैरनेकैः§ ॥ १३।१४ ।
 ध्रुवं सुतस्ते भविता नृपेशण
 सुसम्प्रदाता सकलक्षितीशः॥ ॥ १५ ।
 इतीरिते ब्राह्मणैः स प्रहृष्टो**

* तथाऽन्यपिण्डैरिति (ग) ।

† स पुरो विशालामिति (ख) ।

‡ धन्यो धृतिमानिति (ख) ।

§ गत्वा गयां पिण्डदानेन सम्यगिति (ख) ।

¶ भविता नृपेश इति (ख) ।

॥ सहस्रदाता सकलक्षितीश इति (ख) ।

** इतीरिते ब्राह्मणैः सिद्धसहैरिति (ख) ।

राजा विशालाधिपतिः प्रयत्नात् । *
 आगत्य तेन प्रवरेण तीर्थे
 मघासु भक्त्याथ कृतं पितॄणाम् ।
 पिण्डप्रदानं विधिना प्रयत्ना-
 त्तावद्वियत्युत्तममूर्त्तयस्त्रीन् ॥†
 पश्यन् स पुंसः सितपीतकृष्णा-
 नुवाच राजा किमिदं भवद्भिः ।
 उपेक्ष्यतेः‡ शंसत सर्वमेव
 कौतूहलं मे मनसि प्रवृत्तम् ॥ १६।१७।
 सित उवाच ।
 अहं सितस्ते जनकोऽस्मि तात
 नाम्ना च वृत्तेन कुलेन कर्मणा§ ।
 अयञ्च मे जनको रक्तवर्णो
 नृशंसकृद्ब्रह्महा पापकारी ॥ १८ ।
 अधीश्वरो नाम परः पिताऽस्य

* (ख) पुस्तके अतः परं जगाम तीर्थप्रवरं द्विजोऽथ गयऽभिधानं वचनान्तरे इति श्लोकार्द्धं वर्तते ।

† (ख) पुस्तके श्लोकोऽयमेवं पठितः—

“आगत्य सोऽथ प्रवरं सुतीर्थं गयाश्विरो यागपरः पितॄणाम् ।

पिण्डप्रदानं विधिवत्प्रयत्नात्तावद्वियत्युत्तममूर्त्तयस्त्रीन् ॥”

उत्तममूर्त्तय इति आर्धम्, उत्तममूर्त्तीति साधु ।

‡ औरभ्यते इति (ख) ।

§ अहं सितस्ते जनकः सितोऽस्मि नाम्ना च वृत्तेन च कर्मणा च इति (ख) ।

कृष्णो हृत्वा कर्मणा चापि कृष्णः* ।

एतेन कृष्णेन हताः पुरा वै

जन्मन्यनेके ऋषयः पुराणाः ॥ १९ ।

एतौ मृती द्वावपि पुत्र रौद्र-

मवीचिसंज्ञं नरकं प्रपन्नौ ।

अधीश्वरो मे जनकः परोऽस्य

कृष्णः पिता द्वावपि दीर्घकालम् ॥ २० ।

अहञ्च शुद्धेन निजेन कर्मणा

शक्रसुतं प्रापितो दुर्लभं तत्† ।

त्वया पुनर्मन्त्रविदा गयायां

पिण्डप्रदानेन बलादिमौ च ॥

मेलापितौ तीर्थपिण्डप्रदान-

प्रभातौ यौ नरकश्चितावपि‡ ॥ २१ ।

पितृन् पितामहांस्तत्र तथैव प्रपितामहान् ।

प्रीणयामीति तत्तोयं त्वया दत्तमरिन्दम ॥ २२ ।

तेनास्मद्युगपद्योगो जातो वाक्येन सत्तम ।

तीर्थप्रभावाद्गच्छामि पितृलोकं न संशयः ॥ २३ ।

अत्र पिण्डप्रदानेन एतौ तव पितामहौ ।

दुर्गतावपि संसिद्धौ पापकृद्विकृतिङ्गतौ ॥ २४ ।

* कृष्णो नाम्ना कर्मणा धर्मतश्च इति (ख) ।

† चरणेऽत्र छन्दोभङ्गः ।

‡ नरकश्चितावपीति (ख) । अत्र छन्दोभङ्गः ।

तीर्थप्रभाव एषोऽस्मिन्ब्रह्मघ्नस्यापि तत्सुतः ।
 पितुः पिण्डप्रदानेन कुर्यादुद्धरणं पुनः ॥ २५ ।
 एतस्मात्कारणात्पुत्रं अहमेतौ विगृह्य वै ।
 आगतोऽस्मि भवन्तं वै द्रष्टुं यास्यामि साम्प्रतम् ॥ २६ ।
 एतस्मात्कारणाद्रैभ्य भवान्धन्यो मयीष्यते ।
 सकृद्गयाभिगमनं सकृत्पिण्डप्रदापनम् ॥
 दुर्लभं त्वं पुनर्नित्यमस्मिन्नेव व्यवस्थितः ।
 किमनु प्रोच्यते रैभ्य तव पुण्यमिदं प्रभो ॥ २७।२८ ।
 येन साक्षाद्गदापाणिर्दृष्टो नारायणः स्वयम् ।
 ततो गदाधरः साक्षादस्मिन् क्षेत्रे व्यवस्थितः ।
 अतोऽतिविख्याततमं तीर्थमेतद्विजोत्तम ॥ २९ ।

वराह उवाच

एवमुक्त्वा महायोगी तत्रैवान्तरधीयत ।
 रैभ्याऽपि च गदापाणेर्हरेः स्तोत्रमथाकरोत् ॥ ३० ।

रैभ्य उवाच

गदाधरं विबुधजनैरभिष्टुतं
 धृतक्षमं क्षुधितजनार्त्तिनाशनम् ।
 शिवं विशालासुरसैन्यमर्दनं
 नमाम्यहं हृतसकलाशुभं स्मृतौ ॥ ३१ ।
 पुराणपूर्वं पुरुषं पुरुष्टुतं
 पुरातनं विमलमलं नृणां गतिम् ।
 त्रिविक्रमं हृतधरणिं बलोज्जितं

गदाधरं रहसि नमामि केशवम् ॥ ३२ ।
 विंशुद्धभावं विभवैरुपावृतं
 श्रिया वृतं विगतमलं विचक्षणम् ।
 क्षितीश्वरैरपगतकिल्बिषैः सुतं
 गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३३ ।
 सुरासुरैरर्चितपादपङ्कजं
 केयूरहाराङ्गदमौलिधारिणम् ।
 अम्बौ शयानञ्च रथाङ्गपाणिनं
 गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३४ ।
 सितं कृते त्रैतयुगेऽरुणं विभुं
 तथा तृतीये नीलवर्णमच्युतम्* ।
 कलौ युगेऽलिप्रतिमं महेश्वरं
 गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३५ ।
 बीजोद्भवो यः सृजते† चतुर्मुखं
 तथैव नारायणरूपतो जगत् ।
 प्रपालयेद्द्रुद्रवपुस्तथान्तक-
 द्गदाधरोजयतु षड्वर्त्मूर्तिमान् ॥ ३६ ।
 सत्त्वं रजस्रैव तमो गुणास्त्रय-
 स्त्वेतेषु विश्वस्य समुद्भवः किल ।

* पीतवर्णमच्युतमिति (ग) ।

† सृजत इति, आवर्षं सृजतीति साधु ।

स चैक एव त्रिविधो गदाधरो
 दधातु धैर्यं मम धर्ममोक्षयोः ॥ ३७ ।
 संसारतोयार्णवदुःखतन्तुभि-
 र्वियोगनक्रक्रमणैः सुभीषणैः ।
 मज्जन्तमुच्चैः सुतरां महाग्नौ
 गदाधरो मामुदधौ तु योऽतरत् ॥ ३८ ।
 स्वयं त्रिमूर्तिः खमिवात्मनात्मनि
 स्वशक्तितद्याण्डमिदं ससर्जं ह ।
 तस्मिञ्जलोग्यासनमाप तैजसं
 ससर्जं यस्तं प्रणतोऽस्मि भूधरम् ॥ ३९ ।
 मत्स्यादिनामानि जगत्सु प्रश्रुते
 सुरादिसंरक्षणतो वृषाकपिः ।
 मखस्वरूपेण स सन्ततो विभु-
 र्गदाधरो मे विदधातु सद्गतिम् ॥ ४० ।

वराह उवाच ।

एवं सुतस्तदा विष्णुर्भक्त्या रैभ्येण धीमता ।
 प्रादुर्बभूव सहसा पीतवासा जनार्दनः ॥ ४१ ।
 शङ्खचक्रगदापाणिर्गरुडस्थो वियद्गतः ।
 उवाच मेघगम्भीरधीरवाक् पुरुषोत्तमः ॥ ४२ ।
 तुष्टोऽस्मि रैभ्य भक्त्या ते सुत्या चापि द्विजोत्तम* ।
 तीर्थस्नानेन च विभो ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ ४३

रैभ्य उवाच ।

गतिं मे देहि देवेश यत्र ते सनकादयः ।
वसेयन्तत्र येनाहं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ ४४ ॥

देव उवाच ।

एवमस्त्विति ते ब्रह्मन्नित्युक्त्वाऽन्तरधीयत ।
भगवानपि रैभ्यस्तु दिव्यज्ञानसमन्वितः ॥
क्षणाद्भूव देवेन परितुष्टेन चक्रिणा ।
जगाम यत्र ते सिद्धाः सनकाद्या महर्षयः ॥ ४५।४६ ॥
एतच्च रैभ्यनिर्दिष्टं स्तोत्रं विष्णोर्गदाभूतः ।
यः पठेत्स गयां गत्वा पिण्डदानादिप्रियते ॥ ४७ ॥

इति वराहपुराणे रैभ्यवरिते सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

योऽसौ वसोः शरीरे तु व्याधो भूत्वा नृपस्य ह ।
स स्ववृत्त्या स्थितः कालश्चतुर्वर्षसहस्रकम्* ॥ १ ॥

* स तद्वृत्त्यास्थितः कालमिति (ग) ।

एकैकां स्वकुटुम्बार्थं हत्वा वनचरं मृगम् ।

भृत्यातिथिहुताशनानां प्रीणनं कुरुते सदा ॥ २ ।

मिथिलायां वरारोहे सदा पर्वणि पर्वणि ।

पितॄणां कुरुते आद्यं स्वाचारेण विचक्षणः ॥ ३ ।

अग्निं परिचरन्नित्यं वदन् सत्यं सुभाषितम् ।

प्राणयान्नानुसक्तस्तु योऽसौ जीवं न पातयेत्* ॥ ४ ।

एवन्तु वसतस्तस्य धर्मबुद्धिर्महातपाः ।

पुत्रस्वर्ज्जुनको नाम बभूव मुनिवद्वशी ॥ ५ ।

तस्य कालेन मृदता चारित्र्येण च धीमतः ।

बभूवार्ज्जुनका नाम कन्या च वरवर्णिनी ॥ ६ ।

तस्या यौवनकाले तु चिन्तयामास धर्मवित् ।

कस्येयन्दीयते कन्या को वा योग्यश्च वै पुमान् ॥ ७ ।

इति चिन्तयतस्तस्य मतङ्गस्य सुतं प्रति ।

धर्मव्याधस्य सुव्यक्तं प्रसन्नाख्यं प्रतिब्रुवन् ॥ ८ ।

एवं सचिन्त्य मातङ्गं प्रसन्नम्रति सोद्यतः† ।

उवाच तस्य पितरम्प्रसन्नायार्ज्जुनीं भवान् ।

गृहाण तपतां श्रेष्ठ स्वयन्दत्तां महात्मने ॥ ९ ।

मतङ्ग उवाच ।

प्रसन्नोऽयं मम सुतः सर्वशास्त्रविशारदः ।

गृह्णाम्यर्ज्जुनकां कन्यान्वत्सुतां व्याधसत्तम ॥ १० ।

* योऽसौ जीवेन पातयेदिति (ग) ।

† सोद्यत इति आर्षं, स उद्यत इति साधु ।

एवमुक्ते तदा कन्यां धर्मव्याधौ महातपाः ।
 मतङ्गपुत्राय ददौ प्रसन्नाय च धीमते ॥ ११ ।
 धर्मव्याधस्तदा कन्यां दत्त्वा खगृहमीयिवान् ।
 सापि श्वशुरयोर्भर्तुः शुश्रूषणपराभवत् ॥ १२ ।
 अथ कालेन महता सा कन्याऽर्जुनकाऽशुभा ।
 उक्ता श्वश्रा सुता पुत्री जीवहन्तुस्त्वमीदृशी ।
 न जानासि तपश्चर्तुं भर्तुराराधनं तथा ॥ १३ ।
 साऽपि स्वल्पाऽपराधेन भर्त्सिता तनुमध्यमा ।
 पितुर्वेश्मागता बाला रोदमाना* मुहुर्मुहुः ॥ १४ ।
 पित्रा पृष्टा किमेतत्ते पुत्रि रोदनकारणम् ।
 एवमुक्ता तदा सा तु कथयामास भामिनी ॥ १५ ।
 श्वश्राऽहमुक्ता तीव्रेण कोपेन महता पितः ।
 जीवहर्तुः सुतेत्युच्चैरसक्तदयाधजिति च ॥ १६ ।
 एतच्छ्रुत्वा स धर्मात्मा धर्मव्याधौ रुषाऽन्वितः ।
 मतङ्गस्य गृहं सोऽथ गत्वा जनपदैर्हृतम् ॥ १७ ।
 तस्यागतस्य सम्बन्धी मतङ्गो जयतां वरः ।
 आसनाद्यर्घपाद्येन पूजयित्वेदमब्रवीत् ॥ १८ ।
 किमागमनकृत्यं ते किं करोम्यागतक्रियाम् ॥ १९ ।

व्याध उवाच ।

भोजनं किञ्चिदिच्छामि भोक्तुं चैतन्यवर्जितम् ।
 कौतूहलेन येनाऽहमागतो भवतो गृहे ॥ २० ।

* रोदमानेति चार्धं, रुदतीति साधु ।

मतङ्ग उवाच ।

गोधूमा ब्रीहयश्चैव संस्कृता मम वेश्मनि ।
भुज्यतां धर्मविच्छेष्ट यथाकामं तपोधन ॥ २१ ।

व्याध उवाच ।

पश्यामि कीदृशास्ते हि गोधूमा ब्रीहयो यवाः ।
स्वरूपेण च सन्त्येते येन वो वेद्मि सत्तमः ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

एवमुक्ते मतङ्गेन शूर्पं गोधूमपूरितम् ।
अपरं तत्र ब्रीह्यणां धर्मव्याधाय दर्शितम् ॥ २३ ।
दृष्ट्वा ब्रीहीन्स गोधूमान्धर्मव्याधो वरासनात् ।
उत्थाय गन्तुमारभे मतङ्गेन निवारितः ॥ २४ ।
किमर्थं गन्तुमारब्धं त्वया वद महामते ।
अभुक्तेनैव संसिद्धं मद्गृहे चान्नमुत्तमम् ।
पाचयित्वा* स्वयश्चैव कस्मात्त्वं नाद्य भुञ्जसे† ॥ २५ ।

व्याध उवाच ।

सहस्रशः कोटिशश्च जीवान्हंसि दिने दिने ।
अथेदृशस्य पापस्य कोऽन्नं भुञ्जति‡ सत्पुमान् ॥ २६ ।
अचैतन्यं यदि गृहे विद्यतेऽन्नं सुसंस्कृतम् ।
तदानीमस्मि संभोक्ता मत्वा तु स्वजनं तव ॥ २७ ।

* पाचयित्वेति बहुषु पुस्तकेषु पाठः ।

† भुञ्जसे इति आर्षं, भुञ्जे इति साधु । तत्पुमानिति (ग) ।

‡ भुञ्जतीति आर्षं, भुङ्क्ते इति साधु ।

अहमेकं कुटुम्बार्थं ह्यग्ररथे पशुं दिने ।

तच्चेत्पितृभ्यः सत्कृत्य दत्त्वा भुञ्जामि* साऽनुगः ॥ २८ ।

त्वन्तु जीवान् बहून् हत्वा स्वकुटुम्बेन साऽनुगः† ।

भुञ्जसे‡ तेन सततमभोज्यं तन्नतं मम ॥ २९ ।

ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टा ओषध्यः सर्व्ववीरुधः ।

यज्ञार्थं तत्तु भूतानां भक्ष्यमित्येव वै श्रुतिः ॥ ३० ।

दिव्यो भौमस्तथा पैत्रो मानुषो ब्राह्म एव च ।

एते पञ्च महायज्ञा ब्रह्मणा निर्मिता पुरा ॥ ३१ ।

ब्राह्मणानां हितार्थाय इतरेषाञ्च तन्मुखाः ।

इतरेषान्तु वर्णानां ब्राह्मणैः कारिताः शुभाः ॥ ३२ ।

एवं कृत्वा नरो भुक्ता तस्माद्दानं विशुध्यति§ ।

अन्यथा ब्रीहयोऽप्येते एकैके मृगपक्षिणः ¶ ।

* भुञ्जामीति चार्थः, भुञ्जे इति साधु ।

† साऽनुग इति (ग) ।

‡ भुञ्जसे इति चार्थः, भुञ्जे इति साधु । भुञ्जसे तेनेति (ग) ।

§ तस्माद्दानं विशुध्यतीति (ग) ।

¶ (क) पुस्तके एतेषां श्लोकानां स्थाने अमो पठिताः—

अथ शत्रो कृता निन्दा त्वं कन्या जीवघातिनः ।

इति केनचिदाख्यातं श्रुतं व्याधेन धीमता ॥

ततोमतङ्गसदनं गत्वा क्रोधसमन्वितः ।

मातङ्गमब्रवीत्तत्र धर्मयुतां वचस्तदा ॥

धर्मव्याध उवाच ।

पुरा वराहेणाख्यातं धरणीं प्रति सत्तम ।

मन्तव्या दाहभोक्तृणां महामांसन्तु तत्स्मृतम् ॥ ३३ ।
 मया ते दुहिता दत्ता पुत्रार्थे वरवर्णिनी ।
 सा च त्वन्नार्थया प्रोक्ता दुहिता जन्तुघातिनः ।
 अतोऽर्थमागतोऽहन्ते गृहं प्रतिसमीक्षितुम् ॥ ३४ ।
 आचारं देवपूजाञ्च अतिथीनाञ्च तर्पणम् ।
 एतेषामेकमप्यत्र कुर्वन्नपि न दृश्यसे ॥ ३५ ।*
 तदहं गन्तुमिच्छामि† पित्रूणां श्राद्धकाम्यया ।
 स्वगृहे नैव भुञ्जामि‡ पित्रूणां कार्यमित्युत ॥ ३६ ।
 अहं व्याधोजीवघाती न तु त्वं लोकहिंसकः॥ ३७ ।
 मत्सुता जीवघातस्य यदोढा त्वत्सुतेन च ।
 तन्महत्त्वञ्च सम्प्राप्तं प्रायश्चित्तं तपोधन ॥ ३८ ।
 एवमुक्त्वा स चोत्थाय शम्भा नारीं तदाम्बरे ।
 मा स्नुषाभिः समं श्वश्र्वा विश्वासो भवतु क्वचित् ॥ ३९ ।
 मा च स्नुष्य कदाचित्स्याद्वा श्वश्रूं जीवती§मिषेत् ।
 एवमुक्त्वा गतो व्याधः स्वगृहं प्रति भामिनि ॥ ४० ।

मांसाशो नरकं याति अदत्त्वा पितृदेवते ॥

दत्त्वा च पितृदेवेभ्यस्तस्माद्वात्रि विमुक्त्यति ।

अन्यथा व्रीहयोऽप्येते एकैकमृगपक्षिणः ॥

* एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

† आतुमिच्छामि त्रैगुण्यमिति (ग) ।

‡ भुञ्जामीति आर्षे, भुञ्जे इति साधु ।

§ जीवतीमिति आर्षे, जीवन्तीमिति साधु ।

ततो देवान् पितॄन् भक्त्या पूजयित्वा विचक्षणः ।

पुत्रश्चार्जुनकं स्थाप्य* स्वसन्तानं महातपाः ।

धर्मव्याधो जगामाशु तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ४१ ।

पुरुषोत्तमाख्यश्च परन्तत्र गत्वा समाहितः ।

तपश्चचार नियमात्पठन्स्तोत्रमिदं धरे ॥ ४२ ।

नमामि विष्णुं त्रिदशारिनाशनं

विशालवक्षस्थलसंश्रितश्रियम् ।

सुशासनं नीतिमतां पराङ्गतिं

त्रिविक्रमं मन्दरधारिणं सदा ॥ ४३ ।

दामोदरं निर्जितभूतलं धिया

यशोऽंशुशुभ्रं भ्रमराङ्गसप्रभम् ।

भवे भवं दैत्यरिपुं पुरुष्टुतं

नमामि विष्णुं शरणं जनार्दनम् ॥ ४४ ।

त्रिधा स्थितं तिग्मरथाङ्गपाणिनं

नयस्थितं युक्तमनुत्तमैर्गुणैः ।

निःश्रेयसाख्यं क्षयितेतरं गुरुं

नमामि विष्णुं पुरुषोत्तमं त्वहम् ॥ ४५ ।

महावराहो हविषां भुजो जनो

जनार्दनो मे हितकञ्चतुर्मुखः ।

क्षितीधरो मामुदधिप्लवे महान्

स पातु विष्णुः शरणार्थिनं तु माम् ॥ ४६ ।

* स्थाप्य इति चार्षे, स्थापयित्वा इति साधु ।

मायाततं* येन जगत्त्रयं कृतं†
 यथाग्निनैकेन ततं चराचरम् ।
 चराचरस्य स्वयमेव सर्वतः
 स मेऽस्तु विष्णुः शरणं जगत्पतिः ॥ ४७ ।
 भवे भवे यश्च ससर्ज्जं कं ततो
 जगत्प्रसूतं सचराचरं त्विदम् ।
 ततश्च रुद्रात्मवति प्रलीयते
 ततोहरिर्विष्णुहरस्तथोच्यते ॥ ४८ ।
 रवीन्दुपृथ्वी‡पवनादिभास्कराः
 जलञ्च यस्य प्रभवन्ति मूर्त्तयः ।
 स सर्वदा मे भगवान् सनातनो
 ददातु शं विष्णुरचिन्त्यरूपधृक् ॥ ४९ ।
 इतीरिते तस्य सनातनः स्वयं
 पुरो बभूवाद्भुतरूपदर्शनः ।
 वरं वृणीष्वेति सनातनोऽब्रवी-
 दनन्तपादोदरबाहुवक्त्रः§ ॥ ५० ।
 इतीरितो व्याध्वरो जगाद
 प्रदीयतामेष वरः सुतेष्वपि ।

* मायामतमिति (ख) ।

† जगत्त्रयं ततमिति (ख) ।

‡ स्वात्मीन्दुपृथ्वीति (ग) ।

§ अनन्तपादोदरबाहुवक्त्रम इति (ग) ।

क्रियाकलापेन तथात्मविद्यया
कुलप्रसूतावपि तेऽनुगामिनः ॥ ५१ ।
ज्ञानोदयस्त्वऽस्य कुलस्य* सर्वदा
लयस्तथा ब्रह्मणि मे सनातन ।

• इतीरिते तन्मगवानुवाच ह
प्रसन्नबुद्धिर्भवते मया त्वयम् ॥
वरो विसृष्टश्च कुलस्य ते मया
लयस्तथा ब्रह्मणि शाश्वते तव ।
इतीरिते देववरेण स क्षणात् •
स्वदेहतस्तेज उदीर्णमैक्षत ॥
विसर्जयामास कविं सनातनं
लयञ्च तत्र प्रतिपेदिवानसौ ॥ ५२।५३ ।
इतीरितं स्तोत्रवरन्धरे नरः
पठिष्यते† यश्च शृणोति मानवः ।
हरिं समभ्यर्च्य सदा ह्युपोषितो
विशेषतो विष्णुदिने च मानवः ।
स याति यत्र स्वयमेव केशवो
वसेत‡ मन्वन्तरसप्ततिं सुखम् ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते धर्मव्याधचरिते अष्टमोऽध्यायः ।

* ज्ञानोदयात् स्वस्य कुलस्य सर्वदा इति (क), (ख) ।

† पठिष्यते इति आर्षे, पठिष्यतीति साधु ।

‡ वसेत इति आर्षे, वसेदिति साधु ।

नवमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

आदौ कृतयुगे नाथ किं कृतं विश्वमूर्तिना ।
नारायणेन तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ।

वराह उवाच ।

पूर्वनारायणस्त्वेको नासीत्किञ्चिद्वरे परम् ।
सैक* एव रतिं लेभे नैव स्वच्छन्दकर्मकृत् ॥ २ ।
तस्य द्वितीयमिच्छन्† चिन्ता बुद्ध्यात्मिका ह्रभौ ।
अभावेत्येव संज्ञा या‡ चणभास्करसन्निभा ॥ ३ ।
तस्या अपि द्विधा भूता चिन्ताभूद्ब्रह्मवादिनः ।
उमेति संज्ञया यत्तत्सदा मर्त्ये व्यवस्थिता ॥ ४ ।
उमेत्येकाक्षरीभूता ससर्जमां महीन्तदा ।
भूः ससर्जं भुवं सोऽपि ससर्जं च ततो महत् ॥ ५ ।
ततश्च जन इत्येव ततश्चात्मा प्रलीयते ।
एतदोतन्तथा प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ६ ।
जगत्प्राणवतो भूतं शून्यमेतत्स्थितन्तदा ।
येयं मूर्तिर्भगवतः शङ्करः स स्वयं हरिः ॥ ७ ।
शून्याल्लोकानिमान्सृष्ट्वा सिष्टक्षुर्मूर्तिमुत्तमाम्

* सैक इति आर्षं, स एक इति साधु ।

† इच्छन् इति आर्षम्, इच्छत इति साधु ।

‡ अभावेत्येवसंज्ञाया इति (क), (ख) ।

क्षोभयित्वा मनोधाम तत्राकारः स्वमात्रतः ।
 स्थितस्तस्मिन् यदा क्षुब्धे ब्राह्माण्डमभवत्तदा ॥ ८ ।
 तस्मिंस्तु शकलीभूते भूर्लोकश्च व्यवस्थितम्* ।
 अपरम्भुवनमप्रायात्मध्ये भास्करसन्निभम्† ॥ ९ ।
 पुरा नवकसंस्थो यः पद्मकोशो व्यवस्थितः ।
 स हि नारायणो देवः प्राजापत्येन तेजसा‡ ॥
 अकाराद्यं स्वरन्ताभ्यां हलञ्च विससर्ज ह ।
 अमूर्त्तसृष्टौ शास्त्राणि उदगायत्तदाहि सः ॥ १० । ११ ।
 सृष्ट्वा पुनरुमेयात्मा चिन्तयामास धारणम् ।
 तस्य चिन्तयतो नेत्रात्तेजः समभवन्महत् ॥ १२ ।
 दक्षिणं वह्निःसङ्काशं वामन्तुहिनसन्निभम् ।
 तद्वद्वा चन्द्रसूर्यौ तु कल्पितौ परमेष्ठिना ॥ १३ ।
 ततः प्राणः§ समुत्तस्थौ वायुश्च परमेष्ठिनः ।
 स एव वायुर्भगवान्योऽद्यापि हृदिगो विभुः ॥ १४ ।
 तस्माद्वह्निः समुत्तस्थौ तस्मादग्नेर्जलं महत् ।
 य एवाग्निः स वै तेजो ब्राह्मं परमकारणम् ॥ १५ ।
 बाहुभ्यामप्यसौ तेजः क्षात्रन्तेजः ससर्ज ह ।
 ऊरुभ्यामपि वैश्यांश्च पद्भ्यां शूद्रांस्तथा विभुः ॥ १६ ।

* भूर्लोकश्च व्यवस्थितमिति आर्षं, भूर्लोकश्च व्यवस्थित इति साधु ।

† अपरम्भुवनञ्चैव प्राजापत्येन तेजसा इति (ख) ।

‡ अपरम्भुवनञ्चैव प्राजापत्येन तेजसा इति (ख) ।

§ प्राणशब्दो हि सर्वत्र बहुवचनान्तः प्रयुज्यते ।

ततस्तु सृष्टेः यद्वात्राक्षसांश्च तथा विभुः ।
 चतुर्विधैस्तु भूर्लोकं भुवो लोकं वियञ्चरैः ॥ १७ ।
 भूतैः स्वर्गमार्गैरन्यैः स्वर्लोकं समपूरयत् ।
 महर्लोकं तथा तैस्तैर्भूतैश्च सनकादिभिः ॥ १८ ।
 जनलोकान्ततश्चैव वैराजैः समपूरयत् ।
 तपोलोकं ततो देवैस्तपोनिष्ठैरपूरयत् ॥ १९ ।
 अपुनर्मरुतैः*देवैः सत्यलोकमपूरयत् ।
 सृष्टिं सृष्ट्वा तथा देवो भगवान् भूतभावनः ।
 कल्पसंज्ञान्तदामोघां जगन्ति परमेश्वरः ॥ २० ।
 तस्मिञ्जगति भूर्लोको भुवोलोकश्च जायत† ।
 स्वर्लोकश्च त्रयोऽप्येते‡ जायन्ते नात्र संशयः ॥ २१ ।
 सुप्ते तु देवे कल्पान्ते तावती रात्रिरिष्यते ।
 त्रैलोक्यमेतत्सुप्तं स्यात्तथोपप्लवताङ्गतम् ॥ २२ ।
 ततो रात्र्यां व्यतीतायामुत्थितः§ कमलेक्षणः ।
 चिन्तयामास तान्वेदान्मातरश्च चतुर्वर्षि ॥ २३ ।
 चिन्तयानः स देवेशस्तान्वेदान्नाध्यगच्छत॥ ।
 लोकमार्गस्थितिं कर्तुं निद्राज्ञानेन मोहितः ।

* अपुनर्भास्करैरिति (ख) ।

† जायत इति आर्षम्, अजायत इति साधु ।

‡ त्रयोऽप्येते इति (क), (ख) ।

§ मुञ्चित इति (ख) ।

॥ अध्यगच्छत इति आर्षम्, अध्यगच्छदिति साधु ।

चिन्तयामास देवेशो नात्र देवो व्यवस्थितः ॥ २४ ।

ततः स्वमूर्त्तौ तोयाख्ये लीनान्दृष्ट्वा महेश्वरः ।

जिष्टक्षुच्चिन्तयामास मत्स्यो भूत्वाऽविशजलम् ॥ २५ ।

एवं ध्यात्वा महामत्स्यस्तत्क्षणात्समजायत ।

विवेश च जलन्देवः समन्तात्क्षीभयन्निव ॥ २६ ।

तस्मिन् प्रविष्टे सहसा जलन्तु

महामहीधृग्वपुषि प्रकाशम् ।

मात्स्यं गते देववरे महोदधिं

हरिं स्तवैस्तुष्टुवुरुद्धृतचित्तिम् ॥ २७ ।

नमोऽस्तु वेदान्तरगाप्रतर्क्य

नमोऽस्तु नारायण मत्स्यरूप ।

नमोऽस्तु ते सुस्वर विश्वमूर्त्तौ

नमोऽस्तु विद्याद्वयरूपधारिन् ॥ २८ ।

नमोस्तु चन्द्रार्कमनेकरूप

जलान्तविश्वस्थितचारुनेत्र ।

नमोस्तु विष्णोः शरणं ब्रजामः

प्रपाहि नो मत्स्यतनुं विहाय ॥ २९ ।

त्वया ततं विश्वमनन्तमूर्त्तौ

पृथङ्ग ते किञ्चिदिहास्ति* देव ।

भवान्न चास्य व्यतिरिक्तमूर्त्ति-

स्वत्तो वयन्ते शरणं प्रपन्नाः ॥ ३० ।

खात्मेन्दुवक्त्रिश्च मनश्च रूपं
 पुराणमूर्त्तेस्तव चाञ्जनेत्र ।
 क्षमस्व शम्भो यदि भक्तिहीनं
 त्वयाजगद्भासति* देवदेव ॥ ३१ ।
 विरुद्धमेतत्तव देवरूपं
 सुभाषणं सुस्वनमद्रितुल्यम् ।
 पुराण देवेश जगन्निवास
 शमं प्रयाह्यच्युततीव्रभानो ॥ ३२ ।
 नमामः सर्व्वं शरणं प्रपन्ना
 भयाच्च ते रूपमिदं प्रपश्य† ।
 लोके समस्तभवता विनाऽद्य
 न विद्यते देहगतं पुराणम् ॥ ३३ ।

एवं स्तुतस्तदा देवो जलस्थाञ्जगृहे च सः ।
 वेदान् सोपनिषच्छास्त्राण्यतः स्वं रूपमास्थितः ॥ ३४ ।
 यावत्स्वमूर्त्तिर्भगवान्तावदेव जगत्त्विदम् ।
 कूटस्थे तत्त्वयं याति विक्लतस्थे विवर्द्धते‡ ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते सृष्टिवर्णने नवमोऽध्यायः ।

* भासतीति आर्षं, भासते इति साधु ।

† प्रपश्य इति आर्षं, प्रदृश्य इति साधु ।

‡ विक्लतस्थो विवर्द्धते इति (ग) ।

दशमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

एवं सृष्ट्वा जगत्सर्वं भगवान् भूतभावनः ।
विरराम ततः सृष्टिर्व्यवर्द्धत धरे तदा ॥ १ ।
ब्रह्मायामथ सृष्टौ तु सर्वदेवाः पुरातनम् ।
नारायणाख्यं पुरुषं यजन्तो विविधैर्मखैः ॥
द्वीपेषु चैव सर्वेषु वर्षेषु च मखैर्हरिम् ।
देवाः सचैर्महद्भिस्ते यजन्तः श्रद्धयान्विताः ।
तोषयामासुरत्यर्थं स्वम्पूज्यं कर्तुमीप्सवः ॥ २।३ ।*
एवं तोषयतान्तेषां बहुवर्षसहस्रिकः ।
कालो देवुस्तदा तुष्टः प्रत्यक्षत्वं जगाम ह ॥ ४ ।

अनेकबाह्वदरवक्रनेत्रो

महागिरेः शृङ्गमिवोल्लिखंस्तदा ।

उवाच किं कार्यमथो सुरेशो

भूत वरन्देववरा वरं वः ॥ ५ ।

देवा जतुः ।

जयस्व गोविन्द महानुभाव

---

* (ग) पुस्तके २य ३य श्लोकयोः स्थाने एवं श्लोको वर्तते—

ब्रह्मायामथ सृष्टौ तु सर्वे देवाः सवासवाः ।

सचैर्महद्भिः सर्वेऽत्र यजन्तः श्रद्धयाऽन्विताः ।

तोषयामासुरत्यर्थं स्वं पूज्यं कर्तुमीप्सवः ॥

त्वया वरं नाथवरेण देवाः ।

मनुष्यलोकेऽपि भवन्तमाद्यं

विहाय नास्मान्भवते* ह कश्चित् ॥ ६ ।

चन्द्रादित्यौ वसवो ये च साध्या

विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चापपाद्य ।

सर्वे भवन्तं शरणागताः स्म

कुरुष्व पूज्यानिह विश्वमूर्त्ते ॥ ७ ।

एवमुक्तस्तदा तैस्तु महायोगीश्वरो हरिः ।

करोमि सर्वान्ताः पूज्यानितुगृह्णाऽन्तरधीयत ॥ ८ ।

देवा अपि निजौकांसि गतवन्तः सनातनाः ।

स्तुवन्तः परमेशोऽपि त्रिविधभावमास्थितः ॥ ९ ।

एवं त्रिधा जगद्धाता भूत्वा देवान्महेश्वरः ।

आराध्य सात्त्विकं राजस्तामसञ्च† त्रिधा स्थितम् ॥ १० ।

सात्त्विकेन पठेद्देदान्यजन्यज्ञेन देवताः ।

आत्मनोऽवयवो भूत्वा राजसेनापि केशवः ॥ ११ ।

स कालरूपिणं रौद्रं प्रकृत्या शूलपाणिनम् ।

आत्मनो राजसीं मूर्त्तिं पूजयामास भक्तितः ॥ १२ ।

तामसेनापि भावेन असुरेषु व्यवस्थितः ॥ १३ ।

एवं त्रिधा जगद्धाता भूत्वा देवान्महेश्वरः ।

आराधयामास ततो लोकोऽपि विविधोभवत् ॥ १४ ।

* भवते भावयति चिन्तयतीत्यर्थः ।

† राजः इति आर्षं, राजसमिति साधु ।

एवं विष्णुर्महेशानां नाम गृह्णन्व्यवस्थितः ।
 स च नारायणो देवः कृते युगवरे प्रभुः ॥ १५ ।
 त्रेतायां रुद्ररूपस्तु द्वापरे यज्ञमूर्त्तिमान् ।
 कलौ नारायणो देवो बहुरूपो व्यजायत ॥ १६ ।
 तस्यादिकर्तृतो विष्णोश्चरितं भूरितेजसः ।
 शृणुष्व सर्व्वं सुश्रोणि गदतो मम भामिनि ॥ १७ ।
 आसीत्कृतयुगे राजा सुप्रतीको महाबलः ।
 तस्य भार्याद्वयं चासीदविशिष्टं मनोरमम् ॥ १८ ।
 विद्युत्प्रभाकान्तिमती तयोरेते तु नामुनी ।
 तयोः पुत्रं समं राजा न लेभे बलवानपि ॥ १९ ।
 यदा तदा मुनिश्रेष्ठमात्रेयं वीतकल्मषम् ।
 तोषयामास विधिना चित्रकूटे नगोत्तमे ॥ २० ।
 स ऋषिस्तोषितस्तेन दीर्घकालं वरार्थिना ।
 वरन्दिक्षुतया यावदब्रवीदत्रिजो मुनिः* ॥ २१ ।
 तावदिन्द्रोऽपि करिणा गतः पार्श्वेन तस्य ह ।
 देवसैन्यैः परिवृतस्तूष्णीमेव महाबलः ॥ २२ ।
 तं दृष्ट्वा† तद्गतप्रीतिरप्रीतिं प्रीतवान्मुनिः‡ ।
 चुकोप देवराजाय शापमुग्रं ससर्ज ह ॥ २३ ।

* वरं दिदिक्षुतया यावदब्रवीदत्रेयो मुनिरिति (ख) । दिदिक्षुयेति आर्षं दिक्षु-
येति साधु ।

† तं दृष्ट्वाऽन्तर्गतप्रीतिरिति (ग) ।

‡ प्रीतवान्मुनिरप्रीतिमिति (ख) ।

यस्मात्त्वया ममाऽवज्ञा कृता मूढ दिवस्यते ।
 ततस्त्वं चालितो राज्यादन्यलोके वसिष्यसि* ॥ २४ ।
 एवमुक्त्वाऽपि कोपेन सुप्रतीकश्च भूपतिम् ।
 उवाच राजन्पुत्रस्ते भविता दृढविक्रमः ॥ २५ ।
 इन्द्ररूपोपमः श्रीमानुद्यच्छस्त्रः प्रतापवान् ।
 विद्याप्रभावतत्त्वज्ञः क्रूरकर्मा भविष्यति ॥ २६ ।
 दुर्जयोऽतिबली राजा एवमुक्त्वा गतो मुनिः ॥ २७ ।
 सीऽपि राजा सुप्रतीको भार्यायां गर्भमावहत् ।
 विद्युत्प्रभायां धर्मज्ञः साऽपि काले त्वसूयत ॥ २८ ।
 तस्याः पुत्रः समभवद्दुर्जयाख्यो महाबलः ।
 जातकर्मादिसंस्कारं तस्य चक्रे मुनिः स्वयम् ॥ २९ ।
 तस्य चेष्टेर्बलेनासौ मुनेः सौम्यो बभूव ह ।
 वेदशास्त्रार्थविद्यायां पारगो धर्मवान् शुचिः ॥ ३० ।
 या द्वितीयाऽभवत्पत्नी तस्य राज्ञो महात्मनः ।
 नाम्ना कान्तिमती धन्या† तस्याः पुत्रो बभूव ह ।
 नाम्ना सुद्युम्न इत्येवं वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३१ ।
 अथ कालेन महता स राजा राजसत्तमः ।
 सुप्रतीकः सुतन्द्रा दुर्जयं योग्यमन्तिके ॥ ३२ ।
 आत्मनो वृद्धभावश्च वाराणस्यधिपो बली ।
 चिन्तयामास राज्यार्थं दुर्जयं प्रति भामिनि ॥ ३३ ।

* वसिष्यसीति आर्षे, वत्स्यसीति साधु ।

† कीर्तिमती धन्या इति (ग) ।

एवं सञ्चिन्त्य धर्मात्मा तस्य राज्यं ददौ नृपः ।
 स्वयञ्च चित्रकूटाख्यं पर्वतं स जगाम ह ॥ ३४ ।
 दुर्जयोऽपि महद्राज्यं हस्त्यश्वरथवाजिभिः ।
 संयोज्य चिन्तयामास राज्यवृद्धिं प्रति प्रभुः ॥ ३५ ।
 एवं सञ्चिन्त्य मेधावी हस्त्यश्वरथपत्तिभिः ।
 समेतां वाहिनीं कृत्वा उत्तरां दिशमाश्रितः ॥ ३६ ।
 तस्य चोत्तरतो देशाः सर्वे सिद्धा महात्मनः ।
 भारताख्यमिदं वर्षं साधयित्वा सुदुर्जयः ॥
 ततः किंपुरुषं नाम वर्षं तेनाऽपि साधितम् ।
 ततः परतरञ्चान्यद्वरिवर्षं जिगाय सः ॥ ३७ । ३८ ।
 रम्यं रोमावतं वापि कुरुभद्राश्वमेव च ।
 इलावृतं मेरुमध्यमेतत्सर्वं जिगाय सः ॥ ३९ ।
 जित्वा जम्बाख्यमेतद्वि* द्वीपं यावदसौ नृपः ।
 जगाम देवराजानं जेतुं सर्वं सुरान्वितम् ॥ ४० ।
 मेरुपर्वतमारुह्य† देवगन्धर्व्वदानवान् ।
 गुह्यकान् किन्नरान्दैत्यांस्ततो ब्रह्मसुतो मुनिः ।
 नारदो दुर्जयजयं देवराजाय शंसते‡ ॥ ४१ ।
 तत इन्द्रस्वरायुक्तो लोकपालैः समन्वितः ।

* रम्यं हैमवतं चाऽपि इति (ग) ।

† मेरुं पर्वतमारुह्य इति (ग) ।

‡ देवराजाय शंसत इति (ग) । संशत इति चार्षम्, अशंसदिति साधु ।

जगाम दुर्जयं हन्तुं सोऽचिरेणास्त्रनिर्जितम्* ॥ ४२
 विहाय पर्वतं मेरुं मर्त्यलोकमिहागतः ॥ ४३ ।
 पूर्वदेशे† च देवेन्द्रो लोकपालैः समं प्रभुः ।
 स्थितवांस्तस्य सुमहच्चरितं सम्भविष्यति ॥ ४४ ।
 दुर्जयश्च सुराञ्जित्वा यावत्प्रतिनिवर्त्तते ।
 गन्धमादनपृष्ठे तु स्कन्धावारनिवेशनम् ।
 कृत्वाऽवस्थितसम्भारमागतौ तापसौ तु तम् ॥ ४५ ।
 तावागतौ तथाऽब्रूतां‡ राजन्दुर्जय लोकपाः ।
 निवारितास्त्वय्यु सर्वे लोकपालैर्विना जगद् ।
 न प्रवर्त्तेत्ततोऽ देहि तत्पदं सुखमुत्तमम् ॥ ४६ ।
 एवमुक्ते ततस्तौ तु दुर्जयः प्राह धर्मवित् ।
 कौ भवन्ताविति ततस्तावूचतुररिन्दमौ ॥ ४७ ।
 विद्युत्सुविद्यनामानावसुराविति नामतः ।
 त्वया सम्प्रति चेच्छामो धर्मं सत्सु सुसंस्कृतम् ॥ ४८ ।
 लोकपानां सर्वमावाङ्मयं कुर्वः सुदुर्जय ।
 एवमुक्ते दुर्जयेन तौ स्वर्गं सन्निवेशितौ ॥ ४९ ।
 लोकपालौ कृतौ सद्यस्ततोऽन्तर्धानमापतुः ।
 तयोरपि महत्कर्म चरितञ्च धराधरे ॥

* सोऽचिरेणाऽस्त्रनिर्जित इति (ग) ।

† पूर्वदेशश्च देवेन्द्र इति (ग) ।

‡ तथा ब्रूतां तं (च तं ?) राजन्दुर्जयं लोकपालानां इति (ग) ।

§ प्रवर्त्तदिति आर्थः, प्रवर्त्तत इति साधु ।

भविष्यति महाराजो दुर्जयो मन्दरोपरि ।
 धनदस्य वनं दिव्यं दृष्ट्वा नन्दनसन्निभम् ॥
 मुदा बभ्राम रम्येऽस्मिन्स यावद्राजसत्तमः* ।
 तावत्सुवर्णहृत्पाधः कन्याद्वयमपश्यत्† ॥ ५०।५१ ५२ ।
 अतीवरूपसम्पन्नमतीवाद्भुतदर्शनम् ।
 दृष्ट्वा तु विस्मयाविष्टः क इमे शुभलोचने ।
 एवं सञ्चिन्त्य यावत्स क्षणमेकं व्यवस्थितः ।
 तस्मिन्वने तावदुभौ तापसौ सोऽवलोकयत्‡ ॥ ५३।५४ ।
 तौ दृष्ट्वा मुहसा राजा ययौ प्रीत्या परम् मुदम् ।
 अवतीर्थ द्विपात्तूर्णं नमस्कृते तयोः स्वयम् ॥ ५५ ।
 उपविष्टः स ताभ्यान्तु कौश्ले दत्ते वरासने ।
 पृष्टः कस्त्वं कुतश्चासि कस्य वा किमिह स्थितः ॥ ५६ ।
 तौ प्रहस्याब्रवीद्राजा सुप्रतीकृति§ विश्रुतः ।
 तस्य पुत्रः समुत्पन्नो दुर्जयो नाम नामतः ॥ ५७ ।
 पृथिव्यां सर्व्वराजानो॥ जिगीषन्निह सत्तमौ ।
 आगतोऽस्मि ध्रुवश्चैव स्मर्त्तव्योऽहं तपोधनौ ।
 भवन्ती कौ समाख्यातं ममानुग्रहकाङ्क्षया ॥ ५८ ।

* मुदा बभ्राम रम्येण तद्यावद्राजसत्तम इति (ग) ।

† अपश्यत् इति आर्षम्. अपश्यदिति साधु ।

‡ अवलोकयदिति आर्षम्. अवलोकयदिति साधु ।

§ सुप्रतीक इति साधु ।

॥ सर्व्वराजान इति आर्षं, सर्व्वराजानिति साधु ।

तापसावूचतुः ।

आवां हेतुप्रहेत्राख्यौ मनोः स्वायम्भुवः सुतौ ।

आवां देवविनाशाय गतौ स्वी मेरुपर्वतम् ॥ ५८ ।

तत्रावयोर्महासैन्यं गजाश्वरथसङ्कुलम् ।

जिगाय सर्वदेवानां शतशोऽथ सहस्रगः ॥ ६० ।

ते च देवा महत्सैन्यं दृष्ट्वा सैन्यं निपातितम् ।

असुरैरुज्झितप्राणं ततस्ते शरणं गताः ॥

क्षीराब्धौ यत्र देवेगो हरिः शैते स्वयं प्रभुः ।

तत्र विज्ञापयामासुः सर्वे^१ प्रणतिपूर्वकम् ॥ ६१।६२ ।

देव देव हरे सर्वं सैन्यं त्वसुरसत्तमैः ।

पराजितं परित्राहि भीतं विह्वललोचनम् ॥ ६३ ।

त्वया देवासुरे युडे पूर्वं त्राता स्म केशव ।

सहस्रबाहोः क्रूरस्य समरे कालनेमिनः ॥ ६४ ।

- इदानीमपि देवेश असुरा देवकण्टकौ ।

हेतुप्रहेतूनामानौ बहुसैन्यपरिच्छदौ ॥

तौ हत्वा^२ त्राहि नः सर्वान्देवदेव जगत्पते ॥ ६५ ।

एवमुक्तास्ततो देवो विष्णुर्नारायणः प्रभुः ।

अहं यास्यामि तौ हन्तुमित्युवाच जगत्पतिः ॥ ६६ ।

एवमुक्तास्ततो देवा मेरुपर्वतसन्निधौ ।

* मेरुपर्वते इति (ग) ।

+ सर्वे प्रणतिपूर्वकमिति (ग) ।

‡ हत्वा तु त्राहि न इति (ग) ।

प्रतस्थुस्तेऽथ मनसा चिन्तयन्तो जनार्दनम् ॥ ६७ ।

तैः सञ्चिन्तितमात्रम् देवस्य क्रगदाधरः ।

आवयोः सैन्यमाविश्य एक एव महाबलः ।

एकधा दशधात्मानं शतधा च सहस्रधा ।

लक्षधा कोटिधा कृत्वा स्वभूत्या च जगत्पतिः* ॥ ६८।६९ ।

एवं स्थिते देववरेऽस्मत्सैन्ये महाबलः ।†

यः कश्चिदसुरो राजन्नावयोर्बलमाश्रितः ।

स हतः पतितो भूमौ दृश्यते गतचेतनः ॥ ६० ।

एवं तत्सहस्रा सैन्यं मायया विश्वमूर्त्तिम् ।

निहत्य मांसलकलम्पतिध्वजसमाकुलम् ।

चतुरङ्गं बलं सर्वं हत्वा देवो रथाङ्गधृक् ।

आवां शेषावथो दृष्ट्वा गतोऽन्तर्जानमीश्वरः ॥ ६१।६२ ।

आवयोरीदृशं कर्म दृष्टं देवस्य शार्ङ्गिणः ।

ततस्तमेव शरणं गतावाराधनाय वै‡ ॥ ६३ ।

त्वञ्चास्मन्मित्रतनयः सुप्रतीकात्मजो नृपः ।

इमे च आवयोः कन्ये गृहाण मनुजेश्वर ।

हेतुकन्या सुकेशी तु मिश्रकेशी प्रहेतुणः§ ॥ ६४ ।

* अत्र चचार इति क्रियापदमध्याहार्यम् ।

† (ग) पुस्तके ६७ श्लोकः, ६८ श्लोकस्य पूर्वार्द्धं न स्तः ।

‡ गत्वा चाराधनाय वै इति बहुषु पुस्तकेषु पाठीदृश्यते । तत्र च मोचितौ, रक्षितौ इति क्रियान्तरस्यापेक्षा वर्तते ।

§ प्रहेतुश्च इति शार्ङ्ग, प्रहेतुरिति साधु ।

दुर्जयस्त्वेवमुक्तस्तु हेतुणाः ते उभे शुभे ।
 कन्ये जग्राह धर्मेण भार्यार्यं मनुजेश्वरः । ६५ ।
 ते लब्ध्वा सहसा राजाः[†] मुदा परमया यतः ।
 आजगाम स्वकं राष्ट्रं निजसैन्यसमावृतः ॥ ६६ ।
 ततः कालेन महता तस्य पुत्रद्वयं बभौ ।
 सुकेश्याः प्रभवः पुत्री मिश्रकेश्याः सुदर्शनः ॥ ६७ ।
 स राजा दुर्जयः श्रीमांल्लब्ध्वा पुत्रद्वयं शुभम् ।
 स्वयं कालान्तरे श्रीमाञ्जगामारण्यमस्तिके ॥ ६८ ।
 तत्रस्थो वनजङ्गलान्त्वन्धयन्वै भयङ्करान्ः[‡] ।
 ददर्शारण्यमाश्रित्य मुनिं स्थितमकल्मषम् ।
 तपस्वन्तं महाभागं नाम्ना गौरमुखं शुभम् ।
 ऋषिहृन्दस्य गोप्तारं चातारं पापिनां स्वयम् ॥ ६९ । ७०
 तस्याग्रमे विमलजलाविलोमरुत्
 सुगन्धिवृक्षप्रवरो द्विजन्मनः ।
 रुराज जीमूत इवाम्बरान्मही-
 मुपागतः प्रवरविमानवद्गृहः[§] ॥ ७१ ।
 ज्वलन्मुखाग्निप्रतिभासिताम्बरः
 सुशुद्धसंवासितवेशकुट्टकः ।

* अत्रापि द्वेवा इति साधु ।

† तेजसा सहसा राजा इति (ग) ।

‡ (ख) पुस्तके तत्रस्थो वनजातीहिं वदंयन्वै भयङ्कर इति पाठोऽस्ति ।

§ शोकस्यास्य प्रथमपादोऽन्यविधेनैव छन्दसा विरचितः ।

शिष्यैः समुच्चारितसामनादकः

सुरूपयोषिदृषिकन्यकायुतः ।

इतीदृशोऽस्यावसथो वराश्रमे

सुपुष्पिताशेषतरुप्रसूनः* ॥ ७२ ।

इति श्रीवराहपुराणे दुर्जयचरिते दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततस्तमीदृशं दृष्ट्वा तदा गौरमुखः श्रमम् ।

दुर्जयश्चिन्तयामास रम्यमाश्रममण्डलम् ॥ १ ।

प्रविशाम्यत्र पश्यामि ऋषीन् परमधार्मिकान् ।

चिन्तयित्वा तदा राजा प्रविवेश तमाश्रमम् ॥ २ ।

तस्य प्रविष्टस्य ततो राज्ञः परमहर्षितः ।

चकार पूजां धर्मात्मा तदा गौरमुखो मुनिः ॥ ३ ।

स्वागतादिक्रियाः कृत्वा कथान्ते तं महामुनिः ।

स्वशक्त्याहं नृपश्रेष्ठ सानुगस्य तु भोजनम् ।

करिष्यामि प्रमुच्यन्तां साधुवाचा इति द्विजः ॥ ४ ।

एवमुक्त्वा स्थितस्तूष्णीं स मुनिः शंसितव्रतः ।

राजापि तस्थौ तद्भक्त्या स्वसहायैः समन्वितः ॥ ५ ।

* श्लोकस्यास्य शेषचरणस्यैकाचरन्यूनता दृश्यते

अक्षौहिण्यो बलस्यास्य पञ्चमात्रं तदा स्थिताः ।
 अयञ्च तापसः किं मे दास्यते* भोजनं त्विह ॥ ६ ।
 निमन्त्रा दुर्ज्ञयं विप्रस्तदा गौरमुखो नृपम् ।
 चिन्तयामास किञ्चास्य† मया देयं तु भोजनम् ॥ ७ ।
 एवं चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
 स्थितो मनसि देवेशो हरिर्नारायणः प्रभुः ॥ ८ ।
 ततः संस्मृत्य मनसा देवं नारायणं तदा ।
 तोषयामास गङ्गायां प्रविश्य मुनिसत्तमः ॥ ९ ।

• वरण्युवाच ।

कथं गौरमुखो विष्णुं तोषयामास भूधर ।
 एतन्मे कौतुकं श्रोतुं सम्यगिच्छा प्रवर्त्तते ॥ १० ।

वराह उवाच ।

नमोऽमु विष्णवे नित्यं नमस्ते पीतवाससे ।
 • नमस्ते चाक्षरूपाय नमस्ते जलरूपिणे ॥ ११ ।
 नमस्ते सर्वसंस्थाय नमस्ते जलशायिने ।
 नमस्ते क्षितिरूपाय नमस्ते तैजसात्मने ॥ १२ ।
 नमस्ते वायुरूपाय नमस्ते व्योमरूपिणे ।
 त्वं देवः सर्वभूतानां प्रभुस्त्वमसि हृच्छयः ॥ १३ ।
 त्वमोङ्कारो वषट्कारः सर्वत्रैव च संस्थितः‡ ।

* दास्यते इति आर्षं, दास्यतीति साधु ।

† किन्त्वस्य इति (ग) ।

‡ सर्वत्रैव च संस्थितः इति (गु) ।

त्वमादिः सर्वदेवानां तव चादिर्न विद्यते ॥ १४ ।

त्वं भूस्त्वच्च भुवो देवस्त्वं जनस्त्वं महः स्मृतः ।

त्वं तपस्त्वच्च सत्यच्च त्वयि देव चराचरम् ॥ १५ ।

त्वत्तो भूतमिदं सर्वं विश्वं त्वत्त ऋगादयः* ।

त्वत्तः शास्त्राणि जातानि त्वत्तो यज्ञाः प्रतिष्ठिताः ॥ १६ ।

त्वत्तो वृक्षा वीरुधश्च त्वत्तः सर्व्ववनौषधी ।

पशवः पक्षिणः सर्पास्त्वत्त एव जनार्दन ॥ १७ ।

ममापि देवदेवेश राजा दुर्जयसंज्ञितः ।

आगतोऽभ्यागतस्तस्य आतिथ्यं कर्त्तुमुत्सहे ॥ १८ ।

तस्य मे निर्धनस्याद्य देवदेव जगत्पते ।

भक्तिनम्रस्य देवेश कुरुष्वान्नाद्यसञ्चयम् ॥ १९ ।

यं यं स्पृशामि हस्तेन यच्च पश्यामि चक्षुषा† ।

काष्ठं वा तृणकन्दं वा‡ तत्तदन्नं चतुर्विधम् ॥ २० ।

तथा त्वन्यतमं वापि यद्ग्रातं मनसा मया ।

तत्सर्व्वं सिद्धयतां मह्यं§ नमस्ते परमेश्वर ॥ २१ ।

वराह उवाच ।

इति सुत्या तु देवेशस्तुतोष जगतां पतिः ।

मुनेस्तस्य स्वकं रूपं दर्शयामास केशवः ॥ २२ ।

* त्वत्तोभूतमिदं विश्वं त्वदुद्भूता ऋगादय इति (ग) ।

† यं यं पश्यामि चक्षुषा इति (ख) ।

‡ फलं वा तृणकन्दं वा इति (ख) ।

§ सत्यमिति (ग) ।

उवाच सुप्रसन्नात्मा ब्रूहि विप्र वरं परम् ।
 एवं श्रुत्वाक्षिणी यावदुन्मीलयति वै मुनिः ॥ २३ ।
 तदा शङ्खगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ।
 गरुडस्थोऽपि तेजस्वी द्वादशादित्यसुप्रभः ॥ २४ ।
 दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थितिः* ।
 यदि भा सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः† ॥ २५ ।
 तत्रैकस्यञ्जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा‡ ॥
 ददर्श स मुनिर्देवि विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ २६ ।
 ननाम शिरसा§ देवं कृताञ्जलिरथान्रवीत् ।
 यदि मे वरदो देवो भूयाद्भक्तस्य केशवः ।
 इदानीमेष नृपतिर्यथा सबलवाहनः ।
 ममायमे कृताहारः श्वः प्रयाता स्वकं गृहम्¶ ॥ २७।२८ ।
 इत्युक्तस्तस्य देवेशो वदतः संबभूव ह ।
 चित्तसिद्धिं ददौ तस्मै मणिश्च सुमहाप्रभम् ॥ २९ ।
 तं दत्त्वान्तर्दधे देवः स च गौरमुखो मुनिः ।
 जगाम चायमं पुण्यं नानाकृपिनिपेवितम् ॥ ३० ।
 तत्र गत्वा स विप्रेन्द्रयिक्तयामास वै मुनिः ।

* उच्छ्रितिः इति (ख) ।

† भगवद्गीता (११।१२) दृश्यताम् ।

‡ भगवद्गीता (११।१३) दृश्यताम् ।

§ जगाम शिरसा देवमिति (ग) ।

¶ स्वके गृहे इति (ग) ।

हिमवच्छिखराकारं महाध्रुमिव चोन्नतम् ।
 शशाङ्गरश्मिसङ्काशं गृहं वै शतभूमिकम् ॥ ३१ ।
 तादृशानां सहस्राणि लक्षकोट्यथ सर्वशः ।
 गृहाणि निर्ममे विप्रो विष्णोर्लब्धवरस्तदा ॥ ३२ ।
 प्राकाराणि ततोपान्ते* तल्लग्नोद्यानकानि च ।
 कोकिलाकुलघुष्टानि नानाद्विजवराणि च ॥ ३३ ।
 चम्पकाशोकपुन्नागनागकेसरवन्ति च ।
 नानाजात्यास्तथा वृक्षा गृहोद्यानेषु सर्वशः ॥ ३४ ।
 हस्तिनां हस्तिशालाश्च तुरगाणाञ्च मन्दुराः ।
 चकार सञ्चयान्विप्रो नानाभक्ष्याणि सर्वशः ॥ ३५ ।
 भक्ष्यं भोज्यन्तथा लेह्यं चोष्यं बहुविधं तथा ।
 चकारान्नाद्यविषयं हेमपात्राणि† सर्वतः ॥ ३६ ।
 एवमुक्त्वा स विप्रस्तु राजानं भूरितेजसम् ।
 उवाच सर्वसैन्यानि प्रविशन्तु गृहानिति ॥ ३७ ।
 एवमुक्तस्ततो राजा तद्गृहं पर्वतोपमम् ।
 प्रविवेशान्तरेष्वन्ये भृत्या विविशुराशु वै ॥ ३८ ।
 ततस्तेषु प्रविष्टेषु तदा गौरमुखो मुनिः ।
 प्रगृह्य तं मणिं दिव्यं राजानञ्चेदमब्रवीत् ॥ ३९ ।
 मज्जनाभ्यवहारार्थं पथि प्रक्रामते‡ तथा ।

* ततोपान्ते इति आर्षं, तत उपान्ते इति साधु ।

† हेमपात्रञ्च सर्वत इति (ग) ।

‡ अमकृते तथा इति (ग) ।

- विलासिनीस्तथा दासान्प्रेषयिष्यामि ते नृप ॥ ४० ।
 एवमुक्त्वा स विप्रेन्द्रस्तं मणिं वैष्णवं तदा ।
 एकान्ते स्थापयामास राज्ञस्तस्य प्रपश्यतः ॥ ४१ ।
 तस्मिन्स्थापितमात्रे तु मणौ शुद्धसमप्रभे ।
 निश्चेर्योषितस्तत्र दिव्यरूपाः सहस्रशः ॥ ४२ ।
 सुकुमाराङ्गरागाद्याः सुकुमारा वराङ्गनाः ।
 सुकपोलाः सुचार्व्यङ्गाः सुकेशान्ताः सुलोचनाः ॥ ४३ ।
 काञ्चित्सौवर्ण्यपात्रीश्च गृहीत्वा सम्प्रतस्थिरे ।
 एवं योपिहणाश्वत्र नराः कर्मकरास्तथा ॥
 निर्जग्मुस्तस्य नृपतेः सर्वे भृत्या नृपस्य ह ।
 केवलं भोजनं पूर्वं परिधानञ्च सर्व्वशः ॥ ४४।४५ ।
 ताः स्त्रियः सर्व्वभृत्यानां राजमार्गेण मज्जनम् ।
 ददृशुस्ते नरास्तासां हस्तिनां चारुगामिनाम् ॥ ४६ ।
 • नानाविधानि तूर्याणि तत्र वाद्यन्तः* सर्व्वशः ।
 मज्जतो नृपतेस्तस्य ननृतुथान्यथाषितः ॥ ४७ ।
 अपराद्य जगुस्तत्र शक्रस्यैव प्रमज्जतः ॥ ४८ ।
 एवं दिव्योपचारेण स्नात्वा राजा महामनाः ।
 चिन्तयामास राजेन्द्रो विस्मयाविष्टचेतनः ।
 किमिदम्भुनिसामर्थ्यात्तपसो वायवा मणेः ॥ ४९ ।
 एवं स्नात्वात्तमे वस्त्रे परिधाय नृपस्तथा ।
 विविधान्नन्तु विधिना बुभुजे स नृपोत्तमः ॥ ५० ।

* वाद्यन्त इति आर्यम्, अवाद्यन्त इति साधु ।

एकादशीऽध्यायः ।

यथा च नृपतेः पूजा कृता तेन महर्षिणा ।
तद्वद्वृत्यजनस्यापि चकार मुनिसत्तमः ॥ ५१ ।
यावत्स राजा बुभुजे सभृत्यबलवाहनः ।
तावदस्तुगिरिं भानुर्जगामाऽरुणसप्रभः ॥ ५२ ।

ततस्तु रात्रिः समपद्यताऽधुना
शरच्छशाङ्गोज्ज्वललक्ष्ममण्डिता ।
करोति रागं स च रोहिणीधवः
सुसङ्गतं सौम्यगुणैर्युतोपि च ॥ ५३ ।
भृगून्महः कृष्णतरांशुभानुना
सहोद्यतो दैत्यगुरुः सुराधिपः ।
अथाऽन्यथापक्षगतोऽन राजते
स्वभावयोगेन मतिस्तु देहिनाम् ॥ ५४ ।
सुरक्ततां भूमिसुतश्च मुञ्चते
राहुः शितं चन्द्रमसोऽश्वः सिताः ।
युक्तः स्वभावो जगतः सुरासुरै-
र्ननु स्वभावो बलवीर्यकृन्नुपः ॥ ५५ ।
शनैश्चराख्यापितरश्मिमण्डले
सूर्याग्रसिद्धान्तकथेव निर्मले ।
करोति केतुर्न परोमहत्तम-
स्तदा कुशीलेषु गतिश्च निर्मला ॥ ५६ ।

बुधोच्चबुद्धिर्जगतोः विभावय-
 वराज राजस्तनयः स्वकर्मभिः ।
 भृतीच्छुकः कक्षविवाहितश्चिरा-
 द्भवेदयं साधुषु सम्प्रितो ध्रुवम् ॥ ५७ ।
 करोति केतुः कपिलं वियच्चिरं
 राज्ञः सुराणां पथि संस्थितो भृशम् ।
 न दुर्जनः सज्जनसंसदि क्वचि-
 त्करोति शुद्धं निजकर्मकौशलम् ॥ ५८ ।
 शशाङ्कश्चिप्रतिभासिता अपि
 प्रसादमीयुर्न रतीः पदे पदे ।
 कुलंभुवाः सम्भवधर्मपदयो
 महांशुयोगान्महतां समुव्रतिः ॥ ५९ ।
 त्रिदोषसंक्रान्तिकृतोऽस्य सर्वशः
 सुतेन राज्ञोवरुणस्य सूर्यजाः ।
 चिरं जिता कौशिकसन्निवेशिता
 न वेदकर्म क्वचिदन्यथा भवेत् ॥ ६० ।
 हन्तः समेतामनयः शिशुः पुरा
 हरिं य आराधितवानृपासनम् ।
 लक्ष्म्यापि बुद्ध्या सुचिरं प्रकाशितं
 ध्रुवेण विष्णुस्मरणेन दुर्लभम् ॥ ६१ ।
 इतीव सा राजिरभून्मुनेः शुभे

वराश्रमे दुर्जयभूपतेः शुभा ।
 सभृत्यवर्गः सगजाश्वदन्तिनाम्*
 सुभक्तवस्त्राभरणादिपूजया ॥ ६२ ।
 इतीदृशो ये वररत्नचिञ्चिताः†
 सुपट्टसंवीतवरान्विताः सदा ।
 गृहेषु पर्यङ्कवराः समास्थिताः
 सुरूपयोषित्स्थितभङ्गभासुराः ॥ ६३ ।
 स तत्र राजा विससर्ज भूभृतः
 स्वयं सभृत्यान्पि सर्वतो गृहम् ‡
 गतेषु सुष्वाप वरस्त्रिया हतः
 सुरेशवत्स्वर्गगतः प्रतापवान् ॥ ६४ ।

एवं सुमनसुस्तस्य सभृत्यस्य महात्मनः ।
 ऋषेस्तस्य प्रभावेण हृष्टाः प्रसुषुपुस्तदा ॥ ६५ ।
 ततो रात्र्यां व्यतीतायां स राजा ताः पुनः स्त्रियः ।
 अन्तर्धानं गतास्तत्र दृष्ट्वा तानि गृहाणि वा ॥
 अदृश्यानि महार्हाणि वरासनगतानि च ।
 स राजा विस्मयाविष्टश्चिन्तयामास दुःखितः ॥ ६६ । ६७ ।
 कथमेवं मणिर्मह्यं भवतीति पुनः पुनः ।
 चिन्तयन्नधिगम्याथ स राजा दुर्जयस्तथा ॥ ६८ ।

* सगजाश्वदन्तिनामिति (ख) ।

† याम्बरलघुचिञ्चिता इति (ग) ।

चिन्तामणिमिमञ्चास्य हरामीति विचिन्त्य च * ।
 प्रयाणं नोदयामास स राजाश्रमवाह्यतः ॥ ६८ ।
 आश्रमस्य वह्निर्गत्वा नातिदूरे सवाहनः ।
 ततो विरोचनास्थं वै प्रेषयामास मन्त्रिणम् ॥ ७० ।
 ऋषेर्गौरमुखस्यापि मणेर्याचनकर्मणि ।
 ऋषिन्तश्च समागत्य मणिं याचितुमुद्यतः ॥ ७१ ।
 रत्नानां भाजनं राजा मणिं† तस्मै प्रदीयताम् ।
 अमात्येनैवमुक्तम् क्रुद्धो गौरमुखोऽब्रवीत् ॥ ७२ ।
 प्रतिग्राहीति त्रिप्रस्तुः‡ राजा चैव ददाति च ।
 त्वञ्च राजा पुनर्भूत्वा याचसे दीनवत्कथम् ॥ ७३ ।
 एवं ब्रूहि दुराचारं राजानं दुर्जयं स्वयम् ।
 गच्छ द्रुतं दुराचारं मा त्वां लोकोऽऽत्यगादिति ॥ ७४ ।
 एवमुक्तस्तदा दूतो जगाम च नृपान्तिकम् ।
 कथयामीस तत्सर्वं यदुक्तं ब्राह्मणेन च ॥ ७५ ।
 ततः क्रोधपरीतात्मा श्रुत्वा ब्राह्मणभाषितम् ।
 दुर्जयः प्राह नीलास्थं सामन्तं गच्छ मा चिरम् ॥ ७६ ।
 ब्राह्मणस्य मणिं गृह्णन् तूर्णमेहि यदृच्छया ॥ ७७ ।

* विचिन्त्य स इति (क), (ग) ।

† मणिं तस्मै प्रदीयतामिति आर्षं, मणिलक्ष्मीं प्रदीयतामिति साधु ।

‡ प्रतिग्राहीति वै विप्रो राजा चैव ददाति च इति (ख) ।

§ मा त्वां कोपोऽत्यगादिति (क) ।

॥ गृह्णेति आर्षं, गृहीत्वेति साधु ।

एवमुक्तस्तदा नीलो बहुसेनापरिच्छदः ।

जगाम स च विप्रस्य वन्यमाश्रममण्डलम् ॥ ७८ ।

तत्राग्निहोत्रशालायां दृष्ट्वा तं मणिमाहितम् ।

उत्तीर्य स्यन्दनानीलः सोऽवारोहत* भूतले ॥ ७९ ।

अवतीर्णं ततस्तस्मिन्नीले परमदारुणे ।

क्रूरबुद्ध्या मणेस्तस्मान्निर्जग्मुः शस्त्रपाणयः ।

सरथाः सध्वजाः साश्वः सवर्णाः सासिचर्मिणः ।

सधनुष्काः सतूणीरा योधाः परमदुर्जयाः ॥ ८० । ८१ ।

निश्चेरुस्तं मणिभित्त्वा असङ्ख्यया महाम्बलाः ।

तत्र सज्जा महाशूरा दश पञ्च च सङ्ग्रया ॥ ८२ ।

नामभिस्ताम्रहाभागे कथयामि शृणुष्व तत् ॥

सुप्रभोदीप्रत्तेजाश्च सुरश्मिः शुभदर्शनः ।

सुकान्तिः† सुन्दरः सुन्दः प्रद्युम्नः सुमनाः शुभः ।

सुशीलः सुखदः शम्भुः सुदान्तः सोम एव च ।

एते पञ्चदश प्रोक्ता नायका उत्थिता मणेः ॥ ८३ । ८४ ।

ततो विरोचनं दृष्ट्वा बहुसैन्यपरिष्कृतम् ।

योधयामासुरव्यग्रा विविधायुधपाणयः ॥ ८५ ।

धनूंषि तेषां कनकप्रभाणि

शरान्सुजाम्बूनदपुंखनडान् ।

पतन्ति खड्गानि विभीषणानि

* अवारोहत इति चार्पणं, अवारोहदिति साधु ।

† सुकीर्तिरिति (ख) ।

वराहपुराणे

भुशुण्डिशूलाः परमप्रधानाः ॥ ८६ ।

रथो रथं सम्परिवार्य तस्थौ

गजोगजस्यापि हयो हयस्य ।

पदातिरत्युग्रपराक्रमश्च

पदातिमेव प्रससार चाग्र्यम् ॥ ८७

इन्द्रान्यनेकानि तथैव युद्धे

द्रवन्ति शूराः* परिभर्त्सयन्तः ।

विभीषणं निर्गतसाधुमार्गं

बभूव रत्नप्रभवं सुघोरम् ॥ ८८ ।

तथा प्रवृत्ते तुमुले च युद्धे

हतः स राज्ञः सचिवो विसंज्ञः ।

सहानुगः सर्व्वबलैरुपेतो

जगाम वैवस्वतमन्दिराय ॥ ८९ ।

तस्मिन् हते दुर्जयराजमन्त्रिणि

उपाययौ स्वेन बलेन राजा ।

स दुर्जयः साश्वरथोऽतितीव्रः

प्रतापवांस्तैर्मणिजैर्युयोध ॥ ९० ।

ततस्तस्मिंस्तदा राज्ञो महत्कदनमाबभौ ॥ ९१ ।

ततो हेतुप्रहेतुभ्यां श्रुत्वा जामातरं रणे ।

युध्यमानं महाबाहुं ततश्चाययतुश्चमूम् ॥ ९२ ।

* शूद्रा इति (ख), परिभर्त्सयन्ति च इति (ग) ।

तस्मिन्बले ये दैतेयास्ताञ्छृणुष्व धरेरितान्* ।
 प्रघसो विघसच्चैव सङ्घसोऽशनिसप्रभः† ।
 विद्युत्प्रभः सुघोषश्च उन्मत्ताक्षो भयङ्करः ।
 अग्निदत्तोऽग्नितेजाश्च बाहुः शक्रः प्रतर्दनः ।
 विराधो भीमकर्मा च विप्रचित्तिस्तथैव च ।
 एते पञ्चदश त्रैलोक्ये असुराः परमायुधाः ॥ ८३।८४।८५ ।
 अक्षौहिणीपरीवार एकैकोऽत्र पृथक् पृथक् ।
 महामायास्तु समरे दुर्जयस्य दुरात्मनः ।
 युयुधुर्म्मणिजैः साङ्गे महासैन्यपरिच्छिन्नाः ॥ ८६ ।
 तं सतेजास्त्रिभिर्वाणैर्विघसं सम्प्रविध्यत‡ ।
 सङ्घं सन्दशभिर्वाणैः सुरश्मिः प्रत्यविध्यत ॥ ८७ ।
 अशनिप्रभुं रणेऽविध्यत्पञ्चभिः शुभदर्शनः ।
 विद्युत्प्रभं सुकान्तिस्तु सुघोषं सुन्दरस्तथा ॥ ८८ ।
 उन्मत्ताक्षं तथाविध्यत्सुन्दः पञ्चभिराशुगैः ।
 चकर्त्त च धनुस्तस्य शितेन नतपर्वणा ॥ ८९ ।
 सुमना अग्निदंष्ट्रन्तु सुवेदशाम्नितेजसम् ।
 सुनलो वायुशक्रौ तु सुवेदस्तु प्रतर्दनम् ॥ ९० ।
 परस्परं सुयुद्धेन योधयित्वास्त्रलाघवात् ।

* धरेरितानिति आर्षं, धरे ईरितानिति साधु ।

† सङ्घोऽशनिसप्रभ इति (ग) ।

‡ सम्प्रविध्यत इति आर्षं, सम्प्राविध्यदिति साधु । एवं परत्र प्रत्यविध्यत इत्यात्मनेपदमाधम् ।

यथासंख्येन ते दैत्याः पुनर्मणिभवैर्हताः ॥ १०१ ।
 यावत्स सङ्गरो घोरौ महांस्तेषां व्यवर्जित ।
 तावत्समित्कुशादीनि कृत्वा गौरमुखो मुनिः ।
 आगतो महदाश्चर्यसंग्रामं भीमदर्शनम् ।
 बहुसैन्यपरीवारं स्थितं तच्चापि दुर्जयम् ।
 तं दृष्ट्वा स मुनिर्हारि चिन्तापरम एव हि ॥ १०२।१०३ ।
 उपविश्याधिगम्याथ मणिः कारणमेव ह ।
 एवं कृत्वा मणिकृतं रौद्रं गाढञ्च संयुगम् ।
 चिन्तयामास देवेशं हरिर्ङ्गैरमुखो मुनिः ॥ १०४ ।
 स देवः पुरतस्तस्य पीतवासाः खगासनः ।
 किमत्र ते मया कार्यमिति वाणीमुदीरयत्* ॥ १०५ ।
 स ऋषिः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रोवाच पुरुषोत्तमम् ।
 जहीमं दुर्जयं पापं सैन्येन परिवारितम् ॥ १०६ ।
 एवं मुक्तान्तदा तेन चक्रं ज्वलनसन्निभम् ।
 तेन चक्रेण तत्सैन्यमसुरैर्दुर्जयं क्षणात् ॥
 निमेषान्तरमात्रेण समग्रं भस्मसात्कृतम् ॥ १०७।१०८ ।
 एवं कृत्वा ततो देवो मुनिं गौरमुखन्तदा ।
 उवाच निमिषेणेदं निहतन्दानवङ्कुलम् ।
 अरण्येऽस्मिंस्ततस्त्वेवं नैमिषारण्यसंज्ञितम् ।
 भविष्यति यथार्थं वै ब्राह्मणानां निवेशनम् ॥ १०९।११० ।
 —अहञ्च यज्ञपुरुष एतस्मिन्वनगोचरे ।

नाम्ना याज्याः सदा चेमे दश पञ्च च नायकाः ॥ १११ ।
 कृते युगे भविष्यन्ति राजानो मणिजा इमे ॥ ११२ ।
 एवमुक्त्वा ततो देवो गतोऽन्तर्द्धानमीश्वरः ।
 द्विजोऽपि स्वाश्रमं तस्थौ मुदा परमया युतः ॥ ११३ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे भगवच्छास्त्रे दुर्जयचरिते एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततस्तत्र रथाङ्गाग्नौ दग्धांश्छुत्वा नरोत्तमान् ।
 महच्छोकपरीतात्मा चिन्तयामास पार्थिवः ॥ १ ।
 तस्य चिन्तयतस्त्वेवन्तत्त्वबुद्धिरजायत* ।
 चित्रकूटे गिरौ विष्णुः राघवश्च प्रकीर्त्यते† ॥ २ ।
 ततोऽहं नामसंज्ञाभिर्हरिं स्तौमि जगत्पतिम् ।
 इति सच्चिन्त्य नृपतिर्जगाम गिरिमुत्तमम् ॥ ३ ।
 चित्रकूटं महापुण्यं नृपः स्तोत्रमुदीरयत्‡ ॥ ४ ।

* तदा बुद्धिरजायत इति (ग) ।

† राघवः प्रतिकीर्त्यत इति (ग) ।

‡ सुदीरयदिति आर्षे, सुदीरयदिति साधु ।

दुर्जय उवाच ।

नमामि रामं नरनाथमच्युतं
 कविं पुराणं त्रिदशाऽरिनाशनम् ।
 शिवस्वरूपं प्रभवं महेश्वरं
 सदाप्रपन्नार्त्तिहरं धृतश्रियम् ॥ ५ ।
 भवान् सदा देव समस्ततेजसां
 करोषि तेजांसि समस्तरूपधृक् ।
 त्रितो भवान् पञ्चगुणस्तथा जले
 चतुःप्रलारम्भिविधाऽथ तेजसि ॥ ६ ॥
 द्विधाऽथ वायौ वियति प्रतिष्ठितो
 भवान् हरिः शब्दचरः पुमानसि ।
 भवाञ्क्षणी सूर्य्यहृताग्नौऽसि
 त्वयि प्रलीनं जगदेतदुच्यते ॥ ७ ।
 भवत्प्रतिष्ठं रमते जगद्यतः
 ततोऽसि रामेति जगत्प्रतिष्ठितः ।
 भवार्णवे दुःखतरांश्चिसङ्कुले
 तथाक्षमीनग्रहनक्रभीषणे ॥
 न मज्जति त्वत्स्मरणप्रवो नरः
 स्मृतोऽसि रामेति तथा तपोवने ।

* शब्दचर इति (ग) ।

† स्मृतोऽसि रामेतीति (क), (ख) । रामेति चावे, राम इति साधु

वेदेषु नष्टेषु भवांस्तथा हरे
 करोषि मात्स्यं वपुरात्मनः सदा ॥ ८।८ ।
 युगक्षये रञ्जितसर्व्वदिक्षुखे
 भवांस्तथाग्निर्वहुरूपधृग्विभो ।
 कौर्म्यं तथा स्वं वपुरास्थितः सदा
 युगे युगे माधव सिन्धुमन्यने ॥ १० ।
 न चान्यदस्तीति भवत्समं क्वचि-
 ज्जनार्हनाद्यत्प्रबभूव चोत्तमम् ।
 त्वया ततं विश्वमिदं महात्मन् ●
 लोकाखिलाः* वेद दिशश्च सर्व्वाः ॥ ११ ।
 कथं त्वमाद्यं† परमन्तु धाम
 विहायु चान्यं शरणं व्रजामि ।
 भवानेकः पूर्व्वमासीत्ततश्च
 महानहं सलिलं वक्त्ररूपैः ॥
 वायुस्तथा खञ्जमनोऽपि बुद्धि-
 स्त्वत्तो गुणास्त्वत्प्रभवश्च सर्व्वम्‡ ॥ १२ ।
 त्वया ततं विश्वमिदं समस्तं
 सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे§ ।

* लोकाखिला इति आर्षे, लोका अखिला इति साधु ।

† त्वमाद्यमिति आर्षे, त्वामाद्यमिति साधु छन्दोऽगुरोधाद्भुवः कृत ।

‡ चेतोऽगुणास्त्वत्प्रभवश्च सर्व्वमिति (ग) ।

§ भगवद्गीता (११।१८) दृश्यताम् ।

समस्तविश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते
 सहस्रबाहो जय देव देव
 नमोऽस्तु रामाय महानुभाव ॥ १३ ।
 इति सुतो देववरः प्रसन्नः
 तदा तु राज्ञः सुप्रकतीस्य मूर्त्तिम्* ।
 सन्दर्शयामास ततोऽभ्युवाच
 वरं हृणीष्वेति च सुप्रतीक ॥ १४ ।
 एवं श्रुत्वा वचनं तस्य राजा†
 ससम्भ्रमं देववरं प्रणम्य ।
 उवाच देवेश्वर मे प्रयच्छ
 लयं यदास्ते परमं वपुस्ते ॥ १५ ।
 इतीरिते राजवरः क्षणेन
 लयं तथाऽगादसुरघ्नमूर्त्तिं
 ध्यानेन युक्तः पुरुषं गृणन्‡
 स्थितस्तस्मिन्नात्मभूतो विमुक्तः
 स भूमिपः कर्मकाण्डैरनेकैः ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

इतीरितन्ते तु मया पुराणं
 स्वयम्भुवे चादिकृतैकदेशम् ।

* एष पादोऽधिकाक्षरको वर्तते ।

† अत्र पादे कन्दोभङ्गः ।

‡ पुरुषं गृणन् गिरा इति (ख) ।

शक्यं न चास्यैर्बहुभिः सहस्रै-
 रपीह केनापि सुखेन वक्तुम् ॥ १७ ।
 उद्देशतः संस्मृतमात्रमेत-
 न्मयाऽपि भद्रे कथितं पुराणम् ।
 समुद्रतोयात्परिमाणवर्षं
 क्वचित्क्वचिद्वत्तमथोह्यनर्घम् ॥ १८ ।
 स्वयम्भुवा कथितं ब्रह्मणापि
 नारायणेनापि कुतोभयेन ।
 अशक्यमस्माभिरितीरितन्ते
 न मूर्त्तमस्य स्मरणीयमाद्यम् ॥ १९ ।
 समुद्रे बालुकासङ्ख्या विद्यते रजसः क्षितौ ।
 न तु अस्य पुनः सङ्ख्या क्रीडितः परमेष्ठिनः ॥ २० ।
 एष नारायणस्यांशो मया प्रोक्तः शुचिस्मिते ।
 कृते वृत्तान्त एषश्च किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे नारायणैश्वर्ये द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

एतन्मे महदाश्चर्यं दृष्ट्वा गौरमुखो मुनिः ।

ते चापि मणिजाः प्राप्ताः किं फलन्तु वरं गुरोः* ॥ १ ।

कोऽसौ गौरमुखः श्रीमान्मुनिः परमधार्मिकः ।

किं चकार मुनेः कर्म दृष्ट्वासौ मुनिपुङ्गवः ॥ २ ।

वराह उवाच ।

निमिषेण कृतं कर्म† दृष्ट्वा भगवता मुनिः ।

आरिराधयिषुर्देवन्तमेव प्रययौ वनम् ॥ ३ ।

प्रभासं नाम सोमस्य तीर्थं परमदुर्लभम् ।

तत्र दैत्यान्तकृद्देवः प्रोच्यते तीर्थचिन्तकेः ॥ ४ ।

आराधयामास हरिन्दैत्यसूदनसंज्ञितम् ।

तस्याराधयतो देवं हरिन्नारायणं प्रभुम् ।

आजगाम महायोगी मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ५ ।

तं दृष्ट्वाभ्यागतन्दूरादर्घ्यपाद्येन सोः‡ मुनिः ।

अर्चयामास तन्भक्त्या मुदा परमया युतः ॥ ६ ।

कौश्यां वृष्यां तदासीनं पप्रच्छेदं मुनिस्तदा ।

शधि मां मुनिशार्दूल किं करोमि महाव्रत ॥ ७ ।

* वरं जगारिति (ग) ।

† निमिषेण कृतं तीर्थेणिति (ग) ।

‡ सो मुनिरिति चाप, स मुनिरिति कश्चि ।

एवमुक्तः स विप्रेन्द्रो मार्कण्डेयो महातपाः ।

उवाच श्रुत्वा वाचा मुनिङ्गौरमुखन्तदा ॥ ८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

सर्वेषामेव देवानामाद्यो नारायणो गुरुः ।

तस्माद्ब्रह्मा समुत्पन्नः सोऽपि सप्ताऽसृजन्मुनीन् ॥ ९ ॥

मां यजस्वेति तेनोक्तास्तदा ते परमेष्ठिना ।

आत्मनात्मानमेवाग्रे अयजन्त इति श्रुतिः ॥ १० ॥

तेषां वै ब्रह्मजातानां महावैकारिकमङ्गणाम् ।

अशपदमभिचारो हि महानेष कृतो यतः ।

प्रभ्रष्टज्ञानिनः सर्वे भविष्यन्ति न संशयः ॥ ११ ॥

एवं शप्तास्ततस्ते वै ब्रह्मणात्मसमुद्भवाः ।

सद्यो वंशकुराण्युत्रानुत्पाद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १२ ॥

ततस्तेषु प्रयातेषु त्रिदिवं ब्रह्मवादिषु ।

तत्पुत्राः श्राद्धदानेन तर्पयामासुरञ्जसा ॥ १३ ॥

ते च वैमानिकाः सर्वे ब्रह्मणः सप्त मानसाः ।

तत्पिण्डदानं मन्त्रोक्तं प्रपश्यन्तो व्यवस्थिताः ॥ १४ ॥

गौरमुख उवाच ।

ये च ते पितरो ब्रह्मन्यं च कालं समासते ।

क्रियन्तो वै पितृगणास्तस्मिन् लोके व्यवस्थिताः* ॥ १५ ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

प्रवर्त्तन्ते वराः केचिद्देवानां सोमवर्द्धनाः ।

ते मरीच्यादयः सप्त स्वर्गे ते पितरः स्मृताः ॥ १६ ।

चत्वारो मूर्त्तिमन्तो वै त्रयस्त्रय्ये ह्यमूर्त्तयः ।

तेषां लोकनिसर्गश्च कीर्त्तयिष्यामि तच्छृणु ॥ १७ ।

लोकाः सन्तानका नाम यत्र तिष्ठन्ति भास्वराः ।

देवानां पितरस्ते हि तान्यजन्तीह देवताः ॥ १८ ।

एते वै लोकविभ्रष्टा लोकान् प्राप्य सनातनान् ।

पुनर्युगयतान्तेषु जायन्ते ब्रह्मवादिनः ॥ १९ ।

ते प्राप्य तां स्मृतिभूयः साध्ययोगमनुत्तमम् ।

चिन्त्य* योगगतिं शुद्धां पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥ २० ।

एते स्म पितरः श्राद्धे योगिनां योगवर्द्धनाः ।

आप्यायितास्तु ते सर्वे योगियोगबलेन च† ॥ २१ ।

तस्माच्छ्राद्धानि देयानि योगिनां योगिसत्तम‡ ।

एष वै प्रथमः सर्गः सोमपानामनुत्तमः ॥ २२ ।

एते त एकतनवो वर्त्तन्ते द्विजसत्तमाः ।

भूर्लोकवासिनां याज्याः स्वर्गलोकनिवासिनः ॥ २३ ।

ब्रह्मपुत्रा मरीच्याद्यास्तेषां याज्या मरुद्गणाः ।

कल्पवासिकसंज्ञानां तेषामपि जनैर्दृताः ॥ २४ ।

* चिन्त्य इति आर्धं, विचिन्त्येति साधु ।

† आप्यायितास्तु ते पूर्वं योगियोगबले रताः इति (ग) ।

‡ योगसत्तम इति (ग) ।

सनकाद्यास्ततस्तेषां वैराजा तपसि स्थिताः ।
 तेषां सप्त गणाः प्रोक्ता इत्येषा पितृसन्ततिः ॥ २५ ।
 तेऽपि याज्याः पृथग्वर्णैर्न शूद्रेभ्यः पृथक्कृताः ।
 वर्णत्रयाभ्यनुज्ञातः शूद्रः सर्वाग्निपतृन्यजेत् ॥ २६ ।
 ते तु तस्य पृथक् सन्ति पितरः शूद्रजातयः ।
 मुक्ताश्चेतनका ब्रह्मन् दृश्यन्ते पितृष्वपि ॥ २७ ।
 विशेषशास्त्रदृष्ट्या तु पुराणानाञ्च दर्शनात् ।
 एवं ऋषिस्तुतैः शास्त्रैर्ज्ञात्वा याज्यान् स्वसम्भवान् ।
 स्वयं सृष्ट्यां स्मृतिर्लब्धा पुत्राणां ब्रह्मणा कृतः ।
 परं निर्वाणमापन्नास्तेऽपि ज्ञानेन एव च ॥ २८।२९ ।
 वस्त्रादीनां कश्यपाद्या वर्णानां वसवादयः ।
 अविशेषेण विज्ञेया गन्धर्वाद्या अपि ध्रुवम् ॥ ३० ।
 एष ते पैतृकः सर्ग उद्देशेन महामुने ।
 कथितो नान्त एवास्य वर्षकीत्या हि दृश्यते ॥ ३१ ।
 आदस्य कालान्वक्ष्यामि ताव्कृणुष्व द्विजोत्तम ॥ ३२ ।
 आदार्हमागतन्द्रव्यं विशिष्टमथवा द्विजम् ।
 आदं कुर्वीत विज्ञाय व्यतिपातेऽयने तथा ।
 विषुवे चैव संप्राप्ते ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।
 समस्तेष्वेव विप्रेन्द्र राशिष्वर्केऽतिगच्छति* ॥ ३३।३४ ।
 नक्षत्रग्रहपीडासु दुष्टस्वप्नावलोकने ।
 इच्छाआदानि कुर्वीत नवग्रहस्यागमे तथा ॥ ३५ ।

* अभिगच्छतीति (ग) ।

अमावस्या यदा आर्द्रा*विशाखास्वातियोगिनी ।
 आर्द्रैः पितृगणसृप्तिं तदाप्नोत्यष्टवार्षिकी ॥ ३६ ।
 अमावस्या यदा पुष्ये रौद्रेऽर्क्षे च पुनर्वसौ ।
 द्वादशाब्दं तथा हस्तिं प्रयान्ति पितरोऽर्चिताः ॥ ३७ ।
 वासवाजैकपादर्क्षे पितॄणां हस्तिमिच्छताम् ।
 वारुणे चाप्यमावास्या देवानामपि दुर्लभा ॥ ३८ ।
 नवस्वर्क्षेष्वमावास्या यदा तेषु द्विजोत्तम ।
 तदा आह्वानि देयानि अक्षय्यफलमिच्छताम् ।
 अपि कोटिसंस्त्रेण पुण्यस्यान्तो न विद्यते ॥ ३९ ।

अथापरस्मितरः आह्वकालं
 रहस्यमस्मात्प्रवदन्ति पुण्यम् ।
 वैशाखमासस्य तु या तृतीया
 नवम्यसौ कार्तिकशुक्लपक्षे ॥
 नभस्यमासस्य तमिस्रपक्षे
 त्रयोदशी पञ्चदशी च माघे ।
 उपप्लवे चन्द्रमसौ रवेश्च
 चतसृष्वप्यष्टकास्त्रयनद्वये च ॥ ४०।४१ ।
 पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
 दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ।
 आह्वं कृतं तेन समासहस्रं
 रहस्यमेतत्पितरो वदन्ति ॥ ४२ ।

* यदा मैत्र इति कश्चित्पाठः ।

माघासिते पञ्चदशी कदाचि-
 दुपेति योगं यदि वारुणेन ।
 ऋक्षेण कालः परमः पितॄणां
 न त्वल्पपुण्यैर्द्विज लभ्यतेऽसौ ॥ ४३ ।
 काले धनिष्ठा यदि नाम तस्मिन्
 लभ्येत विप्रेन्द्र यदा पितृभ्यः ।
 दत्तं जलान्नं प्रददाति तृप्तिं
 वर्षायुतं तत्कुलजैर्मनुजैः ॥ ४४ ।
 तत्रैव चेद्भाद्रपदा तु पूर्वा
 काले तदा यैः क्रियते पितृभ्यः ।
 श्राद्धं परान्तृप्तिमुपैत्यनेन
 युगं सुमग्रं पितरः स्वपन्ति ॥ ४५ ।
 गङ्गां शतद्रुमथवा विपाशां
 सरस्वतीं नैमिषगोमतीं वा ।
 ततो गवाद्यार्चनमादरेण
 कृत्वा पितॄणामहितानि हन्ति ॥ ४६ ।
 गायन्ति चैतत्पितरः कदा तु
 त्रयोदशीयुक्तमघासु भूयः ।
 वर्षासितान्ते शुभतीर्थतोयै-
 र्यास्याम* तृप्तिं तनयादिदत्तैः ॥ ४७ ।
 चित्तञ्च वित्तञ्च नृणां विशुद्धं

* यास्याम तृप्तिमिति चार्घ्यं, यास्यामस्तृप्तिमिति साधु ।

शस्तस्य कालः कथितो विधिसः* ।

पात्रं यथोक्तं परमा च भक्ति-

नृणां प्रयच्छन्त्यभिवाञ्छितानि ॥ ४८ ।

पितृगीतांस्तथैवात्र श्लोकांस्ताञ्छृणु सत्तम ।

श्रुत्वा तथैव भविता भाव्यस्तत्र विधात्मना ॥ ४९ ।

अपि धन्यः कुले जायादस्माकं मतिमान्नरः ।

अकुर्वन्वित्तशाठ्यं यः पिण्डान्नो निर्व्वपिष्यति ॥ ५० ।

रत्नवस्त्रमहायानं सर्व्वन्तोयादिकं वसु† ।

विभवे सति‡ विप्रेभ्यः अस्मानुद्दिश्य दास्यति ॥ ५१ ।

अन्नेन वा§ यथाशक्त्या कालेऽस्मिन् भक्तिनम्रधीः ।

भोजयिष्यति विप्राग्र्यांस्तन्मात्रविभवो नरः ॥ ५२ ।

असमर्थोऽन्नदानस्य वन्यशाकं स्वशक्तितः ।

प्रदास्यति द्विजाग्रेभ्यः स्वल्पां यो वापि दक्षिणाम् ॥ ५३ ।

तत्राप्यसामर्थ्ययुतः करैर्गृह्याणसितांस्तिलान् ।

प्रणम्य द्विजमुख्याय कस्मैचिदपि दास्यति ॥ ५४ ।

तिलैः सप्ताष्टभिर्वापि समवेतञ्जलाञ्जलिम् ।

भक्तिनम्रः समुद्दिश्य योऽस्माकं सम्प्रदास्यति ॥ ५५ ।

* विधाञ्चेति (ग) ।

† सर्व्वन्तोयादिकमिति (ग) ।

‡ स तु इति (ग) ।

§ चेति (ग) ।

॥ गृह्णाति आर्षे, गृह्णीतेति साधु ।

यतः कुतश्चित्सम्प्राप्य गोभ्यो वापि गवाङ्गिकम् ।
अभावे प्रीणयेत्तस्माद्भक्त्या युक्तः प्रदास्यति ॥ ५६ ।
सर्वाभावे वनं गत्वा कक्षमूलप्रदर्शकः ।
सूर्यादिलोकपालानामिदमुच्चैः पठिष्यति ॥ ५७ ।

न मेऽस्ति वित्तं न धनं न चान्य-#
च्छादस्य योग्यं स्वपितृव्रतोऽस्मि ।
तृप्यन्तु भक्त्या पितरो मयैतौ
भुजौ ततौ वर्त्मनि मारुतस्य ॥ ५८ ।
इत्येव पित्रभिर्गीतं भावाभावप्रयोजनम् ।
कृतान्तेन भवेच्छादं य एवं कुरुते हिजः ॥ ५९ ।

इति वराहपुराणे श्राद्धकल्पे त्रयोदशीऽध्यायः ।

चतुर्दशीऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच ।

एतन्मे कथितं पूर्वं ब्रह्मपुत्रेण धीमता ।
सनकानुजेन विप्रर्षे ब्रह्मणा शृणु साम्प्रतम् ॥ १ ।
त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः षण्डङ्गवित् ।
ऋत्विजं भागिनेयश्च दीहित्रं श्वशुरन्तथा ।

---

* न चास्तेति (ग) ।

जामातरं मातुलञ्च तपोनिष्ठञ्च ब्राह्मणम् ।
 पञ्चाग्न्यभिरतश्चैव शिष्यं सम्बन्धिनस्तथा ।
 मातृपितरतश्चैव एताञ्छ्राद्धे नियोजयेत् ॥ २।३ ।
 मित्रधुकुनखी चैव श्यावदन्तस्तथा द्विजः ।
 कन्यादूषयिता वज्रिवेदोभूः* सोमविक्रयी ।
 अभिशप्तस्तथा स्तेनः पिशुनो ग्रामयाजकः ।
 भृतकाध्यापकश्चैव सूतकाध्यापकश्च यः ।
 परपूर्वापतिश्चैव मातापित्रोस्तथोपकः ।
 वृषलीसूतिपोष्यश्च वृषलीपतिरेव च ।
 तथा देवलकश्चैव श्राद्धे नार्हन्ति केतनम् ॥ ४—६ ।
 प्रथमे हि बुधः कुर्याद्विप्राग्र्याणां निमन्त्रणम् ।
 आनिमन्त्र्य द्विजान्पश्चादागतान्भोजयेद्यतीन् ॥ ७ ।
 पादशौचादिना गेहमागतान्भोजयेद्विजान् ।
 पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ ८ ।
 पितॄणामयुजोयुग्यान्देवानामपि योजयेत् ।
 देवानामेकमपि वा† पितॄणाञ्च निवेदयेत् ॥ ९ ।
 तथा मातामहश्राद्धं वैश्वदेवसमन्वितम् ।
 कुर्वीत भक्तिसम्पन्नस्तन्त्रं वा वैश्वदेविकम्‡ ॥ १० ।
 प्राङ्मुखं भोजयेद्विप्रं देवानामुभयात्मकम् ।

* चैव वज्रिवेद इति (ग) ।

† देवानामेकमेकं वेति (ख), (ग) ।

‡ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

पितृपैतामहानाञ्च भोजयेच्चाप्युदङ्मुखान् ॥ ११ ।

पृथक् तयोः* केचिदाहुः आक्षस्य करणं द्विजः ।

एकत्रैकेन पात्रेण वदन्त्यन्ये महर्षयः ॥ १२ ।

विष्टरार्थं कुशान्दत्त्वा सम्पूज्यार्घविधानतः ।

कुर्यादावाहनं प्राज्ञो देवानां तदनुज्ञया ॥ १३ ।

यवाम्बुना च देवानां दद्यादर्घं विधानवित्† ।

सुगन्धधूपदीपांश्च दत्त्वा तेभ्यो यथाविधि ॥ १४ ।

पितॄणामपसव्येन सर्व्वमेवोपकल्पयेत् ।

अनुज्ञाञ्च ततः प्राप्य दत्त्वा दर्भान्द्विधाकृतान् ॥ १५ ।

मन्त्रपूर्वं पितॄणान्तु कुर्यादावाहनम्बुधः ।

तिलाम्बुना चापसव्यं दद्यादर्घादिकं बुधः ॥ १६ ।

काले तत्रातिथिं प्राप्तमन्नकामं द्विजाध्वगम् ।

ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातः कामं तमपि पूजयेत् ॥ १७ ।

योगिनो विविधैरूपैर्नराणामुपकारिणः ।

भ्रमन्ति पृथिवीमेतामविज्ञातस्वरूपिणः ॥ १८ ।

तस्मादभ्यर्चयेत्प्राप्तं आक्षकालेऽतिथिं बुधः ।

आक्षक्रियाफलं हन्ति द्विजेन्द्रापूजितोऽतिथिः ॥ १९ ।

जुहुयाद्वयस्त्रयचारैर्वर्जमन्नन्ततोऽनले ।

अनुज्ञातो द्विजैस्तैस्तु त्रिः कृत्वा पुरुषर्षभ ॥ २० ।

* पृथक्तथेति (ग) ।

† तिलाम्बुना वापसव्यं दद्यादर्घादिकं बुधः इति (ग); तत्र १५श श्लोकस्य पूर्वार्द्धं, १५श श्लोकः, १६श श्लोकस्य पूर्वार्द्धञ्च न सन्ति ।

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति प्रथमाहुतिः ।

सीमाय वै पितृमते दातव्या तदनन्तरम् ॥ २१ ।

वैवस्वताय चैवान्या तृतीया दीयते हुतिः ।

हुतावशिष्टमत्याल्पं विप्रपात्रेषु निर्व्वपेत् ॥ २२ ।

ततोऽन्नं सृष्टमत्यर्थमभीष्टमभिसंस्कृतम् ।

दत्त्वा जुषस्वमिच्छातो वाच्यमेतदनिष्ठुरम् ॥ २३ ।

भोक्तव्यं तैश्च तद्विष्टैः*मौनिभिः सुमुखैः स्थिरम् ।

अक्रुध्यताप्यन्नवता देयस्तेनापि भक्तितः ॥ २४ ।

रक्षोघ्नमन्त्रपठनं भूमेरास्तरणन्तिलैः ।

कृत्वाज्यपाश्व पितरस्त एव द्विजसत्तमाः ॥ २५ ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।

मम तृप्तिं प्रयान्त्वद्य होमाध्यापितमूर्त्तयः† ॥ २६ ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।

मम तृप्तिं प्रयान्त्वद्य विप्रदेहेषु संस्थिताः ॥ २७ ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।

तृप्तिम्प्रयान्तु पिण्डेषु मया दत्तेषु भूतले ॥ २८ ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।

तृप्तिम्प्रयान्तु मे भक्त्या यन्मयैतदुदाहृतम् ॥ २९ ।

मातामहस्तृप्तिमुपैतु तस्य

तथा पिता तृप्तिमुपैतु योऽन्यः ।

* तद्विष्टैरिति (ग) ।

† होमाध्यापितमूर्त्तय इति (ग) ।

विश्वेऽथ देवाः परमाग्रयान्तु
तृप्तिम्रणश्यन्तु च यातुधानाः ॥ ३० ।

यज्ञेश्वरो यज्ञसमस्तनेता
भोक्ता व्ययाम्ना हरिरीश्वरोऽत्र ।

तत्सन्निधानादपयान्तु सद्यो
रक्षांस्यशेषाण्यसुराश्च सर्वे ॥ ३१ ।

तृप्तेष्वेतेषु विप्रेषु किरेदन्नं महीतले ।
दद्यादाचमनार्थाय तेभ्यो वारि सकृत्सकृत् ॥ ३२ ।
सुहृत्सैस्त्रैरनुज्ज्ञातः सर्वेणान्नेन भूतले ।
सलिलेन ततः पिण्डान् सम्यग्गृह्य* समासतः ॥ ३३ ।

पितृतीर्थेन सलिलं तथैव सलिलाञ्जलिम् ।
मातामहेभ्यस्तेनैव पिण्डांस्तीर्थेषु निर्व्वपेत् ॥ ३४ ।

दक्षिणायेषु दर्भेषु पुष्पधूपादिपूजितम् ।
स्वपित्रे प्रथमं पिण्डं दद्यादुच्छिष्टसन्निधौ ॥ ३५ ।

पितामहाय चैवान्यं तत्पित्रे च तथापरम् ।
दर्भमूले लेपभुजां लेपयेत्तेपघर्षणात् ॥ ३६ ।

पिण्डैर्मातामहांस्तद्वन्नन्धमाल्यादिसंयुतैः ।
पूजयित्वा द्विजाग्राणां दद्यादाचमनं बुधः ॥ ३७ ।

पित्रेऽग्नयः प्रथमं भक्त्या तन्मनस्को द्विजेश्वरः ।

स्वस्त्यादि वाचयित्वा तु दद्याच्छक्त्या च दक्षिणाम् ॥ ३८ ।
दत्त्वा च दक्षिणां तेभ्यो वाचयेद्दैवदेविकम् ।

* गृह्येति भाष, गृहीतेति साधु । एवं परत्रापि ।

प्रीयन्तामिति ये विश्वेदेवास्ते स इतीरयेत् ॥ ३९ ।
 तथेति चाक्ते तैर्विप्रैः प्रार्थनीयास्तथाशिषः ।
 तथा विसर्जयेद्देवान् पूर्व्वं पैत्र्याम्हामते ॥ ४० ।
 मातामहानामप्येवं सह देवैः क्रमात्स्थितैः ।
 भोजने च स्वशक्त्या च दाने तद्वद्विसर्जने ।
 आपादशौचनात्पूर्व्वं कुर्याद्देवं द्विजन्मसु ॥ ४१ ।
 ज्ञानिनं प्रथमं विप्रं त्रिषु मातामहादिषु ।
 तथा विसर्जयेत्प्राज्ञः सामान्याभ्यर्थिनस्ततः ॥ ४२ ।
 निवर्त्तेताभ्यनुज्ञात आहारान्तमनुव्रजेत् ।
 ततस्तु वैश्वदेवाख्यं कुर्यान्नित्यक्रियान्ततः ॥ ४३ ।
 भुञ्जीयाच्च समं पूज्यभृत्यबन्धुभिरात्मना ॥ ४४ ।
 एवं आहं बुधः कुर्यात्पितॄन् मातामहन्त्या ।
 आद्वैराप्यायिता दद्युः सर्व्वान् कामान्पितामहाः ॥ ४५ ।
 त्रीणि आद्वै पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः ।
 रजतस्य तथा दानं तथा सन्दर्शनादिकम् ॥ ४६ ।
 वर्ज्यन्तु कुर्वता आहं क्रोधोर्द्ध्वगमनन्वरा ।
 भोक्तुं रज्यति* विप्रेन्द्रे त्रयमेतन्न संशयः ॥ ४७ ।
 विश्वेदेवाः सपितरस्तथा मातामहा द्विज ।
 कुलञ्चाप्यायतं पुंसां सर्व्वं आहं प्रकुर्वता ॥ ४८ ।
 सोमाधारः पितृगणो योगाधारस्तु चन्द्रमाः ।
 आहं योगनियुक्तन्तु तस्माद्विप्रेन्द्र शस्यते ॥ ४९ ।

सहस्रस्यापि विप्राणां योगी चेत्युरतः स्थितः ।
 सर्वान् भोक्तृस्तारयति यजमानस्तथा द्विज ॥ ५० ।
 इयं सर्वपुराणेषु सामान्या पैटकी क्रिया ।
 एतत्क्रमात्कर्म्मकाण्डं ज्ञात्वा मुच्येत बन्धनात् ॥ ५१ ।
 एतदाश्रित्य निर्व्वानमृषयः शंसितव्रताः ।
 प्राप्ता गौरमुखादाशु* त्वमप्येवंपरोभव ॥ ५२ ।
 इति ते कथितं भक्त्या पृच्छतो द्विजसत्तम ।
 पितृन्यद्वा हरिं ध्यायेद्यस्तस्य किमतः परम् ॥ ५३ ।
 न† तस्मान्परतः पित्रं तन्ममस्तीति निश्चयः ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे आश्वकल्पः समाप्तः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

एवं आहविधिं श्रुत्वा मार्कण्डेयाग्रहामुनिः ।
 तदा गौरमुखो देवः किमूर्द्धं कृतवानसौ ॥ १ ।

वराह उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा तदा धात्रि पितृतन्त्रं महामुनिः ।

* गौरमुमादौत्विति (क), (ख) ।

† नैतच्चादिति (ग) ।

तत्स्मारितो जन्मशतं* मार्कण्डेयेन धीमता ॥ २ ।

धरण्युवाच ।

भवन् गौरमुखः कोऽसावन्यजन्मनि कः स्मृतः ।

कथञ्च† स्मृतवान् स्मृत्वा किं चकार च सत्तमः ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

भृगुरासीत्स्वयं साक्षादन्यस्मिन् ब्रह्मजन्मनि ।

तदन्वयात्मजस्त्वेष मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ४ ।

पुत्रैस्तु बोधिता यूयं सुगतिम्प्राप्स्यथेति यत् ।

प्रागुक्तं ब्रह्मणस्तेन मार्कण्डेयेन बोधितः ॥ ५ ।

संस्मारः‡ सर्वजन्मानि स्मृत्वा चैव तु यत्कृतम् ।

तच्छृणुष्व वरारोहे कथयामि समासतः ॥ ६ ।

एवं श्राद्धविधानेन द्वादशाब्दं ततः पितृभूम् ।

इष्ट्वा पञ्चादरेः§ स्तोत्रं स मुनिस्तूपचक्रमे ॥ ७ ।

प्रभासं नाम यत्तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।

तत्र दैत्यान्तकन्देवं स्तोतुङ्गौरमुखः स्थितः ॥ ८ ।

गौरमुख उवाच ।

स्तोष्ये महेन्द्रं रिपुदर्पहं शिवं

* स्मारितं जन्मशतकमिति (ग) ।

† कथं वेति (ग) ।

‡ संस्मरन्निति (क), (ख) ।

§ वरारोहे इति (ग) ।

नारायणं ब्रह्मविदां वरिष्ठम् ।
 आदित्यचन्द्राश्वियुगस्थमाद्यं*
 पुरातनं दैत्यहरं सदा हरिम् ॥ ८ ।
 चकार मात्स्यं वपुरात्मनी यः
 पुरातनं वेदविनाशकाले ।
 महामहीभृद्वपुरग्रपुच्छ-
 च्छटाहवार्चिः सुरशत्रुहाद्यः ॥ १० ।
 तथाब्धिमन्यानकृते गिरीन्द्रं
 दधान्यं यः कौर्मवपुः पुराणम् ।
 हितेच्छयाप्तः पुरुषः पुराणः
 प्रपातु मां दैत्यहरः सुरेशः ॥ ११ ।
 महावुराहः सततं पृथिव्या-
 स्तलात्तलम्नाविशद्यो महात्मा ।
 यन्नाङ्गसंज्ञः सुरसिद्धसङ्घैः
 स पातु मां दैत्यहरः पुराणः ॥ १२ ।
 नृसिंहरूपी च बभूव योऽसौ
 युगे युगे योगिवरोग्रभीमः ।
 करालवक्त्रः कनकाग्रवर्चा-
 वराग्रयोऽस्मान्पुरान्तकीऽव्यात् ॥ १३ ।
 बलेर्मखध्वंसकृदप्रमेयो
 योगात्मको योगवपुःस्वरूपः ।

* आदित्यचन्द्राश्वियुगस्थमिति (ख) ।

स दण्डकाष्ठाजिनलक्षणः पुनः
 क्षितिं योऽसौ क्रान्तवान्नः* पुनातु ॥ १४ ।
 त्रिःसप्तकत्वो जगतीं जिगाय
 कृत्वा ददौ कश्यपाय प्रचण्डः ।
 स जामदग्न्योऽभिजनस्व गोप्ता
 हिरण्यगर्भोऽसुरहा प्रपातु ॥ १५ ।
 चतुःप्रकारश्च वपुर्ध्व आश्वं
 हिरण्यगर्भप्रतिमानलक्ष्यम् ।
 रामाक्षिरूपैर्बहुरूपभेद-
 च्चकार सोऽस्मान्नसुरान्तकोऽव्यात् ॥ १६ ।
 चाणूरकंसासुरदर्पभीते-
 र्भीतामराणामभयाय देवः ।
 युगे युगे वासुदेवो बभूव
 कल्पे भवत्यद्भुतरूपकारी† ॥ १७ ।
 युगे युगे कल्किनाम्ना महात्मा
 वर्णस्थितिं कर्तुमनेकरूपः ।
 सनातनो ब्रह्ममयः पुरातनो
 न यस्य रूपं सुरसिद्धदैत्याः ।
 पश्यन्ति विज्ञानगतिं विहाय
 अतो यमेनापि समर्चयन्ति ।

* क्रान्तवपुरिति (क), क्षितिं य आक्रान्तवपुरिति (ख)

† भवदद्भुतरूपकारीति (ख) ।

मत्स्यादिरूपाणि चराणि सोऽव्यात् ॥ १८।१९ ।

नमो नमस्ते पुरुषोत्तमाय

पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ।

नयस्व मां मुक्तिपदं नमस्ते ॥ २० ।

एवं नमस्यतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।

प्रत्यक्षताङ्गतो देवः स्वयञ्चक्रगदाधरः ॥ २१ ।

तन्दृष्ट्वा तस्य विज्ञानं निस्तरङ्गं स्वदेहतः ।

उत्तस्थौ सोऽपि तं लब्ध्वा तस्मिन् ब्रह्मणि शाश्वते ।

लयं जगाम देवात्मन्यपुनर्भवसंज्ञिते ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

तदा दुर्वाससा शप्तो देवराजः शतक्रतुः ।

वसिष्ठसि त्वं मर्त्येषु सुप्रतीकसुतेन तु ॥

उत्सादितो दिवो मूढेत्येवमुक्तस्तु भूधरः ।

इन्द्रो मर्त्यमुपागम्य सर्वदेवसमन्वितः ॥

किञ्चकार च तस्मिंस्तु दुर्जये च निपातिते

परमेष्ठिना भगवता तेन योगविदुत्तमौ ॥

स्वर्गे विद्युत्सुविद्युच्च तौ च किञ्चक्रतुस्तदा ।

एतन्मे संशयं देव कथयस्व प्रसादतः ॥ १।२।३।४ ।

वराह उवाच ।

दुर्जयेन जितो धाति देवराजः शतक्रतुः ।

भारते हि तदा वर्षे वाराणस्यान्तु पूर्वतः ।

आश्रित्य संस्थितो देवैः सह यक्षमहोरगैः ॥ ५ ।

विद्युत्सुविद्युच्च तदा योगमास्थाय शोभने ।

दीर्घतापज्वरं वायुकर्मयोगिन संश्रितौ ।

लोकपालायतं कृत्स्नं चक्रतुर्योगमायया ॥ ६ ।

तं दुर्जयं मृतं श्रुत्वा समुद्रान्तं स्थितं सदा ।

आनीय चतुरङ्गन्तु देवान् प्रति विजग्मतुः ॥ ७ ।

आगत्य तौ तदा दैत्यौ महत्सैन्येन पर्वतम् ।

हिमवन्तं समाश्रित्य संस्थितौ तु बभूवतुः ॥ ८ ।

देवा अपि महत्सैन्यं संहत्य कृतदंशिताः ।

मन्त्रयः चक्रुरव्यग्रा ऐन्द्रं पदमभीषवः ॥ ९ ।

अब्रवीत्तत्र देवानां गुरुराङ्गिरसी मुनिः ।

गोमेधेन यजध्वं वै प्रथमं तदनन्तरम् ॥

यष्टव्यं क्रतुभिः सर्वैरेषा स्थितिरयामराः ।

उपदेशो मया दत्तः क्रियतां शीघ्र एष वै ॥ १०।११ ।

एवमुक्तास्तदा देवा गांः पशूंश्चानुकल्प्य ते ।

मुमुक्षुश्चरणार्थाय रक्षार्थं सरमान्ददुः ॥ १२ ।

ताश्च गावो देवशुन्या रक्ष्यमाणा धराधरे ।

तत्र जग्मुस्तदा मावसरन्त्यो यत्र तेऽसुराः ॥ १३ ।
 ते च गावस्तु ता दृष्ट्वा शुक्रमूषुः पुरोहितम् ।
 पश्य त्वन्देव मा ब्रह्मांश्चार्यन्ते रक्षमाणया* ।
 देवशुन्या सरमया वद किं क्रियतेऽधुना ॥ १४ ।
 एवमुक्तास्तदा शुक्रः प्रत्युवाचासुरांस्तदा ।
 एता गा क्रियतां† शीघ्रमसुरा मा विलम्बथ ॥ १५ ।
 एवमुक्तास्तदा दैत्या जङ्गुस्ता गा यदृच्छया ॥ १६ ।
 हतास्तु तास्तु सरमा मार्गान्वेषणतत्परा ।
 अपश्यत्सा दितेः पुत्रैर्नीता गावो धराध्वे ।
 दैत्यैरपि शुनी दृष्ट्वा दृष्टमार्गां विशेषतः ॥ १७ ।
 दृष्ट्वा ते ताञ्च सान्त्रैव सामपूर्वमिदं वचः ।
 आसाङ्गवान्तु दुग्ध्वैवङ्गीरन्त्वं सरमे शुभे ।
 पिवस्वैवमिति प्रोक्ता तस्यै तद्दुरञ्जसा ॥ १८ ।
 दत्त्वा तु चीरपानन्तु तस्यै ते दैत्यनायकाः ।
 मा भद्रे देवराजाय गास्त्रिमा विनिवेदय ॥ १९ ।
 एवमुक्ता ततो दैत्या मुमुक्षुस्तां शुनीं वने ।
 तैर्मुक्ता सा सुरांस्तूर्णं जगाम खलु वेपती ॥ २० ।
 नमश्चक्रे च देवेन्द्रं सरमा सुरसत्तमम् ॥ २१ ।
 तस्याश्च मरुतो देवा देवेन्द्रेण निरूपिताः ।
 गूढङ्गच्छत रक्षार्थं देवशुन्या महाबलाः ।

* रक्षमाणयेति आर्षं, रक्षन्त्येति साधु ।

† क्रियतामिति आर्षं, हरतेति साधु ।

इत्युक्तास्तेन सूक्ष्मेण वपुषा जम्भुरक्षसा ॥ २२ ।
 तेऽप्यागम्य सुरेन्द्राय नमस्कृर्धराधरे ।
 तान्देवराजः पप्रच्छ गावः किं सरमेऽभवन् ॥ २३ ।
 एवमुक्ता तु सरमा न जानामीति चान्नवीत् ॥ २४ ।
 तत इन्द्रो रुषा युक्तो यज्ञार्थमुपकल्पिताः ।
 गावः क्व चेति मरुतः प्रोवाचेदं शुनी कथम् ॥ २५ ।
 एवमुक्तास्तु मरुतो देवेन्द्रेण धराधरे ।
 कथयामासुरव्यथाः कर्म तत्सरमाकृतम् ॥ २६ ।
 तत इन्द्रः समुत्थाय पदा सन्ताडयच्छुनीम्* ।
 क्रोधेन महताविष्टो देवेन्द्रः पाकशासनः ॥ २७ ।
 चीरं पीतन्वया मूढे गावस्ताद्यासुरैर्हृताः ।
 एवमुक्ता पदा तेन ताडिता सरमा धरे ॥ २८ ।
 तस्येन्द्रपादघातेन चीरं वक्त्रात्प्रसुसुवे† ।
 स्रवता तेन पयसा सा शुनी यत्रगाभवत् ।
 जगाम तत्र देवेन्द्रः सहसैन्यस्तदा धरे ॥ २९ ।
 अपश्यत्तत्र देवेन्द्रस्ता गा दैत्यैरुपाहृताः ।
 चक्रुर्ये पालनं दैत्यास्ते दैत्या बलिनो भृशम् ॥ ३० ।
 तैः सैन्यैर्निहताः सद्यस्तत्यजुर्गाः स्वमूर्त्तिभिः ।
 सामन्तैश्च सुरेन्द्रोऽथ वृतः परमहर्षितैः ॥ ३१ ।
 ताद्य लब्ध्वा महेन्द्रस्तु मुदा परमया युतः ।

* सन्ताडयदिति आर्षं, समताडयदिति साधु ।

† प्रसुसुवे इत्यात्मनेपदमाषं, प्रसुसावेति साधु ।

चकार यन्त्रान्विविधांसहस्रानपि* क प्रभुः ॥ ३२ ।
 क्रियमाणैस्ततो यन्नैर्वृधेन्द्रस्य† तद्वलम् ।
 वर्द्धितेन बलेनेन्द्रो देवसैन्यमुवाच ह ॥ ३३ ।
 सन्नद्यतां सुराः शीघ्रं दैत्यानां बधकर्म्मणि ।
 एवमुक्तास्तदा देवाः सन्नद्यास्तद्यधिऽभवन् ॥ ३४ ।
 असुराणामभावाय जग्मुर्देवाः सवासवाः ।
 गत्वा तु युयुधुस्तूर्णं विजिग्युस्वासुरीश्वरम् ‡ ॥ ३५ ।
 जिताश्च देवैरसुरा हतशेषा धराधरे ।
 ममज्जुः सङ्गारजले भयन्नस्ता विचेतसः॥ ३६ ।
 देवराजोऽपि त्रिदिवं लोकपालैः समन्धरे ।
 आरुह्य बुभुजे प्राग्वत्‡ सदेवो देवराड्विभुः ॥ ३७ ।
 य एवं§ शृणुयान्नित्यं परमाख्यानमुत्तमम् ।
 स गोमेधस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ३८ ।
 भ्रष्टराज्यश्च यो राजा शृणोतीदं समाहितः ।
 स देवेन्द्र इव स्वर्गं राज्यं स्वं लभते नरः ॥ ३९ ।

इति वराहपुराणे सरसीपाख्याने षोडशोऽध्यायः ।

* सहस्रानपीति आर्षं, सहस्राण्यपीति साधु ।

† वृधेन्द्रस्येति आर्षं, वृध इन्द्रस्येति साधु ।

‡ शत्रुदिति (ग) ।

§ एनदिति (ग) ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

ये ते मणौ तदा देव उत्पन्ना नरपुङ्गवाः ।
तेषां वरो भगवता दत्तस्तेतायुगे किल ॥ १ ।
राजानो भवितारो वै कथन्तेषां समुद्भवः ।
किञ्च चक्रुर्हि ते कर्म पृथङ्नामानि शंस मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

सुप्रभो मणिज्जे यस्तु राजा नाम महामनाः ।
तस्योत्पत्तिं वरारोहे शृणु त्वम्भूतधारिणि ॥ ३ ।
आसीद्राजा महाबाहुरादौ* कृतयुगे पुरा ।
श्रुतकीर्तिरिति ख्यातस्त्रैलोके बलवत्तरः ॥ ४ ।
तस्य पुत्रत्वमापेदे सुप्रभो मणिजो धरे ।
प्रजापालेति† वै नाम्ना श्रुतकीर्तिर्महाबलः ॥ ५ ।
स एकस्मिन्दिने प्रायाद्गहनं श्वापदाकुलम् ।
तत्रापश्यद्वेर्द्धन्यं महदाश्रममण्डलम् ॥ ६ ।
तस्मिन्महातपा नाम ऋषिः परमधार्मिकः ।
तपस्तेपे निराहारो जपन्ब्रह्म सनातनम् ॥ ७ ।
तत्रासौ पार्थिवः श्रीमान् प्रवेशाय मतिन्तदा ।
चकार चाविशद्राजां प्रजापाली महातपाः ॥ ८ ।

* बाहुरादावभूदिति (ग) ।

† प्रजापालेति आर्षं, प्रजापाल इति साधु

तस्मिन्वराश्रमपदे वनहृद्यजात्या-
धराप्रसूतोर्जितमार्गजुष्टा* ।
लतागृहा इन्दुरिव प्रकाशिनी
नायासज्ञा यत्र याता हि भृङ्गाः ॥ ९ ।
सुरक्तपद्मोदरकोमलाग्र-†
नखाङ्गुलीभिः प्रसृतैः सुरागाम् ।
वराङ्गनाभिः पदपङ्क्तिमुच्चै-
र्विहाय भूमिन्त्वपि वृत्रशत्रोः ॥ १० ।
क्वचिस्समीपे तमतीव‡ हृष्टै-
र्नानाद्विजैः षट्चरणैश्च मत्तैः ।
वासङ्गियुक्तैः§ विविधप्रमाणाः
शाखाः सुपुष्पाः समयोगयुक्ताः ॥ ११ ।
कदम्बनीपार्जुनशीलशाल-
भृता गृहस्थैर्मधुरस्वरेण ।
जुष्टा विहङ्गैः सुजनप्रयोगा
निराकुला कार्यधृतिर्णयथास्थैः ॥ १२ ।

* प्रशस्तोर्जितमार्गजुष्टा इति (ख) ।

† रवं पयोदारककोमलाज्ञा इति (ग) ।

‡ ताम्यन्तीवेति साधु ।

§ वासङ्गियुक्तैरिति षार्धं, वसङ्गिर्युक्ता इति साधु ।

¶ कार्यधृतिरिति (ग) ।

मखाग्निधूमैरुदितान्निहोमै-
स्ततः समन्ताद्गृहमेधिभिर्हिजैः ।
सिंहैरिवाधर्मकरी विदारितः
सतीक्ष्णदंष्ट्रैर्वरमत्तकेसरैः ॥ १३ ।

एवं स राजा विविधानुपाया-
न्वराश्रमे प्रेक्षमाणो* विवेश ।
तस्मिन् प्रविष्टे तु स तीव्रतेजा
महातपाः पुण्यकृताम्रधानः ।
दृष्टो यत्ना भानुरनन्तभानुः
कौश्यासने ब्रह्मविदाम्रधानः ॥ १४ ।
दृष्ट्वा स राजा विजये मृगाणां
मतिं विसस्मार मुनेः प्रसङ्गात् ।
चकार धर्ममति मानसं सः
अनुत्तमश्चाप्रतिमश्रुनिः सः ॥ १५ ।

स मुनिस्तनूपं दृष्ट्वा प्रजापालमकल्मषम् ।
अभ्यागतक्रियाच्चक्रे आसनस्वागतादिभिः ॥ १६ ।
ततः कृतासनो राजा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम् ।
पप्रच्छ वसुधे प्रश्रमिमम्परमदुर्लभम् ॥ १७ ।
भगवन्दुःखसंसारमग्नैः पुम्भिर्जिगीषुभिः ।
यत्कार्यन्तन्ममाचक्ष्व प्रणते शंसितव्रत ॥ १८ ।

महातपा उवाच ।

संसारार्णवमज्जमानमनुजैः पीतः स्थिरोऽतिध्रुवः
कार्यः पूजनहोमदानविविधैर्यज्ञैः समन्यायनैः ।
कीलैः कीलितमोक्षभिः* सुरभटैरुर्ध्वं महारज्जुभिः
प्राणाद्यैरधुना कुरुष्व नृपते पीतन्त्रिलोकेश्वरम् ॥ १८ ।

नारायणं नरकहरं सुरेशं
भक्त्या नमस्कुर्वती† यो नृपेय ।
स वीतशोकः परमं विशोकं
प्राप्नोति विष्णोः पदमव्ययं यत्‡ ॥ २० ।

नृप उवाच ।

भगवन् सर्वधर्मज्ञ कथं विष्णुः सनातनः ।
पूज्यते मोक्षमिच्छद्भिः पुरुषैर्व्वद तत्त्वतः ॥ २१ ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन् महाप्राज्ञ यथा विष्णुः प्रसीदति ।
पुरुषाणां तथा स्त्रीणां सर्वयोगीश्वरो हरिः ॥ २२ ।
सर्वे देवाः सपितरो ब्रह्माद्याश्चाण्डमध्यगाः ।
विष्णोः सकाशादुत्पन्ना इतीयं वैदिकी श्रुतिः ॥ २३ ।
अग्निस्तथाश्विनौ गौरी गजवक्त्रभुजङ्गमाः ।
कार्तिकेयस्तथादित्या मातरो दुर्गया सह ॥ २४ ।

* फलितमोक्षभिरिति (ख), मोक्षभिरिति आर्षे, मोक्षैरिति साधु ।

† नमस्कुर्व्वतीति आर्षे, नमस्करोतीति साधु ।

‡ पदमव्ययं तदिति (ख) ।

दिशो धनपतिर्विष्णुर्यमो रुद्रः शशी तथा ।
 पितरथेति सञ्भूताः प्राधान्येन जगत्पतेः ॥ २५ ।
 हिरण्यगर्भस्व तनौ सर्व एव ससुहवाः ।
 पृथक् पृथक्ततोर्गर्भं वहमानाः समन्ततः ॥ २६ ।
 अहं योग्यस्वहं याज्य इति तेषां स्वमी महान् ।
 श्रूयते देवसमिती क्षुब्धसागरसन्निभः ॥ २७ ।
 तेषां विवदमानानां वङ्गिरुत्याय पार्थिवः ।
 उवाच मां यजस्वेति ध्यायध्वं मामिति ब्रुवन् ॥ २८ ।
 प्राजापत्यमिदं नूनं शरीरं मद्भिना कृतम् ।
 विनाशमुपपद्येत यतो नायं महानहम् ॥ २९ ।
 एवमुक्त्वा शरीरन्तु त्यक्त्वा वङ्गिर्विनिर्ययी ।
 निर्गतेऽपि ततस्तस्मिंस्तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ३० ।
 ततोऽश्विनौ मूर्त्तिमन्तौ प्राणापानशरीरगौ ।
 आवां प्रधानावित्येवमूचतुर्याज्यमुत्तरी ॥ ३१ ।
 एवमुक्त्वा शरीरन्तु विहाय क्वचिदास्थितौ ।
 तयोरपि क्षयं कृत्वा क्षीणस्तत्पुरमास्थितम् ॥ ३२ ।
 ततो वागब्रवीद्गौरी* प्राधान्यं मयि संस्थितम् ।
 साप्येवमुक्त्वा क्षेत्वात्तु निश्चक्राम वह्निः शुभा ॥ ३३ ।
 तथा विनापि तत्क्षेत्रं वागूनं व्यवतिष्ठत† ।
 ततो गणपतिर्वाक्यमाकाशाख्योऽब्रवीत्तदा ॥ ३४ ।

* वाचमब्रवीद्गौरीति साधु ।

† व्यवतिष्ठत इति आर्षं, व्यवातिष्ठत इति साधु ।

न मया रहितद्विचिच्छरीरं स्थायि दूरतः ।
 कालान्तरित्येव*मुक्ता सोऽपि निष्क्राम्य दृष्टतः ।
 पृथग्भूतस्तथाप्येतच्छरीरं नाप्यनीनशत† ॥ १५ ।
 विनाशाख्यं च तत्तेन तथापि न विशीर्यते ॥ १६ ।
 सुषिरैस्तु विहीनस्तु दृष्ट्वा चेन्न व्यवस्थितम् ।
 शरीरधातवः सर्वे ते ब्रूयुर्वाक्यमेव हि ॥ १७ ।
 अस्माभिर्व्यतिरिक्तस्य न शरीरस्य धारणम् ।
 भवतीत्येवमुक्ता ते जडः सर्वे शरीरिणः‡ ॥ १८ ।
 तैर्व्यपेतमपि चेन्नम्पुरुषेण प्रपाद्यते ।
 तं दृष्ट्वा त्वन्नवीत्स्कन्दः सोऽदृष्टारः प्रकीर्तितः ॥ १९ ।
 मया विना शरीरस्य सम्भूतिरपि नेष्यते ।
 एवमुक्ता शरीरात्तु स व्यपेतः पृथक् स्थितः ॥ ४० ।
 तेनाक्षतेन तत्चेन्न विना सुप्तवदास्थितम् ।
 तं दृष्ट्वा कुपितो भागुः स आदित्यः प्रकीर्तितः ॥ ४१ ।
 मया विना कथं चेन्नमिमं§ क्षणमपीष्यते ।
 एवमुक्ताथ यातः स तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ४२ ।

* कालान्तरित्येवमिति आर्षं, कालान्तर इत्येवमिति साधु ।

† नाध्यनीनशदिति (ग) ।

‡ (ख) पुस्तके १७।१८ श्लोकयोः स्थले केवलमेक एव श्लोकः पठ्यते—

सुषिरैस्तु विरिक्तस्य न शरीरस्य धारणम् ।

भवतीत्येवमुक्ता ते जडः सर्वे शरीरिणः (शरीरिणम् ?) ॥

§ इममिति आर्षं, इदमिति साधु ।

ततः कामादिरुत्याय गणो मातृविसंज्ञितः ।
 न मया व्यतिरिक्तस्य शरीरस्य व्यवस्थितिः* ।
 एवमुक्त्वा स यातस्तु शरीरं तन्न शीर्यते ॥ ४३ ।
 ततो मायाब्रवीत्कोपात्मा च दुर्गा प्रकीर्तिता ।
 न मयास्य विना भूतिरित्युक्तान्तर्दधे पुनः ॥ ४४ ।
 ततो दिशः समुत्तस्युरुषुषेदं वचो महत् ।
 नास्माभीरहितं कार्यम्भवतीति न संशयः ॥ ४५ ।
 चतस्र आगताः काष्ठास्ताः प्रयाताः क्षणात्तदा ।
 ततो धनपतिर्वायुर्मध्यतस्त्यक्तसम्भवः† ।
 शरीरस्येति सोऽप्येवमुक्त्वा मूर्ध्निनगोऽभवत् ॥ ४६ ।
 ततो विष्णोर्मनो ब्रूयान्नायन्देहो मया विना ।
 क्षणमप्युत्सहे‡ स्यातुमित्युक्तान्तर्दधे पुनः ॥ ४७ ।
 ततो धर्मोऽब्रवीत्सर्व्वमिदम्पालितवानहम् ।
 इदानीन्माय्युपगते कथमेतन्नविध्यति ॥ ४८ ।
 एवमुक्त्वा गतो धर्मस्तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ४९ ।
 ततोऽब्रवीन्महादेवः अव्यक्तो भूतभावनः ।
 महत्संज्ञो मया ह्रीनं शरीरन्नो भवेद्यथा ॥ ५० ।
 एवमुक्त्वा गतः शम्भुस्तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ५१ ।

* एतदर्थं (ख) पुनः के नास्ति ।

† सक्तसम्भव इति (ग) ।

‡ उत्सहेदिति चाश्वं, उत्सहेतेति साधु ।

तद्वद्वा पितरस्योत्तुस्तन्नात्रं यावदस्माभिः* ।
 प्राणान्तरेभिर्†रेतस्य शरीरं शीर्यते ध्रुवम् ॥ ५२ ।
 एवमुक्त्वा तु‡ तद्देहस्य ज्ञानान्तर्धानमागताः ।
 अग्निः प्राणः अपानी च आकाशश्चैव धातवः ॥ ५३ ।
 क्षेत्रन्तद्दहद्धारो भानुः कामादयो मया ।
 काष्ठा वायुर्विष्णुधर्मैश्च शम्भुश्चैवेन्द्रियार्थकाः ॥
 एतैर्मुक्तान्तु तत्क्षेत्रम्मुक्ताविव तु संस्थितम् ।
 सोमेन पाल्यमानन्तु पुरुषेणेन्दुरुपिष्ठा ॥ ५४।५५ ।
 एवं व्यवस्थिते सोमे षोडशात्मन्यथाक्षरे ।
 प्राग्वत्तत्र गुणीपेतं क्षेत्रमुत्थाय बभ्रमः§ ॥ ५६ ।
 प्रागवस्थं शरीरन्तु दृष्ट्वा सर्व्वज्ञपालितम् ।
 ताः क्षेत्रदेवताः सर्वा वैलक्षण्यभावमास्थिताः ।
 तमेवन्तुष्टुबुः सर्वास्तं देवम्यरमेश्वरम् ॥ ५७ ।
 स्वस्थानमाशिषुः सर्वास्तदा नृपतिसत्तम ।
 त्वमग्निस्त्वन्तथा प्राणस्त्वमपानः सरस्वती ॥ ५८ ।
 त्वमाकाशन्धनाध्यक्षः॥स्त्वं शरीरस्य धातवः ।

* अस्माभिरिति आर्षं, अस्माभिरिति साधु ।

† प्राणान्तरेभिरिति आर्षं, प्राणान्तरेरिति साधु ।

‡ ते देहमिति (क), (ख) ।

§ बभ्रम इति आर्षं, बभ्रामेति साधु । उत्थागबभ्रम इति (ग) ।

॥ त्वमध्यक्ष इति (ग) ।

अहङ्कारी भवान्देव* त्वमादित्योऽष्टको गणः ॥ ५८ ।
 त्वं माया इषिवी दुर्गा त्वं दिग्यस्वप्नरूपतिः ।
 त्वं विष्णुस्त्वन्तया धर्मस्वप्निष्णुस्वप्नराजितः ॥ ६० ।
 अक्षरार्धस्वरूपेण परमेश्वरसंज्ञितः ।
 अस्माभिरपयातैस्तु कथमेतद्गविष्यति ॥ ६१ ।
 एवमत्र शरीरन्तु त्यक्तमस्माभिरेव च ।
 न परम्भवतो देव तदत्र त्वच्च पात्यते† ॥ ६२ ।
 स्थानभङ्गो न नः कार्यः स्वयं सृष्ट्वा प्रजापते ।
 एवं सुतस्ततोऽदेवस्तेषां तोषं परं ययौ ॥ ६३ ।
 उवाच चैतान् क्रीडार्थं भवन्तोत्पादिता‡ मया ।
 कृतकृत्यस्य चैकन्तु§ भवद्भिर्मे प्रयोजनम्¶ ॥ ६४ ।
 तथा चेदप्रियं रूपे द्वे द्वे प्रत्येकशोऽधुना ।
 भूतकार्येष्वमूर्त्तेर्न देवलोके तु मूर्त्तिना ।
 तिष्ठध्वमपि कालान्ते लयं त्वाविशत द्रुतम् ॥ ६५ ।
 शरीराणि पुनर्नैव कर्त्तव्योऽहमिति क्वचित् ।
 मूर्त्तिनाच्च॥ तथा तुभ्यमग्निनामानि वोऽधुना ॥ ६६ ।

* दोष इति (ग) ।

† त्वं प्रपात्यत इति (ग) ।

‡ भवन्त उत्पादिता इति साधु ।

§ मे किन्त्विति (ग) ।

¶ विप्रयोजनमिति (ग) ।

॥ (ग) पुस्तके मूर्त्तिनाच्चैवस्मादारभ्य सुता तथेतिपर्यन्तः पाठो नास्ति ।

अग्नेर्वैश्वानरो नाम प्राणापानौ तथाश्विनौ ।
 भविष्यति तथा गौरी हिमशैलसुता तथा ॥ ६७ ।
 पृथिव्यादिगुणस्त्वेष यजवक्त्रो भविष्यति ।
 शरीरधातवस्त्रेमे नानाभूतानि एव तु ॥ ६८ ।
 अहङ्कारस्तथा स्कन्दः कार्तिकेयो भविष्यति ।
 शरीरमाया* दुर्गैषा कारणान्ते भविष्यति ॥ ६९ ।
 दश कन्या भविष्यन्ति काष्ठास्वेतास्तु वारुणाः ।
 अयं वायुर्धनेशस्तु कारणान्ते भविष्यति ॥ ७० ।
 अयं मनो विष्णुनामा भविष्यति न संशयः† ।
 धर्मोऽपि यमनामा च भविष्यति न संशयः ॥ ७१ ।
 महत्तत्त्वञ्च भगवान्महादेवो भविष्यति‡ ।
 इन्द्रियार्थाश्च पितरो भविष्यन्ति न संशयः ॥ ७२ ।
 अयं सोमः पुरा भूत्वा यामिचं सर्व्वदामराः ।
 एवं वेदान्तपुरुषः प्रोक्तो नारायणात्मकः ।
 स्वस्थाने देवताः सर्वा देवस्तु विरराम ह ॥ ७३ ।
 एवंप्रभावो देवोऽस्ती वेदवेद्यो जनार्दनः ।
 कथितो नृपते तुभ्यं किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ ७४ ।

इति वराहपुराणे महातप उपपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः ।

* शरीरमायेत्यादि श्लोकाङ्गं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† नाम्ना च भविष्यत्येव नान्यथेति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके एतदङ्गं नास्ति ।

षष्ठादशोऽध्यायः ।

प्रजापात उवाच ।

कथमग्नेः समुत्पत्तिरस्मिन्निर्वा महासुने ।
गौर्या मक्षपतेर्वाऽपि नागानां वा शुद्धस्य च ॥ १ ।
आदित्यचन्द्रमातृणां दुर्गाया वा दिशान्तथा ॥
धनदस्य च विष्णोर्वा धर्मस्य परमेष्ठिनः ॥ २ ।
शम्भोर्वापि पितॄणाञ्च तथा चन्द्रमसो मुने ।
शरीरदेवताः क्षुब्धाः कथं मूर्तित्वमागताः ॥ ३ ।
किञ्च तासां मुने भोज्यं का वा संज्ञा तिथिश्च का ।
यस्यां दृष्ट्वा त्वमी पुंसां फलं यच्छन्त्यनामयम् ।
एतन्मे सरहस्यन्तु मुने त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।

महातपा उवाच ।

योगसाध्यस्वरूपेण आत्मा नारायणात्मकः ।
सर्वज्ञः क्रीडतस्तस्य भोगेच्छा चात्मनात्मनि ॥ ५ ।
क्षोभितेऽस्मिन्महाभूते एतत्सदैतदद्भुतम् ।
तमद्य प्रीतिमत्तोऽयं विकारं समरोचयत् ॥ ६ ।
विकुर्व्वतस्तस्य तदा महानग्निः समुत्थितः ।
कोटिज्वालापरीवारः शब्दवान्दहनात्मकः ॥ ७ ।
असावप्यतितेजस्वी विकारं समरोचयत् ।
विकुर्व्वतो बभौ वज्रेर्वायुः परमदारुणः ॥ ८ ।
तस्मादपि विकारस्यादाकाशं समपद्यत ।

तच्छब्दलक्षणं व्योम स च वायुः प्रतापवान् ॥ ९ ।
 तच्च तेजोऽभ्रसा युक्तं स्निष्टमन्योन्यतस्तथा ।
 तेजसा शोषितं तोयं वायुना उग्रगामिणा ॥ १० ।
 बोधितेन तथा व्योममार्गे दत्ते तु तत्क्षणात् ।
 पिण्डीभूतं तथा सर्वं काठिन्यं समपद्यत ॥ ११ ।
 सेयं पृथ्वी महाभाग तेषां वृक्षेतराभवत् ।
 चतुर्णां योगकाठिन्यादेकैकं गुणवृद्धितः ॥ १२ ।
 पृथ्वी पञ्चगुणा ज्ञेया तेऽप्येतस्यां व्यवस्थिताः ।
 स च काठिन्यकं कुर्वन् ब्रह्माण्डं समपद्यत ॥ १३ ।
 तस्मिन्नारायणी देवश्चतुर्मूर्त्तिश्चतुर्भुजः ।
 प्राजापत्येन रूपेण सिद्धश्चुर्विविधाः प्रजाः ॥ १४ ।
 चिन्तयन्नाधिगच्छेत सृष्टिं लोकपितामहः ।
 ततोऽस्य सुमहान् कोपो जज्ञे परमदारुणः ॥ १५ ।
 तस्मात्कोपात्सहस्रार्चिरुत्तस्थौ दहनात्मकः ।
 स तं दिधक्षुर्ब्रह्माणं* ब्रह्मणीक्तस्तदा नृप ॥ १६ ।
 हव्यं कव्यं वहस्वेति ततोऽसौ हव्यवाहनः ।
 ब्रह्माणं क्षुधितं प्रायात्किङ्करोमि प्रशाधि माम् ।
 स ब्रह्मा प्रत्युवाचैनं त्रिधा दत्तिमवाप्स्यसि ॥ १७ ।
 दत्तासु दक्षिणास्त्रादौ दत्तिर्भूत्वा यतोऽमरान् ।
 नयसे दक्षिणाभागन्दक्षिणाग्निस्ततोऽभवत् ॥ १८ ।
 आसमन्ताद्भुतं किञ्चिद्यत्त्रिलोके विभावसो ।

तद्वहस्व सुरार्थाय ततस्त्वं हव्यवाहनः ॥ १८ ।
 गृहं शरीरमित्युक्तं तत्पतिस्त्वं यतोऽधुना ।
 अतो वै गार्हपत्यस्त्वं भव सर्वगतो विभो ॥ २० ।
 विश्वावरान् हुतो येन नयसे सन्नतिं प्रभो ।
 अतो वैश्वानरो नाम तव वाक्यं भविष्यति ॥ २१ ।
 द्रविणं बलमित्युक्तं धनञ्च द्रविणं ततः ।
 ददाति तद्ववानेव द्रविणोदास्ततोऽभवत्* ॥ २२ ।
 पापस्तिरोभवेन्नित्यं निःशब्दो निश्चयात्मकः ।
 अतस्त्वं सर्वगता च तेजोऽग्निस्ते भविष्यति ॥ २३ ।
 धामप्रपूरणशब्दो य इधानामपि कीर्त्यते ।
 पूरितस्य गतिर्येन तेनेधस्त्वं भविष्यसि ॥ २४ ।
 याज्यान्धेतामि नामानि तव पुत्र महामखे ।
 यजन्तस्त्वां नराः कामैस्तर्पयिष्यन्त्यसंशयः ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे महातपउपाख्याने अग्न्युत्पत्तिर्नाम अष्टादशोऽध्यायः ।

—•—

जनविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

विष्णोर्विभूतिमाहात्म्यं कथितं ते प्रसङ्गतः ।
तिथीनां शृणु माहात्म्यं कथ्यमानं मया नृप ॥ १ ।
इत्यभूतो महानग्निर्ब्रह्मक्रोधसमुद्भवः ।
उवाच देवं ब्रह्माणं तिथिर्मे दीयतां विभो ।
यस्यामहं समस्तस्य जगतः ख्यातिमाप्नुयाम् ॥ २ ।

ब्रह्मोवाच ।

देवानामथ यक्षाणां गन्धर्वाणाञ्च सत्तम ।
आदौ प्रतिपदा येन त्वमुत्पन्नोऽसि पावक ॥ ३ ।
त्वत्पदात्प्रातिपदिकं* सन्धविष्यन्ति देवताः ।
अतस्ते प्रतिपन्नाम तिथिरेषा भविष्यति ॥ ४ ।
तस्यान्तिथौ हविष्येण प्राजापत्येन मूर्त्तिना† ।
होष्यन्ति तेषां प्रीताः स्युः पितरः सर्वदेवताः ॥ ५ ।
चतुर्विधानि भूतानि मनुष्याः पशवोऽसुराः ।
देवाः सर्वे सगन्धर्वाः प्रीताः सुस्तर्पितास्त्वयि ॥ ६ ।
यद्योपवासं कुर्वीत त्वद्भक्तः प्रतिपदिने ।
क्षीराशनो वा वर्त्तेत शृणु तस्य फलं महत् ।

* (प्रातिपदिकाः ?) ।

† मूर्त्तिना इत्यार्षं, मूर्त्या इति साधु ।

चतुर्युगानि षड्विंशं* स्वर्गलोके महीयते ॥ ७ ।
 तेजस्वी रूपसम्पन्नो द्रव्यवाञ्छायते नरः ।
 इह जन्मन्यसौ राजा प्रेत्य स्वर्गे महीयते† ॥ ८ ।
 तूष्णीम्बभूव सोऽप्यग्निर्ब्रह्मादत्ताश्रमं ययौ ॥ ९ ।
 य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।
 अग्नेर्जन्म स पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १० ।

इति वराहपुराणे अष्टात्यत्तिर्नाम जनविंशोऽध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

एवमग्नेः समुत्पत्तिर्जाता ब्रह्मन्महात्मनः* ।
 प्राणापानौ कथं देवावस्थिनौ सम्बभूवतुः ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रः स्वयं ब्रह्मा द्विसप्तभिः ।
 रूपैर्व्यवस्थितस्तेषां मरीचिः श्रेष्ठतामगात् ॥ २ ।
 तस्य पुत्रो महातेजा कश्यपो नाम वै मुनिः ।
 स्वयं प्रजापतिः श्रीमान्देवतानां पिताभवत् ॥ ३ ।

* षड्विंशमित्यर्थः, षड्विंशतिमिति साधु ।

† (ग) पुस्तके एष ग्रीको नास्ति ।

* ब्रह्मात्मनः पुरेति (ग) ।

तस्य पुत्रा बभूवुर्हि आदित्या द्वादश प्रभो ।
 नारायणात्मकं तेजो द्वादश सुप्रकीर्तितम् ॥ ४ ।
 ते ते* मासास्त आदित्याः स्वयं संवत्सरो हरिः ।
 एवं ते द्वादशादित्या मार्त्तण्डश्च प्रतापवान् ॥ ५ ।
 तस्य त्वष्टा ददौ कन्यां संज्ञां नाम महाप्रभाम् ।
 तस्यापत्यद्वयञ्जने यमश्च यमुना तथा ॥ ६ ।
 तस्य तेजोऽप्यसहती† बभूवाग्नी मनोजवा ।
 स्वां छायां तत्र‡ संस्थाप्य सा जन्मामोत्तरान् कुरुन् ॥ ७ ।
 तद्रूपां तां सुवर्णान्तु भेजे मार्त्तण्डभास्करम् ।
 तस्मादपि हयं जज्ञे शनिं तपतिमेव च ॥ ८ ।
 यदा त्वसदृशं भेजे पुत्रान् प्रति नरोत्तम ।
 संज्ञां प्रोवाच भुगवान् क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 असमत्वं न कर्त्तव्यं स्वेष्टपत्येषु भामिनि ॥ ९ ।
 एवमुक्ता यदा सा तु असमत्वं व्यरोचत ।
 तदा यमः स्वपितरं प्रोवाच भृशदुःखितः ॥ १० ।
 नेयं माता भवेत्तात अस्माकं शत्रुवत्सदा ।
 सपत्नीव वृथाचारा स्वेष्टपत्येषु वत्सला§ ॥ ११ ।
 एवं यमवचः श्रुत्वा सा छाया क्रोधमूर्च्छिता ।

* ये ते मासा इति (क), (ख) ।

† असहतीत्यार्षम्, असहमानेति साधु ।

‡ स्वां छायांमनेति (ख) ।

§ भामिकीति (ग) ।

शशाप प्रेतराजस्त्वं भविष्यस्यचिरादिव ॥ १२ ।
 एवं श्रुत्वाथ मार्त्तण्डस्तदा पुत्रहितेच्छया ।
 उवाच मध्यवर्त्ती त्वं भविता धर्मपापयोः ।
 लोकपालश्च भविता त्वं पुत्र दिवि शोभसे ॥ १३ ।
 शनिं शशाप मार्त्तण्डश्चायाकोपप्रधर्षितः ।
 त्वं क्रूरदृष्टिर्भविता मातृदोषेण पुत्रक ॥ १४ ।
 एवमुक्त्वा समुत्थाय ययौ भानुर्दिदृक्षया ।
 तामपश्यत्त्वसी सोऽश्वामुत्तरेषु कुरुष्वथ ॥ १५ ।
 ततोऽश्वरूपं दत्त्वा स गत्वा तत्रोत्तरान् कुरुन् ।
 प्राजापत्येन मार्गेण युयोजात्मानमात्मना ॥ १६ ।
 तस्यां त्वाद्ग्रामश्चरूप्यां मार्त्तण्डस्तीव्रतेजसा ।
 वीजं* निर्वापयामास तज्ज्वलन्तं† द्विधापतत् ॥ १७ ।
 तत्र प्राणस्त्वपानश्च योनौ चात्मजितौ पुरा ।
 वरदानेन च पुनर्मूर्त्तिमन्तौ बभूवतुः ॥ १८ ।
 तौ त्वाद्ग्रामश्चरूपायां जातौ येन नरोत्तमौ ।
 ततस्तावस्त्रिनी देवी कीर्त्यन्ते रविनन्दनी ॥ १९ ।
 प्राजापत्यं स्वयं भानुस्वाष्ट्री शक्तिः परापरा ।
 तस्याः प्राग्वच्छरीरस्यावमूर्त्तौ‡ मूर्त्तिमाश्रितौ ॥ २० ।
 ततस्तावस्त्रिनी देवी मार्त्तण्डमुपतस्थतुः ।

* वसुमिति (ग) ।

† ज्वलन्तमित्यर्थः, ज्वलदिति साधु ।

‡ चतुर्भूतौ इति (ग) ।

जचतुः स्वरुचिन्तावत्किङ्कर्त्तव्यमथावयोः । २१ ।

मार्त्तण्ड उवाच ।

पुत्रौ प्रजापतिं देवं भक्त्याराधयतां वरम् ।

नारायणं स वो* दाता वरं नूनं भविष्यति ॥ २२ ।

एवं तावद्विनी प्रोक्तौ मार्त्तण्डेन महात्मना ।

तेपतु† स्तीव्रतपसौ तपः परमदुश्चरम् ।

ब्रह्मपारम्यं स्तोत्रं जपन्तौ तु समाहितौ ॥ २३ ।

तयोः कालेन महता ब्रह्मा नारायणात्मकः ।

तुतोष परमप्रीत्या‡ वरञ्चैनन्ददौ तयोः ॥ २४ ।

प्रजापाल उवाच ।

अश्विभ्यामीरितं स्तोत्रं ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।

श्रोतुमिच्छाम्युहं ब्रह्मं स्वप्नसादान्महामुने ॥ २५ ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन्यथा स्तोत्रमश्विभ्यां ब्रह्मणः कृतम् ।

द्रष्टुं च फलं प्राप्तं तयोः स्तोत्रस्य चानघ ॥ २६ ।

ओं नमस्ते निष्क्रिय निष्प्रपञ्च

निराश्रय निरपेक्ष निरालम्ब ।

निर्गुण निरालोक निराधार

निर्मम निरालम्ब ॥ २७ ।

* सर्वदातेति (ग) ।

† ते पुनरिति (ग) ।

‡ यत्तु सम्प्रीत्येति (ग) ।

ब्रह्म महाब्रह्म ब्राह्मणप्रिय
 पुरुष महापुरुष पुरुषोत्तम ।
 देव महादेव देवोत्तम
 स्थाणो स्थितिस्थापकः ॥ २८ ।
 भूत महाभूत भूताधिपते
 यक्ष महायक्ष यक्षाधिपते ।
 गुह्य महागुह्य गुह्याधिपते
 सौम्य महासौम्य सौम्याधिपते ॥ २९ ।
 पक्षि महापक्षिपते
 दैत्य महादैत्याधिपते ।
 रुद्र महारुद्राधिपते
 विष्णो महाविष्णुपते ।
 परमेश्वर नारायण
 प्रजापतये नमः ॥ ३० ।

एवं स्तुतस्तदा ताभ्यामश्विभ्यां स प्रजापतिः ।
 ततोऽपि परमप्रीत्या वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ३१ ।
 वरं वरयतां शीघ्रं देवैः परमदुर्लभम् ।
 येन वो वरदानेन चरतस्त्रिदिवं सुखम् ॥ ३२ ।

अश्विनावूचतुः ।

आवयोर्देवभागन्तु देहि देव प्रजापते ।

स्थाणोत्तम स्थितिस्थापकसमेति (ग)

एतद्वै (ग) पुनर्कं नास्ति ।

सोमपत्वच्च देवानां सामान्यत्वच्च शाश्वतम् ॥ ३३ ।

ब्रह्मोवाच ।

रूपं कान्तिरनौपम्यं भिषक्त्वं सर्व्ववस्तुषु ।

सोमपत्वच्च लोकेषु सर्व्वमेतद्भविष्यति ॥ ३४ ।

महातपा उवाच ।

एतत्सर्व्वं द्वितीयायामश्विभ्यां ब्रह्मणा पुरा ।

दत्तं यस्मादतस्तेषां तिथीनामुत्तमा तिथिः ॥ ३५ ।

एतस्यां रूपकामस्तु पुष्पाहारो भवेन्नरः ।

संवत्सरं शुचिर्नित्यं सुस्वरूपो भवेन्नरः ॥ ३६ ।

अश्विभ्यां ये गुणाः प्रोक्तास्ते तस्यापि भवन्ति च ।

य इदं शृणुयान्नित्यमश्विनोर्जन्म चोत्तमम् ।

सर्व्वपापविनिर्मुक्तः पुत्रवाञ्छायते नरः ॥ ३७ ।

इति वराहपुराणे अश्वत्थपतिर्नाम विंशोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं गौरी महाप्राज्ञ संस्तुता वरदानतः ।

मूर्त्तिं लब्धवती पुंसः परस्य परमात्मनः ॥ १

महातपा उवाच ।

पूर्व्वं प्रजापतिर्देवः सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।

चिन्तयामास धर्माणां यदान्तान्नाध्यगच्छत ॥
 तदास्य कोपात्सञ्जज्ञे स च रुद्रः प्रतापवान् ।
 रोदनात्तस्य रुद्रत्वं सञ्जातं परमेष्ठिनः ॥ २।३ ।
 तस्य ब्रह्मा शुभां कन्यां भार्यायै मूर्त्तिसम्भवाम् ।
 गौरीनाम्नीं स्वयं देवीं भारतीं तां ददौ पिता ।
 रुद्रायामितदेहाय स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ ४ ।
 स तां लब्ध्वा वरारोहं मुदा परमया युतः ।
 सर्गकालेषु तं ब्रह्मा तपसा प्रत्युवाच ह ॥ ५ ।
 रुद्र प्रजाः सृजस्वेति पौनःपुन्येन नोदितः ।
 असमर्थ इति जले निमज्जत* महाबलः ॥ ६ ।
 तपोऽर्थित्वं तपोहीनः स्वष्टुं शक्नोति न प्रजाः ।
 एवं चिन्त्य† जले मग्नस्ततो रुद्रः प्रतापवान् ॥ ७ ।
 तस्मिन्निमग्ने देवेशे तां ब्रह्मा कन्यकां पुनः ।
 अन्तःशरीरगां कृत्वा गौरीम्परमशीभनाम् ॥
 पुनः†† सिद्धुर्भगवानसृजत्सप्त मानसान् ।
 दक्षश्च तेषामारभ्य‡ प्रजाः सम्यग्विवर्धिताः ॥ ८।९ ।
 तत्र दाक्षायणी पुत्राः सर्वे देवाः सवासवाः ।
 वसवोऽष्टौ च रुद्राश्च आदित्या मरुतस्तथा ॥ १० ।
 सापि दक्षाय सुश्रेणी गौरी दत्ताथ ब्रह्मणा ।

* निमज्जतेति आर्धं, न्यमज्जदिति साधु ।

† चिन्त्येति आर्धं, चिन्तयित्वेति साधु ।

‡ तेषामारभ्येति आर्धं, तेभ्य आरभ्येति साधु ।

दुहितृत्वे पुरा या हि रुद्रेणोढा महात्मना* ॥ ११ ।
 सा च दाक्षायणी देवी पुनर्भूत्वा नृपोत्तमं ॥ १२ ।
 ततो दक्षः प्रहृष्टात्मा दौहित्रांस्तान्समृद्धिञ्छत्† ।
 दृष्ट्वा यज्ञमथारमे प्रीणनाय प्रजापतेः ॥ १३ ।
 तत्र ब्रह्मसुताः सर्वे मरीचादय एव च ।
 चक्रुरात्त्विजकं कर्म स्वे स्वे मार्गे व्यवस्थिताः ॥ १४ ।
 ब्रह्मा स्वयं मरीचस्तु बभूवाऽग्रे तथापरे ।
 अत्रिस्तु यज्ञकर्मस्थ आग्नीध्रस्त्वङ्गिराभवत् ॥ १५ ।
 होता पुलस्त्यस्त्वभवदुहाता पुलहोऽभवत् ।
 क्रतौ क्रतुस्तु प्रस्तोता तदा यज्ञे महातपाः ॥ १६ ।
 प्रतिहर्त्ता प्रचेतास्तु तस्मिन् क्रतुवरे बभौ ।
 सुब्रह्मण्यो वशिष्ठस्तु सनकाद्याः सभासदः ॥ १७ ।
 तत्र याज्यः स्वयं ब्रह्मा स च इज्यस्तु विश्वकृत्‍‡ ।
 पूज्या दक्षस्य दौहित्रा रुद्रादित्योऽङ्गिरादयः ॥ १८ ।
 प्रत्यक्षं पितरस्ते हि तैः प्रीतैः प्रीयते जगत् ।
 तत्र भागार्थिनो देवा आदित्या वसवस्तथा ॥ १९ ।
 विश्वेदेवाः सपितरो गन्धर्वाद्या मरुद्गणाः ।
 जगद्भूर्यज्ञभागांस्तान्यावन्तो हविषार्पिताः ॥ २० ।
 तावत्कालं जलात्सद्य उत्तस्थौ ब्रह्मणः पुनः ।

* श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† वृद्धिर्कदिति (ग) ।

‡ पूज्यते इति (ख) ।

रुद्रः कीर्षीरुवी बलु पूर्वमग्नी महाजले ॥ २१ ।
 स सहस्रार्कसहायो निचक्राम जलात्ततः ।
 सर्वज्ञानमयो देवः सर्वदेवमयोऽमृतः ॥ २२ ।
 प्रत्यक्षदर्शी सर्वस्य जगतस्तपसा बभौ ।
 तस्मिंस्तु काले पञ्चानाम्नातः सर्गो नरोत्तम ॥ २३ ।
 दिव्यानां पृथिवीस्थानां चतुर्णां मरजातिनाम्* ।
 रौद्रसर्गस्य सम्भूतिस्तदा सद्योऽपि जायते ।
 इदानीं रुद्रसर्गस्त्वं शृणु पार्थिवसत्तम ॥ २४ ।
 दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महज्जले ।
 प्रतिकुद्रो यदा रुद्रस्तदा चोर्वीं सकाननाम् ॥
 दृष्ट्वा शस्यवतीं रम्यां मनुष्यपशुसङ्कुलाम् ।
 शुश्राव च तदा शब्दानृत्विजां दक्षसद्मनि ।
 प्राश्रमे यन्नियानोच्चैर्योगस्थैरिति कीर्त्तितान् ॥ २५ ।
 ततः श्रुत्वा महातेजाः सर्वज्ञः परमेश्वरः ।
 चुकोप सुभृशन्देवो वाक्यचेदमुवाच ह ॥ २६ ।
 अहं पूर्वन्तु कविना सृष्टः सर्वात्मना विभुः ।
 प्रजाः सृजस्वेति तदा वाक्यमेतत्तथोक्तवान् ॥ २७ ।
 इदानीं केन तत्कर्म कृतं सृष्ट्यादिवर्णनम् ।
 एवमुक्तो भृशं कोपाग्नाद परमेश्वरः ॥ २८ ।
 तस्यैव नदतो ज्वालाः श्रोत्रेभ्यो निर्ययुस्तदा ।
 तत्र भूतानि वैताला उच्छुष्मा प्रेतपूतनाः ।

उत्तम्युः कोटिगस्तत्र नामाप्रहरणावृताः ॥ ३० ।
 तं दृष्ट्वा भूतसङ्घाता विविधायुधपाणयः ।
 ससर्ज वेदविद्याङ्गरथं परमशोभनम् ॥ ३१ ।
 तस्मिन्मृगद्वयं स्वशौः* त्रितत्त्वञ्च त्रिवेणुकम् ।
 त्रिपूजकं त्रिषवणं धर्माद्यं मारुतध्वनिम् ।
 अहोरात्रे पताके हे धर्माधर्मे† तु दण्डकम् ।
 शकटं सर्वविद्याञ्च त्वयं ब्रह्मा हि सारथिः ॥ ३२।३३ ।
 मायत्री च धनुस्तस्य ओङ्कारो गुण एव च ।
 स्वराः सप्त शरास्तस्य देवदेवस्य सुव्रत ॥ ३४ ।
 एवं कृत्वा स सामग्रीन्देवदेवः प्रतापवान् ।
 जगाम दक्षयज्ञाय कीपाद्गुद्रः प्रतापवान् ॥ ३५ ।
 गच्छतस्तस्य त्वेस्य अम्बराङ्गिरसन्नयत् ।
 ऋत्विजां मन्त्रनिचयो नष्टो रुद्रागमे तदा ॥ ३६ ।
 विपरीतमिदं दृष्ट्वा तदा सर्वेऽत्र ऋत्विजः ।
 जञ्चुः सन्नद्यतां देवा महद्दो भयमागतम् ॥ ३७ ।
 कश्चिदायाति बलवानसुरो ब्रह्मनिर्मितः ।
 यज्ञभागार्थमेतस्मिन् क्रतौ परमदुर्लभम् ॥ ३८ ।
 एवमुक्तास्ततो देवा जञ्चुर्मातामहं तदा ।
 दक्ष तात किमत्रास्मत्कार्यं ब्रूहि विवक्षितम् ॥ ३९ ।

* शब्ददिति (क). (ख) ।

† धर्माधर्मौ इति साधु ।

इत्य उवाच ।

जघ्मन्तां द्रुतमस्त्राणि सङ्ग्रामोऽपि विधीयताम् ॥ ४० ।

एवमुक्ते तदा देवैर्विविधायुधधारिभिः ।

रुद्रस्यानुचरैः सार्धं महद्युधं प्रवर्तितम् ॥ ४१ ।

तत्र वैतालभूतानि कूष्माण्डा ग्रहपूतनाः ।

युयुधुर्लोकपालैश्च नानायुधधराणि च ॥ ४२ ।

दिवो रौद्राणि भूतानि निर्गच्छन्तो यमालयम् ।

चिन्निपुः सायकान् घोरानसीष्वासपरश्वधान् ॥ ४३ ।

भूतान्यपि मृधे घोरान्युल्मुकैरस्थिभिः शरैः ।

जघ्नुः* देवान्मृधे रोषाद्गुद्रस्य पुरतो बलात् ॥ ४४ ।

ततस्तस्मिन्महारौद्रे संग्रामे भीमरूपिणी ।

रुद्रो भगस्य नेत्रे तु विभेदैकेषुणा मृधे ॥ ४५ ।

रुद्रस्य शरपातेन नष्टनेत्रं भगं तदा ।

दृष्ट्वास्य क्रोधात्तेजस्वी पूषा रुद्रमयोधयत् ॥ ४६ ।

सृजन्तमिषुजालानि पूषणन्तु† महामृधे ।

दृष्ट्वा रुद्रोऽस्य दन्तांस्तु चकर्ष परवीरहा ॥ ४७ ।

तस्य दन्तांस्तदा दृष्ट्वा पूष्णो रुद्रेण पातितान् ।

डुडुवुः सर्व्वतो दिक्षु रुद्रास्त्रेकादश द्रुतम् ॥ ४८ ।

तां भग्नां सहसा दिक्षु दृष्ट्वा विष्णुः‡ प्रतापवान् ।

* जम्भुरिति (ग) ।

† पूषाणमिति साधु ।

‡ रुद्र इति (ग) ।

आदित्यावरजो वाक्यमुवाच स्वबलं तदा ॥ ४९ ।
 क्व यात पौरुषव्यक्ता दर्पं माहात्म्यमेव च ।
 व्यवसायं कुलं भूतिं कथं न स्मर्यते द्रुतम् ॥ ५० ।
 परमेष्ठिगुणैर्युक्ता लब्धमायुर्यतः पुरा ।
 तं नमस्कुरुतामोघं पृथिव्यां पद्मजं* स्वयम् ॥ ५१ ।
 एवमुक्त्वा गरुत्मन्तमारुरोह हरिस्तदा ।
 शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ॥ ५२ ।
 ततो हरिहरं युद्धमभवत्तोमहर्षणम् ।
 रुद्रः पाशुपतास्त्रेण विव्याध हरिमोजसा ॥ ५३ ।
 हरिर्नारायणास्त्रेण रुद्रं विव्याध कोपवान् ।
 नारायणं पाशुपतमुमेऽस्त्रे व्योम्नि रोषिते ।
 युयुधाते भृशं दिव्यं परस्परजिघांसया ।
 दिव्यं वर्षसहस्रन्तु तयोर्युद्धमभूत्तदा ॥ ५४।५५ ।
 तत्रैकं सुकुटीद्वयमन्यच्च जटजालकम् ।
 एकं प्रधापयच्छङ्खमन्यच्छमरकं शुभम् ॥ ५६ ।
 एकं खड्गकरं तत्र तथान्यन्दणधारिणम् ।
 एकङ्क्षीस्तुभदीप्ताङ्गमन्यं भस्मविभूषितम् ॥ ५७ ।
 एकं गदां भ्रमयन्तं† द्वितीयं दण्डमेव च ।
 एकं शोभति‡ कण्ठस्थैर्मणिभिः स्वस्थिभिः परम् ॥ ५८ ।

* यत्प्रजनिति (ग) ।

† भ्रमयतीति (क), (ख) ।

‡ शोभतीति चार्षं, शोभत इति साध ।

एकं पीताम्बरं तत्र द्वितीयं सर्पमखिलम् ।
 एवं तौ सर्पिर्मावस्यौः रौद्रनारायणायकौ ।
 अन्योऽन्यातिशयोपेतौ तदा लोकाः पितामहः ।
 उवाच शान्ततामस्ते स्वस्वभावेन सुव्रते ॥ ५८।६० ।
 एवं ते ब्रह्मणा प्रोक्ते शान्तभावं प्रजग्मतुः ।
 अथ विष्णुहरौ ब्रह्मा वाक्वमेतदुवाच ह ॥ ६१ ।
 उभौ हरिहरौ देवौ लोके ख्यातिं गमिष्यथः ।
 अथ च यज्ञो विध्वस्तः सम्पूर्णत्वं गमिष्यति ॥ ६२ ।
 दक्षस्य ख्यातिर्माँलोके सप्तत्यायं भविष्यति ॥ ६३ ।
 एवमुक्त्वा हरिहरौ तदा लोकपितामहः ।
 ब्रह्मा लोकानुवाचेदं रुद्रभागोऽस्य दीयताम् ॥ ६४ ।
 रुद्रभागो ज्येष्ठभाग इतीयं वैदिकी श्रुतिः ।
 सुतिश्च देवाः कुरुत रुद्रस्य परमेष्ठिनः ॥ ६५ ।
 भगनेत्रहरं देवं पूष्णो दत्तविनाशनम् ।
 सुतिं कुरुत वः† शीघ्रं गीतैरेतैस्तु नामभिः ॥
 येनायं वः प्रसन्नास्मा वरदत्वं भजेत ह ॥ ६६ ।
 एवमुक्तास्तु ते देवा स्तोत्रं शश्वोर्महात्मनः ।
 चक्रुः परमया भक्त्या नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ६७ ।
 देवा ऊचुः ।

नमो विषमनेत्राय नमस्ते त्र्यम्बकाय च ।

* अत्रास्त्रशब्दस्य तद्विशेषणानाच्च पुंस्त्वमर्थम् ।

† चेति (ग) ।

नमः सहस्रनेत्राय नमस्ते शूलपाणिने ।

नमः खट्वाङ्गहस्ताय नमस्ते दण्डधारिणे ॥ ६८ ।

त्वं देव हुतभुग्ज्वालाकोटिभानुसमप्रभः ।

अदर्शने वयं देव मूढविज्ञानतोऽधुना ॥ ६९ ।

नमस्त्रिनेत्रार्तिहराय शम्भो

त्रिशूलपाणे विघ्नतास्यरूप ।

समस्तदेवेश्वर शुद्धभाव

प्रसीद रुद्राच्युत सर्व्वभाव ॥ ७० ।

पूष्णोऽस्य दन्तान्तक भीमरूप

प्रलम्बभोगीन्द्रलुलन्तकण्ठ ।

विशालदेहाच्युत नीलकण्ठ

प्रसीद त्रिश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते ॥ ७१ ।

भगाच्चिसंस्फोटनदक्षकर्मा

गृहाण भागं मखतः प्रधानम् ।

प्रसीद देवेश्वर नीलकण्ठ

प्रपाहि नः सर्व्वगुणोपपन्न* ॥ ७२ ।

सिताङ्गरागाप्रतिपन्नमूर्त्ते

कपालधारिंस्त्रिपुरघ्न देव† ।

प्रपाहि नः सर्व्वभयेषु चैव‡

* सर्व्वभयेषु चैव इति (क) ।

† एतदर्थं (ख) पुस्तके नास्ति ।

‡ चैवेति (क), (ख) ।

उमापते पुष्करनालजम् ॥ ७३ ।

पश्यामि ते* देहगतात्सुरेश

सर्गादयो वेदवराननन्त ।

साङ्गान् सविद्यान् सपदक्रमांश्च

सर्वान्निलीनांस्त्वयि देवदेव ॥ ७४ ।

भव सर्व महादेव पिनाकिनुद्र ते हर ।

नताः स्म सर्वे विश्वेश चाहि नः परमेश्वर ॥ ७५ ।

इत्थं सुतस्तदा देवैर्देवदेवो महेश्वरः ।

ततोऽप सर्वदेवानां वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ७६ ।

रुद्र उवाच† ।

भगस्य नेत्रं भवतु पूष्णो दन्तास्तथा मुखे ।

दक्षस्याच्छिद्रतां यातु यज्ञश्चाप्यदितेः सुताः ॥ ७७ ।

पशुभावं तथा चापि अपनेष्यामि वः सुराः ।

महर्षनेन यो जातः पशुभावो दिवीकसाम् ।

स मयापहृतः सद्यः पतित्वं वो भविष्यति‡ ॥ ७८ ।

अहञ्च सर्वविद्यानां पतिराद्यः सनातनः ।

अहं वै पतिभावेन पशुमध्ये§ व्यवस्थितः ।

* पश्याम्यहमिति (ग) ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ (७८) अदितः पाठः (क) पुस्तके नास्ति । (ख) पुस्तके स मयापहृत इत्यस्मादनन्तरं मभामध्ये व्यवस्थित इति पाठो वर्तते ।

§ मध्यमिति (ग) ।

अतः पशुपतिर्नाम मम लोके भविष्यति* ॥ ७६ ।
 ये मां यजन्ति तेषां स्याद्दीक्षा पाशुपती भवेत् ॥ ८० ।
 एवमुक्ते तु रुद्रेण ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 उवाच रुद्रं सखेहं स्मितपूर्वमिदं वचः ॥ ८१ ।
 ध्रुवं पशुपतिर्हैव त्वं लोके ख्यातिमेष्यसि ।
 अयञ्च देवस्तन्नाम्ना लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ८२ ।†
 आराध्यञ्च समस्तानां लोकादीनां गमिष्यति ॥ ८३ ।
 एवमुक्त्वा तदा ब्रह्मा दक्षं प्रोवाच बुद्धिमान् ।
 गौरीं प्रयच्छ रुद्राय पूर्वमेवोपपादिताम् ॥ ८४ ।
 एवमुक्त्वा ददा देवस्तां कन्यां दक्षसन्निधौ ।
 ददौ रुद्राय महते गौरीं परमशोभनाम् ॥ ८५ ।
 दक्षस्य च प्रियं कुर्वन् बहुमानपुरःसरम् ।
 गृहीतायान्तु कन्यायां दाक्षायण्यां पितामहः ।
 ददौ रुद्राय निलयं कैलासं सुरसन्निधौ ॥ ८६ ।
 रुद्रोऽपि प्रययौ भूतैः समं कैलासपर्वतम् ।
 देवाश्चापि यथास्थानं स्वं स्वं जग्मुर्मुदान्विताः ॥ ८७ ।
 ब्रह्मापि दक्षसहितः प्राजापत्यं पुरं ययौ ॥ ८८ ।

इति वराहपुराणे गौर्युत्पत्तिर्नाम एकविंशोऽध्यायः ।

* श्लोकोऽयं (ख) पुस्तके अन्यथैव पठितः । यथा—

स मयाऽपगतः सङ्घसभामध्ये व्यवस्थितः ।

अतः पशुपतिर्नाम मम लोके भविष्यति ॥

† ८२ श्लोकः (क), (ख) पुस्तकयोर्नास्ति ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

तस्मिन्निवसतस्तस्य रुद्रस्य परमेष्ठिनः ।

शुकोप गौरी देवस्य पितुर्वैरमनुस्मरन्* ॥ १ ।

चिन्तयामास देवस्य अनेनापहृतं पुरम् ।

यज्ञो विधिध्वंसितो यस्मात्तस्माद्देहं त्यजाम्यहम् ॥ २ ।

आराध्य तपसा तस्य गृहे भूत्वा व्रजाम्यहम् ।

कथं गच्छामि पितरं दत्तं क्षयितवान्धवम् ॥ ३ ।

भवपत्नी च दुहिता एवं सञ्चिन्त्य सुन्दरी ।

जगाम तपसे देवी हिमवन्तं महागिरिम् ॥ ४ ।

तत्र कालेन महता क्षपयन्ती कलेवरम् ।

स्वशरीराग्निना दग्धा ततः शैलसुताभवत् ।

उमा नामेति महती कृष्णा चेत्यभिधानतः ॥ ५ ।

लब्ध्वा तु शोभनां मूर्त्तिं हिमवन्तगृहे शुभाम् ।

पुनस्तपश्चकारोग्रं देवं स्मृत्वा त्रिलोचनम् ॥ ६ ।

असावेव पतिर्मह्यमित्युक्ता तपसि स्थिता ॥ ७ ।

कुर्वन्त्या तप्तपद्मोग्रं हिमवन्ते महागिरौ ।

कालेन महता देवस्तपसाराधितस्तया ।

आजगामाश्रमन्तस्या विप्रो भूत्वा महेश्वरः ॥ ८ ।

वृद्धः शिथिलसर्वाङ्गः खलञ्चैव पदे पदे ।

* अनुस्मरन्तीति साधु । एवं परत्रापि ।

कच्छात्तस्याः समीपन्तु आगत्य द्विजसत्तमैः ।
 बुभुक्षितोऽस्मि मे देहि भद्रे भोज्यं द्विजस्य तु । ८ ॥
 एवमुक्ता तदा कन्या उमा शैलसुता शुभा ।
 उवाच ब्राह्मणं भोज्यं दद्वि विप्र फलादिकम् ।
 कुरु स्नानं द्रुतं विप्र भुञ्जस्वान्नं* यदृच्छया ॥ १० ॥
 एवमुक्तस्तदा विप्रस्तस्याः पार्श्वे महानदीम् ।
 गङ्गां जगाम स्नानार्थं स्नानं कर्तुमवातरत् ॥ ११ ॥
 स्नानन्तु कुर्वता तेन रुद्रेण द्विजरूपिणा ।
 भूत्वा मायाभयं भीमं मकरं भयदर्शनम्† ।
 याहितस्तु तदा विप्रस्तेन दुष्टेन मनुना ॥ १२ ॥
 दृष्ट्वा धृतमथात्मानं मकरेण बलीयसा ।
 दृष्ट्वात्मानमन्यस्तां दर्शयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १३ ॥
 अब्रह्मण्यङ्गतं कन्ये त्रायस्व मामतो भूषात् ।
 यावन्न याति विष्कृतिं तावन्मान्वातुमर्हसि ॥ १४ ॥
 एवमुक्ता तदा कन्या चिन्तयामास पार्वती ।
 पितृभावेन शैलेन्द्रं भर्तृभावेन शङ्करम् ।
 स्पृशामि तपसा पूता कथं विप्रं स्पृशाम्यहम् ॥ १५ ॥
 यद्येनन्नापकर्षामि करेण च जले धृतम् ।
 तदानीं ब्रह्मवध्या† मे भविष्यति न संशयः ॥ १६ ॥

* भुञ्जस्व इति आर्षे, भुङ्क्ष्वेति साधु ।

† ब्रह्महत्येति साधु, एवं परत्रापि ।

अन्यं व्यतिक्रमे धर्म्ममपनेतुश्च शक्यते ।

ब्रह्मवध्या पुनर्नैवमेवमुक्त्वा गतात्वरत्नम् ॥ १७ ।

सा गत्वा त्वरितं भीरुर्गृहीत्वा पाणिना द्विजम् ।

चकर्षान्तर्जलात्तावत्स्वयम्भूतपतिर्हरः ॥ १८ ।

यमारब्ध तपश्चर्तुमारब्धं शैलपुत्रयागः ।

स एव भगवानुद्रस्तस्याः पाश्वलम्बितः ॥ १९ ।

तं दृष्ट्वा लज्जिता देवी पूर्व्वत्थागमनुस्मरन् ।

न किञ्चिदुत्तरं सुभूर्वदति स्म सुलज्जया ॥ २० ।

तूष्णीम्भूतान्तु तां दृष्ट्वा गौरीं रुद्रो हसन्निव ।

पाणौ गृहीत्वा मां भद्रे कथन्त्यक्तुमिहार्हसि ॥ २१ ।

मत्पाणिः प्रहृष्टं भद्रे दृष्ट्वा यदि करिष्यसि ।

तदानीं ब्रह्मणः पुत्रायामाहारायं ब्रवीम्यहम् ॥ २२ ।

न भवेत्परिहासोऽयमुक्तं देवी परम्परा ।

लज्जमाना तदा वाक्यं वदति स्मितपूर्व्वकम् ॥ २३ ।

देवेदेव त्रिलोकेश त्वदर्घ्योऽयं समुद्यमः ।

प्राग्जन्माराधितो भर्त्ता भवान्देवो महेश्वरः ॥ २४ ।

इदानीं मे भवान्देवः पतिर्नान्यो भविष्यति ।

किन्तु स्वामी पिता मया शैलेन्द्रो मे प्रजामि तम् ॥ २५ ।

* अत्वरदिति आर्षं, अत्वरतेति साधु ।

† पुत्रयेति आर्षं, पुत्रेति साधु ।

‡ त्वत्पाणीति (ग) ।

§ तदानीं ब्रह्मणः पुत्रो त्वं भार्यायै ब्रवीम्यहमिति कविन्यासः ।

अनुज्ञाप्य विधानेन ततः पाणिक्कहीयसि* ॥ २६ ।
 एवमुक्ता† तदा देवी पितरं प्रति भामिनी ।
 कृताञ्जलिपुटा भूत्वा हिमवन्तमुवाच ह ॥ २७ ।
 इतोऽन्यजन्मभर्ता मे रुद्रो दक्षमखान्तकः ।
 इदानीं तपसा सैव ज्ञातोऽभूदिति भावनः ॥ २८ ।
 स च विश्वपतिर्भूत्वा ब्राह्मणो मे तपोवनम् ।
 आगत्य भोजनार्थं मां याचयामास शङ्करः ॥ २९ ।
 मया स्नातुं व्रजस्वेति चोदितो जाङ्गवीं गतः ।
 तत्रासौ वृक्षभावेन द्विजरूपेण शङ्करः ।
 मकरेण धृतः पूर्वमब्रह्मण्यमुवाच ह ॥ ३० ।
 ब्रह्महत्याभयात्तात मया पाणौ धृतस्ततः ।
 धृतमात्रः स्वकन्देहं दर्शयामास शङ्करः ॥ ३१ ।
 ततो मामब्रवीद्देवः पाणिग्रहणमागतम् ।
 भविता देवि‡ मा किञ्चिद्दिचारय तपोधने ॥ ३२ ।
 एवमुक्ता त्वहं तेन शङ्करेण महात्मना ।
 तदनुज्ञाप्य देवेशं भवन्तं प्रष्टुमागता ॥ ३३ ।
 इदानीं यत्क्षमं§ कार्यं तच्छीघ्रं संविधीयताम् ॥ ३४ ।
 एवं श्रुत्वा तदा वाक्यं शैलराजा मुदा युतः ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† शाल्वेति (ग) ।

‡ भवती देवीति (ख) ।

§ यत्क्षमेति (ग) ।

जचे दुहितरं कन्यां* तस्मिन्काले वरानमः ॥ ३५ ।
 पुत्रि धन्योऽस्माकं लोके यस्य रुद्रः स्वयं हरः ।
 जामाता भविता देवस्त्वयाऽपत्यवदस्माग् ॥ ३६ ।
 स्थापितो मूर्तिं देवानामपि पुत्रि त्वया ह्यहम् ।
 स्वीयतां क्षणमेकन्तु यावदागमनं मम ॥ ३७ ।
 एवमुक्ता गतो राजा शैलानां ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
 तत्र दृष्ट्वा महात्मानं सर्व्वदेवपितामहम् ॥
 उवाच प्रणतो भूत्वा ब्रह्माणं शैलराट् ततः‡ ।
 देवोमा दुहिता मद्यं§ तां रुद्राय ददाम्यहम् ॥ ३८।३९ ।
 प्रयच्छोवाच देवानां तदा लोकपितामहः ॥ ४० ।
 एवमुक्तः शैलराजः स्ववेश्मागम्य सत्वरम् ।
 तुम्बुरुन्नारदश्चैव हाहां हृहन्तथैव च ॥
 स गत्वा किन्नराश्चैव असुरान्नाचसानपि ॥ ४१ ।
 पर्व्वताः सरितः शैला वृक्षा ओषधयस्तथा ।
 आगता मूर्त्तिमन्तो वै पर्व्वताः सङ्गमोपलाः ।

* उवाच दुहितां कन्यामिति (क), तत्र दुहितामिति चार्घं दुहितरमिति साधु ।
 एवं सर्व्वत्र ।

† अपत्यवानिति साधु ।

‡ शैलराट् तथेति (ग) ।

§ मद्यमित्यत्र पठ्ठीस्थाने चतुर्थी (चार्घमिदम्) ।

॥ देवोमा दुहिता मद्यमुदिवचति तां युभामिति (ग) ।

॥ समापिकाक्रिया नास्ति । तथा परत्रापि (४२) श्लोके ।

हिमवद्बहितान्द्रष्टुं विवाहं शङ्करेण ह ॥ ४२ ।
 तत्र वेदी क्षितिश्चासीत्कलशः सप्त सागराः ।
 सूर्यो दीपस्तथा सोमः सरितो बबहुर्जलम्* ॥ ४३ ।
 एवं विवाहसामग्रीं कृत्वा शैलनराधिपः ।
 प्रेषयामास रुद्राय समीपं मन्दरं गिरिम् ॥ ४४ ।
 स तदा शङ्करोक्तस्तु मन्दरो द्रुतमाययौ ।
 विधिना सोमयागं पाणिं जग्राह परमेश्वरः ॥ ४५ ।

तत्रोत्सवे पर्वतनारदौ द्वौ
 जगुश्च सिद्धा नन्दतुर्वनस्पताः‡ ।
 पुष्पाण्यनेकानि विचित्रिपुः शुभा-
 नन्दतुरुचैः सुरयोषितो भृशम् ॥ ४६ ।
 तस्मिन्निवाहे सलिलप्रवाहे
 चतुर्मुखो लोकपरस्वसंस्थः ।
 उवाच कन्यां तव पुत्रि लोके
 नारी प्रभर्त्ता तव चान्यपुंसाम् ॥ ४७ ।
 इत्येवमुक्ता स उमां सरुद्रां
 पितामहः स्वं पुरमाजगाम ॥ ४८ ।

स बभूव यथा प्रीतं प्रजापालाय पृच्छते ।

* बबहुरिति आर्षं, ऊहुरिति साधु । सरितो वै बहुजलमिति (ग), तत्राप्यवह-
 त्रिति साधु ।

† स उमयेति साधु ।

‡ वनस्पता इति आर्षं, वनस्पतय इति साधु ।

ऋषिणा महता पूर्वं तपसा भावितात्मना ॥ ४९ ।
 गौर्या उत्पत्तिरेषा वै कथिता परमर्षिणा ।
 विवाहश्च यथा वृत्तस्तत्सर्वं कथितन्तव ॥ ५० ।
 एतत्सर्वन्तु गौर्या वै सम्पन्नन्तु तृतीयया ।
 तस्यान्तिथौ तृतीयायां लवणं वर्जयेत्सदा ॥ ५१ ।
 यद्योपोष्यति* नारी वा सा सौभाग्यन्तु विन्दति ॥ ५२ ।
 दुर्भगा या तु नारी स्यात्पुरुषश्चातिदुर्भगः ।
 एतच्छ्रुत्वा तृतीयायां लवणन्तु विवर्जयेत् ॥ ५३ ।
 सर्वकामानवाप्नोति सौभाग्यं द्रव्यसम्पदः* ।
 आरोग्यञ्च सदा लोके कान्तिं पुष्टिञ्च विन्दति ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे गौर्युवाचो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

चयोविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं गणपतेर्जग्न्य मूर्त्तिमन्तश्च सत्तम ।
 एतन्मे संशयच्छिन्धि हृदि कष्टं व्यवस्थितम् ॥ १ ।

* उपोष्यतीति आर्षं, उपवस्यतीति साधु ।

महातपा उवाच ।

पूर्वं देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ।
कार्यारम्भं तथा चक्रुः सिद्ध्यते च न संशयः ॥ २ ।
सन्मार्गवर्त्तिषु तथा सिद्ध्यन्ते विघ्नतः क्रियाः* ।
असत्कारिषु सर्वेषु तद्वदेवमविघ्नतः ॥ ३ ।
ततो देवाः सपितरश्चिन्तयामासुरोजसः ।
असत्कार्येषु विघ्नार्थं सर्वं एवाभ्यमन्त्रयन् ॥ ४ ।
ततस्तेषां तदा मन्त्रं कुर्वतां त्रिदिवीकसाम् ।
बभूव बुद्धिर्गमने रुद्रं प्रति महामतिम् ॥ ५ ।
ते तत्र रुद्रमामन्त्र्य कैलासनिलयं गुरुम् ।
जुषुः सविनयं सर्वे प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ६ ।

• देवा जुषुः ।

देवदेव महादेव शूलपाणे त्रिलोचन ।
विघ्नार्थमविशिष्टानामुत्पादयितुमर्हसि ॥ ७ ।
एवमुक्तास्तदा देवैर्भवः परमया मुदा ।
उमां निरीक्षयामास चक्षुषा निमिषेण ह ॥ ८ ।
देवानां सन्निधौ तस्य पश्यतोमां† महात्मनः ।
चिन्ताभूद्गोप्त्रि मूर्त्तिर्नो दृश्यते केन हेतुना ॥ ९ ।
पृथिव्यां विद्यते मूर्त्तिरपां मूर्त्तिस्तथैव च ।
तेजसः श्वसनस्यापि मूर्त्तिरेषा तु दृश्यते ॥ १० ।

* 'ख'पुस्तकेऽतःपरं पादचतुष्टयं नास्ति ।

† पश्यतोमामिति शार्ङ्ग, पश्यत उमामिति साधु ।

आकाशञ्च कथं नैति मत्वा देवो जहास च ।
 ज्ञानशक्तिः पुमान्दृष्ट्वा यदृष्टं व्योम्नि शम्भुना ॥ ११ ।
 यथोक्तं ब्रह्मणा पूर्वं शरीरन्तु शरीरिणाम् ।
 यच्चापि हसितन्तेन देवेन परमेष्ठिना ॥
 एतत्कार्यञ्चतुष्केण पृथिव्यादिचतुर्ष्वपि ।
 मूर्त्तिमानतितेजस्वी हसतः परमेष्ठिनः ॥
 प्रदीप्तास्थो महादीप्तः कुमारो भासयन्दिशः ।
 परमेष्ठिगुणैर्युक्तः साक्षाद्बुद्ध इवापरः ॥
 उत्पन्नमात्रो देवानां व्युषितः संप्रमोहयन् ।
 कान्त्या दीप्त्या तथा मूर्त्या रूपेण च महात्मवान् ॥ १२-१५ ।
 तं दृष्ट्वा परमं रूपं कुमारस्य महात्मनः ।
 उमाऽनिमेषनेत्राभ्यां तमपश्यत* भामिनी ॥ १६ ।
 तं दृष्ट्वा कुपितो देवः स्त्रीभावञ्चञ्चलं तथा ।
 मत्वा कुमाररूपन्तु शोभनं मोहनं दृशाम् ॥ १७ ।
 ततः शशाप तन्देवो गणेशम्परमेश्वरः ।
 कुमार गजवक्त्रस्त्वं प्रसम्बजठरस्तथा ।
 भविष्यसि तथा सर्पै†रुपवीतगतिर्ध्रुवम् ॥ १८ ।
 एवं शशाप तन्देवस्तीव्रकोपसमन्वितः ।
 धुन्वन् शरीरमुत्थाय ततो देवो रुषान्वितः ॥ १९ ।
 यथा यथासौ स्वशरीरमाद्य-

* अपश्यत इति आर्षं, अपश्यदिति साधु ।

† रुक्मैरिति (क), (ख) ।

भुनोति देवस्त्रिगिखास्त्रपाणिः ।

तथा तथा चाङ्गरुहाश्चकाशे

जलं क्षिती संन्यपतत्तथान्धे ॥

विनायकानेकविधा* गजास्या-

स्तमालनीलाञ्जनसन्निकाशाः ।

उत्तस्थुरुच्चैर्विविधास्त्रहस्ता-

स्ततस्तु देवो मनसाकुलेन ॥ २०।२१ ।

किमेतदित्यद्भुतकर्मकारी

द्यौकः करोत्यप्रतिमं महच्च ।

कार्यं सुराणां कृतमेतदिष्टं

भवेदर्थेन धरितः कुतस्तत् ॥ २२ ।

दिवौकसश्चिन्तयतां तथा तु

विनायकैः क्ष्मा क्षुभिता बभूव ।

चतुर्मुखस्याप्रतिमं† विमान-

मारुह्य खे वाक्यमिदं जगद् ॥ २३ ।

धन्याः स्य देवाः सुरनायकेन

त्रिलोचनेनाद्भुतरूपिणा च ।

अनुगृहीताः परमेश्वरेण

सुरदिषां विघ्नकृतान्नतौ च ॥ २४ ।

इत्येवमुक्त्वा प्रपितामहस्त-

* विनायका अनेकविधा इति साधु ।

† चतुर्मुखाऽप्रतिम इति (ख) ।

नुवाच देवस्त्रिशिखास्त्रपाणिम् ।
 यस्ते विभो वक्त्रसमुद्भवः प्रभु-
 विनायकानां भवः* सस्त्रिमेऽनुगाः ॥ २५ ।
 भवन्तथास्यात्मवरेण चाम्बरे
 त्वया चतुर्ष्वसु शरीरचारी ।
 आकाशमेतद्बहुधा व्यवस्थितं
 त्वया चैको वदतान्तेऽपयाताः† ॥ २६ ।
 प्रभुर्भव त्वं प्रतिमास्त्रपाणिना
 इमानि चास्त्रेषु वरांस्र देहि ।
 इत्येवमुक्त्वा विगते पितामहे
 त्रिलोचनस्यात्मभवं जगाद ॥ २७ ।
 विनायको विघ्नकरो गजास्थो
 गणेशनामा च भवस्य पुत्रः ।
 एते च सर्वे त्वपयान्तु भृत्या-
 विनायकाः क्रूरदृशः प्रचण्डाः ॥ २८ ।
 उच्छुषदानादिविद्वद्देहाः
 कार्येषु सिद्धिं प्रतिपादयन्तः ।
 भवांस्र देवेषु तथा मखेषु
 कार्येषु चान्येषु महानुभावान् ॥ २९ ।
 अग्रेषु पूजां लभतेऽन्यथा च

* भवेत्यर्थः, भवत्विति साधु ।

† प्रयता इति (ग) ।

विनाशयिष्यस्यथ कार्यसिद्धिम् ।

इत्येवमुक्त्वा परमेश्वरेण

सुरैः समं काञ्चनकुम्भसंख्यैः ॥ ३० ।

जलैस्तथासावभिषिक्तगात्रो

रराज राजेन्द्र*विनायकानाम् ॥ ३१ ।

दृष्ट्वाभिषिच्यमानस्तु देवास्तक्कणनायकम् ।

तुष्टुवुः प्रयताः सर्वे त्रिशूलास्तस्य सन्निधौ ॥ ३२ ।

देवा जघुः ।

नमस्ते गजवक्त्राय नमस्ते गणनायक ।

विनायक नमस्तेऽस्तु नमस्ते चण्डविक्रम ॥ ३३ ।

नमोऽस्तु ते विघ्नकर्त्रे नमस्ते सर्पमेखल ।

नमस्ते रुद्रवक्त्रोभ्यप्रलम्बजठराश्रित ।

सर्वदेवनमस्कारादविघ्नं कुरु सर्वदा ॥ ३४ ।

एवं स्तुतस्तदा देवैर्महात्मा गणनायकः ।

अभिषिक्तस्तु रुद्रेण सोमाया†ऽपत्यताकृतः ॥ ३५ ।

एतच्चतुर्थीं सम्पन्नं गणाध्यक्षस्य पार्थिवः ।

यतस्ततोऽयं‡ महती तिथीनां परमा तिथिः ॥ ३६ ।

एतस्यां यस्तिष्ठान् भुक्त्वा भक्त्या गणपतिमृप ।

आराधयति तस्याशु तुष्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ।

* राजेन्द्रोविनायकानामिति साधु ।

† स उमाया इति साधु ।

‡ तत इयमिति साधु ।

यच्चैतत्पठते स्तोत्रं यच्चैतच्छृणुयात्तदा ।

न तस्य विघ्ना जायन्ते न पापं सर्वथा नृप ॥ ३८

इति वराहपुराणे विनायकोत्पत्तिर्नाम चयोविंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

धरशुवाच ।

कथन्ते गात्रसंस्पर्शमूर्तिमन्तो महाकलाः ।

नागा बभ्रुवर्धेवस्य कारणन्ते महीधर ॥ १ ।

वराह उवाच ।

श्रुत्वा गणपतेर्जम्भ प्रजापालो नराधिपः ।

उवाच श्रद्धया वाचा तं मुनिं शंसितव्रतम् ॥ २ ।

प्रजापाल उवाच ।

भगवंस्तार्क्ष्यविषयाः कथं मूर्तिमुपागताः ।

नागा बभ्रुवुः कुटिला एतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३ ।

महातपा उवाच ।

सृजता ब्रह्मणा सृष्टिं मरीचिसूतिकारणम् ।

प्रथमं मनसा ध्यातस्तस्य पुत्रस्तु कश्यपः ॥ ४ ।

तस्य दाक्षायणी भार्या कद्रुर्नाम शुचिस्मिता ।
 मारीचो जनयामास तस्यां पुत्रान्महाबलान् ॥ ५ ।
 अनन्तं वासुकिश्चैव कम्बलश्च महाबलम् ।
 कर्कोटकश्च राजेन्द्र पद्मश्चान्यं सरीसृपम् ॥
 महापद्मन्तथा शङ्खं कुलिकं पापराजितम् ।
 एते कश्यपदायादाः प्रधानाः परिकीर्त्तिताः ॥ ६।७ ।
 एतेषान्तु प्रसूत्या तु इदमापूरितं जगत् ॥ ८ ।
 कुटिला हीनकर्माणस्तीक्ष्णास्योत्थविषोष्णः ।
 दृष्ट्वा सन्दश्य मनुजान् भस्म कुर्युः क्षणाद्भुवम् ॥ ९ ।
 शब्दगामी यथा स्पर्शो मनुष्याणां नराधिप ।
 अहन्यहनि जायेत क्षयः परमदारुणः ॥ १० ।
 आत्मनस्तु क्षयं दृष्ट्वा प्रजाः सर्वाः समन्ततः ।
 जग्मुः शरण्यं शरणं परन्तु परमेश्वरम् ॥ ११ ।
 इममेवार्थमुद्दिश्य प्रजाः सर्वा महीपते ।
 ज्ञुः कमलजन्देवं पुराणं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ १२ ।
 नाहि नस्तीक्ष्णदंष्ट्रेभ्यो भुजङ्गेभ्यो महाबल ।
 अहन्यहनि ये देव पश्येयुररगा दृशा ।
 मनुष्यं मृगयूथं वा तत्सर्वं भस्मसाद्भवेत् ॥ १३ ।
 त्वया सृष्टिः कृता देव लीयते सा भुजङ्गमैः ।
 एतज्ज्ञात्वा तु दुर्वृत्तं तत्कुरुष्व महामते ॥ १४ ।

ब्रह्मोवाच ।

अहं रक्षां विधास्यामि भवतीनां न संशयः ।

व्रजध्वं खानि धिष्णानि प्रजापालाः ससाध्वसाः* ॥ १५

एवमुक्ताव्रजंस्तेन ब्रह्मण्यव्यक्तमूर्तिना ।

आगतासु प्रजास्वादस्तानाह्वय भुजङ्गमान् ।

शशाम† परमक्रुद्धो वासुकिप्रमुखांस्तथा ॥ १६ ।

ब्रह्मोवाच ।

यतो मत्प्रभवान्नित्यं क्षयं नयत मानुषान् ।

भवान्तरे अथान्यस्मिन्मातुः शापात्सुदारुणात् ।

भवितातिक्षयो घोरो नूनं स्वायम्भुवेऽन्तरे‡ ॥ १७ ।

एवमुक्तासु वेपन्तो ब्रह्मणो भुजगोत्तमाः ।

निपत्य पादयोस्तस्य इदमूचुर्वचस्तदा ॥ १८ ।

नागा ऊचुः ।

भगवन्कुटिला जातिरस्माकं भवता कृता ।

विषील्यणत्वं क्रूरत्वं दृक्शस्त्रत्वञ्च नो त्वया ।

सम्पादितं त्वया देव इदानीं शमयाच्युत ॥ १९ ।

ब्रह्मोवाच ।

यदि नाम मया सृष्टा भवन्तः कुटिलाशयाः ।

ततः किं मनुजान्नित्यं भक्षयध्वं गतव्यथाः ॥ २० ।

नागा ऊचुः ।

मर्यादां कुरु देवेश स्थानञ्चैव पृथक् पृथक् ॥ २१ ।

* सशायका इति (ग) ।

† शमयामास इति साधु ।

‡ सस इदमूचुर्वचस्तदेति (ग), तत्र १९शः श्लोको नास्ति ।

नागानां वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत् ।
 अयं करोमि वो नागाः समयं मनुजैः सह ॥ २२ ।
 तदेकमनसः सर्वे शृणुध्वं मम शासनम् ॥ २३ ।
 पातालं वितलच्चैव सुतलाख्यं तृतीयकम् ।
 दत्तं वै वस्तुकामानां गृहं तत्र गमिष्यथ ॥ २४ ।
 तत्र भोगान्बहुविधाभुञ्जाना मम शासनात् ।
 तिष्ठध्वं सप्तमं यावद्वाच्यन्तं ते पुनः पुनः* ॥ २५ ।
 ततो वैवस्वतस्यादौ काश्यपेया भविष्यथ ।
 दायदाः सर्वदेवानां सुपर्णस्य च धीमती† ॥ २६ ।
 तदा प्रसूतिर्वः सर्वा भोक्ष्यते चित्रभानुना ।
 भवतान्नैव दोषोऽयं भविष्यति न संशयः ॥ २७ ।
 ये वै क्रूरभोगिनो दुर्विनीता-
 स्तेषामन्तो भविता नान्यथैतत् ।
 कालप्राप्तं भक्षयध्वं दशध्वं
 तथाऽपकारे च कृते मनुष्यान् ॥ २८ ।
 मन्त्रौषधैर्गारुडमण्डलैश्च
 बद्धैर्दृष्टैर्मानवा ये चरन्ति ।
 तेषां भीतैर्वर्त्तितव्यं न चान्य-

* २४, २५ श्लोको (ग) पुस्तके न स्तः ।

† श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके एवं पठितः—

दत्तं तत्ते पुनस्तत् आदौ वैवस्वतान्यथा ।

आयाताः सर्वदेवानां सुपर्णस्य च धीमतः ॥ इति

चिन्मन् कार्त्तिकेय्याया को विनायः ॥ २८ ।

इतीदृशे ब्रह्मणि ते सुब्रह्म-

जम्बुः स्वाम् ज्ञातस्वात्मं हि सर्वे ॥ २९ ।

एवं यापन्ते तु सङ्घा प्रसादश्च चतुर्मुखात् ।

तस्युः पातालनिस्रवं मुद्दितेनान्तराम्भना ॥ ३० ।

एतत्सर्वं पञ्चम्यां तेषाञ्चात्मं महाम्भनाम् ।

अतः प्रियं* त्रिचिर्धन्या सर्वपापहरा शुभा ॥ ३१ ।

एतस्यां संयतो यस्तु अन्तर्गुणं परिवर्जयेत् ।

क्षीरेण स्नानं वेत्तागांस्तस्य यास्यन्ति मित्रताम् ॥ ३२ ।

इति वराहपुराणे नामोत्पत्तिर्नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

अहङ्कारात्कथं जज्ञे कार्त्तिकेयो द्विजोत्तम ।

एतन्मे संशयञ्छिन्धि पृच्छतो वै महामुने ॥ १ ।

* अन्तरिचमिति (ग) ।

+ अल्पमिति (ग) ।

महातपा उवाच ।

सर्वेषामेव तत्त्वानां यः परः पुरुषः स्मृतः ।
 तस्मादव्यक्तमुत्पन्नं तत्त्वादि त्रिविधन्तु तत् ॥ २ ।
 पुरुषाव्यक्तयोर्मध्ये महत्त्वं समपद्यत ।
 सचाहङ्कार इत्युक्तो यो महात्समुदाहृतः ॥ ३ ।
 पुरुषो विष्णुरित्युक्तः शिवो वा नामतः स्मृतः ।
 अव्यक्तन्तु उमा देवी श्रीर्वा पद्मनिभेक्षणा ॥ ४ ।
 तत्संयोगादहङ्कारः स च सेनापतिर्गुहः ।
 तस्योत्पत्तिमवस्थामि शृणु राजमहामते ॥ ५ ।
 आद्यो नारायणो देवस्तस्मादङ्गा ततोऽभवत् ।
 अतः स्वयम्भुवसान्ये मरीच्याद्यार्कसम्भवाः ॥ ६ ।
 तेष्वारभ्य सुरा दैत्या गन्धर्वा मानुषाः खगाः ।
 पशवः सर्वभूतानि सृष्टिरेषा प्रकीर्त्तिता ॥ ७ ।
 सृष्ट्यां विस्तारितायान्तु देवदैत्या महाबलाः ।
 सात्वतं भावमास्थाय युयुधुर्विजिगीषवः ॥ ८ ।
 दैत्यानाम्बलिनः सन्ति नायका युद्धदुर्मदाः ।
 हिरण्यकशिपुः पूर्वं हिरण्याक्षो महासुरः ॥
 विप्रचित्तिर्विचित्रस्तु भीमाक्षः क्रौञ्च एव च ।
 एतेऽतिबलिनः शूरा देवसैन्यं महासृधे ।
 अमरांश्चाशितैर्वाणैर्जयन्ते*ऽनुदिनं सृधे ॥ ९ । १० ।
 तेषां पराजयं दृष्ट्वा देवानाञ्च ब्रह्मस्यतिः ।

* जयन्ते इति शार्ङ्ग, जयन्तीति साधु ।

अथाप हीनं वै सैन्यं* नावसेन विना सुराः ॥ ११ ।

एवेनेन्द्रेण दिव्यस्तु सैन्यव्यातुं न शक्यते ।

अतः सेनापतिं कश्चिदन्वेषयत मा चिरम् ॥ १२ ।

एवमुक्त्वास्ततो देवा जग्मुर्लोकपितामहम् ।

सेनापतिञ्च नो देहि वाक्कमूषुः ससन्धमम् ॥ १३ ।

ततो दध्यौ चतुर्वक्त्रः किमेषां क्रियते मया ।

ब्रह्मणश्चिन्त्यमानस्य रुद्रम्यति मनो गतम् ॥ १४ ।

ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः ।

ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा जग्मुः कैलासपर्वतम् ॥ १५ ।

तत्र दृष्ट्वा महादेवं शिवं पशुपतिं विभुम् ।

तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैः शक्राद्यास्त्रिदिवीकसः ॥ १६ ।

देवा ऊचुः ।

नमाम† सर्वे शरणार्थिनी वयं

महेश्वरकृत्युग्धकभूतभावनम् ।

उमापते विश्वपते मरुत्पते

जगत्पते शङ्कर पाहि नः स्वयम् ॥ १७ ।

जटाकलापाग्रशशाङ्कदीधिति-

प्रकाशिताशेषजगन्नयामल ।

त्रिशूलपाणे पुरुषोत्तमाच्युत

* (ग) पुस्तके एतेऽतिबलिनः शूरा इत्यतः परं हीनं वै सैन्यमित्यवधिक्ताः नास्ति । तत्र १२श श्लोकस्य परार्द्धं, १३श श्लोकस्य पूर्वार्द्धञ्च नास्ति ।

† नमामः सर्वे इति साधु ।

प्रपाहि नो दैत्यभयादुपस्थितात् ॥ १८ ।

त्वमादिदेवः पुरुषोत्तमो हरि-
र्भवो महेशस्त्रिपुरान्तको विभुः ।

भगाच्चहा दैत्यरिपुः पुरातनो

वृषध्वजः पाहि सुरोत्तमोत्तम* ॥ १९ ।

गिरीशजानाथ गिरिप्रियाप्रिय

प्रभुः समस्तामरलोकपूजितः ।

गणेश भूतेश शिवाक्षयाय

प्रपाहि नो दैत्यवरान्तकाच्युत ॥ २० ।

पृथ्वादितत्त्वेषु भवान्प्रतिष्ठितो

ध्वनिस्वरूपो गगने विशेषतः ।

लीनो द्विधा तेजसि स त्रिधा जले

चतुः क्षितौ पञ्च गुणप्रधानः ॥ २१ ।

अग्निस्वरूपोऽसि तरौ तथापले

सत्यस्वरूपोऽसि तथानिलेष्वपि ।

तैलस्वरूपो भगवान्महेश्वरः

प्रपाहि नो दैत्यगणार्हिताम्बर ॥ २२ ।

नासीद्यदा काण्डमिदन्त्रिलोचन

प्रभाकरेन्द्रेन्दुविनापि वा कुतः ।

तदा† भवानेव विरुद्धलोचन

* १९ ग श्लोकस्य परार्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति, २० ग श्लोकस्य प्रथमपादश्च ।

† सदेति (ग) ।

प्रमाणबाधादिःविवर्जितः स्थितः ॥ २३ ।
 कपालमालिन् शशिखण्डशेखर
 श्मशानवासिग्निसतभस्त्रगुण्ठितः ।
 फणीन्द्रसंवीततनोऽन्तकाय
 प्रपाहि नो दक्षधिया सुरेश्वर ॥ २४ ।
 भवान्पुमान् शक्तिरियं गिरेः सुता-
 सर्वाङ्गरूपा भगवंस्तथा त्वयि ।
 त्रिशूलरूपेण जगद्भयङ्करे
 स्थितं त्रेनेत्रेषु मखाम्नयस्त्रयः ॥ २५ ।
 जटास्वरूपेण समस्तसागराः
 कुलाचलाः सिन्धुवहास सर्वशः ।
 शरीरजं ज्ञानमिदं त्ववस्थित-
 न्तदेव पश्यन्ति कुदृष्टयो जनाः ॥ २६ ।
 नारायणस्त्वं जगतां समुद्भव-
 स्तथा भवानेव चतुर्मुखो महान् ।
 सत्त्वाग्निभेदेन तथाग्निभेदतो
 युगादिभेदेन च संस्थितस्त्रिधा ॥ २७ ।
 भवन्तमेते सुरनायकाः प्रभो
 भवार्थिनाऽन्यस्य वदन्ति तोषयन् ।
 यतस्ततो नो भवभूतिभूषण
 प्रपाहि विश्वेश्वर रुद्र ते नमः ॥ २८ ।

महातपा उवाच ।

एवं स्तुतस्तदा देवो रुद्रः पशुपतिः सुरैः ।

उवाच देवानव्यग्रः किं कार्यं ब्रूत मा चिरम् ॥ २८ ।

देवा जघुः ।

सेनापतिश्च देवेश देहि दैत्यवधाय वै ।

देवानां ब्रह्ममुख्यानामेतदेव हितम्भवेत् ॥ ३० ।

रुद्र उवाच ।

ददामि सेनानाथं वो देवा भवत विज्वराः ।

भविष्यमस्ति पौराणां योगादीनामचिन्तयित् ॥ ३१ ।

एवमुक्त्वा हरो देवान्विसर्ज्य* स्वाङ्गसंस्थिताम् ।

शक्तिं सङ्क्षोभयामास पुत्रहेतोः परन्तप ॥ ३२ ।

तस्य क्षोभयतः शक्तिं ज्वलनार्कसमप्रभः ।

कुमारः सहजां शक्तिं बिभ्रज्जानैकशालिनीम् ॥ ३३ ।

सत्पत्तिस्तस्य राजेन्द्र बहुरूपा व्यवस्थिता ।

मन्वन्तरेष्वनेकेषु देवसेनापतिः किल ॥ ३४ ।

योऽसौ शरीरगो देवः अहङ्कारेति† कीर्तितः ।

प्रयोजनवशाद्देवः सैव‡ सेनापतिर्वर्भौ ॥ ३५ ।

तस्मिन्जाते स्वयं ब्रह्मा सर्वदेवैः समन्वितः ।

* विसर्ज्येति आर्षे, विसृज्येति साधु ।

† अहङ्कार इति साधु ।

‡ स एवेति साधु ।

पूजयामास देवेशं शिवं पशुपतिस्तदाः ॥ ३६ ।

सर्वैश्च देवैर्ऋषिभिश्च सिद्धैः

सेनापतिर्दानवरेण तेन ।

आप्यायितः सोऽपि सुरानुवाच

सहायौ मे क्रीडनकञ्च दध्वम् ॥ ३७ ।

श्रुत्वा वचस्तस्य महानुभावो

वाक्यं महादेव इदं जगाद ।

ददामि ते क्रीडनकन्तु कुक्कुटं

तथानुगौ शाखविशाखसंज्ञौ ॥

कुमार भूतग्रहनायको भवान्

भवस्व देवेश्वर सेनायाः पतिः ॥ ३८ ।

एवमुक्त्वा ततो देवः सर्वदेवाश्च पार्थिव ।

तुष्टुवर्वाग्भिरिष्टाभिः स्कन्दं सेनापतिस्तदा ॥ ३९ ।

देवा जघुः ।

भवस्व* देवसेनानीर्महेश्वरसुत प्रभो ।

षण्मुख स्कन्द विश्वेश कुक्कुटध्वज पावके ॥ ४० ।

कम्पितारे कुमारेश स्कन्द बालग्रहानुग ।

जितारे क्रीडविध्वंस कृत्तिकाज शिवात्मज ॥ ४१ ।

भूतग्रहपतिश्चेष्ट पावकप्रियदर्शन ।

महाभूतपतेः पुत्र त्रिलोचन नमोऽस्तु ते ॥ ४२ ।

* एतदङ्गं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† भवस्त्विति आवे, भव इति साधु ।

एवं सुतस्तदा देवैर्विवर्धन्* भवमन्दनः ।

द्वादशादित्यसङ्काशो बभूवातुल्यविक्रमः ॥ ४३ ।

त्रैलोक्यन्तेजसा स्वेन तपयामास† पार्थिव ॥ ४४ ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं त्वं कृत्तिकापुत्रमुक्तवान् शंस मे गुरो ।

कथं वा पावकिरसी कथं षण्मादनन्दनः ॥ ४५ ॥‡

महातपा उवाच ।

आदिमन्वन्तरे देवस्योत्पत्तिर्या मयोदिता ।

परोक्षदर्शिभिर्देवैरेवमेव सुतः प्रभो ॥ ४६ ।

कृत्तिका पावकस्तस्य मातरो गिरिजा तथा ।

द्वितीयजन्मनि गुह्यस्यैते उत्पत्तिहेतवः ॥ ४७ ।

एवमेतत्तवाख्यातं पृच्छतो पार्थिवोत्तम ।

आत्मविद्यामृतं गुह्यमहङ्कारस्य सम्भवः ॥ ४८ ।

स्वयं स्कन्दो महादेवः सर्वपापप्रणाशनः ।

तस्य षष्ठीं तिथिं प्रादादभिषेके पितामहः ॥ ४९ ।

अस्यां फलाश्रयो यस्तु पूजे§नियतमानसः ।

* विवर्धन्निति आर्षे, विवर्धमान इति साधु ।

† तापयामासेति साधु ।

‡ एष श्लोकः (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ पूजयेदिति साधु ।

अपुत्रो लभते पुत्रमधनोऽपि* धनं लभेत्† ॥ ५० ।
 यं यमिच्छेत्‡ सनसा तप्तं लभति मानवः ॥ ५१ ।
 यच्चैतत्पठति स्तोत्रं कार्तिकेयस्य मानवः ।
 तस्य गेहे कुमाराणां क्षेमरोग्यं भविष्यति ॥ ५२ ।

इति वराहपुराणे स्कन्दोत्पत्तिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षष्ठविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

शरीरस्य कथं मूर्त्तिग्रहणं ज्योतिषो द्विज ।
 एतन्मे संशयं छिन्धि प्रणतस्य द्विजोत्तम ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

योऽसावात्मा ज्ञानशक्तिरेक एव सनातनः ।
 स द्वितीयं यदा चैच्छत्तदा तेजः समुत्थितम् ॥ २ ।
 तत्सूर्य इति भास्वांसु अन्योन्येन महात्मनः ।
 लीनीभूतानि तेजांसि भासयन्ति जगत्त्रयम् ॥ ३ ।

* पुत्रान्निर्द्धनोऽपीति (ग) ।

† लभेतेति साधु ।

‡ इच्छेत् इति आर्षं, इच्छेदिति साधु । लभतीति आर्षं लभत इति साधु
 अपिच सामान्यार्थे नपुंसकमिति न्यायाद्यशक्तत्वादित्युचितम् ।

तस्मिन् सर्वे सुराः सिद्धा गणाः सर्वैर्महर्षिभिः ।
 स्वयम्भूत इति विभो तस्मात्सूर्यसु सोऽभवत् ॥ ४ ।
 लीनीभूतस्य तस्याशु तेजसोऽभूच्छरीरकम् ।
 पृथक्तेन रविः सोऽथ कीर्त्यते वेदवादिभिः ॥ ५ ।
 भासयेत्सर्व्वलोकांसु यतोऽसावुत्थितो दिवि ।
 अतोऽसौ भास्करः प्रोक्तः प्रकर्षाच्च प्रभाकरः ॥ ६ ।
 दिवा दिवस इत्युक्तस्तत्कारित्वाद्दिवाकरः ।
 सर्व्वस्य जगतस्त्वादिरादित्यस्तेन उच्यते ॥ ७ ।
 एतस्य तेजसो जाता आदित्या द्वादश पृथक् ।
 प्रधान एक एवायं जगत्सु परिवर्त्तते ॥ ८ ।
 तं दृष्ट्वा जगतो व्याप्तिं कुर्वाणं परमेश्वरम् ।
 तस्यैवान्तःस्थिता देवा विनिष्क्रम्य मुक्तिं जगुः ॥ ९ ।

देवा जगुः ।

भवान् प्रसूतिर्जगतः पुराणः
 प्रपासि विश्वं प्रलये च हंसि ।
 समुत्थितस्त्वं सततं प्रपासि
 विश्वं सदा त्वां प्रणताः स्म नित्यम् ॥ १० ।
 त्वया ततं सर्व्वत एव तेजः
 प्रतापितं सूर्य्यं यज्ञप्रवृत्तौ ।
 समाश्वयुक्ते च रथे स्थितस्त्वं
 कालाक्षमन्वन्तरवेगयुक्ते ॥ ११ ।
 प्रभाकरस्त्वं रविरादिदेवः

आत्मा समस्तस्य चराचरस्य ।

पितामहस्त्वं वरुणो यमस्य

भूतभविष्यच्च वदन्ति सिद्धाः ॥ १२ ।

तेजोऽरिविध्वंसन वेदमूर्ते

प्रपाहि चात्मान् शरणागतान् सदा ।

वेदान्तवेद्योऽसि मखेषु देव

त्वं ह्ययसि विष्णुरिति प्रसन्न ॥ १३ ।

इति सुतस्त्रैः सुरनाथ भक्त्या

प्रपाहि शम्भो न इति प्रसन्न ॥ १४ ।

एवमुक्तस्तदा देवैः सौम्यां मूर्त्तिमथाकरोत् ।

प्रकाशत्वं जगामाशु देवतानां महाप्रभः ॥ १५ ।

एतत्सर्वसुराणाम्नु दहनं शामितन्त्वयः ।

सप्तम्यां खलु सूर्येण मूर्त्तिं त्वं कृतवान् भुवि । १७ ।

एतां यः पुरुषो भक्त्या उपास्ते सूर्यमर्चयेत् ।

भास्करश्चैव तस्यासौ फलमिष्टं प्रयच्छति ॥ १८ ।

एतत् ते कथितं राजन् सूर्याख्यानं पुरातनम् ।

आदिमन्वन्तरे वृत्तं मातरः* शृणु साम्प्रतम् ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे आदित्योत्पत्तिर्नाम षड्विंशोऽध्यायः ।

सप्तविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

पूर्वमासीन्महादैत्यो बलवानन्धको भुवि ।

स देवान्वशमानिन्ये ब्रह्मणो वरदर्पितः ॥ १ ।

तेनात्मसात्सुराः कृत्वा त्याजिता मेरुपर्वतम् ।

ब्रह्माणं शरणं जग्मुरन्धकस्य भयार्हिताः ॥ २ ।

तानागतान्तदा ब्रह्मा उवाच सुरसत्तमान् ।

किमागमनकृत्यं वो देवा ब्रूत किमास्यते ॥ ३ ।

देवा जघुः ।

अन्धकेनार्हिताः सर्वे वयं देवा जगत्पते ।

नाहि सर्वांसतुर्वक्ता पितामह नमोऽस्तु ते ॥ ४ ।

ब्रह्मोवाच ।

अन्धकान्नैव शक्तोऽहन्नातुं वै सुरसत्तमाः ।

भवं शर्वं महादेवं व्रजामः शरणार्थिनः ॥ ५ ।

किन्तु पूर्वं मया दत्तो वरस्तस्य सुरोत्तमाः ।

अवध्यस्त्वं हि भविता न शरीरं स्पृशेन्महीम्* ॥ ६ ।

तस्यैवं बलिनस्त्वेको हन्ता रुद्रः परन्तप ।

तत्र गच्छामहे सर्वे कैलासनिलयं प्रभुम् ॥ ७ ।

एवमुक्त्वा ययौ ब्रह्मा सदेवो भवसन्निधौ ।

तस्य सन्दर्शनाद्गुह्यः प्रत्युत्थानादिकाः क्रियाः ।

* न शरीरं स्पृशेन्महीमिति (ग) ।

कृत्वाभ्युवाच देवेशो मन्त्राणां भुवनेश्वरम् ॥ ८ ।

शम्भुरुवाच ।

किं कार्यन्देवताः सर्वा आगता मम सन्निधौ ।

येनाहं तत्करोम्याशु आन्ना कार्या हि सत्वरम् ॥ ९ ।

रक्षस्व देव बलिनस्त्वन्धकादुष्टचेतसः ॥ १० ।

यावदेव सुराः सर्वे शंसन्ति परमेष्ठिनः ।

तावत्सैन्येन महता तत्र* चान्धक आययौ ॥ ११ ।

बलेन चतुरङ्गेण हन्तुकामो भवं मृधे ।

तस्य भार्यां गिरिसुतां हन्तुमिच्छ† त्वसाधिनः ॥ १२ ।

तं दृष्ट्वा सहसायातं देवो दैत्यं प्रहारिणम् ।

सन्नद्य सहसा देवा रुद्रस्यानुचराभवन्‡ ॥ १३ ।

रुद्रोऽपि वासुकिभ्यात्वा तक्षकञ्च धन्वञ्जयम् ।

बलयं कटिसूत्रञ्च चकार परमेश्वरः ॥ १४ ।

नीलनामा तु दैत्येन्द्रो हस्ती भूत्वा भवान्तिकम् ।

आगतस्त्वरितः शत्रुर्हस्तीवाद्भुतरूपवान् ॥ १५ ।

संज्ञातो नन्दिना दैत्यो वीरभद्राय दर्शितः ।

वीरभद्रोऽपि सिंहेन रूपेणाहत्य च द्रुतम् ॥

तस्य कृत्तिं विदार्याशु करिणस्त्वञ्जनप्रभाम् ।

रुद्रायार्पितवान्सोऽपि तमेवाम्बरमाकरोत् ॥ १६।१७ ।

* तत्रैवेति (ग) ।

† इच्छदिति आर्षं, ऐच्छदिति साधु ।

‡ अनुचरा अभवन्निति साधु ।

ततः प्रभृति रुद्रोऽपि गजचर्मपटोऽभवत् ॥ १८ ।
 गजचर्मपटो भूत्वा भुजङ्गाभरणोज्ज्वलः ।
 आदाय त्रिशिखं शूलं सगणोऽन्धकमन्वयात् ॥ १९ ।
 ततः प्रवृत्ते युद्धं देवदानवयोर्महतम् ॥ २० ।
 इन्द्राद्या लोकपालास्तु स्कन्दः सेनापतिस्तथा ।
 सर्वे देवगणाश्चान्ये युयुधुः समरे तदा ॥ २१ ।
 तदृष्ट्वा नारदस्तूर्णं ययौ नारायणं प्रति ।
 शशंस च महद्युद्धं कैलासे दानवैः सह ॥ २२ ।
 तच्छ्रुत्वा चक्रमादाय गरुडस्थो जनार्दनः ।
 तमेव देशमागत्य युयुधे दानवैः सह ॥ २३ ।
 आगत्य च ततो देवा हरिणाप्यायिता रणे ।
 विषस्त्वदनाः सर्वे पलायनपराभवन् ॥ २४ ।
 तत्र भग्नेषु देवेषु स्वयं रुद्रोऽन्धकं ययौ ।
 तत्र तेन महद्युद्धमभवत्क्षोमहर्षणम् ॥ २५ ।
 तत्र देवोऽप्यसौ दैत्यं त्रिशूलेनाहनङ्गुशम् ।
 तस्याहतस्य यद्रक्तमपतङ्गतले किल ।
 तत्रान्धका असंख्याता बभूवुरपरे भृशम् ॥ २६ ।
 तदृष्ट्वा महदाश्चर्यं रुद्रो मूलान्धकं मृधे ।
 गृहीत्वा त्रिशिखाग्रेण नमस्तं परमेष्ठिनः ॥ २७ ।
 इतरेऽप्यन्धकाः सर्वे चक्रेण परमेष्ठिना ।
 नारायणेन निहतास्तत्र येऽन्ये समुत्थिताः ॥ २८ ।

असृक्धारातुषारैस्तु शूलप्रोतस्य चासक्तत् ।
 अनारतं समुत्तस्थौ ततो बद्धो वषाग्नितः ॥ २८ ।
 तस्य क्रोधेन महता मुखाब्जवाला विनिर्ययी ।
 तद्रूपधारिणी देवी या तां योगेश्वरीं विदुः ॥ २९ ।
 स्वरूपधारिणी चान्या विष्णुनापि विनिर्मिता ।
 ब्रह्मणा कार्तिकेयेन इन्द्रेण च यमेन च ॥ ३० ।
 वराहेण च देवेन विष्णुना परमेष्ठिना ।
 पातालोद्धारणं रूपं तस्या देव्या विनिर्ममे ।
 माहेश्वरी च माहेन्द्री इत्येता अष्ट मातरः* ॥ ३१ ।
 कारणं यस्य यत्प्रोक्तं चैवज्ञेनावधारितम् ।
 शरीरन्देवतानान्तु तदिदं कीर्तितं मया ॥ ३२ ।
 कामः क्रोधस्तथा लोभो मदो मोहोऽथ पञ्चमः ।
 मात्सर्यं षष्ठमित्याहुः पैशुन्यं सप्तमस्तथा ।
 अनसूयाष्टमी ज्ञेया इत्येता अष्ट मातरः ॥ ३३ ।†
 कामं योगीश्वरीं विद्धि क्रोधो माहेश्वरी तथा ।
 लोभस्तु वैष्णवी प्रोक्ता ब्रह्माणी मद एव च ॥ ३४ ।
 मोहः स्वयम्भूः कौमारी मात्सर्यश्चेन्द्रजां विदुः ।
 यमदण्डधरा देवी पैशुन्यं स्वयमेव च ॥ ३५ ।
 अनसूया वराहाख्या इत्येताः परिकीर्तिताः ।
 कामादिगण एषोऽयं शरीरम्परिकीर्तितम् ॥ ३६ ।

* माहेश्वरी च राजेन्द्र इत्येता अष्टमातरः इति (ख) ।

† (ख) पुस्तके १३।३४ श्लोको न स्तः ।

जग्राह मूर्तिं नु तथा यथा ते कीर्तितं मया ॥ ३८ ।
 एताभिर्देवताभिश्च तस्य रक्तेऽतिशोषिते ।
 क्षयं गतासुरी माया स च सिद्धोऽन्धकोऽभवत् ॥ ३९ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातमात्मविद्यामृतं मया ॥ ४० ।
 य एतच्छृणुयान्नित्यं मातृणामुद्भवं शिवम् ।
 तस्य ताः सर्वतो रक्षां कुर्वन्त्यनुदिनं नृप ॥ ४१ ।
 यच्चैतत्पठते जन्म मातृणां पुरुषोत्तम ।
 स धन्यः सर्वथा लोके शिवलोकश्च गच्छति ॥ ४२ ।
 तासाञ्च ब्रह्मणा दत्ता अष्टमी तिथिरुत्तमा ।
 एताः सम्पूजयेद्भक्त्या विस्वाहारो नरः सदा ।
 तस्य ताः परितुष्टाः स्युः क्षेममारोग्यं ददन्ति च ॥ ४३ ।

इति वराहपुराणे स्कानादिमातृगणोत्पत्तिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं माया समुत्पन्ना दुर्गा कात्यायनी शुभा ।
 आदिक्षेत्रे स्थिता सूक्ष्मा पृथक्सूत्र्या व्यजायत ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

आसीद्राजा पुरा राजन् सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ।
वरुणांशो महाराज सोऽरुण्ये तपसि स्थितः ॥ २ ।
पुत्री मे शक्रनाशाय भवेदिति नराधिपः ।
एवं कृतमतिः सोऽथ महता तपसा स्वकम्* ।
कलेवरं स्थिरो† भूत्वा शोषयामास सुव्रत ॥ ३ ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं तस्य द्विजश्रेष्ठ शक्रेणापकृतमभवेत् ।
येनासौ तद्दिनाशाय पुत्रमैच्छन् व्रते स्थितः ॥ ४ ।

महातपा उवाच ।

सोऽन्यजन्मनि पुत्रीऽभूत्त्वष्टुर्बलभृतां वरः‡ ।
अवध्यः सर्वशस्त्रौघैरपां फेनेन नाशितः ॥ ५ ।
जलफेनेन निहतस्तस्मिँल्लयमवाप्तवान्§ ।
पुनर्ब्रह्माव्यये जातः सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ॥ ६ ।
स तपे परमं तीव्रं शक्रवैरमनुस्मरन् ॥ ७ ।
ततः कालेन महता नदी वेचवती शुभा ।
मानुषं रूपमास्थाप सालङ्कारं मनोरमम् ।
आजगाम यतो राजा तपे परमकन्तपः ॥ ८ ।

* सदेति (ख) ।

† स्थित इति (ग) । त्वष्टुश्च वदतां वर इति (ग) ।

‡ बलवतां वर इति (ख) ।

§ ततो लयमवाप्तवानिति (ख) ।

तां दृष्ट्वा रूपसम्पन्नां स राजा क्षुब्धमानसः ।

उवाच कासि सुश्रेणि सत्यं कथय भामिनि ॥ ८ ।

नद्युवाच ।

अहं जलपतेः पत्नी वरुणस्य महात्मनः ।

नाम्ना वेत्रवती एषा त्वामिच्छन्तीहमामता ॥ १० ।

साभिलाषां परस्त्रीश्च भजमानां विसर्जयेत् ।

स पापः पुरुषो ज्ञेयो ब्रह्महत्याश्च विन्दति ॥ ११ ।

एवं ज्ञात्वा महाराज भजमानां भजस्व माम् ।

एवमुक्तस्तथा राजा साभिलाषोपभुक्तवान् ॥ १२ ।

तस्य सद्योऽभवत्पुत्री द्वादशार्कसमप्रभः ।

वेत्रवत्युदरे जातो नान्ना वेत्रासुरोऽभवत् ।

बलवानतितेजस्वी प्राग्ज्योतिषपतिर्भवत्* ॥ १३ ।

स कालेन युवा जातो बलवान्दृढविक्रमः† ।

महायोगेन संयुक्तो जिगायेमां वसुन्धराम् ॥

सप्तद्वीपवतीं पश्चान्मेरुपर्वतमारुहत् ।

तत्रेन्द्रं प्रथमं जिग्ये पश्चादग्निं यमं ततः ॥ १४।१५ ।

इन्द्रो भग्नो गतः सोऽग्निमग्निर्भग्नो यमं ययौ ।

यमो निर्ऋतिमागच्छन्निर्ऋतिर्वरुणं ययौ‡ ॥ १६ ।

* अभवदिति साधु ।

† वभूव दृढविक्रम इति (ख) ।

‡ (ग) पुस्तके यमोभग्नो गतः सोऽपि धर्मो निर्ऋतिमारुहत् । तत्रेन्द्रश्च भगच्छन्
निर्ऋतिर्वरुणं ययावित्यधिकं पाठो वर्तते ।

इन्द्रादिमिहपितृषु बह्व्यो बाहुमन्वगात् ।
 बाहुर्यमपतिं त्वाज्यात्सर्वैरिन्द्रादिभिः सह ॥ १७ ।
 वनदोऽपि स्वर्गं मित्रमीयं देवं समन्वितः ।
 वषाथ मदया सोऽपि दानयो बलमन्वितः ।
 नदामादाय कुद्राव शिवलोकं प्रति प्रभो ॥ १८ ।
 शिवोऽप्यवध्यन्तं मत्वा देवान्गृह्यः ययौ पुरीम् ।
 ब्रह्मणः सुरसिद्धाद्यैर्वन्दितां पुण्यकारिभिः ॥ १९ ।
 तत्र ब्रह्मा जगत्स्रष्टा विष्णुपादोद्भवे जले ।
 नियमेन च संयुक्तोऽजपतान्तर्जले शुभे ॥ *
 क्षेत्रज्ञमायां गायत्रीं ततो देवा विशुक्रशुः ।
 त्राहि प्रजापते सर्वान्देवानृषिवरानपि ।
 असुराद्भयमापन्नान्त्राहि त्राहीत्यचोदयत् ॥ २० । २१ ।
 एवमुक्तस्तदा ब्रह्मा दृष्ट्वा देवांस्तदागतान् ।
 चिन्तयामास देवस्य मायेयं विगतञ्जगत् ।
 नासुरा न च रक्षोऽत्र मायेयं कीदृशी मता ॥ २२ ।
 एवं चिन्तयतस्तस्य प्रादुरासीदयोनिजा ।
 शुक्लाम्बरधरा कन्या स्रक्किरीटोज्ज्वलानना ॥
 अष्टभिर्बाहुभिर्युक्ता दिव्यप्रहरणोद्धता† ।
 चक्रं शङ्खं गदां पाशं खड्गं घण्टां तथा धनुः ॥
 धारयन्ती तथा चान्यान्बद्धतूणा जलादहिः ।

* गृह्य इति आर्षं, गृहीतेति साध ।

† प्रहरणीयतेति (ग) ।

निश्चक्राम महायोगिः सिंहवाहनवेगिता ॥ २३।२४।२५ ।

युयुधे चासुराण्सर्वानेकैव बहुधा स्थिता ।

दिव्यं वर्षसहस्रन्तु दिव्यैरस्त्रैर्महाबला ॥ २६ ।

युद्धा कालात्यये देव्या हतो वेतासुरो रणे ।

ततः किलकिलाशब्दो देवसैन्येऽभवन्महान् ॥ २७ ।

हतं वेतासुरे भीमे तदा सर्वं दिवौकसः ।

प्रणेमुर्जय युद्धेति स्वयमीशः स्तुतिं जगौ ॥ २८ ।

महेश्वरोवाच ॥

जयस्व देवि गायत्रे महामाये महाप्रभे ।

महादेवि महाभागे महासत्त्वे महोत्सवे ॥ २९ ।

दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गि दिव्यस्त्रग्दामभूषिते ।

वेदमातर्नमस्तुभ्यः मच्चरस्थे महेश्वरि ॥ ३० ।

त्रिलोकस्थे त्रितत्त्वस्थे त्रिवक्त्रिस्थे त्रिशूलिनि ।

त्रिनेत्रे भीमवक्त्रे च भीमनेत्रे भयानके ॥ ३१ ।

कमलासनजे देवि सरस्वति नमोऽस्तु ते ।

नमः पङ्कजपत्राक्षि महामायेऽमृतस्त्रवेण ।

सर्व्वंगे सर्व्वभूतेशि स्वाहाकारे स्वधेऽम्बिके ॥ ३२ ।

* महायोगीति (ग) ।

† स दैव्यो युद्धदुर्मन्द इति (ग) । तत्र पराङ्गं नास्ति ।

‡ महेश्वरोवाच इति आर्षं, महेश्वर उवाच इति साधु ।

§ देवमातर्नमस्तुभ्यमिति (ख) ।

॥ नमो महाऽमृतस्त्रवे इति (ग) ।

सम्पूर्णं पूर्णचन्द्राभे भास्वराङ्गे भवोद्भवे ।

महाविद्ये महावेद्ये महादैत्यविनाशिनि ॥ ३३ ।

महाबुधोद्भवे देवि वीतशोके किरातिनि ।

त्वं नीतिस्त्वं महाभागे गीस्त्वं* त्वं गौस्त्वमक्षरम् ॥ ३४ ।

त्वं धीस्त्वं श्रीस्त्वमोङ्कारस्तत्त्वे चापि परिस्थिता ।

सर्वसत्त्वहिते देवि नमस्ते परमेश्वरि ॥ ३५ ।

इत्येवं संस्तुता देवी भवेन परमेष्ठिना ।

देवैरपि जयेत्युच्चैरित्युक्ता परमेश्वरी ॥

यावदास्ते चतुर्वक्त्रस्तावदन्तर्जलादृष्टिः ।

निश्चक्राम ततो देवीं कृतकृत्यां ददर्श सः ॥ ३६।३७ ।

तां दृष्ट्वा देवकार्यञ्च सिद्धं मत्वा पितामहः ।

भविष्यं कार्यमुद्दिश्य ततो वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ।

ब्रह्मावाच ।

इयं देवी वरारोहा यातु शैलं हिमालयम् ।

तत्र यूयं सुराः सर्वे गत्वा नन्दत मा चिरम्† ॥ ३९ ।

नवम्याञ्च सदा पूज्या इयं देवी समाधिना ।

वरदा सर्वलोकानां भविष्यति न संशयः ॥ ४० ।

नवम्यां यस्तु पिष्टाशी भविष्यति हि मानवः ।

नारी वा तस्य सम्पन्नं भविष्यति मनोगतम् ॥ ४१ ।

यश्च स्वयं सदा प्रातरिदं स्तोत्रं पठिष्यति ।

* त्वं गौरिति (ग) ।

† नन्दितमानस इति (ग) ।

त्वयेरितं महादेव तस्य देव्या समं भवान् ।
 वरदो देव सर्वासु आपत्स्वप्यदरेत्स्वयम् ॥ ४२ ।
 एवमुक्त्वा भवं ब्रह्मा पुनर्देवीं स चाब्रवीत् ।
 त्वया देवि महाकार्यं कर्त्तव्यञ्चान्यदस्ति नः ।
 भविष्यं महिषास्यस्य असुरस्य विनाशनम् ॥ ४३ ।
 एवमुक्त्वा ततो ब्रह्मा सर्वे देवाश्च पार्थिव ।
 यथागतं ततो जग्मुर्देवीं स्थाप्य* हिमे गिरौ ॥ ४४ ।
 संस्थाप्य नन्दिता यस्मात्तस्मान्नन्दाऽभवत्तु सा ।
 यद्येदं शृणुयाज्जन्म देव्या यच्च स्वयं पठेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमृच्छति ॥ ४५ ।

इति वराहपुराणे देव्युत्पत्तिर्नाम अष्टाविंशोऽध्यायः ।

जनविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन्नवहितः प्रजापाल कथामिमाम् ।
 यदा दिशः समुत्पन्नाः श्रोत्रेभ्यः पृथिवीपते ॥ १ ।
 ब्रह्मणः सृजतः सृष्टिमादिसर्गे समुत्थिते ।

* स्थाप्य इति चापे, स्थापयित्वा इति साधु ।

चिन्ताभूम्नहती को मे प्रजाः सृष्टा धरिष्यति ॥ २ ।

एवं चिन्तयतस्तस्य अवकाशं व्रजन्निवह ।

प्रादुर्बभूवुः श्रोत्रेभ्यो दश कन्या महाप्रभाः ॥ ३ ।

पूर्वा च दक्षिणा चैव प्रतीची चोत्तरा तथा ।

जर्द्धाधरा च षट् मुख्याः कन्या ह्यासंस्तदा नृप ॥ ४ ।

तासां मध्ये चतस्रस्तु कन्याः परमशोभनाः ।

रूपवन्त्यो महाभागा गान्भीर्येण समन्विताः ॥ ५ ।

ता ऊचुः प्रणयाद्देवं प्रजापतिमकल्पयम् ।

अवकाशन्तु नो देहि देवदेव प्रजापते ॥ ६ ।

यत्र तिष्ठामहे सर्वा भर्तृभिः सहिताः सुखम् ।

पतयश्च महाभागा* देहि नोऽव्यक्तसम्भव ॥ ७ ।

ब्रह्मोवाच ।

ब्रह्माण्डमेतत्सुश्रोण्यः शतकोटिप्रविस्तरम् ।

तस्यान्ते स्वेच्छया तुष्टा उष्यतां मा विलम्बथ ॥ ८ ।

भर्तृष्व वः प्रयच्छामि सृष्ट्वा रूपस्त्रिनोऽनघाः ।

यथेष्टं गम्यतां देशो यस्या यो रोचतेऽधुना ॥ ९ ।

एवमुक्ताश्च ताः सर्वा यथेष्टं प्रययुस्तदा ।

ब्रह्मा ससर्ज तूर्णं ताँल्लोकपालान्महाबलान् ॥ १० ।

सृष्ट्वा तु लोकपालांस्तांस्ताः कन्याः पुनराह्वयत् ।

विवाहं कारयामास ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ११ ।

एकामिन्द्राय स प्रादादग्नयेऽन्यां यमाय च ।

* पतयश्च महाभागा इति चार्धं, पतौचैव महाभागानिति साधु ।

निर्ऋताय च देवाय वरुणाय महात्मने ॥
 वायवे धनदेशाय ईशानाय च सुव्रत ।
 ऊर्ध्वां स्वयमधिष्ठाय शेषायाधोव्यवस्थिताम् ॥ १२।१३ ।
 एवं दत्त्वा पुनर्ब्रह्मा तिथिं प्रादाद्दिशान्तथा ।
 दशमी च तिथिस्तासामतीव दयिताभवत् ॥ १४ ।
 तस्यां दध्याशनी यस्तु सुव्रत भवते नरः ।
 तस्य पापक्षयन्तास्तु कुर्वन्त्यहरहर्नृप ॥ १५ ।
 यच्चैतच्छृणुयाज्जगद्दिशान्नियतमानसः ।
 स प्रतिष्ठामवाप्नोति ब्रह्मलोके न संशयः ॥ १६ ।*

इति वराहपुराणे दिगुत्पत्तिर्नाम जनत्रिंशोऽध्यायः ।

त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

शृणु चान्यां वसुपतेरुत्पत्तिं पापनाशिनीम् ।
 यथा वायुशरीरस्थो धनदः सम्बभूव ह ॥ १ ।
 आद्यं शरीरं यत्तस्मिन्वायुरन्तःस्थितोऽभवत् ।
 प्रयोजनान्मूर्तिमत्त्वमातिष्ठत्वेन देवता ॥ २ ।

* (ख) पुस्तके १५श्लोकस्य उत्तरार्धं, १६श्लोकस्य च पूर्वार्धं नास्ति ।

तत्रमूर्त्तस्य वायोऽस्तु उत्पत्तिः कीर्त्तिता मया ।
 तां शृणुष्व महाभाग कथ्यमानां मयानघ ॥ ३ ।
 ब्रह्मणः सृष्टिकामस्य मुखाद्वायुर्विनिर्गम्यते ।
 प्रचण्डशर्करावर्षीं तं ब्रह्मा प्रत्यषेधयत् ॥ ४ ।
 मूर्त्ती भवस्व शान्तश्च तेनोक्तो मूर्त्तिमान्भवत्* ।
 सर्वेषाञ्चैव देवानां† यद्वित्तं फलमेव च ।
 तत्सर्वं पाहि येनोक्तं तस्माद्धनपतिर्भवान् ॥ ५ ।
 तस्य ब्रह्मा ददौ तुष्टस्तिथिमेकादशीं प्रभुः ।
 तस्यामनग्निपक्वाशी यो भवेन्नियतं शुचिः ।
 तस्यापि धनदो देवस्तुष्टः सर्वं प्रयच्छति ॥ ६ ।
 एषा धनपतेर्मूर्त्तिः सर्वकिल्बिषनाशनी ।
 य एतां शृणुयाद्भक्त्या पुरुषः पठतेऽपि वा ।
 सर्वकामानवाप्नोति स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥ ७ ।

इति वराहपुराणे धनदीप्यतिनाम त्रिंशोऽध्यायः ।

* अभवदिति माधु ।

† सर्वेषाञ्चैव देवानामिति (सु)

एकचिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

मनोर्नाम मनुत्वञ्च यदेतत्पठ्यते किल ।

प्रयोजनवशाद्विष्णुरसावेव तु मूर्त्तिमान् ॥ १ ।

योऽसौ नारायणो देवः परात्परतरो नृप ।

तस्य चिन्ता समुत्पन्ना सृष्टिं प्रति नरोत्तम ॥ २ ।

सृष्टा चेयं मया सृष्टिः पालनीया मयैव ह ।

कर्मकाण्डन्विमूर्त्तेन कर्त्तुं न वेह शक्यते ।

तस्मान्मूर्त्तिं सृजाम्येकां यथा* पालयमिदं जगत् ॥ ३ ।

एवं चिन्तयतस्तस्य सत्याभिधायिनो नृप ।

प्राक्सृष्टिजातं राजन्वै मूर्त्तिमत्तत्पुरो बभौ ॥ ४ ।

पुरोभूतस्ततस्तस्मिन्देवो नारायणः स्वयम् ।

प्रविशन्तं ददर्शाथ त्रैलोक्यन्तस्य देहतः ॥ ५ ।

ततः सस्मार भगवान्वरदानं पुरातनम् ।

वागादीनां ततस्तुष्टः प्रादात्तस्य पुनर्वरम् ।

सर्वज्ञः सर्वकर्त्ता त्वं सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ६ ।

त्रैलोक्यप्रतिपालाच्च भव विष्णुः सनातनः† ॥ ७ ।

देवानां सर्वदा कार्यं कर्त्तव्यं ब्रह्मणः सदा ।

सर्वज्ञत्वञ्च भवतु तव देव न संशयः ॥ ८ ।

* मयति (ग) ।

† (ग) पुस्तके सर्वज्ञ इत्यारभ्य षट् पादा न सन्ति ।

एवमुक्त्वा ततो देवः प्रकृतिस्थो बभूव ह ।
 विष्णुरप्यधुना पूर्वा बुद्धिं सस्मार स प्रभुः ॥ ८ ।
 तदा सञ्चिन्त्य भगवान्योमनिद्रां महातपाः ।
 तस्यां संस्थाप्य भगवानिन्द्रियार्थोद्भवाः प्रजाः ॥ १० ।
 ध्यात्वा परेण रूपेण ततः सुष्वाप वै प्रभुः ।
 तस्य सुप्तस्य जठरान्महत्पद्मं विनिःसृतम् ॥ ११ ।
 सप्तद्वीपवती पृथ्वी सप्तमुद्रा सकानना ।
 तस्य रूपस्य विस्तारं पातालातलसंस्थितम् ।
 कर्णिकायां तथा मेरुस्तन्मध्ये ब्रह्मणो भवः ॥ १२ ।
 एवं दृष्ट्वा परन्तस्य शरीरस्य तु सम्भवम् ।
 मुमुदे तच्छरीरस्थो वायुर्वायुं समसृजत् ॥ १३ ।
 अविद्या विजयञ्चेमं शङ्करूपेण धारय ।
 अज्ञानच्छेदनार्थाय खड्गन्तेऽस्तु सदा करे ॥ १४ ।
 कालचक्रमयं घोरं चक्रं तद्वारयाच्युत ।
 अधर्मराजघातार्थं गदां धारय केशव ॥ १५ ।
 मालेयं भूतमाता ते कण्ठे तिष्ठतु सर्वदा ।
 श्रीवत्सकौस्तुभौ चेमौ चन्द्रादित्यच्छलेन ह ॥ १६ ।
 मारुतस्ते गतिर्वीर गरुत्मान् स च कीर्तितः ।
 त्रैलोक्यगामिनी देवी लक्ष्मीस्तेऽस्तु सदाश्रये ॥ १७ ।
 द्वादशी च तिथिस्तेऽस्तु कामरूपी च जायते ।
 दृताशनो भवेद्यन् द्वादश्यान्वत्परायणः ।
 स स्वर्गवासी भवतु पुमान् स्त्री वाविशेषतः ॥ १८ ।

स च विष्णुस्तवाख्यातो* मूर्त्तयो देवदानवाः ॥ १८ ।

हन्ति पाति शरीराणि सृजत्यन्यानि चात्मनः ।

युगे युगे सर्व्वगोऽयं वेदान्तपुरुषो ह्यसौ ॥ २० ।

न हीनबुद्ध्या वक्तव्यो मनुष्योऽयं कदाचन ।

य एव शृणुयात्सर्गं वैष्णवं पापनाशनम् ।

स कीर्त्तिमिह सम्प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥ २१ ।

इति बराहपुराणे परापरनिर्णयो नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ।

द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

अथोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि धर्मस्य महतो नृप ।

माहात्म्यञ्च तिथिञ्चैव तन्निबोध नराधिप ॥ १ ।

पूर्वं ब्रह्माव्ययः शुद्धः परादपरसंज्ञितः ।

स सिसृक्षुः प्रजास्वादी पालनञ्च विचिन्तयन् ॥ २ ।

तस्य चिन्तयतस्त्वङ्गाहक्षिणाच्छेतकुण्डलः ।

प्रादुर्बभूव पुरुषः श्वेतमाख्यानुलेपनः ॥ ३ ।

तं दृष्ट्वा वाच भगवांस्तुष्पादं वृषाकृतिम् ।

* एष विष्णुस्तवाख्यात इति (ग) (ख)

पालयेमाः प्रजाः साधो त्वं ज्येष्ठो जगतो भव ॥ ४ ।
 इत्युक्तः समवस्थोऽसौ चतुष्पात्यात्कृते युगे ।
 त्रेतायां त्रिपदस्यासौ द्विपादो द्वापरेऽभवत् ॥ ५ ।
 कलावेकेन पादेन प्रजाः पालयते प्रभुः ।
 षड्भेदो ब्राह्मणानां स त्रिधा क्षत्रे व्यवस्थितः ।
 द्विधा वैश्येकधाः शूद्रे स्थितः सर्व्वगतः प्रभुः ॥ ६ ।
 रसातलेषु सर्व्वेषु द्वीपवर्षेष्वयम्प्रभुः ।
 गुणद्रव्यक्रियाजातिचतुष्पादः प्रकीर्त्तितः ॥ ७ ।
 त्रिशृङ्गोऽसौ स्मृतो वेदे ससंहितपदक्रमः ।
 तथा आद्यन्त ओङ्कारद्विशिराः सप्तहस्तवान् ॥ ८ ।
 उदात्तादित्रिभिर्बद्ध एवं धर्मो व्यवस्थितः ।
 स धर्मः पीडितः पूर्वं सोमेनाद्भुतकर्मणा ॥ ९ ।
 ताराञ्जिष्टक्षुणा पत्नीं भ्रातुराङ्गिरसस्य च ।
 सोऽपायाद्भ्रंषितस्तेन बलिना क्रूरकर्मणा ।
 अरण्यं गहनं घोरमाविवेश तदा प्रभुः ॥ १० ।
 तस्मिन् गते सुराः सर्वे असुराणान्तु पत्तयः ।
 जिघृक्षन्तस्तदीकांसि बभ्रमुर्द्धमवञ्चिताः ।
 असुरा अपि तद्वच्च सुरवेश्मनि बभ्रमुः ॥ ११ ।
 निर्मर्यादे तथा जाते धर्मनाशे च पार्थिव ।
 देवासुरा युयुधिरे सोमदापेण कोपिताः ॥ १२ ।
 स्त्रीहेतोश्च महाभाग विविधायुधपाणयः ।

तान्दृष्ट्वा युध्यतो देवानसुरैः सह कोपितान् ।
 नारदः प्राह सङ्गम्य पितरं प्रति हर्षितः ॥ १३ ।
 स हंसयानमारुह्य सर्व्वलोकपितामहः ।
 निवारयामास तदा कस्यार्थे युद्धमब्रवीत् ॥ १४ ।
 सर्व्वे शंशसुः सोमन्तु स तु बुद्ध्या स्वकं सुतम् ।
 पीडनादपयातन्तु गहनं वनमाश्रितम् ॥ १५ ।
 ततो ब्रह्मा ययौ तत्र देवासुरयुतस्त्वरन्* ।
 ददर्श च सुरैः सार्द्धं चतुष्पादं वृषाकृतिम्† ।
 चरन्तं शशिसङ्काशं दृष्ट्वा देवानुवाच ह ॥ १६ ।

ब्रह्मोवाच ।

अयं मे प्रथमः पुत्रः पीडितः शशिना भृशम् ।
 पत्नीं जिघृक्षुणा भ्रातुर्दुर्मसंज्ञो महामुनिः ॥ १७ ।
 इदानीं तोषयध्वं वै सर्व्व एव सुरासुराः‡ ।
 येन स्थितिर्वै भवति समं देवासुरा इति ॥ १८ ।
 ततः सर्वे स्तुतिञ्चक्रुस्तस्य देवस्य हर्षिताः ।
 विदित्वा ब्रह्मणो वाक्यात्सम्पूर्णं शशिसन्निभम्§ ॥ १९ ।

देवा ऊचुः ।

नमोऽस्तु शशिसङ्काश नमस्ते जगतः पते ।

* त्वरमाण इति साधु ।

† वृषाकपिमिति (ख) ।

‡ सर्व्व एनं सुरासुराः इति (ख) ।

§ सम्पूर्णशशिसन्निभमिति (ख) ।

नमोऽस्तु देवरूपाय स्वर्गमार्गप्रदर्शक ॥ २० ।

कर्ममार्गस्वरूपाय सर्वगाय नमो नमः ।

त्वयैव पाल्यते पृथ्वी त्रैलोक्यञ्च त्वयैव हि ॥ २१ ।

जनस्तपस्तथा सत्यं त्वया सर्वन्तु पाल्यते ।

न त्वया रहितं किञ्चिज्जगत्स्थावरजङ्गमम् ।

विद्यते त्वद्विहीनन्तु सद्यो नश्यति वै जगत् ।

त्वमात्मा सर्वभूतानां* सतां सत्त्वस्वरूपवान् ॥ २२।२३ ।

राजसीनां रजस्त्वञ्च तामसीनां तमोमयः ।

चतुष्पादो भवान्वेदश्चतुःशृङ्गस्त्रिलोचनः ॥ २४ ।

सप्तहस्तस्त्रिवन्धश्च वृषरूप नमोऽस्तु ते ।

त्वया हीना वयं देव सर्व उन्मार्गवर्त्तिनः ।

तन्मार्गं यच्छ मूढानां त्वं हि नः परमा गतिः ॥ २५ ।

एवं स्तुतस्तदा देवैर्वृषरूपी प्रजापतिः ।

तुष्टः प्रसन्नमनसा शान्तचक्षुरभाषत ॥ २६ ।

दृष्टमात्राम्नु ते देवाः स्वयं धर्मेण चक्षुषा ।

क्षणेन गतसम्भोहाः सम्यक्संज्ञसंहिताः ॥ २७ ।

असुरा अपि तद्वच्च ततो ब्रह्मा उवाच तम् ।

अद्यप्रभृति ते धर्म तिथिरन्तु त्रयोदशी ॥

यस्तामुपोष्य पुरुषो भवन्तं समुपार्जयेत् ।

कृत्वा पापसमाचारं तस्मान्मुञ्चति मानवः ॥ २८ ।

यश्चारण्यमिदं धर्मं त्वया व्याप्तं चिरम्प्रभी ।

* (ख) पुस्तकेऽतः परं दश पादा न सन्ति ।

नाम्ना भविष्यति ह्येतद्वर्णारण्यमिति प्रभो ॥ २९ ।

चतुस्त्रिपाद्द्वैकपाच्च प्रभो त्वं
कृतादिभिर्लक्ष्यसे येन लोकैः ।

तथा तथा कर्मभूमौ नभश्च

प्रायो युक्तः स्वर्गहं पाहि विश्वम् ॥ ३० ।

इत्युक्तमात्रः प्रपितामहोऽधुना

सुरासुराणामथ पश्यतां नृप ।

अदृश्यतामगमत्स्वालयांश्च

जग्मुः सुराः सहषा वीतशोकाः ॥ ३१ ।

धर्मोत्पत्तिं य इमां आवयीतः

तदा आद्येन तर्पयीतः पितृंश्च ।

त्रयोदश्यां वायसेन स्वशक्त्या

स स्वर्गगामी तु सुरानुपेयात् ॥ ३२ ।

इति वराहपुराणे धर्मोत्पत्तिर्नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

आवयीत, तर्पयीतेति आर्षप्रयोगी, आवयेत्, तर्पयेदिति साध ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

अथापरां रुद्रसम्भूतिमाद्यां
शृणुष्वेमां यत्नतः सोऽभ्युवाच ।
महातपाः पातिताधर्मवृक्षः
क्षमास्त्रधारी ऋषिरुग्रतेजाः ॥ १ ।
जातः प्रजानाम्पतिरुग्रतेजा
ज्ञानम्परन्तत्त्वभावं विदित्वा ।
सृष्टिं सिसृक्षुः क्षुभितोऽतिरीषा-
दवृद्धिकाले जगतः प्रकामम् ॥ २ ।
तपस्यतोऽन्तः स्थिरकीर्त्तिपुण्ये
रजस्तमोर्ध्वस्तगतिर्वभूव ।
वरो वरेण्यो वरदः प्रतापी
क्षुण्णारुणः पुरुषः पिङ्गनेत्रः ॥ ३ ।
रुद्रवृत्तो ब्रह्मणा मा रुद्र त्वं
रुद्रस्ततोऽसावभवत्पुराणः ।
नयस्व सृष्टिं विततस्वरूपां
भवान् समर्थोऽसि महानुभाव ॥ ४ ।
इत्युक्तमात्रः सलिले ममज्ज
मग्ने ससर्जात्मभवाय दक्षः ।
कस्ये तदा देववरेऽपि ते तु

सृष्टिश्चक्रुर्मनसा ब्रह्मजाताः ॥ ५ ।

तस्यान्ततायान्तु सुराधिपे तु

पैतामहं यज्ञवरम्प्रकामम् ।

मग्नः पुरा यत्कलिले स रुद्र

उत्सृज्य विश्वन्तु सुरान् सिष्टक्षुः* ॥ ६ ।

सुस्त्राव यज्ञं सुरसिद्धयच्चा-

नुपागतान् क्रोधवशं जगाम ।

कन्यां च दीप्तां परिभाव्य के न

सृष्टं जगन्मां व्यतिरिच्य मोहात् ॥ ७ ।

हा हेति चोक्ते ज्वलनार्चिषस्तु

निश्चेरुरास्यात्परिपिङ्गलस्य ।

तत्राभवन् क्षुद्रपिशाचसङ्घा

वेतालभूतानि च योगिसङ्घाः ॥ ८ ।

घनं यदा तैर्विततं वियञ्च

भूमिश्च सर्वाश्च दिशश्च लोकाः ।

तदा स सर्वज्ञतया चकार

धनुश्चतुर्विंशतिहस्तमात्रम् ॥ ९ ।

गुणन्तिष्ठत्तच्च चकार रोषा-

दादत्त दिव्ये द्रुषधी शरांश्च ।

ततश्च पूष्णे दशनानपातय-

* उत्सृज्य विश्वं स सुरान् सिष्टक्षुरिति (ख) ।

इगस्य नेत्रे वृषणी कृतोद्य ॥ १० ।
 स विद्धवीजो व्यपयात्क्रतुश्च
 मार्गं वायुर्क्षारयन्यश्नवाटात् ।
 देवाश्च सर्वे पशुतामुपेयु-
 र्जग्मुश्च सर्वे प्रणतिर्भवस्य ॥ ११ ।
 आगम्य तत्रैव पितामहस्तु
 भवम्प्रतीतः सम्परिष्वज्य देवान् ।
 भक्त्योपेतानीक्षयन्देवदेवा-
 न्विज्ञाय रुद्रेण कृतापकारान् ॥ १२ ।
 रुद्रं दृष्ट्वा देवदेवो जगाद
 मा तात कीपेन गतो हि यज्ञः ।
 इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा
 रुद्रः प्रोवाच कीपवान् ॥ १३ ।

रुद्र उवाच ।

सृष्टः पूर्वं भवताहं तवेमे
 कस्मान्न भागम्परिकल्पयन्ति ।
 यज्ञोद्भवन्तेन रूपं मयेमे
 वीतज्ञाना विहता देवदेव ॥ १४ ।

ब्रह्मोवाच ।

देवाः शम्भुं सुतिभिर्ज्ञानहेतो-
 र्यजध्वमुच्चैरसुराश्च सर्वे ।
 येन रुद्रो भगवांस्तोषमेति

सर्वज्ञता तोषमात्रस्य च स्यात् ॥

इत्युक्तास्तेन ते देवाः स्तुतिञ्चक्रुर्महात्मनः ॥ १५ ।

देवा जघुः ।

नमो देवातिदेवाय त्रिनेत्राय महात्मने ।

रक्तपिङ्गलनेत्राय जटामुकुटधारिणे ॥ १६ ।

भूतवेतालजुष्टाय महाभोगोपवीतिने ।

भीमाट्टहासवक्त्राय कपर्दिस्थानवे नमः ॥ १७ ।

पूष्णो दन्तविनाशाय भगनेत्रहने नमः ।

भविष्यवृषचिह्नाय महाभूतपते नमः ॥ १८ ।

भविष्यत्त्रिपुरान्ताय तथान्धकविनाशिने ।

कैलासवरवासाय करिकृत्तिनिवासिने ॥ १९ ।

विकरालोर्ध्वकेशाय भैरवाय नमो नमः ।

अग्निज्वालाकरालाय शशिमौलिकृते नमः ॥ २० ।

भविष्यकृतकापालिव्रताय परमेष्ठिने ।

तथा दारुवनध्वंसकारिणे तिग्मशूलिने ॥ २१ ।

कृतकङ्कणभोगीन्द्रनीलकण्ठत्रिशूलिने ।

प्रचण्डदण्डहस्ताय वडवाग्निमुखाय च ॥ २२ ।

वेदान्तवेद्याय नमो यज्ञमूर्त्ते नमो नमः ।

दक्षयज्ञविनाशाय जगद्भयकराय च ॥ २३ ।

विश्वेश्वराय देवाय शिव शम्भो भवाय च* ।

कपर्दिने करालाय महादेवाय ते नमः ॥ २४ ।

एवं देवैः सुतः शम्भुरुग्रधन्वा सनातनः ।

उवाच देवदेवोऽहं यत्करोमि तदुच्यते ॥ २५ ।

देवा ऊचुः ।

वेदशास्त्राणि विज्ञानं देहि नी भव मा चिरम् ।

यज्ञश्च सरहस्यो भो यदि तुष्टोऽसि नः प्रभो ॥ २६ ।

महादेव उवाच ।

भवन्तः पशवः सर्व्वे भवन्तु सहिता इति ।

अहं पतिश्च भवतां ततो मोक्षमवाप्साथ ॥ २७ ।

तथेति देवास्तं प्राहुस्ततः पशुपतिर्भवत्* ।

ब्रह्मा पशुपतिस्माह प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ २८ ।

चतुर्दशी ते देवेश तिथिरसु न संशयः ॥

तस्यान्तिथी भवन्तं ये यजन्ति अद्वयान्विताः ।

उपोष्यं भोजनीयाम् गोधूमान्नेन वै द्विजाः ।

तेषान्त्वं तुष्टिमापन्नी नय स्थानमनुत्तमम् ॥ २९।३० ।

एवमुक्तस्तथा रुद्रो ब्रह्मण्यव्यक्तजन्मना ।

दन्तान्नेत्रे फलम्प्रादाद्भगपूणीः क्रतोरपि ॥ ३१ ।

परिज्ञानञ्च सकलं स प्रादादमरेष्वपि ॥ ३२ ।

एवं रुद्रस्य सम्भूतिः सम्भूता ब्रह्मणः पुरा ।

अनेनैव प्रयोगेण देवानां पतिरुच्यते ॥ ३३ ।

यश्चेतच्छृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ ३४ ।

इति वराहपुराणे रुद्रोत्पत्तिर्नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

पितॄणां सम्भवं राजन् कथ्यमानं निबोध मे ॥ १ ।

पूर्वं प्रजापतिर्ब्रह्मा सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।

एकाग्रमनसः सर्वींस्तन्मात्रा मनसा वहिः ।

कृत्वा परमकं ब्रह्मा ध्यायन्सर्वेषु रूपकैः ॥ २ ।

तस्यात्मनि तदा योगं गतस्य परमेष्ठिनः ।

तन्मात्रा निर्ययुर्देहाद्भूमवर्णकृतत्विषः ॥ ३ ।

पिबाम इति भाषन्तः सुरान्सोममिति स्म ह ।

ऊर्ध्वं जिगमिषन्तो वै वियत्संस्थास्तपस्विनः ॥ ४ ।

तान्दृष्ट्वा सहसा ब्रह्मा तिर्यक्संस्थास्ततोन्मुखान्* ।

भवन्तः पितरः सन्तु सर्वेषां गृहमेधिनाम् ॥ ५ ।

ऊर्ध्ववक्त्रास्तु ये तत्र ते नान्दीमुखसंज्ञिताः ।

इत्युक्त्वा तु तदा ब्रह्मा तेषां पन्थानमाकरोत् ॥ ६ ।

* तत उन्मुखानिति साधु ।

दक्षिणायनसंश्रन्तु पितॄणाञ्च पितामहः ।
 तूष्णीं ससर्जं भूतानि तामूषुः पितरस्ततः ।
 वृत्तिं नो देहि भगवन् यया विन्दामहे सुखम् ॥ ७
 ब्रह्मोवाच ।

अमावास्यादिनं वोऽसु तस्यां कुशतिलोदकैः ।
 नर्पिता मानुषैस्तृप्तिं पराङ्मुखत नान्यथा ॥ ८ ।
 तिला देया तथैतस्यामुपोष्य पितृभक्तितः ।
 परमं तस्य सन्तुष्टा वरं यच्छत मा चिरम् ॥ ९ ।

इति वराहपुराणे पितृसर्गस्थितिवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

ब्रह्मणो मानसः पुत्रः अत्रिर्नाम महायशः ।
 तस्य पुत्रोऽभवत्सोमो दक्षजामातृताङ्गतः ॥ १ ।
 याः सप्तविंशतिः कन्या दाक्षायण्यः प्रकीर्तिताः ।
 सोमपत्न्योऽतिमान्यास्तास्तासां श्रेष्ठा तु रोहिणी ॥ २ ।
 तामेव रमते सोमो नेतरास्त्विति शश्वुम ।
 इतराः प्रोचुरागत्य चन्द्रस्यासमतां पितुः ।
 दक्षोऽप्यसकृदागत्य तमुवाच स नाकरोत् ॥ ३ ।

समतां सोऽपि तं दक्षः शशापान्तर्हिती भव ।
 एवमुक्तः क्षयं सोम अगमद्दक्षशापतः ॥ ४ ।
 देवा मनुष्याः पशवो नष्टे सोमे सवीरुधः ।
 क्षीणाभवं*स्तदा सर्वा औषध्यश्च विशेषतः ॥ ५ ।
 क्षयं गच्छद्भिरत्यर्थमोषधीभिः सुरर्षभाः ।
 मूलेषु वीरुधां सोमः स्थित इत्यचूरातुराः ॥ ६ ।
 तेषाञ्चिन्ताभवत्तीव्रा विष्णुश्च शरणं ययुः ।
 भगवानाह तान् सर्वान् ब्रूत किं क्रियते मया ॥ ७ ।
 ते चाचुर्देव दक्षिण शप्तः सोमो विनाशितः ।
 तानुवाच तदा देवो मथ्यताङ्गलशोदधिः ।
 औषध्यः† सर्वतो देवाः प्रक्षिप्याशु सुसंयतैः ॥ ८ ।
 एवमुक्ता ततो देवान्दध्यौ रुद्रं हरिः स्वयम् ।
 ब्रह्माणश्च तथा दध्यौ वासुकिन्नेत्रकारणम् ॥ ९ ।
 ते सर्वे तत्र सहिता ममन्युर्वरुणालयम् ।
 तस्मिन् सुमथिते जातः पुनः सोमो महीपते ॥ १० ।
 योऽसौ क्षेत्रज्ञसंज्ञो वै देहेऽस्मिन् पुरुषः परः ।
 स एव सोमो मन्तव्यो देहिनां जीवसंज्ञकः‡ ॥ ११ ।
 परोक्षया§ स मूर्तिन्तु पृथक् सौम्यां प्रपेदिवान् ।

* क्षीणा अभवन्निति साधु ।

† औषधीरिति साधु ।

‡ जीवसंज्ञित इति (ग) ।

§ परोक्षयेति (ग) ।

तमेव देवममुजाः षोडशेमास देवताः ॥
 उपजीवन्ति वृक्षाश्च तथैवौषधयः प्रभुम् ।
 बद्रस्तमेव सकलं दधार शिरसा तदा ॥ १२।१३ ।
 तदात्मिका भवन्त्यापो विश्वमूर्तिरसौ स्मृतः ।
 तस्य ब्रह्मा ददौ प्रीतः पौर्णमासीन्तिथिं प्रभुः ॥ १४ ।
 तस्यामुपोषयेद्राजंस्तमर्थम्यतिपादयेत् ।
 स चावाहारश्च भवेत्तस्य ज्ञानमयच्छति ।
 कान्तिमुष्टिश्च राजेन्द्र धनं धान्यञ्च केवलम् ॥ १५ ।
 इति वराहपुराणे सोमीत्यतिस्थितिरहस्यं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

आदित्रेतासु राजानो मणिजा ये प्रकीर्त्तिताः ।
 कथयिष्यामि ताव्राजन्यत्र जातोऽसि पार्थिव ॥ १ ।
 योऽसौ सुप्रभनामासीत्स्वं त्वं राजन्कृते युगे ।
 जातोऽसि नाम्ना विख्यातः प्रजापालेति शोभनः ॥ २ ।
 शेषास्त्रेतायुगे राजन् भविष्यन्ति महाबलाः ।
 यो दीप्ततेजा मणिजः स शान्त इति कीर्त्तितः ॥ ३ ।
 सुरश्मिर्भविता राजा शशकर्णो महाबलः ।
 शुभदर्शनः पाञ्चालो भविष्यति न संशयः ॥ ४ ।

सुशान्तिरङ्गवंशे वै सुन्दरोऽप्यङ्ग इत्युत ।

सुन्दश्च सुचुकुन्दोऽभूत्सुद्युजस्तुहरेव च ॥ ५ ॥

सुमनाः सोमदत्तस्तु शुभः संवरणोऽभवत् ।

सुशीलो वसुदानस्तु सुखदोऽसुपतिर्भवत्* ॥ ६ ॥

शम्भुः सेनापतिरभूत्कान्तो दशरथः स्मृतः ।

सोमोऽभूज्जनको राजा एते त्रेतायुगे नृपाः ॥ ७ ॥

सर्वे भूमिमिमां राजन् भुक्ता ते वसुधाधिपाः ।

द्रष्टा च विविधैर्यज्ञैर्दिवं प्राप्स्यन्त्यसंशयम् ॥ ८ ॥

• वराह उवाच ।

एवं श्रुत्वा स राजर्षिर्ब्रह्मविद्यामृतमभुः† ।

आख्यानं परमम्प्रीतस्तपश्चर्तुमगाहनम् ॥ ९ ॥

ऋषिरध्यात्मयोगेन विहायेदं कलेवरम् ।

ब्रह्मभूतोऽभवद्वात्रि हरौ लयमवाप च ॥ १० ॥

वृन्दावनञ्च राजासौ तपोऽर्थे‡ गतवान् प्रभुः ।

तत्र गोविन्दनामानं हरिं स्तोतुमथारभत्§ ॥ ११ ॥

राजोवाच ।

नमामि देवं जगताञ्च मूर्तिं

गोपेन्द्रमिन्द्रानुजमप्रमेयम् ।

* अभवदिति साधु ।

† शुभमिति (ग) ।

‡ तपोऽर्थमिति (ग) ।

§ आरभदिति आरभम्, आरभतेति साधु ।

संसारचक्रक्रमणैकदक्षं
 पृथ्वीधरन्देववरं नमामि ॥ १२ ।
 भवोदधी दुःखशतोन्मिभीमे
 जरावर्त्ते कृष्ण पातालमूले ।
 तदन्त एको ददते सुखं मे
 नमोऽस्तु ते गोपतिरप्रमेय ॥ १३ ।
 व्याध्यादियुक्तैः पुरुषैर्यहैष
 सहृदमानं पुनरेव देव ।
 नमोऽस्तु ते युद्धरते महात्मन्
 जनार्दनोपेन्द्र समस्तबन्धो ॥ १४ ।
 त्वमुत्तमः सर्वविदां सुरेश
 त्वया ततं विश्वमिदं समस्तम् ।
 गोपेन्द्र मां पाहि महानुभाव
 भवाद्भीतं तिग्मरथाङ्गपाणे* ॥ १५ ।
 परोऽसि देवः प्रवरः सुराणां
 पुराणरूपोऽसि शशिप्रकाशः ।
 हुताश्वक्लाच्युत तीव्रभाव
 गोपेन्द्र मां पाहि भवे पतन्तम्† ॥ १६ ।
 संसारचक्रक्रमणान्यनेका-

* (ख) पुस्तके श्लोकस्यास्य शेषपादो नास्ति ।

† एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

न्याविर्भवन्त्यच्युत देहिनां यत्* ।

त्वन्मायया मोहितानां सुरेश

कस्ते मायान्तरते† इन्द्रधामा ॥ १७ ।

अगोत्रमस्पर्शमरूपगन्ध-

मनामनिर्द्देशमजं वरेण्यम् ।

गोपेन्द्र ये त्वामुपासन्ति‡ धीरा-

स्ते मुक्तिभाजो भवधर्ममुक्ताः ॥ १८ ।

शब्दातिगं व्योमरूपं विमूर्त्तिं

विकर्म्मिणं शुभभावं वरेण्यम् ।

चक्राजपाणिन्तु तथोपचारा-

दुक्तं पुराणे सततन्नमामि ॥ १९ ।

त्रिविक्रमं ऋतजगत्त्रयञ्च

चतुर्मूर्त्तिं विश्वजगत्त्रितीशम् ।

शम्भुं विभुं भूतपतिं सुरेशं

नमाम्यहं विष्णुमनन्तमूर्त्तिम् ॥ २० ।

त्वं देव सर्वाणि चलाचराणि

सृजस्यथो संहरसे§ त्वमेव ।

मां मुक्तिकामन्नय देव शीघ्रं

* (ख)पुस्तकेऽत्र श्लोकपादोऽधिको वर्त्तते, यथा “परात्परं देवगुरो नमस्ते” इति ।

† तरतीति साधु ।

‡ उपासते इति साधु ।

§ संहरसीति साधु ।

यस्मिन् गता योगिनो नोपयान्ति ॥ २१ ।
 जयस्व गोविन्द महानुभाव
 जयस्व विष्णो जय पद्मनाभ ।
 जयस्व सर्वज्ञ जयाप्रमेय
 जयस्व विश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

एवं श्रुत्वा तदा राजा निधाय स्वङ्गलेवरम् ।
 परमात्मनि गोविन्दे मोक्षमागाच्च शाश्वतम् ॥ २३ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

कथमाराध्यसे देव भक्तिमद्भिर्नरैर्विभो ।
 स्त्रीभिर्वा सर्वमेतन्मे शंस त्वं भूतभावन ॥ १ ।

वराह उवाच ।

भावसाध्याऽस्म्यहन्देवि न वित्तैर्न जपैरहम् ।
 साध्यस्तथापि भक्तानां कायक्लेशं वदामि ते ॥ २ ।
 कर्मणा मनसा वाचा मच्चित्तो यो नरो भवेत् ।

तस्य व्रतानि वक्ष्येऽहं विविधानि निबोध मे ॥ ३ ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमकीर्तितम् ।

एतानि मानसान्याहुर्व्रतानि तु धराधरे ॥ ४ ।

एकभक्तं तथा नक्तमुपवासादिकञ्च यत् ।

तत्सर्वं कायिकम्पुंसां व्रतम्भवति नान्यथा ॥ ५ ।

वेदस्याध्ययनं विष्णोः कीर्तनं सत्यभाषणम् ।

अपैशुन्यं हितं धर्मैवाचिकं व्रतमुत्तमम्* ॥ ६ ।

अत्रापि श्रूयते चान्यद्विरुद्यतपाः पुरा ।

ब्रह्मपुत्रः पुराकल्पे आरुणिर्नाम नामतः ॥ ७ ।

सोऽरक्ष्यमगमत्किञ्चित्तपोऽर्थी द्विजसत्तमः ।

तपस्तेपे ततस्तस्मिन्नुपवासपरायणः ॥ ८ ।

देविकायास्तटे रम्ये सोऽवसद्वाङ्मणः किल ।

कदाचिदभिषेकाय स जगाम महानदीम् ॥ ९ ।

तत्र स्नात्वा जपन्विप्रो ददर्शयान्तमग्रतः ।

व्याधं महाधनुःपाणिमुग्रनेत्रं विभीषणम् ॥ १० ।

तं द्विजं हन्तुमायात्स वल्कलानां जिघृक्षया ।

तं दृष्ट्वा क्षुभितो विप्रो ब्रह्मघ्नस्य भयादिति ॥ ११ ।

ध्यायन्नारायणं देवं तस्थौ तत्रैव स द्विजः ॥ १२ ।

तं दृष्ट्वान्तर्गतहरिं व्याधो भीत इवाग्रतः ।

विहाय सशरश्चापं ततो वचनमब्रवीत् ॥ १३ ।

व्याध उवाच ।

हन्तुमिच्छन्नहं ब्रह्मन् भवन्तस्माग्निहागतः ।
 इदानीं दर्शनात्तुभ्यं सा मतिः कापि मे गताः ॥ १४
 ब्राह्मणानां सहस्राणि सत्स्वीणामयुतानि च ।
 निहतानि मया ब्रह्मन्सततं पापकारिणा ॥ १५ ।
 काङ्क्षतिं प्रतिपत्स्यामि ब्रह्मघ्नोऽहं द्विजोत्तम ।
 इदानीं तमुमिच्छामि तपोऽहन्त्वत्समीपतः ।
 उपदेशप्रदानेन प्रसादङ्कर्तुमर्हसि ॥ १६ ।
 एवमुक्तोऽप्यसौ विप्रो नोत्तरं प्रत्यपद्यत ।
 ब्रह्महा पापकर्मेति* मत्वा ब्राह्मणपुङ्गवः ॥ १७ ।
 अनुक्तोऽपि स धर्मेष्पुर्व्याधस्तत्रैव तस्थिवान् ।
 स्नात्वा नद्यां द्विजः सोऽपि वृक्षमूलमुपाश्रितः ॥ १८ ।
 कस्यचित्त्वथ कालस्य तां नदीमगमत्किल ।
 व्याघ्रो बुभुक्षितः शान्तं तं विप्रं हन्तुमुद्यतः ॥ १९ ।
 अन्तर्जलगतं विप्रं यावद्व्याघ्रो जिष्टक्षति ।
 तावद्व्याधेन व्याघ्रोऽसौ सद्यः प्राणैर्वियोजितः ॥ २० ।
 तस्माद्व्याघ्रगरीरात्तु उत्थाय पुरुषः किल ।
 विप्रश्चान्तर्जले मग्नः श्रुत्वा तं शब्दमाकुलम् ।
 नमो नारायणायेति वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २१ ।
 व्याघ्रेणापि श्रुतो मन्त्रः प्राणैः कण्ठस्थितैस्ततः ।
 श्रुतमात्रे जहौ प्राणान् पुरुषश्चाभवच्छुभः ॥ २२ ।

सोऽब्रवीद्यामि तन्देशं यत्र विष्णुः सनातनः ।
 त्वत्प्रसादाद्विजश्रेष्ठ मुक्तपाप्मा निरामयः ॥ २३ ।
 इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह कोऽसि त्वं पुरुषोत्तम ।
 सोऽब्रवीत्तस्य राजेन्द्र यहत्तं पूर्वजन्मनि ॥ २४ ।
 दीर्घबाहुरिति ख्यातः सर्व्वधर्मविशारदः ।
 अहं जानामि वेदांश्च अहं वेद्मि शुभाशुभम् ।
 ब्राह्मणैर्नैव मे कार्य्यं किं वस्तु ब्राह्मणा इति ॥ २५ ।
 तस्यैवंवादिनो विप्राः सर्व्वे क्रोधसमन्विताः ।
 जचुः शापं दुःशार्धं क्रूरो व्याघ्रो भविष्यसि* ॥ २६ ।
 अवमानात्तु विप्राणां नात्यर्थं स्मरणन्तव ।
 मृत्युकाले तु संमूढं केशवेति शृणुष्यसि* ॥ २७ ।
 इत्युक्तोऽहं पुरा तैस्तु ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
 तदेव सर्व्वं सम्प्राप्तो ब्रह्मशापं सुपुष्कलम् ॥ २८ ।
 ततस्ते ब्राह्मणाः सर्व्वे प्रणिपत्य मया मुने ।
 उक्तानुग्रह[†]हेतोर्वै त जचुर्मामिदं पुरा ॥ २९ ।
 षष्ठान्नकालिकस्याये यस्ते स्थास्यति कश्चन ।
 स भक्ष्यस्ते तु भविता कश्चित्कालन्नराधिप ॥ ३० ।
 यदेषुघातं लब्ध्वा तु प्राणैः कण्ठगतैर्भवान् ।
 श्रोष्यसे द्विजवक्तात्तु नमो नारायणेति च ।
 तदा स्वर्गगतिसुभ्यं भविता नात्र संशयः ॥ ३१ ।

* श्रोष्यसीति साधु ।

† उक्ताः अनुग्रह इति साधु ।

परवक्तृगतञ्चापि विष्णोर्नाम श्रुतं मया ।

कृतद्वेषस्य विप्राणां प्रत्यक्षोऽभवदच्युतः ॥ ३२ ।

यः पुनर्ब्राह्मणान् पूज्य* स्ववक्त्रेण नमो हरिम् ।

वदन् प्राणैर्वियुज्येत मुक्तोऽसौ वीतकिल्बिषः ॥ ३३ ।

सत्यं सत्यं पुनः सत्यमुत्तिष्ठप्य भुजमुच्यते ।

जङ्गमाः ब्राह्मणा देवाः कूटस्थः पुरुषोत्तमः ॥ ३४ ।

एवमुक्त्वा गतः स्वर्गं स राजा वीतकल्मषः ।

ब्राह्मणोऽपि सदा मुक्तस्तं व्याधमत्यभाषत ॥ ३५ ।

ऋषिरुवाच ।

जिष्टक्षोर्मृगराजस्य यत्त्वया रक्षितो ह्यहम् ।

तत्पुत्र तुष्टस्ते दद्वि वरं वरय सुव्रत ॥ ३६ ।

व्याध उवाच ।

एष एव वरो मष्ट्यं यत्त्वं मां भाषसे द्विज ।

अतः परं वरेणाहं किङ्करोमि प्रशाधि माम् ॥ ३७ ।

ऋषिरुवाच ।

अहं त्वया पुरा व्याध प्रार्थितोऽस्मि तपोऽर्थिना ।

बहुपातकयुक्तेन घोररूपेण चानघ ॥ ३८ ।

इदानीं तव पापानि देविकाभिषवेण च ।

महर्षनेन च चिरं विष्णुनामश्रुतेन च ।

नष्टानि शुद्धदेहोऽसि साम्प्रतन्नात्र संशयः ॥ ३९ ।

इदानीं वरमेकत्वं गृहाण मम सन्निधौ ।

तपः कुरुष्व साधो त्वं चिरकालं यदिच्छसि ॥ ४० ।

व्याध उवाच ।

य* एष भवता प्रोक्तो विष्णुर्नारायणः प्रभुः ।

स कथं प्राप्यते मर्त्यैरेष एव वरो मम ॥ ४१ ॥

ऋषिरुवाच ।

तमुद्दिश्य व्रतं कुर्याद्यत्किञ्चित्पुरुषोऽच्युतम् ।

स परन्तमताप्नोति भक्त्या युक्तः पुमानिति ॥ ४२ ।

एवं ज्ञात्वा भवान् पुत्र व्रतमेतत्समाचर ।

न भक्षयेद्गणानन्तु न वदेद्वृतं क्वचित् ॥ ४३ ।

एतत्ते व्रतमादिष्टं मया व्याध वरं ध्रुवम् ।

अत्रैव तपसा युक्तस्तिष्ठ त्वं यावदिच्छसि ॥ ४४ ॥

वराह उवाच ।

एवञ्चिन्तान्वितं मत्वा वरदो ब्राह्मणोऽभवत् ।

माक्षार्थिनमथाः बुद्धा वञ्चयित्वा गतो मुनिः ॥ ४५ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

— • • —

* स एष इति (ग) ।

+ एवमुक्त्वा तु तं व्याधं तस्मात्प्राणायाम्ये द्विजः ।

इत्येवं सद्यः पुत्रेभ्यो प्रागिति प्राह संचेपः॥

(ख) पुस्तके एषश्लोकोऽधिकोवर्तते ।

‡ नामत इति (ग) ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

स शुभं शोभनं मार्गमास्त्राय व्याधसत्तमः ।
तपस्तेपे निराहारस्तं गुरुं मनसा स्मरन् ॥ १ ।
भिक्षाकाले* तु सम्प्राप्ते शीर्णपर्णान्यभक्षयत् ॥ २ ।
स कदाचित्क्षुधाविष्टो वृक्षमूलं समाश्रितः ।
बुभुक्षितस्तरुः पर्णान्यैच्छद्भक्षितुमन्तिकात् ॥ ३ ।
इत्येवं कुर्वतो व्योम्नि वागुवाचाशरीरिणी ।
मा भक्षयस्व सकठमुच्चैरेवं प्रभाषिते ॥
ततोऽसौ तद्विहायान्यदार्चं पतितमग्रहीत् ।
तदप्येवं निषिद्धं स्यादन्यदेव तथैव च ॥ ४ । ५ ।
एवं स सकठं मत्वा व्याधः किञ्चिन्न भक्षयत्† ।
निराहारस्तपस्तेपे स्मरन् गुरुमतन्द्रितः ॥ ६ ।
एवन्तपस्यतस्तस्य काले ऋषिवरोऽभ्ययात् ।
दुर्वासाः शंसितात्मा वै प्राणयुक्तमपश्यत् ।
व्याधन्तपोत्थ‡ तेजोभिर्ज्वलमानं§ हविर्यथा ॥ ७ ।
सोऽपि व्याधस्तु तं नत्वा शिरसाऽथ महामुनिम् ।

* भक्ष्यकाल इति (ग) ।

† अभक्षयदिति साधु ।

‡ तप उत्येति साधु ।

§ ज्वलन्तमिति साधु ।

उवाच तं कृतार्थोऽस्मि भगवन्दर्शनात्तव ।
 इदानीं आद्यकाले त्वं प्राप्तोऽसि मम दैवतम् ।
 शीर्णपर्णादिभिः कृत्वा प्रीणयामि द्विजोत्तमम् ॥ ८ । ८ ।
 दुर्वासा अपि तं शुद्धभावपूतं जितेन्द्रियम् ।
 जिज्ञासुस्तत्तपो वाक्यमिदमुच्चैरुवाच ह ॥ १० ।
 यवगोधूमशालीनामन्नञ्चैव सुसंस्कृतम् ।
 दीयतां मे क्षुधात्ताय त्वामुद्दिश्यागताय च ॥ ११ ।
 इत्युक्ते नन्वसौ व्याधश्चिन्तां परमिकाङ्गतः ।
 क्व संभविष्यते* मद्भ्रमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ १२ ।
 तस्य चिन्तयतः पात्रमाकाशात्पतितं शुभम् ।
 सौवर्णं सिद्धिसंयुक्तं तज्जग्राह करेण सः ॥ १३ ।
 तद्गृहीत्वा मुनिं प्रहृष्टं दुर्वासाख्यं ससाध्वसः ।
 अत्रैव स्थीयतां ब्रह्मन्यावद्भिच्छाटनं त्वहम् ।
 करोमि मत्प्रसादोऽयं क्रियतां ब्रह्मवित्तम ॥ १४ ।
 एवमुक्त्वा ततो भिक्षां याचितुं व्याधसत्तमः ।
 नातिदूरेण नगरं वनघोषसमन्वितम् ॥ १५ ।
 तस्य तत्र प्रयातस्य अग्रतः सर्व्वशोभनाः ।
 वृक्षेभ्यो निर्ययुश्चान्या हेमपात्राग्रपाणयः ॥ १६ ।
 विविधान्नानि तस्याशु दत्त्वा पात्रम्प्रपूरितम् ।
 स च भूतार्थमात्मानं मत्वा पुनरथाश्रमम् ।
 आजगाम ततोऽपश्यत्तमृषिं जपतां वरम् ॥ १७ ।

तं दृष्ट्वा स्थाप्य* तां भिक्षां शुची देशे प्रसन्नधीः ।
 प्रणम्य तमृषिं वाक्यमुवाच व्याधसत्तमः ॥ १८ ।
 ब्रह्मन् क्षालय पादौ त्वमुपविश्यासने शुभे ।
 यदि मेऽनुग्रहो देव तदेवं कर्तुमर्हसि ॥ १९ ।
 एवमुक्तः स जिज्ञासुस्तपोवीर्यं शुभं मुनिः ।
 नदीङ्गन्तुं न शक्नोमि जलपात्रं न चास्ति मे ।
 कथं प्रक्षालनं व्याध पादयोर्मे भविष्यति ॥ २० ।
 इत्येवं मुनिना प्रोक्तो व्याधश्चिन्तापरोऽभवत् ।
 किङ्करोमि कथञ्चास्य भोजनं वै भविष्यति ॥ २१ ।
 एवं सञ्चिन्त्य मनसा गुरुं स्मृत्वा विचक्षणः ।
 जगाम शरणन्तान्तु सरितन्देविकां सुधीः ॥ २२ ।

व्याध उवाच । ॐ

व्याधोऽस्मि पापकर्मास्मि ब्रह्महास्मि सरिद्वरे ।
 तथापि संस्मृता देवी पाहि मां शरणागतम् ॥ २३ ।
 देवतां नैव जानामि न मन्त्रं न तथार्चनम् ।
 गुरुपादौ परम्यात्वा पश्यामि सततं शुभम् ॥ २४ ।
 एवंविधस्य मे देवि दयां कुरु सरिद्वरे ।
 ऋषेरासन्नतां याहि पादशौचार्थमापगे ॥ २५ ।
 एवमुक्ता तु व्याधेन देविका पापनाशिनी ।
 आजगाम यतस्तस्थौ दुर्वासा शंसितव्रतः ॥ २६ ।
 तदृष्ट्वा महदाश्चर्यं दुर्वासा विस्मयं ययौ ।

* स्थापयित्वेति भाष्ये ।

प्रक्षाल्य हस्तपादौ च तद्वस्त्रं शय्यान्वितम् ।
 बुभुजे परमप्रीतस्तथाचम्य विचक्षणः ॥ २७ ।
 तमस्थिशेषं व्याधन्तु क्षुधा दुर्बलताङ्गतम् ।
 उवाच वेदाः साङ्गस्ते सरहस्या पदक्रमाः ।
 ब्रह्मविद्या पुराणानि प्रत्यक्षाणि भवन्तु ते ॥ २८ ।
 एवमप्रदाहरन्तस्य दुर्वासा नाम चाकरोत् ।
 भवान्सत्यतपा नाम ऋषिराद्यो भविष्यसि ॥ २९ ।
 एवं दत्तवरो व्याधस्तमाह मुनिसत्तमम् ।
 व्याधो भूत्वाऽकथं ब्रह्मन्वेदानध्यापयाम्यहम् ॥ ३० ।

ऋषिरुवाच ।

प्राक्शरीरङ्गतन्तेऽद्य निराहारस्य सत्तम ।
 तपोमयं शरीरन्तेऽपृथग्भूतं न संशयः ॥ ३१ ।
 प्राग्विज्ञानं गतन्नाशमिदानीं शुद्धमक्षरम् ।
 उत्पन्नं शुद्धकायोऽसि सत्यमेतद्वीमि ते ।
 तेन वेदाश्च शास्त्राणि प्रतिभास्यन्ति वै मुने ॥ ३२ ।

इति वराहपुराणे सत्यतप उपाख्याने अष्टाविंशोऽध्यायः ।

ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सत्यतपा उवाच* ।

भगवन्हे शरीरे तु इति यत्परिकीर्तितम् ।
तस्मै कथय भेदं वै केन ब्रह्मविदां वर ॥ १ ।

दुर्वासा उवाच ।

न हे त्रीणि शरीराणि वाच्यं तद्विपरीतकम् ।
विभोगायतनञ्चैव शरीराणीति देहिनाम् ॥ २ ।
प्रागवस्थमधर्माख्यं परिज्ञानविवर्जितम् ।
अपरं सत्रतं तद्वि ज्ञेयमत्यन्तधार्मिकम् ॥ ३ ।
धर्माधर्मापभोगाय यत्तृतीयमतीन्द्रियम् ।
तत्त्रिभेदं विनिर्दिष्टं ब्रह्मविद्भिर्विचक्षणैः ॥ ४ ।
यावता धर्मभोगश्च भुक्तिश्चेति त्रिभेदकम् ॥ ५ ।
यस्तु भावः पुरा ह्यासीत्प्राणिनो निघ्नतस्तव ।
तत्पापाख्यं शरीरन्ते† पापसंज्ञमतोऽभवत् ॥ ६ ।
इदानीं शुभवृत्तिन्तु कुर्वतस्तप आर्जवम् ।
अपरन्धर्मरूपन्तु शरीरन्ते व्यवस्थितम् ।
तेन‡ वेदपुराणानि ज्ञातुमर्हस्यसंशयम् ॥ ७ ।

यदाष्टके सम्परिवर्तते पुमां-

* व्याध उवाच इति (ख) ।

† शरीरन्तु इति (क) ।

‡ येनेति (ग) ।

स्तदान्यवृत्तो भवतीह निश्चितम् ।

गताष्टवर्षस्तु पुमान्यदा भवे-

त्तदान्यचेष्टो भवतीह मानवः ॥ ८ ।

एकं शरीरं हि पृथक् निर्दिष्टं ब्रह्मवादिभिः ।

अवस्थामेदतश्चैवं तदेतत्कथितन्निधा ।

अन्तरन्नाग्निं चैतस्य यथा मृद्वटयोरिव ॥ ९ ।

कर्मकाण्डञ्चतुर्भेदं ब्राह्मणादिषु कीर्तितम् ।

तत्र वेदोक्तकर्माणि त्रयः कुर्वन्ति नित्यशः ॥ १० ।

त्रिशुश्रूषामथैकैस्तु एता वेदोदिताः क्रियाः ।

एतान्कर्मांस्तु विज्ञाय ब्राह्मणो यस्तपस्यति ।

तस्य मुक्तिर्भवेन्नूनं वेदवादरतस्य च ॥ ११ ।

सैत्यतपा उवाच ।

यत्तदेतत्परं ब्रह्म त्वया प्रोक्तं महामुने !

तस्य रूपं न जानन्ति योगिनोऽपि महात्मनः ॥ १२ ।

अनामगोचरहितममूर्त्तं मूर्त्तिवर्जितम् ।

कथं तज्ज्ञायते ब्रह्म संज्ञानामविवर्जितम् ॥ १३ ।

तत्तस्य संज्ञां कथय येन जानाम्यहं गुरो ॥ १४ ।

दुर्वासा उवाच ।

यदेतत्परमं ब्रह्म वेदे शास्त्रेषु पठ्यते ।

स वेदः पुण्डरीकाक्षः स्वयं नारायणो हरिः ॥ १५ ।

स यज्ञैर्विविधैरिष्टैर्दानैर्दत्तैश्च सत्तम ।

प्राप्यते परमो देवः स्वयं नारायणो हरिः ॥ १६ ।

सत्यतपा उवाच ।

भगवन् बहुवित्तेन ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ।
 प्राप्यते पुण्यकृद्भिर्हि देवो नारायणो भृशम् ॥ १७ ।
 अधनेन* कथन्देवः प्राप्यते तद्वदस्व मे ।
 वित्तेन च विना दानं दातुं विप्र न शक्यते ॥ १८ ।
 विद्यमानेऽपि न मतिः कुटुम्बासक्तचेतसः ।
 तस्य नारायणो दूरे सर्व्वथा प्रतिभाति मे ॥ १९ ।
 अत्यायासेन लभ्येत येन देवः सनातनः ।
 तन्मे विशेषतो ब्रूहि सर्व्ववर्णेः कृतम्भवेत् ॥ २० ।

दुर्वासा उवाच ।

कथयामि परं गुह्यं रहस्यन्देवनिर्म्मितम् ।
 धरण्या यत्कृतं पूर्वं मज्जन्या नु रसातले ॥ २१ ।
 पृथिव्याः पार्थिवो भावः सलिलेनातिरेचितः ।
 तस्मिन् सलिलमग्ने तु पृथ्वी प्रायाद्रसातलम् ॥ २२ ।
 सा भूतधारिणी देवी रसातलगता शुभा ।
 आराधयामास विभुं देवन्नारायणं विभुम् ॥ २३ ।
 उपवासव्रतैर्देवी नियमैश्च पृथग्विधैः ।
 कालेन महता तस्याः प्रसन्नो गरुडध्वजः ।
 उज्जहार स्थितौ स्थित्यां स्थापयामास सोऽव्ययः ॥ २४ ।

सत्यतपा उवाच ।

कोऽसौ धरण्या सञ्जीर्ण उपवासो महामुने ।

* अधमेनेति (क), (ख) ।

कानि व्रतानि च तथा एतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ २५ ।

दुर्वासा उवाच ।

यदा मार्गशिरः* मासि दशम्यान्नियतात्मवान् ।

कृत्वा देवार्चनन्धीमानग्निकार्य्यं यथाविधि ॥

शुचिवासाः प्रसन्नात्मा हव्यमन्नं सुसंस्कृतम् ।

भुक्त्वा पञ्चपदङ्गत्वा पुनः शौचन्तु पादयोः ॥

कृत्वाष्टाङ्गुलमात्रन्तु क्षीरहृक्षसमुद्भवम् ।

भक्षयेद्दन्तकाष्ठन्तु तत आचम्य यत्नतः ॥ २६।२७।२८ ।

स्पृष्ट्वा हाराणि सर्वाणि चिरम्यात्वा जनार्दनम् ।

शङ्खचक्रगदापाणिं पीताम्बरधरं विभुम् ॥

प्रसन्नवदनं देवं सर्व्वलक्षणपूजितम् ।

ध्यात्वा पुनर्जलं हस्ते गृह्णन्† भावैर्जनार्दनम् ॥

दद्यादर्घ्वञ्च देवाय करतोयेन मानवः ।

एवमुच्चारयन्वाचं तस्मिन् काले महामुने ॥ २९।३०।३१ ।

एकादश्यान्निराहारः स्थित्वा चैवापरेऽहनि ।

भोक्ष्यामि पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत ॥ ३२ ।

एवमुक्त्वा ततो रात्रौ देवदेवस्य सन्निधौ ।

जपन्नारायणायैति स्वपेत्तत्र विधानतः ॥ ३३ ।

ततः प्रभाते विमले नदीङ्गत्वा समुद्रगाम् ।

द्वतरां वा तडागं वा गृहे वा नियतात्मवान् ॥

* मार्गशिर इति आर्षं, मार्गशिरसीति साधु ।

† गृहीतेति साधु ।

आनीय मृत्तिकां शुद्धां मन्त्रेणानेन मानवः* ।
 धारणं पोषणस्त्वत्तो भूतानां देवि सर्व्वदा ॥
 तेन सत्येन मे पापं यावन्मोचय सुव्रते ।
 ब्रह्माण्डोदरतीर्थानि त्वया पृष्ठानि देवते ।
 तेनेमां मृत्तिकान्त्वत्तो गृह्य† स्यास्येऽद्य मेदिनि ।
 त्वयि सर्व्वे रसा नित्याः स्थिता वरुण सर्व्वदा ॥
 तैरिमां मृत्तिकां प्राप्य‡ पृतां कुरुहि§ मा चिरम् ।
 एवं मृदं तथा तोयं प्रगृह्यात्मानमात्मभेत् ।
 त्रिः कृत्वा शेषमृत्स्नात्वा सर्व्वाङ्गं लेपयेद्बुधः॥३४—३७॥
 वारुणेरेव मन्त्रैस्तु स्नानं कुर्याद्यथाविधि ।
 स्नात्वा चावश्यकं कृत्वा पुनर्देवगृहं व्रजेत् ॥ ३८ ।
 तत्पाराध्य मया युक्तं देवं नारायणं प्रभुम् ।
 केशवाय नमः पादौ कटिं दामोदराय च ॥ ३९ ।
 जरुयुग्मं नृसिंहाय उरः श्रीवत्सधारिणे ।
 कोष्ठं कौस्तुभवासाय वक्षः श्रीपतये तथा ॥ ४० ।
 त्रैलोक्ये विजयायेति वाह् सवर्वात्मने शिरः ।
 रथाङ्गधारिणे चक्रं शङ्करायेति वारिजम् ॥ ४१ ।

* (ग) पुस्तके अधनेन कथं देव इत्यस्मात् जागरं तत्र कार्य्यदित्यन्तः सन्दर्भो नास्ति ।

† गृहीत्विति साध ।

‡ स्नावयित्विति साध ।

§ कुरुहीति आप्यं, कुरु इति साध ।

॥ (ख) पुस्तके (३७) श्लोकस्य शेषपरणं तथाऽपरश्लोकस्य चरणत्रयं नास्ति ।

गम्भीरायेति च गदामभोजं शान्तिमूर्त्त्ये ।
 एवमभ्यर्च्य देवेशं देवं नारायणं प्रभुम् ।
 पुनस्तस्याग्रतः कुम्भान् चतुरः स्थापयेद्बुधः ।
 जलपूर्णान्समाख्यांश्च तिलपूर्णैः सकाञ्चनैः ॥ ४२।४३ ।
 चत्वारस्ते समुद्रास्तु कलशाः परिकीर्त्तिताः ।
 तेषां मध्ये शुभं पीठं स्थापयेदस्त्रगर्भितम् ॥ ४४ ।
 सौवर्णं राजतं पात्रं ताम्रं वादरवं तथा ।
 अलाभे सर्वपात्राणां पालाशं पत्रमिष्यते ॥ ४५ ।
 तोयपूर्णन्तु तत्कृत्वा तस्मिन्पात्रे ततो न्यसेत् ।
 सौवर्णं मत्स्यरूपेण कृत्वा देवं जनार्दनम् ॥
 सर्वावयवसंयुक्तं सर्वाभरणभूषितम् ।
 तत्रानेकविधैर्भक्ष्यैः*फलैः पुष्पैश्च शोभितम् ।
 गन्धधूपैश्च वस्त्रैश्च अर्चयित्वा यथाविधि ॥ ४६।४७ ।
 रसातलगता वेदा यथा देव त्वया हृताः ।
 मत्स्यरूपेण तद्वन्मां भवानुद्धर केशव ॥ ४८ ।
 एवमुच्चार्य तस्याग्रे जागरं तत्र कारयेत् ॥ ४९ ।
 यथा विभवसारेण प्रभाते विमले तथा ।
 चतुर्णां ब्राह्मणानाञ्च चतुरो दापयेद्वटान् ॥ ५० ।
 पूर्वन्तु बह्वृचे* दद्याच्छन्दोगे दक्षिणं तथा ।
 यजुःशाखान्विते दद्यात्पश्चिमं घटमुत्तमम् ॥ ५१ ।
 उत्तरङ्गामतो दद्यादेष एव विधिः स्मृतः ।

ऋग्वेदः प्रीयतां पूर्वे सामवेदस्तु दक्षिणे ॥
 यजुर्वेदः पश्चिमतो अथर्ववेदोत्तरेण तु ।
 अनेन क्रमयोगेन प्रीयतामिति वाचयेत् ॥ ५२।५३ ।
 सौवर्णं मत्स्यरूपस्तु आचार्याय निवेदयेत् ।
 गन्धधूपादिवस्त्रैश्च सम्पूज्य विविधक्रमात् ॥ ५४ ।
 यस्त्विमं सरहस्यञ्च मन्त्रसैवोपपादयेत् ।
 विधानं तस्य वै दत्त्वा फलं कोटिगुणोत्तरम् ॥ ५५ ।
 प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहादिप्रतिपद्यते ।
 स कोटिजन्म नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ ५६ ।
 विधानस्य प्रदातासौ गुरुरित्युच्यते बुधैः ।
 एवं दत्त्वा विधानेन द्वादश्यां विष्णुमर्च्य च* ॥
 विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ ५७ ।
 सतिलं ताम्रपात्रञ्च स्थापितं कलशोपरि ।
 तत्सर्वं जलपात्रस्थं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 देवं दद्यान्महाभागस्ततो विप्रांश्च भोजयेत् ॥ ५८ ।
 भूरिणा परमानेन ततः पश्चात्स्वयन्वरः ।
 भुञ्जीत सहितो बालैर्वाग्यतः संयतेन्द्रियः ॥ ५९ ।
 अनेन विधिना यस्तु धरणीव्रतकृत्वरः ।
 तस्य पुण्यफलञ्चाग्न्यं शृणु बुद्धिमतां वर ॥ ६० ।
 यदि वक्त्रसहस्राणि भवन्ति मम सुव्रत ।
 आयुश्च ब्रह्मणस्तुल्यं भवेद्यदि महाव्रत ।

* अर्च्यं च इति आश्रमम्, अर्चयित्वा इति साधु ।

तदानीमस्य धर्मस्य फलं कथयितुम्वेत् ॥ ६१ ।
 तथाप्युद्देशतो ब्रह्मकथयिष्यामि तच्छृणु ।
 दशसप्तदशाब्दे च अष्टौ चत्वार एव च ॥
 लक्षायुतानि चत्वारि* एकस्थास्य चतुर्युगम् ।
 तैरेकसप्ततियुगं भवेन्नन्वन्तरं मुने ॥ ६२।६३ ।
 चतुर्दशाहोरात्रस्तु तावती रात्रिरिष्यते ।
 एवं त्रिंशद्दिनो मासः ते द्वादश समाः स्मृताः ॥ ६४ ।
 तेषां शतं ब्रह्मणस्तु आयुर्नास्त्यत्र संशयः ॥ ६५ ।
 यः सकृद्द्वादशीमेतामनेन विधिना क्षिपेत् ।
 स ब्रह्मलोकमाप्नोति तावत्कालञ्च तिष्ठति ॥ ६६ ।
 ततो ब्रह्मोपसंहारं संहारे तल्लयेच्चिरम् ।
 पुनः सृष्टौ भवेद्देवो राजा नाम महातपाः ॥ ६७ ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि इहलोककृतान्यपि ।
 अकामः कामतो वापि तानि नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ ६८ ।
 इह लोके दरिद्री यो भ्रष्टराज्योऽथवा नृपः ।
 उपोष्यते विधानेन स राजा जायते ध्रुवम् ॥ ६९ ।
 बन्ध्या नारी भवेद्या तु अनेन विधिना शुभा ।
 उपोष्यति भवेत्तस्याः पुत्रः परमधार्मिकः ॥ ७० ।
 अगम्यागमनं येन कृतं जानाति मानदः ।
 स इमं विधिमासाद्य तस्मात्पापादिमुच्यते ॥ ७१ ।
 ब्रह्मक्रियाया लोपेन बहुवर्षकृतेन च ।

उपोष्येमां सकृद्व्रत्या वेदसंस्कारमाप्नुयात् ॥ ७२ ।
 किमत्र बहुनेति न तदस्ति महामुने ।
 अप्राप्यं प्रापयति या अतः कार्या सदा नरैः ॥ ७३ ।
 अनेन विधिना ब्रह्मन् स्वयमेव ह्युपाधिता ।
 धरण्या ममया तात नात्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ।
 अदीक्षिताय नो देयं विधानं नास्तिकाय च ।
 देवब्रह्मद्विषे वापि न आव्यन्तु कदाचन ॥ ७५ ।
 गुरुभक्ताय दातव्यं सद्यः पापप्रणाशनम् ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं धनं धान्यं वरस्त्रियः ।
 भवन्ति विविधास्तस्य य उपोष्यति मानवः ॥ ७६ ।
 य इमं श्रावयेद्भक्त्या द्वादशीकल्यमुत्तमम् ।
 शृणोति वा स पापैस्तु सर्वैरेव प्रमुच्यते ॥ ७७ ।

इति वराहपुराणे धर्णीव्रते मत्स्यद्वादशीव्रतं नाम ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तथैव पौषमासे तु अमृतं मथितं सुरैः ।
 तत्र कूर्मो भवेद्देवः स्वयमेव जनार्दनः ॥ १ ।
 तस्येयन्तिथिरुद्दिष्टा महती कूर्मरूपिणः ।
 पौषमासस्य या शुक्ला दशमीति निगद्यते ॥ २

तस्यां प्रागेव सङ्कल्प्य प्राग्वत्स्नानादिकाः क्रियाः ।

निर्वर्त्याराधयेद्भक्त्या एकादश्यां जनार्दनम् ।

पृथङ्मन्त्रैर्मुनिश्रेष्ठ देवदेवं जनार्दनम् ॥ ३ ।

कूर्मार्घ्य पादौ प्रथमं प्रपूज्य

नारायणायेति हरेः कटिञ्च ।

सङ्कर्षणायेत्युदरं विशोके-

त्युरोभवायेति तथैव कण्ठम् ॥ ४ ।

सुवाहवे चैव भुजौ शिरश्च

नमोविशीलाय नमोऽस्तु देवः ।

स्वनाममन्त्रेण सुगन्धपुष्पै-

र्धूपादिनैवेद्यफलैर्विचित्रैः ॥ ५ ।

अभ्यर्च्य देवं कलशं तदग्रे

संस्थाप्य मालासितवस्त्रयुक्तम् ।

तं रत्नगर्भन्तु पुरेव कृत्वा

स्वशक्तितो हेममयञ्च देवम् ॥ ६ ।

समन्दरं कूर्मरूपेण कृत्वा

संस्थाप्य ताम्ने घृतपूर्णपात्रे ।

पूर्णे घटस्योपरि सन्निवेश्य

तद्वाङ्मणं पूज्य* तथैव दद्यात् ॥ ७ ।

खो ब्राह्मणान्पूज्य च दक्षिणादिभि-

र्यथाशक्त्या प्रीणयेद्देवदेवम् ।

नारायणं कूर्मरूपेण युक्तं
 पश्चात् भुञ्जीत स भूत्यवर्गः* ॥ ८ ।
 एवं कृते विप्र समस्तपापं
 विनश्यते नात्र कुर्याद्विचारः ।
 संसारचक्रं स विहाय शुद्धं
 प्राप्नोति लोकञ्च हरेः पुराणम् ॥ ९ ।
 प्रयान्ति पापानि विनाशमाशु
 श्रीमांस्तथा जायते सत्यधर्मः ।
 अनेकजन्मान्तरसञ्चितानि
 नश्यन्ति पापानि नरस्य भक्त्या ॥ १० ।
 प्रागुक्तरूपन्तु फलं लभेत
 नारायणस्तुष्टिमायाति सद्यः ॥ ११ ।
 इति वराहपुराणे कूर्मंदादशीव्रतं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।
 एवं माघे सिते पक्षे द्वादशी धरणीभूतः ।
 वराहस्य शृणुष्वद्यां मुने परमधार्मिक ॥ १ ।

* पश्चात् स्वयं भुञ्जीत भूत्यवर्ग इति (ख) ।

प्रागुक्तेन विधानेन सङ्कल्पस्थानमेव च ।
 कृत्वा देवं समभ्यर्च्य एकादश्यां विचक्षणः ॥ २ ।
 धूपनैवेद्यगन्धैश्च अर्चयित्वाऽनुत्तरः ।
 पश्चात्तस्याग्रतः कुम्भं जलपूर्णं तु विन्यसेत् ॥ ३ ।
 वराहायेति पादौ तु माधवायेति वै कटिम् ।
 क्षेत्रज्ञायेति जठरं विश्वरूपायेत्युरो हरेः* ॥ ४ ।
 सर्वज्ञायेति कण्ठं तु प्रजानां पतये शिरः ।
 प्रद्युम्नायेति च भुजौ दिव्यास्त्राय सुदर्शनम् ॥ ५ ।
 अमृतोद्भवाय शङ्खं तु एष देवार्चने विधिः ।
 एवमभ्यर्च्य मेधावी तस्मिन्कुम्भे तु विन्यसेत् ॥ ६ ।
 सौवर्णं रौप्यताम्रे वा पात्रे विभवशक्तितः ।
 सर्ववित्तैस्तु सम्पूर्णं स्थापयित्वा विचक्षणः ॥ ७ ।
 तत्र शक्त्या तु सौवर्णं वराहङ्कारयेद्बुधः† ।
 दंष्ट्राग्नेणीदृतां भूमिं सपर्वतवनद्रुमाम् ।
 माधवं मधुहन्तारं वराहरूपमास्थितम् ॥ ८ ।
 सर्वबीजभृतं पात्रं रत्नगर्भं घटोपरि ।
 स्थापयेत्परमं देवं जातरूपमयं‡ हरिम् ॥ ९ ।
 सितवस्त्रयुगाच्छन्नं ताम्रपात्रे तु वै मुने ।

* अत्र छन्दोदोष आर्षः, एवमन्यत्रापि ।

† स्थापयित्वा विचक्षणः इति (ख) ।

‡ ज्ञानरूपमयमिति (क), (ख) ।

स्थाप्याः* चयेद्गन्धपुष्पैर्नैवेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ १० ।
 पुष्पमण्डलिकां कृत्वा जागरं तत्र कारयेत् ।
 प्रादुर्भावाद्वरेस्तत्र वाचयेद्भावेद्युधः ॥ ११ ।
 एवम्पूजां विधायाथ प्रभाते उदिते रवौ ।
 शुचिः स्नात्वा हरिं पूज्य† ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ १२ ।
 वेदवेदाङ्गविदुषे साधुवृत्ताय धीमते ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय‡ आत्रियाय कुटुम्बिने ॥ १३ ।
 एवं सकुम्भन्तं दत्त्वा हरिं वराहरूपिणम्§ ।
 दत्त्वा चाथ लभेद्यत्तु फलं तन्मे निशामय ॥ १४ ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं श्रीः कान्तिमृष्टिरेव च ।
 दरिद्रो वित्तवान्सद्य अपुत्रो लभते सुतम् ॥ १५ ।
 अलक्ष्मीर्नश्यते सद्यो लक्ष्मीः संविश्यते बलात् ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं परलोके निशामय ॥ १६ ।
 अस्मिन्नर्थे पुरा वृत्तमितिहासं पुरातनम् ।
 प्रतिष्ठानेऽभवद्राजा वीरधन्वेति विद्युतः ॥ १७ ।
 स कदाचिद्वनम्प्रायान्मृगर्हताः परन्तपः ।
 व्यापादयन्मृगगणान्तर्पिवनमध्यगः ॥ १८ ।
 जघान मृगरूपान्सोऽज्ञानतो ब्राह्मणान्नृपः ।

* स्थापयित्वेति माधु ।

† पूज्य इति आर्षं, पूजयित्वा इति माधु ।

‡ विदुष इति (ग) ।

§ आर्षत्वाद्वितीया ।

भ्रातरस्तत्र पञ्चाशन्मृगरूपेण संस्थिताः ।

संवर्त्तस्य सुता ब्रह्मन्वेदाध्ययनतत्पराः ॥ १८ ।

सत्यतपा उवाच ।

कारणं किं समाश्रित्य ते चक्रुर्मृगरूपताम् ।

एतन्मे कीतुकं ब्रह्मन्प्रणतस्य प्रसीद मे ॥ २० ।

दुर्वासा उवाच ।

ते कदाचिदनं याता दृष्ट्वा हरिणपीतकान् ।

जातमात्रान् स्वमात्रा तु विहीनान्नृपसत्तम ॥ २१ ।

एकैकं जगृहुस्ते हि ते मृताः कन्दरास्थिताः ।

ततस्ते दुःखिताः सर्वे ययुः पितरमन्तिकम् ॥ २२ ।

ऊचुश्च वचनञ्चेदं मृगहिंसामृते मुने ॥ २३ ।

ऋषिपुत्रा ऊचुः ।

जातमात्रा मृगाः पञ्च अस्माभिर्निहता मुने ।

अकामतस्ततोऽस्माकं प्रायश्चित्तं विधीयताम् ॥ २४ ।

संवर्त्त उवाच ।

मत्पिता हिंसकश्चासीदहन्तस्मादिशेषतः ।

भवन्तः पापकर्माणि सञ्जाता मम पुत्रकाः ॥ २५ ।

इदानीं मृगचर्माणि परिधाय यतव्रताः ।

चरध्वं पञ्च वर्षाणि ततः शुद्धा भविष्यथ ॥ २६ ।

एवमुक्तास्तु ते पुत्रा मृगचर्मोपवीतिनः ।

वनं विविशुरव्यग्रा जपन्तो ब्रह्म शाश्वतम् ॥ २७ ।

तथा वर्षे व्यतिक्रान्ते वीरधन्वा महीपतिः ।

तत्राजगाम यस्मिंस्ती चरन्ति मृगरूपिणः ॥ २८ ।

ते चाप्येकतरोर्मूले मृगचर्मोपवीतिनः ।

जपन्तः संस्थितास्ते हि राज्ञा दृष्टा मृगा इति ॥ २९ ।

मत्वा विहासु युगपन्मृतास्ते ब्रह्मवादिनः ॥ ३० ।

तान्दृष्ट्वा तु मृताग्राजा ब्राह्मणान्धंसितव्रतान् ।

भयेन वेपमानस्तु देवराताश्रमं ययौ ॥ ३१ ।

तत्रापृच्छब्रह्महत्या मम जाता महामुने ।

आमूलात्तद्वधं वृत्तं कथयित्वा नराधिपः ॥ ३२ ।

भृशं शोकपरीतात्मा करोदातीव दुःखितः ।

स ऋषिर्देवरातस्तु रुदन्तं नृपसत्तमम् ॥

उवाच मा भैर्नृपते अपनेष्यामि पातकम् ।

पाताले सुतलाख्ये च यथा धात्री निमज्जती ।

उद्धृता देवदेवेन विष्णुना क्रोडमूर्त्तिना ॥ ३३ ।

तस्माद्भवन्तं राजेन्द्र ब्रह्मवध्यापरिप्लुतम् ।

उद्धरिष्यति देवोऽसौ स्वयमेव जनार्दनः ॥ ३४ ।

एवमुक्तस्ततो राजा हर्षितो वाक्यमब्रवीत् ।

कतरेण प्रकारेण स मे देवः प्रसीदति ।

प्रसन्ने चाशुभं सर्वं येन नश्यति सत्तम ॥ ३५ ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमुक्तो मुनिस्तेन देवरात इदं व्रतम् ।

आचख्यौ सोऽपि तत्कृत्वा भुक्त्वा भोगान्सुपुष्कलान् ॥

मृत्युकाले मुनिश्रेष्ठ सौवर्णेन विराजता ।

विमानेनागमत्स्वर्गमिन्द्रलोकं स पार्थिवः ॥ ३६।३७ ।
 तस्येन्द्रस्वर्गमादाय प्रत्युत्थानेन निर्ययौ ।
 आयात्तमिन्द्रं दृष्ट्वा तु तमूचुर्विष्णुकिङ्कराः ॥ ३८ ।
 न द्रष्टव्यो देवराजस्त्वं हीनस्तपसा इति ॥ ३९ ।
 एवं सर्वे लोकपाला निर्ययुस्तस्य तेजसा ।
 प्रत्याख्याताश्च तैर्विष्णुकिङ्करैर्हीनकर्मणः* ॥ ४० ।
 एवं स सत्यलोकान्तं गतो राजा महामुने ।
 अपुनर्मरुके लोके दाहप्रलयवर्जिते† ॥
 अद्यापि तिष्ठते देवैः स्तूयमानो महानृपः ।
 प्रसन्ने यज्ञपुरुषे किञ्चित् येन तद्भवेत् ॥ ४१।४२ ।
 इह जन्मनि सौभाग्यमायुरारोग्यसम्पदः ।
 एकैका विधिनोपास्ता ददात्यमृतमुत्तमम् ॥
 किं पुनः सर्वसंपूर्णः‡ स ददाति स्वकम्पदम् ।
 नारायणश्चतुर्मूर्तिः परार्क्षश्च न संशयः ॥ ४३।४४ ।
 यथैवोद्धृतवान्वेदान्मत्सरूपेण केशवः ।
 क्षीराम्बुधौ मथ्यमाने मन्दरं धृतवान्प्रभुः ॥ ४४ ।
 तद्वच्च कूर्मरूपी स्याद्वितीया पश्य वैष्णवी ।

* हीनकर्मण इति हेत्वर्थे पञ्चमी, लोकपालविशेषणत्वे हीनकर्मण इति भवितु-
 मर्हति, तथा कृतेऽत्र कन्दोभङ्गः ।

† वर्जित इति (क), (ख) ।

‡ वर्षसम्पूर्णे इति बहुषु पाठः ।

यथा रसातलात्स्माच्च धृतवान् पुरुषोत्तमः ।

वराहरूपी तद्वच्च तृतीया पश्य वैष्णवी ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रते वराहवादनोव्रतं नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्वत्फाल्गुनमासे तु या शुक्लेकादशी भवेत् ।

तामुपोष्य विधानेन हरिमाराधयेत्सुधीः ॥ १ ।

नरसिंहाय पादौ तु गोविन्दायेत्युरु तथा ।

कटिं विश्वभुजे पूज्यः अनिरुद्धेत्युरस्तथा ॥ २ ।

कण्ठन्तु शितिकण्ठाय पिङ्गकेशाय वैगिरः ।

असुरध्वंसनायेति चक्रन्तोयात्मने तथा ॥ ३ ।

शङ्खमित्येव सम्पूज्य गन्धपुष्पफलैस्तथा ।

तदग्रे घटमादाय सितवस्त्रयुगान्वितम् ॥ ४ ।

तस्योपरि नृसिंहन्तु सौवर्णं ताम्रभाजने ।

यथाविभवतः कृत्वा दारुवंशमयेऽपि वा ॥ ५ ।

रत्नगर्भे घटे स्थाप्य तं सम्पूज्य च मानवः ।

द्वादश्यां वेदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ६ ।

एवङ्मते फलं प्राप्तं यत्पुरा पार्थिवेन तु ।
 तस्याहं सम्यक्कामि वत्सनामा महामुने ॥ ७ ।
 आसीत्किम्पुरुषे वर्षे राजा परमधार्मिकः ।
 भारतेति च विख्यातस्तस्य वत्सः सुतोऽभवत् ॥ ८ ।
 स शत्रुभिर्जितः संख्ये हृतकोशो हिपादवान् ।
 वनं प्रायात्सपत्नीको वशिष्ठस्याश्रमेऽवसत् ॥ ९ ।
 कालेन महताः सोऽथ वशिष्ठेन महात्मना ।
 किङ्कार्यमिति स प्रोक्तो वसस्यस्मिन्महाश्रमे ॥ १० ।

राजोवाच ।

भगवन्हृतकोशोऽहं^१ हृतराज्योऽसहायवान्^२ ।
 शत्रुभिर्हृतः^३ सर्वस्वो भवन्तं शरणं गतः ॥ ११ ।
 उपदेशप्रदानेन प्रसीदं कर्तुमर्हसि ॥ १२ ।

दुर्वासा उवाच । ॥

एवमुक्तो वशिष्ठस्तु तस्येमां द्वादशीं मुने ।
 आदिदेश विधानेन॥ सोऽपि सर्वमथाकरोत् ॥ १३ ।

* गच्छता सोऽसी इति (ख) ।

† हृतकोशोऽहमिति (ख) ।

‡ हृतराज्यो विमेषत इति (ख), (ग) ।

§ हृतसर्वस्व इति (ख), हृतसङ्कल्प इति (ग) ।

॥ एष पाठः (ख) पुस्तके नास्ति ।

॥ विधिना प्रत्युवाचाऽय इति (ख) ।

तस्य वतान्ते भगवान्* नरसिंहस्तुतोप ह ।
 चक्रम्पादाच्च शतूनां विध्वंसनकरं मृधे† ॥ १४
 तेनास्तेषु स्वकं राज्यं जितवान् स नृपोत्तमः ।
 राज्ये स्थित्वाश्वमेधानां सहस्रमकरोत्प्रभुः‡ ॥
 अन्ते च विष्णुलोकाख्यं§ पदमागाच्च॥ सत्तमः ॥ १५
 एषा धन्या पापहरा द्वादशी भवता मुने ।
 कथितेमां॥ प्रसन्नेन श्रुत्वा कुरु यथेप्सितम् ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे नरसिंहदादजीवतं नाम द्वाचत्वारिंशीऽध्यायः ।

- * वतान्ते तस्य भगवान् इति (ख)
- † परमिति (ख), (ग) ।
- ‡ विभुविति (ग) ।
- § ब्रह्मलोकाख्यमिति (क) ।
- ॥ पदमापद्य इति (ख), (ग) ।
- ॥ कथिता येति (ग) ।

त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमेव मुने मासि चैत्रे सङ्कल्पा द्वादशीम् ।
उपोष्याराधयेद्भक्त्या देवदेवं जनार्दनम्* ॥ १ ।
वामनायेति पादौ तु विष्णवे कटिमर्चयेत् ।
वासुदेवाय जठरमुरः सङ्कर्षणाय च† ॥ २ ।
कण्ठं विश्वभृते‡ पूज्य§ शिरो वै व्यामरूपिणे ।
बाह्व विश्वजिते॥ पूज्यौ॥ स्वनाम्ना शङ्खचक्रकौ ॥ ३ ।
अनेन विधिनाभ्यर्च्य देवदेवं सनातनम्॥ ।
प्राग्वद्रत्नोदकं कुम्भं सम्पूतं पुरतो न्यसेत्** ॥ ४ ।
प्रागुक्तपात्रे संस्थाप्य काञ्चनं वामनं बुधः ।
यथाशक्त्या कृतं सर्वं सितयज्ञोपवीतिनम् ॥ ५ ।
कुण्डिकां स्थापयेत्पार्श्वे कृत्रिका पादुका तथा ।

* (ख) (ग) पुस्तकयोः श्लोकोऽयमेवं पठितः—

एवं मुने मासि चैत्रे या शुक्लैकादशी भवेत् ।

तामुपोष्य यजेत्पञ्चाङ्गत्वा देवन्तु वामनम् ॥

† वासुदेवेति जठरमुरः सम्पूर्णकाय चेति (क) ।

‡ विश्वहने इति (ख), (ग) ।

§ पूजयित्वेति साधु ।

॥ पूज्येति (ग) ।

॥ विधिना पूज्य देवदेवं जनार्दनमिति (ख), (ग) ।

* प्राग्वदेवीतमं कुम्भं सवस्त्रं पुरतो न्यसेदिति (ख), (ग) ।

अक्षमालाञ्च संस्थाप्य तृषिकाञ्च विशेषतः ॥ ६ ।
 एतैरुपस्करैर्युक्तं प्रभाते ब्राह्मणाय च* ।
 दापयेत्प्रीयतां विष्णुर्ऋष्वरूपीत्युदीरयेत्† ॥ ७ ।
 मासनान्ना तु संयुक्तं प्रादुर्भावाभिधानकम् ।
 प्रीयतामिति सर्व्वञ्च विधिरेष प्रकीर्तितः ॥ ८ ।
 श्रूयते च पुरा राजाः‡ हर्ष्यस्वः पृथिवीपतिः ।
 अपुत्रः स तपस्तेपे पुत्रमिच्छंस्तपोधन ॥ ९ ।
 तस्यैवं कुर्व्वतस्त्वष्टिं पुत्रार्थे§ मुनिसत्तम ।
 आजगाम हरिर्देवीं द्विजरूपं समाश्रितः ॥ १० ।
 स उवाच नृपं राजन् किन्ते व्यवसितन्त्विति॥ ।
 पुत्रार्थमिति सोवाच** तं विप्रः प्रत्युवाच ह ॥ ११ ।
 इदमेव विधानन्तु कुरु राजन्प्रयत्नतः†† ।
 एवमुक्त्वा तु राजानं क्षणादन्तर्हितः प्रभुः ॥ १२ ।
 राजाऽपि तं चकाराशु मन्त्रवित्तं‡‡ द्विजातये ।

* सहिजातये इति (ख), (ग) ।

† संपूज्य विधिरुदयान् ब्राह्मणाय हि वामनमिति (ख), (ग) ।

‡ पुरा राजन् इति (ख) ।

§ अष्टिं पुत्रार्थे इति (ख), (ग) ।

॥ तूर्णमिति (ग) ।

॥ उवाच तपसा राजन् किन्ते व्यवसितं प्रभो इति (ख), (ग) ।

** पुत्रार्थमिति सोवाच इति (क), सोवाचेति चापि स उवाचेति साधु ।

†† कुरु राजन्प्रयत्नतः इति (ख), (ग) ।

‡‡ मन्त्रवत्तमिति (ग) ।

हरिद्राय तथा प्रादाज्ज्योतिर्गर्भाय धीमते* ॥ १३ ।

यथादितेरपुत्रायाः† स्वयं पुत्रत्वमागतः ।

भगवंस्तेन सत्येन ममाप्यसु सुतो वरः ॥ १४ ।

अनेन विधिनोक्तेन तस्य पुत्रोऽभवन्मुने‡ ।

उग्राश्व इति विख्यातऽश्वक्रवर्त्ती महाबलः ॥ १५ ।

अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ।

अष्टराज्यो लभेद्राज्यं मृतो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ १६ ।

क्रीडित्वा सुचिरं तत्र ब्रह्म मर्त्यमुपागतः॥ ।

चक्रवर्त्ती भवेद्धीमान् यथातिरिव नाहुषः ॥ १७ ।

इति वराहपुराणे वामनवाक्ये त्रयोविंशोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

वैशाखेऽप्येवमेवन्तु सङ्कल्प्य विधिना नरः ।

तद्वत्स्नानं मृदा कृत्वा ततो देवालयं व्रजेत् ॥ १ ।

* गर्गाचार्याय धीमते इति (ख), (ग) ।

† तथादितेरपुत्राया इति (ख) ।

‡ भवेन्मुने इति (ग) ।

§ कुशल्याश्व इति विख्यात इति (ख), (ग) ।

॥ तत्र स्थित्वा ब्रह्म भोगान् मुक्त्वा मर्त्यमुपागत इति (ख) ।

तत्राराध्य हरिं भक्त्या एभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः* ।
 जामदग्न्याय पादौ तु उदरं सर्वधारिणे ॥ २ ।
 मधुसूदनायेति कटिमूर्धु श्रीवत्सधारिणे ।
 क्षरास्तकायेति भुजौ श्रितिकण्ठाय कूर्चकम् ।
 खनाम्ना शङ्खचक्री तु शिरो ब्रह्माण्डधारिणे ॥ ३ ।†
 एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।
 विन्यसेत्स्थापितं तद्वदस्त्रं युग्मं विशेषतः‡ ॥ ४ ।
 वैणवेन तु पात्रेण तस्मिन् स्थापयेद्हरिम् ।
 जामदग्न्येन रूपेण कृत्वा सौवर्णमग्रतः ॥ ५ ।§
 दक्षिणे परशुं हस्ते तस्य देवस्य कारयेत् ।
 अर्घगन्धैस्तु सम्पूज्य पुष्पैर्नानाविधैस्तथा॥ ६ ।
 ततस्तस्याग्रतः कृत्वा जागरं भक्तिनावितः॥ ।
 प्रभाते विमले सूर्ये ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।
 एवं नियमयुक्तस्य तत्फलन्तु निबोध** मे ॥ ८ ।

* देवमन्त्रैर्विचक्षण इति (क) ।

† एष श्लोकः (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

‡ संस्थाप्योत्तमवस्त्रेण वेष्टयेत्पुष्पमण्डपमिति (ख), (ग) ।

§ (ख), (ग) पुस्तकयोः श्लोक एव एवं पठितः—

कृत्वा तु वैणवे पात्रे तस्मिन् संस्थापयेद्हरिम् ।

जामदग्न्याय विष्णुनामं नाम्ना केशविनाशनम् ॥

॥ नानाविधैः पुष्पैरिति (ख), (ग) ।

॥ जागरं भक्तिमात्रेण इति (ख), (ग) ।

** तन्निबोधेति (ग) ।

आसीद्राजा महाभागो वीरसेनो महाबलः ।
 अपुत्रः स पुरा तीव्रन्तपस्तेपे महामनाः* ॥ ८ ।
 चरतस्तु तपो घोरं याज्ञवल्क्यो महामुनिः ।
 आजगाम महायोगी तन्द्रष्टुं नातिदूरतः ॥ ९ ॥
 तमायान्तमथो दृष्ट्वा ऋषिम्परमवर्चसम् ।
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा राजाभ्युत्थानमाकरोत् ॥ १० ॥
 स पूजितो मुनिः प्राह किमर्थं क्रियते तपः† ॥
 राजन्कथय धर्मज्ञ किङ्कार्थं ते‡ विवक्षितम् ॥ ११ ॥

• राजीवाच ।

अपुत्रीऽहं महाभाग नास्ति मे पुत्रसन्ततिः ।
 तेनेदन्तप आस्थाय क्षयिष्ये स्वतनूँ द्विज§ ॥ १२ ॥

याज्ञवल्क्य उवाच ।

अलं ते तपसानेन महाक्लेशेन पार्थिव ।
 अल्पायासेन ते पुत्री भविष्यति न संशयः ॥ १३ ॥

राजीवाच ।

कथं मे भविता पुत्रः स्वल्पायासेन वै द्विज¶ ॥

* महाबल इति (क) ।

† तप्यते तप इति (ख), (ग) ।

‡ किले कार्यमिति (ग) ।

§ तेन मे तप आस्थाय क्षिप्यते स्वतनुर्द्विज इति (ख), (ग) ।

¶ अल्पायासात्स वै द्विज इति (ख) ।

एतन्मे कथय प्रीत्या* भगवन् प्रणतस्य वै† ॥ १५ ॥

दुर्वासा उवाच ।

एवमुक्तो मुनिस्तेन पार्थिवेन यशस्विना ।

आचख्यौ द्वादशीक्षेमां वैशाखे सितपक्षजाम् ॥ १६ ॥

स हि राजा विधानेन पुत्रकामो विशेषतः ।

उपोष्य लब्धवान् पुत्रं नलं परमधार्मिकम् ॥ १७ ॥

योऽद्यापि कीर्त्यते लोके पुण्यश्लोको नरोत्तमः ।

प्रासङ्गिकं फलं ह्येतद्व्रतस्यास्य महामुने ॥ १८ ॥

सुपुत्रो जायते तस्य‡ विद्या श्रीः कान्तिरुत्तमा§ ।

द्रुह जन्मनि किञ्चित् परलोके शृणुष्व मे ॥ १९ ॥

कल्पमेकं ब्रह्मलोक उषित्वाण्मरसाङ्गणैः ।

क्रीडन्ति ते पुनः सृष्टौ जायन्ते चक्रवर्त्तिनः॥ ॥ २० ॥

त्रिंशत्कल्पसहस्राणि जीवन्ते नात्र संशयः** ॥ २१ ॥

इति वराहपुराणे द्वादशीमाहात्म्ये नामद्वयद्वादशीव्रतं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

* प्रीत इति (ग) ।

† प्रणतस्य इति (ग) ।

‡ निश्चयमिति (ग) ।

§ विद्यावान् कान्तिरुत्तमा इति (ख), (ग) ।

ण् वभित्वेति (ग), आर्षश्च तत् ।

॥ क्रीडन्त्यन्ते पुनः सृष्टौ चक्रवर्त्ति भवेदधुवमिति (ख), (ग) ।

** त्रिंशद्वयसहस्राणि जीवन्ते नात्र संशय इति (ख), (ग) ; जीवन्ति, जीवति

वा साधु ।

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

ज्यैष्ठमासेऽप्येवमेवं सङ्कल्प्य विधिना नरः ।
अर्चयेत्परमं देवं पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ॥ १ ।
नमो रामाभिरामाय पादौ पूर्वं समर्चयेत् ।
त्रिविक्रमायेति कटिं धृतविष्णाय चोदरम् ॥ २ ।
उरः संवत्सरायेति कण्ठं संवर्त्तकाय च ।
सर्वास्त्रधारिणे वाह्ये स्वनान्नाभरथाङ्गकैः ॥ ३ ।
सहस्रशिरसेऽभ्यर्च्य शिरस्तस्य महात्मनः ।
एवमभ्यर्च्य विधिवत्प्राग्वत्कुम्भन्तु विन्यसेत् ॥ ४ ।
प्राग्वदस्त्रेण संच्छ्वयं शीवर्णौ रामलक्ष्मणौ ।
अर्चयित्वा विधानेन प्रभाते ब्राह्मणाय तौ ।
दातव्यौ मनसा काममीहता पुरुषेण तु ॥ ५ ।
अपुत्रेण पुरा पृष्टो राज्ञा दशरथेन च ।
पुत्रकामपरः पञ्चादशिष्ठः परमार्चितः ।
इदमेव विधानन्तु कथयामास स द्विजः ॥ ६ ।
प्राग्रहस्यं विदित्वा तु स राजा कृतवानिदम् ।
तस्य पुत्रः स्वयं जज्ञे रामनामा महाबली ॥ ७ ।
चतुर्धा सोऽव्ययी विष्णुः परितुष्टो महामुने ।
एतदैहिकमाख्यानं पारत्रिकमथो नृणाम् ॥ ८ ।

तावन्नेगान् भुञ्जते स्वर्गलोके

यावदिन्द्रो देवसङ्घाश्च सर्व्वे ।

अतीतकाले पुनरेत्य मर्त्यं

भवेत्स राजा शतयज्ञयाजी ॥ ८ ।

निष्काम एवं व्रतमस्य चीर्त्वाः*

नश्यन्ति पापानि च तस्य पुंसः ।

प्राप्नोति निर्व्वर्णमलञ्च शाश्वतम् ॥ १० ।

इति वराहपुराणे रामदादशीव्रतं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

आषाढेऽप्येवमेव स्यात्सङ्कल्पः विधिना नरः ।

चक्रपाणयेति भुजौ कण्ठं भूपतये तथा ॥ १ ।

स्वनाम्ना शङ्खचक्रौ तु पुरुषायेति वे शिरः ।

एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ॥ २ ।

विन्यस्य वस्त्रसंयुक्तं तस्योपरि ततो न्यसेत् ।

काञ्चनं वासुदेवन्तु चतुर्व्यूहं सनातनम् ॥ ३ ।

तमभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।

प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्देवादरते तथा ॥ ४ ।

* एतच्चरणद्वयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

एवं नियमयुक्तस्य यत्पुण्यं तच्छृणुष्व मे ।
 वसुदेवोऽभवच्छ्रेष्ठो यदुवंशविवर्धनः ॥ ५ ।
 देवकी तस्य भार्या तु समानव्रतधारिणी ।
 सा त्वपुत्राभवत्साध्वी पतिधर्मपरायणा ॥ ६ ।
 तस्य कालेन महता नारदोऽभ्यगमद्गृहम् ।
 पूजितो वसुदेवेन भक्त्यासौ वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ।
 वसुदेव शृणुष्वेदं देवकार्यं ममानघ ।
 श्रुत्वैताञ्च कथां शीघ्रमागतोऽस्मि तवान्तिकम् ॥ ८ ।
 पृथिवी देवसम्मितिं मया दृष्टा यदूत्तम ।
 गत्वा च जल्पती भारं न शक्ता ऊहितुं* सुराः ।
 पीडयन्ति समेता मां ताह्नध्वं† सुरोत्तमाः‡ ॥ ९ ।
 एवमुक्ताः पृथिव्या तै देवा नारायणं गताः ।
 मनसा ध्यातमात्रः स देवः प्रत्यक्षतां ययौ ॥ १० ।
 उवाच च सुरश्रेष्ठः स्वयं कार्यमिदं सुराः ।
 साधयामि न सन्देहो मर्त्यङ्गत्वा मनुष्यवत् ॥ ११ ।
 किन्त्वाषाढे शुक्लपक्षे या नारी सह भर्तृणा ।
 उपोष्यति मनुष्येषु तस्या गर्भे भवाम्यहम् ॥ १२ ।
 एवमुक्ता गता देवाः स्वयञ्चाहमिहागतः ।
 उपदिष्टन्तु भवतः अपुत्रस्य विशेषतः ॥ १३ ।

* न शक्या ऊहितुरिति (ग) पुस्तके पाठः । बोदुं बोदुर्वेति साधु ।

† हनध्वमिति आर्षे, हतेति साधु ।

‡ सुरोत्तम इति (ग) ।

एताञ्च द्वादशीकृत्वा वसुदेवो महाययाः ।

पुत्रं लेभे स कृष्णाख्यः* महतीञ्च त्रियं तथा ॥ १४ ।

भुक्त्वा प्राज्यत्रियं सोऽथ गतिम्परमिकां ययौ ।

एष ते विधिरुद्दिष्ट आषाढे मासि वै मुने ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे कृष्णद्वादशीव्रतं षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

आव्रणे मासि शुक्लायामेकादश्याञ्चरेद्धतम् ।

अर्चयेत्पूर्वविधिना गन्धपुष्पैर्जगार्हणम् ॥ १ ।

दामोदराय पादौ तु हृषीकेशाय वै कटिम् ।

सनातनेति जठरमुरः श्रीवत्सधारिणे ॥ २ ।

चक्रपाणयेति भुजौ कण्ठञ्च हरये तथा* ।

मुञ्जकेशायेति शिरो भद्राय च शिखां तथा† ॥ ३ ।

* पुत्राख्यमिति (ग) ।

* कण्ठं भूपतये तथा इति (ख) ।

† स्नानान्ना शङ्खचक्रौ तु पुरुषायेति वै शिरः इति (ख) ।

एवं सम्पूज्य संस्थाप्य कुम्भं पूर्व्वदेव तु ।
 संवेष्ट्य वस्त्रयुग्मेन तस्योपरि ततो न्यसेत्* ॥ ४ ।
 काञ्चनं देवदेवन्तु† दामोदरसनामकम् ।
 तमभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ५ ।
 प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्वेदेदाङ्गपारगे ।
 एवं नियमयुक्तस्य प्रभावं तच्छृणुष्व मे ॥ ६ ।
 एष वै विधिरुद्दिष्टः श्रावणे मासि वै सुने ।
 एतस्यास्य प्रभावं यच्छृणु पापप्रणाशनम् ॥ ७ ।
 पुरा कृतयुगे राजा नृगो नाम महाबलः ।
 बभ्राम स वनं घोरं मृगयासक्तमानसः ॥ ८ ।
 स कदाचित्तुरङ्गेण गतो दूरं महद्वनम् ।
 व्याघ्रसिंहगजाकीर्णं दस्युसर्पनिषेवितम् ॥ ९ ।
 एकाकी तत्र राजा तु अश्वं मुच्य‡ तरोरधः ।
 स्वयं कुशमथास्तीर्य्य सुप्तो दुःखसमन्वितः ॥ १० ।
 तावत्तत्रैव लुब्धानां सहस्राणि चतुर्दश ।
 आगतानि मृगान्हन्तुं रात्रौ रात्रः समन्ततः ॥ ११ ।
 तत्रापश्यन्ततः सुप्तं हेमरत्नविभूषितम् ।

* (ख) पुस्तके श्लोक एष एवं पठितः—

एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्यायतो घटम् ।

विन्यस्य वस्त्रसंयुक्तं तस्योपरि ततो न्यसेत् ॥

† काञ्चनं वासुदेवन्तु इति (ख) ।

‡ मुच्येति शार्प, मुक्तेति साधु ।

नृगं राजानमत्युग्रं श्रिया परमया युतम् ॥ १२ ।
 ते गत्वा त्वरितं व्याधाः स्वभर्त्से सश्रवेदयन् ।
 सोऽपि रत्नसुवर्णार्थं राजानं हन्तुमुद्यतः ॥ १३ ।
 तुरगस्य च हेतोस्तु निस्त्रिंशान्वनचारिणः ।
 राजानं सुप्तमासाद्य निगृहीतुं* प्रचक्रसुः ॥ १४ ।
 तावद्राज्ञः शरीरात्तु श्वेताभरणभूषिता ।
 नारी काचित्समुत्तस्थौ स्रक्चन्दनविभूषिता ॥ १५ ।
 उत्थाय चक्रमादाय ते स्नेच्छा विनिपातिताः ॥ १६ ।
 दस्यून्निहत्य सा देवी तस्य राज्ञस्तनुं पुनैः ।
 प्रविशन्त्याशु राजापि प्रतिबुद्धः प्रदिष्टवान् ॥ १७ ।
 स्नेच्छांस्तु निहतान्दृष्ट्वा तां स्वमूर्त्तौ लयङ्गताम् ।
 अश्वमारुह्य स पुनर्वामदेवाश्रमं ययौ ॥ १८ ।
 तत्रापृच्छदृषिं भक्त्या का स्त्री के ते निपातिताः ।
 एतत्कार्यं ऋषे मह्यं प्रसीद कथयस्व मे ॥ १९ ।

वामदेव उवाच ।

त्वमासीच्छूद्रजातीयः अन्यजन्मनि पार्थिवः ।
 तत्र त्वया ब्राह्मणेभ्यः श्रुता चेयं कृता पुरा ॥ २० ।
 आवणस्य तु मासस्य शुक्लपक्षेषु द्वादशी ।
 सा विधानात्त्वया राजन् भक्त्या च समुपोषिता ॥ २१ ।
 उपोषितायां तस्यान्तु राज्यं लब्धं त्वयाऽनघ ।

सर्वापत्सु च सा देवी भवन्तं परिरक्षति ॥ २२ ।
यया विनिहताः क्रूरा स्नेच्छाः पापसमन्विताः ।
भवांस्र रक्षितो राजन् श्रावणहादशीति सा ॥ २३ ।
एकैव पाति चापत्सु राज्यमेकैव यच्छति ।
किं पुनर्हादशीतास्तु याभ्य ऐन्द्रश्च गच्छति ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे बृहदादशीव्रतं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दैर्वासा उवाच ।

तद्गङ्गाद्रपदस्यापि या शुक्लैकादशी भवेत् ।
तस्यां सङ्कल्प्य विधिना देवदेवं समर्चयेत् ॥ १ ।
नमोऽस्तु कल्किने पादौ हृषीकेशाय वै कटिम् ।
स्नेच्छविध्वंसनायेति जगन्मूर्ते तथोदरम् ॥ २ ।
शितिकण्ठाय कण्ठस्तु खड्गपाणेति* वै भुजौ ।
चतुर्भुजायेति हस्तौ विश्वमूर्ते† तथा शिरः ॥ ३ ।
एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।

* खड्गपाणये इति साधु ।

† विश्वमूर्तये इति साधु । एवमन्यत्र

विन्यसेत्कल्किनं देवं सौवर्णं तत्र कारयेत् ॥ ४ ।
 सितवस्त्रेण संयुक्तं गन्धपुष्पोपशोभितम् ।
 कृत्वा प्रभाते विप्राय प्रदेयं शास्त्रवित्तमे* ॥ ५ ।
 एवं कृते भवेद्यत्तु तन्निबोध महामुने ।
 पूर्वं राजा विशालोऽभूत्काशिपुर्थां महाबलः ।
 गोत्रजैर्हृतराज्योऽसौ गन्धमादनमाविशत् ॥ ६ ।
 तस्य द्रोण्यां महाराज वदरीं प्राप शोभनाम् ।
 हृतराज्यो विशेषेण गतश्रीको नरोत्तमः ॥ ७ ।
 कदाचिदागतौ तत्र पुराणावृषिसत्तमौ ।
 नरनारायणौ देवौ सर्वदेवनमस्कृतौ ॥ ८ ।
 तौ दृष्ट्वा तत्र राजानं पूर्वागतमरिन्दमौ ।
 ध्यायन्तं परमं ब्रह्म विष्णुाख्यं परमं पदम् ॥ ९ ।
 तौ प्रीतावूचतुश्चैवं राजानं क्षीणकल्मषम् ।
 वरं वृणीष्व राजेन्द्र वरदौ स्वस्तवागतौ ॥ १० ।

राजोवाच ।

भवन्तौ कौ न जानामि कस्य गृह्णाम्यहं वरम् ।
 आराधयामि यं तस्माद्वरमिच्छामि शोभनम् ॥ ११
 एवमुक्त्वौ तु तौ प्रोचुः† कमाराधयसे प्रभो ।
 कं वा वरं वृणीषि त्वं कथयस्व कुतूहलात् ॥ १२ ।

* शास्त्रवित्तमायेति साधु ।

† प्रोचतुरिति साधु ।

एवमुक्तस्ततो राजा विष्णुमाराधयाम्यहम् ।
 कथयित्वा स्थितस्तूष्णीं ततस्तावूचतुः पुनः ॥ १३ ।
 राजंस्तस्यैव देवस्य प्रसादादावयोर्वरः ।
 दातव्यस्ते वरं ब्रूहि कस्ते मनसि वर्त्तते ॥ १४ ।

राजोवाच ।

यथा यज्ञेश्वरं देवं यज्ञैर्विविधदक्षिणैः ।
 यष्टुं समर्थता मे स्यात्तथा मे ददतां* वरम् ॥ १५ ।
 स्वयं नारायणो देवो लोकमार्गप्रदर्शकः ।
 मया सह तपः कुर्वन्वदर्थ्यां लोकभावनः ॥ १६ ।
 अयं मत्स्योऽभवत्पूर्वं पुनः कूर्मः सुरूपवान् ।
 वराहश्चाभवद्देवो नरसिंहस्ततोऽभवत् ॥ १७ ।
 वामनस्तु ततो जातो जामदग्न्यो महाबलः ।
 पुनर्द्वाशरथीभूत्वा मोहयामास पार्थिवः ॥ १८ ।
 स कलान्दस्यवो† स्नेच्छान् घातयित्वा महीमिमाम् ।
 प्रकृतिस्थां चकारायं‡ स एष भगवान्हरिः ॥ १९ ।
 नारसिंहेण रूपेण तद्वत्पापभयान्नरैः ।
 वामनं मोहनाशाय वित्तार्थे जमदग्निजम् ॥ २० ।
 क्रूरशत्रुविनाशाय यजेद्वाशरथिं बुधः ।
 बलकृष्णो यजेद्दीमान् पुत्रकामो न संशयः ॥ २१ ।

* दत्तामिति साधु ।

† दस्यव इति चार्थे, दस्यूनिति साधु ।

‡ चकाराद्य इति (ग) ।

रूपकामो यजेद्बुधं शत्रुघाताय कल्किनम् ।
 एवमुक्त्वा नरस्तस्य इमामेवाब्रवीन्मुनिः ॥ २२ ।
 द्वादशीं कृतवान्सोऽपि चक्रवर्त्ती बभूव ह ।
 तस्यैव नाम्ना वदरी विशालाख्याभवन्मुने ॥ २३ ।
 इहजन्मनि राजासौ राज्यं कृत्वा इयादनम्* ।
 यज्ञैश्च विविधैरिष्टा परं निर्वाणमाप्तवान् ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे कल्किद्वादशीव्रतं नाम अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ऊनपञ्चाशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्ददृश्वयुजे मासि द्वादशी शुक्लपक्षजा ।
 तस्यामभ्यर्चयेद्देवं पद्मनाभं सनातनम् ॥ १ ।
 पद्मनाभाय पादौ तु कटिं वै पद्मयोनये ।
 उदरं सर्वदेवाय पुष्कराक्षाय वै उरः ।
 अव्ययाय तथा पाणिं प्राग्वदस्त्राणि पूजयेत् ॥ २ ।
 प्रभवाय शिरः पूज्य प्राग्वदग्रे घटं न्यसेत् ॥ ३ ।
 तस्मिन् सौवर्णिकं देवं पद्मनाभन्तु विन्यसेत् ।
 तमेव देवं संपूज्य गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।

* इयादिति आर्षं, इयायेति द्वाधु ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्यां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ४ ।
 एवं कृते तु यत्पुण्यं तन्निबोध महामते ॥ ५ ।
 आसीत्कृतयुगे राजा भद्राश्वो नाम वीर्यवान् ।
 यस्य नाम्नाभवद्वर्षं भद्राश्वं नाम नामतः ॥ ६ ।
 तस्यागस्त्यः कदाचित्तु गृहमागत्य सत्तम ।
 उवाच सप्तरात्रन्तु वसामि भवतो गृहे ।
 तं राजा शिरसा नत्वा स्वीयतामित्यभाषत ॥ ७ ।
 तस्य कान्तिमती नाम भार्या परमशोभना ।
 तस्यास्तेजः सभभवद्वादशादित्यसन्निभम् ॥ ८ ।
 शतानि पञ्च तस्यासत्सपत्नीनां यतव्रताः ।
 ता दास्य इव कर्माणि कुर्व्वन्त्यहरहः शुभाः ॥ ९ ।
 कान्तिमती महाभङ्गा भार्या तस्य विशेषतः ।
 तामगस्त्यस्तथा दृष्ट्वा रूपतेजोऽन्वितां शुभाम् ॥ १० ।
 सपत्न्यश्च भयात्तस्याः कुर्व्वन्त्यः कर्म शोभनाः ।
 राजा तु तस्या मुदितं मुखमेवान्वलोकयत् ॥ ११ ।
 एवम्भूतामथो दृष्ट्वा राज्ञीं परमशोभनाम् ।
 साधु साधु जगन्नाथेत्याहागस्त्यः प्रहर्षितः ॥ १२ ।
 द्वितीये दिवसेऽप्येवं राज्ञीं दृष्ट्वा महाप्रभाम् ।
 अहो मुष्टमहो मुष्टं जगदेतच्चराचरम् ॥ १३ ।
 इत्यगस्त्यो द्वितीयेऽङ्गि राज्ञीं दृष्ट्वाभ्युवाच ह ।
 तृतीयेऽहनि तां दृष्ट्वा पुनरेवमुवाच ह* ॥ १४ ।

* पुनरेवाभ्युवाच च इति (ख), (ग) ।

अहो मूढा न जानन्ति गोविन्दं परमेश्वरम् ।
 य एकेन दिनेनैव राजसुष्टः प्रदत्तवान् ॥ १५ ।
 चतुर्थे दिवसे हस्तावुत्थिष्य पुनरब्रवीत् ।
 साधु साधु अगस्त्य स्त्रीशूद्राः साधु साध्विति ॥ १६ ।
 हिजाः साधु नृपाः साधु वैश्याः साधु पुनः पुनः ।
 साधु भद्राश्च साधु त्वं साधु भोगस्त्य साधु ते ॥ १७ ।
 साधु प्रह्लाद साधुस्ते ध्रुव साधो महाव्रत ।
 एवमुक्त्वा ननर्त्ताच्चैरगस्त्यो राजसन्निधौ ॥ १८ ।
 एवभूतञ्च तं दृष्ट्वा सपत्नीको नृपोत्तमः ।
 किं हर्षकारणं ब्रह्मन्येनेत्यनृत्यते* भवान् ॥ १९ ।

अगस्त्य उवाच ।

अहो मूर्खः कुराजा त्वं अहो मूर्खाऽनुगास्त्वमी ।
 अहो पुरोहिता मूर्खा ये न जानन्ति मे मतम्† ॥ २० ।
 एवमुक्ते ततो राजा कृताञ्जलिरभाषत ।
 न जानीमो वयं ब्रह्मन् प्रश्नमेतत्त्वयेरितम् ।
 कथयस्व महाभाग यद्यनुग्रहकृद्भवान् ॥ २१ ।

अगस्त्य उवाच ।

इयं राज्ञी पुरा चाभूद्दासी वैश्यस्य वै गृहे ।
 नगरे हरिदत्तस्य त्वमस्याः पतिरेव च ।
 तस्यैव कर्मकारोऽभूः शूद्रः सेवनतत्परः ॥ २२ ।

* नृत्यतीति साध ।

† सतिमिति (ख), (ग) ।

स वैश्योऽश्वयुजे मासि द्वादश्यां नियतः स्थितः ।
 स्वयं त्रिण्णालयं गत्वा पुष्पधूपादिभिर्हरिम् ।
 अभ्यर्च्य स्वगृहं प्रायाद्भवन्ती रक्षपालकौ ।
 स्थाप्य द्वावपि दीपानां ज्वलनार्थं महामते ॥ २३।२४ ।
 गते वैश्ये भवन्ती तौ दीपान् प्रज्वालय संस्थितौ ।
 यावत्प्रभाता रजनी निशामिकां नरोत्तम ॥ २५ ।
 ततः काले मृता तौ तु उभौ द्वावपि दम्पती ॥ २६ ।
 तेन पुण्येन ते जन्म प्रियव्रतगृहेऽभवत् ।
 इयं पत्नी तु ते जाता पुरा वैश्यस्य दासिका ॥ २७ ।
 पारक्यस्यापि दीपस्य ज्वालितस्य हरेर्गृहे ।
 यः पुनः स्वेन वित्तेन विष्णोरग्रे प्रदीपकम् ।
 ज्वालयेत्तस्य यत्पुण्यं तत्संख्यातुं न शक्यते ।
 तेन साधो हरेः साधु इत्युक्तं वचनं मया ॥ २८।२९ ।
 पूर्णे संवत्सरे भक्तिं हरेः कृत्वा विचक्षणः ।
 संवत्सरार्धे त्रेतायां सममेतन्न संशयः ॥ ३० ।
 त्रिमासे द्वापरे भक्त्या पूजयन्लभते फलम् ।
 नमो नारायणेत्युक्त्वा कलौ तु लभते फलम् ॥ ३१ ।
 तेन मुष्टं जगत्सर्वं भक्तिमात्रं मयेरितम् ।
 पारक्यदीपस्योत्कर्षाद्देवाग्रे फलमीदृशम् ॥ ३२ ।
 भो राजन्यत्त्वया प्राप्तं फलमेतन्मयेरितम् ।
 अहो मूढा न जानन्ति हरेर्दीपक्रियाफलम् ॥ ३३ ।
 एवंविधा द्विजाग्रे च राजानो ये च भक्तितः ।

यजन्ते विविधैर्यज्ञैस्तेन ते साधवः स्मृताः ॥ ३४ ।
 अहन्तमेव मुक्तान्यं न पश्यामि महीतले ।
 तेन साधो अगस्त्येति मया चात्मा प्रशंसितः ॥ ३५ ।
 सा स्त्री धन्या स शूद्रस्तु तथा धन्यतरो मतः ।
 भर्तुः शुश्रूषणङ्गत्वा तत्परोक्षे हरेरिति ॥ ३६ ।
 सा स्त्री धन्या तथा शूद्रो द्विजशुश्रूषणे रतः ।
 तदाज्ञया हरेर्भक्तिः स्त्रीशूद्रौ तेन साध्विति ॥ ३७ ।
 आसुरं भावमाश्रित्य प्रह्लादः पुरुषोत्तमम् ।
 मुक्ता चान्यं न जानाति तेनासौ साधुर्न्यते ॥ ३८ ।
 प्रजापतिकुले भूत्वा बाल एव वनं गतः ।
 आराध्य विष्णुं प्राप्तश्च स्थानं परमशीभनम् ॥ ३९ ।
 तेन साधो ध्रुवेत्येवं मर्याक्तं राजसत्तम ॥ ४० ।
 इति राजा वचः श्रुत्वा अगस्त्यस्य महात्मनः ।
 अर्होपदेशं राजासौ पप्रच्छ मुनिपुङ्गवम् ।
 अगस्त्यश्च महाभागः कार्त्तिक्यां पुष्करं व्रजत्* ॥ ४१ ।
 गतेऽगस्त्ये प्रगच्छन्वै भद्राश्वस्य निवेशनम् ।
 पृष्ट्य राज्ञा तामेव द्वादशीं मुनिसत्तमः ॥ ४२ ।

दुर्वासा उवाच ।

इदमेव मया तुभ्यं कथितं ते तपोधन ।
 कथयित्वा पुनर्वाक्यमगस्त्यो नृपसत्तमम् ॥ ४३ ।

* अत्रजदिति साधु । व्रजति (ग) इत्यपि शब्दप्रत्ययान्तस्य विभेदणत्वादय्या समापकक्रिया काङ्क्षिता भवति ।

उवाच पुष्करं यामि सपुत्रश्चासु ते गृहम् ।*
 एवमुक्त्वा जगामाशु सद्योऽदर्शनतां मुनिः ॥ ४४ ।
 द्वादशीं पद्मनाभस्य राजा स विधिना ततः ।
 उपोष्य परमङ्गाममिह जन्मनि चाप्तवान् ॥ ४५ ।
 पुत्रपौत्रैः परिहृतो भुक्त्वा भोगानथोत्तमान् ।
 पद्मनाभप्रसादेन वैष्णवं स्थानमाप सः ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे पद्मनाभद्वादशीव्रतं नाम ऊनपञ्चाशोऽध्यायः ।

पञ्चाशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

गत्वा तु पुष्करन्तीर्थमगस्त्यो मुनिपुङ्गवः ।
 कार्त्तिक्यामाजगामाशु पुनर्भद्राश्वमन्दिरम् ॥ १ ।
 तमागतं मुनिं प्रेक्ष्य राजा परमधार्मिकः ।
 अर्घपाद्यादिभिः पूज्य कृतासनपरिग्रहम् ।
 उवाच ऋषितो* राजा तमृषिं शंसितव्रतम् ॥ २ ।

राजोवाच ।

भगवन् कथितं पूर्वं त्वया ऋषिवरोत्तम ।

* एतदङ्गं (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

* ऋषित इति (ख), (ग) ।

आश्विने मासि द्वादश्यां विधानन्तर्कृतं मया ।

इदानीं कार्तिके मासि यस्यात्पुण्यं वदस्व मे ॥ ३ ।

अगस्त्य उवाच ।

कार्तिकी द्वादशी राजवृक्षा परमपावनी ।

उपोष्य विधिना येन यच्चास्याः प्राप्यते फलम् ।

तदहं संप्रवक्ष्यामि शृणोत्ववहितो भवान् ॥ ४ ।

पूर्वोक्तविधिना सम्यक् सङ्कल्प्य स्नानमाचरेत् ॥ ५ ।

तमेव पूजयेद्देवं नारायणमकल्मषम् ।

नमः सहस्रशिरसे शिरः सम्पूजयेद्धरेः* ॥ ६ ।

पुरुषायेति च भुजौ कण्ठं वै विश्वरूपिणे ।

ज्ञानास्त्रायेति चास्त्राणि श्रीवक्त्राय तथा उरः ॥ ७ ।

जगद्रसिष्णवे तुभ्यं† उदरं दिव्यमूर्तये ।

कटिं सहस्रपादाय पादौ देवस्य पूजयेत् ॥ ८ ।

अनुलोमेन देवेशं पूजयित्वा विचक्षणः ।

नमो दामोदरायेति सर्वाङ्गं पूजयेद्धरेः ॥ ९ ।

एवं सम्पूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटान्‡ ।

स्थापयेद्रत्नगर्भांस्तु सितचन्दनचर्चितान् ॥ १० ।

स्नग्दामवद्भग्रीवांस्तु सितवस्त्रावगुण्ठितान् ।

* (ग) पुस्तके एतस्मादनन्तरं एवं सम्पूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटानित्यधिकः पाठो वर्तते ।

† पूज्यमिति (ख) ।

‡ एवं सम्पूज्य यत्रेव तदग्रे चतुरो घटानिति (ख), (ग) ।

स्थापितांस्ताम्बपात्रैस्तु तिलपूर्णेः सकाञ्चनैः ॥ ११ ।
 चत्वारः सागराश्चैव कल्पयेद्राजसत्तम ।
 तन्मध्ये प्राग्विधानेन सौवर्णं स्थापयेद्धरिम् ॥ १२ ।
 योगीश्वरं योगिगम्यं पीताम्बरधरं विभुम् ।
 एवं सम्पूज्य विधिवज्जागरन्तत्र* कारयेत् ॥ १३ ।
 कुर्याच्च वैष्णवं यज्ञं यजेद्योगीश्वरं हरिम् ।
 षोडशारे तथा चक्रे योगिभिर्बहुभिः कृते ॥ १४ ।
 एवं कृत्वा प्रभातेषु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 चत्वारः सागरां देयाश्चतुर्णां पञ्चमस्य च ॥ १५ ।
 योगीश्वरन्तु देवेशन्दद्यात्प्रयतमानसः ।
 वेदार्थं† तु समन्दत्तं द्विगुणं तद्विदे तथा‡ ॥ १६ ।
 आचार्ये पञ्चरात्राणाम् सहस्रगुणितं भवेत् ।
 यस्त्विमं सरहस्यन्तु समन्त्रञ्चोपपादयेत् ॥ १७ ।
 विधानं तस्य वै दत्तं कोटिकोटिगुणोत्तरम् ।
 गुरौ सति तु यश्चान्यमाश्रयेत्पूजये§त्कुधीः ॥ १८ ।
 स दुर्गतिमवाप्नोति दत्तमस्य च निष्फलम् ।
 प्रयत्नेन गुरौ पूर्वं पश्चादन्यस्य दापयेत् ॥ १९ ।
 अविद्यो वा सविद्यो वा गुरुरेव जनार्दनः ।

* एवं सम्पूजयेद्धरेर्जागरनिति (ख) ।

† वेदाय (ग) ।

‡ तद्वत्तं द्विगुणं तथा इति (ग) ।

§ पूजयन्निति (ग) ।

मार्गस्थो वाप्यमार्गस्थो गुरुरेव परा गतिः ॥ २० ।
 प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहादिप्रतिपद्यते ।
 युगकोटिं स नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ २१ ।
 एवं दत्त्वा विधानेन द्वादश्यां विष्णुमर्त्यं च ।
 विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ २२ ।
 धरणीव्रतमेतद्धि पुरा कृत्वा प्रजापतिः ।
 प्राजापत्यं तथा लेभे मुक्तिं ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ २३ ।
 तथा च हैहयो राजा कृतवीर्यो नराधिपः ।
 कार्त्तवीर्यं सुतं लेभे परं ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ २४ ।
 शकुन्तलाप्येवमेव व्रतं कृत्वा महामते ।
 लेभे च भरतं पुत्रं दौष्यन्तं चक्रवर्त्तिनम् ॥ २५ ।
 तथातीताश्च राजानो वेदोक्ताश्चक्रवर्त्तिनः ।
 अनेन विधिना प्राप्ताश्चक्रवर्त्तित्वमुत्तमम् ॥ २६ ।
 धरण्या अपि पाताले मग्नया* च पुरा कृतम् ।
 व्रतमेतत्ततो नाम्ना धरणीव्रतमुत्तमम् ॥ २७ ।
 समाप्तेऽस्मिन्धरा देवी हरिणा क्रोडमूर्त्तिना ।
 उद्धृता चापि तुष्टेन स्थापिता नौरिवान्धसि ॥ २८ ।
 धरणीव्रतमेतद्धि कीर्त्तितं ते मया मुने ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या यच्च कुर्यान्नरोत्तमः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रतं नाम पञ्चाशीऽध्यायः ।

* पातालं मग्नयेति (ख), (ग) ।

एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

श्रुत्वा दुर्वाससो वाक्यं धरणीव्रतमुत्तमम् ।
ययौ सत्यतपाः सद्यो हिमवत्पार्श्वमुत्तमम् ॥ १ ।
पुष्पभद्रा नदी यत्र शिला चित्रशिला तथा ।
वटो भद्रवटो यत्र तत्र तस्याश्रमो बभौ ।
तत्रोपरि महत्तस्य चरितं सम्भविष्यति ॥ २ ।

• धरण्युवाच ।

बहुकल्पसहस्राणि व्रतस्यास्य सनातन ।
मया कृतस्य तपसस्तन्मया विस्मृतं प्रभो ॥ ३ ।
इदानीन्त्वत्प्रसादेन प्राक्तनं स्मरतीं मम ।
जातं जातिस्मरत्वच्च विशोका परमेश्वर ॥ ४ ।
यदि नाम परन्देव कौतुकं हृदि वर्तते ।
अगस्त्यः पुनरागत्य भद्राश्वस्य निवेशनम् ।
यच्चकार स राजा तु तन्ममाचक्ष्व भूधर ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

प्रत्यागतमृषिं दृष्ट्वा भद्राश्वः श्वेतवाहनः ।
वीरासनगतं दृष्ट्वा कृत्वा पूजां विशेषतः* ।
अपृच्छन्मोक्षधर्माख्यं प्रश्नं सकलधारिणि ॥ ६ ।

---

* एतदङ्गं (ग) पुस्तके नास्ति ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन् कर्मणा केन ह्रियते भवसंसृतिः ।

किं वा कृत्वा न शोचन्ति मूर्त्ता मूर्त्तीपपत्तिषु ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

शृणु राजन्कथान्दिव्यां दूरासन्नव्यवस्थिताम् ।

दृश्यादृश्यविभागोत्थां समाहितमना नृपः ॥ ८ ।

नाहोन रात्रिर्न दृशो दिशश्च

न द्यौर्न देवा न दिनं न सूर्यः ।

तस्मिन्काले पशुपालेति राजा

स पालयामास पशूननेकान् ॥ ९ ।

तान् पालयन्* स कदाचिद्दिदृक्षुः

पूर्वं समुद्रञ्च जगाम तूर्णम् ।

अनन्तपारस्य महोदधेस्तु

तीरे वनं तत्र वसन्ति सर्पाः ॥ १० ।

अष्टौ द्रुमाः कामवहा नदी च

तिर्यक् चोर्ध्वं बभ्रमुस्तत्र चान्ये ।

पञ्च प्रधानाः पुरुषास्तथैकः

स्त्रियं बिभ्रते तैजसा दीप्यमानाम् ॥ ११ ।

सापि स्त्री स्वे वक्षसि धारयन्ती

सहस्रसूर्यप्रतिमं विशालम् ।

तस्याधरस्त्रिर्विकारस्त्रिवर्ण-

स्तं राजानं पश्य* परिभ्रमन्तम् ॥ १२ ।

तूष्णीम्भूता नृतकल्पा इवासन्†

नृपोऽप्यसौ तद्वनं संविवेश ।

तस्मिन् प्रविष्टे सर्व एते विविश-

र्भयादैक्यं गतवन्तः क्षणेन ॥ १३ ।

तैः सर्पैः स नृपो दुर्विनीतैः

संवेष्टितो दस्युभिश्चिन्तयानः ।

कथं चैतं न भविष्यन्ति येन

कथं चैते संमृताः सम्भवेयुः ॥ १४ ।

एवं राज्ञश्चिन्तयतस्त्रिवर्णः पुरुषोऽपरः ।

श्वेतं रक्तं तथा पीतं त्रिवर्णं धारयन्नरः ॥ १५ ।

स संज्ञां कृतवान्मह्यः‡ मपरोऽथ क यास्यसि ।

एवं तस्य ब्रुवाणस्य महन्नाम व्यजायत ॥ १६ ।

तेनापि राजा संवीतः स बुध्यस्वेति चाब्रवीत् ।

एवमुक्ते ततः स्त्री तु तं राजानं रुरोध ह ॥ १७ ।

मायाततं मा भैष्ट तं§ ततोऽन्यः पुरुषो नृपम् ।

संवेष्ट्यास्थितवान्वीरस्ततः सर्वेश्वरेश्वरः ॥ १८ ।

* 'दृष्ट्वा' स्थाने पश्येति आर्षम् ।

† आसीदिति स्थाने आसन्निति आर्षम् ।

‡ मत्त. इत्यस्य स्थाने मह्यमिति आर्षम् ।

§ तं माभैष्टेति (ग) ।

ततोऽन्ये पञ्च पुरुषा आगत्य नृपसत्तमम् ।

संवेष्ट्य संस्थिताः सर्वे ततो राजावरोवितः* ॥ १९ ।

रुध्य† राजन्विताः सर्वे एकीभूतास्तु दस्यवः ।

मथितुं शस्त्रमादाय लीनान्योऽन्यं ततो भयात् ॥ २० ।

तैर्लीनैर्नृपतेर्वैश्वं बभौ परमशोभनम् ।

अन्येषामपि पापानां कोटिः सायाभवन्नृप ॥ २१ ।

गृहे भूः सलिलं वह्निः सुखगीतश्च मारुतः ।

सावकाशानि शुभ्राणि पक्षैश्चैन गुणानि च ॥ २२ ।

एकैव तेषां सुचिरं संवेष्ट्यामज्य संस्थितम् ।

एवं स पशुपालोऽसौ कृतवानञ्जसा नृप ॥ २३ ।

तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा रूपञ्च नृपतेर्मृधे ।

त्रिवर्णः पुरुषो राजन्नब्रवीद्राजसत्तमम् ॥ २४ ।

त्वत्पुत्रोऽस्मि महाराज ब्रूहि किङ्करवाणि ते ।

अस्माभिर्वन्धुमिच्छद्भिर्भवन्तं निश्चयः कृतः ॥ २५ ।

यदि नाम कृताः सर्वे वयन्देव पराजिताः ।

एवमेव शरीरेषु लीनास्तिष्ठामः‡ पार्थिव ॥ २६ ॥

मय्येके§ तव पुत्रत्वङ्गते सर्वेषु सम्भवः ।

एवमुक्तस्ततो राजा तन्नरं पुनरब्रवीत् ॥ २७ ।

* राजनिरोधने इति (ख), विरोधित इति (ग) ।

† रुध्यति आर्षं, रुहा इति साधु ।

‡ अत्र विसर्गलोप आर्षः ।

§ एकस्मिन्निति साधु ।

पुत्रो भवति मे कर्त्ता अन्येषामपि सत्तम ।
 पुण्यमुखैर्नरैर्भावैर्नाहं लिप्ते कदाचन ॥ २८ ।
 एवमुक्त्वा स नृपतिस्तमात्मजमथाकरोत् ।
 तैर्विमुक्तः स्वयन्तेषां मध्ये स विरराम ह ॥ २९ ।

इति बराहपुगाख्ये अगस्तिगीतासु एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

हापञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

स त्रिवर्णी नृपः सृष्टः स्वतन्त्रत्वाच्च पार्थिवः ।
 अहंनामानमसृजत्पुत्रं पुत्रस्त्रिवर्णकः ॥ १ ।
 तस्यापि चाभवत्कन्या अवबोधस्वरूपिणी ।
 सा तु विज्ञानदं पुत्रं मनोज्ञं विससर्ज ह ॥ २ ।
 तस्यापि सर्वरूपाः स्युस्तनयाः पञ्च भोगिनः ।
 यथासङ्गेन पुत्रास्तु तेषामक्षाभिधानकाः ॥ ३ ।
 एते पूर्वं दस्यवस्तु ततो राज्ञा वशीकृताः ।
 अमूर्त्ता इव ते सर्वे चक्रुरायतनं शुभम् ॥ ४ ।
 नवहारं पुरं तस्य एकस्तम्भं चतुष्यथम् ।
 नदीसहस्रसङ्कीर्णं जलकृत्यसमाश्रितम् ॥ ५ ।

तत्पुरं ते प्रविविशुःकीभूतास्ततो नव ।
 पुरुषो मूर्तिमात्राजा पशुपालोऽभवत् क्षणात् ॥ ६
 ततस्तत्पुरसंस्थानु पशुपालो महानृपः ।
 संसूच्य वाचकान् शब्दान्वेदान्सस्मार तत्पुरे ॥ ७ ।
 आत्मस्वरूपिणो नित्यांस्तदुक्तानि व्रतानि च ।
 नियमान् क्रतवश्चैव : सर्वात्राजा चकार ह ॥ ८ ।
 स कदाचिन्नृपः खिन्नः कर्मकाण्डमराचयत् ।
 सर्वज्ञो योगनिद्रायां स्थित्वा पुनं समर्ज्ज ह ।
 चतुर्वक्त्रं चतुर्बाहुं चतुर्वेदं चतुःपथम् ॥ ९ ।
 तस्मादारभ्य नृपतर्विषयः स्वपदास्थितः ।
 तस्मिन् समुद्रे स नृपो वर्ततस्मिंस्तथैव च ॥ १० ।
 तृणादिषु नृपथैव हस्त्यादिषु तथैव च ।
 समोऽभवत्कर्मकाण्डादनुजानन्महामते ॥ ११ ।

इति वराहपुराणे अग्निसंगीतासु चापचार्मोऽध्यायः ।

त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

मत्प्रश्नविषये ब्रह्मन् कथेयं कथिता त्वया ।
तस्याविर्भूतिरभवत्कस्य केन कृतेन ह ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

आगतेयं कथा चित्रा सर्वस्य विषये स्थिता ।
त्वद्देहे मम देहे च सर्वजन्तुषु सा समा ॥ २ ।
तस्याः सम्भूतिमिच्छन्त्यस्तस्योपायं स्वयम्परम् ।
पशुपालात्ममुत्पन्नो यश्चतुष्पाञ्चतुर्मुखः ॥ ३ ।
स गुरुः स कथायाम् तस्याश्चैव प्रवर्त्तकः ।
तस्य पुत्रः स्वरो नाम सत्यमूर्त्तिरसौ स्मृतः ॥ ४ ।
तेन प्रोक्तन्तु यत्किञ्चिच्चतुर्णां स धनमृष ।
ऋगर्थानाञ्चतुर्भिस्ते तद्भक्त्याराध्यतां ययुः ॥ ५ ।
चतुर्णां प्रथमो यस्तु चतुःशृङ्गः समास्थितः ।
वृषद्वितीयस्तत्प्रोक्तमार्गेणैव तृतीयकः ।
चतुर्थस्तत्प्रणीतस्तां पूज्य भक्त्याशु तं व्रजेत् ॥ ६ ।
सप्तमूर्त्तेस्तु चरितं शशुवुः प्रथममृषः ।
ब्रह्मचर्येण वर्त्तेत द्वितीयोऽस्य सनातनः ॥ ७ ।
ततो भृत्यादिभरणं वृषभारोहणं नृषु ।
वनवासश्च निर्दिष्ट आत्मस्य वृषभे सति ॥ ८ ।

क्रियार्थानामिति (ग) ।

अहमस्मिन्वदत्यन्यच्चतुर्धा एकधा द्विधा ।
 भेदभिन्नसहोत्पन्नास्तस्यापत्यानि जग्मिरे ॥ ८ ।
 नित्यानित्यस्वरूपाणि दृष्ट्वा पूर्वचतुर्मुखः ।
 चिन्तयामास जनकं कथं पश्याम्यहं नृप ॥ ९ ॥
 मदीयस्य पितुर्ये हि गुणा ह्यासन्महात्मनः ।
 न ते सम्प्रति दृश्यन्ते स्वरापत्येषु केषुचित् ॥ १० ॥
 पितुः पुत्रस्य यः पुत्रः स पितामहनाम यत् ।
 एवं श्रुतिः स्थिता चेयं स्वरापत्येषु नान्यथा ॥ ११ ॥
 कापि सम्पत्स्यते भावो द्रष्टव्यश्चापि ते पिता ।
 एवं नीतेऽपि किङ्कार्यमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ १२ ॥
 तस्य चिन्तयतः शस्त्रं पितृक+म्पूरतो बभौ ।
 तेन पुत्रेण तं राषान्ममन्य स्वरमन्तिके ॥ १३ ॥
 तस्मिन्मथितमात्रे तु शिरस्तस्यातिदुर्ग्रहम् ।
 नारिकेलफलाकारं चतुर्वक्त्रोऽन्वपश्यत ॥ १४ ॥
 तच्चावृतं प्रधानेन दशधा संवृतो बभौ ।
 चतुष्पादेन शस्त्रेण चिच्छेद तिलकाण्डवत् ॥ १५ ॥
 प्रकामन्तिलशङ्खिन्ने तदमूलो न मे बभौ ।
 अहं त्वहं वदन् भूतन्तमप्येवमथाच्छिनत् ॥ १६ ॥
 तस्मिन् भागे दृशङ्गत्वा ऋस्वमन्यमवेक्षत ।

* जननमिति (ख) ।

+ पैटकमिति माधु ।

‡ (ख) पुत्तर्कं श्लोकस्यास्य सार्द्धं क. पादो नास्ति ।

अहं भूतादि वः पञ्च वदन्तं भूतिमन्तिकात् ॥ १८ ।

तमप्येवमथो हित्वा पञ्चासन्नानमीक्षत* ।

कृत्वावकाशन्ते सर्वे ज्वलन्त इदमन्तिकात् ॥ १९ ।

तमप्यसङ्गशस्त्रेण चिच्छेद तिलकाण्डवत् ।

तस्मिंश्छिन्ने दशांगेन क्लृप्तमन्यमपश्यत† ॥ २० ।

पुरुषं रूपशस्त्रेण तच्छित्त्वान्यमपश्यत ।

तद्दृष्ट्वं सितं सौम्यं तमप्येवं तदाकरोत् ॥ २१ ।

एवङ्मते शरीरन्तु ददर्श स पुनः प्रभुः ।

स्वकीयमेव तस्यान्तः पितरं नृपसत्तम ॥ २२ ।

असरेणुसमं मूर्त्या अव्यक्तं सर्वजन्तुषु ।

स मे दृष्ट्वा परं हर्षमुभौ हि स स्वरोऽभवत्‡ ॥ २३ ।

एवंविधोऽसौ पुरुषः स्वरनामा महातपाः ।

मूर्तिस्तस्य प्रवृत्ताख्यं निवृत्ताख्यं शिरो महत् ॥ २४ ।

एतस्माद्देव तस्याशु कथया राजसत्तम ।

सम्भूतिरभवद्राजा विवृतस्त्वेष एव तु ॥ २५ ।

एषेतिहासः§ प्रथमः सर्वस्य जगतो भृशम् ।

य इमं वेत्ति तत्त्वेन साक्षात्कर्मपरो भवेत् ॥ २६ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु पशुपालोपाख्यानं नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ।

* इक्षत इति आपरे, ऐक्षन्त इति साधु ।

† अपश्यन्त इति साधु, एवं परत्रापि ।

‡ विसम्बरार्त्तवदिति (ग) ।

§ एषेतिहास इति सन्धिरार्थप्रयोगः सैषदाशरथीराम इतिवत्पादपूरणार्थम् ।

चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

विज्ञानोत्पत्तिकामस्य क आराध्यो भवेद्विज ।

कथञ्चाराध्यते सो हि* एतदाख्याहि† भो विज ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

विष्णुरेव सदाराध्यः सर्वदेवैरपि प्रभुः ।

तस्योपायं प्रवक्ष्यामि येनासौ वरदो भवेत् ॥ २ ।

रहस्यं सर्ववेदानां मुनीनां मनुजां‡ तथा ।

नारायणः परो देवस्तं प्रणम्य न सीदति ॥ ३ ।

श्रूयते च पुरा राजन्मारदेन महात्मना ।

कथितन्तुष्टिदं विष्णोर्व्रतमप्सरसः॥न्तथा ॥ ४ ।

अप्सरस ऊचुः ।

भगवन् ब्रह्मतनय भर्तृकामा वयं विज ।

नारायणश्च भर्ता नो यथा स्यात्तत्प्रचक्ष्व नः ॥ ५ ।

नारद उवाच ।

प्रणामपूर्वकः§ प्रश्नः सर्वत्र विहितः शुभाः ।

स च मे न कृतो गर्वाद्युपाभिर्यैर्वनम्नयात् ॥ ६ ।

* सीद्तीति आर्षे, सद्तीति साधु ।

† तन्ममाचक्ष्व भो विज इति (ख) ।

‡ मनुजानामिति साधु । मनुजानां तथा शृणु इति (ख) ।

§ प्रेरणापूर्वकः इति (ख) ।

तथापि देवदेवस्य विष्णोर्यन्नाम कीर्तितम् ।
भवतीभिस्तथा भर्ता भवत्विति वरः कृतः ।
तन्नामोच्चारणादेव कृतं सर्वं न संशयः ॥ ७ ।
इदानीं कथयाम्याशु व्रतं येन हरिः स्वयम् ।
वरदत्वमवाप्नोति भर्तृत्वञ्च नियच्छति ॥ ८ ।

नारद उवाच ।

वसन्ते शुक्लपक्षस्य द्वादशी या भवेच्छुभा ।
तस्यामुपोष्य विधिवन्निशायां हरिमर्चयेत् ॥ ९ ।
तस्योपरि रक्तपुष्पैर्मण्डलङ्कारयेद्बुधः ।
नृत्यवादित्रगीतैश्च जागरन्तत्र कारयेत् ॥ १० ।
नमो भवायेति शिरः अनङ्गायेति वै कटिम् ।
कामाय बाहुमूले तु सुशास्त्रायेति चोदरम् ॥ ११ ।
मन्मथायेति पादौ तु हरयेति* च सर्वतः ।
चक्षुर्द्दित्तु भृशं तस्य प्रणतस्य ततो नृप ॥ १२ ।
एवङ्कृत्वा प्रभाते तु दापयेद्ब्राह्मणाय च ।
वेदवेदाङ्गयुक्ताय सम्पूर्णाङ्गाय धीमते ॥ १३ ।
ब्राह्मणांश्च तथा पूज्य व्रतमेतत्समापयेत् ।
एवङ्कृते तथा विष्णुर्भर्ता वो भविता ध्रुवम् ॥ १४ ।
पश्चात्तु रसमादाय इक्षुकाण्डात्सुशोभनात् ।
पुष्पैः सम्पूज्य देवेशं मल्लिकाजातिभिस्तथा ॥ १५ ।

* हरयेति चार्षं, हरय इति साधु ।

अकृत्वा मत्प्रणामस्तु पृष्टो गर्व्येण शोभनाः ।
 अवमानस्य तस्यायं विपाको वो भविष्यति ॥ १६ ।
 एतस्मिन्नेव सरसि अष्टावक्रो महामुनिः ।
 तस्योपह्वामङ्गत्वा तु शापं लप्साथ शोभनाः ॥ १७ ।
 व्रतेनानेन देवेशं पतिं लब्ध्वाभिमानतः ।
 अवमानेन हरणं गोपालैर्वोभविष्यति ।
 पुरा हर्ता च कन्यानां देवा भर्ता भविष्यति ॥ १८ ।

अगस्त्य उवाच ।

एवमुक्त्वा स देवर्षिः प्रययौ नारदः क्षणात् ।
 ता अप्येतद्वतश्चक्रुस्त्वष्ट्यासां स्वयं हरिः ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे उत्तमभर्तृप्राप्तिव्रतं नाम चतुःपञ्चाशीऽध्यायः ।

पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

शृणु राजन्महाभाग व्रतानामुत्तमं व्रतम्* ।
 येन सम्प्राप्यते विष्णुः शुभेनैव न संशयः ॥ १ ।
 मार्गशीर्षस्य मासे तु प्रथमेऽङ्गि समारभेत् ।

* (ख) पुलकितः परं सार्द्धपट्योका न सन्ति ।

सिते पक्षे दशम्यान्तु एकभक्तं समाचरेत् ॥ २ ।
 ततो दशम्यां स्नात्वा तु मध्याह्ने विष्णुमर्चयेत् ।
 भुक्त्वा सङ्कल्पयेत्प्राग्वद्वादशीमक्षतां नृप ॥ ३ ।
 विप्रेभ्यश्च यवान्दद्यात्तामुपोष्य विधानतः ।
 सर्वदा च हरिर्वाच्यो दाने होमे तथार्चने ॥ ४ ।
 चातुर्मास्यमथैवन्तु क्षपित्वा राजसत्तम ।
 चैत्रादिषु पुनस्तद्वदुपोष्य प्रयतः सुधीः ॥ ५ ।
 सक्तुपात्राणि दद्यात्तु विप्रेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ।
 श्रावणादिषु मासेषु शालीर्दद्यात्प्रयत्नतः ॥ ६ ।
 त्रिषु मासेषु यावच्च कार्तिकस्यादिरागतः ।
 तमप्येवं क्षपित्वा तु दशम्यां प्रयतः शुचिः ॥ ७ ।
 अर्चयित्वा हरिं भक्त्या मासनाम्ना विचक्षणः ।
 सङ्कल्प्य पूर्ववद्भक्त्या द्वादश्यां संयतेन्द्रियः ॥ ८ ।
 एकादश्यां यथाशक्त्या कारयेत्पृथिवीं नृप ।
 काञ्चनाङ्गाञ्च पाताल कुलपर्वतसंयुताम् ॥ ९ ।
 भूमिन्यासविधानेन स्थापयेत्तां हरेः पुरः* ।
 सितवस्त्रयुगच्छत्रां सर्ववीजसमन्विताम् ॥ १० ।
 सम्पूज्य प्रियदत्तेति पञ्चरत्नैर्विचक्षणः ।
 जागरं तत्र कुर्वीत प्रभाते तु पुनर्दिजान् ॥ ११ ।
 आमन्त्र्य संख्यया राजंश्चतुर्विंशति† यत्नतः ।

* पुनरिति (ख) ।

† चतुर्विंशतिमिति युक्तम् ।

एकैकाय च गान्ध्यादनङ्गाहं सदक्षिणम् ॥ १२ ।

एकैकं वस्त्रयुग्मञ्च अङ्गुलीयकमेव च ।

कटकानि च सौवर्णकर्णाभरणकानि च ॥ १३ ।

एकैकद्वाममेतेषां राजा राजन् प्रदापयेत् ।

स्वशक्त्या भरणञ्चैव दरिद्रस्य स्वशक्तितः ॥ १४ ।

यथाशक्त्या महीं कृत्वा काञ्चनीङ्गोयुगं तथा ।

वस्त्रयुग्मञ्च दातव्यं यथाविभवशक्तितः ॥ १५ ।

सर्वाभरणसंयुक्ताङ्गाञ्च दद्याद्विशेषतः ।

एवङ्कृते सकृद्राजन्तुष्टिमायाति वै विभुः ॥ १६ ।

रौप्यां वा पृथिवीकृत्वा यथाविभवशक्तितः ।

दद्यात्तां ब्राह्मणेभ्यश्च यथाशक्त्या हरिं स्मरन् ॥ १७ ।

तथा भोजनमेतेषामुपानच्छत्रिकं तथा ।

पादुके च तथा दद्यात्कर्णा दामोदरो मम ॥ १८ ।

प्रीयतां सर्वदो देवो विश्वरूपो हरिर्मम ।

दानं सुभोजनं दत्त्वा सकृद्यत्फलमाप्स्यते ॥ १९ ।

वर्षाणाञ्च सहस्रेण कीर्तितुन्नेव शक्यते ।

तथाप्युद्देशतः किञ्चित्फलं वक्ष्यामि तेऽनघ ॥ २० ।

व्रतेनानेन यद्वृत्तं शुभं यस्य शृणुष्व तत् ।

आसीदादियुगे राजा ब्रह्मवादी दृढव्रतः ॥ २१ ।

स पुत्रकामः पप्रच्छ ब्रह्माणं परमेश्वरम् ।

तस्येदं व्रतमाचख्यौ ब्रह्मा स कृतवान् पुरा ॥ २२ ।

तस्य व्रतान्ते विश्वात्मा स्वयं प्रत्यक्षतां गतः ।

दृष्ट्वा चोवाच भी राजन्वरो मे त्रियतां वरः ॥ २३ ।

राजोवाच ।

पुत्रं मे देहि देवेश वेदमन्त्रविशारदम् ।

याजकं यजनासक्तं कीर्त्या युक्तं चिरायुषम् ॥ २४ ।

असंख्यातगुणश्चैव ब्रह्मभूतमकल्मषम् ।

एवमुक्त्वा ततो राजा पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ २५ ।

ममाप्येतच्छुभं स्थानं प्रयच्छ परमेश्वर ।

यत्तन्मुनिपदं नाम यत्र गत्वा न शोचति ॥ २६ ।

एवमस्त्विति तं देवः प्रोक्त्वा चादर्शनं गतः ।

तस्यापि राज्ञः पुत्रोऽभूदत्सग्नीर्नाम नामतः ॥ २७ ।

वेदवेदाङ्गसम्पन्नो यज्ञयाजी बहुश्रुतः ।

तस्य कीर्त्तिर्महाराजविस्तृता धरणीतले ॥ २८ ।

राजापि तं सुतं लब्ध्वा विष्णुदत्तं प्रतापिनम् ।

जगाम तपसे युक्तः सर्व्वद्वन्द्वसहः प्रभुः ॥ २९ ।

आराधयामास हरिं निराहारो जितेन्द्रियः ।

हिमवत्पर्व्वते रम्ये सुतिश्चापि सदापठत् ॥ ३० ।

भद्राश्व उवाच ।

कीदृशी सा सुतिर्ब्रह्मन् यां चकार स पार्थिवः ।

किञ्च तस्याभवद्देवं सुन्वतः पुरुषोत्तमम् ॥ ३१ ।

दुर्वासा उवाच ।

हिमवन्तं समाश्रित्य राजा तद्गतमानसः ।

सुतिश्चकार देवस्य विष्णोरद्भुतकर्मणः ॥ ३२ ।

राजीवाच्च ।

क्षराक्षरं क्षीरसमुद्रशायिनं
 पृथ्वीधरं मूर्त्तिमतां परम्पदम् ।
 अतीन्द्रियं विश्वभुजां परःकृतं
 नीराकृतिं स्तौमि जनार्दनं प्रभुम् ॥ ३३ ।
 त्वमादितस्त्वं परमार्थरूपी
 विभुः पुराणः पुरुषोत्तमश्च ।
 अतीन्द्रियो वेदविदां प्रधानः
 प्रपाहि मां शङ्खगदास्त्रपाणे ॥ ३४ ।
 कृतस्त्वया देव सुरासुराणां
 सङ्गीर्त्यमानेन अनन्तमूर्त्ति ।
 दृष्ट्यर्थमेतत्तव देव विश्वा*
 सञ्चेष्टितं कूटगतस्य तत्स्यात्* ॥ ३५ ।
 तथापि कूर्मत्वष्टगत्वमुच्चै-
 स्त्वया कृतं रूपमनेकरूप ।
 सर्व्वज्ञभावादसकञ्च जन्म
 सङ्गीर्त्यते तेऽप्युत नैतदस्ति ॥ ३६ ।
 नृसिंह वामन नमो जमदग्निनाम
 दशास्यगोत्रान्तक वासुदेव ।

नमोऽस्तु ते बुद्ध कल्किन्धरेश*
 शम्भो नमस्ते विबुधारिनाथन ॥ ३७ ।
 नमोऽस्तु नारायण पद्मनाभ
 नमो नमस्ते पुरुषोत्तमाय ।
 नमः समस्तामरसङ्घपूज्य
 नमोऽस्तु ते सर्वविदां प्रधान ॥ ३८ ।
 नमः करालास्य नृसिंहमूर्त्ते
 नमो विशालाद्रिसमान कूर्म्भ ।
 नमः समुद्रप्रतिमान मत्स्य
 नमामि त्वां क्रोडरूपिन्ननन्त ॥ ३९ ।
 सृष्ट्यर्थमेतत्तव देव चेष्टितं
 न मुख्यपत्ने तथ मूर्त्तिता विभो ।
 अजानता ध्यानमिदं प्रकाशितं
 न लक्ष्यसे त्वं पुरुषः पुराणः ॥ ४० ।
 आद्यो मखस्त्वं स्वयमेव विष्णो
 मखाङ्गभूतोऽसि हविस्त्वमेव ।
 पशुर्भवान् ऋत्विगाज्यन्त्वमेव
 त्वां देवसङ्घा मुनयो यजन्ति† ॥ ४१ ।
 चलाचलं जगदेतच्च यस्मिन्
 सुरादिकालानलसंस्थमुत्तमम् ।

* सुरेश इति (ख) ।

† यजन्ते इति साधु ।

न त्वं विभक्तोऽसि जनार्दनेय

प्रयच्छ सिद्धिं हृदयेप्सितां मे ॥ ४२ ।

नमः कमलपत्राक्ष मूर्त्तामूर्त्त नमो हरे ।

शरणत्वां प्रपन्नोऽस्मि संमाराग्नां समुद्धर ॥ ४३ ।

एवं स्तुतस्ततो देवस्तेन राज्ञा महात्मना ।

विशालाम्रतलस्थेन तृतीये परमेश्वरः ॥ ४४ ।

कुञ्जरूपस्ततो भूत्वा आजगाम हरिः स्वयम् ।

तस्मिन्नागतमात्रे तु सोऽप्याम्रः* कुञ्जकोऽभवत् ॥ ४५ ।

तदृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं स राजा शंसितव्रतः ।

विशालस्य कथं कौञ्जमिति चिन्तापराऽभवत् ॥ ४६ ।

तस्य चिन्तयतो बुद्धिर्जातीयं ब्राह्मणम्यति ।

अनेनागतमात्रेण कृतमेतन्न संग्रथः ॥ ४७ ।

एतस्मादेव भविता भगवान्पुरुषोत्तमः ।

एवमुक्त्वा नमश्चक्रे तं विप्रं स नृपोत्तमः ॥ ४८ ।

अनुग्रहाय भगवन्नृनं त्वं पुरुषोत्तमः ।

आगतोऽसि स्वरूपं मे दर्शयस्वाधुना हरे ॥ ४९ ।

एवमुक्तस्तदा देवः शङ्खचक्रगदाधरः ।

बभौ तत्पुरतः सौम्यो वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ५० ।

वरं वृणीष्व राजेन्द्र यत्ते मनसि वर्त्तते ।

मयि प्रसन्ने त्रैलोक्यं तिलमात्रमिति प्रभो ॥ ५१ ।

* सोऽयाम् इति (ग) ।

एवमुक्तस्ततो राजा हर्षोत्फुल्लितलोचनः ।
 मोक्षं प्रयच्छ देवेशेत्युक्त्वा नोवाच किञ्चन ॥ ५२ ।
 एवमुक्तः स भगवान् पुनर्वाक्यमुवाच ह ॥ ५३ ।
 मय्यागते विशालोऽयमाम्रः कुञ्जत्वमागतः ।
 यस्मात्तस्मात्तीर्थमिदं कुञ्जकाम्रं भविष्यति ॥ ५४ ।
 तिर्यग्योन्यादयोऽप्यस्मिन् ब्राह्मणा वा यदि स्वकम् ।
 कलेवरं त्यजिष्यन्ति* तेषां पञ्च शतानि च ।
 विमानानि भविष्यन्ति योगिनो मुक्तिरेव च ॥ ५५ ।
 एवमुक्त्वा नृपं देवः शङ्खाग्रेण जनार्दनः ।
 स्पृश्य* संस्पृष्टमात्रोऽसौ† परं निर्वाणमाप्तवान् ॥ ५६ ।
 तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तं देवं शरणं व्रज ।
 येन भूयः पुनः शीघ्रपदवीं नो प्रयास्यसि ॥ ५७ ।
 य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।
 पठेद्यश्चरितन्ताभ्यां मोक्षधर्मार्थदो भवेत् ॥ ५८ ।
 शुभ्रव्रतमिदं पुण्यं यश्च कुर्याज्जनेश्वर ।
 स सर्व्वसम्पदश्चेह भुङ्क्तास्ते तत्तयं व्रजेत् ॥ ५९ ।

इति वराहपुराणे शुभ्रव्रतं नाम पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ।

* त्यज्यतीति साधु ।

† स्पृष्टवान् इति स्थाने स्पृष्टेति पाठ आर्षः ।

षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि धन्यव्रतमनुत्तमम् ।
येन सद्यो भवेदन्यः अधनोऽपि हि यो भवेत् ॥ १ ।
मार्गशीर्षे मिते पक्षे प्रतिपद्या तिथिर्भवेत् ।
तस्यां नक्तं प्रकुर्वीत विष्णुमग्निं प्रपूजयेत् ॥ २ ।
वैश्वानराय्पादौ तु अग्नयेत्युदरं तथा ।
हविर्भुजाय च उरो द्रविणोदेति वै भुजौ ॥ ३ ।
संवर्त्तायेति च शिरो ज्वलनायेति सर्वतः ।
अभ्यर्च्यैवं विधानेन देवदेवं जनार्दनम् ॥ ४ ।
तस्यैव पुरतः कुण्डं कारयित्वा विधानतः ।
होमं तत्र प्रकुर्वीत एभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः ॥ ५ ।
ततः सयावकञ्चान्नं भुञ्जीयाद्भृतसंयुतम् ।
कृष्णपक्षेऽप्येवमेव चातुर्मास्यन्तु यावता ॥ ६ ।
चैत्रादिषु च भुञ्जीत पायसं सष्टतं बुधः ।
श्रावणादिषु सक्तूंश्च ततश्चैतत्समाप्यते ॥ ७ ।
समाप्ते तु व्रते वक्त्रं काञ्चनं कारयेद्बुधः ।
रक्तवस्त्रयुगच्छत्रं रक्तपुष्पानुलेपनम् ॥ ८ ।
कुङ्कुमेन तथालिप्य* ब्रह्माणं सत्त्वमेव च ।

* अत्र तथा, आलिप्य इति पदच्छेदः कर्तव्यः, अन्यथा लिप्यति साधु

सर्वावयवसम्पूर्णं ब्राह्मणं प्रियदर्शनम् ।
 पूजयित्वा विधानेन रक्तवस्त्रयुगेन च ।
 दद्यात्पश्चाच्च तं तस्य मन्त्रेणानेन बुद्धिमान् ॥ ८।१० ।
 धन्योऽस्मि धन्यकर्मास्मि धन्यचेष्टोऽस्मि धन्यवान् ।
 धन्येनानेन चीर्णेन व्रतेन स्यां सदा सुखी ॥ ११ ।
 एवमुच्चार्य तं विप्रेः* न्यस्य कोशं महात्मने ।
 सद्यो धन्यत्वमाप्नोति योऽपि स्याद्भोगवर्जितः† ॥ १२ ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं धनं धान्यञ्च पुष्कलम् ।
 अनेन कृतमात्रेण जायते नात्र संशयः ॥ १३ ।
 प्राग्जन्मजनितं यावदग्निर्दहति पातकम्‡ ॥
 दग्धे पापे विमुक्तात्मा इह जन्मन्यसौ भवेत् ॥ १४ ।
 योऽपीदं शृणुयाच्चित्तं यश्च भक्त्या पठेद्द्विजः§ ।
 उभौ ताविह लोकौ तु धन्यौ सद्यो भविष्यतः ॥ १५ ।
 श्रूयते च व्रतञ्चैतच्चीर्णमासीन्महात्मना ।
 धनदेन पुरा कल्पे शूद्रायोनौ स्थितेन हि ॥ १६ ।

इति बराहपुराणे धन्यव्रतं नाम षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

* विप्राय इति साधु ।

† भगवर्जित इति (ग) ।

‡ पापकमिति (क), (ख)

§ पठेन्नर इति (ख); ।

सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतःपरं प्रवक्ष्यामि कान्तिव्रतमनुत्तमम् ।
यत्कृत्वा तु पुरा सोमः कान्तिमानभवत्पुनः ॥ १
यक्ष्मणा दक्षशापेन पुरा कान्तो निशाचरः ।
एतच्चीर्त्वा व्रतं सद्यः कान्तिमानभवत्किल ॥ २ ।
द्वितीयायान्तु राजेन्द्र कार्तिकस्य सितन्दिनम् ।
नक्तं कुर्वीत यत्नेन अर्चयन् बलकेशयम् ॥ ३ ।
बलदेवाय पादौ तु केशवाय शिराऽर्चयेत् ।
एवमभ्यर्च्य मेधावी वैष्णवं रूपमुत्तमम् ॥ ४ ।
परन्तु रूपं सोमाख्यं द्विकलं तद्दिने हि यत् ।
तस्य देवस्य चार्घ्यन्तु दद्यान्मन्त्रेण सुव्रतः ॥ ५ ।
नमोऽस्त्वमृतरूपाय स वै विधिवराय च ।
यज्ञलोकाधिपतये सोमाय परमात्मने† ॥ ६ ।
रात्रौ स विप्रो भुञ्जीत यवान्नं सघृतन्नरः ॥ ७ ।
फाल्गुनादिचतुष्कन्तु पायसम्भक्षयेच्छुचिः ।
शालिर्होमं प्रकुर्वीत कार्तिके तु यवैस्तथा ॥ ८ ।
आषाढादिचतुष्के तु तिलहोमन्तु कारयेत् ।

* (ख) पुस्तकेऽतःपरं षट्पादा न सन्ति ।

† एष पादः (ग) पुस्तके नास्ति ।

तद्वत्तिलान्नं भुञ्जीत एष एव विधिः स्मृतः ॥ ८ ।
 ततः संवत्सरे पूर्णे काञ्चनं शशिनं व्रती ।
 सितवस्त्रयुगच्छन्नं सितपुष्पानुलेपनम् ॥ ९ ।
 दद्याद्विजाय सम्पूज्य काञ्चनं शशिनं तथा* ।
 अथ संवत्सरे पूर्णे कृत्वा सोमन्तु राजतम् ॥ १० ।
 सितवस्त्रयुगच्छन्नं सितपुष्पानुलेपनम् ।
 एवमेव द्विजं पूज्य ततस्तं प्रतिपादयेत्† ॥ ११ ।
 कान्तिमानपि लोकेऽस्मिन् सर्वज्ञः प्रियदर्शिनः ।
 त्वत्प्रसादात्क्षोर्मरूपिन्नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १२ ।
 अनेन किल मन्त्रेण दत्त्वा विप्राय वाग्यतः ।
 दत्तमात्रे ततस्तस्मिन् कान्तिमाञ्जायते नरः ॥ १३ ।
 आत्रेयेणापि सोमेन*कृतमेतत्पुरा नृप ।
 तस्य व्रतान्ते सन्तुष्टः स्वयमेव जनार्दनः ॥ १४ ।
 यक्ष्माणमपनीयाशु अमृताख्यां कलां ददौ ।
 तां कलां सोमराजासौ तपसा लब्धवान्विशि ॥ १५ ।
 सोमत्वञ्चागमत्सोमो द्विजराजत्वमेव च ।
 द्वितीयामश्विनौ सोमभुजौ कीर्त्यौ तु तद्दिने ॥ १६ ।
 तौ शेषविष्णुविख्यातौ‡ शुक्लपक्षौ न संशयः ।

* अतःपरं षट्पादाः (ख) पुस्तके न सन्ति ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ नृप तौ शेषविष्णुविख्यातौ इति (ग), सुव्यपक्षौ इति (क), (ख)

न विष्णोर्व्यतिरिक्तः स्याद्देवतं नृपसत्तम ।
नामभेदेन सर्व्वत्र संस्थितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे कान्तिव्रतं नाम सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतःपरं महाराज सौभाग्यकरणं व्रतम् ।
शृणु येनाशु सौभाग्यं स्त्रीपुंसोरुपजायते ॥ १ ।
फाल्गुनस्य तु मासस्य तृतीया शुक्लपक्षगा ।
उपासितव्या नक्तेन शुचिना सत्यवादिना ॥ २ ।
सस्त्रीकञ्च हरिं पूज्य रुद्रं वा चामया सह ।
या श्रीः सा गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः ॥ ३ ।
एवं सर्व्वेषु शास्त्रेषु पुराणेषु च गद्यते ।
एतस्मादन्यथा यस्तु ब्रूते शास्त्रं पृथक्कथा ॥ ४ ।
रुद्रो जनानां मर्त्यानां काव्यं शास्त्रं न तद्ववेत् ।
विष्णुं रुद्रकृतं ब्रूयाच्छ्रीर्गौरीति निगद्यते ॥ ५ ।
एतयोरन्तरं* यच्च सोऽधमेत्युच्यते जनैः ।

* एतयोरन्तरं ब्रूयादिति (क) । (ख), पुस्तकं अन्तरिति ।

† अधमेत्युच्यते इत्यादिम्, अधम इत्युच्यते इति साधु ।

तं नास्तिकं विजानीयात्सर्वधर्मवह्निष्कृतम् ॥ ६ ।
 एवं ज्ञात्वा सलक्ष्मीकं हरिं सम्पूज्य यत्नतः ।
 मन्त्रेणानेन राजेन्द्र ततस्तं परमेश्वरम् ॥ ७ ।
 गम्भीरायेति पादौ तु सुभगायेति वै कटिम् ।
 उदरं देवदेवाय त्रिनेत्रायेति वै मुखम् ॥ ८ ।
 शिरश्च वाचस्पतये रुद्रायेति च सर्वतः ।
 एवमभ्यर्च्य मेधावी विष्णुं लक्ष्म्या समन्वितम् ॥ ९ ।
 हरं वा गौरीसंयुक्तं गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।
 ततस्तस्याग्रतो^{*} होमं कारयेन्मधुसर्पिषा ।
 तिलैः सह महाराज सौभाग्यपतयेति[†] च ॥ १० ।
 ततस्त्वक्षरविरसं निस्नेहं धरणीतले ।
 गोधूमान्नन्तु भुञ्जीत[‡] कृष्णेऽप्येवं विधिः स्मृतः ॥ ११ ।
 आषाढादिद्वितीयां[†] तु पारणां तत्र कल्पयेत् ।
 यवान्नेन ततः पञ्चात्कार्तिकादिषु पार्थिव ॥ १२ ।
 श्यामाकं तत्र भुञ्जीत त्रीन्मासान्नियतः शुचिः ॥ १३ ।
 ततो माघसिते पक्षे तृतीयायां नराधिप ।
 सौवर्णं^{*} कारयेद्गौरीं रुद्रश्चैकत्र बुद्धिमान् ।
 सलक्ष्मीकं हरिं वापि यथाशक्त्याः प्रसन्नधीः ॥ १४ ।

* पतयेति इत्यार्षे पतय इति साधु ।

† द्वितीये तु इति (क),

‡ यथाशक्तीति साधु ।

ततस्तान् ब्राह्मणेः दद्यात्पात्रभूतं विचक्षणं ॥
 अन्नेन ह्रीने वेदानां पारगे साधुवर्त्तिनि ।
 सदाचारेऽथ वा दद्याद्विष्णुभक्ते विशेषतः ॥ १५।१६ ।
 षड्भिः पात्रैरुपेतन्नु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 एकं मधुमयं पात्रं द्वितीयं घृतपूरितम् ॥
 तृतीयं तिलतैलस्य चतुर्थं गुडसंयुतम् ।
 पञ्चमं लवणैः पूर्णं षष्ठं गीक्षीरसंयुतम् ॥ १७।१८ ।
 एतानि दत्त्वा पात्राणि सप्तजन्मान्तरे भवेत् ।
 सुभगो दर्शनीयश्च नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे सौभाग्यव्रतं नाम अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

ऊनपष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथ विघ्नहरं राजन् कथयामि शृणुष्व मे ।
 सम्यक्कृतेन येनाशु न विघ्नेः परिभूयते ॥ १ ।
 चतुर्थीं फाल्गुने मासि ग्रहीतव्यं व्रतन्त्विदम् ।
 नक्ताहारेण राजेन्द्र तिलान्नं पारणं स्मृतम् ॥ २ ।

तदेवाग्नौ तु होतव्यं ब्राह्मणाय च तद्भवेत् ।
 चातुर्मास्यं व्रतञ्चेतत्कृत्वा वै पञ्चमे तथा ॥ ३ ।
 विप्राय दद्यात्सौवर्णं गजवक्त्रं सुपूजितम् ।
 पायसैः पञ्चभिः पात्रैरुपेतन्तु तिलैस्तथा ॥ ४ ।
 एवं कृत्वा व्रतञ्चेतत्सर्वविघ्नैर्विमुच्यते ।
 हयमेधस्य विघ्ने तु* सञ्जाते सगरस्तथा ॥ ५ ।
 एतदेव चरित्वा तु हयमेधं स आप्तवान् ।
 तथा रुद्रेण देवेन त्रिपुरं निघ्नता पुरा ॥ ६ ।
 एतदेव कृतन्तस्मात्त्रिपुरस्तेन पातितः ।
 मया समुद्रं पिवता एतदेव कृतं व्रतम् ॥ ७ ।
 अन्यैरपि महीपालैरेतदेव कृतं पुरा ।
 तपोऽर्थिभिर्ज्ञानकङ्कितैरविघ्नार्थं परन्तप ॥ ८ ।

शूराय धीराय गजाननाय
 लम्बोदरायैकदंष्ट्राय चैव ।
 एवं सम्पूज्य तद्दिने पुण्यकङ्कित-
 ह्रीमं कुर्याद्विघ्ननाशस्य हेतोः ॥ ९ ।
 अनेन कृतमात्रेण सर्वविघ्नैः प्रमुच्यते ।
 विनायकस्य दानेन कृतकृत्यो नरो भवेत् ॥ १० ।

इति बराहपुराणे अविघ्नव्रतं नाम जनघटितमोऽध्यायः ।

षष्ठितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

शान्तिव्रतं प्रवक्ष्यामि तव राजन् शृणुष्व तत् ।
येन चीर्णेन शान्तिः स्यात्सर्वदा गृहमेधिनाम् ॥ १ ।
पञ्चम्यां शुक्लपक्षस्य कार्तिके मासि सुव्रत ।
आरम्भे वर्षमेकन्तु भुञ्जीयादुणवर्जितम् ॥ २ ।
नक्ते देवन्तु सम्पूज्य हरिं शेषोपरि स्थितम् ।
अनन्तायेति पादौ तु कटिं वासुकिने नमः ॥ ३ ।
तक्षकायेति जठरमुरः कर्कोटिकाय च ।
पद्माय कण्ठं सम्पूज्य महापद्माय दार्युगम् ॥ ४ ।
शङ्खपालाय वक्रन्तु कुटिलायेति वै शिरः ।
एवं विष्णुगतं पूज्यः पृथग्गव च पूजयेत् ॥ ५ ।
चीरेण स्रपनं कुर्यात्तानुद्दिश्य हरेः पुनः ।
तदग्रे होमयेत् चीरं तिलैः सह विचक्षणः ॥ ६ ।
एवं संवत्सरस्यान्ते ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ।
नागन्तु काञ्चनं कुर्याद्ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।
एवं यः कुरुते भक्त्या व्रतमेतन्नराधिप ।
तस्य शान्तिर्भवेन्नूनं नागैर्भ्यां न भयं तथा ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे शान्तिव्रतं नाम षष्ठितमोऽध्यायः ।

एकषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

कामव्रतं महाराज शृणु मे गदतोऽधुना ।
येन कामाः समृद्धान्ते मनसा चिन्तिता अपि ॥ १ ।
षष्ठ्यां फलाशनो यस्तु वर्षमेकं व्रतं चरेत् ।
पौषमासे सिते पक्षे पञ्चम्यां कृतभोजनः ॥ २ ॥
षष्ठ्यान्तु प्राशयेद्दीमान्प्रथमन्तु फलं नृप ।
ततो भुञ्जीत यत्नेन वाग्यतः शुद्धमोदनम् ॥ ३ ।
ब्राह्मणैः सह राजेन्द्र अथवा केवलैः फलैः ।
तमेकं दिवसं स्थित्वा सप्तम्यां पारयेन्नृप ॥ ४ ।
अग्निकार्यन्तु कुर्वीत गुह्यरूपेण* केशवम् ।
पूजयित्वा विधानेन वर्षमेकं व्रतं चरेत् ॥ ५ ।
षड्वक्त्रः कार्तिकेयश्च सेनानीः कृत्तिकासुतः ।
कुमारः स्कन्द इत्येवं पूज्यो विष्णुः स्वनामभिः ॥ ६ ।
समाप्तौ तु व्रतस्यास्य कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
षण्मुखं मूर्त्तिसौवर्णं† ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।
सर्वे कामाः समृद्धान्तां मम देव कुमारक ।
त्वत्प्रसादादिमं भक्त्या गृह्यतां विप्रमा चिरम् ॥ ८ ।
अनेन दत्तमात्रेण ब्राह्मणाय सवस्तकम् ।

* गुह्यरूपेणेति (ग) ।

† सर्वसौवर्णमिति (ग) ।

ततः कामाः समृद्धान्ते सर्वे वै इह जन्मनि ॥ ८ ।
 अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी* लभते धनम् ।
 भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ।
 एतद्व्रतं पुरा चीर्णं नलेन नृपसत्तम ।
 ऋतुपर्णस्य विषये वसता व्रतचर्यया ॥ ११ ।
 तथा राज्यच्युतैरन्यैर्बहुभिर्नृपसत्तमैः ।
 पौराणिकैर्व्रतञ्चैव सिद्धार्थं नृपसत्तम ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे कामव्रतं नाम एकषष्टितमोऽध्यायः ।

द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं महाराज व्रतमारोग्यसंज्ञितम्* ।
 कथयामि परं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ।
 आदित्य भास्कर रवे भानो सूर्य दिवाकर ।
 प्रभाकरेति सम्पूज्य† एवं व्रतमुपाचरेत् ॥ २ ।

* अधन इति (ग) ।

* अथाऽपरं प्रवक्ष्यामि व्रतमारोग्यसंज्ञितमिति (क) ।

† कण्ठे सम्पूज्य इति (ख) ।

षष्ठ्याच्चैव कृताहारः सप्तम्यां भानुमर्चयेत् ।
 षष्ठ्याच्चैव भुञ्जीत एष एव विधिक्रमः ॥ ३ ।
 अनेन वत्सरं पूर्णं विधिना योऽर्चयेद्रविम् ।
 तस्यारोग्यं धनं धान्यमिह जन्मनि जायते ॥ ४ ।
 परत्र च शुभं स्थानं यद्गत्वा न निवर्त्तते ।
 सार्वभौमः पुरा राजा अनरण्यो महाबलः ॥ ५ ।
 तेनायमर्चितो देवो व्रतेनानेन पार्थिव ।
 यस्य तुष्टोऽभवद्देवः* प्रादादारोग्यमुत्तमम् ॥ ६ ।

भद्राश्व उवाच ।

किमसौ रोगवान्राजा येनारोग्यमवाप्तवान् ।
 सार्वभौमस्य च कथं ब्रह्मरोगस्य सम्भवः ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

स राजा सार्वभौमोऽभूद्यशस्वी च सुरूपवान् ।
 स कदाचिन्महाराज नृपश्रेष्ठो महाबलः ॥ ८ ।
 गतवान्मानसं दिव्यं सरो देवगणान्वितम् ।
 तत्रापश्यद्दृष्ट्वा सरोमध्यगतं सितम् ॥ ९ ।
 तत्र चाङ्गुष्ठमात्रन्तु स्थितं पुरुषसत्तमम् ।
 रक्तवासोभिराच्छन्नं द्विभुजन्तिग्मतेजसम् ॥ १० ।
 तं दृष्ट्वा सारथिम्राह पद्ममेतन्ममानय ।
 इदन्तु शिरसा बिभ्रत्सर्व्वलोकस्य सन्निधौ ॥ ११ ।
 स्नावनीयो भविष्यामि तस्मादानय मा चिरम् ।

* वरं देव इति (ख) ।

एवमुक्तस्तदा तेन सारथिः प्रविवेक्य ह ॥ १२ ।

ग्रहीतुमुपचक्राम तत्पद्मं नृपसत्तम ।

स्पृष्टमात्रे ततः पद्मे हुङ्कारः समजायत ॥ १३ ।

तेन शब्देन विव्रस्तः स पपात ममार च ।

राजा च तत्क्षणादेव शब्देन समपद्यत ॥ १४ ।

कुष्ठी विगतवर्णश्च बलवीर्यविवर्जितः ।

तथागतमथात्मानं दृष्ट्वा स पुरुषर्षभः ॥ १५ ।

तस्यो तत्रैव शोकार्तः किमेतदिति चिन्तयन् ।

तस्य चिन्तयतो धीमानाजगाम महातपाः ॥ १६ ।

वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रोऽथ स तं पप्रच्छ पार्थिवम् ।

कथन्ते राजशार्दूल इह देहस्य शासनम् ॥ १७ ।

इदानीं मे च किङ्कार्यं तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।

एवमुक्तस्ततो राजा वसिष्ठेन महात्मना ॥ १८ ।

सर्वं पद्मस्य वृत्तान्तं कथयामास च प्रभुः ।

तं श्रुत्वा स मुनिस्तत्र साधु राजन्तथाब्रवीत् ॥ १९ ।

असाधुरथ चातिष्ठस्तस्मात्कुष्ठित्वमागतः ।

एवमुक्तस्तदा राजा वेपमानः कृताञ्जलिः ॥ २० ।

पप्रच्छ साध्वहं विप्र कथं वासाध्वहं मुने ।

कथं मे कुष्ठं सञ्जातमेतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ २१ ।

वसिष्ठ उवाच ।

एतद्ब्रह्मोद्भवं नाम पद्मं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

दृष्टमात्रेण चानेन दृष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ २२ ।

एतस्मिन्दृश्यते चैतत् षण्मासं कापि पार्थिव ।
 एतस्मिन्दृष्टमात्रे तु यो जलं विशते नरः ॥ २३ ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमर्हति ।
 ब्रह्मणः प्रागवस्थायां मूर्तिरसु व्यवस्थिता ॥ २४ ।
 एतां दृष्ट्वा जले मग्नः संसाराद्धि प्रमुच्यते ।
 इमञ्च दृष्ट्वा ते सूतो जले मग्नो नरोत्तम ॥ २५ ।
 प्रविष्टश्च पुनरिमं हन्तुमिच्छन्नराधिप ।
 प्राप्तवानसि दुर्बुद्धे कुष्ठित्वं पापपूरुष ॥ २६ ।
 दृष्टमेतत्त्वया यस्मात्त्वं साध्विति ततः प्रभो ।
 मयोक्तो मोहमापन्नस्तेनासाधुरितीरितः ॥ २७ ।
 ब्रह्मपुत्रो वदन्नेवं नृपमन्तर्हितोऽभवत् ।
 स तद्वचनमाकर्ण्य रीजापि परमेश्वरम् ॥ २८ ।
 अहन्यहनि चागच्छत्तं पुनर्दृष्टवानपि ।
 देवा अपि वदन्त्येते पद्मं काञ्चनमुत्तमम् ॥ २९ ।
 मानसे ब्रह्मपद्मन्तु दृष्ट्वा चात्रगतं हरिम् ।
 प्राप्स्यामस्तत्परं ब्रह्म यद्गत्वा न पुनर्भवेत् ॥ ३० ।
 इदञ्च कारणं चान्यत्कुष्ठस्य शृणु पार्थिव ।
 आदित्यः पद्मगर्भोऽस्मिन्स्वयमेव व्यवस्थितः ॥ ३१ ।
 तं दृष्ट्वा तत्त्वतो भावः परमात्मैव शाश्वतः ।
 धारयामि शिरस्येनं ततः ख्यातिर्भविष्यति ॥ ३२ ।
 इतीमं भावमास्थाय सूतोऽयं प्रेषितस्त्वया ।
 तत्क्षणादेव स मृतः त्वञ्च कुष्ठित्वमागतः ॥ ३३ ।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र व्रतमेतत्समाचर ।
 व्रतस्यास्य प्रभावेण कुष्ठरोगात्प्रमुच्यसे ॥ ३४ ।
 इति वराहपुराणे चारोम्यव्रतं नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

• अथःषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं महाराज पुत्रप्राप्तिव्रतं शुभम् ।
 कथयामि समासेन तन्मे निगदतः शृणु ॥ १ ।
 मासे भाद्रपदे या तु कृष्णपक्षे नरेश्वर ।
 अष्टम्यामुपवासेन पुत्रप्राप्तिव्रतं हि तत् ॥ २ ।
 सप्तम्याच्चैव सङ्कल्प्य अष्टम्यामर्चयेद्हरिम्* ।
 देवक्युक्तङ्गं विष्णुं मातृभिः परिवेष्टितम् ॥ ३ ।
 प्रभाते विमलेऽष्टम्यामर्चयेत्प्रयतो हरिम् ।
 प्राग्विधानेन गोविन्दमर्चयित्वा विधानतः ॥ ४ ।
 ततो यवैः कृष्णतिलैः सष्टतैर्होमयेद्दधि ।
 ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ ५ ।

* षष्ठ्याच्चैव तु संकल्प्य सप्तम्यां पूजयेद्भरिमिति (क), (ग)।

ततः स्वयन्तु भुञ्जीत प्रथमं विश्वमुत्तमम् ।
 पश्चाद्यष्टं भुञ्जीत स्नेहैः सर्वरसैर्युतम् ॥ ६ ।
 प्रतिमासमनेनैव विधिनोपोष्य मानवः ।
 कृष्णाष्टम्यां व्रतं कृत्वा अपुत्रः पुत्रवान्भवेत् ॥ ७ ।
 श्रूयते च पुरा राजा शूरसेनः प्रतापवान् ।
 अपुत्रः स तपस्तेपे पर्वते च हिमालये ॥ ८ ।
 तस्यैवं कुर्वतो देवो व्रतमेतज्जगाद् ह ।
 सोऽप्येतत्कृतवाग्राजा पुत्रश्चैवोपलब्धवान् ॥ ९ ।
 वसुदेवं महाभागमनेकव्रतयाजिनम् ।
 तं लब्ध्वा सोऽपि राजर्षिः परं निर्व्वर्णमाप्तवान् ॥ १० ।
 एवं कृष्णाष्टमी राजन्मया ते परिकीर्त्तिता ।
 संवत्सरान्ते दातव्यं गीयुग्मन्तु द्विजातये ॥ ११ ।
 एतत्पुत्रव्रतं नाम मया ते परिकीर्त्तितम् ।
 एतत्कृत्वा नरः पापैः सर्वैरेव प्रमुच्यते ॥ १२ ।

इति बराहपुराणे पुत्रप्राप्तिव्रतं नाम त्रयःषष्टितमोऽध्यायः ।

चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं प्रवक्ष्यामि शौर्यव्रतमनुत्तमम् ।

येन भीरोरपि महच्छौर्यं भवति तत्क्षणात् ॥ १ ।

मासि चाश्वयुजे शुद्धां नवमीं समुपोषयेत् ।

सप्तम्यां कृतसङ्कल्पः स्थित्वाष्टम्यां निरोदनः ।

नवम्यां प्राशयेत्पिष्टं प्रथमं भक्तिर्ता नृप ॥ २ ।

ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या देवीञ्चैव तु पूजयेत् ।

दुर्गां देवीं महाभागां महामायां महाप्रभाम् ॥ ३ ।

एवं संवत्सरं यावदुपोष्येति विधानतः ।

व्रतान्ते भोजयेद्दीमान्यथाशक्त्याः कुमारिकाः ॥ ४ ।

हेमवस्त्रादिभिस्तान् भूषयित्वा तु शक्तितः ।

पश्चात्क्षमापयेत्तान् देवी मे प्रीयतामिति ॥ ५ ।

एवं कृते म्रष्टराज्यो लभेत्ः[‡] राज्यं न संशयः ।

अविद्यो लभते विद्यां भीतः शौर्यञ्च विन्दति ॥ ६ ।

इति वराहपुराणे शौर्यव्रतं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

* यथाशक्तौति साधु ।

+ भूषयित्वा स्त्रशक्तित इति (ग) ।

‡ लभेतेति साधु ।

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

सार्वभौमव्रतश्चान्यत्कथयामि ममासतः ।

येन सम्यक्कृतेनाशु सार्वभौमो नृपो भवेत् ॥ १ ।

कार्तिकस्य तु मामस्य दशमीः शुक्लपक्षगा ।

तस्यां नक्ताग्रनां भूत्वा दिक्षु शुद्धबलिं हरेत् ॥ २ ।

विचित्रैः कुसुमैर्भक्त्या पूजयित्वा द्विजोत्तमान् ।

दिशान्तु प्रार्थनीं कुर्यान्मन्त्रेणानेन सुव्रतः ॥ ३ ।

सर्वा भवत्यः सिध्यन्तु मम जन्मनि जन्मनि ।

एवमुक्त्वा बलिन्ताभ्यां दत्त्वा शुद्धेन चेतसा ॥ ४ ।

ततो रात्रौ स भुञ्जीत दध्यन्नन्तु सुसंस्कृतम् ।

पूर्वं पश्चाद्यथेष्टन्तु एवं संवत्सरनृप ॥ ५ ।

यः करोति नरो नित्यं तस्य दिग्विजयो भवेत् ।

एकादश्यां निराहारो नरः कुर्याद्यथाविधि ॥ ६ ।

मार्गशीर्षे शुक्लपक्षादारभ्याब्दं विचक्षणः ।

तद्व्रतं धनदस्येष्टं कृतं वित्तं प्रयच्छति ॥ ७ ।

एकादश्यां निराहारो यो भुङ्क्ते द्वादशीदिने ।

शुक्ले वाप्यथवा कृष्णे तद्व्रतं वैष्णवं महत् ॥ ८ ।

एवञ्चीर्णं सुघोराणि हन्ति पापानि पार्थिव ।

त्रयोदश्यान्तु नक्षत्रेण धर्मव्रतमधीच्यते ॥ ८ ।
 शुक्लपक्षे फाल्गुनस्य तथारभ्य विचक्षणः ।
 रौद्रव्रतं चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ १० ।
 माघमासात्तथारभ्य* पूर्णं संवत्सरं नृप ।
 इदं व्रतन्तु पञ्चम्यां† शुक्लायां नक्षत्रभोजनम् ।
 पितृव्रतममायां स्यादिति राजन्तयेरितम् ॥ ११ ।
 दश पञ्च च वर्षाणि य एवं कुरुते नृप ।
 तिथिव्रतादिकं तस्य फलं स्यात्तत्प्रमाणतः‡ ॥ १२ ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयगतानि च ।
 यष्टानि तेन राजेन्द्र कन्योक्तव्रतकारिणा ॥ १३ ।
 एकमेव कृतं हन्ति व्रतं पापानि नित्ययः ॥ १४ ।
 यः पुनः§ सर्वमेतद्वि कुर्याद्वरवरात्मजः ।
 स शुद्धो विरजालोकानाप्नोति सकलादृष ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे चण्डिकागीतायामाश्वमेधव्रतं नाम
 पञ्चपटितमोऽध्यायः ।

* माघमासात्तथारभ्येति (ग) ।

† पञ्चदश्यामिति ग ।

‡ (ग) पुस्तके १२ ग द्यौकस्य पराह १० ग द्यौकस्य यथाव्याजं न क्षतः ।

§ यत्पुनरिति (ख) ।

षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

आश्चर्यं यदि ते किञ्चिद्दिदितं दृष्टमेव च* ।
तन्मे कथय धर्म्मज्ञ परं कौतूहलं महत् ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

आश्चर्यरूपो भगवानेष एव जनार्दनः ।
तस्याश्चर्याणि दृष्टानि बहूनि विविधानि वै ॥ २ ।
श्वेतद्वीपगतः पूर्वं नारदः किल पार्थिव ।
सोऽपश्यच्छङ्खचक्राजान्पुरुषांस्तिग्मतेजसः ॥ ३ ।
अयं विष्णुरयं विष्णुरेष विष्णुः सनातनः ।
चिन्ताऽभूत्तस्य तान्दृष्ट्वा कोऽस्मिन्विष्णुरिति प्रभुः ॥ ४ ।
एवं चिन्तयतस्तस्य चिन्ता कृष्णं प्रति प्रभी† ।
आराधयामि च कथं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ५ ।
येन वेद्मि परं देवं कृष्णं नारायणं प्रभुम् ।
एवं सञ्चिन्त्य दध्यौ स तं देवं परमेश्वरम् ॥ ६ ।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु साग्रं ब्रह्मसुतस्तदा ।
ध्यायतस्तस्य देवोऽसौ परितोषं जगाम ह ॥ ७ ।
उवाच स‡ः प्रसन्नात्मा प्रत्यक्षत्वङ्गतः प्रभुः ।

* वेति (ग) ।

† कृष्णमिति प्रभी इति (ख) ; प्रभी इति (ग) ।

‡ उवाच चेति (ग) ।

वरं ब्रह्मसुत ब्रूहि किन्ते दक्षि महामुने ॥ ८ ।

नारद उवाच ।

सहस्रमेकं वर्षाणां ध्यातस्त्वं भुवनेश्वर ।

त्वत्प्राप्तिर्येन तद्ब्रूहि यदि तुष्टोऽसि मेऽच्युत ॥ ९ ।

देवदेव उवाच ।

पौरुषं सूक्तमास्थाय ये यजन्ति* द्विजाशु माम् ।

स्ते मां प्राप्स्यन्ति सततं संहिताध्ययनेन च ॥ १० ।

† शिमे वेदशास्त्राणां‡ पञ्चरात्रादितेन हि ।

अलाभः † मां यजन्ते ये ते मां प्राप्स्यन्ति मानवाः ।

मार्गेण ‡ नैवयविशं पञ्चरात्रं विधीयते ॥ ११ ।

ब्राह्मणक्षत्रिणैस्तु मेः॥ त्रैपदवीगमनं द्विज ।

शूद्रादीनां संहितन्तेषां नान्यत्पूजादिकं चरेत् ॥ १२ ।

मन्त्राम विप्रैर्विप्रेन्द्र पुराकल्पे पुरातनम् ।

एवं मर्याक्तं पञ्चरात्रं सहस्राणां यदि कश्चिद्ब्रूहीष्यति ॥ १३ ।

कर्मक्षये च मां कश्चिद्यदि भक्तो भविष्यति ।

तस्य चेदं पञ्चरात्रं नित्यं हृदि वसिष्यति ॥ १४ ।

इतरे राजसैर्भावैस्तामसैश्च समावृताः ।

भविष्यन्ति द्विजश्रेष्ठ मय्यासनपराङ्मुखाः§ ॥ १५ ।

* यजन्ते इति साधु ।

† अन्त्याभं देवशास्त्राणामिति (ख) ।

‡ मरवेवमिति (ग) ।

§ मद्यासनपराङ्मुखा इति (ग) ।

•

कृतं त्रेता द्वापरश्च युगानि त्रीणि नारद ।

सत्त्वस्या मां समेयन्ति कलौ रजस्तमोऽधिकाः ॥ १६ ।

अन्यच्च ते वरं ददमि शृणु नारद साम्प्रतम् ।

यदिदं पञ्चरात्रं मे शास्त्रं परमदुर्लभम् ।

तद्भवान्वेत्स्यते* सर्व्वं मत्प्रसादाच्च संशयः ॥ १७ ।

वेदेन पञ्चरात्रेण भक्त्या यज्ञेन च द्विज ।

प्राप्योऽहं नान्यथा वत्स वर्षकोट्ययुतैरपि ॥ १८ ।

एवमुक्त्वा स भगवान्नारदं परमेश्वरः ।

जगामादर्शनं संयौ नारदोऽपि दिवं ययौ ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु नारदपुराणसूचनं नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन्सितकृष्णे द्वे ये ते जगति सत्तम ।

स्त्रियौ बभूवतुः के द्वे सिता कृष्णा च का शुभा ॥ १ ।

कश्चासौ पुरुषो ब्रह्मन्पावकः सप्तधाऽभवत् ।

कोऽसौ द्वादशधा विप्र द्विदेहः षट्शिराः प्रभुः ॥ २ ।

* वेत्स्यतीति साधु ।

दम्पत्यश्च द्विजश्रेष्ठ कृतसूर्योदयादसम् ।

कस्मादेतज्जगदिदं विततं द्विजसत्तम ॥ ३ ।

अगस्त्य उवाच ।

सितकण्ठो विजयी येन ते भगिन्यो प्रकीर्तिते ।

सितासिताः[†] द्विवर्णा च नारी रात्रिरुदाहृता ॥ ४ ।

यः पुमान्सप्तधा जात एको भूत्वा नरेश्वर ।

स समुद्रम् विज्ञेयः सप्त चैको व्यवस्थितः ॥ ५ ।

योऽसौ द्वादशधा राजन्निदेहः षट्गिराः प्रभुः ।

संवत्सरः स विज्ञेयः शरीरे द्वे गती स्मृते ।

ऋतवः षट् च वक्त्राणि एव संवत्सरः स्मृतः ॥ ६ ।

दम्पत्यं तदर्हारात्रं सूर्याचन्द्रमसौ यतः ।

ततो जगत्समुत्तम्यो देवाद्द्वाभ्यं सत्तम ॥ ७ ।

स विष्णुः परमो देवो विज्ञेयो नृपसत्तम ।

न च वेदक्रियाहीनः पश्यते[‡] परमेश्वरम् ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु विष्णुाष्टम्यं नाम सप्तषट्पितृभ्योऽध्यायः ।

* ये एते इति साधु ।

† सत्यामत्या इति (क), (ख) ।

‡ पश्यतीति साधु ।

अष्टाष्टितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

योऽसौ सर्वगतो देवः परमात्मा व्यवस्थितः ।*
चतुर्युगे त्वसौ कीदृग्विज्ञेयः परमेश्वरः ॥ १ ।
युगे युगे क आचारो वर्णानां भविता मुने ।
कथञ्च शुद्धिर्विप्राणामन्यस्त्रीसङ्गरे मुने ॥ २ ।

अगस्त्य उवाच ।

कृते युगे मही देवैर्युज्यते वेदकर्मणा ।
यजद्भिश्च† सुरांस्वेता तद्देवैश्च सत्तम ॥ ३ ।
द्वापरे सत्त्वरजसोबहुले नृपसत्तम ।
यावद्धर्मसुतो राजा भविष्यति महामते ।
ततस्तमः प्रभविता कलिरूपो नरेश्वर ॥ ४ ।
तस्मिन् कलौ वर्त्तमाने स्वमार्गाश्चरविता हिजाः ।
राजानो वैश्यशूद्राश्च प्रायशो हीनजातयः ॥ ५ ।
भविष्यन्ति नृपयेष्ट सत्यशौचविवर्जिताः ।
ततो विनश्यते लोको वर्णधर्मश्च नश्यति ॥ ६ ।

भद्राश्व उवाच ।

अगम्यागमनं कृत्वा ब्राह्मणः क्षत्रियोऽपि वा ।

* (ख) पुस्तकेऽतः परं चरणषट्कं नास्ति ।

† यजमानैरिति साधु ।

शूद्रोऽपि शुध्यते* केन किं वागम्यन्तु शस्यते† ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

चतुर्गामी भवेद्विप्रस्त्रिगामी क्षत्रियः स्मृतः ।

द्विगामी तु भवेद्वैश्यः शूद्र एकगमः स्मृतः ॥ ८ ।

अगम्यां ब्राह्मणीं प्राहुः क्षत्रियस्य नरेश्वरः ।

क्षत्रिया चापि वैश्यस्य शूद्रस्य सा च पार्थिव ॥ ९ ।

अधमस्योत्तमा नारी अगम्या मनुरब्रवीत् ।

माता मातृष्वमा श्वश्रूभ्रादपत्नी च पार्थिव ॥ १० ।

अधमस्योत्तमा नारी यत्नेन परिवर्जितं ।

सुपां दुहितरश्चैव मित्रपत्नीश्च सर्व्वदा ।

जाया स्वमातृजा चैव अगम्याख्याः सुतस्त्रियः ॥ ११ ।

रजक्यादिषु चान्याश्च स्त्रियोऽगम्याः प्रकीर्त्तिताः ।

अगम्यागमनञ्चैतत्कृतं पापाय जायते ॥ १२ ।

त्रियोनिगमनादाशु ब्राह्मणाय भवत्यलम् ।

शेषस्याशुद्विषैवं प्राणायामशतं भवेत् ॥ १३ ।

बहुनापि हि कालेन यत्पापं समुपार्जितम् ।

वर्णसङ्करसङ्गत्या ब्राह्मणेन नरर्षभ ॥ १४ ।

दशप्रणवगायत्रीप्राणायामशतैस्त्रिभिः ।

मुच्यते ब्रह्महत्यायाः किम्पुनः शेषपातकैः ॥ १५ ।

अथवा पररूपं यो देवं ब्राह्मणपुङ्गवः ।

* अत्रात्मनेपदमायम् ।

† (स्त्र), (ग), आर्यः वर्त्तमानप्रयोगश्च ।

•
वेत्ति ध्यानादिभिः पूजां न स पापैर्हि लिप्यते ॥ १६ ।
वेदाध्यायी पापशतैः कृतैरपि न लिप्यते ।
स्मरन्विष्णुं पठन्वेदं ददन्दानं यजन्हरिम् ॥ १७ ।
ब्राह्मणः शुद्ध एवास्ते विरुद्धमपि तारयेत् ।
एतत्ते सर्व्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वया नृप ॥ १८ ।
मन्वादिभिर्विस्तरशः कथितं यच्च पार्थिवः ।
समासतस्तच्च मया कथितं नृपसत्तम ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे षष्ठ्यष्टितमोऽध्यायः ।

जनसप्ततितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवंस्त्वच्छरीरे तु यहत्तं द्विजसत्तम ।
चिरजीवी भवांस्तन्मे वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ १ ।
अगस्त्य उवाच ।
मच्छरीरमिदं राजन् बहुकौतूहलान्वितम् ।
अनेककल्पसंस्थायि वेदविद्याविशोधितम् ॥ २ ।
अटन्नहं महीं सर्वां गतवानस्मि पार्थिव ।

* (ग) पुस्तके मन्वादिभिर्विस्तरशः कथितं ते नृपोत्तम इत्येतदहंमात्रमस्ति ।

इलाहृतं महावर्षं मेरोः पार्श्वे व्यवस्थितम् ॥ १ ।

तत्र रम्यं सरो दृष्टं तस्य तीरे महाकुटी ।

तत्रोपवासशिथिलं दृष्टवानस्मि तापसम् ॥ ४ ।

अस्थिचर्मावशेषन्तु चीरवल्कलधारिणम् ।

तं दृष्ट्वाहं नृपश्रेष्ठ क एषस्तापसात्तमः ॥ ५ ।

विश्वस्य प्रतिपत्त्यर्थं मयोक्तः स द्विजोत्तमः ।

ब्रह्मन्मे दीयतां किञ्चिदागतोऽहं तवान्तिके ।

इति मां स मुनिः प्राह स्वागतन्ते द्विजोत्तम ॥ ६ ।

स्थीयतां स्थीयतां ब्रह्मन्नातिथ्यं करवाणि ते ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य प्रविष्टोऽहं कुटीं तु ताम् ॥ ७ ।

तावत्पश्याम्यहं विप्रं ज्वलन्तमिव तेजसा ।

भूमौ स्थितन्तु मां दृष्ट्वा हुङ्कारमकरोद्विजः ॥ ८ ।

तदुङ्काराच्च पातालं भित्त्वा पञ्च हि कन्यकाः ।

निर्ययुः काञ्चनं पीठमेका तासान्तु गृह्यः वै ॥ ९ ।

सा मां प्रादात्तदा कन्या सलिलं करमंस्थितम् ।

गृहीत्वान्या तु मे पादौ चालितुञ्चोपचक्रमे ॥ १० ।

अन्ये द्वे व्यजनं गृह्यः सत्पक्षाभ्यां व्यवस्थिते ।

ततो हुङ्कारमकरोत्पुनरेव महातपाः ॥ ११ ।

तच्छ्रुत्वा नन्तरं हैमद्रोणीं योजनविस्तृताम् ।

गृह्याजगाम अकरोत्प्रावं सरमि पार्थिव ॥ १२ ।

तस्यान्तु कन्याः शतगो हैमकुम्भकराः शुभाः ।

* गृहीत्वति साधु ।

आययुस्ता अथोदृष्ट्वा स मुनिः प्राह मां नृप ॥ १३ ।
 स्नानार्थं कल्पितं ब्रह्मन्निदं ते सर्वमेव तु ।
 द्रोणीं प्रविश्य चेमां त्वं स्नातुमर्हसि सत्तम ॥ १४ ।
 ततोऽहं तस्य वचनात्तस्यां द्रोण्यां नराधिप ।
 विशामि तावत्सरसि सा द्रोणी प्रत्यमञ्जत ॥ १५ ।
 द्रोण्यां जले निमग्नोऽहं तमृपिं तच्च वै पुरम् ।
 तावन्नेरुगिरेर्मूर्ध्नि पश्याम्यात्मानमात्मना ॥ १६ ।
 समुद्रान् सप्त पश्यामि तथैव कुलपर्वतान् ।
 सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं दृष्टवानस्मि पार्थिव ॥ १७ ।
 अद्यापि तं लोकवरं ध्यायन्तिष्ठामि सुव्रत ।
 कदा प्राप्सेऽथ तं लोकमिति चिन्तापरोऽभवम् ॥ १८ ।
 एवं ते कौतुकं राजन् कथितं परमेष्ठिनः ।
 यहस्तं मम देहे तु किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १९ ।

इति बराहपुराणे नारायणाश्चर्यकथने कनसप्ततितमोऽध्यायः ।

सप्ततितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन् किं कृतं लोकं त्वया तमनुपश्यता ।
 व्रतं तपो वा धर्मो वा प्राप्त्यर्थं तस्य वै मुने ॥ १ ।

* यावदिति (ग) ।

अगस्त्य उवाच ।

अनाराध्य हरिं भक्त्या न लोकान् कामयेद्बुधः* ।

आराधिते हरौ लोकाः सर्वे करतलेऽभवन्† ॥ २ ।

एवं सञ्चिन्त्य राजेन्द्र मया विष्णुः सनातनः ।

आराधितो वर्षशतं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ ३ ।

ततः कदाचिद्बहुना कालेन नृपनन्दन ।

यजतो मम देवेशं यज्ञमूर्तिं जनार्दनम् ॥ ४ ।

आहता आगता देवाः सममेव सवासवाः

स्वे स्वे स्थाने स्थिता आसन्त्यावहेवाः सवासवाः ॥ ५ ।

तावत् तत्रैव भगवानागतो वृषभध्वजः ।

महादेवो विरूपाक्षस्त्वाम्बका नीललोहितः ॥ ६ ।

सोऽपि रौद्रे स्थितः स्थाने बभूव परमेश्वरः ।

ताम्सर्वानागतान्दृष्ट्वा देवानृषिमहोरगान् ॥ ७ ।

सनत्कुमारो भगवानाजगामाजसम्भवः ।

असरेणुप्रमाणेन विमाने सूर्यसन्निभे ॥

अवस्थितो महार्योगी भूतभव्यभविष्यवित् ।

आगम्य शिरसा रुद्रं स ववन्दे महामुनिः ॥ ८ । ८ ।

तानहं संस्थितान्देवान्नारदादीनृषींस्तथा ।

सनत्कुमाररुद्रौ च दृष्ट्वाहमिदमब्रवम् ॥ १० ।

* लोकान् कान् कामयेद्बुध इति (ग) ।

† भवेद्युक्त्यर्थे अभवन्निति आर्यम् ।

क एषां भवतां याज्यो वरिष्ठश्च नृपोत्तमः ।
एवमुक्ते तदोवाच रुद्रो मां सुरसन्निधौ ॥ ११ ॥

रुद्र उवाच ।

शृण्वन्तु विबुधाः सर्वे तथा देवर्षयोऽमलाः ।
ब्रह्मर्षयश्च विख्याताः सर्वे शृण्वन्तु मे वचः ।
त्वञ्चागस्त्य महाबुद्धे शृणु मे गदतो वचः* ॥ १२ ॥
यो यज्ञैरिज्यते देवो यस्मात्सर्वमिदं जगत् ।
उत्पन्नं सर्वदा यस्मिंस्त्रीनं भवति सामरम् ।
नारायणः परो देवः सर्वरूपो जनार्दनः ॥ १३ । १४ ॥
त्रिधात्मानं स भगवान्ससर्ज परमेश्वरः ।
रजस्तमोभ्यां युक्तोऽभूत् रजःसत्त्वाधिकं विभुः ॥ १५ ॥
ससर्ज नाभिकमलाङ्गघ्राणं कमलासनम् ।
रजसा तमसा युक्तः सोऽपि मामसृजद्विभुः ॥ १६ ॥
यत्सत्त्वं स हरिर्देवो यो हरिस्तत्परं पदम् ।
ये सत्त्वरजसी सोऽपि ब्रह्मा कमलसम्भवः ॥ १७ ॥
यो ब्रह्मा सैव देवस्तु यो देवः स चतुर्मुखः ।
यद्रजस्तमसोपेतं सोऽहं नास्त्यत्र संशयः ॥ १८ ॥
सत्त्वं रजस्तमयैव त्रितयं चैतदुच्यते ।
सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वं नारायणात्मकम् ॥ १९ ॥
रजसा सत्त्वयुक्तेन भवेत्सृष्टी रजोऽधिका ।

तच्च पैतामहं वृत्तं सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥ २० ।
 यद्देवाह्यं कर्म स्याच्छास्त्रमुद्दिश्य सेव्यते ।
 तद्रौद्रमिति विख्यातं तन्नेष्टं गदितं नृणाम् ॥ २१ ।
 यदा न रजसा कर्म केवलं तामसन्तु यत् ।
 तद्गुर्गतिपरं नृणामिह लोके परत्र च ॥ २२ ।
 सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वं नारायणात्मकम् ।
 नारायणश्च भगवान्यज्ञरूपी विभाव्यते ॥ २३ ।
 कर्तुं नारायणः शुद्धः सूक्ष्मरूप उपास्यते ।
 चितायां यज्ञरूपेण पञ्चरात्रेण वापरे ॥ २४ ।
 कलौ मत्कृतमार्गेण बहुरूपेण तामसैः ।
 इज्यते द्वेषबुद्ध्या सः परमात्मा जनार्दनः ॥ २५ ।
 न तस्मात्परतो देवो भविता न भविष्यति ।
 यो विष्णुः स स्वयं ब्रह्मा यो ब्रह्मासौ महेश्वरः ॥ २६ ।
 वेदत्रये च यज्ञेऽग्निर्गण्डितेष्वेव निश्चयः ।
 यो भेदं कुरुतेऽस्माकं त्रयाणां द्विजसत्तमः ।
 स पापकारी दुष्टात्मा दुर्गतिं समवाप्नुयात् ॥ २७ ।
 इदञ्च शृणु मेऽगस्त्य गदतः प्राक्तनं तथा ।
 यथाकल्पे हरेर्भक्तिं न कुर्वन्तीह मानवाः ॥ २८ ।
 भूर्लोकवासिनः सर्वे पुरा यद्वाः जनार्दनम् ।
 भुवर्लोकं प्रपद्यन्ते तत्रस्था अपि केशवम् ॥ २९ ।

आराध्य स्वर्गतिं शान्तिं क्रमाश्रुक्तां व्रजन्ति हि ।
 एवं मुक्तिपदे व्याप्ते* सर्वलोकैस्तथैव च ।
 मुक्तिभाजस्ततो देवास्तं दध्युः प्रयता हरिम् ।
 सोऽपि सर्वगतत्वाच्च प्रादुर्भूतः सनातनः ॥ ३० । ३१ ।
 उवाच ब्रूत किङ्कार्यं सर्वं योगिवराः सुराः ।
 ते तं प्रणम्य देवेशमूचुश्च परमेश्वरम् ॥ ३२ ।
 देवदेव जनः सर्वा मुक्तिमार्गे व्यवस्थितः† ।
 कथं सृष्टिश्च भविता नरकेषु च को वसेत् ॥ ३३ ।
 एवमुक्तस्ततो देवैस्तानुवाच जनार्दनः ।
 युगानि त्रीणि बह्वी मामुपेयन्ति मानवाः ॥ ३४ ।
 अन्त्ये युगे प्रविरला भविष्यन्ति मदाश्रयाः ।
 एष मोहं सृजाम्याशु यो जनं मोहयिष्यति ॥ ३५ ।
 त्वच्च रुद्र महाबाहो मोहशास्त्राणि कारय ।
 अल्पायासं दर्शयित्वा मोहयाशु महेश्वरः ॥ ३६ ।
 एवमुक्ता तदा तेन देवेन परमेष्ठिना ।
 आत्मा तु गोपितः सद्यः प्रकाशोऽहङ्कृतस्तदा ॥ ३७ ।
 तस्मादारभ्य कालात्तु मत्प्रणीतेषु सत्तमः‡ ।
 शास्त्रेष्वभिरतो लोको बाहुल्येन भवेदतः ॥ ३८ ।

* एवं मुक्तिपदे प्राप्ते इति (ख) ।

† देवा ऋषिगणाः सर्वे मुक्तिमार्गे व्यवस्थिता इति (ख)

‡ (ग) पुस्तकेऽतः परमष्टौ पादा न सन्ति ।

वेदानुवर्त्तिनं मार्गं देवं नारायणस्तथा ।
 एकीभावञ्च पश्यन्तोमुक्ताश्चैव भवन्ति ते ॥ ३८ ।
 मां विष्णोर्व्यतिरिक्तं ये ब्रह्मणश्च द्विजोत्तम ।
 भजन्ते पापकर्माणस्तेऽयान्ति नरकं नराः ॥ ४० ।
 ये वेदमार्गनिर्मुक्तास्तेषां मोहार्थमेव च ।
 नयसिद्धान्तसंज्ञाभिर्मया शास्त्रन्तु दर्शितम् ॥ ४१ ।
 पाशोऽयं पशुभावस्तु स यदा पतितो भवेत् ।
 तदा पाशुपतं शास्त्रं जायते^१ वेदसंज्ञितम् ॥ ४२ ।
 वेदमूर्त्तिरहं विप्र नान्यशास्त्रार्थवादिभिः ।
 ज्ञायते मत्स्वरूपन्तु मुक्ता देवमनादिवत् ॥ ४३ ।
 वेदवेद्योऽस्मि विप्रर्षे ब्राह्मणैश्च विशेषतः ।
 युगानि त्रीण्यहं विप्र ब्रह्मा विष्णुस्तथैव च ॥ ४४ ।
 त्रयोऽपि सत्त्वादिगुणास्तयो वेदास्तयोऽग्नयः ।
 त्रयो लोकाम्नयः सन्ध्यास्तयो वर्णास्तथैव च^२ ॥ ४५ ।
 सवनानि तु तावन्ति त्रिधा बडमिदं जगत् ।
 य एवं वेत्ति विप्रर्षे परं नारायणं तथा ॥ ४६ ।
 अपरं पश्योनित्तु ब्रह्माणं त्वपरन्तु माम् ।
 गुणतो मुख्यतस्त्वेक एवाहं मोह इत्युभे ॥ ४७ ।

इति वराहपुराणे ब्रह्मगीतासु सप्ततितमोऽध्यायः ।

* भजन्ते मोहमात्रं ये इति (ग) ।

† जायतेत्यर्थः 'जायते' इति आद्यम् ।

‡ एष श्लोकः (ग) पुष्पकं नास्ति ।

एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

एवमुक्तास्ततो देवा ऋषयश्च पिनाकिना ।
अहञ्च नृपते तस्य देवस्य प्रणतोऽभवम् ॥ १ ।
प्रणम्य शिरसा देवं यावत्पश्यामि हे नृप ।
तावत्तस्यैव रुद्रस्य देहस्थं कमलासनम् ॥ २ ।
नारायणश्च हृदये त्रसरेणुसूक्ष्मकम् ।
ज्वलद्भास्करवर्णाभं पश्यामि भवदेहतः* ॥ ३ ।
तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे याजका ऋषयोऽभवन् ।
जयशब्दरवांश्चक्रुः सामऋग्यजुषां स्वनम् ॥ ४ ।
कृत्वाशुस्तं तदा देवं किमिदं परमेश्वरम् ।
एकस्यामेव मूर्त्तौ ते लक्ष्यन्ते चित्तमूर्त्तयः ॥ ५ ।

रुद्र उवाच ।

यज्ञेऽस्मिन्यदुतं हव्यं मामुद्दिश्य महर्षयः ।
ते त्रयोऽपि वयं भागं गृह्णीमः कविसत्तमाः ॥ ६ ।
नास्माकं विविधो भावो वर्त्तते मुनिसत्तमाः ।
सम्यग्दृशः प्रपश्यन्ति विपरीतेष्वनेकशः ॥ ७ ।
एवमुक्ते तु रुद्रेण सर्वे ते मुनयो नृप ।
पप्रच्छुः शङ्करं देवं मोहशास्त्रप्रयोजनम् ॥ ८ ।

* भवदेहतव इति (ख) ।

ऋषय ऊचुः ।

मोहनार्थन्तु लोकानां त्वया शास्त्रं पृथक्कृतम् ।
तत्त्वया हेतुना केन कृतं देव वदस्व नः ॥ ८ ।

रुद्र उवाच ।

अस्त्येके भारते वर्षे वनं दण्डकसंज्ञितम् ।
तत्र तीव्रन्तपो घोरं गौतमी नाम वै द्विजः ॥ १० ।
चकार तस्य ब्रह्मा तु परितोषं गतः प्रभुः ।
उवाच तं मुनिं ब्रह्मा वरं ब्रूहि तपोधन ॥ ११ ।
एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मणा लोककर्तृणां ।
उवाच शस्यपंक्तिर्मे धान्यानां देहि सङ्गता ।
एवमुक्तो ददौ तस्य तमेवार्थं पितामहः ॥ १२ ।
लब्ध्वा तु तं वरं विप्रः शतशृङ्गे ऋहाश्रमम् ।
चकार तस्योषसि च पाकान्ते शालयो द्विजः ॥
लूयन्ते तेन मुनिना मध्याह्ने पच्यते* तथा ।
सर्वातिथ्यमसौ विप्रो ब्राह्मणेभ्यो ददात्यलम् ॥ १३।१४
कस्यचित्त्वथ कालस्य महती दादगाश्रिका ।
अनावृष्टिर्द्विजवर अभवन्नोमहर्षिणी ॥ १५ ।
तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे अनावृष्टिं वनेचराः ।
क्षुधया पीड्यमानाश्च प्रययुर्गैतिमं तदा ॥ १६ ।
अथ तानागतान्दृष्ट्वा गौतमः शिरसा नतः ।

•
उवाच स्थीयतां मह्यं गृहे मुनिवरात्मजाः ॥ १७ ।
एवमुक्तास्तु ते तेन तस्युर्विविधभोजनम् ।
भुञ्जमानामनावृष्टिर्यावत्सा निवृत्ताऽभवत् ॥ १८ ।
निवृत्तायाश्च ते तस्यामनावृष्ट्यान्तु ते द्विजाः ।
तीर्थयात्रानिमित्तन्तु प्रयातमनसोऽभवन् ॥ १९ ।
तत्र शाण्डिल्यनामानं* तापसं मुनिसत्तमम् ।
प्रत्युवाचेति सञ्चिन्त्य मारीचः परमो मुनिः ॥ २० ।

मारीच उवाच ।

•
शाण्डिल्य शोभनं वक्ष्ये पिता ते गौतमो मुनिः ।
तमनुक्त्वा न गच्छामस्तपश्चर्तुं तपोवनम् ॥ २१ ।
एवमुक्तेऽथ जहसुः सर्वे ते मुनयस्तथा ।
किमस्माभिः स्वकोऽद्रेहो विकीतोऽस्यान्नभक्षणात् ॥ २२ ।
एवमुक्त्वा पुनश्चोचुः सोपाधिं गमनम्रति ।
कृत्वा मायामयीज्ञान्तु तच्छालायां व्यसर्जयन् ॥ २३ ।
तां चरन्तीं ततो दृष्ट्वा शालायां गौतमो मुनिः ।
गृहीत्वा सलिलं पाणौ प्राणिरुद्रेत्यभाषत ।
ततो मायामयी सा गौः पपात जलविन्दुवत् ॥ २४ ।
मिहतां तां ततो दृष्ट्वा मुनिं जिगमिषूंस्तथा ।
उवाच गौतमो धीमांस्तान्मुनीन्प्रणतः स्थितः ॥ २५ ।

* शाण्डिल्यमासीनं इति (क) ।

किनर्घं गम्यते विप्राः साधु शंसत मा चिरम् ।

मां विहाय सदा भक्तं प्रसूतश्च विशेषतः ॥ २६ ।

ऋषय ऊचुः ।

गोवभ्येयमिह ब्रह्मन्यावत्तव शरीरगा ।

तावद्व न भुञ्जामि भवताऽन्नं महामुने ॥ २७ ।

एवमुक्त्वा गौतमस्तु तान्मनीग्रह धर्मवित् ।

प्रायश्चित्तं गोवध्यायाः दीयतां मे तपोधनाः ॥ २८ ।

ऋषय ऊचुः ।

इयं गौरमृता ब्रह्ममृच्छितेव व्यवस्थिता ।

गङ्गाजलप्लुता चेयमुत्थास्यति न संशयः ॥ २९ ।

प्रायश्चित्तं मृतायाः स्यादमृतायाः कृतन्त्रिदम् ।

व्रतं वा मा कथाः कापमित्युक्ता*प्रययुस्तु ते ॥ ३० ।

गतैस्तैर्गौतिमा धीमान् हिमवन्तं महागिरिम् ।

मामाराधयिषुः प्रायात्तमृच्छाशु महातपः ॥ ३१ ।

शतमेकन्तु वर्षाणामहमाराधितोऽभवम् ।

तुष्टेन च मया प्रोक्तो वरं वरय सुव्रत ॥ ३२ ।

सोऽब्रवीन्मां जटासंस्थां देहि गङ्गां तपस्विनीम् ।

मया सार्धं प्रयात्वेषा पुण्या भागीरथी नदी ॥ ३३ ।

एवमुक्ते जटाखण्डमेकं स प्रददौ शिवः ।

तां गृह्णा* गतवान् सोऽपि यत्रास्ते सा तु गौर्मृता ॥ ३४ ।
 तज्जलप्लाविता सा गौर्गता चोत्थाय भामिनी ।
 गदी च महती जाता पुण्यतोया शुचिऋदा ॥ ३५ ।
 तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं तत्र सप्तर्षयोऽमलाः ।
 आजग्मुश्च विमानस्थाः साधु साध्विति वादिनः ॥ ३६ ।
 साधु गौतम साधूनां कोऽस्ति वा सदृशं तव ।
 यदेवं जाह्नवी देवी दण्डके चावतारिता ॥ ३७ ।
 एवमुक्तस्तदा तैस्तु गौतमः किमिदं त्विति ।
 गोवध्याकारणं† मच्छं‡ तावत्प्रश्रयति गौतमः ॥ ३८ ।
 ऋषीणां मायया सर्वमिदं जातं विचिन्त्य वै ।
 शशाप तान्मृताभस्ममिथ्याव्रतधरांस्तथा ।
 भविष्यथ त्रयीवाद्या धेदकर्मवहिष्कृताः ॥ ३९ ।
 तच्छ्रुत्वा क्रूरवचनं गौतमस्य महामुनेः ।
 जञुः सप्तर्षयो मैवं सर्वकालं द्विजोत्तम ॥ ४० ।
 एवन्तुः‡ किन्तु ते वाक्यं मोघं नास्त्यत्र संशयः ।
 यदि नाम कलौ सर्वे भविष्यन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ४१ ।
 उपकारिणि एते हि अपकर्त्तार एव तु ।

* गृहीत्विति साधु ।

† भम इत्यस्य स्थाने मद्यमिति चार्धम्

‡ भवन्त्विति (ग) ।

इत्यभूता अपि कली भक्तिभाजो भवन्तु तेऽ ॥ ४२ ।

त्वदाक्यवह्निर्दग्धाः सदा कलियुगे द्विजाः ।

भविष्यन्ति क्रियाहीना वेदकर्मवहिष्कृताः ॥ ४३ ।

अस्याश्च गौणं नामेह नदी गोदावरीति च ।

एतां प्राप्य कली ब्रह्मन् गान्ददन्ति* जनाय ये ।

यथाशक्त्याः† तु दानानि मोदन्ते त्रिदशैः सह ॥ ४४ ।

मिहंस्थे च गुरौ तत्र यो गच्छति समाहितः ।

स्नात्वा च विधिना तत्र पितॄंस्तर्पयते तथा ॥ ४५ ।

स्वर्गं गच्छन्ति पितरो निरये पतिता अपि ।

स्वर्गस्थाः पितरस्तस्य मुक्तिभाजो न संशयः ।

त्वं ख्यातिं महतीं प्राप्य मुक्तिं यास्यसि शाश्वतीम् ॥ ४६ ।

एवमुक्त्वाथ मुनयो ययुः कैलासपर्वतम् ।

यत्राहममया सार्द्धं सदा तिष्ठामि सत्तमाः ॥ ४७ ।

ऊचुर्मन्त्रे च मुनयो भवितारो द्विजोत्तमाः ।

कली त्वद्रूपिणः सर्वे जटामुकुटधारिणः ॥ ४८ ।

स्वेच्छया प्रेतवेपाय मिथ्यालिङ्गधराः प्रभो ।

तेषामनुग्रहार्थाय किञ्चिच्छास्त्रं प्रदीयताम् ।

ये चाम्रदंशजाः सर्वे वर्त्तयुः‡ कलिपीडिताः ॥ ४९ ।

* एष ग्रंथः (यद्) पुस्तकं नास्ति ।

† ददन्तीति चापं, ददतीति साधु ।

‡ यथाशक्तीति साधु ।

§ वर्त्तयुः इति चापं, वर्त्तेरिति साधु ।

•
एवमभ्यर्थितस्तेषु पुराहं द्विजसत्तम ।

वेदक्रियासमायुक्तां कृतवानस्मि संहिताम् ॥ ५० ।

निःश्वासाख्यां ततस्तस्यां लीना बाम्रव्यशाण्डिलाः ।

अल्पापराधं श्रुत्वैव गतास्ते दाम्भिकाभवन्* ॥ ५१ ।

मयैव मोहितास्ते तु भविष्यज्ज्ञानता† द्विजाः ।

लौल्यार्थिनः स्वशास्त्राणि करिष्यन्ति कलौ नराः ॥ ५२ ।

निश्वाससंहिताया हि लक्षमात्रं प्रमाणतः ।

सैव पाशुपती दीक्षा योगः पशुपतेस्तथा ॥ ५३ ।

एतस्माद्देदमार्गाद्वि यदन्यदिह जायते ।

तत्क्षुद्रकर्म विज्ञेयं रौद्रं शौचविवर्जितम् ॥ ५४ ।

ये रुद्रमुपजीवन्ति कलौ वैदान्तिका नराः ।

लौल्यार्थिनः स्वशास्त्राणि करिष्यन्ति कलौ नराः ।

उच्छुम्भरुद्रास्ते ज्ञेया नाहन्तेषु व्यवस्थितः ॥ ५५ ।

भैरवेण स्वरूपेण देवकार्यं यदा पुरा ।

नर्तितन्तु मया सोऽयं‡ सम्बन्धः क्रूरकर्मणाम् ॥ ५६ ।

क्षयं निनीषता दैत्यान्सोऽदृहासो मया कृतः ।

यः पुरा तत्र ये मद्यां§ पतिता अश्रुविन्दवः ।

* दाम्भिका अभवन्निति साधु ।

† भविष्यं ज्ञानता इति (ग) ।

‡ मया सोऽपि इति (ख) ।

§ मत्थे इति (ख), मद्यन्निति (ग) तदर्थेणु मम ।

असंख्यातास्तु ते रौद्रा भवितारो महीतले ॥ ५७ ।
 उच्छुषानिरता रौद्राः सुरामांसप्रियाः सदा* ।
 स्त्रीलोलाः पापकर्माणः सम्भूता भूतलेषु ते ।
 तेषां गौतमशापाच्च भविष्यन्त्यन्वये द्विजाः ॥ ५८ ।
 तेषां मच्छासनरताः सदाचाराश्च ये द्विजाः ।
 स्वर्गश्चैवापवर्गश्च इत्युक्ता संशयात्पुरा ।
 वैदान्तिकाऽधो यास्यन्ति मम सन्ततिदूषकाः ॥ ५९ ।
 प्राग्गौतमोऽग्निना दग्धाः पुनर्मद्वचनाद्विजाः ।
 नरकन्तु गमिष्यन्ति नात्र कार्या विचोरणा ॥ ६० ।

रुद्रः उवाच ।

एवं मया ब्रह्मसुताः प्रोक्ता जग्मुर्यथागतम् ।
 गौतमोऽपि स्वकं गेहं जगामाशु परन्तपाः ॥ ६१ ।
 एतद्वः कथितं विप्रा मया धर्मस्य लक्षणम् ।
 एतस्माद्विपरीतो यः स पाषण्डरतोऽभवत् ॥ ६२ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

* भवितागो महीतले इति (ग) ।

† रुद्रस्य वचने 'रुद्र उवाच' इति पुनरुक्तः पाठः ।

द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

सर्वज्ञं सर्वकर्तारं भवं रुद्रं पुरातनम् ।
प्रणम्य प्रयतोऽगस्त्यः पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

भवान् ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयमेतत्त्रयी स्मृता ।
दीपोऽग्निर्दीपसंयोगैः सर्वशास्त्रेषु सर्वगः ॥ २ ।
कस्मिन् प्रधानो भगवान् काले कस्मिन्नधक्षजः ।
ब्रह्मा वा एतदाचक्ष्व मम देव त्रिलोचन ॥ ३ ।

रुद्र उवाच ।

विष्णुरेव परं ब्रह्म त्रिभेदमिह पद्यते ।
वेदसिद्धान्तमार्गेषु तन्न जानन्ति मोहिताः ॥ ४ ।
विश्वं प्रवेशने धातुस्तत्र सुप्रत्ययादनु ।
विष्णुर्यः सर्वदेवेषु परमात्मा सनातनः ॥ ५ ।
योऽयं विष्णुस्तु दशधा कीर्त्यते चैकधा द्विजाः ।
स आदित्यो महाभाग योगैश्वर्यसमन्वितः ॥ ६ ।
यो देवकार्यार्णि सदा कुरुते परमेश्वरः ।
मनुष्यभावमाश्रित्य स मां स्तौति युगे युगे ॥ ७ ।
लोकमार्गप्रवृत्त्यर्थं देवकार्यार्थसिद्धये ।
अहञ्च तौ सदा स्तौमि श्वेतद्वीपे कृते युगे ॥ ८ ।
सृष्टिकाले चतुर्वक्त्रं स्तौमि कालो भवामि च ।

ब्रह्मा देवासुराः स्तौति मां सदा तु कृते युगे* ॥ ८ ।

लिङ्गमूर्तिञ्च मां देवा यजन्ते भोगकाङ्क्षिणः ।

सहस्रशीर्षकं देवं मनसा तु मुमुक्षवः ।

यजन्ते यं स विश्वात्मा देवो नारायणः स्वयम् ॥ १० ।

ब्रह्मयज्ञेन ये नित्यं यजन्ते द्विजसत्तम ।

ते ब्रह्माणं प्रीणयन्ति वेदो ब्रह्मा प्रकीर्तितः ॥ ११ ।

नारायणः शिवो विष्णुः शङ्करः पुरुषोत्तमः ।

एतेषु नामभिर्ब्रह्म परं प्रोक्तं सनातनम् ॥ १२ ।

कर्मावेदयुजां विप्र ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः ।

वयं त्रयोऽपि मन्त्राद्यानां नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ।

अहं विष्णुस्तथा वेदा ब्रह्मकर्माणि चाप्युत ।

एतत्त्रयन्त्वेकमेव न पृथग्भावयेत्सुधीः ॥ १४ ।

योऽन्यथा भावयेदेतत्पक्षपातेन सुत्रत ।

स याति नरकं घोरं तेनैवं पापपूरुषः ॥ १५ ।

अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च ऋग्यजुः साम एव च ।

तेनास्मिन् भेदमप्यस्ति सर्वेषां द्विजसत्तमाः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे प्रकृतिपुरुषनिर्णये द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† मन्त्राणामिति (ख) ।

चयःसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

शृणु चान्यद्विजश्रेष्ठ कौतूहलसमन्वितम् ।
अपूर्वभूतं सलिले मग्नेन मुनिपुङ्गव ॥ १ ।
ब्रह्मणाहं पुरा सृष्टः प्रोक्तश्च सृज वै प्रजाः ।
अविज्ञानसमर्थोऽहं निमग्नः सलिले द्विज ॥ २ ।
तत्र यावत्क्षणचैकं तिष्ठामि परमेश्वरम् ।
अद्भुतमात्रपुरुषं ध्यायन् प्रयतमानसः ॥ ३ ।
तावज्जलात्समुत्तस्थुः प्रभयाग्निसमप्रभाः ।
पुरुषा दश चैकश्च तापयन्तोऽशुभिर्जलम् ॥ ४ ।
मया पृष्टाः के भवन्तो जलादुत्तीर्य तेजसा ।
तापयन्तो जलच्चेदं क्व वा यास्यथ शंसत ॥ ५ ।
एवमुक्ता मया ते तु नीचुः किञ्चन सत्तमाः ।
एवमेव गतास्तूष्णीन्ते नरा द्विजपुङ्गवाः ॥ ६ ।
ततस्त्वेषामनु महापुरुषोऽतीव शोभनः ।
स तस्मिन्नेव सङ्काशः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥ ७ ।
तमहं पृष्टवान् कस्त्वं के चेमे पुरुषा गताः ।
किं वा प्रयोजनमिह कथ्यतां पुरुषर्षभ ॥ ८ ।

पुरुष उवाच ।

य एते वै गताः पूर्वं पुरुषा दीप्ततेजसः ।
आदित्यास्ते त्वरन्यान्ति ध्याता वै ब्रह्मणाभवन् ॥ ९

सृष्टिं सृजति वै ब्रह्मा तदर्थं याम्यमी नराः ।
प्रतिपालनाय तस्यास्तु सृष्टेर्देव न संशयः ॥ १० ।

शम्भुरुवाच ।

जानीयां भगवन्कथं महापुरुषसत्तमम् ।
भवेति* नाम्ना तत्सर्वं कथयस्व परोद्भवम् ॥ ११ ।
एवमुक्तस्तु रुद्रेण स पुमान् प्रत्यभाषत ।
अहं नारायणो देवो जलशायी मनातनः ॥ १२ ।
दिव्यं चक्षुर्भवति वै तव मां पश्य यत्नतः ।
एवमुक्तस्तदा तेन यावत्पश्याम्यहन्तु तम् ॥
तावदङ्गुष्ठमाचन्तु ज्वलद्गाम्स्करतेजसम् ।
तमेवाहं प्रपश्यामि तस्य नाभौ तु पङ्कजम् ।
ब्रह्माणं तच्च पश्यामि आत्मानञ्च तदन्तकः ॥ १३।१४ ।
एवं दृष्ट्वा महात्मानं ततो हर्षमुपागतः ।
तं स्तोतुं दिजगार्हून् मतिर्मे समजायत ॥ १५ ।
तस्यां मतो तु जातायां स्तोत्रेणानेन सुव्रत ।
स्तुतो मया स विष्णात्मा तपसा स्मृतकर्मणा ॥ १६ ।

रुद्र उवाच ।†

नमोऽस्त्वनन्ताय विशुद्धचेतसे
सकृत्कृपाय सहस्रबाहवे ।

* भवेदिति ज्ञाने भवेतीति शायंम् ।

† एतद्वि पुनरुक्तः पाठः ।

सहस्ररश्मिप्रवराय वेधसे
विशालदेहाय विशुद्धकर्म्मणेः* ॥ १७ ।
समस्तविज्ञार्त्तिहराय शम्भवे
सहस्रसूर्यानिस्ततिग्मतेजसे ।
समस्तविद्याविधृताय† चक्रिणे
समस्तगीर्वाणभुते सदा नमः ॥ १८ ।
अनादिदेवायुत शेषशेखर
प्रभो विभो भूतपते महेश्वर ।
मरुत्पते सर्व्वपते जगत्पते
भुवः पते भुवनपते‡ सदा नमः ॥ १९ ।
जलेश नारायण विश्वशङ्कर
क्षितीश विश्वेश्वर विश्वलोचन ।
शशाङ्क सूर्यायुत वीर विश्वग
प्रतर्क्यमूर्त्तेऽमृतमूर्त्तिरव्यय ॥ २० ।
ज्वलद्भृताशार्चिर्विरुद्धमण्डल
प्रपाहि नारायण विश्वतोमुख ।
नमोऽस्तु देवार्त्तिहरामृताव्यय
प्रपाहि मां शरणगतं सदायुत§ ॥ २१ ।

* विशुद्धमूर्त्तये इति (ख) ।

† समस्तविद्याविधृतायति (ख) ।

‡ (ख) पुनर्कं भूपतये भदा नम इति च पाठो वसन्ते ।

§ प्रपाहि मां त्वं शरणगतं सदेति कश्चित्पाठः ।

ब्रह्माख्यनेत्रानि विभी तवाहं
पश्यामि मध्यस्त्रगतं पुराणम्* ।

ब्रह्माक्षमीयं जगतां प्रसूतिं
नमोऽस्तु मद्यन्तु† पितामहाय ॥ २२ ।

संसारचक्रभ्रमचैरनेकैः

कचिद्भवान्देववरादिदेव ।

सन्मार्गिभिर्ज्ञानविशुद्धसत्त्वै-

रूपास्यसे किम्पणमाम्यहं त्वाम् ॥ २३ ।

एकं भवन्तं प्रकृतेः परस्ता-

द्या वेत्ति स सर्वविदादिदेव ।

गुणा न तेषु प्रसभं विभेद्या

विगालमूर्तिर्हि‡ सुसूक्ष्मरूपः ॥ २४ ।

वाग्योनिमयोः‡ विगतेन्द्रियोऽसि

विकम्पा भवान्नो विगतैककम्पा ।

संसारवांस्त्वं हि न तादृशोऽसि

परं वपुर्देव विशुद्धभावैः ॥ २५ ।

संसारविच्छित्तिकरैर्यजद्वि-

रतोऽवसीयेत चतुर्भुजस्त्वम् ।

* एतदहं ग पशुके नास्ति ।

† यथापि ममज्जाने मद्यम् ।

‡ वाग्योनिमान भो इति (ग) ।

परं न जानाति यतो वपुस्ते
 देवादयोऽप्यहुतकारणं तत् ॥ २६ ।
 अतोऽवतारोक्ततनुं पुराण-
 माधारयेयुः कमलासनाद्याः ।
 न ते वपुर्विश्वसृगजयोनि-
 रेकान्ततो वेद महानुभावः ॥ २७ ।
 परस्वहं वेद्मि कविं पुराणं
 भवन्तमाद्यन्तपसा विशुद्धः ।
 पद्मासनी मे जनकः प्रसिद्ध-
 येतः प्रसूतावसक्तपुराणैः ॥ २८ ।
 सम्बुध्यते नाथ न मदिधाऽपि
 विदुर्भवन्तं तपसा विहीनाः ।
 ब्रह्मादिभिस्तत्प्रवरैरबोध्यं
 त्वां देवरूपाः† समनन्त नत्वा ॥ २९ ।
 प्रबोधमिच्छन्ति न तेषु बुद्धे-
 रुदारकीर्त्तिष्वपि वेदहीनाः ।
 जन्मान्तरैर्वेदविदां विवेकै-
 र्बुद्धिर्भवेन्नाथ तव प्रसादात् ॥ ३० ।
 त्वत्तत्त्वलाभस्य‡ न मानुषत्वं .

* मदिधा अपीति साधु ।

† त्वां देवमूर्त्यां इति (ख) ।

‡ नाथस्येति (ग) ।

न देवगन्धर्वगतिः शिवं स्यात् ।
 त्वं विश्वरूपोऽसि भवांसुसूक्ष्म
 स्थूलोऽसि चेदं* कृतकृत्यताय ॥ ३१ ।
 स्थूलः सुसूक्ष्मः सुसभोऽसि देव
 त्वदाद्यावत्या नरके पतन्ति ।
 किमुच्यते वा भवति स्थितेऽस्मि-
 न्नाथे तु वस्वकर्मरुग्महीभिः ॥ ३२ ।
 सत्त्वैः सत्तायैः समरूपधारि-
 ण्यात्मस्वरूपे विततस्वभावे ।
 इति मृतीर्मे भगवानननस्त
 जुषस्व भक्तस्य विगेषतय ॥ ३३ ।
 सृष्टिं सृजस्वेति तवेदितस्य
 सर्वज्ञतां देहि नमोऽम्ब विष्णो ।
 चतुर्मुखोवा यदि कौटिल्यक्तो
 भवेन्नरः कोऽपि विशुद्धचेताः ।
 समे गुणानामयुतैरनेकै-
 र्वन्देत्तदा देववर प्रसीद ॥ ३४ ।
 समो वियुक्तस्य विशुद्धभाव-
 स्तद्भावभावैकमनोऽनुगम्य ।
 सदा हृदिस्थोऽसि भवान्नमस्ते

न सर्व्वगस्यास्ति पृथग्व्यवस्थाः ॥ ३५ ।

इति प्रकाशहृतमेतदीश

स्तवं मया सर्व्वगतं विबुद्धा ।

संसारचक्रक्रममाणयुक्त्या

भीतं पुनीह्यन्तु कैवलत्वम् ॥ ३६ ।

वराह उवाच ।

इति श्रुतस्तदा देवां रुद्रेणामिततेजसा ।

उवाच वाक्यं सन्तुष्टो मेघगम्भीरनिस्वनः ॥ ३७ ।

विष्णुरुवाच ।

वरं वरय भद्रोऽग्न देवदेव उमापते ।

न भेदश्चावयोर्देय एकावावामुभावपि ॥ ३८ ।

रुद्र उवाच ।

ब्रह्मणाहं नियुक्तम् प्रजाः सृज इति प्रभो ।

तत्र ज्ञानं प्रयच्छस्व त्रिविधं भूतभावनः ॥ ३९ ।

विष्णुरुवाच ।

सर्व्वज्ञस्त्वन्न सन्देहो ज्ञानराशिः सदातनः ।

देवानाञ्च परं पूज्यः सर्व्वथा त्वं भविष्यसि ॥ ४० ।

एवमुक्तः पुनर्वाक्यमुवाचोमापतिस्तदा ।

अन्यं देहि वरं देव प्रसिद्धं सर्व्वजन्तुषु ॥ ४१ ।

मूर्त्ती भूत्वा भवानेव मामाराधय केशव ।

मां वहस्व स देवेश वरं मत्तो गृह्णाण च ।

येन त्वं सर्व्वदेवानां पूज्यात्पूज्यतरो भव ॥ ४२ ।

विष्णु उवाच ।

देवकार्यावतारेषु मानुषत्वमुपामतः ।

त्वामेवाराधयिष्यामि त्वच्च मे वरदो भव ॥ ४३ ।

यत्त्वयोक्तं ब्रह्मैति देवदेव उमापतं ।

सोऽहं ब्रूहामि देव त्वां मेघो भूत्वा गतं समाः ॥ ४४ ।

एवमुक्त्वा हरिर्मेघः स्वयं भूत्वा महेश्वरम् ।

उज्जहार जलात्तस्मादाक्यं देवमुवाच ह ॥ ४५ ।

य एते दग्धं चैकच्च पुरुषाः प्राकृताः प्रभो ।

ते वैराजा मर्ही याता आदित्या इति संचिताः ॥ ४६ ।

मदंगो दादंगो यम् विष्णुनामा महीतले ।

अवतीर्णो भवन्तन्तु आराधयति गङ्गर ॥ ४७ ।

एवमुक्त्वा स्वकादंगासृष्टादित्यं घनं तथा ।

नारायणः शब्दतश्च न विद्यः क्व लयं गतः ॥ ४८ ।

कद्रु उवाच ।

एवमेव हरिर्देवः सर्वगः सर्वभावनः ।

वरदोऽभूत्परा मन्त्रं तेनाहं देवतैर्वरः ।

नारायणात्परो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ ४९ ।

एतद्ब्रह्मं वेदानां पुराणानाञ्च सत्तम ।

मया वः कीर्तितं सर्वं यथा विष्णुरिहेज्यते ॥ ५० ।

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनस्ते ऋषयः सर्वे तं पप्रच्छुः सनातनम् ।
रुद्रं पुराणपुरुषं शाश्वतं क्रतुमव्ययम् ।
विश्वरूपमजं शशं त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् ॥ १ ॥

ऋषय ऊचुः ।

त्वं परः सर्वदेवानामस्माकञ्च सुरेश्वर ।
पृच्छामस्तेन* त्वां प्रश्नमेकं तद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥
भूमिप्रमाणं संस्थानं पर्वतानाञ्च विस्तरम् ।
अस्माकं ब्रूहि क्षपया देवदेव उमापते ॥ ३ ॥

रुद्र उवाच ।

सर्वेष्वेव पुराणेषु भूर्लोकः परिकीर्त्यते ।
इदानीञ्च प्रवक्ष्यामि समासाद् चमातलम् ।
तन्निबोधत धर्मज्ञा गदतो मम सत्तमाः ॥ ४ ॥

योऽसौ सकलविद्यावबोधितपरमात्मरूपी विगतकल्मषः
परमाणुरचिन्त्यात्मा नारायणः सकललोकालोकव्यापी पीता-
म्बरोरुवक्षःक्षितिधरो गुणतः† सूक्ष्मेत् तमस्त्वप्रपञ्चमदीर्घम-
स्त्रमक्षयमलोहितमित्येवमाद्योपलक्षितः‡ विज्ञानमात्ररूपः स

* अत्र नकारस्य संयोगात्पूर्वगुणत्वमपीति शेषम् ।

† गुणित इति (ग) ।

‡ उपलक्षितेति (ग) ।

भगवांस्त्वप्रकारः सत्त्वरजस्तमोऽद्रिक्तः सत्तिलं सत्सर्जं । तत्कृष्टा
 आदिपुरुषः परमेश्वरो नारायणः सकलजगत्पथः सर्वमयो
 देवमयो यज्ञमय आपोमय आपोमूर्तिर्योगनिद्रया समस्य
 तस्य नाभौ तदक्षं निःसमार । तस्मिन् सकलवेदमिधि-
 रविश्यान्मा परमेश्वरो ब्रह्मा प्रजापतिर्भवत् । स च सकल-
 सनन्दनमनातनसनत्कुमारादीन् ज्ञानधर्म्मिणः पूर्वमुत्पाद्य
 पञ्चाक्षरं स्वायम्भुवं मरीच्यादीन्दृष्टाभ्यान् ससर्ज । यः स्वाय-
 भुवो मनुर्भगवता सृष्टस्तस्मादारभ्य भुवनस्यातिविस्तरो वर्ण्यते ।
 तस्य च मनोर्हो पुत्रो बभूवतुः प्रियव्रतोत्तानपादौ ।

प्रियव्रतस्य दश पुत्राः बभूवुः*, अग्नीध्रोऽग्निबाहुर्मधो
 मेधातिथिर्ध्रुवो ज्योतिष्मान्द्युतिमाग्धव्यावपुष्मान् सवनान्ताः ।
 द्वितीयः स च प्रियव्रतः समर्होपेषु सप्तपुत्रान्† स्यापयामास ।
 तत्र चाम्नीध्रं जम्बूदीपेश्वरं चक्रे शाकदीपेश्वरं मेधातिथिं ज्योति-
 श्मन्तं कौशे द्युतिमन्तं शास्त्रलां गोमेदम्येश्वरं हव्यं वपुष्मन्तं
 ब्रह्मदीपेश्वरं पुष्कराधिपतिं सवनमिति । पुष्करेशस्यापि सव-
 नस्य हौ पुत्रौ महावीतिधातकौ भवेताम्‡ । तयोर्नाम्ना तौ
 देशौ व्यवस्थितौ धातके धातकीखण्डं कुमुदस्य च कौमुदम् ।
 शास्त्रलाधिपतरपि ज्योतिष्मतस्त्रयः पुत्राः स्युः कुशवैद्यत-

* (ख) पुलके अग्नीध्र इत्यादि सप्तपुत्रानित्यन्तः सन्दर्भो नास्ति ।

† (ग) पुलके सवनान्ता इत्यन्तरं समर्होपेषु समर्होषान् स्यापयामास इति पाठो वर्तते ।

‡ बभूवतः अभवतः अभवता वा माध ।

जीमूतवाहनास्तेषां नाम्ना ते देशा ज्ञाताः । तथा च द्युतिमतः
सप्त पुत्राः कुशलोः* मनुगव्यौ स्तः† पीवरोऽन्नाश्वकारकमुनि-
र्बुन्दुभिरेति तन्नाम्ना क्रौञ्चे सप्त महादेशनामानि । कुशदीपे-
श्वरस्यापि ण्योतिष्ठतः सप्त पुत्राः । उद्भिदो वेषुमाद्यैव रघो-
पलं मनो धृतिः प्रभाकरः कपिल इति तत्तन्नामानि वर्षाणि
द्रष्टव्यानि । शाकाधिपस्यापि मेधातिथेः सप्त पुत्रा नाभिः‡
शान्तभयशिशिरमुखोदमनः§न्दशिवक्षेमकध्रुवा इति । तन्ना-
मान्येव वर्षाणि नाभेर्ह्रस्ववन्तं हेमकूटं किम्पुरुषं नैषधं हरि-
वर्धं मेरुमध्यमिलार्हतं नीलं रम्यकं श्वेतं हिरण्यगमुत्तरञ्च
शृङ्गवतः कुरवो मात्यवन्तं भद्राश्वं गन्धमादनम् । केतुमाले तु
एवं स्वायम्भुवेऽन्तरे भुवनप्रतिष्ठा कल्पे कल्पे चैवमेव सप्तसप्त-
पार्थिवैः क्रियते भूमेः पालनव्यवस्था च एष स्वभावः कल्पस्य
सदा भवतीति । अत्र नाभेः सर्गं कथयामि, नाभिर्मेरुदेव्यां
पुत्रमजनयदृषभनामानं, तस्य भरतो जज्ञे पुत्रश्च तावदग्रजः,
तस्य भरतस्य पिता ऋषभः हेमाद्रेर्दक्षिणं वर्षं महद्भारतं
नाम शशास । भरतस्य पुत्रः सुमतिस्तस्य राज्यं दत्त्वा
सोऽपि वनं ययौ । सुमतेस्तेजस्तपुत्रः सत्सत्सत्स्याऽपीन्द्र-

* कुशःसीति (ग) ।

† गव्यौत इति (ग) ।

‡ नाभीति (ग) पुष्करं नाभि ।

§ दयर्नति (क) ।

युगस्तस्यापि परमेष्ठी तस्य प्रतिहर्ता, तस्य निष्ठातः, निष्ठा-
तस्य उन्नेता,* उन्नेतुरप्यभावस्तस्योद्गाता, तस्य प्रक्षोता,
प्रक्षोतुर्विभुर्विभोः पृथुः पृथोरनन्तः, अनन्तस्य गयः, गयस्य
नयस्तस्य विराट्, तस्य महावीर्यस्य सुधीमान् ।

तस्य पुत्रयुतं जज्ञे तेनेमा वर्द्धिता प्रजाः ।

तैरिदं भारतं वर्षं सप्तद्वीपं समाङ्कितम् ॥ १ ।

तेषां वंशप्रसूत्या तु भुक्तेयं भूमिरुत्तमा ।

कृतचेतादियुक्त्या तु युगाख्या लोकसप्ततिः ॥ २ ।

भुवनस्य प्रसङ्गेन मन्वन्तरमिदं शुभम् ।

स्वायम्भुवश्च कथितमपरं यन्निर्वाधत ॥ ३ ।

इति बराहपुराणे इन्द्रगितायु भुवनकोशे पञ्चमस्तितमोऽध्यायः ।

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ।

संख्या चापि समुद्राणां द्वीपानाञ्चैव विस्तरम् ॥ १ ।

यावन्ति चैव वर्षाणि तेषु नद्यश्च याः स्मृताः ।

महाभूतप्रमाणञ्च गतिश्चन्द्रार्कयोः पृथक् ॥ २ ।

* तस्य उन्नेता इति (ग, ।

•
 द्वीपभेदसहस्राणि सप्तस्वन्तर्गतानि च ।
 न शक्यन्ते क्रमेणेह वक्तुं यैर्विततं जगत् ॥ ३ ।
 सप्त द्वीपान् प्रवक्ष्यामि चन्द्रादित्यग्रहेः सह ।
 येषां मनुष्यास्तर्केण प्रमाणानि प्रचक्षते ॥ ४ ।
 अचिन्त्याः खलु ये भावा न तांस्तर्केण साधयेत् ।
 प्रकृतेश्च परं यत्तु तदचिन्त्यं विभाव्यते ॥ ५ ।
 नववर्षं प्रवक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ।
 विस्तारं मण्डलश्चैव* योजनैस्तन्निर्वाधत ॥ ६ ।
 शतमेकं सहस्रीणां योजनानां समन्ततः ।
 नानाजनपदाकीर्णं योजनैर्विविधैः शुभैः ॥ ७ ।
 सिद्धचारणसङ्कीर्णं पर्वतैरुपगोभितम् ।
 सर्वधातुविबुधैश्च शिलाजालसमुद्रवैः ॥ ८ ।
 पर्वतप्रभवाभिश्च नदीभिः सर्वतश्चितम् ।
 जम्बूद्वीपं पृथु श्रीमत्सर्वतः परिमण्डलम् ॥ ९ ।
 नवभिश्चाहतं श्रीमान्यत्रास्ते भूतभावनः ।
 लवणेन समुद्रेण सर्वतः परिवारितः ॥ १० ।
 जम्बूद्वीपस्य विस्तारात्समेन तु समन्ततः ।
 तस्य प्रागायता दीर्घाः षड्विंशे वर्षपर्वताः ।
 उभयत्रावगाहाश्च समुद्रौ पूर्वपश्चिमौ ॥ ११ ।
 हिमप्रायश्च हिमवान्हेमकूटश्च हेमवान् ।

सर्वत्र सुसुखश्चापि निषधः पर्वतो महान् ॥ १२ ।
 चतुर्वर्णः ससौवर्णो मेरुश्चोक्तो मया गिरिः ।
 वृत्ताकृतिप्रमाणश्च चतुरस्रः समुत्थितः* ॥ १३ ।
 नानावर्णः सुपार्श्वेषु प्रजापतिगुणान्वितः ।
 नाभिमण्डलसम्भूतो ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ १४ ।
 पूर्वतः श्वेतवर्णस्तु ब्राह्मण्यं तेन तस्य तत् ।
 पीतश्च दक्षिणेनासौ तेन वैश्यत्वमिष्यते ॥ १५ ।
 भृङ्गपत्रनिभश्चासौ पश्चिमेण यतोऽथ सः ।
 तेनास्य शूद्रता प्रोक्ता मेरोर्यामार्थकर्मणः ॥ १६ ।
 पार्श्वमुत्तरतस्तस्य रक्तवर्णं विभाव्यते ।
 तेनास्य चत्रभावः स्यादिति वर्णाः प्रकीर्त्तिताः ॥ १७ ।
 वृत्तः स्वभावतः प्रोक्तो वर्णतः परिमाणतः ।
 नीलश्च वैदूर्यमयः श्वेतशुक्लो हिरण्यमयः ।
 मयूरवर्हिवर्णस्तु शातकौम्भस्य शृङ्गवान् ॥ १८ ।
 एते पर्वतराजानः सिद्धचारणसेविताः ।
 तेषामन्तरविष्कम्भो नवसाहस्र उच्यते ॥ १९ ।
 मध्ये त्विलावृतं नाम महामेरोस्तु सम्भवः ।
 तेनैव तु सहस्राणि† विस्तीर्णः सर्वतश्च सः ॥ २० ।
 मध्यं तस्य महामेरुर्विधूम इव पावकः ।

* समुद्धृत इति (ग) ।

† तेनैव शतसहस्राणीति (क), (ख) । अत्राधिकाचरत्वाच्चन्दोदाहः ।

वेद्यर्द्धदक्षिणं मेरोरुत्तरार्द्धं तथोत्तरम् ॥ २१ ।
 वर्षाणि यानि षडत्र* तेषान्ते वर्षपर्वताः ।
 योजनाग्रन्तु वर्षाणां सर्वेषां तद्विधीयते ॥ २२ ।
 द्वे द्वे वर्षे सहस्राणां राजन्यानां समुच्छ्रयः ।
 जम्बूद्वीपस्य विस्तारस्तेषामायाम उच्यते ॥ २३ ।
 योजनानां सहस्राणां शते द्वे चापि† तौ गिरी ।
 नीलश्च निषधश्चैव ताभ्यां ह्रीनाश्च ये परे ।
 श्वेतश्च हेमकूटश्च हिमवाञ्छृङ्गवांश्च यः ॥ २४ ।
 जम्बूद्वीपप्रमाणेनै निषधः परिकीर्त्तितः ।
 तस्माद्द्वादशभागेन हेमकूटः प्रहीयते ।
 हिमवान्विंशभागेन हेमकूटात्प्रहीयते ॥ २५ ।
 अष्टांशाद्धिमवाञ्छैल आयतः पूर्वपश्चिमे ।
 द्वीपस्य मण्डलीभावाद्द्वादशद्वी प्रकीर्त्यते ॥ २६ ।
 वर्षाणां पर्वतानाञ्च यथा चेमे तथोत्तरम् ।
 तेषां मध्ये जनपदास्तानि वर्षाणि चैव तत् ॥ २७ ।
 प्रपातविषमैस्तैस्तु पर्वतैरावृतानि तु ।
 सन्ततानि नदीभेदैरगम्यानि परस्परम् ॥ २८ ।
 वसन्ति तेषु सत्त्वानि नानाजातीनि सर्वशः ।
 एतच्चैमवतं वर्षं भारती यत्र सन्ततिः ॥ २९ ।

* षट् तत्रेति (ग) ।

† चापेति (ग) ।

हेमकूटे परं यत्र नाम्ना किम्पुरुषोत्तमः ।
 हेमकूटात्तु निषधं हरिवर्षन्तदुच्यते ॥ ३० ।
 हरिवर्षात्परश्चैव हेमपार्श्वे इलावृतम् ।
 इलावृतात्परं नीलं रम्यकं नाम विश्रुतम् ॥ ३१ ।
 रम्यकाच्च परं श्वेतं विश्रुतं तद्विरण्मयम् ।
 हिरण्मयात्परश्चैव शृङ्गवन्तं कुरु स्मृतम् ॥ ३२ ।
 धनुःसंस्थे तु द्वे वर्षे विज्ञेये दक्षिणोत्तरे ।
 द्वीपानां खलु चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥ ३३ ।
 अर्वाक् च निषधस्याथ वेद्यर्द्धं दक्षिणं स्मृतम् ।
 परं शृङ्गवतो यच्च वेद्यर्द्धं हि तदुत्तरम् ॥ ३४ ।
 वेद्यर्द्धदक्षिणे त्रीणि वर्षाणि त्रीणि चोत्तरे ।
 तयोर्मध्ये तु विज्ञेयो यत्र मेरुस्त्रिलावृतः ॥ ३५ ।
 आयामतश्चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि प्रकीर्तितः ।
 तस्य प्रतीच्यां विज्ञेयः पर्वतो गन्धमादनः ॥ ३६ ।
 आयामीच्छायविस्तारात्तुल्यो माल्यवता तु सः ।
 परिमण्डलस्तयोर्मध्ये मेरुः कनकपर्वतः ।
 चतुर्वर्णः स सौवर्णश्चतुरस्रः समुत्थितः ॥ ३७ ।
 अव्यक्तधातवः सर्वे समुत्पन्ना जनादयः ।
 अव्यक्तपृथिवी पद्मं मेरुस्तस्य च कर्णिका ॥ ३८ ।
 चतुष्पत्रं समुत्पन्नं व्यक्तं पञ्चगुणं महत् ।
 ततः सर्वाः समुत्पन्ना वितता हि प्रवृत्तयः ॥ ३९ ।
 अनेककल्पजीवद्भिः पुरुषैः पुण्यकारिभिः ।

कृतात्मभिर्महात्मभिः प्राप्यते पुरुषोत्तमः ॥ ४० ।
 महायोगी महादेवो जगद्धेयो जनार्दनः ।
 सर्वलोकगतोऽनन्तो व्यापको मूर्तिरव्ययः ॥ ४१ ।
 न तस्य प्राकृता मूर्तिर्मांसमेदोऽस्थिसम्भवा ।
 योगित्वाच्चेश्वरत्वाच्च सर्वरूपधरो विभुः ॥ ४२ ।
 तन्निमित्तं समुत्पन्नं लोके पद्मं सनातनम् ।
 कल्पशेषस्य तस्यासौ कालस्य गतिरीदृशी ॥ ४३ ।
 तस्मिन् पद्मे समुत्पन्नो देवदेवश्चतुर्मुखः ।
 प्रजापतिपतिर्देवैर्दृशानो जगतः प्रभुः ॥ ४४ ।
 तस्य बीजनिसर्गः* हि पुष्करस्य यथार्थवत् ।
 कृत्स्नं प्रजानिसर्गेण विस्तरेणैव वर्ण्यते ॥ ४५ ।
 तदम्बु वैष्णवः कायो यतो रत्नविभूषितः ।
 पद्माकारा समुत्पन्ना पृथिवी सवनऋदा ॥ ४६ ।
 तत्तस्य लोकपद्मस्य विस्तरं सिद्धभाषितम् ।
 वर्ण्यमानं विभागेन क्रमशः शृणुत द्विजाः ॥ ४७ ।
 महावर्षाणि ख्यातानि चत्वार्यत्र च संस्थिताः† ।
 तत्र पर्वतसंस्थानो मेरुर्नाम महाबलः ॥ ४८ ।
 नानावर्णः स पार्श्वेषु पूर्वतः श्वेत उच्यते ।
 पीतञ्च दक्षिणे तस्य शृङ्गवर्णन्तु पश्चिमम् ।
 उत्तरं रक्तवर्णन्तु तस्य पार्श्वं महात्मनः ॥ ४९ ।

* निसर्गमित्यत्र क्लीबत्वमार्थं निसर्ग इति साधु ।

† संस्थिता इत्यत्र संस्थितानीति चैतसंगतिर्भवेत् ।

मेरुसु शोभते शुक्लो राजवंशेष्वधिष्ठितः ।

तरुणादित्यसङ्घागो विधूम इव पावकः ॥ ५० ।

योजनानां सहस्राणि चतुरशीतिमष्टितः ।

प्रविष्टः षोडशाधस्तादिस्तृतः षोडशैव तु ॥ ५१ ।

गरावसंस्थितत्वाच्च द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः ।

विस्तारचिगुणस्यास्य परिणाहः समन्ततः ॥ ५२ ।

मण्डलेन प्रमाणेन व्यस्यमानन्तदिध्यतेः ।

नवतिश्च सहस्राणि योजनानां समन्ततः ॥ ५३ ।

ततः षट्काधिकानाञ्च व्यस्यमानं प्रकीर्तितम् ।

चतुरस्त्रेण मानेन परिणाहः समन्ततः ॥ ५४ ।

स पर्वता महादिव्यो दिव्यौषधिसमन्वितः ।

भवनैरावृतः सर्वैर्जातरूपमयैः शुभैः ॥ ५५ ।

तत्र देवगणाः सर्वे गन्धर्वैरगराक्षसाः ।

शैलराजं प्रमोदन्ते तथैवाप्सरसां गणाः ॥ ५६ ।

स तु मेरुः परिहृता भवनैर्भूतभावनैः ।

चत्वारो यस्य देशान् नानापार्श्वेष्वधिष्ठिताः ॥ ५७ ।

भद्राक्षो भारतयैव केतुमालश्च पश्चिमे ।

उत्तरे कुरवश्चैव कृतपुण्यप्रतिश्रयाः ॥ ५८ ।

कर्णिका तस्य पद्मस्य समन्तात्परिमण्डलम् ।

योजनानां सहस्राणि योजनानां प्रमाणतः ॥ ५९ ।

तस्य केसरजालानि नव षट् च प्रकीर्तिताः ।

* प्रकीर्तितमिति (ग), तत्र एतच्छ्लोकयोगादं परशोकस्य पुत्रादंश नास्ति ।

चतुरशीतिरुक्तेषु विवरान्तरगोचराः ॥ ६० ।

त्रिंशच्चापि सहस्राणि योजनानां प्रमाणातः ।

तस्य केसरजालानि विकीर्णानि समन्ततः ॥ ६१ ।

शतसाहस्र आयामः अशीतिः पृथुलानि च ।

चत्वारि तत्र पर्व्वानि योजनानां चतुर्दश ॥ ६२ ।

तत्र या सा मया तुभ्यं कर्णिकेत्यभिविश्रुता ।

तां वर्ण्यमानामेकाग्रालसमासेन निबोधत ॥ ६३ ।

मणिपर्णशतैश्चित्रां नानावर्णप्रभासिताम् ।

अनेकपर्णनिचयं सौवर्णमरुणप्रभम् ॥ ६४ ।

कान्तं सहस्रपर्व्वानं सहस्रोदरकन्दरम् ।

सहस्रशतपत्रञ्च हतमेकं नर्गोत्तमम् ।

मणिरत्नार्पितैः श्वस्त्रैर्मणिचित्रिततोरणैः ॥ ६५ ।

तत्र ब्रह्मसभा रम्या ब्रह्मर्षिजनसङ्कुला ।

नाम्ना मनोवती सा तु सर्व्वलोकेषु विश्रुता ॥ ६६ ।

तत्रेशानस्य देवस्य सहस्रादित्यवर्चसः ।

महाविमानसंस्थस्य महिमा वर्त्तते सदा ॥ ६७ ।

तत्र सर्व्वं देवगणाश्चतुर्वक्त्रं स्वयं प्रभुम् ।

इष्टा पूज्या नमस्कारैरर्चनीयमुपस्थिताः ॥ ६८ ।

यैस्तदा जितसङ्कल्पैर्ब्रह्मचर्य्यं महात्मभिः ।

चीर्णं चारुमनोभिश्च सदाचारपरिस्थितैः ॥ ६९ ।

सम्यग्भक्त्या सुतुष्ट्या च पितृदेवार्चने रताः ।

गृहाश्रमपरास्तत्र विनीता अतिथिप्रियाः ॥ ७० ।

गृहिणः शुक्लकर्णस्त्रा विरक्ताः कारवाणकाः ।
 समैर्नियमदानैश्च दृढनिर्दग्धकिस्त्रिषाः ॥ ७१ ।
 तेषां निवासः शुक्ले च ब्रह्मलोकं प्रनिन्दिते ।
 उपर्युपरि सर्वासां गतीनां परमा गतिः ॥ ७२ ।
 चतुर्दशसहस्राणि योजनानान्तु कीर्तितम् ।
 ततोर्ध्वं कचिरे कृष्णे तरुणादित्यवर्चसि ॥ ७३ ।
 महागिरौ ततो रम्ये रत्नधातुविचित्रिते ।
 नैकरत्नसमावामे मणितोरणमन्दरे ।
 मेरुः सर्वेषु पार्श्वेषु समन्तात्परिमण्डले ॥ ७४ ।
 त्रिंशद्योजनसाहस्रं चक्रपादो नगोत्तमः ।
 दशयोजनविस्तीर्णं चक्रपादोपनिर्गता ॥ ७५ ।
 सा तृङ्गवाहिनीः चापि नदी भूर्मा प्रतिष्ठिता ।
 सा पुनर्याममरावत्यां* क्रममाणेन्दुमप्रभा ॥ ७६ ।
 तथा तिरस्कृता वापि सूर्येन्दुज्योतिषां गणाः ।
 उदयास्तमिते सम्ये ये सेवन्ते द्विजोत्तमाः ॥ ७७ ।
 तान्तुष्यन्ते द्विजाः सर्वानष्टावप्यचलोत्तमान् ।
 परिभ्रमज्ज्योतिषां या सा रुद्रेन्द्रमता शुभा ॥ ७८ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे पञ्चमप्रतितमोऽध्यायः ।

* तृङ्गवाहिनीति (ग) ।

† सा पुनर्यामयावत्यामिति (ग),

षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

तस्यैव मरोः पूर्वं तु देशे परमवर्चसे ।

चक्रपादपरिचिते नानाधातुविराजिते ।

तत्र सर्वामरपुरं चक्रपादसमुद्भूतम् ॥ १ ॥

दुर्धर्षबलदृमानां देवदानवरक्षसाम् ।

तत्र जाम्बूनदमयः सुप्राकारः सुतीरणः ॥ २ ॥

तस्याप्युत्तरपूर्वे तु देशे परमवर्चसे ।

अस्त्राकजनसम्पूर्णा विमानशतसङ्कुला ॥ ३ ॥

महावापीसमागुक्ता नित्यं प्रमुदिता शुभा ।

शोभिता पुष्पशबलेः पताकाध्वजमालिनी ॥ ४ ॥

देवैर्यक्षाऽप्सराभिश्च ऋषिभिश्च सुशोभिता ।

पुरन्दरपुरी रम्या समृद्धा त्वमरावती ॥ ५ ॥

तस्या मध्येऽमरावत्या वज्रवैदूर्यवेदिका ।

त्रैलोक्यगुणविख्याता सुधर्मा नाम वै सभा ॥ ६ ॥

तत्रास्ते श्रीपतेः श्रीमान्सहस्राक्षः शचीपतिः ।

सिद्धादिभिः परिवृतः सर्वाभिर्देवयानिभिः ॥ ७ ॥

तत्र चैव तु वंशः स्याद्भास्करस्य महात्मनः ।

साक्षात्तत्र सुराध्यक्षः सर्वदेवनमस्कृतः ॥ ८ ॥

तस्याथ दिक्षु विस्तीर्णा तत्तद्गुणसमन्विता ।

तेजोवती नाम पुरी हुताशस्य महात्मनः ॥ ९ ॥

तद्गुणवती रम्या* पुरी वैवस्वतस्य च ।
 नाम्ना संयमनी नाम पुरी त्रैलोक्यविश्रुता ॥ १० ।
 तथा चतुर्थे दिग्भागे नैर्ऋताधिपतेः श्रुता ।
 नाम्ना कृष्णवती† नाम विरूपाक्षस्य धीमतः ॥ ११ ।
 पञ्चमे ह्युत्तरपुटे नाम्ना शुद्धवती पुरी ।
 उदकाधिपतेः स्याता वरुणस्य महात्मनः ॥ १२ ।
 तथा पश्चात्तरे देवस्यास्योत्तरपुटे पुरी ।
 वायोर्गन्धवती नाम स्याता सर्वगुणोत्तरा ॥ १३ ।
 तस्योत्तरपुटे रम्या‡ गुह्यकाधिपतेः पुरी ।
 नाम्ना महोदया नाम शुभा वैदूर्यवेदिका ॥ १४ ।
 तथाष्टमेऽन्तरपुटे ईशानस्य महात्मनः ।
 पुरी मनाह्वरा नाम भूतैर्नानाविधैर्युता ॥ १५ ।
 पुष्पैर्धर्म्यैश्च विविधैर्वनैराश्रममंस्थितैः ।
 प्रार्थ्यते देवल्लोका यं स स्वर्ग इति कीर्तितः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे वटवतामु भुवनकोशे पट्चमप्रतितमोऽध्यायः ।

* तस्यां गुणवती रम्या इति (ख) ।

† कृष्णवतीति (ग) ।

‡ तस्योत्तरपुरे रम्या इति (ख) ।

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

कद्र उवाच ।

यदेतत्कर्णिकामूलं मेरोर्मध्यं प्रकीर्तितम् ।
तद्योजनसहस्राणि संख्यया मानतः स्मृतम् ॥ १ ।
चत्वारिंशत्तथा चाष्टौ सहस्राणि तु मण्डलैः ।
शैलराजस्य तत्तत्र मेरुमूलमिति स्मृतम् ॥ २ ।
तेषां गिरिसहस्राणामनेकानां महोच्छ्रयः ।
दिगष्टौ च पुनस्तस्य मर्यादापर्वताः शुभाः ॥ ३ ।
जठरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वती ।
मर्यादापर्वतानेतानष्टावाहुर्मनीषिणः ॥ ४ ।
योऽसौ मेरुर्द्विजग्रेष्ठाः प्रोक्तः कनकपर्वतः ।
दिगस्यास्य तु वक्ष्यामि शृणुध्वङ्गदतस्ततः ॥ ५ ।
मर्यादायास्तु चत्वारो शिरोरथं चतुर्दश ।
येनाचचाल विष्टब्धा सप्तद्वीपवती मही ॥ ६ ।
दशयोजनसाहस्रं व्यायामस्तेषु शङ्कते* ।
तिर्यग्ूर्ध्वं च रचिता हरितालतलैर्वृता ॥ ७ ।
मनःशिलादरीभिश्च सुवर्णमणिचिचिता ।
अनेकसिद्धभवनैः क्रीडास्थानैश्च सप्रभा ॥ ८ ।
पूर्वेण मन्दरस्तस्य दक्षिणे गन्धमादनः ।

विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वयोस्तरे स्थितः ॥ ८ ।
 तेषां शृङ्गेषु चत्वारो महावृक्षाः प्रतिष्ठिताः ।
 देवदैत्यासरोभिश्च सेविताः सुसमृद्धिभिः ॥ १० ।
 मन्दरस्य गिरेः शृङ्गे कदम्बो नाम पादपः ।
 प्रलम्बशाखाशिखरः कदम्बश्चैव पादपः* ॥ ११ ।
 महाकुम्भप्रमाणेऽथ पुष्पैर्विकचकेसरैः ।
 महागन्धमनोज्ञैश्च शोभितः सर्वकालजः ॥ १२ ।
 समसेनापरिवृतो भुवनैर्भूतभावनैः ।
 सहस्रमधिकं सोऽथ गन्धेनापूरयन्दिशः ॥ १३ ।
 भद्राग्नौ नाम वृक्षोऽयं वर्षादिः केतुसम्भवः† ।
 कीर्त्तिमानपवान् श्रीमान्महापादपपादपः ॥ १४ ।
 यत्र साक्षाद्दृष्यतेऽग्रेऽसिद्धमन्त्रे निषेवितः ।
 तस्य लोकसहस्रस्य तथा स्ववदनो हरिः ॥ १५ ।
 पृष्टवांश्चामरयेष्ठः स हि सानं पुनः पुनः ।
 तेन चालोकितं वर्षं सर्वद्विपदनायकाः ।
 यस्य नाम्ना समाख्यातो भद्राग्नौ न संग्रहः ॥ १६ ।
 दक्षिणस्यापि शैलस्य शिखरे हे च सेविते ।
 जम्बूसङ्घः पुष्पफलमहाशाखोपगोभितः ॥ १७ ।
 सदा ह्यतिमनामानि स्वादूनि सुरभीणि च ।

* ग पुष्पके एतदने पर्यायं कथ्यं पुष्पाहं च नास्ति ।

† चरदिः केतुसम्भव इति ख. ।

फलान्यमृतकल्पानि पतन्ति गिरिर्मूर्धनि ।
 तस्माद्गिरिवरश्रेष्ठात्फलप्रस्तरवाहिनीः ॥ १८ ।
 तत्र जाम्बूनदं नाम सुवर्णमनलप्रभम् ।
 देवालङ्कारमतुलमतिसुन्दरवर्चसम् ॥ १९ ।
 देवदानवगन्धर्वयक्षराक्षसगुह्यकाः ।
 पिवन्त्यमृतकल्पञ्च प्रीत्या जम्बूफलासवम् ॥ २० ।
 मोक्षते दक्षिणे वर्षे जम्बूलांकेति विश्रुता ।
 यस्या नाम्ना समाख्याता जम्बूदीपेति* मानवैः ॥ २१ ।
 विपुलस्य च शैलस्य दक्षिणेन महात्मनः ।
 जातिशृङ्गेऽतिसुमहानखत्यथेति पादपः ॥ २२ ।
 महोच्छ्रायो महास्कन्धो नैकसत्त्वगुणालयः ।
 कुम्भप्रमाणैरुचिरैः फलैः सर्व्वर्तुकैः शुभैः ॥ २३ ।
 सकेतुकेतुमालोक्य देवगन्धर्व्वसेवितैः ।
 केतुमालेति* यः ख्याता नाम्ना तत्र प्रकीर्तितः ।
 तन्निर्वाधत विप्रेन्द्रा निरुक्तान्तेन वर्षके ॥ २४ ।
 क्षीरोदमथने हृत्ते मालां स्कन्धनिषेविताम् ।
 इन्द्रेण चैत्यकेतोद्य केतुमालस्ततः स्मृतः ।
 तेन तच्चिह्नितं वर्षं केतुमालेति विश्रुतम् ॥ २५ ।
 सुपार्श्वस्योत्तरे शृङ्गे वटोनाम महाद्रुमः ।
 न्यग्रोधो विपुलस्कन्धो यस्त्रियोजनमण्डलः ॥ २६ ।

* जम्बूदीपमिति, केतुमालमिति च साधु ।

मात्स्यमानः कलापैश्च विविधैस्तु समस्ततः ।
 शाखाभिर्लम्बमानाभिः सेविते सिद्धसेविते ॥ २७ ।
 प्रलम्बकुम्भसदृशैर्हर्मवर्णफलैः सदा ।
 सद्यस्ते वै ततस्तस्मिन्वटहृत्प्रकाशकाः ॥ २८ ।
 सनत्कुमारावरजा मानसा ब्रह्मणः सुताः ।
 सप्त तत्र महाभागाः कुरवो नाम विश्रुताः ॥ २९ ।
 तत्र स्थिरगतैः चान्तेर्नोरजस्कैर्महात्मभिः ।
 अद्भैः स्वपक्षपर्यन्तैः खम्भास्तास्ते सनातनाः ॥ ३० ।
 तस्य नामाङ्कितं वर्षं सप्ततिर्वै महात्मनः ।
 दिवि देवे च विख्याता भर्तारः कुरवः सदा ॥ ३१ ।
 इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनेकामि सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

तथा चतुर्णां वक्ष्यामि शैलेन्द्राणां यथाक्रमम् ।
 अनुविन्ध्यानि रम्याणि विहङ्गैः कूजितानि च ॥ १ ।
 अनेकपक्षियुक्तात्मशृङ्गाणि सुवह्नि च ।
 देवानां दिव्यनारीभिः समं क्रीडामयानि च ॥ २ ।

किन्नरोहितघुष्टानि शीतमन्दसुगन्धिभिः ।
 पवनैः सेव्यमानानि रमणीयतराणि च ॥ ३ ।
 चतुर्दिक्षु विराजन्ते नामतः शृणु ता नदीः ।
 पूर्वे चैवरथं नाम दक्षिणे गन्धमादनम् ।
 प्रभावेण सुतोयानि वनखण्डयुतानि च ॥ ४ ।
 वनखण्डान्तथाक्रम्य देवताललना युताः ।
 यत्र क्रीडन्ति चोद्देशे मुदा परमया युताः ॥ ५ ।
 रत्नौघकीर्णतीर्थानि महापुण्यजलानि च ।
 अनेकजलयन्त्रैर्धनादितानि महान्ति च ॥ ६ ।
 शाखाभिर्लम्बमानाभीरुवत्पक्षिकुलालिभिः ।
 कमलोत्पलकङ्कारशोभितानि सरांसि च ।
 चतुर्षु तेषु गिरिषु नानागुणयुतेषु च ॥ ७ ।
 अरुणोदन्तु पूर्वेण दक्षिणे मानसं स्थितम्* ।
 असितोदं पश्चिमे च महाभद्रं तथोत्तरे ।
 कुमुदैः श्वेतकपिलैः कडारैर्भूषितानि च ॥ ८ ।
 अरुणोदस्य ये शैलाः प्राच्या वै नामतः स्मृताः ।
 ताङ्कीर्त्यमानान्तत्वेन शृणुध्वङ्गदत्ता मम ॥ ९ ।
 विकङ्को मणिशृङ्गश्च सुपात्रस्योपलो महान् ।
 महानीलोऽथ कुम्भश्च सुविन्दुर्मदनस्तथा ।
 वेणुनदः सुमेदाश्च निषधो देवपर्वतः ॥ १० ।

इत्येते पर्वतवराः पुण्याश्च गिरयोऽपि च* ।
 सरसो मानसस्येह दक्षिणेन महाचलाः ।
 ये कीर्त्तिता मया तुभ्यं नामतस्तान्निबोध मे ॥ ११ ।
 शैलस्त्रिशिखरश्चैत शिशिरद्याचलोत्तमः ।
 कपिश्च शतमक्षश्च† तुरगश्चैव सानुमान् ॥ १२ ।
 ताम्राहश्च विषश्चैव तथा श्वेतोदनो‡ गिरिः ।
 समूलश्चैव सरलो रत्नकेतुश्च पर्वतः ॥ १३ ।
 एकमूलो महाशृङ्गो गजमूलोऽपि श्रावकः ।
 पञ्चशैलश्च कैलासो§ हिमवानचलोत्तमः ॥ १४ ।
 उत्तरा ये महाशैलास्तान्वक्ष्यामि निबोधत ।
 कपिलः पिङ्गलो भद्रः॥ सरसश्च महाचलः॥ ॥ १५ ॥
 कुमुदो मधुमांशश्चैव गर्जनो मर्कटस्तथा ।
 कृष्णश्च पाण्डवश्चैव सहस्रगिरसस्तथा ॥ १६ ॥
 पारिपात्रश्च शैलेन्द्रः शृङ्गवानचलोत्तमः ।
 इत्येते पर्वतवराः श्रीमन्तः पश्चिमे स्मृताः ॥ १७ ॥
 महाभद्रस्य सरस उत्तरेण द्विजोत्तमाः ।

* एतदर्थं (ग्र पुस्तके नास्ति ।

† शतमक्षश्चेति (ग) ।

‡ विष. श्वेतो नूनं वै व्यन्दन इति ।

§ कैलास इति (ग) ।

॥ भद्रश्चेति (ग) ।

॥ महावत्स इति (ग) ।

ये पर्वताः स्थिता विप्रास्तान्ब्रूयामि निबोधत ॥ १८ ।

हंसकूटो महाशैलो ह्रस्वहंसश्च पर्वतः ।

कपिञ्जलश्च शैलेन्द्र इन्द्रशैलश्च सानुमान् ॥ १९ ।

नीलः कनकशृङ्गश्च शतशृङ्गश्च पर्वतः ।

पुष्पकरो मित्रशैलो विराजद्याचलोत्तमः ॥ २० ।

जातुचिद्यैव शैलेन्द्र इत्येते उत्तरा स्मृताः ॥ २१ ।

इत्येतेषाम्बु मुख्यानामुत्तरेषु यथाक्रमम् ।

स्थलीर्नगरद्रीणीश्च सरांसि च निबोधत ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

ऊनाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

सीतान्तस्याचलेन्द्रस्य कुमुदस्यान्तरेण च ।

द्रोण्यां विहङ्गजुष्टायां नानासत्त्वनिषेविताम् ॥ १ ।

त्रियोजनशतायामां शतयोजनविस्तृताम् ।

सुरसामलपानीयां रम्यां तत्र सुरोचनीम् ॥ २ ।

द्रोणमात्रप्रमाणैश्च पुण्डरीकैः सुगन्धिभिः ।

सहस्रशतपत्रैश्च महापद्मैरलङ्कितम् ॥ ३ ।

देवदानवगन्धर्वैर्महासर्पैरधिष्ठितम् ।
 पुण्यं तच्छीसरो नाम सप्रकाशमिहैव च ।
 प्रसन्नसलिलैः पूर्णं* शरण्यं सर्वदेहिनाम् ॥ ४ ॥
 तत्र त्वेकं महापद्मं मध्ये पद्मवनस्य च ।
 कौटिपत्रप्रकलितं तरुणादित्यवर्चसम् ॥ ५ ॥
 नित्यं† व्याकोशमधुरं चरत्वादतिमण्डलम्‡ ।
 चारुकेसरजालाढ्यं मत्तभ्रमरनादितम् ॥ ६ ॥
 तस्मिन्मध्ये भगवती साक्षाच्छीर्नित्यमेव हि ।
 लक्ष्मीम् तं§ तदावासं मूर्तिमन्तं न सशयः ॥ ७ ॥
 सरसस्तस्य तीरे तु तस्मिन् सिद्धिनिपेवितम् ।
 सदापुष्पफलं रम्यं तत्र विल्ववनं महत् ।
 शतयोजनविस्तीर्णं द्वियोजनशतायतम् ॥ ८ ॥
 अर्द्धक्रोशोच्चशिखरैर्महावृक्षैः समन्ततः ।
 शाखामहम्बकलितैर्महास्कन्धैः समाकुलम् ॥ ९ ॥
 फलैः सहस्रमङ्गागैर्हरितैः पाण्डुरैस्तथा ।
 अमृतम्बादुमदृगैर्भरीमात्रैः सुगन्धिभिः ॥ १० ॥
 शीर्थद्विष्य पतद्विष्य कीर्णभूमिवनान्तरम् ।
 नाम्ना तच्छीवनं नाम सर्वलोकेषु विद्युतम् ॥ ११ ॥

* स्वच्छमिति (ग) ।

† नित्यव्याकंशेति (ग) ।

‡ चरत्वादतिमण्डलमिति क), (ग) ।

§ सदावासमिति (ग) ।

देवादिभिः समाकीर्णमष्टाभिः ककुभिः* शुभम् ।
 विष्वाग्निभिश्च मुनिभिः सेवितं पुण्यकारिभिः ॥ १२ ।
 तत्र श्रीः संस्थिता नित्यं सिद्धसङ्घनिपेयिता ।
 एकैकस्याचलेन्द्रस्य मणिशैलस्य चान्तरम् ॥ १३ ।
 शतयोजनविस्तीर्णं द्वियोजनशतायतम् ।
 विमलं पद्मजवनं सिद्धचारणमेवितम् ॥ १४ ।
 पुष्पं लक्ष्म्या धृतं† भाति नित्यमज्ज्वलतीव ह ।
 अर्द्धक्रोशश्च शिखरेर्महास्कन्धैः समावृतम् ।
 प्रफुल्लशाखाशिखरं पिञ्जरं भाति तदनम् ॥ १५ ।
 द्विबाहुपरिणाहैस्तैस्त्रिहस्तायामविस्तृतैः ।
 मनःशिलापूर्वनिभैः पाण्डुकेसरशालिभिः ॥ १६ ।
 पुष्पैर्मनोहरैर्व्याप्तं व्याक्रोशैर्गन्धशालिभिः‡ ।
 विराजति वनं सर्वं मत्तभ्रमरनादितम् ॥ १७ ।
 तदनं दानवैर्देवैः§ गर्गन्धर्वैर्यक्षराक्षसैः ।
 किन्नरैरप्सरोग्निभिश्च महाभागैश्च॥ सेवितम् ॥ १८ ।
 तत्राश्रमी भगवतः कश्यपस्य प्रजापतेः ।

* ककुभिरिति आद्ये ककुभिरिति सातु ।

† भृतमिति (ख) ।

‡ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ दैत्यैःवति (ग) ।

॥ महाभागैश्चति (ख) ।

सिद्धसाधुगणाकीर्णं नानाश्रमसमाकुलम् ॥ १८ ।

महानीलस्य मध्ये तु ककुभस्य गिरेस्तथा ।

मध्ये सुखाः नदी नाम तस्यास्तीरे महदनम् ॥ २० ।

पञ्चाशद्योजनायामं त्रिंशद्योजनमण्डलम् ।

रम्यं तालवनं श्रीमत्क्रोयाहोच्छ्रितपादपम् ॥ २१ ।

महाबलैर्महासारैः स्थिरैरविचलैः शुभैः ।

महदञ्जनसंस्थानैः परिवृत्तैर्महाफलैः ।

मृष्टगन्धगुणोपेतैरुपेतं सिद्धमेवितम् ॥ २२ ।

ऐरावतस्य करिणस्तत्रैव समुदाहृतिः ।

ऐरावतस्य रुद्रस्य देवशीलस्य चान्तरेऽपि ॥ २३ ।

सहस्रयोजनायामः शतयोजनविस्तृतः ।

सर्वा श्लोकशिला भूमिर्वृक्षवीरुधवज्जिता ।

आप्लुता पादमात्रेण सलिलेन समन्ततः ॥ २४ ।

इत्येताभ्यन्तरेऽऽद्रोण्या नानाकाराः प्रकीर्त्तिताः ।

मेराः पार्श्वेन विप्रेन्द्रा यथावदनुपूर्वशः ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे इन्द्रकीलासु भवनकण्ठे कनार्थोत्तमोऽध्यायः ।

* सुमनदीति ग ।

† चाखरे इति (क), (घ) ।

‡ इत्येताभ्यन्तरेऽद्रोण्य इति (ग), इत्येताः प्रप्लवति इति भाष्य ।

अशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ दक्षिणदिग्ब्यवस्थिताः पर्वतद्रोण्यः सिद्धाचरिताः
कीर्त्यन्ते । शिशिरपतङ्गयोर्मध्ये शुक्ला भूमिः स्त्रिया मुक्ता
गलितपादपा ।

इक्षुत्तेपे च शिखरे पादपैरुपशोभिते ।

उदुम्बरवनं रम्यं पत्तिसङ्घनिषेवितम् ॥ १ ॥

फलितं तदनं भाति महाकूर्मोपमैः फलैः ।

तदनं देवयोन्योऽष्टौ सेवन्ते सर्व्व एव हि* ॥ २ ॥

तत्र प्रसन्नस्वादुमलिला बह्मदका नद्यो वहन्ति । तत्रा-
श्रमो भगवतः कर्दमस्य प्रजापतेः नानामुनिजनाकीर्णस्तब्ध-
शतयोजनमेकं परिमण्डलं वनञ्च । तथाच ताम्राभस्य
शैलस्य पतङ्गस्य चान्तरे शतयोजनविस्तीर्णं द्विगुणायतं
बालार्कमटशराजीवपुण्डरीकैः समन्ततः सहस्रपत्रैरविरलैर-
लङ्कृतं महत्सरोऽनेकगन्धसिद्धगन्धर्वाध्युषितम् । तस्य च मध्ये
महाशिखरः शतयोजनायामस्त्रिंशद्योजनविस्तीर्णोऽनेकधातु-
रत्नभूषितस्तस्य चोपरि महती रथ्या रत्नप्राकारतोरणा तस्यां
महद्विद्याधरपुरन्तत्र पुलोमनामा विद्याधरराजः शतसहस्र-
परीवारः । तथाच विशाखाचलेन्द्रस्य श्वेतस्य चान्तरे सरः ।

* सर्व्वदेव इति (ग) । देवयोनय इति साधु ।

तस्य च पूर्वतीरे महदाम्रवर्णं कनकसङ्काशैः फलैरतिसुग-
न्धिभिर्महत्कुम्भमात्रैः* सर्वतश्चितं देवगन्धर्वादयश्च तत्र नि-
वसन्ति ।

सुमूलस्याचलेन्द्रस्य वसुधारस्य चान्तरे ।

त्रिंशद्योजनविस्तीर्णं पञ्चागद्योजमायते ॥

विल्वस्थली नाम, तत्र फलानि महाकुम्भसङ्काशानि, तैश्च
पतद्भिः स्थलमृत्तिका क्लिप्ता, ताश्च स्थलीं सुगुह्यकादयः सेवन्ते
विल्वफलाग्निनः । तथाच वसुधाररत्नधारयोर्मध्ये विंशद्यो-
जनविस्तीर्णं शतयोजनायतं सुगन्धि किशुकवनं सदा कुसुम-
चयस्य गन्धेन वासयते योजनशतम् । तच्च सिद्धाध्युपित-
स्त्रलापितञ्च । तत्र चादित्यस्य देवस्य महदायतनम् । स
मासे मासे भगवानवतरति सूर्यः । प्रजापतिं लोकजनकं
देवादयो नमस्यन्ति । तथाच पञ्चकूटस्य कैलासस्य चान्तरे
सहस्रयोजनायामं विस्तीर्णं शतयोजनं हंसपाण्डुरं क्षुद्रसत्त्वैर-
नाधृत्यं स्वर्गभोपानमिव भ्रूमण्डलम् । अथ पश्चिमे दिग्भागे
व्यवस्थिता गिरिद्रोण्यः कीर्त्यन्ते । सुपार्श्वयिखिग्रैर्लयोर्मध्ये
सप्तन्ताद्योजनशतमेकं भीमगिलातलं नित्यतप्तं दुष्पथम्,
तस्य मध्ये त्रिंशद्योजनविस्तीर्णं मण्डलं वक्रिस्थानं स च
सर्वकालमनिन्धनो भगवान्लोकक्षयकारी संवर्त्तको ज्वलते† ।

* महाकुम्भमात्रेति साधु

† ज्वलतीति साधु ।

अन्तरे च शैलवरयोः कुमुदाञ्जनयोः शतयोजनविस्तीर्णा
मातुलुङ्गस्थली सर्वसत्त्वानामगम्या पीतवर्णैः फलैरावृता सा
स्थली शोभते । तत्र च पुण्योद्गदः सिद्धैरुपेतः । बृहस्पतेस्तद्व-
नम् । तथाच शैलयोः पिप्परगौरयोरन्तरे सरो द्रोणो
ह्यनेकशतयोजनायताः* । महद्भिद्य षट्पदोऽङ्गुष्ठैः कुमुदै-
रुपशोभिताः । तत्र च भगवतो विष्णोः परमेश्वरस्थायतनम् ।
तथाच शुकपाण्डुरयोरपि महागिर्योरन्तरे त्रिंशद्योजन-
विस्तीर्णो नवत्यायत एकः शिलोद्देशो वृक्षविवर्जितः । तत्र
च निष्कम्पा दीर्घिकी सप्तधा स्थलपद्मिनी अनेकजातिजैश्च†
फल्गैः शोभिता तस्याश्च मध्ये पञ्चयोजनप्रमाणो न्यग्रोधो वृक्ष-
स्तस्मिंश्चन्द्रशेखरोमापतिर्निलवासाश्च देवा निवसन्ति यक्षादि-
भिरीड्यमानः । सहस्रशिखरस्य गिरेः कुमुदस्य चान्तरे वर्त्त-
मानं पञ्चाशद्योजनायामं विंशद्योजनविस्तृतं‡ इक्षुत्वेपो-
श्चशिखरमनेकपक्षिसेवितमनेकवृक्षफलैर्मधुरसैरुपशोभितम् । तत्र
चेन्द्रस्य महानाश्रमो दिव्याभिप्रायनिर्मितः । तथाच
शङ्खकूट-ऋषभयोर्मध्ये पुरुषस्थली रम्याऽनेकगुणा§ अनेकयो-
जनायता विष्वप्रमाणैः कङ्कोलकैः सुगन्धिभिरुपेता । तत्र
पुरुषरसात्मन्ताः नागाद्याः प्रतिवसन्ति । तथा कपिशूल-

* ह्यनेकाः शतयोजनायता इति (ग) ।

† अनेकजातीयैरिति (ग) ।

‡ विंशतियोजनायता इति भाष्य ।

§ रम्याऽनेकगुणाऽलङ्कृत इति (ख) ।

नागशैलयोरन्तरे द्विशतयोजनमायताः* शतयोजनविस्तीर्णा
 स्थली नानाजनविभूषिता द्राक्षाखर्जूरखण्डैरुपेता अनेक-
 वृक्षवल्लीभिरुपेता सा स्थली । तथाच पुष्करमहामेघयोरन्तरे
 षष्टियोजनविस्तीर्णा शतायामा पाण्डितलप्रख्या महती स्थली
 वृक्षवीरुध्विवर्जिता, तस्याश्च पार्श्वे चत्वारि महावनानि
 सरांसि चानेकयोजनानि । दश पञ्च सप्त तथाष्टौ† त्रिंश-
 द्विंशतिर्योजनाः स्थित्यो द्रोण्यश्च तत्र काश्चिन्महाघोराः पर्वत-
 क्षयाः ।

इति वराहपुराणे वदन्तीतामु भुवनकोशं अष्टौतितमोऽध्यायः ।

एकाशीतितमोऽध्यायः ।

कद्र उवाच ।

अतःपरं पर्वतान्तेषु‡ देवानामवकाशा वर्ण्यन्ते । तत्र यो-
 ऽसौ सीतास्यः पर्वतस्तस्यांपरि महेंद्रस्य क्रीडास्थानम् । तत्र
 देवराजस्य पारिजातकहृत्तवनम् । तस्य पूर्वपार्श्वे कुञ्जरो

* द्विशतयोजनमायमेति क), ग ।

† दश पञ्च सप्त तथाष्टौ त्रिंशद्विंशतिर्योजना इति पाठः (ग, पुष्पके नास्ति ।

* पर्वतस्थिति (ग) ।

नाम गिरिः । तस्योपरि दानवानामष्टौ पुराणि च । तथा
वज्रके पर्वते राक्षसानामनेकानि पुराणि । ते च नाम्ना
नीलकाः कामरूपिणः । महानीले च शैलेन्द्रे पुराणि पञ्चदश-
सहस्राणि किन्नराणां ख्यातानि तत्र देवदत्तचन्द्रादयो राजानः
पञ्चदश किन्नराणां गर्भिणीताः । तानि सौवर्णानि विलप्रवेश-
नानि च पुराणि चन्द्रादये च पर्वतवरे नागानामधिवासः ।
ते च विलप्रवेशा विलेपुः* वैनतेयविषयवर्तिना व्यवस्थितानु-
रागे च दानवेन्द्रा व्यवस्थिताः । वेणुमत्यपि विद्याधरपुरत्रयं
त्रिंशद्योजन† यतविस्तीर्णमेकैकन्तावदायतम् । उलूकरोमश-
महावेत्तादयो राजानो विद्याधराणाञ्च । तत्र एकैके शैल-
राजनिः‡ स्वयमेव गरुडो व्यवस्थितः । कुञ्जरे तु पर्वतवरे नित्यं
पशुपतिर्व्यवस्थितः । वसुधारे च हृषभाङ्गो महादेवः शङ्करो
योगिनां वरः अनेकगुणभूतकोटिसहस्रपरीवारोऽनादिपुरुषो
व्यवस्थितः । वसुधारे च पुण्यवतां वसूनां समवासः । वसु-
धार-रत्नधारयोर्मूर्ध्नि अष्टौ सप्त च संख्यया पुराणि वसुसप्त-
र्षीणाञ्चेति । एकशृङ्गे च पर्वतोत्तमे प्रजापतेः स्थानं चतु-
र्वक्त्रस्य ब्रह्मणः । गजपर्वते च महाभूतपरिहता स्वयमेव
भगवती तिष्ठतीति । वसुधारे च पर्वतवरे मुनिसिंहविद्या-
धराणामायतनं चतुराशीत्यं वरपुरमिह प्राकारतोरणाः । तत्र

* विलप्रवेशातीतेति (क), (ख) ।

† त्रिंशद्योजनेति (ग) त्रिंशतियोजनेति साधु ।

‡ एकैकस्मिन् इति शैलराजे इति च साधु ।

चानेकपर्वता नाम गन्धर्वा युतशालिनो निवसन्ति । तेषा-
 ष्चाधिपतिर्देवो राजराजैकपिङ्गलः । सुरराक्षसाः पञ्चकूटे
 दानवाः शतशृङ्गे दानवः यक्षाणां पुरःशतम् । प्रभेदकस्य
 पश्चिमे दलेऽदेवदानवसिद्धादिपुराणि । तस्य गिरेर्मूर्ध्नि महती
 नाम शिला तिष्ठति, तस्याश्च पर्वणि पर्वणि सामः स्वयमेवाव-
 तरति । तस्यैवोत्तरपार्श्वे त्रिकूटं नाम, तत्र ब्रह्मा तिष्ठति ।
 क्वचित्तत्र तथा च वङ्गायतनम्ः । मूर्त्तिमान्वक्त्रिरुपास्यते देवैः ।
 उत्तरे च शृङ्गास्थे पर्वतवरे देवतानामायतनानि । पूर्व्वेण नारा-
 यणस्यायतनम् । मध्ये ब्रह्मणः गङ्गरस्य पश्चिमे तत्र यक्षादीनां
 कानिचित्पुराणि । तस्य चात्तरे तीरे जातुच्छमहापर्वते त्रिंश-
 द्योजनमण्डलं नन्दजलं नाम सरस्तत्र नन्दो नाम नागराजो
 वसति । शतशीर्षप्रचण्ड इति इत्येतऽष्टौ देवपर्वता विज्ञेयाः
 ते चानुक्रमेण हेमरजतरन्नवैदूर्यमनःशिलादिवर्णाः । इयञ्च
 पृथ्वी लज्जकांठिगतानेकमण्ड्याता पृष्ठा तेषु च सिद्धविद्याधराणां
 निलयाः । तद्यथा मेरुः पार्श्वतः केसरवलयालवालं सिद्धलोक-
 इति कीर्त्यते । इयञ्च पृथ्वी पद्माकारेण व्यवस्थिता । एष
 सर्व्वपुराणेषु क्रमः सामान्यतः प्रतिपाद्यते ।

इति वराहपुराणे षट्शतीतासु भुवनकोशे एकशतान्तितमोऽध्यायः ।

* दानवेति (ग) पुस्तके नास्ति ।

† पश्चिमे दले इत्यत्र पश्चिमम् इति (ग) ।

‡ वङ्गायतनमिति (क), (ख) ।

द्विशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ नदीनामवतारं शृणुत । आकाशसमुद्रो यः प्रोच्यते
तस्मादाकाशगामिनी नदी प्रवृत्ता सा चानवरतमिन्द्रगजेन
क्षोभ्यते सा च चतुरशीतिसहस्राच्छयान्मेरोरुपरि पतति । सा
च मेरुकूटतटान्तेभ्यः प्रस्वलिता चतुर्धा सञ्जाता षष्टिसहस्र-
योजनान्निरालम्बा पतमाना प्रदक्षिणमनुसरन्ती चतुर्धा जगाम ।
सीता चालकन्दा चक्षुर्भद्रा चेतिनामभिः । तासां मध्ये एका-
शीतिसहस्रपर्वतान्दारयन्ती गां गता गङ्गेत्युच्यते । अथ गन्ध-
मादनपार्श्वेऽमरगण्डिका वर्ण्यते । एकत्रिंशद्योजनसहस्राणि
आयामश्चतुःशतविस्तीर्णम् । तत्र केतुमालाः सर्वे जनपदाः
कृष्णवर्णाः पुरुषा महाबलिन उत्पलवर्णाः स्त्रियः शुभदर्शनाः ।
तत्र च महावृक्षाः पनमाः सन्ति । तत्रेश्वरो ब्रह्मपुत्रस्तिष्ठति
तत्रोदपानाश्च जरारोगविवर्जिता वर्षायुतायुषो जुष्टापञ्च
नराः । माल्यवतः पूर्वपार्श्वे पूर्वगण्डिका एकशृङ्गाद्योजन-
सहस्राणि मानतस्ते च भद्राश्वा नाम जनपदाः । भद्ररसाल-
वनञ्च तत्र व्यवस्थितम् । कालाम्बुहृत्ताः पुरुषाः श्वेताः पद्म-
वर्णिनः स्त्रियः कुमुदवर्णा दशवर्षसहस्राणि तेषामायुस्तत्र
च पञ्च कुलपर्वतास्ते च शैलवर्णो मालाख्यः कीरजस्कस्त्रिपर्णः
नीलश्चेति तद्विनिर्गताः, तदम्भःस्थितानां देशानां तान्येव
नामानि । ते च देशा एता नदीः पिवन्ति, तद्यथा सीता

सुवाहिनी हंसवती कासा महावक्त्रा चन्द्रवती कावेरी सुर-
साख्यावती इन्द्रवती अङ्गारवाहिनी हरित्तोया सोमावर्त्ता
शतक्रदा वनमाला वसुमती हंसा सुपर्णा पञ्चगङ्गा धनुष्मती
मणिवप्राः सुव्रह्मभागा विलासिनी कृष्णतोया पुण्ड्रीदा नाग-
वती शिवा शैवालिनी मणितटा क्षीरोदा वरुणतालीः
विष्णुपद्मी महानदी ये पिबन्ति ते दशवर्षसहस्रायुषो रुद्रोमा-
भक्ता इति ।

इति वराहपुराणे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ।

कद्र उवाच ।

निमर्गं एष भद्राश्वानां कीर्त्तिता नः केतुमालानां विस्तरेण
कथितम् । नैऋत्य्याचलेन्द्रस्य पथिमेन कुलाचलजनपदनयः
कीर्त्त्यन्ते । तथाच विगाखकम्बलजयन्तकृष्णहरिताशोक-
वर्द्धमान इत्येते मयः कुलपर्वतानां कोटिगः प्रसृतिः । तन्नि-
वासिनां जनपदाम्भवामान एव द्रष्टव्याः । तद्यथा मौर्या-

* मणिवप्राः इति ।

† तद्वत्प्रवर्त्तते इति ।

मान्त सातपः कृतसुराग्रवणकम्बलमाहेयाचल कूटवासमूल-
तपक्रौञ्चकणाङ्गमणिपङ्कज चूडमल सोमीय समुद्रान्तक कुरकुच
सुवर्णतट कुह श्वेताङ्ग कण्णपाद विद कपिल कर्णिक महिष
कुञ्ज करनाट मर्हीत्कट शुक नाकः सगज भूम ककुरञ्जन
महानाहः* किकिसपर्ण भौमक चोरक धूमजम्भ अङ्गारज
जीवलीकिताः† वाचांसहाङ्गमधुरेय शुक्रेय चक्रेय श्रवण मत्तका-
शिक गोदावाम कुलपञ्चाब वर्ज्जह मोदशालका एते जन-
पदाम्स्तत्पर्वतस्था नदीः पिवन्ति । तद्यथा प्राक्षा महाकदम्बा
मानसी श्यामा सुमेधा बहुला विवर्णा मुक्ता‡ माला दर्भवती
भद्रनदी शुकनदी पल्लवा भीमा प्रभञ्जना काम्बा कुशावती
दक्षा कासवती तुङ्गा पुण्योदा चन्द्रावती॥ सुमूलावती ककु-
पद्मिनी॥ विशाला करण्टका पीवरी महामाया महिषी
मानुषी चण्डा एताः नदीः प्रधानाः शेषाः क्षुद्रनद्यः सहस्र-
शयेतिः** ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु त्राशीतितमोऽध्यायः ।

* शुक भास इति (ख) नासगर्जति (ग) ।

† मनोहृति (ग) ।

‡ जीवनजीवलीकिनेति (ग) ।

§ पुङ्गेति (ग) ।

॥ (ख) पुस्तकेऽत्र वेशपार्थ्यति पठितम् ।

॥ (ख) पुस्तकेऽत्र पद्मावतीति पठितम् । ककुप्तिनीति (ग) । (ख) पुस्तकेऽतः परं
विलासर्षकायां परिमहामहोतीतिदृष्ट्वा नवनदीरेताः प्रधाना इत्येवं पाठो वर्तते ।

** (ख) पुस्तके सहस्रशयेतीति न पठितम् ।

चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

उत्तराणाञ्च वर्षाणां दक्षिणानाञ्च सर्व्वशः ।
आचक्षतेः यथान्यायं ये ये पर्व्वतवासिनः† ।
तच्छृणुध्वं मया विप्राः कीर्त्त्यमानं समाहिताः ॥ १ ॥
दक्षिणेन तु मेरोश्च श्वेतस्य चोत्तरेण चः‡ ।
वायव्यं रुम्यकं नाम जायन्ते तत्र मानवाः ।
मतिप्रधाना विमला जरादुर्गतिवर्ज्जिताः§ ॥ २ ॥
तत्रापि सुमहान्वृक्षां न्यग्रोधा रोहितः स्मृतः ।
तत्फलरसपानाञ्च॥ दशवर्षसहस्रिणः ।
आयुषा सर्व्वमनुजा जायन्ते देवरूपिणः ॥ ३ ॥
उत्तरेण च श्वेतस्य त्रिशुङ्गस्य च दक्षिणे ।
वर्षं हिरण्मयं नाम तत्र हैरण्वती नदी ।
यक्षा वसन्ति तत्रैव बलिनः कामरूपिणः ॥ ४ ॥
एका दशसहस्राणि समानान्तैर्हि जीव्यते॥ ।

* आकाशेन इति माध ।

† तेषु पर्व्वतवासिन इति (क) ।

‡ दक्षिणे निवस्यन्ति नोद्विष्टाः पर्व्वतवासिन इति (ख) ।

§ मतिप्रधानविमला जरादुर्गतिवर्ज्जिता इति (ख) ।

॥ तत्फलरसपानादि इति (ख) ।

॥ एषा दशसहस्राणि समानान्तैर्हि जीव्यते इति (ख) ।

शतान्यन्यानि जीव्यन्ते वर्षाणां दश पञ्च च ॥ ५ ।

लकुचाः पनसाः* वृक्षास्तस्मिन्देगे व्यवस्थिताः ।

तत्फलप्राशनादेव जीवन्ति बहुवासरम्† ॥ ६ ।

तथा त्रिशुङ्गे च मणिकाञ्चनसर्व्वरत्नशिखरोरुक्रमेण तस्य
चोत्तरशृङ्गादक्षिणसमुद्रान्तं चोत्तरकुरवः । तत्र च क्षीर-
वृक्षाम्नासवाः सन्ति । तेषु वृक्षेष्वेव वस्त्राण्याभरणानि च ।
मणिमया भूमिः सुवर्णचालुकाः‡ तस्मिन् स्वर्गच्युताः पुरुषा
वसन्ति त्रयोदशवर्षसहस्रायुषः । तस्यैव द्वीपस्य पश्चिमेन
चतुर्योजनसहस्रमतिक्रम्य देवलोकाच्चन्द्रद्वीपो भवति योजन-
सहस्रपरिमण्डलः । तस्य मध्ये चन्द्रकान्तसूर्य्यकान्तनामानौ-
गिरिप्रस्रवणी तयोर्मध्ये चन्द्रावर्त्ता§ नाम महानदी अनेकवृक्ष-
समाकुलानेकनदीयुक्ता ॥ एतत्कुरुवर्षान्तस्योत्तरपार्श्वं समुद्रो-
र्मिमालाव्यं पञ्चयोजनसहस्रमतिक्रम्य देवलोकात्सूर्य्यद्वीपो

* लकुशा. पनसा इति कवित्याजः ।

† तत्फलाद्वयमानाऽन्तं तेन वर्त्तन्ति मानवा इति (ख) । 'वर्त्तन्ते' इति माधु ।

‡ मधुसूक्तं वृक्षास्तु वस्त्राभरणादीनि च वृक्षेष्वेव जीवन्ते क्षीरस्रवः सन्ति मणि-
वृक्षमुवर्णचालुका इति (ख) । जीवन्तीति माधु ।

§ समौ वयस्यो मानवद्वौ एवं चन्द्रकान्तयौतनामानौ तयोर्मध्ये चन्द्रमसीति (ख) ।
पश्चिमेन चतुर्योजनसहस्रपरिमण्डलं. तस्य मध्ये चन्द्रकान्तसूर्य्यकान्तनामानौ गिरिवरी
तयोर्मध्ये चन्द्रावर्त्तानामिति (ग) ।

॥ अनेकफलाऽनेकनदीसमाकुलेति (ख) ।

भवति* योजनसहस्रपरिमण्डलः । तस्य मध्ये गिरिवरः शत-
 योजनविस्तीर्णस्तदुच्छ्रितः† । तस्मात्सूर्यावर्त्तनामा‡ नदी
 निर्गता, तत्र च सूर्यस्याधिष्ठानं, तत्र सूर्यदैवत्यास्तद्वर्णाश्च
 प्रजाः दशवर्षसहस्रायुषः । तस्य च द्वीपस्य§ पश्चिमेन चतुर्यो-
 जनसहस्रमतिक्रम्य समुद्रदेशे योजनसाहस्रपरिमण्डलेन॥
 द्वीपो भद्राकारो॥ नाम । तत्र च भद्रासनं वायोरनेकरत्न-
 शोभितं, तत्र सकलविग्रहवान्वायुस्तिष्ठति । तपनीयवर्णाश्च
 प्रजाः पञ्चवर्षसहस्रायुषः ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

* चन्द्रद्वीपो भवतीति (ख) ।

† स्नावदुच्छ्रित इति (ग) ।

‡ तस्माच्चन्द्रवर्त्तनामिति (ख), एवं तत्रान्यत्रापि सूर्यस्थाने चन्द्रः पठितः

§ तस्यैव द्वीपस्यति (ख) ।

॥ परिमण्डलत्वे तद्वीप इति (ग) ।

॥ रुद्राकरा नाम इति (ग) ।

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

इयम्भूः पद्मव्यवस्था कथिता इदानीं भारतं नवभेदं शृणुत* ।
तद्यथा । इन्द्रः कसेरुः† ताम्रवर्णो गभस्तिः‡ नागद्वीपः
तथा सौम्यो गान्धर्वो वारुणी भारतश्चेति । सागरसंहत-
मेकैकं योजनसहस्रप्रमाणम् । तत्र§ च सप्त कुलपर्वताः
सन्ति॥ । तद्यथा

महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः॥ ।

विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च इत्येते कुलपर्वताः ॥

अन्ये च मन्दर शारदर्दूर** कैलास†† मैनाक वैद्युत
वारन्धम पाण्डुर तुंग प्रस्थ कृष्णगिरि जयन्तैरावत ऋष्यमूक

* नवभेदयथेति (ग) ।

† इन्द्रः सकेतुरिति (ख) ।

‡ गभस्तिमानिति (ख) ।

§ अर्चति (ख) ।

॥ भवन्तीति (ख) ।

॥ (ख) पुस्तके शुक्तिमानृक्षपर्वत इत्यत्र विष्णुमान् भृगुपर्वत इति पाठो वर्तते ।

** शारदर्दुरेति (ग) ।

†† (ख) पुस्तके कैलास इत्यतः परं द्युतं तच्च पाण्डुर प्रस्थ कृष्णं तुङ्गं प्रस्थं तुङ्ग-
गिरि रैवतक ऋष्यमूक गोमन्तकूट श्रैल कृत्यस्थल इत्येते चतुद्रपर्वताः शेषाः चतुद्वयरास्तथा
नाम्ना जनपदा निवसन्तीति पाठो वर्तते ।

गोमन्त चित्रकूट श्रीपर्वत चकोरकूट शैल ज्ञातस्थलः इत्येते
 क्षुद्रपर्वताः एतेषामपि क्षुद्रतराः । तेषामार्या स्नेच्छा जनपदा
 वसन्ति । पिवन्ति चैतासु नदीषु पानीयम् । तद्यथा गङ्गा
 सिन्धुः सरस्वती शतद्रुर्वितस्ता विपाशा चन्द्रभागा सरयूर्यमुना
 इरावती देविका कुङ्कर्णमती† धूतपापा बाहुदा दृषद्वती
 कौशिकी निस्वीरा गण्डकी चक्षुष्मती लोहिता इत्येता हिम-
 वत्पादनिर्गताः । वेदस्मृतिर्वेदवती सिन्धुपर्णा चन्द्रनाभा
 नाशदाचारा रोहीपारा‡ चर्मण्वती विदिशा वेदत्रयी वपन्ती
 इत्येता पारिपात्रोद्भवाः । शोणो ज्योतीरथा नर्मदा सुरसा
 मन्दाकिनी दशार्णा चित्रकूटा तमसा पिप्पला करतोया पिशा-
 चिका चित्रोत्पला विशाला वज्जुका बालुवाहिनी§ शुक्तिमती
 वीरजा पङ्क्तिनी रात्री इत्येताः ऋक्षप्रसूताः । मणिजाला
 शुभा तापी पयोक्ली शीघ्रोदा वेष्णापाशा¶ वैतरणी वेदिपाला
 कुमुद्वती तोया दुर्गा अन्या गिरा एता विन्ध्यपादोद्भवाः ।
 गोदावरी भीमरथी मरथी कृष्णा वेणा वज्जुला तुङ्गभद्रा
 सुप्रयोगा बाह्यकावेरी इत्येताः सद्यपादोद्भवाः । शतमाला
 ताम्रपर्णी पुष्पावती उत्पलावती इत्येता मलयजाः । त्रियामा

* (क), (ख) पुनकथीः सर्वं एते क्लीवे पठिताः ।

† गौतमीति (ग) ।

‡ नामदाचारा रोहिपारिति (ग) ।

§ बालुवाहिनीति (ग) ।

¶ वेष्मपार्श्वेति (ग) ।

ऋषिकुल्या इक्षुला त्रिविन्दाला मूलिनी वंशवरा महेन्द्र-
तनयाः । ऋषिका लूसती मन्दगामिनी पलाशिनी इत्येताः
शुक्तिमत्प्रभावाः, एताः प्राधान्येन कुलपर्वतनद्यः । शेषाः क्षुद्र-
नद्यः । एष जम्बूद्वीपो योजनलक्षप्रमाणः ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकंशे षडशीतितमोऽध्यायः ।

षडशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अतः परं शाकद्वीपं निबोधत । जम्बूद्वीपस्य विस्तारा-
द्विगुणपरिणाहलवणोदकश्च जम्बूद्वीपसमस्तेन द्विगुणावृत-
स्तत्र च पुण्याः जनपदाश्चिरात्मानः* ते दुर्भिक्षजराव्याधि-
रहिताश्च । देशेऽत्र सप्तैव कुलपर्वतास्तावत्तिष्ठन्ति, तस्य चोभ-
यतो लवणक्षीरोदधी व्यवस्थितौ । तत्र च प्रागायतः शैलेन्द्र-
उदयो नाम पर्वतः तस्यापरेण जलधारी नाम गिरिः स
एव चन्द्रेति† कीर्तितः । तस्य जलञ्च इन्द्रो गृहीत्वा वर्षति ।
तस्यापरः‡ श्वेतकोनाम गिरिस्तस्मिन्षट्चेति कीर्तिताः प्रजा-

* चिरान्निगन्ते इति (ग) ।

† चन्द्र इति साधु ।

‡ तस्यादपर इति साधु, एवं परत्रापि ।

ऽनेकविधाः* क्रीडन्ति, तस्यापरो रजतो गिरिः स एव शाको-
च्यते† । तस्य परेणाखिकेयः स च विभ्राजसो भण्यते । स एव
केसरीत्युच्यते । ततो वायुः प्रवर्त्तते । गिरिनामान्येव वर्षाणि‡
तद्यथा । उदयसुकुमारी जलधारनेमकमहाद्रुमेतिप्रधान-
नामानि द्वितीयपर्वतनामभिरपि वक्तव्यानि, तस्य च मध्ये
शाकवृक्षस्तत्र च सप्त महानद्यां द्विनाम्न्यस्तद्यथा सुकुमारी
कुमारो नन्दा वेणिका धेनुरिक्षुमतो गभस्तिरित्येता नद्यः ।

इति वराहपुराणे वृद्धगोतामु भुवनकोशे पञ्चमोत्तमोऽध्यायः ।

सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

कद्र उवाच ।

अथ तृतीयं कुशद्वीपं शृणुत । कुशद्वीपेन क्षीरोदः परि-
हृतः शाकद्वीपस्य विस्तारद्विगुणेन । तत्रापि सप्त कुलपर्वताः
सर्वे च द्विनामानः, तद्यथा कुमुदः विद्रुमेति* च उच्यते स-

* प्रजा अनेकविधा इति साधु ।

† शाक उच्यते इति साधु ।

‡ गिरिनामागोवर्षाणेति ग ।

* विद्रुम इतीति साधु

उन्नतोऽहेमपर्वतः स एव द्रोणः पुष्पवान् स एव कङ्कष पर्वतः
 स एव कुशेशयोऽग्निमान् स एव तथा षष्ठोमहिषनामा स
 एव हरिरुच्यते तत्राग्निर्वसति । सप्तमन् ककुध्रनामा स
 एव मन्दरः कीर्त्यते इत्येते पर्वताः कुशद्वीपे व्यवस्थिताः । एतेषां
 वर्षभेदो भवति दिनामसंज्ञः । कुमुदस्य श्वेतमुद्गिदन्तदेवादौ
 कीर्त्यते । उन्नतस्य लोहितं वेणुमण्डलं तदेव भवति बलाहकस्य
 जीमूतं तदेवास्य रथाकार इति । द्रोणस्य हरिं तदेव बला-
 धनं भवति । तत्र दिनाम्नो नद्यः प्रतीयाः प्रवेशाः सैवोच्यते ।
 द्वितीया शिवा यशोदी सा च भवति । तृतीया चित्रा नाम
 सैव क्षणा भण्यते । चतुर्थी क्रादिनी नाम सैव चन्द्रा
 निगद्यते । विद्युक्ता पञ्चमी शुक्ला सैव वर्णा षष्ठी सैव विभावरी
 महती सप्तमी सैव धृतिः । एताः प्रधानाः शेषाः क्षुद्रनद्यः ।
 इत्येष कुशद्वीपस्य सन्निवेशः । शाकद्वीपोऽपि द्विगुणसन्नि-
 वेशश्च कथितः । तस्य च मध्ये महाकुशस्तम्बः । एष च कुश-
 द्वीपः दधिमण्डादेनामृतसन्निभेन क्षीरोद्विगुणेन ।

इति वराहपुराणे वृद्धगोतासु भुवनकोशे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

अष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ क्रीञ्चो भवति चतुर्थः* कुशदीपादिगुणमानतः समुद्रः
क्रीञ्चेन दिगुणेनाहतस्तस्मिंश्च सप्तैव प्रधानपर्वताः प्रथमः
क्रीञ्चो विद्युन्नतो रैवतो मानसः सैव† पावकः, तथैवाश्वकारः
सैवाच्छोदकः‡ । देवावृत्तो देवावृतः स च सुरापो भण्यते ।
ततो देविष्ठः स एव काञ्चनशृङ्गो भवति । देवनन्दात्परो
गोविन्दो द्विविन्द इति । ततः पुण्डरीकः स एव तोधासहः ।
एते सप्त रत्नमयाः पर्वताः क्रीञ्चदीपे व्यवस्थिताः सर्वे च परस्प-
रेणाच्छ्रयाः । तत्र वर्षाणि तथा क्रीञ्चस्य कुशलोद्देशः स एव
माधवः स्मृतो वामकस्य मनोऽनुगः स एव संवर्त्तकस्ततोष्ण-
वान्§ स सप्रकाशस्ततः पावकः सैव सुदर्शनस्तथा आश्वकारः
सैव संमोहः, ततो मुनिदेशः स च प्रकाशः, ततो दुन्दुभिः
सैवानर्थ उच्यते । तत्रापि सप्तैव नद्यः

गौरी कुमुदती चैव सन्ध्या रात्रिर्मनाञ्जवा ।

स्थितिश्च पुण्डरीका च नद्यः सप्तविधाः स्मृताः ॥

* क्रीञ्च भवति चतुर्थेऽस्मिन् म ।

† स एवेति साधु ।

‡ अत्रापि स एवेति साधु, एवं परत्रापि ।

§ तत उच्यते इति साधु ।

गौरी सैव पुष्पवहा कुमुदती नार्द्रवती रौद्रा सन्ध्या सुखावहा
भांगजवा क्षिप्रोदा चाख्यातिः सैव बहुला पुण्डरीका चित्र-
वर्णदेशा मुद्रनयः । कौञ्चदीपो घृताङ्गेनाहतो घृतोदः
शास्त्रलेनेति ।

इति वराहपुत्रे ब्रह्मगीतासु सुवनबोधे चटोत्तितमोऽध्यायः ।

जननवतितमोऽध्यायः ।

ब्रह्म उवाच ।

त्रिषु शिष्टेषु वक्ष्यामि द्वीपेषु मनुजान्युत ।

शास्त्रलं पञ्चमं वर्षं प्रवक्ष्यामि निबोधत ।

कौञ्चदीपस्य विस्ताराच्छास्त्रलो द्विगुणो मतः ॥ १ ॥

घृतसमुद्रमावृत्य व्यवस्थितस्तद्विस्तारो द्विगुणस्तत्र च सप्त
पर्वताः प्रधानाः तावत्यानयः । तत्र च पर्वताः सुमहाङ्गीत-
शातकौश्मात्सर्व्वगुणसौवर्णरोहित-सुमनस-कुगल जाम्बूनदवैद्युत-
इत्येतैः कुलपर्व्वताः वर्षाणि चेति । अथ षष्ठं गोमेदं कथ्यते ।
शास्त्रलं यथा सुरोदेनाहतं तद्वत्सुरोदोऽपि तद्विगुणं गोमेदेना-

* घृताङ्गेनेति (ग) ।

* प्रवरा इति (ग) ।

वृत्तस्तत्र च प्रधानपर्वती हावेव । एकश्च तावतावसरः*
 अपरश्च कुमुद इति । समुद्रेक्षुरसस्तद्विगुणेन पुष्करेणावृतः,
 तत्र च पुष्कराख्ये मानसो नाम पर्वतः, तदपि द्विधा स्खिक्वं
 वर्षं तत्प्रमाणेन च स्वादूदकेनावृतः । ततश्च कटाहम् । एतत्
 पृथिव्याः प्रमाणं ब्रह्माण्डस्य च सकटाहविस्तारप्रमाणम् ।
 एवंविधानां मण्डलानां परिसंख्यानं विद्यते† । एतानि कल्पे
 कल्पे भगवान्नारायणः क्रोडरूपी रसातलान्तःप्रविष्टान्दंष्ट्रयैक-
 योद्धृत्य स्थितौ स्थापयति ।

एष वः‡ कथितो मार्गो भूमेरायामविस्तरः ।

स्वस्ति वोऽमुं गमिष्यामि कैलासनिलयं द्विजाः ॥

वराह उवाच ।

एवमुक्त्वा गतो रुद्रः क्षणात्कैलासपर्वतम्§ ।

ते च सर्वे गता देवा ऋषयश्च यथागतम् ॥

इति वराहपुराणे दशोऽध्यायः भुवनकोशे कनकवर्तितमोऽध्यायः ।

* तावतावसर इति (ग) ।

† परिसंख्या न दिद्यत इति (ग),

‡ एवं च इति (ग) ।

§ कैलासपर्वते इति (क), (ख) ।

नवतितमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

परमात्मा शिवः पुण्य इति केचिद्वचं विदुः ।
अपरे हरिमीशानं इति केचिच्चतुर्मुखम् ॥ १ ।
एतेषां कतमो देवः परः को वाथवापरः ।
एतद्देव ममाचक्ष्व परं कौतूहलं हि मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

परो नारायणो देवस्ततस्तस्माच्चतुर्मुखः ।
तस्माद्गुह्योऽभवद्देवि स च सर्वज्ञतां गतः ॥ ३ ।
तस्याश्चर्याण्यनेकानि विविधानि वरानने ।
शृणु सर्वाणि चार्वङ्गि कथ्यमानं मयानघे ॥ ४ ।
कैलासशिखरे रम्ये नानाधातुविचित्रिते ।
वसत्यनुदिनं देवः शूलपाणिस्तिलोचनः ॥ ५ ।
सैकस्मिन्दिवसे देवः सर्वभूतनमस्कृतः ।
गणैः परिभूतो देव्या महानासीत्* पिनाकधृक् ॥ ६ ।
तत्र सिंहमुखाः केचिद्गणा नर्हन्ति सिंहवत् ।
अपरे हस्तिवक्त्राश्च हयवक्त्रास्तथापरे ॥ ७ ।
अपरे विशुमारास्या अपरे शूकराननाः ।
अपरेऽश्वमुखा रौद्राः खरास्याजाननास्तथा ।
कागमत्स्याननाः शूरा अनन्ताः शस्त्रपाणयः ॥ ८ ।

* महाभाग इति (ख) ।

केचिन्नायन्ति मृत्यन्ति धावन्ति स्फोटयन्ति च ।

हसन्ति किलकिलायन्ति गर्जन्ति च महाबलाः ॥ ८ ।

केचिन्नाङ्गांस्तु संगृह्य युयुधुर्गणनायकाः ।

अपरे मलयुद्धेन युयुधुर्बलदर्पिताः ॥ ९ ॥

एवं गणसहस्रेण वृता देवो महेश्वरः ।

यावदास्ते स्वयं देव्या क्रीडन्देववरः स्वयम् ।

तावद्ब्रह्मा स्वयं देवैरुपायात्सह सत्वरः ॥ ११ ॥

तमागतमथा दृष्ट्वा पूजयित्वा विधानतः ।

उवाच परमो देवो रुद्रो ब्रह्माणमव्ययम् ॥ १२ ॥

किमागमनकृत्यन्ते ब्रह्मन्ब्रूहि ममाचिरम् ।

किञ्च देव त्वरायुक्त आगतो मम सन्निधी ॥ १३ ॥

ब्रह्मोवाच ।

अस्त्यन्धकी महादैत्यस्तेन सर्वे दिवौकसः ।

अर्दिता मत्समीपन्तु दृष्ट्वा मां गरुणैषिणः ॥ १४ ॥

ततश्चैतं मया प्रोक्ताः सर्वे देवा भवन्मति ।

गच्छाम इति देवेश ततस्त्वेते समागताः ॥ १५ ॥

एवमुक्त्वा स्वयं ब्रह्मा वीक्षाञ्चक्रे पिनाकिनम् ।

नारायणञ्च मनसा सम्भार परमेश्वरम् ॥ १६ ॥

ततो नारायणो देवो द्वाभ्यां मध्ये व्यवस्थितः ।

ततस्त्वेकीगतास्तेऽतु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १७ ॥

* एकीगता इति ग, स च न सम्यक् पाठः, अभूततद्भाव एव अनुभवति । एकी-

भूता इति सम्यक् पाठः, तथात्वं इन्द्रोभद्वय ।

परस्परं सूक्ष्मदृष्ट्या वीक्षाच्चकुर्मदा युताः ।
 ततस्तेषां चिधा दृष्टिर्भूत्वैका समजायत ॥ १८ ।
 तस्यां दृष्ट्यां समुत्पन्ना कुमारी दिव्यरूपिणी ।
 नीलात्पलदलश्यामा नीलकुञ्चितमूर्धजा ।
 सुनासा सुललाटान्ता सुवक्त्रा सुप्रतिष्ठिता ॥ १९ ।
 त्वद्वा यदग्निजिह्वन्तु लक्षणमपरिभाषितम् ।
 तत्सर्वमेकतः संस्यं कन्यायां सम्प्रदृश्यते ॥ २० ।
 अथ तां दृश्य* कन्यान्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 जसुः कासि शुभं ब्रूहि किं वा कार्यं विपश्चिते ॥ २१ ।
 त्रिवर्णा च कुमारी सा† कृष्णा शुक्ला च पीतिका‡ ।
 उवाच भवतां दृष्टेर्योगाज्जातास्मि सत्तमाः ।
 किं मां न वेत्य सुश्रोणीं स्वशक्तिं परमेश्वरीम् ॥ २२ ।
 ततो ब्रह्मादयस्ते च तस्यान्मृष्टा वरं ददुः ।
 नाम्नासि त्रिकला देवी पाहि विश्वं सर्वदा ॥ २३ ।
 अपराण्यपि नामानि भविष्यन्ति तवानघे ।
 गुणोत्थानि महाभागे सर्वसिद्धिकराणि च ॥ २४ ।
 अन्यच्च कारणं देवि त्रिवर्णासि वरानने ।
 मूर्ध्नि त्रयं त्रिभिर्वर्णैः कुरु देवि स्वकं द्रुतम् ॥ २५ ।

* दृष्टेति बाधु ।

† त्रिवर्णा कुमारीति (ख) ।

‡ युक्तकृष्णा च पीतिकाति (ग) । रक्तिकेति बाधु ।

एवमुक्ता तदा देवैरकरोत्त्रिविधान्तनुम् ।

सितां रक्तां तथा कृष्णां त्रिमूर्तित्वं जगाम सा ॥ २६ ।

या सा ब्राह्मी शुभा मूर्तिस्तया सृजति वै प्रजाः ।

सौम्यरूपेण सूर्याणी ब्रह्मसृष्टिविधानतः ॥ २७ ।

या सा रक्तेन वर्णेन सुरूपा तनुमध्यमा ।

शङ्खचक्रधरा देवी वैष्णवी सा कला स्मृता ।

सा पाति सकलं विश्वं विष्णुमायेति कीर्त्यते ॥ २८ ।

या सा कृष्णेन वर्णेन रौद्रा मूर्तिस्त्रिशूलिनी ।

दंष्ट्राकरालिनी देवी सा मंहरति वै जगत् ॥ २९ ।

या सृष्टिर्ब्रह्मणी देवी श्वेतवर्णा विभावरी ।

सा कुमारी महाभागा विपुलाञ्जदलेक्षणा ।

सद्यो ब्रह्माणमामन्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ३० ।

सान्तर्हिता ययौ देवी वरदा श्वेतपर्व्वतम् ।

तपस्तप्तुं* महत्तीव्रं सर्व्वज्ञत्वमभीष्यती ॥ ३१ ।

या वैष्णवी कुमारी तु माप्यनुज्ञाय केशवम् ।

मन्दराद्रिं ययौ तप्तुं तपः परमदुश्चरम् ॥ ३२ ।

या सा कृष्णा विशालाक्षी रौद्रो दंष्ट्राकरालिनी ।

सा नीलपर्व्वतवरं तपश्चर्त्तुं ययौ शुभा ॥ ३३ ।

* श्वेतपर्व्वते इति (क, ख) ।

+ (क, ख) पुस्तकयोः ३१ श्लोकस्य परार्द्धे ३२ श्लोकस्य अट्, तत्र केषां तपस्तप्तुं महाभागे तपः परमदुश्चरमिति पाठो वर्त्तते ।

अथ कालेन महता प्रजाः स्रष्टुं प्रजापतिः ।

आरब्धवान्न तास्तस्य बहुधुः सृजतः प्रजाः* ॥ ३४ ।

यदा न बहुधुस्तस्य ब्रह्मणो मानसप्रजाः ।

तदा दध्यौ किमेतन्मे न तथा वर्धते प्रजाः ॥ ३५ ।

ततो ब्रह्मा हृदा दध्यौ योगाभ्यासेन स्रवते ।

चिन्तयन् बुबुधे देवस्तां कन्यां श्वेतपर्वते ।

तपश्चरन्तीं सुमहत्तपसा दग्धकिल्बिषाम् ॥ ३६ ।

ततो ब्रह्मा ययौ तत्र यत्र सा कमलेक्षणा ।

तरश्चरन्तीं तां दृष्ट्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३७ ।

ब्रह्मोवाच ।

किन्तपः क्रियते भद्रे कार्यमापेक्ष्य शोभने ।

तुष्टोऽस्मि ते विशालाक्षि वरं वरय कन्यके ॥ ३८ ।

सृष्टिरुवाच ।

भगवन्नेकदेशस्था† नोत्सहे स्यातुमञ्जसा ।

अतोऽर्थं त्वां वरं याचे सर्व्वगत्वमभीक्ष्णी ॥ ३९ ।

एवमुक्तस्तदा देव्या सृष्ट्या ब्रह्मा प्रजापतिः ।

उवाच तां तदा देवीं सर्व्वगा त्वं भविष्यसि ॥ ४० ।

एवमुक्ता तदा तेन सृष्टिः सा कमलेक्षणा ।

तस्य हृद्रे लयं प्राप्ता सा देवी पद्मलोचना ॥ ४१ ।

तस्मादारभ्य कालात्तु ब्रह्मसृष्टिर्व्यवर्द्धत ।

* (ग) पञ्चके ३५ अः को नास्ति ।

† भगवन्ने करं संस्थिति (क), (ख) ।

ब्रह्मणो मानसाः सप्त तेषामन्ये तपोधनाः ॥ ४२ ।
 तेषामन्ये ततस्त्वन्ये चतुर्धा भूतसंग्रहः ।
 सस्याणुजङ्गमानाश्च सृष्टिः सर्व्वञ्च संस्थिता ॥ ४३ ।
 यत्किञ्चिद्वाङ्मयं लोके जगत्स्यावरजङ्गमम् ।
 तत्सर्व्वं स्थापितं सृष्ट्या भूतं भव्यञ्च सर्व्वदा ॥ ४४ ।

इति वराहपुराणे सृष्टिविभागं नवतितमोऽध्यायः ।

एकनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

मृणु चान्यं वरारोहे तस्या देव्या महाविधिम् ।
 या सा त्रियत्तिकुट्टिता शिवेन परमेष्ठिना ॥ १ ।
 तत्र सृष्टिः पुरा प्रोक्ता* श्वेतवर्णा सुरूपिणी ।
 एकाक्षरेति विख्याता सर्व्वाक्षरमयी शुभा ॥ २ ।
 वागीशेति समाख्याता क्वचिद्देवी सरस्वती ।
 सैव विद्येश्वरी देवी सैव काप्यमिताक्षरा ।
 सैव ज्ञाननिधिः कापि सैव देवी विभावरी ॥ ३ ।
 यानि सौम्यानि नामानि यानि ज्ञानोद्भवानि च† ।

* पुरा प्रोक्तान्यमहोतीति (ग) ।

† ज्ञानोद्भवकृतानि च इति (ग) ।

तानि तस्या विशालानि द्रष्टव्यानि वरानने ॥ ४ ।
 या वैष्णवी विशालाक्षी रक्तवर्णा सुरूपिणी ।
 अपरा सा समाख्याता रौद्री चैव परायणा ॥ ५ ।
 एतास्त्रयोऽपि सिध्यन्ति यो रुद्रं वेत्ति तत्त्वतः ।
 सर्वा मेयं वरारोहे एकैव त्रिविधा स्मृता ॥ ६ ।
 एषा सृष्टिर्वरारोहे कथिता ते पुरातनी ।
 तथा सर्वमिदं व्याप्तं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥ ७ ।
 या सादौ वर्दिता सृष्टिर्ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
 तथा तुल्यां मुक्तिं चक्रे तस्या देव्याः पितामहः ॥ ८ ।

ब्रह्मोवाच ।

जयस्व* सत्यसम्भूते ध्रुवे देवि धरेऽक्षरेः† ।
 सर्वगे सर्वजननि सर्वभूतमहेश्वरि ॥ ९ ।
 सर्वज्ञा त्वं वरारोहे सर्वसिद्धिप्रदायिनी ।
 सिद्धिबुद्धिकरे‡ देवि प्रसूतिः परमेश्वरी ॥ १० ।
 त्वं स्वाहा त्वं स्वधा देवि त्वमुत्पत्तिर्वरानने ।
 त्वमोङ्कारस्थिता देवि वेदोत्पत्तिस्त्वमेव च ॥ ११ ।
 देवानां दानवानाञ्च यक्षगन्धर्व्वरक्षसाम् ।

* जय इति आर्षं, तिस्र इति भाष ।

† जयस्वति आर्षे, जयतात् जय वेति काष ।

‡ वरे अमे इति (ग) ।

§ बुद्धिकरोति (ग) ।

पशूनां वीरुधाद्यापि त्वमुत्पत्तिर्वरानने ॥ १२ ।
 विद्या विद्येश्वरी सिद्धा प्रसिद्धाहं सुरेश्वरी ।
 सर्वज्ञा त्वं वरारोहे सर्वसिद्धिविधायिनी* ॥ १३ ।
 सर्वगा गतसन्देहा सर्वशत्रुनिवर्हिणी ।
 सर्वविद्येश्वरी देवी नमस्ते स्वस्तिकारिणि ॥ १४ ।
 ऋतुस्नातां स्त्रियं गच्छेद्यस्त्वां स्मृत्वा वरानने ।
 तस्यावश्यं भवेत्सृष्टिस्त्वत्प्रसादात्प्रजेश्वरि ।
 स्वरूपा विजया भद्रे सर्वशत्रुविनाशिनि ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे सृष्टिस्तुतिर्नाम एकनवतितमोऽध्यायः ।

द्विनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच* ।

या मन्दरगता देवी तपः कर्तुं नु वैष्णवी ।
 राजसी परमा शक्तिः कौमारव्रतधारिणी ॥ १ ।

* प्रदायिनीति (ग) ।

* एव पाठः (ख) पुस्तके नास्ति ।

सैकाकिनी तपस्तेपे विशालायान्तु शोभना ।
 तस्यास्तपस्याः कालेन महता क्षुभितं मनः ॥ २ ॥
 तस्मात्क्षोभात्समुत्तस्यः कुमार्यः सौम्यलोचनाः ।
 नीलकुञ्चितकेशान्ता विम्बोष्ठायतलोचनाः ।
 नितम्बरसनोद्दामः नूपुराद्याः सुवर्चसः ॥ ३ ॥
 एवंविधाः स्त्रियो देव्याः क्षोभिते मनसि द्रुतम् ।
 उत्तस्युः शतसाहस्राः कौटिशां विविधाः प्रजाः ॥ ४ ॥
 दृष्ट्वा कुमार्यः† सा देवी तन्मित्रेव गिरौ शुभाः‡ ।
 तपसा निर्ममे० देवि पुरं हर्म्यशताकुलम् ॥ ५ ॥
 विशालरथं सौवर्णप्रासादैरुपशोभितम् ।
 अन्तर्जलानि वेश्मानि मणिसोपानवन्ति च ।
 रत्नजालगवाक्षाणि आसन्नोपवनानि च ॥ ६ ॥
 असंख्यातानि हर्म्याणि तथा कन्या धराधरे§ ।
 प्राधान्येन प्रवक्ष्यामि कन्यानामानि शोभने ॥ ७ ॥
 विदुःप्रभा चन्द्रकान्तिः सूर्यकान्तिस्तथापरा ।
 गम्भीरा चारुकेशी च सुजाता मुञ्जकेशिनो ॥ ८ ॥
 घृताची चोर्व्वशी चान्या शशिनी शीलमण्डिता ।

* रसनादाम इति (ख) ।

† कुमार्य इति चार्षं, कुमारीरिति साधु ।

‡ शुभे इति (ग) ।

§ धराधरे इति (ख) ।

चारुकन्याः विशालाक्षी धन्या पीनपयोधरा १ ८ ।
 चन्द्रप्रभा गिरिसुता तथा सूर्यप्रभामृता ।
 स्वयम्भवा चारुमुखी शिवदूती विभावरी ।
 जया च विजया चैव जयन्ती चापराजिता ॥ १० ।
 एताद्यान्याश्च शतशः कन्यास्तस्मिन्पुराक्षमे ।
 देव्या अनुचराः सर्वाः पाशाङ्कुशधराः शुभाः ॥ ११ ।
 ताभिः परिहृता देवी सिंहासनगता शुभा ।
 सुसितैश्चामरैः स्त्रीभिर्वीज्यमाना विलासिनी ॥ १२ ।
 कौमारं व्रतमास्थाय तपः कर्त्तुं समुद्यता ।
 पूज्यमाना वरस्त्रीभिः कुमारीभिः समन्ततः ॥ १३ ।
 सर्वाङ्गोभिनी देवी यावदास्ते तर्पाऽन्विता ।
 तावदागतवांस्तत्र नारदो ब्रह्मणः सुतः ॥ १४ ।
 तं दृष्ट्वा सहसा देवी ब्रह्मपुत्रं तर्पाधनम् ।
 विशुत्प्रभामुवाचेदमासनन्दीयतामिति ।
 पाद्यमाचमनीयञ्च त्रिप्रमन्त्रैः प्रदीयताम् ॥ १५ ।
 एवमुक्ता तदा देव्या कन्या विदुःप्रभा शुभा ।
 आमनं पाद्यमर्घ्यञ्च नारदाय न्यवेदयत् ॥ १६ ।
 ततः कृतासनन्ददृष्ट्वा प्रणतचारुदं मुनिम् ।
 उवाच देवी वचनं हर्षेण महतान्विता ॥ १७ ।
 स्वागतम्ना मुनिश्रेष्ठ कम्पाङ्गोकादिहागतः ।

किङ्कार्यं वद ते कृत्यं मा ते कालात्ययो भवेत् ॥ १८ ।

एवमुक्तस्तदा देव्या नारदः प्राह लोकवित् ।

ब्रह्मलोकादिन्द्रलोकं तस्माद्रौद्रमथाचलम् ।

ततस्त्वामिह देवेशि द्रष्टुमभ्यागतः शुभे ॥ १९ ।

एवमुक्ता मुनिः श्रीमांस्तां देवीमन्ववेक्षयत्* ।

दृष्ट्वा मुहूर्त्तं देवेशि विस्मितो नारदोऽभवत् ॥ २० ।

अहां रूपमहां कान्तिरहां धैर्यमहो वयः ।

अहां निष्कामता देव्या इति खेदमुपाययौ ॥ २१ ।

देवगन्धर्वसिद्धानां यक्षकिन्नररत्नसाम् ।

न रूपमीदृशं क्वापि स्त्रीष्वन्यासु प्रदृश्यते ॥ २२ ।

एवं सञ्चिन्त्य मनसा नारदो विस्मयान्वितः ।

प्रणम्य देवीं सहसा उत्पपात नभस्तलम् ॥ २३ ।

गतश्च त्वरया युक्तः पुरीन्दैत्येन्द्रपालिताम् ।

महिषाख्येन भूतेशि समुद्रान्तस्थितां पुरीम् ॥ २४ ।

तत्राससाद् भगवानसुरं महिषाकृतिम् ।

दृष्ट्वा लब्धवरं वीरं देवसैन्यान्तकं महत् ॥ २५ ।

स तेन पूजितो भक्त्या तदा लोकचरो मुनिः ।

प्रीतात्मा नारदस्तस्मै देव्या रूपमनुत्तमम् ।

आचक्षते यथान्यायं यहत्तं देवतापुरे ॥ २६ ।

नारद उवाच ।

असुरेन्द्र शृणुष्वेकं कन्यारत्नं समाहितः ।

* अन्ववेक्षत इति (ख), (ग) ।

त्रैलोक्यं वरदानेन स्वाधीनन्ते चराचरम् ॥ २७ ।
 ब्रह्मलोकादहं दैत्य मन्दराद्रिमुपागतः ।
 तत्र देवीपुरं दृष्टं कुमारीशतसङ्कुलम् ॥ २८ ।
 तत्र प्रधाना या कन्या तापसी व्रतचारिणी* ।
 सा देवदैत्ययक्षाणां मध्ये काचिन्न दृश्यते ॥ २९ ।
 यादृशी सा मया दृष्टा तादृशी काण्डमध्यतः ।
 भ्रमता चेदृशी दृष्टा न कदाचिन्नया सती ॥ ३० ।
 तस्याद्य देवगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः ।
 उपासाद्यक्रिरे सर्वे येऽप्यन्ये दैत्यनायकाः ॥ ३१ ।
 तां दृष्ट्वा वरदां देवीमहं तूर्णमिच्छागतः ।
 अजित्वा देवगन्धर्वास्त तां जयति कथन ॥ ३२ ।
 एवमुक्त्वा क्षणं स्थित्वा तमनुज्ञाप्य नारदः ।
 यथागतं ययौ धीमानस्तर्हानेन तत्क्षणात् ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे प्राप्तिविहारी विनवतितमोऽध्यायः ।

त्रयोनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गते तु नारदे दैत्यघ्नतयामास तां शुभाम् ।
 कथितां नारदमुवाचुर्वा विस्मितमानसः ॥ १ ।

* व्रतधारिणीति (ग) ।

तामेव चिन्तयन्शर्म न लेभे दैत्यसत्तमः ।
 मन्त्रिणञ्चानयामास अलंशर्माणमुत्तमम् ॥ २ ।
 तस्याष्टौ मन्त्रिणः शूरा नीतिमन्तोबहुश्रुताः ।
 प्रघसो विघसस्रैव शङ्कुकर्णो विभावसुः ।
 विदुग्माली सुमाली च पर्जन्यः क्रूर एव च ॥ ३ ।
 एते मन्त्रिवरास्तस्य प्राधान्येन प्रकीर्त्तिताः ।
 ते दानवेन्द्रमासीनमृषुः कृत्यं विधीयताम् ॥ ४ ।
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा दानवेन्द्रो महाबलः ।
 उवाच कन्यालाभार्थं नारदावाप्तनिश्चयः ॥ ५ ।

महिष उवाच ।

मह्यन्तु कथिता बाला नारदेन महर्षिणा ।
 सा चाजित्य सुराध्यक्षं न लभ्येत वराङ्गना ॥ ६ ।
 एतदर्थं भवन्तो वै कथयन्तु विमृश्य मे ।
 कथं सा लभ्यते बाला कथं देवाश्च निर्जिताः ।
 भवेयुरिति तत्सर्व्वं कथयन्तु द्रुतं मम ॥ ७ ।
 एवमुक्तास्ततः सर्व्वे कथयामासुरञ्जसा ।
 एवमुक्तस्तथोवाच प्रघसो दानवेश्वरम् ॥ ८ ।
 या सा ते कथिता दैत्य नारदेन महासती ।
 सा शक्तिः परमा देवी वैष्णवी रूपधारिणी ॥ ९ ।
 गुरुपत्नी राजपत्नी तथा सामन्तयोषितः ।
 जिघृक्षन्त्यते* राजा तथागम्यागमेन च ॥ १० ।

* नश्यतीति साधु ।

प्रघसेनैवमुक्तस्तु विघसो वाक्यमब्रवीत् ।
 सम्यगुक्तं प्रघसेन* तान्देवीं प्रति पार्थिव ।
 यदि नाम मतैक्यस्तु बुद्धिः स्मरणमागता ॥ ११ ।
 वरणीया कुमारी तु सर्व्वदा विजिगीषुभिः ।
 न स्वतन्त्रेण कन्यायाः कार्य्यं क्वापि प्रकर्षणम् ॥ १२ ।
 यदि वो रोचते वाक्यं मदीयं मन्त्रिसत्तमाः ।
 तदानो तां शुभां देवीं गत्वा याचन्तु† मन्त्रिणः ।
 यो महात्मा भवेत्तस्या बन्धुस्तं याचयामहे ॥ १३ ।
 सान्नेवाद्दौ ततः पश्चात्करिष्यामः प्रदानकम् ।
 ततो भेदं करिष्यामस्ततो दण्डं क्रमेण च ॥ १४ ।
 अनेन क्रमयोगेन यदि सा नैव लभ्यते ।
 ततः सन्नद्य गच्छामो बलाद्गृहीमः‡ तां शुभाम् ॥ १५ ।
 विघसेनैवमुक्तस्तु शेषस्तु मन्त्रिणा वचः ।
 शुभमूचुः प्रशंसन्तः सर्व्वे हर्षितमानसाः§ ॥ १६ ।
 साधूक्तं विघसेनेदं यत्तां प्रति वराननाम् ।
 तदेव क्रियतां शीघ्रं दूतस्तत्र विसर्ज्यताम्॥ ॥ १७ ।
 यः सर्व्वगम्बनीतिष्ठः शुचिः शौर्य्यसमन्वितः ।

* अत्र यदा यदमुदनाभावात्कन्दोदोपः ।

† याचन्तु इति चापे, याचन्तमिति साधु ।

‡ गृहीमकामिति साधु । तथाने कन्दोदोपः ।

§ हटमानना इति सम्यक् ।

॥ विसर्ज्यतामिति साधु ।

तस्माज्ज्ञात्वा तु तान्देवीं वर्णती रूपतो गुणैः ॥ १८ ।
 पराक्रमेण शौर्येण शौण्डीर्येण बलेन च ।
 बन्धुवर्गेण सामग्र्यावास्थानकरणेन च ।
 एवं ज्ञात्वा तु तान्देवीं ततः कार्यं विधीयताम्* ॥ १९ ।
 ततः सपदि दैत्यस्य तद्वचः साधु साध्विति ।
 प्रशशंसुर्बरारोहे विघसं मन्त्रिसत्तमम् ।
 प्रशस्य सर्व्वे तं दूतं सन्देष्टुमुपचक्रमुः ॥ २० ।
 विदुःप्रभं महाभागं बहुमायाविदं शुभम् ।
 विसर्जयित्वा† तन्दूतं विघसो वाक्यमब्रवीत् ॥ २१ ।
 क्रियतां विजयस्तावद्देवसैन्यं प्रति प्रभो ॥ २१ ।
 मन्त्रह्यतां दानवेन्द्राश्चतुरङ्गबलेन ह ।
 असुरेन्द्र सुरैर्भग्नेस्तत्पराक्रमभीषितैः ।
 सा कन्या वशतामेति त्वयि शक्रे समागते ॥ २२ ।
 लोकपालैर्जितैः सर्व्वैस्तथैव मरुतां मणैः ।
 नागैर्विद्याधरैः सिद्धैर्गन्धर्वैः सर्पभोजनैः ।
 रुद्रैर्वसुभिरादित्यैस्त्वमेवेन्द्रो भविष्यसि ॥ २३ ।
 इन्द्रस्य ते शतं कन्या देवगन्धर्व्वयोषितः ।
 वशमायान्ति सापि स्यात्सर्व्वथा वशमागता ॥ २४ ।
 एवमुक्तस्तदा दैत्यः सेनापतिमुवाच ह ।
 विरूपाक्षं महामेघवर्णं नीलाञ्जनप्रभम् ॥ २५ ।

* (ग) पुस्तकं एवं ज्ञात्वा त्वित्यनन्तरं षट्पादा न सन्ति ।

† विसृज्येति सम्यक् ।

आनीयतां द्रुतं सैन्यं हस्त्यस्तरयपत्तिनाम् ।

येन देवान्सगन्धर्वान् क्षयामि युधि दुर्जयान् ॥ २६ ।

एवमुक्ते विरूपाक्षे तदा सेनापतिर्द्रुतम् ।

आनिनाय महत्सैन्यमनन्तमपराजितम् ॥ २७ ।

एकैकोदानवस्तत्र वज्रहस्तसमी युधि ।

एकैकं स्पर्धते देवं जेतुं स्वेन बलेन ह* ॥ २८ ।

तेषां प्रधानभूतानामर्बुदं नवकोटयः ।

एकस्य येषां†मनुपाति तावद्वलमर्थोज्जितम् ॥ २९ ।

तेषां नैकसहस्राणि दैत्यानान्तु महात्मनाम् ।

समिति‡ःश्चक्रुरव्ययास्तदा दैत्याः प्रहारिणः ।

प्रयाणङ्गारयामासुर्देवसैन्यजिघ्रंमया ॥ ३० ॥

विचित्रयाना विविधध्वजाया

विचित्रगन्धा विविधोयकरूपाः ।

दैत्याः सुराञ्जेतुमिच्छन्त उच्चै-

र्ननर्तुरात्तायुधयुक्तहस्ताः ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे नागदमद्विषासुरयोः परस्परसंवादो नाम

चर्यो नवतितमोऽध्यायः ।

* बलेन हीति (ख) ।

† तेषामिति (ख) ।

‡ सञ्जतिमिति (ग) ।

चतुर्नवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततो महिषदैत्यसु कामरूपी महाबलः ।
मत्तहस्तिनमारुह्य यियासुर्मरुपर्वतम् ॥ १ ।
तत्रैन्द्रपुरमासाद्य देवैः सह शतक्रतुम् ।
अभिदुद्राव दैत्येन्दो देवाङ्क्रोधसमन्वितः ॥ २ ।
आदाय स्वानि शस्त्राणि वाहनानि विशेषतः ।
अधिष्ठाय सुरानाजौ दुद्रुवुर्मुदिता भृशम् ॥ ३ ।
तेषां प्रवहते* युद्धन्तुमुलं लोमहर्षणम् ।
घोरं प्रचण्डयोधानामन्योन्यमभिगर्जिताम् ॥ ४ ।
तत्राञ्जनो नीलकुक्षिर्मेघवर्णोवलाहकः ।
उदाराक्षोललाटाक्षः सुभीमोभीमविक्रमः ।
स्वर्भानुयेति दैत्याष्टौ वसून्दुद्रुवुराहवे ॥ ५ ।
यथासंख्येन तद्वच्च दैत्या द्वादश चापरे ।
आदित्यान्दैत्यवय्यासु तेषां प्राधान्यतः शृणु ॥ ६ ।
भीमोध्वाक्षोध्वस्तकर्णः शङ्खकर्णस्तथैव च ।
वज्रको ज्योतिर्वीर्यश्च† विदुग्माली तथैव च ।
रक्ताक्षो भीमदंष्ट्रस्तु विद्युज्जिह्वस्तथैव च‡ ॥ ७ ।

* भावर्षत इति (क) ।

† ज्योतिर्वीर्ययेति साध, तथा कृते हन्दीदीपः ।

‡ (ग) पुस्तके एतदर्थं नास्ति ।

अतिकायोमहाकायोदीर्घबाहुः कृतात्मकः ।
 एते द्वादश दैत्येन्द्रा आदित्यान्युधि दुद्रुवुः ॥ ८ ।
 स्वकं सैन्यमुपादाय तद्दन्त्येऽपि दानवाः ।
 रुद्रान्दुद्रुवरव्यग्रा यथासंख्येन कोपिताः ॥ ९ ।
 कालः कृतान्तो रक्ताक्षो हरणोमित्रहा नलः ।
 यज्ञहा ब्रह्महा गोघ्नः स्त्रीघ्नः संवर्त्तकस्तथा ॥ १० ।
 इत्येते दश चैकश्च दैत्येन्द्रा युद्धदुर्मदाः ।
 यथासंख्येन रुद्रांस्तु दुद्रुवुर्भूमिविक्रमाः ॥ ११ ।
 शेषान्देवान्गोपदैत्या यथायोगमुपाद्रवन् ।
 स्वयं महिषदैत्यस्तु इन्द्रन्दुद्राव वेगतः ॥ १२ ।
 स चापि बलवान्दैत्याव्रह्मणावरदर्पितः ।
 अवध्यः पुरुषेणाज्ञो यद्यपि स्यात्पिनाकधृक् ॥ १३ ।
 आदित्यैवसुभिः सार्द्धं रुद्रैश्च निहता भृशम् ।
 असुरा यातुधानाश्च संख्यापूरणकैवलाः ।
 देवानामपि सैन्यानि निहतान्यसुरैर्युधि ॥ १४ ।
 एवम्भूते तदा भग्ने देवन्द्रे विद्रुताः सुराः ।
 अर्हिता विविधैः शस्त्रैः शून्यपट्टिगमुद्गरैः ॥ १५ ।
 गतवन्तो ब्रह्मलोकमसुरैरर्हिताः सुराः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे विष्णुकिमाहाराख्ये महिषासुरवधे

चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अथ विद्युत्प्रभो दैत्यस्तथा दूतो विसर्जितः ।
प्रणम्य प्रयतोभूत्वा कुमारीगतसङ्कुलाम् ।
अस्थाने विजयापन्नस्ततो वचनमब्रवीत् ॥ १ ।

विद्युत्प्रभ उवाच ।

देवि पूर्व्वमृपिस्त्वासीदादिसर्गेकसम्भवः ।
सखा सारस्वती जातः सुपाश्वो नाम वै विभुः ॥ २ ।
तस्याभवन्महातेजाः सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ।
स हि तीव्रस्तपस्तेपे माहिष्मत्यां पुरोत्तमे ॥ ३ ।
कुर्व्वतस्तु तपो घोरं निराहारस्य शोभने ।
आद्या तु विप्रचित्तेः सा सुता परमशोभना ।
माहिष्मतीति विख्याता रूपेणासदृशीभुवि* ॥ ४ ।
सा सखीभिः परिवृता विहरन्ती यदृच्छया ।
आगता मन्दरद्रोणीं तत्रापश्यत्तपोवनम् ॥ ५ ।
मुनेरस्वरसंज्ञस्य विविधद्रुममालितम् ।
लतागृहैस्तु विविधैर्वकुलैर्लकुचैस्तथा ।
चन्दनैः स्पन्दनैः शालैः सरलैरुपशोभितम्† ॥ ६ ।

* रूपेणासदृशा विभुरिति (क), (ख) ।

† शोभितेरिति (ख) ।

विचित्रवनखण्डेष भूषितन्तु महात्मनः ।

दृष्ट्वायमपदं रम्यं साऽसुरी कन्यका शुभम् ।

माहीषती वरारीहा चिन्तयामास भामिनी ॥ ७ ।

भीषयित्वाऽहमेनन्तु तापसत्त्वायमे स्वयम् ।

तिष्ठामि क्रीडती साहं सखीभिः परमार्चिता ॥ ८ ।

एवं सञ्चिन्त्य सा देवी महिषी सम्बभूव ह* ।

सखीभिः सह विश्वेशि तीक्ष्णशृङ्गायधारिणी । ९ ।

तमृषिं भीषितुं† ताभिः सह गत्वा वरानना ।

असौ विभीषितस्ताभिस्तां ज्ञात्वा ज्ञानचक्षुषा ।

आसुरीं क्रोधसम्पन्नः शशाप शुभलाचनाम् ॥ १० ।

यस्माद्भीषयमे मान्त्वं महिषीरूपधारिणी ।

अतो भव महिष्येव पापकर्म्म शतं समाः ॥ ११ ।

एवमुक्ता ततः सा तु सखीभिः सह त्रिपती‡ ।

पादयोर्न्यपतत्तस्य शापान्तं कुरु जल्पती§ ॥ १२ ।

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स मुनिः करुणान्वितः ।

शापान्तमकरोत्तस्या वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ १३ ।

अनेनैव स्वरूपेण पुत्रमेकं प्रसूय वै ।

शापान्तो भविता भद्रे महाक्यं न मृषा भवेत् ॥ १४ ।

* सम्बभूव निति माध ।

† भीषयितुमिति माध ।

‡ त्रिपतीति माध ।

§ जल्पतीति माध ।

एवमुक्ता गता सा तु नर्मदातीरमुत्तमम् ।
 यत्र तपो तपो घोरं सिन्धुद्वीपो महातपाः ॥ १५ ।
 तत्र चेन्दुमती नाम दैत्यकन्यातिरूपिणी ।
 सा दृष्टा तेन मुनिना विवस्त्रा मञ्जती जले ।
 चस्कन्द स मुनिः शुक्रं शिलाद्रोण्यां महातपाः ॥ १६ ।
 तच्च माहिष्यती दृष्ट्वा दिव्यगन्धि सुगन्धि च ।
 ततः सखीरुवाचेदं पिवामीदं जलं शुभम् ॥ १७ ।
 एवमुक्ता तु सा पीत्वा तच्छुक्रं मुनिसम्भवम् ।
 प्राप्ता गर्भं मुनेर्वीर्यात्सुपुत्रे च तदा सती ॥ १८ ।
 तस्याः पुत्रोऽभवद्दीमान्महाबलपराक्रमः ।
 महिषेति* स्मृतो नाम्ना ब्रह्मवंशविवर्धनः ॥ १९ ।
 स त्वां वरयते देवि देवसैन्यविमर्दनः ।
 स सुरानपि जित्वाजौ त्रैलोक्यञ्च तवानघे ।
 दास्यते देवि सुप्रीतस्तव सर्व्वं महासुरः ।
 तस्यात्मापप्रदानेन कुरु देवि महत्कृतम् ॥ २० ।
 एवमुक्ता तदा देवी तेन दूतेन शोभना ।
 जहास परमा देवी वाक्यं नोवाच किञ्चन ॥ २१ ।
 तस्या हसन्त्या दूतोऽसौ त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
 ददर्श कुर्वी सन्धान्तस्तत्क्षणात्समजायत† ॥ २२ ।

* महिष इति साधु ।

† समपद्यतेति (ग) ।

ततो देव्याः प्रतीहारी जयास्या चतितेजसा ।

देव्या इति स्थितं वाक्यमुवाच तनुमध्यमा ॥ २३ ॥

जया उवाच ।

कन्यार्थो वदते* यत् तत्त्वया समुदीरितम् ।

यदि नाम व्रतस्यास्याः कौमारं सर्वकालिकम् ॥ २४ ॥

अपि चान्याः कुमार्योऽत्र सन्ति देव्याः पदानुगाः ।

तासामेकापि नो लभ्या किमु देवी स्वयं शुभा ।

याहि दूत त्वरं† मा ते किञ्चिदन्यद्भविष्यति ॥ २५ ॥

एवमुक्त्वा गतो दूतस्तावद्वर्गान्नि महामुनिः ।

आयातो नारदस्तूर्णं‡ गृणन्नञ्जैः॥महातपाः ॥ २६ ॥

दिष्ट्या दिष्ट्येति चागत्य तां कन्यां प्रणिपत्य च§ ।

उपविष्टो जगादाथ आसने परमेऽर्चितः ।

प्रणम्य देवीः सर्वास्ता॥ उवाच च महातपाः ॥ २७ ॥

देवि देवैरहं प्रीतः प्रेषिताऽस्मि तवान्तिकम् ।

महिषाख्येन दैत्येन युधि देवा विनिर्जिताः॥ ॥ २८ ॥

* वदतीति साधु ।

† त्वरमित्वाये, त्वरया, सत्वरं वेति साधु ।

‡ नृन्यप्रप्रेषेति (ग) ।

§ दिष्ट्यादिष्ट्येति वदतस्मा देवी युष्मन्प्रोचनामिति (ग) ।

॥ देवी सर्वेऽस्मीमिति (ग) ।

॥ विजिता देवि दैत्येन महिषाख्येन निर्जिता इति (ग) । अत्र विजितेर्निर्जिते-
रिति कृते तु मङ्गति. स्यात् ।

त्वाङ्गहीतुं प्रयत्नं स कृतवान्देवि दैत्यराट् ।
 एवमुक्तोऽस्मि* देवैस्त्वां बोधयामि वरानने ॥ २८ ।
 स्थिरीभूता महादेवी तं दैत्यमतिघातय ।
 उक्तैवान्तर्हितः सद्यो नारदः स्नेच्छया ययौ ।
 देवी च कन्यास्ताः सर्वाः सन्नह्यन्तामुवाच ह ॥ २९ ।
 ततः कन्या महाभागाः सर्वास्ता देवीशासनात् ।
 बभूवुर्गौररूपिण्यः खड्गचर्मधनुर्धराः ।
 सङ्ग्रामहेतोः सन्तस्युः† दैत्यविध्वंसनाय ताः ॥ ३० ।
 तावदैत्यबलं सर्वं मुक्ता देवचमून्दुतम् ।
 आययौ यत्र तद्देव्याः सन्नहं स्त्रीबलं महत् ॥ ३१ ।
 ततस्ता युयुधुः कन्या दानवैः सह दर्पिताः ।
 क्षणेन तद्वलन्ताभिश्वतुरङ्गं निपातितम् ॥ ३२ ।
 शिरांसि तत्र केषाञ्चिच्छिन्नानि पतितानि च ।
 अपरेषां विदार्योरः कव्यादाः पान्ति शोणितम् ॥ ३३ ।
 अन्ये कवन्धभूताम् ननृतुर्दैत्यनायकाः ।
 एवं क्षणेन ते सर्वे विद्रुताः पापचेतसः ॥ ३४ ।
 अपरे विद्रुताः सर्वे यत्रासौ महिषासुरः ।
 ततो ह्राहाकृतं सर्वं तथा दैत्यबलं महत् ॥ ३५ ।
 एवं तदाकुलं दृष्ट्वा महिषो वाक्यमब्रवीत् ।

* उक्तोऽपेति (ग) ।

† सन्तस्युरिति आये, सन्तस्थिरे इति साधु ।

सेनापते किमेतद्वि बलं भग्नं ममापतः । ३७ ।

ततो यज्ञहनुर्नामा दैत्यो हस्तिस्वरूपवान्

उवाच भग्नमेतद्वि कुमारीभिः समन्मतः ॥ ३८ ।

ततो दुद्राव महिषस्ताः कन्या शुभलोचनाः ।

गदामादाय तरमा घातितुस्तास्ततोऽसुरः* ॥ ३९ ।

यत्र तिष्ठति सा देवी देवगन्धर्व्वपूजिता ।

तत्रैव सोऽसुरः प्रायायत देवो व्यवस्थिता ॥ ४० ।

सा च दृष्ट्वा तमायान्तं विंगदस्ता† वभूव ह ।

धनुः खड्गं तथा शक्तिः‡ शरान् शूलं गदान्तथा ॥ ४१ ।

मुसलञ्च§ तथा चक्रं भिन्दिपालं तथैव च ।

दण्डं पाशं ध्वजञ्चैव पद्मञ्चेति च विंगतिः ॥ ४२ ।

भूत्वा विंगदज्ञा देवी सिंहमास्थाय दंगिता ।

सम्मारु कटं देवेगं रौद्रं संहारकारणम् ॥ ४३ ।

ततोऽपध्वजः साक्षाद्भुजन्तत्रैव आयया

तथा प्रणम्य विज्ञप्तः सञ्चिन्देयान्जयाम्यहम् ।

त्वयि सन्निधिमात्रे तु देवदेव मनातन ॥ ४४ ।

एवमुक्त्वाऽसुरान्मञ्चीञ्जिगाय परमेश्वरी ।

मुक्त्वा तमेकं महिषं शेषं हत्वा तमध्ययात् ।

* कन्या दुद्राव विंगवानिति (म) ।

† विंगदन्ति आये, विंगतिहन्ति साधु । एवं परव विंगदुजति ।

‡ धनुः शक्तिं तथा खड्गमिति (ख) ।

§ दण्डमिति (ग) ।

यावद्देवी ततः सापि तां दृष्ट्वा सोऽपि दुद्रुवे ॥ ४५ ।
 क्वचिद्युध्यति* दैत्येन्द्रः क्वचिच्चैव पलायति ।
 क्वचित्पुनर्मृधच्चक्रे क्वचित्पुनरुपारमत् ॥ ४६ ।
 एवं वर्षसहस्राणि दश तस्य तया सह ।
 दिव्यानि विगतानि स्युः† युध्यतश्चैव‡ ग्रोभने ॥ ४७ ।
 बभ्राम सकलस्वाज्ञां ब्रह्माण्डं भीतमानसम् ।
 ततः कालेन महता यतशृङ्गे महागिरौ ।
 पङ्गामाक्रम्य शूलेन निहता दैत्यनायकः§ ॥ ४८ ।
 शिरश्चिच्छेद खड्गेन तत्र चान्तःस्थितः॥ पुमान् ।
 निर्गत्य विगतः स्वर्गं देव्याः शस्त्रनिपातनात् ॥ ४९ ।
 ततो देवगणाः सर्व्वे महिषं वीक्ष्य निर्जितम् ।
 सत्रह्यकाः स्तुतिञ्चक्रुर्देव्यामुष्टेन चेतसा ॥ ५० ।

देवा ऊचुः ।

नमो देवि महाभाग गम्भीरे भीमदर्शने ।
 जयस्ये स्थितिसिद्धान्ते त्रिनेत्रे विश्वतोमुखि ॥ ५१ ।
 विद्याविद्ये जपे जाप्ये महिषासुरमर्द्दिनि ।

* दृष्ट्वातीति (क). (ख) ।

† बभ्रुवन्वित्यर्थे स्मृत्यर्थम् ।

‡ युध्यतस्तस्य शोभन इति (ग)

§ दैत्यसत्तम इति (ग) ।

॥ अन्ते स्थित इति (ग) ।

सर्वं ते सर्वदेवेशि विष्णुरूपिणि वैष्णवि ॥ ५२ ॥

वीतयोक्तं भुवे देवि पद्मपद्मशुभेक्षणं ।

शुद्धसत्त्वव्रतस्यै च चण्डरूपं विभावरि ॥ ५३ ॥

ऋद्विसिद्धिप्रदे देवि विद्येऽविद्येऽमृतं शिवे ।

शाङ्करी वैष्णवी ब्राह्मी सर्वदेवनमस्कृते ॥ ५४ ॥

घण्टाहस्ते त्रिशूलास्ते महामहिषमर्द्दिनि ।

उग्ररूपे विरूपाक्षि महामायेऽमृतस्त्रवे ॥ ५५ ॥

सर्वमस्त्वहिते देवि सर्वमस्त्वमये भुवे ।

विद्यापुराणशिष्यानां जननी भूतधारिणि ॥ ५६ ॥

सर्ववेदरहस्यानां सर्वमस्त्ववतां* शुभे ।

त्वमेव शरणं देवि विद्येऽविद्ये श्रियेऽम्बिके ॥ ५७ ॥

विरूपाक्षि तथा ज्ञान्तिः ज्ञांभितान्तर्जलेऽमले† ।

नमोऽस्म्यु ते महादेवि नमस्ते परमेश्वरि‡ ॥ ५८ ॥

शरणं त्वां प्रपद्यन्ते ये देवि परमेश्वरि ।

न तेषाञ्जायते किञ्चिद्दुःशुभं रणसङ्कटे ॥ ५९ ॥

यद्य व्याघ्रभये घोरं चौरराजभये तथा ।

स्तवमेनं सदा देवि पठिष्यति यतात्मवान् ॥ ६० ॥

निगड्ढस्याऽपि यो देवि त्वां स्मरिष्यति मानवः ।

* मत्त्वमनामिति (ग) ।

† ज्ञानं त्वित् इति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके नमस्तं सर्वदेवानां भावनित्ये अथयये इत्यधिकारं वर्तते ।

सोऽपि बन्धैर्विनिर्मुक्तः* सुसुखं वसते सुखी ॥ ६१ ।

वराह उवाच ।

एवं श्रुता तदा देवी देवैः प्रणतिपूर्वकम् ।

उवाच देवान् सुश्रोणि हृणुध्वं† वरमुत्तमम् ॥ ६२ ।

देवा ऊचुः ।

देवि स्तोत्रमिदं ये हि पठिष्यन्ति तवानघे ।

सर्वकामसमापन्नान् कुरु देवि स नो वरः‡ ॥ ६३ ।

एवमस्त्विति तान्देवानुज्जा देवी परापरा ।

विससर्ज ततो देवान् स्वयं तत्रैव संस्थिता ॥ ६४ ।

एतद्वितीयं यो जन्म वेद देव्या धराधरे ।

स वीतशोको विरजाः पदं गच्छत्यनामयम् ॥ ६५ ।

इति वराहपुराणे विष्णुकिमाङ्गाया महिषासुरवधौ नाम

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

* विसृक्तस्त्विति (ग) ।

† शृणुध्वमिति (ख), हृणुध्वमिति (ग) ।

‡ श्रुता वर इति ।

पञ्चवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

या सा नीलगिरिं याता तपसे धृतमानसा ।
रौद्री तमोद्भवा गङ्गिस्तस्याः शृणु धरे व्रतम् ॥ १ ॥
तपः कृत्वा चिरं कालं पालयाम्यखिलं जगत् ।
एवमुद्दिश्य पञ्चाग्निं साधयामास भामिनी ॥ २ ॥
तस्याः कालान्तरे देशास्तपन्त्यास्तपः उत्तमम् ।
कुरुमि महार्तजाः ब्रह्मदत्तवरोऽसुरः ॥ ३ ॥
समुद्रमध्ये ब्रह्माण्यं पुरमस्ति महावनम् ।
तत्र राजा स दैत्येन्द्रः सर्वदेवभयङ्करः ॥ ४ ॥
अनेकगतमाहस्रकाटिकाटितथोत्तरेः ।
असुरैरन्वितः श्रीमान्हितोयो नमुचिर्यथा ॥ ५ ॥
कालेन महता चामौः लोकपालपुराण्यथ ।
जिगीषुः सैन्यसंवीतो देवैर्युद्धमरोचयत् ॥ ६ ॥

उत्तिष्ठतस्तस्य महासुरस्य

समुद्रतीयं वष्टुधेऽतिमात्रम् ।

* अचिरं कर्तुमिति (ग) ।

† तप्यमानायाभय इति साधु ।

‡ महावरमिति (ग)

§ मौर्वे इति (ग) ।

अनेकनक्रयहमीनजुष्ट-^{*}
 माप्रावयत्पर्वतसानुदेशान्[†] ॥ ७ ।
 अन्तःस्थितानेकसुरारिसङ्घा-
 द्विचित्रवर्मायुधचित्रशोभम् ।
 भीमं बलं वर्णिमतचारयोधं
 विनिर्ययौ सिन्धुजलादिशालात्[‡] ॥ ८ ।
 तत्र द्विपा दैत्यवरैरुपेताः
 समानघण्टायुतकिङ्किणीकाः ।
 विनिर्ययुः[§] स्वाकृतिभीषणाद्य
 समत्वमुच्चैः खलु दर्शयन्तः ॥ ९ ।
 अश्वास्तथा काञ्चनपीठनडा
 रोहिण्युक्ताः सितचामरैश्च^{||} ।
 व्यवस्थितास्ते सममेव तूर्णं
 विनिर्ययुर्लक्ष्यः कोटिशय ॥ १० ।
 रथा रविस्यन्दनतुल्यवेगाः
 सुचक्रदण्डाद्यत्रिवेण्युक्ताः^{||} ।

* यद्वज्रालजुष्टमिति (ग) ।

† आपातशक्त्यर्थतयाऽनुदेशानिति (क), (ख) ।

‡ विशालमिति (ग) ।

§ रोहितमन्त्रैः समभा जलान्तरिति (ग) ।

|| त्रिवेण्युक्ता इति (ख) ।

सुशस्त्रयन्त्राः परि*पीडिताङ्गा-

चलन्त्यमन्त्राः† त्वरितं विशक्ताः ॥ ११ ।

तथैव योधाः स्थगितेतरेतरा-

स्तितीर्षवो ये वरतूणपाणयः ।

पदे पदे लब्धजयाः प्रहारिणो

विरेजुरुच्चैरसुरानुगा भृशम् ॥ १२ ।

देवेषु चैव भग्नेषु विनिर्गत्य जलात्ततः ।

चतुरङ्गवलोपेतः प्रायादिन्द्रपुरं प्रति ॥ १३ ।

युयोध च सुरैः सार्द्धं रुरुदैत्यपतिस्तथा ।

मुद्गरैर्मुशलैर्घोरैः‡ शरैर्दण्डायुधैस्तथा ।

जघ्नुर्देव्याः§ सुरान् संख्ये सुराश्चैव तथासुरान् ॥ १४ ।

एवं क्षणमथो युद्धा तदा देवाः सवासवाः ।

असुरैर्निर्जिताः सद्यो दुद्रुवुर्विमुखा भृशम् ॥ १५ ।

देवेषु चैवभग्नेषु विद्वतेषु विशेषतः ।

असुरः सर्वदेवानामन्वधावत वीर्यवान् ॥ १६ ।

ततोदेवगणाः सर्वे द्रवन्तो भयविह्वलाः ।

नीलं गिरिवरं जग्मूर्यत्र देवी व्यवस्थिता ॥ १७ ।

* सुशस्त्रपत्रीपरीति (ग) ।

† चलन्त्यताका इति (ख), (ग) ।

‡ शलैरिति (ग) ।

§ ययुर्देव्या इति (ग) ।

रौद्री तपोरता देवी तामसी शक्तिरुत्तमा ।
 संहारकारिणी देवी कालरात्रीति तां विदुः ॥ १८ ।
 सा दृष्ट्वा तान्तदा देवान् भयचस्तान्विचेतसः ।
 मा भैष्टेत्युच्चकैर्देवी तानुवाच सुरोत्तमान् ॥ १९ ।

देव्युवाच ।

किमियं व्याकुला देवा गतिर्व उपलक्ष्यते ।
 कथयध्वं द्रुतन्देवाः सर्व्वथा भयकारणम्* ॥ २० ।

देवा ऊचुः ।

अयमायाति दैत्यैन्द्रो रुरुर्भीमपराक्रमः ।
 एतस्य† भीतान्नक्षस्व त्वं देवान् परमेश्वरि ॥ २१ ।
 एवमुक्त्वा तदा देवैर्देवी भीमपराक्रमा ।
 जहास परया प्रीत्या देवानां पुरतः शुभा ॥ २२ ।
 तस्या हसन्त्या वक्त्रात्तु बह्व्योदेव्योविनिर्ययुः ।
 याभिर्विश्वमिदं व्याप्तं विकृताभिरनेकशः ॥ २३ ।
 पाशाङ्कुशधराः सर्वाः सर्वाः पीनपयोधराः ।
 सर्वाः शूलधरा भीमाः सर्वाश्चापधराः शुभाः ॥ २४ ।
 ताः सर्वाः कोटिशो देव्यस्तां देवीं वेष्ट्य‡ संस्थिताः ।
 युयुधुर्दानवैः सार्द्धं बद्धतूणा महाबलाः ॥ २५ ।

* भयकारिणमिति (ख) ।

† एतस्येति विवदायां तन्मी, एतन्मादिति साधु ।

‡ वेष्ट्येति आवृणोति, वेष्टित्वेति साधु ।

क्षणेन दानवबलं तत्सर्वं निहतन्तु तैः ।
 देवाश्च सर्वे सम्पन्ना युयुधुर्दानवं बलम् ॥ २६ ।
 कालरात्रा बलञ्चैव यच्च देवबलं महत् ।
 तत्सर्वन्दानवबलमनयद्यमसादनम् ॥ २७ ।
 एक एव महादैत्यो रुरुस्तस्थौ महामृधे ।
 स च* मायां महारौद्रीं रौरवीं विससर्ज ह ॥ २८ ।
 सा माया बह्वधे भीमा सर्वदेवप्रमोहिनी ।
 तथा विमोहिता देवाः सर्वे निद्रान्तु लेभिरे† ॥ २९ ।
 देवी च त्रिशिखेनाजौ तं दैत्यं समताडयत् ॥ ३० ।
 तथा तु ताडितस्यास्य दैत्यस्य शुभलोचने ।
 चर्ममुण्डे उभे सम्यक् पृथग्भूते बभुवतुः ॥ ३१ ।
 रुरोस्तु दानवेन्द्रस्य चर्ममुण्डे क्षणायतः ।
 अपहृत्याहरदेवी चामुण्डा तं न साऽभवत् ॥ ३२ ।
 सर्वभूतमहारौद्री या देवी परमेश्वरी ।
 संहारिणी तु या चैव कालरात्रिः प्रकीर्तिता ॥ ३३ ।
 तस्या ह्यनुचरा देव्या बाह्यसंख्यातकोटयः ।
 तास्तान्देवीं महाभागां परिवार्य व्यवस्थिताः ।
 याचयामासुरव्यग्रास्तास्तान्देवीं बुभुक्षिताः ॥ ३४ ।
 वयं देवि क्षुधाक्ताः स्मो देहि नो भोजनं शुभे ।

* स्वाप्तेति (ग) ।

† सद्यो निद्रान्तु भेजिरे इति (ग) ।

एवमुक्ता तदा देवी दध्यौ तासान् भोजनम् ॥ ३५ ।
 न चाध्यगच्छच्च* यदा तासां भोजनमन्तिकात् ।
 ततो दध्यौ महादेवं रुद्रं पशुपतिं विभुम् ॥ ३६ ।
 सोऽपि ध्यानात्ममुत्तस्थौ परमात्मा त्रिलोचनः ।
 उवाच च द्रुतं देवीं किन्ते कार्यं विवक्षितम् ।
 ब्रूहि देवि वरारोहे यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ३७ ।

देव्युवाच ।

भक्ष्यार्थमासां देवेश किञ्चिद्दातुमिहार्हसि ।
 बलात्कुर्वन्ति मामेता भक्षार्थिन्यो महाबलाः ।
 अन्यथा मामपि बलाद्गच्छयिष्यन्ति ताः प्रभो ॥ ३८ ।

रुद्र उवाच ।

एतासां शृणु देवेशि भक्ष्यमेकं मयोदितम् ।
 कथ्यमानं वरारोहे कालरात्रे† महाप्रभे ॥ ३९ ।
 या स्त्री सगर्भा देवेशि अन्यस्त्रीपरिधानकम् ।
 परिधत्ते स्पृशेच्चापि‡ पुरुषस्य विशेषतः ।
 स भागोऽस्तु महाभागे कासाञ्चित्पृथिवीतले ॥ ४० ।
 अन्याश्छिद्रेषु वाऽन्नानां§ गृहीत्वा तत्र वै बलिम् ।

* नाध्यगच्छत्येति (ग) ।

† कालरात्रीति (ग) ।

‡ स्पृशेच्चापीति (ग) ।

§ बालानीति (क), (ख), अत्राऽपत्यानीत्युक्तं, सामान्यार्थे नपुंसकम् ।

सदधा भवन्तु सुप्रीता अपि वर्षशतान्यपि ॥ ४१ ।

अन्याः सूतिगृहे च्छिद्रं गृह्णीयुस्तत्र पूजिताः ।

निवसिष्यन्ति* देवेशि† तथान्या जातहारिकाः ॥ ४२ ।

गृहे क्षेत्रे तडागेषु वाप्युद्यानेषु चैव हि ।

अन्यचित्ता‡ रुदन्यो याः स्त्रियस्तिष्ठन्ति नित्यशः ।

तासां शरीराण्याविश्य काञ्चि§तृप्तिमवाप्स्यथ ॥ ४३ ।

एवमुक्त्वा तदा देवीं स्वयं रुद्रः प्रतापवान् ।

दृष्ट्वा रुरुच्च सबलमसुरेन्द्रं निपातितम् ।

सुतिञ्चकार भगवान् स्वयं देवस्त्रिलोचनः ॥ ४४ ।

रुद्र उवाच ।

जयस्व देवि चामुण्डे जय भूतापहारिणि ।

जय सर्व्वगते देवि कालरात्रेण नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ।

विश्वमूर्त्ते शुभे शुद्धे विरूपाक्षि त्रिलोचने ।

भीमरूपे शिवे वेद्ये महामाये महोदये ॥ ४६ ।

मनोजवे** जये जृम्भे भीमाक्षि क्षुभितक्षये ।

* निवसिष्यन्तीति आर्यं, निवस्यन्तीति साधु ।

† देशं चेति (ख) ।

‡ अन्यचिन्ता इति (ख) ।

§ काञ्चिदिति (ग) ।

ण कालरात्रीति (ग) ।

॥ मार्कण्डेये देवीमाहात्म्येऽपि श्लोकोऽयं वर्त्तते ।

** महाशवे इति (ख) ।

महामारि विचित्राङ्गे जय नृत्यप्रिये शुभे ॥ ४७ ।
 विकराले* महाकालि कालिके पापहारिणि ।
 पाशहस्ते दण्डहस्ते भीमरूपे भयानके ॥ ४८ ।
 चामुण्डे ज्वलमानास्ये तीक्ष्णदंष्ट्रे महाबले† ।
 शतयानस्थिते देवि प्रेतासनगते शिवे ॥ ४९ ।
 भीमाक्षि भीषणे देवि सर्वभूतभयङ्करि ।
 कराले विकराले च महाकाले करालिनि ।
 काली कराली विक्रान्ता कालरात्रि नमोऽस्तु ते ॥ ५० ।
 इति सुता तदा देवी रुद्रेण परमेष्ठिना ।
 सुतोष परमा देवी वाक्यञ्चेदमुवाच ह ।
 वरं वृणीष्व देवेश यत्ते मनसि वर्तते ॥ ५१ ।

रुद्र उवाच ।

स्तोत्रेणानेन ये देवि त्वां स्तुवन्ति वरानने ।
 तेषान्त्वं वरदा देवि भव सर्वगता सती ॥ ५२ ।
 यश्चेमन्त्रिःप्रकारन्तु देवि भक्त्या समन्वितः ।
 स पुत्रपौत्रपशुमान् समृद्धिमुपगच्छति ॥ ५३ ।
 यश्चेमं शृणुयाद्भक्त्या त्रिशक्त्यास्तु समुद्भवम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो पदङ्गच्छत्यनामयम् ॥ ५४ ।

* विकराक्षीति (ग) ।

† महाबले इति (क) ।

एवं सुत्वा भवो* देवीं चामुण्डाञ्च सुरेश्वरीम्† ।
 क्षणादन्तर्हिती देवस्ते च देवा दिवं ययुः ॥ ५५ ।
 य एतां वेद वै देव्या उत्पत्तिं त्रिविधां वरामः‡ ।
 स कर्मपाशनिर्मुक्तः§ परं निर्व्वानमृच्छति ॥ ५६ ।
 भ्रष्टराज्यो यदा राजा नवम्यान्नियतः शुचिः ।
 अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यामुपवासी नरोत्तमः ।
 संवत्सरेण लभते राज्यं निष्कण्टकं नृपः ॥ ५७ ।
 एषा त्रिशक्तिरुद्दिष्टा नयसिद्धान्तगामिनी ।
 एषा श्वेताङ्गापरा सृष्टिः सात्त्विकी ब्रह्मसंस्थिता ॥ ५८ ।
 एषैव रक्ता रजसि वैष्णवी परिकीर्त्तिता ।
 एषैव कृष्णा तमसि रौद्री देवी प्रकीर्त्तिता ॥ ५९ ।
 परमात्मा यथा देव एक एव त्रिधा स्थितः ।
 प्रयोजनवशाच्छक्तिरेकैव त्रिविधाऽभवत् ॥ ६० ।
 य एतं शृणुयात्सर्गं त्रिशक्त्याः परमं शिवम् ।
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तः परन्निर्व्वानमाप्नुयात् ॥ ६१ ।
 यद्येवं शृणुयान्नित्यं नवम्यां नियतः स्थितः ।

* तत इति (क), (ख) ।

† परमेश्वरीति (ख) ।

‡ धरे इति (ग) ।

§ सर्व्वपापविनिर्मुक्त इति (ख) ।

॥ एषा चिन्तति (ग) ।

स राज्यमतुलं लेभे* भयेभ्यश्च प्रमुच्यते ॥ ६२ ।
यस्येदं लिखितं गेहे सदा तिष्ठति धारितम्† ।
न तस्याग्निभयं घोरं सर्पचौरादिजं भवेत् ॥ ६३ ।
यद्येमं पूजयेद्भक्त्या पुस्तकेऽपि स्थितं बुधः ।
तेन यष्टं‡ भवेत्सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ६४ ।
जायन्ते पशवः पुत्रा धनं धान्यं वराः स्त्रियः ।
रत्नान्यश्वास्तथा गावो दासा दास्यो भवन्ति हि§ ।
यस्येदं तिष्ठते॥ गेहे तस्य सम्पद्भवेद्भुवम् ॥ ६५ ।

• वराह उवाच ।

एतदेव॥ रहस्यन्ते कीर्तितं भूतधारिणि ।
रुद्रस्य खलु माहात्म्यं सकलं कीर्तितं मया ॥ ६६ ।
नवकोट्यस्तु चामुण्डा भेदभिन्ना व्यवस्थिताः ।
या रौद्री तामसी शक्तिः सा चामुण्डा प्रकीर्तिता ॥ ६७ ।
अष्टादश तथा कोट्योवैष्णव्या भेद उच्यते ।
या विष्णो** राजसी शक्तिः पालनी चैव वैष्णवी ।

* लेभे इत्यार्षे, लभेतेति साधु ।

† धारिणीति (ग) ।

‡ यष्टमिति साधु ।

§ भवन्त्यपीति (ख) । रत्नान्यश्चगवा भृत्या यानान्याश्च भवन्त्युत इति (ग) ।

॥ तिष्ठतीति साधु ।

॥ एतद्वेवीति (ग) ।

** या सालिति (ग) ।

या ब्रह्मशक्तिः सत्त्वस्था सा अनन्ता प्रकीर्तिता* ॥ ६८ ।
 एतासां सर्वभेदेषु पृथगेकैकशो धरे† ।
 सर्वासां भगवानुद्रः सर्वगश्च पतिर्भवेत् ॥ ६९ ।
 यावन्त्यस्या महाशक्त्यास्तावद्रूपाणि शङ्करः ।
 कृतवांस्ताश्च‡ भजते पतिरूपेण सर्वदा ॥ ७० ।
 यश्चाराधयते तस्य रुद्रस्तुष्टो भविष्यति§ ।
 सिध्यन्ति तस्य कामाश्च मनसा चिन्तिता अपि॥ ७१ ।

इति वराहपुराणे विष्णुशक्तिमाहात्म्यं नाम षष्ठ्यतितमोऽध्यायः ।

सप्तनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अथ रुद्रव्रतोत्पत्तिं शृणु देवि वरानने ।
 येन ज्ञातेन पापेभ्यो* मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ।

* अनन्तास्तु प्रकीर्तिताः इति (ग) ।

† साधने इति (ख) ।

‡ कृतिवासाश्चेति (ग) ।

§ यश्चाराधयेत्तान् तस्य रुद्राभविष्यतीति (ग) ।

॥ सिध्यन्ति तास्तदा देव्यो मन्त्रिणोनात्र संशय इति (ग) ।

* पापानामिति (ग) ।

ब्रह्मणा तु यदा सृष्टः पूर्वं रुद्रोऽ* वरानने ।
 तृतीये जन्मनि विभुः पिङ्गाक्षो नीललोहितः ॥ २ ।
 तदा कौतूहलाद्ब्रह्मा स्कन्धे तं जगृहे प्रभुः ।
 स्कन्धारूढस्तदा रुद्रो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥ ३ ।
 जन्मतश्च शिरो यद्धि पञ्चमन्तःशिराद् ह ।
 मन्त्रमाथर्वणं रुद्रो† येन सद्यः प्रमुच्यते ॥ ४ ।
 कपालिन् रुद्र वभ्रोऽथ भव कैरात सुव्रत ।
 पाहि विश्वं विशालाक्ष कुमार वरविक्रम ॥ ५ ।
 एवमुक्तस्तदा रुद्रो भविष्यैर्नामभिर्भवः ।
 कपालशब्दात्कृपितस्तच्छिरो विचकर्त्त ह ॥ ६ ।
 वामाङ्गुष्ठनखेनाद्यं प्राजापत्यं विचक्षणः ।
 तन्निष्कृत्तं शिरो धात्रि हस्तलग्नं बभूव ह ॥ ७ ।
 तस्मिन्निष्कृत्ते‡ शिरसि प्राजापत्यं त्रिलोचनः ।
 ब्रह्माणं प्रयतोभूत्वा रुद्रो वचनमब्रवीत् ॥ ८ ।

रुद्र उवाच ।

कथं कपालं मे देव करात्पतति सुव्रत ।
 नश्यते§ च कथं पापं ममैतद्दद सुव्रत ॥ ९ ।

* ब्रह्मणा तु यदा रुद्र पूर्वं सृष्ट इति (ग) ।

† धात्रीति (ग) ।

‡ तस्मिन् हिमेऽयेति (ग) ।

§ नश्यतीति साधु ।

ब्रह्मोवाच ।

शूद्रमेव व्रतं देव चर कापालिकं विभी ।

समयाचारसंयुक्तं कृत्वा स्वेनैव तेजसा ॥ १० ।

एवमुक्तस्तदा रुद्रो ब्रह्मणाऽव्यक्तमूर्तिना ।

आजगाम गिरिङ्गन्तुं माहेन्द्रं पापनाशनम् ॥ ११ ।

तत्र स्थित्वा महादेवस्तच्छिरो विभिदे त्रिधा ।

तस्मिन् भिन्ने पृथक्केशान् गृहीत्वा भगवान् भवः ॥ १२ ।

यज्ञोपवीतुं कैशन्तु महास्थाक्षमणींस्तथा* ।

कपालशकलचैकमष्टकपूर्णं करे स्थितम् ॥ १३ ।

अपरं खण्डयः कृत्वा जटाजूटे न्यवेशयत् ।

एवं कृत्वा महादेवो बभ्रामेमां वसुन्धराम् ॥ १४ ।

सप्तदीपवतीं पुण्यां मज्जंस्तीर्थेषु नित्यशः ।

समुद्रे प्रथमं स्नात्वा ततो गङ्गां व्यगाहत ॥ १५ ।

सरस्वतीं ततो गत्वा यमुनासङ्गमन्ततः ।

शतद्रुञ्च ततो गत्वा देविकाञ्च महानदीम् ॥ १६ ।

वितस्तां चन्द्रभागाञ्च† गोमतीं सिन्धुमेव च ।

तुङ्गभद्रां तथा गोदामुत्तरे गण्डकीं तथा‡ ॥ १७ ।

* महदग्निमणींकथेति (क), (ख) ।

† (ख) पुस्तकेऽतः परं सार्द्धंश्लोकद्वयं नास्ति ।

‡ एतदङ्गं (ग) पुस्तके नास्ति ।

•
 नेपालञ्च* ततो गत्वा ततो† रुद्रमहालयम् ।
 ततोदारुवनं गत्वा केदारगमनम्पुनः ॥ १८ ।
 भद्रेश्वरं‡ ततो गत्वा गयां पुण्यमथाऽगमत् ।
 तत्र फल्गुऽकृतस्नानः पितॄन् सन्तर्प्य यत्नतः ॥ १९ ।
 एवं॥ वेगेन सकलं ब्रह्माण्डं भूतधारिणि ।
 बभ्राम सर्वदेवेशः षष्ठेऽव्दे तस्य चापतत् ।
 परिधानन्तु कौपीनं नग्नः कापालिकोऽभवत्॥ ॥ २० ।
 पुनरद्द्वयभ्रान्तस्तीर्थे तीर्थे हरः स्वयम् । •
 कपालन्त्यक्तुकामः सन्तद्वस्तात्तत्तु नापतत्** ॥ २१ ।

* ऊङ्गञ्चेति (ग) ।

† यत इति (ग) ।

‡ महेश्वरमिति (ग) ।

§ गयां गलेति (ग) ।

॥ पञ्चादिति (ग) ।

॥ नग्नः कौपीनोऽभवत्तदेति (ख) ।

भ्रमन्तः परिधानन्तु कौपीनं रमणागतम् ।

तस्मिन्नु पतिते देवि नग्नः कापालिकोऽभवदिति ॥ (ग)

** पुनरद्द्वयं भ्रान्तो ब्रह्माण्डं तीर्थकारणात् ।

तीर्थे तीर्थे हरः स्नात्वा कपालं त्यक्तुमिच्छति ।

त्यजतोऽपि न तद्वस्ताद्यावत् भूतधारिणीति (ग) ॥

ततोऽष्टमेकं बभ्राम हिमवत्पर्वते शुभे* ।
 गत्वा हरिहरक्षेत्रं स्नात्वा देवाङ्गदे तथा ।
 सोमेश्वरं समभ्यर्च्य गतोऽसौ चक्रतीर्थकम् ॥ २२ ।
 तत्र स्नात्वा तथा नत्वा त्रिजलेश्वरसंज्ञितम् ।
 अयोध्यायां तथा गत्वा वाराणस्यां ततोऽगमत् ॥ २३ ।
 द्वादशाब्दैर्गतवतः सीमाचारिगणैस्तथा ।
 बलात्कारेण तदस्तात्कपालं पातितं भुवि ।
 कपालमोचनं तीर्थं ततो जातमघापहम् ॥ २४ ।
 गङ्गान्भसि ततः स्नाप्य† विश्वेशम्पूज्य भक्तितः ।
 रुद्रो विशुद्धिमापन्नो मुक्तः स ब्रह्महत्याया ॥ २५ ।
 कपालमोचनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

* इतः षड्विंशत्योक्तपर्यन्तं (ग) पुस्तकेऽन्यथैव पाठः । यथा-

ततोऽन्यदष्टमेकस्तु वर्तते हिमवद्भिगौ ।

भ्रमतो विभ्रमो जातस्त्रिनेत्रस्य महात्मनः ॥

पुनरद्भ्यस्तान्यत्परमेष्ठौ वृषाकपिः ।

बभ्राम रुद्रस्तीर्थानि पुराणानि समन्ततः ॥

कस्यचिच्चय कालस्य द्वादशेऽब्दे धराधरे ।

वाराणसीं गतो देवस्तत्र स्नानमथारभत् ॥

गङ्गायां देवदेवेशो यावन्मज्जति भामिनि ।

भर्वत्कपालं पतितं हस्तायादवच्छ्रयः पुरा ॥

कपालमोचनं नाम तत्तत्तीर्थमनुत्तमम् ।

† पृथिव्यां प्यातिमगमद्वाराणस्यां धराधरे ॥

‡ स्नापयित्वेति साधु ।

यच्चाप्नुतो नरो भक्त्या ब्रह्महा तु विशुध्यति ॥ २६ ।

कपालं पतितं दृष्ट्वा रुद्रहस्ताच्चतुर्मुखः ।

आगतो देवसहितो वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ २७ ।

ब्रह्मोवाच ।

भव रुद्र विरूपाक्ष लोकमार्गव्यवस्थितः* ।

व्रतानि कुरुते देव त्वत्कृतानि हि पुत्रक ।

स त्वत्प्रसादाद्देवेश ब्रह्महापि विशुध्यति ॥ २८ ।

यद्गतं नग्नकापालं यद्वाभ्रव्यन्त्वया कृतम् ।

यत्कृतं शुद्धशैवञ्चै तत्तन्नाम्ना भविष्यति ॥ २९ ।

मां पुरस्कृत्य देवस्त्वं पूज्यसे यैर्विधानतः ।

तेषां शास्त्राणि सर्वाणि शास्त्रं पाशुपतं तथा ।

* इतोऽपि त्रिंशच्छ्लोकपर्यन्तं (ग) पुस्तकेऽन्यथा पाठो दृश्यते । यथा-

रुद्र भव विरूपाक्ष लोकमार्गे व्यवस्थितः ।

व्रतानि कुरुते देव त्वत्कीर्णानि महाप्रभ ॥

कपालं गृह्य यद्गतं कपालव्ययपाणिना ।

तद्गतं नग्नकापालं भविष्यति नृणां भुवि ॥

यस्य ते बभ्रुता जाता हिमवत्यचलोत्तमे ।

भ्रमतस्तद्गतं देव वाभ्रव्यन्तद्भविष्यति ॥

यच्चेदानीं विशुद्धस्य तीर्थेऽस्मिन् देहशुद्धता ।

तच्छुद्धशैवं भवतु व्रतं ते पापनाशनम् ॥

ये पुरस्कृत्य देवास्त्वां पूज्यन्ते विविधान्विताः ।

शास्त्राणि तानि सर्वेषां कथयिष्यामि नाश्रया ॥

कथयस्व महादेव सविधानं समासतः ॥ ३० ।
 एवमुक्तस्ततोरुद्रो ब्रह्मणाऽव्यक्तमूर्तिना ।
 देवैर्ज्येति सन्तुष्टः कैलासनिलयं ययौ ॥ ३१ ।
 ब्रह्मा अपि सुरैः सार्द्धं गतः स्वर्लोकमुत्तमम् ।
 देवा अपि ययुः खञ्ज स्वस्थानं स्वं यथागतम् ॥ ३२ ।
 एतद्रुद्रस्य माहात्म्यं मया ते परिकीर्तितम् ।
 चरितं यच्च देवस्य वित्तं समभजद्भुवि ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे ब्रह्मादौ नाम सप्तमवतितमोऽध्यायः ।

अष्टनवतितमोऽध्यायः ।

धरण्यवाच ।

योऽसौ सत्यतपा नाम लुब्धो भूत्वा द्विजो बभौ* ।
 येनारुणिव्याघ्रभयाद्रक्षितो यः स्वशक्तिः ॥ १ ।
 दुर्वासाः संश्रुतार्थश्च हिमवन्तं नगं ययौ ।
 तस्योपरि महच्चित्रं भवतीति त्वयेरितम् ।
 कीदृशं तन्ममाचक्ष्व महत्कौतूहलं विभो ॥ २ ।

* बभूवार्थे बभ।विति प्रयोगः । द्विजो भुवीति कचिन् पाठः ।

वराह उवाच ।

स हि सत्यतपाः पूर्वं भृगुवंशोद्भवोद्विजः ।
 दस्युसंसर्गसम्भूतो दस्युवत्समजायत ॥ ३ ।
 ततः कालेन महता ऋषिसङ्गात्पुनर्द्विजः ।
 बभौ दुर्वाससा सम्यग्बोधितश्च विशेषतः ॥ ४ ।
 हिमाद्रेरुत्तरे पादे पुण्यभद्रा नदी शुभा ।
 तस्यास्तीरे शिला दिव्या नान्ना चित्रशिला धरे ॥ ५ ।
 न्यग्रोधश्च महांस्तत्र नान्ना भद्रो महावटः ।
 तत्र सत्यतपाः स्थित्वा तपः कुर्वन्महातपाः ॥ ६ ।
 स कदाचित्कुठारेण चकर्त्त समिधः किल ।
 चिच्छेद् अङ्गुलीमेकां वामतर्जनिकां मुनिः ॥ ७ ।
 छिन्नायामङ्गुली तस्य भस्मचूर्णं भवत्किल* ।
 न लोहितं न मांसन्तु न मज्जा तत्र दृश्यते ॥ ८ ।
 अङ्गुली सन्धिता तेन† पूर्ववच्चाभवत्कृते ॥ ९ ।
 तस्मिन् भद्रवटे चैकं मिथुनं किन्नरं स्थितम् ।
 रात्रौ सुप्तमृषेस्तस्य दृष्ट्वा तन्महद्भुतम् ।
 प्रभाते विमले प्राप्तमिन्द्रलोकमिति स्मृतिः ॥ १० ।
 अथेन्द्रेण सुराः सर्वे यक्षगन्धर्वकिन्नरैः‡ ।

* (ग) पुस्तके श्लोकस्यास्य परार्द्धं परश्लोकस्य पूर्वार्द्धञ्च न स्तः ।

† अङ्गुलीसविधानेनेति (ग) ।

‡ सहार्ये तृतीया । किन्नरा इति (ग) ।

पृष्टाः किञ्चिदिहाश्चर्यमपूर्वं कथ्यतामिति ॥ ११ ।
 तत्र रुद्रसरस्तीरे यदेतस्मिन् शुभम् ।
 स्थितं किन्नरयोस्तच्च वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ १२ ।
 दृष्टन्तु महदाश्चर्यं पुण्यभद्रातटे शुभे ।
 यदेतत्सत्यतपसः समवोचत्ततः शुभेः ॥ १३ ।
 स्तवणं भक्तानश्चैव श्रुतं सर्वं श्रयंस ह ।
 तच्छ्रुत्वा सहसा शक्रो विस्मितो विष्णुमब्रवीत् ॥ १४ ।
 आगच्छ विष्णो गच्छामो हिमवत्पार्श्वमुत्तमम् ।
 तत्राश्चर्यमपूर्वं मे कथितं किन्नरेण ह ॥ १५ ।
 एवमुक्तस्ततो विष्णुर्वाराहं रूपमग्रहीत् ।
 मृगयुश्च तथैवेन्द्रो जग्मतुस्तमृषिं प्रति ॥ १६ ।
 विष्णुर्वाराहरूपेण ऋषिदृष्टिपथे स्थितः ।
 भूत्वा दृश्योऽप्यदृश्योऽभूत्पुनरेव च दृश्यते ॥ १७ ।
 तावदिन्द्रो धनुष्पाणिस्तीक्ष्णसायकधृग्वनेः ।
 आगत्य सत्यतपसमृषिमेनमुवाच ह ॥ १८ ।
 भगवन्निह दृष्टस्ते वराहः पृथुलो महान् ।
 येन तं हन्मि भृत्यानां पोषणाय महामुने ॥ १९ ।

* दृष्टं किञ्चिदिहाश्चर्यं दृष्टिन् हिमवद्गिरी ।

पुण्यभद्रानदीतीरे महदाश्चर्यमुत्तमम् ।

यदेतत्सत्यतपसः समवोचत्ततः शुभे ॥ इति (ग)

† स्तव्यमिति (ग) ।

एवमुक्तोमुनिस्तेन चिन्तयामास तत्क्षणात् ।
 यदि तं दर्शयाम्यस्मै वराहं हन्यते तदा ।
 नो चेत्कुटुम्बः क्षुधया सीदत्यस्य न संशयः ॥ २० ।
 जायापुत्रसमायुक्तो लुब्धकोऽयं क्षुधान्वितः ।
 सशल्यश्च वराहोऽयं ममाश्रममुपागतः ॥ २१ ।
 एवं गते तु किं कार्यमयासौ चिन्तयन् प्रभुः* ।
 नाध्यगच्छत बुद्धिश्च क्षणात्तस्य व्यजायत ॥ २२ ।

दृष्टं चक्षुर्निहितं जङ्गमेषु
 जिह्वा वक्तुं मृगयौ तद्विदुष्टम् ।
 द्रष्टुं चक्षुर्नास्ति जिह्वेह वक्तुं
 जिह्वायाः स्यात्तत्त्वतोऽस्तीह चक्षुः ॥ २३ ।
 एवं श्रुत्वा हावपि तस्य तुष्टौ
 इन्द्राविण्णू दर्शयन्तौ स्वमूर्तिम् ।
 वाक्यं चेदमूचतुर्ब्रूहि नौ ते
 तुष्टौ धन्यं वरमेकं वदस्व
 तच्छ्रुत्वाऽसौ सत्यतपा उवाच ॥ २४ ।
 न चातिरिक्तोऽस्ति वरः पृथिव्याम् ।
 यद्वष्टौ मे पुरतो देवदेवा-
 वलं वरेणापि कृतार्थतासीत् ॥ २५ ।
 तथापीदं ये सदा पर्वकाले

विप्रा विप्रांश्चार्चयन्तीह भक्त्या ।

तेषां पापं नश्यतां* मासमेकं

यत्सञ्चितं त्वेष एको वरोऽस्तु ॥ २६ ।

मुक्तिञ्चाहं व्रजामीति द्वितीयोऽस्तु वरो मम ॥ २७ ।

तथेत्युक्त्वा तु तौ देवौ दत्त्वा तस्य वरं शुभम् ।

अदर्शनं गतौ देवौ सोऽपि तत्र व्यवस्थितः ।

लब्ध्वा वरं सत्यतपा ब्रह्मभूतोऽभवद्भृदि ॥ २८ ।

यावदास्ते शुभे देशे कृतकृत्यो महामुनिः ।

तावत्तस्य गुरुस्तत्र आरुणिः समदृश्यत ।

पृथ्वीं प्रदक्षिणीकृत्य तीर्थहेतोर्विचक्षणः ॥ २९ ।

तेन चासौ महाभक्त्या पूजितो मुनिपुङ्गवः ।

पाद्याचमनगोदानैः कृतासनपरिग्रहः ॥ ३० ।

ज्ञात्वा स शिष्यं सिद्धन्तु तपसा दग्धकिल्बिषम् ।

उवाच विनयापन्नं प्राञ्जलिं पुरतः स्थितम् ॥ ३१ ।

आरुणिरुवाच ।

पुत्र सिद्धोऽसि तपसा ब्रह्मभूतोऽसि सुव्रत ।

इदानीमात्मना सार्द्धं मुक्तिकालो मतोऽस्ति ते ॥ ३२ ।

उत्तिष्ठ गम्यतां पुत्र मया सार्द्धं परं पदम् ।

यद्गत्वा न पुनर्जन्म भवतीति न संशयः ॥ ३३ ।

एवमुक्त्वा तु तौ सिद्धौ उभौ सत्यतपारुणी ।

* नश्यतामित्याये, नश्यत्विति साधु ।

•
ध्यात्वा नारायणं देवं तद्देहे तौ लयं गतौ* ॥ ३४ ।

यद्यापि शृणुयात्पादं पर्व्याध्यायं सविस्तरम् ।

आवयेद्वापि स नरो गतिमिष्टामवाप्नुयात् ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे पर्व्याध्यायो नाम षट्पनवतितमोऽध्यायः ।

नवनवतितमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

या सा माया शरीरात्तु ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।

गायत्राष्टभुजा भूत्वा चैत्रासुर*मयोधयत् ॥ १ ।

सैव नन्दाभवद्देवी देवकार्यचिकीर्षया ।

महिषाख्यासुरवधं कुर्वती ब्रह्मणेरिता† ।

वैष्णव्याख्या ततो देव कथमेतद्धि शंस मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

इयं जगद्धिता देवी गङ्गा शङ्करसुप्रिया ।

* तदङ्गुली दिवं गताविति (ग) ।

* चैत्रासुर इति (ग) ।

† ब्रह्मणेरितमिति (ग) ।

क्वचित्किञ्चिद्वेदसं स्वपदं वेद सर्व्ववित् ॥ ३ ।
 स्वायम्भुवे हतोदेत्यो वैष्णव्या मन्दरे गिरौ ।
 महिषाख्यः परः पञ्चाक्ष वै चैनासुरो हतः* ।
 नन्दया निहतो विन्ध्ये महाबलपराक्रमः ॥ ४ ।
 अथवा ज्ञानशक्तिः सा महिषोऽज्ञानमूर्त्तिमान् ।
 अज्ञानं ज्ञानसाध्यन्तु भवतीति न संशयः ॥ ५ ।
 मूर्त्तिपक्षे चेतिहासममूर्त्ते चैकवद्बृदि ।
 ख्याप्यते† वेदवाक्यैश्च इह सा वेदवादिभिः ॥ ६ ।
 इदानीं शृणु मे देवि पञ्चपातकनाशनम् ।
 यजनन्देवदेवस्य विष्णोः पुत्रवसुप्रदम् ॥ ७ ।
 इहजन्मनि दारिद्र्यः‡ व्याधिकुष्ठादिपीडितः ।
 अलक्ष्मीवानपुत्रस्तु§ योभवेत्पुरुषो भुवि ॥ ८ ।
 तस्य सद्यो भवेन्नक्ष्मीरायुर्वित्तं सुतः सुखम् ।
 दृष्ट्वा तु मण्डलगतं देवं देव्या समन्वितम् ॥ ९ ।
 नारायणं परन्देवं यः पश्यति विधानतः ।
 आचार्यदर्शितं देवि मन्त्रमूर्त्तिमयोनिजम् ॥ १० ।
 कार्तिके मासि शुक्लायां द्वादश्यान्तु विशेषतः ।

* वनासुरः पुनरिति (ग) ।

† ख्यायत इति (क), (ख) ।

‡ द्रव्यादीति (ख) ।

§ नैव देवीति (क) ।

•
 सर्व्वसु वा यजेद्देवं हादशीषु विधानतः ॥ ११ ।
 संक्रान्त्यां वा महाभागं चन्द्रसूर्य्यग्रहे तथा* ।
 यः पश्यति हरिं देवि पूजितं गुरुणा शुभे ।
 तस्य सद्योभवेत्तुष्टिः पापध्वंसश्च जायते ।
 सामान्यदेवतानाञ्च भवतीति न संशयः ॥ १२ । १३ ।
 ब्राह्मणचत्रियविशां भक्तानान्तु परीक्षणम् ।
 संवत्सरं गुरुः कुर्याज्जातिशौचक्रियादिभिः ।
 उपासन्न†न्ततोज्ञात्वा हृदयेनावधारयेत् ॥ १४ ।
 तेऽपि भक्तिमताः‡ ज्ञात्वा आत्मानं परमेश्वरम्§ ।
 संवत्सरं गुरोर्भक्तिं कुर्युर्विष्णोरिवाचलाम् ॥ १५ ।
 संवत्सरे ततः पूर्णे गुरुञ्चैव प्रसादयेत् ।
 भगवंस्त्वत्प्रसादेन संसारार्णवतारणम् ।
 इच्छामस्त्वैहिकीं लक्ष्मीं विशेषेण तपोधन ॥ १६ ।
 एवमभ्यर्च्य मेधावीणं गुरुं विष्णुमिवाग्रतः ।
 अभ्यर्चितस्तैः सोऽप्याशु दशम्यां कार्तिकस्य तु ॥ १७ ।
 क्षीरवृक्षसमुद्भूतं दन्तकाष्ठं समन्त्रकम्॥ ।

* ग्रहेऽपि वेति (ग) ।

† उपसन्नमिति (ग) ।

‡ भक्तिमन्त इति साधु ।

§ परमेश्वरे इति (ग) ।

॥ विद्यावानिति (ग) ।

॥ मन्त्रितं परमेश्वरेण इति (ग) ।

भक्षयित्वा स्वपेयुर्हि देवदेवस्य सन्निधौ ॥ १८ ।
 स्वप्राग्दृष्ट्वा गुरोरग्रे आवयेत्* विचक्षणः ।
 ततः शुभाशुभं तत्र लक्षयेत्परमोगुरुः ॥ १९ ।
 एकादश्यामुपोष्यैवं स्नात्वा देवालयं व्रजेत् ।
 गुरुस्य मण्डलं भूमौ कल्पितायान्तु वर्त्तयेत् ॥ २० ।
 लक्षणेर्विविधैर्भूमिं लक्षयित्वा विधानतः ।
 षोडशारं लिखेच्चक्रं सर्वतोभद्रमेव च† ॥ २१ ।
 अथवा अष्टपत्रञ्च‡ लिखित्वा दर्शयेद्बुधः ।
 नेत्रबन्धन्तु कुर्वीत सितवस्त्रेण यत्नतः ॥
 वर्णानुक्रमतः शिष्यान् पुष्पहस्तान् प्रवेशयेत् ॥ २२ ।
 नवनाभं यदा कुर्यान्मण्डलं वर्णकैर्बुधः ।
 तदानीं पूर्वतो देवमिन्द्रपूर्वन्तु§ पूजयेत् ॥ २३ ।
 लोकपालैः समं पूज्यन् अग्निं सम्पूजयेच्छुभे ।
 स्वदिक्षु तदद्याम्यायां नैर्ऋत्यान्निर्ऋतिं न्यसेत् ॥ २४ ।
 वरुणं वारुणायाञ्च वायुं वायव्यतो न्यसेत् ।
 धनदञ्चीत्तरे न्यस्य रुद्रमीशानगोचरे ॥ २५ ।

* आवयेदिति साधु ।

† एवमेति (ख), नवनाभमथापि वेति (ग) ।

‡ अष्टपत्रमर्थोनापीति (ग) ।

§ ऐन्द्रशान्तिर्विति (ग) ।

॥ तद्वदिति (ग), पूज्येति पाठे पूजयित्वेति साधु ।

पूज्यैव तु विधानेन दिक्क्षेत्रेषु व्यवस्थितान् ।
 पद्ममध्ये तथा विष्णुमर्चयेत्परमेश्वरम् ॥ २६ ।
 पूर्वपत्रे बलं पूज्य* प्रद्युम्नं दक्षिणे तथा ।
 अनिरुद्धं तथा पूज्य† पश्चिमे चोत्तरे तथा ।
 पूजयेद्वासुदेवन्तु सर्वपातकशान्तिदम् ॥ २७ ।
 ऐशान्यां विन्यसेच्छङ्खमाग्नेय्याञ्चक्रमेव तु‡ ।
 याम्यायान्तु गदां पूज्य वायव्यां पद्ममेव च ॥ २८ ।
 ऐशान्यां सुसल§म्पूज्य दक्षिणे गरुडं न्यसेत् ।
 वामतो विन्यसेन्नक्ष्त्रीं देवदेवस्य बुद्धिमान् ॥ २९ ।
 धनुश्चैव तु खड्गन्तु देवस्य पुरतो न्यसेत् ।
 श्रीवत्सं कौस्तुभश्चैव नवमन्तत्र कल्पयेत्॥ ३० ।
 एवं पूज्य यथान्यायं देवदेवं जनार्दनम् ।
 दिक्षु दलेषु॥ विन्यस्य अष्टौ कुम्भान्विधानतः ।
 वैष्णवं कलसश्चैवं नवमं तत्र कल्पयेत् ॥ ३१ ।
 स्नापयेन्मृत्तिकामन्तु वैष्णवेन घटेन ह ।

* पूर्वमिति (ख) ।

† पूज्यमिति (ग) ।

‡ च इति (ख) ।

§ सुशलमिति (ख), (ग) ।

॥ देवस्य पुरतो न्यसेदिति (ख), (ग) ।

॥ दिक्षु दलेष्विति (ग) ।

श्रीकामं स्नापयेत्तद्वैन्द्रेण तु घटेन च* ॥ ३२ ।
 प्राज्यप्रतापकामश्च आग्नेयेन तु स्नापयेत् ।
 मृत्युञ्जयविधानाय याम्येन स्नपनस्तथा† ।
 दुष्टप्रध्वंसनायालं निर्ऋतेन विधीयते ।
 शान्तये वारुणेनाशु पापनाशाय वायवे‡ ॥ ३४ ।
 द्रव्यसम्पत्तिकामस्य कौबिरेण विधीयते ।
 रौद्रेण ज्ञानहेतोश्च§ लोकपालपदामये॥ ॥ ३५ ।
 एकैकेन नरः स्नातः सर्वपापविवर्जितः ।
 भवेदव्याहतं ज्ञानं श्रीमान्विप्रो विचक्षणः ॥ ३६ ।
 किं पुनर्नवभिः स्नातो नरः पातकवर्जितः ।
 जायते विष्णुसदृशः सद्योराजाय वा भवेत्॥ ॥ ३७ ।
 अथवा दिक्षु सर्वासु यथासंख्येन लोकपान् ।
 पूजयेत् स्वशास्त्रोक्तविधानेन विधानवित् ॥ ३८ ।
 एवं सम्पूज्य देवांश्च** लोकपालान् प्रसन्नधीः ।
 पश्चात्प्रदक्षिणान् शिष्यान् बडनेत्रान् प्रवेशयेत् ॥ ३९ ।

* (ग) पुष्पके २२ श्लोकान्तरवर्तिनाद्वयञ्च न क्षः ।

† स्नापयेत्तथ्यति (ख) ।

‡ वायवर्नति माधु ।

§ हेतोस्त्विति (ग) ।

॥ क्रमेण त्विति (ग) ।

॥ पुनरिति (ग) ।

** तु इति (ख) ।

आग्नेयी वारुणी दग्धा वायुना विधिना ततः ।
 सौमेनाप्यायिता पश्चाच्छ्रावयेत्समयान् बुधः ॥ ४० ॥
 अनित्या ब्राह्मणा वेदां विष्णुर्ब्राह्मण एव च ।
 रुद्रमादित्यमग्निश्च लोकपालग्रहांस्ततः ॥ ४१ ॥
 गुरुं च* वैष्णवांश्चापि† पुरुषः पूर्वदीक्षितः ।
 एवन्तु समयं ख्याप्य‡ पश्चाद्भोमन्तु§ कारयेत् ॥ ४२ ॥
 श्रीं नमो भगवते सर्वरूपिणे ह्रँ फट् स्वाहा॥ ।
 षोडशाक्षरमन्त्रेण होमयेज्ज्वलिताग्नये ॥ ४३ ॥
 गर्भाधानादिकाश्चैव क्रियाः समवधारयेत् ।
 त्रिभिराहुतिभिश्चापि॥ देवदेवस्य सन्निधौ ॥ ४४ ॥
 होमान्ते दीक्षितः पश्चाद्दद्याच्च गुरुदक्षिणाम् ।
 हस्त्यश्वकटकादीनि हेमग्रामादिकनृपः** ।
 दद्याच्च गुरवे प्राज्ञो मध्यमे मध्यमन्तया ॥ ४५ ॥
 एवं कृते तु यत्पुण्यं माहात्म्यञ्जायते धरे ।
 तन्न शक्यन्तु गदितुमपि वर्षशतैरपि ॥ ४६ ॥

* वा इति (ख) ।

† वा इति (ख) ।

‡ समये ख्याप्य इति (ख) ।

§ च इति (ख) ।

॥ विष्णवे स्वाहेति (ग) ।

॥ त्रिभिस्त्रिभिश्चाहुतिभिरिति (ग) ।

** नर इति (क), (ख) ।

दीक्षितात्मा पुनः*भूत्वा वराहं शृणुयाद्यदि ।
 तेन वेदपुराणानि सर्वे मन्त्राः ससंग्रहाः ॥ ४७ ।
 जप्ताः स्युः पुष्करे तीर्थे प्रयागे सिन्धुसङ्गमे ।
 देवागारे कुरुक्षेत्रे वाराणस्यां विशेषतः ॥ ४८ ।
 ग्रहणे विषुवे चैव यत्फलं जपतां भवेत् ।
 तत्फलं द्विगुणं तस्य दीक्षितो यः शृणोति च ॥ ४९ ।
 देवा अपि तपः कृत्वा ध्यायन्ते† च वदन्ति च ।
 कदा नो भारते वर्षे जन्म स्याद्भूतधारिणि ॥ ५० ।
 दीक्षिताश्च भविष्यामी वराहं शृणुमः कथम् ।
 वराहं षोडशात्मानन्त्यक्ता देहं कदा वयम् ॥
 यास्यामः परमं स्थानं यद्गत्वा न पुनर्भवेत् ।
 एवं जल्पन्ति विबुधा मनसा चिन्तयन्ति च ॥ ५१ । ५२ ।
 अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 वमिष्ठस्य च संवादं श्वेतस्य च महात्मनः ॥ ५३ ।
 स्वर्गवासे स्थितोऽह्मासीच्छेतो राजा महायशः ।
 आसीद्विलात्रते वर्षे श्वेतो राजा बृहत्तपाः‡ ॥ ५४ ।
 स महीं सकलान्देवि§ सपत्नववनद्गुमाम् ।

* पुरेति (ख) ।

† ध्यायन्तीति साधु ।

‡ नाम महामना इति (ग) ।

§ देवीमिति (ग) ।

• दातुमिच्छन्स चोवाच वसिष्ठं तपसान्निधिम् ॥ ५५ ।
 भगवन्दातुमिच्छामि ब्राह्मणेभ्यो वसुधराम् ।
 देह्यनुष्ठां स चोवाच वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५६ ।
 अन्नं देहि सदा राजन् सर्वकालसुखावहम् ।
 अन्नेन चैव दत्तेन किन्न दत्तं महीतलेः ॥ ५७ ।
 सर्वेषामेव दानानामन्नदानं विशिष्यते† ।
 अन्नाद्भवन्ति भूतानि अन्नेनैव च वर्द्धते‡ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन अन्नन्दानं ददस्व भोः§ ॥ ५८ ।
 वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा स राजा न तथाकरोत् ॥ ५९ ।
 रत्नवस्त्रमलङ्कारान् श्रीमन्ति नगराणि च ।
 यत्किञ्चित्कोषजातं स द्विजानाह्वय तद्ददौ॥ ॥ ६० ।
 स कदाचिन्नृपः पृथ्वीं जित्वा परमधर्मवित् ।
 पुरोहितमुवाचेदं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ ६१ ।
 भगवन्श्वमेधानां सहस्रं कर्तुमुत्सहे ।
 सुवर्णरौप्यताम्राणि यागङ्गत्वा द्विजातिषु॥ ॥
 दत्तानि तेन राज्ञा वै नान्नं दत्तं तथा जलम् ।

* (ख) पुनर्दत्तं परश्लोकस्य च पूर्वार्द्धं न स्तः ।

+ विशिष्यते इति सार्वत्रिकः पाठः, स च लिपिकरप्रमादज इति परित्यक्तः ।

‡ विवर्द्धते इति (ग) ।

§ अन्नं ददस्व भूपते इति (ग) ।

॥ प्रदत्तं ब्राह्मणस्याथ कुञ्जरानजिनानि चेति (ग) ।

॥ द्विजातिष्विति विवक्षायां सप्तमी, द्विजातिभ्यः इति साधु ।

स्वल्पं वस्तु इति ज्ञात्वा सीञ्जन्तु नाददत्तभुः ॥ ६२।६३ ।

एवं विभज्ययुक्तस्य तस्य राज्ञो महात्मनः ।

कालधर्मवशादेवि मृत्युः समभवत्तदा ॥ ६४ ।

परलोके वर्त्तमानः स च राजा महामनाः ।

क्षुधया पीडितो ह्यासीत्तृपया च विशेषतः ॥ ६५ ।

आनिनायासरोभागङ्गत्वा श्वेताख्यपर्वतम् ।

तत्र प्राग्जन्ममूर्त्तिंश्च पुरा दग्धा महात्मनः ॥

तत्रास्थीनि स संगृह्य लिहन्नास्ते स पार्थिवः ।

पुनर्विमानमारुह्य दिवमाचक्रमे नृपः ॥ ६६।६७ ।

अथ कालेन महता स राजा शंसितव्रतः ।

तान्यस्थीनि लिहन्दृष्टो वसिष्ठेन महात्मना ॥ ६८ ।

उक्तश्च तेन किञ्च त्वं स्वास्थिं भुङ्क्षे नराधिप ।

एवमुक्तस्तदा राजा वसिष्ठेन महात्मना ।

उवाच वचनञ्चेदं श्वेतो राजा मुनिन्तदा ॥ ६९ ।

भगवन्क्षुधितश्चास्मि अन्नपानं पुरा मया ।

न दत्तं मुनिशार्दूल तेन मां बाधते क्षुधा* ॥ ७० ।

एवमुक्तस्ततो राज्ञा वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः ।

उवाच च मुनिर्भूयः श्वेतं वाक्यं महानृपम् ।

किन्ते करोमि राजेन्द्र क्षुधितस्य विशेषतः ।

अदत्तं नोपतिष्ठेत कस्यचित्किञ्चिदुत्तमम् ॥ ७१ ।

रत्नहेमप्रदानेन भोगवाञ्छायते नरः ।

अन्नपान*प्रदानेन सर्व्वकामैस्तु तर्पितः ।

तन्न दत्तं त्वया राजन्स्तांकां मत्वा नराधिप ॥ ७२ ।

श्वेत उवाच ।

अदत्तस्य च सम्प्राप्तिस्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।

शिरसा भक्तियुक्तेन याचितोऽसि महामुने ॥ ७३ ।

वसिष्ठ उवाच ।

अस्येकं कारणं येन जायते तन्न संशयः ।

तच्छृणुष्व† नरव्याघ्र कथ्यमानं मयाऽनघ ॥ ७४ ।

आसीद्राजा पुराकल्पे विनीताश्वेति‡ विश्रुतः ।

स सर्व्वमेधमारेभे स्वयं क्रतुवरनृपः ॥ ७५ ।

यजता§नेन विप्रेभ्यो दत्ता गावो द्विपा वसु ।

नान्नन्तेन तदा दत्तं स्वल्पं मत्वा यथा त्वया ॥ ७६ ।

ततः कालेन महता मृतोऽसौ जाङ्गवीजले ।

कृत्वा पुण्यं विनीताश्वः सार्व्वभौमो नृपोत्तमः¶ ॥ ७७ ।

स्वर्गञ्च गतवान्सोऽपि यथा राजन्भवान् प्रभी ।

असावपि क्षुधाविष्ट एवमेव गतो नृपः ॥ ७८ ।

* अन्नदानेति (ग) ।

† शृणुष्वेति आर्षं, शृणु इति साधु ।

‡ विनीताश्व इति साधु ।

§ यजमानेनेति साधु ।

¶ नृपोत्तम इति (ग) ।

मर्त्तलोके नदीतीरे गङ्गायां नीलपर्व्वतम्* ।
 विमानेनार्कवर्णेन भास्वता देववन्नृपः ॥ ७८ ।
 ददर्श च तदा राजा क्षुधितः स्वं कलेवरम् ।
 पुरोहितन्ददर्शश्च होतारं जाह्नवीतटे ॥ ८० ।
 तद्दृष्ट्वाऽसावपि नृपः पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ।
 क्षुधायाः कारणं किं मे स होता तमुवाच ह ॥ ८१ ।
 तिलधेनुभवाग्राजञ्जलधेनुश्च सत्तम ।
 घृतधेनुश्च धेनुश्च रमधेनुश्च पार्थिव ।
 देहि शीघ्रं येन भवान् क्षुधया वर्ज्जितोभवेत् ॥ ८२ ।
 तपते† यावदादित्यस्तपते वापि चन्द्रमाः ।
 एवमुक्तस्ततो राजा तं पुनः पृष्टवानिदम् ॥ ८३ ।

विनीताश्व उवाच ।

कथं सा दीयते ब्रह्मंस्तिलधेनुर्जिगीषुभिः ।
 भुङ्क्ते स्वर्गञ्च विप्रेन्द्र तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ८४ ।
 होतोवाच ।

विधानन्तिलधेनोश्च‡ त्वं शृणुष्व§ नराधिप ।
 चतुर्भिः कुडवैश्चैव¶ प्रस्थ एकः प्रकीर्त्तितः ॥ ८५ ।

* नीलपर्व्वते इति (ग) ।

† तपतीति साधु । एवं परत्रापि ।

‡ धेनोस्त्विति (ग) ।

§ शृणु इति साधु ।

¶ चतुर्विंशतिकाभिधेति (ग) ।

सा तु षोडशभिः कार्या चतुर्भिर्वत्सकीभवेत्* ॥ ८६ ।
 नासा† गन्धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी शुभा ।
 पुच्छे प्रकल्पनीया सा घण्टाभरणभूषिता ॥ ८७ ।
 ईदृशीं कलयित्वा तु स्वर्णशृङ्गीन् कारयेत् ।
 कांस्यदेहां रौप्यसुरां पूर्वधेनुविधानतः ॥ ८८ ।
 कृत्वा तां ब्राह्मणायाशु दद्याच्चैव नराधिपः ।
 कृष्णाजिनं धेनुवासो नन्दितां कल्पितां शुभाम् ॥ ८९ ।
 सूत्रेण सूत्रिताङ्गत्वा सर्वरत्नसमन्विताम् ।
 सर्वौषधिसमायुक्तां मन्त्रपूतान्तु दापयेत्‡ ॥ ९० ।
 अन्नं मे जायतामन्य§त्पानं सर्वरसास्तथा ।
 सर्वं सम्पादयास्माकं तिलधेनो द्विजार्पिता ॥ ९१ ।
 गृह्णामि देवि त्वां भक्त्या कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
 भजस्व॥ कामाख्यां देवि तिलधेनो नमोऽस्तु ते ॥ ९२ ॥
 एवंविधान्ततो दद्यात्तिलधेनुं नृपोत्तम ।
 सर्वकामसमावाप्तिं कुरुते नात्र संशयः ॥ ९३ ॥

* तैः षोडशैर्भवेत्सा च चतुर्भिर्वत्सकी भवेदिति (ग) ।

† नानेति (ग) ।

‡ मन्त्रपूतां सुदापयेदिति (ग) ।

§ सद्य इति (ग) ।

॥ देहीत्यर्थः ।

यस्येदं शृणुयाद्भक्त्या कुर्यात्कारयतेऽपि वा ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकञ्च गच्छति* ॥ ८४ ।

इति वराहपुराणे श्वेतविनीताश्वीपाद्याने† तिलधेनुमाहात्म्यं
नाम नवमवतितमोऽध्यायः ।

शततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि पुण्येऽङ्गि विधिपूर्वकम् ।

गोचर्ममात्रं भूभागं गोमयेनोपलेपयेत्* ॥ १ ।

तत्र मध्ये तु† राजेन्द्र पूर्णं कुम्भञ्च विन्यसेत् ।

जलपूर्णं सुगन्धाढ्यं कर्पूरागुरुचन्दनैः ।

वासितं गन्धतोयेन तां धेनुं परिकल्पयेत् ॥ २ ।

वत्सं तथापरं कल्पय‡ जलेन§ परिपूरितम् ।

* स गच्छतीति (ख) ।

† श्वेतकोयीपाद्याने इति (ग) ।

* गोमये मण्डले कृत्वा गोचर्मतदनन्तरमिति (ग) ।

† मध्ये चेति (ग) ।

‡ कल्पय इति शार्ङ्गं, कल्पयित्वा इति साधु ।

§ घृतेनेति (ग) ।

वर्चनीकं* महाराज यन्त्रपुष्पैः समन्वितम् ।
 दूर्वाङ्कुरैरुपस्तीर्य स्रग्मिद्यैव विभूषितम् ॥ ३ ।
 पञ्चरत्नानि निक्षिप्य† तस्मिन् कुम्भे नराधिप ।
 मांसीमुषीरं कुष्ठञ्च तथा शैलेयबालुकम् ॥ ४ ।
 धात्रीफलं सर्षपाञ्च‡ सर्वधान्यानि पार्थिव ।
 चतुर्दिक्ष्वपि पात्राणि चत्वार्यैव प्रकल्पयेत् ॥ ५ ।
 एकं धृतमयं पात्रं द्वितीयं दधिपूरितम् ।
 तृतीयं मधुनद्यैव चतुर्थं शर्करावृतम् ॥ ६ ।
 सुवर्णमुखचक्षूषिं शृङ्गं कृष्णाङ्गरेषु च ।
 प्रशस्तपत्रश्रवणां मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥ ७ ।
 ताम्रपृष्ठां§ कांस्यदेहां दर्भरोमसमन्विताम् ।
 पुच्छं सूत्रमयङ्गत्वा कृष्णाभरणघण्टिकाम् ॥ ८ ।
 कम्बले पुष्पमालाञ्च गुडास्यां शुक्तिदन्तिकाम् ।
 जिह्वां शर्करया कृत्वा नवनीतेन च स्तनान् ॥ ९ ।
 इक्षुपादान्तु राजेन्द्र गन्धपुष्पोपशोभिताम् ।
 कृष्णाजिनोपरि स्थाप्य॥ वस्त्रेणाच्छादितान्तु ताम् ।

* (ग) पुस्तके वर्चनीकामिति पाठः, ततश्च तद्विशेषानि स्त्रीलिङ्गे पठितानि ।

† संक्षिप्य इति (ख) ।

‡ आमला सर्षपाः चैता इति (ग) ।

§ ताम्रपृष्ठमिति (ग) ।

॥ स्थापयित्वेति साधु ।

गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य विप्राय विनिवेदयेत् ॥ १० ॥

एवं धेनुमदा दत्त्वा ब्राह्मणे वेदपारमे॥ ।

साधुविप्राय राजेन्द्र श्रीचियायाहिताग्नये ।

तपोवृद्धाय पात्राय दातव्या च कुटुम्बिने ॥ ११ ॥

यो ददाति नरो राजन्यः पश्यति शृणोति च ।

प्रतिगृह्णाति यो विप्रः सर्वे मुच्यन्ति॥ पातकात् ॥ १२

ब्रह्महा पितृहा गोघ्नः सुरापी गुरुतरुपगः ।

विमुक्ताः सर्वपापैस्तु गन्तारो विष्णुमन्दिरेऽऽ ॥ १३ ॥

योऽश्वमेधेन यजते समाप्तवरदक्षिणः ।

जलधेनुञ्च यो दद्यात्सममेतन्नराधिप ॥ १४ ॥

जलाहारस्त्वेकदिनं तिष्ठेच्च जलधेनुदः ।

ग्राहकोऽपि तिरात्रं वै तिष्ठेदेवं न संशयः ॥ १५ ॥

यत्र क्षीरवहा नद्यो मधुपायसकर्दमः ।

यत्र चाप्सरसाङ्गीतं तत्र यान्ति जलप्रदाः ॥ १६ ॥

दाता च दापकश्चैव प्रतिग्राही च यो द्विजः॥ ।

सर्वपापविर्निमुक्ता विष्णुसायुज्यमाप्नुयुः॥ ॥ १७ ॥

* अत्र विवक्षावशात्सममी ।

† मुच्यन्ते इति साधु । सर्वे तरति दुष्कृतमिति (ग) ।

‡ विमुक्तः सर्वपापैस्तु विष्णुलोकं स गच्छतीति (ग) ।

§ (ख) पुस्तकेऽतः परं चत्वारः पादा न सन्ति ।

¶ विष्णुमेति न संशय इति (ग) ।

जलधेनु*विधानं यः शृणुयात्कीर्त्तयेत्पि वा ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गमेति जितेन्द्रियः ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे जलधेनुविधिर्नाम अततमोऽध्यायः ।

एकाधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

रसधेनुविधानन्ते कथयामि समासतः ।

अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे* ॥ १ ।

रसस्य तु घटं राजन् सम्पूर्णं त्वेक्षवस्य तु† ।

तद्वत्सङ्कल्पयेत्प्राञ्चस्तुर्यांशेन वत्सकम्‡ ॥ २ ।

इक्षुदण्डमयाः पादा रजतस्य खुरैर्युताः§ ।

सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी॥ ॥ ३ ।

* रसधेनुमिति (क), (ख) ।

* कुशीतरे इति (ग) ।

† स्थापयेत्तत इति (ग) ।

‡ तुरीयांशेन वत्सन्तु तत्प्राञ्चं स्थापयेत् सुधीरिति (ग) ।

§ एवं कार्यारसधेनुरिक्षुपादसमन्वितेति (ग) ।

॥ कतस्तना इति (ख) ।

पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्वाकाः ।

दन्ताः फलमयास्तस्याः पृष्ठन्तान्ममयं शुभम् ॥ ४ ।

पुष्परोमान्तु राजेन्द्र मुक्ताफलकतेक्षणाम् ।

सप्तत्रीहिसमायुक्तां चतुर्दिक्षु च दीपिताम् ॥ ५ ।

सर्वोपस्करसंयुक्तां सर्वगन्धादिवासिताम् ।

चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥ ६ ।

सर्वलक्षणयुक्ताय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।

रसधेनुः प्रदातव्या स्वर्गकामेन नित्यदा ॥ ७ ।

दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ।

दाता च ग्राहकश्चैव एककालमभोजनः ॥ ८ ।

सोमपानफलं तस्य सर्वत्र तु फलं भवेत् ।

दीयमानान्तु पश्यन्ते[†] ते च यान्ति परां[‡] गतिम् ॥ ९ ।

धेनुञ्च पूजयित्वाग्ने गन्धधूपस्रगादिभिः ।

पूर्वोक्तैरेव मन्त्रैस्तु ततस्तां प्रार्थयेत्सुधीः ॥ १० ।

प्रार्थनापूर्वकं भक्त्या हिजाग्रयाय निवेदयेत् ।

दशपूर्वान् परांश्चैव आत्मानञ्चैकविंशकम् ।

प्रापयेत्परमं स्थानं स्वर्गाच्चावर्त्तते पुनः ॥ ११ ।

एषा ते कथिता राजव्रसधेनुरनुत्तमा ।

* जिह्विकेति (ग) ।

† पश्यन्ते इति चार्धं, पश्यन्तीति साधु ।

‡ परमाभिति (ग) ।

ददस्व च महाराज परं स्थानमवाप्नुहि ॥ १२ ।
य इदं पठते नित्यं शृणुयादथ भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ १३ ।

इति बराहपुराणे श्वेतीषाख्याने रसधेनुमाहात्म्यं
नाम एकाधिकशततमोऽध्यायः ।

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

गुडधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वकामार्थसाधिनीम् ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तृते ॥ १ ।
तस्योपरिकृतं वस्त्रं गुडमानीय पुष्कलम् ।
कृत्वा गुडमयीं धेनुं सवसाङ्गांस्यदेहिनीम् ॥ २ ।
सौवर्णे मुखशृङ्गे च दन्ताश्च मणिमौक्तिकैः ।
ग्रीवा रत्नमयी त्वस्या घ्राणं गन्धमयन्तथा ॥ ३ ।
शृङ्गे त्वगुरुकाष्ठेन पृष्ठं ताम्रमयं तथा* ।

* पृष्ठीं ताम्रमयीत्येति (ग) ।

पुच्छं क्षीममयन्तस्याः सर्वाभरणभूषिताम्* ॥ ४ ।

इक्षुपादां रौप्यसुरां कम्बलं पटसूचकम् ।

आच्छाद्य पटवस्त्रेण† घण्टाचामरशोभिताम्‡ ॥ ५ ।

प्रशस्तपत्रश्रवणं नवनीतस्तनीं बुधः ।

फलैर्नानाविधैस्तस्या उपशोभाम्यकल्पयेत् ॥ ६ ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात्सदा धारचतुष्टयम् ।

भागार्द्धेन तु तीर्थेन चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ ७ ।

मध्यमा चतुर्दशेन भारेणैकेन चाधमा ।

वित्तहीनी यथाशक्त्या शतैरष्टाभिरेव च ॥ ८ ।

अत ऊर्ध्वन्तु कर्त्तव्या§ गृहवित्तानुसारतः ।

गन्धपुष्पादिभिः पूज्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ ९ ।

श्रोत्रियाय॥ प्रदातव्या सहस्रकनकेन तु ।

तद्वर्द्धेन महाराज तस्याप्यर्द्धेन वा पुनः ॥ १० ।

शतेन वा शतार्द्धेन यथाशक्त्या** निवेदयेत्†† ।

* काश्यपादइयन्तस्याः पुच्छं क्षीममयन्तर्धति (ग) ।

† पदयुग्मेनेति (ग) ।

‡ भूषितामिति (ग) ।

§ एवमेव तु कर्त्तव्यमिति (ग) ।

॥ गन्धपुष्पादिभिः कृत्वा धूपनैवेद्यदीपकान् ।

एवं कृत्वा द्विजेन्द्राय आहिताग्नेर्विशेषतः ॥ इति (ग) ।

॥ इदं शायति (ग) ।

** यथाशक्तीति साधु ।

†† यथाशक्त्या तु दापयेदिति (ग) ।

गन्धपुष्पादिभिः पूज्य* मुद्रिकाकर्णभूषणैः† ।
 कृत्रिकापादुके दत्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ११ ।
 गुडधेनो महावीर्ये सर्वसम्पत्प्रदे शुभे ।
 दानादस्माच्च भो देवि भक्ष्यभोज्यं प्रयच्छ मे‡ ।
 प्राप्नुखीवापि दाता च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ १२ ।
 वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा यद्विचिन्तितम् ।
 मानकूटं तुलाकूटं कन्यागोऽर्थे उदाहृतम्§ ॥ १३ ।
 अनृतं नाशमायातु॥ गुडधेनो द्विजार्पिता॥
 दीयमानां प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १४ ।
 यत्र क्षीरवहा नद्यो घृतपायसकर्हमाः ।
 ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदाः ॥ १५ ।
 दश पूर्वान्दश परानात्मानश्चैकविंशतिम्॥ ।
 विष्णुलोकं नयत्याशु गुडधेनोः प्रसादतः ॥ १६ ।
 अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये** ।

* पूजयित्वेति साधु ।

† कृत्वा मुद्रिकाकर्णपत्रकैरिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके चरणद्वयमात्रं वर्तते तच्च भिन्नरूपमेव । यथा—
 यात्रियादीनि मन्त्राणि पूर्वोक्तानि अरेदबुध इति ।

§ कन्याशतगवाकृतमिति (ग) ।

॥ आयातीति (क) । तत्सर्वं नाशयेद्वा चेति (ग) ।

॥ तारयेद्गुडधेनुद इति (ग) ।

*† एतदेव विधानं स्यादेते चोपस्कराः स्मृताः ।

मन्त्रावाहनसंयोगः सदा पर्वणि पर्वणि ॥ इति (ग) ।

सर्वदैव* प्रदातव्या पात्रं दृष्ट्वा महामते ॥ १७ ।

अद्वान्वितेन दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।

सर्वकामप्रदा नित्यं सर्वपापहरा स्मृता† ॥ १८ ।

गुडधेनोः प्रसादात्तु सौभाग्यमखिलं भवेत्‡ ॥

वैष्णवं पदमाप्नोति दौर्गत्यन्तस्य नश्यति§ ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे श्रेयोपाख्यानं गुडधेनुमाहात्म्यं

नाम द्वाधिकशततमोऽध्यायः ।

* तस्मादेवेति (ग) ।

† शुभेति (ग) ।

‡ इह सौभाग्यमनुत्तमायुरारोग्यसम्पद इति (ग) ।

§ स्मृत्यै स्मरणं हरंति (ग) । ततः पर (ग) पुष्पके द्वौ श्लोकौ चाधिकौ वर्तन्ते । यथा—

दशहोदशमाहसा दश चाष्टौ च जन्मनि ।

न शोकदुःखदौर्गत्यं तस्य सन्नायते कचिन् ।

इति पठन्ति शृण्वन्ति चैव सम्यक् सतिमपि ददाति योजनानाम् ।

स इह विभवेयिरं वसित्वा यमनि चिरं दिवि देवतादिपूज्यः ॥ इति

वसित्वेति आर्धम्, उपित्वेति साधु ।

चतुर्दशतमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

तद्वच्च* शर्कराधेनुं शृणु राजन्यथार्घ्यतः ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे† ॥ १ ॥
धेनुं शर्करया राजन्कृत्वा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ २ ॥
तद्वदं मध्यमा प्रोक्ता कनिष्ठा भारकेण तु ।
तद्वद्वत्सं प्रकुर्वीत चतुर्थांशेन तत्त्वतः ॥ ३ ॥
अथ कुर्यादष्टयतैरुर्ध्वं नृपतिसत्तम ।
स्वशक्त्या कारयेद्धेनुं तथात्मानं न पीडयेत् ॥ ४ ॥
सर्व्ववीजानि संस्थाप्य चतुर्द्दिक्षु समन्ततः ।
सुवर्णस्य मुखं शृङ्गे मौक्तिकैर्नयने तथा‡ ॥ ५ ॥
गुडेन तु मुखं कार्य्यं जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बलं पट्टसूत्रेण कण्ठाभरणभूषिताम् ॥ ६ ॥
इक्षुपादां रौप्यखुरां नवनीतस्तनीं तथा ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां सितचामरभूषिताम् ॥ ७ ॥

* वत्सैति इति (ग) ।

† कुशीत्तरे इति (ग) ।

‡ सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकानयनानि चेति (ग) ।

पञ्चरत्नसमायुक्तां वस्त्रेणाच्छादितां तथा* ।
 गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्† ॥ ८ ।
 श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
 वेदवेदाङ्गविदुषे साम्निकाय कुटुम्बिने‡ ॥ ९ ।
 अदुष्टाय प्रदातव्या न तु मत्सरिणे द्विजे§ ॥ ८ ।
 अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
 एषु पुण्येषु कालेषु यथाविभवशक्तितः॥ १० ।
 सत्पात्रञ्च॥ द्विजं दृष्ट्वा आगतं श्रोत्रियं गृहे ।
 आगताय॥ प्रदातव्या पुच्छदेशे विमृष्य** च ॥ ११ ।
 पूर्वाभिमुखमास्थाय†† अथवा स उदङ्मुखः ।
 गां‡‡ पूर्वाभिमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसेत् ॥ १२ ।
 दानकाले तु ये मन्त्रास्तान्पठित्वा समर्पयेत् ।
 सम्पूज्य विधिवद्विप्रं मुद्रिकाकर्णभूषणैः ॥ १३ ।
 स्वशक्त्या दक्षिणा देया वित्तशाल्यविवर्जितः ।

* आच्छादितोपरीति (ग) ।

† कुटुम्बिने इति (ग) ।

‡ आहिताग्निं श्रेष्ठत इति (ग) ।

§ द्विजायेति साधु ।

॥ यदृच्छा वा मुदापयेदिति (ग) ।

॥ तादृशायेति (ग) ।

** उपविश्येति (ग) ।

†† पूर्वामुखः स्थितोदातेति (ग) ।

‡‡ धेनुमिति (ग) ।

हस्ते तु दक्षिणां दत्त्वा गन्धपुष्पसचन्दनाम् ।
 धेनुं समर्पयेत्तस्य मुखञ्च न विलोकयेत् ॥ १४ ।
 एकाहं शर्कराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत् ।
 सर्वपापहरा धेनुः सर्वकामप्रदायिनी ॥ १५ ।
 सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नात्र संशयः ।
 दीयमानं प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १६ ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १७ ।

इति वराहपुराणे शर्कराधेनुमाहात्म्यं नाम चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

मधुधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशिनीम् ।
 अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥ १ ।
 धेनुं मधुमयीं कृत्वा सम्पूर्णघटषोडशाम् ।
 चतुर्थेन तथांशेन वल्मकं परिकल्पयेत् ॥ २ ।
 सौवर्णन्तु मुखं कृत्वा शृङ्गाण्यगुरुचन्दनैः* ।

पृष्ठं ताम्रमयं कृत्वा साक्षां पटमयीं तथा ॥ ३ ।
 पादानिक्षुमयाङ्कत्वा सितकम्बलकम्बलम्* ।
 मुखं गुडमयं कृत्वा जिह्वां शर्करया तथा ॥ ४ ।
 ओष्ठौ पुष्पमयी तस्या दन्ताः फलमयाः स्मृताः ।
 दर्भरोममयी† देवी सुरैरौष्यैश्च भूषिताः‡ ॥ ५ ।
 प्रशस्तपत्रश्रवणा प्रमाणात्परितस्तता ।
 सर्व्वलक्षणसंयुक्ता सप्तधान्यान्विता तथा§ ॥ ६ ।
 चत्वारि त्रिलपात्राणि चतुर्दिक्षु प्रकल्पयेत्॥ ।
 छादिता वस्तयुग्मेन कण्ठाभरणभूषिता ।
 कांस्योपद्रोहिनीं कृत्वा गन्धपुष्पैश्च पूजिताम्॥ ॥ ७ ।
 अयमे विपुले पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
 संक्रान्त्यामुपरारगे च सर्व्वकाले यदृच्छया ॥ ८ ।
 द्रव्यब्राह्मणसम्पत्तिं दृष्ट्वा तां प्रतिपादयेत् ।
 ब्राह्मणाय दरिद्राय यात्रियायाहिताग्नये** ।

* कम्बलमिति (ग) ।

† रोमपरमिति (ग) ।

‡ औष्यग्वरविभूषितेति (ग) ।

§ धान्यानि दापयेदिति (ग) ।

॥ दिक्ष्वपि दापयेदिति (ग) ।

॥ भूषितामिति (क), (ख) ।

** गुणयुक्ताय पाठके (क), (ख) ; (ग) पुस्तकेऽतः परं आर्यावर्णे समुत्पन्ने वेद-

विदाङ्गपारगे' इत्यधिकपाठो वर्तते, तत्र विवक्षायां सप्तमी ।

तादृशाय प्रदातव्या मधुधेनुर्नरोत्तमे ॥ ८ ।
 पुच्छदेशे विमृश्याथ जलपूर्णां सदक्षिणाम् ।
 दद्याद्विप्राय धेनुन्तां मन्त्रपूर्वां विचक्षणः* ॥ १० ।
 रसज्ञा सर्वदेवानां सर्वभूतहिते रता ।
 प्रीयन्तां पितरो देवा मधुधेनो† नमोऽस्तु ते ।
 एवमुच्चार्य ताम्धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ११ ।
 अहं गृह्णामि त्वां देवि कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
 कामं कामदुधे कामान्मधुधेनो नमोऽस्तु ते ॥ १२ ।
 मधुवार्तति मन्त्रेण दद्यादाशुचिकेन तु ।
 दत्त्वा धेनुं महाराज छत्रिकोपानहौ तथा ॥ १३ ।
 एवं यः कुरुते भक्त्या मधुधेनुं नराधिप ।
 दत्त्वा दानं पायसेन मधुना च दिनं नयेत् ॥ १४ ।
 ब्राह्मणश्च‡ तिरात्रन्तु मधुपायससंयुतम् ।
 एवं कृते तु यत्पुण्यं तन्निबोध नराधिप ॥ १५ ।
 यत्र नद्यो मधुवहा यत्र पायसकर्द्दमाः ।

* (ग) पुस्तकेऽत्रान्यथैव पाठो दृश्यते । यथा—

पुच्छदेशोपविष्टस्तु गन्धधूपादिपूजिता ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन मुद्रिकावर्णभात्रकैः ॥

स्वशक्त्या दक्षिणां दत्त्वा वित्तशाय्यनिवर्जितः ।

जलपूर्वन्त कर्तव्यं पश्चाद्यानं समर्पयेत् ॥ इति ।

† मम धना इति (क), (ख) ।

‡ ब्राह्मणोऽपीति (ग) ।

ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धनुदाः ।
 तत्र भोगानघो भुङ्क्ते ब्रह्मलोकं* स गच्छति† ॥ १६ ।
 दश पूर्वान्दश परानात्मानश्चैकविंशकम् ।
 नयते विष्णुसायुज्यं मधुधेनुप्रसादतः ॥ १७ ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेदापि मानवः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे मधुधेनुमाहात्म्ये न.म. चतुर्दशोऽधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

क्षीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तां निबोध नराधिप ।
 अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नृपोत्तम ॥ १ ।
 गोचर्ममात्रमानेन कुशानास्तीर्य सर्वतः ।
 तस्योपरि* महाराज न्यसेत्कृष्णाजिनं बुधः ॥ २ ।

* विष्णुलोकमिति (ख) ।

† (ग) पुस्तकेऽतः परं

क्रीडित्वा सुचिरं कालं पुनर्मन्थ्यमुपागतः ।

स भुङ्क्ते विष्णुदाम् भोगान् विष्णुलोकं स गच्छतीति ॥

* तस्योपरीति (ग) ।

तत्र कृत्वा* कुण्डलिकां गोमयेन सुविस्तृताम्† ।
 क्षीरकुम्भं ततः स्थाप्य‡ चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ ३ ।
 सुवर्णमुखशृङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च ।
 प्रशस्तपत्रश्रवणं तिलपात्रोपरि न्यसेत् ॥ ४ ।
 मुखङ्गुडमयं तस्या जिह्वां शर्करया तथा ।
 फलप्रशस्तदशनां§ मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥ ५ ।
 इक्षुपादां दर्भरोमां सितकम्बलकम्बलाम् ।
 ताम्रपृष्ठां कांस्यदेहां पट्टसूत्रमयीं शुभाम्॥ ६ ।
 पुच्छञ्च नृपशार्दूलं नवनीतमयस्तनीम् ।
 स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां पञ्चरत्नसमन्विताम् ॥ ७ ।
 चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्हिंक्ष्वपि विन्यसेत्॥ ।
 सप्तधान्ययुतं पात्रं दिक्षु दिक्षु च विन्यसेत्** ॥ ८ ।
 एवं लक्षणसंयुक्तां क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् ।
 आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ९ ।

* तत्रोपरीति (ग) ।

† कृतामपीति (ग) ।

‡ स्थापयित्वेति साधु ।

§ फलप्रशस्तपत्राणामिति (ख) ।

॥ तथेति (ग) ।

॥ स्थापयेदिति (ग) ।

** सप्तब्राह्मिणीयुक्तां दिक्षु सर्वासु स्थापयेदिति (ग) ।

धूपदीपादिकं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 वस्त्रादिभिरलङ्कृत्य* मुद्रिकाकर्णकुण्डलैः† ।
 पादुकोपानहौ कृत्वा दत्त्वा दानं समर्पयेत् ॥ १० ।
 दद्यादनेन मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रयत्नतः‡ ।
 आप्यायस्वेति मन्त्रेण वेदोक्तेन विधानतः§ ।
 प्रतिग्राही पठेन्मन्त्रमेव॥ दानविधिः स्मृतः॥ ॥ ११ ।
 दीयमानां प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ।
 एतां हेमसहस्रेण शतेनाथ स्वशक्तितः ।
 दत्त्वा धेनुं महाराज शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ १२ ।
 षष्टिवर्षसहस्रान्तु इन्द्रलोके महीयते ।
 पित्रादिभिश्च सहितो** ब्रह्मणो भवनं व्रजेत् ॥ १३ ।
 दिव्यं विमानमारूढो दिव्यस्त्रगनुलेपनः ।
 क्रीडित्वा†† सुचिरं कालं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १४ ।

* आच्छाद्यालङ्कृतां कृत्वेति (ग) ।

† मानकैरिति (ग) ।

‡ अनेनेव तु मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रदापयेदिति (ग) ।

§ आप्यायः सर्वभूतानामित्यादि नःपुङ्गव ।

आप्यायस्वेति मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रसादयेदिति (ग) ।

॥ एवमिति (ख) ।

॥ गृह्णीति च पठेन्मन्त्रं यादृकीराजसत्तम इति (ग) ।

** पितृपितामहैः साङ्गमिति (ग) ।

†† क्रीडित्वेति (ख) ।

हादशादित्यसङ्काशे विमानवरमण्डिते ।

गीतवादित्रनिर्घोषैरप्सरोगणसेविते ।

तत्रोष्य* विष्णोर्भवने विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्† ॥ १५ ॥

य इमं शृणुयाद्राजन् पठेद्वा भक्तिभावतः‡ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १६ ॥

इति वराहपुराणे चौरधेनुविधिर्नाम षडाधिकशततमोऽध्यायः ।

षडधिकशततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

दधिधेनोर्महाराज विधानं शृणु साम्प्रतम् ।

अनुलिप्ते महाभागे* गोमयेन नराधिपः ॥ १ ॥

* उष्य इति आर्षम्, उषित्वेति साधु ।

† सायुज्यतां व्रजेदिति (ग) ।

‡ भावित इति (ग) ।

* अनुलिप्ते महाभाग इत्यारभ्य पादसप्तकं (ख) पुस्तके नास्ति ।

गोचर्ममात्रन्तु पुनः पुष्पप्रकारयोभिते ।
 कुशैरास्तीर्य वसुधां कृत्वाजिनकुशोत्तरीम् ॥ २ ।
 दधिकुम्भन्तु संस्थाप्य सप्तधान्यचर्योपरि* ।
 चतुर्थांशेन वत्सन्तु सौवर्णमुखमण्डितम्† ॥ ३ ।
 आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन पुष्पगन्धैस्तु पूजिताम् ।
 ब्राह्मणाय कुलीनाय साधुवृत्ताय धीमते ।
 क्षमादिगुणयुक्ताय‡ दद्यात्तां दधिधेनुकाम् ॥ ४ ।
 पुच्छदेशोपविष्टस्तु मुद्रिकाकर्णभूषणैः§ ।
 पादुकोपानहौ कृत्रं दत्त्वा मन्त्रमिमं पठेत्॥ ।
 दधिक्रात्रेति मन्त्रेण दद्याद्धेनुं सुपूजिताम्॥ ॥ ५ ।
 एवं दधिमयीं धेनुं दत्त्वा राजर्षिसत्तम ।
 एकाहारी** दिनं तिष्ठेद्दधा च नृपनन्दन ॥ ६ ।
 यजमानोवसेद्राजंस्त्रिरात्रञ्च द्विजोत्तमः ।
 दीयमानाम्प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमं पदम् ॥ ७ ।

* धान्यस्य चोपरोति (ग) ।

† संयुक्तमिति (ग) ।

‡ क्षमाद्यगुणयुक्तायिति (ख) । क्षमादमशमीपेतायेदृशाय प्रदापयेदिति (ग) ।

§ मात्रकैरिति (ग) ।

॥ अनुष्मरेदिति (ग) ।

॥ दधिधेनुं प्रदापयेदिति (ग) ।

** दध्याहारीति (ग) ।

य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः ।
सोऽश्वमेधफलं प्राप्य विष्णुलोकश्च* गच्छति ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे दधिधेनुमाहात्म्यं नाम षडधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्ताधिकशततमोऽध्यायः †

हीतीवाच ।

नवनीतमयीं धेनुं शृणु राजन्प्रयत्नतः ।
यां श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ।
गोमयेनानुलितायां भूमौ गोचर्ममानतः ।
चर्मं कृष्णमृगस्यैव तस्योपरि च धारयेत्* ॥ २ ।
कुम्भन्तु नवनीतस्य प्रस्थमात्रस्य धारयेत् ।
वत्सं चतुर्थभागस्य तस्यानुत्तरतो न्यसेत् ॥ ३ ।
कृत्वा विधानेन च राजसिंह
सुवर्णशृङ्गी सुमुखा च कार्य्या ।

* स इति (ग) ।

* तस्योपरि कृष्णमृगस्य च चर्मप्रसारितमिति (ग)

नेत्रे च तस्या मणिमौक्तिकैस्तु

कृत्वा तथान्यच्च गुडैर्न जिह्वाम्* ।

श्रोष्ठौ च पुष्पैश्च फलैश्च दन्ताः

प्रकल्प्य सास्त्राच्च सितैश्च सूत्रैः† ॥ ४ ।

नवनीतस्तनीं राजन्निक्षुपादां‡ प्रकल्पयेत् ।

ताम्रपृष्ठां रौप्यसुरां§ दर्भरोमकृतच्छविम् ॥ ५ ।

चतुर्भिस्त्रिलपात्रैश्च संवृतां¶ सर्वतो दिशि ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैरलङ्कृताम् ॥ ६ ।

दीपांश्च दिक्षु" प्रज्वालय ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

मन्त्रास्त एव जप्तव्याः सर्वधेनुषु ये स्मृताः ॥ ७ ।

पुरा देवासुरैः सर्वैः सागरस्य तु मन्यने ।

उत्पन्नं दिव्यममृतं नवनीतमिदं शुभम् ।

आप्यायनन्तु** भूतानां नवनीत नमोऽस्तु ते ॥ ८ ।

* तस्या इति (ग) ।

† जिह्वां तथा शकंरया प्रकल्प्य फलानि दन्ताः कम्बलं पट्टसूत्रमिति (ग) ।

‡ तिलपादामिति (ग) ।

§ सूत्रपुष्कामिति (ग), तत्रातः परं स्वर्णशृङ्गां रौप्यसुरां पञ्चरत्नसमन्वितामित्य-
धिकः पाठो वर्तते ।

¶ तां संयुतामिति (ग) ।

॥ दिग्भागेदीपांश्चेति (ग), तत्रातः परं वेदवेदाङ्गविदुषे आदितार्णे हिमात्मवा-
नित्यधिकः पाठो वर्तते ।

** चेति (ग) ।

एवमुच्चार्य तां दद्याद्वाङ्मणाय कुटुम्बिने ।
 धेनुञ्च दत्त्वा सुदुष्ठां सोपधानां नयेद्बृहम्* ॥ ८ ।
 हविरेवं रसञ्चैव विप्रवर्यस्य भूपते ।
 भुक्त्वा तिष्ठेद्दिनं राजन्धेनुदस्त्रीणि वै द्विजः ॥ १० ।
 यः प्रपश्यति तान्धेनुं दीयमानां नरोत्तम ।
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तः शिवसायुज्यतां व्रजेत् ॥ ११ ।
 पितृभिः पूर्व्वजैः सार्द्धं भविष्यद्भिश्च मानवः ।
 विष्णुलोकं व्रजत्याशु यावदाभूतसंभवम्† ॥ १२ ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः‡ ।
 सर्व्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ॥ १३ ।

इति वराहपुराणे नवनीतधेनुमाहात्म्यं नाम सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ।

* गृहे इति (ख) ।

† यावदाहतसंभवमिति (ख), (ग) ।

‡ मानवैरिति (ग) ।

अष्टाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

लवणधेनुं प्रवक्ष्यामि तान्निबोध नृपीतमः ।

घोडप्रस्यसंयुक्तां धेनुं कृत्वा तु मानवः† ॥ १ ।

वत्सं चतुर्भि राजेन्द्र इक्षुपादाश्चः‡ कारयेत् ।

सुवर्णः मुखशृङ्गाणि सुरा रौप्यमयाशस्तथा ॥ २ ।

मुखं गुडयन्तस्या दन्ताः फलमया नृप ।

जिह्वां शर्करया राजन् घ्राणं गन्धमयन्तथा ॥ ३ ।

नेत्रे रत्नमये कुर्यात्कर्णौ पत्रमयी तथा ।

श्रीखण्डमयकोष्ठा च नवनीतमयाः स्तनाः ॥ ४ ।

सूत्रपुच्छान्ताम्रपृष्ठान्दर्भरोमां पयस्विनीम् ।

कांस्योपदेहां राजेन्द्र घण्टाभरणभूषिताम् ॥ ५ ।

सुगन्धपुष्पधूपैश्च पूजयित्वा विधानतः ।

* महीपते इति (ग) ।

† अनुलिप्तं महीपते कृतान्जिनकुशोत्तरे, धेनुं लवणमयीं कृत्वा घोडप्रस्यसंयुता-
मिति (ग) ।

‡ तु इति (ग) ।

§ मौवर्णेति (ग) ।

¶ रौप्यमयीमिति (ग) ।

॥ श्रीखण्डशृङ्गकोष्ठौ चिति (ग) ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन ब्राह्मणाय निवेदयेत्* ॥
 ग्रहणे वाथ संक्रान्ती व्यतीपाते तथायने ।
 द्विजाय साधुवृत्ताय वेदवेदाङ्गपारगे† ॥ ६।७ ।
 ब्राह्मणस्य॑ च विधिवत्पूर्वोक्तविधिना नृप ।
 सदक्षिणञ्च गोपुच्छं दत्त्वा ब्राह्मणहस्तके ।
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य ततस्तां प्रतिपादयेत् ॥ ८ ।
 इमां गृहाण भो विप्र रुद्ररूपां नमोऽस्तु ते ।
 रसज्ञा सर्वभूतानां सर्वदेवनमस्कृता ।
 कामं पूरय मे देवि रुद्ररूपे नमोऽस्तु ते‡ ॥ ९ ।
 दत्त्वा धेनुं लवणेन एकाहश्चैव तिष्ठति ।
 स्वयं त्रिरात्रं विप्रेण तथैव लवणाग्निना ॥ १० ।
 सहस्रेण शतेनाथ स्वशक्त्या कनकेन तु ।

* अतः परं (ग) पुस्तके—

नक्षत्रयङ्गपीडाञ्च सर्वकालं प्रदापयेदित्यधिकः पाठो वर्तते ।

† (ग) पुस्तके द्विजाय साधुवृत्ताय कुलीनाय च धीमते ।

वेदवेदाङ्गनिदुषे श्रोत्रियायाद्विताग्रये ।

ईदृशाय प्रदातव्या तथाऽमन्त्ररिणे नृप ॥

यद्दामेवञ्च मन्त्रान् पुच्छदेवोपविश्य च ।

कृत्रकीपानहौ देये मुद्रिकाकर्णमात्रकैः ॥

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन दक्षिणां कम्बलं वदेत् ।

पूर्वोक्तेन विधानेन स्वशक्त्या कनकेन तु ॥ इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

‡ पूजयित्वेति साधु ।

§ कामं कामदुधे कामं लवणधेनौ नमोऽस्तु ते इति (ग) ।

दत्त्वेमां स्वर्गमाप्नोति यच्च देवी हृषध्वजः ॥ ११ ॥

य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेदापि मानवः ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकञ्च गच्छति ॥ १२ ॥

इति वराहपुराणे लवचधनुर्माहात्म्ये नाम चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतावाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासकीं* नृप ।

यत्प्रदानान्नरो याति ऐन्द्रलोकमनुत्तमम् ॥ १ ॥

विषुवे त्वयने पुण्ये युगादिग्रहणे तथा ।

ग्रहपीडासु चोग्रासु दुःस्वप्ने रिष्टदर्शने† ॥ २ ॥

पुण्येष्वायतने‡ राजञ्छुचिदेगे गवां गणे ।

गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्य वै तिलान् ॥ ३ ॥

तन्मध्ये स्थापयेद्देनुं वस्त्रमाख्यानुलेपनाम्§ ।

* कार्पासमयीमिति (ग) ।

† नृणाञ्च ग्रहपीडासु दुःस्वप्नाहुतदर्शने इति (ग) ।

‡ पुण्येऽप्यायतने इति (ग) ।

§ लेपनैरिति (ग) ।

धूपदीपादिनैवेद्यैः पूजयेच्च विमत्सरः ॥ ४ ।
 उत्तमा च चतुर्भारैरर्द्धेनैव* तु मध्यमा ।
 भारेण चाधमा प्रोक्ता वित्तशाल्यं विवर्जयेत् ॥ ५ ।
 चतुर्थ्यांशेन वत्सन्तु कल्पयित्वा विधानतः† ।
 कर्त्तव्या रुक्मशृङ्गी तु रजतस्य सुरान्विता ।
 नानाफलमया दन्ता रत्नगर्भसमन्विताः ॥ ६ ।
 इत्येवं सर्व्वं सम्पूर्णां कृत्वा अडासमन्वितः ।
 आवाहयेत्तां कार्पासधेनुं मन्त्रैर्द्दिजातये ।
 दद्याद्देनुं चर्मपाणिः प्रयतः अडयाऽन्वितः ॥ ७ ।
 पूर्व्वोक्तसु विधिः कार्य्यो दानमन्त्रपुरःसरः ॥ ८ ।
 यथा देवगणः सर्व्वस्त्वया ह्रीनो न वर्त्तते ।
 तथा उद्धर मां देवि पाहि संसारसागरात् ॥ ९ ।

इति वराहपुराणे कार्पासधेनुभाषायां नाम नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

* तदर्द्धेन त्विति (ग) ।

† कृत्वा वै वत्सन्तु परिकल्पयेदिति (ग) ।

दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

शृणु राजग्ववक्ष्यामि धान्यधेनुमनुत्तमाम्* ।

यस्याः† सङ्गीर्तनादेव सा तुष्येतपार्थतो स्वयम् ॥ १ ।

विषुवे चायने वापि कार्त्तिक्यास्तु विशेषतः ।

यां दत्त्वा मुच्यते पापाच्छयाङ्ग इव राहुणा‡ ॥ २ ।

दशधेनुप्रदुनेन यत्फलं राजसत्तम ।

तत्सर्वमेव प्राप्नोति व्रीहिधेनुप्रदानतः§ ॥ ३ ।

कृष्णाजिनं ततः कृत्वा प्राग्वत्सं स्थापयेद्बुधः॥ ।

गोमयेनानुलिप्तायां भूमौ तां परिपूजयेत्॥ ॥ ४ ।

उत्तमा तु भवेद्धेनुः**द्रीणेश्चापि चतुष्टयैः ।

मध्यमा च तदर्धेन वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ ५ ।

* दानमाहात्म्यामुत्तममिति (ग) ।

† यस्येति (ग) ।

‡ तदिदानीं प्रवक्ष्यामि धान्यधेनुविधिं परमिति (ग), तथातः परं यां दत्त्वा राहुणा वृत्तं ।

§ व्रीहिधेनुप्रदानं इति (ग) ।

॥ कृष्णाजिनं समीचीनं पात्रोत्तं विन्यसेद्बुध इति (ग) ।

॥ गोमयेनानुलिप्तायां शोभनां वस्त्रसंयुताम् ।

पूजयेद्द्विदशधेनुं तद्देवनिर्धायमङ्गलैः ॥ इति (ग) ।

** सा च धेनुः स्यादिति (ग) ।

चतुर्थींशेन वत्सन्तु कल्पयित्वा विधानतः* ।
 अङ्गन्तु पूर्ववत्कार्यं[†] मुखं चौद्रमयं शुभम् ॥ ६ ।
 पूर्ववदर्चयित्वा[‡] तां कृत्वा दीपार्चनादिकम् ।
 पुण्यकालञ्च सम्प्राप्य स्नातः शुक्लाम्बरो गृही ।
 त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य दण्डवत्प्रणमेच्च ताम्[§] ॥ ७ ।
 त्वं हि विप्र महाभाग वेदवेदाङ्गपारग ।
 मया दत्ताञ्च गृहीष्व^{||} प्रसीद ॥ त्वं हि ज्योत्तम ।
 प्रीयतां मम देवेशो भगवान्मधुसूदनः ॥ ८ ॥
 या च लक्ष्मीस्तु गोविन्दे स्वाहा या च विभावसी ।
 शक्रे शचीति विख्याता शिवे गौरी च संस्थिता ॥ ९ ॥

* चतुर्थींशेन घेनोर्वे वत्सन्तु परिकल्पयेत् ।
 कर्तव्यौ रक्तशङ्खौ तु राजतखुरसंयुतौ ।
 गोमेधा कुर्वीत घ्राणं अगुरुं चन्दनन्तथा ॥
 सुक्ताफलमया दन्ता घृतचौद्रमय मुखम् ।
 प्रशस्तपत्रशवणं कांस्यदीहनकारिताम् ॥
 इक्षुपृष्ठिमयाः पादाः क्षीम्यपुच्छसमन्विताम्
 नानाफलसमुपेतां रत्नगर्भसमन्विताम् ।
 पादुकीपानहच्छत्रभाजनं तर्पणं तथा ॥

इत्यधिकः पाठः (ग) पुस्तके दृश्यते ।

† इत्येवं रञ्जयित्वेति (ग) ।

‡ मन्त्राणामनुकीर्तयेदिति (ग) ।

§ गृहाणेति साधु ।

॥ प्रदत्ताधीपकाराय गृहीष्वेति (ग) ।

गायत्री ब्रह्मणः प्रोक्ता ज्योत्स्ना चन्द्रे रवेः प्रभा ।
 बुद्धिर्वृहस्पतेः ख्याता मेधा मुनिषु सत्तमा ॥ १० ।
 तस्मात्सर्वमयी देवी धान्यरूपेण संस्थिता ।
 एवमुच्चार्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 दत्त्वा प्रदक्षिणं कृत्वा तं चमाप्य द्विजोत्तमम् ॥ ११ ।
 यावच्च पृथिवी सर्वा वसुरत्नानि भूपते ।
 तावत्पुण्यं समधिकं व्रीहिधेनोश्च तत्फलम् ॥ १२ ।
 तस्मान्नरेन्द्र* दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।
 इहलोके च सौभाग्यमायुरारोग्यवर्द्धनम् ॥ १३ ।
 विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना† ।
 स्तूयमानोऽप्सरोभिश्च स याति शिवमन्दिरम्‡ ॥ १४ ।
 यावच्च म्ररते जन्म तावत्स्वर्गं महीयते ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ १५ ।
 एवं हरेण चोद्गीर्णं श्रुत्वा वाक्यं नरोत्तमः ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे धान्यधेनुमाहात्म्यं नाम दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* नरेन्द्रेति (ख), रात्रेन्द्रेति (ग) ।

† ब्रालिनेति (ग) ।

‡ शिवमन्दिरं इति (ग) ।

एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कपिलां धेनुमुत्तमाम् ।
यत्प्रदानान्नरो याति विष्णुलोकमनुत्तमम् ॥ १ ।
पूर्वाक्तेन विधानेन दद्यादेनं सवत्सकाम् ।
सर्वालङ्कारसंयुक्तां सर्वरत्नसमन्विताम् ॥ २ ।
शिरोग्रीवा कपिलायाः सर्वतीर्थानि भास्तिनि ।
पितामहनियोगाच्च निवसन्ति हि निश्चयः* ॥ ३ ।
प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कपिलागलमस्तकात् ।
च्युतन्तु भक्त्या पानीयं शिरसा वन्दते शुचिः ॥ ४ ।
स तेन पुण्यतो येन तत्क्षणाद्दग्धकिल्बिषः ।
त्रिंशद्वर्षकृतं पापं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ ५ ।
कल्पमुत्थाय यो मर्त्यः कुर्यात्तासां प्रदक्षिणम् ।
प्रदक्षिणीकृता तेन पृथिवी स्यादसुन्धरे ॥ ६ ।
प्रदक्षिणेन चैकेन श्रद्धायुक्तेन तत्क्षणात् ।
दशजन्मकृतं पापं तस्य नश्यत्यसंशयम् ॥ ७ ।
कपिलायास्तु मूत्रेण स्नायाच्चैव शुचिव्रतः ।
स गङ्गादिषु तीर्थेषु स्नातो भवति मानवः ॥ ८ ।
तेन स्नानेन चैकेन भावयुक्तेन वै नरः ।

* नित्यम् इति (ग) ।

यावज्जीवकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ८ ।
 गोसहस्रं यो दद्यादेकां वा कपिलां नरः ।
 सममेतत्पुरा प्राह मन्त्रा लोकापितामहः ॥ १० ।
 मशामन्त्रि ततोऽप्येतस्मृतगन्धेन धूयेत् ।
 यावज्जिघ्रति तं गन्धं तावत्पुण्येन पर्यते ॥ ११ ।
 गवां कण्डूयनं श्रेष्ठं तथा च परिपालनम् ।
 तुल्यं गोयतदानस्य भयरोगादिपालने ॥ १२ ।
 दणोदकानि यो दद्यात्क्षुधितेन गवाङ्गिकम् ।
 गोमेधस्य फलं दिव्यं लभते मानवात्तमः ॥ १३ ।
 विमानैर्विविधैर्दिव्यैः कन्याभिरभितोऽर्पितैः* ।
 सेव्यमानः सुगन्धैर्वै दीप्यमान इवाग्नयः† ॥ १४ ।
 सुवर्णकपिला पूर्व्वं द्वितीया गौरपिङ्गला ।
 तृतीया चैव रक्ताक्षी चतुर्थी गुडपिङ्गला ॥ १५ ।
 पञ्चमी बहुवर्णा स्यात्षष्ठी च श्वेतपिङ्गला ।
 सप्तमी श्वेतपिङ्गाक्षी अष्टमी कृष्णपिङ्गला ॥ १६ ।
 नवमी पाटला ज्ञेया दशमी पुच्छपिङ्गला‡ ।
 एकादशी खुरश्वेता एतासां सर्व्वलक्षणाः ॥ १७ ।
 सर्व्वलक्षणसंयुक्ता सर्व्वालङ्कृतसुन्दरी ।

* अर्पितैरिति (ग) ।

† यथाग्रय इति (ग) ।

‡ श्वेतपिङ्गल इति (ग) ।

ब्राह्मणाय प्रदातव्या सर्व्वमुक्तिप्रदायिनी ।

भुक्तिमुक्तिप्रदा तेषां विष्णुमार्गप्रदायिनी ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे कपिलनामाष्टात्यं नाम एकदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥

होतोवाच ।

अतः परं महाराज शृणूभयमुखीं ततः* ।

विधानं तद्वरारोहे धरण्या कथितं पुरा ।

तदहं सम्प्रवक्ष्यामि तव पुण्यफलं महत्† ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

या त्वया कपिला प्रोक्ता‡ पूर्व्वमुत्पादिता प्रभो ।

होमधेनुः सदा पुण्या सा ज्ञेया कतिलक्षणा ॥ २ ।

कियत्यः कपिलाः प्रोक्ताः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

प्रसूयमाना दानेन किं पुण्यं स्याच्च माधव ।

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण जगद्गुरो ॥ ३ ।

* महाराजोभयमुख्याः समासत इति (ग) ।

† तावत्पुण्यफलस्येदिति (ग) ।

‡ नामेति (ग) ।

कपिला या पिङ्गलाक्षी* सर्वसीस्थप्रदायिनी ।
 सिद्धिबुद्धिप्रदा धेनुः कपिलानन्तरूपिणी ॥ १२ ।
 पूर्वोक्ता याम् कपिलाः† सर्वलक्षणलक्षिताः ।
 सर्वा ह्येता महाभागास्तारयन्ति न संशयः ॥ १३ ।
 सङ्गमेषु प्रशस्ताश्च सर्वपापविनाशनाः‡ ।
 अग्निपुच्छा अग्निमुखी अग्निनीमानलप्रभा ।
 तथाग्नायी तथा देवी सुवर्णाख्या प्रवर्त्तते ॥ १४ ।
 ग्रहीत्वा कपिलां शूद्रान् कामतः सदृशीं प्बिजेत् ।
 पतितः स हि विज्ञेयद्याण्डालसदृशोऽधमः ॥ १५ ।
 तस्मान्न प्रतिगृह्णीयाच्छूद्रादिप्रः प्रतिग्रहम् ।
 दूरात्ते परिहर्त्तव्याः श्वभिक्षुत्या इवाध्वरे ॥ १६ ।
 पर्वकाले§ हि सर्वे वैश्वर्जिताः पितृदैवतैः
 असम्भाष्याप्रतिग्राह्याः शूद्रास्ते पापकर्मणः ॥ १७ ।
 पिबन्ति यावत्कपिलां यावत्तेषां पितामहाः ।
 भूमेर्मलं समश्नन्ति जायन्ते विड्भुजश्चिरम् ॥ १८ ।
 तासाङ्गीरं घृतं वापि नवनीतमथापि वा ।
 उपजीवन्ति ये शूद्रास्तेषाङ्गतिमतः शृणु ॥ १९ ।

* पिङ्गलाक्षेति (ग) ।

† कपिला तत्र इति (ख) । एतदुभौ समाख्याता कपिला ते वरामने इति (ग) ।

‡ प्रणाशना. इति (ख) ।

§ सर्वकाले इति (क), (ख) ।

¶ ते सर्वे इति (ग) ।

कपिलाजीविनः* शूद्राः कूरा गच्छन्ति रौरवम् ।
 रौरवे तु महारौद्रे† वर्षकाटिशतम्भरं ॥ २० ।
 ततोविमुक्ताः कालेन शुनोयोनिं व्रजन्ति हि‡ ।
 शुनोयोन्या विमुक्ताम् विष्ठाभुङ्क्षुमयस्ततः§ ॥ २१ ।
 विष्ठास्थानेषु पापिष्ठः सुदुर्गन्धिषु नित्यशः ।
 भूयोभूयोजायमानस्ततोत्तारं न विन्दति ॥ २२ ।
 ब्राह्मणश्चैव यो विद्वान् कुर्यात्तेषां प्रतियहम् ।
 ततः प्रभृत्यमेध्यान्तः पितरस्तस्य शेरते ॥ २३ ।
 न तं विप्रन्तु सम्भाषेन्न चैवेकासनं विशेत् ।
 स नित्यं वर्जनीयो हि दूरात् ब्राह्मणैर्धरे ॥ २४ ।
 यस्तेन सह सम्भाषेत्तथा चैकासनं व्रजेत् ।
 प्राजापत्यश्चरेत्कुम्भं तेन शुध्यति स द्विजः ॥ २५ ।
 एकस्य गोप्रदानस्य सहस्रांगेन पूर्यते ।
 किमन्यैर्बहुभिर्दानैः काटिसंख्यानविस्तरैः ॥ २६ ।
 अत्रियाय दरिद्राय सुवृत्तायाहिताग्नये ।
 आसन्नप्रसवाभ्येनुन्दानार्थं प्रतिपालयेत् ।

* कपिलोपजीविन इति बहुषु पाठस्तत्र कुन्दीदीपः ।

† रौरवे च पठ्यन्त इति (ग) ।

‡ त इति (ग) ।

§ विष्ठायां जायते कृमिपिति (ग) ।

॥ सम्भाषेतेति गृह्यम् । एवं परत्रापि ।

॥ ब्राह्मणोऽध्वरे इति (ग) ।

कपिलार्धप्रसूता वै दातव्या च द्विजन्मने ॥ २७ ।
 जायमानस्य वत्सस्य मुखं योन्यां प्रदृश्यते ।
 तावत्सा पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भत्र मुञ्चति ॥ २८ ।
 धेन्वा यावन्ति रोमाणि सवत्साया वसुन्धरे ।
 तावत्यावर्षकोऽयस्सु ब्रह्मवादिभिरर्चिताः ॥ २९ ।
 वसन्ति ब्रह्मलोके वै ये नित्यं कपिलाप्रदाः* ॥ ३० ।
 सुवर्णशृङ्गीं यः कृत्वा रौप्ययुक्तसुरां तथा ।
 ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव च ।
 कपिलायास्तदां पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ॥ ३१ ।
 उदकञ्च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धया गिरां† ।
 ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
 रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ ३२ ।
 पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन वै नरः ।
 नन्दितो याति पितृभिर्विष्णुाख्यं परमम्पदम् ॥ ३३ ।
 ब्रह्मस्वहारी वा गोघ्नो भ्रूणहा पापदेहकः‡ ।
 महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषकः ॥ ३४ ।
 निन्दको ब्राह्मणानाञ्च तथा कर्माविदूषकः§ ।

* ब्रह्मलोके निवसन्ति ये च वै कपिलाप्रदा इति (ग) ।

† दिने इति (ग) ।

‡ ब्रह्मस्वहारिणो ये वै, ब्रह्मइत्याविदूषक इति (ग) ।

§ उपदूषक इति (ग) ।

महापातकयुक्तीऽपि गवां दानेन शुध्यति ॥ ३५ ।
 यथोभयमुखीं दद्यात्प्रभूतकनकाश्विताम् ।
 तद्दिनं पायसाहारं पयसा वापि वा भवेत्* ॥ ३६ ।
 सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्द्धेनापि भामिनि ।
 तस्याप्यर्द्धशतेनाथ पञ्चाशच्च ततोऽर्द्धकम्† ॥ ३७ ।
 यथाशक्त्या प्रदातव्या वित्तशाल्यं विवर्जयेत् ॥ ३८ ।
 इमां गृह्णाऽ‡भयमुखीमुभयत्र शमोऽस्मै वै ।
 ददे वंशविद्भुङ्गार्थं सदा स्वस्तिकरी भव ॥ ३९ ।
 प्रतिगृह्णामि त्वा धेनो॥ कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
 शुभं भवतु मे नित्यं देवधात्रि नमोऽस्मै ते' ॥ ४० ।
 ओं द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णातु** ।
 क इदं कम्पा अदादिति जपित्वा वै वसुन्धरे ।
 विमृज्य ब्राह्मणं देवि तां धेनुं तद्गृहं नयेत् ॥ ४१ ।
 एवं प्रमूयमानां यो गान्ददाति वसुन्धरे ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्यात्सप्तद्वीपा न संशयः ॥ ४२ ।

* पयसा वाऽपि निर्वपेदिति (ग) ।

† यस्याप्यर्द्ध इति (ग्व) ।

‡ तदर्द्धत इति (ग) ।

§ गृह्णाति साधु ।

॥ प्रतिगृह्णाति ता धेनुमिति (ग) ।

॥ स्वस्ति भवतु मे नित्यं इत्यादि नमोऽनम इति (ग) ।

** द्यौस्त्वाददाति मन्त्रेण कपिलां प्रतिगृह्णाति इति (ग) ।

वदन्ति तां चन्द्रसमानवक्त्रां
 प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णाम् ।
 महासितत्त्वां तनुवृत्तमध्यां
 सेवन्त्यजस्रं कुलितां हि देवाः ॥ ४२ ।
 प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कल्पचेदं समाहितः ।
 जितेन्द्रियः शुचिर्भूत्वा पठेद्भक्त्या समन्वितः ॥ ४३ ।
 त्रिः सदावर्त्तनं कृत्वा पापं वर्षकृतञ्च यत् ।
 नश्यते तत्क्षणादेव वायुना पांशवो यथा ॥ ४४ ।
 आहकाले पठेद्यस्तु इदं पावनमुत्तमम् ।
 तस्यान्नं संस्कृतन्तद्वि पितरोऽश्रन्ति धीमतः ॥ ४५ ।
 अमायां वाथ यः कश्चिद्विजानामग्रतः पठेत् ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति वर्षाणां शतमेव च ॥ ४६ ।
 यद्येतच्छृणुयान्नित्यं तद्गतेनान्तरात्मना ।
 संवत्सरकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ४७ ।

होतोवाच ।

इदं रहस्यं राजेन्द्र वराहेण पुरातनम् ।
 धरण्यै कथितं राजन्धेनुमाहात्म्यमुत्तमम् ।
 मया ते कथितं सर्व्वं सर्व्वपापप्रणाशनम् ॥ ४८ ।
 द्वादस्यां माघमासस्य शुक्लायां तिलधेनुदः ।
 सर्व्वकामसमृद्ध्यर्थो वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥ ४९ ।
 द्वादस्यां श्रावणे मासि शुक्लायां राजसत्तम ।
 प्रत्यक्षधेनुर्दातव्या सहिरण्या नृपोत्तम ॥ ५० ।

सर्वदा सर्वधेनूनां प्रदानं राजसत्तम ।

सर्वपापप्रशमनं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्* ॥ ५१ ।

एतत्ते सर्वमाख्यातं समासाद्बहुविस्तरम् ।

धेनूनां फलमुद्दिश्य सर्वकामप्रदं नृणाम्† ॥ ५२ ।

अथवा पीड्यसेऽत्यन्तं क्षुधया पार्थिवोत्तम ।

इदानीं कार्तिकी चेयं वर्त्तते च नराधिपः‡ ॥ ५३ ।

ब्रह्माण्डं सर्वसम्पन्नं भूतरत्नौषधैर्युतम् ।

देवदानवग्रक्षेप्तं§ युक्तमेतत्तदा विभो ॥ ५४ ।

एतद्देममयं कृत्वा सर्वबीजरसान्वितम् ।

सरत्नं पुरुषः कृत्वा कार्तिक्यां द्वादशीदिने ॥ ५५ ।

अथवा पञ्चदश्याञ्च कार्तिकस्य विशेषतः ।

पुरोहिताय गुरवे दद्याद्भक्तिसमन्वितः॥ ५६ ।

ब्रह्माण्डोदरवर्त्तीनि यानि भूतानि पार्थिव ।

तानि दत्तानि तेन स्युः समासात्कथितं तव ॥ ५७ ।

यो यज्ञे यजते राजग्सहस्रशतदक्षिणैः ।

* (ग) पुस्तके ४० श्लोकात् ५० श्लोकपर्यन्तो ग्रन्थांशो नास्ति ।

† तिलादिमर्चनधेनूनां प्रदानं राजसत्तम इति (ख) । अपारफलमुद्दिश्य ब्रह्मणा लोकाकनूषेति (ग) ।

‡ शंकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ चेति (ग) ।

॥ दाययेद्भक्तिमात्रम् इति (ग) ।

सैकदेशो यजेः*स्तस्य ब्रह्माण्डस्य विशेषतः ॥ ५८ ।

यः पुनः सकलश्चेदं ब्रह्माण्डं यजते नरः ।

तेन यष्टं हुतं दत्तं पठितं कीर्तितं भवेत् ॥ ५९ ।

एवं श्रुत्वा ततो राजा हेमकुम्भप्रकल्पितम् ।

ब्रह्माण्डमृषये प्रादात्सपिधानञ्च तत्क्षणात्† ॥ ६० ।

सर्वकामैः सुसंवीतो ययौ स्वर्गं नराधिपः ।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तद्वत्त्वा तु सुखी भव ॥ ६१ ।

एवमुक्तो वसिष्ठेन सोऽप्येवमकरोन्मृपः‡ ॥

जगाम परमां सिद्धिं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ६२ ।

वराह उवाच ।

इयं ते कथिता देवि संहिता सर्वकामिका ।

वराहाख्या वरारोहे सर्वपातकनाशिनी ॥ ६३ ।

सर्वज्ञादुत्थिता चेयं ततो ब्रह्मा बुबोध ह ।

ब्रह्मा स्वसूनवे§ प्रादात्पुलस्त्याय महात्मने ॥ ६४ ।

सोऽपि रामाय च प्रादाग्ङ्गार्गवाय महात्मने ।

असावपि स्वशिव्याय॥ प्रादादुग्राय धारिणि ॥ ६५ ।

* यजतेति साधु ।

† गुरोः घञादिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके ६० श्लोकस्य परादं, ६१ श्लोकस्य पूर्वार्धे च न साः ।

§ ब्रह्माऽपि स्वसुते इति (ग) ।

॥ पुलस्त्योऽपि प्रदद्याद् इति (ग) ।

॥ वसिष्ठायैति (क), (ख) ।

उद्योऽपि मनवे प्रादादेष वः कीर्त्तिंती मया* ।
 सम्बन्धः पूर्वकल्पीयो द्वितीयं शृणु साम्प्रतम् ॥ ६६ ।
 सर्वज्ञाज्ञानवानस्मि त्वञ्च मर्त्ता धराधरे ।
 त्वत्तच्च तपसा सिद्धा† वेत्स्यन्ते‡ कपिलादयः ॥ ६७ ।
 क्रमेण यावद्दशासेन ज्ञातमेतद्भविष्यति ।
 तस्यापि शिष्यो भविता नाम्ना वै रोमहर्षणिः ।
 असी शुनकपुत्राय§ कथयिष्यति नान्यथा ॥ ६८ ।
 अष्टादश पुराणानि वेद द्वैपायनो गुरुः ।
 ब्राह्मं पाशं वैष्णवञ्च शैवं भागवतन्तथा ॥ ६९ ।
 तथान्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमम् ।
 आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमं तथा ॥ ७० ।
 दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
 वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कान्दश्चापि त्रयोदशम् ॥ ७१ ।
 चतुर्दशं वामनकं कौर्म्यं पञ्चदशं स्मृतम् ।
 मात्स्यञ्च गारुडञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ॥ ७२ ।
 य एतत्पाठयेद्भक्त्या कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ।

* एषोऽपि परिकीर्त्तित इति (ग) ।

† तपसा युक्ता इति (ग) ।

‡ वेत्स्यन्तीति साधु ।

§ शुनकपुत्रस्येति (क) ।

तस्य नूनं भवेत्पुत्री जपुत्रस्यापि धारिणि ॥ ७३ ।
 यस्येदं तिष्ठते* गृहे लिखितं पूज्यते सदा ।
 तस्य नारायणो देवः स्वयं तिष्ठति धारिणि ॥ ७४ ।
 यच्चैतच्छृणुयाद्भक्त्या नैरन्तर्येण मानवः ।
 श्रुत्वा तु पूजयेद्यस्तु† शास्त्रं बाराहसंज्ञितम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७५ ।

इति बाराहपुराणे त्रैतीयाख्यानं नाम द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* तिष्ठतीति साधु ।

† यो वै इति (ख) । (ग) पुस्तकेऽत्र अधिकः पाठो वर्तते यथा—

श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं तथा विष्णुं सनातनम् ।

गन्धैः पुष्पैश्च वा वस्त्रैर्वाङ्गणानाञ्च तर्पणेः ।

यथाशक्त्या नृपोयामैः पूजयेद्वचैकं धरे ॥ इति ।

त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः । *

स तेन सात्त्वितायां वै पृथिव्यां यः समागतः ।
सनत्कुमारस्तत्क्षेत्रे दृष्ट्वा तां संस्थितां महीम् ।
स्वस्तिवाच्याह पुण्याये प्रत्युवाच वसुधराम् ॥ १ ॥

सनत्कुमार उवाच ।

यं दृष्ट्वा वर्द्धसे देवि त्वञ्च यस्यासि माधवि ।
विष्णुना धार्यमाणा च किं त्वया दृष्टमद्भुतम् ॥ २ ॥
एतदावच्छ तत्त्वेन यस्ते हरिमुखाच्छ्रुतम् ।
ब्रह्मपुत्रवचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ॥ ३ ॥

* (ख) पल्लके एतदध्यायप्रारम्भे श्रीं नमो वराहाय नमो ब्रह्मपुत्राय सनत्कुमाराय
नम इत्यधिकः पाठोऽस्ति (ग) पल्लके प्रथमतस्तत्रयोदशश्लोकपर्यन्तमन्यथैव पाठः । यथा —

नमस्तमो वराहाय नमस्तयोद्भूते महीम् ।

स्वस्मिन्महतीयस्य भक्तः स्वणस्वणायते ॥

दंष्ट्रायैषोद्भूता गौकटधिपरिवृता पञ्चतेजिस्त्रगाभि-

भक्तानां भातिहःनो मुरनरकदशास्यान्तकः क्रीडकपी ।

विष्णुः सर्वेश्वरोऽयं यमिह इतमना नीलया प्राप्रवन्ति

त्यक्तात्मानोनपापं प्रभवतु मुदितागतिपञ्चवितीशम् ॥

यस्मिन् काले जितिः पूर्वकल्पे वाराहमूर्तिना ।

उद्भूता च यथा भक्त्या पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥

धरण्युवाच ।

कल्पे कल्पे मवानव मां ममुद्भूते भवान् ।

न बाहुश्रुतं मूर्तिर्मादृशी गात्र केशव ॥

धरण्युवाच ।

यद्गुह्यं स मया पृष्टो यच्च मे सम्प्रभाषितम् ।
 शृणु तत्त्वेन विप्रेन्द्र गुह्यं धर्मं महीजसम् ॥ ४ ।
 भगवत्प्रोक्तधर्मेषु यद्गुह्यं कथयाम्यहम् ।
 तेन मे कथितं ह्येतत्संसारान्तु विमोक्षणम् ।
 विष्णुभक्तेन यत्कार्यं यत्क्रिया परितिष्ठता ॥ ५ ।
 उवाच परमं गुह्यं धर्माणां व्याप्तनिश्चयम् ।
 अयं धर्मो मया ह्येतच्छ्रुते धर्मो सनातने ॥ ६ ।
 ततो महीवचः श्रुत्वा ब्रह्मपुत्रो महामताः ।
 कोकामुखे मम क्षेत्रं जपन्तो ब्रह्मवादिनः ॥ ७ ।
 तान्सर्वानानयामास यत्र देवी व्यवस्थिता ।
 सनत्कुमारः पूतात्मा प्रत्युवाच महीं प्रति ॥ ८ ।
 यन्मया पूर्वमुक्तासि कथयस्व वरानने ।
 अप्रमेयगतिश्चैव धर्ममाचक्ष्व तत्त्वतः ॥ ९ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम् ।
 उवाच परमप्रीता धात्री मधुरया गिरा* ॥ १० ।

धरण्युवाच ।

शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे यत्तद्दिणुमुखाच्छ्रुतम् ।
 वाढमित्येव तां देवि स्वस्ति ब्रूहीति सोऽब्रवीत् ॥ ११ ।
 नष्टचन्द्रानिले लोके नष्टभास्करतारके ।

* परमया गिरिति (ख) ।

स्तम्भिताश्च दिग्गः सर्वा न प्राप्तायत किञ्चन ॥ १२ ।

न वाति पवनस्तत्र नैव चाम्निर्न विद्युतः ।

न किञ्चित्तत्र विद्येत न तारा न च रागयः* ॥ १३ ।

न चैवाङ्गारकस्तत्र न शुक्रो न बृहस्पतिः ।

शनैश्चरो बुधो नात्र न चेन्द्रो धनर्दो यमः ॥ १४ ।

वरुणोऽपि न विद्येत नान्ये केचिद्दिवौकसः ।

* वेदेषु चैव न दृश्ये मन्वी भूत्वा रमातलम् ।

भविष्य तानघोऽक्षय्य ब्रह्मणे दत्तवानसि ।

अन्यदेव कृष्णं हृष्यन् मनुजस्य मन्वने ।

धृतशानसि कार्येषु मन्दर मधुसूदन ।

पुनर्वेगादहोपेक्ष सा गच्छन्ती रमातले ।

उज्ज्वलार्कैकदृश्य भगवन्तं मङ्गलं शतम्

किञ्चिद्दुराण्यक्षिपुर्नरदानेन दर्शितम् ।

अमावसि नृसिंहेन वपुराख्याय नाशितः ।

पुनर्निःश्वस्यैव त्वयाऽहं विकृता पुरा ।

कामदंष्ट्रान् राक्षसं त्वया दृष्टा मरुतं प्रभी ।

पुनश्च राक्षसीरक्षः क्षयितं स्वेन तेजसा ।

अलिय वज्रो भगवन् त्वया वामनरूपिणा ।

न च जानाम्यहं देव तव किञ्चिद्विचिंष्टितम् ।

उद्धृत्य मां कथं देव सृजमं किञ्च कारणम् ॥

सृष्ट्वा किमादिशः सर्वा न प्राप्तायत किञ्चन ।

न वाति पवनस्तत्र न चैवाग्निर्न वाति च ॥

अंशवद्य न विद्यन्ते न नक्षत्रा न वा यज्ञाः । इति (ग) ।

वर्जयित्वा त्रयोः* देवान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ १५ ।
 पृथिवी भारसन्तप्ता ब्रह्माणं शरणं गता ।
 गत्वा च शरणं देवी दैन्यं वदति माधवी ॥ १६ ।
 प्रसीद मम देवेन्द्र मग्नाहं भारपीडिता ।
 सपर्व्वतवनैः सार्धं मां तारय पितामह ॥ १७ ।
 पृथिव्या वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय पृथिवीन्तामुवाच ह ॥ १८ ।
 नाहं तारयितुं शक्तो विषमस्यां वसुन्धरे ।
 लोकनाथं सुरश्रेष्ठमादिकर्त्तारमञ्जसा ॥
 लोकेशं धन्विनं श्रेष्ठं† याहि मायाकरण्डकम् ।
 सर्व्वेषामेव नः कार्य्यं यच्च किञ्चित्प्रवर्त्तते ॥ १९।२० ।
 सर्व्वींस्तारयितुं शक्तः किं पुनस्त्वां वसुन्धरे ।
 अनन्तशयने देवः शयानं योगशायिनम् ॥ २१ ।
 ततः कमलपद्माक्षी नानाभरणभूषिता ।
 कृताञ्जलिपुटा देवी प्रसादयति माधवम् ॥ २२ ।
 धरण्युवाच‡ ।
 अहं भारसमायुक्ता ब्रह्माणं शरणङ्गता ।
 प्रत्याख्याता भगवता तेनाप्युक्तमिदं वचः ॥ २३ ।

* त्रीनिति साधु ।

† कृष्णमिति (ग) ।

‡ एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

नाहं तारयितुं शक्तः सुश्रोणि व्रज माधवम् ।
 स त्वान्तारयितुं शक्तो मग्नासि यदि सागरे ॥ २४ ।
 प्रसीद मम देवेश लोकनाथ जगत्प्रभोः ।
 भक्त्या त्वां शरणं यामि[†] प्रसीद मम माधव ॥ २५ ।
 त्वमादित्यश्च चन्द्रश्च त्वं यमो धनदस्तु वै ।
 वासवो वरुणश्चासि अग्निर्मरुत एव च ॥ २६ ।
 अक्षरश्च क्षरश्चासि त्वं दिशो विदिशो भवान् ।
 मत्स्यः कूर्मो^{*} वराहश्च नरसिंहोऽसि वामनः ॥ २७ ।
 रामो रामश्च कृष्णश्च बुधः कल्की महात्मवान् ।
 एवं पश्यसि योगेन श्रूयते त्वं महायथाः ॥ २८ ।
 युगायुगसहस्राणि व्यतीतान्यसि संस्थितः ।
 पृथिवी वायुराकाशमापोज्योतिश्च पञ्चमम् ।
 शब्दस्पर्शस्वरूपोऽसि रसोगन्धोऽसि नो भवान्[‡] ॥ २९ ।
 सग्रहाणि च ऋक्षाणि कला काष्ठा मुहूर्त्तकाः[§] ।
 ज्योतिश्चक्रं ध्रुवश्चासि सर्वेषु द्योतते भवान् ॥ ३० ।
 मासः पक्षमहोरात्राष्टतुः संवत्सराण्यपि ।

* जगत्पते इति (ग) ।

† भक्तायाः शरणायायेति (ग) ।

‡ ज्योतिश्चक्रं ध्रुवश्चासि सर्वेषु द्योतते भवानिति (क), (ख) ।

§ सग्रहा ये च ऋक्षा कला काष्ठा मुहूर्त्तका इति (ग) ।

॥ पक्षः, अहोरात्रः इति साधु ।

कला काष्ठापि* षष्मासाः षड्रसाद्यापि संयमः† ॥ ३१ ।
 सरितः सागराश्च त्वं‡ पर्वताश्च महोरगाः ।
 त्वं मेरुर्मन्दरो विन्ध्यो मलयो दर्दुरो भवान् ॥ ३२ ।
 हिमवान्विषधश्चासि सचक्रोऽसि वरायुधः ।
 धनुषाञ्च§ पिनाकोऽसि सांख्ययोगोऽसि॥ चोत्तमः ॥ ३३ ।
 परम्परोऽसि लोकानां नारायणः परायणः ।
 संचितश्चैव विस्तारो गोप्ता यज्ञश्च शाश्वतः॥ ॥ ३४ ।
 यज्ञानाञ्च महायज्ञो यूपानामसि संस्थितः॥
 वेदानां सामवेदोऽसि साङ्गोपाङ्गो महाव्रतः ॥ ३५ ।
 गर्जनं वर्षणश्चासि त्वं वेधा अनृतानृते** ।
 अमृतं सृजसे विष्णो येन लोकानधारयत् ॥ ३६ ।
 त्वं प्रीतिस्त्वं परा प्रीतिः पुराणः पुरुषो भवान् ।
 धेयाधेयं जगत्सर्वं यच्च किञ्चित्प्रवर्तते ॥ ३७ ।
 सप्तानामपि लोकानां त्वं नाथस्त्वमसद्ब्रह्मः ।

* ऋतवश्चापीति (ग) ।

† संयुत इति (ग) ।

‡ सागरश्चासीति (ग) ।

§ धनुःसु चेति (ग) ।

॥ योगः सांख्योऽसीति (ग) ।

॥ क्षेप्ता च वै भवानिति (ग) ।

** त्वञ्च धामा नृतानृते इति (ग) ।

त्वञ्च कालश्च मृत्युश्च त्वं मूर्तो भूतभावनः ॥ ३८ ।
 आदिमध्यान्तरूपोऽसि मेधा बुद्धिः स्मृतिर्भवान् ।
 आदित्यस्त्वं युगावर्त्तारूपं तपस्वी महातपाः ॥ ३९ ।
 अप्रमाणः प्रमेयोऽसि ऋषीणाञ्च महानृषिः ।
 अनन्तश्चासि नागानां सर्पाणामसिः तक्षकः ॥ ४० ।
 उदहः प्रवहश्चासि वरुणो वारुणो भवान् ।
 क्रीडावित्तेपणश्चासि गृहेषु गृहदेवताः* ॥ ४१ ।
 सर्वात्मकः सर्वगतो वर्डनो मन एव च† ॥
 युगमन्वन्तरे चापि वृक्षाणाञ्च वनस्पतिः ॥ ४२ ।
 अद्वासि त्वञ्च देवेश दोषहन्तासि माधव‡ ॥
 गरुडोऽसि महात्मानं वहसि त्वं परायणः ॥ ४३ ।
 दुन्दुभिर्नेमिघोषैश्च आकाशममलोण भवान् ।
 जयश्च विजयश्चासि गृहेषु गृहदेवताः ॥ ४४ ।
 सर्वात्मकः सर्वगतश्चेतनो मन एव च ।
 भगस्त्वं विषलिङ्गश्च परस्त्वं परमात्मकः ॥ ४५ ।

* मपीति (ग) । श्रीमद्भगवद्गीतायामप्येतदर्थं वर्त्तते ।

† एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ अतः परं (ग) पुस्तके —

साङ्गस्त्वं विद्युतीनाञ्च विद्युतानां महाद्युतिरित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

§ अष्टगोत्रिजन्मेदानां जगद्यूनाञ्च माधवेति (ग) ।

¶ आकाशगगन इति (ग) ।

सर्वभूतनमस्कार्यो नमो देवो नमो नमः* ।
 आदिकालात्मकः कृष्णः सर्वलोकात्मको विभुः† ॥ ४६ ।
 य इदं पठते स्तोत्रं केशवस्य दृढव्रतः ।
 व्याधितो मुच्यते रोगाद्वदो मुच्येत बन्धनात् ॥ ४७ ।
 अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो धनमाप्नुयात् ।
 अभार्यो लभते भार्यामपतिः पतिमाप्नुयात् ॥ ४८ ।
 उभे सम्ये पठेद्यस्तु माधवस्य महात्मकम् ।
 स गच्छेद्विष्णुलोकञ्च‡ नात्र कार्या विचारणा ॥ ४९ ।
 एवन्तु§ अक्षरोक्तौऽपि भवे तु परिकल्पना ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ५० ।

इति वराहपुराणे विष्णुस्तवनं नाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं—

मां त्वं मय्यामसि चातुं लोकनाथ इहाहंसीति (ग) ।

† आदिकालात्मकं ह्येतत्सर्वपापहरं शिवमिति (ग) ।

‡ हीति (ग) ।

§ अथन्विति (ग) ।

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

संस्तूयमानो भगवान्मुनिभिर्मन्त्रवादिभिः ।
तुष्टो नारायणो देवः केशवः परमो विभुः ॥ १ ।
ततो ध्यानं समास्थाय दिव्यं योग्यञ्च माधवः ।
मधुरं स्वरमास्थाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ २ ।
तव देवि प्रियार्थाय भक्त्या यं त्वं व्यवस्थिता* ।
अहं त्वां धारयिष्यामि सशैलवनकाननाम् ।
ससागरां ससरितां सप्तदीपसमन्विताम् ॥ ३ ।
एवमाश्वासयित्वा† तु वसुधां स च माधवः ।
रूपं सङ्कल्पयामास वाराहं सुमहौजसम् ॥ ४ ।
षट् सहस्राणि चोच्छ्रायो विस्तारेण पुनस्तयः ।
एवं नवसहस्राणि योजनानां विधाय च ॥ ५ ।
वामया दंष्ट्रया गृह्यः‡ उज्जहार च मेदिनीम् ।
सपर्वतवनाकारां सप्तदीपां सपत्तनाम्§ ॥ ६ ।

* अतः परं (ग) पुस्तके —

कारयिष्यामि ते सर्वं यत्ते हृदि व्यवस्थितम् ।

इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

† आश्वासयित्वेति आर्षम्, आश्वासेति साधु ।

‡ गृह्येति आर्षं, गृहीत्वेति साधु ।

§ (ग) पुस्तके एतदर्थं परश्लोकस्य पूर्वार्धं न स्तः ।

नगा विलग्नाः पतिताः केचिद्विज्ञानसंश्रिताः ।
 शोभन्ते च विचित्राङ्गमेघाः सन्ध्यागमे यथा* ॥ ७ ।
 चन्द्रनिर्मलसङ्काशा वराहमुखसंस्थिताः ।
 शोभन्ते† चक्रपाणेश्च मृणालं कर्हमे यथा ॥ ८ ।
 एवं हि धार्यमाणा सा पृथिवी सागरान्विता ।
 वर्षाणाञ्च सहस्रं हि वज्रदंष्ट्रेण साधुना ॥ ९ ।
 तस्यामेव तु कालस्य परिमाणं युगेषु च ।
 एकसप्ततिमे कल्पे कर्हमोऽयं प्रजापतिः ॥ १० ।
 ततः पृथिव्या देवश्च भगवान्विष्णुरव्ययः ।
 अन्योन्याभिमताश्चैव वाराहे कल्प उत्तमे ॥ ११ ।
 सा गौः सुवति‡ तच्चैव पुराणं परमव्ययम् ।
 योगेन परमेणैव शरणञ्चैव गच्छति ॥ १२ ।
 आधारः कीदृशी देव उपयोगश्च कीदृशः ।
 काले काले च देवेश कर्मणश्चापि कीदृशः ॥ १३ ।
 कीदृशी पश्चिमा सन्ध्या कीदृशी ह्यर्धवाह्यतः ।
 शेषाः समानास्त्वा देव ये तु कर्माणि कुर्वते ॥ १४ ।
 किन्नु संस्थापनं देव आवाहनविसर्जने ।
 अगुरुङ्गन्धधूपञ्च प्रमाणं§ गृह्यसे कथम् ॥ १५ ।

* मेघवर्णमयास्तथेति (ग) ।

† निर्मलमिति (ख) ।

‡ सुवतीति आर्षं, स्त्रीति स्तवीतीति वा साधु ।

§ प्रापणमिति (ग) ।

कथं पादश्च गृह्णासि स्थापनालेपनानि च ।
 कथं दीपश्च दातव्यः कन्द*मूलफलानि च ॥ १६ ।
 आसनं शयनञ्चैव किङ्कर्मणि विधीयते ।
 कथं पूजाधिकर्त्तव्या प्राणास्तत्र च वै कति ॥ १७ ।
 पश्चिमा पूर्वसन्ध्यायां किं पुण्यञ्चापि† तत्र वै ।
 शरदि कीदृशं कर्म शिगिरे कर्म कीदृशम् ॥ १८ ।
 वसन्ते कीदृशं कर्म ग्रीष्मे किङ्कर्म कारयेत् ।
 प्रावृट्काले च किङ्कर्म वर्षान्ते किञ्च कारयेत् ॥ १९ ।
 यानि तत्रोपयोग्यानि पुष्पाणि च फलानि च ।
 कर्मण्यास्ते अकर्मण्या ये च शास्त्रवहिकृताः ॥ २० ।
 किङ्कर्मणा भोगवता यावद्गच्छति माधवः ।
 कथं कर्म न चान्नेषु अतिगच्छति कीदृशम् ॥ ‡ २१ ।
 अर्घ्याणां किं प्रमाणन्तु स्थापनञ्चापि कीदृशम् ।
 परिमाणं कथं देव उपवासश्च कीदृशः ॥ २२ ।
 पीतकं शुक्लरक्तं वा कथं गृह्णाति वाससाम्‡ ।
 तेषान्तु कानि वस्त्राणि यैर्हि तं प्रतिपद्यते ॥ २३ ।
 केषु द्रव्येषु संयुक्तं मधुपर्कं प्रदीयते ।
 के तु कर्मगुणास्तस्य मधुपर्कस्य माधव ।

* कथं मूलफलानि चेति (ग) ।

† चास्तीति (ख) ।

‡ शश्वतमिति (ग) ।

केषु लोकेषु* गच्छन्ति मधुपर्कस्य भक्षणात्† ॥ २४ ।
 स्तवे परमकालेऽपि तव भक्तस्य माधव ।
 किम्प्रमाणन्तु दातव्यं मधुपर्कसमन्वितम् ॥ २५ ।
 कानि मांसानि ते देव फलं शाकश्च कीदृशः ।
 प्रापणेष्वपि युज्येत कर्म शान्तसमायुतम् ॥ २६ ।
 आहृतस्य च मन्त्रेण आगते धर्मवत्सल‡ ॥
 केन मन्त्रविधानेन प्राशनन्ते प्रदीयते§ ॥ २७ ।
 वृतस्य चोपचारेषु अर्चयित्वा यथाविधि ।
 कानि कर्माणि कुर्वीत तव भक्तस्य भोजनात् ॥ २८ ।
 यस्तु तं प्रापणं देवं न च दोषप्रसादिकम् ।
 केऽत्र भुञ्जति॥ तद्देव सर्वशुद्धिकरम्परम् ॥ २९ ।
 ये तु एकाग्रिनो देवमुपसर्पति माधवम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तव मार्गानुसारिणाम् ॥ ३० ।
 व्रतकृत्वा यथोक्तेन येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तव भक्तिं प्रकुर्वताम्॥ ॥ ३१ ।
 कृच्छ्रसान्तपने कृत्वा येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।

* कानि लोकान्गति (ग) ।

† प्राशनादिति (ग) ।

‡ भक्तिवत्सलेति (ग) ।

§ प्रदापयेदिति (ग) ।

॥ भुञ्जते इति साधु ।

॥ कां गतिं पुरुषा यान्ति भविता तव शासनादिति (ग)

कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्मपरायणाः ॥ ३२ ।
 वायूाहारं ततः कृत्वा कृष्णं समधिगच्छति ।
 तेषान्तु का गतिः कृष्ण तव भक्तौ व्यवस्थिताः ॥ ३३ ।
 अक्षारलवणङ्गत्वा येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम् ।
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्मानुसारिणः ॥ ३४ ।
 कृत्वा पयोव्रतञ्चैव येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम् ।
 कां गतिं प्रतिपद्यन्ते नरा ये व्रतकारिणः* ॥ ३५ ।
 दत्त्वा गवाङ्गिकञ्चैव ये प्रपद्यन्ति† माधवम् ।
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव भक्त्या व्यवस्थिताः ॥ ३६ ।
 उच्छ्वत्तिं समास्थाय येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते नरा भिक्षापजीवनः ॥ ३७ ।
 गृहस्थधर्मङ्गत्वा वै येऽभिगच्छन्ति माधवम्‡ ॥
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्मपरायणाः ॥ ३८ ।
 वैकुण्ठ तव क्षेत्रेषु§ ये तु प्राणान्विमुच्यते ।
 काँलोकांस्ते प्रपद्यन्ते तव क्षेत्रेषु ये मृताः ॥ ३९ ।
 कृत्वा पञ्चातपञ्चैव¶ माधवाय प्रयच्छति ।

* व्रतधारिण इति (ग) ।

† प्रपद्यन्ते इति साधु ।

‡ केशवमिति (ग) ।

§ तव क्षेत्रेषु ये देवेति (क), (ख) ।

¶ पञ्चात्मकञ्चैवेति (ग) ।

कां गतिं वै परायान्ति ये तु पञ्चातपे मृताः ॥ ४० ।
 कण्ठशय्यां समासाद्य ये प्रपश्यन्ति चाच्युतम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव कण्ठशय्यां समाश्रिताः ॥ ४१ ।
 आकाशशयनङ्गत्वा ये प्रपद्यन्ति* चाच्युतम् ।
 तेषान्तु का गतिः कृष्ण तव भक्तिपरायणाः ॥ ४२ ।
 गोव्रजे शयनं कृत्वा ये प्रपद्यन्ति केशवम् ।
 तेषान्तु का गतिर्ब्रह्मंस्तव भक्तिपथे स्थिताः† ॥ ४३ ।
 शाकाहारं ततः कृत्वा येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम्‡ ॥ ४४ ।
 तेषान्तु का गतिर्देव कणभक्षस्तु ये नराः§ ॥ ४५ ।
 पञ्चगव्यं ततः पीत्वा येऽभिगच्छन्ति माधवम्॥ ॥ ४६ ।
 तेषान्तु का गतिर्देव ये नरा यावकाशिनः ॥ ४७ ।
 आहारं गोमयङ्गत्वा येऽभिगच्छन्ति केशवम् ।
 नारायण गतिस्तेषां कीदृशोऽत्र विधिः स्मृतः॥ ॥ ४८ ।
 सक्तुं वै भक्षयित्वा तु ये प्रपद्यन्ति चाच्युतम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तव कर्मपरायणाः** ॥ ४९ ।

* प्रपद्यन्ते इति साधु, एवं परत्रापि ।

† देव तव भक्तिपरायणा इति (ग) ।

‡ माधवमिति (ग) ।

§ तव भक्तिपरायणा इति (ग) ।

॥ (ग) पुस्तके ये नरा यावकाशिन इत्येतावन्मात्रः पाठो दृश्यते ।

॥ पत्राहारं कृतं तेषां कीदृशोऽत्र विधीयते इति (ग) ।

** शिरसा दोषधारणादिति (ग) । तत्र परस्त्रीको नास्ति ।

शिरसा दीपककृत्वा येऽभिगच्छन्ति केशवम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव शिरसा दीपधारणात् ॥ ४८ ।
 ये हि नित्यं पयः पीत्वा तव चिन्ताव्यवस्थिताः ।
 ते गतिं कां प्रपद्यन्ति तव चिन्तापरायणाः ॥ ४९ ।
 अश्माशनं व्रतकृत्वा ये प्रपद्यन्ति निग्रशः ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तव भक्तिपरायणाः ॥ ५० ।
 भक्षयित्वा तु दूर्वां ये प्रपद्यन्ति मनीषिणः ।
 तेषान्तु का गतिर्देव स्वधर्मगुणचारिणः ॥ ५१ ।
 जानुभ्यां प्रतिपद्यन्ति† तव प्रीत्या च माधव ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तन्ममावच्छ पृच्छतः ॥ ५२ ।
 उत्तानशयनकृत्वा धारयन्ति हि दीपिकाम्‡ ।
 ते यान्ति कां गतिन्देव कथ्यते या च शाश्वती§ ॥ ५३ ।
 जानुभ्यां दीपकं कृत्वा केशवाय प्रपद्यते॥ ।
 तेषान्तु का गतिर्देव कथ्यते चैव शाश्वती ॥ ५४ ।
 अवाङ्मुखस्तु भूत्वा॥ वै यः प्रपद्ये**जनार्दनम् ।

* स्वकर्मेति (ग) ।

† प्रतिपद्यन्ते इति साधु ।

‡ येऽभिचार्यन्ति दीपिका इति (ग) । अभिचारयन्तीति साधु ।

§ तन्ममावच्छ पृच्छतः इति (ग) ।

॥ परत्र तेषामिति बहुवचनेन निर्देशादत्रापि प्रपद्यन्ते इति बहुवचनप्रयोग एव सम्यक्, तथा कृते तु छन्दोभङ्गः ।

॥ अवाक्शिरस्त्विति (ग), अवाक्शिरा इति साधु ।

** प्रपद्येति साधु ।

भगवन् का गतिस्तस्य अवाक्शिरसि शायिनः ॥ ५५ ।

पुत्रदारगृहचैव मुक्ता योऽनुप्रपद्यते ।

का गतिस्तस्य सिद्धा तु कथयस्व सुरोत्तम ॥ ५६ ।

भाषितोऽसि मया ह्येवं सर्वलोकसुखावहम् ।

गमनागमनचैव त्वत्प्रसन्नेन माधव ॥ ५७ ।

त्वं ज्ञाता त्वं पिता चैव* सर्वधर्मविनिश्चयः ।

अतस्त्वयैव वक्तव्यो योगसाहजविनिश्चयः ॥ ५८ ।

त्वां भजंश्च गते जीवे मधुपर्कसमन्वितम् ।

भस्माकुलेषु निक्षिप्य कथञ्चाग्नौ प्रपद्यते ॥ ५९ ।

कां गतिं प्रतिपद्यन्ते‡ त्वद्भक्तो जलमास्थितः ।

त्वत्क्षेत्रसंस्थितो वापि तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः§ ॥ ६० ।

स्मरणं पुत्र ते कृष्ण यैस्तु नाम प्रकीर्त्यते ।

नमो नारायणेत्युक्ता¶ तेषां वै का गतिर्भवेत् ॥ ६१ ।

उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु हन्यमाना रणे नराः ।

नामप्रकीर्तनात्तेषां कीदृशी तु गतिर्भवेत्॥ ॥ ६२ ।

अहं शिष्या च दासी च तव भक्त्या व्यवस्थिता ।

* त्वच्चेति (ग) ।

+ कर्मोति (ग) ।

‡ अत्र बहुवचनमात्रं, प्रतिपद्यते इति सम्यक्, तथा कृते तु छन्दोभङ्गः ।

§ एतदङ्गं परश्लोकस्य पूर्वार्द्धस्य (ग) पुस्तके न स्तः ।

¶ सकृन्नारायणेत्युक्तेति (ग) ।

॥ ये तु नाम प्रकीर्तन्ते तेषां वै कीदृशी भवेदिति (ग) ।

रहस्यं धर्मसंयुक्तं तन्ममाचक्ष्व माधव ॥ ६३ ।
 एवं तत्परमं* गुह्यं मम प्रीत्या जगद्गुरो ।
 सञ्चिन्त्य लोकधर्मार्थे† तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ६४ ।

इति वराहपुराणे पृथिव्याः प्रश्नो नाम चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

— ०३० —

पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ततो महीवचः श्रुत्वा देवो नारायणोऽब्रवीत् ।
 कथयिष्यामि ते देवि कर्म स्वर्गसुखावहम् ॥ १ ।
 यत्त्वया पृच्छ्यते देवि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।
 स्थितिं सत्तान्तु मर्त्यानां भक्त्या ये च व्यवस्थिताः ॥ २ ।
 नाहं दानसहस्रेण नाहं यज्ञशतैरपि ।
 तुष्यामि न तु वित्तेन ये नराः स्वल्पचेतसः ॥ ३ ।
 एकचित्तं समाधाय यो मां जानाति माधवि ।
 नित्यं तुष्यामि तस्याहं पुरुषं बहुदोषकम् ॥ ४ ।

* ते परममिति (ग) ।

† लोकधर्मार्थविच्याऽयेति (ग) ।

* शृणु इति साधु, एवं परत्रापि ।

यच्च पृच्छसि मां भद्रे कर्म स्वर्गसुखावहम् ।
तच्छृणुष्व वरारोहे गदतो मे शुचिस्मिते ॥ ५ ।
ये नमस्यति मां नित्यं पुरुषा बहुचेतसः ।
अर्द्धरात्रेऽन्धकारे च मध्याह्ने वापराहृत्योः ॥ ६ ।
यस्य चित्तं न नश्येत्* मम भक्तिव्यवस्थितम् ।
द्वादश्यामुपवासन्तु यः कुर्यान्मम तत्परः ।
ते मामेव प्रपश्यन्ति मयि भक्तिपरायणाः† ॥ ७ ।
कृत्वा चैवापवासन्तु गृह्यः‡ चैव जलाञ्जलिम् ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा आदित्यञ्चावलोकयेत् ॥ ८ ।
यावन्तो विन्दवः किञ्चित्पतन्त्येवाञ्जलेर्जलात् ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ९ ।
अथ चैव तु द्वादश्यां पुरुषा धर्मवादकाः ।

* नश्येदिति साधु ।

† न तेषां हि पश्चाभि कदाचिदपि माधवीति (ग), तत्रातः परं—
लब्धचेतो गुणज्ञश्च नरो भक्तिव्यवस्थितः (परायणः) ।

इच्छयाऽपि भवेद्भद्रे स्वर्गे वसति मुन्दरि ॥

खल्पकेन न गम्यन्ते दुःप्राप्योऽहं वरानने ॥

यानि कर्माणि कुर्वन्तु मां प्रपश्यन्ति माधवि ।

तानि ते कथयिष्यामि येन भक्त्या व्यवस्थिताः ॥

द्वादश्यामुपवासन्तु ये च कुर्वन्ति ते नराः ।

तेषामेव प्रपश्यन्ति ममभक्तिपरायणाः ॥ इत्यधिकः पाठोऽस्ति ।

‡ गृहीतेति साधु ।

विधिना च प्रयत्नेन ये मां कुर्वन्ति मानवाः* ॥ १० ।

पाण्डुरैश्चैव पुष्पैश्च सृष्टैर्धूपैस्तु धूपयेत् ।

यो मे धारयते भूमी तस्यापि शृणु या गतिः ॥ ११ ।

दत्त्वा शिरसि पुष्पाणि इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।

हृदि कृत्वा तु मन्त्रांश्च शुक्लाम्बरधरो धरे ।

सुमान्यः सुमना गृह्य प्रीयतां† मे भगवान्हरिः ॥ १२ ।

नमोऽस्तु विष्णवे व्यक्ताव्यक्तिगन्धिगन्धान् सुगन्धान् वा गृह्य

गृह्य नमो भगवते विष्णवे । अनेन‡ मन्त्रेण गन्धं दद्यात् ।

श्रुत्वा प्रत्यागतमाधारसवनं पतये भवं प्रविष्टं मे धूप

धूपनं गृह्णातु मे भगवानश्रुतः । अनेन§ मन्त्रेण धूपं

दद्यात् ।

श्रुत्वा चैवञ्च शास्त्राणि यो मानेव तु कारयेत् ।

मम लोकञ्च गच्छेत्¶ जायेतैव चतुर्भुजः ॥ १३ ।

एतत्ते कथितं देवि श्रेष्ठञ्चैव मम प्रियम् ।

तव चैवं प्रियार्थाय मन्त्रपूजां सुखावहाम् ॥ १४ ।

श्यामाकं स्वस्तिकञ्चैव गोधूमं मुद्गकन्तथा ।

शालयस्तु यवाश्चैव तथा नीवारकाङ्गुकाः ॥ १५ ।

* मानवा इति (ग) ।

† प्रियोमे इति (ग) ।

‡ एतेनेति (ग) । गृह्णति आर्षे, गृह्णाणेति साधु ।

§ एतेनति (ग) ।

¶ गच्छेदिति साधु ।

एतानि यन्मु भुञ्जीत* मम कर्मपरायणः ।
 शङ्खं चक्रं लाङ्गलञ्च मुसलं स च पश्यति† ॥ १६ ।
 ब्राह्मणस्य तु वक्ष्यामि‡ शृणु कर्म वसुन्धरे ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत मम भक्तिपरायणः ॥ १७ ।
 षट्कर्मनिरतोभूत्वा अहङ्कारविवर्जितः ।
 लाभालाभं परित्यज्य भिक्षाहारो जितेन्द्रियः ॥ १८ ।
 मम कर्मसमायुक्तः पैशुन्येन विवर्जितः ।
 शास्त्रानुसारिमध्यस्थो न वृद्धशिशुचेतनः ॥ १९ ।
 एतद्वै ब्रह्मणः कर्म एकचित्तो जितेन्द्रियः§ ।
 द्रष्टापूतञ्च कुरुते स मामेति वसुन्धरे॥ ॥ २० ।
 क्षत्रियाणां प्रवक्ष्यामि मम कर्मसु तिष्ठताम् ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत क्षत्रियोमध्यसंस्थितः ॥ २१ ।
 दानशूरश्च कर्मज्ञो यज्ञेषु कुशलः शुचिः ।
 मम कर्मसु मेधावी अहङ्कारविवर्जितः ॥ २२ ।
 अल्पभाषी गुणज्ञश्च नित्यं भागवतप्रियः ।
 गुरुविद्योऽनसूयश्च निन्द्यकर्मविवर्जितः ।
 अभ्युत्थानादिकुशलः पैशुन्येन विवर्जितः ॥ २३ ।

* एतान् प्रशस्य भुञ्जीतेति (ग) ।

† पश्यति शङ्खचक्रञ्च लाङ्गलं मुसलं सदेति (ग) ।

‡ प्रवक्ष्यामीति (ग) ।

§ एकचित्तायनादिभिरिति (ग) ।

॥ कारयेदिष्टपूतञ्च न स मामेव पश्यतीति (ग) ।

एतैर्गुणैः समायुक्तो यो मां व्रजति क्षत्रियः ।
 भजते मम यो नित्यं मम लोकाय गच्छति ॥ २४ ।
 वैश्यानान्तु प्रवक्ष्यामि मम कर्मसु तिष्ठताम् ।
 यानि कर्माणि कुरुते मम भक्तिपथे स्थितः ॥ २५ ।
 एतैर्गुणैः स्वधर्मेण लाभालाभविवर्जितः ।
 ऋतुकालाभिगामी च शान्तात्मा मोहवर्जितः ॥ २६ ।
 शुचिर्दक्षो निराहारो मम कर्मरतः सदा ।
 गुरुसम्पूजको नित्यं युक्तो भक्तानुवत्सलः ॥ २७ ।
 वैश्योऽप्येवं सुसंयुक्तो यन् कर्माणि कारयेत्* ।
 तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ २८ ।
 अथ शूद्रस्य वक्ष्यामि कर्माणि शृणु माधवि ।
 कर्माणि यानि कृत्वा ह शूद्रो मह्यं व्यवस्थितः ॥ २९ ।
 दम्पती मम भक्तौ यो मम कर्मपरायणो ।
 उभौ भागवतौ भक्तौ मद्भक्तौः कर्मेनिष्ठितौ ॥ ३० ।
 देशकालौ च जानाति रजसा तमसोज्झितः ।
 निरहङ्कारशुद्धात्मा आतिथेयो विनीतवान्§ ॥ ३१ ।

* अभिरिति (ग) ।

† वैश्यस्त्वेवं तु संयुक्तो योऽनकर्मानुधारयेदिति (ग) ।

‡ मत्पराविति (ग) ।

§ निरहङ्कारशुद्धान्तो अतिथे धर्मवत्सनाविति (ग) । तत्र परत्रापि द्विवचनान्तः

अद्धानोऽतिपूतात्मा लाभमोहविवर्जितः ।
 नमस्कारप्रियो नित्यं मम चिन्ताव्यवस्थितः ॥ ३२ ।
 शूद्रः कर्माणि मे देवि य एवं सममाचरेत् ।
 त्यक्त्वा ऋपिसहस्राणि शूद्रमेव भजाम्यहम् ॥ ३३ ।
 चातुर्वर्ण्यस्य कर्माणि यत्त्वया परिपृच्छितम्* ।
 एवं कर्मगुणाश्चैव येन भक्त्या व्यवस्थितः ॥ ३४ ।
 सर्व्ववर्णानि मां देवि अपरं क्षत्रिये शृणु ।
 येन तन्नाप्यते योगं तच्छृणुष्व वसुधारे ॥ ३५ ।
 त्यक्त्वा लाभमलाभञ्च मोहं कामञ्च वर्जयेत् ।
 न शीते च न चीणे च लब्धाऽलब्धं विचिन्तयेत् ॥ ३६ ।
 न तिक्तेनातिकटुना मधुराम्लैर्न लावणैः ।
 न कषायैः स्पृहा यस्य प्राप्नुयात्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ३७ ।
 भार्या पुत्राः पिता माता उपभोगार्थसंयुतम् ।
 य एतान्हि परित्यज्य मम कर्मरतः सदा ॥ ३८ ।
 धृतिज्ञः कुशलश्चैव अद्धानो धृतव्रतः ।
 तत्परो नित्यमुद्युक्तः अन्यकार्य्यजुगुप्सुकः ॥ ३९ ।
 बाले वयसि कल्पश्च अल्पभोगी कुलान्वितः ।
 कारुण्यः सर्व्वसत्त्वानां प्रत्युत्थायी महाक्षमः ॥ ४० ।
 काले मौनक्रियां कुर्याद्यावत्तत्कर्म कारयेत् ।
 त्रिकालञ्च दिशो भागं सदा कर्मपथि स्थितः ॥ ४१ ।

* परिपृष्टमिति साधु । प्रतिभाषितमिति (ग) ।

उपपन्नानुभुञ्जानः कर्माण्यभोजनानि च ।
 अनुष्ठानपरश्चैव मम पार्श्वे मनश्चरः ॥ ४२ ।
 काले मूत्रपुरीषाणि विसृज्य स्नानवत्सलः ।
 पुष्पे गन्धे च धूपे च मत्कर्माणि सदा रतः ॥ ४३ ।
 कदाचित्कन्दमूलानि फलानि च कदाचन ।
 पयसा याचकेनापि कदाचिद्वायुभक्षणः ॥ ४४ ।
 कदाचित्पष्ठकालेन क्वचिद्दृष्टमहाफलः ।
 कदाचित्चतुर्थेन कदाचित्फलमेव च ।
 कदाचिद्दशमे भुञ्जेत्पक्षे मासे वसुन्धरे ॥ ४५ ।
 य एतत्सप्त जन्मानि मम कर्माणि कुर्वते ।
 योगिनस्तान् प्रपश्यन्ति पूर्वोक्तान् कर्मसु स्थितान्* ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे विविधकर्माप्तौ पञ्चदशाधिकशततमीऽध्यायः ।

* योगिनस्तांश्च वक्ष्यामि तेनैव च समाप्तमिति (ग) ।

षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

मया प्रोक्तविधानेन यस्तु कर्माणि कारयेत् ।
तच्छृणुष्व* महाभागे येन साफल्यमाप्नुयात् ॥ १ ।
एकचित्तः समास्थाय† अहङ्कारविवर्जितः ।
मच्चित्तसंहतो‡ नित्यं क्षान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ॥ २ ।
फलमूलानि शाकानि द्वादश्यां वा§ कदाचुन ।
पयोव्रतश्च तत्काले पुनरेव॥ निरामिषः ॥ ३ ।
षष्ठ्यष्टमी अमावास्या उभे पक्षे चतुर्दशी ।
मैथुनं नाभिसेवेत द्वादश्याञ्च तथा प्रिये ॥ ४ ।
एवं योगविधानेन कर्म कुर्याद्द्वद्व्रतः ।
पूतात्मा धर्मसंयुक्तो विष्णुलोकन्तु गच्छति ॥ ५ ।
न ग्लानिर्न जरा तस्य न मोहो रोग एव च ।
भुजाष्टादश जायन्ते धन्वी खड्गी शरी गदी ।
तेषां व्युष्टिं प्रवक्ष्यामि मम कर्मसमुत्थिताम् ॥ ६ ।

* शृणुष्व त्वमिति (ग) ।

† समादायेति (ग) ।

‡ मच्चित्तोपगत इति (ग) ।

§ वै इति (ग) ।

॥ चैवेति (ग) ।

षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
 ममार्चनविधिङ्गत्वा मम लोके महीयते ॥ ७ ।
 दुःखमेवं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 उचितेनोपचारेण दुःखमोक्षविनाशनम् ॥ ८ ।
 अहङ्कारावृतो नित्यं नरो मोहेन चावृतः ।
 यो मां नैव प्रपद्येत* ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ९ ।
 सर्वाशी सर्वविक्रेता नमस्कारविवर्जितः ।
 यो न मां प्रतिपद्येत ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १० ।
 प्रातःकाले वैश्वदेवे दृष्ट्वा चातिथिमागतम् ।
 अदत्त्वा तस्य यो भुङ्क्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ११ ।
 सर्वान्नानि तु सिद्धानि पाकभेदं करोति यः† ।
 तस्य देवा न चाश्रन्ति‡ ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १२ ।
 असन्तुष्टम् वैषम्ये§ परदाराभिमर्षकः॥ ।
 परोपतापी मन्दात्मा ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १३ ।
 अकृत्वा पुष्कलं कर्म गृहे संवसने॥ नरः ।

* ये मां नैव प्रपद्यन्त इति (ग) ।

† पाकभेदं तु कारयदिति (ग) ।

‡ न वैश्वदेवा नाश्रन्तीति (ग) ।

§ वैषम्ये इति (ग) ।

॥ मर्षक इति (ग) ।

॥ संवसतीति साधु ।

मृत्युकालवशं प्राप्तस्ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १४ ।
 हस्त्यश्वरथयानानि गच्छमानानि* पश्यति ।
 धावन्त्यस्याग्रतः पृष्ठे ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १५ ।
 अग्नन्ति पिशितं केचिकेचिच्छालिसमन्वितम्† ।
 शुष्कान्नं केचिदग्नन्ति ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १६ ।
 वरवस्त्रावृतां शय्यां समासेवति‡ भूषिताम् ।
 केचित्तृणेषु शेरन्ते§ ततो दुःखतरं नु किम्॥ ॥ १७ ।
 विद्वान् कृती गुणज्ञश्च सर्वशास्त्रविशारदः ।
 केचिन्मूकाश्च दृश्यन्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १८ ।
 विद्यमाने धने केचित्कृपणा भोगवर्जिताः ।
 दरिद्रो जायते दाता ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १९ ।
 द्विभार्यः पुरुषो यस्तु तयोरेकाम्प्रशंसति ।
 एका तु दुर्भगा तत्र ततो दुःखतरं नु किम् ॥ २० ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्तथो वर्णाः सुमध्यमे ।

* गच्छन्तीति साधु ।

† दत्तशालिसमन्वितमिति (ग) ।

‡ समासेवत इति साधु ।

§ शेरते इति साधु ।

॥ (ग) पुस्तकेऽतः परं

सुरूपो दृश्यते कश्चित्पुरुषश्चात्मकभ्रंभिः ।

केचिद्विरूपा दृश्यन्ते ततो दुःखतरं नु किम्

इत्यधिकः पाठो दृश्यते ।

पापकर्म्मरता ह्यासन्ततो दुःखतरं नु किम्* ॥ २१ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे दुःखकर्म्मविनिश्चयम् ।
 सर्व्वभूताहितं पापं यत्त्वया परिपृच्छितम्† ॥ २२ ।
 यच्च मां पृच्छसे‡ भद्रे शुभं कीदृशमुच्यते ।
 तच्छृणुष्वानवद्याङ्गि मम कर्म्मविनिश्चयम् ॥ २३ ।
 कृत्वा तु विपुलं कर्म्म मद्भक्तेषु निवेदयेत् ।
 यस्य बुद्धिर्विजायेत§ स दुःखायोपजायते॥ ॥ २४ ।
 मां पूजयित्वा नैवेद्यं विशिष्टं परिकल्प्य च॥ ।
 शेषमन्नं समश्नाति ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २५ ।
 त्रिकालं ये प्रपद्यन्ते मयोक्तेन** वसुन्धरे ।
 कृत्वा सायाङ्गिकं कर्म्म ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २६ ।
 देवतातिथिमर्त्यानां त्यक्त्वा चान्नं वसुन्धरे ।
 यश्चात्मा वै समश्नाति ततः सौख्यतरं नु किम्†† ॥ २७ ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति, तत्राऽन्य एव श्लोको विद्यते । यथा—

लब्ध्वा तु मानुषीं संज्ञां पञ्चभूतममन्विताम् ।

मामेव न प्रपद्यन्ति ततो दुःखतरं नु किम् ॥ इति ।

† परिपृष्टमिति साधु ।

‡ पृच्छसीति साधु ।

§ बुद्ध्यावजायेतेति (ग) ।

॥ उपपद्यते इति (ग) ।

॥ मामेवमर्चनं कृत्वा तत्र प्रापणमुत्तममिति (ग) ।

** मामेव चेति (ग) ।

†† एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

प्रविष्टस्त्वतिथिर्यस्य निराशो यन्न गच्छति ।
 येन केनचिद्दत्तेन ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २८ ।
 मासि मास्येकदिवसः* अमावास्याति योच्यते† ।
 पितरो यस्य तृप्यन्ति ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २९ ।
 भोजनेषु प्रपन्नेषु यवान्नं यः प्रयच्छति ।
 अभिन्नमुखरागेण ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३० ।
 उभयोरपि भार्यासु यस्य बुद्धिर्न नश्यति ।
 समं पश्यति यो देवि ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३१ ।
 अहिंसनन्तु कुर्वीत विशुद्धेनान्तरात्मना ।
 अहिंसापरतः शुद्धः स सुखायोपजायते‡ ॥ ३२ ।
 परभार्यां सुरूपान्तु दृष्ट्वा दृष्टिर्न चान्यते§ ।
 यस्य चित्तं न गच्छेत्¶ ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३३ ।
 मौक्तिकादीनि रत्नानि तथैव कनकानि च ।
 लोष्टवत्पश्यते॥ यस्तु ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३४ ।
 मुदिते वाश्वनागेन्द्रे उभे सैन्ये पथि स्थिते ।

* एकदिवसे इति (ग) ।

† उपजायते इति (ग) ।

‡ उपपद्यते इति (ग) ।

§ परभाव्यानु रूपानुदृष्ट्वा दृष्टिर्न चान्यत इति (ग) ।

¶ गच्छेदिति साधु ।

॥ पश्यतीति साधु ।

यस्तु प्राणान्प्रमुचेत् ततः सौख्यतरं न किम्* ॥ ३५ ।

लब्धेन चाप्यलब्धेन कुत्सितं कर्म गर्हयन्† ।

यस्तु जीवति सन्तुष्टः स सुखायोपपद्यते ॥ ३६ ।

भर्तुस्तु वै व्रत‡ ॥ स्त्रीणामेवमेव वसुन्धरे ।

या तोषयति भर्तारं ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ३७ ।

विद्यते विभवेनापि पुरुषो यस्तु पण्डितः ।

निगृहीतेन्द्रियः पञ्च§ ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ३८ ।

सहते चावमानन्तु व्यसने न तु दुर्मनाः ।

यस्येदं विदितं सर्वं ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ३९ ।

अकामो वा सकामो वा मम क्षेत्रे वसुन्धरे ।

यस्तु प्राणान्प्रमुचेत् ॥ ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ४० ।

मातरं पितरञ्चैव यः सदा पूजयन्नरः ।

देवतेव सदा पश्येत्ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ४१ ।

ऋतुकाले तु यो गच्छेन्मासे मासे च मेशुनम् ।

अनन्यमानसो भूत्वा ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ४२ ।

प्रयुक्तः सर्वदेवानां यो मामेवं प्रपूजयेत् ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ४३ ।

* ३४, ३५ श्लोको (ग) पुस्तके न स्तः ।

† वर्जितमिति (ग) ।

‡ भर्तुः सुखं व्रतमिति (ग) ।

§ निगृहीतपञ्चेन्द्रिय इति समस्तमेवोचितं, असमस्तञ्चार्थम् ।

॥ प्रमुचेदिति साधु ।

एतत्ते कथितं भद्रे शुभनिर्देशनिश्चयः ।

सर्वलोकहितार्थाय यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ॥ ४४ ।

इति वराहपुराणे सुखदुःखं नाम षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु भद्रे महाश्वर्यमाहारविधिनिश्चयम् ।

आहारश्चाप्यनाहारं तच्छृणोहि* वसुन्धरे ॥ १ ।

भुञ्जानोयाति चाश्नाति मम योगाय माधवि ।

अशुभं कर्म कृत्वापि पुरुषो धर्ममाश्रितः ॥ २ ।

आहारश्चैव धर्मज्ञ उपभुञ्जीत† नित्यशः ।

सर्वे चान्नैव कर्मण्या वीहयः शालयस्तथा ॥ ३ ।

अकर्मण्यानि वक्ष्यामि येन भोज्यन्ति‡ मां प्रति ।

तेन वै भुक्तमार्गेण अपराधो महौजसः ॥ ४ ।

* शृणु इति साधु ।

† उपभुञ्जति इति (क, ख). आर्षं तत्. उपभुङ्क्ते इति साधु ।

‡ भुज्यन्ते इति साधु ।

प्रथमञ्चापराधानं न रोचते मम प्रिये ।
 भुक्त्वा तु परकीयाद्यं तत्परस्तद्विवर्त्तनः ।
 द्वितीयस्त्वपराधोऽयं धर्मविघ्नाय वै भवेत् ॥ ५ ॥
 गत्वा मैथुनसंयोगं यो नु मां स्पृशते* नरः ।
 तृतीयमपराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ६ ।
 दृष्ट्वा रजस्वलां नारीमस्माकं यः प्रपद्यते ।
 चतुर्थमपराधन्तु दृष्टं नैव† चमाम्यहम् ॥ ७ ॥
 स्पृष्ट्वा तु मृतकञ्चैव असंस्कारकृतन्तु वै‡ ।
 पञ्चमञ्चापराधं च न चमामि§ वसुन्धरे ॥ ८ ॥
 दृष्ट्वा तु मृतकं यस्तु नाचम्य स्पृशते तु माम्¶ ।
 षष्ठन्तं चापराधं॥ वै न चमामि वसुन्धरे ॥ ९ ॥
 समार्चनस्य काले तु पुरीषं यस्तु गच्छति** ।
 सप्तमञ्चापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १० ॥
 यस्तु नीलेन वस्त्रेण प्रावृत्तो मां प्रपद्यते ।
 अष्टमञ्चापराधञ्च†† कल्पयामि वसुन्धरे ॥ ११ ॥

* स्पृशतीति साधु ।

† वै नेति (ग) ।

‡ दृष्ट्वा तु मृतकञ्चैव नाचाम्य स्पृशते तु मामिति (ग) । स्पृशतीति साधु ।

§ अपराधन्तं न चमेयमिति (ग) ।

¶ (ग) पुस्तकेऽत्र स्पृष्ट्वा तु मृतकञ्चेत्याद्यर्थे वर्तते ।

॥ षष्ठमिमञ्चापराधमिति (ग) ।

** यस्तु वाक्यं प्रभाषत इति (ग) ।

†† तु इति (ग) ।

ममैवार्चनकाले तु यस्त्वसमं प्रभाषते ।
 नवमञ्चापराधन्तं* न रोचामि† वसुन्धरे ॥ १२ ।
 अविधानं तु यः स्पृश्य‡ मामेव प्रतिपद्यते ।
 दशमञ्चापराधोऽयं मम चाप्रियकारकः ॥ १३ ।
 क्रुद्धस्तु यानि कर्माणि कुरुते कर्मकारकः ।
 एकादशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १४ ।
 अकर्मण्यानि पुण्यानि यस्तु मामुपकल्पयेत् ।
 द्वादशञ्चापराधन्तं§ कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १५ ।
 यस्तु रक्तेन वस्त्रेण कोसुम्भेनोपगच्छति ।
 त्रयोदशञ्चापराधं¶ कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १६ ।
 अभ्यकारे च मान्देवि यः स्पृशेत्॥ कदाचन ।
 चतुर्दशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १७ ।
 यस्तु कृशेन वस्त्रेण मम कर्माणि कारयेत् ।
 पञ्चदशापराधन्तं कल्पयामि वसुन्धरे** ॥ १८ ।
 अधीर्तन तु वस्त्रेण यस्तु मामुपकल्पयेत् ।

* तु इति (ग) ।

† रोचामीति आर्षं, रोचयामीति साधु ।

‡ स्पृष्टेति साधु ।

§ तु इति (ग) ।

¶ त्रयोदशापराधन्विति (ग) ।

॥ स्पृशेदिति साधु ।

** वरानने इति (ग) ।

षोडशन्त्वपराधानां कल्पयामि वरानने ॥ १९ ।
 स्वयमन्नन्तु यो ह्यद्यादन्नानादपि माधवि ।
 सप्तदशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २० ।
 यस्तु मात्स्यानि मांसानि भक्षयित्वा प्रपद्यते ।
 अष्टादशापराधञ्च कल्पयामि वसुन्धरे* ॥ २१ ।
 जालपादं भक्षयित्वा यस्तु मासुपसर्पति ।
 एकोनविंशापराधं कल्पयामि वसुन्धरे† ॥ २२ ।
 यस्तु मे दीपकं सृष्ट्वा मामेव प्रतिपद्यते‡ ॥
 विंशकञ्चापराधन्तं कल्पयामि वरानने ॥ २३ ।
 श्मशानं यस्तु वै गत्वा मामेव प्रतिपद्यते ।
 एकविंशापराधन्तं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २४ ।
 पिण्याकं भक्षयित्वा तु यो मामेवाभिगच्छति§ ॥
 द्वाविंशञ्चापराधन्तं कल्पयामि प्रिये सदा ॥ २५ ।
 यस्तु वाराहमांसानि प्रापणेनोपपादयेत् ।
 अपराधं त्रयोविंशं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २६ ।
 सुरां पीत्वा तु यो मर्त्यः कदाचिदुपसर्पति ।
 अपराधं चतुर्विंशं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २७ ।
 यः कुसुम्भञ्च मे शाकं भक्षयित्वापचक्रमे ।

* अनुजानामि माधवीति (ग) ।

† प्रतिजानामि मुन्दरीति (ग) ।

‡ नवमं दीपकं दृष्ट्वा यो मां स्पृशति माधवीति (ग) ।

§ उपचक्रमे इति (ग) ।

अपराधं पञ्चविंशं कल्पयामि वसुन्धरे* ॥ २८ ।

परप्रावरणेनैव यस्तु मामुपसर्पति ।

अपराधेषु षड्विंशं कल्पयामि वसुन्धरे† ॥ २९ ।

नवान्नं यस्तु भक्षेत‡ न देवान्न पितृन्यजेत् ।

सप्तविंशञ्चापराधं कल्पयामि गुणान्विते ॥ ३० ।

उपानहौ च प्रपदे तथा वापीञ्च गच्छति ।

अपराधमष्टविंशं कल्पयामि गुणान्विते ॥ ३१ ।

शरीरं मर्दयित्वा§ तु यो माम्नाप्नोति माधुवि ।

एकोनत्रिंशापराधो न स स्वर्गेषु गच्छति ॥ ३२ ।

अजीर्णेन समाविष्टो यस्तु मामुपगच्छति ।

त्रिंशकञ्चापराधन्तं कल्पयामि यशस्विनि॥ ३३ ।

गन्धपुष्पाण्यदत्त्वा तु यस्तु धूपं प्रयच्छति ।

एकत्रिंशञ्चापराधं कल्पयामि मनस्विनि॥ ३४ ।

विना भेर्यादिशब्देन हारस्योद्घाटनं मम ।

महापराधं जानीयाद्वात्रिंशन्तं मम प्रिये ॥ ३५ ।

अन्यच्च शृणु वक्ष्यामि दृढव्रतमनुत्तमम् ।

* मनोरमे इति (ग) ।

† मनोरमे इति (ग) ।

‡ भक्षयेदिति साधु ।

§ मर्दयित्वेति (ग) ।

॥ वसुन्धरे इति (ङ) ।

॥ एकत्रिंशाऽपराधन्तु कल्पयामि यशस्विनीति (ग) ।

कृत्वा चावश्यकं कर्म मम लोकश्च गच्छति ॥ ३६ ।
 नित्ययुक्तश्च शास्त्रज्ञो मम कर्मपरायणः ।
 अहिंसापरमश्चैव सर्वभूतदयापरः ॥ ३७ ।
 सामान्यश्च शुचिर्दक्षो मम नित्यं पथे स्थितः ।
 निगृह्य चेन्द्रियग्राममपराधविवर्जितः ॥ ३८ ।
 उदारो धार्मिकश्चैव स्वदारेषु सुनिष्ठितः ।
 शास्त्रज्ञः कुशलश्चैव मम कर्मपरायणः* ।
 चातुर्वर्णस्य मे भद्रे सन्मार्गेषु व्यवस्थितः† ॥ ३९ ।
 आचार्यभक्ता देवेषु भक्ता भर्त्तरि वत्सला ।
 संसारंश्चपि वर्त्तन्ती‡ गच्छन्ती अग्रतो यदि ।
 मम लोकस्थिताः सा वै भर्त्तारम्यसमीक्षते§ ॥ ४० ।
 पुरुषोऽयदि मद्भक्तः स्त्रियन्यक्ता च गच्छति ।
 स ततोऽत्र प्रतीक्षेत भार्यां भर्त्तरि वत्सलाम् ॥ ४१ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्मणां कर्म चोत्तमम् ।
 ऋषयो मां न पश्यन्ति मम कर्मपथे स्थिताः॥ ॥ ४२ ।

* कर्मपथे स्थित इति (ग) ।

† एतच्चरणद्वयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ वर्त्तमाना इति साधु ।

§ सम्यगीक्षते इति (ग) ।

॥ (ग) पुस्तकेऽतः परं—

द्रष्टव्या मम लोकं च ऋषयोऽपि वरानने ।

किं पुनर्मानया ग्रं च मम कर्मव्यवस्थिताः ॥

इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

अन्यदेवेषु ये भक्ता मूढा वै पापचेतसः ।
मम मायाविमूढान् न प्रपद्यन्ति* माधवि ॥ ४३ ।
मान्ते ये वै प्रपद्यन्ते मोक्षकामा वसुन्धरे ।
तानहं भावसंसिद्धान्बुद्धा संविभजामि वै ॥ ४४ ।
येन त्वं परया शक्त्या धारितासि मया धरे ।
तेनेदं कथितन्देवि आख्यानं धर्मसंयुतम् ॥ ४५ ।
पिशुनाय न दातव्यं न च मूर्खाय माधवि† ।
नादीक्षिताय दातव्यं नोपसर्प्याय यत्नतः ॥ ४६ ।
शठाय च न दातव्यं नास्तिकाय न माधवि ।
वर्जयित्वा भागवतं मम कर्मपरायणम् ॥ ४७ ।
एतत्ते कथितन्देवि मम धर्मं महौजसम् ।
सर्व्वलोकहितार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ४८ ।

इति वराहपुराणे द्वाविंशदपराधकथनं नाम सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* प्रपद्यन्ते इति साधु ।

† (ग) पुस्तके एतदर्द्धमन्ययैव दृश्यते —

ततो न चोपदिष्टाय न शठाय प्रदापयेदिति ।

अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे भद्रे प्रायश्चित्तं यथाविधि ।

यथावत्स च दातव्यो मम भक्तेन विद्यया ॥ १ ।

वन्द्यमाणेन मन्त्रेण उडृत्य दन्तकाष्ठकम् ।

दीपं न ज्वालयेत्तावद्यावन्न स्पृश्यते धराः ॥ २ ।

दीपे प्रज्वालिते तत्र हस्तशौचन्तु कारयेत् ।

ततः प्रक्षाल्य हस्तौ तु पुनरेवमुपागतः ॥ ३ ।

वन्दयित्वास्य चरणी दन्तधावनमानयेत् ।

अनेनैव तु मन्त्रेण दद्यादै दन्तकाष्ठकम् ॥ ४ ।

मन्त्रश्च । भुवनभवन रविसंहरण अनन्तो मध्यश्चेति
गृह्णेमं भुवनं दन्तधावनम् ।

यत्त्वया भाषितं सर्वमेवं धर्म्मविनिश्चयम् ।

दन्तधावनं दन्ते दद्याद्यावत्कर्म्म वसुन्धरे ॥ ५ ।

निर्म्माल्यं शिरसात्तार्य धृत्वा शिरसि चात्मनः ।

पश्चात्तु जलपूतेन ततो हस्तेन सुन्दरि ॥ ६ ।

कार्यात्तु मुखकर्म्माणि स्वल्पेन सलिलेन च ।

* यावन्न स्पृशते भूमिं तावद्दीपं न ज्वालयेदिति (ग), स्पृशतीति साधु ।

+ अतः परं (ग) पुनर्क अन्यः पाठो वर्तते, यथा—

ततः प्रस्थाप्यैव दन्तैर्विगृह्य पूर्व्वं जलगविः ।

निरपराधो मध्यस्थ इदं मन्त्रमुदीरयेदिति ॥

मुखप्रक्षालने चेमं शृणु मन्त्रश्च सुन्दरि ।

यद्येमं कृतमन्त्रेण संसारात्तु प्रमुच्यते ॥ ७ ।

मन्त्रश्च । तद्भगवन्त्वां गुणश्च आत्मनश्चापि गृह्य वारिणः
वर्षदेवतानां मुखमेवं प्रक्षालयेत् । एतेन मन्त्रेण सगन्धधूप-
प्रीपनैवेद्यं पुनरेवं समर्पयेत् ।

ततः पुष्पाञ्जलिन्दत्वा भगवन् भक्तवत्सल ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्* ॥ ८ ।

मन्त्रज्ञानां यज्ञयष्टारं भूतस्त्रष्टारमेव च ।

अन्यपुष्पाणि संगृह्य कल्पमुत्थाय माधवि ।

पूजयेद्देव+देवेशं ज्ञानी भागवतः शुचिः ।

निपतेद्दण्डवद्भूमौ‡ सर्वकर्मसमन्वितः ॥ ९ । १० ।

कायं निपतितङ्गत्वा प्रसीदेति जनार्दनम् ।

शिरसा चाञ्जलिङ्गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रैर्लब्ध्वा संज्ञां त्वयि नाथ प्रसन्ने

त्वदिच्छातो ह्यपि योगिनाञ्चैव मुक्तिः ।

यतस्त्वदीयः कर्मकरोऽहमस्मि

त्वयोक्तं यत्तेन देवः प्रसीदतु§ ॥ १२ ।

* उदाहरेदिति (ग) ।

+ एवं पुष्पाणीति (ग) ।

‡ देवीतले निपतेत्तु इति (ग) ।

§ लब्ध्वा संज्ञामपि नाथ प्रसन्नेच्छातः

संसारान्मुक्तयेऽहं कर्मकरो यस्त्वया पूर्वमुक्तं प्रसीदतु इति (ग) ।

एवं मन्त्रविधिङ्गत्वा मम भक्तिव्यवस्थितः ।
 पृष्ठतोऽनुपदङ्गत्वा शीघ्रं यावन्न हीयते ॥ १३ ।
 एवं सर्वं समाधाय मम कर्म दृढव्रतः ।
 शीघ्रं मेऽभ्यञ्जनन्द्यात्तैलेनाथ घृतं वा ॥ १४ ।
 ततः स्नेहं समुद्दिश्य* मन्त्रज्ञः कर्मकारकः ।
 एवं चित्तं समाधाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्† ॥ १५ ।
 मन्त्रः ।—स्नेहं स्नेहेन संगृह्य लोकनाथ मया हृतम् ।
 सर्वलोकेषु सिद्धात्मा ददाम्यात्मकरेण च ।
 मया प्रोक्तः क्षमस्वेति तुभ्यश्चैव नमो नमः ॥ १६ ।
 एवं मन्त्रः समाख्यातस्तेनाज्यात्प्रथमं शिरः‡ ॥
 दक्षिणाङ्गं ततोऽभ्यज्यादाममङ्गं ततोऽनु च§ ॥ १७ ।
 पश्चात्पृष्ठं समभ्यज्य ततोऽभ्यज्यात्कटिं तथा¶ ॥
 पश्चालिम्पेक्षतो भूमिं गोमयेन दृढव्रतः ॥ १८ ।
 तस्य दृष्ट्वा श्रुतं भद्रे गोमयेन सुनिश्चितम्॥ ।
 यानि पुण्यान्यवाप्नोति तानि मे गदतः शृणु** ॥ १९ ।

* ततस्तं स्नेहमुद्दिश्येति (ग) ।

† (ग) पुस्तके अस्मादनन्तरं 'मन्त्रा ऊचुः' इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

‡ एवं मन्त्रैः समाख्यातः शिरसि प्रथमं ददाविति (ग) ।

§ पश्चादक्षिणमङ्गे तु ततो वामान्तरं लेपयेदिति (ग) ।

¶ पश्चात्पृष्ठं समाकृष्ट्य ततः पश्चात्कटिलेपयेति (ग) ।

॥ लिम्प यथ सुनिश्चितः इति (ग) ।

** मम मार्गानुसारिण इति (ग) ।

अज्यमानमपि तथा यावन्तस्त्रैलविन्दवः* ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ २० ।
 ततः पुण्यकृताँल्लोकान्पुरुषो योऽनुलिप्यते† ।
 एकैककणसंख्यातः स्वर्गलोके महीयते‡ ॥ २१ ।
 एवं योऽभ्यञ्जयेद्वात्रं तैलेन तु घृतेन वा§ ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके प्रतिष्ठति¶ ॥ २२ ।
 अथ चोदत्तनं भद्रे प्रवक्ष्यामि प्रियं मम ।
 येन शुध्यन्ति चाङ्गानि मम प्रीतिश्च जायते॥ ॥ २३ ।
 भोगिना यदि वा रोध्नं यदि पिप्पलिकामधु ।
 मधूकमश्वपणं वा रोहिणश्चैव कर्कटम् ।
 एतेषां प्राप्य लभते शास्त्रज्ञः कर्मकारकः ॥ २४ ।
 करेण यस्य चूर्णेन पिष्टचूर्णेन वा पुनः ।
 एतदुदत्तनं** कुर्यान्मम गात्रसुखावहम् ॥ २५ ।

* यावन्ति अलविन्दूनि लिप्यमानस्य सुन्दरीति (ग) ।

।न्दूनीति क्लीवमार्षे विन्दव इति साधु ।

† पुरुषैर्योऽनुलिप्यते इति (ग) ।

‡ एकोनैवानुलिपेन गोष योऽन्या प्रमुच्यते इति (ग) ।

§ एवं योऽभ्यञ्जनं दत्त्वा विशिष्टेनैव कर्मणा ।

यावन्तो विन्दवः केचित्स्नेहं घृततिलानि वेति (ग) ।

¶ प्रतिष्ठते इति साधु ।

॥ विशुद्धिर्मम जायते इति (ग) ।

** एतेनोदत्तनमिति (ग) ।

मया च ते तवाङ्गेषु तानावह शुचीन्प्रभो ।
मम भक्त्या सुसन्तुष्टः प्रतिगृह्णीष्व* माधव ॥ ३३ ।
एवं गन्धांस्ततो दत्त्वा उत्कृष्टं कर्म कारयेत् ।
कर्मण्यन्यपि माल्यानि ततो मह्यं प्रदापयेत्† ॥ ३४ ।
तदेव‡ चार्चनं कृत्वा कर्मण्यः§ कर्मसम्मितः ।
ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ३५ ।
जलजं स्थलजञ्चैव पुष्पं कालोद्भवं शुचि ।
मम संसारमोक्षाय गृह्ण गृह्ण॥ ममाच्युत ॥ ३६ ।
एवंविधोपचारेण॑ अर्चयित्वा मम प्रियम् ।
पश्चाद्भूपञ्च मे दद्यात्सुगन्धद्रव्यसम्मितम्** ॥ ३७ ।
धूपं गृह्य विधानेन ममोक्तं सुखवल्लभम्†† ।
उभयेषु कुलेष्वात्मा धूपमन्त्रमुदीरयेत्‡‡ ॥ ३८ ।
वनस्पतिरसं दिव्यं बहुद्रव्यसमन्वितम् ।
मम संसारमोक्षाय धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ३९ ।

* प्रतिगृह्णाणेति साधु ।

† कर्मण्येष्वपि माल्येषु शीघ्रमेव प्रदापयेदिति (ग) ।

‡ तमेवेति (ग) ।

§ कर्मज्ञ इति (ग) ।

¶ उदाहरेदिति (ग) ।

॥ गृह्णाण गृह्णाणेति साधु ।

** पश्चाद्भूपांश्च मे दद्यात्सुगन्धद्रव्यसमन्वितानिति (ग) ।

†† समाधुक्तं महत्तरमिति (ग) ।

‡‡ उदाहरेदिति (ग) ।

मन्त्रः ।—शान्तिर्वै सर्वदेवानां शान्तिर्मम परायणम् ।

सांख्यानं शान्तियोगेन धूपं गृह्य नमोऽस्तु ते* ।

त्राता नान्योऽस्ति मे कश्चित्त्वां विहाय जगद्गुरो ॥ ४० ।

एवमभ्यर्चनं कृत्वा मास्यगन्धानुलेपनैः ।

पश्चादस्त्रञ्च वै दद्यात्†‡ क्षीमशुक्लं सपीतकम् ॥ ४१ ।

एवञ्चैवः॥ समादाय कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।

दिव्ययोगं समादाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्§ ॥ ४२ ।

प्रीयतां भगवान्पुरुषोत्तमः

श्रीनिवासः श्रीमानानन्दरूपः ।

गोप्ता कर्त्ताधिकर्त्ता नान्यनाथ

भूतनाथ आदिरव्यक्तरूपः ।

क्षीमं वस्त्रं पीतरूपं मनोज्ञं

देवाङ्गे स्वे गात्रप्रच्छादनाय॥ ॥ ४३ ।

वस्त्रैर्विभूषणं कृत्वा मम गात्रानुसारिणम् ।

पश्चात्पुष्पं गृहीत्वा तु आसनञ्चोपकल्पयेत् ।

गृहीत्वा प्रणवाद्येन॥ धर्म्मपुण्येन संवृतः ॥ ४४ ।

* शान्तिदेवतामिव काष्ठे वमति शान्तिः ।

सांख्यानं शान्तियोगानां गृह्य धूपं मम संसारमोचणमिति (ग) ।

† ततो दद्यादिति (ग) ।

‡ एवं वस्त्रमिति (ग) ।

§ अतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इति (ग) ।

॥ देव त्वं गृह्य गात्रप्रदानाय चेति (ग) ।

॥ प्रणवाङ्गेनेति (ग) ।

दं परायणं परस्परप्रीतिकरं प्राणरक्षणं प्राणिनां स्विष्टं

दनुकल्पं सत्यमुपयुक्तमात्मने तद्देव गृहाण* ।

एवन्तु प्रापणं कृत्वा मम मार्गानुसारकः ।

मुखप्रक्षालनं दत्त्वा शीघ्रमेव प्रकल्पितम्† ॥ ४५ ॥

शुचिः स्तुवति‡ देवानामेतदेव§ परायणम् ।

शीघ्रार्थन्तु जलं गृह्य कृत्वा प्रापणमुत्तम् ॥ ४६ ॥

एवन्तु भोजनं दत्त्वा व्यपनीय तु प्रापणम् ।

ताम्बूलन्तु ततो गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ४७ ॥

न्तः—अलङ्कारं सर्व्वतो देवानां द्रष्टोऽनुक्तः सर्व्वसौगन्धिका-
देभिः गृह्य ताम्बूलं लोकनाथविशिष्टमस्माकञ्च भवनं तव
तिमा च ह॥ ।

अलङ्कारं मुखे श्रेष्ठं तव प्रीत्या मया कृतम् ।

मुखप्रसादनं श्रेष्ठं देव गृह्य मया कृतम्** ॥ ४८ ॥

* इदं परापरं नाम परस्पररेण शास्त्रपरप्रमाणं प्रमाणिनां वै त्विष्टं तदनुकल्पप्रयुक्त-
आत्मानं सत्यं सदैव गृह्णातु इति (ग) ।

† मन्त्रप्रकल्पितमिति (ग) ।

‡ स्तुवेति इति (ग) । श्रुतीति साधु ।

§ एवञ्चैवमिति (ग) ।

¶ अतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इति (ग) ।

॥ तव प्रीतिर्मे भवमिति (ग) ।

** मनोहरमिति (ग) ।

एतेनैवोपचारेण मद्भक्तः कर्म कारयेत् ।

अनुमुक्तो महालोकान् पश्यते* मम नित्यशः ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे देवोपचारविधिर्नाम

अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

धरण्युवाच

एवं कर्मविधिं श्रुत्वा सर्वसंसारमोक्षणम् ।

प्रसन्नवदनन्देवं पुनर्वाक्यमुवाच ह ॥ १ ।

एवं महौजसं कर्म तव मार्गानुसारतः ।

त्वत्तन्म प्रापणविधिस्तव प्रीत्या मया श्रुतः ।

केन द्रव्येण संयुक्तं तन्ममाचक्ष्व माधव ॥ २ ।

वसुधाया वचः श्रुत्वा वराहः प्रीतमानसः* ।

उवाच धर्मसंयुक्तं धर्मज्ञो वाक्यकोविदः ॥ ३ ।

* पश्यतीति साधु ।

* परमात्मवानिति (ग) ।

वराह उवाच ।

येन मन्त्रेण संयुक्तो मम प्रापणकं नयेत् ।
 सप्त ब्रीहीन्ततो गृह्य पयसा सह संयुतम् ॥ ४ ।
 परमन्तस्य शाकानि मधूकोदुम्बरन्तथा ।
 एते चान्ये च बहवः शतशोऽथ सहस्रशः ।
 कर्मण्याश्च त एतेषां ये मया* परिकीर्त्तिताः ॥ ५ ।
 ब्रीहीणाञ्च प्रवक्ष्यामि उपयोग्यानि माधवि ।
 एकाग्रं मानसं कृत्वा† प्रापणं शृणु सुन्दरि ॥ ६ ।
 धर्मचिल्लिकशाकञ्च सुगन्धं रक्तसालिकौ ।
 दीर्घशालिमहाशाली वरकुङ्कुममालिकौ ॥ ७ ।
 आमोदाशिवसुन्दर्यौ शिरीकाकुलशालिकाः‡ ।
 विविधं यावकान्नञ्च ज्ञेयान्येतानि कर्मणि ॥ ८ ।
 कर्मण्या मुद्गमाषा वै तिलकङ्कुलिच्छकाः ।
 गवेधुकं महामोहं मकुष्ठमथवाहिजाम् ।
 श्यामाकमिति चोक्तानि कर्मण्यानि वसुन्धरे§ ॥ ९ ।
 कर्मण्यानि च शाकानि विजानीहि वसुन्धरे ।
 एतानि प्रतिगृह्णामि यच्च॥ भागवतं प्रियम् ॥ १० ।

* कर्मज्ञश्च य एतेषां ते मयेति (ग) ।

† एकचित्तं समादायेति (ग) ।

‡ कालिका इति (ग) ।

§ (ग) ८ श्लोकस्य उत्तरार्द्धं ९ श्लोकस्य न स्तः ।

॥ प्रतिगृह्णाम्यहमेतामिति (ग) ।

मार्गमांसं वरं क्वागं शासं समनुयुज्यते ।
 एतान् हि प्रापणे दद्यान्मम चैतत्* प्रियावहम् ॥ ११ ।
 युञ्जानो वितते यज्ञे ब्राह्मणे वेदपारगे ।
 भागो ममास्ति तत्रापि पशूनां क्वागलस्य च ॥ १२ ।
 माहिषं वर्जयेन्मह्यं चीरं दधि घृतं ततः ।
 वर्जयेत्तत्र मांसानि यजुषा वैष्णवोऽश्रुते ।
 परं पायसमपि वर्ज्यानि तन्मांसं चेतकः खुरे ॥ १३ ।
 पक्षिणाञ्च पवक्ष्यामि ये प्रयोज्या वसुन्धरे ।
 ये चैव मम क्षेत्रेषु उपयुज्यन्ति† नित्यशः ॥ १४ ।
 लावकं वार्त्तिकञ्चैव प्रशस्तञ्च कपिञ्जलम् ।
 एते चान्ये च बहवः शतशोऽथ सहस्रशः ।
 मम कर्मणि योग्या ये ते मया परिकीर्त्तिताः ॥ १५ ।
 यस्त्वेतत्तु विजानीयात्कर्मकर्त्ता तथैव च‡ ।
 नापराधोति स नरो मम चोक्तं§ वचः प्रिये ॥ १६ ।
 ते च भोज्याश्च॥ मङ्गल्या मम भक्तसुखावहाः ।

* मम चैवेति (ग) ।

† उपयुज्यन्ते इति माधु ।

‡ कटाचनेति (ग) ।

§ ततश्च नापराधोक्तं समैवोक्तमिति (ग) ।

॥ भोग्यार्थेति (ग) ।

ततोपष्टव्यमेवं हि य इच्छेःसिद्धिमुत्तमाम् ॥ १७ ।

य एतेन विधानेन यजिष्यन्ति वसुन्धरे ।

प्राप्नुवन्ति परां सिद्धिं ममैव कृतकर्मिणः† ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे प्रापणद्रव्यकर्मण्यभोज्यनियमविधिर्नाम
ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणुष्व परमं गुह्यं पूर्वं पृष्टं त्वया धरे* ।

देवि सर्व्वं प्रवक्ष्यामि संसारतरणं महत् ॥ १ ।

स्नानं कृत्वा यथान्यायं मम कर्मपरायणाः ।

उपसर्पन्ति ये भक्त्या कदन्नाया जितेन्द्रियाः ॥ २ ।

यश्चैवमुच्यते भद्रे मम रूपं सनातनम् ।

* यदास्तीति (ग) ।

† प्राप्नोति परमां सिद्धिं ममैव कृतकर्मण इति (ग) ।

* शृणोहि परमं गुह्यं यत्त्वया परिपृच्छितमिति (ग) ।

शृणु इति साधु । परिपृष्टमिति साधु ।

अहमेव वरारोहे सर्वभूतसनातनम् ॥ ३ ।
 अधश्चोर्ध्वञ्च तिर्यक् च अहमेव व्यवस्थितः ।
 दिशाञ्च विदिशाञ्चैव उपर्युपरि भाविनि ॥ ४ ।
 सर्वथा वन्दनीयास्ते मम भक्तेन सर्वदा* ।
 क्रियासमूहयुक्तेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ५ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि† गुह्यं लोके महद्ययः ।
 यथा वै वन्दनीयास्ते मम मार्गानुसारिणः ॥ ६ ।
 कृत्वापि परमं कर्म बुद्धिमादाय तद्विधाम् ।
 ततः पूर्वमुखो भूत्वा पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
 ओं नमो नारायणेत्युक्त्वा‡ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७ ।
 यजामहे धर्मपरायणोऽङ्गं
 नारायणं सर्वलोकप्रधानम् ।
 ईशानमाद्यं पुरुषं पुराणं
 संसारमोक्षाय कृपाकरन्तम् ॥ ८ ।
 ततः पश्चाद्मुखो भूत्वा पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
 द्वादशाक्षरमुच्चार्य§ इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ९ ।

* नित्यशः इति (ग) ।

† अन्यत्ते संप्रवक्ष्यामीति (ग) ।

‡ मूलयोगं समादायेति (ग) ।

§ ओंनमो नारायणेत्युक्तेति (ग) ।

¶ (ग) पुस्तकेऽतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

यथा तु देवः प्रथमादिकर्त्ता
पुराणकल्पश्च यथा विभूतिः ।
तथा स्थितज्ञादिमनन्तरूप-
ममोघसङ्कल्पमनन्तमीडे ॥ १० ।

ततस्तेनैव कालेन* पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
तेनैव चास्य योगेन भूत्वा चैवोत्तरामुखः ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

यजामहे दिव्यं परं पुराण-
मनादिमध्यान्तमनन्तरूपम् ।

भवोद्भवं विश्वकरं प्रशान्तं
संसारमोक्षावहमद्वितीयम् ॥ १२ ।

ततस्तेनैव कालेन भूत्वा वै दक्षिणामुखः ।
नमः पुरुषोत्तमायेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १३ ।

यजामहे यज्ञमहो रूपन्तु सत्यं
ऋतञ्च कालादिमरूपमाद्यम् ।

अनन्यरूपञ्च महानुभावम् ।
संसारमोक्षाय कृतावतारम् ॥ १४ ।

काष्ठकृत्यस्ततो भूत्वा कृत्वा चेन्द्रियनिग्रहम् ।
अच्युते तु मनः कृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १५ ।

यजामहे सोमपं भवन्तं ते
सोमार्कनेत्रं शतपत्रनेत्रम् ।

* अथ तस्मिंस्तु कालेऽभिन्निति (क) ।

जगत्प्रधानं ननु लोकनाथं

मृत्युत्रिसंसारविमोक्षणञ्च ॥ १६ ।

त्रिषु सन्ध्यास्वनेनैव विधिना कुर्यान्मम च कर्म तत् ।

बुद्ध्या युक्त्या च मत्या च यदीच्छेत्परमां गतिम्* ॥ १७

गुह्यानां परमं गुह्यं योगानां परमो निधिः† ।

सांख्यानां परमं सांख्यं कर्मणां कर्म चोत्तमम् ॥ १८ ।

एतन्न दद्यान्मूर्खाय पिशुनाय शठाय च ।

दीक्षितायैव दातव्यं सुशिष्याय दृढाय च ॥ १९ ।

एतन्मरणकालेऽपि गुह्यं विष्णुप्रभाषितम् ।

बुद्ध्या धारयितव्यञ्च न विस्मर्त्तव्यं कदाचन‡ ॥ २० ।

य एतत्पठते§ नित्यं कल्पोच्छ्रायी दृढव्रतः ।

ममापि हृदये नित्यं स तिष्ठति न संशयः॥ ॥ २१ ।

य एतेन विधानेन त्रिसन्ध्यं कर्म कारयेत् ।

तिर्य्यग्योनिविनिर्मुक्तो॥ मम लोकाय गच्छति ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे त्रिसन्ध्यामन्त्रोपस्थानकरणं नाम

विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* एतेषां त्रिषु सन्ध्यासु कर्मचैवं समाचरेत् ।

बुद्धिमान्मतिमान् भूत्वा यदीच्छेत्परमां गतिमिति (ग) ।

† योगानां परमो योगो गुह्यानां परमः पर इति (ग) ।

‡ बुद्धिमान्मतिमान् भूत्वा विस्मरेन्न कदाचनेति (ग) ।

§ पठतीति साध ।

॥ संश्रितं त्रिगुणान्वितमिति (ग) ।

॥ तिर्य्यग्योन्यापि संप्राप्त इति (ग) ।

एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

येन गर्भं न गच्छेत्* तच्छृणुष्व वसुन्धरे† ।
कथयिष्यामि ते ह्येवं सर्वधर्मविनिश्चयम् ॥ १ ।
कृत्वापि विपुलं कर्म आत्मानं न प्रशंसति ।
करोति बहुकर्माणि शुद्धेनेवान्तरात्मना ॥ २ ।
कृत्वा तु मम कर्माणि‡ समर्थोऽनुग्रहे रतः
कार्यकार्ये विजानाति सर्वधर्मेषु निष्ठितः ॥ ३ ।
शीतोष्णवातवर्षादिक्षुत्पिपासासहस्र यः ।
यो दरिद्रो निरालस्यः सत्यवागनसूयकः ॥ ४ ।
स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जकः§ ।
सत्यवादी विशुद्धात्मा नित्यं भागवतप्रियः ॥ ५ ।
संविभाज्य विशेषज्ञो नित्यं ब्राह्मणवत्सलः ।

* गच्छेदिति साधु ।

† तस्मै शृणुहि माधवीति (ग) । शृणु इति साधु ।

‡ कार्याणीति (ग) तत्राऽतः परं—

नैव कुर्वत्यहंकारं क्रोधं चैव न गृह्णति ।

समं पश्यति चित्तेन लाभालाभविवर्जितः ।

पञ्चानामिन्द्रियाणाञ्च समर्थो नियुक्ते रतः ॥

ति पाठो वर्तते ।

§ विवर्जितः इति (ग) ।

प्रियभाषी* द्विजानाञ्च मम कर्मपरायणः ।
 कुयोनिन्तु न गच्छेत मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।
 अन्यञ्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व† वसुन्धरे ।
 यो वियोनिं न गच्छेत्‡ मम कर्मपरायणः ॥ ७ ।
 जीवहिंसानिवृत्तस्तु§ सर्वभूतहितः शुचिः ।
 सर्वत्र समतायुक्तः समलोद्गाश्मकाञ्जनः ॥ ८ ।
 बाल्ये स्थितोऽपि वयसि क्षान्तो दान्तः शुभे रतः ।
 नित्यं नैव विजानाति परेणापकृतं क्वचित् ॥ ९ ।
 कर्त्तव्यं संस्मरेत्सर्वं मम सत्यञ्च जल्पति॥ ।
 व्यलीकादिनिवृत्तो यस्तथ्येति कृतनिश्चयः ॥ १० ।
 नित्यञ्च वृत्तिमाङ्कञ्चि॥ त्यरोक्षेऽपि न चाक्षिपेत् ।
 ऋतुकालेऽपि गच्छेद्यः अपत्यार्थं स्वकां स्त्रियम् ॥ ११ ।
 ईदृशास्तु नरा भद्रे मम कर्मपरायणाः ।
 ते वियोनिं न गच्छन्ति मम गच्छन्ति सुन्दरि ॥ १२ ।

* प्रियवादीति (ग) ।

† शृणु इति भाष, एवं सर्वत्र ।

‡ गच्छेदिति भाष ।

§ जीवांस्तु ये न हिंसन्तीति (ग) ।

॥ असत्यञ्च न जल्पतीति (ग), तत्र इतः पूर्व पाठभेदोऽस्ति तच्चाशुद्धबहुलतया परित्यक्त एव ।

॥ नित्यञ्च वृत्तिमान्यथेति (ग), तत्र परीक्षे च न निविदेदिति च पाठः ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।
 पुरुषाणां प्रसन्नानां यस्य धर्मः† सनातनः ॥ १३ ।
 मनुनाप्यन्यथा दृष्टोह्यन्यथाङ्गिरसेन च ।
 शुक्रेण चान्यथा दृष्टो गौतमेनापि चान्यथा ॥ १४ ।
 सोमेन चान्यथा दृष्टोरुद्रेणाप्यन्यथा पुनः ।
 शङ्गेन चान्यथा दृष्टोलिखितेनापि चान्यथा ॥ १५ ।
 कश्यपेनान्यथा दृष्टोधर्मोऽन्यथा धरे ।
 अग्निना वायुना चैव दृष्टोधर्मोऽन्यथा धरे ॥ १६ ।
 यमेन चान्यथा दृष्टइन्द्रेण वरुणेन च ।
 कुवेरेणान्यथा दृष्टः शाण्डिल्येनापि चान्यथा ॥ १७ ।
 पुलस्त्येनान्यथा दृष्टआदित्येनापि चान्यथा ।
 पितृभिश्चान्यथा दृष्टोह्यन्यथापि स्वयम्भुवा ॥ १८ ।
 आत्मनात्मनि धर्मेण ये नरा निश्चितव्रताः ।
 स्वकां पालयते धर्मं स्वमतेनैव भाषितम् ॥ १९ ।
 परवादं न कुर्वीत सर्वधर्मेषु निश्चितम् ।
 न निन्देद्द्वर्माकार्याणि आत्मधर्मपथे स्थितः ॥ २० ।
 एभिर्गुणैः समायुक्तो मम कर्माणि कारयेत्‡ ।
 वीर्यानि स न गच्छेत्§ मम लोकाय गच्छति ॥ २१ ।

* शृणु इति साधु । एवं परत्रापि ।

† भम इति (ग) ।

‡ कुर्वतीति (ग) । करोतीति साधु ।

§ गच्छेदिति साधु । एवं परत्रापि ।

पुनरन्यत्तु वक्ष्यामि तच्छृणुष्वेह माधवि ।
 तरन्ति पुरुषा येन गर्भसंसारसागरम् ॥ २२ ।
 जितेन्द्रिया जितक्राधा लोभमाहविवर्जिताः ।
 आत्मोपकारका नित्यन्देवातिथिगुरुप्रियाः* ॥ २३ ।
 हिंसादीनि न कुर्वन्ति मधुमांसविवर्जकाः† ॥
 मनसा ब्राह्मणीश्चैव योगश्चेन्न कदाचन ॥ २४ ।
 विप्राय कपिलां दद्याद्दण्डं सान्त्वेन पालयेत् ।
 सर्वेषाञ्चैल्.पुत्राणां न विशेषं करोति यः‡ ॥ २५ ।
 संक्रुद्धं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यस्तु तत्र प्रसादयेत् ।
 यः स्पृशेत्कपिलां भक्त्या कुमारीं न च दूषयेत् ॥ २६ ।
 अग्निं न च क्रमेत्पद्भ्यां न च पुत्रेण भाषयेत् ।
 जले न मेहयेद्यस्तु॥ गुरुभक्तो न जल्पकः ॥ २७ ।
 एवं धर्मेण संयुक्तो यो नु मां प्रतिपद्यते ।
 स च गर्भं न गच्छेत् मम लोकाय गच्छति ॥ २८ ।

इति वराहपुराणे योनिगर्भमीक्षणो नाम

एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* सागरादिति (ग) ।

† देवतातिथिषु प्रिया इति (ग) ।

‡ विवर्जिता इति (ग) ।

§ विशेषं यो न कुर्वतीति (ग) ।

॥ जलेन मेहनश्चैवेति (ग) ।

द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गुह्यानां परमं गुह्यं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तिर्य्यग्योनिगताश्चापि येन मुच्यन्ति* किल्बिषात् ॥ १ ।

अष्टम्याश्च चतुर्दश्यां मैथुनं यो न गच्छति ।

भुक्ता परस्य चान्नानि यश्चैव न विकुत्सति ॥ २ ।

बाल्ये वयस्यपि च यो† मम नित्यमनुव्रतः‡

येन केनापि सन्तुष्टो यो मातापितृपूजकः ॥ ३ ।

आयासे जीवति न यः प्रविभागी गुणान्वितः§

दाता भोक्ता च कार्येषु स्वतन्त्रो नित्यसंयतः ॥ ४ ।

विकर्म नाभिकुर्वीत कौमारव्रतसंस्थितः ।

सर्वभूतदयायुक्तः सत्वेन च समन्वितः ॥ ५ ।

* मुच्यन्तीति आर्षे, मुच्यन्ते इति साधु । येन गच्छति किल्बिषा इति (ग) ।

† बाल्ये वयसि वर्तेत इति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तकेऽत्र एवं पाठोऽस्ति—

प्राप्तं भुञ्जीत नित्यं स्वयं न परिवेषकः ।

अलुब्धः सर्वकार्येषु स्वतन्त्रो नित्यसंयतः ।

विकर्म नाभिकुर्वीत कौमारव्रतसंस्थितः ।

सर्वभूतदयीनित्यं संविभागी गुणान्वितः ।

दाता भोक्ता च सच वै सत्वेन च समन्वितः ॥ इति ।

मत्था च निस्पृहोऽत्यन्तं परार्थेष्वस्पृहः सदाः ।
 ईदृग्बुद्धिं समादाय मम कर्म करोति यः† ।
 तिर्यग्योनिं न गच्छेत् मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।
 इमं गुह्यं वरारोहे देवैरपि‡ दुःसदम् ।
 तच्छृणुष्वानवद्याङ्गि कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ ७ ।
 जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्त्रिदजानि कदाचन ।
 ये न हिंसन्ति भूतानि शुद्धात्मानो दयापराः§ ॥ ८ ।
 यस्तु कोकामुखे देवि ध्रुवं प्राणाग्नपरित्यजेत् ।
 मनसा न चलत्येव मम वल्लभतां व्रजेत् ॥ ९ ।
 ततो विष्णुवचः श्रुत्वा सा मही संश्रितव्रता ।
 वराहरूपिणन्देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १० ।

धरण्यवाच ।

अहं शिष्या च दासी च भक्ता च त्वयि माधव ।
 एवं मे परमं गुह्यं त्वद्गत्या वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।
 चक्रं वाराणसीञ्चैव अट्टहासञ्च नैमिषम् ।
 भद्रकर्णकदञ्चैव हित्वा कोकां प्रशंससि॥ ॥ १२ ।

* मतिमात्रैव तप्यन्ते परार्थेषु कदाचनेति (ग) ।

† ईदृशीं बुद्धिमादाय मम कर्माणि कुर्वतीति (ग) ।

‡ देवैरतीति (क), (ख) ।

§ ये न हिंसन्ति भूतानि स्त्रिदजोद्भिज्जमण्डजान् ।

जरायुजानां गुद्धात्मा सर्वभूतदयापरः इति (ग) ।

॥ भद्रकर्णकदं नैव कोकं किं वै प्रशंससीति (ग) ॥

नगरञ्च द्विरण्डञ्च मुकुटं* मण्डलेश्वरम् ।

केदारञ्च ततो मुक्ता किङ्कोकाञ्च प्रशंससि† ॥ १३ ।

देवदारुवनं मुक्ता तथा जालेश्वरं‡ विभुम् ।

दुर्गं महाबलं मुक्ता किं वै कीकां प्रशंससि ॥ १४ ।

गोकर्णञ्च ततो मुक्ता शुद्धञ्जालेश्वरन्तथा§ ।

एकलिङ्गं ततो मुक्ता किं वा कीकां प्रशंससि ॥ १५ ।

एवं पृष्टस्तथा भक्त्या माधवश्च महाप्रभुः ।

वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

एवमेतन्महाभागे यन्मान्त्वं भीरु भाषसे ।

कथयिष्यामि ते गुह्यं कीका येन विशिष्यते ॥ १७ ।

एते रुद्राश्रिताः क्षेत्रा ये त्वया परिकीर्त्तिताः॥ ।

एते पाशुपताश्चैषा कीका भागवतस्य ह॥ ॥ १८ ।

तत्रान्यत्ते** प्रवक्ष्यामि महाख्यानं वरानने ।

कृतं कीकामुखे चैव मम क्षेत्रे हि†† सुन्दरि ॥ १९ ।

* कुकुटमिति (ग) ।

† कीकां किं वै प्रशंससीति (ग) । एवं परत्रापि ।

‡ यागेश्वरमिति (ग) ।

§ गोकर्णञ्च ततोऽगुह्यं शुद्धञ्जालेश्वरं तथेति (ग) ।

॥ क्षेत्रशब्दस्य तद्विशेषणानाञ्च पुस्तकार्थम् ।

॥ आर्षप्रयोगबाहुल्याच्छ्लोक एष (क) (ख) पुस्तकयोर्न धृत इत्यनुमीयते ।

** अन्यच्च ते (ग) ।

†† मम क्षेत्रमिति (ग) ।

कश्चिन्नुब्धो मिषाहारश्चरन्वैः* कोकमण्डले ।
 तत्राल्पेनाम्बुना युक्ते ऋदे मत्स्यस्तु तिष्ठति† ॥ २० ।
 दृष्ट्वा तं लुब्धकस्तूर्णं वडिशेनाजहार ह ।
 तस्य हस्तात्तु बलवान्मत्स्यस्तूर्णं विनिर्गतः ॥ २१ ।
 अथ श्येनस्तु तं हत्तुं मन्त्रयित्वा नभश्चरः ।
 निपत्य तं गृहीत्वैव प्रोड्डीनस्त्वरयान्वितः ।
 अशक्तस्य ततोनेतुं मत्स्यः कोकामुखेऽपतत् ॥ २२ ।
 तत्क्षेत्रस्य प्रभावेण राजपुत्रोऽभवत्प्रभुः ।
 रूपवान् गुणवान् शुद्धः कुलेन वयसान्वितः‡ ॥ २३ ।
 अथ कालेन तस्यैव मृगव्याधस्य चाङ्गना ।
 गृहीत्वा चैव मांसानि गच्छन्ती याति तत्र वै§ ॥ २४ ।
 एका चिल्ली मांसलुब्धा तद्वस्तान्मांसगर्दिनी ।

* लुब्धोऽह्यामिषमाहारं चरन्त्विति (ग) ।

† अल्पोदकेषु तिष्ठन्तं ततोमर्धेन मत्स्यकमिति (ग) ।

‡ २१. २२. २३ श्लोकाः (ग) पुस्तके एवं पठिताः । —

स तेनापि प्रबुद्धेन विद्धो मत्स्यः कदाचन ।

मत्स्योऽयं बलवान्स्त्वत्र लुब्धकस्य च पाणितः ॥

दूरे चैव धृतस्तेन स तु मत्स्यो दिगम्बरे ।

श्येनो मन्त्रयते हन्तुं निःश्वसन् खचरस्तथा ॥

सोऽपतन्मम क्षेत्रे तु कोकायान्तु वसुन्धरे ।

शकस्य पुत्रो जायते रूपवान् बलवान् शुचिः ॥

§ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठान्तरमस्ति, तद्यायुर्द्विबाहुल्यामोद्धृतम् ।

आगत्यागत्य तरसा हर्त्तुं समुपचक्रमे* ॥ २५ ।
 मृगव्याधा बलान्मांसं हर्त्तुकामान्तु चिन्निकाम्† ॥
 वाणेनैकेन संहत्य पातिता भुवि तत्तच्छणात्‡ ॥ २६ ।
 आकाशात्पतिता भद्रे कीकायां मम सन्निधौ§ ॥
 जाता चन्द्रपुरे रम्ये॥ राजपुत्री यशस्विनी ॥ २७ ।
 व्यवर्द्धत सा तु कन्या वयोरूपगुणान्विता ।
 चतुःषष्टिकलायुक्ता पुरुषं सा जुगुप्सति ॥ २८ ।
 रूपवान् गुणवान् शूरो युद्धकार्यार्थनिश्चितः॥
 सौम्यश्च पुरुषश्चैव सा च नेति जुगुप्सति॥ ॥ २९ ।
 अथ केनचित्कालेन शक आनन्दपूरके ।
 सम्बन्धोऽजायत तयोर्मध्यमे वयसि स्थयोः** ॥ ३० ।

* अथ चामिषलुब्धा वै चिन्नी व्यचरदम्बरे ।

तस्मिन्देगे समागम्य मांसं हरितुमिच्छति ॥ इति (ग) । हर्त्तुमिति साधु

† मांसगर्हणलीलुपामिति (ग) ।

‡ एकेनैव तु वाणेन सा वै निपतिता सहेति (ग) ।

§ मण्डले इति (ग) ।

॥ चैषेति (ग) ।

॥ सा तु वै वर्द्धते कन्या चतुःषष्टिकलान्विता ।

रूपयौवनसम्पन्ना पुरुषं सा जुगुप्सति ॥

जुगुप्सतीति आर्षं, जुगुप्सते इति साधु । (ग) पुस्तकेऽतः परं

रूपवान् गुणवान् शूरो युद्धकार्यार्थनिश्चितः ।

सौम्यश्च पुरुषश्चैव सर्वानभिजुगुप्सतीत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

** सम्बन्धो जायते तेषां मनेच्छया वरानने इति (ग) ।

तथा तु तौ समासाद्य परस्परमथ क्रमात्* ।
 यथान्यायं स विप्रोक्तं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३१ ।
 स च तथा समं नित्यं सा च तेन समं शुभा ।
 अन्योन्यं रममाणौ तौ मुहूर्त्तमपि नोज्झतः ॥ ३२ ।
 गच्छत्येवं बहुनरे काले चैवाप्यनिन्दिता† ।
 समप्रेक्षा च संयुक्ता सौहृदेन च नायकम्‡ ।
 भजनानां विनोता च सौहृदाच्च विगेषतः ॥ ३३ ।
 एवं बहुगल् कालः कामभोगेषु§ सक्तयोः ।
 राजपुत्रस्तर्ताऽप्यत्र शकानां नन्दवर्द्धनः ।
 तस्याजायत मध्याह्ने शिरीरुगतिपीडिनी॥ ३४ ।
 ये केचिद्विषजस्तत्र गदेषु कुशलाः शुभे ।
 ते तत्रौषधयोगश्च चक्रुस्तेनापि वेदना॥ ।
 ननाश नैव संयातः कालोबहुतिथस्ततः ॥ ३५ ।
 न सम्बुध्यति चात्मानं विष्णुमायाविमोहितः** ।
 पूर्णे हि समये तत्तु उभयोश्च तदन्तरम् ॥ ३६ ।

* प्राप्नोतु ताविद्वान्योन्यमुभयोश्चैव सन्दरि इति (ग) ।

† एवं सुबहुधाकाले गच्छत्येव अनिन्दिता इति (ग) ।

‡ नायिकेति (ग) ।

§ बहुश्चैव गतः कालः समभोगेष्विति (ग) ।

॥ अतिभीषण्येति (ग) ।

॥ ते तस्य सर्वमाचष्टे न सा तिष्ठति वेदनेति (ग) ।

** प्रमोहित इति (ग) ।

तस्य कालः संवृतस्य योऽसौ पूर्वप्रतिस्तवः ।
 अयने गतं एतेषां वृत्तं कौतूहलं भुवि ॥ ३७ ।
 अन्योऽन्यप्रीतियुक्तौ तु नान्योऽन्यं जहतुः क्वचित् ।
 ततः सर्वानवद्याङ्गी भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ३८ ।
 किमिदन्तव भद्रन्ते वेदना जायते शिरे* ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन यद्यहञ्च तव प्रिया ॥ ३९ ।
 बहवोभिषजस्यैव नानाशास्त्रविशारदाः ।
 कुर्वन्ति तव कर्माणि वेदना च न गच्छन्ति† ।
 एवं स प्रियया प्रोक्तस्तां प्रियां पुनरब्रवीत् ॥ ४० ।
 इदं किं विस्मृता भद्रे सर्व्वव्याधिसमन्वितम् ।
 यत्तत्त्वं मानुषत्वञ्च सुखदुःखसमन्वितम् ।
 संसारसागरारूढं नातिप्रष्टुन्त्वमर्हसि‡ ।

* शिरसीति साधु ।

† शिरे तिष्ठति वेदनेति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदो यथा —

इतः किं विस्मृता भद्रे न च त्वं ज्ञातुमर्हसि ।

मानुषमेव यद्भद्रे सर्व्वव्याधिसमन्वितम् ॥

लभते जातमात्रेण दुःखानि च सुखानि च ।

एवं ज्ञातं वरारोहे मानुषत्वञ्च संवृतम् ।

संसारसागरारूढं नातिप्रष्टुमर्हसि ॥ इति

तिप्रष्टुमिति साधु ।

तेनैवं भाषिता बालाः श्रोतुकामा वरानना ॥ ४१।४२ ।
 ततः कदाचिच्छयने सुप्तौ तौ दम्पती किल ।
 गते बहुतिथे काले पुनः पप्रच्छ सा प्रियम् ॥ ४३ ।
 कथयस्व तमेवार्थं यन्मया पूर्वपृच्छितम् ॥
 किं मां न भाषसे नाथ साभिप्रायं वचस्तव ॥ ४४ ।
 गोप्यं वा किञ्चिदस्तीह किं गोपयसि मे पुरः ।
 अवश्यञ्चैव वक्तव्यं यद्यहन्तव वल्लभा ॥ ४५ ।
 इति निर्णयतः पृष्टः स शकाधिपतिर्नृपः ।
 तां प्रियां प्रणयात्प्राह बहुमानपुरःसरम् ॥ ४६ ।
 मुच्यतां मानुषं भावं तां जातिं स्मर पौर्विकीम् ॥
 अथ कौतूहलं भद्रे श्रवणे पूर्वजन्मनः ।
 मन्मातापितरौ गत्वा प्रसादय शुचिस्मिते ॥ ४७ ।
 मानार्हौ मानयित्वा तौ यथाहं जठरे धृतः ।
 तयोराज्ञां पुरस्कृत्य मानयित्वा यथार्हतः ।
 अथ कोकामुखे गत्वा कथयिष्याम्यसंशयम् ॥ ४८ ।
 स्वपूर्वजन्मवृत्तन्तु देवानामपि दुर्लभम् ।

* एवं सा तेन प्रोक्ता त्विति (ग) ।

+ पञ्चमामे गते काले ह्येतौ तौ शयने गतौ ।

जातकौतूहले जेवे पुनरेवान्वपृच्छत ॥ इति (ग) ।

‡ पृष्टमिति साध ।

§ जन्मनीति (ग) ।

¶ गत्वा कोकामुखे स्नानमिति (ग) ।

तत्र ते कथयिष्यामि सर्व्ववृत्तमनिन्दिते ॥ ४८ ।
 ततः सा ह्यनवद्याङ्गी श्वश्रूश्वशुरयोः पुरः ।
 गत्वा गृहीत्वा चरणौ ततस्ताविदमब्रवीत्* ।
 किञ्चिद्विज्ञप्तुकामास्मि तत्र वा†मवधीयताम् ॥ ५० ।
 भवदाज्ञां पुरस्कृत्य भवद्गामनुमानितौ ।
 पुण्ये कोकामुखे गन्तुमिच्छावस्तत्र वां गुरु ।
 कार्य्यगौरवभावेन न निषेध्या कथञ्चन ॥ ५१ ।
 अद्य यावत्किमपि वां याचितन्न मया क्वचित् ।
 पुरस्तादयावयोस्तन्मे याचितं दातुमर्हथः ॥ ५२ ।
 शिरोवेदनयायुक्तः सदा तव सुतो ह्ययम् ।
 मध्याह्ने मृतकल्पो वै जायते ह्यचिकित्सकम् ॥ ५३ ।
 सुखानि सर्व्वविषयान्विसृज्य परिपीडितः ।
 कोकामुखं विना कष्टं न निवृत्तं भविष्यति ॥ ५४ ।
 कदाचिन्नोक्तपूर्व्वन्ते रहस्यं परमं महत् ।
 त्वरितङ्गन्तुमिच्छामि विष्णोस्तत्परमं पदम् ।
 दम्पतीभ्यां हि मननं रोचतां सर्व्वथैव हि ॥ ५५ ।
 ततोवधूवचः श्रुत्वा शकानामधिपो नृपः‡ ।
 करेण स्वयमादाय वधूँ पुत्रमुवाच ह ॥ ५६ ।

* अतः परं (ग) पुस्तकेऽगुञ्जबहुलः पाठः ।

† वामिति आर्षम् ।

‡ शकादिः पृथिवीपतिः इति (ग) ।

किमिदं चिन्तितं वत्स कोकामुखगमं प्रति ।

हस्त्यश्वरथयानानि स्त्रियश्वाप्सरसोपमाः ॥ ५७ ।

सर्वमेतत्तु समाङ्गं कौषकोष्ठादिसंयुतम् ।

शरणं वित्तयोराज्यं सर्व्वं त्वयि प्रतिष्ठितम्* ॥ ५८ ।

मित्रं वरासनञ्चैव गृहीष्व सुतसत्तम† ॥

त्वयि प्रतिष्ठिताः प्राणाः सन्तानञ्च तदुत्तरम्‡ ॥ ५९ ।

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्री यशस्विनि ।

पितुः पादौ गृहीत्वा च प्रोवाच विनयान्वितः§ ॥ ६० ।

अलं राज्येन कौशेन वाहनेन बलेन वा ।

गन्तुमिच्छामि तत्राहं तूर्णं॥ कोकामुखं महत् ॥ ६१ ।

शिरोवेदनया युक्तो यदि जीवाम्यहं पितः ।

तदा राज्यं बलं कौषो ममैवैतन्न संशयः ।

तत्रैव गमनान्मह्यं वेदना नाशमेष्यति॥ ॥ ६२ ।

पुत्रोक्तमवधार्य्यैवं शकानामधिपो नृपः ।

अनुजज्ञे ततः कीकां गच्छ पुत्र नमोऽस्तु ते ॥ ६३ ।

* विवर्जितमिति (ग) ।

† गृह्य पुत्र समोत्तरमिति (ग) ।

‡ तदुत्तममिति (ग) ।

§ पितरं चरणौ गृह्य प्रत्युवाच पुनस्तत इति (ग) ।

॥ श्रीघ्नमिति (ग) ।

॥ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

बणिजश्चैव पौराश्च वैश्याश्चापि* वराङ्गनाः ।
 अनुजग्मू† राजपुत्रं कोकामुखपथे स्थितम्‡ ॥ ६४ ।
 अथ दीर्घेण कालेन प्राप्तः कोकामुखन्त्विदम् ।
 तत्र गत्वा वरारोहा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ६५ ।
 पूर्वपृष्ठं मया यत्ते वक्ष्यामीति च मां प्रति ।
 कोकामुखे त्वयाप्युक्तं तदेतन्मम कथ्यताम् ॥ ६६ ।
 निश्चयेति प्रियाप्रोक्तं राजपुत्रो यशस्विनि ।
 प्रहस्याह प्रियान्तान्तु समालिङ्गा वसुन्धरे ॥ ६७ ।
 रजनी सम्प्रवृत्तेयं सुखं स्वापो विधीयताम् ।
 श्वः सर्वं कथयिष्यामि यत्ते मनसि वर्त्तते§ ॥ ६८ ।
 प्रभातायान्तु शर्व्वर्यां स्नातो क्षौमविभूषितौ ।
 प्रणम्य शिरसा विष्णुं हस्ते गृह्य ततः प्रियाम् ॥ ६९ ।
 ततः पूर्वोत्तरे पार्श्वे नित्यं यो हृदि तिष्ठति ।
 अस्थीनि दर्शयामास अवशिष्टानि यानि तु ॥ ७० ।

* चैवेति (ग) ।

† अधावदिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके श्लोक एष एवं पठितः ।—

तथा वै धार्य्यमाणोऽसौ तिष्ठते सर्व्वकर्मवित् ।

पित्रा तातोऽनुज्ञातो वै गच्छ पुत्र नमोऽस्तु ते ॥

§ सुखं स्वप वरारोहे इहेका रजनीं प्रिये ।

कल्यन्ते कथयिष्यामि यच्च स्यात्ते मनीषितमिति (ग) ॥

एतानि मम चास्थीनि पूर्वदेहांद्रवानि च* ।
 अहं पुराभवं मत्स्यः कीकेषु विचरञ्जले† ।
 व्याधेन निगृहीतोऽस्मि वडिशेन जलेचरः ॥ ७१ ।
 तद्वस्तान्निर्गतस्तत्र बलेन पतितो भुवि ।
 श्येनेनामिषलुब्धेन नखैर्विद्धोऽस्मि सुन्दरि ॥ ७२ ।
 नीत आकाशमार्गेण तस्माच्च पतितोऽत्र वै ।
 तेन तस्य प्रहारेण जाता शिरसि वेदना ।
 अहमेव विजानामि नान्यो जानाति मां विना‡ ॥ ७३ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे पूर्वपृष्ठञ्च यत्त्वया§ ।
 गच्छ सुन्दरि भद्रन्ते यत्र ते वर्त्तते मनः ॥ ७४ ।
 ततः साप्यनवद्याङ्गी रक्तपद्मशुभानना ।
 करुणं स्वरमादाय भर्त्तारं पुनरब्रवीत् ॥ ७५ ।
 एतदर्थं मया भद्र गुह्यं नीतं तथा स्वकम् ।
 अहञ्च यादृशी पूर्वमभवन्तच्छृणुष्व मे ॥ ७६ ।
 क्षुत्पिपासापरिग्रान्ता चिल्ली गगनगामिनी ।
 वृक्षापरि समासीना भक्ष्यञ्चैव विचिन्वती॥ ७७ ।

* पूर्वकाणि वरामने इति (ग) ।

† अहं मत्स्योऽनु कीके तु विचरामि जलेषु वै इति (ग) ।

सत्रातः परं चरणी न स्तः ।

‡ न कश्चान्यो विजानातीति (ग) ।

§ यत्त्वया पूर्वपृष्ठमिति (ग), आर्षमिदम् ।

॥ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

अथ कश्चिन्मृगव्याधो हत्वा वनचरान्बहून् ।
 संगृह्य मांसभारान्वै तेन मार्गेण सङ्गतः ॥ ७८ ।
 स्थापयित्वा मांसभारान् प्रियायाः सविधे स्वयम् ।
 काष्ठान्यानयितुं* यातः क्षुधितो मांसपाचने† ॥ ७९ ।
 प्रवृत्तोऽग्निमुपादाय तावदुड्डीय सत्वरम् ।
 मांसपिण्डोमया विद्धोद्वैर्वज्रमयैर्नखैः ॥ ८० ।
 न च शक्तास्मि संहर्तुं मांसभारप्रपीडिता ।
 अशक्ता दूरगमने सविधे हि व्यवस्थिताः‡ ॥ ८१ ।
 भक्षयित्वा ततो मांसं व्याधः संहृष्टमानसः§ ।
 अपश्यन्मांसपिण्डन्तु मृगयामास पार्श्वतः ।

* आनेतुमिति साधु ।

† (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदा यथा—

स्थापयित्वा मांसभारं क्वचित्काष्ठं समाहरेत् ।
 अहं चरामि चाकाशे मार्गमादाय चामिषम् ।
 क्षुत्पिपासापरिश्रान्ता किञ्चित्मांसानि हिन्दनी ।
 तत आधार्य काष्ठानि प्रज्वाल्य च हुताशनम् ।
 पचतस्तत्र मांसानि क्षुत्पिपासापरिष्कृता ।
 ततोऽहं च समासाद्य पश्यती मांसपिण्डिनी ॥
 पतितास्मि ततस्तत्र यत्रासौ पच्यते मिषम् ।
 अप्रमाणं मया मांसं विद्धं चन्द्रमयैर्नखैरिति ॥

पच्यते मिषमित्यत्र पचत्यामिषमिति साधु ।

‡ न दूरं गमिता तत्र तत्र स्थाने व्यवस्थितेति (ग)

§ प्रहृष्टेनान्तरात्मना इति (ग) ।

तावद्दुर्गं मान्तरं खादन्तीं मांसपिण्डकाम् ॥ ८२ ।

ततः स धनुरुद्यम्य सगरश्च व्यकर्षत ॥

विद्धा वाणेन मां तच्च भक्षयन्तीमपातयतः ॥ ८३ ।

ततोऽहं भ्रममाणा वै निषेष्टा गतजीविताऽ ।

पतिताम्नावशात् भद्रकालतन्त्रे दुरासटे ॥ ८४ ।

एतत्क्षेत्रप्रभावेण अकामापि नृपात्मजा ।

जानास्मि त्वप्रिया चापि स्मरन्ती पूर्वजम् तत् ॥ ८५ ।

एतानि पुण्यक्षेत्राणि श्रेयाणि बहुकालतः ।

गलितान्यल्पश्रेयाणि प्राणनाथ समीपतः ॥ ८६ ।

एवं सा दर्शयित्वा तु भर्तारं पुनरब्रवीत् ।

आनीतोऽसि मया भद्रस्थानं कोकामुखम्पति ॥ ८७ ।

एतत्क्षेत्रप्रभावेण तिर्यग्योनिगता अपि ।

* सन्नितास्मि च व्याधिन कृद्देनामिषकाङ्क्षिणेति (ग) ।

+ वाणं गृह्य समान्तिके इति (ग) ।

‡ ततोऽहं पातिता तेन चयन्ती मांसपिण्डकामिति (ग) ।

§ गतमानमेति (ग) ।

॥ पतितास्मि अहमिति (क) ।

॥ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदो यथा—

अस्य क्षेत्रप्रभावेण अकामा मा यशस्विनी ।

अस्थीनि पश्य मे तानि ततः श्रेयाणि ये च मे ॥

जीर्णानि दीर्घकालेन ये केचित् परित्यजति ।

अत्रार्थप्रयोगस्य बाह्यमस्ति ।

उत्तमे तु कुले जाता मानुषीं जातिमाश्रिताः* ॥ ८८ ।
यं यं प्रवक्ष्यसे† धर्मं विष्णुप्रोक्तं यशोधन ।
तं तमेव करिष्यामि विष्णुलोके सुखावहम्‡ ॥ ८९ ।
ततस्तस्या वचः श्रुत्वा लब्धपूर्वस्मृतिर्नृपः§ ।
विस्मयं परमं गत्वा साधु साध्वित्यपूजयत्॥ ९० ।
तस्मिन्नेत्रे च यत्कर्म कर्त्तव्यं धर्मसंहितम् ।
तच्छ्रुत्वा कानिचिद्देवी स्वयं चक्रे पतिव्रता ॥ ९१ ।
अन्येऽपि सर्वे तच्छ्रुत्वा यस्य यद्रोचते प्रियम्॥
तत्तत्सर्वेऽपि कुर्वन्ति विधिदृष्टेन कर्मणा॥ ॥ ९२ ।
तत्र तौ दम्पती द्रव्यमन्नं रत्नं द्विजेषु च ।
ददतुः परमप्रीतौ पात्रेभ्यश्च यथार्हतः ॥ ९३ ।
येऽन्ये तत्सार्थमासाद्य यातास्तेऽपि वसुन्धरे ।
ब्राह्मणेभ्योददुः स्वानि विष्णुभक्त्या यतव्रताः ॥ ९४ ।
तत्र स्थित्वा वरारोहे मम कर्मव्यवस्थिताः ।

* यस्य चेत्प्रभावेण तिर्यग्यानिगता वयम् ।

जाता वै मानुषीं संज्ञासुत्तमेषु कुलेषु चेति (ग) ।

† प्रवक्ष्यसीति साधु ।

‡ तानेव कारयिष्यामि, सुखावहे इति च (ग) ।

§ आगतोऽयं पुरागतिमिति (ग) ।

॥ सोऽब्रवीदिति (ग) ।

॥ श्रुत्वा वै चेत्तत्कर्माणि स तस्या वचनं महत् ।

तेऽपि कुर्वन्ति कर्माणि यस्य यच्चाय रोचते इति (ग) ।

तत्क्षेत्रस्य प्रभावेण श्वेतद्वीपमुपागताः* ॥ ८५ ।
 एवं स राजपुत्राऽपि मम कर्माव्यवस्थितः ।
 मुक्ता तु मानुषं भावं श्वेतद्वीपमुपागताः† ॥ ८६ ।
 सर्वे च पुरुषास्तत्र आत्मनात्मानुदर्शनात् ।
 शुक्लाम्बरधरा दिव्यभूषणैश्च विभूषिताः ।
 दीप्तिमन्तो महाकायाः सर्वे च शुभदर्शनाः ॥ ८७ ।
 स्त्रियोऽपि दिव्या यत्रत्या दिव्यभूषणभूषिताः ।
 तेजसा दीप्तिमन्त्यश्च शुद्धसत्त्वविभूषिताः ।
 मयि शुद्धं परं भावमारूढाः सत्यवर्चसः ॥ ८८ ।
 एतत्ते कथितं देवि कीकामुखमनुत्तमम् ।
 यत्र मत्स्यश्च चित्नी च सकामा ये समागताः‡ ॥ ८९

* मम लोकमुपागत इति (ग) ।

† एवं मत्स्यश्च चित्नी च सकामा ये समागताः ।

प्रसादान्मम मुन्योणि श्वेतद्वीपमुपागत इति (ग) ।

‡ (ग) पृथक् इतः पूर्वं एव पाठभेदो विद्यते—

केचिच्चान्द्रायणं कुर्युः केचिच्चैव जलाशनम् ।

ते च विष्णुनयान्धर्मांस्तान्निजः समाचरेत् ॥

बहुधान्यवरं रत्नं दंपत्योऽथ यशस्विनि ।

तेऽपि कुर्वन्ति कर्माणि मम भक्ता व्यवस्थिताः ॥

तेऽपि दीर्घेण कालेन अटमाना मतिः कृता ।

कुर्वन्तीमम कर्माणि भाव्यं पञ्चत्वमागताः ॥

ततः क्षेत्रप्रभावेण मम कर्माप्रभावतः ।

मम चैव प्रसादेन श्वेतद्वीपमुपागतः ॥

प्रसादान्मम सुश्रीणि श्वेतद्वीपमुपागताः ।
 एष धर्मश्च कीर्त्तिश्च शक्तिश्चैव महद्यशः ।
 कर्मणां परमं कर्म* तपसाञ्च महत्तपः ॥ १०० ।
 आख्यानानाञ्च परमं कृतीनां परमा कृतिः† ।
 धर्माणाञ्च परो धर्मस्तु वार्थं कीर्त्तितो मया ॥ १०१ ।
 क्रोधनाय न तं दद्यान्मूर्खाय पिशुनाय च ।
 अभक्ताय न तं दद्यादश्रद्धाय शठाय च ॥ १०२ ।
 दीक्षितायैव‡ दातव्यं सुप्रपन्नाय नित्यशः§
 पण्डिताय च दातव्यं यश्च शास्त्रविशारदः ॥ १०३ ।
 एतन्मरणकालेऽपि धारयेद्यः समाहितः ।

एवं स राजपुत्रीऽथ सर्वभूतगुणान्वित ।
 मुक्ता तु मानुषं भावमूढं शास्त्रीपतिष्ठति ॥
 योऽभौ परिजनस्य सम कर्मव्यवस्थितः ।
 मानुष भावमुत्सृज्य सम लोकमुपागतः ॥
 सर्वशील्युतिमांस्तत्र आत्मनानात्मदर्शनात् ।
 याश्च तत्र स्त्रियः काश्चित्सर्वशीत्यलगन्मिनी ॥
 मायया मतिमान् मुक्ताः सर्वेऽप्येव प्रिया वृताः ।
 एवं मत्स्यंश्चति ।

* कर्मणां कर्मणः श्रेष्ठमिति (ग) ।

† आख्यानां महदाख्यानां युतीनाञ्च महायुतिरिति (ग) ।

‡ दीक्षिताय चेति (ग) ।

§ उपपन्नाय साधवे इति (ग) ।

सोऽपि मुच्येत पूतात्मा गर्भाद्योनिभवाद्भयात् ॥ १०४ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे महाख्यानं महौजसम् ।
 य एतेन विधानेन गत्वा कीकामुखं महत् ।
 तेऽपि यान्ति परां सिद्धिं चित्नीमत्स्यौ यथा पुरा ॥ १०५ ।

इति वराहपुराणे कीकामुखमाहात्म्ये द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा तु कीकामाहात्म्यं पृथिवी धर्मसंहितम्* ।
 विस्मयं परमं याता श्रुत्वा धर्मं महौजसम् ॥ १ ।

धरण्युवाच† ।

अहो प्रभावः कीकाया माहात्म्यं क्रोडरूपिणः ।
 तिर्यग्यानिगता वापि प्राप्ता यत्परमां गतिम् ॥ २ ।
 तव देव प्रसादेन किञ्चिदिच्छामि वेदितुम् ।
 यन्मया पूर्वपृष्टोऽसि केन धर्मेण मानवाः ।

* धर्मसंहितेति (ग) ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

तपसा कर्मणा वापि पश्यन्ति त्वां हि माधव ।
प्रसादसुमुखीभूत्वा निखिलं वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।
एवं पृष्टस्तदा देव्या माधव्या स तु माधवः ।
प्रहस्य पुनरेवेदं वक्तुं समुपचक्रमे ॥ ४ ।

वराह उवाच* ।

एवमेतन्महाभागे यथा त्वं भीरु भाषसे ।
कथयिष्यामि ते धर्मं गुह्यं† संसारमोक्षणम् ॥ ५ ।
गते मेघागमे काले प्रसन्नशरदाशये ।
अम्बरे विमले जाते विभले शशिमण्डले ॥ ६ ।
नातिशीते न चात्युष्णे काले हंसविराविणि ।
कुमुदोत्पल‡ कङ्कहारपद्मसौरभनिर्भरे ॥ ७ ।
कुमुदस्य च मासस्य भवेद्या द्वादशी शुभा ।
तस्यां मामर्चयेद्यस्तु तत्प्रभावं शृणुष्व मे§ ॥ ८ ।
यावल्लोकाश्च धार्यन्ते तावत्कालं वसुन्धरे ।
मङ्गलो जायते धन्यो नान्यभक्तः कदाचनः ॥ ९ ।
कृत्वा ममैव कार्याणि द्वादश्यान्तत्र माधवि ।
ममैवाराधनार्थाय इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १० ।

मन्त्रः—ब्रह्मणा च रुद्रेण यस्तूयमानो भवानृषिवन्दितो वन्द-

* एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† सर्व्वं धर्ममिति (ग) ।

‡ कमलोत्पलेति (ग) ।

§ शृणु प्रिये इति (ग) ।

नीयस्य प्राप्ता दादयीयन्ते प्रबुध्यस्व जागृष्वः मेघा गताः पूर्ण-
सम्पदः शारदानि पुष्पाणि लोकनाथ सुभ्यमहन्ददानीति धर्म-
हेतांस्तव प्रीतये प्रबुद्धं जायन्तं लोकनाथ त्वां भजमाना
वज्रेण वज्रन्ते सचेष्ट सचिष्टो वेदेः पठन्ति भगवन्तः शुद्धाः
प्रबुद्धा जायन्ता लोकनाथ

एवं कर्माणि कुर्वन्ते+ दादय्यां वै यशस्विनि ।

मम भक्ता व्रतं येन ते यान्ति परमाङ्गतिम् ॥ ११ ।

एवं वै गाण्डं कर्म निखिलं कथितं मया ।

देवि संसारमोक्षार्थं मम भक्तसुखावहम् ॥ १२ ।

इति प्रबोधिनीकर्मः॥३॥

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि शैशिरं कर्म शोभनम् ।

यानि कर्माणि कुर्वन्ति पुंसां॥ यान्ति परां गतिम् ॥ १३ ।

शीतवाताभिसन्तप्ता मम भक्त्या व्यवस्थिताः ।

अनन्यमनसो भूत्वा योगाय कृतनिश्चयाः ।

शिशिरे यानि कर्माणि पुष्पिताश्च वनस्पतीः ॥ १४ ।

तैरेव चार्चनं कृत्वा जानुभ्यां पतितः क्षिती ।

कराभ्यामञ्जलिं कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १५ ।

* जागृहीति साधु । एवं परत्र जायतमिति साधु ।

+ कुर्वन्ते इति साधु ।

‡ एष पाठः (ग) पुरुके नास्ति ।

§ पुमांस इति साधु ।

¶ उदाहरेदिति (ग) ।

मन्त्रः—शिशिरो भवान् धातरिमं लोकनाथ हिमम् दुस्तरन्दु-
ष्पवेशं कालं संसारान्मान्तारयेमन्धर्त्ता त्रिलोकनाथ ।

यस्त्वथैतेन मन्त्रेण शिशिरे कर्म कारयेत् ।

स गच्छेत्परमां सिद्धिं मम भक्त्या व्यवस्थितः ॥ १६ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

मासं मार्गशिरश्चैव* वैशाखञ्च मम प्रियम् ॥ १७ ।

अहं तत्र प्रवक्ष्यामि पुष्पादीनाञ्च† यत्फलम् ।

नववर्षसहस्राणि नववर्षशतानि च ।

तिष्ठते‡ विष्णुलोकेऽस्मिन्योददाति स्म निश्चलम् ॥ १८ ।

एकैकं गन्धपत्रञ्च वानमेतन्महत्फलम् ।

मतिमान् धृतिमान् भूत्वा गन्धपुष्पाणि§ दापयेत् ॥ १९ ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि गन्धपत्रस्य यत्फलम् ।

द्वादश्याञ्चैव यो दद्यात्क्षीन्मासांश्च समाहितः ॥ २० ।

कौमुदस्य तु मासस्य मार्गशीर्षस्य वै तथा ।

वैशाखस्य तु मासस्य वनमालां सुपुष्पिताम् ॥ २१ ।

एकचित्तं समाधाय गन्धपुष्पाणि यो न्यसेत् ।

वर्षाणि द्वादशैवेह तेन पूजा कृता भवेत्¶ ॥ २२ ।

* मार्गशिरसश्चैवेति साधु ।

† गन्धपत्रस्येति (ग) ।

‡ तिष्ठतीति साधु ।

§ गन्धपत्रं ह्येति (ग) ।

¶ कृता गन्धेन पूजितेति (ग) ।

शालपुष्पेण मिश्रेण कौमुद्याङ्गन्धकेन च ।
 मासि मार्गशिरे* भद्रे दद्यादुत्पलमिश्रितम् ।
 एवं महत्फलं भद्रे गन्धपत्रस्य च स्मृतम्† ॥ २३ ।
 श्रुत्वेति वचनं तस्य प्रश्रयेण तु माधवी ।
 प्रहस्य प्रणयाद्वाक्यमित्युवाच वसुन्धरा ॥ २४ ।
 प्रभा द्वादश मासाश्च षष्ठ्युत्तरगतत्रयम् ।
 तत्र द्वावेव किं मह्यं भगवन् किं प्रशंससि ।
 द्वादशीच्चापि देवेश प्रशंसमि सदा मम ॥ २५ ।
 इति पृष्टस्तदा देव्या धरण्या स तु माधवः ।
 प्रहस्य तामुवाचेदं वचनं धर्मसंश्रितम् ॥ २६ ।
 शृणु तत्त्वेन मे देवि येनेमी मम च प्रियौ ।
 तिथीनां द्वादशी चापि सर्व्वयज्ञफलाधिका ॥ २७ ।
 त्वया द्विजसहस्रेभ्यो यत्फलं प्राप्नुयान्नरः ।
 तदेकं संप्रदायैव द्वादश्यामभिविन्दति ॥ २८ ।
 कौमुद्याच्च प्रबुद्धोऽस्मि वैशाख्यां च समुद्धृतः ।
 महानाधिहरो योगस्तेनैतत्प्रभवो धरे ॥ २९ ।
 अतः कौमुदिकायान्तु वैशाख्यां यतमानसः ।
 गन्धपत्रं करे गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३० ।

मन्त्रः—भगवन्नाज्ञापय ।

इमं बहुतरं नित्यं वैशाखश्चैव कार्तिकम् ।

* मार्गशिरसीति माधु ।

† कारयेदिति (ग) ।

गृहाण गन्धपत्राणि धर्ममेवं प्रवर्द्धय ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा गन्धपत्रं प्रदापयेत्* ॥ ३१ ।

पुष्पाणाञ्च प्रवक्ष्यामि यो गुणो यच्च वै फलम् ।

दत्त्वा वै गन्धपत्राणि पुष्पहस्तः शुचिर्नरः† ॥

ओं नमो वासुदेवायेत्युक्त्वा मन्त्रमुदीरयेत्‡ ॥ ३२ ।

मन्त्रः—भगवन्नाज्ञापय सुमनांसीमानि अर्चयितुं मां सुमन-
सङ्गुरु गृहीष्व सुमनस्कं देव सुगन्धेन ते नमः§ ।

प्राप्नोति ददमानस्तु॥ मम कर्मपरायणः ।

न जन्म मरणञ्चैव न ग्लानिं न च वै क्षुधाम् ।

दिव्यं वर्षसहस्रं वै मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३३ ।

एकैकस्य तु पुष्पस्य पुण्यमेतन्महाफलम् ।

सुमनोगन्धसम्भूतं यत्त्वया पूर्वपृच्छितम्॥ ॥ ३४ ।

इति वराहपुराणे सुमनोगन्धादिमाहात्म्यं नाम

त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* (ग) पुस्तके २४—३१ श्लोका न सन्ति ।

† मम भक्तेषु सुन्दरीति (ग) ।

‡ किमिकं सुमनो गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेदिति (ग) ।

§ भगवन्नाज्ञापय यतिसुमनो भगवन्नञ्जोविशुद्धात्मा विनिश्चिताः गृहीष्व सुमनस्केन
वदेवसुगन्धकाः इति (ग) ।

॥ ददान इति साधु ।

॥ परिपृच्छितमिति (ग) । पृष्ठमिति साधु ।

चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

फाल्गुनस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ।

गृह्य वासन्तिकान्पुष्पान् सुगन्धा ये क्रमागताः ॥ १ ।

श्वेतं पाण्डुरकञ्चैव सुगन्धं शोभनम्बहु ।

विधिना मन्त्रयुक्तेन सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २ ।

तत एवं विधिं कृत्वा सर्व्वं भागवतः शुचिः ।

यस्तु जानाति कर्माणि सर्व्वमन्त्रविनिश्चितः ।

तदाहरति कर्माणि विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३ ।

विधिना मन्त्रपूतेन कुर्याच्छान्तमनोमलः ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४ ।

मन्त्रः—ओं नमोऽस्तु देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

नमोऽस्तु ते लोकनाथ प्रवीराय नमोऽस्तु ते ॥ ५ ।

संपुष्पितस्येह वसन्तकाले

वनस्पतेर्गन्धरसप्रयुक्ताः ।

पश्यंश्च मां पुष्पितपादपेन्द्रं*

वसन्तकाले समुपागते च ॥ ६ ।

यश्चैतेन विधानेन कुर्यान्मासे तु फाल्गुने ।

न स गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति ॥ ७ ।

---

* पश्यंदिदं पुष्पितपादपेन्द्रमिति (ग) ।

यत्तु पृच्छसि सुश्रोणि मासे वैशाख उत्तमे ।
 शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां यत्फलं तच्छृणुष्व मे ॥ ८ ।
 पुष्पितेषु च शालेषु तथान्येषुः दुमेषु च ।
 गृहीत्वा शालपुष्पाणि* मम कर्माणि संस्थिताः ॥ ९ ।
 कृत्वा तु मम कर्माणि शुभानि तरुणानि च ।
 पूज्यः† भागवतान्सर्वान् स्थापयित्वा ततोऽग्रतः ॥ १० ।
 ऋषयस्तुवन्ति‡ मन्त्रेण वेदोक्तेन च माधवि ।
 गन्धर्वाप्सरसश्चैव गीतनृत्यैः सवादितैः ॥ ११ ।
 सुवन्ति देवलोकैश्च पुराणं पुरुषोत्तमम् ।
 सिद्धविद्याधरा यक्षाः पिशाचोरगराक्षसाः ॥ १२ ।
 सुवन्ति देवं भूतानां सर्वलोकस्य चेश्वरम् ।
 आदित्यवसवो रुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ॥ १३ ।
 सुवन्ति देवदेवेशं युगानां संचयेऽक्षयम् ।
 ततो वायुश्च विश्वे च अश्विनौ च समन्विताः ॥ १४ ।
 सुवन्ति केशवं देवमादिकालमयं प्रभुम् ।
 ततो ब्रह्मा च सीमश्च शक्रश्चाग्निसमन्वितः ।
 सुवन्ति नाथं भूतानां सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ १५ ।
 नारदः पर्वतश्चैव असितो देवलस्तथा ।

* कालेष्विति (ग) ।

† वाणपुष्पाणीति (ग) ।

‡ पूजयित्वेति साधु ।

§ ऋषिः सुवन्तीति तत्रैकवचनमार्घं, ऋषय इत्यत्र चैकाक्षरमधिकम् ।

पुलहस्य पुलस्त्यस्य भृगुश्चाङ्गिर एवच ॥ १६ ।
 एते चान्ये च बहवो मित्रावसुपरावसू ।
 सुवन्ति नाथं भूतानां योगिनां योगमुत्तमम् ॥ १७ ।
 श्रुत्वा तु प्रतिनिर्घोषं देवानान्तु महोजसाम् ।
 ततो नारायणो देवः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १८ ।
 किमयं श्रूयते शब्दो ब्रह्मघोषेण संयुतः* ।
 देवानाञ्च† महाभागे महाशब्दोऽत्र श्रूयते ॥ १९ ।
 ततः कमलपत्राक्षी सर्वरूपगुणान्विता ।
 वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ २० ।
 देवा काङ्क्षन्ति ते देव वाराहीं रूपसंस्थितिम् ।
 त्वन्नियोगनियुक्ताश्च तदर्थं लोकभावन ॥ २१ ।
 ततो नारायणो देवः पृथिवीं प्रत्युवाच ह ।
 अहं जानामि तान् देवि मार्गमाणानुपस्थितान् ॥ २२ ।
 दिव्यं वर्षसहस्रं वै धारितासि वसुन्धरे ।
 मया लीलायमानेन एकदंष्ट्राग्रकेण‡ वै ॥ २३ ।
 इहागच्छामि भद्रन्ते द्रष्टुकामा दिवौकसः ।
 आदित्या वसवो रुद्राः स्कन्देन्द्रः सपितामहाः ॥ २४ ।
 एवं तस्य वचः श्रुत्वा माधवस्य वसुन्धरा ।

* चादित इति (ग) ।

† देवतानामिति (ग) ।

‡ क्रमंति (ग) ।

शिरस्यञ्जलिमाधाय ततस्तु चरणेऽपतत्* ।

वाराहं पुरुषं देवं विज्ञापयति† वसुन्धरा ॥ २५ ।

उद्धृतास्मि त्वया देव रसातलगता ह्यहम् ।

शरणत्वां प्रपन्नाहं त्वद्भक्ता त्वं गतिः प्रभुः‡ ॥ २६ ।

किङ्कर्म कर्मणा केन किं वा जन्मपरायणम् ।

कथं वा तुष्यसे देव पूज्यसे केन कर्मणा§ ॥ २७ ।

तवाहं कर्तुमिच्छामि यच्च मुख्यं॥ सुखावहम् ।

न च मेऽस्ति व्यथा काचित्तव कर्मणि नित्यशः ॥ २८ ।

न ग्लानिर्न जरा॥ काचिन्न जन्ममरणे तथा ।

सर्वे सुरासुरा लोकाः सरुद्रेन्द्रपितामहाः ।

क्वेष्टं॥ निवासं कुर्वन्ति एकैकञ्च यशोधर** ॥ २९ ।

कानि कर्माणि कुर्वन्ति ये त्वां पश्यन्ति माधव ।

किमाहाराः किमाचारास्त्वां पश्यन्तीह माधव ॥ ३० ।

ब्राह्मणस्य च किं कर्म क्षत्रियस्य च किं भवेत् ।

वैश्यः किं कुरुते कर्म शूद्रः किं कर्म कारयेत् ॥ ३१ ।

* शिरसा चाञ्जलिं कृत्वा ततस्तच्चरणेऽपतदिति (ग) ।

† विज्ञापयतीति (क), (ख), साधत्वेऽप्यस्य कन्दोदीषः ।

‡ शरणं त्वामवाप्ता वै तद्भक्ता स्याद्भक्तिः प्रभुरिति (ग) ।

§ पूज्यः केनासि कर्मणेति (ग) ।

॥ तदहं कारयिष्यामि कर्म कार्त्तमिति (ग) ।

॥ क ते इति (ख) ।

** ते वा कस्य किमात्मका इति (क), (ख) ।

योगोवै प्राप्यते केन तपो वा केन निश्चितम् ।
 किञ्चात्र फलमाप्नोति तव कर्मपरायणः ॥ ३२ ।
 किञ्च दुःखनिवासं वा भोजनं पानकं तथा ।
 किञ्च कर्म प्रयोक्तव्यं तव भक्तैश्च* माधव ।
 प्रापणं कीदृशञ्चापि कासु दिक्षु तथा प्रभो† ॥ ३३ ।
 कथं योनिं न गच्छेत‡ वियोनिं न च गच्छति ।
 तिर्यग्योनिं न गच्छेत कर्मणा केन केशव ।
 तन्ममाचक्ष्व सकलं येन चैव सुखं भवेत् ॥ ३४ ।
 जरा वा केन गच्छेत जन्म वा केन§ गच्छति ।
 गर्भवासं न गच्छेत कर्मणा केन वाऽच्युत ।
 संसारस्य न गच्छेत केन§ कर्मप्रभावतः ॥ ३५ ।
 इत्युक्तो भगवांस्तत्र प्रत्युवाच वसुन्धराम् ।
 शृण्वन्तु मे भागवता ये च मोक्षे व्यवस्थिताः ।
 तान्मन्त्रान् कीर्तयिष्यामि यैस्तोषयामि नित्यशः ॥ ३६ ॥
 मन्त्रः—मासेषु सर्वेषु च मुख्यभूत ण
 स्त्वं माधवो माधवमास एव ।

* भक्तेष्विति (ग) ।

† दिशासु विदिशासु चेति (ग) ।

‡ गच्छेदिति साधु । एवं परत्रापि ।

§ जन्म केन चेति (ग) ।

ण कस्य कर्मप्रभावतः इति (ग) । उभयत्राप्यऽर्थम् ।

॥ मास इति (ग) ।

पश्येद्देवन्तन्तु वसन्तकाले
 उपागतङ्गन्धरसप्रयुक्त्या ।
 नित्यञ्च यज्ञेषु तथेज्यते यो
 नारायणः सप्तलोकेषु वीरः ॥ ३७ ।
 एवं ग्रीष्मे विधिञ्चैव कुर्यात्सर्व्वं समोक्तितः* ।
 द्रममुच्चारयेन्मन्त्रं सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ ३८ ।
 मासेषु सर्व्वेष्वपि मुख्यभूतो
 मासोभवान् ग्रीष्म एकः प्रपन्नः ।
 पश्येत्† भवन्तं वर्त्तमानं ग्रीष्मे‡
 तेनैव सर्व्वं दुःखमेतु प्रशान्तिम्§ ॥ ३९ ।
 एवं ग्रीष्मे वरारोहे॥ मम चैवार्चनं कुरु ।
 न जन्म मरणं येन॥ मम लोके गतिर्भवेत् ॥ ४० ।
 यावन्तः पुष्पिताः शालाः पृथ्वा यावत्सुगन्धकाः ।
 अर्चितः स भवेत्सर्व्वैः कृतो येन ह्ययं विधिः ॥ ४१ ।

* विधानत इति (ग) ।

† पश्येदिति साधु ।

‡ त्वनुग्रीष्मकाले इति (ग) ।

§ उपागतं गन्धरसप्रयुक्त्येति (ग) । तत्रातः परं—

नित्यञ्च यज्ञेषु तथेज्यमानो नारायणः सर्व्वलोकेषु वीरः ।

इति चरणद्वयमधिकं वर्त्तते ।

॥ एतेनैव विधानेनेति (ग) ।

॥ तस्येति (ग) ।

एवं वर्षास्वपि धरेः॥ मम कर्म च कारयेत् ।
 निष्कला भवते॥ बुद्धिः संसारे च न जायते ॥ ४२
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म संसारमोक्षणम् ।
 कदम्बमुकुलाश्चैवः॥ सरलार्जुनपादपाः॥ ॥ ४३ ।
 एतेषां सुमनोभिश्च पूजनीयो महादरात् ॥ ४३ ।
 मम संस्थापनं कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ।
 नमो नारायणायेति इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४४ ।

पश्यन्ति ये ध्यानपरा घनाभं
 त्वामाश्रिताः॥ पूज्यमानं महिम्ना ।
 निद्रां भवान् भजतां॥ लोकनाथ
 वर्षास्त्रिमं पश्यतु मेघवर्णम्ः॥ ॥ ४५ ।
 आषाढमासे द्वादश्यां सर्वशान्तिकरं शुभम् ।
 य एतेन विधानेन मम कर्म तु कारयेत् ।

* एवं माधवमार्गं चति (ग) ।

† भवतीति साधु ।

‡ कुटजाश्चैवेति (ग) ।

§ शल्लकार्जुनकान्तयेति (ग) ।

॥ एभिर्वाचनं कृत्याद्विधिदृष्टेन कर्मणेति (ग) ।

॥ ततः संस्थापनं कृत्यान्मम मन्त्रपरायण इति (ग) ।

** पश्यन्ति मेध्या अपि मेघवर्णिन्त्वामागतंति (ग) ।

†† गृहं तु इति (ग) ।

‡‡ मेघवर्चानिति (ग) ।

स मर्त्यो न प्रणश्येत्* संसारेऽस्मिन्युगे युगे ॥ ४६ ।
 एतत्ते कथितं देवि ऋतूनां कर्म चोत्तमम् ।
 तरन्ति येन संसारं नराः कर्मपरायणाः ॥ ४७ ।
 एतद्गुह्यं महाभागे देवाः केऽपि न जानते ।
 मुक्ता नारायणन्देवं वराहं रूपमास्थितम् ॥ ४८ ।
 नादीक्षिताय दातव्यं मूर्खाय पिशुनाय च ।
 कुशिष्याय न दातव्यं ये च शास्त्रार्थदूषकाः ॥ ४९ ।
 न पठेद्भोग्यमध्ये वै न पठेच्छठमध्यतः† ।
 धनधर्मक्षयस्तेषां पठनादाशु जायते ।
 पठेद्भागवतां‡ मध्ये ये च धर्मेण दीक्षिताः ॥ ५० ।
 एतत्ते कथितं भद्रे पूर्वं यत्पृष्टवानसि§ ।
 कार्त्स्न्येन कथितं ह्येतत्किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ५१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे ऋतूपकरणं नाम
 चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* प्रणश्येदिति साधु ।

† मध्यग इति (ग) ।

‡ भागवतानामिति साधु ।

§ एतेन कर्मणा भद्रे यत्त्वया परिपृच्छितमिति (ग) ।

पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा षडृतुकर्माणि पृथिवी शंसितव्रता ।
ततो नारायणं भूयः प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।
मङ्गल्याश्च पवित्राश्च ये त्वया समुदाहृताः ।
मम लोकेषु विख्याता मनः प्रह्लादयन्ति ते ॥ २ ।
श्रुत्वा त्वेतांनि कर्माणि त्वन्मुखोक्तानि माधव ।
जातास्मि निर्मला देव शशाङ्क इव शारदः ॥ ३ ।
एतन्मे परमं गुह्यं परं कौतूहलं तथा ।
मम चैव हितार्थाय त्वं विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।
यामेनां भाषसे देव मम मायेति नित्यशः ।
का माया कीदृशी विष्णो किं वा मायेति चोच्यते ।
ज्ञातुमिच्छामि मायार्थं रहस्यं परमुत्तमम् ॥ ५ ।
ततस्तस्या वचः श्रुत्वा विष्णुर्मायाकरण्डकः ।
प्रत्युवाच तदा वाक्यं प्रहस्य तु वसुन्धराम्* ॥ ६ ।
भूमे मा पृच्छ मायां मे यन्मां पृच्छसि सादरम्† ।
इथा क्लेशं किमर्थं त्वं प्राप्स्यसे यद्विलोकनात्‡ ॥ ७ ।

* प्रहस्य सधुरं वाचं प्रत्युवाच वसुन्धरामिति (ग) ।

† इयं का भूमि ते माया यन्मां त्वं परिपृच्छसीति (ग) ।

‡ किञ्च मां क्रिष्यते भूमिर्न मायां ज्ञातुमर्हसीति (ग) ।

अद्यापि मां न जानन्ति रुद्रेन्द्राः सपितामहाः ।
मम मायां विशालाक्षि किं पुनस्त्वं वसुन्धरे ॥ ८ ।
पर्जन्या वर्षते* यत्र तज्जलेन प्रपूर्यते† ।
देशोनिर्जलतां याति एषा माया मम प्रिये ॥ ९ ।
सोमो यत्क्षीयते पक्षे पक्षे वापि च वर्द्धते ।
अमायां न स दृश्येत मायेयं मम तत्त्वतः‡ ॥ १० ।
हेमन्ते सलिलं कूपे उष्णं भवति सुन्दरि§ ।
भवेच्च शीतलं ग्रीष्मे मायेयं मम तत्त्वतः ॥ ११ ।
पश्चिमां दिशमास्थाय यदस्तं याति भास्करः ।
उदेति पूर्वतः प्रातर्मायेयं मम सुन्दरि ॥ १२ ।
शोणितञ्चैव शुक्रञ्च उभे ते प्राणिसंस्थिते ।
गर्भे च जायते जन्तुर्मायेयं मम सुन्दरि॥ ॥ १३ ।
जीवं प्रविश्य गर्भन्तु सुखदुःखे च विन्दति ।
जातश्च विस्मरेत्सर्वमेषा माया ममोत्तमा ॥ १४ ।
आत्मकर्माश्रितो जीवो नष्टसंज्ञो गतस्पृहः ।
कर्माणा नीयतेऽन्यत्र मायैषा मम चोत्तमा ॥ १५ ।

* वर्षतीति साध ।

† प्रपूरयेदिति (ग) ।

‡ सुन्दरीति (ग) ।

§ तत्त्वत इति (ग) ।

॥ मम मायेत्यनुत्तमा इति (ग) ।

शुक्रशोणितसंयोगाज्जायते मम जन्तवः ।
 अङ्गुल्यश्चरणी चैव भुजौ शीर्षं कटिस्तथा ॥ १६ ।
 पृष्ठं तथोदरश्चैव दन्तौष्ठपुटनासिकाः* ।
 कर्णौ नेत्रे कपालौ च ललाटं जिह्वया सह ॥ १७ ।
 एतया मायया युक्ता जायन्ते यदि जन्तवः ।
 तस्यैव जीर्यते भुक्तमग्निना पीतमेव च ।
 अधश्च स्रवते जन्तुरेषा माया ममोत्तमा ॥ १८ ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च रसो गन्धश्च पञ्चमः ।
 अन्नाद्यवर्तते जन्तुरेषा माया मम प्रिया ॥ १९ ।
 सर्व्वर्तुषु निजाकारः स्थावरे जङ्गमे तथा ।
 तत्त्वं न ज्ञायते तस्य मायैषा मम सुन्दरि ॥ २० ।
 आपो दिव्यास्तथा भीमा आपो येषु प्रतिष्ठिताः ।
 नद्यो वृद्धिः† प्रयान्त्यत्र मायैषा मम सुन्दरि‡ ॥ २१ ।
 वृष्टौ बह्मदकाः सर्व्वे§ पल्वलानि सरांसि च ।
 ग्रीष्मे सर्व्वाणि शुष्यन्ति एतन्मायाबलं मम ॥ २२ ।
 हिमवच्छिखरान्मुक्ता नाभ्रा मन्दाकिनी नदी ।
 गां गता सा भवेद्गङ्गा मायैषा मम कीर्त्तिता ॥ २३ ।

* नामिकमिति कौवैकत्वं साधु ।

† न च वृद्धिमिति (ग) ।

‡ मायैषा परमा ममेति (ग) ।

§ अत्र पुंस्त्वमर्थम् ।

•
 मेघा वहन्ति* सलिलमुद्धृत्य लवणार्णवात्† ।
 वर्षन्ति मधुरं लोके एतन्मायाबलं मम ॥ २४ ।
 रोगार्ता जन्तवः केचिद्भक्षयन्ति महीषधम् ।
 तस्य वीर्यं समाश्रित्य मायान्तु विसृजाम्यहम् ॥ २५ ।
 औषधे दीयमानेऽपि जन्तुः पञ्चत्वमेति यत् ।
 निर्वीर्यमौषधङ्गत्वा कालो भूत्वा हराम्यहम् ॥ २६ ।
 प्रथमं जायते गर्भः पश्चादुज्जायते पुमान् ।
 जायते मध्यमं रूपं ततोऽपि जरया युतः‡ ।
 तत इन्द्रियनाशश्च एतन्मायाबलं मम ॥ २७ ।
 यद्भूमौ निहितं बीजं तस्मात्तज्जायतेऽङ्कुरम् ।
 पुनश्च पत्रादियुतमेतन्मायाबलं मम ॥ २८ ।
 एकबीजात्प्रकीर्णं चै जायन्ते तानि भूरिशः ।
 तत्रामृतं विसृजामि§ मायायोगेन भूरिशः॥ ॥ २९ ।
 लोक एवं विजानाति गरुडो वहतेऽच्युतम् ।
 भूत्वा वेगेन गरुडो वहाम्यात्मानमात्मना ॥ ३० ।
 या एता देवताः सर्वा यज्ञभागेन तोषिताः ।

* वर्षन्तीति (ग) ।

† लवणं सलिलार्णवे इति (ग) ।

‡ मध्यमस्तत्र ततोऽपि जरसा पुनरिति (ग) ।

§ वे सृजामीति (ग) ।

॥ माधवीति (ग) ।

मायामेतामहं कृत्वा तौषयामि दिवौकसः* ॥ ३१ ।
 लोकाः सर्वे विजानन्ति देवा नित्यं मखाग्निनः ।
 मायामेतामहङ्कृत्वा यक्ष्यामि त्रिदिवौकसः ॥ ३२ ।
 सर्वोऽपि भजते लोका यष्टारश्च वृहस्पतिम् ।
 मायामाङ्गिरसीङ्कृत्वा याजयामि दिवौकसः† ॥ ३३ ।
 सर्वे लोका विजानन्ति वरुणः पाति सागरम् ।
 मायान्तु वारुणीङ्कृत्वा रक्षामि च महार्णवम्‡ ॥ ३४ ।
 सर्वे लोका विजानन्ति कुवेरोऽयं धनेश्वरः ।
 कुवेरमायामादाय अहं रक्षामि तद्धनम् ॥ ३५ ।
 एवं लोका विजानन्ति वृत्रः शक्रेण सूदितः ।
 शाक्रीमायां समास्थाय मया वृत्रो निघृदितः ॥ ३६ ।
 एवं लोका विजानन्ति आदित्यश्च ध्रुवो महान् ।
 मेरुं मायामयङ्कृत्वा वहाम्यादित्यमेव च ॥ ३७ ।
 एवमाभाषते लोका जलं वा§ नश्यतेऽखिलम् ।
 बड्गवामुखमास्थाय पिबामि तदहं जलम् ॥ ३८ ।
 वायुं मायामयङ्कृत्वा मेघेषु विसृजाम्यहम् ।
 यदीदम्भाषते लोकः कुत्रैतत्तिष्ठते जलम् ॥ ३९ ।
 देवा अपि न जानन्ति अमृतं कुत्र तिष्ठति ।

* पृच्छामि विदशान् मदेति (ग) ।

† दिवौकसामिति (ग) ।

‡ मोक्षयामि महोदधिमिति (ग) ।

§ जले किमिति (ग) ।

मम मायानियोगेन तिष्ठति ह्यौषधं वने ॥ ४० ।
 लोको ह्येवं विजानाति राजा पालयते प्रजाः ।
 राजमायामहङ्गत्वा पालयामि वसुन्धराम् ॥ ४१ ।
 ये तु वै द्वादशादित्या उद्देश्यन्ति युगक्षये ।
 प्रविश्य तानहं भूमे मायां लोके सृजाम्यहम् ॥ ४२ ।
 सूर्यस्य चांशुना भूमेऽ* लोकेषु पत्यते सदा ।
 मायामंशुमयीङ्गत्वा पूरयाम्यखिलं जगत् ॥ ४३ ।
 वर्षन्ते यत्र संवर्त्ता धारैर्मुग्धलसन्निभैः ।
 मायां सांवर्त्तकीं गृह्य पूरयाम्यखिलं जगत् ॥ ४४ ।
 यत्स्वपामि वरारोहे शेषस्योपरि धारिणि ।
 अनन्तमायया चाहं धारयामि† स्वपामि च ॥ ४५ ।
 वराहमायामादाय भूमे जानासि किं न वै ।
 देवा यत्र निलीयन्ते सा माया मम कीर्तिता ॥ ४६ ।
 त्वञ्चापि वैष्णवीं मायां कृत्वा जानासि किं न तत्‡ ।
 धारितासि च सुश्रोणि वारान् सप्तदशैव तु ॥ ४७ ।
 माया तु मम देवीयं कृत्वा ह्येकार्णवां महीम् ।
 मम मायाबलं ह्येतद्येन तिष्ठाम्यहं जले§ ॥ ४८ ।

* भूमि इति (ग) । एवं परत्रापि ।

† तां वहामि स्वपामि चेति (ग) ।

‡ कस्माज्जानासि नैव चेति (ग) ।

§ जलमिति (ग) ।

प्रजापतिञ्च रुद्रञ्च सृजामि च वहामि च* ।

तेऽपि मायां न जानन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ ४९ ।

अथो पितृगणाश्चापि य एते सूर्यवर्चसः† ।

मायां पितृमयीं ह्येतां गृह्णामीति च तत्त्वतः ॥ ५० ।

किन्तु त्वयैव सुश्रीणि अन्यच्च शृणु सुन्दरि ।

ऋषिर्मायानुसारेण स्त्रिया योनिं प्रवेशितः ॥ ५१ ।

ततो विष्णोर्वचः श्रुत्वा श्रोतुकामा वसुन्धरा ।

कराभ्यामञ्जलिङ्गत्वा वाक्यमेतत्तदब्रवीत् ॥ ५२ ।

किं तेन ऋषिमुख्येन कृतं कर्म सुदुष्करम् ।

स्त्रीत्वञ्चैव पुनः प्राप्तं स्त्रीर्यानिञ्चैव प्रापितः‡ ॥ ५३ ।

एतन्मे सर्वमाख्याहि परं कौतूहलं मम ।

तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य स्त्रीत्वे यत्कर्म पापकम् ॥ ५४ ।

ततो मद्वा वचः श्रुत्वा हृष्टपुष्टमना§ हरिः ।

मधुरं वाक्यमादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५५ ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि धर्माख्याने च सुन्दरि॥

माया मम विशालाक्षि रोहिणी लोमहर्षिणी ॥ ५६ ।

* हरामि चेति (ग) ।

† सूर्यवर्चस इति (ग) ।

‡ प्रजापतिरिति (ग) ।

§ हृष्टपुष्टमना इति (ग) ।

॥ महामते इति (ग) ।

मायाया मम योगेन सोमशर्मा च कर्षितः* ।
 गतो गतीरनेकाश्च उत्तमाधममध्यमाः ।
 ब्राह्मणत्वं पुनः प्राप्नो मम मायाप्रणोदितः ॥ ५७ ।
 यथा ब्राह्मणमुख्येन प्राप्ता स्त्रीयोनिरेव च† ।
 न तस्य विवृतं कर्म अपराधो न विद्यते ॥ ५८ ।
 ममैवाराधनपरो मम कर्मपरायणः ।
 नित्यं चिन्तयते भूमे मम मूर्त्तिं मनोरमाम् ॥ ५९ ।
 अथ दीर्घेन कालेन तस्य तुष्टोऽस्मि सुन्दरि ।
 तपसा कर्मणा भक्त्या अनन्यमनसा स्तुतः ॥ ६० ।
 ततस्तस्य मया देवि दत्त्वा दर्शनमुत्तमम् ।
 वरेण कृन्दिती विप्रस्तूपस्तुष्टोऽस्मि‡ ते हिज ॥ ६१ ।
 वरं वरय भद्रन्ते तव यद्गृदि वर्त्तते ।
 रत्नानि काञ्चनं गावस्तथा राज्यमकण्टकम् ॥ ६२ ।
 अथवेच्छसि तं स्वर्गं यत्र सौख्यं वराङ्गनाः§ ।
 धनरत्नं समृद्धं हि हेमभाण्डविभूषितम् ॥ ६३ ।
 यत्र सर्वा दिव्यरूपा भवन्त्यप्सरसः पराः ।

* कर्षित इति (ग) ।

† स्त्रियाथोनिश्च प्रापिता इति (ग) ।

‡ साधुस्तुष्टोऽस्मीति (ग) ।

§ स्वर्गं वा यत्र ते चाप्सरोगणाः इति (ग) ।

ददामि ते वरं विप्र यावत्ते चित्तचिन्तितम् ॥ ६४ ।

ततो मम वचः श्रुत्वा स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।

शिरसा पतितोभूमौ मामुवाच प्रियं वचः ॥ ६५ ।

अथ नो कृप्यसे देव वरं समनुयाचते ।

यत्त्वया भाषितन्देव मम देयं यदृच्छया ॥ ६६ ।

न चाहं काञ्चनं गावो न च स्त्रीराज्यमेव च ।

स्वर्गं वाप्सरसो वापिः ॥ ऐश्वर्यं न मनोहरम् ॥ ६७ ।

तथा स्वर्गसूहस्राणामेकञ्चापि न रोचते ।

ज्ञातुमिच्छामि ते मायां यया क्रीडसि माधव ॥ ६८ ।

ततस्तस्य वचः श्रुत्वा स मया तत्र भाषितः ।

किं मायया ते विप्रेन्द्र अकार्यं पृच्छसे द्विज ।

देवा अपि न जानन्ति विष्णुमायाविमोहिताः ॥ ६९ ।

ततो मम वचः श्रुत्वा स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मायया च प्रणोदितः ॥ ७० ।

* अत्र चेच्छमि विप्रेन्द्र ऋषीणां चोत्तम ऋषिः ।

भविता भागतथैव मम कर्मपरायणः ।

अथ चेच्छमि कन्यानां सहस्रं दिव्यमत्तमम् ॥

धनरत्नमसद्धानां हेमभाण्डविभूषितम् ।

सर्व्वासं दिव्यरूपाणां भवन्त्यम्बरभोगणाः ।

ददामि ते वञ्छेव विप्र यत्ते विचिन्तितमिति (ग)

† भूम्यामुवाच मधुरं गिरमिति (ग) ।

‡ नाप्सरानैव च स्वर्गमिति (ग) ।

यदि तुष्टोऽसि मे देव कर्मणा तपसाऽथवा ।
 तव देव प्रसादेन ममैवं दीयतां वरम् ॥ ७१ ।
 ततस्तु स मया प्रोक्तस्तपस्वी ब्राह्मणस्तथा ।
 गच्छ कुञ्जाम्बुके गङ्गास्रातो मायान्तु गच्छसि ॥ ७२ ।
 ममैवं वचनं श्रुत्वा कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ।
 कुञ्जाम्बुके देवि विप्रो मम मायाभिलाषुकः* ॥ ७३ ।
 ततः कुण्डी त्रिदण्डी च मात्राभाण्डञ्च यत्नतः ।
 स्थापयित्वा यथान्यायं तीर्थमाराधयद्यथा† ॥ ७४ ।
 ततो ह्यवतरद्गङ्गा विधिदृष्टेन‡ कर्मणा ।
 अवगाह्य ततो गङ्गां सर्वगात्रे च क्लेदिते§ ।
 तावन्निषादसदने तत्स्त्रीगर्भे गतोऽभवत्॥ ७५ ।
 हृदयेऽचिन्तयत्तत्र गर्भक्लेशेन पीडितः ।
 अहो कष्टं मया किंस्वित्कर्म॥ वा दुष्कृतं कृतम् ।
 योऽहं निषादगर्भेऽस्मिन्वसामि नरकेषु च ॥ ७६ ।
 धिक्कृतो धिक् च मे कर्म धिक् फलं धिक् च जीवितम् ।

* मायाभिकाङ्क्षयति (ग) ।

† तीर्थान्याराधयद्यथेति (ग) ।

‡ विधिश्चेष्टेनेति (क), (ख) ।

§ सर्वगात्राणि क्लेदिता इति (ग) ।

॥ निषादस्य गृहे गर्भस्तिष्ठते स च ब्राह्मण इति (ग) ।

॥ किञ्चिदिति (ग) ।

योऽहं निषादगर्भेऽस्मिन्पीडामि मलसङ्कुले* ॥ ७७ ।

अस्यां त्रिशतसङ्कीर्णे† नवद्वाराभिसंहते ।

पुरीषमूत्रसङ्कीर्णे मांसशोणितकर्ममे ॥ ७८ ।

दुर्गन्धे दुःसहे चैव वातिकश्लेष्मपैत्तिके ।

बहुरीगसमाकीर्णे बहुदुःखसमाकुले ।

अलं किं तेन चोक्तेन दुःखान्यनुभवाभि च ॥ ७९ ।

कुतो विष्णुः कुतो ब्राह्मं कुतो गङ्गाजलानि च ।

गर्भसंसारनिष्क्रान्तः पश्चादाप्सयामि तां क्रियाम् ॥ ८० ।

एवं चिन्तयमानस्तु शीघ्रं गर्भाद्विनिःसृतः ।

भूम्यान्तु पततस्तस्य नष्टं यत्पूर्वचिन्तितम्‡ ॥ ८१ ।

अजायत§ ततः कन्या निषादस्य गृहे तदा ।

धनधान्यसमृद्धस्य वर्तते स च ब्राह्मणः ॥ ८२ ।

न च संज्ञायते किञ्चिद्विष्णुमायाप्रमोहिता ।

अथ दीर्घस्य कालस्य कृतोद्वाहा यशस्विनी ।

पुत्रान् दुहितरथैव जनयामास मायया ॥ ८३ ।

भक्षामक्षच्च खादेत पेयापेयञ्च तत्पिवेत् ।

* घनसङ्कुले इति (ग) ।

† त्रिभिश्चाद्विशतैः पूर्ये इति (ग), तथाऽतः परं षट् पादा न सन्ति ।

‡ नष्टं तद्वि विचिन्तितमिति (ग) ।

§ प्रजाता इति (ग) ।

¶ विष्णोरिति (ग) ।

जीवानि* चैव सततं घातितानि ततस्ततः ॥ ८४ ।
 कार्याकार्यं न जानीते वाचावाच्यन्तयेति च ।
 गम्यागम्यं न जानाति मायाजालेन मोहितः† ॥ ८५ ।
 पञ्चाशद्वर्षके काले मयाख्यातः स ब्राह्मणः ।
 घटं गृहीत्वा विड्लिप्तवस्त्रक्षालनकारणात् ॥ ८६ ।
 तीरे निक्षिप्य वस्त्रं स घटञ्च विनिधाय हि ।
 स्नातुं गङ्गाजले स्थित्वा विगाहयति जाह्नवीम् ॥ ८७ ।
 प्रस्वेदघर्मसन्तप्तः स शिरःस्नानमीहते‡ ॥
 जातस्तपोधनस्तत्र दण्डी कुण्डीधरः पुनः ॥ ८८ ।
 यत्र§ पश्यति विप्रोऽसौ मात्रां कुण्डीन्विदण्डकम् ।
 वस्त्रादि दर्शितञ्चैव यत्र संस्थापितं पुरा ॥ ८९ ।
 तत्तेन सर्व्वं सन्दृष्टं जाते ज्ञाने तु पूर्व्ववत्¶ ॥
 विप्रेण ज्ञातुकामेन विष्णुमायां यथा पुरा॥ ॥ ९० ॥
 तत उत्तरतस्तत्र गङ्गायान्तु तपोधनः ।
 सव्रीडो गृह्णते** वासो योगञ्च परिचिन्तयन् ॥ ९१ ॥

* क्लीबत्वमार्पणम् ।

† मायया मम मोहित इति (ख) । आत्मविक्रयमेव चेति क्वचित् ।

‡ सशिरश्चायमीहते इति (ग) ।

§ तत इति (ग) ।

¶ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

॥ जातज्ञानेन विष्णुमायाभिकाङ्क्षयेति (ग) ।

** गृह्णातीति साधु ।

उपविश्य च गङ्गायाः पुलिने समवालुके ।
 ततो विन्दति चात्मानं तपसा यत्तदा कृतम् ॥ ८२ ।
 मया किं कर्म पापेन कृतं निन्द्यं सुदुष्करम् ।
 एवं निन्दति चात्मानं धिक्कुर्वन् साधुदूषितम् ॥
 आचारो वा परिभ्रष्टो येनाहं प्रापितस्त्रिमाम् ॥ ८३ ।
 निपादस्य कुले जाता भक्ष्याभक्ष्याश्च भक्षिताः ॥
 जीवाश्च घातिताः सर्वे जलस्थलदिवोक्तसः ॥ ८४ ।
 पेयापेयश्च मे पीतं विक्रीताद्याप्यविक्रियाः ।
 अगम्यागमनश्चैव वाच्यावाच्यं न रक्षितम् ॥ ८५ ।
 वेश्मन्यभोज्यभोज्यश्च भुक्तश्चैव न संग्रहः ।
 पुत्रा दुहितरश्चैव निपाटाज्जनिता मया ॥ ८६ ।
 ततः किञ्चापराधं वा केन वा तद्विचिन्तये ।
 येनाहं प्रापितो ह्येनां नैपाटीमादृशीं दशाम् ॥ ८७ ।
 एतस्मिन्नलरं भूमिं निपादः क्रोधमृच्छितः ।
 पुत्रैः परिवृतस्तत्र मायातीर्थमुपागतः ॥ ८८ ।
 ततो मृगयते भार्यां भक्तियुक्तां शुभेक्षणाम् ॥

* उपविश्यादिति (ग) ।

† तद्विचिन्तयामिति (ग) ।

‡ एतदर्थं ग पुनर्कं नास्ति ।

§ भक्ष्याभक्ष्यस्य भक्षितमिति (ग) ।

॥ जलजाः स्थलजाश्च ये इति (ग) ।

॥ भक्तिमान् शुभलक्षणामिति (ग) ।

परिपृच्छति चैकैकं तप्यमानं तपोधनम् ॥ ९९ ।
 किं नु पश्यथ भार्या मे गङ्गातीरमुपागता ।
 घटमादाय हस्तेन आगता जनकारणात् ॥ १०० ।
 तत्रैव च नराः सर्वे मायातीर्थमुपागताः ।
 पश्यन्ते, च परिव्राजं कुम्भञ्चैव यथास्थितम् ॥ १०१ ।
 ततो दुःखेन सन्तप्तः अपश्यंश्च स्वकां प्रियाम् ।
 दृष्ट्वा पटञ्च कुम्भञ्च करुणं पर्यवेदयत् ॥ १०२ ।
 इदं वामथ कुम्भञ्च नदीकले च तिष्ठति ।
 न चापि दृश्यते भार्या मम गङ्गामुपागता ॥ १०३ ।
 अथ केनापि ग्राहेण स्त्रायमाना तपस्विनी ।
 गृहीता तोयमध्यन्तु जिह्वालाडेन चाबला ॥ १०४ ।
 न चाप्रियं मयाऽस्युक्ता कदाचिदपि वाचकम् ।
 स्वप्नेऽपि नाक्तपूर्वासि कदाचिदपि चाप्रियम् ॥ १०५ ।
 अथवापि पिशाचेन भक्षिता भूतराक्षसैः ।
 आकृष्टा किं नु रोगेण गङ्गातीरं समाश्रिता ॥ १०६ ।
 किङ्कृतं दुष्कृतं पूर्वं मया कर्म सुमङ्गटम् ।
 येन मत्पुत्रतो भार्याप्यदृष्टा विगतिं गता ॥ १०७ ।
 एहि मे सुभगे कान्ते मम चित्तानुवर्तिनि ।
 पश्यैताञ्चालकान् भीतान् क्लिश्यमानानितस्ततः ॥ १०८ ।

* अतः पर (ग) पदाकी

क गताभि प्रियेऽस्माकं त्यक्ता पुत्रान् गृहे च माम् ।

बाला दुहित्वा गीदिति दुषार्या स्तनपायिनः त अ'कोऽविही वर्तते ।

मां पश्यस्व वरारोहे त्रींशुपुत्रानतिबालकान् ।
 दुहितृः पश्य चत्वारि सार्धंस्तु मम मानदे ॥ १०८ ।
 मम पुत्रा रुदन्त्येते बालकास्तव लालमाः ।
 नियच्च दारिका रज मम दुष्कृतकारिणः ॥ ११० ।
 कानं मां क्षुधितश्चैव क्षाम्यसे त्वं पिपासितम् ।
 एवमुक्ता च कक्ष्याणि मम भक्त्या व्यवस्थिता ॥ १११ ।
 एव विलपमानस्य निषादस्य हतस्ततः* ।
 सत्रीङ्गः† भाषते विप्रो निषादं गच्छ नास्ति सा ।
 सुखं योगञ्च ते नीत्वा सा गता क्षान्तिवृत्तये‡ ॥ ११२ ।
 तं रुदन्तं तथा दृष्ट्वा कारुण्येन परिप्लुतः ।
 निषादं भाषते तत्र गच्छ किं परिक्रियमिह ॥ ११३ ।
 बालान्त्वान्परिरक्षस्व आहारैर्विविधैरपि ।
 एते न त्यजनीयान्ते कदाचिदपि पुत्रकाः ॥ ११४ ।
 परिव्राजवचः श्रुत्वा निषादस्तस्य सन्निधा ।
 उवाच सधुरं वाक्यं दुःखशोकपरिप्लुतः ॥ ११५ ।
 अहो मुनिवरयेष्ट अहो धर्मभृतां वरः॥ ।

* पश्यति माय किं मां पश्यति ग ।

† यतस्तत इति (ग) ।

‡ सत्रीङ्ग इति (ग) ।

§ सुख योग समाख्यातं पुत्रमाप्योगतो हि य इति (ग) ।

॥ परिक्रियमिह इति माय ।

॥ परिप्लुतमिति (ग) ।

** धर्मविदां वरेति ग ।

मान्स्वितोऽस्मि त्वया विप्र वचनैर्मधुराक्षरैः ॥ ११६ ।
 निषादस्य वचः श्रुत्वा स मुनिः संगितव्रतः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं दुःखशोकपरिप्लुतः* ॥ ११७ ।
 मारोदीर्घचिम्† भद्रन्ते तवाहं सा प्रियाऽभवम्‡ ॥
 गङ्गातीरं समासाद्य मुनिर्जातोऽस्माहं तथा§ ॥ ११८ ।
 परित्राजवचः श्रुत्वा निषादो विगतज्वरः ।
 श्लक्ष्णं वचनमादाय प्रत्युवाच द्विजोत्तमम् ॥ ११९ ।
 किमिदं भाषमे विप्र अव्यक्तं यत्कदाचन ।
 न भाव वा यद्वटितं स्त्रियः पुंस्त्वं सदैव हि ॥ १२० ।
 निषादस्य वचः श्रुत्वा ब्राह्मणोदु खमूर्च्छितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं गङ्गातीरे च धीवरम् ॥ १२१ ।
 शीघ्रं गच्छ स्वकन्देशमेतान् गृह्य स्ववालकान् ।
 सर्वेऽत्राद्य यथासंख्यं स्नेहः कर्त्तव्य एव च ॥ १२२ ।
 स तेन चोदितो ह्येवं निषादो नावगच्छति ।
 मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच द्विजोत्तमम्॥ ॥ १२३ ।
 किं त्वया दुष्कृतं कर्म कृतं पूर्वं पुरातनम् ।

* एतदुर्द्ध (ग) पुस्तके नास्ति ।

† वक्ष्येति (ग) ।

‡ प्रवरस्त्रिय इति (ग) ।

§ जातोऽस्मि च तत्र स्त्रियेति (ग) ।

॥ स ब्राह्मणमिति (ग) ।

मम यद्वाचसे चैव स्त्रीत्वं प्राप्तोऽसि तत्कथम्* ॥ १२४ ।

केन द्रोणेण प्राप्तस्त्वं स्त्रीत्वं भूत्वा पुमाग्युनः ।

पुंस्त्वं चैव कथं प्राप्त एतदाचक्ष्व पृच्छतः† ॥ १२५ ।

एवं तस्य वचः श्रुत्वा स ऋषिः संशितव्रतः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मायातीर्थजलेचरम् ॥ १२६ ।

निषाद शृणु तत्त्वेन मत्कथाञ्च प्रजल्पतः‡ ॥

न मया दुष्कृतं किञ्चित्कृतं कुत्रापि तत्त्वतः§ ॥ १२७ ।

एकभक्तं सुमाचारे अभक्ष्यच्चैव वर्जितम् ।

स मयाराधितो देवो लोकनाथो जनार्दनः ।

कर्म्मभिर्वहुभिश्चैव मयादर्शनकाङ्क्षिणा ॥ १२८ ।

अथ दीर्घेण कालेन मया दृष्टो जनार्दनः ।

वरेण छन्दयामास बहुधा मायया ततः॥ ॥ १२९ ।

मया नाभीषितस्तस्माद्दीयमानो वरस्ततः॥ ।

मायां मे दर्शय विभो विष्णो प्रणतवत्सलः** ॥ १३० ।

* अहं तेऽद्य वरस्त्रिय इति (ग) ।

† केन द्रोणेण प्राप्तस्त्वं स्त्रियत्वं ऋषियुक्त्वम् ।

‡ मुनित्वञ्च कथं प्राप्तं एतदाचक्ष्व पृच्छतः ॥ इति (ग) ।

§ यां कथां मम तत्त्वत इति (ग) ।

॥ कृतमेव हि किञ्चित् इति (ग) ।

॥ तदनन्तरमिति (ग) ।

॥ न मया क्षेपितस्तत्र दीयमानो वरस्तत इति (ग) ।

** इच्छिता च मया तत्र विष्णुमाया महान्वर्यति (ग) ।

ततो मां भाषते विष्णुर्मायां दृष्ट्वा क्षलं द्विजम् ।
मया पुनः पुनश्चोक्तो मम प्रीत्या प्रदर्शयन्* ॥ १३१ ।
ततोऽहस्तेन चाप्युक्तस्तर्हि द्रक्षत्यलं भवान् ।
गच्छ कुजाम्बके गङ्गां स्नात्वेत्यस्तर्हितोऽभवत्† ॥ १३२ ।
अहं मायाप्रलोभेन गङ्गातीरमुपागतः ।
दण्डं कुण्डीश्च वस्त्रञ्च तीरं संस्थाप्य यत्नतः ।
ततः स्नानविधानेन निमग्नस्तज्जलेऽमले‡ ॥ १३३ ।
न तत्र किञ्चिज्जानामि किमिदं किं प्रवर्त्तते ।
निषादीगर्भसम्भूतैस्तव पत्राभवन्ततः॥ ॥ १३४ ।
केनचित्कारणेनात्र प्रविष्टो जाह्नवीजले ।
स्नात्वाऽपश्यं पूर्व्ववच्च तावज्जातो ऋषिस्त्वहम्॥ ॥ १३५ ।

* किन्ते मायिनं ब्राह्मण इति (ग) ।

† (ग) पुलके एतदहं, परशोकपुष्पाहं च न स्तः ।

‡ गच्छ कुजाम्बकं श्रेष्ठं स्नानं कुरु च जाह्नवी ।

एवं ततोऽवरोक्षोक्ता विष्णुस्यान्तरधीयत इति ग ।

§ अत्र (ग) पुलके पाठभेदो यथा —

स्थापितं दण्डकुण्डे च पात्रं वस्त्रञ्च निक्षिपेत् ।

उचितेनोपचारेण निमग्ना सलिलान्धसोति ॥

॥ सञ्चमेव विजानामि योनिषादगृहेऽवसमिति (ग) ।

॥ लोभसोऽहं कामार्थक्रीडनं च परिमृतः ।

ततः केनापि कर्मण जलकृत्यमुपागतः ।

निमग्ना सलिलं चात्र जातोऽस्मि ब्राह्मणोऽहमिति (ग)

निषाद पश्य कुण्डीं च मातां वस्त्रं यथा पुरा* ।
 पञ्चाशद्वर्षदेशीयो जातोऽस्मि त्वद्गृहे वसन्† ।
 दण्डवस्त्रादि यत्किञ्चिन्न जीर्णं गङ्गाया हृतम्‡ ॥ १३६ ।
 एवं तेन ततश्चोक्तो निषादोऽदृश्यतां गतः ।
 ये च ते बालकास्तत्र तेषां कश्चिन्न दृश्यते ॥ १३७ ।
 स ततो ब्राह्मणो देवि तपस्तपति निश्चितः ।
 ऊर्ध्वश्रोत्रोऽर्ध्वाङ्घ्रश्च तायुभक्षपरायणः ॥ १३८ ।
 तस्य वै तिष्ठमानस्य अपराहन्तुः‡ जायते ।
 ततः प्रमुच्यते तोयं देवि कृत्वा यथोचितम् ॥ १३९ ।
 कर्मण्यानि च पुष्पाणि आहृत्य अहयान्वितः॥ ।
 अर्घयित्वा यथान्धायं वीरासनमुपागतः ॥ १४० ।
 हृतम् ब्राह्मणेर्मुख्यैर्गङ्गास्नानेषु वै द्विजः ।
 ऊचुस्ततो द्विजास्तत्र तपस्विनमनिन्दितम् ॥ १४१ ।
 पूर्व्वाल्ले स्थापयित्वा च मातां कुण्डीं त्रिदण्डकम् ।
 इतो गतोऽसि ब्रह्मेन्द्र स्थापयित्वा तु धीवरान् ।
 विस्मृतं किं त्वया स्थानं कथं शीघ्रं न चागतः ॥ १४२ ।
 ततो विप्रवचः श्रुत्वा तूष्णीमासीन्मुनिस्तदा ।

* सन्धीवरमिति ग ।

† पञ्चाशद्वर्षदेशीयोऽपि तत्तन्मन्त्रं न ज्ञायतीति ग ।

‡ न शीर्णोद्यम्बराः सर्वे आहृत्या नैव ते हृता इति ग ।

§ अपराहन्तु इति ग ।

॥ अकर्मण्येषु पुष्पेषु समाध्वनयतः सदेति ग ।

ब्राह्मणानुगतं स्थानमात्मनात्मानुसंस्थितः ॥ १४३ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।
 अथ पञ्चाशद्वर्षाणि अभावस्याथ चैव हि ॥ १४४ ।
 कथमेतावतकालं मामृचुर्ब्राह्मणाय किम् ।
 पूर्वार्हे स्थापयित्वा त्वं स्वां मावाद्यापराह्निके ।
 कथं कालेऽनुसम्प्राप्तः किमेतदिति भाषते ॥ १४५ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि ब्राह्मणाय ततो मया ।
 दर्शयित्वा निजं रूपं तमवाचमिदम्भरे ॥ १४६ ।
 किमिदं भ्रान्तरूपोऽसि किं वा त्वं दृष्टवानसि ।
 पश्यामि त्वां व्यग्रमिव सावधानोऽभवं स्वयम् ॥ १४७ ।
 एवमुक्तः स तु मया भूमौ कृत्वा गिरः स्वकम् ।
 उवाच दुःखितो दीनो निःश्वस्य च मुहुर्मुहुः ॥ १४८ ।
 अहो देव हिजा एते मां वन्दन्तिः जगद्गुरो ।
 पूर्वार्हे स्थापयित्वा त्वं वस्त्रं दण्डकमण्डलम् ।
 आगतोऽस्यपराह्णे किं स्थलं विस्मृतवानसि ॥ १४९ ।
 अहं व्याधस्य वै भूत्वा भार्या च व्याधयोनिजा ।
 पञ्चाशद्वर्षपर्यन्तं तत्र स्थित्वा ततः किल ॥ १५० ।
 तस्माच्चैव त्वयः पुत्रास्तिस्रयापि च कन्यकाः ।

* अभावस्या नृ एष वै इति (ग) ।

† दर्शितं तस्य चात्मानं दिव्यरूपेण वर्धमेति (ग) ।

(ग) पुष्पकेऽत्र कति श्लोकाः परित्यक्ताः ।

‡ वन्दन्ते इति साधु ।

जातान्येवमपत्यानि दुष्टकर्मकृतस्तथा ॥ १५१ ।
 स्नातुं कदाचिन्नङ्गायां गतोऽहं तीरभूमिगः ।
 स्थापयित्वाद्य स्वं वस्त्रं मग्नः स्नास्यञ्जलेऽमले ।
 उन्मज्य स्वयं पुनश्चैव प्राप्तां रूपं मुनिसुतम् ॥ १५२ ।
 किं मया विकृतं कर्म सेवमानेन माधव ।
 तपय तप्यमानेन किं मया विकृतकृतम् ॥ १५३ ।
 भक्षितं किमकर्मण्यं सेवमानेन चाच्युत ।
 व्यभिचारय मे तत्र को जातस्तु तवार्चने ॥ १५४ ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन येनाहं नरकं गतः ।
 एतच्चिन्ताव्याकुलोऽहं निर्बोध भगवन्मम ॥ १५५ ।
 मायाबुद्धेन हि मया पूर्वं विज्ञापितो ह्यसि ।
 नान्यत्स्मरामि पापञ्च नरकं येन पातितः ॥ १५६ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा कारुण्यं परिदेवितम् ।
 उक्तवानस्मि तं विप्रं दुःखमन्तसमानमम् ॥ १५७ ।
 मा दुःखं कुरु विप्रेन्द्र आत्मदोषममुद्भवम् ।
 विकर्मं न कृतं किञ्चिदपि मे विप्र पूजने ।
 येन दुःखमनुप्राप्तं तिर्यग्यानिञ्च वै गतः ॥ १५८ ।
 उक्तमेव मया पूर्वं शृणु ब्राह्मणपुङ्गव ।
 वरान्वरय भो ब्रह्मन् त्वं मायां हतवानसि ॥ १५९ ।
 ददामि दिव्यभागान्वै भोमान्वापि तवेप्सितम् ।
 तांस्तु नेच्छसि मायाया दर्शनं हतवानसि ॥ १६० ।
 दृष्टा तु वैष्णवी माया या त्वया ब्राह्मणेप्सिता ।

न गतो दिवसश्चेह नापराहोऽपि कुत्रचित् ।
वर्षाणि चैव पञ्चागन्निषादस्य गृहेऽपि न ॥ १६१ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ।
या एषा वैष्णवी माया त्वया ब्राह्मण ईषिता ॥ १६२ ।
त्वया न तत्कृतं किञ्चिच्छुभं वाशुभमेव वा ।
सर्वं मायामयं तत्र विस्मयात्परितप्यसे ॥ १६३ ।
यत्त्वया दुष्कृतं कर्म व्यभिचारस्य तत्र वै ।
अर्चनञ्च न ते भ्रष्टं तपयैव न नाशितम् ॥ १६४ ।
भवान्तरे कृतं यच्च येनेदं प्राप्तवान्हन ।
दुःखन्तश्च तवाग्यास्ये शृणु ब्राह्मणमत्तमं ॥ १६५ ।
मम भक्ता द्विजाः शुद्धा यत्त्वया नाभिवादिताः ।
तत्पापादीदृशो भोगस्तव जाता हि दुःखदः ॥ १६६ ।
ये च भागवताः शुद्धास्ते नूनं मम मूर्त्तयः ।

* अथ ग. पञ्चकस्य पाठो यथा -

पुनरन्यत्र प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ।
यस्य नैवापराधिन स्वयं कृत्वा भवान्तरे
शुद्धा भागवता विप्र मद्भक्ता नाभिवादिताः ।
तस्य दीपापराधस्य कालं प्राप्तं ततोऽविजः
सर्वथा वन्दनीया वै भक्ता भागवताः शक्तिः ।
ये मां वन्दन्ति विप्रेन्द्र भक्ता भागवता मम ।
वन्दितोऽस्मि हि विप्रेन्द्र सत्यमेतन्न संशयः ।
यो मां पृच्छति चेदेह यस्य वाक्यं न विद्यते । इति ।

तान्विप्रान्ये नमस्यन्ति ते मामेव नमस्यते* ।
 विदितोऽस्मीह विप्रेन्द्र तैरहं नात्र संशयः ॥ १६७ ।
 मम दर्शनकामा ये ते मे भक्ता द्विजास्तथा ।
 शुद्धा भागवताः पूज्या द्रष्टव्याः सर्व्वदा नृभिः ॥ १६८ ।
 विशेषेण कलौ ब्रह्मन्विजरूपो ह्यवस्थितः ।
 तस्माद्ब्राह्मणभक्ता ये ते मद्भक्ता न संशयः ॥ १६९ ।
 यो मां प्राप्तुमिहेच्छेत यस्यावाच्यं न विद्यते ।
 अनन्यमानसो भूत्वा मद्भक्तेषु नियोजयेत् ॥ १७० ।
 गच्छ ब्राह्मणसिद्धोऽसि यदा प्राणान्विमोक्ष्यसि† ।
 तदा गतोऽसि मत्स्थानं श्वेतद्वीपं न संशयः‡ ॥ १७१ ।
 एवमुक्त्वा वरारोहे तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
 सोऽपि द्विजस्तनुत्यक्त्वा मायातीर्थं यशस्विनि ।
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म श्वेतद्वीपमुपागतः§ ॥ १७२ ।
 धन्वी तूणी शरी खड्गी मायाबलपराक्रमः ।
 मात्र पश्यति वै नित्यं मायाबलसुसंस्थितम् ॥ १७३ ।

* नमस्यतीति माधु ।

† प्राणांशत्रैव मन्यस इति (ग) ।

‡ गच्छ मे परमं स्थानं श्वेतद्वीपं मया सहिति (ग) ।

§ अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा —

एवमुक्त्वा मया भूमि स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।

दत्त्वा वरं महाभागे तत्रैवान्तरधीयत ॥

ब्राह्मं देहं स संन्यस्य मायातीर्थं यशस्विनि । इति ।

मायया किन्तव धरे न मायां ज्ञातुमर्हसि ।
 मम मायां न जानन्ति देवदानवराक्षसाः ॥ १७४ ।
 एतत्ते कथितं भूमे मायाख्यानं महौजसम्* ।
 मायाचक्रमिति ख्यातं सर्व्वपुण्यसुखावहम्† ॥ १७५ ।
 आख्यानानां महाख्यानं तपसाञ्च परन्तपः ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं गतीनाञ्च परा गतिः ॥ १७६ ।
 पठेद्यो नित्यं भक्तेषु अभक्तेषु न कीर्त्तयेत् ।
 मा पठेन्नीचमध्येषु मा पटेच्छास्त्रदूषके ॥ १७७ ।
 अग्रतः पृच्छताशूद्रैर्मङ्गलेषु तथाग्रतः ।
 पठते शोभते विप्रो न तु ये शास्त्रदूषकाः ॥ १७८ ।
 कल्पमुत्थाय यो भूमे पठते च दृढव्रतः ।
 तेन द्वादश वर्षाणि ममाग्रे पठितं भवेत् ॥ १७९ ।
 अथ पूर्णेन कालेन पुमाग्नपञ्चत्वमागतः ।
 मङ्गलो जायते देवि वियोनिं न च गच्छति ॥ १८० ।
 य एवं शृणुयान्नित्यं महाख्यानं वसुन्धरे ।
 न स जायेत मन्दात्मा वियोनिं नैव गच्छति ॥ १८१ ।

महौज इति साधु ।

सर्व्वस्य स्वसुखावहमिति (ग) ।

वराह उवाच ।

सर्वं तत्कथयिष्यामि सर्वलोकसुखावहम् ।
यच्च कुब्जाम्बुके पुष्टिर्यच्च तीर्थमनिन्दिते ।
तच्च कात्स्न्येन मे देवि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ॥ ४ ।
यथा कुब्जाम्बुको जातस्ततस्तीर्थं यथाक्रमम् ।
यच्च कर्म यतोभूमे स्नातो याति मृतोऽपि च ॥ ५ ।
युगे सप्तदशे भूमे कृत्वा चैकां वसुधराम् ।
मधुकैटभां तथा हत्वा ब्रह्मणो वचनात्तदा ।
जलसंहरणं कृत्वा ममाधारमुपागतः ॥ ६ ।
पश्यामि तं नतं भूमे रैभ्यं नाम महामुनिम् ।
ममैवाराधने युक्तं सर्वकर्मसु निष्ठितम् ।
युक्तिमन्तङ्गुणञ्च शुचिं दत्तं जितेन्द्रियम् ॥ ७ ।
दशवर्षसहस्राणि ऊर्ध्वबाहुः स तिष्ठति ।
सहस्रञ्चाम्बुभक्षेण तथा शैवालभक्षणम् ।
वर्षाणाञ्च शतं पञ्च तिष्ठते स महामुनिः ॥ ८ ।
ततः प्रीतोऽस्मग्रहं देवि रैभ्यस्य च महात्मनः ।
भक्त्या च परया चैव तेन चाराधितो ह्यहम्* ॥ ९ ।

(ग) पुम्बुकेऽत्र पाठभेदो यथा

ममैवाराधने युक्ती धर्मकर्मसु निष्ठितः ।

मधुच कौटभं हत्वा प्रसन्नेन च चोदितः ॥

महामुनिं ततः कृत्वा गङ्गादागमुपागतः ।

पश्यामि तच्च तं भूमि भुक्तिभुक्तिमताम्बुके

ततो वै तप्यमानन्तः* गङ्गाद्वारमुपागतम् ।
 आम्नवृक्षं समासाद्य दृष्टः स मुनिपुङ्गवः ॥ १० ।
 दर्शितोऽयं मया चात्मा हेतुमात्रेण केनचित् ।
 मया यदाश्रितश्चात्मस्तेन कुञ्जत्वमागतः† ॥ ११ ।
 एवं कुञ्जाम्रकं ख्यातं स्थानमेतन्मनस्विनि‡ ॥
 मृतापि§ तत्र गच्छन्ति मम लोकाय केवलम् ॥ १२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तत्कृणुष्व वसुन्धरे ।
 दृष्ट्वा स मामृपिद्यैव यानि वाक्यानि भाषते ॥ १३ ।
 एवं तत्र मया दृष्टः कुञ्जरूपं समास्थितः ।
 जानुभ्यामवनिङ्गत्वा किञ्चिदेव प्रभाषते ॥ १४ ।
 नमस्कृत्य स्थितं तन्तु मुनिं वै संश्रितव्रतम् ।
 वरेण छन्दयामास अहम्प्रीतमना धरेण ॥ १५ ।

गुणज्ञश्च यच्चिं दक्षं जितात्मानं जितेन्द्रियम् ।

दशवर्षमहर्माणि ऊर्ध्ववाहुः सहस्रकम् ॥

सहस्रं वायुभक्त्यथ पुनःशैवान्भक्षणम् ।

वयोणाञ्च शतं पञ्च तिष्ठते स महामुनिः ॥ इति :

तप्यमानन्तु इति (ग) ।

+ एतद्वृक्षं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ यशस्विनीति (ग) ।

§ मृता अपीति साधु ।

¶ श्लोक एव (ग) पुस्तके एवं पठितः -

जानुभ्यां पतितं दृष्ट्वा तं मुनिं शंसितव्रतम् ।

वरेण छन्दितस्तस्य यत्तस्यैव च रोचते ॥ इति ।

ममैव वचनं श्रुत्वा स मुनिस्तपसान्वितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं प्रसादार्थी* महायशः ॥ १६ ।
 यदि प्रसन्नो भगवाँल्लोकनाथो जनार्दनः ।
 तव चात्र† निवासं वै देव इच्छामि नित्यशः ॥ १७ ।
 यावल्लोका धरिष्यन्ति तावच्चैव‡ महाप्रभो ।
 स्थानन्तव हृषीकेश इच्छामि मधुसूदन§ ॥ १८ ।
 त्वयि भक्तिः सदा भूयाद्यावस्थानं जनार्दन¶ ।
 अन्यभक्तिर्मेम विभो॥ रोचते न कदाचन ॥ १९ ।
 एतदेव परं चित्तं मया चैव विधार्यते** ।
 उपेन्द्र यदि तुष्टोऽसि ममायं दीयतां वरः ॥ २० ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा रैभ्यस्यर्षेरहम्पुनः ।
 वाढमित्येव ब्रह्मर्षी†† एवमेतद्ब्रविष्यति ॥ २१ ।
 ममैवं वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणः स वसुन्धरे ।

* प्रसादार्थमिति (ग) ।

† तवैवावेति (ग) ।

‡ तावत्तवेति (ग) ।

§ स्थानं तव प्रसादाद्भि वाञ्छेयं तव संस्थितिमिति (ग) ।

¶ सा मे भक्तिर्भवद्दैन्ये तव चर्त्ता जनार्दनेति (ग) ।

॥ अन्यभक्तिर्भवेद्विणी इति (ग) ।

** एतच्च परमं वृत्तं यन्मया हृदि वर्त्तते इति (ग) ।

†† ब्रह्मिन्द्रेति (ग) ।

मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय मामुवाच मुदान्वितः* ॥ २२ ।

एतस्य तीर्थवर्यस्य महिमानं त्वया प्रभो ।

शृणुवै† कथ्यमानन्तु वद लोकोपकारक ॥ २३ ।

अन्यानि यानि तीर्थानि एतत्क्षेत्राश्रितानि तु ।

तान्यपि श्रोतुमिच्छामि कथ्यमानानि च त्वया‡ ॥ २४ ।

शृणु तत्त्वेन मे ब्रह्मन् यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।

तीर्थं कुजाम्बके पुण्ये मम लोके सुखावहे ॥ २५ ।

तीर्थन्तु कुमुदाकारं तस्मिन्कुजाम्बके स्थितम् ।

स्नानमात्रेण सूर्याणि स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥ २६ ।

कौमुदस्य तु मासस्य तथा मार्गशिरस्य§ च ।

वैशाखस्यैव मासस्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ २७ ।

यां वै परित्यजेत्याणान्स्त्री पुमान्वा नपुंसकः ।

निष्कलां लभते मिडिं मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तीर्थं मानसमित्येव विख्यातं मम सुन्दरिण ॥ २९ ।

यस्मिन् स्नात्वा विशालाक्षि गच्छते॥ नन्दनं वनम् ।

* प्रत्युवाच द्विजोत्तम इति (ग) ।

† शृणुवानीति माध ।

‡ (ग) पुष्पके २३।२८ श्लोकौ न भव ।

§ मार्गशिरस इति माध ।

॥ यन् तत्र विधीयते इति ग ।

॥ ५८० ॥

दिव्यं वर्षसहस्रं वै मोदते चाप्सरैः* सह ॥ ३० ।
 पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते विपुले कुले ।
 द्रव्यमान्गुणवांश्चैव जायते तत्र मानवः ॥ ३१ ।
 तत्राथ मुञ्चते† प्राणान् कौमुदस्य तु द्वादशी ।
 पुष्कलां लभते सिद्धिं मम लोकाच्च गच्छति ॥ ३२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 मायातीर्थमिदं ख्यातं येन मायां विजानते‡ ॥ ३३ ।
 तस्मिन् कृतोदको ब्रह्मन्मायातीर्थे महायशाः ।
 दशवर्षसहस्राणि मद्भक्तो जायते नरः ॥ ३४ ।
 लभते परमां पुष्टिं कुबेरभवनं यथा§ ।
 एकं सहस्रं वर्षाणां स्वच्छन्दगमनात्त्रयम् ॥ ३५ ।
 अथवा म्रियते तत्र मायातीर्थे यशस्विनी ।
 मायायोगी ततो भूत्वा मम लोकाय गच्छति ॥ ३६ ।
 अन्यच्च ते॥ प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थं सर्व्वात्मकं नाम सर्व्वतीर्थगुणान्वितम्॥ ॥ ३७ ।
 यस्तत्र स्नायते कश्चिद्वैशाखस्य तु द्वादशीम् ।

* अप्सरोगेभिरिति साधु ।

† मुञ्चतीति साधु ।

‡ विजानीते इति साधु ।

§ तथ्यति (क), (ख) ।

॥ पुनरन्यदिति (ग) ।

॥ सर्व्वधर्मगुणान्वितमिति (ग) ।

निष्कलं लभते स्वर्गं सहस्रं दश पञ्च च ॥ ३८ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्तीर्थे सार्षपके तथा ।

सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकञ्च ॥ गच्छति ॥ ३९ ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि शृणुष्व ॥ शुभलोचने ।

तीर्थं पूर्णमुखं नाम तत्र जानाति कश्चनः ॥ ४० ।

तत्र सर्व्वा भवेद्गङ्गा शीतलं जायते जलम् ।

यत्र चोष्णं भवत्यम्बुः ॥ त्रैयं पूर्णमुखं तथा ॥ ४१ ।

स्नातो ॥ गच्छति सुश्रोणि सोमलोके महीयते ।

पश्यते तु तदा सोमं सहस्रं दश पञ्च च ॥ ४२ ।

ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो ब्राह्मणश्चैव जायते ।

मद्भक्तः शुचिमान्दक्षः सर्व्वकर्मगुणान्वितः ॥ ४३ ।

अथवा म्रियते तत्र मासि मार्गशिरे ॥ तथा ।

शुक्लपक्षे च द्वादश्यां मम लोकञ्च गच्छति ॥ ४४ ।

तत्र मां पश्यते नित्यं दीप्तिमन्तं चतुर्भुजम् ।

न जन्म विद्यते तस्य मरणञ्च कदाचन ॥ ४५ ।

॥ लोकार्यति (ग) ।

† शृणु मे इति (ग) ।

‡ तत्तु कश्च न जानत इति (ग)

§ तपत्यम्बु इति (ग) ।

¶ स्नात्विति (ग) ।

॥ मार्गशिरसीति साधु ।

पुनरन्यत्र प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 अनन्यमानसो भूत्वा भक्तो भागवतो मम ॥ ४६ ।
 तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नाति* कदाचिदपि मानवः ।
 दशवर्षसहस्राणि मोदते ह्यमरालये ॥ ४७ ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टस्तत्तीर्थस्य प्रभावतः† ।
 द्रव्यवान् गुणवाञ्चैव मद्भक्तश्चैव जायते ॥ ४८ ।
 वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।
 यदि मुञ्चेत्स्वकं देहं कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ४९ ।
 न जन्म मरणं तस्य न ग्लानिर्न च वै भयम् ।
 सर्वसङ्गविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थं करवीरकं नाम सर्वलोकः‡ सुखावहम् ॥ ५१ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन ज्ञापयते§ शुभे ।
 पुरुषो ज्ञानवांस्तावन्मम भक्तिविनिश्चितः॥ ॥ ५२ ।
 माघमासे तु सुश्रोणि शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 पुष्पिते करवीरे वै मध्याह्ने तु न संशयः ॥ ५३ ।
 तस्मिन् कृतोदकस्तीर्थे स्वच्छन्दगमनालयः ।

* यस्मै स्नाति तत्र तीर्थे इति (ग) ।

† तस्य तीर्थस्य यत्फलमिति (ग) ।

‡ मम लोकेति (ग) ।

§ ज्ञापयतीति साधु ।

॥ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

भ्रमेदिमानमारुढो सहस्रावरीनर्तितः ॥ ५४ ।
 तत्राथ म्रियते भूमे माघमासस्य* हादशीम् ।
 ब्रह्माणं मासं पश्येत् पश्यते† च वृषध्वजम् ॥ ५५ ।
 पुनरन्यत्र प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य पूर्वं यत्कथितं मया ।
 तस्मिन् कुजाम्रके भद्रे स्थानन्तु मम रोचते ॥ ५६ ।
 पुण्डरीक इति ख्यातं तीर्थं चैव महत्फलम् ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व शुचिस्मिते‡ ॥ ५७ ।
 तस्य तीर्थस्य सुश्रीणि मध्याह्ने हादशीदिने ।
 रथचक्रप्रमाणो वै चरते तत्र कच्छपः§ ॥ ५८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 स्नात्वा प्राप्नोति सुश्रीणि फलं तत्र महागुणम् ॥ ५९ ।
 पुण्डरीकस्य यज्ञस्य यजमानस्य यत्फलम् ।
 प्राप्नोति वसुधे तत्र एवमेव न संशयः॥ ॥ ६० ।
 अथवा म्रियते तत्र लब्धसंज्ञो महायशः ।
 दशानां पुण्डरीकाणां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ६१ ।

* माघमासे तु इति (ग) ।

† पश्येत् पश्यतीति माधु ।

‡ वसुन्धरे इति (ग) ।

§ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति । तत्र केवलं तस्य तीर्थस्य सुश्रीणि फलं महागुण-
मिति पाठो वर्तते ।

॥ एवमेतन्न संशय इति (ग) ।

भुक्त्वा यज्ञफलं तत्र जातिशुद्धी महातपाः ।
 सिद्धय लभते नित्यं मम लोकाय गच्छति ॥ ६२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि प्रिये तद्वै शृणुष्व* मे ।
 अग्नितीर्थमिति ख्यातं सिद्धं कुञ्जाम्बुके स्थितम् ।
 यद्वै प्रजायते† देवि द्वादश्यां पापवर्जितैः ॥ ६३ ।
 कौमुदस्य तु मासस्य मासो मार्गशिरस्य ‡ ॥
 आषाढस्य च मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम्§ ॥ ६४ ।
 यच्चैव माधवे मासि समये हृदि वर्तते ।
 तस्मान्तु शुक्लद्वादश्यां तीर्थे तिष्ठति यत्नतः ॥ ६५ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व हि वसुन्धरे॥ ।
 येन चिह्नेन विज्ञेयं तीर्थं तच्चैव मामकम् ।
 एकाग्रन्तु मनः कृत्वा तच्छृणुष्व वसुन्धरे॥ ॥ ६६ ।
 मुक्त्वा भागवतांशुद्वात्मम संहितापाठकान्** ।
 न हि कश्चिद्विजानाति शास्त्रं मम न यश्च वै†† ॥ ६७ ।
 फलं तस्य प्रवक्ष्यामि मृतोऽपि स्नातकोऽपि वा ।

* शृणोहि मे इति (ग) ।

† पुनः प्रजायते चैव द्वादशीः पश्य माधवि इति (ग) ।

‡ मार्गशिरस इति साधु ।

§ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

॥ देवि तत्त्वेन ज्ञायतामिति (क), (ग) ।

॥ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

** मम मद्भिजयाजकानिति (ग) ।

†† यस्तु शास्त्रं न जानतीति (ग) । जानातीति शास्त्रं

एकचित्तं समाधाय तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ६८ ।
 अग्नितीर्थेषु स्नातो वै तस्मिन् कुञ्जाम्बकेषु च ।
 अग्नितीर्थं महाभागे दीप्तिमन्तं सर्वैष्णवम् ॥ ६९ ।
 सप्त कृत्वाग्निमेधानां यत्फलं भवति प्रिये ।
 प्राप्नोति तन्महाभागे स्नानमात्राच्च संशयः ॥ ७० ।
 अथवा म्रियते तत्र एकैकान्दादशीकृतान् ।
 स्थित्वा विंशत्यहोरात्रान् मम लोकाय गच्छति ॥ ७१ ।
 तीर्थस्य तस्य वक्ष्यामि चिह्नानि शृणु सुन्दरि ।
 येन विज्ञायते प्राज्ञैर्मम भक्तं सुखावहम् ॥ ७२ ।
 उष्णं भवति हेमन्ते वसुधे तज्जलन्तथा ।
 उष्णकाले भवेच्छीतमेवं चिह्नन्तु तद्विवेत् ॥ ७३ ।
 एष वक्त्रिर्महाभागेऽ तीर्थमाग्नेयमुत्तरे ।
 तरन्ति मानवा येन घोरं संसारसागरम् ॥ ७४ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि देवि कुञ्जाम्बके महत् ॥
 वायव्यमिति विख्यातं तीर्थं धर्माद्विनिःसृतम् ॥ ७५ ।
 तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नातः कृतनित्योदकक्रियः ॥
 वाजपेयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ७६ ।

* तच्छृणोहि वसुन्धरे इति (ग) ।

+ विज्ञानिति (ग) ।

↓ एवं चिह्नं महाभागे इति (ग) ।

§ ह्यहमिति (ग) ।

¶ कृतोदककृताग्रि त इति (ग) ।

अथवा म्रियते तत्र वायुतीर्थे महाकृदे ।
 दिनानि दश पञ्चैतत्कृतमेव हि मामकम् ॥ ७७ ।
 जन्म वा मरणं वापि भूमौ नैव पुनर्भवेत्* ।
 जायते च चतुर्बाहुर्मम लोकप्रतिष्ठितः ॥ ७८ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि वायुतीर्थस्य सुन्दरि ।
 येन चिह्नेन विज्ञेयं तीर्थं तच्च महत्तरम्† ॥ ७९ ।
 अश्वत्थवृक्षपत्राणि चलन्ति नित्यशो वने ।
 चतुर्विंशतिर्द्वादश्यां येन विज्ञायते खलु‡ ॥ ८० ।
 पुनरन्यत्र प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुञ्जाम्बके धरे§ ।
 शक्रतीर्थमिति ख्यातं सर्वसंसारमोक्षणम्¶ ॥ ८१ ।
 तस्मिंस्तीर्थे वरारोहे शक्रतीर्थे वसुन्धरे॥ ।
 शक्रस्य वसते लोके वज्रहस्तो न संशयः ॥ ८२ ।
 अथवा म्रियते तत्र** शक्रतीर्थे महातपे ।
 उपोष्य दशरात्राणि†† मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।

ः न तस्य मरणं भूमे जन्म तस्य न विद्यते इति (ग) ।

† शुभैर्भागवतैस्तथेति (ग) ।

‡ विभी इति (ग) ।

§ भुवीति (ग) ।

¶ मोचनमिति (ग) ।

॥ महायश इति (ग) ।

** देवीति (ग) ।

†† दशरात्रानिति साधु ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन विज्ञायते ततः* ।
 एकचित्तं समाधाय शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ८४ ।
 पञ्च वृक्षास्तु तिष्ठन्ति तद्दक्षिणदिशि क्षिते ।
 शक्रतीर्थस्य चिह्नन्ते वसुधे परिकीर्तितम्† ॥ ८५ ।
 अन्यच्च तीर्थं वक्ष्यामि तस्मिन् कुञ्जाम्बके परम्‡ ॥
 वरुणेन तपस्तप्तं सहस्रं पञ्च सप्त च ॥ ८६ ।
 तत्र स्नातस्य वक्ष्यामि जायते तत्र यत्फलम् ।
 यत्प्राप्नोति मृतो वापि पुरुषः संशितव्रतः ॥ ८७ ।
 अष्ट वर्षसहस्राणि गत्वा वै वरुणालयम् ।
 स्वच्छन्दगमनो भूत्वा एवमेव न संशयः ॥ ८८ ।
 अथ वै म्रियते तत्र विंशवर्षोपितो नरः§ ॥
 सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ८९ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व॥ वसुन्धरे ।
 तत्र धारा पतत्येका एकरूपा सदा भवेत् ।
 न वर्द्धते च वर्षासु घर्म्मं न क्रसते॥ पुनः ॥ ९० ।

* नर इति (ग) ।

† पञ्चवृक्षान्ततमस्य तीर्थस्य दक्षिणे स्थिताः ।

भूमिं धेनुं सर्व्वज्ञेयं शत्रुतीर्थमिति स्मृतम् ॥ इति (ग) ।

‡ पुनरन्यत् प्रवक्ष्यामि तीर्थमेव वसुन्धरे इति (ग) ।

§ चिररात्रोपितोनरः इति (ग) ।

॥ तच्छृणुर्हीति (ग) ।

॥ क्रसतीति माधु ।

सप्तसामुद्रकं नाम तस्मिन् कुञ्जाम्बके परम्* ।
 तस्मिन् कर्तोदको भूमे नरो धर्मपरायणः ।
 त्रयाणामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८१ ।
 शीघ्रं गच्छति वै स्वर्गं सहस्रं दश पञ्च च ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः कुलवाञ्छायते द्विजः ।
 वेदवेदाङ्गकुशलः सोमपथैव जायते ॥ ८२ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मुक्तसङ्गा जितेन्द्रियः ।
 उपित्वा सप्तरात्रं वै मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तीर्थस्य शृणु सुन्दरि ।
 वैशाखशुक्लद्वादश्यां विभूतिस्तत्र या भवेत् ।
 विमला गाङ्गता यत्र गङ्गाजलविमिश्रितम् ॥ ८४ ।
 तस्मिन्तीर्थे तदेवैतत्क्षीरवर्णं पुनर्भवेत् ।
 पुनश्च पीतवर्णाभा पुनारक्तः कदा भवेत् ॥ ८५ ।
 पुनर्मरकताभासं पुनर्मुक्तासमप्रभम्† ।
 एतैश्चिह्नैस्तु विज्ञेयन्तत्तीर्थं विदितात्मभिः ॥ ८६ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुञ्जाम्बके महत्‡ ।
 तीर्थं मानसरो नाम सर्वभागवतप्रियम्§ ॥ ८७ ।

* स्थितमिति (ग) ।

† वर्णोमरकतीभाति पुनारक्तसमप्रभ इति (ग) ।

‡ तस्मिन् कुञ्जाम्बके भुवीति (ग) ।

§ सर्ववैष्णवकं शुभमिति (ग) ।

तस्मिन् स्नाता वरारोहे गच्छतः० मानसं सरः॥ ।
 देवान् पश्यति वै सर्वानुद्रेन्द्रसमरुद्गणान् । ८८ ।
 अथ तत्र मृता भूमिं त्रिंशद्रात्रोपितो नरः ।
 सर्वसङ्गविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति । ८९ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते॥ नरैः ।
 पञ्चाशत्क्रोशविततं मानुषाणां दुरासदम् ॥ १०० ।
 एतत्तु भूमिं विज्ञेयं यथेतन्मानसं सरः ।
 शुद्धैर्भागवतैर्ज्ञेयं मम कर्मसु निष्ठितैः । १०१ ।
 एतत्तोर्यं महाभाग तस्मिन् कुजाम्बके स्मृतम् ।
 सिद्धिकामस्य विप्रस्य वैभ्यस्य॥ परिकीर्तितम् ॥ १०२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसन्धर ।
 तत्र कुजाम्बके वृत्तं पुराश्चर्यं महाद्भुतम्॥ १०३ ।
 मम निर्माल्यपार्श्वे वै व्याली तिष्ठति निर्भयाः० ।
 गन्धमाल्योपहार्याणि भक्षयन्ती यदृच्छया ॥ १०४ ।
 कस्यचित्त्वथ कालस्य नकुलस्तत्र चागतः ।

० गच्छतीति साधु ।

+ तस्मिन्भीर्थं वरारोहे गच्छन्मानसमुन्दरे इति (ग) ।

‡ विज्ञायते इति (ग) ।

§ शुभैरिति (ग) ।

॥ भक्तस्यति (ग) ।

॥ महौजममिति (ग) ।

०० वसति निर्भयति (ग) ।

पश्यते च ततस्तत्र रममाणां यदृच्छया ॥ १०५ ।
 नकुलेन सह व्याख्या तदा युद्धमभूच्च तत्* ।
 सम्पूर्णे ते तु मध्याह्ने माघमासे तु द्वादशीम् ॥ १०६ ।
 तथा स दष्टो नकुलो नाशाय मम मन्दिरे ।
 तेनापि विषदिग्धेन व्याली शीघ्रं निपातिता ॥ १०७ ।
 उभौ चान्योऽन्ययुद्धेन तदा पञ्चत्वमागतौ ।
 व्याली प्राग्ज्योतिषे जाता राजपुत्री यशस्विनी ॥ १०८ ।
 नकुलोऽजायत तदा कोशलेषु जनाधिपः ।
 रूपवान् गुणवान्देवि सर्व्वशास्त्रकलान्वितः ॥ १०९ ।
 तौ तु दीर्घेण कालेन सौख्येन परिरञ्जितौ ।
 अवर्द्धतां यथाकालं शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ ११० ।
 स कन्या नकुलं दृष्ट्वा सद्यो हन्तुं तथेच्छति ।
 व्यालीं दृष्ट्वा राजपुत्रः सहसा हन्तुमिच्छति ॥ १११ ।
 अथ तस्यासु कालेन कोशलाधिपतिस्तथा ।
 पाणिं जग्राह विधिवन्मत्प्रसादाद्वसुन्धरे† ॥ ११२ ।
 कोशलाधिपतेश्चापि राज्ञः प्राग्ज्योतिषस्य च ।
 महोत्सवेन संवृत्तः सम्बन्धो मत्प्रसादतः ॥ ११३ ।
 दृढप्रीतिस्तयोर्जाता यथा च जतुकाष्ठयोः ।
 रमतो‡ धूमकेतोश्च वज्रैश्चैव यथा तथा ॥ ११४ ।

* प्रावर्त्ततेति (ग) ।

† मत्प्रसादेन वै देवि सम्बन्धश्चैव जायते इति इति (ग) । तत्र परशीकी नास्ति ।

‡ रममाणस्येति साधु ।

यथा शची च शक्रस्य रमन्ती* नन्दने वने ।
 एवञ्च दीर्घकालं हि तयोः प्रीतिर्न हीयते ॥ ११५ ।
 एवन्ती विहरन्ती तु तस्मिन्नुपवने ततः ।
 वसेते च यथान्यायं वेलामिव महोदधिः ॥ ११६ ।
 एवं तयोर्गतः कालो वर्षाणां सप्तसप्ततिः ।
 न बुध्यतोस्तयात्मानं मम मायाविमोहिनी ॥ ११७ ।
 एवन्ती विहरन्ती तु तस्मिन्नुपवने ततः ।
 दृष्ट्वा व्यालीं राजपुत्रस्ततो हन्तुं व्यवस्थितः ॥ ११८ ।
 स तथा वार्यमाणोऽपि व्यालीं हन्तुमहोद्यतः ।
 गरुडो हन्ति नागान्वै दृष्ट्वैव विनतात्मजः ॥ ११९ ।
 एवं स वार्यमाणोऽपि व्यालीं हन्ति स्म दारुणम् ।
 तदा सा रुषिता देवी न किञ्चिदपि भाषते† ॥ १२० ।
 ततस्तस्यान्तु वेलायां राजपुत्रग्रतो विलात्‍‡ ॥
 नकुलसु विनिर्गत्य§ आहारार्थं समुद्यतः ॥ १२१ ।
 दृष्ट्वा तु राजपुत्री सा नकुलं सर्पकाङ्क्षिणम् ।
 हृष्टं चङ्क्रममाणं सा नकुलं शुभदर्शनम् ॥ १२२ ।

* रममाणाविति साधु ।

† सा तथा धृष्यमाणा च शीघ्रमेव निपातिता ।

रुषिता राजपुत्री सा न किञ्चिदपि भाषते ॥ इति (ग) ।

‡ राजपुत्राः समग्रत इति (ग) ।

§ विलान्निष्क्रम्य नकुल इति (ग) ।

क्रोधात्तं नकुलश्चापि विनिहन्तुं प्रचक्रमे* ।
 वारिता राजपुत्रेण सुता प्राग्ज्योतिषस्य वै ॥ १२३ ।
 नकुलं घातितं दृष्ट्वा मङ्गल्यं शुभदर्शनम् ।
 कुपितो राजपुत्रो वै राजपुत्रीमभाषत ॥ १२४ ।
 स्त्रीणां भर्ता सदा मान्यस्तं मामुल्लङ्घ्य निष्ठुरम्† ।
 दर्शनीयः प्रियो राज्ञां मङ्गल्यः शुभदर्शनः ।
 घातितो नकुलः कस्मान्मया वै वार्यमाणया ॥ १२५ ।
 इति भर्तृवचः श्रुत्वा प्राग्ज्योतिषसुता तदा ।
 प्रत्युवाच ततः क्रोधात्कोशलाधिपतेः सुतम्‡ ॥ १२६ ।
 असकृद्वार्यमाणाऽपि व्यालीं घातितवान् यतः ।
 तस्मान्मयापि नकुलो घातितः सर्पघातकः§ ॥ १२७ ।
 राजपुत्रया वचः श्रुत्वा राजपुत्रस्ततोऽब्रवीत् ।
 वाग्भिः स कटुकाभिश्च तर्जयन्निवण तां धरे ॥ १२८ ।
 सर्पस्तीव्रविषो भद्रे तीक्ष्णदंष्ट्रो दुरासदः॥ ।

* क्रोधो वै जायते तस्या नकुलं हन्तुमुद्यतेति (ग) ।

† स्त्रीणां भर्ता चैव मान्यः सदैव तु विधीयत इति (ग) ।

‡ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ मया वै धार्यमाणेन त्वया व्यालिर्निपातिता ।

किन्तेऽपराधं राजेन्द्र अहिना विलवासिना ।

यत्त्वया वार्यमाणेन शीघ्रमेव निपातिता ॥ इति (ग) ॥

॥ स कटुकं प्रीतं मम पूर्वं कदाचनेति (ग) ।

॥ महावन इति (ग) ।

दृश्यते मानुषं दुष्टो येनाऽसौ म्रियते जनैः* ।
 तस्मान्मया हतो भद्रेऽहितकारी विषोदितः ॥ १२८ ।
 प्रजापाला वयं भद्रे येऽपि चैवापद्ये† स्थिताः ।
 सर्वांस्तान्दण्डयामो हि तीव्रदण्डैर्यथोचितम्‡ ॥ १२९ ।
 साधून् चैवापि हिंसन्ति ह्यपराधविवर्जितान् ।
 स्त्रियश्चैवापि हिंसन्ति कामकाराश्च ये नराः ॥ १३० ।
 ते दण्ड्याश्चैव तद्ध्याश्च राजधर्माद्यशार्हतः§ ।
 मयापि राजधर्मो वै कर्तव्यो राजकर्मणि ॥ १३१ ।
 नकुलेनापराधं किं तद्वद त्वं ममापि हि॥ ।
 दर्शनीयः सुरुपश्च राज्ञां योग्यो गृहेषु च ।
 मङ्गल्यश्च पवित्रश्च नकुलः किं हतस्त्वया॥ ॥ १३२ ।
 वार्यमाणोऽपि हि मया घातितो नकुलस्ततः** ।
 ततो मम न भार्यासि न चाहन्ते पतिः स्थितः ।
 किञ्च तेन न हन्मि त्वां स्त्रियोऽवध्याः सदैव यत् ॥ १३३ ।

* दृश्यते मानुषं शीघ्रं तेन सर्पो मया हत इति (ग) ।

† ये केचिदप्यर्थ इति (ग) ।

‡ सर्वास्मि रक्षितव्या वै राजशास्त्रे यथा श्रुतिरिति (ग) ।

§ आपद्यं ये तु हिंसन्ति मानुषांस्तपि कामतः ।

सर्पश्च येऽपि हिंसन्ति तेषुपि वध्या न संशयः ॥ इति (ग) ।

॥ ते आग्याहि यदि किं कृतमिति (ग) ।

॥ न कुलश्चापि पातितः इति (ग) ।

** मम चापि न भार्यासि अहञ्चास्मि पतिर्न चेति (ग) ।

इत्युक्त्वा राजपुत्रस्तां निवृत्त्य नगरं प्रति ।
 एवं क्रोधं समादाय नष्टस्नेहौ परस्परम् ॥ १३५ ।
 एवं गच्छति काले वै कोशलायां जनाधिपः ।
 शृणोति तां कथां सर्वां वधं नकुलसर्पयोः ॥ १३६ ।
 एवं श्रुत्वा यथान्यायं सक्रोधी तावुभावपि ।
 ततः कञ्चुकिनश्चैव स्वामात्यानग्रतः स्थितान् ।
 पुत्रं मम वधूञ्चैव समानयत सत्वरम् ॥ १३७ ।
 ततो वै राजभृत्यास्तु राज्ञो वै प्रियकारिणः ।
 राजाज्ञां तां पुरस्कृत्य वधूं पुत्रञ्च सादरम् ।
 आनीय दर्शयामासुर्यत्र राजा स्वयं स्थितः ॥ १३८ ।
 वधूपुत्रौ ततो दृष्ट्वा राजा वचनमब्रवीत्* ।
 पुत्र कुत्र गतं प्रेम युवयोस्तस्मादहितम् ।
 स्नेहश्च क्व गतः पूर्वी विरुडाचरणी कथम् ॥ १३९ ।
 आसीद्या युवयोः प्रीतिरन्योऽन्यं जतुकाष्ठवत् ।
 दर्पणे प्रतिविम्बञ्च दृश्यते यद्वदात्मनः ।
 सम्मुखत्वेन च सदा तद्वद्वां याऽभवत्पुरा† ॥ १४० ॥

* वधूपुत्रौ समानीय राजा वचनमब्रवीदिति (ग) ।

† अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा -

कुतः पुत्र गतं प्रेम वध्वर्थे क्व गतं तव ।

वधु नु मे कष्टं पुत्रप्रीतिस्तव कुतो गता ॥

दर्पणेष्विव पश्यामि प्रतिविम्बं यथात्मनि ।

निष्कषा वै सापराधेन कदाचिदपि पुत्रक ॥ इति ।

दत्ता सुगीला धर्मिष्ठा नैनां त्यक्तुन्त्वमर्हसि* ।
 अप्रियं नोक्तपूर्वम् यया परिजनेऽपि च† ।
 मिष्टान्नसाधने दत्ता त्वया त्यक्तुं न युज्यते ॥ १४१ ॥
 धनसर्वम् तु ते धर्मः स च योषित्कृतः खलु‡ ।
 अहो सत्यं जनानाञ्च स तु स्त्रीभ्यः सुतः कुलम् ॥ १४२ ॥
 ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनी ।
 उभौ तच्चरणौ गृह्य पितरं प्रत्यभाषत ॥ १४३ ॥
 दोषो न विद्यते तात स्नुषायां कोऽपि कुत्रचित् ।
 किं मे तु वार्यमाणापि नकुलं मेऽग्रताऽहनत्§ ॥ १४४ ॥
 ततोऽभवन्मम क्रोधो दृष्ट्वा पातितमग्रतः॥ ।
 क्रोधासक्तेन तु मया यथेयं परिभाषिता ॥ १४५ ॥
 मम भार्या न भवती न चाहन्तव वै पतिः ।
 एतच्च कारणं नान्यत्किञ्चिद्राजन्न संशयः॥ ॥ १४६ ॥
 ततः पतिवचः श्रुत्वा प्राग्ज्योतिषकुलोद्भवा ।
 गिरसा प्रणतिङ्गत्वा इदं वचनमब्रवीत्** ॥ १४७ ॥

* न च वै त्यक्तुमर्हसीति (ग) ।

† परिजने जने इति (ग) ।

‡ धर्मो यो भिन्नसंशय इति (ग) ।

§ वार्यमाणा मया राजन्नकुलशायतोद्धत इति (ग) ।

॥ ततोमे जायते मन्युर्दृष्ट्वा न कुलपातनमिति (ग) ।

॥ एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

** वाक्यचंदमुवाच इति (ग) ।

अपराधविहीनश्च भीतश्च* भुजगस्तथा ।
 शतशो वार्यमाणेन शीघ्रमेव निपातितः ॥ १४८ ।
 ततः सर्पवधं दृष्ट्वा क्रोधसन्तप्तमानसा† ।
 नाभाषितः किमपि नो मयैतद्वधेहि वै‡ ॥ १४९ ।
 वधूपुत्रवचः श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यमुभयोर्जनसंसदि§ ॥ १५० ।
 अनेन निहतः सर्पस्त्वया च नकुलो हतः ।
 कथं वा क्रियते क्रोधस्तन्मे वक्तुमिहार्ह्यम् ॥ १५१ ।
 हते तु नकुले पुत्रं किन्ते क्रोधस्य कारणम्॥ ।
 राजपुत्रि हते सर्पे किं वा ते मन्युकारणम्** ॥ १५२ ।
 ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलेश्वरनन्दनः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं राजपुत्रो महायशः ॥ १५३ ।
 एतेन किं वा प्रश्नेन नैतत्प्रष्टुं त्वमर्हसि ।
 एनां पृच्छ महाराज ज्ञास्यते कायचेष्टितम् ॥ १५४ ।

* अनपराधीभीतश्च वृद्धश्चेति (ग) ।

† क्रोधसन्तप्तदर्शनेति (ग) ।

‡ अनेन चाहं संवादं किञ्चिदेव प्रभाषितमिति (ग) ।

§ यद्वितं शुभमिति (ग) ।

॥ नकुलं हतमित्याह यदि सर्पो निपातितः ।

किमिदं क्रियते क्रोधमेतन्मे वक्तुमर्हसीति (ग) ।

॥ कस्ते मन्युर्भवेत्तत इति (ग) ।

** कस्ते मन्युर्भवेदिहेति (ग) ।

पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः ।

उवाच मधुरं वाक्यं धर्मसंयोग्यसाधनम् ॥ १५५ ॥

ब्रूहि पुत्र यथान्यायं यत्ते मनसि वर्त्तते ।

प्रीतिविच्छेदकारणमुभयोरिह कथ्यताम् ॥ १५६ ॥

जाताः सम्बन्धिताः पुत्राः सर्वकामेषु निष्ठिताः ।

पितृपृष्टन्तु यद्गुह्यं गोपयन्ति सुताधमाः* ॥ १५७ ॥

सत्यं वा यदि वाऽसत्यं† न ब्रुवन्ति कदाचन ।

पतन्ति नरके घोरं रौरवे तप्तबालुके ॥ १५८ ॥

पित्रा पृष्टन्तु ये ब्रूयुः शुभं वाशुभमेव वा‡ ॥

दिव्याच्च ते गतिं यान्ति या गतिः सत्यवादिनाम् ॥ १५९ ॥

अवश्यमेव तद्वाक्यं वक्तव्यं मम सान्निधौ ।

यस्य दोषेण ते पुत्र नष्टा प्रीतिर्गुणाकरा ॥ १६० ॥

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलानन्दिवर्द्धनः ।

उवाच शृणुया वाचा तत्रैव जनसंसदि ॥ १६१ ॥

गच्छत्वेष§ जनः सर्वो यथान्यायं गृहाणि वै ।

प्रातस्त्वां कथयिष्यामि यद्वक्तव्यमवश्यकम्¶ ॥ १६२ ॥

* गोपयन्ति नराधमा इति (ग) ।

† सत्यञ्च यदसत्यञ्चेति (ग) ।

‡ पित्रा पृष्टन्तु ये सत्यं वदन्ते वा शुभाशुभमिति (ग) ।

§ गच्छत्विति (ग) ।

¶ कथ्यं ते कथयिष्यामि एवं यदि च रोचते इति (ग) ।

प्रभातायान्तु शर्व्वथां दुन्दुभीनां निनादनैः ।
 विबुधः कोशलश्रेष्ठः सूतमागधवन्दिभिः ॥ १६३ ।
 तदा* कमलपत्राक्षो राजपुत्रो महायशः ।
 स्नात्वा च मङ्गलैर्युक्तो राजद्वारमुपागतः† ॥ १६४ ।
 ततस्तु कञ्चुकी गत्वा राज्ञे चैव न्यवेदयत् ।
 द्वारि तिष्ठति पुत्रस्ते तव दर्शनलालसः ॥ १६५ ।
 कञ्चुकेस्तु‡ वचः श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः§ ।
 शीघ्रं प्रवेशय सुतं कञ्चुकेण साधुवाहिनम् ।
 इत्युक्तो राजपुत्रन्तु प्रावेशयदनुज्ञया ॥ १६६ ।
 राजपुत्रः पितुर्वेश्म प्रविश्य नियतः शुचिः ।
 ववन्दे चरणौ मूर्ध्ना निषीदेति सुतन्ततः ।
 तमब्रवीत्पिता जीव जयेत्युक्त्वा मुदान्वितः ॥ १६७ ।
 पितृपुत्रौ तु विज्ञेयौ जनैस्त्वेकत्र संस्थितौ ।
 हर्षितस्त्वान्तरो बाह्यः कृतकौतुकमङ्गलः ॥ १६८ ।
 ततः पुत्रं प्रहस्याह कुमारं स जनाधिपः ।
 वद पुत्र महाभाग पूर्व्वं पृष्ठं मया हि यत् ।
 युवयोः प्रीतिविच्छेदे कारणं गोपितं हि यत् ॥ १६९ ।

* तत इति पाठान्तरं (ग) पुस्तके दृश्यते ।

† राजधानीमुपागत इति (ग) ।

‡ कञ्चुकिन इति साधु ।

§ नरेश्वर इति (ग) पुस्तकपाठः ।

॥ कञ्चुकिन्निति साधु ।

ततो राजकुमारस्तं पितरं प्रत्यभाषत ।
 अवश्यमेव वक्तव्यं त्वया पृष्टेन निष्फलम् ।
 तद्गुह्यं हि महाराज प्रीतिविच्छेदकारकम् ॥ १७० ।
 यदीच्छसि महाराज श्रोतुं गुह्यमिदं महत् ।
 आगच्छ तात कुजाम्ने मया सह महीपतेः* ॥ १७१ ।
 तत्र ते कथयिष्यामि कोशलाधिपते त्वरन्† ।
 यत्त्वया पृच्छितं ह्येतद्गुह्यं पूर्वमनिन्दितम् ॥ १७२ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा राजपुत्रस्य वै नृपः ।
 वाढमित्येव तत्राह पुत्रप्रेम्णा समन्वितः ॥ १७३ ।
 राजपुत्रे गते सुभ्रु अमात्यानाञ्च सन्निधौ ।
 उवाच मधुरं वाक्यं ये वै तत्र समागताः‡ ॥ १७४ ।
 अमात्याः शृणुतेमं मे वचनङ्गतनिश्चयम् ।
 कुजाम्त्रकं प्रति वयं गच्छामस्तस्य साधनम् ॥ १७५ ।
 शीघ्रं सम्पाद्यताञ्चैव युज्यन्तां गजवाजिनः ।
 राज्ञो वचस्ते संश्रुत्य तमूचुः कृतमेव तत् ॥ १७६ ।
 इत्युक्त्वा सप्तरात्रेण सर्वं सम्पाद्य साधनम् ।
 गजाश्वपशुयानादिकार्षापणकधेनुकम् ॥ १७७ ।
 सुवर्णरत्नवस्त्राणि अन्नञ्चान्यदपेक्षितम् ।

* गच्छ कुजाम्त्रकं शीघ्रं तात एवं मया महेति (ग) पाठः ।

† त्वरति (ग) पुलकं पाठः ।

‡ ये वै तत्र गताः स्थिता इति (ग) पुलकपाठः ।

राजानन्ते समागत्य सिद्धिमत्यूचुरीश्वरम्* ॥ १७८ ।

ततः स राजशार्ङ्गलः पुत्रमाह वसुन्धरे ।

राज्यं शून्यं कथन्त्यक्ता गमिष्यामी वयं सुत ॥ १७९ ।

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्री महायशाः ।

उवाच मधुरं वाक्यं गृहीत्वा† चरणौ पितुः ॥ १८० ।

कनीयानेष मे भ्राता एकीदरसमुद्भवः‡ ।

एतस्य दीयतां राज्यं यथान्यायेन चागतम् ॥ १८१ ।

पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा कीशलानां कुलोद्भवः§ ।

वर्त्तमानेऽपि च ज्येष्ठे कनीयान् कथमर्हति ॥ १८२ ।

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कीशलायाः कुलोद्भवः ।

उवाच मधुरं वाक्यं पितरन्धर्मकारणात् ॥ १८३ ।

अनुजानामि ते तात दीयमानां वसुन्धराम् ।

नास्य धर्मविलोपस्तु भुञ्जमानस्य॥ मेदिनीम् ॥ १८४ ।

* अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदा यथा

अथ ते सप्तरात्रेण राजानं तमवाच ह ।

सज्जानि सर्वद्रव्याणि किमाज्ञापयते भवान् ॥

अमात्यानां वचः श्रुत्वा कीशलानामथाधिपः ।

साध साध्विति चोक्ता वै अमात्यजनमंसदि ॥ इति ।

† निपत्य चरणाविति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

‡ एकीदरविनिःसृत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

§ स राजा धर्मनिष्ठित इति (ग) पाठः ।

॥ भुञ्जमानस्यति आर्षम्, भुञ्जत इति साध ।

नाहङ्गुजाम्रकङ्गत्वा निवर्त्तिष्ये कदाचन ।
 एतत्सत्यञ्च धर्मञ्च तात ते कथितं मया* ॥ १८५ ।
 पुत्रेण चाभ्यनुज्ञातः कनीयानभिषेचितः ।
 स मुख्येनाभ्यनुज्ञातो भूमे भूपतिसत्तमः† ॥ १८६ ।
 ततो दीर्घेण कालेन स्थानं कुञ्जाम्रकं मतः ।
 अन्तःपुरेण सहितः‡ सर्वद्रव्यसमन्वितः ॥ १८७ ।
 ततस्तीर्थविधिङ्गत्वा दत्त्वा दानानि भूरिशः ।
 अन्नवस्त्रसुवर्णानि गोहस्त्यश्वभुवस्तथा ॥ १८८ ।
 ततो बहुतिथे काले व्यतीते सति धामताम् ।
 ततः कदाचिद्भूपालो राजपुत्रमुपस्थितम् ।
 दम्पत्योः प्रीतिविच्छेदं गुह्यन्तत्समपृच्छत ॥ १८९ ।
 स्थानं पावनकं वत्स विष्णोः पादसमाश्रयम् ।
 दत्तानि धनरत्नानि जातस्तस्य विधिः परः ॥ १९० ।
 इदानीं ब्रूहि सत्यं तद्यत्कृते सुन्दरी स्रुषा ।
 अदुष्टकारिणी युक्ता कुलशीलगुणान्विता ।
 त्वया मिथ्यैव किन्त्यक्ता तद्गुह्यं वद पुत्रक ॥ १९१ ।
 ततः स पितरम्प्राह रात्रिर्गच्छतु सुप्यताम् ।
 श्वः प्रभाते ततः सर्वं कथयिष्यामि तत्पुनः ॥ १९२ ।

* तत इति (ग) पुस्तके पाठान्तरं दृश्यते ।

† भूमिपसत्तम इति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ अन्तःपुरसमायुक्त इति (ग) पाठः ।

ततो राज्ञा व्यतीतायाः* मुदिते च दिवाकरे ।
 कृतोदकस्तु गङ्गायां क्षौमवस्त्रविभूषितः ॥ १८३ ।
 अर्चयित्वा यथान्यायं माञ्चैव गुरुवत्सलः ।
 पितुः प्रदक्षिणङ्गत्वा वाक्यमेतदुदाहरत्† ॥ १८४ ।
 एह्येहि तात गच्छामः यत्त्वं गुह्यानि पृच्छसि‡ ॥
 शृणु तत्त्वेन मे राजन् यत्त्वया पूर्वपृच्छितम् ॥ १८५ ।
 राजपुत्रश्च वै राजा सा च यङ्गजलोचना ।
 गत्वा निर्माल्यकूटन्ते यत्तद्वत् पुरातनम् ॥ १८६ ।
 निर्माल्यन्तु समसिद्य राजपुत्रो महातपाः ।
 उभौ तौ चरणौ गृह्य पितरं प्रत्यभाषत ॥ १८७ ।
 नकुलोऽहं महाराज वसामि कदलीतले ।
 ततोऽहं कालसंयुक्तः प्राप्तो निर्माल्यकूटकम् ॥ १८८ ।
 ततस्त्वाशीविषा सर्पिं सर्पतेऽत्र जनाधिप ।
 भक्षयन्ति सुगन्धानि पुष्पाणि विविधानि च ॥ १८९ ।
 दृष्ट्वा तु तां महाव्यालीं क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 अचिरेणैव कालेन तस्याङ्गं सहसा गतः ॥ २०० । §
 तथा सह महाराज घोरं युद्धमवर्त्तत ।

* ततो रजन्या व्युष्टायामिति (ग) पुस्तकपाठः ।

† वाक्यमेतदुवाच हेति (ग) पाठः ।

‡ त्वं गुह्यानि यदीच्छसीति (ग) पाठः ।

§ (ग) पुस्तके (१८९ - २००) श्लोकौ न स्तः ।

माघमासस्य द्वादश्यां तत्र कश्चिन्न पश्यति ॥ २०१ ।
 युध्यमानस्य मे तत्र गातस्त्रैव निगूहतः ।
 नासावंशे तथा दष्टो भुजङ्गा च तदन्तरे ॥ २०२ ।
 मयापि विषदिग्धेन निहता च भुजङ्गमाः ।
 उभौ प्राणान्परित्यज्य उभौ पञ्चत्वमागतौ ॥ २०३ ।
 मृतौ स्वकाले राजेन्द्र क्रोधमोहपरिभृताः^१ ।
 जातोऽहं तव पुत्रस्य कोशलाधिपते प्रियः ॥ २०४ ।
 एवं मे घातितः सर्पस्तत्क्रोधवशनिश्चयात् ।
 एतद्गुह्यं मया राजन् यत्त्वया पूर्वपृच्छितम् ॥ २०५ ।
 राजपुत्रवचः श्रुत्वा वधूर्वचनमब्रवीत् ।
 अहं सर्पि महाराज पुरा निर्माल्यकूटके ॥ २०६ ।
 युध्यमाना तु तेनैव नकुलेन निपातिताः^२ ।
 प्राग्ज्यातिषकुले जाता जाता तव वधूस्ततः^३ ॥ २०७ ।
 तेन क्रोधेन नृपते मूर्च्छिता मरणम्रति ।
 घातिता नकुलस्थैतद्गुह्यं प्रोक्तं तव प्रभो ॥ २०८ ।
 वधूपुत्रवचः श्रुत्वा स राजा संशितव्रतः ।
 मायातीर्थं समासाद्य ततः पञ्चत्वमागतः ॥ २०९ ।

१ भुजङ्गमीति पाठः (ग) पुष्पके दृश्यते ।

२ क्रोधदोषपरिभृताविति (ग) पाठः ।

३ अहं सर्पि महाराज नकुलेन निपातितेति (ग) पुष्पकपाठः ।

§ वधूस्तव उपागतेति (ग) पाठः ।

राजपुत्री विशालाक्षी राजपुत्री यशस्विनी ।
 पौण्डरीके ततस्तीर्थे तेऽपि पञ्चत्वमागताः ।
 गतास्ते परमं स्थानं यत्र देवो जनार्दनः ॥ २१० ।
 राजा वा राजपुत्रश्च राजपुत्री यशस्विनी ।
 मम चैव प्रसादेन तपसश्च बलेन च ।
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म श्वेतद्वीपमुपागताः ॥ २११ ।
 योऽसौ परिजनो देवि कृत्वा तु सुकृतं महत्* ।
 सोऽपि सिद्धिं परां प्राप्नोति श्वेतद्वीपमुपागतः† ॥ २१२ ।
 एष ते कथिता देवि पुष्टिः कुजाम्बकस्य च ।
 तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य रैभ्यस्य कथिता मया ॥ २१३ ।
 एतत्पुण्यं परञ्जयं चातुर्वर्ण्येन सर्व्वदा‡ ।
 सर्व्वकर्मसु मुख्यञ्च एतदेव विशिष्यते§ ।
 तेजसाञ्च महत्तेजस्तपसाञ्च महत्तपः ॥ २१४ ।
 एतन्न मूर्खमध्यन्तु पठेच्चापि कदाचन ।
 न पठेद्दोषमधेयं तु वेदवेदाङ्गनिन्दके ॥ २१५ ।
 न पठेद्गुरुविदिष्टे न पठेच्छास्त्रदूषके ।
 पठेद्भागवतानाञ्च मधेयं दीक्षावतान्तथा ॥ २१६ ।

* तवेति पाठान्तरं (ग) पुनः के लन्त्यते ।

† तेऽपि सिद्धिं परां प्राप्नोति श्वेतद्वीपमुपागताः इति (ग) पाठः ।

‡ एष जप्यश्च मुख्यश्च चातुर्वर्ण्यव्यवस्थितैरिति (ग) पाठः ।

§ कार्याणाञ्च महाकार्यं क्रियाणाञ्च महाक्रियेति (ग) पाठः ।

य एतत्पठते भूमे कल्पमुत्थाय मानवः ।
 तारयेच्च स्वकुलजान्* दशपूर्वान्दशापरान् ॥ २१७
 एतत्तु पठमानो वै यस्तु प्राणान्विमुञ्चति ।
 चतुर्भुजश्च जायेत मल्लोकेषु प्रतिष्ठितः ॥ २१८ ।
 एतत्ते कथितं भूमे स्थानं कुञ्जाम्बके तथा ।
 मम भक्तसुखार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ २१९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे कुञ्जाम्बकमाहात्म्ये वैभ्यान्ग्रहणं
 नाम षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं धर्मींस्ततः श्रुत्वा बहुमोक्षार्थकारणात् ।
 प्रत्युवाच ततो भूमिलोकनाथं जनार्दनम् ॥ १ ।
 अहो प्रभावः क्षेत्रस्य* कथ्यमानोऽतिपुष्कलम् ।

* पठंस्तारयते देवीति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

* धर्मस्येति (ग) पुस्तकपाठः ।

अहं भारभराक्रान्ता लघुर्जातास्मि धावतीः* ॥ २ ।
 विमोहा च विशुद्धा च शृण्वमाणा† त्विमां प्रभो ।
 अहं लोकेषु विख्याता मुखात्तव विनिःसृता ॥ ३ ।
 पुनः पृच्छामि ते देव संशयं धर्मसंहितम् ।
 येन धर्मविधानेन दीक्षा प्राप्येत पुष्कला ॥ ४ ।
 एतन्मे परमं गुह्यं परं कौतूहलञ्च मे ।
 धर्मसद्ब्रह्मणार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हसि‡ ॥ ५ ।
 ततो महीवचः श्रुत्वा मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।
 वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ६ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि मम धर्मं सनातनम् ।
 देवा एतन्न जानन्ति§ ये च योगव्रते स्थिताः ॥ ७ ।
 एतं¶ धर्मं वरारोहे माङ्गल्यमुखनिःसृतम्॥ ।
 अहमेको विजानामि मद्भक्ता ये जना भुवि ॥ ८ ।
 यच्च पृच्छसि मे भद्रे दीक्षां भागवतीं कथाम् ।
 तच्छृणुष्व वरारोहे कर्मसंसारमोक्षणम्** ॥ ९ ।

* माधवीति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

† शृण्वमाणेति आर्षं, शृण्वतीति माध ।

‡ (ग) पुस्तके श्लोकद्वयं नास्ति ।

§ मम देवा न जानन्तीति (ग) पुस्तकपाठः ।

¶ इममिति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

॥ समाङ्गविधिनिःसृतमिति (ग) पाठः ।

** कर्मसंसारमागरादिति (ग) पाठः ।

मयोक्तां लभते कश्चिद्दीक्षाज्ञैव सुखावहाम् ।
 चातुर्वर्ण्यविधानेन तान्दीक्षां शृणु सुन्दरि । ॥ १० ।
 मयि शान्तं मनःकृत्वा तदुत्कृष्टञ्च सुन्दरि ।
 अभिगच्छेद्गुरुन्देवि शाधि शिष्योऽस्मि मां गुरोः ॥ ११ ।
 तदाज्ञान्तु पुरस्कृत्य दीक्षाद्रव्यानयाहरेत् ।
 लाजा मधु कशाद्यैव वृतक्षामृतसन्निभम् ॥ १२ ।
 गन्धं समनसो धूपं दीपं प्रापणकादिकम् ।
 कृशाजिनञ्च पालाशं दण्डञ्चैव कमण्डलुम् ॥ १३ ।
 घटं वामः पादुकाञ्च शक्तयज्ञोपवीतिकम् ।
 यन्त्रिकामर्घपात्रीञ्च चरुस्थालीं सदर्विकाम् ।
 तिलव्रीहियवांश्चैव विविधांश्च फलोदकम् ॥ १४ ।
 भक्ष्यं भोज्यान्नपानञ्च कर्मण्यांश्चैव सञ्चयान् ।
 दीक्षिता यदि भुञ्जन्ति मम कर्मपरायणाः ॥ १५ ।
 यानि कानि च ॥ वीजानि रत्नानि विविधानि च ।

१० मयोक्तां तु वराहोऽहं सर्ववर्णसुखावहामिति (ग) ।

११ चातुर्वर्ण्यं प्रवक्ष्यामि दीक्षां च तु शाश्वतीमिति (ग) ।

अत्र हरन्ति मनुजा येन गर्भसंसारसागरादित्यधिकः पाठी वर्तते ।

१२ शिष्य, अहं तवेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

१३ धूपगन्धाय माल्याय पालाशी दण्डयष्टिकमिति (ग) पाठः ।

१४ चर्मकञ्चाजिनञ्चैव दण्डञ्चैव कमण्डलुमिति (ग) पाठः ।

॥ वामांसि पादुके चैवेति (ग) पाठः ।

॥ फलांश्चैवेति (ग), फलानीति माध ।

॥ तानि कानि चैति (ग) पुस्तकपाठः ।

काचकादीनि* सुश्राणि तानि शीघ्रमुपाहरेत् ॥ १६ ।
 एतान्येवोपहार्याणि गुरुमूले ततः परम् ।
 स्नात्वा मङ्गलसंयुक्तो दीक्षाकामश्च ब्राह्मणः ।
 गुरोश्चरणी संगृह्य ब्रूहि किङ्करवाणि ते ॥ १७ ।
 ततस्तु गुर्वनुज्ञातो वेदीं कुर्याच्च पुष्कलाम् ।
 ब्राह्मणो दीक्षमाणस्तु चतुरस्तान्तु षोडश ।
 हस्तान् कृत्वा तत्र च† कलशोपरि युञ्जयेत् ॥ १८ ।
 प्रतिष्ठाप्य विधानेन धान्योपरि दृढं नवम् ।
 जलेन पूरितं मन्त्रैः पुष्पपल्लवशोभितम् ॥ १९ ।
 तस्योपरि तिलैः पूर्णपात्रं स्थाप्य विधानतः ।
 पूजयेन्मां गुरुं द्रव्यैः शिष्येणैवोपकल्पितैः ॥ २० ।
 तत्रार्चनविधिङ्गत्वा गुरुर्द्धर्मविनिश्चयः ।
 पूर्वोक्तानि च‡ द्रव्याणि वेदीमध्यमुपाहरेत् ॥ २१ ।
 चतुर. कलशान्दद्याच्चतुष्पार्श्वेषु सुन्दरि ।
 वारिपूर्णान्विजान् शुडान् सहकारविभूषितान् ॥ २२ ।
 सर्व्वतः शुक्लसूत्रेण वेष्टयेत् तथानघे ।
 पूर्णपात्राणि चत्वारि चतुष्पार्श्वेषु स्थापयेत् ॥ २३ ।
 एवं मन्त्रं ततः कृत्वा दद्याद्दीक्षाप्रयोजकः ।
 सा च मन्त्रा यथान्यायं येन वा तुष्यते गुरुः ॥ २४ ।

* कनकादीनीति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

† अत्र कृन्दीभङ्गः समाक्षरात्मकपादत्वान्

‡ यानि कानि चिन्ति (ग) पाठः ।

यथान्यायेन संगृह्य गुरुकर्मविनिश्चितः ।

प्रपद्यावसथं विष्णोर्दीक्षाणां परिकाङ्क्षिणः ॥ २५ ।

उपसृश्य यथान्यायं भूत्वा पूर्वमुखस्ततः ।

सर्वांसु श्रावयेच्छिष्यान्दीक्षणार्थं न संशयः ॥ २६ ।

यस्तु भागवतान्टट्टा स्वयं भागवतः शुचिः ।

अभ्युत्थानं न कुर्वीत तेनाहन्तु विहिंसितः ॥ २७ ।

कन्यान्दत्त्वा पुनस्तान्तु कर्मणा नोपपादयेत् ।

अष्टौ पितृगणास्तेन हिंसिता नात्र संशयः ॥ २८ ।

भार्यां प्रियसखीं यस्तु साध्वीं हिंसति निर्घृणः ।

न तेन तां प्राप्नुवन्ति हिंसका दुष्टयोनिजाः ॥ २९ ।

ब्रह्मघ्नश्च कृतघ्नश्च गोघ्नश्च कृतपातकाः ।

एताञ्छिष्यान् विवर्ज्यते ॥ उक्ता ये चान्यपातकाः ॥ ३० ।

विल्ववृक्षौदुम्बरश्च तथा चान्ये कदाचन ।

कर्मण्याश्चैव ये वृक्षा न ह्येतव्याः कदाचन ॥ ३१ ।

यदिच्छेत्परमां सिद्धिं मोक्षधर्मं सनातनम् ।

भक्ष्याभक्ष्यञ्च तं शिष्यं वेदितव्यं तदन्तरे ॥ ३२ ।

करीरस्य वधः शस्तः फलान्यौदुम्बरस्य च ।

॥ सर्वांसां श्रावयेच्छिष्यां रक्षणार्थं न संशय इति (ग) पाठः ।

† भूत्वा भागवत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ अहं तेनापि हिंसित इति (ग) पाठः ।

§ न तेषां पुनरावृत्तिः हिंसितस्याथ मुन्दगीति (ग) पाठः ।

¶ विवर्जयति साधु ।

सद्योभक्षी भवेत्तेन अभक्ष्या पूतिवासिका ॥ ३३ ।
 न भक्षणीयं वाराहं मांसं मत्स्याश्च सर्व्वशः* ।
 अभक्ष्या ब्राह्मणैरेते दीक्षितैश्च† न संशयः ॥ ३४ ।
 परोवादं न कुर्व्वीत न हिंसां वा कदाचन ।
 पैशुन्यन्न च कर्त्तव्यं स्तेन्यं वापि कदाचन‡ ॥ ३५ ।
 अतिथिञ्चागतन्दृष्ट्वा दूराध्वानं गतं क्वचित्§ ।
 संविभागस्तु कर्त्तव्यो येन केनापि पुत्रक ॥ ३६ ।
 गुरुपत्नी राजपत्नी ब्राह्मणस्त्री॥ कदाचन ।
 मनसापि न गन्तव्या एवं विष्णुः प्रभाषते ॥ ३७ ।
 कनकादीनि रत्नानि यौवनस्था च कामिनी ।
 तत्र चित्तं न कर्त्तव्यमेवं विष्णुः प्रभाषते ॥ ३८ ।
 दृष्ट्वा परस्य भाग्यानि आत्मनो व्यसनन्तथा ।
 तत्र मन्युर्न कर्त्तव्य एवं धर्मः सनातनः ॥ ३९ ।
 एवं ततः आवयीत॥ दीक्षाकामं वसुन्धरे ।
 छत्रञ्चोपानहञ्चैव मनसा चोपकल्पयेत् ॥ ४० ।
 द्वे द्वे औदुम्बरस्य पत्रे वेदीमध्ये तु स्थापयेत् ।

* भुक्ता मांसं वराहस्य मत्स्यस्य सकलेश्वरीति (ग) पाठः ।

† दीक्षितैवेति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ पिशुनस्तेनो वा क्वचिदिति (ग) पाठः ।

§ दूरस्थानागतं क्वचिदिति (ग) पुस्तकपाठः ।

॥ ब्राह्मणी वेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

॥ आवयित्वेति (ग) पाठः ।

क्षुरश्चैव वरारोहः । जनपूर्णश्च भाजनम् ।

ममावाहनपूर्व्वेभ्यः मन्त्रेण विधिनार्हयेत् ॥ ४१ ।

ओं मन्त्रः—सप्त द्वीपानि सप्त सागराश्च सप्त पर्व्वताश्च द्वा-
स्वर्गमहस्वाद्यः । समस्ताश्च नमोऽस्तु सर्व्वीप्ते हृदये वसन्ति ।
यद्येतद्वर्षति पुनरुत्तमति । ॐ भगवन्वासुदेव ममेतत्कारय
युक्तं वराहरूपसृष्टेनः । पृथिव्यान्तु मन्त्रानुस्मरणं य आज्ञा-
पयानुभावनास्माकमाज्ञप्तमनुचिन्तयित्वा भगवन्नागच्छ दीक्षा-
कामविप्रस्त्वत्प्रसादात्तु दीक्षति । एतन्मन्त्रमुदाहरित्वा §
गिरसा जानुभ्यामवनिं गतेन भवितव्यम् । ॐ स्वागतं स्वा-
गतवानिति ।

तत एतेन मन्त्रेण आनयित्वा वसुन्धरे ।

अर्घ्यं पाद्यञ्च दातव्यं मन्त्रेण विधिनिश्चयात् ॥ ४२ ।

मन्त्रः—अकृतघ्ने देवानसुराकृतघ्नरुद्रेण ब्राह्मणाय च
लब्धं सर्व्वनिमां भगवतेऽस्तु दत्तं प्रतिगृह्णीष्व च लोकनाथ ।

एवं भूमे ततो दत्त्वा अर्घ्यम्पाद्यञ्च कर्मणा ।

क्षुरं गृहीत्वाण यथान्यायमिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४३ ।

मन्त्रः—एवं वरुणः पातु शिष्य ते वपतः शिरः ।

* उदुम्बरं वरारोह इति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

+ सप्त स्वर्गमहस्वाद्येति (ग) पुस्तकधृतपाठः ।

। वराहरूपसृष्टेनेति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

§ उदाहृत्यति माधु ।

॥ जीवं गृह्णीति (ग) पुस्तकपाठो न समीचीनः ।

जलेन विष्णुयुक्तेन दीक्षा संसारमोक्षणम् ॥ ४४ ।
 एकस्य कलशन्दद्यात्कर्मकारस्य सुन्दरि ।
 निष्कलन्तु शिरः कृत्वा शोणितेन विवर्जितम् ।
 पुनः स्नानं ततः कृत्वा शीघ्रमेव न संग्रहः ॥ ४५ ।
 एतस्य विधिवत्कृत्वा दीक्षाकामस्य सुन्दरि ।
 दत्त्वा संसारमोक्षाय सर्व्वकामविनिश्चितः ।
 जानुभ्यामवनीं गत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४६ ।
 श्रीं मन्त्रः—वेदाम्यहं* भागवतांश्च सर्व्वान्†
 सुदीक्षितो ये गुरवश्च सर्व्वे ।
 विष्णुप्रसादेन च लब्धदीक्षा
 मम प्रसीदन्तु नमामि सर्व्वान् ॥ ४७ ।
 नत्वा तु‡ भगवद्भक्तान् प्रज्वाल्य च हुताशनम् ।
 घृतेन मधुमिश्रेण लाजाकृष्णतिलैस्तथा§ ॥ ४८ ।
 सप्तवारांस्ततो दत्त्वा विंशतिञ्च तिलोदनम्¶ ।
 जानुभ्यामवनिं गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४९ ।
 मन्त्रः—अश्विनौ दिशः सोमसूर्य्यौ साक्षिमात्रं॥ वयं प्रसन्नाः
 शृण्वन्तु मे सत्यवाक्यं वदामि ।

* वेदामीति आर्षप्रयोगः, वेद्मीति साधु ।

† वन्दामि भो भागवतांश्च सर्व्वानिति (ग) पाठः ।

‡ नमित्वेति (ग) पाठस्तु न साधुः ।

§ कृष्णतिलेन चेति (ग) पुष्पकपाठः ।

¶ विंशत्येवं प्रसीदनमिति (ग) पाठः प्रामादिकः ।

॥ साक्षिपात्रमिति (ग) पाठः ।

सत्येन धार्यते भूमिः सत्येन तिष्ठति भूमिः ।

सत्येन गच्छतेः सूर्यो वायुः सत्येन वातिः च ॥ ५० ।

एवं सत्यं ततः कृत्वा ब्राह्मणीवाक्षणं पुनः ।

गुरुम्प्रसादयेत्तत्र मन्त्रेण विधिनार्चयन् ॥ ५१ ।

तिस्रः प्रदक्षिणाः कृत्वा देवं भागवतं गुरुम् ।

गुरुपादौ तु संगृह्यः इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५२ ।

मन्त्रः—गुरुदेवप्रसादेन लब्धा दीक्षा यदृच्छया ।

यज्ञेवापकृतं किञ्चिद्गुरुमपेयतां नम ॥ ५३

एवं प्रसादयित्वा तु शिष्यो मन्त्रेण सुन्दरि ।

वेदीमध्ये स्थापयित्वा भूत्वा पूर्वमुखस्ततः ।

शिष्यमेव ततो दृष्ट्वा गृहीत्वा च कमण्डलुम् ।

शक्तयज्ञोपवीतञ्च इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ५४ ।

मन्त्रः—विष्णुप्रसादेन गतोऽसि सिद्धिं

प्राप्ता च दीक्षा सकमण्डलुय ।

गृहीत्वा तु कराभ्यां युक्तोऽसि

कर्मणा क्रियायाञ्चैव ॥ ५५ ।

गच्छतेति मायुः ।

• भूमिः सत्येन धार्यते इति ग. पुष्पकस्य पाठः ।

• गुरुवं चरणी गृह्यते ग. पादौ न मायुः ।

§ यत्ने पापं कृतमिति ग. पुष्पकपाठः ।

• आगृह्य ब्राह्मणकराभ्यां युक्तोऽसि कर्मणा क्रियायाञ्चैवेति ग. पाठः ।

मुखपदं ततः कृत्वा दीक्षितो गुरुणा तथा ।

सर्वप्रदक्षिणकृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ५६ ।

अर्धाऽर्धा भूत्वा यद्यहम्भाम्य-

ल्लब्धो गुरुर्विष्णुदीक्षा च लब्धा ।

तव प्रसादाच्च गुरो यथा च ॥ ५७ ।

एतेन मन्त्रेण मुखं पदं कारयेत् । श्रीचक्षुके वै कुर्याद्देवान्
नुवाससम् ।

एवं वै वाम आदत्ते गृह्ण वस कमण्डलुम् ।

इमं लोकेषु विख्यातं गोधनं सर्वकर्मसु ॥ ५८ ।

न्तः—गृह्णीष्वः गन्धपात्राणि सर्वगन्धं सुखाचितम् ।

सर्ववैष्णवकं शुद्धं सर्वसंसारमोक्षणम् ।

मधुपर्कं गृहीत्वा तु इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५९ ।

न्तः—गृहाण ॥ मधुपर्कञ्च प्रार्थकाय विगोधनम् ।

ततो गृहीत्वा चरणौ गुरोर्यत्रात्सुतोषयेत् § ॥ ६० ।

गिरसा चान्जलिङ्गत्वा मनसैव सुसंयतम् ।

गुरुपदिष्टं सन्धार्य ॥ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ६१ ॥

० गृह्ण त्वं गन्धपात्राणीति (ग) पुलकपाठः ।

† एतदस्ति (ग) पुलके नास्ति ।

‡ गृह्ण त्वमिति (ग) पुलकधृतपाठः ।

§ उभौ तु चरणौ गृह्य उपाध्यायापकस्येदिति (ग) पाठः ।

॥ सममिति (ग) पुलकस्य पाठान्तरम् ।

॥ अथ गृह्य यथान्यायमिति (ग) पाठः ।

॥ उदाहरीदति (ग) पुलकपाठः ।

मन्त्रः — शृण्वन्तु मे भागवतास्तु सर्वे
 गुरुस्तु मे सर्वकामक्षयञ्चकार ।
 अहं शिष्या दासभूतस्तथैवः
 देवसमी गुरुस्तु मे तथोपपन्नम् । ॥ ६२ ।
 एषागमे ब्राह्मणस्य दीक्षा भूमे ह्युदाहृताः ।
 त्रयाणामथ वर्णानां मम दीक्षाविधीः कृणु ॥ ६३ ।
 एतेनैव विधानेन दीक्षयेत वसुन्धरे ।
 उभौ च प्राप्नुतां सिद्धिमाचार्यः शिष्य एव च ॥ ६४

इति वराहपुराणे ब्राह्मणदीक्षा मंत्रं नाम

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

क्षत्रियस्य प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्वः वसुन्धरे ।
 त्वत्क्रा प्रहरणान्सर्वान्यत्किञ्चित्पूर्वशिञ्चितम् ।

--

तत्रेति (ग) पुस्तकधृत. पाठः ।

दासभूतभव इव समग्रं मे यथोपपन्न इति (ग) पाठः ।

एषागमस्य वर्णस्य दीक्षा भूमि विजानतेति (ग) पाठः ।

पूर्वमन्त्रेण* मे भूमे तस्य दीक्षाञ्च कारयेत् ॥ १ ।

मया च पूर्वमुक्तानि यानि संसारकानि च ।

तानि सर्वाणि चानीय एकं वर्ज्यं यशस्विनि ॥ २ ।

न दद्यात्क्षणमारस्य चर्मं तत्र कदाचन ।

पालाशं दण्डकाष्ठञ्च दीक्षायान्न तु कारयेत् ॥ ३ ।

क्वागस्य चैव कृणस्य चर्मं तत्र प्रदापयेत् ।

आश्वत्थं दण्डकाष्ठन्तु दीक्षायान्तदनन्तरम् ॥ ४ ।

कृत्वा द्वादशहस्तान्तु वेदीन्तत्रोपलेपयेत् ।

सर्वं ममात्तं कर्त्तव्यं यच्च मे† पूर्वभाषितम् ॥ ५ ।

एवं क्षत्रियदीक्षायां सर्वं सम्प्राप्य यत्नतः‡ ।

चरणौ मम सङ्गृह्य§ इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६ ।

मन्त्रः—त्यक्तानि विश्णो शस्त्राणि त्यक्तं सर्वं क्षत्रियकर्म
र्वीं त्यक्त्वा देवं विश्णुं प्रपन्नोऽथ संसाराहै जन्मनान्तारयस्व ।

एवं ततो वचसांक्त्वा क्षत्रियो मम पार्श्वतः ।

उभौ च चरणौ गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत्॥ ७ ।

* पूर्वक्रमेणति (ग) पल्लके पाठो दृश्यते ।

† यन्मर्थति (ग) पल्लकपाठः ।

‡ एवं कृत्वा ततः सर्वं क्षत्रियं दीक्षाकारिणोति (ग) पाठः

§ ममैव चरणं गत्वति (ग) पल्लकपाठः ।

॥ मन्त्रमुदाहरति (ग) पाठः ।

मन्त्रः—नाहं शस्तं देवदेव स्मृशामि

परापवादं न च देव ब्रवीमि ।

कर्म करोमि संसारमोक्षण-

न्वया चीकृतमेव वराहसंस्थानः ॥ ८ ।

तत एवं वचो ब्रूते सर्व्वश्चैवात्र पूजयेत् ।

विविधैर्गन्धपत्रैश्च धूपैश्चैव यथादितम् ॥ ९ ।

यथाक्तेनैव तान्भूमे भोजयेत्तदनन्तरम् ॥

शुडान्भागवतांश्चैवऽ एवमतन्न मशयः ॥ १० ।

एषा वै क्षत्रिये दीक्षा देवि संसारमाक्षणम् ।

मत्प्रसादेन कर्त्तव्यं यदीच्छेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ११ ।

वैश्यस्य चैव वक्ष्यामि ॥ शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ।

दीक्षा च यादृशी तस्य ॥ यथा भवति सुन्दरि ॥ १२ ।

त्यक्त्वा तु वैश्यकर्माणि मम कर्मपरायणः ।

यथा च लभते निधिं तृतीया वर्णसंस्थितिः ॥ १३ ।

सर्व्वं तत्र समानीय यन्मया पूर्व्वभाषितम् ।

दशहस्तां ततः कृत्वा वेदीं वेद्विचेतितः ॥ १४ ॥

* संस्थितमिति (ग) पुलकपाठो न समीचीनः ।

+ योजयेदिति (ग) पुलकस्य पाठः ।

‡ गोपयेत्तदनन्तरमिति (ग) पुलकपाठः ।

§ गन्धैर्भागवतेश्चैव (ग) पुलकस्य पाठः ।

¶ वैश्यस्यैव प्रवक्ष्यामीति (ग) पाठान्तरम् ।

॥ तत्रेति (ग) पुलकपाठो न सुमद्वतः ।

॥ विंशद्वन्तां समालिप्य पूर्व्वन्यायेन कारयेदिति (ग), तत्र परशोक्तस्य पूर्व्वार्धं नास्ति ।

लेपयेद्गोमयेनादौ पूर्व्वन्यायेन तत्र वै ।

चर्मणापि तु क्वागस्य स्वगात्रं परिवेष्टयेत् ॥ १५ ।

उदुम्बरं दन्तकाष्ठं गृहीत्वा दक्षिणे करेः ।

शुद्धभागवतानाञ्च कृत्वा त्रिः परिवर्त्तनम् ।

जानुभ्यामवनीकृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १६ ।

मन्त्रः—अहं वैश्या भवन्तमुपागतः

प्रमुच्य कर्माणि च वैश्ययोगम् ।

दीक्षा च लब्धा भगवत्प्रसादा-

त्प्रसीदतां मे भवबन्धमोक्षणम् ॥ १७ ।

मामेवं साऽपि चोक्ता वै मम कर्मप्रसादवान् ।

गुरोश्च चरणी गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १८ ।

त्यक्त्वा वै कृषिगोरक्षावाणिज्यक्रयविक्रयम् ।

लब्धा च त्वत्प्रसादेन विष्णुदीक्षा मयाऽधुना ॥ १९ ।

देवाभिवादनकृत्वा पुरो भागवतेषु च ।

पश्चात् भोजनं दद्यादपराधवह्निष्कृतम् ॥ २० ।

एवं दीक्षा तु वैश्यानां मम मार्गानुसारिणाम् ।

५ गृह्य हस्ते च दक्षिणे इति (ग) पाठः ।

† कथ्याङ्गावतान् गृह्यान् त्रीणि वागान् प्रदक्षिणमिति (ग) पाठः ।

‡ मन्त्रमुदाहरेदिति (ग) पल्लकपाठः ।

§ प्रसीदति साधु ।

¶ मम त्वेवं ततोक्ता मम कर्मप्रसादनादिति (ग) पाठः ।

॥ विष्णुदीक्षाऽहं कामये इति (ग) पाठः ।

येन मुच्यन्ति* सुश्रोणि घोरसंसारसागरात् ॥ २१ ।
 शूद्रस्यापि प्रवक्ष्यामि मद्भक्तस्य वराङ्गने† ।
 यस्तु दीक्षां समासाद्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ २२ ।
 सर्वसंस्कारद्रव्याणि मया पूर्वोदितानि च ।
 दीक्षाकामस्य शूद्रस्य शीघ्रं तानि प्रकल्पयेत् ॥ २३ ।
 अष्टहस्तां ततो देवि संलिप्य नीयतां ततः ।
 चर्म नीलस्य क्वागस्य कल्पयेच्छूद्रयो नये ।
 दण्डञ्च वैणवं दद्यान्नीलं वस्त्रञ्च तस्य वै‡ ॥ २४ ।
 एवं गृहीत्वा शूद्रोऽपि दीक्षायाः कारणं परम्§ ।
 नमैव शरणं गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २५ ।
 मन्त्रः—शूद्रोऽहं शूद्रकर्माणि मुक्ता भक्ष्यञ्च सर्वशः ।
 भक्ष्याभक्ष्यं ततस्त्यक्त्वा त्यक्त्वा च शूद्रकर्मा च ॥ २६ ।
 एवं वदेत्ततो देवेण शूद्रो दीक्षाभिकाङ्क्षिणम् ।
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यो लब्धमंजो गतमृहः ॥ २७ ।
 उभौ तौ चरणौ गृह्य गुरोर्वै तदनन्तरम् ।
 गुरोः प्रसादनार्थाय इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २८ ।

मुच्यन्ते इति साधु । मुच्यन्ते इति (ग) पुलकपाठः ।

† वमन्त्रे इति (ग) पुलकस्य पाठः ।

‡ उपलिप्य समद्वयं स्थण्डिलं तदनन्तरम् ।

चर्मणा कृष्णक्वागस्य तस्य गात्राणि वेष्टते ॥ इति (ग) पाठः ।

§ एवं गृह्य यथान्यायं शूद्रो दीक्षायाः कारणमिति (ग) पाठः ।

॥ देवीति (ग) पाठः ।

मन्त्रः—विष्णुप्रसादे गुह्यं प्रसन्नात्पूर्व्ववच्च लब्धा चैव
संसारमोक्षणाय करोमि कर्म प्रसीद ।

एतन्मन्त्रं समुच्चार्य कुर्यात्तत्र प्रदक्षिणम् ।

चतुरश्रं यथान्यायं पुनश्चैवाभिवादयेत् ॥ २९ ।

अनन्तरन्ततः कुर्याद्भस्ममाल्येन चार्चनम् ।

भोजयेच्चः यथान्यायमपराधविवर्जितः ॥ ३० ।

दीक्षा एषा च शूद्राणामुपचारश्च ईदृशः ।

चतुर्णामपि वर्णानां दुःखमंसारमोक्षणम् ॥ ३१ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व^१ वसुन्धरे ।

चतुर्णामपि वर्णानां यथा कृत्रं^२ प्रदीयते ॥ ३२ ।

ब्राह्मणे पाण्डुरञ्ज्वरं क्षत्रिये रक्तमेव च ।

वैश्याय पीतं वै दद्यान्नीलं शूद्राय दापयेत् ॥ ३३ ।

सूत उवाच ।

चातुर्वर्ण्यस्य श्रुत्वा वै सा मही संश्रितव्रता ।

वराहं पुनरप्याह नत्वा सा धरणी तदा^३ ॥ ३४ ।

धरीवाचना ।

श्रुता दीक्षा यथान्यायं चातुर्वर्ण्यस्य केशव ।

^१ भोजयतेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

^२ शृणोहीति (ग) पुस्तकपाठः ।

^३ शस्त्रमिति (क), (ख) पुस्तकयोः पाठः ।

^४ वराहरूपिणं वन्द्यं प्रणुवाच वसुन्धरति (ग) पाठः ।

^५ धरणुवाचेति (ग) पाठः ।

दीक्षितैः किञ्च कर्त्तव्यं तव कर्मपरायणैः ॥ ३५ ।

ततो महीवचः श्रुत्वा मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।

वराहरूपी भगवान्ब्रुवाच स महाद्युतिः ॥ ३६ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन कल्याणि यन्मानत्वं परिपुच्छसि ।

सर्वत्र चिन्तनार्थोऽहं गुह्यमेव गणान्तिकम् ॥ ३७ ।

नारायणवत्तः श्रुत्वा धरणीं शंसितव्रता ।

हृष्टतुष्टमनास्तत्र श्रुत्वा तच्च महीजमम् ।

शुचिभोगवतां श्रेष्ठा तव कर्मणि नित्यशः ॥ ३८ ।

ततः कमलपत्राक्षी भक्ताभक्तेषु वत्सला ।

कराभ्यामञ्जलिङ्गत्वा नारायणमथाब्रवीत् ॥ ३९ ।

धरण्युवाच ।

त्वद्भक्तेन महाभाग विधिना दीक्षितेन च ।

तव चिन्तापरेणात्र किङ्कर्त्तव्यञ्च माधव ॥ ४० ।

केन चिन्तयितव्यस्त्वमचिन्त्योऽः मानुषैः परः ।

किञ्च भागवतैः कार्यं यथावित्तं न शक्यते ॥ ४१ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा आदिरव्यक्तसम्भवः ।

मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४२ ।

वराह उवाच ।

देवि तत्त्वेन वक्ष्यामि यन्मानत्वं परिपुच्छसि ।

येन चिन्तयसे चिन्तां मम कर्मपरायणा* ॥ ४३ ।
 एषा गणान्तिका नाम दीक्षाङ्गवीजनिःसृता ।
 एतद्गुह्यां महाभागे मम चिन्तां विचिन्तयेत् ॥ ४४ ।
 दीक्षितेन तु शब्देन मम निश्चितकर्मणा† ।
 ग्रहीतव्यः‡ विशालाक्षि मन्त्रेण विधिना॥ वै ॥ ४५ ।
 यस्तु भागवतो भूत्वा तद्गुह्याति गणान्तिकाम् ।
 जनस्य दर्शनस्पर्शसंगुक्तां वामसंयुताम् ।
 तस्य धर्मो न विद्येत दीक्षा तस्य महाफला§ ॥ ४६ ।
 यस्तु गृह्णाति सुश्रीणि मन्त्रवृत्तां गणान्तिकाम् ।
 आसुरी नाम सा दीक्षा यथाधर्मः प्रवर्तते ॥ ४७ ।
 यस्माद्गणान्तिकां गुह्यां चिन्तयेच्छुद्धमानसः ।
 गुह्यां गणान्तिकां यो मां चिन्तयेत्त बुधोत्तमः॥ ॥
 जन्मान्तरसहस्राणि चिन्तिता तेन तेन सः ॥ ४८ ।
 ग्रहणस्य प्रवक्ष्यामि यथा शिष्याय दीयते ।
 मन्त्रं लोकसुखार्थाय तच्छृणुष्व वसुधरे॥ ॥ ४९ ।

* चिन्ता चिन्तयते मम कर्मपरायणः इति (ग) पाठः ।

† दीक्षितेन विगङ्गेन विधितृष्टेन कर्मणेति (ग) पाठः ।

‡ मङ्गितार्थमिति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

§ न स दीक्षित उच्यते इति (ग) पाठः ।

॥ गुह्यां गणान्तिकां देवी यो मां चिन्तयते बुध इति (ग) पाठः ।

॥ मन्त्रं लोकसुखार्थाय तच्छृणुष्व वसुधरे इति (ग) पाठः ।

कीमुदस्य तु मासस्य मार्गशीर्षस्य वाप्यथः ।

वैशाखे यापि मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ॥ ५० ।

कुर्यान्निरामिषं तत्र दिनानि त्रीणि निश्चितः ।

तस्मिन् गणान्तिकं ग्राह्यं मम धर्मविनिश्चयात् ॥ ५१ ।

ममाग्रतो वरारोहे प्रज्वालय च हुताशनम् ।

कुशैरास्तरणङ्गत्वाः स्थापयित्वा गणान्तिकम् ॥ ५२ ।

ततः शिष्या गुरुश्चैव दीक्षितः शुचिरुत्तमः ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५३ ।

मन्त्रः—या धारता पूर्वापतामहनः^१

ब्रह्मण्यदेवेन भवोद्भवेन ।

नारायणादक्षिणगात्रजातां

हे शिष्य गृह्णीष्व स वै त्वमेव ॥ ५४ ।

तत एतेन मन्त्रेण गुरुर्गृह्यन् गणान्तिकम् ।

शिष्याय दत्त्वा त्रिधाय इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५५ ।

मन्त्रः—नारायणस्य दक्षिणगात्रजातां

स्वशिष्य गृह्णीष्व समयेन देवीम् ।

१. मार्गशीर्षस्य वा तथेति (ग) पाठः ।

२. तस्मिन् गणान्तिकां प्राप्य मम धर्मविनिश्चयादिति (ग) पाठः ।

३. संस्तरण कर्त्तव्येति (ग) पञ्चकस्य पाठः ।

४. पाद्यादिना प्रजिता पितामहनेति (ग) पाठः ।

५. पुनर्गृह्य गणान्तिकमिति (ग) पाठः ।

॥ शिष्याय प्रदत्तां तत्र पुनर्मन्त्रमुदाहरदिति (ग) पाठः ।

एतद्विचिन्त्यापरएव भूत्वा

भवे पुनर्भावनमेति नैव ॥ ५६ ।

धरण्युवाच ।

स्नानोपकल्पनान्तेषु किङ्कर्त्तव्यन्तु माधव ।

प्रसाधनविधिश्चैव केन मन्त्रेण कल्पयेत् ॥

अकर्मण्येन मुच्येत तव कर्मपरायणः ॥ ५७ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा लोकनाथो जनार्दनः ।

धर्मसंयुक्तवाक्येन प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५८ ।

वराह उवाच ।

देवि तत्त्वेन वक्ष्यामि यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।

स्नानस्यैवोपचाराणि यानि कुर्वन्ति कर्मिणः ॥ ५९ ।

वृत्तेष्वेवोपचारेषु जलप्रधानाणिकेषु च ।

कङ्कतीक्षाञ्जनश्चैव दर्पणश्चैव सुन्दरि ।

यथा मन्त्रेण दातव्यं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ६० ।

सृष्ट्वा तु मम गात्राणि क्षौमवस्त्रेण संवृतः ।

अञ्जनं कङ्कतीक्ष्वैव शीघ्रमेव प्रसादयेत् ॥ ६१ ।

ततो जानुस्थितो भूत्वा मम कर्मपरायणः ।

१. कार्यदिति (ग) पल्लकस्य पाठः .

† कङ्कतीक्षाञ्जनश्चैव शीघ्रमेव प्रकल्पयेत् .

दर्पणश्च वराहो ह्येन मन्त्रेण दीयते . इति (ग) .

। प्रकल्पयेदिति (ग) पाठः .

अञ्जली कङ्कतीः गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६२ ।

मन्त्रः—एतां कङ्कतीमञ्जलिस्थां प्रगृह्य॥

प्रसीद नारायण शिरः प्रसाधि हि ।

महानुभाव विश्वनेत्रे स्तनेत्रे

याभ्यां पश्यसे त्वं त्रिलोकीम् ।

लोकप्रभो सर्व्वलोकप्रधान

एषो जनमञ्जनं लोकनाथ ॥ ६३ ।

ततः संस्त्रापयेद्देवं मन्त्रेणार्चनं सुव्रतम् ॥ ६४ ।

मन्त्रः—देवदेव स्नानीयमिदं मम कल्पितं सुवर्णकलसं
गृहाण प्रसीद एषोऽञ्जलिर्मया परिकल्पितः स्नाहि स्नाहीतिः॥

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ६५ ।

मन्त्रः—एषा मया साधव त्वत्प्रसादा-

द्गुरुप्रसादाच्च हि मन्त्रपूजा ।

प्राप्ता ममैषा च गणान्तिका वै

भवेद्धर्मो न च मे कदाचित् ॥ ६६ ।

य एतेन विधानेन मम कर्मणि दीक्षितः ।

गुरोर्गृहीत्वा महतो मम लोकाय गच्छति ।

कुशियाय न दातव्या पिशुनाय शठाय च ॥ ६७ ।

• अञ्जलिकणकमिति (ग), पुस्तकपाठः ।

+ एषोऽञ्जलिं कणकं देव इति (ग) पाठः ।

‡ एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति .

एषा चैव वरारोहि गृहीत्वा गणनान्तिका ।
 सुगिष्याय च दातव्या हस्ते चैव गणान्तिका ॥ ६८ ।
 उत्तमाष्टाधिकशतं पञ्चाशत्तुर्यमध्यमा ।
 तदङ्गे कन्यसी चापि परिमाणेन सुन्दरि* ॥ ६९ ।
 रुद्राक्षैरुत्तमा सा तु मध्यमा पुत्रजीवकैः† ।
 पद्माक्षैः कन्यसी ज्ञेया देवि ते कथिता मया ॥ ७० ।
 एतत्कथिन्न जानाति‡ जन्मान्तरशतैरपि ।
 सर्वलोकहितां शुद्धां मोक्षकामां गणान्तिकाम् ॥ ७१ ।
 नोच्छिष्टः संस्पृशेत्तान्तु§ स्त्रीणां हस्ते न कारयेत् ।
 आकाशे स्थापनं कुर्यान्न च वामेन संस्पृशेत् ॥ ७२ ।
 न दर्शयेच्च कस्यापि चिन्तयित्वा तु पूजयेत्॥ ।
 एतत्ते परमं गुह्यमाख्यातं मोक्षदायकम् ॥ ७३ ।
 एवं हि विधिपूर्वेण पालयेत् गणान्तिकाम्॥ ।
 विशुद्धो मम भक्तश्च मम लोकाय गच्छति ॥ ७४ ।

* परिमाणं विधीयत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

† रुद्राक्ष उत्तमा चैव पुत्रजीवकमध्यमा इति (ग) पाठः ।

‡ एतन्न जानते कथिदिति (ग) पाठः ।

§ नोच्छिष्टेन न स्पृष्टव्या इति (ग) पाठः ।

॥ यदीच्छेत् परमां गतिमिति (ग) पाठः ।

॥ गृह्यात्तु परमं गुह्यं सन्ध्यापामनमेव च ।

एष मन्त्रश्च जुपश्च पूज्या वै गणनान्तिकेति (ग) पाठः ।

एवं विष्णोर्वचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रताः ।

प्रत्युवाच परं श्रेष्ठं लोकनाथं महीजसम् ॥ ७५ ।

दर्पणन्ते कथं देयाः तन्ममाख्याहि माधव ।

येन तुष्टो निजं रूपं पश्यसे चिन्तितः प्रभोः ॥ ७६ ।

धरण्यास्तद्वचः श्रुत्वा वराहः पुनरब्रवीत् ।

शृणु मे दर्पणविधिं यथावद्देवि सुव्रते ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७७ ।

मन्त्रः—श्रुतिर्भागवती श्रेष्ठा श्रुती अग्निर्दिजश्च तव मुखं
नासेऽश्विनौ नयने चन्द्रसूर्यौ मुखञ्च चन्द्र इव गात्राणि जग-
त्प्रधानानीमञ्च दर्पणं पश्य पश्य रूपम् ॥ १ ।

य एतेन विधानेन मम कर्मपरायणः ।

करोति मम कर्माणि तारितं कुलमतकम् ॥ ७८ ।

एतेन मन्त्रेण वै भूमे उपचारमण ईदृशः ।

हृदनुष्टेन कर्त्तव्यो यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ७९ ।

इति वराहपुराणे कडुताम्रनदर्पणं नाम

+ दद्यादिति ग पुलकपाठः ।

१ श्रुतिर्भागवताः श्रेष्ठाः तव कर्म विनिश्चिता गात्राणि यन्मयवानि मुखं चन्द्रो
यमतानि च दर्पणं च मे दर्पणलोकनाथस्य स्वरूपजगत्प्रभोः इति (ग) पाठः ।

§ मम कर्माणि कर्त्तव्यानि तारितानि मम वै कुलानिति (ग) पाठः ।

॥ भूमि उपचारयेति ग पाठः ।

ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

भूपितालङ्घतङ्गत्वा मम कर्मपरायणः ।

शुक्लं यज्ञोपवीतञ्च देयन्नवगुणन्तथा* ।

गन्धेन तिलकं दद्याल्ललाटे मम सुन्दरि ॥ १ ॥

* दद्यान्नवगुणन्तर्थाति (ग) पाठः । अस्माच्छ्रीकादन्नन्तरं (ग) पुनर्के कश्चिदधिकः
गाथां वर्तते यथा -

शिरसा चावलिङ्गत्वा वसुधा पुनरब्रवीत्

धरण्युवाच ।

एतन्मा परमं गद्यं तद्वक्ता वक्तुमर्हसि ।

सन्ध्या वैकुण्ठेन मन्त्रेण तव कर्मपरायणाम् ।

वद भागवतां गङ्गां तव कर्मविनिश्चिताम् ।

ततो भविष्यः श्रुत्वा भूतानां प्रभवीऽज्यय ।

वराहरूपो भगवान् प्रत्युवाच वसुधाम

वराह उवाच ।

शरणं माधवि तत्त्वेन यन्मां त्वं परिपन्तसि ।

कथयिष्यामि ते भद्रे प्रवरं गद्यमुत्तमम् ।

यथा वन्दितमुम्पैः पुण्याः भागवताः गङ्गाः ।

कृत्वा तं मम कर्माणि शुचिः संसारमोक्षणीम् ॥

कुर्वन्तिव परां सन्ध्यां यथावर्दिता निश्चितम् ।

जलाभ्रलिं ततोऽगच्छ मम भक्त्या व्यवस्थितः ।

सुहृन्मैः श्रानमास्थाय इमं मन्त्रमुदाहरत् ॥

मन्त्रः - भवीश्वरमादित्यक्तरूपमात्रं सर्वं देवा ब्रह्मा रुद्रश्चादृक्सममासीत् आनयिष्ये

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म लोकसुखावहम् ।

येन मन्त्रेण दातव्यं ललाटे तिलकं ममः ॥ २ ।

मन्त्रः—मुखं मण्डनं चिन्तया वासुदेव

त्वया प्रयुक्तञ्च मयीपनीतम् ।

एतेन चित्रं कुरु वासुदेव

स्थिता ते मन्त्रासंस्था वासुदेवं नमति त्रयं देवमादि यत्करपमात्मसप्तदिवसं तद्यपि संसारार्थं
कर्म तत्करणमेव मन्त्रासंस्था वासुदेवं नमोऽस्तु ते ।

मन्त्राणां परमं मन्त्रमपमां परमं तपः ।

आचारं कर्तुं त्रयं मम लोकाय गच्छति ।

गच्छानां परमं गच्छं रक्षस्य परमुत्तमम् ।

य एवं पठते नित्यं न स पापेन लिप्यते ।

न दीपिताय दातव्यं नोपवीति कथञ्चन ।

दीपितायैव दातव्यं उपपन्नं तथैव च ॥

पुनरन्यप्रवक्ष्यामि देवि तत्त्वं न मे गण ।

न दीपस्यि गच्छति दत्तं भगवते, गच्छे ॥

कृत्वा तु मम कर्माणि गच्छ दीपकमुत्तमम् ।

जानुमंथ्यां ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।

मन्त्रः श्रीं नमो भगवतेऽन्यहतेजसे विष्णो मय्यं देवा त्वाग्रिमंस्था प्रविष्टा एवा
चाग्रिमंस्था प्रविष्टा एवं चाग्रिमव तेजसा भविष्यति स्वतेजसा सामाग मन्त्रस्य तेजसा
संसारार्थं देव गच्छ दीपकं निमलं मुनिमलं यभुत्वा इमं कर्म निष्फलम् ।

तत्करीति यथान्यायं दीपकं ददते नरः ।

तारिताः पितरक्षेन निष्कनाथ पितामहाः ॥ इति

मन्त्रकर्मणि घ, पाठः ।

१ मुखमण्डलं विदति (घ) पाठः ।

मम चेवं कुरु संसारमाक्षम्* ।

एतेन मन्त्रेण चित्रकं मे

दद्यात्तलाटे तिलकं धरित्रि† ॥ ३ ।

ततः सुमनसो गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४ ।

मन्त्रः—इमाः सुमनसः सौमनस्याय भगवन् ! सर्वे

सुमनसं कुरु त्वयैते सौमनस्याय निर्मिता गृहीता स्वाहा ।

एवं सुमनसो दत्त्वा धूपञ्चैव निवेदयेत् ।

ततो गृहीत्वा धूपन्तु सुगन्धं सुमनोहरम् !

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५ ।

मन्त्रः—सुगन्धानि तवाङ्गानि स्वभावेनैव केशव ।

अमुना चैव धूपेन धूपितानि तवाऽनघ ॥ ६ ।

तवाङ्गानां सुगन्धेन सर्वं सौगन्धिकं कुरु ।

गृहाणमच्च मे धूपं सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ ७ ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि यथा दीपं निवेदयेत् ।

यथा दत्तन्तु गृह्णामि मम भक्तैः सुखावहम्‡ ॥ ८ ।

कृत्वा तु मम कर्माणि गृह्य दीपमनुत्तमम् ।

जानुसंस्थं ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ९ ।

मन्त्रः—नमो भगवते तेजसे विष्णो

सर्वे देवास्त्वग्निसंस्थाः प्रतिष्ठाः ।

एवञ्चाग्निस्तव तेजसा प्रतिष्ठितो

* एतेन चित्रं ते देवगृहं ममैव संसारकारामोक्षमिति (ग) । † एतेन मन्त्रेण चित्रकं दातव्यमिति (ग) । ‡ (ग) पुस्तके (४-७) श्लोका न सन्ति ।

तेजश्चात्मा स्वयमेव मन्त्रश्च ॥ १० ।

तेजः संसारान्मोचयितुं देव

गृह्णीष्व दीपं द्युतिमन्तश्च

मूर्त्तिश्च भूत्वा द्रुदं कर्म निष्कलम् ॥ ११ ।

मां करोति यथान्यायं दीपकं ददते नरः ।

तारिताः पितरस्तेन निष्कलाश्च पितॄमहाः ॥ १२ ।

नारायणवचः श्रुत्वा विस्मिता च॥ वसुन्धरा ।

वराहरूपिणन्देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा॥ ॥ १३ ।

श्रुता मया भागवतास्तव कर्मपरायणाः ।

शेषसंश्रवणार्थाय मनो धावति सत्पथेः॥ ॥ १४ ।

तव प्रापणकं कृत्यं केषु पात्रेषु कारयेत् ।

एतदाचक्ष्व तत्त्वेन येन तुष्यसि माधव ॥ १५ ।

ततोभूमेर्वचः॥ श्रुत्वा लोकनाथोऽब्रवीदिदम् ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि पात्राणि यानि रोचते॥ ।

तानि ते कथयिष्यामि त्वया मे पूर्वपृच्छितम् ॥ १६ ।

सौवर्णं रजतङ्गास्यं येषु दद्यात्प्राणकम् ।

सर्वाणि तानि त्यक्त्वेह ताम्रञ्च मम रोचते ॥ १७ ।

एतन्नारायणाच्छ्रुत्वा धर्मकामा॥ वसुन्धरा ।

प्रत्युवाचति (ग) । † प्रत्युवाच पुनर्वच इति (ग) । ‡ कृत्वा च तद कर्माणि
श्रेयं च तपसं वनं इति (ग) । § भूम्या वच इति (घ) । ॥ यं च पात्रा मम प्रिया इति
(ग), अत्र पात्रस्य पुंस्त्वमार्थम् । ॥ धर्मकामेति (क), (ख) ।

उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्दनम् ।
 एतन्मे परमं गुह्यं ताम्रन्ते रोचते कथम् ॥ १८ ।
 ततो भूमेर्वचः* श्रुत्वा अनादिरपराजितः ।
 लोकानां प्रवरः श्रेष्ठः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १९ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भूमे† कथ्यमानं मयाऽनघे ।
 एकाग्रं चित्तमाधाय येन ताम्रं मम प्रियम् ॥ २० ।
 सप्तयुगसहस्राणि आदिकालेऽथ माधवि ।
 यथा ताम्रं समुत्पन्नं यथैव प्रियदर्शनम्‡ ॥ २१ ।
 पूर्वं कमलपत्राक्षि गुडाकेशो महासुरः ।
 ताम्ररूपं समादाय ममैवाराधने रतः§ ॥ २२ ।
 तत आराधितस्तेन वर्षाणान्तु चतुर्दश॥ ।
 सहस्राणि विशालाक्षि धर्मकामेन निश्चलम्॥ ॥ २३ ।
 अहन्तु तपसा तुष्टस्त्रीव्रेण कृतनिश्चयात्** ।
 ततस्ताम्रमये रम्ये यत्र ताम्रसमुद्भवः ॥ २४ ।
 दृष्ट्वाश्रमं महादेवि किञ्चिदेव सुभाषितम् ।
 ततो जानुस्थितो भूत्वा†† मम एष विचिन्तयत्‡‡॥ २५ ।
 चतुर्बाहुञ्च मां दृष्ट्वा मम कम्पपरायणः§§

* भूमिवच इति (ग) । † भूमि इति (ग) । ‡ ममैव प्रियदर्शनमिति (ग) ।

§ स्थित इति (ग) । ॥ सहस्राणि च पौंड्रं इति (ग) । † मम भक्तो विशालाक्षि धर्मकामे तु निश्चय इति (ग) । ** ततः प्रीतोऽस्मि भूयोऽणि तस्य संतपनिश्चय इति (ग) । †† जानुस्थितो भूयति (ग) । ‡ विचिन्तयतीति (ग) । §§ ऊर्ध्वबाहुभूतो दृष्ट्वा मम चित्तापरायण इति (ग) ।

प्रणतः प्राञ्जलिः प्राह शिरो भूमौ निधाप्य सः ।
 तच्च दृष्ट्वा मया प्रोक्तं प्रसन्नेनान्तरात्मनाः ॥ २६ ।
 गुडकेश महाभाग ब्रूहि किङ्करवाणि ते ।
 तोषितोऽस्म्यनया भक्त्या दुराराध्योऽपि सुव्रतः ॥ २७ ।
 यत्त्वया चिन्तितं सौम्य कर्मणा मनसा गिराः ।
 वरं ब्रूहि महाभाग तव यद्रोचतेऽनघः ॥ २८ ।
 एवं मम वचः श्रुत्वा गुडकेशोऽब्रवीदिदम् ॥
 कराभ्यामञ्जलिं कृत्वा विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ २९ ।
 यदि तुष्टोऽसि मे देव समस्तेनान्तरात्मना ।
 जन्मानान्तु सहस्राणि त्वयि भक्तिर्दृढाऽस्तु मे ।
 चक्रेण वधमिच्छामि त्वया मुक्तेन केशव ॥ ३० ।
 चक्रेण पातितस्येतदसामांसानि किञ्चन** ।
 ताम्रं नाम भवेद्देव पवित्रीकरणं शुभम् ॥ ३१ ।
 तेन पात्रं ततः कृत्वा शुद्धधर्मविनिश्चितः ।
 तस्मिन् प्रापणकं कृत्वा शुद्धे वै ताम्रभाजने ।
 निवेदिते परा प्रीतिर्भवत्वेतन्मनोगतम् ॥ ३२ ।
 प्रसन्नो यदि मे देव ह्येष मे दीयतां वरः ।

* गुडकेशो महाभाग मम कर्मविधौ स्थितः । एवं तत्तु मया प्रोक्तं प्रसन्नेनान्तरा-
 त्मनेति (ग) । + तोषितोऽहं महाभाग्य त्वया भक्तेन केवलमिति (ग) । † च वै इति
 (ग) । § हृदीति (ग) । ॥ वचोऽब्रवीदिति (ग) । ॥ सर्व्वश इति (ग) ।
 ** य एष मम मांसौघस्त्वया चक्रेण पातित इति (ग) ।

यच्चिन्तितोऽसि देवेश उग्रे तपसि तिष्ठता* ॥ ३३ ।
 वाढमित्येव सोऽप्युक्तो यावल्लीकस्थितिर्मया ।
 तावत्ताम्रास्थितो भूत्वा मम संस्थो भविष्यसि† ॥ ३४ ।
 ततःप्रभृति ताम्रात्मा गुडाकेशो व्यवस्थितः ।
 तत्ताम्रभाजने मह्यं दीयते यत्सुपुष्कलम् ।
 अतुला तेन मे प्रीतिर्भूमेः‡ जानीहि सुव्रते ॥ ३५ ।
 मङ्गल्यञ्च पवित्रञ्च ताम्रन्तेन प्रियं मम ॥ ३६ ।
 त्वञ्च द्रक्ष्यसि तच्चक्रं मध्यसंस्थे दिवाकरे ।
 वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 मम तेजोमयं चक्रं त्वां वधिष्यत्यसंशयम् ।
 एष्यसे मम लोकाय एवमेतन्न संशयः ॥ ३७।३८ ।
 एवमुक्त्वा गुडाकेशं तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
 चक्रादधमभीषन्वै सोऽपि मत्कर्मणि स्थितः ॥ ३९ ।
 दिने दिने विशिष्टन्तु शुभं कुर्वंस्तपस्यति ।
 विष्णुसंस्थां भविष्यामि कदाहमिति चिन्तयन् ॥ ४० ।
 एवं स्थितस्य तस्याथ वैशाखस्य तु द्वादशी ।
 शुक्लपक्षस्य सम्प्राप्ता तस्यां धर्माविनिश्चितः ।
 विष्णुपूजां ततः कृत्वा प्रार्थयामास मां प्रति ॥ ४१ ।
 मुञ्च मुञ्च प्रभो चक्रमपि वह्निमप्रभम् ।

* यत्त्वया चिन्तितं देव उग्रं तप इदं महदिति (ग) । † वाढमित्येव सोऽप्युक्त-
 वमेतद्विध्यति । यावल्लीका धरिष्यन्ति यावच्चैव महीमुराः । तावत्ताम्रस्थित इति (ग) ।
 भूमि इति (ग) ।

आत्मा मे नीयतां शीघ्रं निकृत्याङ्गानि सत्वेगः ॥ ४२ ।

तदैव चक्रेण विपाटितोऽसौ

प्राप्तोऽपि मां भागवतप्रधानः ।

ताम्रन्तु तन्मांसमसृक् सुवर्ण-

मस्थीनि रूप्यं बहुधातवश्च ।

रङ्गञ्च सीमं त्रपुधातुसंस्थं

कांस्यञ्च रीतिश्च मलम् तेषाम् ॥ ४३ ।

ताम्रपात्रेण वै भूमे प्रापणं यत्प्रदीयते ।

सिक्थेऽसिक्थेः फलं तस्य शृणु च गदतो मम ॥ ४४ ।

एतद्भागवतैः कार्यं मम प्रियकरैः सदा

एवं ताम्रं समुत्पन्नमिति मे रोचते हि तत् ।

दीक्षितैर्वै भागवतैः पाद्याघ्रादौ च दीयते ॥ ४५ ।

एवं दीक्षाविधिः प्रोक्त एव ताम्रसमुद्भवः ।

देवि तत्त्वेन कथितः किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ४६ ।

भूमिरुवाच ।

देवदेव कथं सन्ध्यां दीक्षितः कुरुते वद ।

केन मन्त्रेण वा भक्तस्तव कर्मपरायणः ॥ ४७ ।

वराह उवाच ।

शृणु माधवि तत्त्वेन सन्ध्यामन्त्रमनुत्तमम् ।

यथा वन्दन्ति वै सूर्यं सन्ध्यां पूर्वापरान्तथा ॥ ४८ ।

जलाञ्जलिं गृहीत्वा तु मम भक्त्या व्यवस्थितः ।

मुहूर्तम्यानमास्थाय इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४९ ।

सिक्थानि* तत्र यावन्ति ताम्रप्रापणके धरे ।

तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके स मोदते ॥ ५० ।

मन्त्रः—भवोद्भवमादिव्यक्तरूपमादित्यं

सर्वं देवा ब्रह्मरुद्रेन्द्रास्वाञ्च ।

कृष्णे यथासीदग्रानयोगस्थितास्ते

सम्यासंस्था वासुदेवं नमन्ति ॥ ५१ ।

वयं देवमादिमव्यक्तरूपं

कृत्वा चात्मानि देव संस्थाम्स्तथापि ।

संसारार्थं कर्म तत्करणमेव

सम्यासंस्था वासुदेव नमो नमः ॥ ५२ ।

अनेनैव हि† मन्त्रेण सम्यां कुर्यात्तु दीक्षितः ॥ ५३ ।

इति वराहपुराणे चतुर्वर्षदीक्षा नाम ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं दीक्षां ततः श्रुत्वा नारायणमुखान्मही ।

विशुद्धमानसा देवी नारायणमथाब्रवीत् ॥ १ ।

* सिद्धानीति (गु) । † अनेनैव त्विति (ग) ।

धरण्युवाच ।

अहो ते दीक्षामाहात्म्यं यस्य वै व्यष्टिरुत्तमा ।
 श्रुत्वाहन्तु महाभाग जातास्मि विमला विभो ॥ २ ।
 अहो देवस्य माहात्म्यं लोकनाथस्य तत्त्वतः ।
 येन सा कारिता दीक्षा चातुर्वर्ण्यसुखावहा ॥ ३ ।
 एकं मे परमं गुह्यं यदीश हृदि वर्त्तते ।
 भव भक्तसुखार्थाय तत्त्वं मे वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।
 देव पूर्वोपराधास्ते द्वात्रिंशदपि कीर्त्तिताः* ।
 एवङ्गत्वापराधानि† मनुजा अल्पचेतसः ॥ ५ ।
 कर्मणा केन शुद्ध्यन्ति अपराधस्य कारिणः ।
 तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन मम प्रीत्या च माधव ॥ ६ ।
 तद्वै भूम्या वचः श्रुत्वा हृषीकेशो महामनाः ।
 दिव्यम्यानं समादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

शुद्धा भागवता भूत्वा मम कर्मपरायणाः ।
 ये तु भुञ्जन्ति राजान्नं लोभेन च भयेन वा ॥ ८ ।
 आपन्नता हि भुञ्जन्ति राजान्नन्तु वसुन्धरे ।
 दशवर्षसहस्राणि पचन्ते‡ नरके नराः ॥ ९ ।
 भगवद्वचनं श्रुत्वा कम्पिता च वसुन्धरा ।
 दिनानि सप्त दश च भयन्तीव्रमजायत ॥ १० ।

* द्वात्रिंशत्परिकीर्त्तितेति (ग) । + अपराधानिति साधु । ‡ पचन्ते इति (क), (ख) ।

ततो दीनमना भूत्वा सा मही शंसितव्रता ।

उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वलोकसुखावहम् ॥ ११ ।

धरण्युवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देव हृदये हि व्यवस्थितम् ।

को नु दोषोऽस्ति राज्ञां हि तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १२ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा सर्व्वधर्मविदां वरः ।

प्राह नारायणो वाक्यं धर्मकामां वसुन्धराम् ॥ १३ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन गुह्यमेतदनिन्दिते ।

राजान्नन्तु न भोक्तव्यं शुभैर्भागवतैः सदा ॥ १४ ।

यद्यप्येष समत्वेन राजा लोके प्रवर्त्तते ।

राजसन्तामसं वापि कुर्व्वन् कर्म सुदारुणम् ॥ १५ ।

अपि वा गर्हितं तेन राजान्नन्तु वसुन्धरे ।

धर्मसन्धारणार्थाय न तु मे रोचते भुवि ॥ १६ ।

ततो यद्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यथा राजान्तु भोज्यं वै शुद्धैर्भागवतैर्नरैः ॥ १७ ।

स्थापयित्वा तु मां देवि विधिदृष्टेन कर्मणा ।

धनधान्यसमृद्धानि दत्त्वा भागवतैरपि ॥ १८ ।

सिद्धं भागवतैश्चान्नं मम प्रापणशेषकम् ।

भुञ्जानस्तु वरारोहे न स पापेन लिप्यते ॥ १९ ।

एवं विष्णुवचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रता ।

वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वरानना ॥ २० ।

धरण्यवाच ।

राजान्नन्तु नरो भुक्त्वा शुद्धा भागवतः शचिः ।
कर्मणा केन शुद्धेत तन्मे ब्रूहि जनार्दन ॥ २१ ॥

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्वं भीरु भाषमे ।
तरन्ति पुरुषा येन राजान्नस्योपभुञ्जकाः ॥ २२ ॥
एकं चान्द्रायणहृत्वा तमकच्छञ्च पुष्कलम् ।
कुर्यात्सान्तपनञ्चैकं शीघ्रं मुच्यन्ति* किल्बिषात् ।
न तस्य चापराधाऽस्ति वसुधै वै वचां मम ॥ २३ ॥
एवमेव न भीतव्यं राजानं वै कदाचन ।
ममात्र पूजाकामेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ २४ ॥

इति वराहपुराणं भगवच्छास्त्रं राजान्नप्रायश्चित्तं नाम

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

दन्तकाष्ठमखादित्वा यो हि मामुपसर्पति* ।
पूर्वकालकृतं कर्म तेन चैकेन नश्यति ॥ १ ॥

* मुच्यन्ते इति साध ।

अतःपरं (ग) पल्लके ग्रीक एकी नास्ति ।

नारायणवचः श्रुत्वा पृथिवी धर्मसंश्रिता ।
विष्णुभक्तसुखार्थाय हृषीकेशमुवाच ह ॥ २ ।

धरण्युवाच ।

सर्वकालकृतं कर्म क्लेशेन महताऽनघ ।
कथमेकापराधेन सर्वमेव प्रणश्यति ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन कथ्यमानं मयाऽनघे ।
येन चैकापराधेन पूर्वकर्म प्रणश्यति ॥ ४ ।
मनुष्यः किल्बिषाभद्रे कफपित्तसमन्वितः ।
पूयशोणितसम्पूर्णं दुर्गन्धि मुखमस्य तत् ॥ ५ ।
तत्सर्व्वबीजं नश्येत्* दन्तकाष्ठस्य भक्षणम् ।
शुद्धिर्भागवती चैव आचारेण विवर्जिता ॥ ६ ।

धरण्युवाच ।

दन्तकाष्ठमखादित्वा यः कर्माणि करोति ते ।
प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि येन धर्मो न नश्यति ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

एवमेतन्महाभागे यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि हीदं ते यथा शुध्यन्ति मानवाः ॥ ८ ।
आकाशशयनङ्गत्वा दिनानि द्वे च पञ्च च ।
अभुक्तदन्तकाष्ठाश्च एवं शुध्यन्ति मानवाः ॥ ९ ।
एवं ते कथितं भद्रे दन्तकाष्ठस्य भक्षणम् ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
कुतस्तस्यापराधोऽस्ति एवमेव न संशयः ॥ १० ।

इति वराहपुराणे दन्तकाष्ठाभक्ष्यप्रायश्चित्तं
नामैकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गत्वा तु मैथुनं भद्रे अस्नातो यः समस्पृशेत् ।
रेतः पिबति दुर्बुद्धिः सहस्रं नव पञ्च च ॥ १ ।
एतन्नारायणाच्छ्रुत्वा सा मही शंसितव्रता ।
ततो दीनमना भूत्वा प्रोवाच मधुसूदनम् ॥ २

धरण्युवाच ।

किमिदं भाषसे देव धर्म्मं भीषणसङ्कटम् ।
कथमेवं पुमान्वै स रेतःपानपरो भवेत् ।
एतन्मे परमं दुःखं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि इदं गुह्यमनुत्तमम् ।
चिह्नमेतद्वरारोहे आधिचारविनिश्चयः ॥ ४ ।

पुरुषः स्त्रीषु कर्माणि यो विकुर्वीत निर्घृणः ।
 दृष्टं तस्यापराधस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ।
 एवमेतद्वरारोहे यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 अपराधस्य दोषेण विशुद्धिश्च न जायते ॥ ६ ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि रागदोषेण दोषितम् ।
 गृहस्थाः पुरुषा भद्रे मम कर्मपरायणाः ॥ ७ ।
 यावक्केन त्रयं क्षिप्त्वा पिन्याकेन दिनत्रयम् ।
 वायुभक्षं दिनं त्वेकं ततो मुच्येत किल्बिषात् ॥ ८ ।
 य एवं कुरुते भूमे विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 ज्ञात्वा कर्मपराधन्तु न स पापेन लिप्यते ॥ ९ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे मिथुनं योऽभिगच्छति ।
 प्रायश्चित्तं महाभागे मम लोकसुखावहम् ॥ १० ।

सृष्ट्वा तु मृतकं भद्रे नरं पञ्चत्वमागतम् ।
 मम शास्त्रं वहिष्कृत्वा यः श्मशानं प्रपद्यते ॥ ११ ।
 पितरस्तस्य सुश्रोणि आत्मनश्च पितामहाः ।
 श्मशाने जम्बुका भूत्वा भक्षयन्ति शवांस्तथा ॥ १२ ।
 ततो हरेर्वचः श्रुत्वा धर्मकामा वसुधरा ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सर्वलोकहिताय वै ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

तव नाथ प्रपन्नानां क पापं विद्यते प्रभो ।
 प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि येन मुच्यन्ति* किल्बिषात् ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 कथयिष्यामि ते हीदं शोभनं पापनाशनम् ॥ १५ ।
 एकाहारो दिनान्सत त्रिरात्रं चाप्यशोषितः ।
 पञ्चगव्यं ततः पीत्वा ततो मुच्यतिः किल्बिषात् ॥ १६ ।
 शवे सृष्टेऽपराधस्य एष ते कथितो विधिः ।
 सर्वथा वर्जनीयं वै सर्वभागवतेन तु ॥ १७ ।
 य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यो नापराधोऽस्ति तस्य वै ॥ १८ ।
 नारीं रजम्वलां सृष्ट्वा यो मां सृगति निर्भयः ।
 रागमोहेन संयुक्तः कामेन च वशीकृतः ॥ १९ ।
 वर्षाणान्तु सहस्रैकं रजः पिबति निर्घृणः ।
 अन्यथ जायते देवि दरिद्रो ज्ञानमूर्खवान् ॥ २० ।
 न च विन्दति चात्मानं पतितो नरकं यथा ।
 अपराधमिमङ्गत्वा तत्रैवं नास्ति संशयः ॥ २१ ।

धरण्युवाच ।

तव देव प्रपन्नानां मोक्षं संसारसागरात् ।
 अपराधसमायुक्तस्तव कर्मपरायणः ।
 कर्मणा येन शुध्येत तन्मे ब्रूहि जनार्दन ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

सृष्ट्वा रजम्वलां नारीं नरो मद्भक्तितत्परः ।

तपः कृत्वा त्रिरात्रन्तु आकाशगयने वसेत् ॥ २३ ।

शुद्धो भागवतो भूत्वा मम कर्मपरायणः ।

एवङ्गत्वा महाभागे प्रायश्चित्तं मम प्रियम् ॥ २४ ।

मुच्यते किल्बिषाहेवि आचारेण वहिष्कृतः ।

एतत्ते कथितं भद्रे यत्सृष्ट्वा तु रजस्वलाम् ॥ २५ ।

सृष्ट्वा तु मृतकं देवि यो मत्तन्त्रेषु तिष्ठति ।

शतं वर्षसहस्राणि गर्भेषु परिवर्त्तते ॥ २६ ।

दशवर्षसहस्राणि चण्डालश्चैव जायते ।

अन्यः सप्तसहस्राणि मण्डूकश्च* शतं समाः ॥ २७ ।

मक्षिका त्रीणि वर्षाणि टिट्ठिभैकादश† समाः ।

दंष्ट्रो वै सप्त चान्यानि कृकलासो भवेत्समाः ॥ २८ ।

हस्ती वर्षशतञ्चैव खरो द्वात्रिंशकं भवेत् ।

माज्जारो नव वर्षाणि वानरो दश पञ्च च ॥ २९ ।

एवं स चात्मदोषेण मम कर्मपरायणः ।

प्राप्नोति सुमहद्दुःखं देवि चैवं न संशयः ॥ ३० ।

ततो हरेर्वचः श्रुत्वा दुःखेन परिपृच्छती ।

सर्वसंसारमोक्षाय प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ ३१ ।

धरण्युवाच ।‡

किमिदं भाषसे देव मानुषाणां दुरासदम् ।

वाक्यभीषणमत्यन्तं§ मम मर्मप्रभेदकम् ॥ ३२ ।

* कन्दूकश्चेति (ग) । † डिष्टिभैकादशमिति (ग) । ‡ (ग) पुस्तके एष

पाठोनास्ति । § भीषणकश्चेवेति (ग) ।

आचाराच्च परिभ्रष्टस्तव कर्मपरायणः ।

यथा तरति दुर्गाणि प्रायश्चित्तं तथा वद ॥ ३३ ।

श्रुत्वा पृथ्वास्तथा वाक्यं लोकनार्थो जनार्दनः ।

धर्मसंरक्षणार्थाय प्रत्युवाच वसुधराम् ॥ ३४ ।

वराह उवाच ।

सृष्ट्वा तु मृतकं भूमे मम कर्मपरायणः ।

एकाहारं ततस्तिष्ठेद्दिनानि दश पञ्च च ॥ ३५ ।

तत एवं विधिं कृत्वा पञ्चगव्यन्तु प्राशयेत् ।

शुद्धभावं विशुद्धात्मा कर्मणा च न लिप्यते ॥ ३६ ।

एतत्ते कथितन्देवि सृष्ट्वा मृतकमेव च ।

दोषञ्चैवं विबुधार्थं यत्त्वया पूर्वमिच्छितम् ॥ ३७ ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

अपराधविमुक्तो वै मम लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।

इति वराहपुराणे मृतकस्य स्पर्शनप्रायश्चित्तं नाम

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

स्मृशमानेन मां भूमे वातकर्म प्रमुच्यते* ।

एवञ्च पुरुषो युक्तो वायुपीडितमानसः ॥ १ ।

मक्षिका पञ्च वर्षाणि त्रीणि वर्षाणि मूषकः ।

श्वा चैव त्रीणि वर्षाणि कूर्मो वै जायते नव ॥ २ ।

एष वै तापनं देवि मोहनं मम साम्प्रतम्† ।

यो वै शास्त्रं विजानाति मम कर्मपरायणः ।

श्रुत्वा वाक्यं हृषीकेशं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ ३ ।

धरण्युवाच ।

अतुलं लभते पापं तव कर्मपरायणः ।

तस्य देव सुखार्थाय विशुद्धिं वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

शृणु कात्स्न्येन मे देवि‡ कथ्यमानं मयाऽनघे ।

अपराधमिमङ्गत्वा सन्तरेद्येन कर्मणा ॥ ५ ।

पावकेन दिनं त्रीणि नक्तानि च पुनस्त्रयः§ ।

कर्म चैवं ततः कृत्वा स च मे नापराध्यति ।

सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।

* स्मृश्यमानीऽथ मां देवि वातकर्म प्रमुच्यतीति (ग) । स्मृशता, स्मृशन् वा साधु ।
‡ शंसतीति (क), (ख) । † शृणु क्रमेण मे देवि इति (ग) । § नक्तेन च पुनस्त्रय
ते (ग) । उभयत्रापि त्रय इति पुंस्वमार्गे त्रीणीति साधु ।

एतत्ते कथितं भद्रे महत्कर्मापराधिनः ।

दोषश्चैव गुणश्चैव यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ७ ।

शृणु तत्त्वेन मे भूमे कथ्यमानं मयाऽनघे ।

पुरीषं मुच्यते यस्तु मम कर्म समाचरन् ॥ ८ ।

दिव्यवर्षसहस्रन्तु रौरवे नरके वसेत् ।

पुरीषं भक्षयेत्तत्र मम कर्मपरायणः ॥ ९ ।

प्रायश्चित्तं वदाम्यत्र येन मुच्येत किल्बिषात् ।

मम कर्मपरिभ्रष्टो विहतेनान्तरात्मना ॥ १० ।

एकं जलमयीं शय्यामेकमाकाशशायिनीम् ।

एवङ्गत्वा विधानन्तु साऽपराधात्प्रमुच्यते ॥ ११ ।

एतत्ते कथितं भद्रे पुरीषं यः समुत्सृजेत् ।

मद्भक्तेषु विशालाक्षि अपराधविनिश्चयः ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे भक्त्यर्म्ह पुरीषोत्सर्ग प्रायश्चित्तं नाम

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

मुक्ता तु मम कर्माणि मम कर्मपरायणः ।

प्रायश्चित्तविधिन्देवि यस्तु वाक्यं प्रभशते ।

मूर्खो भवति सुश्रोणि मम कर्मपरायणः ॥ १ ।
 प्रायश्चित्तविधिन्देवि येन मुच्येत किल्बिषात् ।
 आकाशशयनं कृत्वा दिनानि दश पञ्च च ।
 मुच्यते किल्बिषात्तत्र देवि चैवं न संशयः ॥ २ ।

इति मौनत्यागप्रायश्चित्तम् ।

वराह उवाच ।

भूषितो नीलवस्त्रेण यो हि मामुपपद्यते ।
 वर्षाणां हि शतं पञ्च कृमिर्भूत्वा स तिष्ठति ॥ ३ ।
 तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि अपराधविशोधनम् ।
 प्रायश्चित्तं विशालाक्षि येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ४ ।
 व्रतं चान्द्रायणकृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 मुच्यते किल्बिषाङ्गमे एवमेतन्न संशयः* ॥ ५ ।

अविधानेन संस्पृश्य यो हि मामुपसर्पति ।
 स मूर्खः पापकर्मा च मम विप्रियकारकः ॥ ६ ।
 तेन दत्तं वरारोहे गन्धमाल्यसुगन्धितम् ।
 प्रापणञ्च न गृह्णामि मृष्टञ्चापि कदाचन ॥ ७ ।
 ततो नारायणवचः श्रुत्वा सा संश्रितव्रता ।
 उवाच मधुरं वाक्यं धर्मकामा वसुन्धरा ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

यन्मान्त्वं भाषसे नाथ आचारस्य व्यतिक्रमम् ।

* अतःपरं (ग) पुस्तके इति नीलवस्त्रप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्तते ।

उपस्पृश्य समाचारं रहस्यं वक्तुमर्हसि ॥ ८ ।
 केन कर्मविधानेन भूत्वा भागवता भुवि ।
 उपस्पृश्योपसर्पन्ति तव कर्मपरायणाः ॥ १० ।
 एतन्मे संशयः* देव परं कौतूहलं हि मे ।
 तव भक्तसुखार्थाय निष्कलं वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्माग्नत्वं भीरु भापसे ।
 कथितं मम तत्त्वेन गुह्यमेतत्परं महत् ॥ १२ ।
 विमुच्य सर्वकर्माणि यां हि मामुपसर्पति ।
 तस्य वै शृणु सुश्रोणि उपस्पृश्य च या क्रिया ॥ १३ ।
 भूत्वा पूर्वमुखस्तत्र पादौ प्रक्षाल्य चाम्बुभिः ।
 उपस्पृश्य यथान्यायं तिस्रो वै गृह्य मृत्तिकाः ॥ १४ ।
 ततः प्रक्षालितं हस्तं जलेन तदनन्तरम् ।
 सप्तकोशं ततो गृह्य जलेन चालयेत्ततः† ॥ १५ ।
 पादमेकैकशस्तद्वत्पञ्च पञ्च वदेत्ततः ।
 कोशौ सम्मृज्यतां‡ तत्र यदीक्षेत§ मम प्रियम् ॥ १६ ।
 त्रीणि कोशान्पि वेत्तत्र सर्वपापविशोधनम्¶ ॥
 कराभ्यां मुखं मार्ज्यत॥ सर्वमिन्द्रियनिग्रहम् ॥ १७ ।

* अत्र कौवत्वमार्पम्, एष मे संशय इति साध । + मुखं प्रक्षालयेत्तर्थाति (ग) ।
 † सम्मृज्यतां तर्वाति (ग) । § यदीक्षेत मम प्रियमिति (ग) ; तत्र इच्छेदिति साध ।
 ¶ सर्वकर्मविशोधनमिति (ग) । ॥ मुखमित्यत्र कुन्दीभङ्ग आर्पः, मार्ज्यतेति आर्पम् ।

प्राणायामन्ततः कृत्वा मम चिन्तापरायणः ।
 कर्मणा विधिदृष्टेन कुर्यात्संसारमोक्षणम् ॥ १८ ।
 त्रीणि* वारान् स्पृशेत्तत्र शिरो ब्रह्मणि संस्थितः ।
 त्रीणि वारान् पुनस्तत्र उभे ते कर्णनासिके ॥ १९ ।
 स्पृशेत्† निष्कलस्तत्र योहि यत्र प्रतिष्ठितः ।
 विक्षिपेत्त्रीणि वाराणि‡ सलिलं प्रवरं त्रयम् ॥ २० ।
 एवमुक्तस्य कर्त्तव्यं ममाभिगमनेषु च ।
 उपस्पृश्य तनुं वामे§ यदीक्षेत प्रियं मम ॥ २१ ।
 एवञ्च कुर्वतस्तस्य मम कर्मव्यवस्थितः ।
 अपराधं न विन्देत् एवं देवि न संशयः ॥ २२ ।
 ततो नारायणवचः श्रुत्वा देवी वसुन्धरा ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वभागवतां प्रियम् ॥ २३ ।

धरण्युवाच ।

उपस्पृश्य विधानेन यस्तु कर्माणि चाप्नुयात् ।
 तापनं शोधनञ्चैव तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ २४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे भूमे इमं गुह्यमनिन्दिते ।
 यां गतिञ्च प्रपद्यन्ते मम कर्मवह्निष्कृताः ॥ २५ ।
 व्यभिचारञ्च मे कृत्वा यश्च मामुपसर्पति ।
 दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।

* त्रीनिति साधु । एवं परतापि । † स्पृशेदिति साधु । स्पृशेत्तदिति (ग) ।

‡ त्रीन् वारानिति साधु । § चान्ते इति (ग) ।

कृमिर्भूत्वा यथान्यायं तिष्ठतेः नात्र संशयः ॥ २६ ॥

प्रायश्चित्तं ण्वक्ष्यामि तस्य मूर्खस्य माधवि ।

यच्च कृत्वा महाभागे कृतकृत्यः पुनर्भवेत् ॥ २७ ।

महासान्तपनहत्वा तमकच्छुञ्च निष्कलम् ।

ब्राह्मणः क्षत्रिया वैश्यो मम ये च मते स्थिताः ॥२८॥

अनेन विधिना कृत्वा प्रायश्चित्तं यशस्विनि ।

किल्बिषात्तु प्रमुक्तास्ते गच्छन्ति^१ परमां गतिम् ॥२६॥

यस्तु क्रोधसमाविष्टो मम भक्तिपरायणः॥

सृशेत मम गात्राणि चित्तं कृत्वा चलाचलम् ॥ ३० ॥

न चाहं रागमिच्छामि क्रुद्धमेव यशस्विनि ।

इच्छामि च सदा दान्तं शुभं भागवतं शुचिम् ।

पञ्चेन्द्रियसमायुक्तं लाभालाभविवर्जितम् ।

अहङ्कारविनिर्मुक्तं कर्मण्यभिरतं मम ॥ ३१।३२ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वरानने ।

मां यदा लभते क्रुद्धः शुद्धो भागवतः शुचिः ॥ ३३ ।

चिल्ली जातो वर्षगतं श्येनो वर्षगतं पुनः ।

मेकस्त्रिंशत्तवर्षाणि॥ यातुधानः पुनर्हृग ॥ ३४ ।

अपुमान् षट् च वर्षाणि वा रेतोभक्षन् जायते ।

अन्यो जायेत सुग्रीणि पञ्च सप्त तथा नव ॥ ३५ ।

* तिष्ठतीति साध । † विप्रमुक्ताम् गच्छेतीति (क), (ख) । ‡ सम कर्मपरायण इति (ग) । § मण्डूकी विंशवर्षाणीति (ग) । ॥ पट्टिवर्षाणीति (ग) ।

गृध्रो द्वात्रिंशवर्षाणि चक्रवाको दश० ॥ ३४ ॥

शैवालभक्षिता चैव ह्याकाशगमनन्तथा ॥ ३६ ॥

ब्राह्मणो जायते भूमे क्रोधस्य च पथे स्थितः† ।

आत्मकर्म्मपराधिन प्राप्तः संसारसागरे ॥ ३७ ॥

धरण्यवाच ।

अहो वै परमं गुह्यं यत्त्वया पूर्वभाषितम् ।

जातं मे विह्वलं चित्तं न स्थिरं जायते क्वचित् ॥ ३८ ॥

यत्त्वया भाषितं ह्रीदं भक्तानाञ्च दुरासदम् ।

श्रुत्वा सुदुस्तरं सरिं भीतास्मि परिदेविता ॥ ३९ ॥

नाहमाज्ञापयामि त्वां देवदेव जगत्पते ।

मम चैव प्रियार्थाय सर्व्वलोकसुखावहम् ॥ ४० ॥

येन मुच्यन्ति‡ संशुद्धा बुधाः कर्म्मपरायणाः ।

अल्पसत्त्वा गतभया लोभमोहसमन्विताः ।

तरन्ति येन दुर्गाणि प्रायश्चित्तञ्च मे वद ॥ ४१ ॥

ततः कमलपत्राक्षो वराहः सम्मुखे स्थितः§ ।

सनत्कुमारो मे भक्तो पुनर्नारायणोऽब्रवीत् ॥ ४२ ॥

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा ब्रह्मणश्च सुतो मुनिः ।

सनत्कुमारो योगज्ञः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४३ ॥

धन्या चैव सुभाग्या च यत्त्वया परिपृच्छितम् ।

वराहरूपी भगवान् सर्व्वमायाकरण्डकः ॥ ४४ ॥

॥ दशैव चेति (ग) । † मण्डूकस्य पथे स्थित इति (ग) । ‡ मुच्यन्ते इति साधु ।

§ अत्र संस्थित इति (गु) ।

किं त्वया भाषितं देवि सर्वयोगाङ्गयोगवित् ।
 देवो नारायणस्तत्र सर्वधर्माविदां वरः ॥ ४५ ।
 कुमारवचनं श्रुत्वा स महीं प्रत्यभाषत ।
 शृणु तत्त्वेन मे ब्रह्मन्यन्मया परिपुच्छितम् ।
 कार्यं क्रियाञ्च योगञ्च आध्यात्मं पार्थिवस्थितम् ॥ ४६ ।
 एतन्मे पृच्छते ब्रह्मन्देवो नारायणः पभुः ।
 ततो मां भाषते ब्रह्मन्विष्णुर्मायाकरण्डकः ॥ ४७ ।
 क्रुद्धा भागवता ब्रह्मन्येन शुद्धान्ति किल्बिषात् ।
 कृत्वा तेन व्रतञ्चैव मम कर्मपरायणः ॥ ४८ ।
 पष्ठे काले तु भुञ्जीत गृहभिक्षामनिन्दिताम् ।
 अटौ भिक्षा यथान्यायं शुद्धभागवतांः गृहे ॥ ४९ ।
 य एतेन विधानेन ब्रह्मकर्माणि कारयेत् ।
 मुच्यते किल्बिषात्तस्मादेवमाह जनार्दनः ॥ ५० ।
 यदीच्छसि परां सिद्धिं विष्णुलोकं जनार्दनात् ।
 शीघ्रमाराधयेद्विष्णुं द्विजमुख्यो न संशयः ॥ ५१ ।
 ततो भूमेर्वचः श्रुत्वा ब्रह्मणश्च सुतो मुनिः ।
 प्रत्युवाच विशालाक्षीं धर्मकामो वसुन्धराम् ॥ ५२ ।
 अहो गुह्यं रहस्यञ्च यत्त्वया देवि भाषितम् ।
 तस्य ये मुखनिष्क्रान्ता धर्मास्तान्वक्तुमर्हसि ॥ ५३ ।

धरण्युवाच ।

ततः स पुण्डरीकाक्षः शङ्खचक्रगदाधरः ।

•
 घराह रूपी भगवान् लोकनाथोजनार्हिनः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ॥ ५४ ।
 भक्तकर्मसुखाश्राय गुणवित्तसमन्विताम् ।
 अनेनैव विधानेन आचारेण समन्वितः ।
 देवि कारयेत* कर्म मम लोकाय गच्छति ॥ ५५ ।
 क्रुडेन न च कर्त्तव्यं लाभेन त्वरया न च ।
 मत्पूजनं विधानेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ५६ ।
 ये मां देवि यजिष्यन्ति क्रोधन्यक्त्वा जितेन्द्रियाः ।
 संसारन्ते न गच्छन्ति अपराधविवर्जिताः† ॥ ५७ ।

वराह उवाच

अकर्मण्येन पुष्पेण यो मामर्चयते भुवि ।
 पातनन्तस्य वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ५८ ।
 नाहं तत्प्रतिगृह्णामि न च ते वै मम प्रियाः ।
 मूर्खा भागवता देवि मम विप्रियकारिणः ॥ ५९ ।
 पतन्ति नरके घारे रौरवे तदनन्तरम् ।
 अज्ञानस्य च दोषेण दुःखान्यनुभवन्ति च ॥ ६० ।
 वानरो दश वर्षाणि मार्जारश्च त्रयोदश ।
 मूकः पञ्च च वर्षाणि बलीवर्हश्च द्वादश ॥ ६१ ।
 छागश्चैवाष्टवर्षाणि मासं वै‡ ग्रामकुक्कुटः ।
 त्रीणि वर्षाणि महिषो भवत्येव न संशयः ॥ ६२ ।

* कारयेदिति साधु । । अतः परं (ग) पस्तके इति क्रुद्धप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्त्तते । । मासौ द्वाविति (ग) ।

एतत्ते कथितं भद्रे पुष्पं यन्मे न रोचते ।

अकर्मण्यं विशालाक्षि पुष्पं ये च ददन्ति वै ॥ ६३ ।

धरण्युवाच ।

भगवन् यदि तुष्टोऽसि विशुद्धेनान्तरात्मना ।

येन शुध्यन्ति ते भक्तास्तव कर्मपरायणाः ॥ ६४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।

प्रायश्चित्तं महाभागे येन शुध्यन्ति मानवाः ॥ ६५ ।

एकाहारं ततः कृत्वा मासमेकं वराननः* ।

वीरासनविधींश्चैव कारयेत्सप्त सप्त च ॥ ६६ ।

चतुर्थश्चैकमेकेन मासेन घृतपायसम् ।

यावकान्नं† दिनत्रीणि वायुभक्ष्यं दिनत्रयम् ॥ ६७ ।

य एतेन विधानेन देवि कर्माणि कारयेत् ।

सर्वपापप्रमुक्तश्च मम लोकं स गच्छति ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणे अकर्मण्यप्रायश्चित्तं नाम

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

रक्तवस्त्रेण संयुक्तो यो हि मामुपसर्पति ।
तस्यापि शृणु सुश्रोणि कर्म संसारमोक्षणम् ॥ १ ।
रजस्वलासु नारीषु रजो यत्तत्प्रवर्तते ।
तेनासौ रजसा पुष्टो कर्मदापेण जानतः* ॥ २ ।
वर्षाणि दश पञ्चैव वसते तत्र निश्चयः ।
रजो भूत्वा महाभागे रक्तवस्त्रपरायणः ॥ ३ ।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य कायविशोधनम् ।
येन शुध्यन्ति ते भूमे पुरुषाः शास्त्रनिश्चिताः ॥ ४ ।
एकाहारन्ततः कृत्वा दिनानि दश सप्त च ।
वायुभक्षो दिनत्रीणि दिनमेकं जलाशनः ॥ ५ ।
एवं स मुच्यते भूमे मम विप्रियकारकः ।
प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा ममासौ रोचते सह ॥ ६ ।
एतत्ते कथितं भूमे रक्तवस्त्रविभूषिते ।
प्रायश्चित्तं महाभागे सर्वसंसारमोक्षणम्† ॥ ७ ।
यस्तु मामन्धकारेषु विना दीपेन सुन्दरि ।
सृशते‡ च विना शास्त्रं त्वरमाणो विमोहितः ।

* जानन्निति साधु । † अत्र (ग) पुस्तके रक्तवस्त्रपरिधानप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्तते । ततः परं वराह उवाच इत्यपि च । ‡ सृशतीति साधु ।

पतनं तस्य वक्ष्यामि शृणुष्व त्वं वसुन्धरे ।
 तेन क्लेशं समामाद्य क्लिष्यते च नराधमः ॥ ८।८ ।
 अर्न्धा भूत्वा महाभागं एकं जन्म तर्माभय ।
 सर्वांगी सर्वभक्षश्च मानवः सोऽभिजायते ।
 अनन्यमानसो भूत्वा भूमे ह्येतत्प्रसाधयेत् ॥ १० ।
 प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि अश्वकारे तु यः पुरा ।
 संस्पृशेत्सोऽपि धर्मात्मा येन लोकं मम व्रजेत् ॥ ११ ।
 अक्ष्णोः*राच्छादनं कृत्वा दिनानि दश पञ्च च ।
 एकाहारं ततः कृत्वा दिनविंशसमाहितः ॥ १२ ।
 यस्य कस्यापि मासस्य एकमिव च दादृशीम् ।
 एकाहारस्ततो भूत्वा निग्रीडेच्च जलाग्नयः ॥ १३ ।
 ततो यवान्भुञ्जीत गोमूत्रेण तु पाचितम् ।
 प्रायश्चित्तेन चैतेन मुच्यते पातकात्ततः† ॥ १४ ।
 यः पुनः कृष्णवस्त्रेण मम कर्मपरायणः ।
 देवि कर्माणि कुर्वीत तस्य वै पातनं शृणु ॥ १५ ।
 ध्रुवो वै पञ्चवर्षाणि लाजवास्तुसमाश्रयः ।
 पञ्च वर्षाणि नकुलो दश वर्षाणि कच्छपः ॥ १६ ।
 एवं भ्रमति संसारे मम कर्मपरायणः ।
 पारावतेषु जायेत नव वर्षाणि पञ्च च ॥ १७ ।

* अक्ष्णामिति (क), (ख) । † अत्र (ग) पुस्तके अश्वकारप्रायश्चित्तं ततः वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

जातो ममापराधेन स्थितः पारावतो भुवि ।
 तिष्ठते मम पार्श्वेषु यत्रैवाहं प्रतिष्ठितः ॥ १८ ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य संसारमोक्षणे ।
 येनासौ लभते सिद्धिं कृष्णवस्त्रापराधतः ॥ १९ ।
 सप्ताहं यावकं भुक्त्वा त्रिरात्रं मत्तुपिण्डिकाम् ।
 त्रीणि पिण्डांस्त्रिरात्रन्तु एवं मृचेत किल्बिषात् ॥ २० ॥
 य एतेन विधानेन देवि कर्माणि कारयेत् ।
 शुचिर्भागवतो भूत्वा मम मार्गानुसारतः* ।
 न स गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति† ॥ २१ ॥
 वाससा चाविधौतेन यो मे कर्माणि कारयेत् ।
 शुचिर्भागवतो भूत्वा मम मार्गानुसारकः ॥ २२ ॥
 तस्य दोषं प्रवक्ष्यामि अपराधं वसुन्धरे ।
 पतन्ति येन संसारं वाससोच्छिष्टकारिणः ॥ २३ ॥
 देवि भूत्वा गजो मत्तस्तिष्ठत्येकं नरो भुवि ।
 उद्ग्रथैकं भवेज्जन्म जन्म चैकं वृकस्तथा ॥ २४ ॥
 गोमायुरेकं जन्मापि जन्म चैकं हयस्तथा ।
 सारङ्गस्त्वेकजन्मा वै सुगो भवति वै ततः ॥ २५ ॥
 सप्तजन्मान्तरं पश्चात्ततो भवति मानुषः ।
 मद्भक्तश्च गुणज्ञश्च मम कर्म्मपरायणः ।

* सारग इति (ग) । † अतः परं (ग) पुस्तके इति कृष्णवस्त्रापराधप्रायश्चित्तम् ।

।राह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

निरपराधो दत्तश्च अहङ्कारविवर्जितः ॥ २६ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतन्मया देव यत्त्वया समुदाहृतम् ।

संसारं वामसोच्छिष्टा येन गच्छन्ति मानुषाः ॥ २७ ।

प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि सर्वकर्मसुखावहम् ।

क्विल्विषाद्येन मुच्यन्ते तव कर्मपरायणाः ॥ २८ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि कथ्यमानं मयाऽनघे ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि मम कर्मपरायणः ॥ २९ ।

यावर्केन दिनं त्रीणि पिण्यार्केन दिनत्रयम् ।

पर्णभक्तो दिनत्रीणि पयोभक्तो दिनत्रयम् ॥ ३० ।

पायसेन त्रिरात्रन्तु वागुभक्तो दिनत्रयम् ।

एवङ्कृत्वा महाभागे वामसोच्छिष्टकारिणः ।

अपराधत्र विन्देरन् संसारं न प्रयान्ति च* ॥ ३१ ।

श्वानोच्छिष्टन्तु† यो दद्यान्मम कर्मपरायणः ।

पापन्तस्य प्रवक्ष्यामि संसारे च महद्भयम् ॥ ३२ ।

श्वानो वै सप्त जन्मानि गोमायुः सप्त वै तथा ।

उलूकः सप्त वर्षाणि‡ पश्चाज्जायेत मानुषः ॥ ३३ ।

विशुद्धात्मा श्रुतिज्ञश्च मद्भक्तश्चैव जायते ।

* (ग) पुनर्के अतः परमधीतवासःप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्तते ।
 † श्वानोच्छिष्टमिति आर्षं, गनोच्छिष्टमिति साधु । । मम जन्मानीति (ग) ।

गृहे भागवतोत्कृष्टे अपराधविवर्जितः ॥ ३४ ।

शृणु तत्त्वेन वसुधे प्रायश्चित्तं मर्हजसम्* ।

तरन्ति मानुषा येन त्यक्त्वा संसारसागरम् ॥ ३५ ।

मूलभक्षो दिनत्रीणि फलाहारो दिनत्रयम् ।

शाकभक्षो दिनत्रीणि पयोभक्षो दिनत्रयम् ॥ ३६ ।

दध्याहारो दिनत्रीणि पायसेन दिनत्रयम् ।

वाद्याहारो दिनत्रीणि स्नानङ्गत्वा दृढव्रतः ॥ ३७ ।

एवं दिनान्येकविंशत्कृत्वा वै शुभलक्षणम् ।

अपराधं न विन्देत् मम लोकाय गच्छति ॥ ३८ ।

भुक्त्वा वराहमांसन्तु यश्च मामिह सर्पति ।

पातनं तस्य वक्ष्यामि यथा भवति सुन्दरि ॥ ३९ ।

वराहो दश वर्षाणि कृत्वानुचरते वने ।

व्याधो भूत्वा महाभागे समाः पञ्च च सप्त च† ॥ ४० ।

ततश्च मूषको भूत्वा वर्षाणि च चतुर्दश ।

एकोनविंशतिवर्षाणि‡ यातुधानश्च जायते ॥ ४१ ।

शल्लको चाष्टवर्षाणि जायते भवने बहु

व्याघ्रस्त्रिंशच्च वर्षाणि जायते पिशिताशनः ॥ ४२ ।

एवं संसारिताङ्गत्वा वराहामिषभक्षकः ।

जायते विपुले सिद्धे कुले भागवते तथा ॥ ४३ ।

* मयौजसमिति (ग) । † अतः परं (ग) पुस्तके भूत्वा समाः सप्त सप्त तिष्ठते तत्र कले इत्यधिकः पाठो वर्तते । ‡ अत्रैकाक्षराधिकाच्छन्दीदीपः ।

हृषीकेशवचः श्रुत्वा सर्व्वं सम्पूर्णलक्षणम् ।
 शिरसा चाञ्जलिं कृत्वावाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ४४ ।
 एतन्मे परमं गुह्यं तव भक्तसुखावहम् ।
 वराहमांसभक्षणं येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ४५ ।
 तरन्ति मानुषा येन तिर्य्यक्संसारसागरात् ।
 गोमयेन दिनं पञ्च कणाहारेण सप्त वै ॥ ४६ ।
 पानीयन्तु ततो भुक्त्वा तिष्ठेत्सप्तदिनं ततः ।
 अक्षारलवणं सप्त सक्तुभिश्च तथा त्रयः ॥ ४७ ।
 तिलभक्षो दिनान् सप्त पाषाणस्य च भक्षकः ।
 पयो भुक्त्वा दिनं सप्त कारयेद्बुद्धिमान्मनः ॥ ४८ ।
 क्षान्तं दान्तं तथा कृत्वा अहङ्कारविवर्जितः ।
 दिनान्येकोनपञ्चाशच्चरेत्कृतविनिश्चयः ॥ ४९ ।
 विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यः ससंज्ञो विगतज्वरः ।
 कृत्वा मम च कर्माणि मम लोकाय गच्छति* ॥ ५०

जालपादं भक्षयित्वा यस्तु मामुपसर्पति ।
 जालपादस्ततो भूत्वा वर्षाणि दश पञ्च च ॥ ५१ ।
 कुम्भीरो दश वर्षाणि पञ्चवर्षाणि शूकरः ।
 तावद्भ्रमति संसारे मम चैवापराधतः ॥ ५२ ।
 कृत्वा तु दुष्करं कर्म जायते विपुले कुले ।

* (ग) पुस्तके इति वराहमांसभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

शुद्धो भागवतश्रेष्ठो ह्यपराधविवर्जितः ।

सर्वकर्मण्यतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ५३ ।

प्रायश्चित्तं प्रयच्छामि जालपादस्य भक्षणे ।

तरन्ति मनुजा येन घोरसंसारसागरात् ॥ ५४ ।

यावकान्नं दिनत्रीणि वायुभक्षो दिनत्रयम् ।

फलभक्षो दिनत्रीणि तिलभक्षो दिनत्रयम् ॥ ५५ ।

अक्षारलवणान्नाशी पुनस्तत्र दिनत्रयम् ।

पञ्चदश दिनान्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ५६ ।

जालपादापराधस्य एवं कुर्वीत शोधनम् ।

विनीतात्मा शुचिर्भूत्वा य इच्छेत्सुन्दरां गतिम् ॥ ५७ ।

इति वराहपुराणे जालपादभक्षणापराधप्रायश्चित्तं नाम

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

दीपं सृष्ट्वा तु यो देवि मम कर्माणि कारयेत् ।

तस्यापराधाद्भूमेऽपातं प्राप्नोति मानवः ।

तच्छृणुष्व महाभागे कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ १ ।

जायते षष्टिवर्षाणि कुष्ठो गात्रपरिप्लुतः ।

चाण्डालस्य गृहे तत्र एवमेतन्न संशयः ॥ २ ।
 एवं भुक्त्वा तु तत्कर्म मम तत्रे मृतो यदि ।
 मद्भक्त्यैव जायेत शुद्धे भागवते गृहे ॥ ३ ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि दीपस्य स्पर्शनाद्भुवि ।
 तरन्ति मनुजा येन कष्टं चाण्डालयोनिषु ॥ ४ ।
 यस्य कस्यापि मांसस्य शुक्लपक्षे च द्वादशी ।
 चतुर्थभक्तमाहारमाकाशशयने स्वपेत् ॥ ५ ।
 दीपं दत्त्वापराधाहं तरन्ति मनुजा भुवि ।
 शुचिर्भूत्वा यथान्यायं मम कर्मपथे स्थितः ॥ ६ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे स्पर्शने दीपकस्य तु ।
 संसारशोधनञ्चैव यत्कृत्वा लभते शुभम्* ॥ ७ ।

श्मशानं यो नरो गत्वा अस्नात्वैव तु मां स्पृशेत् ।
 मम दोषापराधस्य शृणु तत्त्वेन यत्फलम् ॥ ८ ।
 जम्बूको जायते भूमौ वर्षाणां नव पञ्च च ।
 गृध्रस्तु सप्त वर्षाणि जायते खचरेश्वरः ॥ ९ ।
 चरन्ती मानुषं मांसमुभौ† तौ गृध्रजम्बुको ।
 पिशाचो जायते तत्र वर्षाणि नव पञ्च च ।
 ततस्तु कुणपोच्छिष्टं त्रिंशद्वर्षाणि खादति ॥ १० ।
 ततो नारायणाच्छ्रुत्वा धरणी वाक्यमब्रवीत् ।

* अतः परं (ख) पुस्तके दीपस्पर्शापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः
 पाठोऽस्ति । † मांसं भूमौ इति (ग) ।

एतन्मे परमं गुह्यं लोकनाथ जनाह्नय ।
 परं कौतूहलन्देव निखिलं वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।
 श्मशानं पुण्डरीकाक्ष ईश्वरेण प्रशंसितम् ।
 किन्त्वत्र त्रिगुणन्देव पवित्रे शिवभाषिते ॥ १२ ।
 स तत्र रमते नित्यं भगवांस्तु महामतिः* ।
 कपालं गृह्य+ देवोऽत्र दीप्तिमन्तं महौजसम् ॥ १३ ।
 प्रशंसितञ्च रुद्रेण भवता किं विनिन्दितम् ।
 श्मशानं पद्मपत्राक्ष रुद्रस्य च निशि प्रियम् ॥ १४ ।

वैराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि इदमाख्यानमुत्तमम् ।
 अद्यापि ते न जानन्ति अनघे शंसितव्रताः ॥ १५ ।
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म सर्वभूतपतिं हरिम् ।
 हत्वा च बालान् वृद्धांश्च त्रिपुरे रूपिणीः स्त्रियः ॥
 तेन पापेन सम्बद्धो न शक्नोति विचेष्टितुम् ।
 प्रनष्टमानसैश्वर्यो नष्टा माया च योगिनः ॥ १६ । १७ ।
 विवर्णवदनो भूत्वा तिष्ठते स महेश्वरः ।
 तत्र स्थाने शिवो भूमे गणैः सर्वैः समावृतः ॥ १८ ।
 नष्टमायं ततो देवि चिन्तयामि वसुन्धरे ।
 ततो ध्यातो मया देवि शङ्करः पुनरेष्यति ॥ १९ ।
 यावत्पश्यामि तन्देवं देवि दिव्येन चक्षुषा ।

नष्टं मायाबलं रुद्रं सर्वभूतमहेश्वरम् ॥ २० ।
 ततोऽहं तत्र गत्वा तु यष्टुकामन्वियम्बकम् ।
 नष्टसंज्ञो हतज्ञानो नष्टयागबलोऽबलः ॥ २१ ।
 तत ईयां मया चीर्त्ता वाक्यमेवं सुखावहम् ।
 किमिदन्तिष्ठसे रुद्र कश्मलेन समावृतः । २२ ।
 त्वं कर्त्ता च विकर्त्ता च विकाराकार एव च ।
 त्वं त्रैगुण्यः विद्योगश्च त्वं यानिस्त्वम्परायणम् ॥ २३ ।
 त्वमपदेन्द्रेणादिस्त्वं माम् त्वं तथा दिव्यः
 किञ्च वृथामि चामानं गणं परिश्रुतो भवान् ॥ २४ ।
 किमिदं देवदेव्यं विवर्णः पृथुलोचनः ।
 तन्ममावच्छ तत्त्वेन यत्पृष्टोऽसि मया भवान् ॥ २५ ।
 स्मर योगश्च मायाश्च पश्य विष्णोर्महात्मनः ।
 तव चैव प्रियार्थाय येनाहमिह चागतः ॥ २६ ।
 ततो मम वचः श्रुत्वा लब्धसंज्ञो महेश्वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं पापसन्तप्तलोचनः ॥ २७ ।
 शृणु तत्त्वेन मे देव कीदृश्याऽप्येवं करिष्यति ।
 देवं नारायणश्चैकं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ २८ ।
 हे विष्णो त्वत्प्रसादेन देवत्वञ्चैव माधव ।
 लब्धो योगश्च साह्यश्च जातोऽस्मि विगतज्वरः ॥ २९ ।
 त्वत्प्रसादेन जातोऽस्मि पूर्णाम्बुरिव सागरः ।

अहन्त्वान्तु विजानामि मात्स्वं जानासि माधव ॥ ३० ।

आवयोरन्तरं काऽपि न पश्यति जनार्दन ।

ब्रह्माण्तु विजानाति नावयोरन्तरेण हि ।

साधु विष्णो महाभाग सर्वमायाकरण्डक ॥ ३१ ।

एवं मद्यं हरो वाक्यमुक्त्वा भूतमहेश्वरः ।

मुहूर्त्तं ध्यानमाध्याय पुनः प्रोवाच माधवि ॥ ३२ ।

तव विष्णोः प्रमादेन मया तत्त्रिपुरं हतम् ।

निहता दानवास्तत्र गर्भिण्यश्च निपातिताः ॥ ३३ ।

बालवृद्धा हतास्तत्र विस्फुरन्तो दिग्गो दग ।

तस्य पापस्य दंष्ट्रेण न गच्छामि विचेष्टितुम् ॥ ३४ ।

प्रनट्योगमायश्च नटेश्वर्यश्च माधव ।

किङ्कर्त्तव्यं मया विष्णो पापावस्थेन सम्प्रति ॥ ३५ ।

विष्णो तत्त्वेन मे ब्रूहि शोधनं पापनाशनम् ।

येन वै कृतमात्रेण शुद्धो मुच्येय किल्बिषात् ॥ ३६ ।

एवं चिन्तात्मनस्तस्य मया रुद्रस्य भाषितम् ।

कपालमालां गृहीत्वा समलं* गच्छ शङ्कर ॥ ३७ ।

ममैवं वचनं श्रुत्वा भगवान्परमेश्वरः ।

उवाच मां पुनर्व्यक्तं मां बोधय जगत्पते ।

कीदृशः समलो विष्णो यत्र गच्छामहे वयम् ॥ ३८ ।

ततस्तस्य वचः श्रुत्वा शङ्करस्य महेश्वरि ।

* तस्य पापेन दीष्येति (ग) । + तं शमनमिति (ग) ।

तत्पापशोधनार्थाय मया वाक्यं प्रभाषितम् ॥ ३८ ।
 श्मशानं समलं रुद्र पृतिकाः त्रणगन्धिकः ।
 स्वयं तिष्ठान्ति ते तत्र मनुजा विगतस्पृहाः ॥ ४० ।
 तत्र गृहाः कपालानि रम तत्रैव गङ्गर ।
 तत्र वर्षमहस्त्राणि दिव्यान्धिव दृढव्रतः ॥ ४१ ।
 ततो भक्षय मांसानि पापक्षयचिकीर्षुकः ।
 हतानां चैव मांसानि ये च भोज्यास्तव प्रियाः ॥ ४२ ।
 एवं सर्वैर्गणैः साङ्गै वस तत्र मुनिधितः ।
 पूर्णं वर्षमहस्त्रे तु स्थित्वा त्वं समलं पुनः ।
 गच्छायमपदं पद्माङ्गातमस्य महामुनेः ॥ ४३ ।
 तत्र ज्ञायमि चात्मानं गीतमाश्रमसंस्थितः ।
 प्रामादाङ्गातममुनेर्भवतां गतकिल्बिषः ॥ ४४ ।
 सततं पापमस्पृशं कपालं गिरमि स्थितम् ।
 ऋषिः पातयितुं शक्नुस्त्वत्प्रसादान्न संग्रयः ॥ ४५ ।
 एवं रुद्रं वरं दत्त्वा तत्रैवान्तर्हिताऽभवम् ।
 रुद्रोऽपि भ्रमते तत्र श्मशाने पापसंहते ॥ ४६ ।
 अतो न राचते भूमे श्मशानं मे कदाचन ।
 यत्र रुद्रकृतम्यापं स्थितङ्किल भयावहम् ॥ ४७ ।
 एतत्ते कथितम्भद्रे श्मशानं मे जुगुप्सितम् ।

विना तु कृतसंस्कारो मम कर्मपरायणः ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि येन शुध्यति किल्बिषात् ॥ ४८ ।

कृत्वा चतुर्थभक्त्यु दिनानि दश पञ्च च ।

आकाशगगनं कुर्यादेकवस्त्रः कृशासने ॥ ४९ ।

प्रभाते पञ्चगव्यञ्च पातव्यं कर्मगोधनम् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।

पिण्याकं भक्षयित्वा तु यो देवमुपसर्पति ।

तस्य वै शृणु सुश्राणि प्रायश्चित्तं सुगोधनम् ॥ ५१ ।

उलूको दश वर्षाणि कच्छपस्तु समास्त्रयः ।

जायते मानवस्तत्र मम कर्मपरायणः ॥ ५२ ।

यांस्तु दोषान्प्रपश्यन्ते* संसारंऽस्मिन्वसुन्धरे ।

तस्य वक्ष्यामि सुश्राणि प्रायश्चित्तं महोजसम् ॥ ५३ ।

किल्बिषाद्येन मुच्येत संसारान्तश्च गच्छति ।

यावर्केन दिनैकन्तु गोमूत्रेण च कारयेत् ॥ ५४ ।

रात्रौ वीरासनं कुर्यादाकाशगगनेऽ वसेत् ।

स न गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति ॥ ५५ ।

वराहमांसेन तु यो मम कुर्वति प्रापणम् ।

मूर्खः स पापकर्मा च मम कर्मपरायणः ।

यांस्तु दोषान्प्रपद्येत संसारञ्च वसुन्धरे ॥ ५६ ।

* अतः परं (ग) पुस्तके स्मृशानप्रवेशापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठो वर्तते । + प्रपश्यन्तीति साधः । † कुर्यादाकाशगगने इति (ग) । § अतः परं (ग) पुस्तके पिण्याकभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठो वर्तते ।

यावद्दीम वराहस्य मम गात्रेषु संस्थितम् ।
 तावद्वर्षसहस्राणि नरके पच्यते भुवि ॥ ५७ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 वराहेण तु मांसेन यम् कुर्वीत प्रापणम् ॥ ५८ ।
 यावत्तत्तनुसंस्थन्तु भाजने तु प्रतिष्ठितम् ।
 तावत्स पततेः देवि सौकरीं योनिमास्थितः ॥ ५९ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 यां गतिं सम्पद्येत मम कर्मपरायणः ॥ ६० ।
 अन्या भूत्वा ततो देवि जन्म चैवं प्रतिष्ठितम् ।
 एवं गत्वा तु संसारं वराहमांसप्रापणात् ।
 जायते विपुले सिद्धे कुले भागवत शुचिः ॥ ६१ ।
 विनातः कृतसंस्कारो मम कर्मपरायणः ।
 द्रव्यवान् गुणवांश्चैव रूपवान् शीलवान् शुचिः ॥ ६२ ।
 प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि तस्य कायविशोधनम् ।
 किंलिपाद्येन मुच्येत मम कर्मपरायणः ॥ ६३ ।
 फलाहारो दिनात्मस सप्त मृत्लागनस्तथा ।
 दिनानि सप्त तिष्ठेत सप्त वै पायसेन च ॥ ६४ ।
 तन्नेण सप्त दिवसान् सप्त पावकभाजनः ।
 प्रायश्चित्तान्महाभाग मम लोकाय गच्छति ॥ ६५ ।

३ पततीति माधु + (ग) पुष्पकेतः परं वराहमांसप्रापणापराधप्रायश्चित्तम् ।

वराह उवाच इत्यधिकः पाठो दृश्यते ।

• मय्यम्पीत्वा वरारोहे यन्म मामुपमर्षति ।
 तत्र दोषमवन्धामि शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ६६ ।
 दशवर्षमहस्त्राणि दरिद्रो जायते पुनः ।
 ततो भवेत्पूतात्मा मद्भक्तः स न संशयः ॥ ६७ ।
 यन्म भागवतोभूत्वा कामरार्गण मोहितः ।
 दीक्षितः पिवते मय्यम्नायश्चित्तं न विन्यते ॥ ६८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 अग्निवर्णां सुरां पोत्वा तेन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ६९ ।
 य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
 न स लिप्यति पापेन संनारश्च न गच्छति* ॥ ७० ।

कौसुमश्चैव यः शाकं भक्षयेन्मम पूजकः ।
 नरकं पच्यते घोरं दश पञ्च च सूकरः† ॥ ७१ ।
 ततो गच्छेच्छ्रयानो च त्रीणि वर्षाणि जम्बुकः ।
 वर्षमेकं ततः शुध्येन्मत्कर्मणि रतः शुचिः‡ ॥
 मम लोकमवाप्नोति शुद्धाभूत्वा वसुन्धरे ॥ ७२, ७३ ।
 ततो भूमिर्वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच पुनर्हरिम् ।
 कुसुमशाकनेवेद्यप्रापणेन च किल्बिषात् ।
 कथं मुच्येत देवेश प्रायश्चित्तं वद प्रभो ॥ ७४ ।

वराह उवाच ।

यो मे कुसुमशाकेन प्रापणं कुरुते नरः ।

७ (ग) पुष्पकेतः परं मय्यपानप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचेत्यधिक पाठो दृश्यते ।
 † सूकर इति (ग) । • मत्कर्मनिरतः शुचिरिति (ग) ।

दशवर्षसहस्राणि नरके परिपच्यते ॥ ७५ ।

प्रायश्चित्तमवक्ष्यामि तच्च मे वदतः शृणु ।

भक्षणे तु कृते कुर्याच्चान्द्रायणमतन्द्रितः ।

प्रापणे तु कृते कुर्याद्वादशाहं पयोव्रतम् ॥ ७६ ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

न स लिप्येत पापेन मम लोकश्च गच्छति* ॥ ७७

यः पारक्येण वस्त्रेण न धूतेन च माधवि ।

प्रायश्चित्तीभवेन्मूर्खो† मम कर्मपरायणः ॥ ७८ ।

करोति मम कर्माणि स्पृशते‡ मां तदा स्थितः ।

मृगो वै जायते देवि वर्षाणि त्रीणि सप्त च ॥ ७९ ।

हीनपादेन जायेत चैकज्जन्म वसुन्धरे ।

मूर्खश्च क्रोधनश्चैव मद्भक्तश्चैव जायते ॥ ८० ।

तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि प्रायश्चित्तं महौजसम् ।

येन गच्छति संसारं मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ ८१ ।

अष्टभक्तं ततः कृत्वा मम भक्तिपरायणः ।

माघस्यैव तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ॥ ८२ ।

तिष्ठेज्जलाशये गत्वा शान्तो दान्तो यतव्रतः ।

अनन्यमानसो भूत्वा मम चिन्तापरायणः ॥ ८३ ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्यामुदिते तु दिवाकरे ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं कुसुम्भशाकभक्षणप्रापणकथोः प्रायश्चित्तम् । वराह उवाचेत्य-
धिकः पाठः । † प्रायश्चित्ताद्भवेन्मूर्ख इति (ग) । ‡ स्पृशतीति साधु ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा मम कर्माणि कारयेत् ॥ ८४ ॥

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति* ॥ ८५ ॥

अकृत्वा यो नवान्नानि मम कर्मपरायणः ।

ततो भागवतो भूत्वा नवान्नं यो न कारयेत् ।

पितरस्तस्य नाश्रन्ति वर्षाणि दश पञ्च च ॥ ८६ ॥

अदत्त्वा यस्तु भुञ्जीत नवान्नानि कदाचन ।

न तस्य धर्मो विद्येत एवमेतन्न संशयः ॥ ८७ ॥

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि येन तस्मात्प्रमुच्यते ।

प्रायश्चित्तं महाभागे मम भक्तसुखावहम् ॥ ८८ ॥

उपवासं तिरात्रन्तु तत एकेन वा पुनः ।

आकाशशयनङ्गत्वा चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ८९ ॥

एवं तत्र विधिङ्गत्वा उदिते च दिवाकरे ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ ९० ॥

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

सर्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति† ॥ ९१ ॥

अदत्त्वा गन्धमाल्यानि यो मे धूपं प्रयच्छति ।

कुणपो जायते भूमे यातुधानो न संशयः ॥ ९२ ॥

वर्षाणि चैकविंशानि अयस्कारनिवासकः ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं परकीयवस्त्रापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठः ।

† (ग) पुस्तकेऽतः परं नवान्नभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठः ।

तिष्ठतेऽत्र महाभागे एवमेतन्न संशयः ॥ ८३ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ८४ ।

यस्य कस्यचिन्मासस्य शक्तपक्षस्य द्वादशीम् ।

उपोष्य चाष्टभक्तान् दुर्गैकादशमेव च ॥

प्रभातायान्तु शर्व्वार्थामुदितं रविमण्डले ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्यतिः किल्बिषात् ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

तानि तानि तरन्त्येनः सर्व्व एव पितामहाः ॥ ८७ ॥

वहन्नूपानहो पद्भ्यां यस्मै मामुपचङ्क्रमेत् ।

चर्मकारम् जायेत वर्षाणान्तु त्रयोदश ॥ ८८ ॥

तज्जन्मनः परिभ्रष्टः सूकरो जायते पुनः ।

सूकरत्वात्परिभ्रष्टः श्वा भवेच्च जुगुप्सितः ॥ ८९ ॥

ततः श्वत्वात्परिभ्रष्टो मानुषेष्पूजयते ।

मद्भक्तश्च विनीतश्च अपराधविवर्जितः ।

मुक्ताम् सर्व्वसंसारान्मम लोकाय गच्छति ॥ ९० ॥

य एतेन विधानेन वसुधे कर्म कारयेत् ।

न स लिप्येत पापेन एवमेतन्न संशयः ॥ ९१ ॥

* तिष्ठतीति साधु । + मुच्येत इति साधु । | तरन्त्येविति (ग) । § अतः परं (ग) पुस्तके गन्धमाल्यदानं विना धूपदानं प्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठः । ॥ शूकरत्वादिति (ग) । ॥ उपानहापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इति (ग) पुस्तके अधिकः पाठः ।

•

भेरीशब्दमकृत्वा तु यस्तु मां प्रतिबोधयेत् ।

वधिरोजायते भूमे एकं जन्म न संशयः ॥ १०२ ।

तस्य वक्ष्यामि सुश्रीणि प्रायश्चित्तं मम प्रियम् ।

किल्बिषाद्येन मुच्येत भेरीताडनमोहितः ॥ १०३ ।

यस्य कस्यचिन्मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।

आकाशगयनङ्गत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ १०४ ।

य एतेन विधानेन वसुधे कर्म कारयेत् ।

अपराधन्न गच्छेत मम लोकाय गच्छति* ॥ १०५ ।

•
अन्नभुक्ता बहुतरमजीर्णेन परिप्लुतः ।

उद्गारेण समायुक्तः अस्नात उपसर्पति ॥ १०६ ।

एकजन्मनि श्वा चैव वानरश्चैव जायते ।

एकस्मिञ्जन्मनि च्छागः शृगालश्चैकजन्मनि ॥ १०७ ।

एकजन्म भवेद्भ्यो मूषिको जायते पुनः ।

तारितो ह्येष संसाराज्जायते विपुले कुले ॥ १०८ ।

शुद्धोभागवतः श्रेष्ठस्त्वपराधविवर्जितः ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि मम भक्तसुखावहम् ॥ १०९ ।

किल्बिषाद्येन मुच्येत मम भक्तिपरायणः ।

त्रिदिनं पावकाहारो मूलाहारो दिनत्रयम् ॥ ११० ।

पायसेन दिनत्रीणि त्रिदिनं शक्नुना तथा ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं भेरीताडनापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचित्यधिकः पाठः ।

त्रिदिनं वायुभक्षोऽपि आकाशशयनस्त्रिकम् ॥ १११ ।

उत्थायापररात्रे तु कृत्वा वै दन्तधावनम् ।

पञ्चगव्यं पिवेच्चैव शरीरपरिशोधनम् ॥ ११२ ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

न स लिप्येत पापेन मम लोकाय गच्छति ॥ ११३ ।

आख्यानानां महाख्यानं तपसाञ्च परन्तपः ।

अत्राहङ्गीर्तयिष्यामि ब्राह्मणभ्यां महेश्वरि ॥ ११४ ।

एष धर्मैश्च कीर्तिश्च आचाराणां महोजसाम् ।

गुणानाञ्च परं श्रेष्ठ ऋतीनाञ्च महाऋतिः* ॥ ११५ ।

य एतत्पठते नित्यं कल्यमुत्थाय मानवः ।

स पितृस्तारयेज्जन्तुर्दृश पूर्वान्दशापरान् ॥ ११६ ।

आरोग्याणां महारोग्यं मङ्गलानान्तु मङ्गलम् ।

रत्नानां परमं रत्नं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ११७ ।

यस्तु भागवतो नित्यं पठते च दृढव्रतः ।

कृत्वा सर्वापराधानि न स पापेन लिप्यते ॥ ११८ ।

एष जप्यः प्रमाणञ्च सन्ध्योपासनमेव च ।

कल्यमुत्थाय पठते मम लोकाय गच्छति ॥ ११९ ।

न पठेन्मूर्खमध्ये तु कुशित्याणां तथैव च ।

दद्याद्भागवते श्रेष्ठे मम कर्मपरायणे ॥ १२० ।

एतत्ते कथितो देवि आचारस्य विनिश्चयः ।

पूर्वन्वया यत्पृष्टन्तु किमन्यच्छातुमिच्छसि ॥ १२१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे प्रायश्चित्तकर्मसूत्रं नाम

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा तु विपुलं ह्येतदपराधविशोधनम् ।

कर्म भागवतं श्रेष्ठं सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ १ ।

अहो कर्म महाश्रेष्ठं भगवंस्तव भाषितम् ।

मम चैव प्रियार्थाय तव भक्तसुखावहम् ॥ २ ।*

श्रुतं ह्येव महावाहो सर्व्वधर्मार्थसाधकम् ।

तव भक्तसुखार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ३ ।

किमुच्यते व्रतञ्चैव शुभं कुञ्जाम्बके† महत् ।

कतरच्चापि तच्छ्रेष्ठं क्षेत्रभक्तसुखावहम् ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

शृणु मे परमं गुह्यं यत्त्वया पृच्छितं‡ मम ।

* एष श्लोकः क खयोः पुस्तकयोर्नास्ति । † कुञ्जाम्बकं महदिति (ग) । ‡ पृष्ट-

मम क्षेत्रं परञ्चैव शुद्धं भागवतप्रियम् ॥ ५ ।
 परं कीकामखं स्थानं तथा कुजाम्बकं परम् ।
 परं सौकरवं स्थानं सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ ६ ।
 यत्र संस्था च मे देवि क्षुद्रतासि रसातलात् ।
 यत्र भागीरथी गङ्गा मम सौकरवे स्थिता ॥ ७ ।

धरोवाच ।

केषु लोकेषु यान्तीश सौकरे ये मृताः प्रभो ।
 किं वा पुण्यं भवेत्तत्र स्नातस्य पिबतस्तथा ॥ ८ ।
 कति तीर्थानि पश्चात् क्षेत्रे सौकरवे तव* ।
 धर्मसंस्थापनार्थाय तद्विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यत्त्वं माम्परिपृच्छसि ।
 यां गतिन्ते प्रपद्यन्ते नराः सौकरवे मृताः ॥ १० ।
 यत्र स्नातस्य यत्पुण्यं गतस्य च मृतस्य च ।
 यत्र यानि च तीर्थानि मम संस्थानसंस्थिताः ॥ ११ ।
 शृणु पुण्यं महाभागे मम क्षेत्रेषु सुन्दरि ।
 प्राप्नुवन्ति महाभागे गत्वा सौकरवम्प्रति ॥ १२ ।
 दश पूर्वापराश्चापि अपरे सप्त पञ्च च ।
 स्वर्गं गच्छन्ति पुरुषास्तेषां ये तत्र वै मृताः† ॥ १३ ।
 गमनादेव सुश्रोणि मुखस्य मम दर्शनात् ।

सप्तजन्मान्तरे भद्रे जायते विपुले कुले ॥ १४ ।
 धनधान्यसमृद्धेषु रूपवान् गुणवान् शुचिः ।
 मद्भक्तश्चैव जायेत मम कर्मपरायणः ॥ १५ ।
 एवं वै मानुषो भूत्वा अपराधविवर्जितः ।
 गमनन्तस्य ज्ञेयस्य मरणं तत्र कारणम् ॥ १६ ।
 ये मृतास्तस्य ज्ञेयस्य सौकरस्य प्रभावतः ।
 शङ्खचक्रगदापद्मधनुर्हस्ताश्चतुर्भुजाः ।
 त्यक्त्वा कलेवरन्तूर्णं श्वेतद्वीपाय यान्ति ते ॥ १७ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थेषु तेषु स्नातश्च यां* प्राप्नोति परां गतिम् ॥ १८ ।
 चक्रतीर्थं महाभागे यत्र चक्रं प्रतिष्ठते† ।
 शृणु पुण्यं तत्र भद्रे प्राप्नोति परमं नरः ॥ १९ ।
 चक्रतीर्थे नरो गत्वा नियतो नियताशनः ।
 वैशाखद्वादशीम्नाप्य स्नायाद्यो विधिपूर्वकम् ॥ २० ।
 दश वर्षसहस्राणि दश वर्षशतानि च ।
 धनधान्यसमृद्धौ हि जायते विपुले कुले ॥ २१ ।
 मद्भक्तश्चापि जायेत मम कर्मपरायणः ।
 अपराधं वर्जयति दीक्षितश्चैव जायते ॥ २२ ।
 भूत्वा वै मानुषस्तत्र तीर्थे संसारसागरम् ।
 तीर्त्वा चक्रगदाशङ्खपद्मपाणिश्चतुर्भुजः ॥ २३ ।

* तीर्थेषु स्नातश्च यां प्राप्नोति परमां गतिमिति (क), (ख) पुस्तकयोः पाठस्तत्र च
 इन्दोदीषः । † प्रतिष्ठितमिति (ग) ।

मम रूपधरः श्रीमान्मम लोके महीयते ।
 चक्रतीर्थे विशालाक्षि मरणे कृतकृत्यतः ॥ २४ ।
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य श्रोतुकामा वसुन्धरा ।
 शिरस्यञ्जलिमाधाय श्लक्ष्णमेतदुवाच ह ॥ २५ ।
 तत्र सौकरवे तीर्थे चन्द्रमास्त्वामतोषयत् ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ २६ ।
 वसुधाया वचः श्रुत्वा विष्णुर्मायाकरण्डकः ।
 उवाच वाक्यं मेदिन्याः मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ॥ २७ ।
 शृणु भूमे प्रयत्नेन कथ्यमानं मयानघे ।
 तस्य वै कारणं येन तेन चाराधितोऽस्म्यहम् ॥ २८ ।
 तस्य प्रीतोऽस्म्यहं देवि विशुद्धेनान्तरात्मना ।
 दर्शितश्च मया ह्यात्मा यो हि देवेषु दुर्लभः ॥ २९ ।
 रूपं सोमेन तद्वद्वा विसंज्ञस्तदनन्तरम् ।
 मद्यं* द्रष्टुं न शक्नोति मम तेजःप्रमोहितः ॥ ३० ।
 ततो निमीलिताक्षेण कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
 न शक्नोति तथा वक्तुं भीरुः सन्त्रस्तलोचनः ॥ ३१ ।
 एवमेतद्विचेष्टन्† ब्राह्मणानामपीश्वरम् ।
 वाणीं सूक्ष्मां समादाय स सोमो नादितो मया ॥ ३२ ।
 किंवा फलं समुद्दिश्य तप्यसे सुमहत्तपः ।
 ब्रूहि तत्त्वेन मे सोम यत्ते मनसि वर्तते ।

सर्वं सम्पादयिष्यामि त्वत्प्रसादान्न संशयः ॥ ३३ ।
 मम वाक्यं ततः श्रुत्वा ग्रहाणां प्रवरेश्वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सोमतीर्थमवस्थितः ॥ ३४ ।
 भगवन् यदि तुष्टोऽसि मम चात्र ततः प्रभो ।
 योगनाथोजगच्छ्रेष्ठः सर्वयोगीश्वरेश्वरः ॥ ३५ ।
 यावत्ल्लोका धरिष्यन्ति तावत्त्वयि जनाईन ।
 अतुला त्वयि मे भक्तिर्भवेन्नित्यं सुनिश्चला ॥ ३६ ।
 यच्चापि मम तद्रूपं त्वया संस्थापितं प्रभो ।
 सप्तद्वीपेषु दृश्येत तत्र तत्रैव संस्थितम् ॥ ३७ ।
 सोम इत्येव यज्ञेषु पिबन्तु मम ब्राह्मणाः ।
 गतिः परमिका तेषां दिव्या विष्णो भवेद्यथा ॥ ३८ ।
 क्षीणस्तत्र त्वमावस्थां तत्र पिण्डपितृक्रिया ।
 प्रवर्तन्ते यथान्यायं भवेयं सौम्यदर्शनः ॥ ३९ ।
 अधर्मं च न मे बुद्धिर्भवेद्विष्णो कदाचन ।
 पतित्वच्चाथ गच्छेयमोषधीनां तथा कुरु ॥ ४० ।
 यदि तुष्टो महादेव आदिमध्यान्तवर्जितः ।
 मम चैव प्रियार्थाय एतन्मे* दीयतां वरः ॥ ४१ ।
 ततः सोमवचः श्रुत्वा तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ॥ ४२ ।
 एवं तप्तं महाभागे तपः सोमेन निश्चयात् ।
 प्राप्ता च परमा सिद्धिः सोमतीर्थेऽन्यदुर्लभा ॥ ४३ ।

स्नायाद्यः सोमतीर्थे तु मम कर्मपरायणः ।
 अष्टमेन तु भक्तेन मम कर्मविधौ स्थितः ।
 फलन्तस्य प्रवक्ष्यामि सोमतीर्थे नरस्य यत् ॥ ४४ ।
 यत्र तप्तन्तपस्तेन सोमेन सुमहात्मना ।
 पञ्चवर्षसहस्राणि एकपादेन तिष्ठता ।
 पञ्चवर्षसहस्राणि तथैर्वाङ्गमुखः स्थितः ॥ ४५ ।
 एवमुग्रन्तपः कृत्वा कान्तिमानभवच्च सः ।
 समापराधान्मृक्तश्च ब्राह्मणानां पतिस्तथा ॥ ४६ ।
 एवमेव महाभागे सोमतीर्थे कृतोदकः ।
 त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षगतानि च ।
 जायते ब्राह्मणः सुभ्रुः वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ४७ ।
 द्रव्यवान् गुणवांश्चैव संविभागी यशस्विनि ।
 मद्भक्तश्चैव जायेत अपराधविवर्जितः ॥ ४८ ।
 स एष ब्राह्मणाभूत्वा संसारादिप्रमुच्यते ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि सोमतीर्थस्य सुन्दरि ।
 तत्तीर्थं येन विज्ञेयं मम मार्गानुसारिणा ॥ ४९ ।
 वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।
 प्रवृत्ते चान्धकारे तु यत्र कश्चिन्न दृश्यते ॥ ५० ।
 सोमेन च विना भूमिर्दृश्यते चन्द्रसप्रभा ।
 आलोकश्चैव दृश्येत सोमस्तत्र न दृश्यते ॥ ५१ ।

एवन्त्वां वच्मि हे भद्रे एष वै विस्मयः परः ।
 एतच्चिह्नं महाभागे पुण्ये सौकरवे मम ।
 सौमतीर्थे विशालाक्षि येन मुच्यन्ति* जन्तवः ॥ ५२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 प्रभावमस्य क्षेत्रस्य विस्मयम्परमं महत्† ॥ ५३ ।
 अक्रामा तु मृता तीर्थे आत्मनः कर्मनिश्चयात् ।
 मम क्षेत्रप्रभावेण शृगाली मानुषी भवेत् ॥ ५४ ।
 राजपुत्री विशालाक्षी श्यामा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
 गुणवद्रूपसम्पन्ना चतुःषष्टिकलान्विता ॥ ५५ ।
 तस्य पूर्व्वेण पार्श्वेन तीर्थं गृध्रवटं‡ स्मृतम् ।
 यत्राक्रामो मृतो गृध्रो मानुषत्वमुपागतः ॥ ५६ ।
 वाक्यं नारायणाच्छ्रुत्वा धरणी शुभलक्षणा ।
 उवाच मधुरं वाक्यं विष्णुभक्तसुखावहम् ॥ ५७ ।
 अहो तीर्थप्रभावो वै त्वया प्रोक्तो महान्मम ।
 यस्य देव प्रभावेण तिर्यग्योनित्वमागतौ ।
 गृध्रश्चैव शृगाली च प्राप्नो वै मानुषीन्तनुम् ॥ ५८ ।
 स्नानेन तत्र तीर्थे च मरणाद्वा जनार्दन ।
 काङ्क्षति वै प्रपद्यन्ते तन्ममाचक्ष्व केशव ॥ ५९ ।
 चिह्नञ्च कीदृशन्तेषां ज्ञायन्ते येन ते तथा ।

* मुच्यन्ते इति साधु ।   † महदिति आर्षं महान्तमिति साधु ।   ‡ गृध्रवट-
 मिति (ग) ।

अकामावपि तौ क्षेत्रे प्राप्ताौ तु परमां गतिम् ॥ ६० ।
 ततोमहीवचः श्रुत्वा विष्णुर्धर्मविदां वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यन्धर्मकामो वसुन्धराम् ॥ ६१ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भूमे यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 उभौ तौः कारणाद्यस्मात्प्राप्तौ वै मानुषीद्गतिम् ॥ ६२ ।
 तस्मिन् काले ह्यतिक्रान्ते मम कर्मविनिश्चयात् ।
 त्रेतायुगे ह्युपक्रान्ते ज्ञाते च युगसंस्थितौ ॥ ६३ ।
 तत्र राजा महाभागः स्वधर्मकृतनिश्चयः ।
 ब्रह्मदत्तेति* विख्यातः पुरं काम्पिलमास्थितः ॥ ६४ ।
 तस्य पुत्रोमहाभागः सर्वधर्मेषु निष्ठितः ।
 सोमदत्तेति विख्यातः कुमारः शुभलक्षणः ।
 पित्रर्थे मृगयां यातोमृगलिप्सुर्वने तदा ॥ ६५ ।
 अरण्ये स तदा गत्वा व्याघ्रसिंहनिषेविते ।
 न तत्र लभते किञ्चित्पितृकार्यं नराधिपः ॥ ६६ ।
 एवं हि भ्रमतस्तस्य‡ शृगाली दक्षिणे तथा ।
 अङ्गमध्ये तु विद्धा सा स्फुरन्ती सर्वमङ्गला ॥ ६७ ।
 तथा सा वाणसन्तप्ता व्यथया च परिप्लुता ।
 पीत्वा सा सलिलं तत्र वृक्षं शाकोटकङ्गता ॥ ६८ ।
 आतपेन परिक्रान्ता वाणविद्धातुरा भृशम् ।

* उभौ तु इति (ग) । † ब्रह्मदत्त इतीति साधु । एवं परत्र सोमदत्त इतीति ।

‡ एवं सभ्रमतस्तस्येति (ग) ।

अकामा मुञ्चती प्राणांस्तीर्थं सोमात्मकम्पति ॥ ६८ ।
 एतस्मिन्नन्तरे भद्रे राजपुत्रः क्षुधाहितः ।
 प्राप्नो गृध्रवटं तीर्थं विश्रामन्तत्र चाकरोत् ॥ ७० ।
 अथ पश्यति गृध्रं स वटशाखां समाश्रितम् ।
 एकेन स तु वाणेन तथा गृध्रो निपातितः ॥ ७१ ।
 स तत्र पतितो गृध्रो वटमूले यशस्विनि ।
 गतासुर्नष्टसंज्ञो वै वाणभिन्नस्तथा हृदि ॥ ७२ ।
 तं दृष्ट्वा पतितं गृध्रं राजपुत्रस्ततोष ह ।
 तस्य च्छित्त्वा ततः पक्षौ गृहीत्वा राजनन्दनः* ।
 वाणपक्षान्विधातुञ्च सोमदत्तो गृहान्वयी ॥ ७३ ।
 सोऽपि दीर्घेण कालेन अकामोऽपि मृतः खगः ।
 जातः कलिङ्गराजस्य सुतो गुणविभूषितः ।
 रूपवान् पण्डितश्चैव प्रजानन्दकरः सदा ॥ ७४ ।
 तस्मिन् राजनि नायासं कोऽपि कुत्रापि विन्दति ॥ ७५ ।
 या सा शृगाली सञ्ज्ञे काञ्चीराज्ञो† गृहे सुता ।
 रूपयुक्ता गुणवती दक्षाः सर्वाङ्गसुन्दरी ॥ ७६ ।
 चतुःषष्टिकलायुक्ता कोकिलेव सुखस्वरा ॥ ७७ ।
 एवं प्रवर्त्तिते तत्र काञ्चीराज्ये कलिङ्गके ।
 हार्दिक्वात्कीहृदात्प्रीतिरन्योऽन्यकुलनिश्चयात् ।

* राजसत्तम इति (क), (ख) । † कालीराज्ञ इति (ग) । एव परत्रापि ।
 दृष्टेति (ग) ।

भूमे मम प्रसादेन सम्बन्धो जायते ततः ॥ ७८ ।
 अथ दीर्घेण कालेन काञ्चीराजसुता तथा ।
 कलिङ्गराजपुत्रेण विधिना तु विवाहिता ॥ ७९ ।
 काञ्चीराजस्तथोः प्रीत्या नानारत्नानि चाददत् ।
 भूषणानि च दिव्यानि गजाश्वमहिषीः स्त्रियः ॥ ८० ।
 ततः कलिङ्गराजोऽपि सबधकं निज सुतम् ।
 आदायः स्वगृहं यातस्तेन राज्ञातिमानितः ॥ ८१ ।
 एवं गच्छति काले वै दम्पत्योन्मथ्यमानयोः* ।
 अथ्यच्छिन्नाऽभवत्प्रीती रोहिणीचन्द्रयारिव ॥ ८२ ।
 रेमतुस्तौः† विहारिषु देवतायतनेषु च ।
 वने चीपवने चैव ये केचिन्नन्दनोपमाः‡ ॥ ८३ ।
 भर्तारं सा न पश्येच्चेत्कदाचिदपि पार्श्वतः ।
 नष्टं मन्येत चात्मानं राजपुत्री यगस्विनी ॥ ८४ ।
 न चेत्यश्रयति भाय्यां स्वां सोऽपि राजन्यनन्दनः ।
 आत्मानं मन्यते प्रीत्या नष्टप्रायं वसुन्धरे ॥ ८५ ।
 दिने दिने तयोरेवं वर्द्धते प्रीतिरुत्तमा ।
 नान्तरं पश्यते॥ कश्चित्पुरुषः पुण्यकर्मिणीः ॥ ८६ ।
 सोऽपि बुद्ध्या सुशीलेन कृतेन च वसुन्धरे ।
 कलिङ्गस्तोषयामास पौराज्ज्ञानपदांस्तथा ॥ ८७ ।

* आह्वयति (ग) । † तुष्यतीति साधु । ‡ रेमतुरिति आर्षं रेमाते इति साधु । § यत्किञ्चिन्नन्दनोपममिति साधु । ॥ पश्यतीति साधु ।

अन्तःपुरे तु या नार्यः कलिङ्गेषु धरे तयोः ।
 ताभ्यां सन्तोषिताः सर्वाः शीलेन स्वगुणैस्तथा ॥ ८८ ।
 एवम्वर्द्धिता ताभ्यां प्रीतिः पूर्वं यशस्विनि ।
 रमते तत्र चान्योऽन्यं शचीवासवयोरिव ॥ ८९ ।
 अथ प्रणयपूर्वं सा कान्तं सर्वाङ्गसुन्दरी ।
 व्यजिज्ञपद्राजसुतं सौहृदेन यशस्विनी ॥ ९० ।
 किञ्चिदिच्छामि ते वक्तुं राजपुत्र यशोधन ।
 मम स्नेहात्प्रियञ्चैव तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ९१ ।
 ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गस्य सुतः प्रभुः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं पद्मपत्रनिभेक्षणः ॥ ९२ ।
 यद्वदिष्यसि भद्रे त्वं यच्च तेऽस्ति मनीषितम् ।
 सर्वन्ते कथयिष्यामि शपे सत्येन सुन्दरि ॥ ९३ ।
 सत्यं मूलं ब्राह्मणानां विष्णुः सत्ये प्रतिष्ठितः ।
 तस्य मूलं तपो रात्रिं राज्यं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ ९४ ।
 नाहं मिथ्या प्रवक्ष्यामि कदाचिदपि सुन्दरि ।
 न मिथ्या पूर्वमुक्तं मे ब्रूहि किङ्करवाणि ते ॥ ९५ ।
 हस्त्यश्वरथरत्नानि यानानि च धनानि च ।
 अथवा परमग्रन्तु पट्टबन्धङ्करोमि ते ॥ ९६ ।
 सा भर्तृवचनं श्रुत्वा काञ्चीराजस्य चात्मजा ।
 उभौ चरणौ संगृह्य भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ९७ ।
 न चैव रत्नानीच्छामि हस्त्यश्वरथमेव च ।
 पट्टबन्धेन कर्ण्यञ्च यावद्भियति मे गुरुः ॥ ९८ ।

एका स्वपितुमिच्छामि मध्याह्ने तु तथाविधे ।
 न चिरं बाल्यकालन्तु यथा कश्चिन्न पश्यति ॥ ८.८ ।
 श्वशुरो यदि वा श्वश्रूर्यथैवान्यो नराधिप ।
 सुप्ता नैव च द्रष्टव्या व्रतमेतन्महर्त्तकम् ॥ १०० ।
 आत्मनां वै गृहजना ये केचित्स्वजने जनाः ।
 ते मां प्रसुप्तां पश्येयुः कदाचिदपि संस्थिताम् ॥ १०१ ।
 ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गैश्चर्यवर्द्धनः ।
 बाटमित्येव तां वाक्यं प्रत्युवाच वसुन्धरे ॥ १०२ ।
 विस्त्रब्धा भव सूर्याणि कल्याणन यशस्विनि ।
 न त्वां वै द्रक्ष्यते कश्चिच्छयनीये महाव्रताम्* ॥ १०३ ।
 एवं गच्छति काले तु तयोस्तु तदनन्तरे ।
 कलिङ्गो जरया युक्तो पुत्रं राज्येऽभ्यपेक्षयत् ॥ १०४ ।
 राज्यं दत्त्वा वरारोहे यथान्यायं कुलोद्भवम् ।
 कृत्वा निष्कण्टकं राज्यं दत्त्वा पञ्चत्वमागतः ॥ १०५ ।
 एवम्प्रभुस्तताराज्यं पितुर्दत्तं यथाचितम्† ।
 एकाकी स्वपते तत्र यत्र कश्चिन्न पश्यति ॥ १०६ ।
 स तु दीर्घेण कालेन कलिङ्गवंशवर्द्धनः ।
 सुतानजनयत्यञ्च आदित्यसमतेजसः ॥ १०७ ।
 एवन्तु मानुषं लोकं मम मायाप्रमोहितम् ।
 आत्मकर्म्मसु संयुक्तं चक्रवत्परिवर्त्तते ॥ १०८ ।

जातो जन्तुर्भवेद्बालो बालोऽस्तु तरुणो भवेत् ।
 तरुणो मध्यमं याति पश्चाद्याति जरान्ततः ॥ १०८ ।
 बालो वै यानि कर्माणि करोत्यज्ञानतः स्वयम् ।
 न स लिप्यति* पापेन एवमेतन्न संशयः ॥ ११० ।
 ततः करिष्यतीराज्यन्निष्कण्टकमनामयम् ।
 सप्तसप्ततिवर्षाणि ह्यतीतानि यशस्विनि ॥ १११ ।
 अष्टसप्ततिमे वर्षे एकान्ते तु नराधिपः ।
 तमेव चिन्तयन्नर्थं मध्यमंस्थे दिवाकरे ॥ ११२ ।
 माधवस्य तु मामस्य शुक्लपत्ने तु द्वादशी ।
 बुद्धिः सम्पद्यते तस्य प्रियादर्शनलालसा ॥ ११३ ।
 कोऽर्च्यस्तत्किं† व्रतञ्चास्या एषा स्वपिति निर्जने ।
 न सुप्ताया‡ व्रतं किञ्चिद्दृश्यते धर्मसञ्चयः ॥ ११४ ।
 न च विष्णुकृतं कर्म न चैवेश्वरचोदितम् ।
 मनुना वै कृतो धर्म एष चैव न दृश्यते ॥ ११५ ।
 न क्वाप्यपकृतो§ धर्मो महानपि न योगिनाम् ।
 न तत्र एष विद्येत यश्चरेद्दत्तमीदृशम् ॥ ११६ ।
 बार्हस्पत्येषु धर्मेषु याम्येषु च न विद्यते ।
 न एष विद्यते तत्र सुप्ता चरति यद्वतम् ॥ ११७ ।
 भुक्ता तु कामभोगानि भुक्ता तु पिशितोदनम्॥ ।

* लिप्यते इति साधु । † कोऽर्च्यस्तत्किं व्रतञ्चास्या इति (क), (ख) । ‡ सुप्ताया-
 मेति (ग) । § न क्वाप्यपकृत इति बहुषु पाठः । ॥ आशितोदनमिति (क), (ख) ।

ताम्बूलं रक्तवस्तन्तु सुसूक्ष्मे पट्टवामभी ॥ ११८ ।

सुगन्धैर्भूषिता गात्रे सर्व्वरत्नसमायुता ।

मम कान्ता विगालाक्षी किमत्र चरते व्रतम् ॥ ११९ ॥

कुप्येतापि तु सन्दृष्टा प्रिया मे कमलेक्षणा ।

अवश्यमेव द्रष्टव्या चरति कीदृशं व्रतम् ॥ १२० ।

किन्नरैः सुप्रलब्धैः वगीकरणमुत्तमम् ।

अथ योगीश्वरो भूत्वा गच्छति यत्र रोचते ।

अथवा चान्यमंसृष्टा कामरोगिण चावृताः ॥ १२१ ।

एवञ्चिन्तयतस्तस्य अस्तं प्राप्ता दिवाकरः ।

सवृत्ता रजनो मुभ्रः सर्व्वसार्थसखावहा ॥ १२२ ।

ततो गात्रां व्यतीतायां प्रभातसमये शुभे ।

पठन्ति मागधा वन्दिस्त्रता वैतालिकास्तथा ॥ १२३ ।

शङ्खदुन्दुभिनादैश्च बोधिता वसुधाधिपः ।

सर्व्वलोकहितार्थाय उदिते च दिवाकरे ॥ १२४ ।

यत्तदा चिन्तितं पूर्वं द्रष्टुकामेन तां प्रियाम् ।

सर्व्वचिन्तां परित्यज्य सा चिन्ता हृदि वर्त्तते ॥ १२५ ।

स्नातस्तु विधिना सोऽथ क्षौमाभ्यामुपसंवृतः ।

भूत्वा चोत्सारयामास आज्ञां दत्त्वा यथाचितम् ॥ १२६ ।

व्रतस्थं मान्तु यः स्पृशेन्नारी पुरुष एव च ।

धर्मैर्युक्तेन दण्डेन मम वर्ध्या भवेत्तु सः ॥ १२७ ।

एवमाज्ञापयित्वा तु कालिङ्गा नृपतिः किल ।
 गतश्च त्वरया धीमान्प्रविष्टस्तत्र सुव्रते ॥ १२८ ।
 पर्यङ्कस्य तले तत्र राजा दर्शनलालसः ।
 विलोक्य तां वरारोहान्ततश्चिन्तापराश्रयाम् ॥ १२९ ।
 ततः कमलपत्राक्षी वेदनायासपीडिता ।
 रुजार्त्ता रुदते तत्र शिरोवेदनताडिता ॥ १३० ।
 किम्भया तु कृतं कर्म पूर्वमेव सुदुष्करम् ।
 येनाहमीदृशीं प्राप्ता दशां पुण्यपरिज्ञयात् ।
 भर्ता च मां न जानाति क्षिप्यमानामनाथवत् ॥ १३१ ।
 अथ माङ्गिं कथं भर्ता मन्यते स्वजनाःपि वा ।
 कथये किं शयाना तु सखीनां शयने स्थिता ॥ १३२ ।
 एवमत्र न युज्येत यन्मया परिचिन्तितम् ।
 किञ्च वात्मनि दुःखस्य सर्व्वमेतच्च ॥ युज्यते ॥ १३३ ।
 किञ्च मां वक्ष्यते भर्ता किञ्च मामितरे जनाः ।
 अन्यायेन व्रतञ्चीर्णं सर्व्वतो विकृतं भवेत् ॥ १३४ ।
 कदाचिदपि काले तु गच्छेत्सौकरवम्प्रति ।
 ततो ब्रूयामिदं वाक्यं यन्मे हृद्यवतिष्ठते ॥ १३५ ।
 ततः प्रियावचः श्रुत्वा समुत्थाय ततो नृपः ।
 दोर्भ्यामालिङ्ग्य वै भार्यां वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १३६ ।
 किमिदं भाषसे । भद्रे आत्मानं न प्रशंससि ।

अशीच्या शीचती या तु यच्च निन्दसि चात्मनि ॥ १३७ ।
 भिषजः किं न विद्यन्ते अष्टकर्मसमाहिताः ।
 ये तु संस्थापयेयुस्ते शिरसोवेदनां पराम् ॥ १३८ ।
 त्वया पूर्वं व्रतमिषावेदना यदि गोपिताः ।
 येन वै क्लिश्यसे* भद्रे शिरस्यसुखपीडिता ॥ १३९ ।
 वायुना कफपित्तेन शोणितेन कफेन वा ।
 सन्निपातस्य द्रोणिं येन दम्पीयते शिरः ॥ १४० ।
 काने विकाने कृत्वा वै पित्तादिकं यशस्विनि ।
 अश्नासि पिणितं चान्नन्तेनेदं दूष्यते शिरः ॥ १४१ ।
 क्रियतेऽत्र शिराविधा रुधिरस्त्राव एव च ।
 दीयते चेच्छिरोऽभ्यङ्गः कथं तिष्ठति वेदना ॥ १४२ ।
 किमेतद्द्रोणितं भद्रे मयि तन्न निवेदितम् ।
 त्वया व्रतमिषेणायमात्मा संक्लिश्यते वृथा ॥ १४३ ।
 या त्वं वै भाषसे वाक्यं मौकरे गमनं प्रति ।
 तत्र गोप्यं किमस्तीति येन ते परिवेदना ॥ १४४ ।
 ततः कमलपत्राक्षी सत्रीडा दुःखपीडिता ।
 भर्तुर्गृहीत्वा चरणौ सा पतिं प्रत्यभाषत ॥ १४५ ।
 प्रसीद मे महाराज नेदं प्रष्टुन्त्वमर्हसि ।
 मम पूर्व्वकथां वीर दुष्टकर्मानुसारिणीम् ॥ १४६ ।
 ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।

उवाच मधुरं वाक्यं वहितेनान्तरात्मना* ॥ १४७ ।
 किमिदं गोप्यते देवि ममाग्रे वरवर्णिनि ।
 तथ्यमेव महाभागं पृच्छमाना यशस्विनि ॥ १४८ ।
 ततो भर्तृवचः श्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचना ।
 उवाच मधुरं वाक्यं कलिङ्गानां महाधिपम् ॥ १४९ ।
 भर्ता धर्मा यशो भर्ता भर्तैव प्रियमात्मनः ।
 अवश्यमेव तद्वाच्यं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १५० ।
 तथापि नोत्सहे वक्तुं हृदि यत्परिवर्तते ।
 तव पीडाकरमिति तन्मानं प्रष्टुमर्हसि ॥ १५१ ।
 एतद्दुःखं महाभाग हृदि मे परिवर्तते ।
 सुखे हि वर्तसे नित्यं महाराजोऽसि सुन्दरः ॥ १५२ ।
 बह्व्यो मत्सदृशा भार्यास्तिष्ठन्त्यन्तःपुरे तव ।
 अश्नासि पिशितान्नञ्च प्रावारान् भूषणानि च ॥ १५३ ।
 आच्छादयसि यानैश्च हस्त्यश्वरथपृष्ठगः ।
 गच्छस्यनारतं राजन् किं स्थितञ्च मया विना ॥ १५४ ।
 आज्ञा च तेऽप्रतिहता गन्धान् भोगांश्च सर्वशः ।
 विभर्षि स्वेच्छया राजन् मां संप्रष्टुमर्हसि ॥ १५५ ।
 त्वं मे देवो गुरुः साक्षाद्भर्ता यज्ञः सनातनः ।
 धर्मस्वार्थश्च कामश्च यशः स्वर्गश्च† मननद ॥ १५६ ।

* वहितेन अवहितेन । विहितेनान्तरात्मना इति (ग) । † यशैश्वर्यञ्च मानसमिति (ग), यश ऐश्वर्यमिति आधु ।

पृथ्वा मे सदा वाचं सर्वं सत्यं प्रियं तव ।
 पतिव्रतानां सर्वसामेष धर्मः सनातनः ॥ १५७ ।
 न संगये नियोक्तव्यः सुखस्याहि पतिः स्त्रिया ।
 एतन्निश्चित्य मे पीडां न प्रष्टुन्त्वमिहार्हसि ॥ १५८ ।
 ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं भार्यापीडाभिपीडितः ॥ १५९ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भद्रे शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 अवश्यमेव वक्तव्यं पृथ्वा पतिना ध्रुवम् ॥ १६० ।
 यानि गुह्यान्वगुह्यानि स्त्रियो धर्मपथं स्थिताः ।
 भर्तारञ्च समामाद्य रक्षस्तां गोपयन्ति न ॥ १६१ ।
 कृत्वा सुदृक्करं कर्म रागलोभप्रमोहिता ।
 या सुगोपायते गुह्यं सती सा नाच्यते बुधैः ॥ १६२ ।
 एवं चित्त्यः महाभागे ब्रूहि सत्यं यशस्विनि ।
 अधर्मस्ते न भविता गुह्यार्थकथने मम ॥ १६३ ।
 ततो भर्तृवचः श्रुत्वा सा देवी परमप्रिया ।
 प्रत्युवाच प्रियं वाक्यं राजानं धर्मवादिनम् ॥ १६४ ।
 देवाराजा गुरुराजा सोमोराजेति पठ्यते ।
 अवश्यमेव वक्तव्यमेव धर्मः सनातनः ॥ १६५ ।
 यदि गुह्यं न मे कार्यः श्रूयतां राजसत्तम ।
 अभिषिञ्चस्वऽराज्ये स्वे ज्येष्ठं पुत्रं कुलोचितम् ।

* चित्त्येति आपं चित्तयित्वेति साधु । + मन्यते इति (ग) । | वाक्यमिति (ग) ।

§ अभिषिञ्चेति साधु ।

एहि नाथ मया मादं जेचं सौकरवम्प्रति ॥ १६६ ।
 ततोभार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।
 वाढमित्येव वाक्येन छन्दयामास तां प्रियाम् ॥ १६७ ।
 दास्यामि राज्यं पुत्राय वचनात्तव सुन्दरि ।
 यथा पूर्वं मया लब्धं स्वपितुर्यद्यथाक्रमम् ॥ १६८ ।
 इत्युक्त्वा तौ महाभागौ युक्तञ्चैव परस्परम् ।
 राजा च राजपुत्री च निष्क्रान्तौ तद्गृहात्ततः ॥ १६९ ।
 ततः कञ्चुकिनं दृष्ट्वा प्रोवाचाञ्चस्वरेण च ।
 अपसारय सर्वं वै जनमावृत्य तिष्ठति ।
 ज्ञानकौतूहलोयोऽत्र शीघ्रं गच्छत्वितो वहिः ॥ १७० ।
 ततोहलहलाशब्दः प्रवृत्तोऽन्तःपुरे महान् ।
 किमिदं कारणं वृत्तं येन चोत्सारिता वयम्* ॥ १७१ ।
 नास्ति चिन्तालीलानामागतानां स्वकार्यतः ।
 अश्रोतव्यं भवेन्नूनं येन चोत्सारिता वयम् ॥ १७२ ।
 ततोभोज्यान्नपानानि भुक्त्वा रुच्या नृपः प्रियान् ।
 समं महिष्या चाचम्य क्षणं विश्रम्य पार्थिवः ।
 अमात्यानानयामास ह्यभिषेक्तुं निजं सुतम् ॥ १७३ ।
 सम्प्राप्तान् सचिवांस्तत्र राजा वचनमब्रवीत् ।
 संस्क्रियतां राजधानी मङ्गलाचारपूर्वकम् ॥ १७४ ।
 वृद्धामात्यमुपास्याथ कलिङ्गो धर्मसंहितम् ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके अत्र नास्ति, १७३ श्लोकादनन्तरमस्ति ।

नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञमुवाचाविकृतं वचः ॥ १७५ ।
 कल्यमिच्छाम्यहं तात पुत्रं राज्येऽभिषेचितुम्* ।
 शीघ्रं सज्जं प्रकुर्वन्तु आभिषेचनिकं विधिम् ॥ १७६ ।
 भूतमित्येव तस्माद्दुः सचिवास्तं नराधिपम्† ।
 अस्माकमपि तच्चैव रोचते यत्प्रभाषसे ॥ १७७ ।
 पुत्रस्ते राजशार्दूल सर्व्वलोकहिते रतः ।
 प्रजानुरागवान्शूरो नीतिज्ञस्तु विचारकः ।
 मनीषितं तुव विभी सम्यङ्गो मनसः प्रियम् ॥ १७८ ।
 एवमुक्त्वा गतामात्याः‡ सूर्य्यश्चास्तमुपागतः ।
 सुखेन सा गता रात्रिर्गीतगान्धर्व्ववादिनैः ॥ १७९ ।
 बोधितः स च राजा तु सूतमागधवन्दिभिः ।
 वैतालिकैश्च सुर्याणि सर्व्वमङ्गलपाठकैः ॥ १८० ।
 प्रभातायान्तु शर्व्वर्यामुदितं च दिवाकरे ।
 मुहूर्त्तं शुभमासाद्य ह्यभिषिक्तः सुतः शुचिः ॥ १८१ ।
 एवन्दत्वा तदा राज्यं मूर्द्ध्नि चाग्राय धर्ममवित् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं पुत्रं पुत्रवतां वरः ॥ १८२ ।
 राज्यस्थेनापि ते पुत्र कर्त्तव्यं शृणु तन्मम ।
 यदीच्छेः परमं§ धर्मं पितॄणां तारणं तथा ॥ १८३ ।
 दातव्यं न च हन्तव्यं हन्तव्याः पारदारिकाः ।

* अभिषेक्तुमिति साधु । † अत्र तमित्यस्य पुनरुक्तिरस्ति, सचिवास्ते इति कृते न
 कोऽपि दोषः स्यात् । ‡ गता अमात्या इति साधु । § यदिच्छेत्परममिति बहुषु पाठः ।
 तत्र प्रथमपुरुषप्रयोग आर्यः ।

बालघाताश्च हन्तव्याः हन्तव्याः स्त्रीविघातकाः ॥ १८४ ।
 न लोभः परभार्यासु ब्राह्मणीषु विशेषतः ।
 सुरूपां परनारीन्तु दृष्ट्वा चक्षुर्निमीलयेः* ॥ १८५ ।
 मा लोभः परद्रव्येषु अन्यायोपार्जितेषु च† ।
 न चिरं तिष्ठसि कापि कथञ्चन न पश्यसि‡ ॥ १८६ ।
 रक्षणीयश्च ते देशः कुशलन्यायसज्जितः ।
 नित्योद्युक्तेन स्यातव्यममात्यवचनङ्कुर ॥ १८७ ।
 अमात्यो यद्वचो ब्रूयात्तस्य कार्यं विमर्शनम् ।
 अवश्यमेव कर्त्तव्यं शरीरपरिरक्षणम् ॥ १८८ ।
 प्रजा येन प्रमोदन्ति येन तुष्यन्ति ब्राह्मणाः ।
 एवं ते पुत्र कर्त्तव्यं मम प्रियहितैषुणा ॥ १८९ ।
 सप्तव्यसनवर्गोऽत्र§ दोषो राज्ञां महान् भवेत् ।
 अर्थदूषणकश्चैव न कर्त्तव्यं कदाचन ।
 अमात्यं नाप्रियं ब्रूया यमिच्छेराजकर्मणि॥ ॥ १९० ।
 नाहं निवारणीयस्ते गमनाय पथे स्थितः ।
 एतन्मे क्रियतां शीघ्रं यदीच्छसि मम प्रियम् ॥ १९१ ।
 ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनि ।
 पितुः पादौ तु संगृह्य करुणमृत्युवाच तम् ॥ १९२ ।

* एष श्लोकः (ग)पुस्तके नास्ति । † न लोभः परद्रव्येषु नोऽन्यायोपार्जितेषु चेति (ग) ।

‡ सर्वे वानाः कथञ्चनेति (ग) । § सप्तव्यसनवर्गोऽत्रेति (ग) । ॥ अमात्येनाप्रियं ब्रूयाद्यमिच्छेद्राजकर्मणीति (ग), अत्रापि प्रथमपुरुषक्रियाप्रयोग आर्षः ।

मम किं तात राज्येन कौशेन च बलेन च ।
 यस्त्वया रहितस्तात न शक्नोमि विचेष्टितुम् ॥ १८३ ।
 अभिषेकं राजशब्दं मम संज्ञापितन्त्वया ।
 एतन्न बहुमन्येऽहं विना तात त्वया ह्यहम् ॥ १८४ ।
 क्रीडामेवाऽत्र जानामि येन क्रीडन्ति बालकाः
 राज्यचिन्तां न जानामि राजानां यान्तु कुर्वन्ते ॥ १८५ ।
 ततः पुत्रवचः* अत्वा कलिङ्गानां महापतिः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं मामपूर्वं यशस्विनि ॥ १८६ ।
 यच्चेदं भाषसे पुत्र नाहं जानामि तद्वचः ।
 पुत्र गिन्नापयिष्यन्ति पौरजानपदास्तव ॥ १८७ ।
 एवं मन्दिष्य तं तत्र म राजा धर्मशास्त्रतः ।
 गमनाय मतिञ्चक्रे तत्रं सौकरवम्प्रति ॥ १८८ ।
 तस्मयान्तं ततोदृष्ट्वा पौरजानपदास्तदा ।
 सकलत्रसुताः सर्वेऽप्यनुयान्ति नराधिपम् ॥ १८९ ।
 हस्त्यश्वरथयानानि स्त्रियश्चान्तःपुरस्थिताः ।
 संहृष्टमनसः सर्वे अनुयान्ति नराधिपम् ॥ २०० ।
 अथ दीर्घेण कालेन प्राप्ता सौकरवम्प्रति ।
 धनधान्यममृडादि प्रददौ तत्र माधवि ॥ २०१ ।
 एवं गच्छति काले तु तयोस्तत्र वसुन्धरे ।

* येन कुर्वन्ते इति (ग) । + तत्तु पुत्रवच इति (ग) । † (ग) पुत्रके एष श्लोकः
 परश्लोकस्य च पूर्वार्धं न भाः ।

प्रवर्त्तमानयोर्नित्यं धर्म्यं कर्मणि शुद्धयोः ॥ २०२ ।
 ततः स पद्मपत्राक्षः कलिङ्गानां जनाधिपः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं काञ्चीराजसुतां तदा ॥ २०३ ।
 पूर्णं वर्षसहस्रं वै जीवितं मम सुन्दरि ।
 ब्रूहि तत्परमं गुह्यं यन्मया पूर्वपृच्छितम्* ॥ २०४ ।
 ततो भर्तुर्वचः श्रुत्वा प्रहस्य रुचिरेक्षणा ।
 उभौ तौ चरणी गृह्य+ राजानं वाक्यमब्रवीत् ॥ २०५ ।
 एवमेतन्महाभाग यन्मात्वं परिपृच्छसि ।
 उपोष्य तु त्रिरात्रन्त्वं पश्चाच्छोष्यमि मानद ॥ २०६ ।
 वाढमित्येव तां राजा प्रत्युवाच यशस्विनि ।
 पद्मपत्रविशालाक्षि पूर्णचन्द्रनिभानने ।
 यथा वदसि सुश्रोणि तथैव मम रोचते ॥ २०७ ।
 दन्तकाष्ठं समादाय हादशाङ्गुलमायतम् ।
 स्नात्वा सङ्कल्पयामास त्रिरात्रं नियमान्वितः ॥ २०८ ।
 उपोष्य तौः‡ त्रिरात्रन्तु विधिना नियमान्वितौ ।
 ततः स्नातौ शुची क्षौमे परिधाय तु वाससी ।
 प्रणम्य भूषितौ विष्णुं दम्पती तदनन्तरम् ॥ २०९ ।
 ततः सा सुन्दरी भूषां समुत्तार्य शुभेक्षणा ।
 मह्यं निवेदयामास प्रोवाच च जनेश्वरम्§ ।

* पृष्टमिति साधु ।

+ गृहीत्विति साधु, एवं परत्र ।

‡ उपोष्य तु इति (ग) ।

§ जनेश्वरीति (ग) ।

एहोहि नाथ गच्छावः पश्य गोप्यं मनीषितम्* ॥ २१० ।

ततो हस्ते पतिं गृह्य उवाहे इव सुन्दरी ।

उवाच मधुरं वाक्यं कलिङ्गाधिपतिं तथा ॥ २११ ।

शृगाली पूर्वमेवाहं तिर्यग्यानिव्यवस्थिता ।

विदाम्नि सोमदत्तेन वाणन मृगलिप्सुना ॥ २१२ ।

एतं गिरमि मे राजन् पश्य वाणं सुसंस्कृतम् ।

यस्य दापेण मेऽप्येष कजा गिरमि संस्थिता ॥ २१३ ।

काञ्चीराजकुले जन्म पित्रा दत्ता तव प्रिया ।

क्षेत्रप्रभावान्मे मैषा† जाता मिदिर्नमा‡नु ते ॥ २१४ ।

स ततः पश्यपञ्चाक्षः कलिङ्गानां जनाधिपः ।

श्रुत्वा राजा प्रियां वाक्य प्रत्युवाच स्मृतिङ्गतः ॥ २१५ ।

अहं गृध्रोमहाभागे तेनैव वनचारिणा ।

सोमदत्तेन वाणन एकेनैव निपातितः ॥ २१६ ।

ततो जातोऽस्माहं भद्रे कलिङ्गानां जनाधिपः ।

जातोऽस्मि परमा व्युष्टिः प्राप्तं राज्यं मया सहत् ॥ २१७ ।

मिदिर्नमा‡ वरागोहे मया सर्वोद्भूतसुन्दरि ।

अक्षामपतितेनापि पश्य क्षेत्रव्य वै फलम् ॥ २१८ ।

ये च भागवतयेथा ये च नारायणप्रियाः ।

पौरजानपटाः सर्वे श्रुत्वा तु तदनन्तरम् ।

लाभालाभौ परित्यज्य सर्वकर्मण्यकारयन् ॥

तत्रैव मरणम्प्रापुः* सर्वमङ्गविवर्जिताः
 श्वेतद्वीपं ततः प्राप्ताः सर्वे एव चतुर्भुजाः ।
 सर्वे शङ्खधराश्चैव सर्वे चायुधमंयुताः ॥ २१८।२२० ।
 ताः स्त्रियश्च वरारोहे मृतिमान्या महीजमः ।
 श्वेतद्वीपे प्रमोदन्ते सर्वभोगममन्विताः ॥ २२१ ।
 एवं ते कथितं भूमे व्युष्टिः मौकरवे महत् ।
 अकामपतिताश्चैव श्वेतद्वीपमुपागताः ॥ २२२ ।
 य एतेन विधानेन वामन्तीर्थे तु कारयेत् ।
 मरणञ्च विशालानि श्वेतद्वीपं स गच्छति ॥ २२३ ।
 अन्यञ्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धर ।
 स्नानादाखोटके तीर्थे यत्फलं समुपायुते ॥ २२४ ।
 दशवर्षसहस्राणि दशवर्षगतानि च ।
 नन्दनं समवाश्रित्य मोदन्ते चैव सर्वदा ॥ २२५ ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जायते विपुले कुले ।
 मद्भक्त्यैव जायेत एवमेतन्न संग्रहः ॥ २२६ ।
 पुनरन्यथवक्ष्यामि स्नाना गृध्रवटे नरः ।
 यत्फलं समवाप्नोति स्नानमाचक्रतोदकः ॥ २२७ ।
 नववर्षसहस्राणि नववर्षगतानि च ।
 इन्द्रलोकं समासाद्य मोदते देवतैः सह ॥ २२८ ।
 इन्द्रलोकात्परिभ्रष्टो मम तीर्थप्रभावतः ।

सर्व्वमङ्गं परित्यज्य मद्भक्तैव जायते ॥ २२८ ।

एतत्ते कथितम्भट्टे स्नानभावस्य यत्फलम् ।

यत्त्वया पुच्छितं पूर्वं सर्व्वमसारमौक्षणम् ॥ २२९ ।

ततो नारायणाच्छ्रुत्वा पृथिवी शंसितव्रता ।

उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्दनम् ॥ २३० ।

केन कर्म्मविपाकेन तं त्वं पुनरवाप्यते ।

स्नानं वा मरणन्दैव यथावदक्तमर्हसि ॥ २३१ ।

वराह उवाच ।

शृणु देवि महाभाग पञ्चधर्म्मैकतो नराः ।

केनचित्कर्मोदोपेण तिर्येग्यानिमवाप्य हि ॥ २३२ ।

जन्मान्तर्गर्ज्जितैः पुण्यैस्साधैस्नानजपादिभिः ।

महादानैश्च लभ्यन्ते तीर्थं पञ्चत्वमर्चकैः ॥ २३३ ।

जन्मान्तरकृतं कर्म यत्स्वल्यमपि वा बहु ।

तत्तदाविफलमेव न तस्य परिसङ्ख्यः ॥ २३४ ।

कदाचिद्वामहाया वै पुण्यतीर्थादिदर्शनात् ।

दुर्ज्जनं प्रवलम्भत्वा प्रवलं दुर्ज्जनम्भवेत् ॥ २३५ ।

पापान्तरं समामाद्य गहना कर्मणोगतिः ।

यदल्पमिव दृश्येय तन्महत्वाय कल्पते ॥ २३६ ।

अतएव मनुष्यत्वं प्राप्नो राजत्वमेव च ।

शृगाली चैव गृध्रश्च तीर्थस्यैव प्रभावतः ॥ २३७ ।

मरणादेव सम्प्राप्य क्षीणपापी स्मृतिं पुनः ।

श्वेतद्वीपं ततः प्राप्ता जानीहि त्वं वसुन्धरे ॥ २३८ ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तीर्थं वैवस्वतं नाम यत्रार्कस्तप्तवांस्तपः ॥ २४० ।

कदाचित्पुत्रकामेन मार्त्तण्डेन महत्तपः ।

कृतं चान्द्रायणं तत्र दशवर्षमहस्त्रकम् ॥ २४१ ।

ततः सप्तमहस्त्राणि वायुभक्षम् संस्थितः ।

ततस्तृतीयाऽस्मरहं भद्रे सूर्यस्य सुमहीजसः ॥ २४२ ।

वरेण छन्दयामासं आदित्यं तदनन्तरम् ।

विवस्वन्तं महाभागं मम कर्मपरायणम् ।

वरं वरय भद्रन्ते यस्ते मनमि वर्तते ॥ २४३ ।

ततो मम वचः श्रुत्वा कश्यपस्य सुतो बली ।

मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच महद्वचः ॥ २४४ ।

यदि देव प्रसन्नोऽसि अयं मे दीयतां वरः ।

पुत्रमिच्छाम्यहं देव प्रसादात्ते सुरेश्वर ॥ २४५ ।

विवस्वद्वचनं श्रुत्वा तुष्टोऽहन्तस्य सुन्दरि ।

तस्य शुद्धेन मनसा प्रोक्तवानस्मि सुन्दरि ।

यमद्य यमुना चैव मिथुनं जनयिष्यसि ॥ २४६ ।

एवं तस्य वरं दत्त्वा आदित्यस्य वसुन्धरे ।

आत्मयोगप्रभावेण तत्रैवान्तर्हितीऽभवम् ॥ २४७ ।

आदित्योऽपि गतो भद्रे वेश्म स्वञ्च महाधनम् ।

पुण्यं सौकरुवे कृत्वा सुदुष्करतरं महत् ॥ २४८ ।

अष्टमेन तु भक्तेन यत् स्याति दसुन्धरे ।
 दशवर्षसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥ २४८ ॥
 अथवा तत्र सूर्याणि स्मियते पुण्यवान्नरः ।
 यमलोके न गच्छेत् तीर्थेभ्योऽप्यप्रभावतः ॥ २४९ ॥
 एतत्ते कथितं भद्रे स्नानस्य मरणस्य च ।
 फलञ्चैव यथावत्तं तीर्थे सौकरवे मम ॥ २५० ॥
 आख्यानानां महाख्यानं क्रियाणाञ्च महाक्रिया ।
 एष जप्यः प्रमाणश्च सन्ध्यापामनमेव च ॥ २५१ ॥
 एष तेजयः सन्त्वथ सर्वभागवतप्रियम् ।
 पिशुनाय न दातव्यं रुर्खे भागवते न तु ।
 न च वैश्याय शूद्राय ये न जानन्ति मां परम ॥ २५२ ॥
 पण्डितानां सभामध्ये ये च भागवता भुवि ।
 मठे ब्राह्मणमध्ये तु ये च वेदविदां वराः ।
 दीक्षिताय च दातव्यं ये च शास्त्राणि जानते ॥ २५३ ॥
 एतत्ते कथितम्भद्रे पुण्यं सौकरवे महत् ।
 य एतत्पठते सुभ्रु कल्य उल्लासमानवः ।
 तेन द्वादश वर्षाणि चिन्तिताऽहं न संशयः ॥ २५४ ॥

१. गच्छेदिति साधु । २. प्रमाणयेति सार्वत्रिकः पाठ इति अभ्याभिर्गपि तथा
 उद्धृतः, वस्तुतः प्रमाणवेति सम्यक्, यथा वेदाः प्रमाणमित्यादि । ३. एष वेदाय सन्वायेति
 (ग) । ४. सर्वभागवतप्रियमिति सार्वत्रिकः पाठः, वस्तुतः सर्वभागवतप्रिय इति कृते न
 मुदु स्यात्, एष इत्यस्य पुंस्त्वेन निर्देशात् ।

न स जायेत गर्भेषु मुक्तिमाप्नोति शाश्वतीम् ।
यः पठेदेकमध्यायं तारयेत्स कुलान्दश । २५६ ।

इति वराहपुराणे भगवत्साम्ये तीर्थमाहात्म्ये सौकरवे

अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सुत उवाच ।

एतत्पुण्यतमं श्रुत्वाः रम्ये सौकरवे तदा ।
गुणस्तवञ्च माहात्म्यं जात्यानां परिवर्त्तनम् ॥
ततः कमलपत्राक्षी सर्वधर्मविदां वरा ।
विष्मयं परमङ्गत्वा निर्वृतेनान्तरात्मना ।
पुनः पप्रच्छ तन्देवं विष्मयाविष्टमानसा ॥ १२ ॥
अर्हो तीर्थस्य माहात्म्यं त्रेत्रे सौकरवे तव ।
अकामान्मित्रयमाणस्य मानुषत्वमजायत ।
किं वान्यहत्तमाख्याहि त्रेत्रे सौकरवे प्रतिगं ॥ ३ ॥
शृण्वन्त्या मे महाजातं चित्ते कौतूहलं परम् ।
गायमानस्य किं पुण्यं वाद्यमानस्य किं फलम् ।

नृत्यतः किञ्चिदप्युण्यं जायते वा फलं न किम् ॥ ४

गोदातुरत्रदातुर्वा जलदातुस्त किम्फलम् ।

सम्भार्जने लेपने वा गन्धपुष्पादिदानतः ॥ ५ ।

धूपदीपादिनैवेद्यैः किम्फलं समदीरितम् ।

अन्येन कर्मणा चैव जपयज्ञादिनाऽथवा ॥ ६ ।

कां गतिम्प्रतिपद्यन्ते ये शुद्धमनसो जनाः ।

तव भक्तसुखार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ७ ।

ततो मद्या वचः श्रुत्वा सर्वदेवमया हरिः ।

उवाच मधुरं वाक्यं धर्मकामां वसुन्धराम् ॥ ८ ।

वराह उवाच ।

शृणु मुन्दरि तत्त्वेन यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।

सर्व्वन्ते कथयिष्यामि पुण्यकर्म सुखावहम् ॥ ९ ।

तस्मिन् सीकरवे पक्षी खञ्जरीटस्य कीटकान् ।

बहन् भुक्त्वा हि वसुध्वं अजीर्णभृशपीडितः ।

मरणं समनुप्राप्तः पतितः स्वेन कर्मणा ॥ १० ।

सम्प्राप्तास्तत्र वै बालाः क्रीडन्तस्तं मृतङ्गम् ।

ग्रहीष्याम इति प्रोच्य धावन्तस्तत्र तत्र ह ॥ ११ ।

ममायं वै ममायं वै जिघृक्षन्तः परस्परम् ।

सङ्घर्षात्कलहः चक्रुर्भृशं क्रीडनकोत्सुकाः ॥ १२ ।

तत एको गृहीत्वैनं गङ्गाभसि समान्विपत् ।

युष्माकमेव भवतु नानेनाम्नत्ययोजनम् ॥ १३ ।
 एवं स खञ्जरीटोहि गङ्गातोयाप्लुतस्तदा ।
 आदित्यतीर्थसंक्लिन्नगरीरः स वसुन्धरे ॥ १४ ।
 वैश्यस्य तु गृहे जातां ह्यनेकक्रतुयाजिनः* ।
 धनरत्नसमृद्धे तु रूपवान् गुणवान् शुचिः ।
 विबुधश्च पवित्रश्च मद्भक्तश्च वसुन्धरे ॥ १५ ।
 जातस्य तस्य वर्षाणि जग्मुर्द्वादश सुव्रते ॥ १६ ।
 कदाचिदुपविष्टो तो दृष्ट्वा बालो गुणान्वितः ।
 मातरं पितरं चोभौ हर्षेण महतान्वितौ ।
 प्रणम्य गिरमा भूमौ बद्धाञ्जलिरयाचत ॥ १७ ।
 मत्प्रियं यदि कर्त्तव्यमेको मे दीयतां वरः ।
 न चाहं वारणीयो वै पित्रा मात्रा कथञ्चन ।
 सत्यं शपामि गुरुणा यथा ननु कृतम्भवेत् ॥ १८ ।
 पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा दम्पती तो मुदान्वितौ ।
 ऊचतुस्तस्मिन् वाक्यं बालं कमललोचनम् ॥ १९ ।
 यद्यत्त्वं वक्ष्यसे वत्स यद्यत्ते हृदि वर्त्तते ।
 सर्वं तत्तत्करिष्यामीविश्रब्धं वद साम्प्रतम् ॥ २० ।
 त्रिंशत्सहस्रज्ञावो हि सर्वाश्च शुभदोहनाः ।
 यद्यत्र रोचते पुत्र देहि त्वमविचारितम् ॥ २१ ।
 पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि† आवयोः पुत्र कारणात् ।

* अनेकक्रतुयाजिन इति (क), ख । † (ग) पुनर्क १८ श्लोकस्य चतुर्थः पादः,
 १९ श्लोकः, २० श्लोकस्य प्रथमपादश्च न सन्ति ।

वाणिज्यं नः स्मृतङ्गम् तत्ते पुत्र यदीक्षितम् ॥ २२ ।
 तत्कुरुष्व यथान्यायं मित्रेभ्यो दायतां धनम् ।
 धनधान्यानि रत्नानि देहि पुत्र अवारितः ॥ २३ ।
 कन्या वै रमणीयाश्च सजातीयाः कुलोद्भवाः ।
 आनयिष्याव भद्रस्ते उदाहि न क्रमेण ते ॥ २४ ।
 यदीच्छसि पुनश्चान्यद्यज्ञैर्यष्टुं सुपुत्रक ।
 विधिना पृच्छेदृष्टेन वैश्या येन यजन्ति च ॥ २५ ।
 अष्टौ सम्पूर्णधुर्याणां हलानां तावतां शतम् ।
 वैश्यकर्म्म समादाय किं पुनः प्राप्तुमिच्छसि ॥ २६ ।
 यावद्भोजनतृप्तान्वाः द्विजानिच्छसि तपितुम् ।
 सर्व्वं निजिच्छया पुत्र कर्त्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ २७ ।
 पितृमातृवचः श्रुत्वा स बालो धर्मसंयुतः ।
 चरणादुपसंगृह्य पितरौ पुनरब्रवीत् ॥ २८ ।
 गोप्रदानं न मे कार्य्यं मित्रं वापि न चिन्तितम् ।
 कन्यालाभे न चेच्छास्ति न च यज्ञफले तथा ॥ २९ ।
 नाहं वाणिज्यमिच्छामि कृपिगौरव्यमेव च ।
 न च सर्वातिथित्वं वा मम चित्ते प्रसज्जति ॥ ३० ।
 एकं मे परमं चिन्त्यं यन्ममैच्छा तपोधृता ।
 चिन्ता नागायणत्रयं गाढं मौक्यवम्प्रति ॥ ३१ ।
 ततः पुत्रवचः श्रुत्वा मम कर्मपरायणौ ।

करुणम्परिदेवन्ती रुदन्ती तावुर्भा तथा ॥ ३२ ।

अथ द्वादशवर्षाणि तव जातस्य पुत्रक ।

किमिदं चिन्तितं वत्स त्वया नागायणाश्रयम् ।

चिन्तयिष्यसि भद्रन्ते यदा तत्प्राप्नुया वयः ॥ ३३ ।

अद्यापि भोजनं गृह्यः धावमानास्मि पृष्ठतः ।

किमिदं चिन्तितं वत्स गमने सांकरस्मृतिः ॥ ३४ ।

अद्यापि मत्स्तनो धन्यो प्रसूतो हि दिवानिशम् ।

पुत्र त्वत्स्पर्शनागायाः किमेतच्चिन्तितं त्वय्य ॥ ३५ ।

रात्रौ सुप्तोऽसि वत्स त्वं गय्यासु परिवर्त्तितः ।

अस्वेति भापमेऽद्यापि कथमेतद्विचिन्तितम् ॥ ३६ ।

सृगन्ति तव नार्योऽपि क्रीडमानस्य पुत्रक ।

अपराधो न विद्येत पुत्र जेवगृह्वपि ॥ ३७ ।

न वा स्वजनभृत्याद्यैः परुषन्ते प्रभाषितम्

रुष्टेन वापि भीषायै गृह्यते चैव यटिका ।

पुत्र हेतुं न पश्येऽहं तव निर्व्वेदकारणमर्थः ॥ ३८ ।

इति मातुर्वचः श्रुत्वा स वैश्यकुलनन्दनः ।

उवाच मधुरं वाक्यं जननीं सशितवतः ॥ ३९ ।

उषितोऽस्मि त्वदङ्गेषु गर्भस्थः कुत्तिसम्भवः ।

गृहीतीति माध. एवं सखेव । । गमने सांकरं प्रतीति क. ख. तव रुदन्ते
दीपः । सांकर प्रतीति पाठि च सांकरस्यैव वकारान्तेप आर्यं । यानि सांकरं
प्रतीत्यै कृते तु न दीपः । । त्वदं कारणं प्रतीति (क). ख. ।

क्रीडितोऽस्मि यथान्यायं तवात्सङ्गे यशस्विनि ॥ ४० ।
 स्तनौ ह्येतौ मया पीतौ ललितेन विजृम्भितौ ।
 अङ्गन्तव समारुह्य पांशुभिर्गुण्ठिता तनुः ॥ ४१ ।
 अथ त्वं मयि कारुण्यं कुरुष्व खलु चाचितम् ।
 मुञ्च पुत्रकृतं शोकं त्यज मातरानन्दिते ॥ ४२ ।
 आयान्ति च पुनर्यान्ति गता गच्छन्ति चापरे* ।
 दृश्यन्ते च पुनर्नष्टा न दृश्यन्ते पुनः क्वचित् । ॥ ४३ ।
 कुतो जातः क्व मन्वहः कस्य माता पिताथवा ।
 इमां योनिमनुप्राप्ता घोरं संसारसागरं ॥ ४४ ।
 मातापितृमहस्राणि पुत्रद्वारगतानि च ।
 जन्मजन्मनि वर्तन्ते कस्य ते कस्य वा वयम् ।
 एवं चिन्तां समामाद्य मा शुचौ जननि क्वचित् ॥ ४५ ।
 एवं तौ पितरौ श्रुत्वा विस्मयात्पुनरुचतुः ।
 अर्हन्वत महद्गुह्यं किमेतत्तात कथ्यताम् ॥ ४६ ।
 एतद्वचनमाकर्ण्य स वैश्यकुलबालकः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं जननीं पितरन्तथा ॥ ४७ ।
 यदि श्रुतेन वः कार्यं गुह्यस्य परिनिश्चयात् ।
 तत्पृच्छयतां* भवद्भ्यां हि गुह्यं मौकरयम्प्रति ॥ ४८ ।
 तत्राहं कथयिष्यामि स्वस्य गुह्यं महौजसम् ।

* सागरं इति क, ख । । दृश्यन्ते न पुनर्नष्टा दृश्यन्ते च पुनः क्वचिदिति

(ग) । । पृच्छतामिति (ग), स नार्थप्रयोगः ।

सूर्यतीर्थं समासाद्य यत्तान परिपृच्छसि ॥ ४८ ।
 वाढमित्येव पुत्रं तौ दम्पती प्रोचसुश्च तम् ।
 गमने कृतसङ्कल्पा ततः सौकरवं प्रति ॥ ४९ ।
 सर्व्वद्रव्यसमायुक्ता गमने सौकरवम्पतिः ।
 ततः स पद्मपत्राक्ष आभीराणां जनेश्वरः ।
 गावोविंशसहस्राणि प्रेषयत्यग्रतोद्रुतम् ॥ ५० ।
 अग्रे प्रययुस्ताः सर्वा द्रव्येण च समायुताः ।
 यच्च किञ्चिद्गृहे वास्तिः कृतं नारायणम्पति ॥ ५१ ।
 ततः पूर्व्वार्द्ध्यामेन माघमासे त्रयोदशी ।
 सर्व्वं स्वजनमामन्त्र्य सम्बद्धञ्च यथाविधि ॥ ५२ ।
 मुहूर्त्तेन च तेनैव गमनं कुरुते ततः ।
 स्नात्वा च कृतशोचास्ते नारायणमुदावहाः ॥ ५३ ।
 अथऽदीर्घेण कालेन नारायणमुदावहाः ।
 वैशाखस्य तु द्वादश्यां मम जैत्रमुपागताः ॥ ५४ ।
 स्नाताः सन्तर्प्य च पितृन्मम वस्त्रविभूषिताः ।
 गावोविंशतिसहस्रा याः पूर्व्वमुपकल्पिताः ॥ ५५ ।
 तत्र भङ्गुरसोऽग्नौ नाम मम कर्मपरायणः ।
 तेनैव ता गृहीता वै विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ५६ ।
 ततः स प्रददौ तस्य विंश गावो महाधनाः ।

८ वाढमित्येव तं पुत्रं दम्पती प्रत्युवाच तमिति ग) तत्र कर्त्तव्यञ्च एकवचनान्तक्रिया
 तमित्यस्य पुनर्कृत्य । + अत्रापि पूर्व्ववत् कर्त्तव्यं द्वापः, यानि सौकरवं प्रतीति कृते तु न
 दीपः । । चाक्षीति (ग) । § तेष्यति (ग) । ॥ भागुरसो नामिति (ग) ।

मङ्गल्याश्च पवित्राश्च सर्वाश्च वरदाहनाः ॥ ५८ ।
 प्रददौ धनरत्नानि नित्यमेव दिने दिने ।
 मोदते सह पुत्रेण भार्यया स्वजनेन च ॥ ५९ ।
 एवन्तु वसतस्तस्य वर्षाकाल उपागतः ।
 प्रावृड्पम्विता तत्र सर्व्वगम्यप्रवर्द्धिनो ॥ ६० ।
 पुष्पितानि कदम्बानि कुटजाज्जुनकानि च ।
 एवं दुःखमनुप्राप्ता स्त्रिया या रहिताः प्रियेः ॥ ६१ ।
 गर्ज्जिताङ्गुताञ्चैव धारापातनिपातिता ।
 मेघाः सविद्युतश्चैव बलाकाङ्गदभ्रपिताः ॥ ६२ ।
 नदीनाञ्चैव निर्व्वेपी मयराणाञ्च निम्बनः ।
 कुटजाज्जुनगन्थाश्च कदम्बाज्जुनपादपाः ॥ ६३ ।
 वाताः प्रवान्ति ते तत्र शिखिनाञ्च सुखावहाः ।
 शोकेन कामिनीनाञ्च भर्त्ता च रहिताश्च याः ॥ ६४ ।
 एवं स गच्छतेऽकालो मेघदुन्दुभिनादितः ।
 ततः शरदनुप्राप्ता अगस्तिकृदिता महान् ॥ ६५ ।
 तडागानि प्रमन्नानि कुमुदोत्पलवन्ति च ।
 पद्मपण्डेः सुरम्याणि पुष्पितानि समन्ततः ॥ ६६ ।
 प्रवान्ति तु सुखा वाताः सुगन्धाश्च सुगीतलाः ।
 सप्तपर्णसुगन्धाश्च गीतलाः कामिवल्लभाः ॥ ६७ ।
 एवं शरदि निर्वृत्ते कामुदे समुपागते ।

सा तस्मिन्मासे सुश्रोणि शुक्लपचान्तरे तदा ॥ ६८ ।
 एकादश्यां ततः सुम्भु स्नातौ क्षौमविभूषितौ ।
 उभौ तौ दम्पती तत्र पुत्रमूचतुरात्मनः ॥ ६९ ।
 उपितास्त्वत्र पण्मासान् सुखांश्च द्वादशी भवेत् ।
 किन्ना न वक्ष्यसे ॥ गुह्यं येन वै वारिता वयम् ॥ ७० ।
 पित्रांश्च वचनं श्रुत्वा स पुत्रो धर्म्मनिष्ठितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं तयोश्च कृतनिश्चयः ॥ ७१ ।
 एवमेतन्महभाग यत्त्वया परिभाषितम् ।
 कल्पन्ते ॥ कथयिष्यामि इदं गुह्यं महीजसम् ॥ ७२ ।
 एषा वै द्वादशी तात प्रभुनारायणप्रिया ।
 मङ्गला च विचित्रा च विष्णुभक्तसुखावहा ॥ ७३ ।
 ददतेऽस्यां प्रहृष्टा च द्वादश्याङ्गीमुदे सिते ।
 दीक्षितास्ते योगिकुले विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ ७४ ।
 तेन दानप्रभावेण विष्णुतोषकरणेन च ।
 तरन्ति दुस्तरन्तात घोरं संसारसागरम् ॥ ७५ ।
 एवं कथयतान्तेषां प्रभाता रजनी शुभा ।
 ततः सन्ध्यामुपास्याथ उदिते सूर्यमण्डले ।
 शुचिर्भूत्वा यथान्यायं क्षौमवस्त्रविभूषितः ॥ ७६ ।
 प्रणम्य शिरसा देवं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 उभौ तच्चरणी गृह्य पितरो समभाषत ॥ ७७ ।

शृणु तात महाभाग यदर्थं समुपागतः ।
 यद्ववान्पृच्छते* तात गुह्यं सोऽकरवम्भति ॥ ७८ ।
 खञ्जरीटीहाहं तात पक्षियोनिममुद्भवः ।
 भक्षिताश्च पतङ्गा मे अजोर्णेनातिपीडितः ॥ ७९ ।
 अहन्तेनैव दापेण न शक्नोमि विचेष्टितुम् ।
 दृष्ट्वा मां विह्वल बाला गृहीत्वा क्रोडितुं गताः ॥ ८० ।
 हस्ताङ्गुलीनां क्रोडन्तश्चान्याऽन्यपरिहामया ।
 त्वया दृष्टोमया दृष्टो ज्ञेयश्चेति कलिः कृतः ॥ ८१ ।
 तत एकेन बालेन भ्रामयित्वाक्षयेऽश्वमि ।
 न समति तवेत्युक्ता ह्यादित्यं तीर्थमुत्तमम् ।
 क्रीडनादाय तीर्थेण क्षित्वा गङ्गाश्वमि त्वरा ॥ ८२ ।
 तव मुक्ता मया प्राणाः सूर्यतीर्थे मर्होजसि ।
 अकामेन विगालाक्षि तत्प्रभावादहं ततः† ।
 जातस्तव सुता मातस्तदेतद्दिनमुत्तमम् ॥ ८३ ।
 अकामान्मृगमाणस्य वर्षाण्यद्य त्रयोदश ।
 व्यतीतानि च गुह्यन्ते कथनं मम चैव यत् ॥ ८४ ।
 एतत्ते कथितन्तात गुह्यमागमनम्भति ।
 अहङ्कस्मै करिष्यामि गच्छ तात नमोऽस्तु ते ॥ ८५ ।
 ततो माता पिता चैव पुत्रस्युनरुवाच ह ।
 विशुप्रोक्तानि कर्माणि यं यङ्कारयिताः‡ भवान् ॥

तान्वयञ्च करिष्यामो विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 घटमानाः यथान्यायङ्गमं संसारमोक्षणम् ॥ ८६ । ८७ ।
 तैऽपि दीर्घेण कालेन मम कर्मपरायणाः ।
 कृत्वा तु विपुलं कर्म ततः पञ्चत्वमागताः ॥ ८८ ।
 मम क्षेत्रप्रभावेण चात्मनः कर्मनिश्चयात् ।
 विमुक्ताः सर्वसंसारच्छेदद्वीपमुपागताः ॥ ८९ ।
 योऽसौ परिजनः कश्चिद्गृहेभ्यश्च समागतः ॥
 सर्वः श्रिया युतः स्तत्र रोगव्याधिविवर्जितः ॥ ९० ।
 सर्वे च योगिनस्तत्र सर्वे चात्पलगन्धराः ।
 मोदन्ते तु यथान्यायं प्रसादात्क्षेत्रजान्मम ॥ ९१ ।
 एतत्ते कथितन्देवि महाख्यानं महाजसम् ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि यद्वृत्तं मीकरेण मम ॥ ९२ ।
 एषा व्यष्टिर्महाभागे क्षेत्रे यत्क्रियते महत् ।
 तिर्यग्यानिविनिर्मुक्ताः श्वेतद्वीपमुपागताः ॥ ९३ ।
 य एतत्पठते नित्यं कल्पमुत्थाय मानवः ।
 स कुलांस्तारयेत्तूष्णं दश पूर्वाब्दगावरान् ॥ ९४ ।
 न पठेन्मर्ख्यमध्ये तु पापिष्ठे शास्त्रदूषके ।
 न पठेत्पिशुनानाञ्च एकाकी तु पठेद्गृहे ॥ ९५ ।

॥ पठमाना इति (को), (ख) । † प्रमुक्ताः सर्वसंसारान्मम कर्मपरायणाः ।
 देवि क्षेत्रप्रभावेण श्वेतद्वीपमुपागताः इति (ग) । ‡ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।
 § श्रियावृत्त इति (ग) । ¶ मीकरेण भवति (को), (ख) । पाठेऽत्र एकाक्षराधिक्यम् ।
 अन्यत्र वकारलोप आर्थः ॥ दशपरानिति (ग) ।

पठेद्वाङ्मणमध्ये च ये च वेदविदां वराः ।
 वैष्णवानाञ्च पुरतोऽपि च गाम्भगुणान्विताः ।
 विशुद्धानां विनोतानां सर्वमंसारमोज्ज्वलम् ॥ ८.६ ॥

इति वराहपुराणे वराहविष्णोः प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ वराहपुराणे वराहविष्णोः प्रथमोऽध्यायः ॥

ऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

शृणु तत्त्वेन मे देवि लिप्यमानस्य यत्फलम् ।
 सर्व्वन्ते कथयिष्यामि यथा प्राप्नोति मानवः ॥ १ ॥
 गृह्णीत्वा गोमयमृम मम वेष्मोपलेपयेत् ।
 न्यस्तानि तत्र यावन्ति पदानि च विलिम्पतः ।
 तावद्वर्षमहस्त्राणि दिव्यानि दिवि मोदते ॥ २ ॥
 यदि हाद्वर्षाणि लिप्यन्ते मम कर्मसु ।
 जायते विपुले शुद्धे धनधान्यसमाकुले ॥ ३ ॥
 दिव्यैर्नमस्कृतो देवि कुशद्वीपञ्च गच्छति ।
 कुशद्वीपमनुप्राप्य सहस्राणि च जीवति ।
 दश चैव तु वर्षाणां मन भक्तो महान् शुचिः ॥ ४ ॥

कुण्डलीपात्परिभ्रष्टो मम कर्मपरायणः ।
 राजा वै जायते सुभ्रुः सर्वधर्मेषु निष्ठितः ॥ ५ ।
 निपनस्य प्रभावेण मम कर्मपरायणः ।
 भक्तो व्यवस्थितश्चापि सर्वशास्त्राणि पृच्छति ॥ ६ ।
 देवि कारयते सर्वं मम चायतनानि च ।
 कारयित्वा यथान्यायं मम लोकाय गच्छति ॥ ७ ।
 गोमयस्य तु वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 गोमयन्तु समासाद्य यावज्जीकोऽनुगच्छति
 समीपे यदि वा दूरे गत्वा नयति गोमयम् ॥ ८ ।
 यावन्ति तत्पदान्यस्य तावद्वर्षमहस्रकम् ।
 गोमयानयिता चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ९ ।
 ततः स शाल्मले द्वीपे रमते च मुदा युतः ।
 एकादशसहस्राणि एकादशशतानि च ॥ १० ।
 शाल्मलात्तु परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ।
 मद्भक्त्यैव जायेत सर्वधर्मविदां वरः ॥ ११ ।
 अथ द्वादशवर्षाणि मच्छितः सुदृढव्रतः ।
 वहते गोमयं सुभ्रुः मम लोकाय गच्छति ॥ १२ ।
 स्नानोपलेपने भूमे सलिलं यो ददाति च ।
 तस्य पुण्यं महाभागे शृणु तत्त्वेन निष्कलम् ॥ १३ ।
 यावन्तो विन्दवस्तत्र पानीयस्य वसुन्धरे ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ १४ ।
 स्वर्गलोकात्परिभ्रष्टः क्रीडद्दीपञ्च गच्छति ।

कौञ्चदीपात्परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ।
 तेनैव गुणयोगेन ज्वेतदीपस्त गच्छति ॥ १५ ।
 सम्मार्जनमवच्यामि तच्छृणुष्व वसुधारे ।
 यां गतिम्यरुपा यान्ति स्त्रियो वा कर्मेसु स्थिताः ॥ १६ ।
 शविर्भागवतः शर्द्धा अपराधविवर्जितः ।
 यावन्तः पांशवो भूमिरुद्धीयन्ते तु चालिताः ।
 तावद्वर्षगतान्यासु स्वर्गलोके महीयते ॥ १७ ।
 स्वर्गलोकात्परिभ्रष्टः शाकदीपाय गच्छति ।
 तत्र स्थित्वा विरङ्गालं राजा भवति धार्मिकः ॥ १८ ।
 ततोभुक्ता सर्वभागान् स्थित्वा संसारमागरे ।
 ज्वेतदीपं ततो गच्छेन्मन्त्रानिरतः शुचिः ॥ १९ ।
 अन्यत्र ते प्रवच्यामि शृणुष्व गदतोमस ।
 गायनं ये प्रकुर्वन्ति मम कर्मपरायणाः ।
 तेषां यद्यत्फलधृते शृणुष्व गदतोमसः ॥ २० ।
 गायमानस्य गीतस्य यावदक्षरणङ्कृतयः ।
 तावद्वर्षमहस्त्राणि इन्द्रलोके महीयते ॥ २१ ।
 रूपवान् गुणवान् मित्रः सर्ववेदविदां वरः ।
 निश्चम्यत्यति तत्रस्थोऽदेवराजं न संग्रयः ॥ २२ ।
 मङ्गलमेव जायेत इन्द्रलोकपथे स्थितः ।
 सर्वकर्मगुणयेष्ठस्तत्रापि मम पूजकः ॥ २३ ।

इन्द्रलोकात्परिभ्रष्टो मम गीतपरायणः ।

मन्दनोपवने रम्ये रमन्ः देवगणैः सह ॥ २४ ।

ततः स भूमौ जायेत वैष्णवैः सह संस्थितः ।

गायन्मम यगो नित्यं भक्त्या परमया युतः ।

मत्प्रसादात्स शुद्धात्मा मम लोकाय गच्छति ॥ २५ ।

सूत उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माधवस्य यशस्विनी ।

कृताञ्जलिपुटा भूयः प्रत्युवाच वसुधरा ॥ २६ ।

धरण्युवाच ।

अहो गीतप्रभावो वै यस्त्वया कीर्तितो महान् ।

के च गीतप्रभावेण सिद्धिं प्राप्ता महीजसः ॥ २७ ।

वराह उवाच ।

तत्रैव चाश्रमे भद्रे चाण्डालः कृतनिश्चयः ।

दूराज्जागरणे याति मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ २८ ।

गायमानश्च गीतानि संवत्सरगणान् बहून् ।

श्वपाकः स गुणज्ञश्च मङ्गलैव सुन्दरि ॥ २९ ।

कौमुदस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।

सुप्ते गते जने जाते वीणामादाय चङ्क्रमत् ।

जाग्रंस्तत्र स चाण्डालोऽगृहीतो ब्रह्मरक्षसा ॥ ३० ।

अल्पप्राणः श्वपाको वै बलवान् ब्रह्मरक्षसः ।

दुःखयोगेन सन्तप्तो न शक्नोति विचेष्टितुम् ॥ ३१ ।
 तेन प्रोक्तः श्वपाकेन ब्रह्मवान् ब्रह्मरक्षसः ।
 किन्त्वया चेष्टितं मह्यं यस्त्वेवं परिधावसि ॥ ३२ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा तेन वै ब्रह्मरक्षसा ।
 ततः प्रोवाच तं श्वादं मानुषाहारलीलुपः ॥ ३३ ।
 अथेह दशरात्रं मे निराहारस्य तिष्ठतः ।
 विधात्रा विहितस्त्वञ्च आहारः पारणाविधौ ॥ ३४ ।
 अद्य त्वां भक्षयिष्यामि सवसामांसशोणितम् ।
 तृप्तिं यास्यामि परमां विधात्रा विहितां मम ॥ ३५ ।
 ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाको गीतलालसः ।
 राक्षसं हृन्दयामास मम भक्त्या व्यवस्थितः ॥ ३६ ।
 एवमेतन्महाभाग भक्ष्योऽहं समुपागतः ।
 अवश्यमेतत्कर्त्तव्यं धात्रा दत्तं यथा तव ॥ ३७ ।
 किन्त्वहं देवदेवस्य भक्त्या गातुञ्च जागरे ।
 उद्यतस्तत्र गत्वाहमुपास्य विधिना हरिम् ।
 पश्चात्स्वादस्वः* मां रक्षो जागराद्विनिवर्त्तितम्† ॥ ३८ ।
 विष्णोः सन्तोषणार्थाय यतामि व्रतमास्थितम् ।
 जागरे विनिवृत्ते मां भक्षय त्वं यदीच्छसि‡ ॥ ३९ ।
 श्वपाकस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मरक्षः क्षुधार्हितः ।

* स्वादः स्वादयति वा माधु ।   † विनिवर्त्तितमित्यत्र स्वाधे णिच् ।   ‡ भक्षयस्व
 यदीच्छसीति (ग) ।

उवाच परुषं वाक्यं श्रुत्वा कन्तदनन्तरम् ॥ ४० ।
 मिथ्या किं भाषसे मूढ पुनरेष्यामि तेऽन्तिकम् ।
 मृत्योर्मुखमनुप्राप्य पुनर्जीवति मानवः ।
 रक्षसो मुखविभ्रष्टः पुनरागन्तुमिच्छसि ॥ ४१ ।
 राक्षसस्य वचः श्रुत्वा चाण्डालस्तमथाब्रवीत् ।
 यद्यप्यहं हि चाण्डालः पूर्वकर्मविदूषितः ।
 सम्प्राप्तो मानुषभावं विहितेनान्तरात्मना ॥ ४२ ।
 शृणु मत्समयं रक्षो येनाहं पुनरागमम् ।
 दूराज्जागरणङ्गत्वां लोकस्य द्विजराक्षस ।
 सत्येन पुनरेष्यामि मन्यसे यदि मुञ्च माम् ॥ ४३ ।
 सत्यमूलज्जगत्सर्वं लोकाः सत्ये प्रतिष्ठिताः ।
 सत्येन सिद्धिम्प्राप्ता हि ऋषयो ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ।
 सत्येन दीयते कन्या सत्यं जल्पन्ति ब्राह्मणाः ।
 सत्यं जयन्ति राजानस्त्रीण्येतान्यब्रुवन्नृतम् ॥ ४५ ।
 सत्येन गम्यते स्वर्गो मोक्षः सत्येन चाप्यते ।
 सत्येन तपते सूर्यः सोमः सत्येन रज्यते ॥ ४६ ।
 षष्ठ्यष्टमीममावास्यामुभे पक्षे चतुर्दशी ।
 अस्नातानाङ्गतिङ्गच्छे यद्यहं नागमे* पुनः ॥ ४७ ।
 गुरुपत्नीं राजपत्नीं योऽभिगच्छति मोहितः ।
 ताङ्गतिं सम्पद्येहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४८ ।

* गच्छे इत्यर्थं गच्छेयमिति साधु । नागमे इत्यर्थं नागच्छेयमिति साधु । एवं परत्र ।

याजकानाञ्च ये लोका ये च मिथ्याभिभाषिणाम् ।

ताङ्गतिं सम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४८ ।

ब्रह्मघ्ने च सुरापि वा स्तेन भग्नव्रते तथा ।

तेषां गतिम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ५० ।

श्वपाकवचनं श्रुत्वा तुष्टो ब्राह्मणराक्षसः ।

उवाच मधुरं वाक्यं गच्छ शीघ्रं नमोऽस्तु ते ॥ ५१ ।

ब्रह्मराक्षसमुक्त्वा तु श्वपाकः कृतनिश्चयः ।

पुनर्गायति मह्यं वै मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ ५२ ।

अथ प्रभाते विमले गीते नृत्ये च जागरे ।

नमो नारायणायेति श्वपाकः परिवर्त्तते ॥ ५३ ।

ततस्त्वरितमागत्य पुमांस्तस्याग्रतः स्थितः ।

उवाच मधुरं वाक्यं चाण्डालकृतनिश्चयम् ॥ ५४ ।

क्व यासि त्वरितः माधो न च त्वं गन्तुमर्हसि ।

जानन् कौणपपतिन्तच्च न त्वं मर्त्तुमिहार्हसि ॥ ५५ ।

पुरुषस्य वचः श्रुत्वा चाण्डालः पुनरब्रवीत् ।

समर्थोऽसि कृतः पूर्वं राक्षसेन हि भक्षता ।

तेन तत्र गमिष्यामि सत्यं च परिपालयन् ॥ ५६ ।

ततः स पद्मपत्राक्षः श्वपाकमत्युवाच ह ।

मधुराङ्गिरमादाय विहितेनान्तरात्मना ॥ ५७ ।

मा गच्छ तत्र चाण्डाल यत्रासी पापराक्षसः ।

जीवितार्थाय मत्पुत्र न दापः परिहापनात् ॥ ५८ ।

ततस्तस्य वचः श्रुत्वा श्वपाकः शंसितव्रतः ।

•
उवाच मधुरं वाक्यं मरणि कृतनिश्चयः ॥ ५८ ।

नाहमेवं करिष्यामि यन्मान्त्वं परिभाषसे ।

न चाहं नाशये सत्यमेतन्मे निश्चितं व्रतम् ॥ ६० ।

सत्यमूलं जगत्सर्वं कुलं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

सत्यमेव परोधर्मं आत्मा सत्ये प्रतिष्ठितः ॥ ६१ ।

न चेवाहं तदुत्तृज्य असत्यः स्यां कदाचन ।

नाहं मिथ्या चरिष्यामि गच्छ तात नर्मोऽस्मृते ॥ ६२ ।

एवमुक्त्वा श्वपाकोऽपि नित्यं सत्यव्रते स्थितः ।

•
राक्षसं समनुप्राप्तं स्तमुवाचाथ पूजयन् ॥ ६३ ।

आगतोऽस्मि महाभाग मा विलम्बय भक्षय ।

त्वत्प्रसादादहं गन्ता वैष्णवं स्थानमुत्तमम् ॥ ६४ ।

एतानि मम गात्राणि भक्षयस्व यथेष्टतः* ।

पिबोष्णं रुधिरं मज्जां पीडितोऽसि क्षुधा भृशम् ।

तर्पयस्व स्वमात्मानं कुरुष्व मम वै हितम् ॥ ६५ ।

श्वपाकस्य वचः श्रुत्वा ततः स ब्रह्मराक्षसः ।

उवाच मधुरं वाक्यं श्वपाकस्तदनन्तरम् ॥ ६६ ।

साधु तुष्टोऽस्म्यहं वत्स सत्यं धर्मञ्च पालितम् ।

चण्डालस्याविधिज्ञस्य यस्य ते मतिरीदृशी ॥ ६७ ।

ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः सत्यसङ्गरः ।

उवाच मधुरं वाक्यं ब्रह्मराक्षसमेव तु ॥ ६८ ।

यद्यप्यहं वै चाण्डालः सर्व्वकर्मविवर्जितः* ।

तथापि सत्यं वक्तव्यं ब्रह्मराक्षस नित्यशः ॥ ६८ ।

श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षो भयानकम् ।

उवाच मधुरं वाक्यं श्वपाकं संग्रितव्रतम् ॥ ७० ।

यत्त्वया गीयते रात्रौ विश्वोर्जागरणस्मृति ।

फलज्ञोतस्य मे देहि यदीच्छेर्जावितं न्यकम् ।

ततो मोक्ष्यामि कल्याण भक्त्यामि न भीषणः† ॥ ७१ ।

ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः प्रत्युवाच ह ।

मनोऽज्ञातमिदं वाक्यं ब्रह्मरक्षो निर्भाषसे ।

भक्त्यार्माति चोक्ता मां गीतपुण्यं किमिच्छसि ॥ ७२ ।

श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षोऽब्रवात्पुनः ।

एकयार्भीयं मे देहि पुण्यज्ञोतस्य वै परम् ।

ततोर्माक्ष्यामि भक्त्येण सङ्गतः पुत्रदारकैः ॥ ७३ ।

श्रुत्वा राक्षसवाक्यानि चाण्डालो गीतलोभितः ।

उवाच मधुरं वाक्यं राक्षसङ्गतनिश्चयः ॥ ७४ ।

न गायनफलन्दग्निं ब्रह्मरक्षस्तवेप्सितम् ।

भक्तयस्व यथान्यायं रुधिरं पिव चेप्सितम् ॥ ७५ ।

श्वपाकवचनं श्रुत्वा राक्षसः पुनरब्रवीत् ।

एकगीतस्य मे देहि यत्त्वया विश्वसंसदि ।

एतेन तारितोऽस्मीति तव गीतफलेन वै ॥ ७६ ।

* पाककर्मवर्द्धकृत इति (ग) । । संगोपण इति (क), (ख) ।

श्रुत्वा वाक्यानि चाण्डालो राज्ञस्य निवारयन् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं चाण्डालो विस्मयान्वितः ॥ ७० ।
 किन्त्वया विकृतं कर्म तद्ब्रूहि मम राज्ञस्य ।
 कर्मणो यस्य दीपेण राज्ञसत्वं समागतः ॥ ७८ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षामहाययाः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं दुःखसन्तप्तमानसः ॥ ७९ ।
 नाम्ना वै सोमशर्माहं चरको ब्रह्मर्यानिजः ।
 सूत्रमन्त्रपरिभ्रष्टो यज्ञकर्मसु निष्ठितः ॥ ८० ।
 ततोऽहं याजयाम्यज्ञान् लाभमोहप्रपीडितः ।
 प्रवर्त्तमाने यज्ञे तु कदाचिद्वै वयोगतः ।
 उदरे जातशूलोऽहं तेन पञ्चत्वमागतः ॥ ८१ ।
 अथ पञ्चमहारात्रे ह्यसमाप्ते कर्तुं तथा ।
 अस्य यज्ञस्य दीपेण मातङ्गः शृणु मे वचः ।
 राज्ञसत्त्वमनुप्राप्तस्तेन दुष्टेन कर्मणा ॥ ८२ ।
 मन्त्रहीनं मया तत्र स्वरहीनञ्च तत्कृतम् ।
 सूत्रहीनं तथा तत्र प्राग्वंशादि कृतं मया ॥ ८३ ।
 परिमाणञ्च रूपञ्च मया तत्रोपलक्षितम् ।
 कृतस्य तस्य दीपेण योनिष्पातोऽस्मि राज्ञसीम् ॥ ८४ ।
 स्वगीतफलदानेन निस्तारयितुमर्हसि ।
 मोक्षयस्वाधमं पापादिष्णुगीतेन सत्वरम् ॥ ८५ ।

ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः संगितव्रतः ।
 बाढमित्येव तं वाक्यं राक्षसम्प्राववीक्षदा ॥ ८६ ।
 एतस्य मम गीतस्य सुस्वरस्य फलम्नु यत् ।
 ददामि राक्षस त्वन्नेन्यथमे शुद्धमानसः ॥ ८७ ।
 यम्नु गायति संयुक्तं गीतकं विष्णुसन्निधौ ।
 स तारयति दुर्गाणीत्युक्ता तद्वत्तवान्फलम् ॥ ८८ ।
 एवं तस्मात्फलम्प्राप्य श्वपाकाद्राक्षसस्तदा ।
 जातः सुविमला भद्रे शरदीव यथा गगी ॥ ८९ ।
 श्वपाकश्चापि सूर्याणि मम चैवापगायकः ।
 कृत्वा सुविपुलं कर्म स ब्रह्मत्वमुपागतः ॥ ९० ।
 एतद्गीतफलन्देवि प्राप्नोति मनुजा भुवि ।
 मच्चञ्चागरता भद्रे गीयमानं मनस्विनि ॥ ९१ ।
 यम्नु गायति सूर्याणि कौमुदीं द्वादशीं प्रति ।
 सर्व्वमङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ९२ ।
 यम्नु गायति गीतानि मम जागरणे सदा ।
 सर्व्वमङ्गात्प्रमुक्ता वै मम लोकाय गच्छति ॥ ९३ ।
 एतत्ते कथितन्देवि गायनस्य फलं महत् ।
 यस्य गीतस्य शब्देन तरेत्संसारसागरम् ॥ ९४ ।
 वादित्रस्य प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 प्राप्तवान्मानुषो येन देवेभ्यः सबलांश्च स्वयम् ॥ ९५ ।

शम्पातालप्रयोगेण सन्निपातेन वा पुनः ।

नववर्षसहस्राणि नववर्षगतानि च ।

कुवेरभवनङ्गत्वा मोदते वै यदृच्छया ॥ ८६ ।

कुवेरभवनाद्वष्टः स्वच्छन्दगमनालयः ।

शम्पादितालसम्पातैर्मम लोकाय गच्छति ॥ ८७ ।

नृत्यमानस्य* वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

मानवा येन गच्छेत्† कृत्वा संसारबन्धनम् ॥ ८८ ।

त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षगतानि च ।

पुष्करद्वीपमासाद्य स्वच्छन्दगमनालयः ।

फलम्प्राप्नोति सुश्रोणि मम कर्मपरायणः ॥ ८९ ।

रूपवाङ्गुणवान् शूरः शीलवान् सत्पथे स्थितः ।

मद्भक्त्यैव जायेत संसारपरिमोचितः ॥ ९० ।

यन् जागरते नित्यं गीतवाद्येन नर्त्तकः ।

जम्बुद्वीपं समासाद्य राजराजस्तु जायते ॥ ९१ ।

सर्वकर्मसमायुक्तो रक्षिता वै महीपतिः ।

मद्भक्त्यैव जायेत मम कर्मपरायणः ॥ ९२ ।

उपहार्याणि पुष्पाणि मम कर्मपरायणः ।

यो मामुपानयेद्भूमे मम कर्मपथे स्थितः ॥ ९३ ।

पुष्पाणि तत्र यावन्ति मम मूर्धनि धारयेत् ।

स कृत्वा पुष्कलङ्गम् मम लोकाय गच्छति ॥ ९४ ।

एतत्ते कथितन्देवि भक्तानान्तु महीजसाम् ।
 मम भक्तसुखार्थाय सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ १०५ ।
 य एतत्पठतेः भूमे कल्पमलाय मानवः ।
 स तु तारयतीति जन्तुर्दश पञ्चान्दशापरान् ॥ १०६ ।
 न पठेन्मूर्खमध्ये तु पिशुनानां पुरा न च ।
 पठेद्भागवतानाञ्च मध्ये मुक्तिरतात्मनाम् ॥ १०७ ।
 अथद्धाने कुरे वा न पठेद्देवले तथा ।
 यदीच्छेत्सिद्धिकल्याणं मङ्गलञ्च मम प्रियम् ॥ १०८ ।
 धर्माणां परमं धर्मं क्रियाणाम्परमा क्रिया ।
 सा पठेच्छास्त्रदृष्टाय अध्यायं वा कदाचन ।
 यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोके महीयते ॥ १०९ ।

इति वराहपुराणे भगवत्पादस्य सौकर्यं चाणक्यव्रजराजसमंवादे

सौकर्यसाहाय्या नाम जननचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतानि देवस्थानानि त्वया प्रोक्तानि यान्युत ।
 कस्मिंस्तिष्ठामि नित्यन्त्वं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ १ ।
 किञ्च ते परमं स्थानं यत्र मूर्त्याकृतिर्भवान् ।

कस्मिन्स्थाने कृतङ्कर्मा येन यात्युत्तमां गतिम् ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि भक्तानां भक्तवत्सले ।

येषु स्थानेषु तिष्ठामि कथ्यमानानिमान्* शृणु ॥ ३ ।

तव कोकामुखं नाम यन्मया पूर्वभाषितम् ।

वदरोति च विख्यातं गिरिराजगिलातलम् ॥ ४ ।

स्थानं लोहागलं नाम स्नेच्छराजसमाश्रितम् ।

क्षणञ्चापि न मुञ्चामि एवमेतन्न संशयः ॥ ५ ।

सचैत्यं पश्य मे स्थानं जगदेतच्चराचरम् ।

सर्व्वत्राहं वरारोहं न मञ्चूनं हि जानते ॥ ६ ।

ये तु जानन्ति मां देवि गुह्यां कामगतिं मम ।

शीघ्रङ्कोकामुखं यान्तु मम कर्मपरायणाः ॥ ७ ।

ततो देववचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ।

शिरस्यञ्जलिमाधाय निर्वृतेना†न्तरात्मना ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

सर्व्वतो लोकनायेश परङ्कोतूहलं हि मे ।

कथङ्कोकामुखं श्रेष्ठं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

नास्ति कोकामुखात्तेन श्रेष्ठङ्कोकामुखाच्छुचिः‡ ।

नास्ति कोकामुखात्स्थानं नास्ति कोकामुखात्प्रियम् ॥ १० ।

* स्थानस्य क्रीवत्वात्कथ्यमानानामानोति युक्तम् ।

† निर्वृतेनात्मनात्मनोति (ग) ।

यस्तु कोकामुखं त्वा न भूयो विनिवर्त्तते ।
 कर्माणि तत्र कुर्वीत यष्टम्भवति चात्मनि ॥ ११ ।
 यानि यानि च क्षेत्राणि त्वया पृष्टं वसुधरे* ।
 कोकामुखसमं स्थानं न भूतं न भविष्यति ॥ १२ ।
 मम सा परमा मूर्तिर्यां न जानन्ति गोपिताम् ।
 स्थितङ्कोकामुखं नाम एतत्ते कथितं मया ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

देव देव महादेव भक्तानामभयप्रद ।
 यानि गुह्यानि सन्त्यत्र कोकायां वक्तुमर्हसि ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वम्परिपृच्छसि ।
 तस्मिन् कोकामुखं रम्यं कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ १५ ।
 जलविन्दुरिति ख्याताः पर्वतात्पत्तनाद्भुवि ।
 तत्तु गुह्यमिति देवि कृत्वा कर्म सहजसम् ।
 सर्वसङ्गात्परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ १६ ।
 विष्णुधारेति विख्याता कोकायां मम मण्डले ।
 पर्वतात्पतिता भूर्मा धारा मुसलमन्त्रिभा ॥ १७ ।
 अर्द्धरात्रांपिता भूत्वा स्नायात्तत्र प्रयत्नतः ।
 अग्निष्टोममहस्त्राणां फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ १८ ।
 न मुह्यति स कर्त्तव्ये फलम्प्राप्नोति चात्तमम् ।

जायते विपुले शुद्धे मम मार्गानुसारिणि । १८ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान्विष्णुधारां समाश्रितः ।
 पश्यते परमां मूर्त्तिमेतां मम न संशयः ॥ २० ।
 तत्र विष्णुपदं नाम स्थानङ्काकामुखाश्रितम् ।
 एतत्कश्चिन्न जानाति धरे वाराहसंश्रितम् ॥ २१ ।
 तस्मिन् कृतोदका देवि रात्रावुपोषितो नरः ।
 कौञ्चद्वीपे प्रजायेत मम भक्तिपरायणः ॥ २२ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान् गुह्यस्थाने परे मम ।
 सर्वसङ्गान् परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ २३ ।
 अस्ति विष्णुमरोनाम यत्त्वया सह क्रीडितम्* ।
 यत्र दंष्ट्राप्रहारेण चाहतासि वसुन्धरे । २४ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत प्रातःकाले वसुन्धरे ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा मम लोकाय गच्छति ॥ २५ ।
 सोमतीर्थमिति ख्यातङ्कीकायां मम मण्डले ।
 यत्र पञ्चशिलाभूमिर्विष्णुनाम्ना तथाङ्किता ॥ २६ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 गोमिदे जायते द्वीपे मम मार्गानुसारकः ॥ २७ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान् गुह्यक्षेत्रे परे मम ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः शुद्धात्मा मां स पश्यति ॥ २८ ।
 तुङ्गकूटेति विख्यातं कीकायां मम मण्डले ।

धाराः पतन्ति चत्वारः पर्वतादुच्चसंश्रिताः ॥ २९ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 कुण्डीपं समासाद्य मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३० ।
 अनित्यमाश्रमं नाम तत्र कर्मसुखावहम् ।
 देवापि यं न जानन्ति किम्पनर्म्भनुजादयः ॥ ३१ ।
 तत्र स्नात्वा वरारोहे अहंरात्रोषितः नरः ।
 जायते पुष्करड्डीपे मम कर्मपरायणः ॥ ३२ ।
 अथ तत्र मृतीभूमे पुण्यक्षेत्रे महाशुचिः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ॥ ३३ ।
 अस्य वाग्निमरो नाम परङ्गुलं मम स्थितम् ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र गिरिकुञ्जसमाश्रिताः ॥ ३४ ।
 तत्र चापि कृतस्नानः पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 कुण्डीपे च जायेत मम कर्मपरायणः ॥ ३५ ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्कृत्वा कर्म महाजसम् ।
 कुण्डीपात्परिभ्रष्टो ब्रह्मलोकञ्च गच्छति ॥ ३६ ।
 अस्ति ब्रह्ममरो नाम गुह्यक्षेत्रं परं मम ।
 यत्र धारा पतत्येका पुण्या भूमि गिलातले ॥ ३७ ।
 तत्र स्नानमकुर्वीत पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 वसते मृत्युलोकेषु मम मार्गानुसारकः ॥ ३८ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् मृत्युधारां समाश्रितः ।

सूर्यलोकमतिक्रम्य मम लोकन्तु गच्छति ॥ ३९ ।

अस्ति धेनुवटं नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।

एका धारा पतत्यत्र देवि पूर्णा गिलोच्चयात्* ॥ ४० ।

तत्र स्नानम्पकुर्वीत एकमेकं दिनन्तथा ।

सप्तरात्रोपितोभूत्वा मम कर्मसमाश्रितः ॥ ४१ ।

स्नात्वा सप्तसमुद्रेषु लब्धसंज्ञः समाहितः ।

विहरेत्सप्तद्वीपेषु मम कर्मपरायणः ॥ ४२ ।

तत्राय मुञ्चते प्राणान्मम भक्तिसमन्वितः ।

सप्तद्वीपमतिक्रम्य मम लोकन्तु गच्छति ॥ ४३ ।

अस्ति धर्माद्विवं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।

गिरिकुञ्जात्पतत्येका धारा भूमितले शुभा ॥ ४४ ।

तत्र स्नानम्पकुर्वीत एकरात्रोपितो नरः ।

स वैश्वोजायते शूद्रो मम कर्मपरायणः ॥ ४५ ।

तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् गुह्ये देवि गिलोच्चये ।

साङ्गयज्ञं सदक्षिण्यं भुक्त्वा मां प्रतिपद्यते ॥ ४६ ।

अस्ति काटिवटं नाम क्षेत्रं गुह्यम्परं मम ।

एका धारा पतत्यत्र वटमूलमुपाश्रिता ॥ ४७ ।

तत्र स्नानन्तु कुरुते रात्रावुपोषितो नरः ।

यावन्ति वटपत्राणि तस्मिन् शृङ्गे परे मम ।

तावद्वर्षसहस्राणि रूपसम्पत्समन्वितः ।

तिष्ठते* तु वरारोहे मम मार्गानुसारिणि ॥ ४८।४८
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 अग्निवर्णस्ततोभूत्वा मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।
 पापप्रमोचनं नाम गुह्यमस्मिन् परं मम ।
 पतितैकतमा धारा स्थूला कुम्भसमा ततः ॥ ५१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमहोरात्रांपितो नरः ।
 जायते च चतुर्वेदो मम कर्मपरायणः ॥ ५२ ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् कागिकोमाश्रितो नदीम् ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रांपितो नरः ।
 मोदते वासवे लोके मम मार्गानुसारिणि ॥ ५३ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 वासवं लोकमुत्सृज्य मम लोकस्थो गच्छति ॥ ५४ ।
 यमव्यसवकं नाम गुह्यमस्ति परं मम ।
 स्तोतोवहति तत्रैकहोयिकीमाश्रितं नदीम् ॥

स्नानङ्कुर्वन्ति ये तत्र एकरात्रोपितो नरः ।
 भेदङ्गिम्पुरुषस्याप्य जायते नाऽत्र संशयः ।
 विद्वान् शुचिश्च जायेत मम कर्मानुसारकः* ॥ ५८ ।
 तत्राऽथ मुच्यते प्राणान् गुह्ये देवि परे मम ।
 मुक्ता किम्पुरुषभेदं मम लोकश्च गच्छति ॥ ६० ।
 अस्ति वज्रभवं नाम गुह्ये तस्मिन् परं मम ।
 स्वांतावहति तत्रैकमाश्रितङ्गागिकीं नदीम् ॥ ६१ ।
 स्नानङ्करोति यस्तत्र एकरात्रोपितो नरः ।
 जायते शक्रलोके तु मम कर्मानुसारकः ॥ ६२ ।
 शरीरचक्रसङ्घाते वज्रहस्तः स्वरूपकः ।
 तत्र स्नानप्रभावेण जायते नात्र संशयः ॥ ६३ ।
 अथाऽत्र मुच्यते प्राणान्मम चिन्तनतत्परः ।
 शक्रलोकमतिक्रम्य मम लोकम्पद्यते ॥ ६४ ।
 तत्र त्रिकोशमात्रेण गुह्यं क्षेत्रम्परं मम ।
 शक्ररुद्रेति† विख्यातं तस्मिन् कौकाशिलातले ॥ ६५ ।
 स्नानङ्करोति यस्तत्र त्रिरात्रोपितो नरः ।
 जम्बूद्वीपे प्रजायेत जम्बूर्यत्र प्रतिष्ठिता ।
 जम्बूद्वीपं परित्यज्य जायते मम पार्श्वगः ॥ ६६ ।
 अस्ति चान्यन्महद्ग्रे क्षेत्रे गुह्ये विशेषितम् ।
 मनुजा येन गच्छन्ति मुक्ता संसारसागरम् ॥ ६७ ।

दंष्ट्राङ्कुरेति० विख्यातं यत्र कीका विनिःसृता ।
 एतद्गुह्यं न जानन्ति यतोमुच्यन्ति जन्तवः ॥ ६८ ।
 कर्तादकस्तत्र भद्रे अहोरात्रोपितो नरः ।
 जायते शाल्मलिदोषमम कश्मिन्भारिणि ॥ ६९ ।
 तत्राथ सूत्रे प्राणान्मम कश्मिन् निश्चितः ।
 शाल्मलिदोषमम पार्थ स तिष्ठति ॥ ७० ।
 तस्मिन्नेवे महागुह्ये परमस्मि फलोदयम् ।
 विष्णोर्वर्मिति ज्ञातं मम भक्तसुखावहम् ॥ ७१ ।
 ततः पर्वतमध्यात् कीकायाम्पतते जलम् ।
 तस्मात्तमं महाभाग सर्वसमारमोक्षणम् ॥ ७२ ।
 तस्मिन् कर्तादकोभसं दित्वा समारधनम्
 वार्धं स भवनस्याथ वायुमतम् तिष्ठति ॥ ७३ ।
 तत्राथ सूत्रे प्राणान्मम कश्मिन् निश्चितः ।
 वायुलोकमतिक्रम्य मम लोकं स गच्छति ॥ ७४ ।
 अस्ति तत्र वरं स्थानं महामहोदधिकोक्तयोः ।
 सध्वकामिकेति विख्यातं गिला तिष्ठति चोत्तरं ॥ ७५ ।
 तत्र यः कुरुते स्नानमहोरात्रोपितो नरः ।
 विष्णोर्णि जायते वंगं जातिं स्मरति चात्मनः ॥ ७६ ।
 स्वर्गं वा यदि वा भूमौ यं यद्गमयते नरः ।
 तं तं प्राप्नोति वै कामं स्नातमात्रं गिलातले ॥ ७७ ।

तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम कर्मण्यवस्थितः ।

सर्व्वमङ्गं परित्यज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ७८ ।

अस्ति मत्स्यगिरिना नाम गुह्यङ्गीकामुखे वरम् ।

धाराः पतन्ति तिस्रो वै कौशिकीमाश्रिता नदीम् ॥ ७९ ।

तत्र च स्नायमानस्तः यदि मत्स्यं प्रपश्यति ।

ततो जानाम्यहं देवि प्राप्नो नारायणः स्वयम् ॥ ८० ।

तत्र मत्स्यं पुनर्दृष्ट्वा यजमानस्तः सुन्दरि ।

दद्यादथ ततो भद्रे मधुलाजममन्वितम् ॥ ८१ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं देवि गुह्ये ततः परे ।

तिष्ठतेः पञ्चपत्रे तु सोत्तरे मेरुसंस्थिते ॥ ८२ ।

अथ संप्राप्य मुच्येत मत्स्यं गुह्यम्परं मम ।

मेरुशृङ्गं समलङ्घ्या मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।

पञ्चयोजनविस्तारं तत्रङ्गीकामुखं मम ।

यस्तेतत्तु विजानाति न स पापेन लिप्यते ॥ ८४ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तस्मिन् कौकामुखे रम्ये तिष्ठामि दक्षिणामुखः ॥ ८५ ।

शिलाचन्दनसङ्काशं देवानामपि दुर्लभम् ।

वराहरूपमादाय तिष्ठामि पुरुषाकृतिः ॥ ८६ ।

वामोन्नतमुखङ्गत्वा वामदद्राममुन्नतम् ।

पश्यामि च जगत्सर्व्वं ये च भक्ता मम प्रियाः ॥ ८७ ।

ये च मां स्मरतेः भूमे पुरुषा मुक्तकिल्बिषाः ।
 तत्र कुर्वन्ति कर्माणि शुद्धाः संसारमोक्षणे ॥ ८८ ।
 यदि कोकामुखङ्गच्छेत्कदाचित्कालपर्यये ।
 मा ततो विनिवर्त्तेत यदीच्छेन्नम साम्यताम् ॥ ८९ ।
 गुह्यानां परमङ्गुह्यमेतत्स्थानं परं महत् ।
 सिद्धानाम्परमा मिडिर्गुह्यङ्गीकामुखम्परम् ॥ ९० ।
 न च मांय्येन योगेन मिडिं याति महत्पराम् ।
 याति कोकामुखङ्गत्वा रहस्यद्वयितं मया ॥ ९१ ।
 एवं श्रेष्ठं महाभाग यत्त्वया परिपृच्छितम् ।
 कथनङ्गयितं सर्वङ्गिमन्यच्छातुमिच्छामि ॥ ९२ ।
 य एतत्कथितम् कोकामुखप्रनुत्तमम् ।
 तारिताः पितरस्तेन दग्धं पूर्वास्तथा पराः ॥ ९३ ।
 मृतो वा तत्र जायते शुद्धे भागवते कुले ।
 अनन्यमानसो भूत्वा मम मार्गप्रदर्शकः ॥ ९४ ।
 यश्चेदं शृणुयान्नित्यङ्गुह्यं सत्याय मानवः ।
 सप्तपञ्चगतं जन्म मम भक्त्य जायते ॥ ९५ ।
 य एतत्पठते नित्यङ्गीकाख्यानन्तर्थायसि ।
 गच्छते परमं स्थानमेवमेतन्न संग्रहः ॥ ९६ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रं कोकामुखमाहात्म्यप्रवर्णनं नाम
 चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ प्राणान् परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।

— निष्काम मम लोकं प्रपद्यते ॥ १८ ।

तस्मिन्

न तत्प्राप्नोति मनुजः कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।

प्राप्नुवन्ति च भक्ता ये वदन्ति विश्वतारिणीम् ॥ २ ।

दुर्लभं तन्मम चेन्न हिमकूटगिलातले ।

यस्तत्प्राप्नोति हि चेन्न हतकृत्या भवेन्नरः ॥ ३ ।

ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातमास्तेऽत्र तत्र गिलाचये ।

हिममंस्थं तथात्मानङ्गत्वा तिष्ठामि माधवि ॥ ४ ।

स्नानङ्करोति यस्तत्र त्रिरात्रीपोषितो नरः ।

अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ।

मुञ्चेत्प्राणांस्तत्र यदि व्रतनिष्ठोजितेन्द्रियः ।

सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ६ ।

अग्निसत्यपदं नाम तस्मिन् नेत्रे परं मम ।

शृङ्गत्रयात्पतन्त्यत्र धारा मुसलसन्निभाः ॥ ७ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रीपोषितो नरः ।

सत्यवादी भवेद्दक्षो मम कर्मपरायणः ॥ ८ ।

यस्तत्र मुञ्चते प्राणान्यदि कृत्वा जलाशयम् ।

सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोके स मोदते ॥ ८ ।
 इन्द्रलोकमिति ख्यातं वदर्थ्याञ्च ममाश्रमम् ।
 तत्राहन्देवि शक्रेण निष्कलम्परितोषितः ॥ १० ।
 तत्र चैव तु शृङ्गेभ्यः स्थलधारा पतत्पुनः ।
 स्थले गिलातले तत्र मम धर्म्मा व्यवस्थितः ॥
 स्नानङ्करोति यस्तत्र एकरात्रोपितो नरः ।
 सत्यवादी शुचिर्भूत्वा सत्यलोके महीयते ॥ ११।१२ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा चानागक व्रतम् ।
 सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोके पुनरिति ॥ १३ ।
 अस्ति पञ्चशिखः नाम वदर्थ्याश्रममस्ति ।
 यत्र धाराः पतन्त्यत्र पञ्चशृङ्गममाश्रिताः ॥ १४ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चस्नातमि मानवः ।
 अश्वमेधफलम्प्राप्य देवतैः सह मोदते ॥ १५ ।
 यद्यत्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 स्वर्गलोकमतिक्रम्य मम लोके महीयते ॥ १६ ।
 चतुःस्नातमिति ख्यातं तस्मिन् जेवे परे मम ।
 धाराः पतन्ति चत्वारि चतुराङ्गः दिग्माश्रिताः ॥ १७ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोपितो नरः ।
 मोदते नाकपृष्ठे तु मम भक्त्यः जायते ॥ १८ ।

॥ पञ्चशिखा नामिति (क) । । मुञ्चतीति माधु, एवमन्यत्र । । धारादिक्शब्दयोः

स्त्रीलिङ्गत्वात् चत्वारि चतुर इति आर्थः, चतस्र इति माधु । § ?कियेति (ग) ।

अथ प्राणान् परित्यज्य कृत्वा कर्म सदुत्तरम् ।
 नाकपृष्ठमतिक्रम्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १८ ।
 वेदधारमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 यत्र ब्रह्मसुखाद्गृष्टा वेदाश्चत्वार एव च ॥ २० ।
 तत्रैव हिमवत्पृष्ठे चतुःशृङ्गाहस्ततराः ।
 धाराः पतन्ति चत्वारि विषमाश्च गिरिर्लङ्घये ॥ २१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं चतुर्गात्रोपितो नरः ।
 चतुर्णामपि देवानाद्ब्रह्मण कारणम्भवेत् ॥ २२ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपर्य स्थितः ।
 देवलोकमतिक्रम्य मम लोके प्रतिष्ठते ॥ २३ ।
 द्वादशादित्यकुण्डेति तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 यत्र ते द्वादशादित्या देवि संस्थापिता मया ॥ २४ ।
 तत्र पर्वतशृङ्गे तु स्थूलमूले गिरिस्तले ।
 द्वादशा पततेः धारा मम कर्म सुखावहाः ॥ २५ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं यां काञ्चिद्वादशीं प्रति ।
 यत्र ते द्वादशादित्यास्तत्र गच्छेन्न मंगयः ॥ २६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मणि संस्थितः ।
 समतिक्रम्य चादित्यान्मम लोके महीयते ॥ २७ ।
 लोकपालमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 तत्र ते लोकपालान् मया संस्थापिताः पुरा ॥ २८ ।

तत पर्वतमध्ये तु स्थलकुण्डं ब्रूहन्मम ।
 भित्त्वा पर्वतमद्दीर्घं यत्र सोमसमुद्भवः ॥ २८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत ज्यैष्ठ्यामस्य हादशीम् ।
 मोदते लोकपालेषु मम भक्तश्च जायते ॥ २९ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु तत्परः ।
 लोकपालानतिक्रम्य मम लोकम्पद्यते ॥ ३० ।
 अस्ति मेरोर्वरं नाम तस्मिन् गुह्यम्परं मम ।
 तत्र स्थितेन भूमे तु मेरुः संस्थापितः स्वयम् ॥ ३१ ।
 धारास्तिस्त्रः पतन्त्यत्र सुवर्णसदृशप्रभाः ।
 पतेत्तु तज्जलम्भर्मी व्यक्तिं नैवोपलभ्यते ॥ ३२ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानन्तिरात्रोपिता नरः ।
 मोदते मेरुशृङ्गेषु मम भक्तश्च जायते ॥ ३३ ।
 अथ तत्र मृतांदेवि तस्मिन् गुह्ये परे मम ।
 मेरुपृष्ठमतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३४ ।
 मानसोद्भेदमिति च तत्रान्यत्तीर्थमुत्तमम् ।
 पृथ्वीमद्रिष्य मध्ये तु जलङ्गच्छति सत्वरम् ॥ ३५ ।
 देवाप्येवं न जानन्ति तं देवं तत्र संस्थितम् ।
 मानुषा हि विजानन्ति भूम्यां पतति तज्जलम् ॥ ३६ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमहारात्रोपिता नरः ।

भित्त्वा पर्वतमद्दीर्घं इति ग । । पतितं तज्जलमिति यं कृतं साधु स्यात् ।

। व्यक्तिर्नैवोपलभ्यते इति बहुवचनम् । § मम भक्तिश्चेति (ग) । १. देवा अपीति साधु ।

मोदते मानसे दिव्ये मम भक्तश्च जायते ॥ ३८ ।
 अस्ति पञ्चशिरं नाम तस्मिन्गुह्यं परं मम ।
 ब्रह्मणा क्लियते यत्र शिरश्चैव महाद्युतिः ॥ ३९ ।
 तत्र वै पञ्च कुण्डानि स्थूलशीर्षागिलाञ्चये ।
 पञ्चात्र शिरसः स्थाने बहुधारासमन्विताः ॥ ४० ।
 यत्र तन्मध्यमं कुण्डं क्लिन्नमेव स्वयम्भुवा ।
 तत्र रक्तजला भूमिर्दृश्यते धारसङ्कुला ॥ ४१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोपितो नरः ।
 मोदते ब्रह्मलोकस्थो मम भक्तश्च जायते ॥ ४२ ।
 तथात्र मुञ्चते प्राणाङ्गुह्ये पञ्चशिरे मम ।
 जलचान्द्रायणकृत्वा मम कर्मसु निष्ठितः ॥ ४३ ।
 बुद्धिमान्मतिमांश्चैव रागमोहविवर्जितः ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ४४ ।
 अस्ति सोमाभिषेकेतिः तीर्थमन्यत्परं मम ।
 राजत्वे ब्राह्मणानान्तु मया सोमोऽभिषेचितः ॥ ४५ ।
 तत्राहं तोषितस्तेन अत्रिपुत्रेण माधवि ।
 नवपञ्चककोट्यस्तु कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 प्रातश्च परमां सिद्धिं मत्प्राप्तादावसुन्धरे ॥ ४६ ।
 तदायत्तं जगत्सर्वं व्रीहयः परमौषधीः ।

सोमाभिषेकमिति साध

§ अभिषेचित इति स्वार्थं णिच् ।

॥ नवपञ्चककोटीस्तु, नवपञ्चककोटि तु वा साध ।

॥ औषध्यः औषधय इति वा साध ।

जायन्तेऽस्मिन्पलायन्ते स्फुटन्तेऽपि समकृष्टणाः ।
 भूमिर्मांममयं सर्वं मम संत्यज्यविधति ॥ ४७ ॥
 तत्र मांमगिरिनिमि यत्र धारा पतद्भिः ।
 कुण्डैरुत्प्लवि विगाले त् पतन्ते कथितं मया ॥ ४८ ॥
 यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रोपविशती नरः ।
 मांदते मांमर्त्तं तेषु पवनतत्र संग्रहः ॥ ४९ ॥
 अथात्र म्रियते देवि कृत्वा कर्म सदृक्करम ।
 मांमर्त्तं कलतिकर्म्य मम लोकागपद्यते ॥ ५० ॥
 अस्ति चोपेगिकुण्डेति गुह्यदेवे परं मम ।
 यत्र चोपेगा भिक्ष्वा दृजिर्णाकम्पजायत ॥ ५१ ॥
 तत्र तप्याम्यहन्तेऽपि देवानामपि कारणात् ॥ ५२ ॥
 न मां कश्चिद्विजानाति स्यात्मानो हि विजानते ।
 ततोमं तप्यमानस्य बहुवप्यतिक्रमात् ।
 देवा अपि न जानन्ति वज्रित्रक्ष्ममहेश्वराः ॥ ५३ ॥
 एकैकेन फलेनाऽत्र वदथ्यान्तु सुनिश्चितम् ।
 बहुवर्षमहस्रन्तु तपथीणं मया भुवि ॥ ५४ ॥
 तत्राहं दृगकोट्यन्तु दृगवर्षं दृगावृटम् ।
 दृगं भूमिं तथान्यानि पद्मानि तपसि स्थितः ॥ ५५ ॥
 ततस्ते मां न पश्यन्ति देवा गुह्यपथं स्थितम् ।
 विस्मयं परमं जग्मुर्देवा दुःखपरायणाः ॥ ५६ ॥

अहम्यग्यामि सर्व्वं वै तपःसंस्थां वसुधरे ।

न मां सर्व्वं प्रपश्यन्ति योगमायाममावृताः ॥ ५७ ।

ततश्चा देवताः सर्व्वाः प्रव्यचुव पितामहम् ।

विष्णुना च विना लोके गान्तिर्वैव लभामहे ॥ ५८ ।

देवानान्नु वचः श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।

योगमायापटञ्चत्रङ्गयामास मां तदा ॥ ५९ ।

ततो देवाः सगन्धर्वाः मिश्राश्च परमर्षयः ।

तत्र जग्मुर्महाभागं तुयन्तः परमं मुदा ।

विभावयन्ति मां तत्र देवा इन्द्रपुर्वागमाः ॥ ६० ।

त्वया नाथ परित्यक्ता दुःखिताः शम्भेवर्जिताः ।

त्रायस्व नो हृषीकेश परमानुग्रहेण वै ॥ ६१ ।

एतत्कृत्वा त्रिशालान्ति देवान् प्रणतिपूर्व्वकम् ।

मया विलोकिताः सर्व्वे परां निर्वृतिमागताः ॥ ६२ ।

एतस्मिन्नुर्व्व्यगोक्कुण्डे एकरात्रोपिता नरः ।

यः स्नाति सर्व्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ।

उर्व्वेगोलोकमासाद्य क्रीडते कालमत्तयम् ॥ ६३ ।

यस्तत्रोत्सृजते प्राणान्मम कस्मैपरायणः ।

पुण्यपापविनिर्मुक्तो याति मत्तयताम्रिये ॥ ६४ ।

वद्गोमाश्रमं पुण्यां यत्र यत्र स्थितः श्रवेत् ।

स याति वैष्णवं स्थानं पुनरावृत्तिवर्जितः ॥ ६५ ।

य इदं शृणुयाच्चित्यं मद्भक्तः सततमपठेत् ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्त्ववादी जितेन्द्रियः ।

ध्यानयोगरतो नित्यं स मुक्तिफलभागभवेत् ॥ ६६ ।

यस्यैतद्विदितं सर्वं ध्यानयोगं वसुन्धरे

योऽवगच्छति चात्मानं स गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ६७

इति वराहपुराणे भगवत्पाश्च वटवकाशममाहात्म्यवर्णनं नाम

एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वाचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

ततो देववचः श्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

कृताञ्जलिपुटा भूत्वा प्रमादयति माधवम् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

दास्यां मे प्रणयङ्गत्वा विज्ञाप्यं शृणु माधव ।

मृदना च स्वभावेन वक्ष्यामि त्वां जनाद्देन ॥ २ ।

अन्यप्राणबला नार्यो यत्त्वया परिभाषितम् ।

अशक्ताः सहितुः* ह्येताः क्षुधामनगने, बलाः ॥ ३ ।

भुञ्जमाना नरा ज्ञाव रजसा यान्ति गं परम् ।

अन्नं ह्यनुग्रहन्देव येन ते कर्मसंश्रिताः ॥ ४ ।

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा माधव्याः स तु माधवः ।

प्रहस्य भावशुद्धात्मा तत एवमभाषति ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

साधु देवि वरारोहे मम कर्मव्यवस्थिते ।

पृष्टोऽहं परमङ्गुलं मम भक्तसुखावहम् ॥ ६ ।

स्पृष्टा या रजसा देवि मम कर्मपरायणा ।

मां संस्पृशन्तु तत्रस्थं यत्र तिष्ठामि सन्दरि ॥ ७ ।

यदि भावस्तदा कथिद्भोजने कायमाधने ।

चित्तश्रम्यः । मयि क्षाणि भोक्तव्यञ्च न संगूयः ॥ ८ ।

न सा लिप्यति दीपेण भुञ्जमाना रजस्वला ।

अञ्जलिं गिरमा कृत्वा मयांक्तं मन्त्रमुत्तमम् ॥ ९ ।

अनादिमध्यान्तमजं पुराणं

रजस्वला देववरं नमामि ।

तत एतेन मन्त्रेण भुक्त्वा देवि रजस्वला ।

करोति यानि कर्माणि न सा दुष्येत् कर्हिचित् ॥ १० ।

स्नात्वा सा तु महाभागे पञ्चमात्तु दिनात्युनः ।

यथार्हङ्कृते कर्म मच्चित्ता मत्परायणाः ।

प्राप्नुयात्पुरुषत्वञ्च न्यस्तसंसारचिन्तनात् ॥ ११ ।

धरम्यवाच ।

पुरुषा वा स्त्रियो वापि न पुमांसो न वाः स्त्रियः ।

कथन्दीपेण मुञ्चन्ते जन्मसंसारबन्धनात् ॥ १२ ।

वराह उवाच ।

इन्द्रियाणि निगृह्याथः चित्तमप्यनुवेक्ष्य च ।

मयि सध्यासयोगेन मम कर्म्मपरायणः ।

मम योगेषु सध्यासमेकचित्ता दृढव्रतः ॥ १३ ।

एवं कुर्वन्महाभाग स्तियोवा पुनपुंसकम् ।

ज्ञानमध्यासयोगं वा यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ १४ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधैव

कर्मा बुद्धिश्च चित्तञ्च ते ज्ञानोपाः गरीरिणाम् ।

एकचित्तं मनः कृत्वा ज्ञानेन पृथुलोचने ।

समचित्तं प्रपद्यन्ते न ते निश्चिन्ति मानवाः ॥ १५ । १६ ।

सर्व्वभक्ष्याणि भक्षन्तः पेयापेयास्तथैव च

समं चित्तंः मयि यदि तदा तस्य न च क्रिया ॥ १७ ।

चित्तं मनश्च बुद्धिश्च ममस्यञ्च ममं यदि ।

यत्किञ्चित्कुर्व्वन्तः कर्म्म पद्मपत्रमिवाम्भसि ।

संयोगाच्च च लिप्येत समत्वादेव नान्यथा ॥ १८ ।

रात्रिन्द्रिवं मूढत्तं वा जगं वा यदि वा कला ।

निमेषं वा त्रुटिं वाथऽदेवि चित्तं समङ्कुर ॥ १९ ।

सदा दिवानिगोद्यैव कुर्व्वन्तः कर्म्ममङ्कुरम् ।

तेऽपि यान्ति परां मिहिं यदि चित्तं व्यवस्थितम् ॥ २० ।

जाग्रतः स्वपतो वापि शृण्वन्तः पश्यतोऽपि वा ।

यो मां चित्ते चिन्तयति मच्चिन्तस्य च किञ्चयम् ॥ २१ ।

दुर्वृत्तमपि चाण्डालं ब्राह्मणं चाऽपि स्थितम् ।

तन् देवि प्रशंसाभि नान्यचित्तं कदाचन ॥ २२ ।

यजन्तः सर्व्वधर्म्मज्ञा ज्ञानसंस्कारसंस्कृताः ।

मयि चित्तं समाधाय मम कर्म्मपरायणाः २३ ।

ये मत्कर्म्माणि कुर्व्वन्ति मया हृदि समाश्रिताः ।

सुखत्रिदां समादाय स्वपन्तः कर्म्मसंस्थिताः ॥ २४ ।

येषां प्रसङ्गतचित्तं तेऽपि देवि मम प्रियाः ।

सर्व्वमात्मनि कर्म्म स्वं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २५ ।

प्राप्नुवन्ति च दुःखानि भ्रमचित्ता नराधमाः ।

चित्तं नागोहि लोकस्य चित्तं मोक्षस्य कारणम् ॥ २६ ।

तस्माच्चित्तं समादाय माम्प्रपद्यस्व मेदिनि ।

न्यस्य ज्ञानञ्च योगञ्च एकचित्ता भजस्व माम् ॥ २७ ।

मच्चित्तः सततं यो मां भजत नियतव्रतः ।

मत्पार्श्वम्प्राप्य परमं मङ्गावार्योपपद्यते ॥ २८ ।

मया चैव पुरा सृष्टं प्रजार्थेन वसुधैव ।

मासे मासे तु गन्तव्यमृतुकाले व्यवस्थितम् ।

एकचित्तं समादाय यदीच्छेत मम प्रियम् ॥ २९ ।

न गच्छेद्यदि मासे तु ऋतुकालव्यवस्थितम् ।

• (ग) पुष्पकं मम चित्तस्य च किञ्चयमिति पाठोऽत्र एकाक्षराधिकं वर्तते ।

† मोक्षस्य कर्म्मण इति (ग) ।

पितरस्तस्य हन्यन्ते दश पूर्वा दशापराः ॥ ३० ।
 न तत्र कामलोभेन मोहेन च वसुन्धरे ।
 त्यक्तानङ्गश्च मोहश्च पित्रर्थाय स्त्रियं वर्जित् ॥ ३१ ।
 द्वितीयात्र स्मृग्वारीं लोभमोहात्कथञ्चन ।
 न संस्मृगेत्तृतीयान्तु चतुर्थीं न कदाचन ॥ ३२ ।
 कृते सम्भागधर्मे तु कृतकौतुकमंस्थितः ।
 गयने न स्त्रियं पश्येद्यदोच्छेच्छुद्धिमुत्तमाम् ॥ ३३ ।
 कौतुके कृतकृत्ये तु मम कस्मैपरायणाः ।
 जलस्नानं ततः कुर्यादन्यवस्त्रपरिग्रहम् ॥ ३४ ।
 अग्नें ऋतुकाले तु योऽभिगच्छेद्रजस्वलाम् ।
 रेतोपाः पितरस्तस्य एवमेतन्न मंगयः ॥ ३५ ।
 एकान्तु पुरुषो याति द्वितीयाङ्गामभोहितः ।
 तृतीयां वा चतुर्थीं वा तदा स पुरुषाधमः ॥ ३६ ।
 सर्वस्यैव तु लोकस्य समयोऽयं हि मत्कृतः ।
 ऋतुकाले तु सर्वेमां पित्रर्थेभ्योऽङ्ग इष्यते ।
 ऋतुकालाभिगामी यो ब्रह्मचार्यैव सम्मतः ॥ ३७ ।
 न गच्छति च यः क्रीधान्मोहादा पुरुषाधमः ।
 ऋतौ ऋतौ भ्रूणहत्यां प्राप्नोति पुरुषधरन् ॥ ३८ ।
 अन्यञ्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 ज्ञानन्तु चित्तयोगस्य कर्मेयोगस्य यत्क्रियाः ॥ ३९ ॥

० एवं हि समापकक्रियान्तरमपेक्षते, यतः क्रियामिति कृतं तस्य च शृणुष्वेत्यनेनाभ्यर्थः

कर्मणा यान्ति मत्स्थानं यान्ति मद्गाननिष्ठिताः ।

यान्ति योगविदः स्थानं नास्ति चान्या परा गतिः ॥ ४० ।

ज्ञानं योगश्च साक्षाच्च नास्ति चित्तव्यपायितम् ।

सुभक्ते पुष्कलां मिदं मम मार्गानुसारिणः ॥ ४१ ।

यम्न भागवतां भूत्वा ऋतुकानि व्यवस्थितः ।

वायुभक्षस्ततस्तिष्ठेद्भूमौ त्रीणि दिनानि च ॥ ४२ ।

अथ तत्र चतुर्थे तु दिने प्राप्ते वसुन्धरे ।

कृत्वा वै मिदिकर्माणि न गच्छत्वपराणि च ॥ ४३ ।

ततः स्नानेन कुर्वीत शिरसामलशोधनम् ।

शुक्लास्वरधराभूत्वा चित्तकृत्वा समाहितम् ॥ ४४ ।

ततोबुद्धिं मनस्येव समकृत्वा वसुन्धरे ।

पश्चात्कुर्वन्ति कर्माणि सदा ते मे हृदि स्थिताः ॥ ४५ ।

मम प्रापणककृत्वा ततः कुर्वन्ति भोजनम् ।

अञ्जलिं शिरसा कृत्वा मयोक्तं कर्म सञ्चितम् ॥ ४६ ।

तत्र मन्त्रः—आदिर्भवाङ्गुसमनन्तमध्यो

रजस्वला देव वयं नमामः ।

उपोषितास्त्रीणि दिनानि चैवं

मुक्ता रतं वासुदेवं नमामः ॥ ४७ ।

तत एतेन मन्त्रेण शुद्धा भूमे रजस्वलाः ।

ये तु कुर्वन्ति कर्माणि स्नातास्नातानि भागवतः ॥ ४८ ।

एवं न दुष्यते देवि नारी वा पुरुषोऽपि वा ।
 कुर्वन्ति मम कर्माणि ते यथावन्मम प्रियाः ॥ ४८ ।
 सर्वाण्यनुदिनशब्दे मम चित्तानुसारिणः ।
 प्राप्नुयात्पुरुषः स्त्री वा रजसा दूषिता अपि ॥ ५० ।
 एकचित्तस्ततो भूत्वा भूमे चेन्द्रियनिग्रहात् ।
 मम योगेऽसंशयं यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ५१ ।
 एवमुर्वन्ति ये नित्यं स्त्रियः पुंसो न पुंसकाः ।
 ज्ञाने सत्यपयोगानां मम कर्मसु कर्मिणाम् ॥ ५२ ।
 अद्यापि मां न जानन्ति नराः संसारमंश्रिताः ।
 ते वै भूमे विजानन्ति ये मङ्गल्या व्यवस्थिताः ॥ ५३ ।
 मातापितृमहस्त्राणि पुत्रदारगतानि च ।
 शक्रवत्परिवर्त्तन्ते यन्मोहान्मां न जानते ॥ ५४ ।
 अज्ञानेनावृता लोका मोहेन च वर्गीकृतः ।
 सङ्क्षेप बहुभिर्बहुस्तेन चित्तं न सश्रमेत् ॥ ५५ ।
 अन्यत्र गच्छते माता पिता चान्यत्र गच्छति ।
 पुत्राद्यान्यत्र गच्छन्ति दासयान्यत्र गच्छति ॥ ५६ ।
 जायन्ते चात्मनः स्थाने स्वस्वकर्मसमुद्भवे ।
 ज्ञानमूढा वरारोहे नराः संसारमोहिताः ॥ ५७ ।
 अल्पकालं परश्चैव मासमंवत्सरेति च ।
 भविष्यन्ति पुनः कृत्वा न मे मूर्ख्या सहासते ॥ ५८ ।

यस्यैतद्विदितं सर्वं न्यासयोगं वसुधरे ।

योगं न्यस्य सदात्मानं मुच्यते न च संशयः ॥ ५८ ।

य एतच्छृणुयान्नित्यं कथ्यमुत्थाय मानवः ।

पुष्कलां लभते मिहिं मम लोकश्च गच्छति ॥ ५९ ।

एतस्मै कथितश्रद्धे रहस्यम्यरमं महत् ।

त्वया पृष्टञ्च यदेवि मम भक्तसुखावहम् ॥ ६० ।

इति वराहपुराणे भगवत्पादं गच्छकर्ममाहात्म्यवर्णनं नाम

चापत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

चयश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि एकान्तं शृणु सुन्दरि ।

स्थानं मे परमं गुह्यं मङ्गलानां सुखावहम् ॥ १ ।

जाङ्गव्या दक्षिणे कूले विन्ध्यपृष्ठसमाश्रितम् ।

मन्दारेति* च विख्यातं सर्वभागवतप्रियम् ॥ २ ।

तत्र चेतायुगे भूमे रामो नाम महाद्युतिः† ।

भविष्यति न सन्देहः स च मां स्थापयिष्यति ॥ ३ ।

नारायणमुखाच्छ्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्दनम् ॥ ४ ।

धरण्यवाच ।

देव देव महादेव हरे नारायण प्रभो ।

मन्दारेति त्वया प्रोक्तं देव धर्मार्थसंयुतम् ॥ ५ ।

मन्दारे कानि कर्माणि कुर्वन्ति च ततो नराः ।

कांश्च लोकान् प्रपद्यन्ते तत्र कर्मकर्ता नराः ॥ ६ ।

मन्दारे कानि गुह्यानि रहस्यं हि तत्र वै ।

वक्तुमर्हस्यशेषेण परङ्गीतुहलं मम ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

शृणु मन्दारि यत्नेन यन्मान्स्वप्परिपृच्छसि :

कथयिष्यामि ते गुह्यां मन्दारस्य महाक्रियाम् ॥ ८ ।

क्रीडमानोऽस्माकं तत्र मन्दारं पुष्पितं तदा ।

मन्दारपुष्पमादाय मनीशं त्रय्य वै हृदि ॥ ९ ।

ततो ममाभवच्चिन्ता मन्दारे पर्वतस्थिते ।

तच्चैकादशकुण्डानि निःसृतानि गिरौ धरे ॥ १० ।

विन्ध्ये च मत्प्रभावेण मन्दारस्य महाद्रुमः ।

स्थितोऽहं तत्र सुभगे भक्त्यानुग्रहकामया ॥ ११ ।

दर्शनीयतमं स्थानं मनीशश्च शिलातलम् ।

यत्र तिष्ठाम्यहं देवि मन्दारद्रुममाश्रितः ॥ १२ ।

विष्णुयं शृणु सुशोणि मन्दारेऽस्मिन्महाद्रुमे ।

द्वादश्याश्च चतुर्दश्यां स पुष्पति महाद्रुमः ॥ १३ ।

तत्र मध्याह्नवेलायां वीक्ष्यमाणोजनैस्ततः ।
 ततोऽन्यदिनमासाद्य दृश्यते न कदाचन ॥ १४ ।
 तस्मिन्मन्दारकुण्डे तु एकभक्तापिती नरः ।
 स्नानकुराति शङ्काया म गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ १५ ।
 अथ प्राणान्प्रमुञ्चेत् कुण्डे मन्दारसंस्थिते ।
 तपः कृत्वा वरारोहे मम लोकाय गच्छति ॥ १६ ।
 तस्य चात्तरपार्श्वं च प्रापणं नाम तद्भिरिम् ।
 तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र दक्षिणां दिग्माश्रिताः ॥ १७ ।
 स्नानकुण्डमिति ख्यातं तस्मिन् ज्ञेये परं मम ।
 दक्षिणे पतते धारा स्रवते चात्तरामुखम् ॥ १८ ।
 तत्र स्नाता वरारोहे एकरात्रापिती नरः ।
 मोदनं दक्षिणे शृङ्गे तस्मिन्मेरी गिरिच्छये । १९ ।
 तत्राय मुञ्चयेत्प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 सर्वमङ्गमरित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ २० ।
 तस्य पूर्वोत्तरे पार्श्वे गुहा वैकुण्ठकारणम् ।
 यत्र धारा पतत्येका हरिद्रावर्णममिभा । २१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रापिती नरः ।
 नाकपृष्ठं समासाद्य मोदते सह देवतैः ॥ २२ ।
 तथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् कृतकृत्यः सुनिश्चितः ।

तारयित्वा कुलं सर्व्वं मम लोकम्पश्यते ॥ २३ ।
 तस्य दक्षिणपूर्व्वेण समस्तांता वराहपुराणे ।
 पतते विन्ध्यशृङ्गेषु अगाधस्य महाश्रद्धः ॥ २४ ।
 तत्र स्नानस्तु कुर्व्वीत एकभक्तोऽपि नरः ।
 मोदते पूर्व्वपार्श्वे तु तस्मिन्मेरो गिरिर्लोचये ॥ २५ ।
 अथात्र मृचते प्राणाश्च म चित्तव्यवस्थितः ।
 कृत्वा वै सर्व्वमंसारं मम लोकाय गच्छति ॥ २६ ।
 मन्दारस्य तु पूर्व्वेण गुह्यं क्रीडारमंस्थितम् ।
 यत्र धारा पतत्येका मुसलेन समन्विता ॥ २७ ।
 तत्र स्नानम्कुर्व्वीत पञ्चभक्तोऽपि नरः ।
 मोदते पूर्व्वपार्श्वे च मेरो तस्मिन्मिच्छलोचये ॥ २८ ।
 अथात्र मृचते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 मेरुशृङ्गं समुत्सृज्य मम लोकस्य गच्छति ॥ २९ ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वे तु गुह्यं विन्ध्यविनिर्मुक्तम् ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मुसलेन समन्विताः ॥ ३० ।
 तत्र स्नानम्कुर्व्वीत अर्द्धांगोऽपि नरः ।
 मोदते दक्षिणे शृङ्गे महामेरो गिरिर्लोचये ॥ ३१ ।
 अथात्र मृचते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 मेरुशृङ्गं परित्यज्य मम लोकम्पश्यते ॥ ३२ ।
 दक्षिणे पश्चिमे भागे मन्दारस्य यगस्विनि ।

अत्र धारा पतत्येका आदित्यसमतेजसा ॥ ३३ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
 मोदते पश्चिमे भागे ध्रुवा यत्र प्रवर्तते ॥ ३४ ।
 अथात्र मुच्यते प्राणान्मम कर्मव्यवस्थितः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोके च मोदते ॥ ३५ ।
 तस्य पश्चिमपार्श्वं तु गुह्यं देवसमन्वितम् ।
 चक्रावर्त्तमिति ख्यातमगाधं महाकूटः ॥ ३६ ।
 स्नानं कुर्याति यस्तत्र पञ्चभक्तोपितो नरः ।
 मोदते मेरुशृङ्गेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ३७ ।
 अथ वै मुच्यते प्राणांश्चक्रवर्त्ति महायथाः ।
 शृङ्गान्मर्ष्वान् परित्यज्य मोदते मम सविधौ ॥ ३८ ।
 दिशं वायव्यमाश्रित्य तस्मिन्निर्व्यग्रिर्लोचये ।
 तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र ममलाकृतयः शुभाः ॥ ३९ ।
 तत्र स्नानमकुर्वीत मम चित्तव्यवस्थितः ।
 मोदते सर्वशृङ्गेषु एकचित्तं समाश्रितः ॥ ४० ।
 अथात्र मुच्यते प्राणान्तस्मिन् गुह्ये यशस्विनि ।
 सर्वसङ्गपरित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ४१ ।
 तस्य विक्रांशमात्रेण दक्षिणां दिशमाश्रितः ।
 गुह्यो गभीरको नाम अगाधश्च महाकूटः ॥ ४२ ।
 तत्र स्नानमकुर्वीत अष्टभक्तोपितो नरः ।
 मोदते सर्वद्वीपेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ४३ ।
 अथ वै मुच्यते प्राणान्मम कर्मव्यवस्थितः ।

सर्व्वहीपान् परित्यज्य मम लोकम्पद्यते ॥ ४४ ।
 तस्य पश्चिमपार्श्वे तु गुह्यं वै परमं महत् ।
 सप्त धाराः पतन्त्यत्र अगाधस्य महाकृदः ॥ ४५ ।
 तत्र स्नानम्पकुर्व्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
 मोदते शकलोके तु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ४६ ।
 अथ वै मुञ्चते प्राणान् स्वकर्मपरिनिष्ठितः ।
 सर्व्वसङ्गम्परित्यज्य मम लोकम्पद्यते ॥ ४७ ।
 मण्डलं तस्य क्षेत्रस्य कथ्यमानं मया शृणु ।
 समन्तपञ्चकक्षेत्रे मन्दारस्य गिरी मम ।
 तत्र तिष्ठामि सुर्याणि विन्ध्यस्य गिरिर्मूर्धनि ॥ ४८ ।
 मन्दारं परमं गुह्यं तन्मिन् गुह्यगिर्लोचये ।
 दक्षिणे संस्थितक्षत्रं वामे स्थानं च वै गन्दा ॥ ४९ ।
 य एतच्छृणुयादित्यं गुह्यं मन्दारसंस्थितम् ।
 लाङ्गले ममलक्षेत्रे शङ्कस्तिष्ठति चाग्रतः ।
 तत्र चैव प्रियार्थाय मम भक्तसुखावहम् ॥ ५० ।
 एतत्र जानते केचिन्मम मायाविमोहिताः ।
 मुच्यन्ते भागवताञ्छुद्धान्ये च वाराहसंश्रिताः ॥ ५१ ।

इति वराहपुराणे भगवत्पादस्य मन्दारसहिमवर्णनो नाम

त्रयशततमोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सुत उवाच ।

श्रुत्वा मन्दारमाहात्म्यं धर्मकामा वसुन्धरा ।
विस्मयम्परमङ्गत्वा पुनः पप्रच्छ माधवम् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

मया देवप्रसादेन श्रुतं मन्दारवर्णनम् ।
मन्दारात्परमं स्थानं विष्णो तदक्तुमर्हसि ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि मे गुह्यं शालग्राममिति स्मृतम् ॥ ३ ।
हापरे तु युगे भूमे यदूनाङ्गुलसङ्गुले ।
तत्र शर इति ख्यातो यदूनां वंशवर्धनः ॥ ४ ।
तस्य पुत्री महाभागे सर्व्वकर्म्मपरायणः ।
वसुदेवो गृहे जातो यादवानां कुलोद्भवः ॥ ५ ।
तस्य भार्या च वसुधे सर्व्वावयवसुन्दरी ।
देवकी नाम नाम्ना च मनोज्ञा शुभदर्शना ॥ ६ ।
तस्या गर्भे महाभागे भविष्यामि न संशयः ।
वासुदेव इति ख्यातो देवानामरिमर्द्दनः ॥ ७ ।
ततोऽपि संस्थिते तत्र यादवानां कुलोद्भवे ।
तत्र ब्रह्मर्षिपरमः सालङ्कायन एव च ॥ ८ ।
ममैवाराधनार्थाय भ्रमते स दिशो दश ।

पुत्तार्थं स तपस्तेपे मेरुशृङ्गे ममाहितः ॥ ८ ॥
 ततः पिण्डाकरे गत्वा मम क्षेत्रे वसुन्धरे ।
 लोहार्गले ततो गत्वा सहस्रधैव तिष्ठति ॥ १० ॥
 ईश्वरेण समं पूर्वं गर्वयोगेश्वरं स्थितम् ।
 न च मां पश्यते । देवि मार्गमाण इतस्ततः ॥ ११ ॥
 ईश्वरेण समम्पूर्वमहमासं वसुन्धरे ।
 तस्यैव तप्यमानस्य सालङ्कायनकस्य ह ॥ १२ ॥
 तस्मिन् क्षेत्रे हरो देवा मत्स्वरूपेण संयुतः ।
 शालग्रामे गिरौ तस्मिञ्छिलारूपेण तिष्ठति ॥ १३ ॥
 अहन्तिष्ठामि तत्रैव गिरिरूपेण नित्यदा ।
 तस्मिञ्छिलाः समग्रान् मत्स्वरूपा न संग्रयः ।
 पूजनीयाः प्रयत्नेन किं पुनश्चक्रलाञ्छिताः ॥ १४ ॥
 लिङ्गरूपेण च हरस्तत्र देवालये गिरौ ।
 शिवनाभाः शिलास्तत्र चक्रनाभास्तथा शिलाः ॥ १५ ॥
 सोमेश्वराधिष्ठितस्तु शिवरूपो गिरिः स्मृतः ।
 सोमेन तत्र संस्थाप्य स्वनान्ना लिङ्गमुत्तमम् ।
 वर्षाणान्तु सहस्रं वै स्वशापस्य निवृत्तये ॥ १६ ॥
 ततः शापाः हिनिर्मुक्तः तेजसा च परिप्लुतः ।
 स्वकं तर्जो बलम्प्राप्य तुष्टाव गिरिजापतिम् ।
 सोमेश्वराच्च वरदमाविर्भूतन्वियम्बकम् ॥ १७ ॥

सोम उवाच ।

शिवं सौम्यमुमाकास्तभक्तानुग्रहकातरम् ।

नर्ताऽस्मि पञ्चवदनं नीलकण्ठं त्रिलोचनम् ॥ १८ ।

शयाङ्गशेखरन्दिव्यं सर्वदेवनमस्कृतम् ।

पिनाकपाणिं देवेशं भक्तानामभयप्रदम् ॥ १९ ।

विशूलिनं डमरुणा लसद्वस्त्रं वृषध्वजम् ।

नानामुखैर्गणैर्जुष्टं नानारूपैर्भयानकैः ॥ २० ।

त्रिपरश्वं महाकालमन्धकारिनिषदनम् ।

गजाजिनाहतं स्याणं व्याघ्रचर्मविभूषितम् ॥ २१ ।

नागभोगोपवीतञ्च रुद्रमालधरम्प्रभुम् ।

अरूपमपि सर्वेशं भक्तेष्वापात्तविग्रहम् ॥ २२ ।

वह्निर्सोमार्कनयनं मनोवाचामगोचरम् ।

जटाजूटप्रकटितं गङ्गासम्भार्जितांहसम् ।

कैलासनिलयं शम्भुं हिमाचलकृताश्रमम् ॥ २३ ।

एवं स्तुतस्तदा शम्भुरिन्दुं वचनमब्रवीत् ।

वरं वरय भद्रन्ते यत्ते मनसि वर्तते ।

दुर्लभं दर्शनं यस्मात्प्राप्तवानसि गोपते ॥ २४ ।

सोम उवाच ।

वरन्ददासि चेद्देव मम लिङ्गे सदा वस ।

एतन्निद्रस्य भक्तानां पूरयस्व मनोरथम् ॥ २५ ।

देवदेव उवाच ।

विष्णुसान्निध्यमप्यत्र सदैव निवसाम्यहम् ।

विशेषतस्त्वदीयेऽस्मिन्नद्यप्रभृति गोपते ।
 ममैवान्या परा मूर्तिस्त्वं यथाङ्ग न संशयः ॥ २६ ।
 एतल्लिङ्गार्चकानाञ्च भक्तानां मम सर्व्वदा ।
 वरान्दास्यामि भद्रन्ते देवानामपि दुर्लभान् ॥ २७ ।
 सालङ्कायनकाख्यस्य मुनेन तपसा बलात् ।
 विशुना सह संमन्य स्थितावावां कलानिधे ॥ २८ ।
 शालग्रामगिरिविश्वरूपां सामेश्वराभिधः ।
 तयोः पर्व्वतयोरीं व शिला विश्वगिवाभिधाः ॥ २९ ।
 रेवया च कृतं पृर्व्वन्तपः शिवमनुष्टिदम् ।
 मम त्वत्कटगः पुत्रो भूयादिति विभूतयाः ॥ ३० ।
 अहङ्कस्यापि न सुतः किङ्करिष्यामि चिन्तयन् ।
 रेवायाम् वरो देयस्त्ववश्यं मृगलाञ्छन ।
 निश्चित्यैवं तदा प्रोक्तः प्रमत्तेनान्तरात्मना ॥ ३१ ।
 लिङ्गरूपेण ते देवि गजाननपुरस्कृतः ।
 गर्भे तव वसिष्यामि पुत्रो भूत्वा शिवप्रिये ॥ ३२ ।
 मम त्वमपरा मूर्तिः ख्याता जलमयी शिवा ।
 शिवशक्तिविभेदेन आवामेकच संस्थिता ॥ ३३ ।
 एवं दत्तवरा रेवा मत्मान्निधिमिहागता ।
 रेवास्त्रगडमिति ख्याते ततःप्रभृति गोपते ॥ ३४ ।
 गण्डक्यापि पुरा तमं वर्षाणामयुतं विधा ।

शीर्णपर्णाग्ननङ्गत्वा यायुभक्षाऽप्यनन्तरम् ।
 दिव्यवर्षगतं तेषां विष्णुं चिन्तयती तदा ॥ ३५ ।
 ततः साक्षाज्जगन्नार्था हरिर्भक्तजनप्रियः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं प्रीतः प्रणतवत्सलः ॥ ३६ ।
 गण्डकि त्वां प्रमत्ताऽस्मि तपसा विस्मिताऽनघे ।
 अनविच्छिन्नया भक्त्या वरं वरय सुव्रते ।
 किं देयस्तद्वदस्वाशु प्रीताऽस्मि वरवर्णिनि ॥ ३७ ।
 गण्डक्यापि पुरा दृष्टा गङ्गचक्रगदाधरम् ।
 दण्डवत्प्रणता भूत्वा ततः स्तातुम्यचक्रमे ॥ ३८ ।
 अर्हो देव मया दृष्टो दुर्दर्शो योगिनामपि ।
 त्वया सर्वमिदं सृष्टं जगत्स्यावरजङ्गमम् ॥ ३९ ।
 तदनु त्वम्विष्टोऽसि पुरुषस्तेन चाचक्षे ।
 त्वस्मीलोन्मीलिते विश्वे कः स्वतन्त्राऽस्ति वै पुमान् ॥ ४० ।
 अनाद्यन्तमपर्थ्यन्तं यद्वक्ष्ये श्रुतिबोधितम् ।
 तदेव त्वं महाविष्णो यस्त्वां वेद स वेदवित् ॥ ४१ ।
 तवैवाद्या जगन्माता या शक्तिः परमा स्मृता ।
 तां योगमायाप्रकृतिम्रधानमिति चक्षते ॥ ४२ ।
 निर्गुणः पुरुषोऽव्यक्तश्चित्तस्वरूपो निरञ्जनः ।
 आनन्दरूपः शुद्धात्मा ह्यकर्त्ता निर्विकारकः ॥ ४३ ।
 स्वां योगमायामाविश्य कर्त्तृत्वम्याप्तवानसि ।

प्रकृत्या सृज्यमानेऽस्मिन्दृष्टा माक्षी निगद्यसे ॥ ४४ ।
 प्रकृतेस्त्रिगुणैरभिन् सृज्यमानेऽपि नान्यथा ।
 सान्निध्यमात्रतो देव त्वयि स्फुरति कारणे ॥ ४५ ।
 स्फटिके हि यथा स्वच्छे जवाकुसुमरागतः ।
 प्रकाश्यते त्वप्रकाशाज्ज्योतीरूपं नताऽस्मि तत् ॥ ४६ ।
 ब्रह्मादयोऽपि कवयो न विदन्ति यथार्थतः ।
 तद्भयं वेद्नाहं मूढा तव रूपं निरञ्जनम् ॥ ४७ ।
 मूढस्य जगतां मध्ये स्थिता किञ्चिदजानती ।
 त्वया धृताः कृता चास्मि योग्यायोग्यमविन्दती ॥ ४८ ।
 तेन लोके महत्त्वञ्च त्वत्प्रसादेन चेच्छिताः ।
 यथाचेऽज्ञतयोदार तन्मे दातुं त्वमर्हसि ।
 दयानुरसि दीनेषु नेति मां न वद प्रभा ॥ ४९ ।
 ततः प्रादाच भगवान्देवि यद्यत्त्वमिच्छसि ।
 तद्याचय वरारोहे अदेयमपि सर्वथा ॥ ५० ।
 यद्दुर्लभं मनुष्याणां शीघ्रं याचय मां प्रति ।
 नदृशेनमनुप्राप्य को वाऽपृणो मनोरथः ॥ ५१ ।
 ततो हिमांशो मा देवी गण्डकी लोकतारिणी ।
 प्राञ्जलिः प्रणता भूत्वा मधुरं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५२ ।
 यदि देव प्रसन्नोऽसि देयां मे वाञ्छितां वरः ।
 मम गर्भगतो भूत्वा विष्णो मत्पुत्रतां व्रज ॥ ५३ ।

ततः प्रसन्नो भगवांश्चिन्तयामास गोपते ।
 किं याचितं निम्नगया नित्यं मत्प्रह्वलुब्धया ।
 दास्यामि याचितं येन लोकानां भवमीक्षणम् ।
 इत्येवं कृपया देवो निश्चिन्त मनसा स्वयम् ।
 गण्डकीमवदधीतः शृणु देवि वचो मम ॥ ५४ ।
 शान्तयामगिन्नारूपी तव गर्भगतः सदा ।
 स्यास्यामि तव पुत्रत्वे भक्तान्ग्रहकारणात् ॥ ५५ ।
 मत्प्राविध्यान्दीनान्त्वमतिश्रेष्ठा भविष्यमि ।
 दर्शनात्स्पर्शनात्स्नानात्पानाच्चैवावगाहनात् ।
 हरिष्यमि महापापं वाञ्छनः कायसम्भवम् ॥ ५६ ।
 यः स्नाप्यति विधानेन देवर्षिपितृतपकः ।
 तर्पयेत्स्वपितृन्द्यापि तारयित्वा दिवं नयेत् ।
 स्वयं मम प्रियो भूत्वा ब्रह्मलोकङ्गमिष्यति ॥ ५७ ।
 यदि त्वय्यत्कृजेत्याणान्मम कर्मपरायणः ।
 सोऽपि याति मम स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ५८ ।
 एवं दत्त्वा वरान्देव्यै तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५९ ।
 ततः प्रभृति तिष्ठामः क्षेत्रेऽस्मिन्मन्त्रगलाब्धेन ।
 अहश्च भगवान्विष्णुर्भक्तेच्छोपात्तविग्रहः ॥ ६० ।
 एवमुक्त्वा द्विजपतिमन्वगृह्णात् हरः प्रभुः ।
 प्रभासयद्बुधुपतंरङ्गानि प्रममार्ज्ज्व ॥ ६१ ।

शङ्करेण करेणापि नीरुजानि विधाय च ।
 पश्यतस्तस्य तु विधोस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६२ ।
 सोमेशादक्षिणे भागे वाणेनाद्रिं विभिक्ष्य वै ।
 रावणेन प्रकटिता जलधाराऽतिपुण्यदा ।
 वाणगङ्गेति विख्याता या स्नाता अघहारिणी ॥ ६३ ।
 सोमेशात्पूर्वदिग्भागे रावणस्य तपोवनम् ।
 यत्र स्थित्वा त्रिरात्रेण तपसः फलमश्नुत ॥ ६४ ।
 यत्र तत्रैव देवेशमुष्टस्तस्मै वरं ददौ ।
 तेन रावणनृत्येन प्रख्याता नर्तनाचलः ॥ ६५ ।
 स्नात्वा तु वाणगङ्गायां दृष्ट्वा वाणेश्वरं प्रभुम् ।
 गङ्गास्नानफलम्प्राप्य मोदते देववह्निवि ॥ ६६ ।
 सालङ्कायनक्रोऽप्याश तत्रैव तस्मिन्परं मम ।
 शालग्रामे महातीव्रमास्थितम्परमन्तपः ॥ ६७ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि परङ्गुलं वसुन्धरे ।
 तप्यतस्तस्य तु मुनेरीश्वरेण मम सुतम् ।
 प्राप्यामीति परं भावं ज्ञात्वा देवो महेश्वरः ।
 सुन्दरन्त्वपरं रूपं धृत्वा दृष्टिसुखावहम् ।
 सालङ्कायनपुत्रत्वं योगमायामुपाश्रितः ॥ ६८ । ६९ ।
 प्राप्नोऽपि तं न जानाति दक्षिणमार्गमास्थितः ॥
 मायायोगवत्प्रापितक्यत्वा वै शून्यपाणिधृक् ।

रूपवान् गुणवांश्चैव वपुषादित्यसन्निभः ।

स तं न ज्ञायतेः जातं ममैवाराधने स्थितः ॥ ७० । ७१ ।

अथ नन्दी प्रहस्याह महादेवाज्ञया मुनिम् ।

उत्तिष्ठ मुनिगार्हल सफलस्ते मनोरथः ।

त्वद्वृत्तिणाङ्गाज्जाताऽस्मि पुत्रस्ते शाधि माम्प्रभो ॥ ७२ ।

त्वया तपः समारब्धमीश्वरेण समं सुतम् ।

प्राप्तामीति ततो मद्भ्यः सद्गोऽन्यो न कश्चन ।

विचार्येति तवाहं वै जाताऽस्मि स्वयमेव च ॥ ७३ ।

तपसाराधयन्देवं शङ्खचक्रगदाधरम् ।

प्राप्ताऽसि परमां सिद्धिं त्वत्पुत्राऽहं यतः स्थितः ॥ ७४ ।

श्रुत्वा तन्नन्दिनो वाक्यं प्रहृष्टवदनो मुनिः ।

विस्मितम् तदीवाच कथं नाद्यापि मे हरिः ।

दृष्ट्वा चरत्वमायाति जातश्चेत्तपसः फलम् ॥ ७५ ।

यावत्तं न समीक्षित्ये तावन्न विरतन्तपः ।

अहमत्रैव वक्ष्यामि यावदच्युतदर्शनम् ॥ ७६ ।

पुत्र त्वमपि योगिन मथुरां व्रज सत्वरम् ।

मदायमे तत्र पुण्ये धनं गीतजसङ्कुलम् ।

आमुष्यायणमादाय शीघ्रमत्र समानय ॥ ७७ ।

ततस्त्वाद्यां समादाय नन्दी सत्वरमाव्रजत् ।

गत्वा च मथुरान्तस्य ऋषेराग्रममीक्ष्यः च ।

दृष्ट्वा मुष्यायणन्तत्र पृष्ट्वा नाम तमप्युत ।

गृहे वित्ते च कुशलमपृच्छद्गोधनेषु च ॥ ७८ ।
 सालङ्कायनशिष्योऽपि चामुष्यायणसंज्ञितः ।
 सर्वत्र कुशलं सार्धं प्रभावात्तु गुरोर्भूमि ।
 गुरोश्च कुशलं ब्रूहि कुत्रास्ते स तपोधनः ॥ ७९ ।
 भवान् कुतः समायातः किमत्रागमकारणम् ।
 तन्मे विस्तरतो ब्रूहि अर्घ्यसैवापगृह्णाताम् ॥ ८० ।
 इत्युक्तः सोऽर्घ्यमादाय विश्रब्धश्च ततो गुरोः ।
 वृत्तान्तं कथयामास स्वागमस्य च कारणम् ॥ ८१ ।
 ततस्तेनैव सहितो गोधनं तत्प्रगृह्य च ।
 दिनैः कतिपयैश्चैव गण्डकीतीरमाश्रितः ॥ ८२ ।
 शनैरुत्तीर्य च ततस्त्रिवेणीं प्राप्य हर्षितः ॥
 देविका नाम देवानाम्प्रभावाच्च तपस्यताम् ।
 नियमार्थं समुद्भूता गण्डक्या मिलिता शुभा ॥ ८३ ।
 आश्रमादपरा चासीत्पुलस्त्यपुलहाश्रमात् ।
 गण्डक्या मिलिता सापि त्रिवेणी गण्डकीत्यभूत् ॥ ८४ ।
 कामिकं तन्महातीर्थं पितॄणामतिवज्रभम् ।
 तत्र स्थितं महालिङ्गं त्रिजलेश्वरसंज्ञितम् ।
 मुक्तिभुक्तिप्रदं देवि दर्शनादघनाशनम् ॥ ८५ ।

धरण्युवाच ।

प्रयागे या त्रिवेणीति यत्र देवीमहेश्वरः ।
 शूलटङ्क इति ख्यातः सोमेश इति चापरः ॥ ८६ ।

वेणिमाधवनाम्नाऽपि यत्र विष्णुः स्वयं स्थितः ।

गङ्गा च यमुना चैव सरस्वत्यपरा नदी ॥ ८७ ।

सर्वेषाञ्चैव देवानामृषीणां सरसामपि ।

सर्वेषाञ्चैव तीर्थानां समाजस्तत्र मे श्रुतः ॥ ८८ ।

यत्राप्नोता दिवं यान्ति मृता मुक्तिं प्रयान्ति च ।

तीर्थराज इति ख्यातं तत्तीर्थद्वेयवप्रियम् ।

सैव त्रिवेणी विख्याता किमपूर्वाम्भगंससि ॥ ८९ ।

एतद्ब्रूयतमम्भोक्तं त्वया विष्णो न संशयः ।

तत्कथ्यतां महाभाग लोकानां हितकाम्यया ।

मय्यनुक्राशबुद्ध्या च कृपां कुरु दयानिधे ॥ ९० ।

वराह उवाच ।

शृणुष्व देवि भद्रं ते यद्ब्रूयाम्परिपृच्छसि ।

अत्र ते कीर्त्तयिष्यामि सेतिहासाङ्ग्यां शुभाम् ॥ ९१ ।

पुरा विष्णुस्तपस्तेपे लोकानां हितकाम्यया ।

हिमालये गिरौ रम्ये देवतागणसेविते ॥ ९२ ।

ततो बहुतिथे काले यातेः सति तपस्यतः ।

तीव्रन्तेजः प्रादुरासीद्येन लोकाश्चराचराः ॥ ९३ ।

तस्योष्मणा समुद्भूतः स्वेदपूरस्तु गण्डयोः ।

तेन जाता धुनी दिव्या लोकानामघहारिणी ॥ ९४ ।

महर्लोकादयः सर्वे विस्मिताः सर्वतो दिशम् ।

तस्य प्रभवमिच्छन्तो ज्ञातुं नेशः कथञ्चन ॥ ८५ ।
 देवाः सर्वे ततो जग्मुर्ब्रह्माणम्यति चोत्सुकाः ।
 पप्रच्छुः प्रभवन्तस्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ८६ ।
 ब्रह्मापि हि न जानाति माहितस्तस्य नायया ।
 ततो देवैः समं ब्रह्मा गङ्गरम्यत्युपस्थितः ॥ ८७ ।
 तं दृष्ट्वा सहसा देवैः समेतं प्रत्युपस्थितम् ।
 पप्रच्छ तं महादेवस्तदागमनकारणम् ॥ ८८ ।
 ब्रह्मा तच्च महादेवम्यपच्छ प्रणतः स्थितः ।
 अत्यद्भुतं महत्तेजः किमुद्भुतं महेश्वर ॥ ८९ ।
 येन प्रत्याहता क्ष्माऽसौ जगदातिकरावहत् ।
 किन्नु स्यात्कथमेतत्स्यात्कथाम्य प्रभवो विभो ॥ ९० ।
 शिवः ज्ञानं ततो ध्यात्वा ब्रह्माद्यान् प्रत्युवाच ह ।
 महसोऽस्य समुत्पत्तिं महतो दर्शयामि वः ॥ ९१ ।
 जगाम देवमहिम्नः सोमः सहगणः प्रभुः ।
 यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्महता तपमान्वितः ॥ ९२ ।
 उवाच परमप्रीतस्तदा शम्भुः श्रवन्निवः ।
 तपस्यमि किमिच्छन्तः क्व कर्त्ता जगताम्यभुः ।
 सर्वाधारोऽखिलाध्यक्षस्तत्किं यत्तव दुर्लभम् ॥ ९३ ।
 एवमुक्तः प्रत्युवाच प्रणम्य जगताम्यभुः ।
 अहं लोकहितार्थाय तपस्तप्तुं समुद्यतः ॥ ९४ ।

त्वत्तो वरानभीषन्वै त्वद्दर्शनसमुत्सुकः ।

त्वद्दर्शनमनुप्राप्य कृतार्थोऽस्मि जगत्पते ॥ १०५ ॥

गिव उवाच ।

मुक्तिर्नेत्रमिदं देव दर्शनादेव मुक्तिदम् ।

गण्डस्वेदाद्गवा यत्र गण्डकी सरितां वरा ।

भविष्यति न मन्देहा यस्या गर्भं भविष्यसि ॥ १०६ ॥

त्वयि स्थिते जगन्नाथे तव सान्निध्यकारणात् ।

अहं ब्रह्मा च देवाय ऋषिभिः सह केगव ।

सर्वे वेदाय यज्ञाय सर्वतीर्थानि चाप्युत ।

वसिष्ठ्यामः सदेवाश्च गण्डक्यां जगताम्पते ॥ १०७ ॥ १०८ ॥

कार्तिकं सकलं मामं यः स्नाप्यति नरः प्रभो ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो मुक्तिभागी न संग्रयः ॥ १०९ ॥

तीर्थानां परमं तीर्थं मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ।

यत्र स्नानेन लभ्येत गङ्गास्नानफलं नरेः ॥ ११० ॥

स्मरणाद्दर्शनात्सर्गाविष्यापो जायते नरः ।

यस्यास्तत्समताडान्या लभेद्गङ्गां विना नदीम् ॥ १११ ॥

यत्र सा परमा पुण्या गण्डकी भुक्तिमुक्तिदा ।

अपरा देविका नाम्नाः गण्डक्या सह सङ्गता ॥ ११२ ॥

पुलस्त्यपुलहो पूर्व्वं तेषां परमन्तपः ।

यत्र सृष्टिविधानार्थं कृत्वाश्रमपदं पृथक् ।

सृष्टेर्विधानसामर्थ्यं यत्र लब्धं ततः परम् ॥ ११३ ।

ततोऽभूद्ब्रह्मतनया पुण्या सा सरितां वराः ।

गण्डक्या यत्र मिलिता ब्रह्मपुत्री यशस्विनी । ॥ ११४ ।

त्रिवेणी सा महापुण्या देवानामपि दुर्लभा ।

धरे जानीहि तत्क्षेत्रं योजनम्परमार्चितम् ॥ ११५ ।

पुरा वेदनिधेः पुत्री जयो विजय एव च ।

यजनाय गतौ राज्ञा वृतौ तौ कर्द्दमात्मजौ ।

तृणविन्दोः सुतौ पापौ जातौ दृष्ट्यैव सुव्रतौ ॥ ११६ ।

यज्ञविद्यासुनिपुणौ वेदवेदाङ्गपारगौ ।

पूजयन्तौ हरिभक्त्या तन्निष्ठेन्द्रियमानसौ ॥ ११७ ।

ययोः पूजयतोर्नित्यं सान्निध्यं किल केशवः ।

ददाति पूजाऽवसरे भक्त्या किल वशीकृतः ॥ ११८ ।

मरुत्तेन कदाचित्तावाहृतौ कुशली द्विजौ ।

राज्ञा समाप्तयज्ञेन पूजयित्वा पुरस्कृतौ ॥ ११९ ।

दक्षिणाभिस्तापयित्वा विसृष्टौ गृहमागतौ ।

विभागङ्कर्तुमारब्धौ पस्पर्द्धान् परस्परम् ॥ १२० ।

समौ विभागः कर्त्तव्य इति ज्येष्ठोऽभ्यभाषत ।

विजयश्चाब्रवीच्चैनं येन लब्धं हि तस्य तत् ॥ १२१ ।

जयोऽब्रवीदसामर्थ्यं मन्वानो मां ब्रवीषि किम् ।

न ददासि गृहीत्वा यत्तस्माद्ब्रह्मत्वमाप्नुहि ॥ १२२ ।

विजयोऽप्यब्रवीन्नूनमन्धीभूतोऽसि किन्धनैः ।
 गजो भव मदान्धस्त्वं यो मामेवमभाषसे ॥ १२३ ।
 एवन्तो ग्राहमातङ्गावभृतां शापतः पृथक् ।
 गण्डक्यामेव सञ्जातो ग्राहः पूर्वस्मृतिर्हिजः ॥ १२४ ।
 त्रिवेणीक्षेत्रमध्ये तु जयोऽभूद्वै महान् गजः ।
 करिशावैर्गजाभिश्च क्रीडमानो वने वसन् ॥ १२५ ।
 बहून्यद्दसहस्राणि व्यतीतानि तयोस्तदा ।
 वने विहरतोभूमे शापमोहितयोः सतोः ॥ १२६ ।
 कदाचित्स गजः स्नातुं करेणुगणसंवृतः ।
 त्रिवेणीमभितो यातोऽवगाहनपरायणः ॥ १२७ ।
 सिञ्चन् करेणूस्ताभिश्च सिच्यमानो जलम्पिवन् ।
 स्वयञ्च पाययंस्ताश्च चिक्रीड प्रीतमानसः ॥ १२८ ।
 एवं संक्रीडतस्तत्र दैवयोगेन तस्य हि ।
 ग्राहः सम्पेरितः पूर्वं वैरयोगमनुस्मरन् ।
 जग्राह सुदृढम्पादं गजोऽपि च विषाणतः ।
 ग्राहं विव्याध सोऽप्येनमाकर्षयत तज्जले ॥ १२९ । १३० ।
 तयोर्युद्धं समभवदनेकाब्दं विकर्षणैः ।
 आकर्षणैश्च बहुभिर्हन्तभेदैः परस्परम् ॥ १३१ ।
 प्रयुद्धयोस्तयोरेवं मत्सरग्रस्तयोः सतोः ।
 सत्त्वानि पीडितान्यासन्ननेकानि क्षयं ययुः ॥ १३२ ।
 ततो जलेश्वरो राजा भगवन् व्यजिज्ञपत् ।
 तेन विघ्नापितो देवो भगवान् भक्तवत्सलः ।

सुदर्शनेन चक्रेण ग्राहास्यं समपाटयत् ॥ १३३ ।
 क्षिप्तं पुनः पुनस्तत् शिलाः सङ्घट्टयन्धरे ।
 सङ्घट्टनात्तु चक्रस्य शिलाश्चक्रेण लाञ्छिताः ॥ १३४ ।
 बाहुन्येन बभूवुर्हि तस्मिन् जेत्ते परे मम ।
 वज्रकीटैश्च ज्ञातानि सन्ततानि विलोकय ॥ १३५ ।
 न सन्देहस्त्वया कार्यस्त्रिवेणीं प्रति सुन्दरि ।
 त्रिवेणीजे त्वमहिमा एवन्ते परिकीर्तितः ॥ १३६ ।
 यदा च भरतो राजा पुलस्तस्याश्रमान्तिके ।
 स्थित्वा पर्यचरद्विष्णुं त्रिजलेशमपूजयत् ॥ १३७ ।
 ततः प्रभृति तस्यासीद्भरतेनारतिस्फुटम् ।
 पुनश्च मृगदेहान्ते जडः स भरतोऽभवत् ॥ १३८ ।
 तेनैव पूजितो यस्माज्जलेश्वर इति स्मृतः ।
 यस्य सम्पूजनाद्भक्त्या योगसिद्धिः प्रजायते ॥ १३९ ।
 शालग्रामे परे जेत्ते यदाहं सुभगे स्थितः ।
 तत्र ज्ञात्वा जलेशेन मृतोऽहं वसुधे महि ॥ १४० ।
 ततो भक्तकृपावेशात् क्षिप्तवांस्तत्सुदर्शनम् ।
 प्रथमं पतितं यत्र तत्र तीर्थं ततोऽभवत् ॥ १४१ ।
 तत्र स्नानेन तेजस्वी सूर्यलोके महीयते ।
 यदि प्राणैर्वियुज्येत मम लोके महीयते ॥ १४२ ।
 भक्तसंरक्षणार्थाय मयाज्ञप्तं सुदर्शनम् ।
 यत्र यत्र स्मरति तत्तत्र तत्र शिलाङ्किताः ।
 एवं तद्वै भ्रमाक्षिप्तं सर्वं चक्रमयन्त्वभूत् ॥ १४३ ।

ततः स पञ्चरात्राणि स्थित्वा वै विधिपूर्वकम् ।
 गोधनान्यग्रतः कृत्वा हरिर्ज्ञेयं जगाम ह ॥ १४४ ।
 हरिणाधिष्ठितं पूजनीयं ततः स्मृतम् ।
 यदा नन्दी शूलपाणिर्गोधनेन पुरस्कृतः ।
 स्थितवान्तद्दिनादेतत् ख्यातं हरिहरप्रभम्* ।
 देवानामटनाच्चैव देवाट इति संज्ञितम् ॥ १४५ ।
 तस्य देवस्य महिमा केन वक्तुं हि शक्यते ।
 स शूलपाणिर्देवेणो भक्ताभयविधायकः ।
 मुनिभिर्देवगन्धर्वैः सेव्यतेऽचिन्त्यशक्तिमान् ॥ १४६ ।
 तस्मिन् स्थाने महादेवः सालङ्कायनकस्य हि ।
 पुत्रत्वं नन्दिरूपेण प्राप्तः साक्षाच्छिवः प्रभुः ॥ १४७ ।
 स्वयञ्चैव महायोगी योगसिद्धिविधायकः ।
 आस्थितः परमम्पीठं तीर्थं चैव त्रिधारके ॥ १४८ ।
 त्रिजटाभ्यां भवभारास्तिस्त्रो वै परमाद्भुताः ।
 गङ्गा च यमुना चैव पुण्या चैव सरस्वती ।
 एतत्त्रैधारिकन्तीर्थं त्रिजटाभ्यः समुत्थितम् ॥ १४९ ।
 यत्र शम्भुः स्थितः साक्षान्महायोगी महेश्वरः ।
 शालग्रामाभिधे क्षेत्रे हरिशीलनतत्परः ।
 दिशन् ज्ञानं स्वभक्तानां संसाराद्येन मुच्यते ॥ १५० ।
 तीर्थं त्रिधारे यः स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।

* हरिहरात्मकमिति (ग) ।

महायोगिनमभ्यर्च्य न भूयोजन्मभाग्भवेत् ॥ १५१ ।
 तस्यैव पूर्वदिग्भागे हंसतीर्थमिति स्मृतम् ।
 तत्रैकङ्गीतुकं वृत्तन्तच्छृणुष्व महत्तरम् ॥ १५२ ।
 कदाचिच्छिवरात्र्यान्तु भक्तैः पूजामर्होत्सवे ।
 नैवेद्यैर्विविधैः सृष्टैः पूजयित्वा तु योगिनम् ।
 तत्र काकाः समुत्पेतुरन्ने तस्मिन् बुभुक्षिताः ।
 गृहीत्वान्नन्तु तत्काकस्तेन उड्डीय निर्गतः ।
 तद्गृहीतुम्परः काकस्तेनायुध्यत चाश्वरे ॥ १५३ ।
 तावुभौ युध्यमानौ तु कुण्डे तस्मिन्निपेततुः ।
 तत्र हंसौ ततोभूत्वा निर्गता चन्द्रवर्चसौ ॥ १५४ ।
 तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं तत्र ये मिलिता जनाः ।
 हंसतीर्थमिति प्राञ्चुस्ततः प्रभृति सत्तमेः ।
 ततः प्रभृति तत्तीर्थं हंसतीर्थमिति स्मृतम् ॥ १५५ ।
 पूर्वं यत्तत्कृतन्तत्तु यत्तत्तीर्थमिति स्मृतम् ।
 तत्र स्नातो नरः शुद्धो यत्तल्लोके महीयते ॥ १५६ ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् शिवभक्तिपरायणः ।
 यत्तल्लोकमतिक्रम्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १५७ ।
 एवमभावन्तत्तीर्थं महायोगिप्रभावतः ।
 अहं शिवश्च लोकानामनुग्रहपरायणौ ॥ १५८ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातङ्गेन गुह्यं वसुन्धरे ।

आरभ्य मुक्तिचेत्रं* तरचेत्रं द्वादशयोजनम् ।

शालग्रामस्वरूपेण मया यत्र स्थितं स्वयम् ।

स्वभक्तानां विशेषेण परमानन्ददायकम् ।

गुह्यानां परमङ्गुल्यङ्गिमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ १५८।१६० ।

इति वराहपुराणं भगवच्छास्त्रं श्रीमद्भागवतमहिम मुक्तिचेत्रविशेषादि-

महिमकथनं नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

भगवन्देवदेवेश सालङ्कायनको मुनिः ।

किञ्चकार तपः कुर्वन्तव चेत्रे विमुक्तिदे ॥ १ ।

वराह उवाच ।

अथ दीर्घेण कालेन स ऋषिः संशितव्रतः ।

तप्यमानोयथान्यायं पश्यते* शालमुत्तमम् ॥ २ ।

अभिन्नमतुलच्छायं विगलं पुष्पितन्तथा ।

मनोज्ञञ्च सुगन्धञ्च देवानामपि दुर्लभम् ॥ ३ ।

* आराममुक्तिचेत्रमिति कचित्पाठः ।

ऋषिर्ज्ञानपरिश्रान्तः सालङ्कायनकोऽङ्गतम् ।
 पश्यते च पुनः शालं शुभानां शुभदर्शनम् ॥ ४ ।
 ततो दृष्ट्वा महाशालं परिश्रान्तो महामुनिः ।
 विश्रामं कुरुते तत्र द्रष्टुकामोऽथ मां मुनिः ॥ ५ ।
 शालस्य तस्य पूर्व्वेण स्थितः पश्चान्मुखी मुनिः ।
 मायया मम मूढात्मा शक्तो द्रष्टुं न मामभूत् ॥ ६ ।
 ततः पूर्व्वेण पार्श्वेन तस्य शालस्य सुन्दरि ।
 वैशाखमासदादृश्यां महर्शनमुपागतः ॥ ७ ।
 दृष्ट्वा मां तत्र स मुनिस्तपस्वी शंसितव्रतः ।
 तुष्टाव वैदिकैः सूक्तैः प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ८ ।
 मत्तेजसा ताडिताक्षः शनैरुन्मील्य लोचने ।
 यावत्पश्यति मां तत्र स्तुवन् स तपसान्वितः ।
 वृक्षस्य दक्षिणे पार्श्वे गतस्तावदहन्त्यरेः ॥ ९ ।
 पूर्व्वस्थानं परित्यज्य स ऋषिः शंसितव्रतः ।
 स्थित्वा मत्प्रमुखे चैव स्तुवन्नेवं मम प्रियम् ॥ १० ।
 ततोऽहं स्तूयमानो वै ऋग्वेदस्यैव ऋगतैः ।
 स्तोत्रैः सम्पूज्यमानो हि गतोऽस्मि पश्चिमान्दिशम् ॥ ११ ।
 ततः पश्चिमपार्श्वे तु स्थितस्तत्रैव माधवि ।
 यजुर्वेदोक्तमन्त्रेण संस्तुतः पश्चिमाङ्गतः ॥ १२ ।
 स्तुवतीत्यं मुनी देवि गतोऽहमुत्तरान्दिशम् ।

तत्रापि* सामवेदीक्तैर्मन्त्रैस्तृष्टाव मां मुनिः ॥ १३ ।
 ततोऽहं स्तूयमानो वै ऋषिमुख्येन सुन्दरि ।
 प्राप्तश्च परमाम्प्रीतिं तमवीचमृषिं तदा ॥ १४ ।
 साधु ब्रह्मन्महाभाग सालङ्कायन सत्तम ।
 तपसानेन सन्तुष्टः स्तुत्या चैवानया तव ।
 वरं वरय भद्रं ते संसिद्धस्तपसा भवान् ॥ १५ ।
 एवमुक्तः स तु मया सालङ्कायनकोमुनिः ।
 शालवृक्षं समाश्रित्य निभृतेनान्तरात्मना ॥ १६ ।
 ततो मां भाषते देवि स ऋषिः संशितव्रतः ।
 तवैवाराधनार्थाय तपस्तप्तं मया हरे ॥ १७ ।
 पर्य्यटामि महीं सर्वां सगैलवनकाननाम् ।
 द्रदानीं खलु दृष्टोऽसि चक्रपाणे महाप्रभो ॥ १८ ।
 यदि तुष्टोऽसि मे देव सर्वशान्तिकरः परः ।
 यदि देवोवरोमह्यं तपसाराधितेन च ।
 तदा देहि जगन्नाथ ममेश्वरसमं सुतम् ।
 एष एव वरोमह्यं दीयतां मधुसूदन ॥ १९ । २० ।
 एवं वरं याचितोऽस्मि मुनिना भीमकर्मणा ।
 पुत्रकामेन विप्रेण दीर्घकालत्तपस्यता ॥ २१ ।
 एवं तस्य वचः श्रुत्वा ब्राह्मणस्य तपस्विनः ।
 मधुराङ्गिरमादाय प्रत्यवीचमृषिम्पति ॥ २२ ।

चिरकालं व्रतस्थेन यत्त्वया चिन्तितं मुने ।
 स कामस्तव सञ्जातः सिद्धोऽसि तपसा भवान् ॥ २३
 ईश्वरस्य पराः मूर्तिर्नाम्ना वै नन्दिकेश्वरः ।
 त्वदक्षिणाङ्गादुद्भूतः पुत्रस्तव मुनीश्वर ।
 संहरस्व तपो ब्रह्मन् शान्तिङ्गच्छ महामुने ॥ २४ ।
 अथ चैतस्य जातस्य कस्या वै सप्त सप्त च ।
 त्वं न जानासि विप्रर्षे स जातो नन्दिकेश्वरः ।
 मायायोगबलोपेतो गोव्रजं स मया स्थितः ॥ २५ ।
 मथुरायाः समानीय आमुष्याग्रणसंज्ञितम् ।
 तव शिष्यं पुरस्कृत्य शूलपाणिरवस्थितः ॥ २६ ।
 तत्रायमे महाभाग स्थित्वा त्वं तपसान्निधे ।
 पुत्रेण परमप्रीतो मत्तेनैवैस्मत्समी भव ॥ २७ ।
 अन्यच्च^१ गुह्यं वक्ष्यामि मालङ्कायन तच्छृणु ।
 तव प्रीत्या प्रवक्ष्यामि येनैतत्तेनैवमुत्तमम् ।
 शालग्राममिति ख्यातं तन्निर्वाध मुने शुभम् ॥ २८ ।
 योऽयं वृक्षस्त्वया दृष्टः सोऽहमेव न संशयः ।
 एतत्कोऽपि न जानाति विना देवं महेश्वरम् ।
 माययाऽहं निगूढोऽस्मि त्वत्प्रसादात्प्रकाशित ॥ २९ ।
 एवं तस्मै वरन्दत्वा मालङ्कायनकाय वै ।
 पश्यतस्तस्य वसुधे तत्रैवान्तर्हिताऽभवम् ॥ ३० ।

वृक्षं दक्षिणतः कृत्वा जगाम स्वाश्रमं मुनिः ॥ ३१ ।
 मम तद्रोचते स्थानं गिरिकूटशिलाञ्चये ।
 शालग्राम इति ख्यातं भक्तसंसारमोक्षणम् ॥ ३२ ।
 तत्र गुह्यानि मे भूमे वक्ष्यमाणानि मे शृणु ।
 तरन्ति मनुजा येभ्यो घोरं संसारसागरम् ॥ ३३ ।
 गुह्यानि तत्र वसुधे तीर्थानि द्वा पञ्च च ।
 नाद्यापि किञ्चिज्जानन्ति मुच्यन्ते यैरिह स्थिताः ॥ ३४ ।
 तत्र विल्वप्रभं नाम गुह्यज्ञेयं मम प्रियम् ।
 कुञ्जानि तत्र चत्वारि क्रोगमात्रे यगस्विनि ।
 हृद्यन्तत्परमङ्गुलं भक्तकर्मसुखावहम् ॥ ३५ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
 चतुर्णामश्वमेधानाम्फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ३६ ।
 अथात्र मृच्यते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।
 अश्वमेधफलभुक्ता मम लोके स मोदते ॥ ३७ ।
 चक्रस्वामीति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 चक्राङ्कितशिलास्तत्र दृश्यन्ते च इतस्ततः ॥ ३८ ।
 चक्राङ्कितशिला यत्र तिष्ठतेः वरवर्णिनि ।
 तदेतद्विद्धि वसुधे समन्ताद्यां जनत्रयम् ॥ ३९ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत त्रिरात्रोषितो नरः ।
 त्रयाणामपि तन्त्राणां फलम्प्राप्नोति निश्चितम् ॥ ४० ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।

वाजपेयफलं भुक्त्वा मम लोकेऽथ गच्छति ॥ ४१ ।

तत्र* विष्णुपदं नाम त्रेचं गुह्यम्परं मम ।

तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र हिमकूटसमाश्रिताः ॥ ४२ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत त्रिरात्रांपाषितो नरः ।

त्रयाणामपि रात्रीणां फलम्प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ४३ ।

तथैव मुञ्चते प्राणान्मुक्तमङ्गो गतक्लमः ।

अतिरात्रफलभुक्त्वा मम लोके महीयते ॥ ४४ ।

तत्र कालीकदं नाम गुह्यङ्गेवम्परं मम ।

अत्र चैव क्रदस्रोतो वदरीवृक्षनिःसृतः ॥ ४५ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्टिकालोपितो नरः ।

नरमेधस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ४६ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मुक्तरागो गतक्लमः ।

नरमेधफलभुक्त्वा मम लोके च मोदते ॥ ४७ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि महाश्वर्यं वसुन्धरे ।

तत्र गङ्गपथं नाम गुह्यङ्गेवम्परं मम ।

श्रूयते गङ्गगद्गद्य द्वादश्यामर्द्धरात्रके ॥ ४८ ।

गदाकुण्डमिति ख्यातं तस्मिन्नेत्रे परं मम ।

यत्र वै कम्पते स्रोतो दक्षिणान्दिगमाश्रितम् ॥ ४९ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत† त्रिरात्रांपाषितो नरः ।

वेदान्तगानां विप्राणां फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५० ।

अथ वै मुञ्चते प्राणान्कृतकृत्योगुणान्वितः ।

गदापाणिर्महाकायो मम लोकम्पद्यते ॥ ५१ ।

पुनश्चाग्निप्रभं नाम गुह्यङ्गेत्रं परं मम ।

धारा पतति तत्रैका पूर्वोत्तरममाश्रिता ॥ ५२ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं चतुर्भक्तोपितोनरः ।

अग्निष्टोमात्पञ्चगुणं फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५३ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।

अग्निष्टोमफलभुक्ता मम लोकम्पद्यते ॥ ५४ ।

तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।

हेमन्ते चोदकमुष्णं ग्रीष्मे भवति शीतलम् ॥ ५५ ।

गुह्यं सर्वायुधं नाम तत्र क्षेत्रे परं मम ।

पतन्ति सप्त स्त्रोतांसि हिमवन्निःसृतानि वै ॥ ५६ ।

तत्र स्नानम्कुर्वीत सप्तरात्रोषितो नरः ।

राजा भवति सुश्रोणि सर्वायुधकलान्वितः ॥ ५७ ।

अथ वै मुञ्चते प्राणान्मम कर्मविनिश्चितः ।

स भुक्ता राज्यभोज्यानि मम लोकञ्च गच्छति ॥ ५८ ।

तत्र देवप्रभं नाम गुह्यङ्गेत्रं परं मम ।

धाराः पञ्चमुखास्तत्र पतन्ति गिरिसंश्रिताः ॥ ५९ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत अष्टकालोषितोनरः ।

चतुर्णामपि देहिनां याति पारं न संशयः ॥ ६० ।

अथात्र मुञ्चते प्राणाँल्लोभमोहविवर्जितः ।

वेदकर्म समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ६१ ।
 गुह्यं विद्याधरं नाम तत्र क्षेत्रे परं मम ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र हिमकूटविनिःसृताः ॥ ६२ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः ।
 याति वैद्याधरं लोकङ्गतकृत्यो न संशयः ॥ ६३ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्वीतरागो गतक्लमः ।
 भुक्त्वा वैद्याधरान्भोगान्मम लोकाय गच्छति ॥ ६४ ।
 तत्र पुण्यनदी नाम गुह्यक्षेत्रे परे मम ।
 शिला कुञ्जलताकीर्णा गन्धर्व्वाप्सरसेविताः ॥ ६५ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत अष्टभक्तोषितो नरः ।
 भ्रमतेऽ१ सप्तदीपेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ६६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मानुसारकः२ ।
 सप्तदीपान्समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ६७ ।
 गन्धर्व्वेति च विख्यातं तस्मिन्क्षेत्रं परं मम ।
 एकधारा पतन्त्यत्र पश्चिमां दिशमाश्रिता ॥ ६८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत चतूरात्रोषितो नरः ।
 मोदते लोकपालेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ६९ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः३ ।

१ अमरः भविष्येति साधु । तथा कृते कर्त्तव्यं दीपः स्यात् । २ भाष्यति, भ्रमति वा साधु ।

३ मम कर्मविनिश्चित इति ग । ४ मम भक्त्या व्यवस्थित इति ग ।

•
लोकपालान् परित्यज्य* मम लोकाय गच्छति ॥ ७० ।

तत्र देवक्रदं नाम मम क्षेत्रं वसुन्धरे ।

यत्र कान्तासि मे भूमे बलेर्यज्ञविनाशनात् ॥ ७१ ।

स क्रदो वरदः श्रेष्ठो मनोज्ञः सुखशीतलः ।

अगाधः सौख्यदद्यापि देवानामपि दुर्लभः ॥ ७२ ।

तस्मिन् क्रदे महाभागे मम वै नियमोदके ।

मत्स्यायक्राङ्किताश्चैव पर्यटन्ते† इतस्ततः ॥ ७३ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

महाशय्यं विशालाक्षि यत्र तत्परिवर्त्तते ।

अद्धानस्तु पश्येत‡ न पश्येत्पापपूरुषः ॥ ७४ ।

तस्मिन्देवक्रदे पुण्यं चतुर्विंशतिर्द्वादश ।

सौवर्णानि च पद्मानि दृश्यते भास्करोदये ॥ ७५ ।

तावत्पश्यन्ति भूतानि यावन्मध्यन्दिनमभवेत् ।

यत्र स्नाता दिवं यान्ति शुद्धा वाक्कायजैर्मलैः ॥ ७६ ।

तत्र स्नानमकुर्वीत दशभक्तोषितोनरः ।

दशानामश्वमेधानां प्राप्नोत्यविकलम्फलम् ॥ ७७ ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम चिन्ताव्यवस्थितः ।

अश्वमेधफलभुक्ता भूमे मत्समतां व्रजेत् ॥ ७८ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि क्षेत्रं गुह्यं परं मम ।

सन्नेदो देवनद्यास्तु समस्तसुखवल्लभः ॥ ७९ ।

दिवोऽवतीर्य तिष्ठन्ति देवा यत्र सहप्रियाः ।
 गन्धर्वाप्सरसश्चैव नागकन्याः सहोरगैः ॥ ८० ।
 देवर्षयश्च मुनयः समस्तसुरनायकाः ।
 सिद्धाश्च किन्नराश्चैव स्वर्गादवतरन्ति हि ॥ ८१ ।
 नेपाले यच्छिवस्थानं समस्तसुखवत्प्रभम् ।
 तेभ्यस्तेभ्यश्च स्थानेभ्यस्तीर्थेभ्यश्च विशेषतः ॥ ८२ ।
 महादेवजटाजूटान्नीलकण्ठाच्छिवालयः ।
 श्वेतगङ्गेति या प्रोक्ता तथा सम्भूय सादरम् ।
 नानानद्यः समायाता दृश्याऽदृश्यतयां स्थिताः ॥ ८३ ।
 गण्डक्या कृष्णया चैव या कृष्णस्य तनूद्भवा ।
 तथा सम्भेदमापन्ना या सा शिवतनूद्भवा ।
 त्रिशूलगङ्गेत्याख्याता सापि तत्र महानदी ॥ ८४ ।
 एवं नदीसमुद्भेदः सर्व्वतीर्थकदम्बकम् ।
 मम जेवे समाख्यातं पुण्यं परमपावनम् ।
 वसुधे त्वं विजानीहि देवानामपि दुर्लभम् ॥ ८५ ।
 यश्च सिद्धाश्रम इति विख्यातः पुण्यवर्द्धनः ।
 शम्भोस्तपोवनं* तत्र सर्व्वार्थमवरम्पति ॥ ८६ ।
 नानापुष्पफलापेतङ्गदलीखण्डमण्डितम् ।
 निचुलैश्चैव पुन्नागैः केसरैश्च विराजितम् ॥ ८७ ।
 खर्ज्जूरार्शाकवकुलैश्चूतैश्चैव प्रियालकैः ।

नारिकेलैश्च पूगैश्च चम्पकैर्जम्बुभिर्धवैः ॥ ८८ ।

नारङ्गैर्वदरीभिश्च जम्बीरैर्मातुलुङ्गकैः ।

केतकीमल्लिकाजातीयृथिकाराजिराजितम् ॥ ८९ ।

कुन्दैः कुरवकैर्नागैः कुटजैर्दाडिमैरपि ।

आगत्य यत्र क्रीडन्ति देवानां मिथुनानि च ॥ ९० ।

तस्मिन्ऋते महापुण्ये पुण्यनद्योन् सङ्गमे ।

स्नानाच्छताश्वमेधानां फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ९१ ।

स्नात्वा तत्र तु वैशाखे गोमहस्रफलम्भवेत् ।

माघमासे पुनः स्नात्वा प्रयागस्नानजम्फलम् ॥ ९२ ।

कार्तिके मासि यः स्नाति तुलासंस्थे दिवाकरे ।

विधिना नियतः सोऽपि मुक्तिभागी न संशयः ॥ ९३ ।

यस्मिन् रात्रमुपित्वा तु नियते नियताशनः ।

राजसूयफलम्प्राप्य मोदते देववह्निवि ॥ ९४ ।

यज्ञस्तपोऽथवा दानं यावमिष्टस्य पूजनम् ।

यत्किञ्चिद्विप्रियते कर्म तदनन्तफलम्भवेत् ।

भूमे तस्यापराधांश्च सर्वानेव क्षमाम्यहम् ॥ ९५ ।

गङ्गायमुनयोर्यहत्सङ्गमो मर्त्यदुर्लभः ।

तथैवायं देवनद्योः सङ्गमः समुदाहृतः ॥ ९६ ।

एतद्गुह्यं परन्देवि मम क्षेत्रे वसुन्धरे ॥ ९७ ।

अहमस्मिन्महाक्षेत्रे धरे पूर्वमुखः स्थितः ।

शालग्रामे महाक्षेत्रे भूमे भागवतप्रियः ॥ ९८ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

अन्तर्गुह्यं परं श्रेष्ठं* यत्र जानन्ति मोहिताः ॥ ९९ ।
 शिवो मे दक्षिणस्थानं तिष्ठते† विगतज्वरः ।
 लोकानाम्प्रवरः श्रेष्ठः सर्वलोकवरो हरः ॥ १०० ।
 तं ये विन्दन्ति ते देवि नूनं मामेव विन्दति‡ ।
 ये मां विदन्ति देवेशि ते विदन्ति शिवम्परम् ॥ १०१ ।
 अहं यत्र शिवस्तत्र शिवो यत्र वसुन्धरे ।
 तत्राहमपि तिष्ठामि आवर्यान्तरं क्वचित् ॥ १०२ ।
 शिवं यो वन्दते भूमे स हि मामेव वन्दते ।
 लभते पुष्कलां सिद्धिमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ॥ १०३ ।
 एवमेतन्महाभागे क्षेत्रं हरिहरात्मकम् ।
 मृता येऽत्र गतिं यान्ति मम कर्मानुसारिणः ॥ १०४ ।
 मुक्तिक्षेत्रं प्रथमतो रुरुखण्डन्ततः परम् ।
 सम्भेदो देवनद्याश्च त्रिवेणी च ततः परम् ।
 क्षेत्रं प्रमाणं§ विज्ञेयं गण्डकीसङ्गतं परम् ॥ १०५ ।
 एवं सा गण्डकी देवि नदीनामुत्तमा नदी ।
 गङ्गाया मिलिता यत्र भागीरथ्या महाफला ।
 अपरन्तन्महत्क्षेत्रं हरिर्क्षेत्रमिति स्मृतम् ॥ १०६ ।
 आदौ सा गण्डकी पुण्या भागीरथ्या च सङ्गता ।
 तस्य तीर्थस्य महिमा ज्ञायते न सुरैरपि ॥ १०७ ।

* क्षेत्रमिति ग । † तिष्ठतीति माधु । ‡ विन्दतीति आपं, विन्दन्ति विदन्तीति वा माधु । § प्रथममिति क., ख. ।

एतत्ते कथितम्भद्रे शालग्रामस्य सुन्दरि ।
 गण्डक्याश्चैव माहात्म्यं सर्वकल्मषनाशनम् ।
 पूर्वपृष्टन्त्वया यच्च पुण्यं भागवतप्रियम् ॥ १०८ ।
 आख्यानानां महाख्यानं द्युतीनां परमा द्युतिः ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं तपसाञ्च महत्तपः ॥ १०९ ।
 गुह्यानां परमद्गुह्यं गतीनाम्परमा गतिः ।
 महालाभम् लाभानां नास्त्यस्मादपरं महत् ॥ ११० ।
 पिशुनाय न दातव्यं न शठाय गुरुद्वहे ।
 ये च पापा कृतघ्नाश्च द्विजदेवापराधिनः ।
 कुश्रिष्याय न दातव्यं न दद्याच्छास्त्रदूषके ।
 नीचाय न च दातव्यं ये न जानन्ति सेवितुम् ॥ १११।११२ ।
 सुश्रिष्याय च दातव्यं धीराय शम्भुद्वये ।
 लोभमोहमदादौर्घ्ये वर्जिताः पुण्यबुद्धयः ॥ ११३ ।
 य एतत्पठते नित्यङ्गुल्यमुत्थाय मानवः ।
 कुलानि तारितान्येवं सप्त सप्त च सप्त च ॥ ११४ ।
 एवं मरणकाले तु न कदाचिद्विमुह्यते ।
 यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोकाय गच्छति ॥ ११५ ।
 शालग्रामस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं परमं मया ।
 कथितं ते महादेवि किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ ११६ ।

इति वराहपुराणे भगवत्क्षेत्रे शालग्रामक्षेत्रमाहात्मावर्णनं नाम

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

शालग्रामस्य माहात्म्यं श्रुत्वा गुह्यं महौजसम् ।
विस्मयं परमं गत्वा हृष्टा वचनमब्रवीत् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो जैत्रस्य माहात्म्यं यत्त्वया भाषितं हरे ।
एतच्छ्रुत्वा महाभाग जातास्मि विगतज्वरा ॥ २ ।
रुरुखण्डमिति प्रोक्तं यत्त्वया परमार्चितम् ।
कुरुर्नाम कथं कौ वा आसीत्पूर्वं जनार्दन ॥ ३ ।
यन्नाम्ना परमहैवं हृषीकेश त्वयाश्रितम् ।
कथयस्व जगन्नाथ यद्यनुग्राह्यता मयि ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

आसीत्पुरा महाभागो देवदत्त इति द्विजः ।
भृगुवंशे समुत्पन्ना वेदवेदाङ्गपारगः ।
यज्ञविद्यासु कुशलो ब्रतनिष्ठोऽतिथिप्रियः ॥ ५ ।
तत्राश्रमपदं पुण्यं पुण्यद्रुमलतान्वितम् ।
शान्तैर्मृगगणैः कीर्णं कन्दमूलफलान्वितम् ॥ ६ ।
तत्र तीव्रं तपोऽतप्यद्देवदत्तो मुनीश्वरः ।
वर्षाणामयुतं सायं तत इन्द्रो व्यचिन्तयत् ॥ ७ ।
कामं वसन्तसहितं गन्धर्वान् ससखीन् पुनः* ।

---

* ससखान् पुर इति (क), (ख) ।

उवाच मधुरं वाक्यं क्षुब्धेन्द्रियमनाः प्रभुः ॥ ८ ।
 अहो सखायः किञ्चिन्मे महत्कार्यमुपस्थितम् ।
 तस्य मे चिन्तयानस्य यूयमेव परा गतिः ।
 भवत्प्रसादात्सुखीऽहं निर्भयस्तद्विचिन्त्यताम् ॥ ९ ।
 तदिन्द्रस्य वचः श्रुत्वा ते काममलयानिलाः ।
 प्रत्युचुर्देवराजानः*माज्ञापय निजम्प्रियम् ॥ १० ।
 जितेन्द्रियस्यापि मनः कस्य संक्षोभयामहे ।
 कं वा सुतीव्रात्तपसो भ्रंशयामः सुपेशलम्† ।
 आज्ञाप्रसादन्ते लब्ध्वा वद शीघ्रं सुखी भव ॥ ११ ।
 इत्युक्तः शतमन्युर्वै प्रत्युवाचाऽथ मानयन् ।
 तदैव मे गता चिन्ता भवतां दर्शनं यदा ।
 जातमेवाऽखिलङ्कार्यं मे वै तः‡च्छृणुताखिलाः ॥ १२ ।
 हिमशैले महारम्ये हृषीकेशाश्रितो मुनिः ।
 देवदत्त इति ख्यातस्तपस्यति महत्तपः ।
 जिघृक्षुर्मै पदं नूनं तत्तपो विनिवर्त्यताम् ॥ १३ ।
 इत्युक्तास्ते तदाज्ञां वै गृहीत्वा शिरसा द्रुतम् ।
 प्रस्थानाय मतिञ्चक्रुः कामदेवपुरःसराः ।
 प्रस्थाप्याग्ने वसन्तश्च मलयानिलमेव च ॥ १४ ।
 ततः सुरपतिः शक्रः प्रम्लोचान्नाम नम्रमतः ।
 प्रशस्य प्रणयात्पूर्वं मानयन्निदमब्रवीत् ॥ १५ ।

* देवराजानमिति आर्षे देवराजमिति साधु ।   † सुपेशसमिति (ग) ।   ‡ समैत-
 दिति (ग) ।

गच्छ स्वस्तिमती देवि विजयाय मुनेर्भुवि ।
 यत्राश्रमपदन्तस्य देवदत्तस्य वै मुनेः ।
 ललितैः स्वैर्विलासैस्तं मोहयित्वा वशङ्कुरु ॥ १६ ।
 यथा मत्प्रीतिरतुला त्वं मे कार्य्यकरी सदा ।
 तथा कुरुष्व भद्रन्ते हृषीकेशसमीपतः ॥ १७ ।
 इन्द्रस्याज्ञां समादाय ययौ तस्याश्रमम्प्रति ।
 समीपोपवने रम्ये नानाद्रुमलताकुले ।
 मधुरालापवह्नुले कोकिलानां कुलाकुले ।
 रसालमञ्जरीव्याप्तसरसामोदालिसङ्कुले ।
 गुञ्जन्मत्तालिसन्नादस्रुतिश्रुतिधारान्विते ।
 गन्धर्व्वगीतसंमिश्रे मलयानिलशीतले ।
 सम्प्लुप्तपङ्कजवने सुनिर्मलजलाशये ।
 मुनिप्रभावसन्त्यक्तकौर्यस्थलजलालये ।
 मधुरामोदमधुरे चित्तर्क्षोभविधायिनि ॥ १८।१९।२०।२१ ।
 प्रविश्य सा वरारोहा गीतं सुमधुरं जगौ ।
 यदा ध्यानादुपरतः समाधेर्विरतश्चिरात् ।
 गान्धर्व्वम्पारम्भंस्तेः* तु गन्धर्व्वाः सुरसम्भताः ॥ २२ ।
 तस्मिन्नेव क्षणे लब्ध्वाऽवसरं पञ्चसायकः ।
 विचकर्ष धनुः पौष्पं सायकान्समयूयुजत् ।
 संलक्ष्य तं मुनिं शान्तं भाविदैवबलात्कृतम् ॥ २३ ।

श्रुत्वा तन्मधुरं गीतं पञ्चमालापसुन्दरम् ।
 क्षुब्धचित्तः समभवत्स मुनिः संश्रितव्रतः ॥ २४ ।
 चर्कष च धनुः कामः पुनः पुनरतन्द्रितः ।
 देवव्रतोऽपि स मुनिः क्षुब्धात्मा नियतोऽपि सन् ॥ २५ ।
 विचचाराश्रमपदं पश्यन् सन्तुष्टमानसः ।
 दूराद्दर्शं तन्वङ्गीं क्रीडन्तीं कन्दुकेन ताम् ॥ २६ ।
 दृष्ट्वैव तान्तु चार्धङ्गीं विद्वः कामेन पत्रिणा ।
 तस्याः समीपमगमत् स्मयमानो महामुनिः ॥ २७ ।
 सापि दृष्ट्वा देवदत्तं सज्जन्ती हरिणेक्षणा ।
 कटाक्षयन्ती सहसा लज्जमाना विगूहति ॥ २८ ।
 करेण कन्दुकं घ्नन्ती चञ्चलाक्षी सुपेशला ।
 स्त्रंसता केशपाशेन गलत्पुष्पेण राजता ।
 मनोहरन्ती तस्यर्षेर्ललितैर्विभ्रमोद्भवैः ॥ २९ ।
 एतस्मिन्नन्तरे तस्या दक्षिणः पवनोऽहरत् ।
 वासः सूक्ष्मङ्गलव्रीवि काञ्चीदामगुणान्वितम् ॥ ३० ।
 पुष्पवाणोऽप्यविध्यत्तं दृष्ट्वाऽवसरमन्तिके ।
 सम्मोहितः स तु मुनिर्गत्वान्तिकमथाब्रवीत् ॥ ३१ ।
 का त्वङ्गस्यासि सुभगे वनेऽस्मिन्निकञ्चिकीर्षसि ।
 मादृशान् किं मृगयसे बाहुपाशेन वा मृगान् ।
 बद्धा गृहीत्वा वामोरु किं वाऽस्मान् कर्तुमिच्छसि ॥ ३२ ।
 सर्व्वथाऽस्मांस्तवाधीनान् यद्यदा कारयिष्यसि* ।

तत्तत्कुम्भी उयं नित्यं त्वदधीनाः स्म सर्व्वथा ॥ ३३ ।
 अथ तां हसमानाञ्च गृहीत्वा दक्षिणे करे ।
 समालिङ्ग्य विषज्जन्तीं रमयामास मोहितः ॥ ३४ ।
 रममाणस्तथा सार्द्धं भुञ्जन्* भोगान्मनोरमान् ।
 तपःप्रभावोपनतान्दिवारात्रमतन्दितः ॥ ३५ ।
 बह्वनहर्गणानिवं रममाणो यदृच्छया ।
 सुप्तोत्थित इवाकस्माद्विवेकेन समन्वितः ।
 निर्वेदस्मात्तवान् सद्यस्तदोवाच भृगातुरः ॥ ३६ ।
 अर्हो भागवती माया यथाहं भृशमोहितः ।
 जानन्नपि तपोभ्रंशं प्राप्तो दैवबलात्कृतः ॥ ३७ ।
 अग्निकुण्डसमा नारी घृतकुम्भसमः पुमान् ।
 इति प्रवादो मूर्खाणां विचारान्महदन्तरम् ॥ ३८ ।
 घृतकुम्भोऽग्निर्योगेन द्रवते न तु दर्शनात् ।
 पुमान्स्त्रीदर्शनादेव द्रवते यद्विमोहितः ॥ ३९ ।
 नापराधस्त्वतो नार्याः स्वयं यदजितेन्द्रियः ।
 इत्युक्त्वाऽसौ निवृत्तात्मा विससर्ज सुराङ्गनाम् ।
 प्रह्लाचान्देववर्गो मनस्येतदचिन्तयत् ॥ ४० । ४१ ।
 उपसर्गो महानत्र तपसोभ्रंगकारकः ।
 त्यक्त्वाश्रममिमं चान्यत्स्थानङ्गत्वा समाहितः ।
 तपस्तीव्रं समास्थाय शोधयिष्ये कलेवरम् ॥ ४२ ।
 इति निश्चित्य मनसा गत्वा भृग्वश्रमम्प्रति ।

गण्डकीसङ्गमे स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 विष्णुं शिवञ्च सम्पूज्य तपःस्थानं विचिन्तयन् ।
 पश्यन् भृगवाश्रमं रम्यमुत्तरङ्गतवान् शनैः ॥ ४३।४४ ।
 गण्डक्याः पूर्वभागे तु विविक्तं विजनं शुभम् ।
 दृष्ट्वा तीरेषु विश्रान्तस्तपोभूमिमचिन्तयत् ॥ ४५ ।
 भृगुतुङ्गं समामाद्य शङ्कराराधने रतः ।
 अतप्यत तपोघोरं शिवदर्शनलालसः ॥ ४६ ।
 अथ दीर्घेण कालेन सन्तुष्टः स महेश्वरः ।
 लिङ्गरूपधरः साक्षादुपर्यपि तथा ह्यधः ।
 तिर्यक् च जलधाराभिर्युक्तस्तत्तापशान्तिकृत् ।
 उवाच च प्रसन्नात्मा मुने पश्यस्व* मां शिवम् ।
 मामेवावेहि विष्णुं त्वं मा पश्यस्वान्तरं मम ॥ ४७।४८ ।
 पूर्वमन्तरभावेन दृष्टवानसि यन्मम ।
 तेन विघ्नोऽभवद्येन गलितन्त्वत्तपो महत् ।
 आवामेकेन भावेन पश्यंस्त्वं सिद्धिमाप्स्यसि ॥ ४९ ।
 तपःप्रभावान्निङ्गानि प्रादुर्भूतानि यत्र वै† ।
 समङ्गमिति विख्यातमेतत् स्थानं भविष्यति ॥ ५० ।
 स्नात्वाऽत्र‡ गण्डकीतीर्थे मम लिङ्गानि योऽर्चयेत् ।
 तस्य योगफलं सम्यग्भविष्यति न संशयः ॥ ५१ ।
 इति दत्त्वा वरं शम्भुस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५२ ।

* पश्यस्वेति चार्थे पश्यति साधु । एवं परत्रापि । † तत्र वै इति (ग) ।

‡ स्थित्वेति (क), ख) ।

देवदत्तोऽपि स मुनिः सम्प्राप्य ज्ञानमुत्तमम् ।
 शिवोपदिष्टमार्गेण सायुज्यं परमं गतः ॥ ५३ ।
 प्रम्नोचापि मुनेर्गर्भं सम्प्राप्याश्रममन्तिकात् ।
 प्रसूता कन्यकां त्यक्त्वा स्वर्गमेव जगाम ह ।
 पुनर्जातमिवात्मानं मन्यमाना शुचिन्मिता ॥ ५४ ।
 सापि कन्या मृगैस्तत्र रुरुभिर्वर्द्धिता सती ।
 रुरुरित्येव विख्याता पितुरेवाश्रमे स्थिता ।
 युवभिः प्रार्थ्यमानापि चित्ते कञ्चन नाध्यगात् ॥ ५५ ।
 ततः सुनिश्चयङ्गत्वा तपसे धृतमानसो ।
 चिन्तयन्ती जगन्नाथं भगवन्तं रसापतिम् ।
 मासे सा प्रथमे बाला फलाहारपरायणा ।
 एकान्तरं दिनम्प्राप्य द्वितीये त्रिदिनान्तरे ।
 तृतीये पञ्चमदिने चतुर्थे सप्तमान्तरे ।
 पञ्चमे नवरात्रेण षष्ठे पञ्चदशाहके ।
 मासेन सप्तमे चैव शीर्णपर्णागनाष्टमे ।
 त्यक्त्वा तान्यपि सा बाला वायूहारा बभूव ह ॥

५६।५७।५८।५९ ।

सैवं वर्षयतं स्थित्वा हरावेकाग्रमानसा ।
 समाधिना समाभूत्वा स्थाणुवन्निश्चलाऽभवत् ॥ ६० ।
 इन्द्रानि नाविदञ्चापि* आत्मभूतान्तरं विना ।
 पराङ्गाष्टां समापन्ना प्रकाशमयकान्तिधृक् ॥ ६१ ।

तत्तेजसा वृतं सर्वं तदा दृष्ट्वा वसुन्धरे ।
 अहं विस्मयमापन्नस्तस्याः प्रत्यक्षतां गतः ॥ ६२ ।
 सन्निरुद्धेन्द्रियग्रामा नाचक्षतः* वह्निःस्थितम् ।
 तदा हृषीकाण्याविश्य संहृत्य स्वं हृदो वह्निः ।
 स्थितोऽहं वसुधे देवि अक्षोः प्रत्यक्षतां गतः ॥ ६३ ।
 हृषीकाणि नियम्याहं यतः प्रत्यक्षतां गतः ।
 हृषीकेश इति ख्यातो नाम्ना तत्रैव संस्थितः ॥ ६४ ।
 सा मां यदैव नापश्यदुन्मील्य नयने ततः ।
 वह्निः स्थितश्च मां दृष्ट्वा प्रणनाम कृताञ्जलिः ॥ ६५ ।
 गद्गदस्वरसंयुक्ता अशुक्लिन्नविलोचना ।
 रोमाञ्चिततनुश्चासीत्कदम्बमुकुलाकृतिः ॥ ६६ ।
 तथाभूतान्तु तां दृष्ट्वा प्रावीचमहमङ्गनाम् ।
 अयि बाले विगालाक्षि तुष्टोऽहं तपसस्तव ॥ ६७ ।
 वरं याचय मत्तस्त्वं यत्ते मनसि वर्त्तते ।
 अदेयमपि ते दन्नि यदन्येषां सुदुर्लभम् ॥ ६८ ।
 इति श्रुत्वा प्रभोर्वाक्यं प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 श्रुत्वा तं देवदेवेशं† प्रब्रुवन्करसम्पुटा ॥ ६९ ।
 ददासि चेद्वरं मच्छं देवदेव जगत्पते ।
 अनेनैव स्वरूपेण भगवन् स्थातुमर्हसि ॥ ७० ।

* नाचष्टेति साधु । † पुनः श्रुत्वा तं देवेशमिति (क), ख) । एतत्पाठे तु
 छन्दोदोषः ।

स्थितोऽस्मात्त्रैव भद्रन्ते अपरं वरयाशु मे ।
 दुर्लभन्ते वरं दद्वि तपसाऽहं प्रतोषितः ॥ ७१ ।
 इत्युक्ता मां प्रणम्याह कुरुः सा शंसितव्रता ।
 यदि प्रसन्नो देवेश तदा मां कुरु पावनीम् ।
 मन्त्रान्ना जेतमेतच्च ख्यातं भवतु नान्यथा ॥ ७२ ।
 तामहं देवि सुभगे प्रावीचं पुनरेव हि ।
 तीर्थानां परमं तीर्थं तव देहोभवत्वयम् ।
 तव नाम्ना च विख्यातमेतत् जेतुं भविष्यति ॥ ७३ ।
 तव तीर्थे कृतस्नानस्त्रिरात्रोपाषितो नरः ।
 विलोक्य मां भवेत्पूतो मम वाक्यान् संशयः ॥ ७४ ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि ज्ञात्वाऽज्ञात्वा कृतान्यपि ।
 यास्यन्ति विलयं त्रिप्रमेवमेतन्न संशयः ॥ ७५ ।
 इति दत्त्वा वरांस्तस्यै तत्रैवान्तर्हितः स्थितः ।
 सापि कालेन मञ्ज्जाता तीर्थभूता तथाऽभवत् ॥ ७६ ।
 एतत्ते कथितं देवि कुरुमाहात्म्यमुत्तमम् ।
 कुरुनेत्रस्य प्रभवमेतद्गुह्यं परं मम ॥ ७७ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे कुरुनेत्रस्योक्तमहिमवर्णनं नाम

षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

अत्याश्चर्यं श्रुतं ह्येतद्रुक्षेत्रसमुद्भवम् ।

हृषीकेशस्य महिमा त्वया य उपवर्णितः ॥ १ ।

अन्यच्च यत्परं गुह्यं क्षेत्रं परमपावनम् ।

वक्तुमर्हसि देवेश परङ्गीतूहलं मम ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु भूमे प्रयत्नेन कारणं परमं मम ।

गुह्यमस्य परञ्चैव हिमशृङ्गशिलोच्चये ॥ ३ ।

गोनिष्क्रमणकं नाम गावो यत्र प्रतारिताः* ।

यथा निष्क्रमणम्प्राप्य सुरभीणां वसुन्धरे ॥ ४ ।

सप्ततिर्यत्र कल्पानि और्वो यत्र प्रजापतिः ।

तपश्चचार परमं मम मायाबलान्वितः ॥ ५ ।

तस्यैवं वर्त्तमानस्य याति काले महत्तरे ।

एवं हि तप्यमानस्य सर्वलोकस्य संशयः ॥ ६ ।

न वरं प्रार्थयत्येष लाभालाभसमन्वितः ।

सूचकोऽपि न विद्येत बलिकर्मसुसंयतः ॥ ७ ।

अथ दीर्घस्य कालस्य कश्चिद्ब्रह्मयतिस्तदा ।

तपस्तपस्यति मुनी तस्मिन् शैलोच्चये धरे ।

प्रजापतेरिति (ग) ।

ईश्वरोऽपि महाभागे तत्पार्श्वं समुपागतः* ।
 गोनिष्क्रमेति विख्यातं तस्मिंस्तीर्थे महीजसि ॥ ८।८ ।
 तत्र त्वीर्वो महाभागे तप्यते समदर्शनः ।
 पद्मानाङ्गारणादीर्वो गङ्गाद्वारमुपागतः ॥ १० ।
 तन्निर्गतं ततो ज्ञात्वा और्वं सर्वं तपस्विनः ।
 महेश्वरोमहातेजाः सन्ध्रमं समुपागतः ॥ ११ ।
 फलपुष्पसमाकीर्णं लक्ष्मीश्वैवीपजायते ।
 आश्रमं रूपसम्पन्नं फलपुष्पापशाभितम् ।
 तच्च वै भस्मसाद्भूतं महारुद्रस्य तेजसा ॥ १२ ।
 दग्ध्वा तच्चाश्रमं पुण्यमीर्वस्य सुमहत्प्रियम् ।
 ईश्वरोऽपि ततः प्राप्तः शीघ्रमेव हिमालयम् ॥ १३ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि गृह्य* पुष्पकरण्डकम् ।
 आश्रमं समनुप्राप्त और्वोऽपि मुनिपुङ्गवः ।
 शान्तो दान्तः क्षमाशीलः सत्यव्रतपरायणः ॥ १४ ।
 दृष्ट्वा स्वमाश्रमं दग्धं बहुपुष्पफलोदकम् ।
 मन्युना परमाविष्टो दुःखेन च परिणुतः ।
 उवाच क्रोधरक्ताक्षो वचनं निर्दहन्निव ॥ १५ ।
 येनैष चाश्रमो दग्धो बहुपुष्पफलोदकः ।
 सोऽपि दुःखेन सन्तप्तः सर्वलोकान् भ्रमिष्यति ॥ १६

* अन्त्याश्रयमुपागत इति (क), (ख) । † गृहीत्विति साधु । अथवा सन्ध्यावधूं गृह्य
 करणं गाढमिति वत् साधु ।

एवमौर्वीण दत्ते तु शापे तस्मिन्महीजसि ।
 महाभयात्तु लोकानां न कश्चित्पथ्यवीरयत् ॥ १७ ।
 तत्क्षणादेव देवेशि ईशोऽपि जगतोविभुः ।
 महादाहेन सन्तप्तः शम्भुर्देवीमुवाच ह ॥ १८ ।
 और्वीस्य तु तपो दृष्ट्वा भीतैर्देवैरुदाहृतम् ।
 दह्यते स्म जगत्सर्वं स तु किञ्चिन्न चेच्छति ।
 को वा प्रतिविधिस्तत्र यथा सर्वस्य सम्भवेत् ॥ १९ ।
 एवमुक्ते मया क्रोधादीक्षितस्तस्य चाश्रमः ।
 दग्धोऽभवत्क्षणेनैव वयं तस्मादिनिर्गताः ॥ २० ।
 एतद्दुःखेन सन्तप्तोमन्युना च परिणुतः ।
 और्वीः शशाप रोषेण तेन तप्ता वयं शिवे ॥ २१ ।
 ततोऽभ्रमद्विरूपाक्षः शन्न प्राप्नोति कर्हिचित् ।
 अहञ्च परितप्तोऽस्मि आत्मत्वादीश्वरस्य च ।
 तेन दाहेन सन्तप्तो न शक्नोमि विचेष्टितुम् ॥ २२ ।
 पार्वत्या च ततः प्रोक्तः आवां नारायणं प्रति ।
 गच्छावस्तस्य वाक्येन सुखं यत्र भविष्यति ॥ २३ ।
 ततो नारायणं गत्वा सह तेन तमौर्विकम् ।
 विज्ञापयामो रुद्रस्य शापोऽयं विनिवर्त्तताम् ।
 सन्तप्ताः स्म वयं सर्वे तस्माच्छापं निवर्त्तय ॥ २४ ।
 और्वीऽप्युवाच नोक्तं मे अनृतन्तु कदाचन ।
 सुरभीगणमानीय गत्वैतं स्नापयन्तु वै ।
 रुद्रशापो न्हित्तः स्यात्तेनैव किल नान्यथा ॥ २५ ।

एतस्मिन्नन्तरे देवि मया गाढोऽवतारिताः ।
 सप्तसप्तति कल्याणि सौरभेया महीजसः ॥ २६ ।
 तेनाप्लावितदेहाश्च परां निर्वृतिमागताः ।
 तच्च गोनिष्क्रमं नाम तीर्थं परमपावनम् ॥ २७ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकरात्रोषितोनरः ।
 गोलोकञ्च समासाद्य मोदते नात्र संशयः ॥ २८ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्कृत्वा कर्म सदुष्करम् ।
 शङ्खचक्रगदायुक्ता मम लोके महीयते ॥ २९ ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मूले मूलवटस्य हि ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 पञ्चानामपि यज्ञानां फलमाप्नोति मानवः ॥ ३० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सदुष्करम् ।
 पञ्चयज्ञफलं भुक्त्वा मम लोकं प्रपद्यते ॥ ३१ ।
 अस्ति पञ्चपदं नाम तस्मिन्नेत्रे परं मम ।
 मम पूर्व्वेण पार्श्वेण दृढाः पञ्च महाशिलाः ।
 मत्पूर्व्वीं दिशमाश्रित्य तत्र ब्रह्मपदद्वयम् ॥ ३२ ।
 मध्ये तु तस्य कुण्डस्य शिलाविस्तीर्णसंश्रिता ।
 ऊर्ध्वं नालपरीणाहं तत्र विष्णुपदं मम ॥ ३३ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत पञ्चरात्रोषितोनरः ।
 याति शुद्धानि लोकानि* ये च भागवतप्रियाः ॥ ३४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्युक्तः पञ्चपदे नरः ।

विमुक्तः सर्वसंसारान्मम लोकश्च गच्छति ॥ ३५ ।
 ततो ब्रह्मपदं नाम क्षेत्रज्ञं परं मम ।
 यत्र धारा पतत्येका पश्चिमां दिशमाश्रिता ॥ ३६ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकरात्रोपितो नरः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति ब्रह्मणा सह मोदते ॥ ३७ ।
 कौमुदस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।
 यज्ञानां वाजपेयानां फलम्वाप्नोति मानवः ॥ ३८ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।
 वाजपेयफलं मुक्त्वा मम लोके प्रमोदते ॥ ३९ ।
 अस्ति कोटिवटं नाम तस्मिन्क्षेत्रे परं मम ।
 पञ्चक्रोशं ततो गत्वा वायव्यां दिशि संस्थितः ॥ ४० ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्ठकालोपितो नरः ।
 बहुयज्ञस्य कोटीनां फलं प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ४१ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् भूमे कोटिवटे शुभे ।
 यज्ञकोटिफलभुक्त्वा मम कोटिं* प्रपद्यते ॥ ४२ ।
 अस्ति विष्णुसरोनाम तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 पूर्वोत्तरेण पार्श्वेन पञ्चक्रोशं न संशयः ॥ ४३ ।
 मत्सरः पद्मपत्राक्षि अगाधं परिसंस्थितम् ।
 पञ्चक्रोशश्च विस्तारः पर्वतः परिमण्डलः ॥ ४४ ।
 तत्र भ्रमति योभद्रे कुर्याच्चैव प्रदक्षिणम् ।
 उपवासं त्रिरात्रन्तु कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ४५ ।

यावन्ति भ्रममाणस्य पदानि ननु सुन्दरि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४६ ।
 अथऽत्र मुच्यते प्राणान् स्वकर्म्मपरिनिष्ठितः ।
 ब्रह्मलोकं सुमुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ४७ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे आश्चर्यं शृणु सुन्दरि ।
 गवां वै श्रूयते शब्दो मम कर्म्मसुखावहः ॥ ४८ ।
 अथात्र ज्यैष्ठ्यास्य शुक्लपक्षस्य हादशी ।
 श्रूयते सुमहाज्ज्वलः स्वयमेतन्न संशयः ॥ ४९ ।
 एतद्गोस्थलके पुर्ये महाभागवतः शुचिः ।
 करोति शुभकर्म्माणि शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ ५० ।
 एवं तेन महाभागे ईश्वरेण यगध्वनि ।
 शापदाहो विनिर्मुक्तः सर्वैः सह मरुद्गणैः ॥ ५१ ।
 एतद्गोस्थलकं नाम सर्वशान्तिकरं परम् ।
 कथितं देवि कार्त्स्न्येन तवानुग्रहकाम्यया ॥ ५२ ।
 एषोऽध्यायो महाभागे सर्वमङ्गलकारकः ।
 मम मार्गानुसाराणां मम च प्रीतिवर्द्धनः ॥ ५३ ।
 श्रेष्ठानां परमं श्रेष्ठं मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ।
 लाभानां परमो लाभोधर्म्माणां धर्म उत्तमः ॥ ५४ ।
 लभन्ते पठमाना वै मम मार्गानुसारिणः ।
 तेजः श्रियश्च लक्ष्मीश्च सर्वकामान्यशस्विनि ॥ ५५ ।
 यावन्ति चाक्षराणि स्युरत्राध्याये मनस्विनि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥ ५६ ।

पतनञ्च न विद्येत पठमाना दिने दिने ।
 तारितानि कुलान्येभिः सप्त सप्त च सप्त च ॥ ५७ ।
 पिशुनाय न दातव्यं न मूर्खाय शठाय च ।
 देयं पुत्राय शिष्याय यश्च जानाति सेवितुम् ॥ ५८ ।
 एतन्मरणकाले तु न कदाचित्तु विस्मरेत् ।
 श्लोकं वा यदि वा पादं यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ५९ ।
 तत्तेवन्तु महाभागे पञ्चयोजनमण्डलम् ।
 तिष्ठामि परया प्रीत्या दिशं पूर्वामुपाश्रितः ॥ ६० ।
 पश्चिमेन वह्नेर्हङ्गां निष्कामेण वसुन्धरे ।
 एवं रहस्यं गुह्यञ्च सर्वकर्मसुखावहम् ॥ ६१ ।
 एतत्ते परमं भद्रे गुह्यं धर्मसमन्वितम् ।
 मम क्षेत्रं महाभागे यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ६२ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गोनिष्क्रमणमाहात्म्यवर्णनं नाम

सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टाचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

गोनिष्क्रमणमाहात्म्यं श्रुत्वा गुह्यमनुत्तमम् ।
 विस्मयम्पदसङ्गत्वा सर्वरत्नविभूषिता ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो गवां हि माहात्म्यं तव चैवं श्रुतं मया ।
यच्छ्रुत्वाऽहं जगन्नाथ जातास्मि परिनिर्वृता ॥ २ ।
एवमेव परङ्गुह्यं ब्रूहि नारायण प्रभो ।
अस्मात् क्षेत्रात्परं देवः यदि क्षेत्रं विशिष्यते ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

अहं नारायणो देवः सर्वधर्मव्यपाश्रयः ।
मात्सर्यञ्चैव मे नास्ति तेनाहं परमः प्रभुः ॥ ४ ।
एतच्छास्त्रं महाभागे प्रयुक्तं लीलया मया ।
वराहरूपमादाय सर्वभागवतप्रियम् ॥ ५ ।

धरण्युवाच ।

यथा यथा भाषसे धर्मकारण-
मिदं वर्त्ता धर्मविनिश्चयं महत् ।
तथा तथा देववराऽप्रमेयं
हृद्यं मनो भावयसे जनार्दन ॥ ६ ।
ततो महीवचः श्रुत्वा धर्मश्रेष्ठो महामनाः ।
वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे महाभागे मम कर्मव्यवस्थिते ।
कथयिष्याम्यहं ह्येवं गुह्यं लोकसुखावहम् ॥ ८ ।

द्वापरं युगमासाद्य तत्र स्थास्यामि सुन्दरि ॥
 पुत्रोऽहं वासुदेवस्य देवक्या गर्भसम्भवः ।
 वासुदेव इति ख्यातः सर्व्वदानवमूदनः ॥ १० ।
 पञ्च तस्य शिष्याश्च भविष्यन्ति विचक्षणाः ।
 ऋषयो धर्मसंयुक्ता मत्प्रसादाद्वलाश्रिताः ।
 ते मां संस्थापयिष्यन्ति धर्ममूर्त्तिं महीद्वतम् ॥ ११ ।
 शण्डिल्यो जाजलिद्यैव कपिलश्चोपसायकः ।
 भृगुश्चैव महाभागं मम मार्गानुसारिणः ॥ १२ ।
 ते च प्रसन्नमनस आत्मदृष्टान्तदर्शिनः ।
 स्वयं ज्ञानप्रभावेण भासयिष्यन्ति मां सदा ॥ १३ ।
 सङ्कर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नो ह्यनिरुद्धकः ।
 गच्छता बहुकालेन मम कर्मपरायणाः ॥ १४ ।
 ततो दीर्घेण कालेन इज्यापूर्व्वस्थितेन च ।
 वरन्तेषां प्रदास्यामि यो यस्य हृदि संस्थितः ॥ १५ ।
 ते प्रवक्ष्यन्ति मां देवि आत्मशास्त्रव्यवस्थिताः ।
 आत्मशास्त्रमतिष्ठेत यत्र धर्मः सुनिष्ठितः ।
 भवत्वेतन्निश्चयेन न तु मिथ्या कदाचन ।
 तव देव प्रसादेन इह लोकः* प्रवर्त्तताम् ॥ १६।१७।
 तानप्येवं वदिष्यामि शिष्याय भवतां प्रियम् ।

भविष्यति न सन्देहो यतो यूयं मम प्रियाः ॥ १८ ।
 सुश्रित्वा वाढमित्येवं भविष्यन्ति न संशयः ।
 तदेते प्रवदिष्यन्ति सर्वभागवतप्रियम् ॥ १९ ।
 यथा च मथ्यमानाहै दध्नश्चोद्भियते घृतम् ।
 एवं सर्वेषु शास्त्रेषु वाराहं घृतसन्मितम् ॥ २० ।
 वाराहं ज्ञानमुत्सृज्य महाभागं महौजसम् ।
 एवं समं मया चैव आत्मना परिभाषितम् ।
 ते प्रमाणं करिष्यन्ति सिद्धिं प्राप्स्यन्ति वै पराम् ॥ २१ ।
 महाज्ञानमिदं सूक्ष्मं भूमे भक्तेषु दृश्यते ।
 शास्त्राणां परमं शास्त्रं सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ २२ ।
 किञ्चिदन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 शास्त्रमेतन्महाभागे स्थूलकर्म महौजसम् ॥ २३ ।
 केचित्तरन्ति ज्ञानेन केचित्कर्मणि निष्ठिताः ।
 केचिद्यथेष्टं सुर्याणि केचिद्ज्ञानेन कर्मणा ॥ २४ ।
 केचिद्योगबलं भुक्त्वाः पश्यन्ति मम संस्थितिम् ।
 विधिपूर्वन्तु मे किञ्चिन्नराः पश्यन्ति निष्ठिताः ॥ २५ ।
 सर्वधर्मकराः केचित्सर्वाशाः सर्वविक्रयाः † ।
 ते मां पश्यन्ति वै भूमे एकचित्तव्यवस्थिताः ॥ २६ ।
 एवमेतन्महाशास्त्रं देवि संसारमोक्षणम् ।
 मम भक्तव्यवस्थायै प्रयुक्तं परमं प्रियम्‡ ॥ २७ ।

‡ भक्ता इति (ग) । † (ग) पुस्तके सर्वाशी सर्वविक्रयीत्येकवचनान्तः पाठः ।

‡ मर्थति (ग) ।

ते तथा च प्रवक्ष्यन्ति यच्च यस्याभिरोचते* ।
 अन्यथान्यस्य दृष्टानामृषिभिर्यत्प्रयोजितम् ।
 तद्युगस्य प्रभावेण भूमे कुर्वन्ति मानवाः ॥ २८ ।
 तैः स्वशिष्यैः समं देवि ये शास्त्रविनियोजिताः ।
 मत्प्रसादेन ते सर्वे सिद्धिं यास्यन्ति मत्पराम् ॥ २९ ।
 मम शिष्येषु येषाञ्च मात्सर्योपहृतात्मनाम् ।
 मच्छास्त्रे च भवेद्दोषस्तेषामत्र पुनर्भवः ॥ ३० ।
 मात्सर्यं ये च कुर्वन्ति मदर्थपरमे जने ।
 तेषान्नायं परांलौकी मात्सर्योपहृतात्मनाम् ॥ ३१ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।
 मम मार्गानुसारेण परङ्गुह्यं मम प्रिये ॥ ३२ ।
 शास्त्रवन्तो विनीताश्च बहुदोषविवर्जिताः ।
 ते तु मात्सर्यदोषेण नष्टाचाराः पतन्त्यधः ॥ ३३ ।
 मात्सर्यं सर्वनाशाय मात्सर्यं धर्मनाशकम् ।
 यस्तु मात्सर्यसंयुक्तो न स पश्यति मां क्वचित् ॥ ३४ ।
 बहुकर्मसमायुक्ता दानाध्ययननिष्ठिताः ।
 तपसा ज्ञानयुक्ता वा नित्यकर्मसु चोद्यताः ।
 अनेन हि स्वभावेन मात्सर्यञ्चैव कुर्वते ।* ।
 न ते पश्यन्ति मां भूमे मायया परिदूषिताः ॥ ३५ । ३६ ।

* यस्याभिरोचते इत्यत्र यस्त्यति सम्बन्धविवक्षायां षष्ठी । यस्मै अभिरोचत इत्येव
 सम्यक् । । वर्तते इति (क) ख ।

न कर्त्तव्यं ततः सर्वैर्मात्सर्यं धर्मघातकम् ।
 मम शास्त्रपरेणैह यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ३७ ।
 एतद्गुह्यं महाभागे न जानन्ति मनीषिणः ।
 मात्सर्यस्य तु दीपेण बहवो निधनङ्गताः ॥ ३८ ।
 एतच्छास्त्रं महाभागे प्रयुक्तं विधिनाः मया ।
 वराहरूपमादाय सर्वभागवतप्रियम् ॥ ३९ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे शृणु भूतगिरी मम ।
 आयसी प्रतिमा तत्र अभेद्या चैव दृश्यते ॥ ४० ।
 ब्रुवन्ति केचित्कांस्येति आयसीत्यपरेऽब्रुवन् ।
 पाषाणीत्यपरे केचिदन्ये वज्रमयीति च ॥ ४१ ।
 ऊर्ध्वं वा यदि वाऽधोवा ये कुर्वन्ति ममार्चनम् ।
 तथापि संस्पृशन्ति मां शिरोमध्ये तु सुन्दरि ॥ ४२ ।
 ये तु पश्यन्ति मां भूमे मणिपूरगिरी स्थितम् ।
 स्तुवन्त्याचार्यवन्तश्च मत्प्रमादात्सुसंयताः ॥ ४३ ।
 आचार्याणां गुणान् भक्ता मम कर्मपथे स्थिताः ।
 सर्वकिल्बिषमुक्ताश्च यान्ति ते परमाङ्गतिम् ॥ ४४ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे अस्ति गुह्यम्परं मम ।
 पञ्चारुमेति विख्यातं उत्तरां दिशमाश्रितम् ॥ ४५ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चकालोपितो नरः ।
 मोदते नन्दने दिव्ये अप्सरोभिः समाकुले ॥ ४६ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणाङ्गतकृत्या भवेन्नरः ।
 नन्दनं वनमृत्सृज्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ४७ ।
 भृगुकुण्डेति विख्यातमत्र गुह्यं परं मम ।
 मम दक्षिणपार्श्वे तु अदूरादर्द्वयाजनात् ॥ ४८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत मम मार्गानुसारकः ।
 भृष्टे न तु जायेत कालेन विजितेन्द्रियः ॥ ४९ ।
 ध्रुवो यत्र तु तिष्ठेत मेरुशृङ्गे शिलोच्चये ।
 तत्र मोदति* सुश्राणि अप्सराभिर्यथासुखम् ॥ ५० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपथे स्थितः ।
 ध्रुवलोकं परित्यज्य मम लोके महीयते ॥ ५१ ।
 मणिकुण्डेति विख्यातं तत्र गुह्यम्परं मम ।
 मणयो यत्र दृश्यन्ते अनेकालयसंस्थिताः ॥ ५२ ।
 अगाधं तं ऋदम्भद्रे देवानामपि दुर्लभम् ।
 विष्मयं किं पुनस्तत्र मलयश्चलस्थिताः ॥ ५३ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 रत्नभागी भवेद्दीरराजलक्षणसंयुतः† ॥ ५४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपथे स्थितः ।
 कृत्वा वै सर्वसंसारं मम लोकम्पद्यते ॥ ५५ ।
 सुगुह्यम्पूर्वपार्श्वेण मम क्षेत्रस्य सुन्दरि ।
 अदूरात्क्षीणि क्रोशानि‡ परिमाणं विधीयते ॥ ५६ ।

* मोदते इति साध । † मम शास्त्रेण संयुत इति क' ख' । ‡ क्रोशानीति
 क्रीवत्वमार्थं, चीन् क्रोशुनिति साध ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत मम लोकाय गच्छति ॥ ५७ ।
 धूतपापेति विख्यातं तत्र गुह्यं परं मम ।
 अदूरात्पञ्च क्रीडा वै मम क्षेत्रस्य पश्चिमे ॥ ५८ ।
 तत्र कुण्ड महाभागे मम तद्राचते जलम् ।
 मारकतं सुवर्णाभमगाधं निर्मितं मया ॥ ५९ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चभक्तोपिती नरः ।
 धुन्वानो दुष्करं कर्म पञ्चभृतात्मनिष्ठितम् ॥ ६० ।
 तत्र कृतादको भद्रे धूतपापो यशस्विनि ।
 गत्वेन्द्रलोकं सुश्रीणि देवैः सह स मोदतेः ॥ ६१ ।
 अथात्र मुच्यते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 इन्द्रलोकम्परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ६२ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे धूतपापे शृणुष्व मे ।
 वर्त्तते च विशालाक्षि मणिपूरे गिरौ मम ॥ ६३ ।
 तावन्नः पतते धारा यावत्पापं न धूयते ।
 धूते पापे च सुश्रीणि धारा च पतते मही ॥ ६४ ।
 एवं तत्र विशालाक्षि वृक्षमश्वत्थमिश्रितम् ।
 धूतपापं न प्रविगेन्नरे शुद्धे प्राविशति ॥ ६५ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे वरारोहे समन्तात्पञ्चयोजने ॥ ।
 यत्र तिष्ठाम्यहं देवि पश्चिमां दिशमाश्रितः ॥ ६६ ।

॥ समोदते इति (ग) । + मम लोके महीयते इति (ङ) । | यावदिति (ग) ।

१ पततीति साधु । २ अत्र पञ्चमध्वान् कर्त्तादीपः । ॥ पञ्चयोजनमिति (ग) ।

तत्र चामलकभद्रे अदूरादर्शयोजनात् ।
मम चैव प्रभावेण सर्व्वकामफलादयम् ॥ ६७ ।
तत्र कश्चिन्न जानाति पापकर्म्म नराधमः ।
भक्तं भागवतं शुद्धं मम कर्म्मव्यवस्थितम् ॥ ६८ ।
उपाय्य च त्रिरात्राणि अहधानो जितेन्द्रियः ।
तत्र गत्वा वरारोहे उदिते च दिवाकरे ।
अथ मध्याह्नवेलायां यदि वास्तुगतेऽपि वा ।
एकचित्तेन गन्तव्यं धृतिङ्गत्वा सुपुष्कलाम् ॥ ६९ । ७० ।
यत्तत्र लभते भद्रे फलमामलकं शुभम् ।
पञ्चरात्रेण लभते तस्मिन् भूतगिरौ मम ॥ ७१ ।
ततो हरिवचः श्रुत्वा सा मही संश्रितव्रता ।
पुनर्नारायणन्तत्र प्रोवाच विनयान्विता ॥ ७२ ।
सुतस्वामी श्रुतोऽसि त्वं तत्र स्थानानि यानि च ।
एतन्नामनिरुक्तिन्त्वं वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ ७३ ।

वराह उवाच ।

भूमे हत्वा तु संसारान्ये चान्ये देवकण्ठकाः ।
हापरं युगमासाद्य यत्र स्थास्यामि सुन्दरि ॥ ७४ ।
ततोऽमरैश्च ब्रह्माद्यैर्बहुभिर्मन्त्रवादिभिः ।
स्तुतिः कर्त्तुं समारब्धा मणिपूराश्रितस्य मे ॥ ७५ ।
ततो मां नारदो देवि असितो देवलस्तथा ।
पर्व्वतश्च महाभागे मम भक्त्या व्यवस्थितः ।
नाम कुर्व्वन्ति मे तत्र मणिपूरगिरौ ततः ॥ ७६ ।

स्तुतस्वामीति विख्यातं मम कर्मव्यपाश्रितम् ॥ ७७
 एतत्ते कथितम्भद्रे निरुक्तिकरणं मया ।
 त्वया पृष्टं हि यद्भद्रे सर्व्वभागवत्प्रियम् ॥ ७८ ।
 एतत्स्तुतगिरेर्हेवि माहात्म्यङ्कथितं मया ।
 हापरं युगमासाद्य यत्र स्थास्यामि सुन्दरि ॥ ७९ ।
 एतानि भूमि गुह्यानि तत्र भूतगिरी मम ।
 अद्धानेन मर्त्येन श्रोतव्यं नात्र संशयः ॥ ८० ।
 एतत्ते कथितम्भद्रे सर्व्वधर्मव्यपाश्रयम् ।
 श्रीस्तुतस्वामिमाहात्म्यङ्गिमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ८१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे स्तुतस्वामिमाहात्म्यं नाम

अष्टावत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

मृत उवाच ।

श्रीस्तुतस्वामिमाहात्म्यं श्रुत्वा धर्मपरायणा ।
 परितुष्टमना देवी वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १ ।

धरण्यवाच ।

एतच्छ्रुत्वा तु माहात्म्यं देवदेववर प्रभी ।
 मम चित्तस्य परमा जाता शान्तिरनुत्तमा ॥ २ ।

नाराचधारावरणासिधारी

सुररिपुवधकारी धरणीधरः ।

धृतशङ्खगदाजचक्रपाणिः

स्वयमिह शास्त्रमुदावहत्प्रधानम्* ॥ ३ ।

एवं हि गुणमाहात्म्यं नृपसुतामिनि मच्छ्रुतम् ।

अस्माच्चेदं परं श्रेष्ठं तन्मे वद कृपानिधे ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

एवम्भूमे वरं श्रेष्ठे पुत्रपङ्कजमालिनि ।

कथयिष्यामि चान्यत्ते गुह्यम्प्रापभयापहम् ॥ ५ ।

द्वापरं युगमासाद्य यादवानां कुलोद्भवः ।

सौरीति तत्र विख्याता भविष्यति पिता मम ॥ ६ ।

द्वारकेति च विख्याता पुरी तत्र स्थिताऽभवत् ।

या च देवपुरीरम्या विश्वकर्माविनिर्णिता ॥ ७ ।

पञ्चयोजनविस्तारा दशयोजनमायता ।

वसाम्यत्र वरारोहे शतपञ्चसमास्तथा† ॥ ८ ।

भारावतरणङ्गत्वा देवानां सुमहत्प्रियम् ।

पुनरप्यागमिष्यामि स्वर्लोकम्प्रति सुन्दरि ॥ ९ ।

भविष्यति वरारोहे ईश्वरः सदृशो मम ।

दुर्वासा इति विख्यातः शपिष्यति कुलं मम ॥ १० ।

तस्य शापाभिसन्तापाद्वारकावासिनो धरे ।

* (ग) पुस्तके श्लोकस्यास्य पादविपर्ययादी दृश्यते । † स्थिता इति (ग) ।

वृष्णाग्रन्थकाश्च भोजाश्च गमिष्यन्ति यमक्षयम् ॥ ११ ।

चन्द्रपाण्डुरसङ्काशो वनमाली हलायुधः ।

हलेनाकृष्य नगरं समुद्रङ्गमयिष्यति ॥ १२ ।

नारायणवचः श्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

उभौ तौ चरणौ गृह्य* पुनः पप्रच्छ माधवी ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

लोकनाथोऽसि सर्वेषां देव मायाकरण्डक ।

शपिष्यति कथं तत्र दुर्वासास्तद्वदस्व मे ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

तत्र जाम्बवती नाम मम पत्नी भविष्यति ।

रूपयौवनसम्पन्ना मम भोगसमन्विता ॥ १५ ।

तस्याः पुत्री महाभागे रूपयौवनदर्पितः ।

साम्ब इत्यभिविख्यातो ममैव सततम्वियः ॥ १६ ।

तेनैव क्रीडमानेन† कृत्वा गर्भमतथ्यतः ।

स पृष्टः परमश्रेष्ठ ऋषिरेषा प्रसोष्यति ।

पुत्रकामा त्वियं बाला मुने तत्प्रब्रवीहि मे ॥ १७ ।

साम्बोऽयमिति च ज्ञात्वा स मुनिः कोपमूर्च्छितः ।

उवाच तर्हि ते गर्भान्मुसलं कुलनाशनम् ।

येन वृष्णाग्रन्थकाः सर्वे गमिष्यन्ति यमक्षयम् ॥ १८ ।

श्रुत्वा दुर्वाससः शापन्ते च सर्वे कुमारकाः ।

शापेन सन्तसधियो मामूचुर्भयसंयुताः ॥ १९ ।

ततस्तानागतान्दृष्ट्वा कुमारान् स्पृष्ट्वाहनम् ।
 ते च मामब्रुवन् सर्वे यथावृत्तं समुत्सुकाः ॥ २० ।
 तच्च तेषां वचः श्रुत्वा प्रोक्तवानस्मि तच्छृणु ।
 भविष्यति न सन्देहो दुर्व्वासा यदुवाच ह ॥ २१ ।
 एवन्ते कथितं भूमे वृण्णादिशापकारणम् ।
 तत्र स्थानानि मे भूमे कथ्यमानानि वै शृणु ॥ २२ ।
 द्वारकायां महाभागे वैष्णवानां सुखावहे ।
 अस्ति पञ्चसरो नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।
 समुद्रतीरमुत्सृज्यं मम कर्मसुखावहम् ॥ २३ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्ठकालोषितो नरः ।
 मोदते नाकपृष्ठे तु अप्सरोगणसङ्कुले ॥ २४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् क्षेत्रे पञ्चसरे मम ।
 देवलोकं समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ २५ ।
 प्लक्षो वै तत्र सुश्रोणि शतशाखोमहाद्रुमः ।
 सुफलैः शोभनैः कुम्भाकृतिभिर्बहुभिः फलैः* ॥ २६ ।
 बहवस्तत्र गच्छन्ति लाभलौल्येन† मानवाः ।
 फलं न लभते कश्चिन्मुक्ता भागवतं नरम् ॥ २७ ।
 लभन्ते ये फलं तत्र मुक्ताः पापेन कर्मणा ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिं मम कर्मणि संस्थिताः ॥ २८ ।

* चतुर्विंशतिद्वादशीसहस्रफलितोभिः फलैरिति (ग) । † लाभालाभेन मानवा इति (ग) ।

प्रभासमिति विख्यातं तस्मिंस्तीर्थे* परे मम ।
 मनुजा यं न पश्यन्ति रागलोभसमन्विताः ॥ २८ ।
 तत्र स्नानम्पकुर्वीत पञ्चभक्तोषितो नरः ।
 मोदते सप्तद्वीपेषु गुह्यानि च स गच्छति ॥ २९ ।
 अथ चेन्मुञ्चते प्राणान् प्रभासे गतकिल्बिषः ।
 सर्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३० ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 प्रभासे यत्र शृण्वन्ति सागरे न मरम्पति† ॥ ३१ ।
 मकरास्तत्र दृश्यन्ते भ्रममाणास्ततस्ततः ।
 न किञ्चिदपराध्यन्ति स्नायमाना जले ततः ॥ ३२ ।
 अथात्र प्रक्षिपेत्पिण्डान् प्रसन्ने सलिले नरः‡ ।
 असम्प्राप्ते च गृह्णन्ति एवमेतन्न संशयः ॥ ३३ ।
 पापकर्म्मरतस्यापि न गृह्णन्ति जलम्पति ।
 धर्मात्मनाञ्च गृह्णन्ति पिण्डमेव न संशयः ॥ ३४ ।
 पञ्चपिण्डमिति ख्यातं तस्मिन् गुह्यं परं मम ।
 अगाधस्याप्यपारस्य क्रोशविस्तार एव च ॥ ३५ ।
 तत्राभिषेकङ्कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 मोदते शक्रलंके स एवमेतन्न संशयः ॥ ३६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् पञ्चकुण्डे यशस्विनि ।

* तीर्थं इति । क, 'ख' । † नगरं प्रतीति । क, (ग्र) । ‡ सलिलं न तु इति
 (क), (ख) ।

शक्रलोकम्परित्यज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 न पश्येत्पापकर्मा वै शुभकर्म्मैव पश्यति ॥ ३९ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मध्याह्ने च दिवाकरे ।
 रौप्यं सुवर्णकम्पद्मं दृश्यते नात्र संशयः ॥ ४० ।
 क्षेत्रं सङ्गमनं नाम तस्मिंस्तीर्थं परं मम ।
 धाराः पतन्ति चत्वारि* मणिपूरगिरौ श्रिताः ॥ ४१ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत चतुर्भक्तोषितोनरः ।
 वैखानसेषु लोकेषु मोदते नाऽत्र संशयः ॥ ४२ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् मम भक्तिपरायणः ।
 त्यक्त्वा वैखानसाँल्लोकान्मम लोकं स गच्छति ॥ ४३ ।
 तत्रापि परमाश्चर्यं कथ्यमानं शृणुष्व मे ।
 दृश्यन्ते यानि कुण्डेषु मणिपूरगिरौ तथा ॥ ४४ ।
 प्रक्षीयमाणे पापे तु नयते तज्जलं भुवि ।
 स्नायमानेषु पापेषु न पतेत्तद्यथा पुरा ॥ ४५ ।
 हंसकुण्डेति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 धारा चैका पतत्यत्र मणिपूरगिरौ श्रिता ॥ ४६ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत षष्ठकालोषितोनरः ।
 मुक्तसङ्गो महाभागे मोदते वरुणालये ॥ ४७ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् हंसकुण्डे वरानने ।

वारुणं लोकमुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ४८ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि हंसकुण्डे यशस्विनि ।
 शुद्धाः पश्यन्ति मनुजाः पापकर्मा न पश्यति ॥ ४९ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मध्याह्ने च दिवाकरे ।
 हंसाद्यैवाऽत्र दृश्यन्ते चन्द्रकुन्दसमप्रभाः ॥ ५० ।
 यस्तत्र पश्यते* हंसान् भ्रममाणानितस्ततः ।
 लभन्ते ते परां सिद्धिं धरे नास्त्यत्र संशयः ॥ ५१ ।
 कदम्बमिति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 हृण्यो यत्र वै शुद्धाः संप्राप्ताश्च ममालयम् ॥ ५२ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत चतुःकालोपितोनरः ।
 मोदते ऋषिलोकेषु पुण्यात्मा वै न संशयः ॥ ५३ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 ऋषिलोकं परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ५४ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं शृणुष्व मे ।
 कदम्बात्पतते† धारा तत्र पूर्वं विनिःसृता ॥ ५५ ।
 स कदम्बो महाभागे माघमासस्य द्वादशी ।
 पुष्पाणि वै प्रकटयत्युदयस्ये दिवाकरे ॥ ५६ ।
 ये वा लभन्ते तत्पुष्पं मम मार्गानुसारिणः ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिमेवमेतत्र संशयः ॥ ५७ ।
 चक्रतीर्थमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।

पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मणिपूरसमाश्रिताः ॥ ५८ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत पञ्चकालांषितो नरः ।
 दशवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके स मोदते ॥ ५९ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणाल्लोभमोहविवर्जितः ।
 सर्वान् स्वर्गान् समुत्सृज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ६० ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि कथ्यमानं शृणुष्व मे ।
 अन्यथैतन्न पश्यन्ति मम कर्मपरायणाः ॥ ६१ ।
 चतुर्विंशतिहादश्यामर्द्धरात्रे यशस्विनि ।
 श्रूयते तत्र निर्घोषो मनःकर्णसुखावहः ॥ ६२ ।
 सुगन्धोवहते वायुर्बहुमाल्यसमन्वितः ।
 दुर्लभः पापिनाञ्चैव सुलभः पुण्यकर्मिणाम् ॥ ६३ ।
 तस्य चोत्तरपार्श्वेन अशोकश्च महाद्रुमः ।
 पुष्पते सोऽथ तत्रापि सूर्ये चाभ्युदिते* सति ॥ ६४ ।
 ये तत्र लभते पुष्पं मम मार्गानुसारिणः ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिं एवं भूमे न संशयः ॥ ६५ ।
 अस्ति रैवतकं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 सर्वलोकेषु विख्यातं यत्र विक्रीडितं मया ॥ ६६ ।
 बहुगुल्मलताकीर्णं बहुपुष्पैश्च शोभितम् ।
 बहुवर्णशिलापङ्क्ता गुहाश्चापि दिशो दश ।
 वाप्यश्च कन्दराश्चैव देवानामपि दुर्लभाः ॥ ६७ ।

तत्राभिषेकं कुर्वीत षष्ठकालोषितोनरः ।
 गच्छते* सोमलोकाय कृतकृत्यो न संशयः ॥ ६८ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।
 सोमलोकं समुत्सृज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ६९ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 पश्यन्ति मनुजाः सर्वे धर्मकामा न संशयः ॥ ७० ।
 पतन्ति सर्व्ववृक्षाणां पत्राणि सुबह्वन्यपि ।
 एकच्चापि न दृश्येत प्रसन्नं याति तज्जलम् ।
 स च पूर्व्वेण पार्श्वेण शोभते वै महाद्रुमः ॥ ७१ ।
 अपरो मम पार्श्वेण देवानामपि दुर्लभः ।
 पञ्चक्रोशसुविस्तारः शोभते वै महाद्रुमः ॥ ७२ ।
 पद्मैश्चैवोत्पलैश्छन्नं सुगन्धिकुसुमैः सह ।
 बहुमत्स्यजलाकीर्णं सर्व्वतस्तु फलान्वितम् ।
 शिलातलगुहाच्छन्नं सुगन्धिकुसुमैः सह ॥ ७३ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत अष्टभक्तोषितो नरः ।
 मोदते नन्दने दिव्ये अप्सरोभिः समन्विते ॥ ७४ ।
 अत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 पश्यन्ति मनुजाः सर्व्वे धर्मकामा न संशयः ॥ ७५ ।
 मध्याह्ने च पुनः पूर्णश्चार्द्धरात्रे समीवहेत् ।
 वर्द्धते क्षीयते चैव यथैव च महोदधिः ॥ ७६ ।

तस्य पश्चिमपार्श्वे तु विष्णुश्चैव महाद्रुमः ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां स पुष्पति च निष्कलम् ॥ ७७ ।
 पश्यते शुभकर्मा च पापकर्मा न पश्यति ।
 दृश्यते च महाभागे अस्तमेते दिवाकरे ॥ ७८ ।
 यस्तत्र लभते पुष्पं मम मार्गानुसारकः ।
 स लभेत परां सिद्धिमेवभूमि न संशयः ॥ ७९ ।
 विष्णुसंक्रमणं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 विद्धोऽस्मि यत्र व्याधेन स्मृतिं चास्थितः पुनः ॥ ८० ।
 तत्र कुण्डं महाभागे मणिपूरगिरौ श्रुतम् ।
 धारा चैका पतत्यत्र लाभालाभविवर्जितः ।
 सूर्यलोकं समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ८१ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि विष्णुं शत्रुगणेश्वरम् ।
 पापिनां यस्तु दुर्दर्शः सुदृश्यः पुण्यचारिणाम् ॥ ८२ ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वेन अश्वत्यो वै महाद्रुमः ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मध्याह्ने तु दिवाकरे ।
 फलते स यथान्यायं सर्वभागवतप्रियम् ।
 उच्चैश्चैव विशालश्च मनोज्ञश्चैव शीतलः ॥ ८३ । ८४ ।
 ये लभन्ते फलं तत्र मम मार्गानुसारिणः ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिमेवमेतन्न संशयः ॥ ८५ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे तिष्ठामि चोत्तरामुखः ।
 सर्वभागवतप्रीतिं समुद्रतटमाश्रितः ।
 अहं रामेण सहितः सा च एकादशी शुभा ।

त्रीणि तत्रैव तिष्ठामी द्वारकायां यशस्विनि ॥ ८६।८७ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे त्रयो मोदामहे वयम् ।
 त्रिंशद्योजनविस्तारः सर्व्वतस्तु दिशो दश ॥ ८८ ।
 तत्र गत्वा वरारोहे ये मां द्रक्ष्यन्ति भक्तितः ।
 अदीर्घेणैव कालेन प्राप्नुवन्ति पराङ्गतिम् ॥ ८९ ।
 आख्यानानां महाख्यानं शान्तीनां शान्तिरुत्तमा ।
 धर्म्माणां परमो धर्म्मा द्युतीनां परमा द्युतिः ॥ ९० ।
 लाभानां परमो लाभः क्रियाणां परमा क्रिया ।
 श्रुतीनां परमं श्रेष्ठं तपसाञ्च परं तपः ॥ ९१ ।
 एतन्मरणकालेऽपि मा कदाचित्तु विस्मरेत् ।
 यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोकाय गच्छति ॥ ९२ ।
 य एतत्पठते भद्रे कल्यमुत्थाय मानवः ।
 सकुल्यास्तारितास्तेन सप्त सप्त च सप्त च ॥ ९३ ।
 एतत्ते कथितम्भद्रे द्वारकायाः सुनिश्चयम् ।
 उचितेनोपचारेण किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ९४ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे द्वारवतीमाहात्म्यवर्णनी नाम

ऊनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

दारकायास्तु माहात्म्यं श्रुत्वा ह्येतत्सुभाषितम् ।
हृष्टोवाच तदा देवं धर्मकामा वसुन्धरा ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो देव प्रसादश्च यत्त्वया परिकीर्तितम् ।
श्रुत्वैतत्परमं पुण्यं प्राप्तास्मि परमां श्रियम् ॥ २ ।
एतस्मादपि चेद्गुह्यं लोकनाथ जनार्दन ।
यद्यस्ति प्रोच्यतां मल्लङ्घपा चत्परमाऽपि ते ॥ ३ ।
ततो महीवचः श्रुत्वा विष्णुः कमललोचनः ।
वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

सानन्दूरेति विख्यातं भूमे गुह्यम्परं मम ।
उत्तरे तु समुद्रस्य मलयस्य तु दक्षिणे ॥ ५ ।
तत्र तिष्ठामि वसुधे उदीचीं दिशमाश्रितः ।
प्रतिमा वै मदीयास्ति नात्युच्चा नातिनीचका ॥ ६ ।
आयसीन्तां वदन्येके अन्ये ताम्रमयीन्तथा ।
कांस्यां रीतिमयीमन्ये केचित्सीसकनिर्मिताम् ।
शिलामयीमित्यपरे महदाश्चर्यरूपिणीम् ॥ ७ ।
तत्र स्थानानि वै भूमे कथ्यमानानि वै शृणु ।
मनुजा यत्र मुच्यन्ते गताः संसारसागरम् ॥ ८ ।

तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि सानन्दूरे यशस्विनि ।
 सौवर्णं दृश्यते पद्मं मध्याङ्गे तु दिवाकर ॥ ८ ।
 यत्र रामगृहं नाम मम गुह्यं यशस्विनि ।
 तत्रापि शृणु चाश्चर्यं यथापि परिवर्त्तते ॥ १० ।
 एका तत्र लता वृक्षे उच्चैःस्थूलो महाद्रुमः ।
 समुद्रमध्ये तिष्ठन्तं कोऽपि तत्र न पश्यति ॥ ११ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि महाश्चर्यं वसुन्धरे ।
 मम भक्ता हि पश्यन्ति तिष्ठमानाः स्वकर्मणा ।
 बहुमत्स्यसहस्राणि कीर्त्याह्वर्जुदमेव च ॥ १२ ।
 क्षिप्तः पिण्डश्च तन्मध्ये येन केन विकर्मिणा ।
 एकस्तत्र स्थूलमत्स्यो भूमे चक्रेण चाङ्कितः ।
 तावत्कश्चिन्न गृह्णाति यावत्तेन न भक्षितः ॥ १३ ।
 तत्र रामसरो नाम गुह्यज्ञेयं परं मम ।
 अगाधञ्चाप्यपारञ्च रक्तपद्मविभूषितम् ॥ १४ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकरात्रोषिती नरः ।
 बुधस्य भवनङ्गत्वा मोदते नात्र संशयः ॥ १५ ।
 अथ प्राणान् प्रमुच्येत तस्मिन् सरसि सुन्दरि ।
 बुधस्य भवनं त्यक्त्वा मम लोकम्पद्यते ॥ १६ ।
 तस्मिन्नामसरस्युच्चैराश्चर्यं शृणु सुन्दरि ।
 मनुजास्तत्र पश्यन्ति मम कर्मरता न ये ॥ १७ ।
 तत्सरः क्रोशविस्तारं बहुगुल्मलतावृतम् ।
 मनोज्ञं रमणीयञ्च जलजैश्चापि संवृतम् ॥ १८ ।

तत्र रुढानि पद्मानि द्योतयन्ति दिशो दश ।
 एकन्तु दृश्यते श्वेतमञ्जं रुक्ममयं तथा ॥ १९ ।
 तत्र ब्रह्मसरस्युच्चैरुत्तरम्पार्श्वमाश्रिता ।
 धारा चैका प्रपतति स्थूला मुसलसन्निभा ॥ २० ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत षष्ठकालोपितोनरः ।
 ब्रह्मलोकं समासाद्य मोदते नात्र संशयः ॥ २१ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणैर्भूमे ब्रह्मसरस्यपि ।
 ब्रह्मणा समनुज्ञातो मम लोकञ्च गच्छति ॥ २२ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे रम्ये ब्रह्मसरेः* शृणु ।
 मङ्गला यच्च† पश्यन्ति घोरसंसारमोक्षणम् ॥ २३ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां सा धारा पृथुलेक्षणे ।
 मध्याह्ने पतते‡ भूमि यावत्सूर्यस्तु तिष्ठति ॥ २४ ।
 परिवृत्ते तु मध्याह्ने सा धारा न पतेद्भुवि ।
 एवं तत्र महाश्चर्यं पुण्यब्रह्मसरोवरे ॥ २५ ।
 अस्ति सङ्गमनं नाम गुह्यङ्गेन परं मम ।
 समुद्रश्चैव रामश्च समेष्टेते वराङ्गने ॥ २६ ।
 तत्र कुण्डं महाभागे प्रसन्नविमलोदकम् ।
 बहुगुल्मलताकीर्णं शोभितञ्च विहङ्गमैः ॥ २७ ।
 समुद्रस्य तु पार्श्वेण अदूरात्तत्र योजनात् ।
 मण्डितं कुमुदैः पद्मैः सुगन्धैश्चोत्तमैस्तथा ॥ २८ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्ठकालोपितो नरः ।
 समुद्रभवनङ्गत्वा मम लोकम्प्रपद्यते ॥ २९ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि कुण्डं रामस्य सङ्गमे ।
 यदृष्ट्वा मनुजास्तत्र भ्रमन्ति विगतज्वराः ॥ ३० ।
 यानि कानि च पर्णानि पतन्ति जलसंसदि ।
 एकमप्यत्र पश्यन्ति न केऽपि वसुधे नराः ॥ ३१ ।
 अच्छिद्राणि च पत्राणि तस्मिन्नामस्य सङ्गमे ।
 प्रपन्नेनापि मार्गं तच्छिद्रं तत्र न पश्यति ॥ ३२ ।
 अस्ति शक्रसरो नाम गुह्यङ्गैत्रं परं मम ।
 तत्र पूर्वेण पार्श्वेण अदूरादर्द्धयोजनात् ।
 तस्य कुण्डस्य सुश्रीणि चतस्रो विषमाश्रिताः* ।
 धाराः पतन्ति कल्याणि प्रसन्नसलिलास्तथा ॥ ३३।३४ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत चतुष्कालोपितो नरः ।
 चतुर्णां लोकपालानां लोकानाप्नोति चोत्तमान् ॥ ३५ ।
 अस्मिंश्च शक्रसरसि यदि प्राणान् प्रमुञ्चति ।
 लोकपालान् समुत्सृज्य मम लोकेषु मोदते ॥ ३६ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे दृश्यते तच्छृणुष्व मे ।
 शुद्धैर्भागवतैर्भूमे सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ ३७ ।
 ता धाराश्चतुरो भद्रे पतन्ति चतुरो दिशः ।
 न च तद्वर्द्धते चाभ्यो न चैव परिहीयते ॥ ३८ ।

मासे भाद्रपदे चैव शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 श्रूयते गीतनिर्घोषः श्रुतिकर्ममनोहरः ॥ ३८ ।
 अस्ति सूर्पारकं नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।
 जामदग्न्यस्य रामस्य आश्रमोऽथ भविष्यति ॥ ४० ।
 तत्र तिष्ठाम्यहं देवि समुद्रतटमाश्रितः ।
 शाल्मलीञ्चाग्रतः कृत्वाधिष्ठितश्चोत्तरामुखः ॥ ४१ ।
 तत्र स्नानम्पकुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 ऋषिलोकं ततो गत्वा पश्यते चाप्यरुन्धतीम् ॥ ४२ ।
 अथ प्राणान्विमुञ्चेत् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 ऋषिलोकं परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ४३ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे नमस्कारं च कुर्वते ।
 वर्षाणि द्वादशैतेन नमस्कारः कृतोभवेत् ॥ ४४ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे पश्यन्ति परिनिष्ठिताः ।
 पापात्मानो न पश्यन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ ४५ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां समुपायान्ति शाल्मलीम् ।
 तत्र पश्यन्ति सुश्रोणि शुद्धा भागवता नराः ॥ ४६ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे अस्ति गुह्यम्परं मम ।
 जटाकुण्डमिति ख्यातं वायव्यां दिशि संस्थितम् ॥ ४७ ।
 तत्कुण्डस्य महाभागे समन्ताद्दृश्योजनम् ।
 मलयस्य दक्षिणेन समुद्रस्योत्तरे तथा ॥ ४८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 अगस्तिभवनं गत्वा मोदते नात्र संशयः ॥ ४९ ।

अथ प्राणान् प्रमुञ्चेत मम चिन्तापरायणः ।
 अगस्तिभवनं त्यक्त्वा मम लोकान् गच्छति ॥ ५० ।
 तस्य कुण्डस्य सुश्रोणि नव धारा न किञ्चन ।
 विस्तारश्च महाभागे अगाधश्च महार्णवः ॥ ५१ ।
 आश्चर्यं सुमहत्तत्र कथ्यमानं मया शृणु ।
 यच्च पश्यति सुश्रोणि समन्तादितरो जनः ॥ ५२ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां रवावभ्युदिते सति ।
 न वर्द्धति* ततश्चाम्भो यावत्तिष्ठति तत्पुनः ॥ ५३ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे सानन्दूरेति तन्मया ।
 आश्चर्यञ्च प्रमाणञ्च भक्तिकीर्त्तिविवर्द्धनम् ॥ ५४ ।
 गुह्यानां परमद्गुह्यं स्थानानां परमं महत् ।
 यस्तु गच्छति सुश्रोणि अष्टभक्तपथे स्थितः ।
 प्राप्नोति परमां सिद्धिं ममैव वचनं यथा ॥ ५५ ।
 य एतत्पठते नित्यं यश्चैवं शृणुयान्मुदा ।
 कुलानि तेन तीर्णानि षट् च षट् च पुनश्च षट् ॥ ५६ ।
 एतन्मरणकाले न विस्मर्त्तव्यङ्गदाचन ।
 यदीच्छेद्विष्णुलोके हि निष्कलङ्गमनं नरः ॥ ५७ ।
 एतत्ते कथितम्भद्रे त्वया पृष्टञ्च मां प्रति ।
 उक्तं भागवतार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे सानन्दूरमाहात्म्यप्रवर्णनी नाम

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

सानन्दूरस्य माहात्म्यमेतच्छ्रुत्वा वसुन्धरा ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा वराहं पुनरब्रवीत् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतज्जगन्नाथ विष्णो गुह्यमनुत्तमम् ।
यच्छ्रुत्वा सुमहाभाग जाताऽस्मि विगतज्वरा ॥ २ ।
अपरं वाऽस्ति चेत्किञ्चिद्गुह्यं क्षेत्रं शुभावहम् ।
सानन्दूरात्परङ्गुह्यक्षेत्रमस्ति न वा परम् ॥ ३ ।

सुरकरण नृसिंह लोकनाथ

युतससुरासुरधीरद्वैववीर ।

कमलदलसहस्रनेत्ररूपो

जयति कृतान्तसमानकालरूपः ॥ ४ ।

गद्गदं वचनं श्रुत्वा पृथिव्याः स जनार्दनः ।

उवाच मधुरं वाक्यं सर्वलोकार्तिहा हरिः ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

शृणु देवि च तत्त्वेन यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।

गुह्यमन्यत्प्रवक्ष्यामि मद्गतः कर्मणोजनिः ॥ ६ ।

ततः सिद्धवटे गत्वा त्रिंशद्योजनदूरतः ।

क्लेच्छमध्ये वरारोहे हिमवन्तं समाश्रितम् ॥ ७ ।

तत्र लोहाङ्गुले क्षेत्रे निवासो विहितः शुभः ।

गुह्यं पञ्चदशायामं समन्तात्पञ्चयोजनम् ॥ ८ ।
 दुर्गमं दुःसहञ्चैव पापैः सर्वत्र वेष्टितम् ।
 सुलभं पुण्ययुक्तानां मम चिन्तानुसारिणाम् ॥ ९ ।
 तत्र तिष्ठाम्यहं भद्रे उदीचीं दिशमाश्रितः ।
 हिरण्यप्रतिमां कृत्वा जातरूपां न संशयः ॥ १० ।
 ततो मे दानवाः सर्वे क्रमन्तो लोकमुत्तमम् ।
 मया चैवान्तरङ्गत्वा कृत्वा मायां च वैष्णवीम् ॥ ११ ।
 तत्र ब्रह्मा च रुद्राश्च स्कन्देन्द्रसमरुद्रणाः ।
 आदित्या वसवो वायुरश्विनी च महौजसी ॥ १२ ।
 सोमो बृहस्पतिश्चैव ये चान्ये वै दिवौकसः ।
 तेषाञ्चैवार्गलं दत्त्वा चक्रं गृह्य महौजसम् ।
 शतकोटिसहस्राणि शीघ्रमेव निपातितम् ॥ १३ ।
 ततश्च देवताः सर्वास्तुष्यमाणाः* इतस्ततः ।
 एवं लोहार्गलं नाम क्षेत्रं नाम मया कृतम् ॥ १४ ।
 ततो देवासुरे युद्धे हत्वा त्रिदशकण्टकान् ।
 तेषां संस्थापनं तत्र कृतञ्चैव महौजसाम् ॥ १५ ।
 यो मां पश्यति तत्रस्थं प्रयत्नेन कदाचन ।
 सोऽपि भागवतो भूमे भवत्येव सुनिष्ठितः ॥ १६ ।
 तस्मिन् कुण्डेति† सुश्रोणि यः स्नाति नियतो नरः ।
 उपोष्य च चिरात्तन्तु विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 ततः स्वर्गसहस्रेषु मोदते नात्र संशयः ॥ १७ ।

* तुष्यन् इति साधु । † कुण्डे इति सन्निरार्थः ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् स्वकर्मपरिनिष्ठितः ।
 सर्वान् स्वर्गान् परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि यत्र तत्परमाद्भुतम् ।
 लोकविस्मापनार्थाय मया तत्र च यत्कृतम् ॥ १९ ।
 चतुर्विंशतिहादश्यां मासेन विधिना मम ।
 बलिः प्रदीयते तत्र सर्व्वकामविशोधनः ॥ २० ।
 अश्वो मे कल्पितस्तत्र सर्व्वरत्नविभूषितः ।
 श्वेतः कुमुदवर्णाभः शङ्खकुन्दसमप्रभः ॥ २१ ।
 मार्गणा मे धनुस्तत्र अक्षसूत्रं कमण्डलुः ।
 आसनं विततं दिव्यं दीयतेऽश्वोपरि स्थिरम् ॥ २२ ।
 श्वेतपर्व्वतमारुह्य पतमानः कुरुन् बहन् ।
 पतितस्तत्र दृश्येत क्षतं तत्र न दृश्यते ॥ २३ ।
 अनेकान्येव रूपाणि पातयित्वा नभस्तलात् ।
 शान्तो दान्तः परिक्षिप्तः स चाश्वोदिवि वर्त्तते ॥ २४ ।

सूत उवाच ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा ब्रह्मपुत्रो महामुनिः ।
 विस्मयं परमम्प्राप्तो विष्णुमायोपवृंहितः ॥ २५ ।
 ततः स विस्मयाविष्टो ब्रह्मपुत्रो महामतिः ।
 सनत्कुमारो भगवान् पुनरेव प्रभाषत* ॥ २६ ।

सनत्कुमार उवाच ।

धन्यासि देवि सुश्रीणि सुपुण्यासि वरानने ।

देवि यल्लोकनाथस्य साक्षाद्दर्शनमागता ॥ २७ ।

पद्मपत्रविशालाक्षो यत्त्वया परिभाषितः ।

तेनोक्तं शंस सकलं सर्वेषां सुखवद्भनम् ॥ २८ ।

यथा यथा वदसि च धर्मसंहितं

गुह्यं परं देववरप्रणीतम् ।

गुणोत्तमङ्गारणसम्प्रयुक्तं

तथा तथा भावयसे मनो मम ॥ २९ ।

ततः स पुण्डरीकाक्षः किमाचष्ट ततः परम् ।

कर्मणा विधिदृष्टेन सर्वभागवतप्रियं ॥ ३० ।

सूत उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुमारस्य महीजसः ।

उवाच मधुरं वाक्यमाभाष्य ब्रह्मणः सुतम् ।

शृणु वत्स जगन्नाथो यथा मामाह नादितः ॥ ३१ ।

वराह उवाच ।

एवं तत्रैव कर्माणि क्रियन्ते विधिपूर्वकम् ।

शोधकानि च पापानां मृदूनि च शुभानि च ॥ ३२ ।

अश्वानां तत्कुलीनानामावहन्ति सुमध्यमे ।

नान्यं वहन्ति ते चाश्वा मम वाहा दुरत्ययाः ॥ ३३ ।

कुण्डं पञ्चसरो नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।

धाराः पतन्ति चत्वारि* शङ्खवर्णा मनोजवाः ॥ ३४ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत चतुर्भुक्तोषितो नरः ।
 लोकश्चैत्राङ्गदङ्गत्वा गन्धर्वैः सह मोदते ॥ ३५ ।
 अथ चेन्मुञ्चते प्राणांस्तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 गन्धर्वलोकमुत्सृज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३६ ।
 ततो नारदकुण्डेति मम क्षेत्रे परे महत् ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र तालवृक्षसमीपमाः ॥ ३७ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकभुक्तोषितो नरः ।
 देवर्षिं नारदं पश्येन्मोदते तेन वै समम् ॥ ३८ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम गुह्यविनिश्चितः ।
 प्रमुच्य नारदं दिव्यं मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३९ ।
 ततो वसिष्ठकुण्डेति तस्मिन् क्षेत्रं परं मम ।
 धाराः पतन्ति तिस्रस्तु न स्थूला नाति वै कृशाः ॥ ४० ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 वासिष्ठं लोकमासाद्य मोदते नात्र संशयः ॥ ४१ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।
 वासिष्ठं लोकमुत्सृज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ४२ ।
 पञ्चकुण्डेति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र हिमकूटविनिःसृताः ॥ ४३ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 स तत्र गच्छते* भूमे यत्र पञ्चशिखो मुनिः ॥ ४४ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम भक्तो जितेन्द्रियः ।

पञ्चवङ्गं समुत्सृज्य स याति परमाङ्गतिम् ॥ ४५ ।

सप्तषिकुण्डं विख्यातमस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।

सप्त धाराः पतन्त्यत्र हिमवत्पर्वतस्थिताः ॥ ४६ ।

तत्राभिषेकं कुर्वीत सप्तभक्तापितो नरः ।

मोदते ऋषिलोकेषु ऋषिकन्याभिसंहतः ॥ ४७ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्नागलाभविवर्जितः ।

सप्तर्षीन् स समुत्सृज्य मोदते मम संस्थितः ॥ ४८ ।

शरभङ्गस्य कुण्डं वै क्षेत्रे गुह्यं परं मम ।

तत्र धारा पतत्येका शरभङ्गाश्रिता नदी ॥ ४९ ।

स्नानं यस्तत्र कुर्वीत षष्ठभक्तापितो नरः ।

मोदते तस्य लोकेषु ऋषिकन्याप्रमोदितः ॥ ५० ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान् सर्वसङ्गविवर्जितः ।

शरभङ्गं समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ५१ ।

कुण्डमग्निसरो नाम सर्वमायाभिसंहतम् ।

भूमिं नीत्वा जलं तत्र तिष्ठते* च वरानने ॥ ५२ ।

तत्र स्नानम्पुनः कुर्वीत अष्टकालापितो नरः ।

गच्छत्यङ्गिरसो लोकं सुखभागी न संशयः ॥ ५३ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।

अग्निलोकं समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ५४ ।

कुण्डं ब्रह्मस्मतेर्भूमे सर्व्ववेदोदकाश्रितम् ।
 धारा चैका पतत्यत्र हिमकुटसमाश्रिता ॥ ५५ ।
 तत्र स्नानम्पकुर्व्वीत षष्ठकालोषितो नरः ।
 गत्वा ब्रह्मस्मतेर्लोकं मुनिकन्याभिर्मोदितः ॥ ५६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकममाश्रितः ।
 सोऽपि याति परां सिद्धिं समुत्सृज्य ब्रह्मस्यतिम् ॥ ५७ ।
 वैश्वानरस्य कुण्डेति गुह्यज्ञेन परं मम ।
 धारा चैका पतत्यत्र दृश्यते हिममहयात् ॥ ५८ ।
 तत्राभिषेकं कुर्व्वीत षष्ठभक्तापितो नरः ।
 गत्वा ब्रह्मस्मतेर्लोकं मुनिकन्याभिर्मोदितः ।
 वैश्वानरेषु लोकेषु मोदते नाऽत्र संशयः ॥ ५९ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 वैश्वानरं समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ६० ।
 कार्तिकेयस्य कुण्डेति गुह्यज्ञेन परं मम ।
 यत्र पञ्चदशा* धाराः पतन्ति हिमपर्व्वतात् ॥ ६१ ।
 तत्र स्नानम्पकुर्व्वीत षष्ठकालोषितोनरः ।
 कुमारम्पश्यते व्यक्तं षण्मुखं शुभदर्शनम् ॥ ६२ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा चान्द्रायणं शुचिः ।
 कार्तिकेयं समुत्सृज्य मोदते मम मण्डले ॥ ६३ ।
 उमाकुण्डेति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 सा गौरी यत्र चोत्पन्ना महादेववराङ्गना ॥ ६४ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत दशरात्रोषितोनरः ।
 गौरीं स पश्यते देवीं तस्या लोके च मोदते ॥ ६५ ।
 अथ प्राणान् प्रमुञ्चेत् दशरात्रोषितोनरः ।
 उमालोकं समुत्सृज्य मम लोकम्पश्यते ॥ ६६ ।
 महेश्वरस्य वै कुण्डं यत्र चोद्वाहिता उमा ।
 कादम्बैश्चक्रवाकैश्च हंससारमसेवितम् ॥ ६७ ।
 तिस्त्रो धाराः पतन्त्यश्च हिमवत्पर्वताश्रिताः ।
 स्थूलाश्च रमणीयाश्च न क्लृप्ताश्चातिनिर्मलाः ॥ ६८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत द्वादशाहोषिता नरः ।
 मोदते रुद्रलोकेषु रुद्रकन्याभिरावृतः ॥ ६९ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 रुद्रलोकं समुत्सृज्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ७० ।
 प्रख्यातं ब्रह्मकुण्डेति वेदा यत्र समुत्थिताः ।
 चतुरोऽवेदधारास्तु पतन्ति च हिमालयात् ॥ ७१ ।
 ततः पूर्वैर्ण पार्श्वेन समा धारा पतेच्छुभा ।
 उच्चा च रमणीया च पाण्डुरोदकशोभिता ॥ ७२ ।
 पुनरस्योत्तरे पार्श्वे सुवर्णसदृशोपमा ।
 ऋग्वेदः पतते धारा प्रसन्ना विमलोदका ॥ ७३ ।
 अथ पश्चिमपार्श्वेन यजुर्वेदेन संयुता ।
 अथ दक्षिणपार्श्वेन आयुर्व्वेण समन्विता ॥ ७४ ।
 एका धारा पतत्यत्र दन्तगोपकसन्निभा ॥ ७५ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं सप्तरात्रापितो नरः ।
 ब्रह्मलोकं समासाद्य ब्रह्मणा सह मोदते ॥ ७६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणानहङ्कारविवर्जितः ।
 ब्रह्मलोकं परित्यज्य मम लोकम्पद्यते ॥ ७७ ।
 गुह्याख्याने महाभागे क्षेत्रे लोहार्गले मम ।
 सिद्धिकामेन मर्त्येन गन्तव्यं नात्र संशयः ॥ ७८ ।
 ममन्तात्पञ्चविंशन्तु योजनानि वरानने ।
 न तस्य कर्म विद्येत स एवमपि संस्थितः ॥ ७९ ।
 आख्यानानां महीस्थानं धर्माणां धर्म उत्तमः ।
 पवित्राणां पवित्रन्तु न देयं यस्य कस्यचित् ॥ ८० ।
 ये पठन्ति महाभागे शृण्वन्ति मत्पथे स्थिताः ।
 तारितानि कुलानि स्युरुभयत्र दशापि च ॥ ८१ ।
 एतन्मरणकाले तु न कदाचित्तु विस्मरेत् ।
 यदिच्छेत्परमां सिद्धिं सर्वसंसारमीक्षणीम् ॥ ८२ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे लोहार्गलमनुत्तमम् ।
 माहात्म्यं पद्मपत्राक्षि गुह्यं यच्च महीजसम् ।
 मङ्गल्यञ्च पवित्रञ्च मम भक्तसुखावहम् ॥ ८३ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे लोहार्गलमाहात्म्यवर्णनी

नाम एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वापञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा देवस्य माहात्म्यं लोहार्गलनिवासिनः ।
त्रैलोक्यनाथाधिपतेर्विस्मयं परमङ्गता ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

पद्मपत्रविशालाक्ष लोकनाथ जगत्पते ।
त्वत्प्रसादाच्च देवेश श्रुतं शास्त्रं महौजसम् ॥ २ ।
तव शिष्या च दासी च त्वामहं शरणङ्गता ।
जगद्धाता जगज्ज्योतिर्जगत्प्रभुरतन्द्रितः ॥ ३ ।
तव सम्भावनाद्देव* जातास्मि कनकाञ्ज्वला ।
अलङ्घ्यता च शस्ता च सर्व्वशास्त्रेण मानद ॥ ४ ।
जगद्धातुर्जगच्छास्त्रकृतेन हि परिश्रमः ।
त्वय्यायत्तं जगत्सर्व्वं यच्च किञ्चित्प्रवर्त्तते ॥ ५ ।
इति कृत्वा च मे देव साङ्क्षादोहृदि वर्त्तसे ।
लोहार्गलात्परं श्रेष्ठं गुह्यं परमदुर्लभम् ॥ ६ ।
तीर्थं तद्वद् कल्याणं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ।
यदस्ति दुर्लभं तीर्थं तत्त्वं कथय मे प्रभो ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

न विद्यते च पाताले नान्तरीक्षे न मानुषे ।
समानं मथूराया हि प्रियं मम वसुन्धरे ॥ ८ ।

* तव सम्भावनादिति (ग) पुस्तके पाठः ।

सूत उवाच ।

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य प्रियञ्च वसुधा तदा ।

प्रणम्य शिरसा देवी वराहं पुनरब्रवीत् ॥ ८ ।

पृथिव्युवाच ।

पुष्करं नैमिषञ्चैव पुरीं वाराणसीं तथा ।

एतान् हित्वा महाभाग मथुरां किं प्रशंससि ॥ १० ।

वराह उवाच ।

शृणु कार्त्स्न्येन वसुधे कथ्यमानं मयानघे ।

मथुरेति च विख्यातं तस्माच्चास्ति परं मम ।

सा रम्या च सुशस्ता च जन्मभूमिस्तथा मम ॥ ११ ।

शृणु देवि यथा स्तौमि मथुरां पापहारिणीम् ।

तत्र वासी नरो याति मोक्षं नास्त्यत्र संशयः ॥ १२ ।

महामाध्यां प्रयागे तु यत्फलं लभते नरः ।

तत्फलं लभते देवि मथुरायां दिने दिने ॥ १३ ।

पूर्णं वर्षसहस्रान्तु वाराणस्यान्तु यत्फलम् ।

तत्फलं लभते देवि मथुरायाङ्गणेन हि ॥ १४ ।

कार्तिक्याञ्चैव यत्पुण्यं पुष्करे तु वसुन्धरे ।

तत्फलं लभते देवि मथुरायां जितेन्द्रियः ॥ १५ ।

मथुरान्तु परित्यज्य योऽन्यत्र कुरुते रतिम् ।

मूढो भ्रमति संसारे मोहितो मम मायया ॥ १६ ।

यः शृणोति वाराहं माथुरं मम मण्डलम् ।

अन्ये मोक्षार्थितं शश्वत्तोऽपि पापैः प्रमुच्यते ॥ १७ ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रं सरांसि च ।
 मथुरायां प्रयान्त्यत्र सुप्तै चैव जनार्दने ॥ १८ ।
 मथुरामण्डलं प्राप्य आङ्गुत्वा यथाविधि ।
 तृप्तिं प्रयान्ति पितरो यावत्स्थित्यग्रजन्मनः ॥ १९ ।
 ये वसन्ति महाभागे मथुरामितरे जनाः ।
 तैऽपि यान्ति परां सिद्धिं मत्प्रसादान्न संशयः ॥ २० ।
 कुञ्जाम्रके सौकरवे मथुरायां विगेषतः ।
 विना सांख्येन योगेन मत्प्रसादान्न संशयः ॥ २१ ।
 मथुरायां महापुण्यां ये वसन्ति शुचिव्रताः ।
 बलिभिर्चाप्रदातारो देवास्ते नरविग्रहाः ॥ २२ ।
 भविष्यामि वरारोहे हापरे युगसंस्थिते ।
 ययातिभूपवंशाच्च क्षत्रियः कुलवर्द्धनः ।
 भविष्यामि वरारोहे मथुरायां न संशयः ॥ २३ ।
 मूर्त्तिं चतुर्विधाङ्गत्वा स्थास्यामि ऋषिभिः स्तुतः ।
 वत्सराणां शतं तत्र युद्धेषु कृतनिश्चयः ॥ २४ ।
 शृङ्गा चन्दनसङ्काशा द्वितीया कनकप्रभा ।
 अशोकसदृशा चान्या अन्याचोत्पलसन्निभा ॥ २५ ।
 तत्र गुह्यानि नामानि भविष्यन्ति मम प्रिये ।
 पुण्यानि च पवित्राणि संसारच्छेदनानि च ॥ २६ ।
 यत्राहङ्गातयिष्यामि द्वात्रिंशतिर्वसुधरे ।
 ह्येतान् वरारामहाभागे कंसादीन्धर्मदूषकान् ॥ २७ ।
 यमुना यत्र सुवहा नित्यसन्निहिता ध्रुवम् ।

वैवस्वतसुता रम्या यमुना यत्र विश्रुता ।
 गङ्गां प्राप्य प्रयागे या वेणीति प्रथिता भुवि ।
 गङ्गाशतगुणा पुण्या माथुरे मम मण्डले ।
 यमुना विश्रुता देवि नात्र कार्या विचारणा ॥ २८।२९ ।
 तत्र तीर्थानि गुह्यानि भविष्यन्ति ममानघे ।
 येषु स्नाने नरो देवि मम लोके महीयते ॥ ३० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 न जायते स मर्त्येषु जायते च चतुर्भुजः ॥ ३१ ।
 अविमुक्ते नरः स्नातो मुक्तिम्प्राप्नोत्यसंशयम् ।
 तथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३२ ।
 विश्रान्तिसंज्ञकं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 यस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोकम्पद्यते ॥ ३३ ।
 सर्व्वतीर्थेषु यत्स्नानं सर्व्वतीर्थेषु यत्फलम् ।
 तत्फलं लभते देवि दृष्ट्वा देवं गतश्चमम् ॥ ३४ ।
 न च यज्ञैर्न तपसा न ध्यानैर्न च संयमैः ।
 तत्फलं लभते स्नातो यथा विश्रान्तिसंज्ञके ॥ ३५ ।
 कालत्रयन्तु वसुधे यः पश्यति गतश्चमम् ।
 कृत्वा प्रदक्षिणे हे तु विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ३६ ।
 अस्ति चान्यत्परं गुह्यं सर्व्वसंसारमोक्षणम् ।
 यस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोकम्पद्यते ॥ ३७ ।
 प्रयागं नाम तीर्थन्तु देवानामपि दुर्लभम् ।
 यस्मिन् स्नातो नरो देवि अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ ३८ ।

इन्द्रलोकं समासाद्य नरोऽसौ देवि मोदते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।
 तथा कनखलं नाम तीर्थं गुह्यम्परं मम ।
 स्नानमात्रेण तत्रापि नाकपृष्ठे स मोदते ॥ ४० ।
 अस्ति क्षेत्रं परं गुह्यं तिन्दुकं नाम नामतः ।
 तस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोके महीयते ॥ ४१ ।
 अस्मिंस्तीर्थे पुरा वृत्तं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ४२ ।
 पाञ्चालविषये देवि काम्पिल्यञ्च पुरोत्तमम् ।
 धनधान्यसमायुक्तं ब्रह्मदत्तेन पालितम् ॥ ४३ ।
 तस्मिंस्तु वसते देवि तिन्दुको नाम नापितः ॥ ४४ ।
 तस्मिंस्तु वसतस्तस्य नापितस्य पुरोत्तमे ।
 कालेन महता तस्य कुटुम्बञ्च क्षयङ्गतम् ॥ ४५ ।
 क्षीणे कुटुम्बे तु तदा सुभृशं दुःखपीडितः ।
 सर्वसङ्गं परित्यज्य सोऽगच्छन्मथुरां तदा ॥ ४६ ।
 ब्रह्मणावसथे सोऽपि वसमानोऽवसुन्धरे ।
 तस्य कर्मशतकृत्वा स्नात्वैव यमुनां नदीम् ।
 नित्यं स यमुनां स्नाति चिरकालं दृढव्रतः ॥ ४७ ।
 ततः कालेन महता पञ्चत्वं समुपागतः ।
 स च तीर्थप्रभावेण जातोऽसौ ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४८ ।
 तस्मिन्वरगृहे देवि ब्राह्मणयोगिनां वरः ।

जातिस्मरो महाप्राज्ञो विष्णुभक्तो वसुन्धरे ।
 तत्तीर्थस्य प्रभावेण जाता मुक्तिः सुदुर्लभा ॥ ४८ ।
 ततः परं सूर्यतीर्थं सर्वपापप्रमोचनम् ।
 वैरोचनेन बलिना सूर्यस्वाराधितः पुरा ।
 भ्रष्टराज्येन हि तथा धनकामेन सुन्दरि ॥ ५० ।
 ऊर्ध्वबाहुर्निराहारस्तताप परमन्तपः* ।
 साग्रं संवत्सरं देवि ततः काममवाप्तवान् ॥ ५१ ।
 तस्य प्रसन्नो भगवान् द्युमणिः प्रत्यभाषत ।
 किङ्कारणं बले ब्रूहि तपस्यति† महत्तपः‡ ॥ ५२ ।
 बलिरुवाच ।

भ्रष्टराज्योऽस्मि देवेश पाताले निवसाम्यहम् ।
 वित्तेनापि विहीनस्य कुटुम्बभरणङ्कुतः ॥ ५३ ।
 मुकुटाक्षस्य वै सूर्यो ददौ चिन्तामणिं ततः ।
 चिन्तामणिं समासाद्य पातालमगमद्वलिः ॥ ५४ ।
 तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नातः सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकञ्च गच्छति ॥ ५५ ।
 आदित्याहनि संक्रान्तौ‡ ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 तस्मिन् स्नातो नरो देवि राजसूयफलं लभेत्§ ॥ ५६ ।
 ध्रुवेण यत्र सन्तप्तं स्वेच्छया परमं तपः ।

* स तेपे परमन्तप इति साधु । † भवानिति कर्त्तृपदस्य व्यवहारः कर्त्तव्यः
 अन्यथा तपस्यसीति कर्त्तव्यम् । ‡ संप्राप्ते इति (ग) । § लभेतेति साधु ।

तत्र वै स्नानमात्रेण ध्रुवलोके महीयते ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान्मम लोके महीयते ॥ ५७ ।
 ध्रुवतीर्थं तु वसुधे यः श्राद्धं कुरुते नरः ।
 पितॄंस्तारयते सर्वं पितृपत्ने विशेषतः ॥ ५८ ।
 दक्षिणे ध्रुवतीर्थस्य तीर्थराजं प्रकीर्तितम् ।
 तस्मिन् स्नाते नरो देवि मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ५९ ।
 तद्दक्षिणे महादेवि ऋषितीर्थं परं मम ।
 तत्र स्नातो नरो देवि ऋषिलोकम्प्रपद्यते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोके महीयते ॥ ६० ।
 दक्षिणे ऋषितीर्थस्य मोक्षतीर्थं परं मम ।
 तत्र वै स्नानमात्रेण मोक्षमेव प्रपद्यते ॥ ६१ ।
 तत्र वै कोटितीर्थं हि देवानामपि दुर्लभम् ।
 तत्र स्नानेन दानेन मम लोके महीयते ॥ ६२ ।
 कोटितीर्थे नरः स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 तारिताः पितरस्तेन तथैव प्रपितामहाः ॥ ६३ ।
 कोटितीर्थे नरः स्नात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ ६४ ।
 तत्रैव वायुतीर्थन्तु पितॄणामपि दुर्लभम् ।
 पिण्डदानात् तत्रैव पितृलोकं स गच्छति ॥ ६५ ।
 गयापिण्डप्रदानेन यत्फलं लभते नरः ।
 तत्फलं लभते देवि ज्येष्ठे दानान्न न संशयः ॥ ६६ ।
 द्वादशैतानि तीर्थानि देवानां दुर्लभानि च ।
 स्नानं दानं जपं ह्योगं सहस्रगुणितम्भवेत् ॥ ६७ ।

एषां स्मरणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

तीर्थानाञ्चैव माहात्म्यं श्रुत्वा कामानवाप्नुयात् ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणे मथुरातीर्थप्रशंसा नाम

त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

उत्तरे शिवकुण्डाच्च तीर्थानां नवकं स्मृतम् ।

नवतीर्थात्परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥ १ ।

तत्रैव स्नानमात्रेण सौभाग्यं जायते परम् ।

रूपवन्तः प्रजायन्ते स्वर्गलोके न संशयः ।

तस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोकम्पद्यते ॥ २ ।

तत्र संयमनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

तत्र स्नातो मृतो वापि मम लोकं स गच्छति ॥ ३ ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।

तस्मिन्संयमने तीर्थे यद्यहत्तं पुरातनम् ॥ ४ ।

कश्चित्पापसमाचारो निषादो दुष्टमानसः ।

* शृणुष्वेति आर्षम्, शृणु इति साधु ।

वसतेः नैमिषारण्ये सुप्रतीते सुपापकृत् ॥ ५ ।
 केनचित्त्वथ कार्येण सोऽगच्छन्मथुरां प्रति ।
 तत्र प्राप्य च कालिन्दीं कृष्णपद्मे चतुर्दशीम् ।
 स निषादस्तर्त्तुकामस्तस्याश्चैव तिथौ ततः ।
 ततार यमुनां सोऽथ प्राप्य संयमनं शुभे ।
 ममज्जासौ ततः पापस्तस्मिंस्तीर्थं वरे शुभे ।
 मग्नमात्रस्ततः पापः सद्यः प्राणैर्व्ययुज्यत ॥ ६ । ७ । ८ ।
 तत्तीर्थस्य प्रभावेण जातोऽसौ पृथिवीपतिः ।
 सौराष्ट्रविषये देवि चत्त्रियोऽभूदनुर्द्धरेः ।
 नाम्ना यक्षधनुर्नाम सोऽभवत्प्रियदर्शनः ।
 पालयामास वसुधां क्षत्रधर्मसमाश्रितः ॥ ९ । १० ।
 तेनोद्गा काशीराजस्य पीवरी नामतः शुभा ।
 पत्नी शीतानां मुख्यानां प्रवरा सा वसुन्धरे ॥ ११ ।
 ताश्चैव रमयामास उद्यानेषु वनेषु च ।
 प्रासादेषु च रम्येषु नदीनां पुलिनेषु च ॥ १२ ।
 प्रजाः पालयतस्तस्य दानानि ददतस्तथा ।
 कालोगच्छति राजा तु भोगासक्तिञ्च विन्दति* ॥ १३ ।
 भोगासक्तस्य वसुधे वर्षाणि‡ सप्तसप्ततिः ।
 पुत्राः सप्त तथा जाताः कन्याः पञ्च सुशीभनाः ॥ १४ ।
 राज्ञां पञ्चसु ता दत्ताः कन्याः कमललोचनाः ।

* वसतीति साधु । † राजानु भोगासक्तिञ्च विन्दतीति बहुषु पाठः । ‡ वर्षाणा-
 मिति (ग) ।

पुत्रान् संस्थापयामास स्थानेषु वसुधाधिपान् ॥ १५ ।

पीवर्या सह सुप्तः स रात्रौ च वसुधाधिपः ।

तत्र प्रबुद्धो नृपतिर्हा हति वदते मुहुः ।

स्मृत्वा तु मथुरां देवि स्मृत्वा संयमनं परम् ॥ १६ ।

ततः सा पीवरीत्याह किमेवं भाषसे नृपः ।

प्रियाया वचनं श्रुत्वा राजा वचनमब्रवीत् ।

मत्तः सुप्तः प्रमत्तश्च असम्बद्धं प्रभाषते ।

निद्रावशस्य वचनं न सम्प्रष्टुन्त्वमर्हसि ॥ १७ । १८ ।

पीवर्युवाच ।

कथयस्व ममाद्य त्वं यद्यहं वक्तुमा तव ।

प्राणांस्तत्त्वाम्यहं देव गोपयिष्यसि मे यदि ॥ १९ ।

प्रियाया वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच नराधिपः ।

अवश्यं यदि वक्तव्यं गच्छावो मथुरां पुरीम् ।

तत्र गत्वा यथातत्त्वं वदिष्यामि शुभानने ॥ २० ।

ददस्व विपुलं दानं ब्राह्मणेभ्यः सुलोचने ।

पुत्रान् संस्थाप्य दौहित्रान् स्त्रे स्त्रे स्थाने शुभान् प्रिये ।

कोशं रत्नानि ग्रामांश्च पुत्रान्वीक्ष्य पुनः पुनः ॥ २१ ।

ततः सन्मानयामास जनं पुरनिवासिनम् ।

* ततः सा पीवरी राज्ञी भर्तारं पर्यपृच्छत । किं त्वया भाषितं राजन् मथुरेति पुनः पुनः ॥ एवं सा पृच्छते देवी भर्तारं शुभलोचना । इति (गं पुस्तकेऽत्र पाठभेदः । अथ प्रच्छधातोरात्मनेपुदमार्थम् ।

पितृपैतामहं राज्यं पालनीयं यथाक्रमम् ।
 राज्ये पुत्त्रान्नियोक्ष्यामि यदि वो रोचतेऽनघाः ॥ २२ ।
 राज्यपुत्त्रकलत्राणि बन्धुवर्गं तथैव च ।
 नित्यमिच्छन्ति वै लोको यमस्येच्छानिः चान्यथा ।
 एवं ज्ञात्वा प्रपन्नेन कर्त्तव्यञ्चात्मनो हितम् ।
 तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन गच्छामो मथुरां पुरीम् ॥ २३।२४ ।
 अहो कष्टं यदस्माभिः पुरा राज्यमनुष्ठितम् ।
 इदानीन्तु मया ज्ञातं त्यागान्नास्ति परं सुखम् ॥ २५ ।
 नास्ति विद्यासमञ्चक्षुर्नास्ति चक्षुःसर्म बलम् ।
 नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागात्परं सुखम् ॥ २६ ।
 यः कामान्कुरुते सर्व्वान्यथैतान् केवलांस्यजेत् ।
 प्रायेण सर्व्वकामानां परित्यागो विशिष्यते ॥ २७ ।
 अभिविच्य सुतं ज्येष्ठमनुयोज्य परान्वहन् ।
 ततः पौरजनं दृष्ट्वा चतुरङ्गबलान्वितः ।
 ततः कालेन महता सम्प्राप्तो मथुरां पुरीम् ॥ २८ ।
 तेन दृष्टा पुरी रम्या वासवस्य पुरी यथा ।
 तीर्थैर्द्वादशभिर्युक्ता पुण्या पापहरा शुभा ॥ २९ ।
 रम्यं मधुवनं नाम विशुष्यान्मनुत्तमम् ।
 तं दृष्ट्वा मनुजां देवि कृतकृत्या हि जायते ॥ ३० ।
 एकादशी शुक्लपक्षे मामि भाद्रपदे तथा ।
 तस्यांः स्रातां नरो देवि कृतकृत्या हि जायते ॥ ३१ ।

वनं कुन्दवनं नाम तृतीयञ्चैवमुत्तमम् ।
 तत्र गत्वा नरोदेवि कृतकृत्या हि जायते ॥ ३२ ।
 एकादशी कृष्णपक्षे मासि भाद्रपदे हि या ।
 तत्र स्नातो नरो देवि रुद्रलोके महीयते ॥ ३३ ।
 चतुर्थङ्गाम्यकवनं वनानां वनमुत्तमम्* ।
 तत्र गत्वा नरो देवि मम लोके महीयते ॥ ३४ ।
 विमलस्य च कुण्डे तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 यस्तत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३५ ।
 पञ्चमम्बकुलवनं नाम वनानामुत्तमं वनम् ।
 तत्र गत्वा नरो देवि अग्निस्थानं स गच्छति ॥ ३६ ।
 यमुनायाः परे पारे देवानामपि दुर्लभम् ।
 अस्ति भद्रवनं नाम षष्ठं वनमुत्तमम् ॥ ३७ ।
 तत्र गत्वा तु वसुधे मङ्गलो मत्परायणः ।
 तदनस्य प्रभावेण नागलोकं स गच्छति ॥ ३८ ।
 सप्तमन्तु वनं भूमे खादिरं लोकविश्रुतम् ।
 तत्र गत्वा नरोभद्रे मम लोकं स गच्छति ॥ ३९ ।
 महावनञ्चाष्टमन्तु सदैव तु मम प्रियम् ।
 यत्र गत्वा तु मनुज इन्द्रलोके महीयते ॥ ४० ।
 लोहजङ्गवनं नाम लोहजङ्गेन रक्षितम् ।
 नवमन्तु वनं नाम सर्वपातकनाशनम् ॥ ४१ ।

वनं विश्ववनं नाम दशमं देवपूजितम् ।
 तत्र गत्वा तु मनुजो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४२ ।
 एकादशन्तु भाण्डीरं योगिनां प्रियमुत्तमम् ।
 तस्य दर्शनमात्रेण नरो गर्भं न गच्छति ॥ ४३ ।
 भाण्डीरं समनुप्राप्य वनामां वनमुत्तमम् ।
 वासुदेवं ततो दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ४४ ।
 हन्दावनं द्वादशमं हृन्दया परिरक्षितम् ।
 मम चैव प्रियं भूमे महापातकनाशनम् ॥ ४५ ।
 हन्दावनञ्च गोविन्दं ये पश्यन्ति वसुन्धरे ।
 न ते यमपुरं यान्ति यान्ति पुण्यकृताङ्गतिम् ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे भगवन्नाम्ने मथुरातीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

एवंविधाञ्च मथुरां दृष्ट्वा तौ मुदमापतुः ।
 एवन्तु वसतस्तस्य राज्ञस्तत्र वसुन्धरे ।
 पप्रच्छ च तदा भार्या यद्गृह्यं पूर्वभाषितम् ॥ १ ।
 पुरस्थेन तदा राज्ञा वक्ष्यामि मथुराम्प्रति ॥

तंमे वद महाराज यज्ञोप्यं पूर्वभाषितम् ॥ २ ।
 राजाप्युवाच तां राक्षीं त्वयाप्युक्तं पुरा मम ।
 तद्वदस्व स्वकं गुह्यं पश्चादक्ष्याम्यहन्तव ॥ ३ ।
 इत्युक्त्वा पीवरी ज्ञात्वा प्रहस्य तु गुणालया ।
 प्रोवाच चैव राजानं मनसः प्रीतिकारणम् ॥ ४ ।
 अहन्तु पीवरी नाम गङ्गातीरनिवासिनी ।
 आगतेमां पुरीं द्रष्टुं कुमुदस्य तु हादशीम् ॥ ५ ।
 नावमारुह्य यान्तीह पतिता यमुनाजले ।
 सद्यः प्राणैर्वियुक्ता च तत्तीर्थस्य प्रभावतः ॥ ६ ।
 काशीराजपतेः कन्या जातास्मि वसुधाधिप ।
 त्वया विवाहिता राजन्न च मां विजहात् स्मृतिः ॥ ७ ।
 एतत्तीर्थप्रभावेण धर्मयुक्ता तथा नघ ।
 धारापतनके तीर्थे त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ॥ ८ ।
 एतच्छ्रुत्वा ततो राजा कथां प्राग्जन्मसम्भवान् ।
 स्वाज्ञाप्यकथयत्तस्यै यथा संयमने मृतः ॥ ९ ।
 एवं तौ मथुराम्नाप्य स्नात्वा यामुनतीर्थयोः ।
 मां पश्यन्ती नियमतस्तत्रैव निधनं गतौ ।
 मतौ सर्वपरित्यक्तौ गतौ मम सलोकताम् ॥ १० ।
 एतत्ते कथितं देवि आश्चर्यं यदभून्महत् ।
 त्यक्त्वा चात्मतनुं तीर्थे धारापतनसंज्ञके ।
 नाकलोकमवाप्नोति त्यक्तपापी न संशयः ॥ ११ ।
 यमुनेश्वरमुसास्य त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।

विष्णुलोकमवाप्नोति दिव्यमूर्त्तिश्चतुर्भुजः ॥ १२ ।
 धारापतनके स्नात्वा वैनाकलोके समीदते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १३ ।
 अतः परं नागतीर्थं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ।
 यत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ १४ ।
 घण्टाभरणकं तीर्थं सर्वपापप्रमोचनम् ।
 यस्मिन्स्नातो मरो याति सूर्यलोकं न संशयः ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १५ ।
 पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थानामुत्तमं तीर्थं ब्रह्मलोकेषु विश्रुतम् ॥ १६ ।
 तत्र स्नात्वा च पीत्वा च नियतो नियताशनः ।
 ब्रह्मणा समनुज्ञातो मम लोकं स गच्छति ॥ १७ ।
 सोमतीर्थे तु वसुधे पवित्रे यमुनाश्रसि ।
 यत्र मां पश्यते सोमो द्वापरे युगसंस्थिते ॥ १८ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत स्वकर्मपरिनिष्ठितः ।
 मीदते सोमलोके तु एवमेव न संशयः ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १९ ।
 सरस्वत्याश्च पतनं सर्वपापहरं शुभम् ।
 तत्र स्नातो नरो देवि अवर्णोऽपि यतिर्भवेत् ॥ २० ।
 पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि माथुरे मम मण्डले ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रोपोषितो नरः ।
 स्नानमात्रेण मनुजो मुच्यते ब्रह्महत्याया ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २१।२२ ।
 दशाश्वमेधमृषिभिः पूजितं सर्व्वदा मुदा ।
 तत्र ये स्नान्ति नियतास्तेषां स्वर्गो न दुर्लभः ॥ २३ ।
 मथुरापथिमे पार्श्वे सततमृषिपूजितम् ।
 ब्रह्मणा सृष्टिकाले तु मनसा निर्मितं पुरा ।
 मानसं नाम तीर्थन्तु ऋषिभिः पूजितं पुरा ।
 तत्र स्नाता दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ २४।२५ ।
 तीर्थन्तु विघ्नराजस्य पुण्यं पापहरं शुभम् ।
 तत्र स्नातात्मनुष्याश्च विघ्नराजो न पीडयेत् ॥ २६ ।
 अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां चतुर्थ्यान्तु विशेषतः ।
 तस्मिंस्तीर्थवरे स्नातं न पीडयति विघ्नराट् ॥ २७ ।
 विद्यारम्भेषु सर्व्वेषु यज्ञदानक्रियासु च ।
 अविघ्नं कुरुते तस्य सततं पार्व्वतीसुतः ।
 तत्राय मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।
 ततः परे कोटितीर्थं पवित्रं परमं स्मृतम् ।
 तत्र वै स्नानमात्रेण गवां कोटिफलं लभेत् ॥ २९ ।
 तथात्र* मुञ्चते प्राणां लोभमोहविवर्जितः ।
 सोमलोकमतिक्रम्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३० ।
 अतः परं शिवक्षेत्रमर्द्धकोशन्तु दुष्करम् ।
 तत्र स्थितो हरो देवो मथुरां रक्षते† सदा ॥ ३१ ।

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च माथुरं लभते फलम् ।
 अथाऽत्र मुच्यते प्राणात्मनो लोकं स गच्छति ॥ ३२
 इति वराहपुराणे यमुनातीर्थप्रभाववर्णनी नाम
 चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि सत्स्यलोके सुदुर्लभम्* ।
 अनन्तं विदितं तीर्थमचलं ध्रुवमव्ययम् ॥ १ ।
 तत्र नित्यं स्थितो देवि लोकानां हितकाम्यया ।
 मां दृष्ट्वा मनुजा देवि मुक्तिभाजो भवन्ति ते ॥ २ ।
 अग्रने विषुवे चैव तथा विष्णुपदीषु च ।
 अनन्तं तं समासाद्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३ ।
 अक्रूरेति च विख्यातं मम क्षेत्रं वसुन्धरे ।
 तत्र स्नात्वा महाभागे राहुयस्ते दिवाकरे ।
 राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ४ ।
 तीर्थराजं हि चाक्रूरं गुह्यानां गुह्यमुत्तमम् ।
 तत्स्नानात्फलमाप्नोति प्रयागस्नानजं फलम् ॥ ५ ।

* सत्स्यलोकेषु दुर्लभमिति (ग) ।

अस्मिंस्तीर्थे पुरावृत्तं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 नाम्ना तु सुधनो नाम मम भक्तः सदैव हि ।
 धनधान्यसमायुक्तः सुतयुक्तः* सदैव हि ॥ ६ ।
 बन्धुपुत्रकलत्रैश्च गृहे प्रीतिरनुत्तमा ।
 पुत्रदारसमेतस्य मयि भक्तिर्वसुन्धरे ॥ ७ ।
 गच्छन्ति दिवसास्तस्य मासाः संवत्सरास्तथा ।
 करोति गृहकृत्यानि धनोपायेन नित्यशः ।
 मानकूटं तुलाकूटं न करोति स कर्हिचित्† ॥ ८ ।
 एवञ्च वसतस्तस्य बहवो वत्सरा गताः ।
 नित्यकालञ्च कुरुते हरिपूजनमुत्तमम् ।
 पुष्पदीपप्रदानेन चन्दनेन सुगन्धिना ।
 उपहारेण दिव्येन धूपेन च सुगन्धिना ॥ ९ ।
 एकादश्यान्तु कुरुते पक्षयोरुभयोरपि ।
 उपवासं तु कुरुते रात्रौ जागरणं तथा ॥ १० ।
 स गच्छति यथाकालमक्रूरं तीर्थमुत्तमम् ।
 तत्रागत्य ममाग्रेऽसौ नृत्यते‡ शुभदर्शनः ॥ ११ ।
 सुधनस्तु बणिक्श्रेष्ठः कदाचिद्रात्रिजागरे ।
 गच्छमानो§ गृहीतस्तु चरणे ब्रह्मरक्षसा ॥ १२ ।
 कृष्णवर्णो महाकाय ऊर्ध्वकेशो भयङ्करः ।

* बन्धुयुक्तः सदैव हीति (ग) ।   † स कदाचिदिति (क), (ख) ।   ‡ नृत्यतीति
 साधु ।   § गच्छन्निति साधु ।

पादे गृहीत्वा वसुधे इदं वचनमब्रवीत् ॥ १३ ।

राक्षसोऽहं बणिक्श्रेष्ठ वसामि वनमाश्रितः ।

त्वामद्य भक्षयिष्यामि त्वंतिं यास्यामि शाश्वतीम् ॥ १४

सुधन उवाच ।

प्रतीक्षस्व क्षणं मेऽद्य* दास्यामि तव पुष्कलम् ।

भक्षयिष्यसि मे गात्रं मिष्टान्नपरिपोषितम् ॥ १५ ।

जागरं देवदेवस्य कर्तुमिच्छामि राक्षस ।

मम व्रतं सार्वकालं यज्जागर्मि हरेः पुरः ॥ १६ ।

तत्र जागरणं कृत्वा प्रभाते तव सन्निधौ ।

आगमिष्याम्यहं शीघ्रमादित्योदयनम्पति ॥ १७ ।

ततः खादिष्यसे† गात्रं विनिवृत्तस्य जागरात् ।

विष्णुतुष्ट्यै व्रतमिदमारब्धं सर्वकामदम् ॥ १८ ।

मा कुरु व्रतभङ्गं मे रक्षो नारायणस्य हि ।

जागरे विनिवृत्ते तु मां भक्षय यथेष्टितम् ॥ १९ ।

सुधनस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मरक्षः क्षुधाह्वितः ।

उवाच मधुरं वाक्यं बणिजं प्रति सादरम् ॥ २० ।

मिथ्या प्रभाषसे साधो त्वं पुनः कथमेष्यसि ।

को हि रक्षोमुखाद्गृष्टो मानुषो यो निवर्त्तते ॥ २१ ।

राक्षसस्य वचः श्रुत्वा स बणिग्ववाक्यमब्रवीत् ।

सत्यमूलं जगत्सर्वं सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

सिद्धिं लभन्ते सत्येन ऋषयो वेदपारगाः ॥ २२ ।
यद्यहश्च बणिक् पूर्वं कर्मणा न हि दूषितः ।
प्राप्तय मानुषो भावो विहितेनान्तरात्मना ।
शृणु मत्समयं रक्षो येनाहं पुनरागमम्* ॥ २३ ।
कृत्वा जागरणं तत्र नृत्यङ्गत्वा यथासुखम् ।
पुनरेष्याम्यहं रक्षो नासत्यं विद्यते मयि ॥ २४ ।
सत्येन दीयते कन्या सत्यं जल्पन्ति† ब्राह्मणाः ।
सत्यात्तीर्णा हि राजानः सत्येन वसुधा धृता ॥ २५ ।
स्वर्गमिच्छन्ति सत्येन मोक्षः सत्येन लभ्यते ।
सत्येन सूर्यस्तपति सोमः सत्येन राजते ॥ २६ ।
यमः सत्येन हरति सत्यादिन्द्रो विराजते ।
तत्सत्यं मम नश्येत्‡ यद्यहं नागमे§ पुनः ॥ २७ ।
परदारांस्तु यो गच्छेत्काममोहप्रपीडितः ।
तस्य पापेन लिप्येऽहं यदि नायामि ते पुनः ॥ २८ ।
यो वै रजस्वलाङ्गच्छेत्काममोहप्रपीडितः ।
तेन पापेन लिप्येऽहं¶ यदि नायामि ते पुरः ॥ २९ ।
दत्त्वा च भूमिदानं यो ह्यपकारङ्करोति च ।
तेन पापेन लिप्येऽहं॥ यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३० ।

* पुनरागमिष्यामीति साधु । † (ग) पुस्तकेऽतः परं सार्धं चरणपञ्चकं नास्ति ।

‡ नश्येदिति साधु । § नागच्छेयमिति साधु, एवं परत्रापि । ¶ लिप्येयमिति (ग) ।

॥ लिप्येयमिति (ग) ।

पूर्वं भुक्ता स्त्रियं यस्तु सुखमाप्स्य विद्वत्स्य च ।
 देशात्तां यदि चेज्जघातस्याघं मे भवत्वन्तम् ॥ ३१ ।
 पङ्क्तिर्भेदस्तु यः कुर्यादेकपङ्क्त्याश्रितां ध्रुवम् ।
 तस्य पापेन लिप्येऽहं नागन्ताः यदि ते पुरः ॥ ३२ ।
 अमावस्यां महारक्षः आडङ्गत्वा स्त्रियं व्रजेत् ।
 तेन पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३३ ।
 षष्ठ्याष्टमी त्वमावस्या उभे पक्षे चतुर्दशी ।
 अस्त्रातानां गतिं गच्छेम्ः यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३४ ।
 गुरोर्भातुः सुतस्यापि सख्युर्वे मातुलस्यं च ।
 व्यवस्यति च यन्नारीं यो मोहेन विमोहितः § ।
 अभिगच्छति मन्दात्मा तत्पापं मे भवेत्तदा ॥ ३५ ।
 राजपत्नीं ब्रह्मपत्नीं विधवां योऽभिगच्छति ।
 तस्य पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३६ ।
 यस्तु कन्यां सकृदृत्वा अन्यस्मै चेत्पुनर्ददेत् ॥ ।
 तेन पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३७ ।
 राजयाजकयाज्याय ये च वै ग्रामयाजकाः ।
 तेषां पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३८ ।
 ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरि भग्नव्रते यठे ।

० नागत इति क।, (ख) । + लिप्येयमिति (ग) । † गच्छेयमिति साधु ।
 § पित्र्यपत्नीं यो गच्छेन्मोहेन हि विमोहित इति (ग) । ॥ लिप्येयं यदि नाशामि
 तेऽनिकमिति (ग) । ॥ दद्यादिति साधु । ०० लिप्येयमिति (ग) । †† लिप्येय-
 मिति (ग) ।

यां गतिस्तां प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः । ३८ ।

वराह उवाच ।

सुधनस्य वचः श्रुत्वा सन्तुष्टो ब्रह्मराक्षसः ।

उवाच मधुरं वाक्यं गच्छ शीघ्रं नमोऽस्तु ते ॥ ४० ।

ब्रह्मराक्षसमुक्तोऽसौ बणिक् तु दृढनिश्चयः ।

पुनर्नृत्यति चैवाग्रे मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ ४१ ।

अथ प्रभातसमये नृत्यचित्तोऽतिकोविदः ।

पुनः पुनर्वै उच्चार्य नमो नारायणाय च ।

निवृत्ते जागरे सौऽथ कालिन्दीसलिलाप्रतः ।

दृष्ट्वा मां दिव्यरूपन्तु गतोऽसौ मथुरां पुरीम् ॥ ४२।४३ ।

दृष्ट्वाग्रे त्वहं तेन पुरुषो दिव्यरूपवान् ।

स च पृष्टो मया देवि क्व भवान्प्रस्थितो द्रुतम् ॥ ४४ ।

पुरुषस्य वचः श्रुत्वा सुधनो वाक्यमब्रवीत् ।

अहङ्गच्छामि त्वरितो ब्रह्मराक्षससन्निधौ ॥ ४५ ।

निवारयामास तदा न गन्तव्यं त्वयानघ ।

जीवतो धर्ममाहात्म्यं मृते धर्मः कुतो यशः ॥ ४६ ।

पुरुषस्य वचः श्रुत्वा स बणिग्वाक्यमब्रवीत् ।

तत्र सत्यं वदिष्यामि यास्येः राक्षससन्निधौ ॥ ४७ ।

आगतोऽहं महाभाग नर्त्तयित्वा यथासुखम् ।

विष्णवे लोकनाथाय आगतोऽहं हरिजागरात् ॥ ४८ ।

द्रुदं शरीरं मे रक्षो भक्षयस्व यथेक्षितम् ।
 यथान्यायं विधानेन यथा वा तव रोचते ॥ ४८ ।
 नोक्तपूर्वं मयाऽसत्यं कदाचिदपि राक्षसः ।
 तेन सत्येन मां भुङ्क्ष्व ब्रह्मराक्षस दारुण ॥ ५० ।
 बणिजस्तु वचः श्रुत्वा ततोऽसौ ब्रह्मराक्षसः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सुधनं तदनन्तरम् ॥ ५१ ।
 साधु तुष्टोऽस्मि भद्रन्ते सत्यं धर्मं च पालितः ।
 बणिक् त्वच्चातिविज्ञस्तु यस्य ते गतिरीदृशी ॥ ५२ ।
 जागरस्य समस्तस्य मम पुण्यं प्रयच्छ वै ।
 सत्यपुण्यप्रभावेण यथाहं मुक्तिमाप्नुयाम् ॥ ५३ ।

सुधन उवाच ।

नाहं दास्यामि ते पुण्यं नृत्यस्य नरभोजन ।
 अर्द्धं वाथ समस्तं वा प्रहरं चार्द्धमेव वा ॥ ५४ ।
 सुधनस्य वचः श्रुत्वा अब्रवीद्ब्रह्मराक्षसः ।
 एकनृत्यस्य मे पुण्यं ददः त्वं बणिजोत्तमः ॥ ५५ ।

सुधन उवाच ।

नाऽहं दास्यामि ते पुण्यं यथोक्तं समाचर ।
 केन त्वं कर्मदोषेण राक्षसत्वमुपागतः ।
 यत्ते गुह्यं महाभाग सर्व्वं तत्कथयस्व मे ॥ ५६ ।
 सुधनस्य वचः श्रुत्वा विहसित्वाणह राक्षसः ।

* तस्येति (ग) । † ददामीति (ग) । ‡ देहीति साधु । § बणिगत्तमेति साधु ।

किं त्वं माद्य विजानासि प्रतिवासी ह्यहं तव ।
 अग्निदत्तस्तु वै नाम छान्दसो ब्राह्मणोत्तमः ॥ ५७ ।
 द्रष्टृकांस्तु हरन्नित्यं परकीयांश्च सर्व्वदा ।
 मृतस्तु गृहकामेन राक्षसत्वमुपागतः ॥ ५८ ।
 मया त्वं हि यथाप्राप्त उपकारं कुरुष्व मे ।
 एकविश्रामपुण्यं मे देहि त्वं बणिजोत्तम ॥ ५९ ।
 कृपया तु समायुक्तो बणिग्वचनमब्रवीत् ।
 साधु राक्षस दत्तन्ते एकनृत्यं मया तव ।
 एकनृत्यप्रभावेण रौक्षसो मुक्तिमागतः ॥ ६० ।

वराह उवाच ।

सुधनस्तु ततो देवि विश्वरूपं जनार्दनम् ।
 अग्रतस्तु स्थितं देवं दृष्ट्वाऽसौ धरणीं गतः ॥ ६१ ।
 उवाच मधुरं वाक्यं देवदेवो जनार्दनः ।
 चतुर्भुजो दिव्यतनुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ६२ ।
 विमानवरमारुह्य मम लोकं व्रजस्व च* ।
 इत्युक्त्वा माधवो देवस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६३ ।
 सुधनः सशरीरोऽपि सकुटुम्बो दिवं ययौ ।
 विमानवरमारुह्य विष्णोर्लोकं जगाम ह ॥ ६४ ।
 एष तीर्थप्रभावो वै कथितस्ते वसुन्धरे ।
 अक्रूराश्च परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ।
 तस्य तीर्थप्रभावेण सुधनो मुक्तिमाप्तवान् ॥ ६५ ।

द्वादशी शकपक्षे तु कुमुदस्य च या भवेत् ।
 तस्मिन् स्नातस्य वसुधे राजसूयफलं भवेत् ॥ ६६ ।
 कार्तिकीं समनुप्राप्य तत्तीर्थं तु वसुन्धरे ।
 वृषोत्सर्गं नरः कुर्वंस्तारयेत्स्वकुलोद्भवान् ॥ ६७ ।
 आहं यः कुरुते सुभ्रु कार्तिक्यां प्रयतो नरः ।
 पितरस्तारितास्तेन सदैव प्रपितामहाः ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये अक्रुतीर्थप्रभावा नाम

षष्ठपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

वत्सक्रीडनकं नाम तीर्थं वक्ष्ये परं* मम ।
 तत्र रक्तशिलावडं रक्तचन्दनभूषितम् ।
 स्नानमात्रेण तत्रैव वायुलोकं व्रजेन्नरः ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोके महीयते ॥ १।२ ।
 पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 अस्ति भाण्डीरकं नाम यत्तीर्थं परमुत्तमम् ।
 शालैस्तालैश्च तरुभिस्तमालैरर्जुनैस्तथा ।

इन्द्रुदैः पीलुकैश्चैव करीरैरक्तपुष्पकैः ॥ ३।४ ।
 तस्मिन् भाण्डीरके स्नातो नियतो नियताशनः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्त इन्द्रलोकं स गच्छति ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकश्च गच्छति ॥ ५ ।
 पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि क्षेत्रं हन्दावनं मम ।
 तत्राहं क्रीडयिष्यामि गोभिर्गोपालकैः सह ।
 रम्यञ्च* सुप्रतीतश्च देवदानवदुर्लभम् ॥ ६ ।
 तत्र कुण्डे महाभागे बहुगुल्मलतावृते ।
 तत्र स्नानम्पकुर्वीत एकरात्रोषितोनरः ।
 गन्धर्वैरप्सरोभिश्च क्रीडमानः स मोदते ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकश्च गच्छति ॥ ७।८ ।
 पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि महापातकनाशनम् ।
 तत्र हन्दावने तीर्थे यत्र केशी निपातितः ।
 तीर्थं शतगुणं† पुण्यं यत्र केशी निपातितः ।
 केश्यः शतगुणं पुण्यं यत्र विश्रमते हरिः ।
 तस्माच्छतगुणम्पुण्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ८।१० ।
 तत्रापि च विशेषोऽस्ति केशीतीर्थे वसुधरे ।
 तस्मिन्पिण्डप्रदानेन गयातुल्यफलं भवेत् ।
 स्नाने दाने तथा होमे अग्निष्टोमफलम्वेत्‍‡ ॥ ११ ।
 सूर्यतीर्थेषु वसुधे द्वादशादित्यसंज्ञके ।

कालियो रमते तत्र कालिन्याः सलिले शुभे ॥ १२ ।
 कालियो दमित*स्तत्र आदित्याः स्थापिता मया ।
 वरं वृणुध्वं भद्रं वो यही मनसि वर्त्तते ॥ १३ ।

आदित्या जघुः ।

वरं ददासि नो देव वराह्यं यदि वा वयम् ।
 अस्मिंस्तीर्थवरे स्नानमस्माकं सम्प्रदीयताम्† ॥ १४ ।
 आदित्यानां वचः श्रुत्वा क्रीडां कृत्वा वसुन्धरे ।
 स्नानमात्रेण तत्रैव मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १५ ।
 उत्तरे हरिदेवस्य दक्षिणे कालियस्य तु ।
 अनयोर्देवयोर्मध्ये ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये मथुराप्रादुर्भावी नाम

षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

यमुनापारमुल्लङ्घ्य तत्रैव च महामुने ।
 मलयार्ज्जुनकं तीर्थं कुण्डं तत्र च विद्यते ॥ १ ।

* आदित्योदमित इति (क), (ख) । † सम्प्रदायितमिति (क), (ख) ।

पर्यस्तं तत्र शकटं भिन्नभाण्डकुटीघटम् ।
 तत्र स्नानोपवासाभ्यामनन्तं फलमश्रुते ॥ २ ।
 द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य ज्यैष्ठमासे वसुन्धरे ।
 तत्र स्नानेन दानेन महापातकनाशनम् ॥ ३ ।
 ज्यैष्ठस्य शुक्लद्वादश्यां स्नात्वा सुनियतेन्द्रियः ।
 मथुरायां हरिं दृष्ट्वा प्राप्नोति परमाङ्गतिम् ॥ ४ ।
 यमुनासलिले स्नातः शुचिर्भूत्वा जितेन्द्रियः ।
 समभ्यर्च्य च्युतं सम्यक् प्राप्नोति परमाङ्गतिम् ॥ ५ ।
 अपि चाम्रत्कुले जातः कालिन्दीसलिले प्लुतः ।
 अर्चयिष्यति गोविन्दं मथुरायामुपोषितः ।
 इति गायन्ति पितरः परलोकगताः* सदा ॥ ६ ।
 ज्यैष्ठमासे तु द्वादश्यां समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।
 धन्योऽसौ पिण्डनिर्वापं यमुनायां करिष्यति ॥ ७ ।
 तत्रैव तु महातीर्थे वने बहुलसंज्ञके ।
 तत्र स्नातो नरो देवि रुद्रलोके महीयते ॥ ८ ।
 चैत्रमासे तु द्वादश्यां शुक्लपक्षे वसुन्धरे ।
 तत्र स्नातो नरो याति मम लोकं न संशयः ॥ ९ ।
 अस्ति भाण्डद्वन्द्वं नाम परपारेषु दुर्लभम् ।
 दृश्यन्तेऽहरहस्तत्र आदित्याः शुभकारिणः ॥ १० ।
 तत्र चार्कस्थले कुण्डे स्नानं यः कुरुते नरः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोकं* व्रजेन्नरः ,
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ११
 अर्कस्थलसमीपे तु कूपस्तु विमलादकम् ।
 सप्तसामुद्रकं नाम देवानामपि दुर्लभम् ॥ १२ ।
 तत्र स्नानेन वसुधे स्वच्छन्दगमनालयः ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १३ ।
 तत्र वीरस्थलं नाम क्षेत्रं गुह्यं परं मम ।
 आसन्नसलिलञ्चैव पद्मात्पलविभूषितम् ॥ १४ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः ।
 स मत्प्रसादात्सुश्राणि वीरलोके महीयते ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १५ ।
 कुशस्थलञ्च तत्रैव पुण्यं पापहरं शुभम् ।
 तत्र स्नातो नरो देवि ब्रह्मलोके महीयते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १६ ।
 तत्र पुष्पस्थलं नाम शिवक्षेत्रमनुत्तमम् ।
 तत्र स्नानेन मनुजः शिवलोके महीयते ॥ १७ ।
 एते पञ्चस्थलाख्याताः† महापापविनाशनाः ।
 तेषु स्नानेषु वसुधे ब्रह्मणा सह मोदते ।
 तत्र गोपीश्वरीनाम महापातकनाशनः ॥ १८ ।
 कृष्णस्य रमणार्थं हि सहस्राणि च षोडश ।

गोप्योरूपाणि चक्रे च तत्र क्रीडनके हरिः ॥
 यदा बालेन कृष्णेन भग्नार्जुनयुगं तथा ।
 शकटञ्च तदा भिन्नं घटभाण्डकुटीरकम् ॥ १८।२० ।
 ताभिस्तत्रैव गांविन्दं क्रीडन्तश्च यदृच्छया ।
 परिष्वज्य* हि धर्मेण व्याजेन च सुगोपितम् ।
 मातलिस्तत्र चागत्य देवैरुक्तं यथादितम् ।
 गोपवेशधरं देवमभिषेकञ्चकार ह । २१।२२ ।
 आनीय सप्त कलशावर्त्तापधिपरिष्णुतान् ।
 गोपीमण्डलपातनं स्नापितं हेमकुण्डलः ।
 गोप्यो गायन्ति नृत्यन्ति कृष्ण कृष्ण इति ब्रुवन्† ॥ २३ ।
 तत्र गोपीश्वरं देवं मातलिः स्थाप्य‡ पूजितम् ।
 कूपञ्च स्थापयामास माङ्गल्यैः कलशैः§ शुभैः ।
 सप्तसामुद्रिकं नाम कूपन्तु विमलोदकम् ॥ २४ ।
 देवस्याग्रे तु वसुधे गोपा यस्य महात्मनः ।
 पितरश्चापि नन्दन्ति पानीयं पिण्डमेव च ॥ २५ ।
 सप्तसामुद्रिके कूपे यः श्राद्धं सम्प्रदास्यति ।
 पितरस्तारितास्तेन कुलानां सप्तसप्ततिः ॥ २६ ।
 सोमवारे त्वमायां वै पिण्डदानङ्करोति यः ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति कीटिवर्षशतान्मूलम् ॥ २७ ।
 गोविन्दस्य च देवस्य तथा गोपीश्वरस्य च ।

* परिष्वक्तमिति (ग) । † ब्रुवत्य इति साधु । ‡ स्थापयित्वेति साधु । § कवचै-
 रिति (ग) ।

मध्ये तु मरणं यस्य गच्छत्येति समं कताम् ।
 तथा बहुलकदस्य गोविन्दस्यैव मधुतः ।
 तद्वद्व्यालमायास्य गोपीयस्यैव मधुतः ॥ २८।२८ ।
 एतेषु स्नानदानेन पिण्डपातेन भाभिनि ।
 नरस्तारयते पुंसां दय पूर्वाभ्यापरां ॥ २९ ।
 एषु स्नातो नरोदेवि देवेषु सह मोदते ।
 तत्राऽय मुञ्चते प्राणात्मन लोकं स गच्छति ॥ ३० ।
 वसुपत्नं महातीर्थं पुण्यं परममत्तमम् ।
 मथुरादक्षिणे पार्श्वे क्षेत्रं फाल्गुनकं तथा ।
 तत्र स्नात्वा च पीत्वा च परलोकं महीयते ॥ ३१ ।
 तत्र फाल्गुनके चैव तीर्थे परमदुर्लभे ।
 वृषभाञ्जनकं नाम क्षेत्रं मे दुर्लभं महत् ॥ ३२ ।
 तत्राभिषेकं यः कुर्यात्स देवैः सह मोदते ।
 तत्र यो मुञ्चते प्राणात्मन लोकं स गच्छति ॥ ३३ ।
 अस्ति तालवनं नाम धेनुकासुररक्षितम् ।
 मथुरापश्चिमे भागे अदूरादर्ज्योजनम् ॥ ३४ ।
 तत्र कुण्डं स्वच्छजलं नीलोत्पलविभूषितम् ।
 तत्र स्नानेन दानेन वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥ ३५ ।
 अस्ति सम्पीठकं नाम अस्मिन् क्षेत्रे परं मम* ।
 तत्र कुण्डं विशालाक्षि प्रसन्नसलिलं शुभम् ॥ ३६ ।

* (क), (ग) पुस्तकयोरेव तीर्थमृषिवर्णार्थितमिति पाठोऽस्ति, तत्र चातः परं चरण-
चतुष्टयं नास्ति ।

तत्र स्नानं च ये कुर्युरेकरात्राविता नराः ।
 अग्निष्टोमफलञ्चैव लभन्ते नात्र संशयः ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।
 देवकीगर्भसम्भूतो* वसुदेवगृहे शुभे ।
 तत्र पुण्येन हि मया रविराराधितः शुभः ।
 लब्धः प्राप्नो मया पुत्रो रूपवांस गुणान्वितः ॥ ३९ ।
 तत्रैवं तु ततो दृष्टः पद्महस्तो दिवाकरः ।
 मासि भाद्रपदे देवि तिग्मतेजा विभावसुः ।
 सप्तम्यां कृष्णपक्षस्य रविस्तिष्ठति सर्व्वदा ॥ ४० ।
 तस्मिन्नहनि यः स्नानं कुर्यात्कुण्डे समाहितः ।
 न तस्य दुर्लभं लोके सर्व्वदाता दिवाकरः ॥ ४१ ।
 आदित्येऽहनि सम्प्राप्ते सप्तम्यान्तु वसुन्धरे ।
 नरो वाप्यथवा नारी प्राप्नोत्यविकलम्फलम् ॥ ४२ ।
 तत्रैव तु तपस्तप्तं राज्ञा शान्तनुना पुरा ।
 आदित्यन्तु पुरः स्थाप्य† प्राप्नो भीष्मो महाबलः ॥ ४३ ।
 शान्तनुः प्राप्य तं पुत्रं गतोऽसौ हस्तिनापुरम् ।
 तत्र स्नानेन दानेन वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥ ४४ ।

इति बराहपुराणे मयुरामाहात्म्ये सप्तपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

* देवकीगर्भसम्भूत इति पाठः सर्व्वत्र वर्त्तते, देवकीगर्भजातेन इति कृते तु सम्यक्
 भवति । † स्थापयित्वेति साधु ।

अष्टापञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

विंशतिर्योजनानान्तु माथुरं मम मण्डलम् ।
यत्र तत्र नरः स्नातोमुच्यते सर्व्वक्लिप्तिषैः ॥ १ ।
वर्षाकाले तु स्नातव्यं यत्र स्नानन्तु हर्षदम् ।
पुण्यात्पुण्यतरञ्चैव माथुरे मम मण्डले ॥ २ ।
सप्तद्वीपेषु तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।
मथुरायां गमिष्यन्ति प्रसुप्ते तु सदा मयि ॥ ३ ।
सुप्तोत्थितं तु दृष्ट्वा मां मथुरायां वसुन्धरे ।
ते नरा मां प्रपश्यन्ति सर्व्वकालं न संशयः ॥ ४ ।
सुप्तोत्थितन्तु वसुधे दृष्ट्वा मे मुखपङ्कजम् ।
सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव मुच्यते ॥ ५ ।
मथुरावासिनो लोकाः सर्व्वे ते मुक्तिभाजनाः ॥ ६ ।
मथुरां समनुप्राप्य दृष्ट्वा देवन्तु केशवम् ।
स्नात्वा पुनस्तु कालिन्यां मम लोके महीयते ।
स तत्फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ॥ ७ ।
प्रदक्षिणीकृतो येन मथुरायान्तु केशवः ।
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥ ८ ।
वृत्तपूर्णेन पात्रेण समग्रेण च वाससा ।
केशवस्याग्रतो दत्त्वा दीपकन्तु वसुन्धरे ।
पञ्चयोजनविस्तारमायामं पञ्चविस्तरम् ।

दीपमालासमाकीर्णं विमानं लभते नरः ॥ ८।१० ।
 सर्व्वकामसमृद्धं तदप्सरोगणसेवितम् ।
 रम्यमालासमाकीर्णं भोगाक्यं सर्व्वकामिकम् ।
 समारोहति वै नित्यं प्रभामण्डलमण्डितम् ॥ ११ ।
 ये देवा ये च गन्धर्वाः सिद्धाश्चारणपन्नमाः ।
 तं स्पृहन्ति सदा देवि पुण्यमस्ति कृतश्रुवि ॥ १२ ।
 यदि कालान्तरे पुण्यं हीयतेऽस्य पुरा कृतम् ।
 सतां पुण्यगृहे देवि जायते मानवो हि सः ॥ १३ ।

धैरय्युवाच ।

क्षेत्रं हि रक्षते* देव कस्त्विदं पापनाशनम् ।
 पशुभूतपिशाचैश्च रक्षोभूतविनायकैः ।
 एवमादिभिराकृष्टन्तक्षेत्रं फलदं भवेत् ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

मत्क्षेत्रं ते न पश्यन्ति मत्प्रभावात्कदाचन ।
 न विकुर्व्वन्ति ते दृष्ट्वा मत्पराणां हि देहिनाम् ॥ १५ ।
 रक्षार्थं हि मया दत्ता दिक्पालास्तु वरानने ।
 लोकपालास्तु चत्वारस्तीर्थं रक्षन्ति ये सदा ॥ १६ ।
 पूर्वां रक्षति इन्द्रस्तु यमो रक्षति दक्षिणाम् ।
 पश्चिमां रक्षते नित्यं वरुणः पाशभृत्स्त्रियम् ॥ १७ ।
 उत्तरान्तु कुवेरस्तु महाबलपराक्रमः ।

* रक्षतीति साधु, एवं परत्र ।

मध्यान्तु रक्षते नित्यं शिवो देव उमापतिः ॥ १८ ।
 मथुरायां गृहं यन्म प्रासादकुरुते नरः ।
 चतुर्भुजन्तु विज्ञेयो जीवन्मुक्ता न संग्रयः ॥ १९ ।
 मथुराया महाभागे कुण्डे च विमलोदके ।
 गम्भीरे सर्व्वदा देवि तिष्ठते च चतुर्भुजः ॥ २० ।
 तत्र मुञ्चेत यः प्राणाग्न्वान्कृत्वा वसुन्धरे ।
 वैष्णवं लोकमासाद्य क्रीडते स सुखादिव ॥ २१ ।
 तत्रैव तु सदासुर्य्यं कथ्यमानं मया शृणु ।
 यदुच्यते वै सुश्रोणि कुण्डे तु विमलोदके ॥ २२ ।
 हेमन्ते तु भवेच्छोणं शीतलङ्घीष्णके भवेत् ।
 तेजसा मम सुश्रोणि तुषारसदृशोपमम् ॥ २३ ।
 न वर्द्धते च वर्षासु ग्रीष्मे चापि न हीयते ।
 एतच्च महदासुर्य्यं तस्मिन्कुण्डे परं मम ॥ २४ ।
 पदे पदे तीर्थफलं मथुरायां वसुन्धरे ।
 तत्र तत्र नरः स्नातो मुच्यते सर्व्वपातकैः ॥ २५ ।
 वर्षासु स्थूलतीर्थेषु स्नातव्यन्तु प्रयत्नतः ।
 कूपे ऋदे देवखातेः गतेषु च नदीषु च ॥ २६ ।
 प्रवाहेषु च दिव्येषु नदीनां सङ्गमेषु च ।
 वर्षासु सर्व्वतः स्नायाद्यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ २७ ।

* तिष्ठतीति साधु । + स्थलीतीर्थेति (क), (ख) । † ऋदेषु देवखाने-
 ष्विति (ग) ।

अस्ति चेन्न परं दिव्यं मुचुकुन्दन्तु नामतः ।
 मुचुकुन्दः स्वपितृव दानवासुरपातनः ॥ २८ ।
 तत्र कुण्डे नरः स्नात्वा प्राप्नोत्यभिमतं फलम् ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २९ ।
 इहजन्मकृतं पापमन्यजन्मकृतञ्च यत् ।
 तत्सर्वं नश्यते शीघ्रङ्गीर्त्तनात्केशवस्य तु ॥ ३० ।
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैर्भक्तिर्यस्य जनार्दने ।
 नरके पाच्यमानस्य गतिर्देवि जनार्दनः ॥ ३१ ।
 कृत्वा प्रदक्षिणं दैवि विश्रामं कुरुते तु यः ।
 नारायणसमीपन्तु साऽनन्तफलमश्नुते ॥ ३२ ।
 सुप्तोत्थितं हरिं दृष्ट्वा मथुरायां वसुन्धरे ।
 न तस्य पुनरावृत्तिर्जायते स चतुर्भुजः ॥ ३३ ।
 कुमुदस्य तु मासस्य नवम्यान्तु वसुन्धरे ।
 प्रदक्षिणीकृत्य वसुधां* सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३४ ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च गोघ्नो भग्नव्रतस्तथा ।
 मथुरान्तु परिक्रम्य पूतो भवति मानवः ॥ ३५ ।
 अष्टम्यां प्राप्य मथुरां दन्तधावनपूर्वकम् ।
 ब्रह्मचर्येण तां रात्रिङ्कृतसङ्कल्पमानसः ॥
 धौतवस्त्रस्तु सुस्नातो मौनव्रतपरायणः ।

* सर्वत्रैव एषः पाठो दृश्यते, परमत्र कुन्दोदीपः । प्रदक्षिणीकृत्य धरामिति पाठे

प्रदक्षिणन्तु कुर्वीत सर्वपातकनाशनम्* ॥ ३६।३७ ।
 प्रदक्षिणां क्रियमाणं† मन्योयः स्पृशते‡ नरः ।
 सर्वकामानवाप्नोति नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ३८ ।
 मथुरायां नरो गत्वा दृष्ट्वा देवं स्वयम्भुवम् ।
 प्रदक्षिणायां यत्पुण्यं तत्पुण्यं लभते नरः ॥ ३९ ।
 देवस्याग्रे तु वसुधे कूपन्तु विमलादकम् ।
 पितरश्चाभिनन्दन्ति पानीयं पिण्डमेव च ॥ ४० ।
 चतुःसामुद्रिकं नाम त्रिलोकेषु च विश्रुतम्§ ।
 तत्र स्नातो नरो भद्रे देवैश्च सह मोदते ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ४१ ।

इति वराहपुराणे मथुरातोयप्रादुर्भावा नाम

अष्टापञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनपञ्च्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतं सुबहुशो देव तीर्थानां गुणविस्तरम् ।
 प्रोच्यमानन्तु पुण्याख्यं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन* ॥ १ ।

* सर्वपातकगद्वर्थ इति (ग) । † प्रदक्षिणं हि कुर्वाणमिति साधु । ‡ स्पृश
 तीति साधु । § कूपं लोकेषु विश्रुतमिति (ग) ।

न दानैर्न तपोभिश्च न यज्ञैस्तादृशं फलम् ।
 भूमेः प्रदक्षिणायाश्च यादृशं तीर्थसेवया ॥ २ ।
 भुवश्च चतुरन्तायास्तीर्थप्रक्रमणं हरे ।
 सर्व्वतीर्थाभिगमनमस्ति दुर्गतं नृणाम् ॥ ३ ।
 अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र येन सम्यगवाप्यते ।
 प्रसादसुमुखो भूत्वा तत्सर्व्वं कथयस्व मे ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

भद्रे शृणु महत्पुण्यं पृथिव्यां सर्व्वतोदिशम् ।
 परिक्रम्य यथाध्वानं प्रमाणगणितं शुभम्* ॥ ५ ।
 भूम्याः परिक्रमे सम्यक् प्रमाणयोजनानि च ।
 षष्टिकोटिसहस्राणि षष्टिकोटिशतानि च ॥ ६ ।
 तीर्थान्येतानि देवाश्च तारकाश्च नभस्तले ।
 गणितानि समस्तानि वायुना जगदायुषा ॥ ७ ।
 ब्रह्मणा लोमशेनैव नारदेन ध्रुवेण च ।
 जाम्बवतीशपुत्रेण रावणेन हनूमता ।
 एतैरनेकधा देवैः ससागरवना मही ।
 क्रमिता बलिना चैव बाह्यमण्डलरेखया ॥ ८ ।
 अन्तरा भ्रमणेनैव सुग्रीवेण महात्मना ।
 तथा च पूर्वं देवेन्द्रैः पञ्चभिः पाण्डुनन्दनैः ।
 योगसिद्धैस्तथा कैश्चिन्मार्कण्डेयमुखैरपि ।

* परिक्रम्य यथाध्वानं पृथिव्यां सर्व्वतोदिशमिति कश्चित्पाठः ।

क्रमिता न क्रमिष्यन्ति न पूर्वे नापरे जनाः ॥ १०।११
 अल्पसत्त्वबलोपेतैः प्राणिभिश्चाल्पबुद्धिभिः ।
 मनसाऽपि न शक्यन्ते गमनस्य च का कथा ॥ १२ ।
 सप्तद्वीपे च तीर्थानां भ्रमणाद्यत्फलं भवेत् ।
 प्राप्यते चाधिकं तस्मान्मथुरायाः परिक्रमे ॥ १३ ।
 मथुरां समनुप्राप्य यस्तु कुर्यात्प्रदक्षिणम् ।
 प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसन्धरा ॥ १४ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सर्वकामानभीप्सुभिः ।
 कर्त्तव्या मथुराम्प्राप्य नरैः सम्यक् प्रदक्षिणा ॥ १५ ।

धरण्युवाच ।

यथाविधानक्रमणं मथुरायामवाप्यते ।
 प्रदक्षिणाफलं सम्यगनुक्रमविधिं वद ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

पुरा सप्तर्षिभिः पृष्टो ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 इदमेव पुरा प्रोक्तं यथा त्वं पृष्टवान्मम ॥ १७ ।
 श्रुत्वा सर्वपुराणोक्तं तीर्थानुक्रमणं परम् ।
 पृथिव्याश्चतुरन्तायास्तथा तद्वक्तुमुद्यतः ॥ १८ ।
 सर्वदेवेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ।
 सर्वदानेषु यत्प्राक्तमिष्टापूर्त्तेषु चैव हि ॥ १९ ।
 यत्फलं लभ्यते विप्रास्तस्माच्छतगुणोत्तरम् ।
 प्रक्रमाम्मथुरायाम् सत्यमेतद्वदामि वः ॥ २० ।
 इत्युक्त्वा ऋषयो जग्मुरभिवाद्य स्वयम्भुवम् ।

आगत्य मथुरां देवीमाश्रमांश्चक्रतुर्द्विजाः ।
 ध्रुवेण सहिता आसन्कामयानास्तु तद्दिनम् ॥ २१ ।
 कुमुदस्य तु मासस्य नवम्यां शुक्लपक्षके ।
 मथुरोपक्रमं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्यं नाम

*ऊनषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अष्टम्यां मथुरां प्राप्य कार्तिकस्यासिते नरः ।
 स्नात्वा विश्रान्तितीर्थे तु पितृदेवार्चने रतः ॥ १ ।
 विश्रान्तिदर्शनं कृत्वा दीर्घविष्णुञ्च केशवम् ।
 प्रदक्षिणायाः सम्यग्वै फलमाप्नोति मानवः ॥ २ ।
 उपवासरतः सम्यगल्पमेध्याशनोऽथवा ।
 दन्तकाष्ठञ्च सायाह्ने कृत्वा शुद्धार्थमात्मनः ॥ ३ ।
 ब्रह्मचर्येण तां रात्रिं कृत्वा सङ्कल्पमानसः ।
 धीतवस्त्रेण सुस्नातो मौनव्रतपरायणः ॥ ४ ।
 तिलाक्षतकुशान् गृह्य* पितृदेवार्थमुद्यतः ।

* चरतुरिति (क), (ख), अत्र इयमपि आर्षम्, चक्रुश्चेदवा साधु ।

* गृहीतेति साधु ।

दीपहस्तो वनङ्गत्वा आत्तो विश्रान्तिजागरे ॥ ५ ।
 यथानुक्रमणस्तैश्च ध्रुवाद्यैर्ऋषिभिः कृतम् ।
 एवं परम्परायातं क्रमणीयं नरोत्तमैः ॥ ६ ।
 प्रदक्षिणावर्त्तमानो नरो भक्तिसमन्वितः ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधफलं लभेत्* ॥ ७ ।
 एवं जागरणं कृत्वा नवम्यां नियतः शुचिः ।
 ब्रह्मे मुहूर्त्ते सम्प्राप्ते ततो यात्रामुपक्रमेत्† ॥ ८ ।
 तथा प्रारभयेद्यात्रां यावन्नोदयते‡ रविः ॥ ९ ।
 प्रातःस्नानं तथा कुर्यात्तीर्थं दक्षिणकोटिके ।
 प्रक्षाल्य पादावाचम्य हनूमन्तं प्रसादयेत् ॥ १० ।
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं कुमारं ब्रह्मचारिणम् ।
 विज्ञाप्य सिद्धिकर्त्तारं यात्रासिद्धिप्रदायकम् ।
 यस्य संस्मरणादेव सर्वे नश्यन्त्युपद्रवाः ॥ ११ ।
 यथा रामस्य यात्रायां सिद्धिस्ते सुप्रतिष्ठिता ।
 तथा परिभ्रमन्नेऽद्य भवान्सिद्धिप्रदो भव ॥ १२ ।
 इति विज्ञाप्य विधिवद्धनूमन्तं गणेश्वरम् ।
 दीपपुष्पोपहारैस्तु पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ १३ ।
 तथैव पद्मनाभन्तु दीर्घविष्णुं भयापहम् ।
 विज्ञाप्य सिद्धिकर्त्तारं देव्यश्च§ तदनन्तरम् ।
 दृष्ट्वा वसुमतीं देवीं तथैव ह्यपराजिताम् ।

* लभेतेति साधु । † उपक्रमेतेति साधु । ‡ उदयतीति साधु । § देवीरिति
 साधु, एवं परत्र गृहदेवीः, वासुदेवीरिति साधु ।

पायुधागारसंस्थाञ्च नृणां सर्वभयापहाम् ॥
 कंसवासनिकां तद्वदौघसेनाञ्च* चर्चिकाम् ।
 वधूतीञ्च तथा देवि† दानवक्षयकारिणीम् ।
 जयदां देवतानाञ्च मातरो‡ देवपूजिताः ।
 गृहदेव्योवास्तुदेव्यो दृष्ट्वानुज्ञाप्य निर्गमेत्§ ॥ १४।१५।१६।१७।
 मौनव्रतधरो गच्छेद्यावद्वक्षिणकोटिके ।
 प्राप्य स्नात्वा पितॄंस्तर्प्य॥ दृष्ट्वा देवं प्रणम्य च ।
 नत्वा गच्छेद्विष्णुवासां देवि॥ कृष्णमुपूजिताम् ॥ १८ ।
 बालक्रीडनरूपाणि कृतानि सह गोपकैः ।
 यानि तीर्थानि तान्येव स्थापितानि महर्षिभिः ।
 स्थातिङ्गतानि सर्वाणि सर्वपापहराणि च ॥ १९ ।
 वत्सयुत्रं ततो गच्छेत्सर्वपापहरं परम् ।
 अर्कस्थलं** वीरस्थलं कुशस्थलमनन्तरम् ॥ २० ।
 पुण्यस्थलं महास्थलं महापापविनाशनम्†† ।
 पञ्चस्थलानि तत्रैव सर्वपापहराणि च ॥
 येषां तु दर्शनादेव ब्रह्मणा सह मोदते ।
 शिवं सिद्धमुखं दृष्ट्वा स्थलानां फलमाप्नुयात् ॥ २१।२२ ।
 हयमुक्तिं ततो गच्छेत्सिन्दूरं ससहायकम् ।
 श्रूयते चात्र ऋषिभिर्गाथा गीता पुरातना‡‡ ॥ २३ ।

* औघसेनीन्विति (ग) । † तथा देवीमिति (ग) । ‡ मातृरिति साधु ।

§ निर्गच्छेदिति साधु । ॥ तर्पयित्वेति साधु । ॥ देवीमिति (ग) । ** अर्कस्थलमिति

(क), (ख) । †† महापातकनाशनमिति (ग) । ‡‡ पुरातनीति साधु ।

अश्वारुढेन तेनैव यचेयं समनुस्थिता ।

अश्वोमुक्तिं गतस्तत्र सहायसहितः सुखम् ॥ २४ ।

राजपुत्रः स्थितस्तत्र यानयात्रा न मुक्तिदा ।

तस्माद्यानैश्च यात्रा च न कर्त्तव्या फलेच्छया ॥ २५ ।

तस्मिंस्तीर्थे तु तं दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ।

कुण्डं शिवस्य विख्यातं तत्र स्नानफलं महत् ॥ २६ ।

मल्लिकादर्शनं कृत्वा कृष्णस्य जयदं शुभम् ।

ततः कदम्बखण्डस्य गमनात्किञ्चिमाप्नुयात् ॥ २७ ।

चर्चिका योगिनी तत्र योगिनीपरिवारिता ।

कृष्णस्य रक्षणार्थं हि स्थिता सा दक्षिणां दिशम् ॥ २८ ।

अस्पृश्या चास्पृशा चैव मातरी लोकपूजितौ* ।

बालानां दर्शनं ताभ्यां महारक्षाङ्गरिष्यति ॥ २९ ।

वर्षखातं ततो गत्वा कुण्डं पापहरम्परम् ।

गत्वा स्नात्वा पितृस्तर्प्य† सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३० ।

क्षेत्रपालं ततो गत्वा शिवं भूतेश्वरं हरम् ।

मथुराक्रमणं तस्य जायते सफलं तथा ॥ ३१ ।

कृष्णक्रीडासेतुबन्धं महापातकनाशनम् ।

बालानां क्रीडनार्थं च कृत्वा देवो गदाधरः ।

गोपकैः सहितस्तत्र क्षणमेकं दिने दिने ।

तत्रैव रमणार्थं हि नित्यकालं स गच्छति ॥ ३२।३३ ।

बलिङ्गदञ्च* तत्रैव जलक्रीडाकृतं शुभम् ।
 यस्य सन्दर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३४ ।
 ततः परञ्च कृष्णेन कुक्कुटैः क्रीडनकृतम् ।
 यस्य दर्शनमात्रेण चण्डोऽपि गतिमाप्नुयात् ॥ ३५ ।
 स्तम्भोच्चयं सुशिखरं सौरभैः ससुगन्धिभिः ।
 भूषितं पूजितं तत्र कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ ३६ ।
 तस्य प्रदक्षिणकृत्वा परिपूज्य प्रयत्नतः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं व्रजेत्तु सः† ॥ ३७ ।
 वसुदेवेन देवक्यां गर्भस्य रक्षणाय च‡ ।
 कृतमेकान्तशयनं महापातकनाशनम् ॥ ३८ ।
 ततो नारायणस्थानं प्रविशेन्मुक्तिहेतवे ।
 परिक्रम्य ततो देवान्नारायणपुरोगमान् ॥ ३९ ।
 दृष्ट्वा ततः सुविज्ञाप्य गणं विधिविनायकम् ।
 कुण्डिकां वामनाञ्चैव ब्राह्मण्यौ कृष्णपालिते ॥ ४० ।
 अनुज्ञाय ततः स्थानं द्रष्टुङ्गर्त्तेश्वरं शिवम् ।
 दृष्टमात्रेण तत्रैव यात्राफलमवाप्यते ॥ ४१ ।
 महाविद्येश्वरी देवी आरत्नं पापकं हरेत्§ ।
 रक्षणार्थं हि क्षेत्रस्य यात्रायाः सिद्धिदां नृणाम् ।
 प्रभामल्लीञ्चना तत्रैव दृष्ट्वा कामानवाप्नुयात् ॥ ४२ ।

* बालङ्गदमिति (क), (ख) । † व्रजेन्नर इति (ग) । ‡ गर्भसंरक्षणाय चेति (ग) ।

§ आरत्नं परमं हरेरिति (ग) । ॥ प्रभालल्लिमिति (ग) ।

महाविद्येश्वरी देवी कृष्णरक्षार्थमुद्यता ।

नित्यं सन्निहिता तत्र सिद्धिदा पापनाशिनी ॥ ४३ ।

कृष्णेन बलभद्रेण गोपैः कंसं जिवांसुभिः ।

सङ्केतकङ्कतं तत्र मन्त्रनिश्चयकारकम् ॥ ४४ ।

तदा संकेतकैः सा च सिद्धा देवी प्रतिष्ठिता ।

सिद्धिप्रदा भोगदा च तेन सिद्धेश्वरी स्मृता ।

सङ्केतकेश्वरी चैव दृष्ट्वा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४५ ।

तत्र कुण्डं स्वच्छजलं महापातकनाशनम् ॥ ४६ ।

ततो दृष्ट्वा महादेवं गोकर्णेश्वरनामतः ।

यस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४७ ।

सरस्वतीं नदीं दृष्ट्वा ततो भद्राणि पश्यति ।

विघ्नराजं ततो गच्छेद्गणेशं विघ्ननायकम् ।

सर्वसिद्धिप्रदं रम्यं दर्शनाच्च फलं लभेत् ॥ ४८ ।

गङ्गा साध्वी च तत्रैव महापातकनाशिनी ।

दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा तथा ध्यात्वा सर्वकामान् समश्नुते ॥ ४९ ।

महादेवमुखाकारं नाम्ना रुद्रमहालयम् ।

क्षेत्रपन्तं परं दृष्ट्वा क्षेत्रवासफलं लभेत् ।

तस्मादुत्तरकोटिञ्च दृष्ट्वा देवङ्गणेश्वरम् ॥ ५० ।

द्यूतक्रीडा भगवता कृता गोपजनैः सह ।

नानावद्वासरूपेण जिता गोप्यो धनानि च ॥ ५१ ।

गोपैरानीय ताश्चैव कृष्णाय च निवेदिताः ।

गोपालकृष्णगमनं महापातकनाशनम् ॥ ५२ ।

समंस्तं बालचरितं भ्रमणं च यथासुखम् ।
 कृतं तत्र यथारूपं यद्रूपञ्च यथा तथा ।
 ऋषिभिः सेवितं ध्यातं विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ ५३ ।
 ततो गच्छेन्महातीर्थं विमलं यमुनाभसि ।
 स्नात्वा पीत्वा पितृस्तर्प्य नाम्ना रुद्रमहालयम् ।
 गार्ग्यतीर्थं महापुण्ये नरस्तत्र तथा क्रमेत्* ॥ ५४ ।
 भद्रेश्वरे महातीर्थं सोमतीर्थं तथैव च ।
 स्नात्वा सोमेश्वरं देवं दृष्ट्वा यात्राफलं लभेत् ॥ ५५ ।
 सरस्वत्याः सङ्गमे* च देवर्षिपितृमानवान् ।
 सन्तर्प्य विधिवद्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५६ ।
 घण्टाभरणके तद्वत्तथा गरुडकेगवे ।
 धारालोपनके तद्वद्वैकुण्ठे खण्डवेलके ॥ ५७ ।
 मन्दाकिन्याः संयमने असिकुण्डे तथैव च ।
 गोपानां तीर्थके चैव तथैव मुक्तिकेश्वरे ॥ ५८ ।
 बैलक्ष्णगरुडे चैव महापातकनाशने ।
 तीर्थान्येतानि पुण्यानि यथा विश्रान्तिसंज्ञकम् ॥ ५९ ।
 एषु तीर्थेषु क्रमितो भक्तिमांश्च जितेन्द्रियः ।
 देवान् पितृन्समभ्यर्च्य ततो देवं प्रसादयेत् ॥ ६० ।
 अविमुक्तेश्च देवेश सप्तर्षिभिरनुष्टुत ।
 मथुराक्रमणीयं मे सफलं स्यात्तवाज्ञया ॥ ६१ ।
 इत्थिवं देवदेवेशं विज्ञाय क्षेत्रपं शिवम् ।

विश्रान्तिसंज्ञके स्नानकृत्वा च पिष्टतर्पणम् ॥ ६२ ।

गतश्रमम्परिक्रम्य स्तुत्वा दृष्ट्वा प्रणम्य च ।

सुमङ्गलां ततो गच्छेद्यात्रासिद्धिं प्रसादयेत् ॥ ६३ ।

सर्वमङ्गलमङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।

यात्रेयं त्वत्प्रसादेन सफला मे भवत्विति ॥ ६४ ।

पिप्पलादेश्वरं देवं पिप्पलादेन पूजितम् ।

विश्रान्तस्तु परिक्रम्य त्रातस्तत्र महातपाः ॥ ६५ ।

उपलिप्य ततस्तस्य शीर्षोपरि महच्छिवम् ।

स्वनान्ना विहितं स्थाप्य* तदा यात्राफलं लभेत् ॥ ६६

कर्कोटकं तथा नागं महादुष्टनिवारणम् ।

दृष्ट्वा गच्छेत्ततो देवीं या कृष्णेन विनिर्मिता ॥ ६७ ।

कंसभेदं प्रथमतः श्रुतं यत्र कुमन्वितम् ।

सुखवासञ्च वरदङ्गणस्याक्लिष्टकर्मणः ।

सुखासीनञ्च तत्रैव स्थापितं शकुनाय वै ॥ ६८ ।

स्वानुकूलो स्वरोयत्र प्रवेशे दक्षिणः स्वनः ।

ध्याता स्वभावे कृष्णेन स्वसा सातिसुखप्रदा ॥ ६९ ।

भयार्त्तेन च कृष्णेन ध्याता देवी च चण्डिका ।

स्थापिता सिद्धिदा तत्र नाम्ना चार्त्तिहरा ततः ।

दृष्ट्वा सर्वार्त्तिहरणं यस्या देव्या सुखी नरः ॥ ७० ।

अगोचरं शुभतरं शकुनार्थञ्च याचतः ।

कृष्णस्य कंसघातार्थं सम्भूता सा तथोत्तरे ॥ ७१ ।

तां दृष्ट्वा मनुजः कामान्सर्वा निष्ठानवाप्नुते ॥ ७२ ।
 वज्राननं ततो ध्यात्वा कृष्णो मल्लजिघांसया ।
 निहत्य मल्लान् पश्चाद्वि वज्राननमकल्पयत् ।
 वाञ्छितार्थफलञ्चक्रे कृष्णेनास्य मनोरथान् ॥ ७३ ।
 यस्यै यस्यै देवतायै तस्यै तस्यै ददौ मखम् ।
 उपयाचितन्तु माङ्गल्यं सर्वपापहरं शुभम् ॥ ७४ ।
 कृष्णस्य बालचरितं महापातकनाशनम् ।
 सूर्यं तं वरदं देवं माथुराणां कुलेश्वरम् ।
 दृष्ट्वा तत्रैव दानञ्च दत्त्वा यात्रां समापयेत् ॥ ७५ ।
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा नवम्यां शुक्लकौमुदे ।
 सर्वं कुलं समादाय विष्णुलोके महीयते ॥ ७६ ।
 क्रमतः पदविन्यासाद्यावन्तः सर्वतोदिशः ।
 तावतः कुलसम्भूताः सूर्ये तिष्ठन्ति शाश्वते ॥ ७७ ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च चौरा भग्नव्रताश्च ये ।
 अगम्यागमने शीलाः क्षेत्रदारापहारकाः ।
 मथुराक्रमणं कृत्वा विपाप्मानो भवन्ति ते ॥ ७८ ।
 अन्यदेशागतो दूरात्परिभ्रमति यो नरः ।
 तस्य सन्दर्शनादन्ये पूताः स्युर्विगतामयाः ॥ ७९ ।
 श्रुतं यैश्च विदूरस्थैः कृतयात्रं नरं नरैः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते यान्ति परमम्पदम् ॥ ८० ।

इति वराहपुराणे मथुरापरिक्रमप्रादुर्भावे

•षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

ये धर्मविमुखा मूढाः सर्वज्ञानविवर्जिताः ।

का गतिः कृष्ण तेषां हि विदिता नरके सुरैः ॥ १ ।

अमुक्त्वा नारकं दुःखं सुकृतैः पश्यदैर्नृणाम् ।

प्रयान्ति कर्मणा येन तमुपायं ब्रवीहि मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

सर्वधर्मविहीनानां पुरुषाणां दुरात्मनाम् ।

नरकार्त्तिहरा देवी मथुरा पापघातिनी ॥ ३ ।

मथुरावासिनो ये च तीर्थानाञ्चापसेवकाः ।

वनानां दर्शको वाथ मथुराक्रमकोऽपि वा ॥

एषां मध्ये कृतं यैश्च एकञ्च शतमोजसा ।

न ते नरकभोक्तारः स्वर्गभाजो भवन्ति ते ॥ ४ । ५ ।

प्रथमं मधुवनं नाम द्वितीयं तालमेव च ।

वनं कुन्दवनञ्चैव तृतीयं वनमुत्तमम् ॥ ६ ।

चतुर्थं काम्यकवनं वनानां वनमुत्तमम् ।

पञ्चमम्बहुवनं नाम षष्ठं भद्रवनं स्मृतम् ॥ ७ ।

सप्तमन्तु वनं भूमे खादिरं लोकविश्रुतम् ।

महावनं चाष्टमन्तु सदैव च मम प्रियम् ॥ ८ ।

लोहार्गलवनं नाम नवमं पातकापहम् ।

वनं विल्ववनं नाम दशमं देवपूजितम् ॥ ९ ।

एकादशन्तु भाण्डीरं हादशं वृन्दकावनम्* ।
 एतानि ये प्रपश्यन्ति न ते नरकभोगिनः ॥ १० ।
 यथाक्रमेण ये यात्रां वनानाञ्च जितेन्द्रियाः ।
 करिष्यन्ति वरारोहे इन्द्रलोकं व्रजन्ति ते ॥ ११ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये देववनप्रभावी नाम

एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 चक्रतीर्थे पुरा वृत्तं मथुरायां तथोत्तरे ॥ १ ।
 महागृहोदयं नाम जम्बूद्वीपस्य भूषणम् ।
 तस्मिन् पुरवरे दिव्ये ब्राह्मणो वसते* शुभे ॥ २ ।
 कन्यां सपुत्रमादाय ब्राह्मणो वेदपारगः ।
 शालिग्रामं महापुण्यमगच्छद्ब्राह्मणोत्तमः ॥ ३ ।
 तत्रासौ वासमकरोत्पुण्यसेवी जितेन्द्रियः ।
 तीर्थसेवी च स्नायी च† देवतादर्शने रतः ॥ ४ ।

* वृन्दावनमिति (क), (ख), तत्र वृन्दीदीपः ।

• वसतीति साधुः । † तीर्थसेवी स्नानपर इति (ग) ।

तत्र सिद्धेन संयासी ब्राह्मणस्याभवत्तदा ।
 स सिद्धो वसते नित्यं कल्पग्रामे च सर्व्वदा ।
 गच्छतेः सर्व्वकालन्तु शालिग्रामे वसुन्धरे ॥ ५ ।
 स तेन सह सङ्गत्य कान्यकुब्जनिवासिना ।
 कल्पग्रामविभूतिञ्च नित्यकालमवर्णयत् ॥ ६ ।
 कल्पग्रामविभूतिञ्च श्रुत्वा स मुनिसत्तमः ।
 गमने बुद्धिरुत्पन्ना ततः सिद्धमयाचत ॥ ७ ।
 मित्रत्वं वर्त्तते सिद्ध नयस्वात्मनिवेशने ।
 ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा सिद्धो वचनमब्रवीत् ॥ ८ ।
 तत्र सिद्धा हि गच्छन्ति ते न तत्र गतिर्भवेत् ।
 प्रार्थनाद्ःखलाभन्तु शृणु वै ब्राह्मणात्तम ॥ ९ ।
 आत्मयोगबलेनैव चलिष्यामि सपुत्रकः ।
 दक्षिणे तु करे गृह्य ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 वामे च तु करे गृह्य तस्य पुत्रं महामतिम् ।
 उत्पपात तदा सिद्धो गृहीत्वा ब्राह्मणात्तमौ ॥ १० ।
 कल्पग्रामे तु तौ मुक्तौ पितापुत्रौ वसुन्धरे ।
 तत्र तौ वसतोनित्यं कल्पग्रामे द्विजात्तमौ ॥ ११ ।
 तत्र कालेन महता रुग्देहे चाभवत्तदा ।
 रुजा तु पीड्यमानः स दशमीञ्च दशाङ्गतः ॥ १२ ।
 मर्त्तुकामो द्विजवरो निरीक्ष्य सुतमुत्तमम् ।
 उवाच पुत्रं धर्म्मात्मा मरणे समुपस्थिते ।

गङ्गातीरे च मां पुत्रं नय त्वं मा विलम्बय ॥ १३ ।
 तेन पुत्रेण नीतोऽसौ गङ्गातीरे महामुनिः ।
 रुरोद पुत्रम् तदा पितृस्नेहसमन्वितः ॥ १४ ।
 वेदाध्ययनशीलः स पितृभक्त्या नियन्वितः ।
 वसतस्तस्य वै तत्र कालोजातो महामतेः ॥ १५ ।
 कल्पग्रामे तदा सिद्धस्तस्य कन्या सुमध्यमा ।
 वरमन्वेषयन्ती सा न प्राप्तम् तया मतः ॥ १६ ।
 कदाचिद्दैवयोगेन कान्यकुब्जनिवासिनः ।
 गृहे प्रविष्टो विप्रः स भोजनार्थं महामतिः ॥ १७ ।
 पृष्टोऽसौ ब्राह्मणो भद्रे क्व भवांस्त्वमिहागतः ।
 स सर्वं कथयामास यथावृत्तं दृढव्रतः ॥ १८ ।
 दिव्यज्ञानेन तं ज्ञात्वा पूजयामास तं द्विजः ।
 पूजयित्वा यथान्यायङ्गन्यां तस्मै ददौ तदा ॥ १९ ।
 श्वशुरस्य गृहे नित्यं भोजनं कुरुते द्विजः ।
 वसते पितृसान्निध्ये प्रतिचारी स पुत्रकः ॥ २० ।
 काले भगवतस्तस्य अतिक्षीणः पिता तदा ।
 तं दृष्ट्वा क्षीणतां प्राप्तं श्वशुरं पर्यपृच्छत ॥ २१ ।
 स्वामिन्पितुर्मे मरणं भविष्यति वदस्व माम् ।
 जामातृवचनं श्रुत्वा प्रहस्य श्वशुरोऽब्रवीत् ॥ २२ ।
 शूद्रान्नं भक्षितं तेन नित्यकालं द्विजोत्तम ।
 तस्य चाहारदोषेण मृत्युर्दूरङ्गतः पितुः ॥ २३ ।
 पादयोर्विद्युते तच्च शूद्रान्नञ्च पितुस्तव ।

जान्वीरुद्धं न विद्येत शूद्राक्षद्विजोत्तम ।
 शूद्राक्षेन विहीनस्य तस्य मृत्युर्भविष्यति ॥ २४ ।
 श्वशुरस्य तु वचनं पितुरग्रे न्यवेदयत् ।
 तस्य पुत्रस्य वचनं श्रुत्वात्मानं विगर्हयत्* ॥ २५ ।
 ततः प्रभाते विमले उदिते च दिवाकरे ।
 पितुः समीपात्स गतः श्वशुरस्य निवेशनम् ॥ २६ ।
 गते पुत्रे पिता तस्य रुजा अत्यन्तपीडितः ।
 दुःखेन पीडितः क्षीणो मर्त्युकामो द्विजोत्तमः ।
 गङ्गातीरात्समुत्तिष्ठन्दिशः सर्वा विलोकयन् ।
 सन्निधावुपलं दृष्ट्वा गृहीतं तेन तत्पदा ॥ २७ । २८ ।
 चूर्णयामास तौ पादौ पीडया माहितोद्विजः ।
 ततः प्राणान् परित्यज्य गताऽसौ कालवर्त्तनम् ॥ २९ ।
 स्नात्वा भुक्त्वा ततो गत्वा प्रेक्ष्य तं पितरं मृतम् ।
 गतसंज्ञञ्च पितरं दृष्ट्वा स क्रुद्धे भृशम् ॥ ३० ।
 रुदित्वा सुचिरङ्कालं शास्त्रं दृष्ट्वा व्यचिन्तयत् ।
 संस्कारयोग्यता नास्ति इत्येव पुनरब्रवीत् ॥ ३१ ।
 सर्पशृङ्गिहतानाञ्च दंष्ट्रिविप्रहतस्य च ।
 आत्मनस्त्यागिनश्चैव आपस्तम्बाऽब्रवीदिदम् ॥ ३२ ।
 आत्मघाती नरः पापी नरके पच्यते चिरम् ।
 प्रायश्चित्तं विधीयते न दद्याच्चोदकक्रियाम् ।
 अहो देवं सुबलवर्त्यैरुपन्तु निरर्थकम् ॥ ३३ ।

तस्य पुत्तो महाभागे गतः श्वशुरमन्दिरम् ।

तं दृष्ट्वा श्वशुरोदीनमिदं वचनमब्रवीत् ।

ब्रह्महत्या तु ते जाता गच्छ त्वञ्च यथेक्षितम् ॥ ३४ ।

श्वशुरस्य वचः श्रुत्वा जामाता वाक्यमब्रवीत् ।

न मया ब्राह्मणवधः कदाचिदपि कारितः ।

केन दापेण मे सिद्धं ब्रह्महत्याफलं महत् ॥ ३५ ।

जामातुर्वचनं श्रुत्वा श्वशुरोवाक्यमब्रवीत् ।

पितुस्त्वया वधापायाविनिर्द्दिष्टश्च पुत्रक ।

तेन दापेण विप्रपै ब्रह्महत्याफलं तव ॥ ३६ ।

आसन्नशयनाच्चैनं भोजनात्कथनादिषु ।

संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

तस्मान्मम गृहे नास्ति वासस्ते हि द्विजोत्तम ॥ ३७ ।

श्वशुरस्य वचः श्रुत्वा जामाता वाक्यमब्रवीत् ।

किं मया वद कर्त्तव्यं त्वया त्यक्तेन सुव्रत ॥ ३८ ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।

कल्पग्रामम्परित्यज्य मथुरां याहि सुव्रत ।

नान्यत्र तव संशुद्धिः कदाचित्पितृघातिनः ॥ ३९ ।

कल्पग्रामं परित्यज्य तत्क्षणादेव निःसृतः ।

ततः कालेन महता सम्प्राप्तो मथुरां पुरीम् ।

ब्राह्मणेभ्यो वह्निःस्थाने नित्यन्तु वसते द्विजः ॥ ४० ।

कन्यापुरनिवासी तु कुशिकोऽथ नराधिपः ।

तस्य सत्रं नित्यकालं मथुरायां प्रवर्त्तते ॥ ४१ ।

द्वे सहस्रे तु विप्राणां तस्य सत्रे च भुञ्जते ।
 ब्राह्मणानां सदोच्छिष्टं ततश्चोदरते तु सः ॥ ४२ ।
 चक्रतीर्थं समासाद्य स्नानं स कुरुते सदा ।
 न भिक्षां कुरुते तत्र भोजनार्थं न गच्छति ॥ ४३ ।
 ततः कालेन महता विन्ताभूच्छशुरस्य च ।
 दिव्यज्ञानेन तत्सर्वं ज्ञात्वा जामातृचेष्टितम् ।
 स्वां सुतां चादयामास गच्छ तां मथुरां पुरीम् ।
 भोजनं गृह्य तत्रैव गच्छ त्वं भर्तृसन्निधौ ॥ ४४ ।
 दिव्यज्ञानेन च तदा नित्यं सा भर्तृसन्निधौ ।
 दिने दिने गच्छति सा भर्तृभोजनकारणात् ।
 दिवसस्यावमाने तु भोजनं गृह्य गच्छति ॥ ४५ ।
 भोजनं कुरुते नित्यं प्रियादत्तं वसुन्धरे ।
 पात्रं निःक्षिप्य कुण्डे तु सत्रे वसति सर्वदा ॥ ४६ ।
 एवं निवसतस्तस्य वर्षाद्विन्तु गतं तदा ।
 ततः कालेन महता तैः पृष्टः स द्विजोत्तमः ।
 कुत्र सन्तिष्ठसे नित्यं भोजनं कुरुषे कुतः ॥ ४७ ।
 कथयामास वृत्तान्तं तं सर्व्वञ्चात्मनो हि सः ।
 ते श्रुत्वा ब्राह्मणाः सर्व्वे एकीभूता वसुन्धरे ।
 इदमूचुस्ततो विप्राः शुद्धोऽसीति द्विजम्प्रति ॥ ४८ ।
 चक्रतीर्थप्रभावेण पापान्मुक्तः सनातनः ।
 अस्माकं वचनाच्चैव पुनः सिद्धोऽसि वै द्विज ॥ ४९ ।
 ब्राह्मणानां वचः श्रुत्वा स द्विजो हृष्टमानसः ।

स्नानार्थन्तु ततः स्थानाच्चक्रतीर्थं समागतः ॥ ५० ।
 गते तस्मिंस्तस्य भार्या भिक्षामादाय चागता ।
 सा तु हृष्टेन मनसा भर्तारं वाक्यमब्रवीत् ।
 भोजनं कुरु मे दत्तं हत्या लक्ष्यामि ते गता ॥ ५१ ।
 प्रियावचनमाकर्ण्य भर्ता वचनमब्रवीत् ।
 पुनराभाषितं भद्रे* यदिदभाषितं त्वया ॥ ५२ ।
 भर्तुर्वचनमाकर्ण्य पत्नी वचनमब्रवीत् ।
 न त्वं सभाषितः पूर्वं ब्रह्महत्यासमन्वितः ।
 चक्रतीर्थप्रभावेण मुक्तोऽसि द्विजसत्तम ॥ ५३ ।
 उत्तिष्ठ क्रान्त गच्छाव कल्पग्रामं सुशीभितम् ।
 तथा सार्धं जगामाथ कल्पग्रामं द्विजोत्तमः ॥ ५४ ।
 भद्रेश्वरनिमित्तं हि द्रव्यञ्च कथितं शुभम् ।
 नित्यञ्च भुञ्जते यत्र पात्रं द्रव्यसमर्पितम् ।
 दृष्ट्वा भद्रेश्वरे देवं चक्रतीर्थे फलं लभेत्† ॥ ५५ ।
 कल्पग्रामाच्छतगुणं चक्रतीर्थं वसुन्धरे ।
 अहोरात्रोपवासेन मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ५६ ।
 कल्पग्रामेण किं तस्य वाराणस्याञ्च वा शुभे ।
 मथुरान्तु समासाद्य यः कश्चिन्म्रियते भुवि ।
 अपि कीटः पतङ्गी वा जायते स चतुर्भुजः ॥ ५७ ।

इति बराहपुराणे चक्रतीर्थप्रभाषी नाम

द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* पुनराभाष्यतां भद्रे इति कृते तु सम्यगर्थसङ्गतिर्भवति । † भवेदिति (क.), (ख.) ।

चयःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

वैकुण्ठतीर्थमासाद्य यहत्तं हि पुरातनम् ॥ १ ।

मिथिलायांः पुरी रम्या जनकेन च पालिता ।

मिथिलावासिनो लोकास्तोर्थयात्रां समागताः ॥ २ ।

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राद्यापि वसुन्धरे ।

स्नात्वा सौकरवे तीर्थे आयाता मथुरां पुरीम् ॥ ३ ।

तेषाञ्च भक्तिरुत्पन्ना मथुराम्प्रति सुन्दरि ।

वैकुण्ठतीर्थमासाद्य सर्वे ते मनुजाः स्थिताः ॥ ४ ।

तेषान्तु ब्राह्मणः कश्चिद्ब्रह्महत्यासु चिह्नितः ।

रुधिरस्य हि धारा च स्रवन्ती तस्य हस्ततः ॥ ५ ।

प्रत्यक्षा दृश्यते सर्वैर्ब्रह्महत्यास्वरूपिणी ।

सर्वतीर्थप्लुतस्यापि ब्राह्मणस्य हि सा तदा ॥ ६ ।

न गता पूर्वमेवासीद्वैकुण्ठे स्नानमाचरत् ।

न सा वै दृश्यते धारा ततस्ते विस्मयङ्गताः ॥ ७ ।

किमेतत्किमिति प्राहुर्धारां प्रति वसुन्धरे ।

देवोब्राह्मणरूपेण लोकान्सर्वान्हि पृच्छति ॥ ८ ।

केन कारणदोषेण धारा त्यक्ता गता द्विजम् ।

तत्सर्वं कथयामासुर्ब्राह्मणस्य विचेष्टितम् ॥ ९ ।

वैकुण्ठे तु* निमग्नाऽयं ब्रह्महत्या गता ततः ।

विष्णो नात्र कर्त्तव्यस्तीर्थस्येदं महत्फलम् ॥ १० ।

इत्युक्तस्तैर्देवदेवस्तत्रैवान्तरधीयत ।

एषः प्रभावस्तीर्थस्य वैकुण्ठस्य वसुन्धरे ॥ ११ ।

वैकुण्ठतीर्थे यः स्नाति मुच्यते सर्वपातकैः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १२ ।

सूत उवाच† ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि असिकुण्डेऽतिपुण्यदे ।

नाम्ना गन्धर्वकुण्डन्तु तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ १३ ।

तत्र स्नातो नरो देवि गन्धर्वैः सह मोदते ।

तत्र यो मुच्यते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १४ ।

विंशतिर्योजनानान्तु माथुरं मम मण्डलम् ।

इदं पद्मं महाभागे सर्वेषां मुक्तिदायि च ॥ १५ ।

कर्णिकायां स्थितोदेवि केशवः केशनाशनः ।

कर्णिकायां मृता ये तु तेऽमरा मुक्तिभागिनः ॥ १६ ।

तत्र मध्ये मृता ये तु तेषां मुक्तिर्वसुन्धरे ‡ १७ ।

पश्चिमेन हरिन्देवं गोवर्द्धननिवासिनम् ।

दृष्ट्वा तं देवदेवेशं किं मनः परितप्यते‡ ॥ १८ ।

* वैकुण्ठेऽतीति (ग) । † सूत उवाचेति सार्वत्रिकः पाठः परमेष न सङ्गच्छते पूर्वती-
ऽविच्छिन्ने वराहवाक्प्रसङ्गे स्थिते सूतवचनस्याप्रसङ्गतत्वात्, वक्ष्यमाणानां मम लोकं स
गच्छतीत्यादि वचनानामसम्बद्धत्वाच्च । अतीऽत्र वराह उवाच इति सम्यक् सम्भाव्यते ।
‡ परितप्यतीति चेत्साधु ।

उत्तरेण तु गोविन्दं दृष्ट्वा देवं परं शुभम् ।
 नासौ पतति संसारे यावदाभूतसंप्रवम् ॥ १९ ।
 विश्रान्तिसंज्ञके देवं पूर्वपत्रे व्यवस्थितम् ।
 यं दृष्ट्वा तु नरो याति मुक्तिं नास्त्यत्र संशयः ॥ २० ।
 दक्षिणेन तु मां विद्धि प्रतिमां दिव्यरूपिणीम् ।
 महाकायां सुरूपाञ्च केशवाकारसन्निभाम् ।
 तां दृष्ट्वा मनुजो देवि ब्रह्मणा सह मोदते ॥ २१ ।
 कृते युगे तु राजासीन्माध्याता नाम नामतः ।
 तेनाहन्तोषितो देवि भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ २२ ।
 तस्य तुष्टेन हि मया प्रतिमेयं समर्पिता ।
 तेनेयं पूजिता नित्यमात्ममुक्तिमभीप्सता ॥ २३ ।
 यदा तु मथुराम्नाप्य लवणोऽयं निपातितः ।
 तदैव प्रतिमा दिव्या मथुरायां व्यवस्थिता ॥ २४ ।
 पुण्येयं प्रतिमा दिव्या तैजसा दिव्यरूपिणी ।
 कपिलो नाम विप्रर्षिर्मम भक्तिपरायणः ॥ २५ ।
 मनसा निर्मिता तेन वाराही प्रतिमा शुभा ।
 कपिला ध्यायते* नित्यमर्चति स्म दिने दिने ॥ २६ ।
 इन्द्रेणाराधितो देवि कपिलो मुनिसत्तमः ।
 तस्य प्रीतो ददौ देवं वराहं दिव्यरूपिणम् ॥ २७ ।
 देवे लब्धे तु वाराहे शक्रो हर्षसमन्वितः ।
 ध्यायति† स्म सदा देवं पूजाङ्गत्वा हि भक्तितः ।

इन्द्रेण तु तदा प्राप्तं दिव्यं ज्ञानमनुत्तमम् ॥ २८ ।
ततः कालेन महता रावणो नाम राक्षसः ।
इन्द्रलोकङ्गतः सोऽथ स्वर्गं जेतुं महाबलः ॥ २९ ।
शक्रेण सह सङ्गम्य ततो युद्धं प्रवर्तितम् ।
रावणेन जिता देवाः शक्रश्चैव महाबलः* ।
बहुा चेन्द्रं महाबाहुं शक्रस्य भवनङ्गतः ॥ ३० ।
प्रविश्य रावणस्तत्र गृहे रत्नविभूषिते ।
दृष्ट्वा कपिलवाराहं शिरसा धरणीं गतः ।
तेन सम्मोहितो देवि रावणो नाम राक्षसः ॥ ३१ ।
त्रातुमर्हसि मे देव धरणीधर माधव ।
दामोदर हृषीकेश हिरण्याक्षविदारण ॥ ३२ ।
वेदगर्भं नमस्तेऽस्तु वासुदेव नमोऽस्तु ते ।
कूर्मरूपं नमस्तेऽस्तु नारायण नमोऽस्तु ते ॥ ३३ ।
मत्स्यरूपधरं देवं मधुकैटभनाशिनम् ।
निरीक्षितुं न शक्नोमि प्रष्टुञ्चैव गुणव्रतः† ॥ ३४ ।
देवदेव नमस्तुभ्यं भक्तानामभयप्रद ।
मम त्वं भक्तिनम्रस्य प्रसादं कुरु सर्वदा ॥ ३५ ।
इति सुतो रावणेन देवदेवो जगत्पतिः ।
सौम्यरूपोऽभवद्देवो लोकनाथो जनार्दनः ॥ ३६ ।

* शक्रश्चैव महाबलमिति बहुषु पाठः, तत्र तथाविधपराभवेण शक्रस्यापि क्लीवत्वं जातमिति च सूच्यते । • † न सुव्रत इति (ग) ।

सन्निधानमनुप्राप्य पुष्पकारोहणीत्सुकः ।
 तदुद्धर्तुं न शक्नोति रावणी विस्मयङ्गतः ॥ ३७ ।
 शङ्करेण पुरा सार्द्धं कैलासस्तु मयोद्धृतः ।
 देव त्वं स्वल्पकायोऽसि नाहमुद्धरणक्षमः ॥ ३८ ।
 प्रसीद देवदेवेश सुरनाथ नमोऽस्तु ते ।
 अहं त्वां नेतुमिच्छामि पुरीं लङ्कामनुत्तमाम् ॥ ३९ ।

वराह उवाच ।

अवैश्वोऽसि रक्षस्त्वं कुतोभक्तिस्तुवेदगी ।
 कपिलस्य वचः श्रुत्वा रावणोवाक्यमब्रवीत् ।
 त्वद्दर्शनात्समुत्पन्ना भक्तिरव्यभिचारिणी ।
 महात्मत्वां नयिष्यामिः देवदेव नमोऽस्तु ते ॥ ४०।४१
 भक्तिमुदहतस्तस्य लघुवेपोऽभवत्तदा ।
 पुष्पके तु समारोप्य देवं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 आनयामास लङ्कायां स्थापयित्वा स्वके गृहे ।
 तदा स्थितोऽहं लङ्कायां रावणेन प्रपूजितः ॥ ४२।४३ ।
 अयोध्याधिपतीरामो हन्तुं राक्षसपुङ्गवम् ।
 गतोऽसौ विक्रमेणैव हत्वा राक्षसपुङ्गवम् ।
 विभीषणश्च लङ्काया आधिपत्येऽभिषेचितः ।
 विभीषणेन रामस्य सर्वस्वञ्च निवेदितम् ॥ ४४।४५ ।

राम उवाच ।

अनेन नास्ति मे कार्यं तव रक्षो विभीषण ।

देवो मे दीयतां रक्षः शक्रलोकाद्य आगतः ।
 अहन्यहनि पूजामि* देवं वाराहरूपिणम् ॥ ४६ ।
 अयोध्यायाञ्च नेष्यामि त्वया दत्तं हि राक्षस ।
 ततः समर्पयामाम कपिलं दिव्यरूपिणम् ॥
 पुष्पके तु समारोप्य नीतवान्नगरीं प्रति ।
 अयोध्यायां स्थापयित्वा पूजयामास तं तदा ॥ ४७।४८ ।
 गतं वर्षसहस्रन्तु दगोत्तरमतःपरम् ।
 लवणस्य वधार्थं हि शत्रुघ्नं प्रेषयत्तदा† ।
 कृतप्रणामः शत्रुघ्नी राघवाय महात्मने ।
 चतुरङ्गबलोपेतो जगाम मथुराम्प्रति ॥ ४९ ।
 गत्वा तु राक्षसश्रेष्ठं लवणं रौद्ररूपिणम्‡ ।
 घातयित्वा तु शत्रुघ्नः प्रविश्य मथुरां पुरीम् ।
 ब्राह्मणान्स्थापयित्वा तु मया तुल्यान्महौजसः ।
 षड्विंशतिसहस्राणि वेदवेदाङ्गपारगान् ॥ ५०।५१ ।
 अनृचो माथुरो यत्र चतुर्वेदस्तथापरः ।
 एकस्मिन्भोजिते विप्रे कीटिर्भवति भोजिताः ॥ ५२ ।
 लवणस्य यथा वृत्तं कथितं ते वसुन्धरे ।
 लवणस्य वध्रं श्रुत्वा राघवो वाक्यमब्रवीत् ।
 वरं वरय शत्रुघ्न यत्ते मनसि रोचते ॥ ५३ ।
 राघवस्य वचः श्रुत्वा शत्रुघ्नो वाक्यमब्रवीत् ।

यदि तुष्टोऽसि मे देव वराहो यदि वाप्यहम् ।
 दीयतां मम देवोऽयं यदि मे वरदो भवान् ॥ ५४ ।
 शत्रुघ्नस्य वचः श्रुत्वा राघवोवाक्यमब्रवीत् ।
 नय शत्रुघ्न देवं त्वं दिव्यं वाराहरूपिणम् ॥ ५५ ।
 धन्याऽसौ मण्डली लोके धन्या सा मथुरा पुरी ।
 धन्यास्ते माथुरा लोकाः कपिलं पश्यते* सदा ॥ ५६ ।
 दृष्टः स्पृष्टः सदा ध्यातः स्नापितश्च दिने दिने ।
 अनुलिप्तश्च शत्रुघ्न सर्वपापं व्यर्पाहति ॥ ५७ ।
 पूजितः स्नापितो देवा दृष्टो यैस्तु दिने दिने ।
 सर्वं हरति वै पापं मोक्षश्चैव प्रयच्छति ॥ ५८ ।
 इत्युक्त्वा राघवस्तस्मै देवम्प्रादाद्वसुन्धरे ।
 देवमादाय शत्रुघ्नो जगाम मथुरां पुरीम् ॥ ५९ ।
 ब्राह्मणं स्थापयित्वा तु आगच्छन्मम सन्निधौ ।
 तत्र मध्ये तु संस्थाप्य पूजयामास राघवः ।
 अनेन क्रमयोगेण मथुरायां स्थितः प्रभुः ॥ ६० ।
 गयायां पिण्डदानेन यत्फलं ज्येष्ठपुष्करे ।
 तत्फलं समवाप्नोति श्वेतं दृष्ट्वा सदा नरः ॥ ६१ ।
 विश्रान्तिसंज्ञके तद्वह्नीविन्दे च तथा हरी ।
 केशवे दीर्घविष्णौ च तदेव फलमश्रुते ॥ ६२ ।
 उदये मामकं तेजः सदा विश्रान्तिसंज्ञके ।

मध्याह्ने मामकं तेजो दीर्घविष्णौ व्यवस्थितम् ।
 केशवे मामकं तेजो दिनभागे चतुर्थके ॥ ६३ ।
 एषा विद्या पुरा देवि नित्यकालं सुगोपिता ।
 भक्ता त्वं मम शिष्या च कथिता ते वसुन्धरे ॥ ६४ ।

इति वराहपुराणे कपिलवराहमाहात्म्यं नाम

चतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अस्ति गोवर्धनं नाम क्षेत्रम्परमदुर्लभम् ।
 मथुरापश्चिमे भागे अदूराद्योजनद्वयम् ॥ १ ।
 ऋदं तत्र महाभागे द्रुमगुल्मलतायुतम् ।
 चत्वारि तत्र तीर्थानि पुण्यानि च शुभानि च ॥ २ ।
 ऐन्द्रं पूर्वेण पार्श्वेन यमतीर्थन्तु दक्षिणे ।
 पश्चिमे वारुणं तीर्थं कौबेरश्चोत्तरेण तु ।
 तेषां मध्ये स्थितो भद्रे क्रीडयिष्ये यदृच्छया ॥ ३ ।
 तत्र वै शक्रतीर्थं तु स्नानं कुर्याद्दृढव्रतः ।
 मोदते शक्रलोके तु सर्वहन्धविवर्जितः ॥ ४ ।
 दक्षिणे यमतीर्थं तु स्नानं कुर्याद्यथाविधि ।

यमस्य भवनङ्गत्वा मादते कृतनिसयः ५ ।
 तत्राय मुञ्चते प्राणान् लोभमोहविवर्जितः ।
 यमलोकं परित्यज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ६ ॥
 तत्रैव वारुणं तीर्थमासाद्य स्नानमाचरेत् ।
 वारुणं भवनङ्गत्वा मुञ्चते सर्वकिल्बिषात् ॥ ७ ॥
 तत्राय मुञ्चते प्राणाङ्गामक्रोधविवर्जितः ।
 वारुणं लोकमुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ८ ॥
 तत्र मध्ये च यः स्नाति क्रीडते स मया सह ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ९ ॥
 अन्नकूटं^१ ततः प्राप्य तस्य कुर्यात्प्रदक्षिणम् ।
 न तस्य पुनरावृत्तिर्देवि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ १० ॥
 स्नात्वा मानसगङ्गायां दृष्ट्वा गोवर्धने हरिम् ।
 अन्नकूटं परिक्रम्य किं पुनः परिगोचति ॥ ११ ॥
 सोमवारे त्वमायां वैः प्राप्य गोवर्धनङ्गिरिम् ।
 दत्त्वा पिण्डं पितृभ्यश्च राजसूयफलं भवेत् ॥ १२ ॥
 गयायां पिण्डदानेन यत्फलम्प्राप्यते नरः ।
 तत्फलं प्राप्यते तत्र नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥
 गोवर्धनम्परिक्रम्य दृष्ट्वा देवं परं हरिम् ।
 राजसूयाश्वमेधानां फलम्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ १४ ॥

^१ मम लोकश्च गच्छतीति (ग) । + अन्न कूटमिति (ग), एवं परत्रापि । † अमा-
 वस्यामिति (क), (ख) ।

पृथिव्युवाच ।

परिक्रमोऽन्नकूटस्य विधिना क्रियते कथम् ।

प्रभावगुणमाहात्म्यं तद्ववान्वक्तुमर्हसि ॥ १५ ।

वराह उवाच ।

मासि भाद्रपदे या तु शुक्ला चैकादशी शुभा ।

गोवर्द्धने सोपवासः कुर्यात्तत्र प्रदक्षिणाम् ॥ १६ ।

स्नात्वा मानसगङ्गायां प्रभाते उदिते रवौ ।

गोवर्द्धनं प्रसाद्यैवं हरिश्चाऽचलमूर्धनि ।

पुण्डरीकं ततो गच्छेत्कुण्डे स्नात्वा विधानतः ॥ १७ ।

देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य पुण्डरीकमथार्च्यः च ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः प्रयाति भवनं हरेः ॥ १८ ।

कुण्डञ्चाप्सरसं नाम प्रसन्नसलिलाशयम् ।

तत्र स्नानं तर्पणञ्च कृत्वा फलमवाप्नुयात् ।

राजसूयाश्वमेधानां धूतपाप्मा न संशयः ॥ १९ ।

तीर्थं सङ्कर्षणं नाम्ना बलभद्रेण रचितम् ।

गोहत्या पूर्वसंलग्ना उत्तीर्णा तत्र दूरतः ।

स्नानाद्गच्छति सा त्रिप्रं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २० ।

अन्नकूटस्य सान्निध्ये तीर्थं शक्रविनिर्मितम् ।

तत्र कृष्णेन पूजार्थमिन्द्रस्य विहती मखः ॥ २१ ।

महानिन्द्रस्य चोत्थानं भक्ष्यभोज्यसमन्वितम् ।

* अथार्चयित्वेति साधु । + महेन्द्रस्य अथवा महदिति उत्थानविशेषणं, ततः मह-
दिन्द्रम्येति साधु ।

कृत्वा तुष्टिकराङ्गाक्षाः*दिन्द्रेण सह सङ्गथाः ।
 इन्द्रस्य वर्षतोऽत्यन्तं तासां पीडाकरञ्जलम् ।
 तासाङ्गवां रक्षणाय धृतो गिरिवरस्तदा ॥ २२।२३ ।
 सोऽन्नकूट इति ख्यातः सर्वतः शक्रपूजितः ।
 देवा देव्यस्तथा गावो ऋषिभिश्च समन्विताः ।
 पूजितास्तर्पिताः श्रेष्ठाः अमतो विष्णुना पुरा ।
 तस्मिन् स्थाने तर्पणेन शतक्रतुफलं लभेत् ॥ २४।२५ ।
 ततः कदम्बखण्डाख्यं कुण्डन्तु विमलोदकम् ।
 स्नात्वा पितॄन् समभ्यर्च्य ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ २६ ।
 ततो गच्छेद्देवगिरिं शतबाहुसमुच्छ्रितम् ।
 यत्र स्नानाद्दर्शनाच्च वाजपेयफलं लभेत् ॥ २७ ।
 महादेवं ततो दृष्ट्वा गत्वा ध्यात्वा फलं लभेत् ।
 कुण्डे स्नात्वा पितॄस्तर्प्य† कृतकृत्यो दिवं व्रजेत् ॥ २८ ।
 गङ्गायाश्चात्तरं यावद्देवदेवस्य चक्रिणः ।
 अरिष्टेन समं यत्र महद्युद्धं प्रवर्त्तितम् ॥ २९ ।
 घातयित्वा ततश्चेममरिष्टं वृषरूपिणम् ।
 कोपेन पाष्णिघातेन मर्द्यां तीर्थं प्रवर्त्तितम् ॥ ३० ।
 वृषभस्य वधाज्ज्ञेयं तीर्थं सुमहदद्भुतम् ।
 स्नातस्तत्र तदा कृणो वृषं हत्वा महासुरम् ॥ ३१ ।
 वृषहत्यासमायुक्तः कृणश्चिन्तान्वितोऽभवत् ।

हृषीकेशतोमया चायमरिष्टः पापपुरुषः ॥ ३२ ।
 तत्र राधा समाश्लिष्य कृष्णमक्षिष्टकारणम् ।
 खनान्ना विदितं कुण्डं कृतं तीर्थमदूरतः ॥ ३३ ।
 राधाकुण्डमिति ख्यातं सर्वपापहरं शुभम् ।
 अरिष्टराधाकुण्डाभ्यां स्नानात्फलमवाप्नुयात् ।
 राजसूयाश्वमेधानां नात्र कार्या विचारणा ।
 गोहत्याब्रह्महत्यायाः* पापं क्षिप्रं विनश्यति ॥ ३४।३५ ।
 तीर्थं हि मोक्षराजाख्यं नृणां मुक्तिप्रदायकम् ।
 यस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३५ ।
 इन्द्रध्वजोच्छ्रयं यत्र पूर्वस्यां दिशि वै कृतम्† ।
 इन्द्रध्वजमिति ख्यातं तीर्थञ्चैवातिमुक्तिदम्‡ ।
 तत्र स्नाता दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ ३६ ।
 ततो हरौ निवेद्याशु यात्राफलमनुत्तमम् ।
 चक्रतीर्थे नरः स्नात्वा पञ्चतीर्थाख्यकुण्डके ।
 समाप्य तीर्थयात्राञ्च रात्रौ जागरणं तथा ।
 गोवर्द्धने च कर्त्तव्यं महापातकनाशनम् ॥ ३७।३८ ।
 एकादश्यां तदा रात्रौ कृत्वा जागरणं शुभम् ।
 द्वादश्यामुषसि स्नात्वा पिण्डं निर्वाप्य शक्तितः ।
 पितॄणां मुक्तिदं तेषां य एवं कुरुते तरः ।

* गोहत्याब्रह्महत्यायोरिति साधु । एवं कृते तु कन्दोदीषः । † इन्द्रध्वजोच्छ्रयः कृत
 इति साधु । ‡ इन्द्रध्वजोच्छ्रयमिति (क), (ख) । । अथ मुक्तिदमिति (क), (ख) ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ३८।४० ।

एतत्ते कथितं भद्रे अत्रकूटपरिक्रमम् ।

यथानुक्रमयोगेन तथाषाढेऽपि चीच्यते ॥ ४१ ।

य एतच्छृणुयाद्भक्त्या तीर्थानुक्रमणं हरेः ।

गोवर्दनस्य माहात्म्यं गङ्गास्नानफलं भवेत् ॥ ४२ ।

इति वराहपुराणे गोवर्दनमाहात्म्ये अत्रकूटपरिक्रमप्रभावी नाम

चतुःषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यथा वृत्तं प्रतिष्ठाने दक्षिणापथमण्डले ॥ १ ।

सुशीलो नाम वैश्यस्तु तस्मिन्वसति पत्तने ।

धनधान्यसमृद्धस्तु बहुपुत्रः कुटुम्बवान् ॥ २ ।

कुटुम्बभरणासक्तो नित्यकालं हि तिष्ठति ।

स्नानं दानं जपं होमं देवार्चां न करोति सः ॥ ३

क्रयविक्रयसक्तस्य कालो दीर्घो गतस्तदा ।

कदाचिदपि पापोऽसौ न साधु गमनं गतः ॥ ४ ।

न तेन धर्मश्रमणं कदाचिदपि संश्रुतम् ।

देवानां ब्राह्मणानाञ्च भक्तिस्तस्य न विद्यते ॥ ५ ।
 आत्मोदरनिमित्तं हि पापञ्च कुरुते सदा ।
 गच्छन्तं बहुकालञ्च न तं बुध्यति पापकृत् ॥ ६ ।
 न तस्य जायते बुद्धिर्दानं दातुं कदाचन ।
 तस्यैवं वसतस्तत्र प्रतिष्ठाने पुरोत्तमे ॥ ७ ।
 धनयुक्तोऽपि पापोऽसौ न ददाति कदाचन ।
 नैवान्यमतिदातारं शक्नोति च निरीक्षितुम् ॥ ८ ।
 स तु कालेन महता कुटुम्बासक्तमानसः ।
 कदाचिद्दैवयोगेन साध्वीं भार्यां प्रियान् सुतान् ।
 त्यक्त्वा जगाम निधनं प्रेतत्वं समुपागतः ॥ ९ ।
 निरुदकेषु देशेषु विच्छायेषु वनेषु च ।
 परिभ्रमन् क्षुधाविष्टो मरुदेशं गतोऽपि सः ॥ १० ।
 तत्रैव च कृतावासो बहुकालं स वै बणिक् ।
 कदाचिद्दैवयोगेन तत्र सार्थं उपागतः ॥ ११ ।
 तस्य मध्ये तु बणिजो मथुरायां विःनिसृताः ।
 गते सार्थे तु स बणिकं वृत्तं समुपाश्रितः ॥ १२ ।
 तत्रैव वसति प्रेतो रौद्ररूपो भयानकः ।
 दीर्घदंष्ट्रः सुविकटो क्लृप्तबाहुर्विभीषणः ।
 महाहनुर्विशालाक्षो विडालसदृशाननः ॥ १३ ।
 अथ कालेन बहुना दैवयोगेन भामिनि ।
 तत्राजगाम कश्चित्तु क्रयविक्रयकारकः ॥ १४ ।
 तं दृष्ट्वा दूरतः प्रेतः अतिहर्षेण संयुतः ।

तत्राजगाम नृत्यन्स इदं वचनमब्रवीत् ।
 भक्ष्यभूतो ममाद्य त्वं क्व भवन् यातुमिच्छति ॥ १५ ।
 प्रेतस्य वचनं श्रुत्वा सोऽतिभीतो द्रुतङ्गतः ।
 गच्छन्तं तं गृहीत्वा सः प्रेतो वचनमब्रवीत्* ॥ १६ ।
 मम त्वं विहितो भक्ष्यः स्वयम्प्राप्तोऽसि मानव ।
 मांसन्ते भक्षयिष्यामि पिबामि तव शोणितम् ॥ १७ ।
 इत्याकर्ण्य वचस्तस्य स बणिग्वाक्यमब्रवीत् ।
 कुटुम्बभरणार्थाय सम्प्राप्तो दुर्गमाटवीम् ॥ १८ ।
 वृद्धः पिता मम गृहे माता पत्नी पतिव्रता ।
 मयि सम्भक्षिते रक्षः कुटुम्बं हि मरिष्यति ॥ १९ ।
 ततो वचनमाकर्ण्य प्रेतो वचनमब्रवीत् ।
 कस्मात्स्थानात्समायातः सत्यं ब्रूहि महामते ॥ २० ।

विभुरुवाच ।

गोवर्धनो गिरिवरो यमुना च महानदी ।
 तयोर्मध्ये पुरी रम्या मथुरा लोकविश्रुता ।
 तस्यां वसाम्यहं प्रेत पितृपैतामहे गृहे ॥ २१ ।
 तत्र मे वसतो नित्यं यद्वयं पूर्वसञ्चितम् ।
 तत्सर्वं तत्स्करैर्नितं क्षीणवित्तोऽभवं तदा ॥ २२ ।
 स्वल्पं वित्तं गृहीत्वाऽहं समायातोऽः मरुस्थलम् ।

* पञ्चदशश्लोकस्य पराहं' षोडशश्लोकस्य (ग) पुनर्लोकं न जाः । + सम्प्राप्त इति
 (क), (ख), तत्र कन्दोभद्रः ।

तव दृष्टिपथं यातो यत्कार्यं तत्कुरुष्व मे* । २३ ।

प्रेत उवाच ।

न त्वां खादितुमिच्छामि कृपा मे जायते त्वयि ।

समयेन हि मोक्ष्यामि कुरुष्व वचनं मम ॥ २४ ।

निवृत्य गच्छ मथुरां मम कार्यार्थमाधकः ।

तत्र गत्वा त्वया कार्यं यत्कर्त्तव्यं वदामि तत् ॥ २५ ।

स्नानं कृत्वा तु विधिवत्कृपे चातुःसमुद्रिके ।

पिण्डदानं कुरुष्व त्वं मम नाम्ना प्रयत्नतः ।

स्नानस्य च फलं देहि ततो गच्छ यथासुखम् ॥ २६ ।

प्रेतवाक्यं ततः श्रुत्वा विभुर्वचनमब्रवीत् ।

नाहं यास्यामि मथुरां द्रव्याभावे कथञ्चन ।

भक्षयस्व शरीरं मे ततस्तृप्तिमवाप्स्यसि ॥ २७ ।

प्रेत उवाच ।

गृहे बहुधनं तेऽस्ति त्वं गच्छ मम सत्कुरु† ।

आस्ते धनमपर्याप्तं गच्छ त्वं मा विलम्बय ॥ २८ ।

विभुर्वाच ।

गृहे मम धनं नास्ति यत्त्वया समुदीरितम् ।

गृहशेषं मम धनं न चान्यत्तत्र विद्यते ।

पितृपैतामही कीर्त्तिरविक्रेशा हि सः मया ॥ २९ ।

* कुरुष्व भी इति (ग) । † तत्त्वं गच्छ मम सत्कुरु इति (म पाठेऽभिनेकाक्षराधि
क्यात् कन्दोदीपः ।

प्रेतः प्रहस्य सानन्दमिदं वचनमब्रवीत् ।
 अस्ति चैव धनम्प्रोक्तं यन्मया त्वद्गृहे विभा ।
 सुवर्णभारो गर्त्तस्थो गृहे तिष्ठति सञ्चितः ॥ ३० ।
 निवर्त्तः गच्छ सन्तुष्टः सुहृदां प्रीतिवर्द्धनः ।
 एवं द्रक्ष्यामि* ते मार्गं मधुरा येन गम्यते ॥ ३१ ।

सूत उवाचः† ।

बणिग्दृष्टमना भूत्वा पुनर्वचनमब्रवीत् ।
 इमामवस्थां सम्प्राप्य कथं ज्ञानसमुद्भवः ।
 ततः स कथयामास यहत्तं हि पुरातनम् ॥ ३२ ।
 प्रतिष्ठाने पुरवरे विष्णोरायतनं महत् ।
 प्रभातसमये तत्र विष्णोरायतने शुभे ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रास्तत्र समागताः ॥ ३३ ।
 वाचकः पठते तत्र कथां पौराणिकीं शुभाम् ।
 मम मित्रञ्च तत्रैव नित्यकालञ्च गच्छति ॥ ३४ ।
 तस्मिन् काले तु मित्रेण नीतोऽहं विष्णुमन्दिरम् ।
 अत्यादरेण सहता सन्तोष्य च पुनः पुनः ।
 मित्रेण सह तत्रैव तस्य पार्श्वे व्यवस्थितः ॥ ३५ ।
 श्रुतो मया ततः कूपः पुण्योऽयं पापनाशनः ।
 समुद्राः किल तिष्ठन्ति चत्वारोऽत्र समागताः ॥ ३६ ।

* निवर्त्तस्व निवर्त्तयति वा साधु । † दर्शयिष्यामि ते मार्गमिति चेत् साधु भवेत् ।

‡ अत्रापि वराह उवाच इति पाठः सत्यक् तस्यैव वाक्प्रसङ्गात् ।

तस्य कूपस्य माहात्म्यं श्रुतं तत्र महत्फलम् ।
 वाचकाय ततो दानं दत्तं सर्वैर्महाजनैः ॥ ३७ ।
 मित्रेण प्रेरितो दाने मया मौनं समाश्रितम् ।
 मित्रेण च पुनः प्रोक्तं यथाशक्त्याः प्रदीयताम् ।
 तदा मित्रप्रसङ्गेन दत्तो वै स्वर्णमाषकः ॥ ३८ ।
 ततः कालेन महता गतो वैवस्वतक्षयम् ।
 वैवस्वतनियोगेन ततोऽहं पूर्वकर्मभिः ।
 प्रेतत्वं समनुप्राप्तो दुस्तरं दुर्गमं महत् ॥ ३९ ।
 न दत्तं न हुतञ्चापि तीर्थं नैवावगाहितम् ।
 न तर्पिताम् पितरः प्राप्तोऽहं प्रेततां ततः ॥ ४० ।
 इत्येतत्कथितं सर्वं यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।
 गच्छ त्वं सम्मुखस्तत्र यत्र सा मथुरा पुरी ॥ ४१ ।
 प्रेतस्य वचनं श्रुत्वा विभुर्वचनमब्रवीत् ।
 कथं धारयसे प्राणान्वृक्षमूलं समाश्रितः ॥ ४२ ।

प्रेत उवाच ।

कथितं हि मया पूर्वं यद्वत्तं हि पुरातनम् ।
 वाचकाय तु यद्वत्तं सुवर्णस्य च माषकम् ।
 तद्दानस्य प्रभावेण नित्यं तप्तोऽस्मि वै विभो ॥ ४३ ।
 अकामेन मया दत्तन्तस्येदङ्गर्मणः फलम् ।
 प्रेतभावङ्गतस्यापि न मे ज्ञानस्य विभ्रमः ॥ ४४ ।

ततश्च स बणिक्त्रेष्ठ आगत्य मथुरां पुरीम् ।
 कृतं तेन च तत्सर्वं यथा प्रेतन भाषितम् ।
 तेन कृत्येन प्रेतोऽसौ मुक्तिं प्राप्य दिवङ्गतः ॥ ४५ ॥
 एतत्ते कथितं भूमे माहात्म्यं मथुराभवम् ।
 चतुःसामुद्रिके कूपे पिण्डदाने पराङ्गतिम् ॥ ४६ ॥
 तीर्थे चैव गृहे वापि देवस्थानेऽपि चत्वरे ।
 यत्र तत्र मृता देवि मुक्तिं यान्ति न चान्यथा ॥ ४७ ॥
 अन्यत्र हि कृतं पापं तीर्थमासाद्य गच्छति ।
 तीर्थे तु यत्कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति ॥ ४८ ॥
 मथुरायाङ्कृतं पापं तत्रैव च विनश्यति ।
 एषा पुरी महापुण्या यस्यां पापं न विद्यते ॥ ४९ ॥
 कृतघ्नश्च सुरापश्च चौरो भग्नव्रतस्तथा ।
 मथुरां प्राप्य मनुजो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ५० ॥
 तिष्ठेद्युगसहस्रन्तु पादेनैकेन यः पुमान् ।
 तस्याधिकं भवेत्पुण्यं मथुराया निवासिनः ॥ ५१ ॥
 परदाररता ये च ये नरा अजितेन्द्रियाः ।
 मथुरावासिनः सर्वे ते देवा नरविग्रहाः ॥ ५२ ॥
 बलिभिन्नाप्रदातारस्ते मृताः क्रोधवर्जिताः* ।
 तीर्थस्नानरता ये च देवास्ते नरमूर्त्तयः ॥ ५३ ॥
 यदन्येषां सहस्रेण ब्राह्मणानां महात्मनाम् ।

एकेन पूजितेन स्यान्माथुरेणाखिलं हि तत् ॥ ५४ ।

अनृग्वै माथुरो यत्र चतुर्वेदस्तथापरः ।

वेदैश्चतुर्भिर्न च स्यान्माथुरेण समः क्वचित् ॥ ५५ ।

भवन्ति सर्वतीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।

मङ्गलानि च सर्वाणि यत्र तिष्ठन्ति माथुराः ॥ ५६ ।

चतुर्वेदं परित्यज्य माथुरं पूजयेत्सदा ।

सिद्धा भूतगणाः सर्वे ये च देवगणा भुवि ।

मथुरावासिनो लोकान् पश्यन्ति च* चतुर्भुजान् ।

मथुरायां ये वसन्ति विष्णुरूपा हि ते नराः ॥ ५७ ।

ज्ञानिनस्ता हि पश्यन्ति† अज्ञाः पश्यन्ति तान्न च ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये कृपप्रभावे ब्राह्मणमाहात्म्यं नाम

षट्पञ्चदशतमोऽध्यायः ।

षट्पञ्चदशतमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतानि तु महादेव तीर्थानि विविधानि तु* ।

असिकुण्डेति संज्ञेयं तन्मे त्वं कथय प्रभो ॥ १ ।

* लोकांश्च पश्यन्तीति (ग) । † ताहि पश्यन्तीति सार्वभिकः पाठः, तान्हीति साधु

.. विविधानीति (क), (ख) ।

वराह उवाच ।

सुमतिर्नाम राजासीदार्म्हिको लोकविश्रुतः ।
 तीर्थयात्रानिमित्तेन स्वर्गलोककृतः पुरा ॥ २ ।
 गते स्वर्गन्तु नृपतौ पुत्रौ राज्यञ्चकार ह ।
 विमतिर्नाम नाम्ना च राज्ये पैतामहे स्थितः ॥ ३ ।
 राज्यञ्च कुर्व्वतस्तस्य आगता नारदस्तदा ।
 विष्टरं पाद्यमर्घ्यञ्च तस्मै दत्तं यथाचितम् ॥ ४ ।
 प्रतिगृह्य च तत्सर्व्वं तमुवाच स नारदः ।
 पितुर्ह्यनृणतां गत्वा स पुत्रौ धर्मभागभवेत् ॥ ५ ।
 इत्युक्त्वा नारदस्तत्र तत्रैवान्तरधीयत ।
 नारदे तु गते राजा पप्रच्छ स्वात्ममन्त्रिणः ॥ ६ ।
 तदा किमुक्तमृषिणा नारदेन पितुः कृते ।
 आनृण्यमिति यदाक्यं मया बुद्धं न किञ्चन ॥ ७ ।
 मन्त्रिणश्च ततो ज्ञात्वा पितुर्मरणमेव च ।
 तीर्थयात्रानिमित्तञ्च तस्मै राज्ये न्यवेदयन् ॥ ८ ।
 अतएवाक्तमानृण्यं नारदेन पितुस्तव ।
 श्रुत्वा वाक्यं तदा राजा तीर्थयात्राञ्चकार ह ॥ ९ ।
 विमतेर्बुद्धिरुत्पन्ना गच्छामो मथुरां पुरीम् ।
 चतुरोवार्षिकान्मासाभ्यधुरायां वसामहे ॥ १० ।
 सर्वाणि तत्र तीर्थानि तिष्ठन्ति विविधानि च ॥

आगते तु नृपे तत्र तीर्थान्युचुः परस्परम् ॥ ११ ।

युद्धं विमतिना सार्धं स्वयं कर्तुं न शक्नुमः ।

कल्पग्रामन्तु गच्छामो वराहो यत्र तिष्ठति ॥ १२ ।

गतानि तत्र तीर्थानि कल्पग्रामं वसुन्धरे ।

तत्र वाराहरूपेण स्थितोऽहं यदृच्छया ।

यावन्निरीक्षयाम्यग्रं तावत्तिष्ठन्ति सविधौ । १३ ।

तीर्थान्युचुः ।

जय विष्णो जयाचिन्त्य जय देव जयाच्युत ।

जय विष्णेश कर्त्तेशः* जय देव नमोऽस्तु ते ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

तीर्थैः स्मृतोऽहं वसुध्रे वचनञ्चेदमब्रवम् ।

वरं तृणुत भद्रं वा यद्वा मनसि वर्त्तते ॥ १५ ।

तीर्थान्युचुः ।

वराह यदि देवेण अभयं दातुमर्हसि ।

विमतिना सुपापेन कृतस्त्रासः सुदारुणः ।

तन्नियच्छस्व† पापिष्ठं यदि पश्यसि नः सुखम् ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

हिताय सर्व्वतीर्थानां हनिष्यामि महारिपुम् ।

तत्र तीर्थनियोगेन आगतीमधुरां पुरीम् ॥ १७ ।

तच्चागतं तु वसुध्रे युद्धं कृत्वा तु तेन वै ।

तदासिना तु दिव्येन स राजा बलदर्पितः ।
 सूदितो हि मया देवि अस्यग्रं निहितं भुवि ॥ १८ ।
 असेरयेण उडृत्य मृत्तिकां वरवर्णिनि ।
 तत्र कुण्डं महद्दिव्यं देवर्षिविधिनिर्मितम् ।
 असिकुण्डेति संज्ञा च प्राप्ता तेन वसुन्धरे ॥ १९ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि मनःकर्णसुखावहम् ।
 पश्यन्ति मनुजाः मिढाः सर्वपापविवर्जिताः ॥ २० ।
 द्वादश्याञ्च चतुर्दश्यां श्रद्धधाना जितेन्द्रियाः ।
 फलानि तस्य पश्यन्ति लभन्ते न सुनिश्चिताः* ॥ २१ ।
 तस्मिन् काले ज्ञाहं देवि मथुरायां समागतः ।
 तत्र तिष्ठाम्यहं भद्रे पश्चिमां दिग्माश्रितः ॥ २२ ।
 तत्र कृत्वा च हैरण्या मूर्त्तयश्च † चतुर्विधाः ।
 तीर्थं वाराहमंजुं तु मथुरायां व्यवस्थिताः ।
 सुदृढाः सुस्पृशः सुभूर्यः पश्यति स मृच्यते ॥ २३ ।
 एका वराहमंज्ञा च तथा नारायणस्य च ।
 वामनस्य तृतीया वै चतुर्थी राघवस्य च ॥ २४ ।
 एताश्चतस्रोः ‡ यः पश्येत् स्नात्वा कुण्डेऽसिमंजिते ।
 चतुःसागरपर्यन्ता क्रान्ता तेन धरा ध्रुवम् ।
 तीर्थानां माथुराणाञ्च सर्वेषां फलमश्नुते ॥ २५ ।

• लभन्ते तु सुनिश्चिता इति (क., ख.) । † मूर्त्तयिति साधु । ‡ एताश्चतस्र्यिति

तच्च सर्वेषु तीर्थेषु अभिकुण्डं महत्तरम्* ।
 या संख्या कथिता पूर्वं तीर्थानां दक्षिणोत्तरे ।
 असिकुण्डं समारभ्य तीर्थानुक्रमणिका वराहः ॥ २६ ।
 सुमोत्थितोऽपि हादश्यामसिकुण्डाद्भुतो नरः ।
 मूर्त्तिः पश्यति यस्ताम् ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 नास्तीह पुनरावृत्तिर्भवेत्कालविपर्यये ॥ २७ ।

इति वराहपुराणे अभिकुण्डप्रभावा नाम

षट्पञ्चदशतमोऽध्यायः ।

•

सप्तपञ्चदशतमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु देवि यथा संज्ञा विश्रान्तेः कीर्तिता पुरा ।
 राक्षसेन पुरा प्रोक्ता ब्राह्मणाय महात्मने ॥ १ ।

पृथिव्युवाच ।

किमर्थं राक्षसेनीता संज्ञा विश्रान्तिसंज्ञिता ।
 किमर्थं पृष्टवान्विप्रः सर्व्वद्वय मे प्रभो ॥ २ ।

* महत्तरमिति मध्य । + तीर्थानुक्रमणिका वरीयार्थकाक्षराधिक्यम् ।

वराह उवाच ।

उज्जयिन्यामभूदिप्रः सदाचारविवर्जितः ।
 न स पूजयते* देवान्न स साधून्ममस्यति ॥ ३ ।
 पुण्यतीर्थं समासाद्य न च स्नानकरोति सः ।
 देववेदाग्निरहितः परदाररतः सदा ॥ ४ ।
 सम्ये हे शयनस्थश्च नित्यङ्गालं स तिष्ठति ।
 न स देवमनुष्यांश्च पितॄन् पूजयते सदा ॥ ५ ।
 पापाचाररतो नित्यं पापसङ्गः सुदुर्मतिः ।
 गार्हस्थ्यधर्ममाश्रित्य माहितोवर्त्तते सदा ॥ ६ ।
 गार्हस्थ्यं सर्वधर्माणां श्रेष्ठमुक्तं स्वयम्भवा ।
 यावन्ति† जन्तवः सर्वे यथा गाः सर्वतः स्थिताः ॥ ७ ।
 यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
 एवं गार्हस्थ्यमाश्रित्य‡ सर्वे जीवन्ति जन्तवः ॥ ८ ।
 ततः स चौर्यतां प्राप्तः पापैः सह नराधमः ।
 स च रात्रौ द्रवलोकाङ्गुल्याऽसौ राजरक्षिभिः ।
 पलायमानः स परमन्धकूपेऽपतत्तदा ॥ ९ ।
 मृतोऽसौ पतितस्तत्र§ राक्षसत्वमुपागतः ।
 अन्धकूपे स पतितो घोररूपोऽवसत्तदा ॥ १० ।

* पूजयतीति साधु । एवं परत्र + जीवन्तीति (ग) । † एवं गार्हस्थ्यमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति चागमा इति कचिन्पाठः । § मृतः स पतितोऽमुत्र राक्षसत्वमुपागत- इति (ग) ।

कदाचिदथ कार्येषु महान् सार्थं उपागतः ।
तेषां मध्ये द्विजः कश्चिद्रक्षाकृत्वा वसुन्धरे ।
रक्षोघ्नेन च मन्त्रेण सर्वं सार्थञ्च रक्षति ।
तत्रागत्य च रक्षन् ब्राह्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥ ११ १२ ॥

राक्षस उवाच ।

अहं दास्यामि ते विप्र यस्ते मनसि वर्त्तते ।
बहुकालेन सम्पातं भोजनञ्च यथेप्सितम् ॥ १३ ॥
उत्तिष्ठ विप्र गच्छ त्वमन्यत्र शयनं कुरु ।
येनाहं भक्षये सार्थं यावत्तृप्तिर्भवेन्नमः ॥ १४ ॥
राक्षसस्य वचः श्रुत्वा विप्रो वचनमब्रवीत् ।
एकः सार्थं प्रयातोऽहं नोत्सृजामि कथञ्चन ॥ १५ ॥
तस्माद्राक्षस गच्छ त्वं सार्थं मम परियहम् ।
निरीक्षितुं न शक्नोऽसि मम मन्त्रबलेन हि ॥ १६ ॥

राक्षस उवाच ।

मम भक्ष्ये हते विप्र दोषस्तव भविष्यति ।
दयां कुरु त्वं विप्रर्षे भोजनं मम दीयताम् ॥ १७ ॥
ततोऽपृच्छदसौ विप्रो राक्षसं दाहणं प्रति ।
केन त्वं कर्मदायेण राक्षसत्वमुपागतः ॥ १८ ॥
ततश्च कथयामास यथा वृत्तं पुरातनम् ।
अनाचारादिहेतोश्च राक्षसत्वमुपागतम् ॥ १९ ॥

आत्मानङ्गययामास विप्राग्रे स यथातथम् ।
तस्य दुःखेन संयुक्तो विप्रोऽसौ वाक्यमब्रवीत् ॥ २० ।

विप्र उवाच ।

मित्रत्वे वर्त्तसे रक्षस्त्व दास्यामि किं वद ।
आत्मना चोपकारेण प्रियं किं करवाणि ते ॥ २१ ।

राक्षस उवाच ।

ददासि यदि तद्विप्र यन्मे मनसि वर्त्तते ।
मथुरायाञ्च यत्स्नातं कृतं विश्रान्तिसंज्ञके ।
तस्य स्नानफलं देहि येन भक्तिं व्रजाम्यहम् ।
तस्य दुःखेन संयुक्तो विप्रो वाक्यमथाब्रवीत्* ॥ २२/२३ ।

विप्र उवाच ।

कथं जानासि रक्षस्त्वं तीर्थं विश्रान्तिसंज्ञकम् ।
कथञ्च संज्ञा तस्याभूत्तत्कथयस्व राक्षस ॥ २४ ।

राक्षस उवाच ।

पुरी उज्जयिनी नाम्ना तस्यां वासो हि मे सदा ।
कस्मिंश्चिदथ कालेन† गतोऽहं त्रिणुमन्दिरम् ॥ २५ ।
तस्याग्रे तिष्ठते‡ विप्रो वाचको वेदपारगः ।
विश्रान्तितीर्थमाहात्म्यं श्रावयन् स दिने दिने ॥ २६ ।
तस्य श्रवणमात्रेण मम भक्तिर्हृदि स्थिता ।

* एतच्चरणं (ग) पुस्तके नास्ति । † कस्मिंश्चिदथ कालेन इति सार्वत्रिकः पाठः,
कालं नु इति कृते माधु स्यात् । ‡ तिष्ठतीति माधु ।

सा संज्ञा च श्रुता तत्र विश्रान्तेषु मयाऽनघ ॥ २७ ।

वासुदेवो महाबाहुर्जगत्स्वामी जनार्दनः ।

विश्रामं कुरुते तत्र तेन विश्रान्तिसंज्ञिताः ॥ २८ ।

राक्षसस्य च वचः श्रुत्वा विप्रो वचनमब्रवीत् ।

एकस्नानस्य हि फलं तव दत्तञ्च राक्षस ।

विप्रे इत्युक्तमात्रे च मोक्षवासमवाप सः ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे विद्यालिमाहात्म्ये नाम

अष्टपद्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टपद्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

मथुरां रक्षते* कोऽसौ क्षेत्रपालोव्यवस्थितः ।

तेन दृष्टेन यत्पुण्यं कथयस्वाखिलं प्रभो ॥ १ ।

वराह उवाच ।

दृष्ट्वा भूतपतिं देवं वरदं पापनाशनम् ।

तस्य दर्शनमात्रेण मथुरायां फलं भवेत् ॥ २ ।

* संज्ञका इति (ग) । † एकं स्नानस्येति (ग) । ‡ इत्युक्तमात्रे च वने ततो मोक्षमवाप स इति (ग) ।

* रक्षतीति साधु । † लभेदिति (ग), तच्च आर्षं लभेतेति साधु ।

पुरा वर्षसहस्रन्तु तपस्तप्तं सुदारुणम् ।
 पूर्णे वर्षसहस्रे तु मया सन्तोषितो हरः ।
 वरं वरय भद्रन्ते यस्ते मनसि वर्त्तते ॥ ३ ।

ईश्वर उवाच ।

सर्व्वगस्त्वं हि देवेश मया ज्ञातं सुनिश्चितम् ।
 मथुरायाञ्च मे स्थानं सदा देव प्रदीयताम् ॥ ४ ।
 देवदेववचः श्रुत्वा हरिर्वचनमब्रवीत् ।
 मथुरायाञ्च देव त्वं क्षेत्रपालो भविष्यसि ॥ ५ ।
 त्वयि दृष्टे महादेव मम क्षेत्रफलं भवेत्* ।
 अन्यथा नाप्रयात्सिद्धिमेवमेतच्च संशयः ॥ ६ ।
 येन यद्यादृशं पुण्यङ्गतं तीर्थं प्रयत्नतः ।
 भजते मनुजः सिद्धिमात्मभावेन तादृशीम् ॥ ७ ।
 मम क्षेत्रप्रवेगे च भूमिः संसारनाशिनी ।
 इन्द्रस्यैव पुरी रम्या यथा नार्कऽमरावती ।
 जम्बूद्वीपे तथोत्कृष्टा मथुरा मम वल्लभा ॥ ८ ।
 विंशतिर्योजनानां हि माथुरं मम मण्डलम् ।
 पदे पदेऽश्वमेधानां फलं नात्र विचारणा ॥ ९ ।
 न मया कथितं देवि ब्रह्मण्य महात्मनः ।
 रुद्रस्य न मया पूर्वं कथितञ्च वसुधरे ।
 मया सुगोपितं पूर्वं गुह्याद्गुह्यतरं परम् ॥ १० ।

अत्र क्षेत्रे पुरी रम्या सर्व्वरत्नविभूषिता ।
 तस्यां तिष्ठन्ति तीर्थानि तानि वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ११ ।
 षष्टिकाटिसहस्राणि षष्टिकाटिशतानि च ।
 तीर्थसंख्या च वसुधे मथुरायां मयादिता ॥ १२ ।
 गोवर्द्धनं तथाक्रूरं द्वे कोटी दक्षिणोत्तरे ।
 प्रस्कन्दनञ्च भाण्डीरं कुरुक्षेत्रसमानि षट् ॥ १३ ।
 पुण्यात्पुण्यतरं श्रेष्ठमेतद्विश्रान्तिमञ्चकम् ।
 असिकुण्डं सवैकुण्ठं काटितीर्थोत्तमं स्मृतम् ॥ १४ ।
 अविमुक्तं सोमतीर्थं यमनन्तिन्दुकं ततः* ।
 चक्रतीर्थं तथाक्रूरं द्वादशादित्यसंज्ञितम् ॥ १५ ।
 एतत्पुण्यं पवित्रञ्च महापातकनाशनम् ।
 कुरुक्षेत्राच्छतगुणं मथुरायां न संशयः ॥ १६ ।
 ये पठन्ति महाभागाः शृण्वन्ति च समाहिताः ।
 मथुरायाम् माहात्म्यं ते यान्ति परमम्यदम् ।
 कुलानि ते तारयन्ति द्वे शते विंशयोर्द्वयोः ॥ १७ ।
 एतन्मरणकाले तु यः स्मरेत्प्रयतो नरः ।
 स गच्छेत्परमां सिद्धिमिह संसारनाशिनीम् ॥ १८ ।
 एतत्ते कथितं देवि सर्व्वपातकनाशनम् ।
 तीर्थानाञ्चैव माहात्म्यं किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १९ ।

इति बराहपुराणे भगवच्छास्त्रे मथुरामाहात्म्ये

अष्टपद्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

मथुरायाः परङ्गेवं त्रैलोक्ये न च विद्यते ।
तस्यां वसाम्यहं देवि मथुरायाञ्च सर्व्वदा ॥ १ ।
सर्व्वेषामेव तीर्थानां मथुरा च परं महत् ।
कृशेन क्रीडितं तत्र तच्छुङ्गं हि पदे पदे ॥ २ ।
चक्रस्थितं हि तत्सर्व्वङ्गणस्यैव पदेन तु ।
तत्र मध्यन्तु तत्स्थानमर्द्धचन्द्रे प्रतिष्ठितम् ।
तत्रैव वासिनां लोका मुक्तिं यान्ति न संशयः ॥ ३ ।
कृण्वस्य दक्षिणा कौटिकुत्तरा कौटिमध्यतः* ।
तयोर्मध्ये स्थिता देव आकारात्† सोमचक्रता ॥ ४ ।
तौ देवौ क्षेत्रफलदौ स्नानदानादिकर्मणि ।
तस्माद्वि मरणञ्चात्र द्वे कौटी सर्व्वकर्मसु ॥ ५ ।
अर्द्धचन्द्रे तु यः स्नानङ्करोति नियताशनः ।
तेन वै चाक्षया लोकाः प्राप्ताश्चैव न संशयः ॥ ६ ।
दक्षिणस्यां समारभ्य उत्तरस्यां समापयेत् ।
यज्ञोपवीतमात्रेण त्रायन्ते च कुलम्बहु ॥ ७ ।

पृथिव्युवाच ।

यज्ञोपवीतमात्राया विधानं कीदृशम्प्रभो ।

* उत्तराकौटिमध्यत इत्येवं साधु । † आकारः सोमचक्रतेति (ग) ।

यथा मानं हि कर्त्तव्यं तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ ८ ।

वराह उवाच ।

यज्ञोपवीतस्य विधिं शृणुष्वः वरवर्णिनि ।

दक्षिणस्यां समारभ्य उत्तरस्यां समापयेत् ॥ ९ ।

यज्ञोपवीतस्य विधिरेष एव प्रकीर्तितः ।

मनुजा येन विधिना मुक्तिं यान्ति न संशयः ॥ १० ।

अनेन विधिना चैव उत्तरस्यां समापयेत् ।

गृहान्निसृत्य मौनेन यावत्स्नानं समाचरेत् ॥ ११ ।

पूजां कृण्वन् कृत्वा वै ततो ब्रूयादसुन्धरे ।

स्नाने समाप्ते विधिवद्देवदेवस्य चैव ह ॥ १२ ।

कृण्वन् कृत्वा तु मुखं स्नानादीनि यथाक्रमम् ।

गां वै पयस्विनीं दत्त्वा हिरण्यं वसुमेव च ॥ १३ ।

ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विधिरेष उदाहृतः ।

तथा शयनमुद्दिश्य एवमेवन्तु कारयेत् ॥ १४ ।

न तस्य पुनरावृत्तिर्मम लोके महीयते ।

अर्द्धचन्द्रे मृता देवि मम लोकं व्रजन्ति ते ॥ १५ ।

अन्यत्र तु मृता ये च अर्द्धचन्द्रकृतक्रियाः ॥ १६ ।

तेऽपि स्वर्गं मिष्यन्ति दाहादिकरणैर्युताः ॥ १६ ।

यावदस्थीन्यर्द्धचन्द्रं यस्य तिष्ठन्ति देहिनः ।

तावत्पुण्यकर्त्ता च स्वर्गलोके महीयते ॥ १७ ।

अर्धचन्द्रे विशेषोऽस्ति तीर्थे विश्रान्तिसंज्ञके ।
 दाहादिकरणे तत्र गर्दभोऽपि चतुर्भुजः ॥ १८ ।
 गर्त्तेश्वरोऽथ भूतेशो द्वे कोटी तु वसुन्धरे ।
 मध्ये सदैव तिष्ठामि न त्यजामि कदाचन ॥ १९ ।
 माथुराणाञ्च यद्रूपं तद्रूपं मे वसुन्धरे ।
 माथुरेण तु तस्मिन् तस्माऽहं नात्र संशयः ॥ २० ।
 शृणु देवि यथा वृत्तं गरुडस्य महात्मनः ।
 मथुरामागतो योऽसौ कृष्णदर्शनकाङ्क्षया ।
 मथुरायां स्थितं देवं भिन्नरूपं न पश्यति ॥ २१ ।
 तदा गतोऽसौ वसुधे देवस्याग्रे विहङ्गमः ।
 कृष्णस्य दर्शनार्थाय दिव्यं स्तोत्रमुदीरयन् ॥ २२ ।

गरुड उवाच ।

विश्वरूप जयादित्य जय विष्णो जयाच्युत ।
 जय केशव ईशान जय कृष्ण नमोऽस्तु ते ॥ २३ ।
 जय मूर्त्त जयाचिन्त्य जय लोमविभूषण ।
 इत्येवं संस्तुतो देवो गरुडेन महात्मना ॥ २४ ।
 गरुडस्य पुरस्तत्र स्थितो देवः शरीरवान् ।
 सान्त्वयामास गरुडं प्रीतिपूर्वमुवाच ह ॥ २५ ।
 किं कुर्यात्स्तोत्रमेतन्मे किं वा तव चिकीर्षितम् ।
 मथुरागमकृत्ये ते सर्वं ब्रूहि ममाग्रतः ॥ २६ ।

गरुड उवाच ।

मथुरामागतस्याहं तव दर्शनकाङ्क्षया ।

आगते तु मया देव न दृष्टं तव रूपकम् ॥ २७ ।

माथुरेरेव लोकैस्तु समं दृष्टं हि रूपकम् ।

एकीभूतमहं सर्व्वं दृष्ट्वा मां मोह आविशत् ।

तस्मात् स्मृतिस्तु देवेश कृतानुग्रहकाम्यया ॥ २८ ।

गरुडस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ।

उवाच श्रद्धया वाचा गरुडं प्रति भाविनिः ॥ २९ ।

कृष्ण उवाच ।

माथुराणाञ्च यद्रूपं तद्रूपं मे विद्वज्जम् ।

ये पापास्ते न पश्यन्ति मद्रूपा माथुरा द्विजाः ॥ ३० ।

एवमुक्त्वा ततः कृष्णस्तत्रैवान्तरधीयत ।

गरुडोऽपि ततः स्थानाद्गतो देवि यथासुखम् ॥ ३१ ।

एतत्ते कथितं देवि माथुराणान्तु रूपकम् ।

येषां पूजितमात्रेण तुष्टोऽहञ्चैव सर्व्वदा ॥ ३२ ।

माथुरायां मृता ये च मुक्तिं यान्ति न चान्यथा ।

अपि कीटः पतङ्गो वा तिर्यग्योनिं गतोऽपि वा ।

चतुर्भुजास्तु ते सर्व्वे भवन्तीति विनिश्चितम् ॥ ३३ ।

यः पश्येत्पद्मनाभस्तु हादश्यामाश्विनस्य तु ।

एकदेहधरो देवो शिवकेशवरूपिणो ।

एकादश्याञ्चोपवासी कृतशीचः समाहितः ।

कालिन्यान्तु नरः स्नातो मुच्यते योनिसङ्कटात् ॥ ३४।३५ ।

चैत्रस्य शुक्लद्वादश्यामुपोष्य स्नानमाचरेत् ।
 चिन्ताविष्णुं समभ्यर्च्य कृत्वा वै जागरं निशि ।
 यः करोति स मुच्येत नात्र कार्या विचारणा ॥ ३६ ।
 एकां संशान्ततोऽ* देवीं यशोदां दैवकीं तथा ।
 महाविद्येश्वरीं देवि-† मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥ ३७ ।
 या धारा धर्मराजस्य मथुरायाश्च पश्चिमे ।
 स्नानं करोति तस्यान्तु ग्रहदोषैर्न लिप्यते ॥ ३८ ।
 यं यं देवमभिध्यायेद्भक्तियुक्तेन चेतसा ।
 विश्रान्तिसंज्ञकं दृष्ट्वा दीर्घविष्णुञ्च केशवम् ।
 सर्वेषां दर्शनं पुण्यं पूजनात् फलं भवेत् ॥ ३९ ।
 इति जपविधिर्होमध्यानकाले स सम्यक्
 सततमभिसमीक्ष्यः‡ ब्रह्मणा यत्प्रयुक्तम् ।
 सकलगुणगणानामास्पदं ब्रह्मसंज्ञं
 जननमरणहीनं विष्णुमेवाभियाति§ ॥ ४० ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे मथुरामाहात्म्ये

ऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* एकां नंदां ततो देवीमिति (ग) । अत्र एकां पश्यन्ततो देवीमिति पाठः सन्धा-
 च्यते तथा कृत एवार्थमङ्गतिर्भवति । † देवीमिति (ग) । ‡ अतिसमीक्ष्यति (ग) ।
 § अभियान्ति (ग) ।

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।

मथुरायां पुरा वृत्तं गोकर्णस्य महात्मनः ।

वसुकर्णः पिता तस्य वैश्या धनसमृद्धिमान् ॥ १ ।

तस्य भार्या सुशीला तु नाम्ना गुणसमन्विता ।

भर्तुः प्रियकरी साध्वी न प्रसूता वयोऽधिका ।

विललाप च सुश्रोणी एकान्ते दीनमानसा ।

सरस्वतीसङ्गमेऽथ स्त्रिया दृष्ट्वा प्रजावतीः ॥ २।३ ।

वृक्षमूले तु तत्रैव मुनिरेकः समास्थितः ।

तस्या विलपितं श्रुत्वा शनैः सकरुणं हृदि ।

जातहार्दः प्रियं द्रष्टुं* शनैः स्त्रियमथाब्रवीत् ।

का त्वं कस्यासि सुभगे किमर्थं रोदिषि स्वयम् ॥ ४।५

इति तस्य वचः श्रुत्वा सा स्त्री ऋषिमथाब्रवीत् ।

सापत्यास्तु स्त्रिया दृष्ट्वा क्रीडन्त्यो बालकैः सह ।

मम तन्नास्ति हि मुने दुर्भगायाः प्रजासुखम् ॥ ६ ।

उवाच मुनिशार्दूलस्तां स्त्रियं पुत्रगर्हिनीम् ।

देवतायाः प्रसादेन तव पुत्रो भविष्यति ॥ ७ ।

शिवस्यायतनं पुण्यङ्गीकर्णेति† च विश्रुतम् ।

तमाराधय देवेशं पत्या सह यशस्विनि ।
 स्नानदीपोपहारेण स्तात्रैर्नानाविधैर्जपैः ॥ ८ ।
 इत्युक्ता सा च सुश्रोणी प्रणिपत्य प्रसाद्य तम् ।
 भर्त्रे सा कथयामास यदुक्तं मुनिना प्रियम् ॥ ९ ।
 स तद्वचनमाकर्ण्य प्रीतियुक्तं सुसंयतम् ।
 जगादोच्चैः प्रियां देवि भद्रं जातो मनोरथः ।
 ममाप्येतन्मतं देवि यदुक्तमृषिणा ततः ॥ १० ।
 इति प्रियां समाभाष्य प्रियया च तथाऽकरोत् ।
 सरस्वत्याः सङ्गमे तौ स्नात्वा गोकर्णमर्चतुः* ।
 पुष्पदीपोपहारन्तु चक्राते तौ दिने दिने ॥ ११ ।
 एवं तयोर्दशाब्दानि† गतानि सुतहेतवे ।
 ततः प्रसन्नाभगवानुमापतिरुवाच ह ।
 भविष्यति युवांः‡ पुत्रौ रूपवान् गुणसंयुतः ॥ १२ ।
 शस्यसन्ततिवद्दृश्यः सन्तानो यस्य वै बहुः ।
 देवतानां प्रसादेन खलु तस्य भविष्यति ॥ १३ ।
 इत्युक्ता तौ तु देवेन स्नानं कृत्वा सरस्वतीम् ।
 प्रभाते देवदेवाय ददौ द्रव्यमनन्तकम् ।
 ब्राह्मणेभ्यो ददौ भोज्यं वस्त्राद्यं बहुदक्षिणम् ॥ १४ ।
 ततस्तस्यां सुगीलायाङ्गर्भाधानमविन्दत ।
 ततः प्रवृद्धे गर्भे शुक्लपत्ने यथा शशी ।

* स्नानसंनिरति साधु । † संवत्सरी वत्सरीऽदी हायनीऽस्त्रीत अनुशासनात् अष्टा-
 नीति क्रीवत्वमायम् । ‡ युवांमति आयं, युवयोया इति वा साधु ।

सुषुवे दशमे मासि पुत्रम्बालशशिप्रभम् ॥ १५ ।
 गौसहस्रं तदा दत्त्वा ससुवर्णं सवस्त्रकम् ।
 बहुशः सर्व्ववर्णेभ्यः पुत्रजन्ममहोत्सवे ।
 जातकर्म तथा चैव नामकर्म चकार च ।
 गौकर्णं नाम तस्यैव पिता चक्रे निरूप्य च ॥ १६ । १७ ।
 एवमन्नप्राशनञ्च चूडोपनयनं तथा ।
 अतः परञ्च गौदानं वैवाहिकमनुत्तमम् ॥ १८ ।
 दानन्तु ददतस्तस्य देवतां पूजयिष्यतः ।
 कृतानि बहुमुख्यानि मङ्गलानि यथाविधि ॥ १९ ।
 ततः प्रविष्टे तारुण्ये अप्रजं वीक्ष्य पुत्रकम् ।
 पुनर्विवाहयामास भार्यास्तस्य चतुष्टयम्* ॥ २० ।
 वयोरूपगुणोपेतास्तस्य भार्याः† सुलोचनाः ।
 अप्रजा एव ताः सर्वा नाभवत्पुत्रिणी क्वचित् ॥ २१ ।
 तेनैव धर्म आरब्धः प्रजार्थो‡ देवसेवनम् ।
 वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
 प्रपा मालाद्य‡ नित्यान्नं भोजनं वर्त्तनानि च ॥ २२ ।
 अनित्यतां ततो मत्वा चञ्चलाऽस्थिरजीवितम् ।
 त्रिनियोगः कृतस्तेन सर्व्वदा सर्व्वकर्मसु ॥ २३ ।
 गौकर्णस्य समीपे तु पश्चिमे चक्रपाणिनः ।

* चतुष्टयीरिति साधु । † सती भार्या इति (क, ख) । ‡ प्रजार्थमिति (ग) ।

§ प्रपा मतामिति (ग) ।

प्रासादङ्कारयामास पञ्चायतनकं हरेः ॥ २४ ।
 आरामस्तत्र विस्तीर्णः पुष्पजात्यस्तथैव च ।
 आम्बजम्बीरनारङ्गं बीजपूरः सदाङ्घ्रिमः ॥ २५ ।
 प्राकारङ्कारयामास परिखामण्डलीयकम्* ।
 प्रावर्त्तनञ्च कूपेषु येन सिञ्चेत्प्रवाटिकाम् ॥ २६ ।
 पुष्पाणि च विचिन्वन्ति सर्वास्ता वरयोपितः ।
 स्नानं पूजादिकं तदम्भार्जनं दीपकर्म च ।
 कुर्वन्ति देवतागारे ताः सर्वाः शुभलोचनाः ॥ २७ ।
 पतिव्रता महाभागाद्यतुरां भगिनीर्यथा ।
 नित्यकालं पतेर्वाक्ये† स्थिताः कुर्वन्त्यहर्निशम् ॥ २८ ।
 मालाकारस्तथा नित्यं विटपांश्च प्रसिञ्चति ।
 पालयामास विधिवद्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २९ ।
 जाताः सुपुष्पवन्तश्च दुर्माः फलसमन्विताः ।
 नित्यकालमर्पयन्तः फलानां सुमहोत्सवम् ।
 दीयते भुज्यते सर्वैर्यथा शक्रस्तथा सदा ॥ ३० ।
 एवन्तु वसतस्तस्य मथुरायां स्थितस्य च‡ ।
 धनस्य सङ्ख्या यातः प्रत्यहं ददतः सतः ॥ ३१ ।
 शेषमात्रे धने तस्य चिन्ताभूम्नहती तदा ।
 मातापित्रोः कुटुम्बस्य भरणायस्य भोजनम् ।

* परिखाः मण्डलीयकमिति (ग) । † पत्युर्वाक्ये इति साधु । ‡ स्थितस्य तु
 इति (ग) ।

कथं ब्रूहि करिष्यामि महाकष्टमिति सोऽब्रवीत्* ॥ ३२ ।
 इति निश्चित्य मनसा बणिग्भावं† हृदि स्थिरम् ।
 कृत्वा सार्थमुपामन्त्र्य निर्गतः पूर्वमण्डलम् ॥ ३३ ।
 तत्र क्रीत्वा‡ सुपण्यानि उत्तरापथगानि च ।
 बहूनि बहुमौल्यानि परदेशगमानि च ।
 यातायातं ततः कृत्वा लाभालाभविचक्षणः ।
 क्रीत्वा क्रेयानि वस्तूनि लाभालाभं विचार्य च ।
 उत्तरापथदेशात्तु सार्थं स बहुविस्तरम् ।
 अश्वरत्नं मणिरत्नं पट्टरत्नं समर्थकम् ।
 गृहीत्वा तु समागच्छन्मथुरायां गृह्णति ॥ ३४।३५।३६ ।
 एकदा सार्थसम्भारो विश्रान्तुं समुपक्रमे§ ।
 सानौ पर्वतसामीप्ये प्रभूतयवसोदके ।
 नद्यास्तीरे सुप्रदेशे आवासांश्च प्रचक्रिरे ॥ ३७ ।
 निवेश्य भाण्डं तत्रैव अखानां यवसादिकम् ।
 समादिश्वेति कृत्यञ्च भृत्यैः कतिपयैर्वृतः ।
 समारुरोह तं शैलम्बहुकन्दरशोभितम् ॥ ३८ ।
 क्रीडार्थं विहरंस्तत्र सोऽपश्यत् स्थानमुत्तमम् ।
 प्रसन्नसलिलोपेतं नारङ्गैस्तु विभूषितम् ॥ ३९ ।
 फलवन्तश्च वृक्षाश्च पुष्पाणि सुरभीन् च ।

* महाकष्टमिति सोऽब्रवीदित्यत्राक्षराधिक्षाच्छब्दोदीषः, महाकष्टमयोऽब्रवीदिति कृते
 तु न दीषः । † बणिग्भागमिति (ग) । ‡ कृत्वेति (क, ख) । § विश्रान्तुमुपक्रमे
 इति सम्यक् ।

पाषाणसन्धौ तत्रस्थैर्मांसाकारैश्च रोपितम् ॥ ४० ।
 तत्रारुह्य दरोद्धारं यावद्वटिर्निष्पात्यते ।
 तावदभ्यागतादीनि स्वागतादि शृणोति च ॥ ४१ ।
 श्रुत्वाऽपि शब्दप्रभवं किमेतदिति निश्चयम् ।
 करिष्यंस्तत्र चैकान्ते दृष्टः पञ्चरगः शुकः ॥ ४२ ।
 तेनोक्तं भो इहागच्छ आतिथ्यं कर्त्वाणि ते ।
 पाद्यं गृहाण भोः पात्र्य आसनन्ते इदं शुभम् ॥ ४३ ।
 फलानीमानि स्वादूनि मधुमांसोदकानि च ।
 यद्यष्टं यावतीच्छा च तावद्गृह्णन्त्वमे नराः ।
 आगत्य पितरौ मह्यं विशेषे तौ करिष्यतः ॥ ४४ ।
 अतिथिरागतस्येह पूजायां विमुखो भवेत् ।
 गृहस्थस्तस्य पितरौ वसन्ति नरके^१ ध्रुवम् ।
 पूजितं पूजिताः स्वर्गे मादन्ते कालमक्षयम् ॥ ४५ ।
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रव्रजते यदि ।
 आत्मनो दुष्कृतं तस्मै दत्त्वा तत्सुकृतं हरेत् ॥ ४६ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूज्या वै गृहमेधिना ।
 काले प्राप्तस्त्वकाले वा यथा विष्णुस्तथैव सः ॥ ४७ ।
 एवंविधाः शुभा वाचो वैश्यो धर्मोपदेशकात् ।
 श्रुत्वा शुकात्स सव्यायः^२ गोकर्णो मुदितोऽब्रवीत् ॥ ४८

^१ ममेवमत्र मञ्जमिथार्थम् । + वसन्ते नरके इति (ग), तत्र वसन्ते इति आर्षम्
^२ सर्व्वेभ्य इति साधु । श्रुत्वा यकात् सव्यायार्थं इति (ग) ।

कस्त्वमृषिः पुराणज्ञः किं वा देवोऽथ गुह्यकः ।

तव प्रसन्नरूपस्य यस्येयं वागमानुषी ।

कस्त्वं कथय मे सत्यमुक्ताहयातिथिप्रियः ॥ ४८ ।

धन्यः स मानुषो यस्य नित्यं सन्निहितो भवान् ॥ ५० ।

इत्युक्तः स शुकः सर्वं शशंसात्मपुराकृतम् ।

शृणु रौद्रं यथा पूर्वं मया कृतमबुद्धिना ।

शुकस्य विप्रियं यादृच्छहर्षेण तपस्यतः ॥ ५१ ।

सुमेरोरुत्तरं पार्श्वं महर्षिगणसेवितं ।

तपश्चचार विप्रर्षः शुको व्याससुतो महान् ॥ ५२ ।

श्रोतुकामाः पुराणानि सेतिहासानि नैगमाः ।

ऋषयस्तत्र आजस्मुरसितोदेवलस्तदा ॥ ५३ ।

मार्कण्डेयो भरहाजा यवक्रीतस्ततो भृगुः ।

अङ्गिरास्तैत्तिरीयेभ्यः काश्वो मेधातिथिः कृतः ॥ ५४ ।

तन्तुः सुतन्तुरादित्यो वसुमानेकतो हितः ।

वामदेवद्याश्वशिरास्त्रिशीर्षो गौतमोदरः ॥ ५५ ।

अन्ये च सिद्धा देवाश्च पन्नगा गुह्यकास्तथा ।

शुकं सम्मुखयामासुः पप्रच्छुर्द्धर्मसंहिताम् ॥ ५६ ।

अहन्तु वामदेवस्य शिष्यो नाम्ना शुकोदरः ।

भ्रष्टः अशान्वितो बाह्यात्सुनीत्यामयतस्वरन् ।

ऊहापोहकरम्भं वारंवारश्च पृष्टवान् ।

अन्यायवादिनं मासु गुरुर्नित्यं निषेधति ॥ ५७॥५८ ।

गुरुणामग्रतो वाक्यं कथायाद्वयतां सह ।

पूर्वपक्षाद्य सिद्धान्ताः परस्परजिगीषवः ।

अन्तरे चान्तराक्षेपं पुनर्नैवमवोचथाः ॥ ५९ ।

एवं निषेधितस्याहं गुरुणा मुनिसत्तमैः ।

न कृतं यन्मया वाक्यं तेनाहं शपितस्तदा ॥ ६० ।

शुकेन कीपाच्छापो मे दत्तोऽयं जल्पको वटुः ।

यथानामा त्वयं पक्षी शुको भवति नान्यथा ॥ ६१ ।

इत्युक्तमात्रे वचने तत्रैवाहं शुकोदरः ।

शुकत्वं तत्क्षणात्प्राप्तः क्षमस्वेत्युचुरोजसा ।

मुनयस्तं महात्मानं शुकं तत्त्वार्थवित्तमम् ॥ ६२ ।

नान्यथा नान्यथा चोक्तं कदाचित्स भविष्यति ।

आगामिकाले दास्यामि वरमस्मै शुकाय भी । ६३ ।

युष्माकमुपरोधेन यथारूपो विहङ्गमः ।

अयं भविष्यति सदा सद्भावहितभावनः ॥ ६४ ।

पुराणतत्त्ववेत्ता च सर्व्वशास्त्रार्थपारगः ।

मथुरायां मृतः पश्चाद्ब्रह्मलोकङ्गमिष्यति ॥ ६५ ।

एवं शापं ददं गृह्यः तस्माद्दीनो ह्यहं द्रुतम् ।

मथुरा मथुरोच्चारं कुर्यान्नित्यमतन्द्रितः ॥ ६६ ।

नित्योद्दिग्गस्य मे गात्रं हिमाद्रौ तु गुहां वसन् ।

प्राप्तोऽहं शवरेणैव येनाहं पञ्चरे कृतः ॥ ६७ ।

शवरस्तु सभाष्यो वै क्रीडते स मया सह ।

मुनेः प्रसादान्ने ज्ञानं न जहाति कदाचन । ६८ ।

भुज्यते ह्यवशेनैव कृतं येन यथा च यत् ।

स्वस्थो भव महाभाग मा स्म शोके मनः कथाः ॥ ६९ ।

इत्युक्तः स तु गोकर्णस्तदा तेन शुकैः च ।

तस्य च वचनं हृद्यं शुकमोक्षप्रदायकम् ॥ ७० ।

या सा मुक्तिप्रदा रम्या मथुरा पापनाशिनी ।

तस्यां वसाम्यहं भद्र बाणिज्यार्थमिहागतः ।

पुनरिच्छामहे तत्र भाण्डं गृह्य यथासुखम् ॥ ७१ ।

मथुरावासिनं श्रुत्वा गोकर्णं स शुकस्तदा ।

पुत्रं संख्याप्य चात्मानं गोकर्णस्य यथेप्सितम् ॥ ७२ ।

एवञ्च वदतस्तस्य शवरी शयनोत्थिता ।

दर्पान्निःसृत्य तु वह्निर्ददर्शासनसंस्थितम् ।

भृत्यैः परिहृतं चारुदर्शनीयस्वरूपकम् ॥ ७३ ।

निरीक्ष्य बहुशस्तत्र शुको वचनमब्रवीत् ।

प्रियातिथिञ्च सम्प्राप्तं मातः पूज्यतमं शुचिम् ।

कुरु पूजां यथार्हञ्च गोकर्णस्य वरातिथेः ॥ ७४ ।

शुकस्य वचनाद्यावत्पूजार्थमुपकल्पितम् ।

न ददाति ततस्तत्र वनाच्छवर आगतः ॥ ७५ ।

तस्याग्रे तु पुनस्तेन शुकेनातिथिपूजनम् ।
 शंसितं स तथेत्युक्त्वा कृत्वा पूजां प्रणम्य च ।
 फलानि मांसयुक्तानि मधूनि सुरभीणि च ।
 सम्पाद्य संविदङ्गत्वा वद किङ्करवाणि ते ॥ ७६।७७ ।
 इत्युक्तः शवरेणाय गोकर्णो वाक्यमब्रवीत् ।
 अन्यत्किञ्चिदथो देयं यदि किञ्चिद्दासि च ।
 शुकोऽयं पञ्जरस्थश्च पुत्रार्थं मे प्रदीयताम् ।
 मथुरायां गमिष्यामि कृतार्थः पितुरन्तिके ॥ ७८।७९ ।
 इत्युक्तमात्रे वचने शवरो वाक्यमब्रवीत् ।
 अस्माकं यमुनास्नानं सङ्गमे यमुनाभ्रसः ।
 सरस्वत्याश्च पतने दत्ते दास्यामि ते शुकम् ॥ ८० ।
 शवरेणैवमुक्तस्तु गोकर्णः प्रत्यभाषत ।
 सरस्वत्याः सङ्गमे च यत्फलं लभते नरः ।
 स्नानेन किम्फलं तस्य यदि जानासि तद्वद ॥ ८१ ।

शवर उवाच ।

शुकेनानेन मे सर्व्वं मथुरायाश्च यत्फलम् ।
 यत्फलं सङ्गमस्थानं शृणुयाद्वाद्गीवतम् ॥ ८२ ।
 वियोनिस्यो राक्षसो वा तिर्यग्योनिङ्गतस्य वा* ।
 यस्याद्दिग्य† व्रतं कुर्यात्स गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ८३ ।
 सङ्गमस्य फलं तस्य दृष्ट्वा गोकर्णमीश्वरम् ।

* तिर्यग्योनिं गतोऽपि वा इति सम्यक् । † य उद्दिग्य इति कृते तु पाठे अर्थः

नासौ यमपुरं याति विष्णुलीकञ्च गच्छति ।

एवं मया श्रुतं तस्य सङ्गमस्य महत्फलम् ॥ ८४ ।

इति वराहपुराणं गोकर्णमरुत्वतीमाहात्म्यम् ।

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शुकं गृह्य ततः स्थानात्प्रस्थिताः मथुरां पुरीम् ।

प्रविश्य गृह्य तत्पुण्यं मातापित्रोस्तर्पितम् ।

शुकस्य चरितं सर्वं निवेश्य च महामतिः ॥ १ ।

एवं निवसतस्तस्य बहुवर्षाणि तत्र वै ।

सुखम्प्राप्तं मतश्चापि व्यवहारे च पूजने ॥ २ ।

एवं निवसतस्तस्य द्रव्यशेषमजायत ।

पुनस्तत्रैव गमने बणिग्भावे मतिर्गता ॥ ३ ।

समुद्रयाने रत्नानि महामौल्यानि साधुभिः ।

रत्नपरीक्षकैः सार्द्धमानयिष्ये बहूनि च ।

एवं निश्चित्य मनसा महासार्थपुरःसरः ।

समुद्रयायिभिर्लोकैः संविदं सूच्यन् निर्गतः ॥ ४।५ ।

पेयाहारसमाहारङ्गत्वा कृत्यविदार्थकम् ।
 शुकं गृहीत्वा प्रस्थानमकरोत्पुण्यवासरे ॥ ६ ।
 मातापित्रोः शुभा वाचो गृहीत्वा देवतागृहे ।
 भार्याणां देवकार्यञ्च वाटिकायाश्च पोषणम् ।
 पितुः शुश्रूषणञ्चोक्ता सर्व्वं यूयं करिष्यथ ॥ ७ ।
 यथायोगं यथाकालं यथाकृत्यं यथा च यत् ।
 भवतीभिश्च कृत्यं मे करणीयं यथा तथा ।
 सन्दिश्य भार्याः सुश्रोणीर्देवं दृष्ट्वा प्रसाद्य च ।
 भार्याभिः समनुज्ञातो यानपात्रङ्गतस्तदा ॥ ८ ।
 शुकेन सह सम्प्राप्तो महान्तं लवणार्णवम् ।
 पोतारूढास्ततः सर्व्वे पोतवाहैरुपोहिताः* ।
 अपारे दुस्तरेऽगाधे यान्ति वेगेन नित्यशः ॥ १० ।
 अथ दैववशादायुर्विलोमः समजायत ।
 दुर्व्वर्तिन तदा नित्यं बलात्पोत उपोहितः ॥ ११ ।
 पोतवाहास्ततः सर्व्वे विसंज्ञा मोहिताः कथाः ।
 हा कष्टं हि कथञ्चिच्च कुत्र गच्छामहे वयम् ॥ १२ ।
 तेषान्तु वचनं श्रुत्वा ज्ञात्वा दुर्व्वर्तपीडनम् ।
 आक्षिपद्वाग्भिरुग्राभिरन्योन्याशङ्क्य† मूर्च्छिताः ॥ १३ ।
 जल्पन्ति कोऽत्र पापिष्ठः समारूढो निराकृतिः ।
 तस्य पातकसंस्पर्शान्मृताः सर्व्वे न संशयः ॥ १४ ।

* पोतवाहैरुपोहिता इति (क), (ग्व) । † अन्योऽन्यमाशङ्केति साधु ।

एवं विलपतां तेषां चत्वारोऽपि समभ्ययुः ।
 मासास्तत्रैव बाणिज्यं षण्मासान्सिध्यते फलम् ॥ १५ ।
 निर्भर्त्सनं ततस्तेषामन्योऽन्यमभिजल्पनम् ।
 श्रुत्वा शुकस्य गोकर्णः शशंसात्मविनिन्दनम् ॥ १६ ।
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इति सर्वस्य निश्चितम् ।
 एषां मध्ये ह्यहं पापस्तेन तप्यामि पुत्रक ॥ १७ ।
 यदत्र युक्तकालेऽस्मिन्विषमे समुपस्थिते ।
 वद स्वाध्यायषाड्गुण्यङ्गच्छे त्वङ्कार्यवित्तमः ॥ १८ ।
 शुक उवाच ।

मा भैस्तात जीषमास्व* अस्मिन्काले यथोचितम् ।
 अहङ्करिणे तत्सर्वं मा विषादे मनः कथाः ॥ १९ ।
 एवमाश्वास्य पितरं समुड्डीय ततो द्रुतम् ।
 ध्रुवाख्यां दिशमुद्दीक्ष्य उत्तराभिमुखो ययौ ॥ २० ।
 नीचगत्या रक्षयन्वै सुतरं दुस्तरं जलम् ।
 सानौ पर्वतसामीप्ये योजनेन वरङ्गिरिम् ॥ २१ ।
 रोमाञ्चिततनुर्जातः शुको वीक्ष्य महागिरिम् ।
 क्रमित्वोर्ध्वं यात्युग्रं तावद्देवालयं शुभम् ।
 दृष्ट्वा विष्णुायतनं तेजसा चोपशोभितम् ।
 दिक्षु सर्वास्वटित्वैवं निलिख्य देवमन्दिरे ॥ २२।२३ ।
 वत्साऽयङ्गोऽत्र सञ्चारी कदा किन्तु पिता मम ।

वितरिष्यति नो कासं दुरन्तं सकृत्तिर्यथा ॥ २४ ।

क्षणमेकं तथा चैनं तस्य चिन्तान्वितस्य हि ।

सौवर्णपात्रहस्ता च देवी देवं समर्चयत् ।

नमोनारायणायोक्ता निपसाद् वरामने ॥ २५ ।

निमेषान्तरमात्रेण वयोरूपसमन्विताः ।

असंख्याताः समायाता यथा देवी तथैव ताः ॥ २६ ।

गीतं वाद्यञ्च नृत्यञ्च यथासौख्यं विहृत्य च ।

गतास्ता देवताः सर्वा यथास्थानमनुत्तमम् ॥ २७ ।

देवतादक्षिणे भागे पक्षिणाञ्च जटायुषाम् ।

लक्ष्यान्यनेकयूथानि ब्रूहन्ति बहुसङ्ख्यः ॥ २८ ।

शुको लिख्यासमस्तेषां मध्ये कृत्वा तु संविदम् ।

स्वभाषां पुरतः कृत्य* शरणञ्च अयाचयत् ॥ २९ ।

ते समाश्वास्य तम्प्राहुः कथमस्मिन् भवान् गतः ।

वारिराशिर्दुराधर्षः समुद्रो भूषसंकुलः ॥ ३० ।

शुकस्तान् प्रत्युवाचाथ पिता मे पीतसंस्थितः ।

दुर्गवाताद्दुर्गमस्थो विषमे समुपस्थिते ॥ ३१ ।

तस्य त्राणमभीप्सन्वै आगतोऽत्र वरक्किरिम् ।

कुरुध्वं तस्य मे त्राणं यथा सुखमवाप्यते ॥ ३२ ।

पक्षिण ऊचुः ।

एहि पुत्र सुकार्यन्ते मार्गं द्रक्ष्यामहे वयम् ।

पोताभ्यासगतिं यासि पितुस्तव गतिं प्रति ॥ ३३ ।
 ममैव पादविन्यासे क्रमयिष्ये यथा जलम् ।
 तेन ते पृष्ठतो मञ्चः* स पिता सन्तरिष्यति ॥ ३४ ।
 मम चक्षुःप्रावगाहेन नष्टयन्ति जलजन्तवः ।
 एतत्पितुः समक्षं ह्यि शंस क्षिप्तं नदीपतिम् ॥ ३५ ।
 तरयामास वेगेन गत्वा पृष्ठं जटायुषः† ।
 स ययौ पर्वतं तीर्त्वा कचिन्नाभिसमं जलम् ।
 हृत्कण्ठश्चैव गम्भीरं सुखेन सुकृती यथा ॥ ३६ ।
 स्तोकास्तरे ततः‡ सोऽथ देवागारमनुत्तमम् ।
 सरोवरञ्च पद्माक्ष्यं मणिरत्नविभूषितम् ।
 स्नात्वा देवान् पितृश्चैव तर्पयित्वा यथासुखम् ।
 पुष्पाण्यादाय देवञ्च पूजयित्वा स केशवम् ।
 पञ्चायतनकश्चैव खचितं रत्नसञ्चयैः ।
 दृष्ट्वा निलिख्ये चैकान्ते शुकस्थानुमते स्थितः ॥ ३७ । ३८, ३९ ।
 क्षणेन ता यथापूर्वं देवताद्यागताः पुनः ।
 नर्त्तयित्वा यथायोग्यं तासां ज्येष्ठाऽब्रवीदिदम् ॥ ४० ।
 स्वागतस्य क्षुधार्त्तस्य ब्रह्मेष्टस्य महात्मनः ।
 भोजनार्थं फलं दिव्यं पानार्थं तोयमुत्तमम् ।
 गोकर्णस्य प्रयच्छध्वं येन तृप्तिस्त्रिमासिकी ॥ ४१ ।

* ममस्थाने मञ्चमिति आर्षम् । † अत्र कथांशस्य कापि श्रुता प्रतीयते, ततश्च
 पूर्वोपरात्मज्ञतिः । •

यथा शोको यथा पापं यथा मोहः प्रणश्यति ।
 तथा कृत्वा तमूचुस्ता अभयं तेऽस्तु मा शुचः ।
 वस स्वर्गोपमे स्थाने यावत्सिद्धिर्भवेत्तव ॥ ४२ ।
 गतास्ताः पुनरेवञ्च नित्यमेव दिने दिने ।
 वसते स सुखं तत्र मथुरायां यथा तथा ॥ ४३ ।
 पोतात्तस्मादुत्ततार सुवातेनोपवाहितः ।
 रत्नाकरः शुभो यत्र भावित्वाद्दैवयोगतः ।
 रत्नानि बहुमील्यानि आहृतानि बहून्यथ ॥ ४४ ।
 यावत्परीक्षणार्थञ्च गोकर्णं रत्नकोविदम्* ।
 निरीक्ष्यतेऽस्य संवासो न दृष्टश्चक्रुस्ततः† ॥ ४५ ।
 कुतोऽसौ गतवान् भद्रो मृतो नष्टो जले प्लुतः ।
 ब्रीडायुतो निमग्नोऽयं निश्चितं मकरालये ॥ ४६ ।
 पितुरस्य वयं सर्वे पुत्रवद्विचरामहे ।
 यथाभागञ्च रत्नानां भागं दास्यामहे परम् ।
 एष धर्मः सदास्माकमेकसार्थागमेन हि ॥ ४७ ।
 एवं वसन् स गोकर्णो द्वीपस्थः शोकविह्वलः ।
 शुकम्प्रोवाच दीनात्मा मातापित्रोः कृते तदा ॥ ४८ ।
 शुकेन मन्त्रमोहत्वात्पितुरेवं निवेदितम् ।
 अहं पत्नी लघुतनुर्भवन्तं नेतुमक्षमः ।
 याताऽस्मि‡ मथुरां मार्गे समुद्रे जलमालिनि ॥ ४९ ।

* दिदृक्षुर्भिर्बणिभिर्विति शेषः । † ते बणिज इति शेषः । ‡ यातीऽस्मीति (ग) ।

पित्रोर्वाक्यं तवाख्यास्ये त्वदीयं च तयोरहम् ।
 अवश्यञ्च गमिष्येऽहमनुज्ञा तु प्रदीयताम् ॥ ५० ।
 सत्यमुक्तं ततस्तेन गोकर्णेन शुकम्प्रति ।
 गच्छ त्वं पुत्र मथुरामवस्थां मामकीमिमाम्* ।
 त्वया विना न शक्नोमि शीघ्रमागमनं कुरु ॥ ५१ ।
 इत्युक्तः स तथेत्युक्त्वा पीतारुढः खगोत्तमः ।
 कालेन मथुराम्प्राप्तः सर्व्वं पित्रे न्यवेदयत् ॥ ५२ ।
 श्रुत्वा तौ† विषमावस्थं मृतं हृदि निवेश्य च ।
 रुदित्वा सुचिरङ्कालं शुके स्नेहानिवेशितः ॥ ५३ ।
 अस्माकं जीवनार्थाय त्वया कार्य्यं विहङ्गम ।
 कथाभिरनुकूलाभिर्धम्मदर्शिभिरेव च ॥ ५४ ।
 शुकेन पञ्जरस्थेन कथालापेन विद्यया ।
 पुत्रशोकाभिसन्तप्तो तथैवानेन सान्त्वितौ ॥ ५५ ।
 अथ सार्थः समायातो रत्नपूर्णो यथादधिः ।
 वसुकर्णस्य पुत्रार्थमकरोत्स जनो महान् ॥ ५६ ।
 सर्व्वैस्तैर्विंशतिः संख्याः‡ एकैकेन समुद्रगैः ।
 रत्नैः समर्चितोऽत्यर्थं पर्व्वतः कुसुमोत्करैः§ ।
 प्रसाद्य सर्व्वं सम्पूज्य प्रेषितास्ते गृहं ययुः ॥ ५७ ।

* मामकीमिमामवस्थां ताभ्यां निवेदयेत्यन्वयः कर्त्तव्यः । † तौ इत्यस्य समापक-
 क्रियापदं नास्ति । ताभ्यामिति कृते वाक्यार्थसङ्गतिः स्यात् किन्तु वन्दीदीपो भवेत् ।
 ‡ विंशतिः संख्या इत्यस्य तृतीयान्ततोचिता, चमन्वयापत्तेः । § दुर्भेदिवेति शेषः ।

एवं ते न्यवसंस्तत्र यावत्कालं सुखेन तु ।
शुश्रूषमाणास्तं वैश्यं यथा स्वपितरं तथा ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गोकर्णमाहात्म्ये
एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गोकर्णस्तु तथा चक्रे* तस्मिन्नायतने शुभे ।
प्रथमेऽङ्गि यथा कृत्यमेवमेव त्रयोदश ॥ १ ।
ता देव्यो नृत्यगीतेषु कुशलाद्यागमेऽभवन् ।
सुरुपाश्च स्वलङ्कारा रमयन्ति दिने दिने ॥ २ ।
गोकर्णः सर्वभावेन गृहं विष्मृतवानसी ।
तथैकदा स गोकर्णस्ता देव्यश्च हतौजसः ॥ ३ ।
विवर्णवदना दीना भग्नालङ्कारवाससः ।
हीनाङ्गा लुञ्चितशिरःकेशपक्ष्मनखादयः ॥ ४ ।
दृश्यन्ते विकृताकाराः सत्रणा रुधिरस्रवाः ।
ता दृष्ट्वाऽतीवदुःखार्त्ताश्चक्रे मनसि वेदनाम् ॥ ५ ।
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे नैव च नैव च ।

मम सङ्गादिमा देव्यो दशमीञ्च दशाङ्गताः ॥ ६ ।

एवं ज्ञात्वा स पप्रच्छ तासां रूपविपर्ययम् ।

कथयध्वं महाभागाः किमेतद्रूपव्यत्ययम् ॥ ७ ।

देव्य ऊचुः ।

अप्रष्टव्यं महाभाग दैवः सर्वेषु कारणम् ।

कालात्मकः स भगवान् भुज्यतेः सुकृतं यतः ॥ ८ ।

स एव नित्यकालञ्च पृच्छति स्म तदुत्तरम् ।

दुःखार्त्तस्य सुदीनस्य न जल्पन्त्यतिदुःखिताः ॥ ९ ।

निश्चयार्थं पुनः सोऽथ गोकर्णस्ताः प्रणम्य च ।

पृच्छत्याग्रहरूपेण निश्चयं विन्दते यथा ॥

यदि गोप्यं ममार्त्तस्य वैरूप्यं कथयिष्यथ* ।

अगाधे दुस्तरे प्राणांस्त्यक्त्याम्यद्य सुदुःखितः ॥

एवमुक्ते तदा तासां मध्ये एकाऽब्रवीदिदम् ।

दुःखं तस्य समाख्येयं यो विनाशयते‡ रुजम् ॥ १० ।

शृणु वत्स वदिष्येऽहं विरूपकारणं§ यथा ।

अस्माकञ्च समुत्पन्नमेकचित्तोऽवधारय ॥ ११ ।

आस्ते मधुपुरी रम्या नृणां मुक्तिप्रदायिनी ।

अयोध्याधिपतिर्वीरश्चतुरङ्गबलान्वितः । •

चातुर्मास्यं तीर्थसेवी स गतो भक्तिपूर्वकम् ॥ १२ ।

* भङ्क्ते इति साधु ।

+ अथ नेति पदस्य न्यूनता ।

‡ विनाशयतीति साधु ।

§ विरूपकरणमिति ६ग ।

तत्र देवस्य चागारं विष्णोः पञ्चसमन्वितम् ।
 आरामवाटिकाः शुभ्राः प्राकारावरवेष्टिताः ।
 कूपप्रावर्त्तकोपेताः पुष्पजात्यः सुवासिताः ॥
 फलवन्तो द्रुमास्तस्मिन् सर्व्व तु सुमनोहराः ।
 तस्याभ्यासे स राजर्षिश्चकारावासमुत्तमम् ॥ १३।१४।१५ ।
 सेवकैर्नाशितः सर्व्व आरामः सफलद्रुमः ।
 प्राकारपरिखा चैव स्थण्डिलप्रतिमा कृता ॥ १६ ।
 बहुधा वार्य्यमाणैस्तु पापबुद्धिसमाश्रितैः ।
 एवं तेन कृतं तत्र सोऽपि दैववशङ्गतः ॥
 पञ्जरस्थो यथा सिंहः कोऽस्मांस्त्राता भवेदिति* ।
 पिधायाञ्जलिना वक्तुमशुक्लित्तनान्तरा ।
 कुरीदोच्चैःस्वरं† दीना हा कष्टमिति जल्पती ॥ १७।१८ ।
 सर्वासां रुदतीनाञ्च कुररीणामिव स्वनः ।
 श्रूयते बहुधाकारो गोकर्णोऽप्यतिदुःखितः ॥
 एकैकस्यास्तु चक्रेऽसौ मूर्ध्ना पादाभिवन्दनाम् ।
 प्राञ्जलिर्दीनया वाचा सान्त्वयामास ताः शनैः ॥ १९।२० ।
 प्राप्तसंज्ञास्तु ताः सर्वाः गोकर्णोऽप्याह सुस्वनः ।
 भविता यदि तच्चाहं राजानं तं निवारयम्‡ ।
 किङ्करिष्यामि दैवेन समर्थोऽप्यवसादितः ॥ २१ ।

* (ग) पुस्तके इतः पूर्व्वं गोकर्ण उवाच इति पाठो वर्त्तते, स तु न सङ्गच्छते ।

† कुरीद मुखरं दीनेति (ग) । ‡ निवारयेयमिति साधु ।

द्विसप्तत्यधिकोऽथ ततमोऽध्यायः ।

इत्युक्तमात्रे वचने ताः सर्वा लब्धचेतसः ।

ऐक्यभावेन ताः सर्वाः पप्रच्छुर्बुद्धिजम्प्रति ।

कस्त्वङ्गथय कस्माच्च स्थानाद्यस्त्वमिहागतः ॥ २२ ।

गोकर्ण उवाच ।

गोकर्णोऽहं सुचार्वस्यः सुकपोलः सुलोचनः ।

पूर्वं दृष्टा भवत्यो मे चार्वङ्ग्यधारुलोचनाः ।

इदानीं मलिना जाता मम शोकविवर्द्धनाः ।

कथयध्वं ममात्मानमत्रतस्तदनन्तरम् ॥ २३ ॥ २४ ।

ज्येष्ठा सोवाच तस्याग्रे पुष्पजात्या स्त्रलङ्घिताः ।

वयमारामसंस्थाश्च स्वामिना परिपालिताः ॥ २५ ।

हृद्यवेषाः सुचार्वङ्ग्यः पुष्पवृद्धिरताः सदा ।

पूर्वं दृष्टाः स्वरूपाश्च विपर्ययमथो नृणु ॥ २६ ।

राजलोकैः पीडिताश्च क्केदनोन्मूलनेन च ।

पीडिता भृशमुद्दिग्नास्तेनेदानीं सकल्मषाः ॥ २७ ।

पुष्पमालाविहीनाश्च मूलस्कन्धावशीषिताः ।

एवंविधाश्च सम्भूता नष्टसंज्ञाः स्थिता वयम् ॥ २८ ।

यो देवस्तत्र पाषाणो नृत्पिण्डेष्टकयन्त्रितः ।

सोऽत्र सत्त्वमयः साक्षी तस्य पुण्यस्य कर्मणि ॥ २९ ।

पुण्यं सोदकपूर्णोऽयं तस्यारामस्य सेवकम् ।

सरद्योत्पलपूर्णश्च कलहंसैर्युतं सदा ॥ ३० ।

ये ते वृक्षाः फलोपेतास्ते सौवर्णाश्च सत्तम ।

एता रक्षन्ति सततमारामं सुखदं नृणाम् ।

तस्या नाशायथा नोऽत्र जातेयञ्च विरूपता ॥ ३१ ।

गोकर्ण उवाच ।

आरामकर्तुः किञ्चात्र फलं भवति यादृशम् ।

करणात्कूपदेवानां तस्य पुण्यफलं वद ॥ ३२ ।

ज्येष्ठोवाच ।

इष्टापूर्त्तं द्विजातीनां प्रथमं धर्मसाधनम् ।

इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्त्तं मोक्षञ्च विन्दति ॥ ३३ ।

वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।

पतितान्युद्धरेदस्तु स पूर्त्तफलमश्नुते ॥ ३४ ।

भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्त्तिताः ।

ते लोकाः प्राप्यते* पुंभिः पादपानां प्ररोहणे ॥ ३५

अश्वत्थमेकं पितुमर्द्दमेकं

न्यग्रोधमेकं दशपुष्पजातिः ।

द्वे द्वे तथा दाडिममातुलिङ्गे

पञ्चाम्बरोपी† नरकं न याति ॥ ३६ ।

यथा सुपुत्रः कुलमुद्धरेच्च

यथाऽतिकच्छान्नियमप्रयत्नात् ।

तथाऽत्र वृक्षाः फलपुष्पभूताः

सं स्वामिनं नरकादुद्धरन्ति ॥ ३७ ।

* प्राप्यन्ते इति साधु, तथा कृते तु हन्दीदीपः । † पञ्चाम्बवापीति बहुषु पाठः

गोकर्ण उवाच ।

इत्थनार्थं यदानीतमग्निहोत्रं तदुच्यते ।
 छायाविश्रामपथिकैः पक्षिणां निलयेन च ॥ ३८ ।
 पत्रमूलत्वगादिषु औषधार्थन्तु देहिनाम् ।
 उपकुर्वन्ति वृक्षस्य पञ्चयज्ञः स उच्यते ॥ ३९ ।
 गृहकृत्यानि काष्ठानि क्षुद्रजन्तुगृहास्तथा ।
 यत्र निर्वर्त्तनं प्रोक्तं भिक्षा पत्रैः समीकृता ॥ ४० ।
 फलन्ति वत्सरे मध्ये द्विवारं शकुनादयः ॥ ४१ ।
 सांवत्सरं पितुर्मातृरुपकारम्फलैः कृतम् ।
 एवं पुत्रसमारोपा एवं तत्त्वविदो विदुः ॥ ४२ ।

वराह उवाच ।

एवमुक्तस्तथा देव्या मालत्या पुष्पजातया ।
 हा कष्टङ्कथमित्येवं मुमोह च पपात च ॥ ४३ ।
 ताभिराश्वासितो धीमान् ससंज्ञो वारिणोक्षितः ।
 आत्मानं कथयास्माकं यस्माच्च त्वमुपागतः ॥ ४४ ।

गोकर्ण उवाच ।

वृद्धौ च मातापितरौ साधुभार्याचतुष्टयम् ।
 मथुरायां ममैवैतदुद्यानं देवतागृहम् ॥ ४५ ।
 यदि तत्र गतस्याहं पितृराज्ञोस्तु सन्निधौ ।
 इमामापदमापन्ना यूयं तद्दे निवेदये ॥ ४६ ।
 ज्येष्ठा प्रोवाच नेष्यामि यदि ते रोचतेऽनघ ।
 अद्यैव मथुरां देवीमवेक्ष्यामोऽधिगम्यताम् ।

विमानप्रतिमाकारं यानमारुह्य सत्वरः ।
 दिव्यानीमानि रत्नानि भूषणानि फलानि च ।
 गृहीष्वोपायनं राज्ञे तस्मै त्वं देह्यनर्घ्यकम् ॥ ४७।४८ ।
 आरुह्य स तथेत्युक्त्वा नमस्कृत्य हरिश्च ताः ।
 उत्पपात ततः स्थानाद्यत्र राजा व्यवस्थितः ॥ ४९ ।
 राज्ञे निवेदयामास रत्नानि सुवह्नि च ।
 राजा दर्शनमात्रेण सन्तुष्टः सन् ब्रवीदिदम्* ॥ ५० ।
 स्वागतं ते महाभाग परिपूज्य सुमान्य च† ।
 अर्डासने कृतः प्रीत्या रत्नदां धनदो यथा ॥ ५१ ।
 अस्मात्स्थानादिदानीञ्च अपसर्प्य क्षणान्तरे ।
 आश्चर्यं दर्शयिष्यामि कथयिष्यामि चापि भोः ॥ ५२ ।
 स तथेति प्रतिश्रुत्य सेनापतिमुवाच ह ।
 मुहूर्त्तार्डाद्यथा याति सैन्यं तच्च तथा कुरु ॥
 क्षिप्रं तत्प्रतिपद्यस्व न कालोऽत्यभ्यगाद्यथा ।
 कृतं तेन तथा सर्वं यथा राज्ञा प्रभाषितम् ॥ ५३।५४
 ता देव्यो दिव्यरूपाश्च विमानकृतरूपकाः ।
 साधु साध्विति गोकर्णं प्रशशंसुः पुनः पुनः ।
 वरं दत्त्वा अथाकामं स्वस्तीत्युक्त्वा दिवं ययुः ॥ ५५ ।
 गोकर्णम् तदाचक्षे तत्सर्वं नृपतः सुखी ।
 सर्वं तच्चात्मचरितं पूर्तधर्मस्य यत् फलम् ॥ ५६ ।

राज्ञा तस्मै प्रदत्ताय यामाद्यैव पुराणि च ।
वस्त्राणि च गजाद्यैव वाजिनोऽन्यद्वनम्बु ॥ ५७ ।
आश्चर्यं परमं धर्ममारामस्य महत् फलम् ।
श्रुत्वा सर्व्वश्चकारासौ सार्व्वभौमो महीपतिः ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे गोकर्णमाहात्म्ये

त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

तत्र स्थित्वा यथान्यायङ्गीकर्णः सर्व्वमङ्गलम् ।
शुकश्च मातापितरं साधुभार्याचतुष्टयम् ।
सम्मान्य पूजयामास यथाविभवशक्तितः ।
मथुरावासिभिर्लोकैरुद्यानङ्गारयत्तदा* ॥ १।२ ।
स्वयञ्च कृतवांस्तत्र अविघ्नस्य महामखम् ।
भक्षभोज्ये ब्राह्मणेभ्यो ददौ दानानि नित्यशः ॥ ३ ।
गीतवादित्रमाङ्गल्यं पुत्रवृद्धौ यथोचितम् ।
तत्सर्व्वङ्गतवांस्लोको गोकर्णस्य महात्मनः ॥ ४ ।
एकैकञ्च परिष्वज्य प्रणिपत्य यथाक्रमम् ।
मातापित्रोः प्रणम्याथ शिरसा पादवन्दनाम्† ॥ ५

शुकं हृदि समालोक्य प्ररुद स वै वणिक् ।
 यस्य प्रसादाज्जीवस्य धर्मस्यानुत्तमा गतिः ।
 विशिष्टेन मया प्राप्तो राज्ञो लाभः सुपुष्कलः ।
 शुकपुत्रान्मया प्राप्तमिहलोके परत्र च ॥ ६।७ ।
 एवं वसन् सुखं तत्र गोकर्णः सह बन्धुभिः ।
 शुकनाम्ना कृतं तेन शिवस्यायतनं महत् ॥ ८ ।
 शुकेश्वरं प्रतिष्ठाप्य दिव्यं सत्रञ्चकार ह ।
 ब्राह्मणानां शते द्वे च मिष्टान्नवरभाजने ॥ ९ ।
 शुकसत्रमिति ख्यातं मृता मुक्तिमवाप सः ।
 विमानवरमारुह्य स्वर्गलोकङ्गतः शुकः ॥ १० ।
 शुकप्रदाने गोकर्णः फलं स्नानस्य सङ्गमात् ।
 आङ्गं सुवर्णं गोदानं कृत्वा तस्मै ददौ च सः ॥ ११ ।
 शवरस्य सभार्यस्य तेन स्वर्गङ्गतस्य ह ।
 शुक्रादरेण सहितो विमानवरमास्थितः* ॥ १२ ।
 एतत्ते कथितं सर्वं मथुरायां महत्फलम् ।
 सरस्वतीसङ्गमस्य गोकर्णस्य शिवस्य च ॥ १३ ।
 गोकर्णस्य तु सन्तानमक्षयं धर्मतोऽव्ययम् ।
 सम्भूतं स सुखं भुक्त्वा ततो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १४ ।

इति वराहपुराणे गोकर्णमाहात्म्ये

त्रयसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि* महापातकनाशनम् ।

सङ्गमस्य प्रभावं हि पापिनामपि मुक्तिदम् ॥ १ ।

अत्रैव श्रूयते पूर्वं ब्राह्मणः संगितव्रतः ।

महानामेति विख्यातः स्थितोऽसौ वनमाश्रितः ॥ २ ।

स्वाध्याययुक्तो होमे च नित्ययुक्तः स योगवित् ।

जपहोमपरो नित्यं स्वकालं क्षयते च सः ॥ ३ ।

एवङ्कर्माणि कुर्वन्स ब्रह्मलोकजिगीषया ।

बह्वन्यद्दान्यतीतानि ब्राह्मणस्य वने तदा ॥ ४ ।

तस्य बुद्धिरियं जाता तीर्थाभिगमनं प्रति ।

पुनस्तीर्थजलेरेतच्छालयामि कलेवरम् ।

प्रयातो विधिवत्साक्षात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

असिकुण्डादितः कृत्वा दक्षिणां कोटिकां ततः ।

तथाचोत्तरकोट्यान्तु तथा मन्माथुरञ्च यत् ।

क्रमेण सर्व्वतीर्थानि स्नात्वा मामपि पुष्करम् ।

गत्वा सर्व्वानि तीर्थानि स्नात्वा पूतो भवाम्यहम् ॥ ५।६।७ ।

इति कृत्वा मथुराया निर्जगामाथ स द्विजः ।

कृतपूजानमस्कारः अध्वानं प्रत्यपद्यत ॥ ८ ।

अध्वप्रपन्नो ददृशे पञ्च प्रेतान् सुभीषणान् ।
 अरण्ये कण्टकवृत्तं निर्ज्जने शब्दवर्जितं ॥ ८ ।
 तान्दृष्ट्वा विक्षताकारानतितीव्रभयङ्करान् ।
 ईषदुवस्तहृदयोऽतिष्ठदुन्मील्य चक्षुषी ॥ ९ ।
 आलम्ब्य स ततो धैर्यं त्रासमुत्सृज्य दूरतः ।
 पप्रच्छ मधुरालापः के यूयं रौद्रमूर्त्तयः ॥ ११ ।
 भवन्तः कर्मणा केन दुष्कृतेन भयावहाः ।
 एकस्थानात्सदा यूयं प्रस्थिताः कुत्र वा सदा ॥ १२ ।
 प्रेता जञ्चुः ।

क्षुत्पिपासातुरा नित्यं बहुदुःखसमन्विताः ।
 दुर्वृद्धा च वृताः सर्वे हीनज्ञाना विचेतसः ॥ १३ ।
 न जानीमो दिशङ्गाच्चिद्विदिशच्चापि चाध्वनि ।
 नान्तरिक्षं महीच्चापि जानीमो दिवसन्तथा ॥ १४ ।
 यदेतद्दुःखमापन्नं सुखोदकफलं भवेत् ।
 अप्रकाममिदं भाति भास्करोदयनम्रति ॥ १५ ।
 अहं पर्युषितो नाम सूचिमुखस्ततः परः ।
 ग्रीष्मगो रोधकश्चैव पञ्चमो लेखकस्तथा ॥ १६ ।

ब्राह्मण उवाच ।

प्रेतानाङ्गर्म्भजातानां नाम्नां वै सम्भवः कुतः ।
 किं तत्कारणमेतद्वि यूयं सर्वे सनामकाः ॥ १७ ।
 प्रेत उवाच ।

अहं स्वादु सदाश्यामि दग्निं पर्युषितं द्विजे ।

एतत्कारणमुद्दिश्य नान्नि पर्युषितं द्विज ॥ १८ ।
 सूचिता बहवोऽनेन विप्राद्याद्यादिकाङ्क्षिणः ।
 एतत्कारणमुद्दिश्य सूचिमुखस्ततः परः ॥ १९ ।
 समर्थितो द्विजेनैव शीघ्रं याति यतो हि सः ।
 एतत्कारणमुद्दिश्य शीघ्रगस्तेन सोच्यते* ॥ २० ।
 एको गृहस्य मध्ये तु भुङ्क्ते द्विजभयेन हि ।
 समारुह्योद्विग्नमना रोधकस्तेन चोच्यते ॥ २१ ।
 मौनेनापि स्थितो नित्यं याचिताऽपि लिखेन्महीम् ।
 अस्माकमपि पापिष्ठो लेखकस्तेन नाम वै ॥ २२ ।
 मदेन लेखको याति रोधकमु ह्यवाक्शिराः ।
 शीघ्रगः पङ्गुतां प्राप्तः सूचिमुखस्ततः परम्† ॥ २३ ।
 उपितः केवलग्रीवो लम्बोष्ठो वृहतोदरः‡ ।
 वृहद्वपणशुक्लाङ्गः पापादेव प्रजायते ॥ २४ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातमात्मवृत्तान्तमश्रवम् ।
 यदि ते श्रवणे श्रद्धा पृच्छ चान्यद्यदिच्छसि ॥ २५ ।

ब्राह्मण उवाच ।

ये जीवा भुवि तिष्ठन्ति सर्वं आहारजीविनः ।
 युष्माकमपि चाहारं श्रातुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २६ ।

प्रेता ऊचुः ।

शृणु चाहारमस्माकं सर्वभूतदयापर ।

* स उच्यते इति साधु । † एतदर्थं (गो) पुल्लके नान्नि । ‡ वृहदुदर इति साधु ।

यच्छ्रुत्वा निन्दसे नित्यं भूयोभूयश्च नित्यशः ॥ २७ ।
 श्लेष्ममूत्रपुरीषेण योषितानां समस्ततः ।
 गृहाणि त्यक्तशौचानि प्रेता भुञ्जन्ति तत्र वै ॥ २८ ।
 बलिमन्त्रविहीनानि दानहीनानि यानि च ।
 गुरवो नैव पूज्यन्ते स्त्रोजितानि गृहाणि च ॥ २९ ।
 यानि प्रकीर्णभाग्डानि प्रकीर्णोच्छेषणानि च ।
 नित्यञ्च कलहो यत्र प्रेता भुञ्जन्ति तत्र वै ॥ ३० ।
 अपात्रे प्रतिदत्तानि विधिहीनानि यानि च ।
 निन्दितानां द्विजातीनां जुगुप्सितकुलोद्भवे ।
 जातानां विहितानाञ्च कर्मदुष्कृतकारिणाम् ।
 तेभ्यो दत्तं तदस्माकमुपतिष्ठति भोजने ॥ ३१ । ३२ ।
 एतत्पापतरश्चान्यद्भोजनं दुष्टकर्मिणा ।
 निर्व्विम्बाः प्रेतभावेन पृच्छामः सुदृढव्रत ।
 प्रेतो यथा न भवति तथा ब्रूहि तपोधन ॥ ३३ ।

ब्राह्मण उवाच

एकरात्रिचिरात्रेण कृच्छ्रचान्द्रायणदिभिः ।
 व्रतैरभ्युद्यतः पूतो न प्रेतो जायते नरः ॥ ३४ ।
 मिष्टान्नपानदाता च सततं श्रद्धयान्वितः ।
 यतीनां पूजको नित्यं न प्रेतो जायते नरः ॥ ३५ ।
 त्रिरद्भिः पञ्च चैकं वा प्रतिनित्यन्तु पोषयेत् ।

सर्व्वभूतदयालुश्च न प्रेतो जायते नरः ॥ ३६ ।

देवातिथिषु पूजासु गुरुपूजासु नित्यशः ।

रतो वै पितृपूजायां न प्रेतो जायते नरः ॥ ३७ ।

जितक्रोधो ह्यमात्यस्तृणासङ्गविवर्जितः ।

क्षमायुक्तो दानशीलो न प्रेतो जायते नरः ॥ ३८ ।

एकादशीं सिताङ्गणां सप्तमीं वा चतुर्दशीम् ।

उपवासपरानित्यं न स प्रेतोऽभिजायते ॥ ३९ ।

गां ब्राह्मणश्च तीर्थानि पर्व्वतांश्च नदीस्तथा ।

देवांश्च वन्दते नित्यं न प्रेतो जायते हि सः ॥ ४० ।

प्रेता ऊचुः ।

त्वत्तस्तच्छ्रुतमस्माभिर्यो न प्रेतोऽभिजायते ।

प्रेतम् जायते केन* तद्वद त्वं महामुने ॥ ४१ ।

विप्र उवाच ।

शूद्रान्नेन तु भुक्तेन ब्राह्मणोन्मियते यदि ।

तेनैव उदरस्थेन स प्रेतो जायते ध्रुवम् ॥ ४२ ।

नम्रकापालिपाषण्डमेलनासनभोजनैः† ।

मनुष्यः प्रेततां याति स्पर्शेन सुतरां तथा‡ ।

पूर्व्वपुण्यं विनश्येत प्रेतो भवति नित्यशः§ ॥ ४३ ।

* केव (की वा ?) इति (ग) । † नम्रकापालिपाषण्डमंलापासनभोजनैरिति (ग) ।

‡ संस्पर्शेन सुदाभिर्यति (ग) । § न मंशय इति (क), (ख), अथ तु हन्तीदीपः ।

निश्चितम् इति कते न ७ दीपः ।

पाषण्डाग्रमसंस्थस्य मद्यपः पारदारिकः ।

वृथामांसरतो नित्यं स च प्रेतोऽभिजायते ॥ ४४ ।

देवस्त्वं ब्राह्मणस्वच्च गुरोर्द्रव्यं हरेत्तु यः ।

कन्यां ददाति शुल्केन स च प्रेतोऽभिजायते ॥ ४५ ।

मातरं पितरं भ्रातृभगिन्यौ च* स्त्रियं सुतम् ।

अदुष्टान् यस्यजैस्सोऽपि प्रेतो भवति च भ्रुवम् ॥ ४६ ।

अयाज्ययाजनाच्चैव याज्यानां परिवर्ज्जनात् ।

रतो वा† शूद्रसेवायां स प्रेतो जायते नरः ॥ ४७ ।

ब्रह्महा च कृतघ्नश्च गोघ्नोऽतिपञ्चपातकी ।

भूमिकन्याहृती चैव‡ स प्रेतो जायते नरः ॥ ४८ ।

गुरोर्धर्मोपदेष्टुश्च नित्यं हितमभीष्टतः§ ।

न करोति वचस्तस्य स प्रेतो जायते नरः ॥ ४९ ।

असद्ग्नः प्रतिगृह्णाति नास्तिकेभ्यो विशेषतः ।

स पापो जायते प्रेत आहारादिविवर्जितः ॥ ५० ।

प्रेता जचुः ।

य एतत्कर्म कुर्वन्ति मूढाऽधर्मपरायणाः ।

विरुद्धकारिणः पापास्तेपाङ्गाच्चिद्गतिं वद ॥ ५१ ।

ब्राह्मण उवाच ।

ये धर्मविमुखा मूढा दयादानविवर्जिताः ।

* भ्रातृन् भगिनीञ्चति (ग) । † रतांश्चै इति (ग) । ‡ भूमिकन्यापहृती धति (ग) ।

§ हितमपग्रतः इति प्रायः सार्धविकः पाठः, स चासङ्गतः लिपिकरप्रमादगतानुगतिक-
इत्यनुमीयते ।

तेषां गतिर्भवेदेका मथुरायान्तु सङ्गमे ॥ ५२ ।
 श्रवणद्वादशीयोगे मासि भाद्रपदे तथा ।
 वामनं तत्र देवन्तु पूजयेज्जुह्यास्तथा ।
 सुवर्णमन्त्रं वस्त्रञ्च छत्रोपानहसंयुतम् ॥ ५३ ।
 तत्र स्नात्वा पितॄस्तर्प्य* दत्त्वा करकमेव च ।
 न ते प्रेता भविष्यन्ति मार्गस्थो यो नमस्यते† ।
 विमानवरमारुह्य विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ५४ ।
 तत्र तीर्थे नरः स्नातो हृष्टपुष्टो यथाश्रुतः ।
 ध्यातश्च कीर्त्तितौ वापि तेन गङ्गावगाहिता ॥ ५५ ।
 तीर्थस्यैव तु माहात्म्यं प्रेतो भूत्वा शृणोति यः ।
 तस्याक्षयपदं विष्णोर्भवतीति मया श्रुतम् ॥ ५६ ।

प्रेता ऊचुः ।

अस्माकं वद कल्याणं व्रतस्यास्य विधिं परम् ।
 येन वै क्रियमाणेन प्रेतत्वञ्च विमुच्यते‡ ॥ ५७ ।

ब्राह्मण उवाच ।

एवमेव व्रतस्यास्य विधानङ्गमसंहितम् ।
 पुराणङ्कथितं राज्ञे मान्धात्रे पृच्छते पुरा ।
 वसिष्ठेन महाभागा शृणुध्वं कथयाम्यहम् ।
 प्रेतानां मोक्षणं पुण्यं गतिप्रवरदायकम् ॥ ५८।५९ ।
 मासि भाद्रपदे शुद्धा द्वादशी श्रवणान्विता ।

तस्यां दत्तं हुतं स्नानं सर्व्वं लक्षगुणं भवेत् ॥ ६० ।

सङ्गमे च पुनः स्नात्वा पूजयित्वा तु वामनम् ।

कलशं विधिना दत्त्वा तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ६१ ।

कपिलानां शतं दत्त्वा हिरण्यापस्कराञ्चितम्* ।

तेन यत्फलमाप्नोति तद्वादश्यामखण्डितम् ॥ ६२ ।

राक्षसत्वं न गच्छेत्† श्रवणद्वादशीव्रतात् ।

स्वर्गे च वसते तावद्यावदिन्द्राद्यतुर्दश ॥ ६३ ।

ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो ब्राह्मणो वेदपारगः ।

जातिस्मरो मंहायोगी मांक्षमार्गपरायणः‡ ।

ध्यानयोगेन भावेन मुक्तो यात्यपुनर्भवम् ॥ ६४ ।

करकञ्च सुसम्पीतं सान्नं रत्नसमन्वितम् ॥ ६५ ।

यथालाभोपपन्नेन सौवर्णे वामनः कृतः ।

उपानच्छत्रमयुक्तो विधिमन्त्रपुरःसरः ।

कृत्वा च विधिवत्तस्य स्नानपूजादिकं नरः ।

मन्त्रैस्तथाविधैर्होमैर्ब्राह्मणं चोपपादयेत् ॥ ६६।६७ ।

आगच्छ वरदानन्तु शीपते मदनुग्रहात् ।

सर्व्वगोपिनिजांशेन स्थानमेतदलङ्कुरु ॥ ६८ । आवाहनम् ।

यत्त्वं नक्षत्ररूपेण द्वादश्यां नभसि स्थितः ।

तन्नक्षत्रमहं वन्दे मनोवाञ्छितसिद्धये ॥ ६९ । नाक्षत्रम् ।

नमः कमलनाभाय कमलालय केशव ।

* हिरण्यापस्करान्वितमिति 'ग' । † गच्छेदिति साधु । ‡ मांक्षधर्मपरायण इति 'ग' ।

कमूर्त्ते सर्व्वतोव्यापिनारायण नमोऽस्तु ते ॥ ७० । स्नानम् ।

सर्व्वव्यापिजगद्योने नमः सर्व्वमयाच्युत ।

श्रवणाहादशीयोगे पूजां गृह्णीष्व केशव ॥ ७१ । पूजा ।

धूपोऽयं देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

अच्युतानन्त गाविन्द वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ ७२ । धूपः ।

तेजसा सर्व्वलोकाश्च विवृताः सन्तु तेऽव्ययः ।

त्वं हि सर्व्वगतं तेजो जनार्दन नमोऽस्तु ते ॥ ७३ । दीपः ।

अदितेर्गर्भमाधाय वैरोचनिशमाय च ।

त्रिभिः क्रमैर्जिता लोका वामनाय नमोऽस्तु ते ॥ ७४ ।

नैवेद्यम् ।

देवानां सम्मतश्चापि योगिनां परमा गतिः ।

जलशायी जगद्योने अर्घ्यं मे प्रतिगृह्यताम् ॥ ७५ ।

अर्घ्यम् ।

हव्यभुक् हव्यकर्त्ता त्वं होता हव्यं त्वमेव च ।

सर्व्वमूर्त्ते जगद्योने नमस्ते केशवाय चेति स्वाहा ॥ ७६ ।

होमः ।

हिरण्यमन्नम्लं देव जलवस्त्रमयो भवान् ।

उपानच्छत्रदानेन प्रीतो भव जनार्दन ॥ ७७ । दक्षिणायाम् ।

पर्य्यन्तो वरुणः सूर्यः सलिलं केशवः शिवः ।

अग्निर्वैश्रवणो देवः पापं हरतु मेऽव्ययः ॥ ७८ ।

वामनस्तुती ।

अन्नम्प्राप्तिर्विष्णुरुद्रेन्द्रचन्द्रभास्कराः ।

अन्नं त्वष्टा यमोऽग्निश्च* पापं हरतु मेऽव्ययः ॥ ७८ ।

करकदाने ।

वामनोबुद्धिदाता च द्रव्यस्थो वामनः स्वयम् ।

वामनस्तारकाभाभ्यां वामनाय नमोऽस्तु ते ॥ ८० ।

यजमाने ।

वामनं प्रतिगृह्णानि वामनो मे प्रयच्छति ।

वामनस्तारकाभाभ्यां वामनाय नमो नमः ॥ ८१ ।

द्विजप्रतिग्रहे ।

कपिलाङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

दत्त्वा कामदुष्टां लोका भवन्ति सफला नृणाम् ॥ ८२ ।

गोदाने ।

मम पापच्छिदे तुभ्यं देवगर्भा सुपूजिता ।

मया विसर्जिता देव स्थानमन्यदलङ्कुरा† ॥ ८३ ।

विसर्जनम् ।

एवं विद्वांसु द्वादश्यां यो नरः श्रद्धयान्वितः ।

यत्र तत्र नभस्ये तु कृत्वा फलमवाप्यते‡ ॥ ८४ ।

ब्राह्मण उवाच ।

यस्तु सारस्वते तीर्थे यमुनायाश्च सङ्गमे ।

करोति विधिनानेन तस्य पुण्यं शतौत्तरम् ॥ ८५ ।

मयापि श्रद्धया चैतत्कालं तीर्थस्य सेवनम् ।

* अन्नं त्वष्टृमाप्रियंति (क), (ग) । † स्थानमेतदलङ्कुर इति (ग) । ‡ अवाप्नोतीति

क्षेत्रसम्यासरूपेण कृतं भक्तिसमन्वितम् ।

तेन यूयं न शक्ता मां बाधितुं पापकर्म्मिणः ॥ ८६ ।

श्रवणहादशीयोगे व्रतं तिथिसमन्वितम् ।

तावद्व्रतं तु कर्त्तव्यं यावदेकं क्षयं व्रजेत् ॥ ८७ ।

तीर्थस्थैव प्रभावा हि प्रत्यक्षमिह दृश्यते ।

श्रवणादौ गतिः साक्षात्साधु लक्ष्यामहेऽधुना ॥ ८८ ।

वराह उवाच* ।

एवं ब्रुवति विप्रे तु आकाशे दुन्दुभिस्त्रयः ।

पुष्पवृष्टिः पतद्भूमौ† देवेर्मुक्ता सहस्रशः ॥ ८९ ।

प्रेतानान्तु विमानानि आगतानि समन्ततः ।

देवदूत उवाचेदं प्रेतानां शृण्वतां तदा ॥ ९० ।

अस्य विप्रस्य सम्भाषात्पुण्यसत्कीर्त्तितेन च ।

प्रेतभावविमुक्ताः स्य तीर्थस्य श्रवणादपि ॥ ९१ ।

तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन सता सम्भाषणं वरम् ।

कर्त्तव्यस्तीर्थभावश्च व्रतभावश्च भाविनि‡ ॥ ९२ ।

तीर्थाभिषेकिपुरुषाद्यथा तेषां दुरात्मनाम् ।

प्रेतानामक्षयः स्वर्गः सरस्वत्याश्च सङ्गमात् ॥ ९३ ।

प्राप्तन्तीर्थप्रभावस्य श्रवणाश्रुक्तिदं फलम् ।

तिलकं सर्व्वधर्म्माणां पञ्च प्रेतत्वमुक्तिदम् ॥ ९४ ।

यः पठेत्परया भक्त्या शृणुयाद्भक्तितत्परः ।

* श्रीवराह उवाच इति (ग) । † अपतद्भूमौ इति साधु । ‡ भाविनीति (ग)

करोति अदया युक्तो न प्रेतो जायते नरः ॥ ८५
 पिशाचसंज्ञकं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 यस्य श्रवणमात्रेण न प्रेतो जायते नरः ॥ ८६ ।

इति वराहपुराणे सर्व्वतीर्थं यमुनामहमपभागे नाम
 चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच* ।

शृणु चान्यद्वरारोहे कृष्णगङ्गासमुद्भवम् ।
 यमुनास्नातसि स्नात्वा कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥
 ध्यात्वा मनसि गङ्गां तां कालिन्दीं पापहारिणीम् ।
 नित्यकालञ्च† कुरुते तत्र तीर्थजलाप्नुतिम् ॥ १।२ ।
 सोमवैकुण्ठयोर्मध्ये कृष्णगङ्गेति कथ्यते ।
 यत्रातप्यत स व्यासो मथुरायां स्थितोऽमलः ॥ ३ ।
 तत्राश्रमपदं दिव्यं मुनिप्रवरसेवितम् ।
 आगच्छन्ति सदा तत्र चातुर्मास्यमुपासितुम् ।
 मुनयो वेदतत्त्वज्ञाः‡ ज्ञानिनः शंसितव्रताः ॥ ४ ।

* श्रीवराह उवाच इति (ग) । † नित्यकालम् इति (ग) । ‡ वेदतत्त्वज्ञा-
 इति (क) ।

श्रौतस्मार्त्तपुराणेषु सन्देहो बन्ध कस्यचित् ।
 व्यासोऽपनीदयामास नानावाक्यैः सताङ्गतिः ॥ ५ ।
 कालञ्जरे महादेवं तत्र तीर्थपतिं शिवम् ।
 यस्य सन्दर्शनादेव कृष्णगङ्गाफलं भवेत् ॥ ६ ।
 तत्र स्थितो द्वादशाब्दव्रती सङ्गविवर्जितः ।
 पञ्चाहारी च फलभुग्दर्शं वै पौर्णमासिके ॥ ७ ।
 गत्वा हिमालयश्चासौ वदरीमभितो गतः ।
 व्यासश्चर्यापरस्तत्र ध्यानयोगपरायणः ।
 त्रिकालदर्शी शुद्धात्मा सिद्धत्वं प्राप्नुयात्प्रभुः ॥ ८ ।
 तस्याश्रमपदस्थस्य यहृष्टं ज्ञानचक्षुषा ।
 प्रत्यक्षं कृण्वतीर्थे तु पाश्चात्यकुलतन्तुना ॥ ९ ।
 पाश्चात्योऽथ द्विजः कश्चिन्नाम्ना वसुरिति श्रुतः ।
 दुर्भिन्नपीडितोऽत्यन्तं सभार्यो दक्षिणाङ्गतः ॥ १० ।
 शिवनद्या दक्षिणे तु कूले सुवरपत्तने ।
 निवासमकरोत्तत्र ब्राह्मणीं वृत्तिमाश्रितः ॥ ११ ।
 तत्रस्थस्य तदा पञ्च पुत्रा कन्याभवत्तदा ।
 ब्राह्मणाय च दत्ता सा धनधान्यसमन्विता ॥ १२ ।
 स द्विजः कालसम्पन्नः सभार्यस्तत्र संस्थितः ।
 कन्याऽस्थीनि तु संगृह्य मथुरामाजगाम ह ॥ १३ ।
 श्रुत्वा पुराणे पतितमर्द्धचन्द्रेऽस्थिपातनम् ।
 स्वर्गं वसति स नित्यं यस्यास्थि ह्यर्द्धचन्द्रके ॥ १४ ।
 तीर्थयात्रापसुङ्गेन लोकैः प्रचलिता वह्निः ।

तेन सार्धेन सा कन्या मथुरायां जगाम च ॥ १५ ।
 कनिष्ठा भगिनी तेषां बालरण्डा बभूव ह ।
 सुरूपा सुकुमाराङ्गी नीलकुञ्चितमूर्द्धजा ॥ १६ ।
 कदलीकाण्डसङ्गाणे तस्या जरु समांसले ।
 सुस्निग्धाङ्गुलिपादा तु नखास्ताम्नीज्ज्वलाः शुभाः ॥ १७ ।
 गम्भीरा दक्षिणावर्त्ता नाभिस्त्रिवलिशोभिता ।
 क्षामोदरी समकुक्षिः पीनोन्नतपर्याधरा ॥ १८ ।
 कम्बुग्रीवा संवृतास्या सुदती स्वधराहनुः ।
 सुनखी स्वक्षिणी सुम्भुः सुप्रमाणसुभाषिणी ॥ १९ ।
 तेन तेनैव सम्पूर्णरूपेण च तिलोत्तमा ।
 यं यं पश्यति चार्वङ्गी यस्ताञ्चैव प्रपश्यति ।
 स स चित्र इव न्यस्ता विचेता जायते नरः ॥ २० ।
 एवंविधा तत्र तत्र तीर्थस्नानपरायणा ।
 दृष्टा वेश्यासमूर्हेन प्रागल्भेन तदा क्वचित् ॥ २१ ।
 कान्यकुञ्जाधिपो राजा क्षत्रधर्मे व्यवस्थितः ।
 तस्य सत्रं सर्वकालं देवगर्तेश्वरे शिवे ।
 प्रवर्त्तते सुवित्ताढ्यं प्रेक्षणीयं मनोरमम् ।
 वादित्वाणि च गीतानि शक्रस्य भवने यथा ॥ २२।२३ ।
 तस्य देवस्य या वेश्यास्ताभिः सा प्रतिलोभिता ।
 गीतनृत्यादिषु रता तासां धर्ममुपागता ॥ २४ ।
 अन्यैर्दिवसैः सा साध्वीः असाध्वीभिः परीहता ।

एवं वसति सा बाला देवस्यास्य परिग्रहा ।
यथासुखं समेताभिर्विहरन्ती दिने दिने ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहास्ये कृष्णगङ्गाकालिन्नप्रभाते

पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

पट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पञ्चानान्तु कनिष्ठो यः पञ्चालो ब्राह्मणात्मजः ।
बाणिज्यभाग्डमादाय समूहस्य प्रसङ्गतः ॥ १ ।
सार्थेन निष्ठितः सोऽथ धनवान् रूपवांस्ततः* ।
क्रमेण ते सर्वदेशान्विषयान् पर्वतान्नदीः ॥
आक्रम्य तत्र सम्प्राप्ता यत्र सा मथुरा पुरी ।
आवासं कारयामासुः प्रभूतयवसेन्धने ॥ २।३ ।
तस्मिन्स्थाने स पाञ्चालः† प्रातस्तु पुरुषैः सह ।
तस्मिंस्तीर्थवरे स्नाप्य‡ वस्त्रालङ्कारभूषितः ।
ऐश्वर्यमदभावेन यानेन महता तदा ।
देवतादर्शनं कृत्वा दत्त्वा दानान्यनेकशः ।

* धनवान्पुत्रवांभत इति (के), (ख) । † पाञ्चाल इति (ग)

‡ स्नापयि

कौतुकार्थं ततो गत्वा देवङ्गर्त्तेश्वरं तदा ।
 तिलोत्तमायास्तद्रूपं दृष्ट्वा मोहवशं गतः ॥ ४।५।६ ।
 धात्रियिकायास्तस्याथ बहुमानपुरःसरम् ।
 वस्त्राणि बहुरूपाणि कटकानां शतानि च ।
 हारा रत्नमयास्तद्वद्ददौ लोभविमोहितः ॥ ७ ।
 ददौ अगुरुसारञ्च सकर्पूरं सचन्दनम् ।
 तस्या गृहवरे तत्र वसति स्म दिने दिने ॥ ८ ।
 प्रहरार्धे दिनेः जाते ततः स्वशिविरं ययौ ।
 स्नात्वा तीर्थे समीपे च कृष्णगङ्गाद्रवे सदा ॥ ९ ।
 एवं नित्यं प्रसक्तो हि करोति द्रव्यगर्वितः ।
 एवन्तु कुर्वन्तस्तस्य मासषट्कं ततो गतम् ॥ १० ।
 अथैकदा समायातः स्नातुं तत्र सुमन्तुना ।
 स्वाश्रमस्थेन दृष्टः स क्षमियुक्तः समागतः ॥ ११ ।
 क्षमयो रामकूपेभ्यः पतमानाः अनेकशः ।
 यावत्स्नानं स कुरुते पतन्तः राशिमात्रकः ।
 स्नाने कृते नश्यति च सुरूपस्याभिजायते ॥ १२ ।
 एवं सुमन्तुना दृष्टमाश्चर्य्यं बहुवासरम् ।
 सुमन्तुस्तर्कयामास कोऽयं कस्यात्मजो युवा ।
 इति चिन्तासमायुक्तस्तमपृच्छद्विशङ्कितः ॥ १३ ।
 कस्त्वं कस्यासि सुभग का जातिः कथं ते पिता ।

किङ्करोपि दिवारात्रौ ब्रूहि त्वं पृच्छतो मम ॥ १४ ।

पाञ्चाल उवाच

पाञ्चालो बाह्यणसुतो बाणिज्यञ्च समाश्रितः ।

दक्षिणापथदेशाच्च मथुरायां समागतः ॥ १५ ।

निशामुपित्वा शिविरे प्रातस्तीर्थं समाश्रितः ।

स्नात्वा महेश्वरं दृष्ट्वा त्रिगर्तेश्वरसंज्ञितम् ।

कालिञ्जरं भवत्पादौ गच्छामि शिविरं ततः ॥ १६ ।

सुमन्तुरुवाच ।

आश्चर्य्यं तव देहेऽस्मिन्नित्यं पश्यामि निःसृतम् ।

अस्नाते कृमिसम्पूर्णं स्नाते निर्मलवर्चसम् ॥ १७ ।

अस्ति किञ्चिन्महत्पापं तव प्रच्छन्नसम्भवम् ।

अस्यां तीर्थप्रभावेण स्नानाद्गच्छति दूरतः ।

कालिञ्जरस्य संस्पर्शाच्छुद्धं देहञ्च दृश्यते ॥ १८ ।

निरूप्य कथयास्माकं यत्ते प्रच्छन्नकिल्बिषम् ।

तीर्थमाहात्म्यभावञ्च दृष्ट्वा पृच्छामि ते हितम् ॥ १९ ।

इति तस्य मुनेः श्रुत्वा त्रिकालज्ञस्य भाषितम् ।

किञ्चिन्नोवाच पृष्टोऽपि एवमेव गतः पुनः ॥ २० ।

तस्यामासीत्* स एकान्ते तान्तु पप्रच्छ सादरम् ।

का त्वं कस्यासि सुभगे कस्य देशः प्रियंवदे ।

किं तत्कारणमुद्दिश्य वसस्य च सुखं सदा ॥ २१ ।

इति निर्वन्धपृष्टा सा किञ्चिन्नीवाच तम्प्रति ।
 पुनः पुनश्च पप्रच्छ सा प्रोवाच न किञ्चन ॥ २२ ।
 किञ्चित्कालं समास्थाय तेनीतं हि प्रियाम्प्रति ।
 त्यक्ष्यामि हि प्रियान् प्राणान्यदि सत्यं न वक्ष्यसि ॥ २३
 निर्वन्धं तस्य तज्ज्ञात्वा दुःखेनावाच तम्प्रति ।
 पितरौ भ्रातरश्चेति देशं ज्ञातिं ततः कुलम् ॥ २४ ।
 पञ्चालनगरी रम्या गङ्गायाश्चोत्तरे तटे ।
 तस्यां तौ पितरौ मर्त्यं* वसतश्च यदृच्छया ॥ २५ ।
 दुर्भिक्षपीडिते राष्ट्रे गतौ तौ दक्षिणपथम् ।
 नर्मदादक्षिणे कूले ब्राह्मणानां पुरोत्तमे ॥ २६ ।
 तस्मिन् स्थाने पितुर्मर्त्यं पञ्च पुत्रा मया सह ।
 जातास्तेषामहं षष्ठी कनिष्ठा विधवाऽभवम् ॥ २७ ।
 योऽसौ कनिष्ठको भ्राता मम ज्येष्ठश्च पञ्चमः ।
 बाल एव गतो देशं धनदृष्ट्याप्रलोभितः ॥ २८ ।
 तस्मिन् गतेऽथ पितरौ कालधर्ममुपेयतुः ।
 तीर्थेऽस्मिन्नस्थितातार्थमहं सार्थैः सहागता ॥ २९ ।
 अत्र स्नानपरा नित्यं देवब्राह्मणवन्दनम् ।
 कुर्वन्ती वशमापन्ना आसां यस्या ममेदृशम् ।
 आयिता कुलटाधर्मं कुलनाशो मया कृतः ॥ ३० ।
 कुलद्वये† च पुरुषा एकविंशतिसंख्यया ।

नीता नरकमनुग्रहं मया पापिष्ठया भृशम् ॥ ३१ ।
 एवं सा तस्य तत्सर्वं ह्यथयित्वा तिलोत्तमा ।
 करोद सुखरं दीना स्मृत्वा पूर्वं कुलं वरम् ।
 विलप्य बहुधा रात्रौ संस्मृत्य स्वं विचेष्टितम् ॥ ३२ ।
 तस्या विलपितं श्रुत्वा स्त्रीजनः स तदागतः ।
 सान्त्वयामास तां बालां किं भद्रे रुदितं तव ॥ ३३ ।
 एतच्छ्रुत्वा स पाञ्चाल्योमूर्च्छितो धरणीं गतः ।
 ताः स्त्रियस्तां समाश्वास्य पाञ्चाल्यं परिवार्य च ।
 तैस्तेरुपायैर्विविधैर्जीवयित्वा च तं नरम् ।
 लब्धप्राणन्तु तं दृष्ट्वा पप्रच्छुर्मोहकारणम् ॥ ३४ । ३५ ।
 ततस्तेन सवृत्तान्तं कथितञ्च कुलं महत् ।
 तिलोत्तमासहायानां स्त्रीणामग्रे सविस्तरम् ॥ ३६ ।
 ततः स विमना जातो अगम्यागमनेन च ।
 प्रायश्चित्ते मतिरभून्निर्व्विण्णस्य दुरात्मनः ॥ ३७ ।
 ब्रह्महा च सुरापञ्च* ब्राह्मणो यदि जायते ।
 प्रायश्चित्तं विनिर्द्दिष्टं मुनिभिर्देहनाशनम् ॥ ३८ ।
 मातरं गुरुपत्नीञ्च स्वसारं पुत्रिकां बधूम् ।
 गत्वा तु प्रविशेदग्निं नान्या शुद्धिर्विधीयते ॥ ३९ ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापञ्च स्त्रीघ्नश्च गुरुतल्पगः ।

अगम्यागमनङ्गत्वा एषां स समतामियात् ॥ ४० ॥
 इति श्रुत्वा तु पाञ्चाली ज्येष्ठभ्रातरमेव तम् ।
 द्विजेभ्यः प्रददौ सर्वमङ्गलग्नं विभूषणम् ॥ ४१ ॥
 रत्नं वस्त्रं धनं धान्यं यत्किञ्चित्तत्र संस्थितम् ।
 तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाशेषं ददौ धनम् ॥ ४२ ॥
 कालिञ्जरस्य भूषार्थमारामार्थं विशेषतः ।
 कृष्णगङ्गोद्भवे तीर्थे चितां कृत्वा विधानतः ।
 आत्मनश्च विशुद्धार्थं प्रजज्वाल हताशनम् ॥ ४३ ॥
 इति निश्चित्य तत्रैव स्नात्वा देवं प्रणम्य च ।
 पञ्चालोऽपि विधानेन नमस्कृत्य मुनिं गुरुम् ।
 सुमन्तुश्च महाभागमुपविश्याग्रतश्च सः ।
 मरणायोपयोग्यानि कृत्वा कर्माणि तत्र च ।
 माथुरान् स समाहूय दत्त्वा दानानि सर्वशः ।
 क्रीत्वा ग्रामांश्च तत्रैव ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ॥ ४४।४५।४६।
 ईशावास्यं जपं दिव्यं जापकेभ्यः शृणोति च ।
 तेभ्योऽपि प्रददौ द्रव्यं सत्रार्थञ्च विभागशः ॥ ४७ ॥
 और्ध्वदेहिकभागार्थं कल्पयित्वा यथाविधि ।
 स्नात्वा तीर्थे च कृष्णस्य देवं दृष्ट्वा प्रणम्य च ।
 कालिञ्जरस्य पूजार्थं सत्रार्थम्यरिकल्प्य च ।
 देवालयश्च तत्रैव कृत्वा सन्दिश्य सार्थकान् ।
 सुमन्तोः प्रवरस्याथ पादौ जग्राह धर्मवित् ॥ ४८।४९ ॥
 देव ज्ञानश्च ते दिव्यमद्भुतं लोमहर्षणम् ।

अगम्यागमनादेव* पापं जातं मम प्रभो ॥ ५० ।
 आगतोऽहं यदारभ्य मथुरायां ततो गुरो ।
 भगिन्या सह संयोगो जातोऽयं कुलनाशकः ॥ ५१ ।
 त्वया निर्मलदृष्ट्या च वीक्षितोऽहं पुरा मुने ।
 कृमयो मम गात्रात्तु निर्गच्छन्तो हि नित्यदा ।
 कृष्णगङ्गाप्रभावेण पुनर्निर्मलताङ्गतम् ।
 तत्सर्वं हि त्वया दृष्टं पृष्टञ्चाहं पुनः पुनः ।
 तत्सत्यं मम सञ्जातमगम्यागमपातकम् ॥ ५२।५३ ।
 तत्पापस्य विशुद्धार्थं देहत्यागङ्करोमि वै ।
 अनुज्ञां देहि भो स्वामिंस्तव पादाभिवन्दये ॥ ५४ ।
 विश्राव्य तस्य तत्पापं चिता दीप्य घृताक्षिताम् ।
 प्रवेष्टुकामं तत्राग्नौ खे प्रोवाचाशरीरिणी ॥ ५५ ।
 मैवङ्कार्पीः साहसञ्च विपाप्मानो सतश्च वः॥ ।
 कस्माद्वा कस्य सन्वासात्परणे कृतनिश्चयी ॥ ५६ ।
 यत्र कृष्णस्य सञ्चारः क्रीडितश्च यथासुखम् ।
 चक्राङ्कितपदा तेन स्थानं ब्रह्मसमं शुभम् ॥ ५७ ।
 अन्यत्र हि कृतं पापं तीर्थमासाद्य गच्छति ।
 तीर्थे च यत्कृतं पापं वज्रलेपा भविष्यति ॥ ५८ ।
 हावेती च यथावश्यं गङ्गासागरसङ्गमे ।

* अगम्यागमनादेवमिति (ग) । । एवं विश्राव्य तत्पापमिति (ग) । विपाप्मानो
 सतश्च व इति भाष्यः प्रयोगः, विपाप्मानो युवां गत एवं कृते साधु स्यात् ।

सकृदेव नरः स्नात्वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ५९ ।
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि सर्वाण्येवाभिषेचनात् ।
 तत्पञ्चतीर्थस्नानेन समन्नास्त्यत्र संशयः ॥ ६० ।
 एकादश्याञ्च विश्रान्तो द्वादश्यां सौकरे तथा ।
 त्रयोदश्यां नैमिषे च प्रयागे च चतुर्दशीम् ।
 कार्तिक्यां पुष्करे चैव कार्तिकस्य सितासिते ।
 कालेष्वेषु नरः स्नात्वा सर्वपापं व्यपोहति ॥ ६१।६२ ।
 मथुरायाञ्च तीर्थेभ्यो विश्रान्तः पञ्चसंज्ञकः ।
 सरस्वत्यामसिकुण्डे तथा कालिञ्जरस्य च ।
 पञ्चतीर्थाभिषेकाच्च यत्फलं लभते नरः ।
 कृष्णगङ्गादशगुणं लभते च दिने दिने ॥ ६३।६४ ।
 ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यत्पापं समुपार्जितम् ।
 सुकृतं दुष्कृतञ्चापि मथुरायां प्रणश्यति ॥ ६५ ।
 वराहेण पुरा चेदं पृथिव्यै कथितं शुभम् ।
 तीर्थानाङ्गुणमाहात्म्यं महापातकनाशनम् ॥ ६६ ।
 सर्वदेवमयो योऽसौ सर्ववेदमयस्तथा ।
 अनन्तश्चाप्रमेयश्च यस्य चान्तो न विद्यते ॥ ६७ ।
 यस्य योत्रैकदेशे तु आकाशो लेशमात्रकः ।
 विलीनो नैव ज्ञायेत तस्य देवस्य का कथा ॥ ६८ ।
 तथा नयनयोः प्रान्ते तंजो लीनश्च दृश्यते ।
 निःश्रामे च विलीनोऽसौ वायुर्नष्टो न दृश्यते ॥ ६९ ।
 खुराग्रेषु तथा लीनाः समुद्राः सप्त च प्रभोः ।

दृश्यन्ते स्नेदसङ्काशा नाममात्रा यथा पुरा ॥ ७० ।
 रोमकूपान्तरे लग्ना सशैलवनकानना ।
 नष्टा पृथ्वी न लभ्येत तस्य देवस्य कोऽधिकः ॥ ७१ ।
 सोऽत्र तीर्थपरित्राणं कुर्वन्देवः स्वयम्भुः ।
 वराहः संस्थितः साक्षात्पुराणं येन सूचितम् ॥ ७२ ।
 पृथिव्याः सर्वसन्देहान् स्फोटयामास योऽव्ययः ।
 तस्य सन्दर्शनादेव सर्वपापविवर्जितः ।
 तत्क्षणादेव जायेत नात्र कार्या विचारणा ॥ ७३ ।
 ज्यैष्ठशुक्लस्य नवम्यां स्नात्वा गङ्गादके नरः ।
 शूकरे तु त्रिरात्रञ्च* मानवोदीपदः सकृत् ।
 दत्त्वा दानं यथाशक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७४ ।
 कलिञ्जरे च द्वादश्यां स्नात्वा पूज्य* च देवताम् ।
 द्वादशादित्यसङ्काशो विमाने च समास्थितः ।
 विष्णुना समनुज्ञातो विष्णुलोके महीयते ॥ ७५ ।

वराह उवाच ।

एवं सुखदशज्ज्ञेन देववाण्या प्रचोदितः† ।
 पाञ्चालसंज्ञकस्तत्र सुमन्तुं पर्यपृच्छत ।
 अस्मद्गुरुः पिता त्वञ्च ब्रूहि किङ्करवाणि द्वे ॥ ७६ ।
 पावकालभ्रनं मे स्यादुताहो तीर्थसेवनम् ।
 त्रिरात्रं कच्छपाराकं चान्द्रायणमथापि वा ।
 तव पादाङ्गिते वापि स्थित्वा मोक्षमवाप्नुयाम् ॥ ७७ ।

* शूकरेऽपि त्रिरात्रञ्चेति (ग) । † प्रबोधित इति (म)

सुमन्तुरुवाच ।

आकाशभारती यत्तु तत्सत्यं नानृतं क्वचित्* ।
 मया प्रत्यक्षतः पूर्वं तव गात्रेषु पातकम् ।
 दिने दिने च स्नानात्माक् प्रतिगच्छति नित्यशः ।
 आश्रमे त्वं स्थितश्चात्र निर्मलश्च शशी यथा ॥ ७८।७९
 तिष्ठोपरमितः† पापाद्यावत्कालञ्च जीवसि ।
 इयन्तु भगिनी पापादुपावृत्ता सती परम् ।
 सगतिश्च विपापा च भविष्यति न संशयः ॥ ८० ।

वराह उवाच ।

एवं प्रभावस्तीर्थस्य मथुरायां वसुन्धरे ।
 कृष्णगङ्गोद्भवस्यापि तथा कालिञ्जरस्य च ॥ ८१ ।
 शूकरस्य च माहात्म्यं यथा ते वर्णितं पुरा ।
 यः शृणोति वरारोहे श्रद्धया परया युतः ।
 पठते प्रातरेवापि न स पापेन लिप्यते ॥ ८२ ।
 सप्तजन्मकृतं पापं तस्य सर्व्वं व्यपोहति ।
 फलञ्च गोमयतस्यापि दत्तस्य समवाप्नुयात् ।
 अमृतत्वञ्च लभते स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥ ८३ ।

इति वराहपुराणे कृष्णगङ्गोद्भवमाहात्म्यं नाम

षट्सप्तमधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु चान्यद्वारोहे कृष्णस्यान्यद्विचेष्टितम् ।

द्वारकां वसमानस्य साम्बशापादिकं शृणु ॥ १ ।

सुखासीनस्य कृष्णस्य पुत्रदारसुतैः सह ।

आगतो नारदस्तत्र यदृच्छागमनो मुनिः ॥ २ ।

पायमर्घ्यश्चासनञ्च मधुपर्कं सभाजनाम् ।

गाञ्च दत्त्वा यथान्याय्यं कृतं संवादमुत्तमम् ॥ ३ ।

एकान्ते प्राप्य कृष्णञ्च विज्ञप्तिमकरोत्प्रभुः ।

कृष्ण किञ्चिदक्तुकामस्तत्त्वं शृणु महामतेः ॥ ४ ।

शाम्बनामा तव पुत्रोऽ† युवा वाग्मी तु रूपवान् ।

स्पृहणीयः सदा कान्तः स्त्रीजनस्य सुरेश्वर ॥ ५ ।

एतास्तु वरनार्यो वै क्रीडार्थं हि पुरेश्वरः ।

देवयोन्यो ददुस्तुभ्यं सहस्राणि च षोडश ।

शाम्बं दृष्ट्वा च सर्वासां क्षुभ्यते च मनः प्रभो ॥ ६ ।

एतत्तु ब्रह्मलोके च गीयते दैवतैः स्वयम् ।

त्वन्प्रियार्थं समायातः कथितुं† ते सुरोत्तम ॥ ७ ।

श्रूयते चार्थविद्रूपः श्लोको द्वैपायनेन वै ।

कृतिमतः स्वर्गवासी नरकस्तद्विपर्ययात् ॥ ८ ।

* वदामि ते इति (ग) । † अत्र कन्दीदोषः, तव सुत इति कृते तु न दोषः ।

‡ कथयितुमिति साधु ।

पुण्यरूपन्तु यत्कर्म दिशो भूमिश्च संस्पृशेत् ।
 यावत्स शब्दो भवति* तावत्पुरुष उच्यते ॥ ८ ।
 पुरुषयाविनाशो च कथ्यते शाश्वतोऽव्ययः ।
 नरके पुरुषः प्रोक्तो विपरीतो मनोपिभिः ॥ १० ।
 तस्माच्छास्त्रं समाह्वय तथा देवीगणश्च तम् ।
 आसनेषूपविष्टानां तासां चाभश्च तत्त्वतः ।
 लक्षयिष्याम्यहं सर्वं सत्यज्ञासत्यमेव च ॥ ११ ।
 तावत्सभ्यासनान्येव स्वास्तीर्य च विभागयः ।
 सर्वास्तान् समाह्वय आमने चापवेश्य च ।
 पश्चाच्छास्त्रः समायातस्तस्याग्रे करसम्पुटम् ।
 कृत्वा स्थितो मुहूर्तन्तु किमाज्ञापयसि प्रभो ॥ १२ । १३ ।
 दृष्ट्वा रूपमतीवाम्य साम्बस्यैव वरस्त्रियः ।
 चुक्षुभुः सकला देव्यः कृणुस्यैव तु पश्यतः ॥ १४ ।
 उत्तिष्ठत प्रियाः सर्वा गच्छत स्वं निवेशनम् ।
 कृणुवाक्यात्तदा देव्यो जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ॥ १५ ।
 शाम्बस्तत्रैव संतस्थौ वेपमानः कृताञ्जलिः ।
 स कृणो नारदं वीक्ष्य लज्जयावाङ्मुखोऽभवत् ॥ १६ ।
 कृणु कथयामास नारदाय सविस्तरम् ।
 स्त्रीस्वभावं चरित्रञ्च आश्चर्यं पापकारकम् ॥ १७ ।
 क्षणं नास्ति रहो नास्ति नास्ति कृत्ये विभावना ।

तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १८ ।
 एकवामास्तथा गौरी श्यामा वा वरवर्णिनी ।
 मध्यगता प्रगल्भा च वयोऽतीतास्तथा स्त्रियः ।
 सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा क्षरन्ति मुनिसत्तम ।
 स्वभाव एष नारीणां शाम्बस्य शृणु कारणम् ॥ १९ । २० ।
 अतीव मानी तेजस्वी धार्मिकोऽतिगुणान्वितः ।
 रूपकारणमुद्दिश्य गतः चोभङ्गश्च न ॥ २१ ।
 नारदस्त्वेवमेवञ्च प्रतिपूज्य हरेर्वचः ।
 अन्तरज्ज उवाचेद् शाम्बशापकरं तथा ॥ २२ ।
 यथा एकेन चक्रेण रथस्य न गतिर्भवेत् ।
 पुरुषाम्बादनाच्चैवं क्षरन्ति सततं स्त्रियः ।
 पुंसः सुदृष्टिपातेन कृतकृत्या भवन्ति ताः ॥ २३ ।
 प्रद्युम्नं वीक्ष्य नार्थसु लज्जामापुः सुपुष्कलाम् ।
 शाम्बं* दृष्ट्वैव ताः सर्वा अनङ्गेन प्रपीडिताः ।
 उद्दीपनविभावोऽयं तासां मन्थादिकं यथा ।
 तस्माच्छाम्बसु दुष्टात्मा तव स्त्रीणां विनाशकृत् ॥ २४ । २५ ।
 सत्यलोके प्रवादी यस्तव जातो दुरत्ययः ।
 मया श्रुतसु लोकेभ्यो ब्रह्मर्षिभ्यो मुहुर्मुहुः ।
 शाम्बत्यागात्प्रमार्ष्टं त्वमयशः कीर्त्तिनाशकम् ।
 कर्त्तुमर्हस्यमेयात्मन्यया ते कथितं हितम् ॥ २६ । २७ ।

द्रत्युक्ता वचनं तत्र नारदा मौनमास्थितः ।
 कृष्णः शशाप शाम्बन्तु विरूपस्त्वं भविष्यसि ॥ २८ ।
 शापयुक्तः स शाम्बस्तु कुष्ठयुक्तोऽभवत्क्षणात् ।
 शरीरात्तु गलद्रक्तं पूतिगन्धयुतं सदा ।
 पशुवत्कर्तितो यस्तु तद्देहोऽस्य दृश्यते ॥ २९ ।
 ततस्तु नारदेनैव शाम्बशापविनाशकः ।
 समादिष्टो महान्धर्म आदित्याराधनम्प्रति ॥ ३० ।
 शाम्ब शाम्ब महाबाहो शृणु जाम्बवतीसुत ।
 उदयाचले च पूर्वोक्तेः उद्यन्तस्तु विभावसुम् ।
 नमस्कुरु यथान्यायं वेदोपनिषदादिभिः ।
 त्वयोदितं रविः श्रुत्वा तुष्टिं यास्यति नान्यथा ॥ ३१।३२ ।

शाम्ब उवाच ।

अगम्यागमनात्पापाद्दयातो यः पुरुषो भवेत् ।
 तस्य देवः कथं तुष्टो भविष्यति स वै मुने ॥ ३३ ।

नारद उवाच ।

भविष्यत्पुराणमिति[†] च तव वादाद्भविष्यति ।
 ब्रह्मलोके पठिष्यामि ब्रह्मणोऽग्रे त्वहं सदा ।
 सुमन्तुर्मर्त्यलोके च मनोः प्रकथयिष्यति ॥ ३४ ।

शाम्ब उवाच ।

कथमूर्ध्वाचले गत्वा मांसपिण्डोपमः प्रभो ।

* अत्रैकाक्षराधिकाच्छन्दोदीपः । † भविष्यत् पुराणमिति चेति (ग) । अत्र
 छन्दोदीपः, 'भविष्यात्स्यं पुराणञ्च तव वादाद्भविष्यति' इत्येवं कृतं तु न दोषः ।

त्वत्प्रसादान्महद्दुःखं प्राप्तस्त्वहमकल्पयः ॥ ३५ ।

नारद उवाच ।

यथोदयाचले देवमाराध्य लभते फलम् ।

मथुरायां तथा गत्वा षट्सूर्य्यं लभते फलम् ॥ ३६ ।

मध्याह्ने च तथा देवं फलप्रियमकल्पयम् ।

मथुरायाञ्च मध्याह्ने मध्यन्दिनरवौ तथा ।

अस्तङ्गते तथा देवं सद्यो राज्यफलं भवेत् ॥ ३७ ।

मथुरायां तथा पुण्यमुदयास्तं रवेर्जपम् ।

मध्याह्ने प्रयतो वाग्भिः* जपन्मुच्यते† पातकात् ॥ ३८ ।

कृष्णगङ्गोद्भवे स्नात्वा सूर्य्यमाराध्य यत्नतः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः कुष्ठादिभ्यो विमुच्यते ॥ ३९ ।

वराह उवाच ।

ततः शाम्बो महाबाहुः कृष्णाक्षो ययौ पुरीम् ।

मथुरां मुक्तिफलदां रवेराराधनोत्सुकः ॥ ४० ।

नारदोक्तेन विधिना शाम्बो जाम्बवतीसुतः ।

षट्सूर्यात् पूजयामास उदयन्तं दिवाकरम् ॥ ४१ ।

कृत्वा योगेन आत्मानं शाम्बस्याग्रे रविस्तदा ।

वरं हृणीष्व भद्रन्ते महत्तत्त्वापनाय च ।

यस्तोषितो नारदेन तदहस्व ममाग्रतः ॥ ४२ ।

शाम्ब पञ्चाशकैः श्लोकैर्वेदगृह्यपदाक्षरैः ।

यः स्तुतोऽहं त्वया वीर तेन तुष्टोऽस्मि ते सदा ॥ ४३ ।
 सृष्टो देवेन सर्वाङ्गे तत्क्षणाद्दीप्तसच्छविः ।
 व्यक्ताङ्गावयवः साक्षाद्द्वितीयोऽभूद्रविर्यथा ॥ ४४ ।
 मध्याङ्गे याज्ञवल्करस्य यज्ञं माध्यन्दिनीयकम् ।
 अध्यापयच्छास्त्रसहितो रविर्मध्यन्दिनोऽभवत् ॥ ४५ ।
 वैकुण्ठपश्चिमे पार्श्वे तीर्थं माध्यन्दिनीयकम् ।
 स्नात्वा माध्यन्दिनं दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४६ ।
 उदयास्ते ततो देवः शाम्बेन सहितो विराट् ।
 सायाङ्गे कृष्णगङ्गाया दक्षिणे संस्थितस्तदा ॥ ४७ ।
 तत्र दृष्ट्वा तु सायाङ्गे रविमस्तोदयं प्रभुम् ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ४८ ।

वराह उवाच ।

एवं शाम्बस्य तुष्टेन मध्याङ्गे तु नभस्तलात् ।
 द्विधाकृतात्मयोगेन शाम्बकुष्ठमपौहत ।
 शाम्बप्रस्थाततीर्थे तु तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४९ ।
 शाम्बमु सह सूर्येण रथस्थेन दिवानिशम् ।
 रविं पप्रच्छ धर्मात्मा पुराणं सूर्यभाषितम् ॥ ५० ।
 भविष्यत्पुराणमिति स्थातङ्गत्वा पुनर्नवम् ।
 शाम्बः सूर्यप्रतिष्ठाञ्च कारयामास तत्त्ववित् ॥ ५१ ।
 उदयाचले च संश्रितो यमुनायाञ्च दक्षिणे ।
 मध्ये कालप्रियं देवं मध्याङ्गे स्थाप्य चोत्तमम् ।
 मूलस्थानं ततः पश्चादस्तमानाचले रविम् ।

स्थाप्य त्रिमूर्तिं शाम्बसु प्रातर्मध्यापराह्निकम् ।
 मथुरायां तथा चैकं स्थाप्य शाम्बे वसुधरे ।
 स्वनाम्ना स्थापयामास पुराणविधिना स्वयम् ॥ ५२/५३/५४ ।
 एवं शाम्बपुरं नाम मथुराणां कुलेश्वरम् ।
 रथयात्रां तथा कृत्वा रविणा कथिता यदा ।
 माघमासस्य सप्तम्यां देवं शाम्बपुरं नराः ।
 रथयात्रां प्रकुर्वन्ति सर्व्वद्वन्द्वविवर्जिताः ।
 गच्छन्ति तत्पदं शान्तं सूर्यमण्डलभेकदम् ॥ ५५/५६ ।
 एतत्ते कथितं देवि शाम्बश्रापसमुद्भवम् ।
 पापप्रशमनाख्यानं महापातकनाशनम् ॥ ५७ ।

इति वराहपुराणे शाम्बवचनत्रयमध्येप्रतिष्ठानं नाम

अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शत्रुघ्नेन पुरा घोरो लवणः सूदितो यथा ।
 हिजानुग्रहकामार्थमन्नमुग्रस्वरूपिणम् ॥ १ ।
 द्वादश्यां मार्गशीर्षस्य उपोस्य नियतः* शुचिः ।

यः करोति वरारोहे शत्रुघ्नचरितं यथा ।
 द्विजानां प्रीणनञ्जुत्वा स्वधानपटुभोजनैः* ॥ २ ॥
 लवणस्य वधादेव शत्रुघ्नस्य† शरीरके ।
 हर्षस्तु सुमहाज्ज्ञातो रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ३ ॥
 अयोध्यायाः समायातो रामः सबलवाहनः ।
 महोत्सवञ्च कर्तुं स शत्रुघ्नस्य महात्मनः ॥ ४ ॥
 सितामाग्रहणीं प्राप्य मथुरां लवणान्तकः ।
 एकादश्यां सोपवासः स्नात्वा विश्रान्तिसंज्ञके ।
 कृत्वा महोत्सवं तत्र कुटुम्बमहितः पुरा ।
 तस्मिन् भुक्त्वा यथाकामं ब्राह्मणान्वै प्रतर्प्य च ॥ ५॥६ ॥
 तस्मिन्नहनि तत्रैव यः कुर्यात्स महोत्सवम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृभिः सह मोदते ।
 स्वर्गलोके चिरङ्कालं यावत्स्थित्यन्तजन्मनः ॥ ७ ॥

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये शत्रुघ्ननावरणे रामतीर्थयात्रायाम्

अष्टमप्रत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* वदभोजनैरिति 'ग'.

† शत्रुघ्नर्गतिं वदन् पाठः स चामङ्गल इव प्रतिभाति .

ऊनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

तवापराधाद्देवेश वर्ज्या ये वेणुवेन च ।
निरपराधो मनुजः सापराधश्च जायते ॥ १ ।
कर्मणाचरणैवाकरणेन जुगुप्सितम् ।
तच्च पूजाफलं सर्वं ज्ञायते तद्वदस्व मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

कर्मणा मनसा वाचा ये पापरुचयो जनाः ।
भक्षणं दन्तकाष्ठस्य राजान्नस्य तु भोजनम् ॥ ३ ।
मैथुनं शवसंस्पर्शं पुरीषोत्सर्गमेव च ।
सूतक्युदक्याप्रेक्षा च स्पर्शनं मेहनं तथा ॥ ४ ।
अभाष्यभाषणङ्गोषं पिण्याकस्य च भक्षणम् ।
रक्तपारक्यमलिनवस्त्रधारित्वनीलिजम् ॥ ५ ।
गुरोश्चालीकनिर्वन्धः पतितान्नस्य भक्षणम् ।
अभक्ष्यभक्षणञ्चैव तुन्दुलीयविभीतकम् ॥ ६ ।
अदानन्तु वरान्नस्य जालपादवराकयोः ।
भक्षणं देवतागारे सोपानत्कापसर्पणम् ॥ ७ ।
तथैव देवपूजायां निषिद्धकुसुमार्चनम् ।
अनुत्तार्य च निर्माल्यं पूजा क्षीणान्धकारयोः ॥ ८ ।
पानं सुरायाः देवस्य अन्धकारे प्रबोधनम् ।
तावत्कर्मार्चने विष्णोरनमस्करणं तथा ॥ ९ ।

अपराधास्तयस्त्रिंशत्समाख्याता मया धरे ।
 एभिर्युक्तस्तु पुरुषो विष्णुं नैव प्रपश्यति ॥ १० ।
 दूरस्थो न नमस्कारं कुर्यात्पूजा तु राजसी ।
 एकरात्रं द्विरात्रं वा त्रिरात्रं स्नानमेव च ।
 सवासाः पञ्चगव्याशी मलसंवस्त्रकं क्रमात् ॥ ११ ।
 नीलीरक्षापनोदार्थं गोमयेन प्रघर्षणम् ।
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्यान्नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १२ ।
 चान्द्रायणद्वयं कुर्याद्गुरोः क्षयितमुत्तमम् ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च पतितान्नस्य भक्षणात् ॥ १३ ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च प्राजापत्यं तथैव च ।
 गोप्रदानञ्च भोज्यञ्च अभक्षस्य च भक्षणे ।
 उपवासस्तु पञ्चाहं पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ १४ ।
 सोपानकक्षरेत्यादङ्गच्छस्य द्विरभोजनम् ।
 पुष्पाभावेऽर्चनं स्नानं देवस्पर्शञ्च कारयन् ।
 अनिर्माल्यनमस्कारं स्नानं पञ्चामृतन तु ॥ १५ ।
 सुरापानं द्विजातीनां चान्द्रायणचतुष्टयम् ।
 तथैव द्वादशाब्दन्तु प्राजापत्यत्रयञ्चरेत् ।
 ब्रह्मकूर्चेन शुद्धिः स्याद्गोप्रदानत्रयेण च ॥ १६ ।
 त्रयाणामेकरात्रेण पञ्चामृतनिषेवणात् ।
 मुच्यते त्वपराधैस्तु तथा विष्णोः स्तवं पठन् ॥ १७ ।

एतत्ते कथितं गुह्यद्विमेतच्छ्रोतुमिच्छसि ।
 पुनः पुनरुवाचेदं देवदेवो जनार्दनः ।
 मोहकृता तु शृणुते^{*} नष्टसंज्ञेव लक्ष्यते ॥ १८ ।
 मुहूर्त्तमात्रे सा देवी संज्ञां प्राप्तेदमब्रवीत् ।
 अपराधे कृते देव सूतकी हि प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तानि भूरीणि कृतानि तु नरैः सदा ।
 तेन मे मनसो मोहो दुःखदा यः समभ्ययात् ॥ १९ । २० ।
 अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र येन त्वं नृषु तुष्यसि ।
 पूजितः सफलश्चासि अपराधविशोधनम् ॥ २१ ।

वराह उवाच ।

संवत्सरस्य मध्ये तु तीर्त्थं सौकरवे मम ।
 कृतोपवासः स्नानेन गङ्गायां शुद्धिमाप्नुयात् ।
 मथुरायां तथाप्येवं सापराधः शुचिर्भवेत् ॥ २२ ।
 अनयोस्तीर्थयोरेवं यः सेवेत सकृन्नरः ।
 सहस्रजन्मनि जातानपराधाञ्जहाति सः ॥ २३ ।
 स्नानात्पानात्तथा ध्यानात्कीर्त्तनाद्धारणात्तथा ।
 श्रवणात्मननाच्चैव दर्शनाद्याति पातकम् ॥ २४ ।

पृथिव्युवाच ।

मथुरा सूकरश्चैव दावेतौ तव वल्लभौ ।
 विशिष्टमनयोः किञ्च सत्यं ब्रूहि सुरेश्वर ॥ २५ ।

वराह उवाच ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रसरांसि च ।
 कुञ्जाम्रकं प्रशंसन्ति सदा मद्भावभाविताः ॥ २६ ।
 तस्मात्कोटिगुणङ्गुह्यं सौकरं तीर्थमुत्तमम् ।
 एकाहं मार्गशीर्थाच्च द्वादश्यां सितवैष्णवम् ॥ २७ ।
 गङ्गासागरिकं नाम पुराणेषु च पठ्यते ।
 गुह्याद्गुह्यतरङ्गुह्यं माथुरं मम मण्डलम् ।
 फलम्परार्द्धगुणितं सिततीर्थान्न संशयः ॥ २८ ।
 अटित्वा सर्वतीर्थानि कुञ्जाम्रादीनि नित्यशः ।
 अर्घा* विनश्यते क्षिप्रं मथुरामागतस्य च ॥ २९ ।
 विश्रमणाच्च विश्रान्तिस्तेन संज्ञा वरा मम ।
 सारात्सारतरं स्नानं गुह्यानां गुह्यमुत्तमम् ।
 गतिरन्वेषणीयानां मथुरा परमा गतिः ॥ ३० ।
 कुञ्जाम्रके सौकरे च मथुरायां विशेषतः ।
 विना सांख्येन योगेन मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३१ ।
 या गतिर्योगयुक्तस्य ब्राह्मणस्य मनीषिणः ।
 सा गतिस्त्यजतः प्राणान्मथुरायां न संशयः ॥ ३२ ।
 एतत्ते कथितं सारं मया सत्येन सुव्रते ।
 न तीर्थं मथुराया हि न देवः केशवात्परः ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे अपराधप्रायश्चित्तमाहात्म्यं नाम

कनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि पितॄणां तृप्तिकारकम् ।
ध्रुवतीर्थे पुरा वृत्तं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ १ ।
अस्यां पुय्यान्तु राजासीडार्भिकः सत्यविक्रमः ।
चन्द्रसेनेति नाम्ना च यज्वा दानहिते रतः ॥ २ ।
तस्य नार्थः शतं हे तु कुलशीलवयोयुते ।
तासां मध्येऽधिकां चैका यतिव्रतपरायणा ।
नाम्ना चन्द्रप्रभा चैव वीरसूर्वीरपुत्रका ॥ ३ ।
तस्या दासीशतस्यैका दासी नाम्ना प्रभावती ।
तस्याः परियहास्त्वेकोद्दिष्टाचारविहीनकाः ॥ ४ ।
तस्याः पितृगणाः सर्वे अतीताः शतसंख्यया ।
स्वर्दोषैः पतिताः सर्वे नरकं प्रति भामिनि ।
सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य हि ॥ ५ ।
कदाचिदपि तस्याथो भ्रष्टः प्राणिजनो महान् ।
सूक्ष्मः प्राणिसमूहो हि ध्रुवतीर्थे तदापतत् ॥ ६ ।
कृष्णरूपाश्चङ्क्रमन्तो मशकाकारसन्निभाः ।
दृष्टास्ते ऋषिणा तत्र त्रिकालज्ञेन भामिनि ॥
षष्ठान्नकालभोक्ता च पयोव्रतमहात्मना ॥ ७ ।

भामिनि इति षष्ठः ।

मौनव्रतेन सा देवि सूर्यमत्या स्थितेन च ।
 तस्मिन् क्षणे न च कृतं व्रतजप्यं विमोहनात् ।
 कृपया परिभूतस्य कौतुकेन निरीक्षता ।
 चतुर्यांशावशेषश्च दिवसः पर्यवर्त्तत ॥ ८८ ।
 एके तत्र समायान्ति पितरो नक्षत्रोऽवनिम् ।
 अन्ये पूर्वोत्तराद्देशाद्दिशात्पश्चिमात्तथा ॥ ९० ।
 केचित् स्वभावतो हृष्टाः केचित्पुत्रैः स्वधाकृताः ।
 हृष्टास्तृष्टाः सुपुष्टाङ्गा गच्छन्ती दिवि सङ्गमः ॥ ९१ ।
 तपस्विनः स्नानरता रुक्षाक्षामशरीरिणः ।
 वस्त्रालङ्कारपुष्टाङ्गा हृष्टा गच्छन्ति सङ्गमः ॥ ९२ ।
 तथाऽपरे नग्नदेहाः सुपुष्टा यान्ति तत्र वै ।
 अन्ये यथागतं यान्ति आयान्ति पुनरेव हि ॥ ९३ ।
 यानैरुच्चावचैः केचिन्नानारूपैः खगैस्तथा ।
 समागच्छन्ति गच्छन्ति ईरयन्नाशिषो मुदा ॥ ९४ ।
 केचिद्यथागता यान्ति क्रुद्धाः शापप्रदायिनः ।
 निर्गतादरमूक्ष्माश्च गच्छन्ति सुविमानिताः ।
 सम्मानितास्तथान्ये तु पितरः श्राद्धपूजिताः ॥ ९५ ।
 महोत्सवमिदालक्ष्य विस्मितो मुनिरुत्थितः ।
 गते पितृगणे पुक्षाः सकलत्रा गृहान् ययुः ।
 निर्जनं ध्रुवतीर्थन्तु वृतवेलमिवाभवत् ॥ ९६ ।

तत्रैकान्ते कृशाङ्गोऽथ क्षुत्क्षामी गतिविह्वलः ।
 वेपथुः कोटराक्षश्च पृष्ठलग्न इवोदरः ।
 ऊरुचर्मास्थिरुक्त्रस्तोः* जृम्भमाणो भृशं कृशः ।
 न वाचा श्रूयते तस्य क्षुद्रपक्षिभिरिवोदिता ॥ १७।१८ ।
 को भवान्विकृताकारो वेष्टितो मयकैर्बहु ।
 न गच्छसि यथास्थानमागतस्तु निरुद्यमः ।
 यथावत्पृच्छते मद्द्वययात्मविचेष्टितम् ॥ १९ ।
 ममाद्य नैत्यकङ्कशं तीर्थेऽस्मिन्नश्यतेऽनिशम् ।
 इमानुच्चावचाञ्जन्तून् दृष्ट्वा मां मोह आविशत् ॥ २० ।
 त्वां दृष्ट्वेदृक्स्वरूपञ्च क्रिया मे सा गता त्वयि ।
 विस्त्रब्धः कथयाम्माकं करोमि च हितं तव ॥ २१ ।

जन्तुरुवाच ।

वृहन्नित्तमद्यैव पितॄणां तृप्तिकारकम् ।
 भुवतीर्थे च यः श्राद्धं पुनः कुर्यात्तिलोदकम् ।
 तिलतृप्ता दिवं यान्ति पितरस्तेन पुत्रिणः ॥ २२ ।
 सोऽहं स्वान्तरिकादत्तस्तृप्त्यर्थस्तु बुभुक्षितः ।
 योनिसङ्करदोषेण नरकं समुपाश्रितः ।
 आयापाशयतैर्बडः शतवर्षैरिहागतः ।
 अगतिर्गमने मे स्यात्ते त्रितापैः समरगतः ॥ २३।२४ ।
 सन्तानैः पुष्टवपुषो दत्तश्राद्धैः कृतोदकैः ।

बलयुक्ता ययुः स्वर्गं निर्वलस्य कुतो गतिः ॥ २५ ।
 येषां सन्ततिरव्यया तिष्ठती च प्रजावती ।
 ते स्वधापूजितैः पुत्रैर्गच्छन्ति परमाङ्गतिम् ॥ २६ ।
 अद्य राज्ञस्तु पितरश्चन्द्रसेनस्य पूजिताः ।
 दृष्टास्त्वया त्रिकालज्ञ दिव्यदृष्ट्या दिवङ्गताः ॥ २७ ।
 ब्राह्मणानाञ्च वैश्यानां शूद्राणां पितरस्तथा ।
 प्रतिलोमानुलोमानां शूद्राणां श्राद्धकर्मिणाम् ।
 सर्वेषाञ्च त्वया दृष्टं येषां सन्ततिरव्यया ॥ २८ ।
 एवं पृष्टः स विप्रेण कथयामास कारणम् ।
 पुनः पप्रच्छ तं जन्तुः कौतूहलसमन्वितः ॥ २९ ।
 तवापि सन्ततिस्तात नास्ति देवादयर्थाचिताः ।
 यदि कश्चिदुपायोऽत्र मया तव हितैषिणा ।
 वद सर्व्वङ्गरिष्यामि^१ यदि शक्वं भवेन्मम ॥ ३० ।
 ततः स कथयामास दुःस्थः पितृगणैर्हृतः ।
 इमे ये मम देहे तु भवन्ति मयकाः कथाः ।
 सन्तानप्रक्षयादेते मम देहं समाश्रिताः ।
 तन्तुमन्त्रमहं तेषां मम तन्तुमयी सकृत् ॥ ३१।३२ ।
 आस्ते नगर्यां मध्ये तु चन्द्रमेनस्य वेश्मनि ।
 महिष्याः प्रेषणे नित्यं दासी नाम्ना प्रभावती ॥ ३३ ।

१ ययीद्विता इति 'ग' । । कर्मिण्यने इति कर्मणि प्रयोगः साधुः, अन्यथा मयेति
 कर्मपदस्यानन्वयः ।

तस्या दामी कर्मकरी विरूपनिधिनामतः ।
 अस्माकं सन्ततेस्तन्तुस्तस्या आदकते वयम् ॥ ३४ ।
 आशया बद्धहृदयाः आदतर्पणहेतवः ।
 स्थिता एतावदेवन्तु कालं यास्यामहेऽम्बुधौ ।
 नरके त्वप्रतिष्ठे तु निराशाः स्वेन कर्मणा ।
 श्रुत्वैतत्स त्रिकालज्ञा मोहाविष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ ३५।३६ ।
 कथं निष्कृष्टयोन्या यदत्तञ्चापद्यते हविः ।
 विधिरत्र कथं तस्या येन यूयं सपुत्रिणः ॥ ३७ ।
 प्रोवाच स त्रिकालज्ञं ज्ञानक्लिष्टं कृपान्वितम् ।
 पूर्वकर्मविपाकेन यां यां गतिमधोमुखीम् ।
 ऊर्द्धां याञ्चापि पितरः पुत्रिणः पुत्रमीहते ॥ ३८ ।
 आहं पिण्डोदकं दानं नित्यनैमित्तिकं तथा ।
 नान्या गतिः पितॄणां स्यात्पितरस्तेन पुत्रिणः ॥ ३९ ।
 इति स्मृतिः ।

अपि स्यात्सकुलोऽस्माकं यो नो दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
 नदीषु बहुतोयासु शीतलासु विशेषतः । ४० ।
 विशेषात्तीर्थमध्ये तु तिलमिश्रं जलाञ्जलिम् ।
 रौप्यजुष्टजलेनाथ* नाभिदन्ने जले स्थितः ।
 दर्भपाणिस्त्रिस्त्रिगोत्रे पितृनाम समुच्चरन् ।
 नाम शर्म लप्यत्वेवं स्वधाकारमुदाहरन् ॥ ४१।४२ ।

आदावेकाञ्जलिर्दे तु निस्सीते तर्पणे स्मृताः ।
 देवर्षिपितृणाञ्चैव क्रमाज्ज्ञेयं विचक्षणैः ॥ ४३ ।
 तृप्यध्वमिति चान्ते वै मन्त्रं मन्त्रप्रतिक्रियाः ।
 उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न इत्युत ॥ ४४ ।
 पित्रे प्रथमतो दद्यान्मात्रे दद्यात्तथा चरन् ।
 गोत्रं माता नाम देवो तृप्यत्वेवं स्वधीञ्चरन् ॥ ४५ ।
 एवं मातामहः शर्मा गोत्रे पितामहस्तथा ।
 ऊर्ध्वं पितृभ्यो ये चेह ते पितर इहोच्यते ॥ ४६ ।
 मधुवातेत्युचं तद्वत्पूज्येवत्समुदीरयेत् ।
 पितामहीं प्रपितामहीं मातृवत्पतिना सह ॥ ४७ ।
 एवं मातामहानाञ्च पूर्ववत्क्रमशो बुधः ।
 नमो व इति मन्त्रेण प्रत्येकं त्रितयं त्रिषु ।
 गोत्रोच्चारं प्रकुर्वीत अमूर्त्यान्नाशयामहे ॥ ४८ ।
 गोत्राय पित्रे महाय शर्मणे चेदमासनम् ।
 गोत्रायै मात्रे मह्यै तु देव्यै चासनकर्मणि ।
 गोत्रः पितामहः शर्मा गोत्रा मातामही मही ।
 अर्घपात्रसङ्कल्पे तु पिण्डदानेऽवनेजने ।
 गोत्रस्य पितुर्महस्य शर्मणोक्तस्य कर्मणि ।
 गोत्रायै मातुर्महायै देव्याश्चाक्षयकर्मणि ॥ ४९ । ५० । ५१ ।
 आवाहने द्वितीया च चतुर्थी पूज्यकर्मणि ।
 प्रथमा चाशिषि प्रोक्ता दत्तस्याक्षयकारका ।
 आदपक्षे तथा षष्ठी अक्षय्यासनयोः स्मृताः ।

पितुरक्षयकाले तु पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ ५२।५३ ।

एवमेतत्तु पुत्रेण भक्तिपूर्वं द्विजेन तु ।

वार्यपि श्रद्धया दत्तं तदानन्त्याय कल्पते ॥ ५४ ।

श्रद्धया ब्राह्मणेनैव यथा श्राद्धविधिक्रिया ।

कृत्वा श्राद्धं तु पितरो हृष्टा मुमुदिरे सदा ॥ ५५ ।

जोषमाम्ब त्रिकालञ्च गच्छामी नरकाय वै ।

पूर्वकर्मविपाकेन चिरन्तु वमितुं मुने ॥ ५६ ।

त्रिकालञ्च उवाच ।

ये मया चागता दृष्टा तीर्थेऽस्मिन्पितरोऽथ वै ।

बहवः स्वस्थमनसो बहवो दुःस्थमानसाः ॥ ५७ ।

पुत्रदत्तं तथा श्राद्धं जयासोहिग्नरूपिणः* ।

मोनैव गच्छतां तेषाङ्गमेतद्वद निश्चयम् ॥ ५८ ।

अगस्तिरुवाच ।

अत्र यन्निश्चयं श्राद्धे पुत्रस्य विफलम्भवेत् ।

नरस्य करणङ्गिश्चित्तमे निगदतः शृणु ॥ ५९ ।

अदेशकाले यदत्तं विधिहीनमदक्षिणम् ।

अपात्रे मलिनं द्रव्यं महत्पापाय जायते ॥ ६० ।

अश्राद्धेयमपात्रेयं दुष्टप्रेक्षितमीक्षितम् ।

तिलमन्त्रकुशैर्हीनमासुरं तद्भवेदिति ॥ ६१ ।

वैरोचनाय देवेन वामनेन विभूतये ।

सच्छूद्रस्य च श्राद्धस्य फलं दत्तं पुरा किल ॥ ६२ ।
 तथा दाशरथी रामो हत्वा राक्षसमीश्वरम् ।
 रावणं सगणङ्गीरं तुष्टेन सह सीतया ।
 श्रुत्वा भक्तिं च राक्षस्यास्त्रिजटायास्त्रिलोककृत् ।
 सीतावाक्यप्रतुष्टेन तस्ये प्रादाद्वरं विभुः ॥ ६३ ।
 अशुचीनि गृहाण्येव तथा श्राद्धहंवीषि च ।
 क्रोधाविष्टानि दानानि विधिपात्रयुतानि च ।
 पादशौचमनभ्यङ्गप्रतिश्रयमभोजनम् ।
 त्रिजटे त्वत्प्रयच्छामि यच्च श्राद्धमदक्षिणम् ॥ ६४ । ६५ ।
 तथैव शम्भुना दत्तं नागराजाय भक्तितः ।
 वासुकये सुतुष्टेन तन्मे निगदतः शृणु ॥ ६६ ।
 अनुग्राह्य व्रतं जन्तुर्वार्षिकी सकला क्रिया ।
 यज्ञस्य योचिता देया दक्षिणा नाददद्विजः ।
 वृथाशपथकारी यो देवब्राह्मणसन्निधौ ।
 अश्रोत्रियाणि श्राद्धानि क्रिया मन्त्रैर्विहीनका ।
 सरात्रिवाससा स्नानं यथासत्त्वस्वरूपतः ।
 यः शिष्यो न नमेद्वक्त्या गुरुं ज्ञानप्रदायकम् ।
 तथैव प्राकृतं धर्ममग्रे गेयं करिष्यतः ।
 सर्व्वं तुभ्यं मया दत्तं नागराजाय वार्षिकम् ॥ ६७ । ६८ । ६९ ।
 इत्येतद्वै पुराणेषु सेतिहासेषु पठ्यते ।
 तद्वदलीककरणं श्राद्धं दानं व्रतं तथा ।
 नापतिष्ठति तेषां वै तेन नम्रादयस्त्वमी ॥ ७० ।

मुषिताच्छिद्रकरणैस्तद्दानफलभोक्तृभिः ।

यथा गतास्तथा ते तु आडे हतास्तु निष्फलाः ।

मौनव्रतधरा यान्ति पुनः प्राप्यार्थहेतवे ।

एवमेतन्महाप्राज्ञ यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ॥ ७१।७२ ।

त्रिकालज्ञ उवाच ।

षट्काले भोजनं त्वद्य नाहं भोक्तुमिहीत्सहे ।

यावत्तृप्तिर्न ते भूयादृष्टा हन्त स्थिरा भव ।

तावत्कालं प्रतीक्षस्व यावदागमनं मम ॥ ७३ ।

अस्मिंस्तीर्थे सदैवाहं दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ७४ ।

सोऽहमद्य व्रतं त्यक्त्वा तव कारुण्यपूरितः ।

गत्वाहमानयिष्यामि त्वयोक्तां तां वरां स्त्रियम् ।

अनया कारयिष्यामि आदन्तु विधिना सह ॥ ७५ ७६ ।

एवमुक्त्वा स प्रष्टाशी मौनवाक् संययौ द्रुतम् ।

राजा समीपगं दृष्ट्वा अकस्मादागतं ऋषिम् ।

क्षित्यास्तले विलुलितः पादौ कृत्वा तु मूर्धनि ॥ ७७ ।

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यद्गवान्गृहमागतः ।

सदा यज्ञं करिष्यामि गृहमागमने तव ।

अद्य मे सफलं जन्म यद्गवांस्त्वमिहागतः ॥ ७८ ।

इदम्पाद्यमिदञ्चार्थं मधुपर्कमिमाञ्च गाम् ।

गृहाण मुनिगार्हूल येनाहं शान्तिमाप्नुयाम् ॥ ७९ ।

तस्य तत्प्रतिगृह्याशु स मुनिस्त्वरितोऽब्रवीत् ।
 मदीयागमने राजन् शृणु त्वङ्कारणं महत् ।
 तच्छ्रुत्वा कुरु तत्सर्वं येनाहं तोषितोऽभवम् ॥ ८० ।
 एवमुक्तस्तु राजर्षिरब्रवीत्तं तपोधनम् ।
 किं तद्वद यथा कार्यं येन सिद्धिर्भवेदिदम् ॥ ८१ ।

त्रिकालञ्च उवाच ।

या सा ते राजमहिषी तामानय वराननाम् ।
 तस्या दासी वरारोहा प्रभावत्यपि विश्रुता ।
 सापि देव्या तु सहिता आयातु मम सन्निधौ ॥ ८२ ।
 ततश्चान्तःपुराद्देवी सदासी तत्र चागता ।
 क्षितौ विलुलिता साध्वी प्रणाममकरोदृषेः ॥ ८३ ।
 समासीनाञ्च विप्रेन्द्रः प्रोवाच विनताननाम् ।
 ध्रुवतीर्थे मयाश्चर्यं यद्वष्टुदृश्यामि वः ॥ ८४ ।
 ये केचित्पितरो लोके लोकानां सर्वतः स्थिताः ।
 ते पूजिताः श्राद्धकृद्भिः पुत्रैः प्रीता दिवं ययुः ॥ ८५ ।
 एको वृद्धो नरस्तत्र सूक्ष्मप्राणिभिरावृतः ।
 क्षुत्क्षामदेहः शुष्कास्यो निर्गतोदरसूक्ष्मदृक् ।
 निराशो गन्तुकामश्च पुनः स निरयेऽशुचौ ॥ ८६ ।
 कारुण्यात्स मया पृष्टः कस्त्वं ब्रूहि किमिच्छसि ।
 तेनात्मकर्मजनितं मम कर्म निवेदितम् ॥ ८७ ।
 ततस्तत्रैव तच्छ्रुत्वा तस्य कारुण्ययन्त्रितः ।
 तत्र दास्याय या दासी तस्य तन्तुः किलोत्पते ।

नाम्ना विरूपकनिधिस्तामानय वरानने ॥ ८८ ।
इति श्रुत्वानवद्याङ्गी तस्या आनयनेऽत्वरत्* ।
प्रेषयामास सर्व्वत्र तस्या आनयने बहन् ॥ ८९ ।
सा चैकान्ते च दिवसे पानमांसरता सदा ।
पुरुषेण सहासीना शय्यायां मदविह्वला ।
सेवकैः सा करे गृह्य† आनीता मुनिसन्निधौ ॥ ९० ।
तां दृष्ट्वा मदिरामत्तां स मुनिः प्राह धर्मवित् ।
प्रत्ययार्थन्तु तस्या वै मुनिः प्राह क्रियाम्प्रति ॥ ९१ ।
पितॄणाञ्च कृते दत्तं दानं वारि न वा स्वधा‡ ।
तर्पणञ्चापि ना दत्तं पितॄणाञ्चातिमुक्तिदम् ॥ ९२ ।
सा नेवमित्युवाचेदं तं मुनिं संश्रितव्रतम् ।
न जानामि पितॄन् स्वान्वै क्रियां कार्य्यञ्च वै विभो ॥ ९३ ।
इति ब्रुवाणान्तां दासीं त्रिकालज्ञोऽभ्युवाच ह ।
पत्नी च मथुरेशस्य नृपः सपुरसज्जनः ।
सर्व्वे द्रक्ष्यथ माहात्म्यं पितॄणां सन्ततेः फलम् ॥ ९४ ।
सकौतुका महाभागाः आइदानञ्च चैव ह ।
नगरस्थापि तं§ सर्व्वे ब्राह्मणा भावपूजिताः ।
राज्ञानीतास्तत्र तीर्थे आइार्थं मुनिना सह ॥ ९५ ।
लोकैः परिहृतो राजा ध्रुवतीर्थं गतः प्रभुः ।
तत्र दृष्टः स वै जन्तुर्नष्टतन्तुर्विचेतनः ।

* अत्वरतेति साधु । † गृहीत्वेति साधु । ‡ त्वया पितॄणाञ्च कृते दत्तं न वा वारि न वा स्वधा इति (ग) । § नगरस्था अपीति साधु ।

मशकैर्वेष्टितः क्षुद्रैः क्षुधया चातिपीडितः ॥ ८६ ।

उवाच तं तदा विप्रोऽभवत्सन्तानजाः स्त्रियः ।

आनीतास्तव पुष्ट्यर्थं यदिच्छसि तथा कुरु ॥ ८७ ।

अगस्त्य उवाच ।

स्नात्वैषा ध्रुवतीर्थे तु ब्रह्मणाक्तक्रमेण च ।

करोतु तर्पणञ्चास्मिन् पूर्वोक्तविधिना त्वियम् ॥ ८८ ।

ततः श्राद्धं सरोप्यञ्च सवस्त्रं सविलेपनम् ।

अर्चित्वा पिण्डदानेन करोत्वैषा च भक्तितः ॥ ८९ ।

अत्रैव भवतः सर्वे मामीक्ष्य सुखान्वितम् ।

कारयित्वा यथासर्वं श्राद्धदानं हि तन्तुना ॥ ९० ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपत्नी यशस्विनी ।

कारयामास दास्या वै श्राद्धं सुबहुदक्षिणम् ॥ ९१ ।

पट्टवस्त्रं तथा धूपङ्गूर्गुरुचन्दनम् ।

तिलोत्तरं तथान्नञ्च बहुरूपं सपिण्डकम् ॥ ९२ ।

कृतं श्राद्धे पिण्डदाने स जन्तुः सुकृती यथा ।

दिव्यकान्तिरदीनात्मा तथा भूतैः पृथक् पृथक् ।

वेष्टितः शुशुभेऽतीव दीक्षितोऽवभृथे यथा ॥ ९३ ।

स्वर्गागतैर्विमानैश्च छादितं तत्र वै नभः ।

तेषां मशकगात्राणां सुगात्राणां सुरुपिणाम् ॥ ९४ ।

ततस्तुष्टमना जन्तुर्विमानं प्रेक्ष्य चागतम् ।

गन्तुं स्वर्गमुवाचेदं त्रिकालज्ञं मुनिं नृपम् ॥ ९५ ।

शृण्वन्तु वचनं सर्वे मदीयं पितृतुष्टिदम् । ०

तीर्थानि सरितः श्रेष्ठाः पर्वताश्च सरांसि च ।

कुरुक्षेत्रं गया चैव स्थानान्यायतनानि च ।

पितॄणां मुक्तिदं चान्यन्न भूतं न भविष्यति ॥ १०६।१०७ ।

आषाढ्याः पञ्चमे पक्षे प्रतिपत्प्रभृतिस्तथा ।

शुक्लप्रतिपदान्तञ्च तीर्थम्प्राप्य ससत्त्वराः ।

पितरः आहपिण्डोदा आश्विने ध्रुवमास्थिताः ।

कृत्वा प्रेतपुरीं शून्यां स्वर्गं पातालमेव च ।

ईहमानाः स्वकं पुत्रं गोत्रतन्तुमथानुजम् ॥ १०८।१०९ ।

कन्यां गते सवितरि यः श्राद्धं सम्प्रदास्यति ।

तर्पणं ध्रुवतीर्थे ते पितॄणां षोडशान्तरे ।

सुहृताः स्मो वयं शश्वत्यास्यामः परमाङ्गतिम् ॥ ११० ।

एष एव प्रभावोऽत्र ध्रुवस्य कथितो मया ।

दृष्टो भवद्भिः सर्व्वं यदस्माकं सुदुरत्ययम् ।

दुस्तरं तरितं पापं त्वत्प्रसादान्महामुने ॥ १११ ।

इति विश्राव्य वचनं राजानं सऋषिं जनान् ।

राजपुत्रीं तथा दासीं स्वां सुतां शिवमस्तु वः ।

आरुह्य वरयानन्ते गताः स्वर्गं वृताः सुरैः ॥ ११२ ।

वराह उवाच ।

ततः स राजशार्दूलः सगणः परिवारकः ।

दृष्ट्वा तीर्थस्य माहात्म्यं प्रणम्य ऋषिसत्तमम् ।

प्रविष्टो नगरीं रम्यां संस्मरन्नित्यमच्युतम् ॥ ११३ ।

एतत्ते कथितं भद्रे माहात्म्यं मधुराभवम् ।

स्मरणाद्यस्य पापानि नश्यन्ते पूर्वजन्मनि ॥ ११४ ।

पठति श्रद्धयायुक्तो ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ।

स पितॄंस्तर्पयेत्सर्वानभिगम्य गयाश्रिरे ॥ ११५ ।

एतत्त्वयान्तव्रतिने न चाशुश्रूषवे तथा ।

कथनीयं महाभागे यच्च नार्चयते हरिम् ॥ ११६ ।

तीर्थानां परमं तीर्थं धर्माणां धर्ममुत्तमम् ।

ज्ञानानां परमं ज्ञानं लाभानां लाभमुत्तमम्* ।

कथनीयं महाभागे पुण्यान् भागवतान् सदा ॥ ११७ ।

सूत उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा प्रभोर्वाक्यं धरणी विस्मयान्विता ।

पप्रच्छ मुदिता देवी प्रतिमास्थापनमिति ॥ ११८ ।

इति वराहपुराणं भगवच्छास्त्रं मथुगवर्णनं नाम

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं श्रुत्वा परं स्थानं सा मही संगितव्रता ।

सर्वक्षेत्रविभागेषु यच्च वै परमो विधिः ।

संश्रुत्वा विस्मयाविष्टा प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो नेत्रप्रभावो वै यस्त्वया समुदाहृतः ।

यं श्रुत्वा देव तत्त्वेन जातास्मि विमतज्वरा ॥ २ ।

एकं मे परमद्गुह्यं यन्नित्यं हृदि वर्त्तते ।

मम प्रीत्यर्थमखिलं तद्विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।

कथं तिष्ठसि काष्ठेषु शैलमृगमयजेषु च ।

ताम्रे कांस्ये च रौप्ये च स्थापितस्तिष्ठसेः कथम् ॥ ४ ।

सौवर्णेषु च सर्वेषु स्थापितस्तिष्ठसेः कथम् ।

ब्रह्मचारी समासाद्य कथं तिष्ठसि माधव ।

दन्तरत्ने समासाद्य कथं सन्तिष्ठसेः भवान् ॥ ५ ।

कथं तिष्ठसि वा सेल्ये भित्तिसंस्थो जनार्दनः ।

भूमिसंस्थो महाभाग विधितृष्टेन कर्मणा ॥ ६ ।

एवं धरावचः श्रुत्वा प्रत्युवाचादिशूकरः ॥ ७ ।

वराह उवाच

प्रतिमा यस्य कर्त्तव्या तदानीय वसुन्धरे ।

प्रतिमाङ्गारयेच्चैव लक्ष्णाक्तां वसुन्धरे ॥ ८ ।

अर्चाशुद्धिं ततः कृत्वा प्रतिष्ठाप्य विधानतः ।

ततः सम्पूजयेद्देवि संसारभवमुक्तये ॥ ९ ।

तत्र काष्ठेषु मधुकमानीय च वसुन्धरे ।

कृत्वा तत्प्रतिमाञ्चैव प्रतिष्ठाविधिनार्चयेत् ॥ १० ।

तान्तु दद्यात्तु गन्धांस ये मया समुदाहृताः ।
 कर्पूरं कुङ्कुमञ्चैव त्वचश्चागुरुमेव च ।
 रसञ्च चन्दनञ्चैव सिल्हकांशीरकं तथा ।
 एतैर्विलेपनं दद्यादर्चितसु विचक्षणः ॥ ११।१२ ।
 स्वस्तिकं वर्द्धमानञ्च श्रीवत्सङ्गीसुभं तथा ।
 विधानपूर्वकञ्चैव मङ्गल्यञ्चैव पायसम् ।
 वर्त्तिस्तिलफलञ्चैव कर्मण्यानि न संशयः ॥ १३ ।
 एवं सर्व्वं ततो दद्यात्पूजायां विहितं शुभम् ।
 कर्मणा विधिदृष्टेन शुद्धो भागवतः शुचिः ।
 प्राणायामं ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १४ ।
 योऽसौ भवांस्तिष्ठतं सर्व्वयोगप्रधानतः ।
 ससम्भ्रमं लोके सुप्रतीतस्तिष्ठ काष्ठे स त्वं भुवि ॥ १५ ।
 एवं संस्थापनङ्गत्वा काष्ठस्य प्रतिमासु च ।
 पुनः प्रदक्षिणीकृत्य* शुद्धैर्भागवतैः सह ।
 प्रज्वालय दीपं तत्रैव अर्च्चायाः सम्मुखं स्थितः ।
 नोद्धं न तिर्यगीक्षेत कामक्रोधविवर्जितः ।
 नमो नारायणायेति इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 कुर्यात्संस्करणं तेषां विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १६।१७।१८
 मन्त्रः—योऽसौ भवान् सर्व्वजनप्रवीर
 गतिः प्रभुस्त्वं वससि ह्यमोघ ।

अनेन मन्त्रेण च लोकनाथ

संस्थापितस्तिष्ठ सुवासुदेव ॥ १८ ।

सर्व्वमेवं ततः कृत्वा मम संस्थापनक्रियाम् ।

पूज्या भागवताः सर्व्वे ये तत्र समुपायताः ॥ २० ।

गन्धमाल्यैरर्चयित्वा उपलेपैश्च भोजनैः ।

कुर्यात्संस्करणं तेषां विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २१ ।

एतत्कर्मविधानेन मधुकाष्ठस्य सुन्दरि ।

धर्मसंस्थापनार्थाय एतत्ते कथितं मया ॥ २२ ।

ये त्वनेन विधानेन अर्चा काष्ठस्य स्थापयेत् ।

ते न गच्छन्ति संसारं मम लोके च गच्छन्ति ॥ २३ ।

इति वराहपुराणं भगवच्छास्त्रं मधुकाठाभिस्थापनं नाम

एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यथा तिष्ठामि शैलेषु प्रतिमायामितस्ततः ॥ १ ।

सुरूपाच्च शिलां दृष्ट्वा निशल्यां सुपरीक्षिताम् ।

तत्र दक्षं रूपकारं शीघ्रञ्च विनियोजयेत् ॥ २ ।

शीघ्रमालिख्य तं तत्र श्वेतवर्त्तिकया नरः* ।

प्रदक्षिणां ततः कृत्वा पूजयेदक्षतादिभिः ॥ ३ ।

दीपकञ्च ततो दद्याद्दलिं दध्यौदनेन च ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४ ।

मन्त्रः—योऽसौ भवान्सर्वजनप्रवीरः

सोमाग्नितेजा समतिप्रधानः ।

एतेन मन्त्रेण तु वासुदेव

प्रतिष्ठितः कीर्त्तिञ्च वर्द्धयस्व ॥ ५ ।

प्रवर अयुतवराह जय जय वर्द्धस्व ।

अनेनैव तु मन्त्रेण कर्त्तव्यं यस्य यादृशम् ।

एवं रूपं ततः कृत्वा देवं नारायणमभुम् ।

ततो वै स्थापयेत्तत्र पूर्वाभिमुखमेव तु ॥ ६ ।

अर्होरात्रमुपित्वैवं शुक्लवस्त्रेण भूषितः ।

शुक्लयज्ञोपवीती च कृत्वा वै दन्तधावनम् ।

सर्वगन्धोदकं गृह्य* इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ७ ।

मन्त्रः—योऽसौ भवांस्तिष्ठति सर्वरूप

मायाबलं सर्वजगत्स्वरूपम् ।

एतेन मन्त्रेण जगत्स्वरूप

सम्पूजितस्तिष्ठसि लोकनाथ ॥ ८ ।

करणधारणप्रवध्यमुदाहरणमपराजितमजरामर सम्पूज्य
स्त्रापयात्मानमनेन मन्त्रेण श्रीं नमो वासुदेवाय ।

एवन्तु स्थापनकृत्वा शिलायां मम सुन्दरि ।

ततोऽधिवासनङ्कार्यं पूर्वमोष्ठपदासु च ॥ ८ ।

या मां संस्थापयंभूमे मम कर्मपरायणः ।

स याति वैष्णवं लोकं नात्र कार्या विचारणा ॥ १०

यावकं पायसभुक्ता अहोरात्रं समापयेत् ।

ततः पश्चिमसन्ध्यायां दद्याच्चत्वारिं दीपकान् ॥ ११

पञ्चगव्यञ्च गन्धञ्च वारिणा सह मिश्रयेत् ।

चतुरः कलशंश्चैव स्थापयत्पादमूलतः ॥ १२ ।

गीतवादित्रघ्रापेण उत्सवं तत्र कारयेत् ।

ब्राह्मणैः सामगेस्तत्र वेदघ्राषन्तु कारयेत् ॥ १३ ।

ब्रह्माक्षरसहस्राणि पठतां ब्रह्मवादिनाम् ।

येषां पठितशब्देन शुभगीतस्वरेण च ।

आगमिष्याम्यहं देवि मन्त्रपाठोमम प्रियः ॥ १४ ।

निःशब्दञ्च ततः कृत्वा स्थाप्यो भागवतैः सह ।

पुनरावाहनं कुर्यान्मन्त्रेणानेन सुव्रतः ॥ १५ ।

आगच्छ हे देव समन्त्रयुक्तः

पञ्चेन्द्रियैः षट्सु तथा प्रधानः ।

एतेषु भूतेषु च संविधाता

आवासिता तिष्ठसि लोकनाथ ॥ १६ ।

अनेनैव तु मन्त्रेण समित्तिलष्टतेन च ।
 मधुना चैव होतव्यमष्टोत्तरशताहुतीः ।
 एवं कृते विधानेऽथ तत्र सन्निहितोऽभवम् ॥ १७
 व्यतीतायान्तु शर्व्वर्थां प्रभार्ते विमले ततः ।
 पञ्चगव्यं ततः प्राश्य मन्त्रेण विधिपूर्व्वकम् ।
 सर्व्वगन्धैश्च लाजैश्च पञ्चगव्यजलं तथा ।
 ततः प्रासादे स्थाप्योऽहं गीतवादित्रमङ्गलैः ।
 सर्व्वगन्धांस्ततो गृह्य द्रुमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १८।१९ ।
 मन्त्रश्च—योऽसौ भवान्लक्षणलक्षितश्च

लक्ष्म्या च युक्तः सततं पुराणः ।

अत्र प्रासादे सुममिद्धतेजाः

प्रवेशमायाहि नमोनमस्ते ॥ २० ।

तत एतेन मन्त्रेण प्रासादं प्रविवेशयेत् ।

प्रतिमा स्थापितव्या मे मध्ये न तु विपार्श्वतः ॥ २१ ।

एवं संस्थापनङ्गत्वा दद्यादुदत्तनं विभोः ।

चन्दनं कुङ्कुमञ्चैव मिश्रङ्गालेयकेन च ।

एवञ्चोदत्तनङ्गत्वा द्रुमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २२ ।

योऽसौ भवान् सर्व्वजगत्प्रधानः

सम्पूजितो ब्रह्मवृहस्पतिभ्याम् ।

प्रवर्दिनः कारणं मन्त्रयुक्ताः

सुस्वागतं० तिष्ठ सुलोकनाथ ॥ २३ ।

एवं संस्थापनं कृत्वा गन्धमाल्यैश्च पूजयेत् ।

शुक्लवस्त्राणि मे दद्यादिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २४ ।

मन्त्रः—वस्त्राणि देवेश गृहाण तानि

मया सुभक्त्या रचितानि यानि ।

इमानि सन्धारय विश्वमूर्त्ते

प्रसीद मह्यञ्च नमो नमस्ते ॥ २५ ।

एवं वस्त्राणि मे दद्याद्विधिदृष्टेन कर्मणा ।

धूपनं मे ततो दद्यात्कुङ्कुमागुरुमिश्रितम् ।

एवञ्च धूपनं दद्यादिमं मन्त्रमुदीरयेत्* ॥ २६ ।

मन्त्रः—असावनादिः पुरुषः पुराणो

नारायणः सर्वजगत्प्रधानः ।

गन्धञ्च माल्यानि च धूपदीपो

गृहाण देवेश नमो नमस्ते ॥ २७ ।

एवं पूजां ततः कृत्वा प्रापणञ्च निवेदयेत् ।

पूर्वीक्तेन विधानेन प्रापणञ्चैपकल्प्य च ।

पूर्वीक्तेनैव मन्त्रेण दद्यात्प्रापणकम्बुधः ॥ २८ ।

प्रापणान्ते चाचमनं दद्याद्देहविशुद्धये ।

शान्तिजाप्यं ततः कार्यं सर्वकार्यार्थसिद्धिदम् ॥ २९ ।

मन्त्रः—ओं शान्तिर्भवान्कुर्वतु* लोकनाथ

राज्ञः सराष्ट्रस्य च ब्राह्मणानाम् ।

बालेषु वृद्धेषु गवाङ्गणेषु

कन्यासु शान्तिश्च पतिव्रतासु ॥ ३० ।

रोगा विनश्यन्तु च सर्वतश्च

क्षुषीबलानाञ्च क्षुषिः सदा स्यात् ।

सुभिक्षयुक्ताश्च सदा हि लोकाः

काले सुवृष्टिर्भविता च शान्तिः ॥ ३१ ।

एवं विधिं ततः कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।

संपूज्य तत्र देवेशं ब्राह्मणान्भोजयेद्भृती ।

दीनानाथान्प्रतर्प्यैव यथाविभवशक्तितः ॥ ३२

य एतेन विधानेन कुर्यात्संस्थापनं मम ।

यावन्तो मम गात्रेषु जायन्ते जलविन्दवः ।

तावद्वर्षसहस्राणि मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३३ ।

या मां संस्थापयेद्भूमे सर्वाहङ्कारवर्जितः ।

तारितश्च कुलन्तेन सप्त सप्त च सप्ततिः ॥ ३४ ।

एतत्ते कथितं भद्रे शैलिकास्थापनं मम ।

धर्मसन्धारणार्थाय मम भक्तसुखाय च ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे शैलाद्यास्थापनं नाम

द्वाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

त्राशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तिष्ठामि मृण्मयाञ्चापिः प्रतिमाम्पूजनेच्छया ॥ १ ।

अर्चाञ्च मृण्मयाकृत्वा^१ अस्फुटाञ्चाप्यखण्डिताम् ।

नाधिकां वामनाञ्चापि न वक्राङ्गारयेद्बुधः ॥ २ ।

ईदृशीं प्रतिमां कृत्वा मम कर्मपरायणः ।

भूमे सप्त्वाणि कर्माणि यथा वा रोचते तथा ॥ ३ ।

काष्ठानामप्यलाभे तु मृण्मयाः^२ तत्र कारयेत् ।

शैलजां वा ततो भूमे मम कर्मपरायणः ॥ ४ ।

ताम्रेण कांस्यरौप्येण सौवर्णत्रपुरीतिकान् ।

कुर्वन्ति शुभकर्माणिः कोविदोऽहमहं भवम् ॥ ५ ।

अर्चनस्त्वपरं वेद्यां मम कर्मपरिग्रहात् ।

केचिल्लोकापवादेन ख्यात्यै कुर्वन्ति केचन ।

गृहञ्चालोच्य कश्चिन्मां पूजयेत्कामनापरः ॥ ६ ।

पूजयेद्यदि वा चक्रं मम तेजोऽशसम्भवम् ।

भूमे एवं विजानीहि स्थापितोऽहं न संशयः ।

सर्वसम्पत्प्रयच्छामि पूजितोऽहं धराधरे ॥ ७ ।

मन्त्रैर्वा विधिपूर्वेण यो मे कर्माणि कारयेत् ।

यं यं फलं समुद्दिश्य मां पूजयति मानवः ।

^१ मृण्मयीर्वाति साधु ।   ^२ मृण्मयीकृत्वेति साधु ।   ^३ मृण्मयीमिति साधु ।

तत्तत्फलमयच्छामि प्रसन्नेनान्तरात्मना ।
 मम चैव प्रसादेन प्राप्नोति गतिमुत्तमाम् ॥ ८।८ ।
 मङ्गलः सततं नित्यं कर्मणा परिवेष्टितः ।
 स वै मत्परितोषार्थं मनस्येव प्रपूजयेत् ।
 दद्याज्जलाञ्जलिं मह्यं तेन मे प्रीतिरुत्तमा ॥ १० ।
 तस्य किं सुमनोभिश्च जाप्येन नियमेन किम् ।
 मह्यं चिन्तयती नित्यं निभृतेनान्तरात्मना ॥ ११ ।
 तस्य कामान् प्रयच्छामि दिव्यान् भोगान्मनोरमान् ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातं सुगोप्यञ्च प्रयत्नतः ॥ १२ ।
 मृण्मयीं प्रतिमाङ्गत्वा मम कर्मसु निष्ठितः ।
 श्रवणे चैव नक्षत्रे कुर्यात्तस्याधिवासनम् ॥ १३ ।
 पूर्वोक्तेन विधानेन स्थापयेन्मन्त्रपूर्वकम् ।
 यच्चगव्यञ्च गन्धेय वारिणा सह मिश्रयेत् ।
 ततो मे स्तूपनङ्कार्यमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १४ ।
 मन्त्रः—योऽसौ भवान्सर्वजगत्प्रकर्त्ता

यस्य प्रसादेन भवन्ति लोकाः ।

स त्वं कुरुश्वाच्युत मत्प्रसादं

सन्तिऽ अर्चासु च मृण्मयीषु ॥ १५ ।

कारणकारणं ह्युग्रतेजसं द्युतिमन्तं महापुरुषं नमो नमः ।

अनेन मन्त्रेण वेश्मनि प्रविश्य स्थापनां कुर्यात् ।

अनेनैव* तु मन्त्रेण स्थापयेन्मां समाहितः ।

पूर्ववत्स्थापयेत्तत्र चतुरः कलशान् पुरा ।

चतुरस्तान् गृहीत्वा च इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १६ ।

मन्त्रः—ओं वरुण समुद्रो लब्ध्वा

संपूजितो ह्यात्मप्रतिप्रसन्नः ।

एतेन मन्त्रेण ममाभिषेकं

प्राप्तं वरिष्ठं हि स ऊर्ध्वबाहुः ।

अग्निश्च भूमिश्च रसाश्च सर्वे

भवन्ति यस्मात्सततं नमस्ये ॥ १७ ।

एवमास्त्राप्य विधिवन्मम कर्मपरायणः ।

पूर्वोक्तविधिना चैव गन्धमात्यैश्च पूजयेत् ॥ १८ ।

अगुरुच्चैव धूपञ्च सकर्पूरं सकुङ्कुमम् ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा धूपम्प्रकल्पयेत् ॥ १९ ।

धूपं दत्त्वा यथान्यायं पीतं वस्त्रन्तु दापयेत् ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २० ।

मन्त्रः—वस्त्रेण पीतेन सदा प्रसन्नो

यस्मिन्प्रसन्ने तु जगत्प्रसन्नम् ।

गृह्णातु वस्त्रं सुमुखः प्रसन्नो

देवः सदा पातु भवस्य बन्धात् ॥ २१ ।

तत एतेन मन्त्रेण वस्त्रं दद्याद्यथोचितम् ।

धूपदीपादिभिः पूज्यं प्रापणम्परिकल्पयेत् ॥ २२ ।

पूर्वोक्तेन विधानेन दद्यात्प्रापणकं नरः ।

पश्चादाचमनं दद्यान्मन्त्रपूर्वं प्रयत्नतः ॥ २३ ।

मन्त्रः—शान्तिर्भवतु देवानां ब्राह्मणक्षत्रिणान्तथा ।

शान्तिर्भवतु वृक्षानां बालानां शान्तिरुत्तमा ।

देवो वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी शस्यपूरिता ॥ २४ ।

अनेनैव तु मन्त्रेण शान्तिं कृत्वा विधानतः ।

पश्चाद्भागवतान् पूज्यः ततो ब्राह्मणपूजनम् ।

शिरसा वन्दनङ्कार्यं दक्षिणाभिः प्रपूज्य च ।

अच्छिद्रं वाच्यं पश्चाच्च कुर्यादेवं विसर्जनम् ॥ २५।२६ ।

एवं विसर्जनं कृत्वा ये च तत्र समागताः ।

पूजयेत्तांश्च विधिवदस्त्रालङ्कारभूषणैः ।

पूजयीतः गुरुं तत्र यदीच्छेन्मम सात्म्यताम् ॥ २७ ।

यो गुरुं पूजयेद्भक्त्या विधिदृष्टेन कर्मणा ।

तेनाहं पूजितो नित्यं देवि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ २८ ।

तुष्टो ददाति कच्छेण ग्राममात्रं नराधिपः ।

आब्रह्मपदपर्यन्तं हेलया यच्छते गुरुः ॥ २९ ।

तथैव मम शास्त्रेषु ममैव वचनाच्छुभे ।

सर्वशास्त्रेषु कल्याणि गुरुपूजा व्यवस्थिता ॥ ३० ।

यएतेन विधानेन कुर्यात्संस्थापनं मम ।

तारितानि कुलान्येव त्रीणि त्रिंशच्च सप्ततिः ॥ ३१ ।

पूजायां मम मार्गेषु पतन्ति जलविन्दवः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोकेषु मोदते ॥ ३२ ।
 एवं ते कथितं भूमे स्थापनं मृगमयस्य तु ।
 कथयिष्यामि ते ह्यन्यत्सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे मृगयाश्वास्थापनं नाम
 चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ताम्रेण प्रतिमाङ्गत्वा सुरूपाच्चैव भास्वराम् ।
 उचितेनोपचारेण वेश्ममध्य उपानयेत् ॥ १ ।
 ततो वेश्मन्युपागम्य स्थापयित्वा उदङ्मुखः ।
 चित्रायां चैव नक्षत्रे कुर्याच्चैवाधिवासनम् ॥ २ ।
 जलञ्च सर्व्वगन्धेन पञ्चगव्येन मिश्रितम् ।
 स्नापयेच्च ततो मां वै इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ३ ।
 मन्त्रः—योऽसौ भवांस्तिष्ठसि* सारभूतः •

स ताम्रके तिष्ठसि नेत्रभूतः ।

आगच्छ मूर्त्तौ सह पञ्चभूतै-

र्मया च पात्रैः सह विश्वधामेति ॥ ४ ।

अनेनेव तु मन्त्रेण स्थापयित्वा यशस्विनि ।
 पूर्वन्यायेन कर्त्तव्यमधिवासनपूजनम् ॥ ५ ।
 व्यतीतायाञ्च शर्व्वर्यामुदितं च दिवाकरे ।
 ऋचः शुद्धिं विधायाऽथ स्थापयेन्मन्त्रपूर्व्वकम् ॥ ६ ।
 ब्राह्मणा वेदपाठांश्च कुर्य्युस्तत्र समागताः ।
 बह्विनि मङ्गलान्यत्र मण्डपे स्थापयेत्ततः ॥ ७ ।
 सुगन्धद्रव्यसंयुक्तं जलञ्चादाय पूजकः ।
 ततो मे स्रपनङ्कार्य्यमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ८ ।
 मन्त्रः—ओं योऽसौ भवान्सर्व्ववरः प्रभुश्च

मायाबलौ योगबलप्रधानः ।

आगच्छ* शीघ्रञ्च मम प्रियाय

सन्तिष्ठ† ताम्नेष्वपि लोकनाथ ॥ ९ ॥

ज्वलन पवनतुल्यावन भावन तपन श्वासन स्वयं तिष्ठ
 भगवन् पुरुषोत्तम ओम् । इति सूत्रम् ।

ततो द्वारमुपागम्य वेश्म शीघ्रं प्रवेशयेत् ।

आसने चापि मां स्थाप्य‡ पूजयेद्भक्तिपूर्व्वकम् ।

मन्त्रेणानेन मां स्थाप्य गन्धपुष्पादिदीपकैः ॥ १० ॥

स्थापनामन्त्रः—ओं आकाशप्रकाश जगत्प्रकाश विज्ञान-
 मयानन्दमय त्रैलोक्यनाथात्रागच्छ इह सन्तिष्ठतु§ भवान्पुरु-
 षोत्तम मामव इति सूत्रम् ।

* आगच्छतु इति माधु । † सन्तिष्ठतामिति माधु । ‡ स्थापयित्वेति माधु, एवं
 परत्रापि । § सन्तिष्ठतामिति माधु

अनेन स्थापनङ्कत्वा मम शास्त्रानुसारतः ।

शुक्लवस्त्रं समादाय इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रः—ओं शुद्धस्वयात्मा पुरुषः पुराणी

जगत्सु तत्त्वं सुरलोकनाथ ।

वस्त्राणि गृह्णीष्व* मम प्रियाणि

नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमाय ॥ १२ ।

वस्त्रैर्विभूषितङ्कत्वा मम कर्मपरायणः ।

यथान्यायेन मे शीघ्रमर्चनं तत्र कारयेत् ॥ १३ ।

अर्चनालङ्कृतङ्कत्वा गन्धधूपादिभिः प्रभुम् ।

सम्पूज्य विधिवन्मान्तु नैवेद्यं परिकल्पयेत् ।

दत्त्वा स्वादु च नैवेद्यं शान्तिपाठन्तु कारयेत् ॥ १४ ।

मन्त्रः—शान्तिर्भवतु देवानां विप्राणां शान्तिरुत्तमा ।

शान्तिर्भवतु राज्ञाञ्च सराष्ट्राणां तथा विशाम् ॥ १५ ।

बालानां व्रीहिपण्यानां† गर्भिणीनाञ्च देहिनाम् ।

शान्तिर्भवतु देवेश त्वत्प्रसादान्ममाखिला ॥ १६ ।

एवं शान्तिं पठित्वा तु ब्राह्मणांस्तत्र पूजयेत् ।

गुरुं भागवतञ्चैवमर्चयेच्च यथाविधि ॥ १७ ।

ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र यथोत्पन्नेन माधवि ।

विशेषेण गुरुं पूज्य‡ वस्त्रालङ्कारभोजनैः ।

* गृह्णीष्वेति साधु । † बालानां हि विपन्नानामिति (क), (ख) । ‡ पूजयित्वेति

तेनाहं पूजितो भूमे सत्यमेतद्वीमि ते ।
 गुरुर्यस्य न तुष्टो वै तस्माद्दूरतरो ह्यहम् ॥ १८।१८ ।
 य एतेन विधानेन कुर्यात्संस्थापनं मम ।
 तारितश्च कुलं तेन नवभिः सप्तविंशतिः ॥ २० ।
 एतत्ते कथितं भद्रे ताम्रार्चास्थापनं मम ।
 कथयिष्यामि ते ह्येवं कात्स्न्येन प्रतिमार्जनम् ॥ २१ ।
 जलस्य विन्द्वो यावन्मम स्नाने च सुन्दरि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे ताम्राचांस्थापनं नाम

चतुर्शीत्यधिकशततमोऽध्यायः

पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

कांस्येन प्रतिमाङ्गत्वा सुरुपां सुप्रतिष्ठिताम् ।
 सर्वाङ्गावयवैर्युक्तां विमलाङ्गमनिर्णिताम् ।
 ज्येष्ठायाश्चैव नक्षत्रे मम वेश्मन्युपानयेत् ॥ १ ।
 गीतवादित्रशब्देन बहुभिर्मङ्गलैस्तथा ।
 अर्घ्यं गृह्यः यथान्यायमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २

योऽसौ भवान्सर्व्वयज्ञेषु पूज्यो
ध्येयो गोप्ता विश्वकामो महात्मा ।
प्रसन्नात्मा भगवान्मे प्रसन्नः
सुपूजितस्तिष्ठ हि लोकनाथ ॥ ३ ।

अर्घां दत्त्वा यथान्यायं स्थापयेत्तदुदङ्मुखः ।
यथान्यायेन संस्थाप्य कुर्याच्चैवाधिवासनम् ॥ ४ ।
चतुरः कलशांचैव पञ्चगव्यसमन्वितान् ।
सर्व्वगन्धैश्च लाजैश्च मधुना च विशेषतः ॥ ५ ।
चतुरः कलशान् पूर्य्यः स्नानार्थं मे समन्त्रकम् ।
ततश्चास्तङ्गते सूर्य्ये शुद्धैर्भागवतैः सह ॥ ६ ।
कुर्यात्संस्थापनं तत्र ममार्चायास्तु पूजकः ।
गृहीत्वा कलशांस्तत्र शुद्धान् भागवतांस्तथा ।
नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ७ ।
मन्त्रः—आदिर्भवान् ब्रह्मयुगान्तकल्पः

सर्व्वेषु कालेष्वपि कल्पभूतः ।

एकोभवाम्नास्ति कश्चिद्वितीय-

उपागतस्तिष्ठ हि लोकनाथ ॥ ८ ।

विकार अविकार अकार सकार शकार षकार स्वच्छन्दरूपः
क्षरमक्षरं धृतिरूपः अरूपमिति नमः पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ।
व्यतीतायान्तु शर्व्वर्यामुदिते च दिवाकरे ।

अश्विनः च मुहूर्त्तेन प्राप्ते मूलेषु चोत्तरे ॥ ८ ।

पूर्वोक्तेषु विधानेन मम शास्त्रानुदर्शिनाम् ।

स्थापयेद्धारमूले तु मम वेश्मस्यः सुन्दरि ॥ १० ।

सर्वशान्त्युदकं गृह्यः सर्वगन्धफलानि च ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रः—ओं इन्द्रो भवांस्त्वञ्च यमः कुबेरो

जलेश्वरः सोमवृहस्पती च ।

शुक्रः शनैश्चरबुधौ सह संहिकेय-

केतू रविश्चैव धरात्मजस्त्वम् ॥ १२ ।

तथैव सर्वौषधयो जलानि

वायुश्च पृथ्वी च सवायुसारथिः ।

नागाः सयक्षाश्च दिशश्च सर्वा-

स्तस्मै नमस्ते पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ॥ १३ ।

अनेनैव तु मन्त्रेण कृत्वा कर्म सुपुष्कलम् ।

मम तां प्रतिमां गृह्य ततो वेश्मन्युपानयेत् ॥ १४ ।

एकान्ते स्नापयेन्माञ्च जलैः पूर्वाभिमन्त्रितैः ।

प्रगृह्य कलशेभ्यश्च जलं गन्धसमन्वितम् ।

गात्रसंशोधनार्थाय इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १५ ।

मन्त्रः—सरांसि ये ते च समस्तसागरा-

नद्यश्च तीर्थानि च पुष्कराणि ।

* चेतनेति (ग) । + वेश्मस्य इति श्राव्यं, वेश्मन इति साधु । † गृहीत्विति साधु,

आयान्तु तान्येव तव प्रसादा-

च्छुद्धौ च मे स्युः पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ॥ १६ ।

एवं मां स्नाप्य* विधिना मम कर्मानुसारिणः ।

एवं न्यायेन मां तत्र अर्चयित्वा यथोचितम् ॥ १७ ।

गन्धधूपादिभिश्चैव यथाविभवशक्तितः ।

पश्चादस्त्राणि मे दद्यान्मम गात्रसुखानि च ॥ १८ ।

तान्यानयित्वा वस्त्राणि ममाग्रे स्थापयेन्नरः ।

उभौ तौ चरणौ नत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १९ ।

मन्त्रः—ओं वस्त्राणि देवेन्द्र मयाहृतानि

सूक्ष्माणि सौम्यानि सुखावहानि ।

गात्रस्य सन्तुष्टिकराणि तुभ्यं

गृह्णीष्व देवेश सुलोकनाथ ॥ २० ।

वेदांपवेद ऋग्वेद यजुर्वेद सामवेद अथर्ववेद संस्तुत इति नमः

परम्परायेति सूत्रम् ।

अर्चितालङ्घतङ्गत्वा पूर्वन्यायेन सुन्दरि ।

पश्चान्मे प्रापणं दद्यान्मन्त्रवद्विधिपूर्वकम् ॥ २१ ।

दत्त्वा प्रापणकं तत्र दद्यादाचमनं ततः ।

शान्तिपाठश्च वै कार्यो मन्त्रेणानेन सुन्दरि ॥ २२ ।

विद्याः सर्वे† ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च

ग्रहाः सर्वे सरितः सागराश्च ।

इन्द्रायष्टौ लोकपालाश्च सर्वे

पूर्वोक्ता ये सर्वशान्तिश्च कुर्युः ॥ २३ ।

आयाम यमः कामदम वाम श्रीं नमः पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ।

वृत्तेष्वेवोपचारेषु मम कुर्यात्प्रदक्षिणम् ।

अभिवादनं स्तुतिश्चापि कृत्वा भागवतान् शुचीन् ।

सम्पूज्य ब्राह्मणान्पद्याङ्गोजयेत्पायसादिभिः ॥ २४ ।

तेभ्यः शान्त्युदकं गृह्यन् दिजेभ्यः कमलेक्षणे ।

दद्यादभ्युक्षणं मह्यं तेनाहं पूजितोऽभवम् ॥ २५ ।

सर्वान्विसर्जयित्वा तु कुर्याद्वै गुरुपूजनम् ।

अङ्गुलीयकवासोभिर्दानसम्माननादिभिः ॥ २६ ।

यो गुरुं पूजयेद्भूमे भक्तियुक्तेन चेतसा ।

तेनाहं पूजितो देवि एवमेतन्न संशयः ॥ २७ ।

ब्राह्मणान्मम भक्तांश्च गुरुंश्चैव हि निन्दति ।

नाशयिष्यामि तं देवि सत्यमेतद्ववीमि ते ॥ २८ ।

जलस्य विन्दवो यावन्मम गात्रेषु तिष्ठतिः ।

तावद्वर्षसहस्राणि मम लोकेषु तिष्ठति ॥ २९ ।

य एतेन विधानेन स्थापयिष्यति मां नरः ।

तारितश्च कुलं तेन पित्रजं मातृजं तथा ॥ ३० ।

एतत्ते कथितं भद्रे कांस्येन स्थापनं मम ।

कथयिष्यामि ते ह्येवं रौप्येण स्थापनं मम* ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे कांस्यप्रतिमास्थापनविधिर्नाम

षडशीत्याधिकशततमोऽध्यायः ।

षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

राजतीं प्रतिमां कृत्वा सुरूपां निर्मलां शुचिम्* ।

अस्मिष्टाञ्चैव निर्दोषां सर्व्वतः परिनिष्ठिताम् ।

चन्द्रपाण्डुरसङ्काशां सुश्लक्ष्णां निर्घृणां शुभाम् ।

श्रिया युक्तां मनोज्ञाञ्च दीप्यमानां दिशो दश† ॥ १ २

ईदृशीं प्रतिमाङ्गत्वा मम कर्मपरायणः ।

गीतवादित्रगण्डेन शङ्खदुन्दुभिनिस्त्रनैः ।

स्तुतिभिर्मङ्गलैश्चैव मम वैश्वन्युपानयेत् ।

अर्घ्यपाद्यादिकं गृह्य द्रुमं मन्त्रमुदाहरेत् † ३।४ ।

* एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† शचिरिति (●) । । दीपयन्तीं दिशोदशेति तु स ममीचीनम् ।

मन्त्रः—ओं यः सर्वलोकेष्वपि सर्वमर्घं
 पूज्यश्च मान्यश्च दिवौकसामपि ।
 उपागतो गृह्ण इदं ममार्घं
 प्रसीद मां तिष्ठ सुलोकनाथ ।
 यो राजते यन्नपतिश्च यज्ञे
 सूर्योदये मम कर्माग्निहोत्रम् ॥ ५ ।

मन्दश्चेति आदिमध्यस्वरूपायेति सूक्तम् ।

तत एतेन मन्त्रेण अर्घं दत्त्वा यथाविधि ।
 सुस्नातोऽलङ्कृतश्चैव स्थापयेत्तामुदङ्मुखः ॥ ६ ।
 अश्लेषासु च नक्षत्रे राशौ कर्कटके* स्थिते ।
 अस्तङ्गस्ते दिनकरे स्वजने यजति स्थिते ।
 अधिवासनं तत्र कुर्याद्विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ॥ ७ ।
 चत्वारः कलशास्तत्र चन्दनोदकमिश्रिताः ।
 सर्वोपधिसमायुक्ताः सहकारविभूषिताः ॥ ८ ।
 ततस्ते कर्म्मिणः सर्वे मम शास्त्रानुसारिणः ।
 गुरोन् वचनाद्देवि मनोज्ञान् सुखगीतलान् ।
 नमो नारायणायैति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ९ ।

मन्त्रः—योऽसौ भवान् सर्वलोकेककर्त्ता
 सर्वाध्यक्षः सर्वरूपैकरूपः ।
 आयातु मूर्त्तौ सहितो मया च
 ध्रुवादिभिर्लोकपालैश्च पूज्यः ॥ १० ।

नमोऽनन्तायेति सूत्रम् ।

व्यतीतायान्तु शर्व्वर्यामुदिते सूर्यमण्डले ।

दिशासु च प्रसन्नासु द्वारमूले उपानयेत्* ॥ ११ ।

एवं संस्थापनकृत्वा मम कर्म्मनुसारिणः ।

घटैः पूर्णैर्यथान्यायं कुर्यात्तत्राभिषेचनम् ॥ १२ ।

अभिषिच्य† ततः पश्चात्स्थापयेत्‡ विधानतः ।

नमो नारायणायिति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १३ ।

मन्त्रः—गङ्गादिभ्यो नदीभ्यश्च सागरेभ्यो मया हृतम् ।

स्नानाय ते सुरश्रेष्ठ कर्पूरावासितं जलम् ॥ १४ ।

एवं स्नाप्य§ विधानेन गृहस्थाभ्यन्तरं नयेत् ।

स्थापना तत्र मे कार्या मन्त्रेणानेन सुन्दरि ॥ १५ ।

मन्त्रः—वेदैर्वेद्यो वेदविद्भिश्च पूज्यो

यज्ञात्मको यज्ञफलप्रदाता ।

यज्ञार्थं त्वामाह्वये देवदेव

मूर्त्तावस्थान्तिष्ठ सुलोकनाथ ॥ १६ ।

धनजन रूप्यस्वर्ण अनन्ताय नम इति सूत्रम् ।

एवं संस्थापनकृत्वा प्रद्वष्टेनान्तरात्मना ।

अर्चयित्वा यथान्यायं पूर्वोक्तविधिना नरः ।

नीलवस्त्राणि मे दद्यात्प्रियाणि मम भूषणम् ॥ १७ ।

ततो वस्त्राण्युपादाय जानुभ्यां पतितो भुवि ।

* द्वारमूले तु स्थापयेदिति (गोपाठोऽत्र इन्द्रीदीपः । † अभिषेच्य इति (म. ।

‡ स्थापयेदिति साङ्गि । § स्नापयित्वाति साधु ।

नमो नारायणायेति उक्ता काममुदाहरेत् ॥ १८ ।

मन्त्र.—योऽसौ भवांचन्द्ररश्मिप्रकाशः

शङ्केन कुन्देन समानवर्णः ।

क्षीरोज्ज्वलः कौमुदवर्ण देव

वस्ताणि गृहीष्व मम प्रियाय ॥

वेषः सुवेषः अनन्तः अमरः मारणः कारणः मुलभः दुर्लभः
श्रेष्ठः सुवर्चा इति सूत्रम् ।

अनेनैव तु मन्त्रेण दत्त्वा वस्ताणि मे शुचिः ।

ततो मे प्रापणं दद्याद्भक्तियुक्तेन चेतसा ।

नमो नारायणायेति इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १९ ।

शाल्यन्नं पायसैर्युक्तं सितया च घृतेन च ।

प्रापणं गृह्यतां देव अनन्त पुरुषोत्तम ॥ २० ।

दत्त्वा तु मम नैवेद्यं दद्यादाचमनं बुधः ।

सर्व्वलोकहितार्थाय शान्तिपाठमुदाहरेत् ॥ २१ ।

ओं शान्तिं करोति ब्रह्मा च रुद्रो विष्णुर्हि भास्करः ।

रात्रियैव तु सन्ध्ये द्वे नक्षत्राणि ग्रहा दिशः ॥ २२ ।

अचल चञ्चल सचल खेचल प्रचल अरविन्दप्रभ उद्भव चेति नमः

संस्थापितानां वासुदेव इति सूत्रम् ।

कृत्वा वै शान्तिकं नत्र सर्व्वपापप्रणाशनम् ।

पूज्यः^१ भागवतांस्तत्र यथाविभवशक्तितः ।

ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र* गुरुं मन्त्रेण पूजयेत् ॥ २३ ॥
 तैभ्यः शान्त्युदकं गृह्य कुर्यादभ्युक्षणं ततः ।
 ब्राह्मणान् स्वजनञ्चैव अभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 शीघ्रं विसर्जयेत्तांश्च ये तत्र समुपागताः ॥ २४ ॥
 ततो गुरुञ्च संपूज्य दानमानादिभिर्विभुम् ।
 गुरौ सम्पूजिते तत्र मम पूजा कृता भवेत् ॥ २५ ॥
 जलस्य विन्दवां येऽन्नभोजनान्ते पतन्ति हि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि विष्णुलोके स मोदते ॥ २६ ॥
 य एतन् विधानेन पूजयेन्मतिमान्नरः ।
 उद्धृतञ्च कुलं तेन पितृजं मातृजं तथा ॥ २७ ॥
 अनेन विधिना देवि† रौप्याच्चास्थापनं मम ।
 सुवर्णस्य प्रवक्ष्यामि स्थापनं मम सुप्रियम् ॥ २८ ॥
 यथैव राजतीं कुर्यात्तथैव च सुवर्णिकाम् ।
 तेनैव विधिना सर्व्वं कुर्यादावाहनादिकम् ॥ २९ ॥
 यत्फलं दारुशैलादिनाम्ना कांस्यरदिराजते ।
 तत्फलं कौटिगुणितं सीवर्णस्य प्रपूजने‡ ॥ ३० ॥
 कुलानि तारयेत्सुभ्रु अयुतान्येकविंशतिम् ।
 याति मल्लयतां भूमे पुनरावृत्तिवर्जितः ॥ ३१ ॥

* (ग) पुस्तके कृत्वा वै शान्तिकं तत्र इत्यनन्तरं चरणचतुष्टयं नास्ति तच्च २२ श्लोका-
 दनन्तरं दृश्यते । † एतन्ने कथितं देवीति (ग) । ‡ सीवर्णस्य च स्थापने इति (क),
 (ख), पाठेऽत्र छन्दोदीर्घः ।

एतत्ते कथितं भूमे यत्त्वया परिपृच्छितम्* ।

रहस्यं विपुलश्राणि किमन्यत्कथयामि ते ॥ ३२ ।

भूमिरुवाच ।

उक्ता याः प्रतिमाः सर्वाः सुवर्णादिविनिर्णिताः ।

तासु तिष्ठसि सर्वासु शालग्रामे च सर्वदा ॥ ३३ ।

कति पूज्या गृहादौ च अविशेषस्तु पूजने ।

विशेषो वा भवेत्तन्मे रहस्यं वद माधव ।

शिवादिपूजने के वा संख्याताः†स्तच्च मे वद ॥ ३४ ।

वराह उवाच ।

गृहे लिङ्गद्वयं नार्च्यं शालग्रामत्रयं तदा ।

द्दे चक्रे द्वारकायास्तु नार्च्यं सूर्यद्वयं तथा ।

गणेशत्रितयं नार्च्यं शक्तित्रितयमेव च ॥ ३५ ।

शालग्रामयुगाः पूज्या युग्मेषु द्वितयं न हि ।

विषमा नैव पूज्याः स्युर्विषमे एक एव हि ॥ ३६ ।

गृहेऽग्निदग्धा भग्ना वा नैव पूज्या वसुन्धरे ।

आसान्तु पूजनाद्देहे उद्देगं प्राप्नुयाद्गृही ॥ ३७ ।

शालग्रामशिला भग्ना पूजनीया सचक्रका ।

खण्डिता स्फुटिता वापि शालग्रामशिला शुभा ॥ ३८ ।

शिला द्वादश वै देवि शालग्रामसमुद्भवा ।

विधिवत्पूजिता येन तस्य पुण्यं वदामि ते ॥ ३९ ।

* परिपृष्टमिति साधु । † की वा संख्यात इति (ग) पुस्तके पाठः ।

कौटिहादशलिङ्गैस्तु पूजितैः स्वर्णपद्मजैः ।
 यस्याद्वादशकल्पैस्तु दिनैकेन हि तद्भवेत् ॥ ४० ।
 यः पुनः पूजयेद्भक्त्या शालग्रामशिलाशतम् ।
 तत्फलं नैव शक्नोऽहं वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ४१ ।
 सर्वैर्वर्णैस्तु सम्पूज्याः प्रतिमाः सर्वदेवताः ।
 लिङ्गान्यपि तु पूज्यानि मणिभिः कल्पितास्तथा ॥ ४२ ।
 शालग्रामो न स्पृश्यो हीनवर्णैर्वसुन्धरे ।
 स्त्रीशूद्रकरसंस्पर्शो वज्रस्पर्शाधिकोऽपि मतः ॥ ४३ ।
 मोहाद्यः संस्पृशेच्छूद्रो योषिहापि कदाचन ।
 शयते नरके घारे यावदाभूतसंप्रवम् ॥ ४४ ।
 यदि भक्तिर्भवेत्तस्य स्त्रीणां वापि वसुन्धरे ।
 दूरादेवास्पृशन् पूजाङ्गारयेत्सुसमाहितः ॥ ४५ ।
 चरणामृतपानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ।
 अभक्ष्यं शिवनिर्मात्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ।
 शालग्रामशिलायोगात्पावनं तद्भवेत्तदा ॥ ४६ ।
 दद्याद्भक्त्या यो देवि शालग्रामशिलां नरः ।
 सुवर्णसहितां तस्य यत्पुण्यं तच्छृणुष्व मे ॥ ४७ ।
 सुवर्णसहिता भूमिः सपर्वतवनाकरा ।
 ससमुद्रा भवेद्दत्ता सत्पात्राय वसुन्धरे ॥ ४८ ।
 शालग्रामशिलायास्तु मूल्यमुद्घाटयेत्कचित् ।

विक्रीता क्रयकर्त्ता च नरके नीयते ध्रुवम् ।
 पूजा फलं न शक्येत वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ४८ ।
 एतत्ते कथितं गुह्यं प्रतिमास्थापनम्प्रति ।
 शालग्रामे विशेषश्च लिङ्गादीनाञ्च यां भवेत् ।
 पूजनादौ विधिश्चापि किमन्यच्छातुमिच्छसि ॥ ५० ।

इति वराहपुराणं प्रागितिहासं भगवन्त्पास्व रौप्यसौवर्णाचांस्थापनं
 नाम षडशोत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं नारायणाच्छ्रुत्वा सा मही शंसितव्रता ।
 कराभ्यामञ्जलिङ्गत्वा माधवं पुनरब्रवीत् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतन्मयाख्यानं क्षेत्रस्य च महत्फलम् ।
 एकं मे परमं गुह्यं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ २ ।
 पितृयज्ञस्य माहात्म्यं सोमदत्तो नराधिपः ।
 मृगयां समुपागम्य यक्ष्या पूर्वभाषितम् ॥ ३ ।
 को गुणः पितृयज्ञस्य कथमेव प्रयुज्यते ।
 केन चोत्पादितं श्राद्धं कस्मिन्नर्थे किमात्मकम् ।
 एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण वदस्व मे ॥ ४ ॥

वराह उवाच ।

साधु भूमे महाभागे यन्मान्त्वं परिपृच्छमि ।
 मोहितासि वरारोहे भाराक्रान्ता वसुन्धरे ।
 दिव्या ददामि ते बुद्धिं शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ५ ।
 कथयिष्यामि ते ह्येवं* आर्द्धात्पत्तिविनिश्चयम् ।
 आर्द्धो स्वर्गस्य चोत्पत्तिं देवानाञ्च वरानने ॥ ६ ।
 निष्प्रभेऽस्मिन्निरालोके सर्व्वतस्तमसावृते ।
 स्रष्टुं वै बुद्धिरुत्पन्ना त्रैलोक्यं सचराचरम् । ७ ।
 सोऽहञ्च शेषपर्य्यङ्के एकश्चैव पराङ्मुखः ।
 स्वपामि च वरारोहे अनन्तशयने ह्यहम् ॥ ८ ।
 निद्रां मायामयीं कृत्वा जागर्मि च स्वपामि वाच ।
 विष्णुमायामयङ्कृत्वा जानासि त्वं न धारिणि ॥ ९ ।
 युगं युगसहस्राणि यास्यन्ति च गतानि च ।
 न त्वं मम विजानासि ज्ञातुं मायां यशस्विनि ॥ १० ।
 धारितं मम सुश्रोणि दिवा पञ्चशतानि च ।
 वाराहं रूपमादाय न जानासि हि भामिनि ॥ ११ ।
 यन्मां पृच्छसि वै ज्ञातुमात्मानञ्च यशस्विनि ।
 एकमूर्तिस्त्रिधा जातो ब्रह्मविष्णुहरात्मकः ॥ १२ ।
 क्रोधहेतोर्मया सृष्ट ईश्वरोऽसुरनाशनः ।
 मम नाभ्यां भवत्पद्मं† पद्मगर्भः पितामहः ॥ १३ ।

* ते हीदमिति (ग) । । स्वपानि चति (ग) । । अभवत् पद्ममिति साधु, समुत्पन्न-
 इति कृते तु सुसद्गतिः स्यात् ।

एवं त्रयो वयं देवाः कृत्वा ह्येकार्णवां महीम् ।
 तिष्ठामः परमप्रीत्या मायां कृत्वा तु वैष्णवीम् ॥ १४ ।
 सर्व्वं तज्जलपूर्णन्तु न प्रज्ञायत किञ्चन ।
 वटमेकं वर्जयित्वा विष्णुमूलं यशोद्रुमम् ।
 तिष्ठामि वटवृक्षेऽहं मायया बालरूपधृक् ॥ १५ ।
 पश्यामि च जगत्सर्व्वं त्रैलोक्यं यन्मया कृतम् ।
 धारयामि वरारोहे जानासि त्वं धरे शुभे ॥ १६ ।
 कालेन तु तदा देवि कृत्वा वै वडवामुखम् ।
 विनिःसृतं जलं तत्र मायया तदनन्तरम् ॥ १७ ।
 प्रलये च विनिर्वृत्ते ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय भाषितं वचनं मया ।
 शीघ्रमुत्पादय ब्रह्मन् दैवतासुरमानुषान् ॥ १८ ।
 एवमुक्त्वा मया देवि गृह्य तत्र कमण्डलुम् ।
 उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा ब्रह्मा चात्पादयत्पुरान्* ।
 आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ।
 तारणार्थञ्च सर्व्वेषां ब्राह्मणान् भुवि देवतान् ॥ १९ । २० ।
 बाहुभ्यां क्षत्रमुत्पन्नं वैश्या ऊरुविनिःसृताः ।
 पदभ्यां विनिःसृताः शूद्राः सर्व्ववर्णोपचारकाः ॥ २१ ।
 देवताद्यासुरा देवि जातास्ते ब्रह्मणस्तथा ।
 देवता ह्यसुराः सर्व्वे तपोवीर्य्यबलान्विताः ॥ २२ ।

आदित्या वसवोरुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ।
 देवतास्तु त्रयस्त्रिंशददित्यां जनयत्पुरा* ।
 दित्या च जनिताः पुत्रा असुराः सुरशत्रवः ॥ २३ ।
 प्रजापतिश्चाजनयदृषयश्च† तपोधनान् ।
 तेजसा भास्कराकाराः सर्वे शास्त्रविदो हिजा ।
 तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च जनिता ब्रह्मसूनुना ॥ २४ ।
 निमेषु वंशसम्भूतो आत्रेय इति विश्रुतः ।
 जातमात्रो महात्मा स श्रीमांश्चापि तपोनिधिः ।
 एकचित्तं समाधाय तपश्चरति निश्चलः ॥ २५ ।
 पञ्चाग्निर्वायुभक्षश्च एकपादोर्ध्वबाहुकः ।
 शीर्णपर्णाम्बुभक्षश्च शिशिरे च जलाशयः ।
 स कृच्छ्रे फलभक्षश्च पुनश्चान्द्रायणश्चरन् ।
 वर्षाणाञ्च सहस्राणि तपस्तप्त्वा वसुन्धरे ।
 मृत्युकालमनुप्राप्तस्ततः पञ्चत्वमागतः ॥ २६।२७ ।
 नष्टञ्च तं सुतं दृष्ट्वा निमिः शोक उपाविशत् ।
 पुत्रयोक्ताभिसंयुक्तो दिवा रात्रौ च चिन्तयन् ।
 निमिः कृत्वा ततः शोकं विधानात्तत्र माधवि ।
 तं मनोगतसङ्कल्प‡ऽन्विरात्रे प्रत्यपद्यत ॥ २८।२९ ।
 तस्य प्रति विशुद्धस्य माघमासे तु द्वादशीम् ।

* अजनयदिति साधु । † ऋषीश्चैव तपोधनानिति साधु । ‡ तमेव गतसङ्कल्प-
 मिति (ग) ।

मानसं सृज्यः विषयम्बुद्धिर्विस्तारगामिणी ।
 स निमिद्यन्तयामास आहकल्पं समाहितः ॥ ३० ।
 यानि तस्यैव भोज्यानि मूलानि च फलानि च ।
 यानि कानि च भक्ष्याणि नवथ रससम्भवः ।
 यानि तस्यैव चैष्टानि सर्वमेतददाहरेत् ॥ ३१ ।
 आमन्त्रा ब्राह्मणं पूर्वं शुचिर्भूत्वा समाहितः ।
 दक्षिणावृततः सर्वं ऋषिः स्वयमकुर्वत ॥ ३२ ।
 सप्तकृत्वा ततस्तत्र युगपत्समुपाविशत् ।
 दत्त्वा तु मांसशाकानि मूलानि च फलानि च ।
 पूजयित्वा तु विप्रान्स सप्तकृत्वथ सुन्दरि ।
 कृत्वा तु दक्षिणायांश्च कुशांश्च प्रयतः शुचिः ।
 प्रदद्ौ श्रीमतेः पिण्डं नामगोत्रमुदाहरन् ॥ ३३।३४ ।
 तत्कृत्वा स मुनिश्रेष्ठो धर्मसङ्कल्पमात्मनः ।
 एवं दिने गते भद्रे अस्तम्याप्ते दिवाकरे ।
 ब्रह्मकर्म्मोत्तमं दिव्यं भावसाध्यमुपासत ॥ ३५ ।
 एकाकी यतचित्तात्मा निराशी निष्परिग्रहः ।
 शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
 नात्युच्चं नातिनीचञ्च चेलाजिनकुशोत्तरम् ।
 तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तोजितेन्द्रियः ।
 उपविश्यासनेऽयुञ्जद्योगमात्मविशुद्धये ॥ ३६।३७ ।

समकायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थितः ।
 संप्रक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशयानवलोकयन् ।
 प्रकाशात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारी व्रते स्थितः ।
 संयम्य मयि चित्तं भो युक्त आसीत मत्परः ।
 प्रयुञ्जीतं सदात्मानं मङ्गको नान्यमानसः ॥ ३८।३९ ।
 एवं सन्ध्यां निवृत्तायां ततो रात्रिरुपागता ।
 पुनश्चिन्तितुमारब्धः शोकमंविग्नमानसः ।
 कृत्वा तु पिण्डसङ्कल्पं पश्चात्तापमकुर्व्वत ॥ ४० ।
 अकृतं मुनिभिः सर्व्वं किं मया तदनुष्ठितम् ।
 निवापकर्म ह्यशुचिः पुत्तार्थे विनियोजितम् ।
 अहो स्नेहप्रभावेण मया चाकृतबुद्धिना ॥ ४१ ।
 कथन्ते मुनयः शापात्प्रदहेयुर्न मामिति ।
 सदेवासुरगन्धर्व्वपिशाचोरगराक्षसाः ।
 किं वक्ष्यन्ति च मां सर्व्वे ये वै पितृपदे स्थिताः ॥ ४२ ।
 एवं विचिन्त्यमानस्य* गता रात्रिर्वसुन्धरे ।
 पूर्व्वसन्ध्यानुसम्प्राप्ता उदिते च दिवाकरे ।
 सन्ध्याविधिं विनिर्वर्त्य्य हुत्वामीन्दिजसत्तमः ।
 पुनश्चिन्ताप्रपन्नः स आत्रेयो ह्यतिदुःखितः ।
 एकाकी भाषते तत्र शोकपीडितमानसः ॥ ४३।४४ ।
 धिग्वयो धिक् च मे कर्म धिग्वलं धिक् च जीवितम् ।
 पुत्रं सर्व्वसुखैर्युक्तं जीवितं हि न दृश्यते ॥ ४५ ।

* एवं विचिन्त्यमानस्य अथवा एवं चिन्तयतस्तस्येति साधु ।

नरकं पूतिकाख्यातं हृदि दुःखं विदुर्बुधाः ।
 परित्राणं ततः पुत्रादिच्छन्तीह परत्र च ॥ ४६ ।
 पूजयित्वा तु देवांस्य दत्त्वा दानस्त्वेकशः ।
 हुत्वाग्निं विधिवच्चैव स्वर्गन्तु लभते नरः ॥ ४७ ।
 पुत्रेण लभते येन पौत्रेण च पितामहाः ।
 अथ पुत्रस्य पौत्रेण मोदन्ते प्रापितामहाः ।
 पुत्रेण श्रीमता हीनं नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ४८ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि नारदो हिजसत्तमः ।
 जगाम तापसारण्यमृष्याश्रमविभूषितम् ।
 सर्व्वकामयुतं रम्यं बहुपुष्पफलोदकम् ॥ ४९ ।
 तत्रविश्याश्रमपदं भ्राजमानं स्वर्तेजसा ।
 तं दृष्ट्वा पूजयामास स्वागतं नाथ धर्मवित् ॥ ५० ।
 अर्घ्यं पाद्यं तस्य दत्त्वा आसने चोपवेश्य च ।
 उपविश्यासने देवि नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५१ ।

नारद उवाच ।

निमे शृणु महाप्राज्ञ शोकमुत्सृज्य दूरतः ।
 अशोच्यमनुशोचस्त्वं प्रज्ञावान्नावबुध्यसे ॥ ५२ ।
 गतासूनगतसूंश्च मानुशोचन्ति पण्डिताः* ।
 मृतं वा यदि वा नेष्टं यां यान्तमनुशोचति ।
 अमित्रास्तस्य हृष्यन्ति स चापि न निवर्त्तते ॥ ५३ ।
 अमरत्वं न पश्यामि त्रैलोके सचराचरे ।

देवतासुरगन्धर्वा मानुषा मृगपक्षिणः* ।
 सर्वे कालवशं यान्ति सर्वे कालमुदीक्षते† ॥ ५४ ।
 जातस्य सर्वभूतस्य कालो मृत्युरुपस्थितः ।
 अवश्यञ्चैव गन्तव्यं कृतान्तविहितेन च ॥ ५५ ।
 तव पुत्रो महात्मा वै श्रीमात्मानम श्रियो निधिः ।
 पूर्णं वर्षसहस्रन्तु तपः कृत्वा सुदुश्चरम् ।
 मृत्युकालमनुप्राप्य गतो दिव्यां पराङ्गतिम् ।
 एतत्सर्वं विदित्वा तु नानुयाचितुमर्हसि ॥ ५६।५७ ।
 नारदेनैवमुक्ते तु श्रुत्वा स द्विजसत्तमः‡ ।
 प्रणम्य गिरसा पादौ निमित्तद्विग्नमानसः ।
 भीतो गद्गदया वाचा निश्चसंश्च मुहुर्मुहुः ।
 सत्रीडो भाषते विप्रः कारुण्येन समन्वितः ॥ ५८।५९ ।
 अहो मुनिवरश्रेष्ठ अहो धर्माविदां वर ।
 सान्त्वितोऽस्मि त्वया विप्र वचनैर्मधुराक्षरैः ॥ ६० ।
 प्रणयात्सौहृदाद्वापि स्नेहाद्वक्ष्यामि तच्छृणु ।
 शोको निरन्तरं चित्ते§ ममैतद्बुद्धिं वर्त्तते ॥ ६१ ।
 कृतस्नेहस्य पुत्रार्थे मया सङ्कल्पः यत्कृतम् ।
 तर्पयित्वा द्विजान् सप्त अन्नाद्येन फलेन च ।

* गावपक्षिण इति (क), (ख) । † सर्वे कालमुदीक्षन्ते, अथवा सर्वः कालमुदीक्षते इति साधु । ‡ श्रुत्वा तु द्विजसत्तम इति (ग) । § शोकस्य निरतं चित्तं (शोकस्य नियतं चित्तं ?) इति (ग) ।

पद्मादिसर्जितं पिण्डं दर्भानाम्तीर्थं भूतले ।
 उदकानयनञ्चैव ह्यपसव्येन वासितम् ॥ ६२ । ६३ ।
 शोकस्य तु प्रभावेण एतत्कर्म मया कृतम् ।
 अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्त्तिकरणं हिजः ।
 नष्टबुद्धिस्मृतिसत्त्वो ह्यज्ञानेन विमोहितः ॥ ६४ ।
 न च श्रुतं मया पूर्वं न देवैर्ऋषिभिः कृतम् ।
 भयं तीव्रं प्रपश्यामि मुनिशापात्सुदारुणात् ॥ ६५ ।

नारद उवाच ।

न भेतव्यं हिजश्चेष्ट पितरं शरणं ब्रज ।
 अधर्मं न च पश्यामि धर्मो नैवात्र संशयः ॥ ६६ ।
 नारदेनैवमुक्तस्तु निमिर्ध्यानमुपाविशत् ।
 कर्मणा मनसा वाचा पितरं शरणं गतः ॥ ६७ ।
 ततोऽतिचिन्तयामास वंशकर्त्तारमात्मनः ।
 ध्यायमानस्ततोऽप्याशु आजगाम तपोधनम् ॥ ६८ ।
 पुत्रशोकेन सन्तप्तं पुत्रं दृष्ट्वा तपोधनम् ।
 पुत्रमाश्वासयामास वाग्भिरिष्टाभिरव्ययैः ॥ ६९ ।
 निमे संकल्पितस्तेऽयं पितृयज्ञस्तपोधन ।
 पितृयज्ञेति निर्दिष्टो धर्मोऽयं ब्रह्मणा स्वयम् ॥ ७० ।
 ततो ह्यतितरो धर्मः क्रतुरेकः प्रतिष्ठितः ।
 कृतः स्वयम्भुवा पूर्वं ग्राह्यं यां विधिवत्तमः ॥ ७१ ।

शृण्वतो नारदस्यापि विधिं विधिविदां वरः ।
 आहकर्मविधिश्चैव प्रेतकर्म च या क्रिया ।
 शृणु सुन्दरि तत्त्वेन यथा दाता सपुत्रकः ।
 मम चेव प्रसादेन तस्य बुद्धिं ददाम्यहम् ॥ ७२॥७३ ॥
 जातस्य सर्वभूतस्य कालमृत्युरुपस्थितः ।
 अवश्यमेव गन्तव्यं धर्मराजस्य शासनात् ॥ ७४ ॥
 अमरत्वं न पश्यामि पिपीलादीनि जन्तवः* ।
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च† ।
 मोक्षः कर्मविशेषेण प्रायश्चित्तेन च ध्रुवम् ॥ ७५ ॥
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव त्रयः शारीरजाः स्मृताः ।
 अल्पायुषां नराः पश्चाद्भविष्यन्ति युगक्षये ॥ ७६ ॥
 सात्त्विकं नाऽवबुद्धयन्ति कर्मदोषेण तामसः ।
 तामसं नरकं विन्द्या‡त्तिर्यग्योनिञ्च राक्षसीम् ॥ ७७ ॥
 सात्त्विकं मुक्तियानाय यान्ति वेदविदो जनाः ।
 धर्मज्ञानं तथैश्वर्यं वैराग्यमिति सात्त्विकम् ॥ ७८ ॥
 क्रूरो भीरुर्विषादी च हिंसको निरपत्रपः ।
 अज्ञानान्धश्च पेशाचमेतेषां तामसा गुणाः ॥ ७९ ॥
 तामसं तद्विजानीयादुच्यमानो न बुद्धयति ।
 दुर्मर्दाऽश्रद्धधानश्च विज्ञेयास्तामसा नराः ॥ ८० ॥
 प्रबलो वाचि युक्तश्च कलबुद्धिः सदायतः ।

शूरः सर्वेषु व्यक्तात्मा विज्ञेया राजसा नराः ॥ ८१ ।

क्षान्तो दान्तो विशुद्धात्मा विज्ञेयः श्रद्धयान्वितः ।

तपःस्वाध्यायशीलश्च एतेषां सात्विका गुणाः ॥ ८२ ।

एवं सञ्चिन्तयानस्तु न शोकं कर्त्तुमर्हसि ।

त्यज शोकं महाभाग शोकः सर्वविनाशनः

शोको दहति गात्राणि बुद्धिः शोकेन नश्यति ॥ ८३ ।

लज्जा धृतिश्च धर्मश्च शोः कीर्त्तिश्च स्मृतिर्नयः ।

त्यजन्ति सर्वधर्मश्च शोकेनापहतं नरम् ।

एवं शोकं त्यजित्वाः* तु निःशोको भवं पुत्रक ॥ ८४ ।

मृदः स्नेहप्रभावेण कृत्वा हिंसानृते तथा ।

पच्यते नरके घारे ह्यात्मदापैर्वसुन्धरे ॥ ८५ ।

स्नेहं सर्वेषु संयम्य बुद्धिं धर्मं निर्योजयेत् ।

धर्मलोकहितार्थाय शृणु सत्यं ब्रवीम्यहम् ॥ ८६ ।

चतुर्वर्णस्य वक्ष्यामि यद्य स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ।

नेमिप्रभृतीनामेवं येन श्राद्धं प्रवर्त्तते ॥ ८७ ।

कण्ठस्थानं गते जीवे भीतिविभ्रान्तमानसः ।

ज्ञात्वा च विह्वलं तत्र शीघ्रं निःसारयेद्गृहात् ॥ ८८ ।

कुशास्तरणशायी च दिशः सर्वा न पश्यति ।

लब्धस्मृतिर्मुहूर्त्तन्तु यावज्जीवो न पश्यति† ।

वाचयेत्स्नेहभावेन भूमिदेवा द्विजातयः ।

सुवर्णञ्च हिरण्यञ्च यथोत्पन्नेन माधवि ॥ ८८।८० ।
 परलोकहितार्थाय गोप्रदानं विशिष्यते ।
 सर्वदेवमया गाव ईश्वरेणावतारिताः ।
 अमृतं क्षरयन्त्यश्च प्रचरन्ति महीतले ।
 एतासाञ्चैव दानेन शीघ्रं मुच्यति* किल्बिषात् ॥ ८१।८२ ।
 पश्चाच्छ्रुतिपथं दिव्यमुत्कर्णेन च श्रावयेत् ।
 यावत्प्राणान् प्रमुञ्चेत्† कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ८३ ।
 दृष्ट्वा सुविह्वलं ह्येनं मम मार्गानुसारिणम् ।
 प्रयाणकाले तु नैरा मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 मन्त्रेणानेन कर्त्तव्यं सर्वसंसारमोक्षणम् ।
 मधुपर्कं त्वरन्‡ गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ८४।८५ ।
 मन्त्रः—ओं गृहाण वै मे मधुपर्कमाद्यं
 संसारनाशनकरं त्वमृतेन तुल्यम् ।
 नारायणेन रचितं भगवत्प्रियाणां
 दाहे च शान्तिकरणं सुरलोकपूज्यम् ॥ ८६ ।
 तत एतेन मन्त्रेण दद्याद्दे मधुपर्ककम् ।
 पुरुषो मृत्युकाले तु परलोकसुखावहम् ।
 एवं विनिःसृतात्प्राणात्संसारञ्च न गच्छति ॥ ८७ ।
 नष्टसंज्ञं समुद्दिश्य ज्ञात्वा मृत्युवशङ्गतम् ।
 महावनस्पतिङ्गत्वा गन्धांश्च विविधानपि ।

घृततैलसमायुक्तं कृत्वा वै देहशोधनम् ।

तेजोऽव्ययकरश्चास्य तत्सर्वं परिकल्प्य च ।

दक्षिणायां गिरः कृत्वा सलिले तन्निधाप्य च ।

तीर्थाद्यावाहनङ्गत्वा स्नापनं तस्य कारयेत् ॥ ८८८८८१०० ।

गयादीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः शिलाश्च ॥ १०० ।

कुरुक्षेत्रञ्च गङ्गा च यमुना च सरिदरा ।

कौशिकी च पयोणी च सर्वपापप्रणाशिनी ।

गण्डकी भद्रनामा च सरयुर्बलदा तथा ।

वनानि नव वाराहे तीर्थे पिण्डारके तथा ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि चत्वारः सागरास्तथा ।

सर्वाणि मनसा ध्यात्वा स्नानमेवन्तु कारयेत् ॥ १०१ १०२ १०३ ।

प्राणहतन्तु तं ज्ञात्वा चिताङ्गत्वा विधानतः ।

तस्या उपरि तं स्थाप्य दक्षिणाग्रं गिरस्तथा ।

दिव्यानग्निमुखाभ्यात्वा गृह्य हस्ते हुताशनम् ।

प्रज्वाल्य विधिवत्तत्र मन्त्रमेतदुदाहरेत् ॥ १०४ १०५ ।

कृत्वा सुदुष्करङ्गं जानता वाप्यजानता ।

मृत्युकालवशम्प्राप्य नरः पञ्चत्वमागतः ।

धर्माधर्मसमायुक्तो लोभमोहसमाहतः ।

दह एतस्य गात्राणि देवलोकाय गच्छतु* ॥ १०६ १०७ ।

एवमुक्त्वा ततः शीघ्रङ्गत्वा चैव प्रदक्षिणाम् ।

ज्वलमानं† तदा वह्निं शिरःस्थाने प्रदापयेत् ॥ १०८ ।

चातुर्वर्णेषु संस्कारमेवं भवति पुनश्च ।
 गात्राणि वाससी चैव प्रक्षाल्य विनिवर्त्तयेत् ॥ १०८ ।
 मृतं नाम ततोद्दिश्य* दद्यात्पिण्डं महीतले ।
 तदाप्रभृति आशौचं देवकर्म न कारयेत् ॥ ११० ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे आशीत्यक्षी

समाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

देवदेवोऽसि देवानां लोकनाथोऽपरिग्रहः ।
 आशौचकर्म विधिवच्छ्रोतुमिच्छामि माधव ॥ १ ।

वराह उवाच ।

आशौचं शृणु कल्याणि यथा शुध्यन्ति मानवाः ।
 गतायुषस्तृतीयेन स्नातव्या स्नीतसा नदी ।
 पिण्डं सक्षूरणं* दद्यात्क्षीणि दद्याज्जलाञ्जलीन् ॥ २ ।
 चतुर्थे पञ्चमे षष्ठे पिण्डमेकं जलाञ्जलिम् ।
 अन्यस्थानेषु दातव्यं स्नानात्त्वहनि सप्तमे ॥ ३ ।

* तत उद्दिश्य इति साधु ।

* पिण्डसंक्रमणमिति (ग) ।

एवमतिदिनं कार्यं यावच्च दशमं दिनम् ।
 चारादिना वस्त्रशौचं दिने च दशमे तथा ।
 तिलामलकस्नेहेन गोचरैः स्नानमाचरेत् ।
 पिण्डदानं विवर्त्याथ क्षीरकर्म तु कारयेत्* ।
 स्नानकृत्वा विधानेन स्नातिभिः स्वगृहं व्रजेत् ॥ ४५ ॥
 एकादशे च दिवसे एकाद्दिष्टं यथाविधि ।
 स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा प्रेतं विप्रेषु योजयेत् ॥ ६ ॥
 एकाद्दिष्टं मनुष्याणां चातुर्वर्ण्यस्य माधवि ।
 यथा कं द्रव्यसंयुक्तं स्वं विप्रं भोजयेत्तदा ।
 स्नात्वा चैवं शुचिर्भूत्वा प्रेतं प्रेतेषु योजयेत् ॥ ७ ॥
 एकाद्दिष्टन्तु द्रव्याणां चातुर्वर्ण्यस्य माधवि ।
 अपाकद्रव्यं संगृह्य ब्रह्मणा वचनं यथा ।
 त्रिषु वर्णेषु कर्तव्यं पाकभोजनमित्युत ।
 शुश्रूषया विपन्नानां शूद्राणाञ्च वरानने ॥ ८ ॥
 त्रयोदशे दिने प्राप्ते पाकेन भोजयेद्द्विजान् ।
 मृतस्य नाम चोद्दिश्य यस्यार्थं च प्रयोजितः† ॥ १० ॥
 स्वरितस्येति‡ सङ्कल्प्य कृत्वा ब्राह्मणमन्दिरम् ।
 गत्वा निमन्त्रितं विप्रं नम्रो भूत्वा समाहितः ।
 मन्त्रेणानेन भो देवि मनस्येव पठन्ति तम् ॥ ११ ॥

* समाचरेदिति (ग) । † यस्यार्थं विप्रयोजित इति (ग) । ‡ अः करिष्येति
 अः करिष्ये इति साधु ।

मतोऽसि दिव्यलोके त्वं कृतान्तविहितेन च ।
 मनसा वायुभूतस्त्वं विप्रमेनं समाश्रय ॥ १२ ।
 अस्तङ्गते तथादित्ये गत्वा ब्राह्मणमन्दिरम् ।
 दत्त्वा तु पादं विधिवन्नमस्कृत्य द्विजोत्तमम् ।
 पादसंवाहनङ्कार्यं प्रेतस्य हितकाम्यया ।
 प्रेतभोगशरीरे तु ब्राह्मणस्य च सुन्दरि ॥ १३ । १४ ।
 यावत्तु तिष्ठते* तत्र प्रेतभोगमुदीक्षते ।
 तावन्न संस्पृशेद्भूमे मम गात्रं प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ।
 प्रभातायान्तु शर्व्वर्यामुदिते च दिवाकर ।
 श्मशुकर्म प्रकर्त्तव्यं विप्रस्य तु यथाविधि ।
 स्नापनाभ्यञ्जनङ्कार्यं प्रेतसन्तोषदायकम् ॥ १६ ।
 गृहीत्वा भूमिभागञ्च स्थण्डिलं तत्र कारयेत् ।
 निपातदेशं संगृह्य शुचिदेशे समाहितः ॥ १७ ।
 नदीकूले निखाते वा प्रेतभूमिं विनिर्द्दिशेत् ।
 चतुःषष्टिकृतं भागं यथावत्सुकृतं भवेत् ॥ १८ ।
 ततो दक्षिणपूर्व्वेषु दिग्विभागेषु सुन्दरि ।
 छायायां कुञ्जरस्यापि नदीकूलद्रुमे तथा ।
 चाण्डालादिप्रहीणे तु प्रेतकार्यं समाचरेत् ॥ १९ ॥
 यं देशञ्च न पश्यन्ति* कुक्कुटः खान्शूकराः ।
 खा चापोहति रावेण गर्ज्जितेन च शूकरः ।

कुक्कुटपक्षवातेन चाण्डालस्य यथा धरे ।
 तत्र कुर्वन्ति ये आहं पितॄणां बन्धनप्रदम् ।
 वर्जनीया बुधैरेते प्रेतकार्येषु सुन्दरि ॥ २ । २१ ।
 देवतासुरगन्धर्वाः पिशाचारगराक्षसाः ।
 नागा भूतानि यक्षाश्च ये च स्यावरजङ्गमाः ।
 स्नानं कृत्वा यथा देवि तव पृष्ठे प्रतिष्ठिताः ।
 धारयिष्यामि सुश्रोणि विष्णुमायाततं जगत् ॥ २२ । २३ ।
 चण्डालमादितः कृत्वा नराणान्तु शुभाशुभम् ।
 स्नानं कुर्वन्तु ते भूमे स्थण्डिले तदनन्तरे ॥ २४ ।
 अकृत्वा पृथिवीभागं निवापं ये तु कुर्वन्ते ।
 त्वदधीनं जगद्भूमे तवोच्छिष्टं हतं भवेत् ॥ २५ ।
 न देवाः पितरस्तस्य गृह्णन्तीह कदाचन ।
 पतन्ति नरके घोरि तेनोच्छिष्टेन सुन्दरि ॥ २६ ।
 स्थण्डिले प्रेतभागन्तु दद्यात्पूर्वाह्निकन्तु तम् ।
 कृत्वा तु पिण्डसङ्कल्पं नामगोत्रेण माधवि ।
 पश्चादश्रन्ति गोत्राणि कुलजाश्चैकभोजनाः ।
 न दद्यादन्यगोत्रेभ्यो ये न भुञ्जन्ति तत्र वै ॥ २७ । २८ ।
 चतुर्णामपि वर्णानां प्रेतकार्येषु सुन्दरि ।
 एवं दत्तेन प्रीयन्ते प्रेतलोकगता नराः ॥ २९ ।
 अदत्त्वा प्रेतभागन्तु भुङ्क्ते यस्तत्र मानवः ।
 गत्वा महानदीं सोऽपि सचेलं स्नानमाचरेत् ॥ ३० ।
 तीर्थानि मनसा गत्वा त्रिभिरभ्युक्षयेद्भुवम् ।

एवं शुचिं ततः कृत्वा ब्राह्मणान् शीघ्रमागन्तेत् ॥ ३१ ॥

आगतांश्च द्विजागृह्णा कर्त्तव्या स्वागतक्रिया ।

अर्घ्यं पाद्यं ततो दद्याद्दृष्टपुष्टेन माधवि ।

आसनञ्चोपकल्पेत मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ॥ ३२ ॥

मन्त्रः—इदन्ते आसनं दत्तं विश्रामं क्रियतां द्विज ।

कुरुष्व मे प्रसादञ्च सुप्रसीद द्विजोत्तम ॥ ३३ ॥

उपवेश्यासने विप्रं कृत्रं सङ्कल्पयेत्पुनः ।

निवारणार्थमाकाशे भूतागमनचारिणः ।

देवगन्धर्व्यचास्यै सिद्धसङ्घा महासुराः ।

धारणार्थं तथाकाशे कृत्रं तेजस्विनाङ्गतम् ।

प्रेतस्य च हितार्थाय धारयेत् वसुन्धरे ॥ ३४।३५ ॥

पूर्वम्* संहृष्टपुष्टेन प्रेतभागञ्च दापयेत् ।

कृत्रमावरणार्थन्तु दद्याच्चैव द्विजातये ॥ ३६ ॥

आकाशे तत्र पश्यन्ति देवाः सिद्धपुरोगमाः ।

गन्धर्वा ह्यसुराः सिद्धा राक्षसाः पिशिताशिनः ॥ ३७ ॥

पश्यमानेषु† सर्वेषु प्रेतः संव्रीडितो भवेत् ।

व्रीडमानं ततो दृष्ट्वा हसन्त्यसुरराक्षसाः ॥ ३८ ॥

एवं निवारणं कृत्रमादित्येन कृतं पुरा ।

प्रेतलोकगतानाञ्च सर्वदेवर्षिणा पुरा ॥ ३९ ॥

अग्निवर्षं शिलावर्षं तप्तं तत्र जलोदकम् ।

भस्मवर्षं ततो घोरमहोरात्रेण माधवि ।
 एवं निवारणं कृत्वा दद्याद्विप्राय माधवि ॥ ४० ॥
 पश्चादुपानहौ दद्यात्पादस्पर्शकरे शुभे ।
 उपानहे च वक्ष्यामि दत्ते भवति यत्फलम् ।
 पादौ च तौ न दह्येत यमस्य विषयङ्गते ॥ ४१ ॥
 तमोऽन्धकारविषमं दुर्गमं घोरदर्शनम् ।
 एकाकी दुःसहं लोके पथा येन स गच्छति ॥ ४२ ॥
 कालो मृत्युश्च दूतश्च यष्टिमुद्यम्य पृष्ठतः ।
 अहोरात्रेण घोरैरेण प्रेतं नयति माधवि ।
 दद्यात्तदर्थं विप्राय पदत्रे च सुखावहेः ॥ ४३ ॥
 तप्तवालुमयी भूमिः कण्टकैरुपसंस्तृता ।
 तेन दुर्गाणि तरति दत्तेनोपानहेन तु ॥ ४४ ॥
 पश्चादूपञ्च दीपञ्च दद्याद्वै मन्त्रपूर्वकम् ।
 याति येन विजानीयात्पृथक् प्रेतेन योजयेत् ॥ ४५ ॥
 नामगात्रमुदाहृत्य प्रेताय तदनन्तरम् ।
 शीघ्रमावाहयेद्भूमे दर्भपात्रे च भूतले ॥ ४६ ॥
 मन्त्रः—इहलोकं परित्यज्य गतोऽसि परमाङ्गतिम् ।
 गच्छ ॥ गन्धं मुदा युक्तो भक्त्या प्रेतोपपादितम् ॥ ४७ ॥
 गन्धमन्त्रः—सर्वगन्धं सर्वपुष्पं धूपं दीपं तथैव च ।

प्रतिगृह्णीष्व* विप्रेन्द्र प्रेतमोक्षप्रदो भव ॥ ४८ ।
 एवं वस्त्राणि विप्राय सर्वाण्याभरणानि च ।
 पुनः पुनश्च पक्वान्नं प्रयच्छेत्† वसुन्धरे ।
 एवमादीनि द्रव्याणि प्रेतभागानि‡ सर्व्वशः ॥ ४९ ।
 पादशौचादि त्रिःकृत्वा चातुर्वर्णस्य माधवि ।
 एवं विधिः प्रयोक्तव्यः शूद्राणां मन्त्रवर्जितम् ।
 अमन्त्रस्य च शूद्रस्य विप्रो मन्त्रेण गृह्णाति§ ॥ ५० ।
 एतत्सर्व्वं विनिर्वर्त्य पक्वान्नं भोजयेद्विजम् ।
 भोक्ष्यमाणेन विप्रेण ज्ञानशुद्धेन सुन्दरि ॥ ५१ ।
 प्रेताय प्रथमं दद्यान्न स्पृशेत परात्परम् ।
 सर्व्वं व्यञ्जनसंयुक्तं प्रेतभागस्य कल्पयेत् ॥ ५२ ।
 देवत्वं ब्राह्मणत्वञ्च प्रेतपिण्डे प्रदीयते ।
 मानुषत्वं निवापेपु ज्ञातव्यं सततं बुधैः ॥ ५३ ।
 पितृस्थाने प्रदातव्यं विधानान्मन्त्रसंयुतम्॥ ।
 एवं विप्रेषु प्रेतेषु एककालो न विद्यते ॥ ५४ ।
 हस्तशौचं पुनः कृत्वा उपस्पृश्य यथाविधि ।
 समन्त्रं प्रतिगृह्णाति पक्वान्नं भक्ष्यभोजनम् ॥ ५५ ।
 भुज्यमानस्य॥ विप्रस्य प्रेतभागश्च नित्यशः ।
 ज्ञातिवर्गेषु गोत्रेषु सम्बन्धिस्वजनेषु च ।

* प्रतिगृह्णाणेति साधु । † प्रयच्छेदिति साधु । ‡ प्रेतभागानिति साधु ।

§ गृह्णातीति साधु • ॥ विधिना मन्त्रसंयुतमिति (ग) । ॥ भुञ्जानस्येति साधु ।

पिपीलिकादिभूतानि* प्रेतभागश्च सर्व्वगः ।

कृत्वा तु तर्पणं देवि यस्यार्थे तस्य कल्पयेत् ॥ ७३ ।

भुक्तेषु तेषु सर्व्वेषु दीनानाथान् प्रतप्ये च ।

प्रेतराजपुरं गत्वा प्रयच्छति स माधवि ।

सर्व्वान्नमन्नयं तस्य दत्तं भवति सुन्दरि ॥ ७४ ।

कर्त्तव्य एवं संस्कारः प्रेतभावविशोधनः ।

नेमिप्रभृतिभिः शौचं चातुर्वर्ण्यस्य सर्व्वतः ।

भविष्यति न सन्देहो दृष्टपूर्वं स्वयम्भुवा ॥ ७५ ।

कृत्वा तु धर्मसङ्कल्पं प्रेतकार्य्यं विशेषतः ।

न भेतव्यं त्वया पुत्र प्रेतकार्य्यं कृते सति ॥ ७६ ।

विस्तरेण मया प्राक्तं प्रत्यक्षं नारदस्य च ।

त्वया वत्स सुतस्यार्थे क्रतुरेकः प्रतिष्ठितः ।

तस्मात्प्रभृति लोकेषु पितृयज्ञा भविष्यति ॥ ७७ ।

एवं यास्यसि वत्स त्वं न शोकं कर्त्तुमर्हसि ।

शिवलोकं ब्रह्मलोकं विष्णुलोकं न संशयः ॥ ७८ ।

एवमुक्त्वा तदात्रेयः पितृकर्म यथाविधि ।

दातव्यन्तु तृतीये च मासे सप्त नवेषु च† ।

एकादशे तथा मासे दद्यात्सांवत्सरीं क्रियाम् ॥ ७९ ।

प्रेतस्यावाहनङ्कृत्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः ।

* भूतानीति सार्व्वत्रिकः पाठः भूतानामिति कृते तु सुमङ्गलितः स्यात् । † नवः साधु, तथा कृते तु कन्दोदीपः स्यात् ।

पक्वान्नं भोजयेत्तत्र प्रेतभागं यथाविधि ॥ ८० ।
 मन्त्रयुक्तोपचारेण चातुर्वर्णस्य सर्व्वतः ।
 वृषलानाममन्त्राणां प्रयोक्तव्यं यथाविधि ॥ ८१ ।
 प्रेतकार्य्ये निवृत्ते तु पूर्णे संवत्सरे तथा ।
 प्रयान्ति जन्तवः केचिद्भत्वा गच्छन्ति चापरे ॥ ८२ ।
 पितामहः स्नुषा भार्या ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवाः ।
 यद्येते बहवः सन्ति स्वप्नोपममिदं जगत् ॥ ८३ ।
 स्वयं मुहूर्त्तं रोदित्वा ततो याति पराङ्मुखः ।
 स्नेहपाशेन बद्धो वै* क्षणार्द्धान्मुच्यते ततः ॥ ८४ ।
 कस्य माता पिता कस्य कस्य भार्या सुतास्तथा ।
 युगे युगेषु वर्त्तन्ते मोहपाशेन बध्यते† ।
 स्नेहभावेन कर्त्तव्यः संस्कारो हि मृतस्य च ॥ ८५ ।
 मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
 संसारेष्वनुभूतानि‡ कस्य ते कस्य वा वयम् ॥ ८६ ।
 स्वयम्भुवा विधिः प्रोक्तः प्रेतसंस्कारलक्षणः§ ।
 प्रेतकार्य्ये निवृत्ते तु पितृत्वमुपजायते ।
 मासि मासि ह्यमायां वै कर्त्तव्यं पितृतर्पणम् ॥ ८७ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 जुहुयाद्वाह्यमुखे तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥ ८८ ।

* नद्धीवै इति (ग) । † बद्धत इति (ग) । ‡ अनुभूतस्येति (ग) । § प्रेतसंसार-
 लक्षण इति (ग) । ●

एवमुक्त्वा स आत्रेयः पितृयज्ञविनिश्चयम् ।
मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय तत्रैवान्तरधीयत ॥ ८९ ।

नारद उवाच ।

श्रुत्वा तु मृतसंस्कारमात्रेयोक्तं यथाविधि ।
चातुर्वर्ण्यस्य सर्वस्य त्वया धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ ९० ।
पितृयज्ञमुपश्राद्धे मासि मासि दिने तथा ।
वर्त्तयन्ति यथान्यायमृषयश्च तपोधनाः ।
निर्दिष्टं ब्राह्मणानां वै शूद्राणां मन्त्रवर्जितम् ९१ ।
नेमिना च कृतं श्राद्धं ततः प्रभृति वै द्विजाः ।
कुर्वन्ति सततं श्राद्धं नेमिश्राद्धं तदुच्यते ॥ ९२ ।
स्वस्त्यस्तु ते महाभाग यास्यामि मुनिसत्तम ।
एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठो नारदो द्विजसत्तमः ।
तेजसा द्योतयन्सर्वं गतः शक्रपुरम्प्रति ॥ ९३ ।
एवञ्च पिण्डसङ्कल्पं श्राद्धोत्पत्तिञ्च माधवि ।
आत्रेयेणैव मुनिना स्थापितं ब्राह्मणेषु च ॥ ९४ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे पिण्डकल्पश्राद्धोत्पत्तिर्नाम

अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

जननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतं श्राद्धं यथावृत्तं शीचाशीचांश्च सर्व्वशः ।
चतुर्णामपि वर्णानां प्रेतभोज्यं यथाविधि ।
उत्पन्नं संशयं मेऽद्य भगवन्वक्तुमर्हसि ॥ १ ।
चातुर्वर्ण्येषु सर्व्वेषु दद्याद्दानं द्विजोत्तमे ।
प्रतिगृह्णन्ति ये तत्र प्रेतभागं विशेषतः ॥ २ ।
अनिष्टं गर्हितं तत्र प्रेतन सह भोजनम् ।
भुक्त्वा तेषां द्विजा देव मुच्यते केन कर्मणा ॥ ३ ।
कथन्ते तारयिष्यन्ति दातारं पुरुषोत्तम ।
प्रणयात्स्त्रीस्वभावेन पृच्छामि त्वां जनार्दन ॥ ४ ।
एवमुक्तोऽपि भूम्याऽसौ शङ्खदुन्दुभिनिस्वनः ।
वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे वरारोहे यन्मान्त्वम्य रिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि ते देवि तारयन्ति यथा द्विजाः ॥ ६ ।
भुक्त्वा तु प्रेतभोज्यानि ब्राह्मणो ज्ञानदुर्लभः ।
विशोधनार्थं देहस्य उपवासन्तु कारयेत् ॥ ७ ।
अहोरात्रोषितो भूत्वा विप्रो ज्ञानेन संयुतः ।
पूर्व्वसन्ध्यां विनिर्वर्त्य कृत्वा चैवाग्नितर्पणम् ।
तिलहोमं प्रकुर्वीत शान्तिमङ्गलपाठकः ।

प्राक्स्नोतां च नदीं गत्वा स्नानं कृत्वा विधानतः ।
 पञ्चगव्यं ततः पोत्वा मधुपर्केण संयुतम् ।
 औदुम्बरं च पात्रे च कृत्वा शान्त्युदकानि च ।
 प्रोजयेच्च गृहं सर्वं यथातिष्ठत्स्वयं द्विजः ॥ ८। १० ।
 देवाद्याग्निमुखाः सर्वे तर्पयित्वा विभागयः ।
 भूतानाञ्च बलिं दद्याद्वाह्मणानाञ्च भोजनम् ।
 एका गाम् प्रदातव्या पापक्षयकरी तदा ॥ ११ ।
 एवं तु कुरुते यश्च स याति परमां गतिम् ।
 प्रेतान्ने चोदरस्थे तु कालधस्त्रमुपागतः ।
 आकल्पं नरके घोरं वसमानः सुदुःखितः ।
 प्राप्नोति राक्षसत्वं वै ततो मुच्यति किञ्चिपात् ॥ १२ ।
 प्रायश्चित्तन्तु कर्त्तव्यं दातृर्भाक्तृसुखावहम् ।
 गावां हस्त्यश्व-आदीनि सागरान्तानि माधवि ।
 प्रतिगृह्णन्ति ये विप्रा मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 प्रायश्चित्तचर्य्यम् स तारयति निश्चितम् ॥ १३।१४ ।
 द्विजो ज्ञानेन सम्पन्ना वेदाभ्यासरतः सदा ।
 स तारयति चात्मानं दातारं नैव संशयः ॥
 ब्राह्मणो नाकमन्तव्यस्त्रिभिर्वर्णैर्धराधरे ॥ १५ ।
 दैवे च जन्मनक्षत्रे यादृकाले च पर्वसु ।

प्रेतकार्येषु सर्वेषु परीक्ष्य निपुणं हिजम् ।
 वेदविद्याव्रतस्नातस्वहृधर्मनिरन्तरम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥
 शीलयुक्तं सुसन्तुष्टं धर्मज्ञं सत्यवादिनम् ।
 क्षमायुक्तञ्च शास्त्रज्ञमहिंसायां रतं तथा ।
 एभिर्गुणैश्च संयुक्तं ब्राह्मणं प्राप्य सत्वरः ।
 दद्याद्दानानि विप्राय स वै तारयितुं ह्यमः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥
 कुण्डगोलेषु यदत्तं निष्फलं तत्तु जायते ।
 कुण्डगोलः प्रतिग्राही दातारश्चाप्यधी नयेत् ॥ १९ ॥
 पित्रे कर्मणि चैकन्तु कुण्डं वा गोलकं तथा ।
 दृष्ट्वा तं पितरो यान्ति निराशा निरयं द्रुतम् ॥ २० ॥
 देवे कर्मणि चैवन्तु तेषां दत्तं सुनिष्फलम् ।
 तस्माद्दानं न दातव्यमपात्राय यगस्त्रिणि ।
 अपत्रेण यत्पुरा हत्तं तच्छृणुष्व वसुभर ॥ २१ ॥
 अवन्तीविषये कस्यिद्राजा अत्यन्तधार्मिकः ।
 नाम्ना मेधातिथिश्चैव मनुष्यगविवर्धनः ॥ २२ ॥
 राज्ञः पुरोहितस्यामीश्वन्द्रगम्भी हिजात्तमः ।
 आत्रेयगोत्रे चोत्पन्नो वेदवादरतः सदा ॥ २३ ॥
 स राजा ब्राह्मणेभ्यश्च गा ददाति दिनेऽदिने ।
 शतं दत्त्वा विधानेन पञ्चाङ्गुलं नृराधिपः ॥ २४ ॥
 गते बहुतिथे काले राज्ञो मेधातिथिः पितुः ।
 आहस्य दिवसः प्राप्नो वैशाखे वरवर्षिणि ॥ २५ ॥

स विप्रानाहयामास पितुर्वै आहकारणात् ।
 आगतान्ब्राह्मणान्दृष्ट्वा मेधातिथिरकल्पयः ।
 विप्रान्नत्वा गुरुह्वैव आहारभ्रमथाकरोत् ॥ २६ ।
 आहङ्गत्वा तु विधिवत्पिण्डान्निर्वाप्य यत्नतः ।
 आहमहस्पितं चासं विप्रेभ्यः प्रददां बहु ॥ २७ ।
 तन्मध्ये ब्राह्मणः कथिहोतृकोऽवस्थितस्तदा ॥
 आह महस्पितं चासं तस्मै दत्तं विधानतः ॥ २८ ।
 तेनैव आहर्दोषेण राज्ञश्च पितरस्तदा ।
 स्वर्गाद्गता नम्यन्ते स्म वने कण्टकमंथत ।
 क्षत्विषामार्दिता नित्यं क्रन्दन्ते ॥ च पुनः पुनः ॥ २९ ।
 कदाचिद्देवयोगेन राजा मेधातिथिः स्वयम् ।
 मृगयायुक्तस्तत्र द्वित्रैः परिजनैर्वृतः ॥ ३० ।
 तत्रावलम्ब्यतां दृष्ट्वा तानपृच्छद्विजप्रियः ।
 के भवन्तोऽव संपाप्ता दयामितां सुदुःखिताः ।
 केन कथं विपाकेन भवन्तः कथयन्तु मे ॥ ३१ ।

पितर ऊचुः ।

अम्लहंशकरो नित्यं नाम्ना मेधातिथिः प्रभुः ।
 ययं तस्यैव पितरो नरकहन्तुमुद्यताः ॥ ३२ ।
 तेषाम्नु वचनं श्रुत्वा राजा दुःखसमन्वितः ।
 उवाच तान् पितॄन् सख्यान् सास्त्रपूर्वमिदं वचः ॥ ३३ ।

तस्यैव म. वि. भ. प्रददी बहु इति . म. : क्रन्दन्तीति म. ५

मेधातिथिरुवाच ।

मेधातिथिरहं नाम्ना भवन्तः पितरो मम ।

कन वै कर्मदोषेण निरयद्भन्मुमुक्षुताः ॥ ३४ ।

पितर ऊचुः ।

आहं महन्पितं चाहं दत्तं तद्गोलकाय वै ।

तेनैव कर्मदोषेण प्रयाता नरकं वयम् ।

तत्र दुःखं महद्भुक्ता पुनर्गच्छामि वै दिवम् ॥ ३५ ।

पुत्र त्वच्चैव दाता च सर्व्वलोकहिते रतः ।

असंख्यातास्त्वया दत्ता गावः सुबहुदक्षिणाः ॥ ३६ ।

तेन पुण्येन गच्छामः स्वर्गं ह्यतिसुखप्रदम् ।

तत्र चाहं न विद्येत येन ह्यसिर्भविष्यति ।

पुनः आहन्त्वया कार्य्यं पितॄणां ह्यसिदायकम् ॥ ३७ ।

तेषाम्नु वचनं श्रुत्वा मेधातिथिरगाद्बृहम् ।

आह्वय चन्द्रगर्भाणं गुरुं वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ।

मेधातिथिरुवाच ।

चन्द्रगर्भेऽग्नयः आहं करिष्ये पितुरस्य वै ।

आह्वयन्तां दिजाः सर्व्वे कुण्डगोसकवर्ज्जिताः ॥ ३९ ।

इत्युक्तमात्रे वचने चन्द्रगर्भा पुरोहितः ।

आहृतवान्दिजान् सर्वांश्चेदपाठकतन्त्रमान् ।

साधूगृह्यान्तान् कुलीनांश्च सुमीसाभ्यामवर्ज्जितान् ॥ ४० ।

रात्रा तु कारयामास आहं विधिविदां वरः ।

कृते श्राद्धे ततः पद्यात्पिण्डाग्निर्वाप्य यत्नतः ।
 ब्राह्मणान् भोजयामास दक्षिणाभिः प्रपूज्य च ॥ ४१ ॥
 पद्याद्विसर्जयामास स्वयन्तु बुभुजे नृपः ।
 भुक्त्वा पुनर्वनङ्गत्वा दृष्टवांश्च स्वकान् पितॄन् ।
 हृष्टान् पृष्टान् बलेर्युक्त्वा राजा तु मुमुदे भृशम् ॥ ४२ ॥
 दृष्ट्वा तु पितरद्यैवं राजानं पितृवत्सलम् ।
 ऊचुर्विनयमस्य साः प्रीतिपूर्वमिदं वचः ॥ ४३ ॥
 स्वस्ति तेऽन्तु गमिष्यामः स्वर्गलोकमति प्रभा ।
 इदानीञ्च त्वया कार्यमस्मद्वितमनुत्तमेम् ॥ ४४ ॥
 गोलकाय न दातव्यं देवं पितॄमथापि वा ।
 तयोर्देत्तन्तु यच्छ्रावं निष्फलं तत्स्मृतं बुधैः ॥ ४५ ॥
 देवे कर्मणि पित्रो च ब्राह्मणो नैव लभ्यते ।
 सङ्कल्पयित्वाः अन्नन्तु गोभ्यां देयं यथाविधि ॥ ४६ ॥
 गवामभावे नद्यां वा क्षिपेदन्नं प्रयत्नतः ।
 अपात्राय न दातव्यं नास्त्रिकाय गुरुद्रुहे ।
 गोलकाय न दातव्यं कुण्डाय च विगेषतः ॥ ४७ ॥
 इत्युक्त्वा पितरः सर्व्वे गताः स्वर्गाय भामिनि ।
 मेधातिथिरपि प्रायास्त्रपुरं ब्राह्मणैर्वृतः ।
 यदुक्तं पितृभिः सर्व्वं तच्चकार मुदा युतः ॥ ४८ ॥
 तस्मात्ते कथितं देवि एकोऽपि ब्राह्मणोत्तमः ।
 सन्तारयति दुर्गेभ्यो विषमेभ्यो न संशयः ॥ ४९ ॥

एकोऽपि तारितुं० शक्नो यथा नावा महज्जसम् ।

तस्माद्दानं प्रदातव्यं ब्राह्मणाय वसुन्धरे ॥ ५० ॥

देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वैरगरक्षसाम् ।

सर्वे आहङ्गरिष्यन्ति नेमिप्रभृति माधवि ।

मासे मासे च वै पयात्पितृपक्षे तपोधनाः ॥ ५१ ॥

इति बराहपुराणे भगवत्पादो विष्णुसहस्रनाम्नः

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

देवमानुषतिर्य्यक्षु प्रेतेषु नरकेषु च ।

आयान्ति जन्तवः केचिद्भूत्वा गच्छन्ति चापरे ॥ १ ॥

स्वप्नापममिमं लोकं ह्यात्मकर्म शुभाशुभम् ।

वर्त्तते तिष्ठते देव तव मायाबलैर्जगत् ॥ २ ॥

क एते पितरो देव आहं भोष्यन्ति योगतः ।

आत्मकर्मवशाज्ज्ञोके गतिः पञ्चसु वर्त्तते ॥ ३ ॥

कथन्तं पिण्डसङ्ख्यं मासे मासे नियोजयेत् ।

के भवन्ति च भोक्तारः आद्ये पिण्डान् पितृक्रियाः ।

निश्चयं श्रोतुमिच्छामि परर्होतुं हलं हि मे ॥ ४ ॥

पृथिव्या एवमुक्तम् देवीनारायणो हरिः ।

वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे वरारोहे सर्व्वधर्मव्यवस्थिते ।

कथयिष्यामि ते देवि यन्मात्स्वम्परिपृच्छसि ॥ ६ ।

ये ते भवन्ति भोक्तारः पितृयज्ञेषु माधवि ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

क्रियते पिण्डसङ्ख्या मामे शेकदिने तथा ॥ ७ ।

ज्ञात्वा नक्षत्रसंयोगं पितृपत्ने ह्युपागतैः ।

तिथिं पर्व्वं विजानीयाद्येषु दत्तं महत्फलम् ॥ ८ ।

करिष्यन्ति च ये ग्राहं श्रद्धया ज्ञानिनो जनाः ।

तत्सर्व्वं कथयिष्यामि श्रूयतां शुभलाचर्न ॥ ९ ।

केचिद्यजन्ति यज्ञं वै ब्रह्मयज्ञं द्विजातयः ।

केचिद्यजन्ति सुभगं देवयज्ञं हुताग्ने ॥ १० ।

केचिच्च भूतयज्ञेन वर्त्तयन्ति सुमध्यमे ।

केचिन्ननुष्ययज्ञेन पूजयन्ति गृहाग्रमे ।

पितृयज्ञश्च भो देवि शृणु वक्ष्यामि निश्चयम् ॥ ११ ।

ये यजन्ति वरारोहे कर्तुर्नैकशतैरपि ।

सर्व्वे ते मयि वर्त्तन्ते सत्यमेतद्वीमि ते ॥ १२ ।

अग्निर्मूर्खश्च देवानां हव्यकव्येषु माधवि ।

उत्तरोऽग्निरहश्चैव दक्षिणाग्निरहं तथा ।

अहमाहवनीयोऽग्निः सर्व्वयज्ञेषु सुन्दरि ।

पावनः पावकश्चैव चहमेव व्यवस्थितः ॥ १३।१४ ।
 सर्व्वेभ्यः तु कार्य्येषु देवसन्नेषु माधवि ।
 वैश्वदेवे नियुञ्जीत ब्रह्मचारी शुचिः सदा ॥ १५ ।
 भिक्षुकां देवतीर्थेषु वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
 एतान् भोजयेच्छास्त्रे देवतीर्थेषु पूजयेत् ॥ १६ ।
 व्रतस्थान् संप्रवक्ष्यामि श्राद्धमर्हन्ति ये द्विजाः ।
 उत्तमां गृहसन्तुष्टः क्षात्तां दान्तां जितेन्द्रियः ।
 उदासीनः सत्यसम्यः श्रान्तियं धर्मपाठकः ।
 वेदविद्याव्रतस्थातां सुविमृष्टान् भोजकः ।
 ईदृशान् भोजयेच्छास्त्रे पितृयज्ञेषु माधवि ॥ १७, १८ ।
 दत्त्वा हुतागनायादौ देवतीर्थेषु सुन्दरि ।
 पश्चाद्ब्राह्मणमुखे दद्यात्पित्रर्थञ्च यथाविधि ॥ १९ ।
 चतुर्णामेव वर्णानां यद्यथा श्राद्धमर्हति ।
 तथा विधिः प्रयोक्तव्यः पितृयज्ञेषु सुन्दरि ॥ २० ।
 यत्र पश्यन्ति ते भोज्यं श्वानः कुक्कुटशूकराः ।
 ब्राह्मणायाप्यपांक्तिया नराः संस्कारवर्जिताः ॥ २१ ।
 सर्व्वकर्मकरा ये च सर्व्वभक्षाय ये नराः ।
 एतान् श्राद्धे न पश्येत पितृयज्ञेषु सुन्दरि ।
 एते पश्यन्ति यच्छास्त्रं तच्छास्त्रं राजसं विदुः ॥ २२ ।
 मया प्रकल्पिता भागो बलये पूर्व्वमेव तु ।

• एतान् भोजयेच्छास्त्रे देवतीर्थेषु पूजयेदिति (क), (ख) । चतुर्णामेकवर्णाना-
 मिति (ग) । •

हृतं यदा तु चैलाक्षे शकस्यार्थे चिविक्रमे ।
 एवं ग्राहं प्रतीक्षन्ति मन्त्रहोनमविक्रियम् ।
 वर्जनीया बुधैरेते पितृयज्ञेषु सुन्दरि ॥ २३।२४ ।
 प्रच्छन्नं भोजयेच्छास्त्रे तर्पयित्वा हिजं शुचिः ।
 पितृस्तत्राह्वयेद्भूमे मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 पिण्डास्त्रयः प्रदातव्याः सह व्यञ्जनसंयुताः ॥ २५ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 अपसव्येन दातव्यं मांसि मांसि तिलोदकम् ॥ २६ ।
 प्रणम्य गिरसा देवीर्निवापस्य च धारिणीः ।
 वैष्णवी काश्यपी चेति अजया चेति नामतः ।
 एवं दत्तेन प्रीयन्ते पितरश्च न संशयः ॥ २७ ।
 परमात्मा गरीरस्थो देवतानां मया कृतः ।
 त्रयस्तत्र वरारोहे देवगात्राहिनिःसृताः ।
 पितृदेवा भविष्यन्ति भोक्तारः पितृपिण्डकान् ॥ २८ ।
 देवतासुरगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
 छिद्रं ग्राहेऽस्य पश्यन्ति वायुभृता न संशयः ॥ २९ ।
 पितृयज्ञं विगालाक्षि ये कुर्वन्ति विदो जनः ।
 आयुः कीर्त्तिं बलं तेजो धनपुत्रपशुस्त्रियः ।
 ददन्ति पितरस्तस्य आरोग्यं नात्र संशयः ॥ ३० ।
 आत्मकमेव ग्राहकान् प्राप्नुवन्तीह गोभनान् ।

तिर्य्यक्तु च विमुच्यन्तेऽप्रेतभावेन मानवाः ॥ ३१ ।
 नरकं पच्यमानानां चाता भवति मानवः ।
 पूजकः पितृदेवानां सर्वकालं गृह्णायमे ॥ ३२ ।
 द्विजातींस्तर्पयित्वा तु पूर्णेन विधिना नरः ।
 अक्षय्यं तस्य मन्यन्ते पितरः ग्राहतर्पिताः ॥ ३३ ।
 नरा ये पितृभक्तास्ते प्राप्नुवन्ति पराङ्गतिम् ।
 सात्विकं शुक्लपन्यासमेतं यान्ति विद्वज्जनाः ॥ ३४ ।
 पुनरन्यथावक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ।
 अज्ञानतमसारुढा निकृतिघ्नाः शठास्तथा ।
 स्नेहपाशशतैव पच्यन्ते नरके नराः ॥ ३५ ।
 कल्पान्तं पच्यमानापि^१ ये न चायन्ति^२ मानवाः ।
 तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च कदाचिदपि सुन्दरि ।
 मुच्यन्ते जलविन्दुंश्च अमां प्राप्य जलाशये ।
 तेनैव भविता तृप्तिस्तेषां निरयगामिणाम् ॥ ३६ । ३७ ।
 ये वै ग्राहम्भकुर्वन्ति तर्पयित्वा द्विजातयः ।
 दत्त्वा तिलोदकं पिण्डान् पितृभ्यो भक्तिभावतः ।
 निरयात्तेऽपि मुच्यन्ते तृप्तिर्भवति चाक्षया ॥ ३८ ।
 गृह्य चोदुम्बरं पात्रकृत्वा तत्र तिलोदकम् ।
 विप्राणां वचनकृत्वा यथाशक्त्या^३ च दक्षिणा ।
 देया तेषाम्नु विप्राणां पितॄणां मोक्षणाय च ॥ ३९ ।

० तिर्य्यक्तु न च मुच्यन्ते इति को, ख । १ पच्यमाना अपीति साधु । २ चायन्ते
 इति साधु, कर्माच्च प्रहोमीत्यम् । ३ यथाशक्तीति साधु ।

देयो नीलो वृषस्तत्र नरकार्त्तिविनाशनः ।
 नीलघण्डस्य लाङ्गुले तीयमप्युदरं यदि ।
 षष्टिवर्षमहस्त्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ॥ ४० ॥
 मुक्तमात्रेण शृङ्गेण नीलघण्डेन सुन्दरि ।
 उद्धृती यदि सुश्राणि पङ्कः शृङ्गेण तेन च ।
 बान्धवाः पितरस्तस्य निरये पतितास्त ये ।
 तानुद्धृत्य वरारोहे सोमलोकं प्रयच्छति ॥ ४१।४२ ॥
 मुक्तेन नीलघण्डेन यत्पुण्यं जायते भवि ।
 षष्टिवर्षमहस्त्राणि षष्टिवर्षगतानि च ।
 सोमलोकेषु मोदन्ते क्षुत्क्षुब्धभ्याश्च विवर्जिताः ॥ ४३ ॥
 एष धर्म्मो गृहस्थानां पुत्रपौत्रसमन्विताः ।
 चातारथ्य भविष्यन्ति वर्त्तयन्तो यथासुखम् ॥ ४४ ॥
 पिपीलिकादिभूतानि जङ्गमाय विहङ्गमाः ।
 उपजीवन्ति सुश्राणि गृहस्थेषु न संशयः ॥ ४५ ॥
 एवङ्गृहायसो मूलं धर्म्मस्तत्र प्रतिष्ठितः ।
 मामि मामि तु ये ग्राहं प्रवर्त्तन्ति* गृहायमे ।
 तिथौ पर्वणि ये चैव स्वपितृस्तारयन्ति वै ॥ ४६ ॥
 न यज्ञदानाध्ययनोपवासै-
 स्तीर्थाभियेकैरपि चाग्निहोत्रैः ।
 दानैरनेकैर्विधिसम्पदत्तै-
 र्न तत्फलं ग्राहगृहस्थधर्म्मे ॥ ४७ ॥

पितरो निर्गतास्तत्र ब्रह्मविष्णुशरीरगाः ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ ४८ ।
 एवं क्रमेष वै तत्र पितृदेवा वसुन्धरे ।
 देवताः कश्यपोत्पन्नाः याज्ञेषु विनियोजिताः ॥ ४९ । ५० ।
 तत एतं न जानन्ति देवाः शक्रपुरोगमाः ।
 ईश्वरश्च न जानाति आत्मदेहविनिःसृताः ।
 न च ब्रह्मा विजानाति निःसृतो मम मायया ।
 एवं मायामयी भूर्मा ब्रह्मरुद्रो वहिष्कर्ता ॥ ५१ । ५२ ।
 पुनश्चान्यत्प्रवक्ष्यामि पितृयज्ञेषु सुन्दरि ।
 दद्याद्वा ब्राह्मणमुखे नाम्नौ तु शुद्धयात्कचित् ।
 कृत्वा वै पिण्डसङ्ख्यं दर्भानास्तीर्थं भूतले ॥ ५३ ।
 तेन ते पितृपिण्डेन पितृदेवा वसुन्धरे ।
 अजीर्णेनाभिपीद्यन्ते भुज्यन्ते* न च सुन्दरि ॥ ५४ ।
 ततो दुःखेन सन्तप्ताः सोममेवाभिपद्यते ।
 दृष्टाः सोमेन सुश्रेणि देवताजीर्णपीडिताः† ।
 स्वागतेनाथ वाक्येन पूजितास्तदनन्तरम् ॥ ५५ ।
 सोमोवाच‡ ।
 देवताः कस्य चोत्पन्ना दुःखिताः केन हेतुना ।
 एवमु भावमाचक्ष्य सोमस्य तदनन्तरम् ।

* भुज्यन्ते इति साधु । † देवता अजीर्णपीडिता इति साधु । ‡ सोमोवाच इति
 माध्वविक्र पाठः, सोमोऽवाच इति साधु ।

जुष्टे सोममेवापि वाक्यं नः श्रूयतामिति ॥ ५६ ।

त्रयम् पितरो देवा ब्रह्मविष्णुहरोद्भवाः ।

आदे नियोजितास्तैस्त्र पितृपिण्डेन तर्पिताः ।

अजीर्णं जायते सोम तेन वै दुःखिता वयम् ॥ ५७ ।

सोम उवाच ।

सखा चाहं भविष्यामि त्रयाणाञ्च चतुर्थकः ।

सहितास्तत्र गच्छामो यथा श्रेयो भविष्यति ॥ ५८ ।

एवमुक्ताम् । सोमेन पितृदेवास्तदन्तरे ।

सोमं सोमेन गच्छन्ति । श्रेयस्कामा वसुधरे ॥ ५९ ।

शरण्यं शरणं देवं ब्रह्माणं पद्मसम्भवम् ।

मेरुशृङ्गे सुखामीनं ब्रह्मर्षिगणसेवितम् ।

दृष्ट्वा पितामहं देवस्यगम्य सहसा क्षिती ।

अत्रिपुत्रेण सोमेन भाषितां वै पितामहः ॥ ६० । ६१ ।

य एते पितरो देव दुःखिताजीर्णपीडिताः ।

आगताः शरणं चात्र सोमं सोमेन सत्तम ।

यथा नश्यन्त्यजीर्णानि तथा कुरु पितामह ॥ ६२ ।

मुहूर्त्तं ध्यानमाध्याय ईश्वरञ्च ददर्श ह ।

उवाच वचनं तत्र ब्रह्मा योगीश्वरम्रति ॥ ६३ ।

एते ते पितरो देव दुःखिताजीर्णपीडिताः ।

आगताः शरणं चात्र सोमेन सहिता मम ।

आचक्ष्व निर्मिता येन यथा श्रेयो भवेत्तव ॥ ६४ ।

ब्रह्मणा चैवमुक्तम् ईश्वरं परमेश्वरः ।

मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय दिव्यं योगञ्च माधवि ।

पश्यते ईश्वरस्तत्र योगवेदाङ्गनिर्मितम् ।

विष्णुं परमहत्वा ब्रह्माणं वाक्प्रमव्रवीत् ॥ ६५।६६ ।

निर्मिता विष्णुना ब्रह्मन् वैष्णव्या मायया च ते ।

प्रथमं पितरो देवा ये च श्रेष्ठा भवन्ति ते ॥ ६७ ।

पिता तु ब्रह्मदैवतं मम गात्रादिनिर्मितः ।

पितामहो विष्णुदेवो विष्णुगात्रादिनिर्मितः ।

प्रपितामहो रुद्रदेवो मम गात्रादिनिर्मितः ॥ ६८ ।

आहे नियोजितास्तेऽत्र मर्त्येषु पितृदेवताः ।

ब्राह्मणानां हितार्थाय निर्मिता विष्णुमायया ॥ ६९ ।

तर्पिताः पितृयज्ञेषु पितरोऽजीर्णपीडिताः ।

आगताः शरणं ब्रह्मन् सोमेन सहिता यदि ।

येन नश्यत्यजीर्णञ्च पितॄणाञ्च सुखं भवेत् ।

शृणु तत्ते प्रवक्ष्यामि ब्रह्मन् लोकपितामह ॥ ७०।७१ ।

आण्डिल्यपुत्रस्तेजस्वी धूम्रकेतुर्विभावसुः ।

आहे तु प्रथमं तस्य दातव्यं मानुषेषु वा ।

सह तेनैव भोक्तव्यं पितृपिण्डविसर्जितम् ॥ ७२ ।

ईश्वरेणैवमुक्तान् ब्रह्मा कमलसम्भवः ।

आहूय मनसा चैव आगतां हव्यवाहनः ।

प्रदीप्तस्तेजसा वह्निः सर्वभर्ता हुताशनः ॥ ७३ ।

योजितः पञ्चयज्ञेषु ब्रह्मणा मम मायया ।

ब्रह्माग्निं भाषते तच्च शृणुष्व च हुताशन ॥ ७४ ।

भोक्तव्यं प्रथमं ब्रह्मन् पितृपितृविसर्जितम् ।

त्वया मुक्तेति भोष्यन्ति देवताः समहर्षणाः ॥ ७५ ।

भोक्तव्यं मध्यमं आहं पथ्यमुत्तमं वै सह ।

पद्यादत्तन्तु तं पिण्डं सह सोमं न भुञ्जते ॥ ७६ ।

ब्रह्मणा ह्येवमुक्तान् पितृदेवहृताशनाः ।

प्रस्थिताः सह सोमं न देवतास्ता वसन्धरे ॥ ७७ ।

पितृयज्ञं वरारोहे भोष्यन्ति सहिताः सदाः ।

एवन्तु प्रथमं आहं दद्यादग्नेर्वसुधरे ॥ ७८ ।

उद्दिश्य च पितृभ्यो तर्पयित्वा द्विजातयः ।

पद्यात्पिण्डान् विसर्जति दर्भानाम्नीर्य भूतले ॥ ७९ ।

प्रथमं ब्रह्मणोऽग्राय दद्यात्पिण्डं विधानतः ।

पितामहाय रुद्रांगसम्भूताय तु मध्यमम् ॥ ८० ।

प्रपितामहाय विष्णोस्तु दद्यात्पिण्डं महीतले ॥ ८१ ।

विधिना मन्त्रपूर्वेण आहं कुर्वन्ति ये नराः ।

तेषां वरम्पयच्छन्ति पितरः आहतर्पिताः ॥ ८२ ।

मम मायाबलेनैव कृतं श्रावं द्विजातिभिः ॥ ८३ ।

अपांतेयांस्तथा विप्राग्रवक्ष्यामि वसुन्धरे ॥

नपुंसकाद्यिचकरा वसुपालविनिन्दकाः ॥ ८४ ।

कुनखाः श्यावदन्ताश्च काष्ठाश्च विकटादराः ।

नर्त्तका गायनाश्चैव तथा रङ्गीपजीविनः ॥ ८५ ।

वेदविक्रयिणश्चैव सर्व्वयाजनयाजकाः ।

राज्जापसेवकाश्चैव बाणिज्ये क्रयविक्रयाः ॥ ८६ ।

ब्रह्मयोन्यां समुत्पन्नाः सहोष्णीः पतिताश्च ये ।

असंस्कारप्रहृताश्च शूद्रकर्म्मोपजीविनः ॥ ८७

शूद्रकर्म्मकरा ये च गणका ग्रामयाजकाः ।

दोक्षितः क्रोडपृष्ठश्च यश्च वार्धुपिको द्विजः ॥ ८८ ।

विक्रेतारो रसानाश्च ये च वैश्यापजीविनः ।

तम्करा लेखकाराश्च याजका रङ्गकारकाः ॥ ८९ ।

शालिका गिरिका ये च दान्धिका ये च माधवि ।

सर्व्वकर्म्मकरा ये च सर्व्वविक्रयिणस्तथा ॥ ९० ।

एताश्च भोजयेच्छाहे पित्र्यं च वसुन्धरे ।

दूराध्वनि गता ये च तच्च कर्म्मोपजीविनः ॥ ९१ ।

रसविक्रयिणश्चैव शैलपुस्तिलविक्रयी ।

श्रावकालमनुप्राप्तं राजसं तं विदुर्बुधाः ॥ ९२ ।

अन्ये ये दूषिता देवि द्विजरूपेण राक्षसाः ।

एताञ्च पश्येच्छाहेषु पितृपिण्डेषु माधवि ॥ ८३ ।

अपांक्तियांस्तथा विप्रान् भुञ्जतः पश्यतां द्विजान् ।

पितरस्तस्य पश्यामं दुःखमृच्छन्ति दातव्यम् ॥ ८४ ।

न्यस्तपात्रं द्रुतं कुर्यात्प्रायश्चित्तमुभौ धरे ।

दृतन्तु जुहुयादग्नावादित्यं चावर्त्ताकयेत् ॥ ८५ ।

पुनरावपनङ्गत्वा पितरश्च पितामहान् ।

गन्धपुष्पञ्च धूपञ्च दद्यादध्वं तिलादकम् ॥ ८६ ।

यथाविधि च विप्राय भोजयेच्च पुनः शुचिः ।

~~पुनश्चान्यत्प्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ॥ ८७ ।~~

ज्ञानशुद्धेन विप्रेण मन्त्रशुद्धिं यथाविधि ।

मृतास्रं ये न भुञ्जन्ति कदाचिदपि माधवि ॥ ८८ ।

वैश्वदेवेषु दातव्यं यात्रेषु च न योजयेत् ।

प्रेतात्रं भुञ्जमानान् आडमर्हन्ति ये द्विजाः ॥ ८९ ।

तेषां द्वापं प्रवक्ष्यामि भुक्तं भोजयते तु सः ।

दम्भकारकृताञ्छिष्टङ्गत्वा तु नरकं व्रजेत् ॥ ९० ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि यथा शुध्यन्ति ते नराः ।

माघमासे तु द्वादश्यां सर्पिर्युक्तान् पायसम् ॥ ९१ ।

स लिहैकधुम्भांसेन तर्पयित्वा द्विजातयः ।

सर्वत्साङ्गपिलां दद्यादात्मनः शुद्धिमिच्छता ॥ ९२ ।

पुनः यावत् प्रकुर्वीत आत्मनः शुभमिच्छता ।

स्नानोपलेपनं भूमे कृत्वा विप्रान् प्रमन्त्रयेत्* ॥ ९३ ।

दन्तकाष्ठं विसर्जितं ब्रह्मचारी शुचिर्भवेत् ।
 यत्नेन मिथुनं यावे भोजयित्वा विसर्जयेत् ॥ १०४ ।
 अमायाश्च विमानाश्चि दन्तकाष्ठं न स्नादयेत् ॥ १०५ ।
 अमायान्तु च यो मूर्खो दन्तकाष्ठं हि स्नादति ।
 हिंसितो भवति मांसा देवताः पितरस्तथा ॥ १०६ ।
 प्रभातायान्तु शर्व्व्यामुदितं च दिवाकरं ।
 दिवाकृत्यं ततो गृह्य विप्रस्य विधिपूर्व्वकम् ।
 श्मश्रुकर्म च कर्त्तव्यं नखानां केदनानि च ॥ १०७ ।
 स्नापनाभ्यञ्जनं दद्यात्पितृभक्तेन सुन्दरि ।
 पक्वान्नं तत्र वै कार्यं सुविमृष्टञ्च शुद्धितः ॥ १०८ ।
 वृत्ते तु तत्र मध्याह्ने ग्राहारम्भान्तु कारयेत् ।
 स्वागतञ्च तथा कृत्वा पादार्थं सलिलं शुचिः ॥ १०९ ।
 पाद्यं दत्त्वा तु विप्राय गृहस्याभ्यन्तरं नयेत् ।
 आसनद्वययित्वा तु आवाह्य तदनन्तरम् ॥ ११० ।
 अर्घ्यं दत्त्वा विधानेन गन्धमास्यैः प्रपूज्य च ।
 धूपं दीपं तथा वस्त्रं तिलोदकमद्यापि वा ॥ १११ ।
 पात्रञ्च भोजनस्यार्थे विप्राये धारयेत्तथा ।
 भक्षणं मण्डलद्वार्यं पङ्क्तिदोषनिवारकम् ॥ ११२ ।
 अग्निकार्यं ततः कृत्वा अन्नञ्च परिवेषयेत् ।
 तत्र कार्यो न सकृत्पितृनुद्दिश्य सुन्दरि ॥ ११३ ।

यथासुखेन भोक्तव्यमिति ब्रूयाद्विजम्पति ।

रक्षांश्चमन्त्रपाठांश्च श्रावयेत् विचक्षणः ॥ ११४ ।

दत्तन्तु ब्राह्मणं दत्त्वा दद्याद्देवैर्विकिरं ततः ।

उत्तरीयासनं दत्त्वा पिण्डपञ्चान्तु कारयेत् ॥ ११५ ।

दक्षिणाभिमुखो भूत्वा दर्भानास्तीर्थं भूतले ।

पिण्डदानं प्रकुर्वीत पित्रादिचितये तथा ॥ ११६ ।

पिण्डानाम्पूजनद्वयं तन्तुवद्देवैः यथाविधि ।

ब्राह्मणस्य च हस्ते तु दद्यादक्षयमात्मवान् ॥ ११७ ।

दक्षिणाभिः प्रतायापि स्वस्तिवाच्यं विसर्जयेत् ।

पिण्डास्तयन् वसुधं यावत्तिष्ठन्ति भूतले ॥ ११८ ।

आप्यायमानाः पितरस्तावत्तिष्ठन्ति वै गृहे ।

उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा दद्याच्छास्त्युदकानि च ॥ ११९ ।

प्रणम्य गिरमा भूमौ निपापस्य च धारिणीः* ।

वैष्णवी काश्यपी चेति अक्षया चेति नामतः ॥ १२० ।

भक्षयेत्प्रथमं पिण्डं पत्न्या देयन्तु मध्यमम् ।

तृतीयमुदके दद्याच्छादे एवं विधिः स्मृतः ॥ १२१ ।

पितृदेवान्विसर्जति ततश्च प्रणमेत्तु तान् ।

एवं दत्तेन तुष्यन्ति पितृदेवा न संग्रयः ।

दीर्घायुष्यं प्रयच्छन्ति पुत्रपौत्रधनानि च ॥ १२२ ।

ज्ञानोत्तमेषु विप्रेषु दद्याच्छादं विधानतः ।

अन्यथा तत्तु वै श्रावं निष्कलं नाम्नि संशयः ॥ १२३ ।
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं यः श्रावं कुर्वते द्विजः ।
 मन्त्रस्तस्यासुरेन्द्रस्य फलं भवति भागतः ॥ १२४ ।
 उदरेद्यदि पाचन्तु ब्राह्मणो ज्ञानवर्जितः ।
 राक्षसैर्क्रियते तच्च भुञ्जतस्तस्य सुन्दरि ॥ १२५ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे पितृकार्यमनुत्तमम् ।
 उत्पत्तियैव दानन्तु यत्पुण्यद्वयितन्तवः ।
 अपरश्चापि वसुधेः^७ किमन्यच्छातमिच्छसि ॥ १२६ ।

इति वराहपुराणे ब्राह्मपितृयज्ञनिश्चयो नाम

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकनवत्यधिकशततमोऽध्याय

सूत उवाच ।

एवं श्रुत्वा बह्वर्थाभ्यां शास्त्रविनिश्चयात्
 वाराहरूपिणं देवं पुनः पप्रच्छ मेदिनी ॥ . .

धरण्युवाच ।

एवं शास्त्रं मया देव तव वक्त्राद्भिनिःसृतम् ।

७ कथितं मयेति (म) । + अतः परञ्च वसुधे इति (म) ।

श्रुतं सुबहुशयैव तृप्तिर्मम न विद्यते ॥ २ ।
 ममैवानुग्रहायैव रहस्यं वक्तुमर्हसि ।
 कीदृशोऽमधुपर्कश्च किं पुण्यज्ञा च देवता ॥ ३ ।
 कानि द्रव्याणि कस्मै च देयो विष्णो वदस्व मे ।
 इति भूम्या वचः श्रुत्वा देवदेवा जनार्दनः ।
 वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

शृणु भूमे प्रयत्नेन मधुपर्कं यथा कृतः ।
 उत्पत्तिश्चैव दानञ्च सर्व्वं यस्य च होयते ॥ ५ ।
 अहं ब्रह्मा च रुद्रश्च कृत्वा लोकस्य संचयम् ।
 अव्यक्तानि च भूतानि यानि कानि च सर्व्वथा ॥
 ततो भूमे दक्षिणाङ्गात्पुरुषो मे विनिःसृतः ।
 रूपवान् द्युतिमायैव शोमान् क्लीकीर्त्तिमाक्षरः ॥ ६ । ७ ।
 तत्र पप्रच्छ मां ब्रह्मा मम गात्रादिनिःसृतः ।
 य एव तिष्ठते विष्णो त्रयाणाञ्च चतुर्थकः ॥ ८ ।
 स रहस्यं लघुर्देव एतत्तव न युज्यते ।
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा मयाप्येवं प्रभाषितम् ॥ ९ ।
 एषच मे समुत्पन्नः सर्व्वकर्म्मसुनिष्ठितः ।
 मधुपर्केति* विख्यातो भक्तानां भवमोक्षणः ॥ १० ।
 मयाच शंसितः† ब्रह्मगुप्ते चापि समासतः ।

साधु विष्णो भागतस्तेः एष चापि विनिःसृतः ॥ ११ ।

उद्धवं मधुपर्कस्य आत्मसम्भवनिययम् ।

ततस्तु मां ब्रवीद्ब्रह्मा^१ कारणं मधुरं वचः ॥ १२ ।

मधुपर्केण किङ्कार्थमेतदाचक्ष्व निष्कलम् ।

पितामहवचः श्रुत्वा मयाऽसौ प्रतिभाषितः ॥ १३ ।

कारणं मधुपर्कस्य दानं सङ्हरणं तथाः^२ ।

समार्चनविधिद्वत्वा^३ मधुपर्कं प्रयच्छति ॥ १४ ।

ब्रह्मन्यात्युत्तरं स्थानं^४ यच्च गत्वा न शोचति ।

तस्य क्रियाम्प्रवक्ष्यामि मम दानप्रतिग्रहात् ॥ १५ ।

यस्य दानविधिं प्राप्य यान्ति दिव्याङ्गतिं मम ।

तृतेष्वेवापचारेषु ये च ब्रह्मन्मम प्रियाः ।

संगृह्य मधुपर्कं वै इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १६ ।

मन्त्रः—श्रीं एषां हि देव भगवंस्तव गात्रभूतः

संसारमोक्षणकरो मधुपर्कनामा ।

भक्त्या मयायम्यतिपादिताऽद्य

गृहाण देवेश नमो नमस्ते ॥ १७ ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यादृशी मधुपर्को वै या च तस्य महत्क्रियाः^५ ॥ १८ ।

१ प्रभातस्ते इति (ग) । २ चब्रवीद्ब्रह्मेति साधु । ३ दानं स कारणमिति (ग) ।

४ समार्चनविधिद्वत्वेति (ग) । ५ ब्रह्मन् यात्यपरं स्थानमिति (ग) । ६ यादृक्सी (स. १)

मधुपर्कोवे इति (ग) । ७ महत्क्रियति चापि, महत्क्रियति साधु ।

घृतं दधि मधुञ्चैव* करवीत समं† तथा ।
 विधिना मन्त्रपूतेन यदीच्छेत्किञ्चिन्मृतमाम् ॥ १८ ।
 समासाद्य ततः कृत्वा मम कर्मपरायणः ।
 उचितर्त्तोपचारेण यत्त्वया परिपृच्छितम्‡ ॥ २० ।

इति बराहपुराणे मधुपर्कव्यतिटानमङ्कुरणी नाम

एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा तु मधुपर्कस्य उत्पत्तिं दानमेव च ।
 पुण्यञ्चैव फलञ्चैव कारणं ग्रहणं तथा ।
 विस्मयम्परमङ्गत्वा सा महामङ्गितवता ।
 पादौ गृह्य यथान्यायम्यत्युवाच जनार्दनम् ॥ १।२ ।
 देव हर्त्तोपचारेण तव यन्मनसि प्रियम् ।
 किञ्च तत्रैव द्वातव्यं तव कर्मपरायणैः ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन तत्र यत्परमं महत् ॥ ३ ।

* मधुञ्चैवेति माधु । † कर्त्तव्यं सममिति माधु , कारयौत सममिति (न) ।

‡ परिपृष्टमिति माधु ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे महाभाग यन्मात्स्वम्यरिपृच्छसि ।

कथयिष्यामि तत्सर्वं दुःखसंसारमोक्षणम् ॥ ४ ।

कृत्वा तु मम कर्माणि यत्त्वया पूर्वभाषितम् ।

पद्याच्छान्तिं च मे कुर्याद्भूमे राष्ट्रसुखावहम् ॥ ५ ।

सर्वकर्म ततः कृत्वा भूम्यां जानु निपात्य च ।

नमो नारायणायति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६ ।

मन्त्रः—श्रीं नमोनमो वासुदेव त्वं गतिस्त्वं परायणम् ।

शरणं त्वां गतो नाथ संसारार्णवतारक ॥ ७ ।

आगतस्त्वं च सुमुख समुचितेन वै पुनः ।

दिशः पश्य अधः पश्य व्याधिभ्यां रक्ष नित्यशः ॥ ८ ।

प्रसीद स्वस्य राष्ट्रस्य राष्ट्रः सर्व्वबलस्य च ।

गर्भिणीनाञ्च वृद्धानां व्रीहिणाञ्च गवान्तथा ।

ब्राह्मणानाञ्च सततं शान्तिं कुरु शुभं कुरु ॥ ९ ।

अन्नं कुरु सहस्रिष्टञ्च सुभिन्नमभयं तथा ।

राष्ट्रं प्रवर्द्धतु विभो शान्तिर्भवतु नित्यशः ॥ १० ।

देवानां ब्राह्मणानाञ्च भक्तानाङ्गन्यकासु च ।

पशूनां सर्व्वभूतानां शान्तिर्भवतु नित्यशः ॥ ११ ।

एवं शान्तिं पठित्वा तु मम कर्मपरायणः ।

पुनर्जलाञ्जलिं दत्त्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १२ ।

मन्त्रः—योऽमी भवाग्सर्वजगत्प्रसूतो
 यज्ञेषु देवेषु च कर्मसाक्षी ।
 यान्तिं भवाग्सर्वतु वासुदेव
 संसारमोक्षञ्च कुरु देव ॥ १३ ॥

एषसिद्धिश्च कीर्त्तिश्च श्रीजसान्तु मर्होजसम् ।
 लाभानां परमो लाभो गतानां परमा गतिः ॥ १४ ॥
 एवं पठति तत्त्वेन मम यान्तिं सुखावहाम् ।
 तं तु मन्त्रयतां यान्ति पुनरावृत्तिवर्जिताः ॥ १५ ॥
 एव यान्तिं पठित्वा तु मधुपर्कमयोजयेत् ।
 नमो नारायणायैति उक्त्वा मन्त्रमदाहरेत् ॥ १६ ॥

मन्त्रः—योऽमी भवान्देववरप्रसूतो
 यो वै समर्थो मधुपर्कनामा ।
 आगच्छ सन्तिष्ठ इमे च पात्रे
 ममापि संसारविमोक्षणाय ॥ १७ ॥
 सपिर्दधिमधुञ्चैव* समं पात्रे उदुम्बरे ।
 अलाभे मधुनद्यापि† गृहेन सह मिश्रयेत् ॥ १८ ॥
 घृतालाभे तु सुर्याणि लाजैः सह विमिश्रयेत् ।
 अलाभे वापि दध्नश्च क्षीरेण सह मिश्रयेत्‡ ॥ १९ ॥
 दधि मधु घृतञ्चैव§ कारयेत् समं तथा ।

* मधुञ्चैवेति साधु । † मधुनी वाऽपीति ग । ‡ एष ग्रीकः (गो) पुलकै नास्ति ।

§ दधि गृहं घृतञ्चैवेति (ग) ।

अहं दधि मधु रुद्रः सर्पिषापि पितामहः ॥ २० ॥

सर्व्वेयामर्षलाभे तु मम कर्मपरायणः ।

अप एव ततो गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २१ ॥

मन्त्रः—यो योऽसौ भवावाभिमाचप्रमृती

यज्ञैश्च मन्त्रैः सरहस्यजप्यैः ।

सोऽयं मया ते परिकल्पितश्च

गृहाण दिव्या मधुपर्कनामा ॥ २२ ॥

यो ददाति महाभागे मयाक्तं विधिपूर्व्वकम् ।

सर्व्वयज्ञफलम्प्राप्य मम लोकम्पद्यते ॥

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यो वै प्राणान्प्रमुञ्चेत् मम कर्मपरायणः ।

तस्य चैव ह दातव्यं मन्त्रेण विधिपूर्व्वकम् ॥ २४ ॥

यावत्प्राणान् प्रमुञ्चेत् कृत्वा कर्म सुपुष्कलम् ।

मद्वक्त्रेण तु दातव्यः सर्व्वसंसारमोक्षणः ॥ २५ ॥

दृष्ट्वा तु विद्वलौ ह्येनं मम कर्मपरायणः ।

मधुपर्कं परं गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २६ ॥

मन्त्रः—योऽसौ भवांस्तिष्ठसि सर्व्वदेहे

नारायणः सर्व्वजगत्प्रधानः ।

गृहाण चैवं सुरलोकनाथ.

भक्तोपनीतं मधुपर्कसंज्ञम् ॥ २७ ॥

अनेनैव तु मन्त्रेण दद्याच्च मधुपर्ककम् ।

नरस्य मृत्युकाले तु दद्यात्संसारमोक्षणम् ॥ २८ ।

एषायतिर्भूहाभागे मधुपर्कस्य कोत्सिता ।

एवङ्गृह्यन्न जानाति मधुपर्कं वसुन्धरे ॥ २९ ।

एवं हि मधुपर्कस्य देयः सिद्धिमभीप्सुभिः ।

अर्चित्वा देवदेवेशं सर्वसंसारनाशनम् ॥ ३० ।

ददाति मधुपर्कं यः स याति परमाङ्गतिम् ।

अयं पवित्रो विमलः सर्वकासुर्विरोधनः ॥ ३१ ।

— दानिन्ताय च दातव्यो यद्य शिष्यो गुरुप्रियः ।

न मूर्खाय प्रदातव्यमविनीताय कर्ह्वचित् ॥ ३२ ।

शृणाति मधुपर्कस्य आख्यानं पापनाशनम् ।

याति दिव्यां परां सिद्धिं मधुपर्कस्य कारणात् ॥ ३३ ।

एतत्ते कथितं भद्रे मधुपर्कविभावनम् ।

सर्वसंसारमोक्षार्थं यदीप्सेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ३४ ।

राजद्वारे श्मशाने वा भये च व्यसने तथा ।

ये पठन्ति इमां शान्तिं शीघ्रं कार्यं भविष्यति ॥ ३५ ।

अपुत्रो लभते पुत्रमभार्यश्च प्रियां लभेत् ।

अपतिल्लभते भर्ता* बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥ ३६ ।

एतत्ते कथितं भूमे महाशान्तिसुखावहम् ।

* रहस्यं परमं महदिति (ग) । अतः परं तत्र (ग) पुस्तके यस्त्वनेन विधानेन

कुर्याच्छान्तिमनुत्तमामिति पाठोऽस्ति । + भर्तारमिति साधु । ६

सर्वसंसारमोक्षार्थं रहस्यं परमं महत् ॥ ३७ ।

यस्त्वेन विधानेन कुर्याच्छान्तिमनुत्तमाम् ।

सर्वमज्ञानं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३८ ।

इति महाप्रसादं भगवच्छास्त्रं सर्वज्ञानकरं नाम

चिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

लामहर्षण उवाच ।

व्यासशिष्यं महाप्राज्ञं वेदवेदाङ्गपारगम् ।

हारदेशे समासीनं हस्तपूर्वार्द्धिकक्रियम् ।

अश्वमेधे तथा वृत्ते राजा वै जनमेजयः ।

ब्रह्मवध्याभिभूतस्य दोषां द्वादशवार्षिकीम् ।

प्रायश्चित्तं चरित्वा तु आगतो गजसाद्वयम् ।

उपगम्य महात्मानं जाह्नवीतीरसंश्रयम् ।

ऋषिं परमसम्पन्नं वैशम्पायनमञ्जसा ।

कर्माणां प्रेरितस्तेन चिन्ताव्याकुललोचनः ।

कुरुणां पश्चिमी राजा पश्चात्तापेन पीडितः ।

व्यासशिष्यमुपाभ्येत्य प्रश्नेनमपृच्छत ॥ १—५

महाप्राज्ञं सम्मनीयमिति गी । + अपृच्छदिति साधु ।

जनमेजय उवाच ।

भगवन्नायते तीव्रं चिन्तयानस्य सुत्रत ।

कर्मपाकफलं यस्मिन्मानुषैरुपभुज्यते ॥ ६ ।

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कीदृशं त् यमालयम् ।

क्लिम्बमाणश्च किंरूपं कथयित्वा स पश्यति ॥ ७ ।

न गच्छेयद्दुःखं विप्र प्रेतराज्ञोऽनिवेशनम् ।

धर्मराजस्य धीरस्य सर्वलोकानुगासिनः ॥ ८ ।

सूत उवाच

एवं पृष्टो महातेजास्तेन राज्ञा हिजांस्तमः ।

उवाच मधुरं वाक्यं राजानं जनमेजयम् ॥ ९ ।

वैशम्पायन उवाच ।

शृणु राजन् । पुरावृत्ताङ्गथां परमशीभनाम् ।

धर्मवृद्धिकरीं नित्यां यशस्यां कीर्त्तिवर्हिनीम् ।

पावनीं सर्वपापानां प्रवृत्ती शुभकारिणीम् ।

इतिहामपुराणानाङ्गथां वै विदुषाम्प्रियाम् ॥ १०।११ ।

कथिदासीत्पुरा राजशृपिः परमधार्मिकः ।

उद्दाल इति विख्यातः सर्ववेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ १२ ।

तस्य पुत्रो महातेजा योगमास्थाय बुद्धिमान् ।

नाचिकेत इति ख्यातः सर्ववेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ १३ ।

* प्रेतराज्यंति माधु । + महाराज पुरावृत्तामिति ग) । ; उद्दालक इति ख्यात

तेन वष्टेन शरीरोऽभूत्पुत्रः परमधार्मिकः ।

गच्छ शीघ्रं यमं पश्य मम क्रोधेन दुर्गते ॥ १४ ।

तथैत्युक्त्वा महातेजाः पुत्रः परमधार्मिकः ।

चिन्तयित्वा मुहूर्त्तस्तु योगमास्थाय बुद्धिमान् ।

क्षणान्तरिर्हितां जातः पितरमृत्युवाच ह ।

विनयात्पृष्ठतां वाक्यं भावेन च समन्वितम् ॥ १५ ।

मा भूदाक्यच्च ते मिथ्या धार्मिकस्य कदाचन ।

गमिष्यामि पुरं रम्यं धर्मराजस्य धीमतः ।

इह चैव पुनस्तावदागमिष्ये न संशयः ॥ १६ ।

पितावाच ।

एकस्त्वमसि वत्स नान्यो बन्धुर्विधीयते ।

अधर्मं चानृतञ्चामु अकीर्त्तिर्वापि पुत्रक ॥ १७ ।

मिथ्याभिगंसिनं तात यथेष्टं तारयिष्यति ।

रापेण हि मृषावादी निर्दयः कुलपांसनः ॥ १८ ।

अप्रवृत्तस्त्वमभाष्योऽहं मिथ्याप्रयुक्तवान् ।

त्वां वै धर्मसमाचारमभिधानेन शप्तवान् ॥ १९ ।

अहं पुत्र न सदादी न च मे धर्मदूषितम् ।

मम त्वं हि महाभाग नित्यं चित्तानुपालकः ॥ २० ।

धर्मज्ञश्च यशस्वी च नित्यहान्ताजितेन्द्रियः ।

शुश्रूषुरनहंवादी शक्तस्तारयितुं मम ॥ २१ ।

याचितस्त्वं मया पुत्रं गन्तुं वै तच्च नार्हसि ॥ २२ ।

यदि वैवस्वतो राजा तच्च प्राप्तं यदृच्छया ।

रोपेण त्वां मन्त्रातेजा विमृज्य कदाचन ॥ २३ ।

विनश्येयमहं पश्य कुलमेतुविनाशनः ।

धिक्कृतः सर्व्वलोकेन पापकर्त्ता नराधमः ॥ २४ ।

पूतेति नरकस्यास्या दुःखेन नरकं विदुः ।

पुत्रिचाणं भवेत्पुत्रमिहेष्यन्ति परच च ॥ २५ ।

हुतं दत्तं तपस्तप्तं पितरयापि प्रोपिताः ।

पुत्रस्य हि तत्सर्व्वं मोघं भवति निययः ॥ २६ ।

शुश्रूषावान्भवेच्छुद्रो वैश्या वा कृषिजीवनः ।

सस्यगोमा तु राजन्या ब्राह्मणा वा स्वकर्म्मकृत् ।

तपो वा विपुलं तप्त्वा दत्त्वा दानमनुत्तमम् ।

अपुत्रो नाप्नुयात्स्वर्गं यथा तात मया श्रुतम् ॥ २७ । २८ ।

पुत्रेण लभते जन्म पौत्रेण तु पितामहः ।

पुत्रस्य च प्रपौत्रेण मोदते प्रपितामहः ॥ २९ ।

न हाम्यामीति वक्ष्य त्वां मम वंगविवर्द्धनम् ।

याच्यमानः प्रयत्नेन तच्च गन्तुं न चार्हसि ॥ ३० ।

वैशम्पायन उवाच ।

एवं विलपमानन्तं पितरमत्युवाच ह ।

हृष्टपुष्टवपुर्भूत्वा* पुत्रः परमधार्मिकः ॥ ३१ ।

पुन उवाच ।

न विषादस्त्वया कार्यो द्रष्टुमे मामिहागतम् ।
 दृष्ट्वा च तमहं देवं सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 प्रागच्छामि पुनश्चात्र न मेऽस्ति सत्यतो भयम् ।
 पूजयिष्यति मां तात राजा त्वदनुकम्पया ॥ ३२।३३ ।
 सत्ये तिष्ठ महाभाग सत्यञ्च परिपालय ।
 सत्यं स्वर्गस्य साधनं पारावारस्य नौरिव ॥ ३४ ।
 सूर्यस्तपति सत्येन वातः सत्येन वाति च ।
 अग्निर्दहति सत्येन सत्येन पृथिवी स्थिता ॥ ३५ ।
 उदधिर्नृण्येनैव मर्यादां सत्यपालितः ।
 मन्त्रः प्रयुक्तः सत्येन सर्वलोकहितायते ॥ ३६ ।
 सत्येन यज्ञा वर्तन्ते मन्त्रपूताः सुपूजिताः ।
 सत्येन वेदा गायन्ति सत्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ३७ ।
 सत्यं गाति तथा साम सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।
 सत्यं स्वर्गश्च धर्मश्च सत्यादन्यत्र विद्यते ॥ ३८ ।
 सत्येन सर्वं लभते यथा तात मया श्रुतम् ।
 न हि सत्यमतिक्रम्य विद्यते किं तदुत्तमम् ॥ ३९ ।
 देवदेवेन रुद्रेण वेदगर्भः पुरा किल ।
 सत्यस्थिते तदेवान्यः परित्यक्तो महात्मना ॥ ४० ।

३२ न च मे सत्यतोभयमिति (ग) । ३३ कश्चित् मन्त्राः प्रयुक्ता इति बहुवचनान्न. पाठः,

स च हितायते इत्यनेन न सङ्गच्छते, हितायते इति कृते तु कन्दोदीयः स्यात् ।

दीक्षां धारयते ब्रह्मा स तेनेव सुयन्वितः ।
 श्रीर्वेणाम्निस्तथा क्षिप्तः सत्येन बद्धवामुखे ॥ ४१ ।
 संवर्त्तेन पुरा तात सर्व्वे लोकाः सदैवताः ।
 देवानामनकम्पार्थं धृता वीर्य्यवता तदा ॥ ४२ ।
 पाताले पालयन् सत्यं बद्धो वैराचनो वसन् ।
 वर्द्धमानो महाशृङ्गेः शतशृङ्गो महागिरिः ।
 स्थितः सत्ये महाविन्ध्यो वर्द्धमानो न वर्द्धते ।
 सर्व्वं चराचरमिदं सत्येन त्रियुते जगत् ॥ ४३ । ४४ ।
 हिधर्म्मोय ये दृष्टा वानप्रस्थाय शोभिताः ।
 पत्नीनाञ्च गतिः शुद्धा ये चान्ये व्रतसंस्थिताः ॥ ४५ ।
 अश्वमेधसहस्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृतम् ।
 अश्वमेधसहस्रादि सत्यमेव विगिष्यते ॥ ४६ ।
 सत्येन पाल्यते धर्म्मा धर्म्मा रजति रजितः ।
 तस्मात्सत्यं कुरुष्वाय रक्ष आत्मानमात्मना ॥ ४७ ।
 एवमुक्त्वा हृष्टपुष्टः स्वेन देहेन सुव्रत ।
 तपसा प्राप्तयोगम् जितात्मा कृतसंयमः ।
 ऋषिपुत्री महातेजा सत्यवागनमूयकः ।
 प्राप्तश्च परमं स्थानं यत्र राज्ञो यमस्य तु ॥ ४८ । ४९ ।

इति वराहपुराणे प्राणिनिहर्म्म संसारचक्रे ऋषिपुत्रप्रयाणी

नाम त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वैशम्पायन उवाच ।

गतस्य परमं स्थानं यत्र राजा दुर्गमदः ।

अक्षितस्तु यथान्यायं दृष्ट्वैव तु विसर्जितः ॥ १ ।

ततो हृष्टमना राजन् पुत्रं दृष्ट्वा तपोनिधिः ।

परिष्वज्य च बाहुभ्यां मूर्धन्याघ्राय यत्नतः ।

दिवश्च पृथिवीश्चैव नाट्याभासं हृष्टवत्

स संहृष्टमनाः प्रीतिस्तानुवाच तपोधमान् ॥ २ । ३ ।

पश्यन्तु मम पुत्रस्य प्रभावं दिव्यतेजसः ।

यमस्य भवनङ्गत्वा पुनः शीघ्रमिहागतः ॥ ४ ।

पितृस्नेहानुभावेन गुरुशुश्रूषयापि च ।

दैवेन हेतुना चायं जीवन्मृष्टो मया सुतः ॥ ५ ।

लोके मत्सदृशो नास्ति पुमान् भाग्यसमन्वितः ।

एष मृत्युमुखङ्गत्वा मम पुत्र इहागतः ॥ ६ ।

कश्चित्त्वं न हतो वत्स नैव बद्धो यमालये ।

कश्चित्ते सशिवः पन्था गच्छतस्तव पुत्रक ॥ ७ ।

कश्चित्ते व्याधयो घोरा नान्वगच्छन् यमालये ।

किमपूर्वं त्वया दृष्टं कश्चित्तुष्टो महातपाः ॥ ८ ।

कश्चिद्राजा त्वया दृष्टः प्रेतानामधिपो बली ।

परुषेण न कश्चित्त्वां चक्षुषा पश्यतेऽयमः ॥ ९ ।

कश्चिन्न तुष्टो भगवांस्त्वां दृष्ट्वा स्वयमागतम् ।
 कश्चिच्छीघ्रं विस्मृतोऽमि धर्म्मराजेन पुत्रक ॥ १० ।
 कश्चिद्वावारिकास्तत्र न रौद्रास्त्वां यमालये ।
 कश्चिद्राज्ञा विस्मृतं तु न बाधन्तेतरे जनाः ॥ ११ ।
 कश्चित्पत्यास्त्वया सख्यो निगमेमां वा यमालये ।
 अयं मम सुतः प्राप्तः प्रसन्ना मम देवताः ॥ १२ ।
 ऋषयश्च महाभागा द्विजाश्च सुमहाव्रताः ।
 यन्मे वत्सः पुनः प्राप्नो यमलोकाद्गुरामदात् ॥ १३ ।
 एवमाभाषमाणन्तु श्रुत्वा सर्वे वनीकसः ।
 त्यक्त्वा व्रतानि सर्वाणि नियमांश्च तथैव च ॥ १४ ।
 जपन्तश्चैव जाप्यानि पृजयन्तश्च देवताः ।
 उद्गृह्णन्तश्चैव केचित्तिष्ठन्तोऽन्ये सुदारुणम् ॥ १५ ।
 एकपादेन तिष्ठन्तः पश्यन्तोऽन्ये दिवाकरम् ।
 एवमेव परित्यज्य नियमान् पूर्वसञ्चितान् ॥ १६ ।
 वैश्वानरा महाभागास्तपसा शंसितव्रताः ।
 आगतास्त्वरितं द्रष्टुं नाचिकेतं सुतं तदा ॥ १७ ।
 दिग्वाससश्च ऋषयो दन्तोऽलखलिनस्तथा ।
 अश्वकूटाश्च मीनाश्च शीर्णपर्णाम्बुभोजनाः ॥ १८ ।

* न बाधन्तेतरे जना इति सार्धेचिकः पाठः, ततश्चास्याभिरपि स एव रलित
 किन्त्वत्र नाबाधन्तेतरे जनाः इतरे जना न च बाधन्त इत्येव सुमहत्तः पाठः लिपिकर
 प्रमादात्कदाचिन् 'ना' इत्यस्याकारः पतितोऽद्यापि तदवस्थान्तिष्ठतीत्येवाकमनुमानम् ।

धूमपाय तथा चान्ये तप्यमानाश्च पावके ।
 परिवार्य तथा दृष्टा तस्य पुत्रं तपोनिधिम् ॥ १८ ।
 उपविष्टास्तथा चान्ये स्थिताद्यान्ये सुयन्त्रिताः ।
 ते सर्वे तन्तु पृच्छन्ति ऋषयो वेदपारगाः ॥ २० ।
 नाचिकेतकन्तं दृष्ट्वा यमलोकादिहागतम् ।
 भीतास्तत्र स्थिता दृष्ट्वाः केचित्कौतुहलान्विताः ॥ २१ ।
 केचिदिमनसयैव केचित्संशयवादिनः ।
 तमूचुः सहिताः सर्वे अपि पुत्रं तपोधनम् ॥ २२
 ऋषय ऊचुः ।

भो भो सत्यव्रताचार गुरुशुश्रूषणे रत ।
 नाचिकेत सुत प्राज्ञ स्वधर्मपरिपालक ॥ २३ ।
 ब्रूहि सत्यं त्वया दृष्टं श्रुतञ्च सविशेषकम् ।
 ऋषीणां श्रोतुकामानां पितृष्वेव विशेषतः ॥ २४ ।
 अपि गुह्यञ्च वक्तव्यं पृष्टे सति विशेषतः ।
 सर्वस्यापि भयं तीव्रं यद्द्वारा प्रतिदृश्यते ॥ २५ ।
 मृतं नैव परं तात दृश्यते कालमायया ।
 स्वकर्म भुज्यते तात प्रयत्नेन च मानवैः ॥ २६ ।
 इहैव कृतं यस्तु तत्परत्रोपभुज्यते ।
 करोति यदि तत्कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २७ ।
 तथाऽत्र दृश्यते काले कालस्यैव तु मायया ।

म्रियते च यथा जन्तुर्यथा गर्भे च तिष्ठति ॥ २८ ।

तस्या पारं न गच्छन्ति ब्रह्मः पारचिन्तकाः ।

तच्च स्थिते जगत्सर्वं लोभमोहतमोहतम् ॥ २९ ।

चिन्तयेत न चिन्ताऽचः मृगयन्ति च यद्वितम् ।

करोति चित्रगुप्तः किं किञ्च जल्पत्यसौ पुनः ॥ ३० ।

धर्मराजस्य किं रूपद्वाला वा कोट्यो मुने ।

किंरूपा व्याधयस्यैव विपाका वापि कीदृशः ॥ ३१ ।

किञ्च कुर्वन् प्रमुच्येत किं वा कर्म समाचरेत् ।

आस्पदं सर्वलोकस्य तत्कर्म दुरतिक्रमम् ॥ ३२ ।

क्रोधवश्नजं क्लेशदुर्षणं क्लेदनं तथा ।

येन गच्छन्ति विप्रेन्द्र लोके कर्मविदो जनाः ॥ ३३ ।

सितात्मानः कथं यान्ति कथङ्गच्छति पापकृत् ।

यथा श्रुतं यथा दृष्टं यथा चैवावधारितम् ॥ ३४ ।

प्रणयाकौहदात् खेदादन्माभिरभिपृच्छितम् ।

वद सर्वं महाभाग याथातथ्येन विस्तरम् ॥ ३५ ।

वैशम्पायन उवाच ।

ऋषिभिस्त्वेवमुक्तस्तु नाचिकेतो महामनाः ।

यदुवाच महाराज शृणु तज्जनमेजय ॥ ३६ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे ऋषिमश्रापणो नाम

चतुर्नवत्यधिकव्रततमोऽध्यायः ।

पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नाचिकेत उवाच ।

कथ्यमानं मया विप्रः शृण्वन्तु तपसि स्थिताः ।

प्रणम्य तस्मै देवाय धर्मराजाय धीमते ॥ १ ।

संसारन्तु यथाशक्त्याऽ कथ्यमानं निबोधत ।

अमत्यवादिनां ये च जन्तुस्त्रीबालघातकाः ॥ २ ।

तथैव ब्रह्महणः पापा ये च विस्वासघातकाः ।

ये ये शठाः कृतघ्नाश्च लालुपाः पारदारिकाः ॥ ३ ।

कन्यानां दूषका ये च ये च पापरता नराः ।

वेदानां दूषितारश्च वेदमार्गविहिंसकाः ॥ ४ ।

शूद्राणां याजकाश्चैव हाहाभूता द्विजातयः ।

अयाज्ययाजकाश्चैव ये ये कुठयुता नराः ॥ ५ ।

सुरापो ब्रह्महा चैव यो द्विजो वीरघातकः ।

तथा वार्हुषिका ये च जिह्मप्रेक्षाश्च ये नराः ॥ ६ ।

मातृत्यागी पितृत्यागी यः स्वसाध्वीं परित्यजेत् ॥ ७ ।

गुरुद्वेषी दुराचारो दूताद्याव्यक्तभाषिणः ॥ ८ ।

गृहक्षेत्रहरा ये च सेतुबन्धविनाशकाः ।

अपुत्राद्याप्यदाराश्च श्रद्धया च विवर्जिताः ॥ ९ ।

* यथाशक्तीति माप । १. शृण्वन्तु (१) नरा इति म. ; यच साध्वी

परित्यजति (ग) ॥

अथौचा निर्हयाः पापा हिंसका व्रतभङ्गकाः ।
 सोमविक्रयिण्यैव स्त्रीजितः सर्वविक्रयी ॥ ८ ।
 भूम्यामनृतवादी च वेदजीवी च यो हिजः ।
 नक्षत्री च निमित्ती च चाण्डालाध्यापकस्तथा ॥ १० ।
 सर्वमैथुनगामी च अगम्यागमने रतः ।
 मायिका रतिकाश्चैव तुलाधाराश्च ये नराः ॥ ११ ।
 सर्वपापसुमङ्गाश्च चिन्तका येऽतिवैरिणः* ।
 स्वाम्यर्थे न हता ये च ये च युद्धपरासुखाः ॥ १२ ।
 परवित्तापहारी च राजघातो च यो नरः ।
 अशक्तः पापघोषश्च तथा ये ह्यग्निजीविनः ॥ १३ ।
 शूद्रपया च मुक्ता ये लिङ्गिनः पापकर्म्मिणः ।
 पात्रगारी चक्रिणश्च नरा ये चाप्यधार्मिकाः ॥ १४ ।
 देवागारांश्च सत्रांश्च तीर्थं विक्रयिणस्तथा ।
 व्रतविद्वेषिणो ये च तथाऽसदादिनां नराः ॥ १५ ।
 मिथ्या च नखरोमाणि धारयन्ति च ये नराः ।
 कूटा वक्रस्वभावाश्च कूटशासनकारिणः ॥ १६ ।
 अज्ञानाद्व्रती यश्च यस्याश्रमवहिष्कृतः ।
 विप्रकीर्णप्रतिग्राही सूचकस्तीर्थनाशकः ।
 कलहश्च प्रतर्कश्च निष्ठुरश्च नराधमः ॥ १७ ।
 एतं चान्ये च बहवो ह्यनिर्दिष्टाः सहस्रशः ।

स्त्रियश्च पुरुषाश्चैव यत्र गच्छन्ति तच्छृणु ॥ १८ ।

कुर्वन्तीह यथा सर्व्वं तत्र गत्वा यमालये ।

तानि तत्कथयिष्यामि श्रूयतां दिजसत्तमाः* ॥ १९ ।

वैशम्पायन उवाच

एवं तस्य वचः श्रुत्वा सर्व्वं एव तपोधनाः ।

पप्रच्छुर्विस्मयाविष्टा नाचिकेतमृषिं तदा ॥ २० ।

ऋषय ऊचुः ।

त्वया सर्व्वं यथा दृष्टं ब्रूहि तत्र विदां वर ।

यथास्वरूपः कालोऽसौ येन सर्व्वं प्रवर्त्तते ॥ २१ ।

इह कर्माणि यः कृत्वा पुरुषो ह्यल्पचेतनः ।

वारयेत्स तदा तन्तु ब्रह्मलोके च स प्रभुः ॥ २२ ।

कल्पास्तं पच्यमानोऽपि दह्यमानोऽपि वा पुनः ।

न नाशो हि शरीरस्य तस्मिन्देहे तपोधनाः ॥ २३ ।

यस्य यस्य हि यत्कर्म्म पच्यमानः पुनः पुनः ।

अवश्यश्चैव गन्तव्यं तस्य पार्श्वं पुनः पुनः ॥ २४ ।

न तु चासाद्विजः शक्तस्तत्र गन्तुं हि कथन ।

न गच्छन्ति च ये तत्र दानेन नियमेन च ॥ २५ ।

वैतरण्याय यद्रूपं किं तोयं च वहत्यसौ ।

रीरवो वा कथं विप्र किं रूपं कूटशास्त्रलेः ॥ २६ ।

कीदृशा वा हि ते दूताः किंकार्याः† किम्वराक्रमाः ।

किञ्च किञ्च तु कुर्वाणाः किञ्च किञ्च समाचरन् ॥ २० ।
 न चेतो लभते जन्तुष्ठादितं पूर्वतजसा ।
 धृतिं न लभते किञ्चित्तेस्तेर्दोषैः सुवासिताः ॥ २८ ।
 दोषं सत्यमजानन्तस्तथा मोहेन मोहिताः ।
 बोद्धव्यं नावबुध्यन्ते गुणानान्तु गुणोत्तरम् ॥ २९ ।
 हाहाभूताश्च चिन्तात्ताः सर्वदोषसमन्विताः ।
 परं परमजानन्तो रमन्ते कस्य माययाः ॥ ३० ।
 क्लिश्यन्ते ब्रह्मवस्तुन कृत्वा पापमुत्तमः ।
 एतत्कथय वत्स त्वं यतः प्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे भस्मवत्तमोऽध्यायः नाम

पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

भस्मवत्तमोऽध्यायः ।

वैशम्पायन उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ऋषीणां भावितात्मनाम् ।
 उवाच वाक्यं वाक्यघ्नः सर्वं निरवगेषतः ॥ १ ।

नाचिकेत उवाच ।

श्रूयतां द्विजगार्हृताः कथ्यमानं मया द्विजाः ।
 योजनानां सहस्रन्तु विस्तराद्विगुणायतम् ।
 द्विगुणं परिवेषेण तद्वै प्रेतपतेः पुरम् ॥ २ ।
 भवनैरावृतं दिव्यैर्जाम्बूनदमयैः शुभैः ।
 हर्म्यप्रामादसंवाधमहाहाससमन्वितम् ॥ ३ ।
 सौवर्णेनैव महता प्राकारेणाभिवेष्टितम् ।
 कैलासशिखराकारैर्भूतैर्नैऋपशोभितम् ॥ ४ ।
 तत्र वैः विमला नद्यस्तोयपूर्णाः सुशोभनाः ।
 दीर्घिकाश्च तथा कान्ता नलिन्यश्च मरांसि च ॥ ५ ।
 तडागाद्यैव कूपाश्च वृक्षखण्डाः सुशोभनाः ।
 नरनारीसमाकीर्णा गजवाजिसमाकुलाः ॥ ६ ।
 नानादेशसमुत्थानैर्नानाजातिभिरेव च ।
 सर्व्वबीजैस्तथाकीर्णं तस्य राज्ञः पुरोत्तमम् ॥ ७ ।
 कचिद्युष्मं कचिद्वृन्दं ते न बहो यमालये ।
 कचिद्वायुसंघैव कचिदुःखेन दुःखितः ॥ ८ ।
 कचित्क्रीडन्यथाकर्म कचिद्भुञ्जन् ॥ कचित्स्वपन् ।
 कचिद्वृत्यन् कचित्तिष्ठन् कचिद्वधनसंस्थितः ॥ ९ ।
 एवं शतसहस्राणि तस्य राज्ञः पुरोत्तमे ।
 स्वकर्मभिः प्रदृश्यन्ते स्थूलाः सूक्ष्माश्च जन्तवः ॥ १० ।

मया दृष्टा हिजयेष्ठ तस्य रात्रः पुरीक्षिते ।
 अङ्गानि चैव सीदन्ति मनां विह्वलतीव मे ॥ ११ ।
 दिव्यं भावाः स्पृगस्थेन चित्तयानस्य तत्फलम् ।
 तथापि कथयिष्यामि यथा दृष्टं तथा श्रुतम् ॥ १२ ।
 पुष्पादका नाम तत्र नदीनां प्रवरा नदी
 दृग्गते न च दृश्येत नानावृक्षसमाकुला ॥ १३ ।
 सुवर्णकृतसोपाना दिव्यकाञ्चनबालुका ।
 प्रसवेन च तंयिन गोतलेन सुगन्धिना ॥ १४ ।
 पुष्पफलवनाकीर्णा नानापक्षिसमाकुला ।
 भ्राजते सरितां येष्टा सर्वपापप्रणाशिनी ॥ १५ ।
 तस्यास्तीरे मया दृष्टाः पादपाद्य सहस्रगः ।
 अमराः क्रीडमानाश्च जलक्रीडां पुनः पुनः ।
 विशालजघना यस्यां गन्धर्वीः सामगा इव ।
 भुजङ्गावनताङ्गश्च क्लिप्तय्यश्च सुगायनाः* ।
 दिव्यभूषणसम्भोगैः क्रीडन्त्यश्च समागताः ॥ १६।१७ ।
 एवं नारीसहस्राणि तत्र दिव्यानि नित्यशः ।
 क्रीडन्ति सलिले तत्र प्रासादेषु शुभेषु च ॥ १८ ।
 तत्रापरे वृक्षखण्डा नित्यपुष्पफलान्विताः ।
 ते च कामप्रदा नित्यं तमहिजसमायुताः ॥ १९ ।
 प्रमदाश्च जले तत्र कामरूपाः† सुमेखलाः ।

रमयन्त्यो नरांस्तत्र यथाकामं यथासुखम् ॥ २० ।
 तां नदीहोभयस्यम्नाः क्रीडन्ति सहिताः प्रियैः ।
 गायन्ति मलिले कायिष्वधुरं मधुविह्वलाः ॥ २१ ।
 जलतूर्यनिनादेन भूषणानां स्वनेन च ।
 भाति सा निम्नगा दिव्या दिव्यरत्नैरलङ्घिता ॥ २२ ।
 वैवस्वती नाम महानदी सा
 शुभा नदीनां प्रवराऽतिरम्या ।
 प्रयाति मध्ये नगरस्य नित्यं
 मातृव पुत्र परिपालयन्ती ॥ २३ ।
 तीयानुरूपा च मनोहरा च
 दिव्येन तीयेन सदैव पूर्णा ।
 यस्यास्तु हंसाः पुलिनेषु मत्ताः
 कुन्देन्दुवर्णाः प्रचरन्ति नित्यम् ॥ २४ ।
 रथाङ्गसाङ्गैः प्रवरैश्च पद्मैः
 प्रतप्तजाम्बूनदकर्णिकाभिः ।
 या दृश्यते चैव मनोहररूपा
 सुवर्णसोपानयुता सुकान्ता ॥ २५ ।
 यस्यास्तु तोषं विमलं सुगन्धि
 स्वादु प्रसन्नममृतोपमदिव्यरूपम्* ।

दृष्ट्वास्तु यस्या वनखण्डजाताः
 सदा शुभैः पुष्पफलैरुपिताः ॥ २६ ।
 नार्यः सुरूपा मदविह्वलाश्च
 क्रीडन्ति ता यत्र मनोहररूपाः ।
 यस्या जलं क्रीडनताडनाद्यै-
 र्विवर्षतां याति न वै कदाचित् ॥ २७ ।
 या देवतानामपि पूजनीया
 तपोनिधीनाश्च तथा मुनीनाम् ।
 या दृश्यते तोयभरणे कान्ता
 कृतिः कवीनामिव निर्मलार्था ॥ २८ ।
 जलञ्च दत्तम्बहुभिर्नरैश्च
 तस्याः स्वरूपप्रतिमा च निष्ठा ।
 प्रासादपङ्क्तिर्ज्वलनप्रकाशा
 तस्यास्तु तीरे बहुभक्तिरम्या ॥ २९ ।
 वादित्रगीतस्वनतालयुक्ता
 गायन्ति नार्यः सहिताः सदा हि ।
 कन्याकुलानां मृदुभाषितानि
 मनोहराणाञ्च वनेषु तेषु ॥ ३० ।
 कुर्वन्ति संहर्षमिव स्वर्नन
 मनोहररूपा दिवि देवतानाम् ।
 मृदङ्गनादश्च सुतन्त्रियुक्तै-
 र्गीतध्वनिद्यैव सुवन्धयुक्तः ॥ ३१ ।

प्रासादकुक्षेयं विहायिमाणा-

न क्षतिमेष यद् ताः० प्रचरन्ति ।

गन्धः सुगन्धोऽगुरुचन्दनानां

वातः शुभोवाति सुशीतमन्दः ।

क्षचित् सुगन्धः प्रचचार भूयः

प्रासादरोधं प्रविकृष्टमार्गः ॥ ३२ ॥

क्षचिज्जनाः क्रीडनकावमक्ताः

क्षचिच्च नारीनरगीतशब्दाः ।

तथाऽपरे क्रीडनकाः सकान्ताः

सुवर्णवेदीकृतसानुशोभाः ॥ ३३ ॥

विमानभूताः प्रचरन्ति तांये

प्रमत्तनारीनरसङ्कुलाय ।

शक्यो विभागो न हि रम्यताया-

असौ दिनैर्वा बहुभिः प्रवक्तुम् ।

नैषा कथा कर्मसमाधियुक्ता

शक्या प्रवक्तुं दिवसेरनल्पैः ॥ ३४ ॥

इति बगवद्वराहं संसारचक्रे धर्मराजपुत्रवर्चनं

नाम पञ्चवक्त्रचक्रवर्तनस्योऽध्यायः ।

सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

दशगोजनविस्तारं ततो द्विगुणमायतम् ।

प्राकारेण परिचितं प्रासादशतगोभितम् ॥ १ ।

समालिखन्निवाकाशं प्रदीप्तमिव तेजसा ।

गोपुरन्तुत्तमं तत्र प्रासादशतगोभितम् ॥ २ ।

नानायन्त्रैः समाकीर्णं ज्वालामालासमायुतम् ।

देवतानामृषीणाञ्च ये चान्ये शुभकारिणः ॥ ३ ।

प्रवेशस्तत्र तेषां हि विहितो धर्मदर्शिनाम् ।

राजतं गोपुरं सर्वं शारदाम्रचयप्रभम् ।

मानुषाणां सुकृतिनां प्रवेशस्तत्र निर्मितः* ॥ ४।५ ।

अग्निप्रश्मसमाकीर्णं सर्व्वदोषसमन्वितम् ।

आयसङ्कापुरं तत्र दक्षिणं भीमदर्शनम् ।

रौद्रम्यतिभयाकारं सुतप्तं दुर्निरीक्षणम् ।

प्रवेशो हि ततस्तेन विहितो रविमूनुना ।

पापिष्ठानां नृशमानां क्रव्यादानां दुरात्मनाम् ।

पापानां चैव सर्व्वेषां ये चान्ये घातकारकाः ॥ ६।७।८ ।

श्रीदुस्वरमवीचीकमुच्चावचमनोक्तम् ।

गोपुरं पश्चिमं तच्च दुर्निरीक्षं समस्ततः ।

महता वज्रिजालेन समालिप्तं भयानकम् ।
 दुष्कृतीनाम्यवेशार्थं यमेन विहितं स्वयम् ॥ ८।१० ।
 तस्मिन्पुरवरे रम्ये रम्या परमशोभना ।
 सर्व्वरत्नमयी दिव्या वैवस्वतनियोजिता ।
 सभा परमसम्पन्ना धार्मिकैः सत्यवादिभिः ।
 जितक्रांधैरनुव्येष्ट वीतरागेस्तपस्विभिः* ॥ ११।१२ ।
 सा सभा धर्म्ययुक्तानां सा सभा पापकारिणाम् ।
 सा सभा सर्व्वलोकस्य शुभस्यैवाशुभस्य च ।
 कर्मणा सूचितस्याथ सा सभा धर्मसंहिता ॥ १३
 अनिर्वर्त्य यथा कर्म शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
 निर्विग्रहा निराक्षेपा धर्मज्ञा धर्मपाठकाः ॥ १४ ।
 चिन्तयन्ति च कार्याणि सर्व्वलोकहिताय ते† ।
 यथादृष्टं यथाशास्त्रं यथाकालनिवेदकाः ॥ १५ ।
 ततः सर्व्वे च तत्सर्व्वं चिन्तयन्ति सुयन्त्रिताः ।
 मनुः प्रजापतिश्चैव पाराशर्य्यो महामुनिः ॥ १६ ।
 अत्रिरीहालकिश्चैव आपस्तम्बश्च वीर्य्यवान् ।
 बृहस्पतिश्च शुक्रश्च गौतमश्च महातपाः ॥ १७ ।
 शङ्खश्च लिखितश्चैव अङ्गिरा भृगुरेव च ।
 पुलस्त्यः पुलहश्चैव ये चान्ये धर्मपाठकाः ॥ १८ ।

यमेन सहिताः सर्वे चिन्तयन्ति प्रतिक्रियाम् ।
 सर्वे च कामप्रचुरा ये दिव्या ये च मानुषाः ॥ १९ ।
 कुण्डलाभ्यां पिनडाभ्यामङ्गदाभ्यां महातपाः ।
 भ्राजते मुकुटस्तस्य ब्रह्मदत्तो महाद्युतिः ॥ २० ।
 तेजसा वचसा चैव दुर्निरोक्षो महाबलः ।
 एकस्थमिव सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां तदा ॥ २१ ।
 तस्य पार्श्वे महादिव्या ऋषयो ब्रह्मवादिनः ।
 दीप्यमानाः स्ववपुषा वेदवेदाङ्गपारुगाः ॥ २२ ।
 दियार्थानां विचारज्ञाः सत्यधर्मपुरस्कृताः ।
 छन्दःशिक्षाविकल्पज्ञाः सर्वगास्त्वविकल्पकाः ॥ २३ ।
 निरुक्तमतिवादाय सामगाम्यर्व्वशाभिताः ।
 धातुवादाय विविधा निरुक्ताश्चैव नैगमाः ॥ २४ ।
 तत्र चैव मया दृष्टा ऋषयः पितरस्तथा ।
 भवने धर्मराजस्य प्रगायन्तः कथाः शुभाः ॥ २५ ।
 तस्य पार्श्वे मया दृष्टः कृष्णवर्णो महाहनुः ।
 उत्तमः प्रकृताकार उर्ध्वरामा निराकृतिः ॥ २६ ।
 वामबाहुय दण्डेन प्रवरेण समन्वितः ।
 विकृतास्यो मञ्जादंष्ट्रो नित्यक्रुद्धोभयानकः ॥ २७ ।
 शिष्यार्थं धर्मराजेन मन्दिष्टः स पुनः पुनः ।
 शृणोति चैव कालोऽसौ नित्ययुक्तः सनातनः ॥ २८ ।
 तथान्ये चापरे तत्र गामनेषु समाहिताः ।
 दृष्टा तत्र मया तात सर्वतन्त्रोमयी शुभा ॥ २९ ।

यमेन पूज्यमाना सा दिव्यगन्धानुलेपनैः ॥ ३० ।
 संहारः सर्वलोकानां गतीनाञ्च महागतिः ।
 अतः परं न कर्त्तव्यं साधनकथितं बुधैः ॥ ३१ ।
 विभ्यति असुरास्तत्र ऋषयश्च तपोधनाः ।
 असुराश्च सुराश्चैव योगिनश्च महोजसः ॥ ३२ ।
 नमस्कार्या च पूज्या च मोहनी सर्वसाधनी* ।
 तस्याङ्गेभ्यः समुद्गता व्याधयः क्लेशसम्भवाः ॥ ३३ ।
 अपराश्च महाघोराः व्याधयः कालनिर्मिताः ।
 पौरुषेण समायुक्ताः सर्वलोकनयायताः ॥ ३४ ।
 प्रकृत्या दुर्विनीतश्च महाक्रोधः सुदारुणः ।
 महासत्त्वो महातेजाः जरामरणवर्जितः ॥ ३५ ।
 मृत्युर्दृष्टो दुराधर्षो दिव्यगन्धानुलेपनः ।
 गायना हसनाश्चैव सर्वजीवप्रबोधकाः ॥ ३६ ।
 मृत्युना सहिता नित्यं कालघ्नाः कालसम्भवाः ।
 दिव्याभरणशोभाभिः शोभमानाः सुतेजसः ॥ ३७ ।
 सवालव्यजनच्छन्नैः† केचित्तत्र महोजसः ।
 पर्यास्तरणसंछन्नेष्वासनेषु तथा परे ॥ ३८ ।
 पूज्यमाना मया दृष्टाः केचित्तत्र महोजसः ।
 अनेकाश्च ज्वरास्तत्र‡ वेदनाश्च सुदारुणाः ॥ ३९ ।

● इत्येवमनन्तरं लक्ष्यते, परार्हेनाश्वयसेत् बहुवचनान्ता युक्ता । † सुवासक्यजन
 हरेरिति (ग) । ‡ अथाश्वे च ज्वरास्तत्रेति (ग) ।

नारीनरस्वरूपाय मया दृष्टा अनेकशः ।

कामक्रोधविचारिण्या नानारूपधराः स्त्रियः ॥ ४० ।

जीवभक्षकराः घारास्तीव्ररोषा भयानकाः ।

तामां हलहलायुधैः सर्वासाञ्च समन्ततः ॥ ४१ ।

धर्मराजसमीपे तु दारयन्ति धरामिमाम् ।

कुष्माण्डा यातुधानाश्च राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ४२ ।

एकपादा द्विपादाश्च त्रिपादा बहुपादकाः ।

एकबाहुर्द्विबाहुश्च त्रिबाहुर्वहुबाहुकः ॥ ४३ ।

शङ्खकर्णा महाकर्णा हस्तिकर्णास्तथाऽपरे ।

केचित्तु तत्र पुरुषाः सर्वगोभाविशोभिताः ॥ ४४ ।

केयूरैर्मुकुटैश्चान्ये चित्रैरङ्गैस्तथाऽपरे ।

स्त्रग्विणो बहुपादाश्च सर्वभरणभूषिताः ॥ ४५ ।

सकुठाराः सकुहिलाः सचक्राः शूलपाणयः ।

सशक्तिर्तोमराः केचित्सधनुष्का दुरासदाः ॥ ४६ ।

अमिहस्तास्तथा चान्ये तथा मुद्रपरायणाः ।

सज्जिता दधिहस्ताश्च गन्धहस्ता ह्यनेकशः ॥ ४७ ।

विचित्रभञ्जहस्ताश्च वस्त्रहस्तास्तथैव च ।

धूपान् प्रगृह्णन् विविधान्वासान्सि शुभदर्शनाः ॥ ४८ ।

गिरिकाय महागोभा यानानि विविधानि च ।

वाजिकुञ्जरयुक्तानि हंसयुक्तानि चापरे ॥ ४९ ।

शरभे ऋषभेयापि हस्तिभिर्य सुदर्शनैः ।
 मयूरैः सारसैश्चैव चक्रवाकैश्च वाजिभिः ॥ ५० ।
 एवंरूपा मया दृष्टास्तत्र चान्ये भयानकाः ।
 उज्ज्वला मलिनाश्चैव जीर्णवस्त्रा नवांशुकाः ॥ ५१ ।
 सुमनाभिमना मूका मारकाः शतमारकाः ।
 समाज्जरी काचवर्णा कृष्णा चैव कलिस्तथा ॥ ५२ ।
 धर्महस्ता यशहस्ताः कीर्तिहस्तास्तथापरे ।
 एते पुरोगमास्तत्र कृतान्तस्य महात्मनः ॥ ५३ ।
 यद्येतानि यजेद्दिवा नास्ति तस्य पराभवः ।
 नमस्कार्यार्थाय पूज्याय आपन्नेन हि नित्यशः ।
 परितुष्य कृता नित्यं विहिताः सार्वलौकिकाः ॥ ५४ ।

इति ब्राह्मपुराणे संसारचक्रे कृतान्तकालमृत्पुकिडवरवर्चसो

नाम अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वर्त्तमानः सभामध्ये राजा प्रेतपुराधिपः ।
 मामेकमृषभं तत्र दर्शनञ्च ददौ यमः ॥ १ ।

याघातयेान मे पूजा कार्येण विधिनाऽकरोत् ।

आसनं पाद्यमर्घ्यञ्च वेददृष्टेन कर्मणा ॥ २ ।

अन्नवीज पुनर्हृष्टो आस्यताञ्च वरामने ।

काञ्चने कुशसंच्छन्ने दिव्यपर्णापर्णाभित ॥ ३ ।

तस्य वक्तं महारीदं नित्यमेव भयानकम् ।

पश्यतस्तस्य मां विप्रास्ततः सौम्यतरं वभौ ॥ ४ ।

लोहितं तस्य वै नेत्रे जल्पतश्च पुनः पुनः ।

पद्मपत्रनिभे चैव जज्ञात मम सौहृदात् ॥ ५ ।

जातोऽहं तस्य भावेन भावितश्च पुनः पुनः ॥ ६ ।

प्रदृष्टमानसो जातो विश्वासश्च परङ्गतः ॥ ६ ।

तस्य प्रीतिकरं सद्यः सर्वदोषविनाशनम् ॥ ७ ।

कामदश्च यशोदश्च देवतैश्चापि पूजितम् ॥ ७ ।

कालवृद्धिकरं स्तोत्रं क्षिप्रं तत्र उदीरयन् ।

येन प्रीतो महार्तजा यमः परमधार्मिकः ॥ ८ ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

त्वं धाता च विधाता च शक्तिश्चैव हि दृश्यते ।

पितॄणां परमो देवयतुष्याद् नमोऽस्तु ते ॥ ९ ।

कालञ्च कृतञ्च सत्यवादी दृढव्रतः ।

प्रेतनाथ महाभाग धर्मराज नमोऽस्तु ते ॥ १० ।

कर्म कारयिता चैवः भूतभव्यभवत्प्रभो ।

• एतदहं (ग) पुनर्हृष्टो नास्ति । + तस्य प्रीतिरमो दृष्टः सर्वदोषविनाशन इति

(क), (ख) । † कर्म कारयिता चेति (ग) ।

पावकोमोहनयैव सङ्क्षेपो विस्तरस्तथा ॥ ११ ।
 दण्डपाणे विरूपाक्ष पाशहस्त नमोऽस्तु ते ।
 आदित्यमहयाकार सर्वजीवहर प्रभो ॥ १२ ।
 लणवर्ण दग्धाधर्ष तैलरूप नमोऽस्तु ते ।
 मार्तण्डमह्य श्रीमन्मार्तण्डसमतेजसः ॥ १३ ।
 हृष्यकष्यवहस्त्वं हि प्रभविष्णो नमोऽस्तु ते ।
 पापहन्ता त्रती आर्ही नित्ययुक्तो महातपाः ॥ १४ ।
 एकदृग्बहुदृग्भूत्वा काल मृत्यो नमोऽस्तु ते ।
 कचिद्गण्डी कचिन्मृगण्डी कचित्कालो दुरामदः ॥ १५ ।
 कचिद्बालः कचिद्बृहः कचिद्द्रोद्रो नमोऽस्तु ते ।
 त्वया विराजितो लोकः ग्रामितो धर्महेतुना ॥ १६ ।
 प्रत्यक्षं दृश्यते देव त्वद्भिना न च सिध्यति ।
 देवानां परमो देवस्तपसां परमन्तपः ॥ १७ ।
 जपानां परमं जाप्यं त्वत्तन्त्रान्यो न दृश्यते ।
 ऋषयो वा तथा क्रुधा हतबन्धुसुहृज्जनाः ॥ १८ ।
 पतिव्रतास्तु या नार्यो दुःखितास्तपसि स्थिताः ।
 न त्वं शक्त इह स्थानात्पातनाय कदाचन ॥ १९ ।
 तस्मात्त्वं सर्वदेवेषु एको धर्मभृतां वरः ।
 कृतज्ञः सत्यवादी च सर्वभूतहिते रतः ॥ २० ।

वैशम्पायन उवाच ।

एवं श्रुत्वा स्तवं दिव्यमृषिपुत्रेण भाषितम् ।
परितुष्टस्तदा धर्मो श्रीहालकसुतम्प्रति ॥ २१ ।

यम उवाच ।

परितुष्टोऽस्मि भद्रस्ते माधुर्येण तवानघ ।
याथातथ्येन वाक्येन ब्रूहि किं करवाणि ते ॥ २२ ।
वरं वरय भद्रस्ते यं वरङ्गाङ्गसेः द्विज ।
शुभं वा श्रेयसा युक्तं जीवितं वाप्यनामयम् ॥ २३ ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

नेच्छाम्यहं महाभाग मृत्युं वा जीवितमभो ।
यदि त्वं वरदो राजन् सर्व्वभूतहिते रतः ॥ २४ ।
द्रष्टुमिच्छाम्यहं देव तव देशं यथातथम् ।
पापानाञ्च शुभानाञ्च या गतिस्त्विह दृश्यते ॥ २५ ।
सर्व्वं दर्शय मे राजन् यदि त्वं वरदो मम ।
चित्रगुप्तञ्च तं राजन् कार्य्यार्थं तव चिन्तकम् ॥ २६ ।
दर्शयस्व महाभाग सर्व्वलोकस्य चिन्तक ।
यथा कर्मविशेषाणां दर्शनार्थं कुरुति सः ॥ २७ ।
एवमुक्त्वा महतेजाः हारस्यं संदिदेश ह ।
चित्रगुप्तमकागन्तु नय विप्रं सुयन्त्रितम् ॥ २८ ।
वक्तव्यञ्च महाबाहुरस्मिन्विप्रे यथातथम् ।

प्राप्तकालश्च युक्तश्च तत्सर्वं वक्तुमर्हमि ॥ २८ ।

ततोऽहं त्वरितो नीतस्तेन दृतेन दर्शितः ।

प्राप्तश्च परया प्रीत्या चित्रगुप्तनिवेशनम् ॥ २९ ।

प्रत्युत्थितश्च मां दृष्ट्वा चिन्तयित्वा तु तत्त्वतः ।

स्वागतं मुनिगार्हूलं यथेष्टं परिगम्यताम् ॥ ३० ।

एवं सम्भाष्य मां वीरः स्वान् भृत्यान् सन्दिदेश ह ।

कृताञ्जलिपुटान् सर्वान् प्रांरूपान् भयानकान् ॥ ३१ ।

चित्रगुप्त उवाच ।

भो भो शृणुत मे दूता मम चित्तानुवर्त्तकाः ।

भक्तिमन्तो दुराधर्षा नित्यं व्रतपरायणाः ॥ ३२ ।

अयं विप्रो मयादिष्टः प्रेतावासं गमिष्यति ।

अस्य रक्षा च गुप्तिश्च भवद्भिः क्रियतामिति ॥ ३३ ।

नैव दुःखेन खेदः स्यान्न चोन्नेन च शीततः ।

बुभुक्षापि तृषा वापि एष आज्ञापयामि वः ॥ ३४ ।

एवं दत्तवरो विप्रो गुरुचित्तानुचिन्तकः ।

सर्वभूतदयावांश्च द्रव्यवांश्च स वै हिजः ॥ ३५ ।

यथाकाममयं पश्येद्वर्णराजपुरोत्तमम् ।

एवमुक्त्वा महातेजा गच्छ गच्छेति चाब्रवीत् ॥ ३६ ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

सन्दिष्टाश्च ततो दूताश्चित्रगुप्तेन धीमता ।

धावन्तस्त्वरमाणाम् गृह्णन्तो घ्नन्त एव च ॥ ३७ ।

बन्धयन्ति महाकाया निर्दहन्ति महाबलाः ।

पाटयन्ति प्रहारैश्च ताडयन्ति पुनः पुनः ॥ ३८ ।

वेणुयष्टिप्रहारैश्च प्रहरन्ति ततोऽधिकैः ।

भग्ना भिन्ना विभिन्नाश्च तथा भग्नशिरोधराः ॥ ४० ।

रुदन्ति करुणहोरं चातारं नाप्नुवन्ति ते ।

नरकेऽपि तथा पूर्णं अगाधं तमसावृतं ॥ ४१ ।

केचिच्च तेषु पच्यन्ते दह्यन्ते पावकैश्चनम् ।

तैलपाकं तथा केचित्केचित्क्षारेण सर्पिषा ॥ ४२ ।

पतन्ति ते दुरात्मानस्तत्र तत्र च कुर्मभिः ।

यातनाभिर्दृश्यमाना घोराभिय ततस्ततः ॥ ४३ ।

केचिद्यन्त्रमुपारोप्य सम्पीड्यन्ते तिला इव ।

तेषां सम्पीड्यमानानां शोणितं स्रवते बहु ॥ ४४ ।

ततो वैतरणी घोरा सम्भूता निम्नगा तथा ।

सफेनसलिलावर्त्ता दुस्तरा पापकर्म्मिणाम् ॥ ४५ ।

अथान्ये शूल आरोप्य दूताः पादेषु गृह्य वै ।

वैतरण्यां सुघोरायाम्बुचिपन्ति सहस्रशः ॥ ४६ ।

नानुगो रुधिरं तत्र फेनमालाममाकलाः ।

दगन्ति सर्पास्तांस्तत्र प्राणिनस्तु सहस्रशः ॥ ४७ ।

अनुत्तार्य तदा तस्या उच्छ्रिता विकृतावशाः ।

आवर्त्तादूर्ध्वं यथैव उत्तिष्ठन्ति सहस्रशः ॥ ४८ ।

तत्र शुष्यन्ति ते पापाः सर्व्वदोषसमन्विताः ।

मज्जन्तश्च यमन्तश्च चातारं नाप्नुवन्ति ते ॥ ४९ ।

अथान्ये बहवस्तत्र बहुभियापि दूतकैः ।

कूटगाल्मलिमारोप्य लोहकण्टकसंवृताम् ॥ ५० ॥
 असिगतिप्रहारेण ताडयन्ति पुनः पुनः ।
 तत्र शाखासु घोरसु मया दृष्टाः सहस्रगः ॥ ५१ ॥
 कुष्माण्डा यातुधानाश्च लम्बमाना भयानकाः ।
 अतिक्रम्य च ते स्कन्धास्तीक्ष्णकण्टकमङ्गलाः ॥ ५२ ॥
 वेदनात्तस्मिन् वेगेन शीघ्रं शाखान्पारुहन् ।
 तत्र ते निहता घोरा राक्षसाः पिगिताशनाः ॥ ५३ ॥
 आरुढगात्राणि घ्नन्ति निःशङ्कं तमसावृतम् ।
 संक्रामय सुखादन्ति गालायाद्विविधगम् ॥ ५४ ॥
 यथा च कुक्कुटं खादेत्कश्चिन्म्लेच्छं निराकृतिः ।
 तथा कटकटाग्रदन्तस्मिन्वृत्ते मया श्रुतः ॥ ५५ ॥
 पक्षमात्रफलं यद्वनरः खादेद्यथा वने ।
 एवं ते सुखतः कृत्वा महावक्त्रा दुरासदाः ॥ ५६ ॥
 चूषयित्वा तु तान् सर्वांस्ते च तस्मिन्नगोत्तमे ।
 विसृजन्ति क्षितिं यावदस्थिभूतावरांस्तथा ॥ ५७ ॥
 ततो जवेन संयुक्ता वनस्यायूषिताः पुनः ।
 आविष्टानि च कर्माणि पुनः शीघ्रमकामयन् ॥ ५८ ॥
 अधस्तात् पुनस्तत्र पश्यन्तः पापकर्म्मिणः ।
 बहुसंख्येषु पापेषु दारुणेषु सुदुःखिताः ॥ ५९ ॥
 विधानं पाहि चैवेति वदन्तः परुषं वचः ॥

यमदूता निरामर्षाः सूदयन्ति पुनः पुनः ॥ ६० ।

पापानवर्षैः कंचित्तु पांशुवर्षेण विद्रुताः ।

प्रविशन्ति नगच्छायां ततस्ते प्रञ्चलन्ति तु ॥ ६१ ।

द्रवन्ति च पुनस्तत्र दूतैसापि दृढं हताः ।

भुवनेषु च घोरिषु पच्यन्ते ते दृढाग्निना ॥ ६२ ।

वारिपूर्णं ततः कुम्भं शीतलञ्च जलं पुनः ।

दीयतां दीयताञ्चेति ब्रुवत नः प्रसीदथ ॥ ६३ ।

ततः पानीयरूपेण जलं तमन्तु दीयते ।

तन दग्धाश्च आर्त्ताश्च क्रीडन्त्यश्च परस्परम् ॥ ६४ ।

आलिङ्ग्यालिङ्ग्य दुःखात्ताः कंचित्तत्र पतन्ति वै ।

तथान्ये क्षुधितास्तत्र हाहाभूतमचेतसः ॥ ६५ ।

अन्नानाञ्च सुमिश्रानां भक्ष्याणाञ्च विशेषतः ।

पश्यन्ति राशिं तत्रस्थां सुगन्धां पर्व्वतोपमाम् ॥ ६६ ।

दधिक्षीररसाद्यैव कृशरान्पायसं तथा ।

मधुमाधवपूर्णानि सुरामैरेयकस्य च ॥ ६७ ।

माध्वीकस्य च पानस्य सीधार्जातिरसस्य च ।

पानानि चैव दिव्यानि शीतलानि सुगन्धि च ॥ ६८ ।

गौरसस्य च दानानि भाजनानि च नित्यशः ।

तपोऽर्जितानि दिव्यानि तिष्ठन्ति सुकृतात्मनाम् ॥ ६९ ।

माध्यानि धूपङ्गन्धाश्च नानारससमायुताः ।

मनोहराश्च कान्ताश्च भूमिस्थाश्च सहस्रशः ॥ ७० ।

भोजनेषु च सर्व्वेषु स्त्रियः कान्ता मनोहराः ।

गृहीतकुम्भमणिकाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ ७१ ।
 फलानि कुण्डहस्ताश्च पाचहस्तास्तथापराः ।
 सुमनःपाद्यहस्ताश्च अदीनाः परमाङ्गनाः ॥ ७२ ।
 अन्नदानरताश्चैव भोजयन्ति सहस्रयः ।
 नूपुरोज्ज्वलपादाश्च तिष्ठन्ति च मनोहराः ॥ ७३ ।
 उपस्थाप्य महायोग्यमत्र काले च योषितः ।
 ब्रुवन्ति सर्वास्ताश्चैव तस्यां तस्य च दक्षिणाः ॥ ७४ ।
 निघ्नन्त्यश्च हसन्त्यश्च दत्ता निष्ठुरवादिनः ।
 भो भो कृतघ्ना लुब्धाश्च परदारभिमर्षकाः ॥ ७५ ।
 पापाशयाⁿ निष्कृतिकाः सर्वदानविवर्जिताः ।
 परापवादनिरताः पापैर्बहुकथानकाः ॥ ७६ ।
 निर्लज्जा गृहका देया याचितुं मनसा हि ताः ।
 सुलभानि न दत्तानि विभवे सति लौकिके ॥ ७७ ।
 पानीयमथ काष्ठानि यद्यन्नं सुखमागतम् ।
 तेन वध्या भवन्ती वै यातनाभिरनेकशः ॥ ७८ ।
 कर्मणाश्च चयो जातः संसारे यदि पश्यथ[†] ।
 विमुक्ता इहलोकात्तु जनिष्यथः सुदुर्गताः ॥ ७९ ।
 कुलेषु सुदरिद्रेषु सञ्जाताः पापकर्मिणः ।
 पापैरनुगता घोरैर्मानुषं लोकमाश्रिताः ॥ ८० ।
 वृत्तस्था भुञ्जते होमांश्चातुर्वर्ण्यान्विशेषतः ।

ⁿ पापाः प्रठा कृति (न) ।   [†] यदि पश्यथे इति साधु ।   [‡] परलोपदमार्चम् ।

ततः सत्यरताः शान्ता दयावन्तः सुधार्मिकाः ॥ ८१ ।
 इह विश्राम्य ते धीराः किञ्चित्कालं सङ्गानुगाः ।
 गच्छन्ति परमं स्थानं पृथिव्यां वा महत्कुले ॥ ८२ ।
 बहुसुन्दरनारीके समृद्धे सुसमाहितः* ।
 अजायन्त तथा ज्ञान्ताः प्राप्स्यन्ति परमाङ्गतिम् ॥ ८३

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे समारचक्यातनानां स्वरूपवर्णनी

नाम षष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

तस्मिन् क्षितितलं सर्व्वमायमैः कण्टकैश्चितम् ।
 प्रभवन्ति पुनः केचिद्विषमं तमसाश्रितम् ॥ १ ।
 अथान्ये क्षिप्रपादाम् क्षिप्रपाणिशिराधराः ।
 पापाचारास्तथा देगादुपसर्पत मा विरम् ॥ २ ।
 ये तु धर्मरता दान्ता वपुष्मन्ता यथा गृहे ।
 परिपान्ति क्षितिं सर्व्वं पात्यन्ते पापकारिणः ॥ ३ ।
 याचमानाः स्त्रिता नित्यं सुगीतैस्तोयभोजनैः ।
 स्त्रियः श्रीरूपसङ्गायाः सुकुमाराः सुभोजनाः ॥ ४ ।

कृत्वा पूजां परां तत्र प्रतीक्षन्ते परं जनम् ।
 अग्नितप्ते सुधारे च निक्षिप्यन्ते शिलातले ॥ ५ ।
 आलांके च प्रदर्शयन्ते* वृक्षाश्च भुवनानि च ।
 आयान्ति दद्यमानेषु पृष्ठपादोदरेषु च ॥ ६ ।
 तत्र गत्वा तु ते दूताः प्रविशन्ति सुदारुणाः ।
 क्लिश्यन्ति बहवस्त्रत्र चातारं नाप्नुवन्ति ते ॥ ७ ।
 अथान्ये तु श्वभिर्घोरैरापादतलमस्तकम् ।
 भक्ष्यमाणा रुदन्त्यः क्रोगन्त्यः पुनः पुनः ॥ ८ ।
 अथान्ये तु महारुपा महादंष्ट्रा भयानकाः ।
 सूचीमुखकृताः पापाः क्षुधितास्तृषितास्तथा ॥ ९ ।
 अन्नानि दीयमानानि भक्ष्याणि विविधानि च ।
 भोज्यानि लेह्यचोष्याणि यैर्निषिद्धं दुरात्मभिः ॥ १० ।
 असौ सारमयीः नारी वज्रितमा सुदारुणाः ॥
 आलिङ्गति नरं तत्र धावन्तं चानुधावति ॥ ११ ।
 धावन्तं चानुधावन्ती इदं वचनमब्रवीत् ।
 अहं ते भगिनी पाप अहं भार्या सुतस्य ते ।
 मातृष्वसा ते दुर्बुधे मातुलानी पित्रष्वसा ॥ १२ ।
 गुरुभार्या मित्रभार्या भ्रातृभार्या नृपस्य च ।
 श्रौत्रियाणां द्विजातीनां जायाम् धर्षितास्त्वयाऽ ॥ १३ ।

• प्रदर्शयन्ते इति (ग) । । असौ सारमयीति सार्वत्रिकः पाठः. अयःसारमयीति
 न सत्यम् । । वज्रितमिति (क) ख । ॥ श्रौत्रियाणां द्विजातीनां जायाम् धर्षिता-
 स्त्वयिति (ग) । •

मोक्षसे न हि पापास्त्वं रसातलगतो यथा ।
 किम्प्रधावसि निर्लज्ज व्यसनैर्घोषपादितः ॥ १४ ।
 वधिष्येऽहं ध्रुवं पाप यथा कर्म त्वया कृतम् ।
 एवं वै बोधयन्तीह श्रावयन्ति पुनः पुनः ॥ १५ ।
 अभिद्रवन्ति तं पापं घोररूपा भयानकाः ।
 शानिनाञ्च सहस्रेषु जातं जातं तथा स्त्रियः ॥ १६ ।
 अनुपीड्य दुरात्मानं धर्षयन्ति सुदारुणम् ।
 हृषली बहुलैर्दुःखैः किं क्रन्दसि पुनः पुनः ॥ १७ ।
 किं क्रन्दसि सुदुर्बुद्धे परिष्वक्तः स्वयं मया ।
 दग्धा त्वं मया पाप नोयमानः पुनः पुनः ॥ १८ ।
 अञ्जलिं वापि कुर्वाणो याचमानो न लज्जसे ।
 न मोक्ष्यसे मया पाप कुतो गच्छसि मूढ वै ॥ १९ ।
 यत्र यत्र प्रयासि त्वमिति गत्वा यमालये ।
 तत्र तत्रैव पाप त्वां न त्यज्येऽपारदारिकम् ॥ २० ।
 लोहयष्टिप्रहारैश्च ताडयन्ति पुनः पुनः ।
 गोपाला इव दण्डेन कालयन्ती मुहुर्मुहुः ॥ २१ ।
 व्याघ्रसिंहशृगालैश्च तथा गर्हभराक्षसैः ।
 भक्ष्यन्ते श्वापदैरन्यैः श्वभिः काकैस्तथाऽपरेऽपि ॥ २२ ।
 असितालवनं तव धूमज्वालासमाकुलम् ।
 दावाग्निसदृशाकारं प्रदीप्तं सर्व्वतोऽर्चिषा ॥ २३ ।

तत्र क्षिप्वा ततः पापं यमदूतैः सुदारुणैः ।
 दह्यमानाः सुतप्तांश्च संश्रयन्ते द्रुमान् पुनः ॥ २४ ।
 असिपत्रैस्ततो वृक्षान्छिन्दन्ति बहुगो नरान् ।
 तत्र क्षिप्वाश्च, दग्धाश्च हन्यमानाश्च सर्व्वयः ॥ २५ ।
 विष्टृष्टा विकृताश्चैव दह्यमाना नदन्ति ते ।
 असितालवनहारि ये तिष्ठन्ति महारथाः ॥ २६ ।
 पापकर्मसमायुक्तांस्तर्ज्जयन्ति सुदारुणाः ।
 भो भो पापसमाचारा धर्ममेतुविनाशकाः ॥ २७ ।
 अतो निमित्तं पापिष्ठा यातनाभिः सहस्रयः ।
 अनुभूयेह तत्सर्व्वं मानुष्यं यदि यास्यथ ॥ २८ ।
 कुलेषु सुदरिद्राणां गर्भवासेन पीडिताः ।
 भांगैश्च पीडिताः नित्यं उत्पत्स्यथ सुदुर्गताः ॥ २९ ।
 अग्निज्वालानिभास्तत्र अग्निस्पर्शा महारवाः ।
 पक्षिणश्चायसैस्तुण्डैर्व्याघ्राश्चैव सुदारुणाः ॥ ३० ।
 तत्र घोरा बहुविधाः क्रव्यादाः श्वादयस्तथा ।
 खादन्ति रुषितास्तत्र बहवो हिंसका नरान् ॥ ३१ ।
 ऋक्षद्वीपिसमाकीर्णे बहुकोटिपिपीलके ।
 असितालवने विप्रा बहुदुःखसमाकुले ॥ ३२ ।
 तत्र क्षिप्ता मया दृष्टा यमदूतैर्महाबलैः ।
 असिपत्रसुभग्नाङ्गाः शूललग्नास्तथाऽपरे ॥ ३३ ।

तथाऽपरो महादेशो नानारूपो भयानकः ।
 पुष्करिण्यश्च वाप्यश्च कदा नद्यस्तथैव च ॥ ३४ ।
 तडागानि च कूपाश्च रुधिरस्य सहस्रशः ।
 पूतिमांसकमीणाश्च अमेध्यस्य तथैव च ॥ ३५ ।
 अन्यानि च मया तत्र दृष्टानि मुनिसत्तमाः ।
 तत्र क्लिश्यन्ति ते पापास्तस्मिन्मध्ये सहस्रशः ॥ ३६ ।
 जिघ्रन्त्यश्च तथा गन्धं मज्जन्त्यश्च सहस्रशः ।
 अस्थिपापाणवर्षांश्च रुधिरस्य बलाहकाः ॥ ३७ ।
 अश्ववर्षाश्च ते घोराः पातयन्ति सहस्रशः ।*
 धावतां प्रवताञ्चैव हा हताऽस्मीति भाषिणाम् ॥ ३८ ।
 प्राहतानां पुनः शब्दो बध्यताञ्च सुदारुणः ।
 क्रन्दताङ्गरुणान्मिश्रं दिशोऽपूर्यन्त सर्वशः ॥ ३९ ।
 कचिद्बडः कचिद्रुडः कचिद्दिडः सुदारुणैः ।
 कचित्स्यूलेस्तथावह उड्डयश्च कचित्तथा ॥ ४० ।
 हाहा भयानकांमिश्रः शब्दोऽश्रूयत दारुणः ।
 अपश्यम्पुनरन्यत्र यत्स्मृत्वा चाद्विजन्तरः ॥ ४१ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे यातनाम्बरूपवर्णनो नाम

नवमोऽधिकशततमोऽध्यायः ।

* (ख) पुलकेऽव पादकममेदो लल्यते । (ग) पुलके धावतामिवाद्यहं जिघ्र
 सेत्यादितः परमेव दृश्यते ।

द्विधततमोऽध्यायः ।

कृपिपुत्र उवाच ।

तप्तश्चैव महातप्तं महारौरवरौरवी ।

सप्ततालद्य नरको नरकः कालसूत्रकः ॥ १ ।

अश्वकारद्य नरको अश्वकारपरस्तथा ।

अष्टात्रिंशं तु नरकाः पच्यन्ते यत्र पापिनः ॥ २ ।

प्रथमे प्रथमं विद्याद्वितीये द्विगुणं तथा ।

तृतीये त्रिगुणं विद्याच्चतुर्थे तु चतुर्गुणम् ॥ ३ ।

पञ्चमे तु गुणाः पञ्च षष्ठे षड्गुणमुच्यते ।

सप्तमे तु गुणाः सप्त अष्टमेऽष्टविधा गुणाः ॥ ४ ।

अहोरात्रेण चाध्वानं प्रेता गच्छन्ति तत्पुरम् ।

दुःखितानां ततो दुःखं दुःखाद्दुःखतरं ततः ॥ ५ ।

दुःखमेवात्र हि सुखं दुःखैर्दुःखं विवध्यते* ।

उपायस्तत्र नैवास्ति येन स्वल्पं सुखमभवेत् ॥ ६ ।

मुच्यते च मृतस्तत्र मारकास्तत्र दुर्लभाः ।

शब्दे स्पर्शे तथा रूपे रसे गन्धे तु पञ्चमे ॥ ७ ।

न सुखं तत्र तस्यास्ति किञ्चिदेवात्र विद्यते ।

शारीरैर्मनसैश्चैव दुःखैर्दुःखान्तगामिभिः ॥ ८ ।

आयसैः कण्टकैस्तीक्ष्णैस्तप्तैस्तमाहता मही ।

अन्तरीक्षं खगानीकैरग्निजिह्वैः समावृतम् ॥ ८ ।
 अतीव च बुभुक्षा च पिपासा चाप्यतीव हि ।
 उष्णमत्युष्णमेवात्र ग्रीतलक्षातिग्रीतलम् ॥ ९ ।
 पातुकामश्च पानीयं राक्षसैर्नीयते सरः* ।
 हंससारससङ्कोर्णं पद्मोत्पलविभूषितम् ॥ १० ।
 पातुकामश्च पानीयं सहसा तत्र धावति ।
 सलिलं प्रक्षते चैव तत्र तप्ततरं तथा ॥ ११ ।
 ततः पक्कानि मांसानि राक्षसैः परिणीयते ।
 चारोदकेऽपि च तथा क्षिप्यतेऽत्र महाङ्गदे† ॥ १२ ।
 तत्र चैव ऋते नैका मत्स्याः खादन्ति सर्वशः ।
 ततः कालावमाने तु कथञ्चित्प्रपलायिनः ॥ १३ ।
 किञ्चिदन्तरमागम्य वेदनार्थाः पतन्ति हि ।
 यातनार्थं पुनस्तत्र मांसञ्चैवोपजायते ॥ १४ ।
 शिरस्येवोपविष्टस्य प्रस्थितस्य प्रधावतः ।
 तस्यान्तार्यामवस्थायां दुःखमभवति दारुणम् ॥ १५ ।
 करीषगर्त्तस्तत्रैव कुम्भीपाकः सुदारुणः ।
 पद्मपत्रालतिस्तस्य पेशी तत्र शरीरज ॥ १६ ।
 पाटयन्ति‡ सुमार्गेण राक्षसाः करपत्रिकाः ।
 निपीड्य दग्नैराशं भीमनादाः सुरोषिताः ॥ १७ ।
 असिपत्रवनञ्चात्र गृह्णाटकवनं तथा ।

तत्र मृगाटकाद्यैव तप्तबालुकमिश्रिताः ॥ १८ ।
 दह्यन्ते छिद्यन्ते चैव विध्वन्ते भिद्यन्ते तथा ।
 पाय्यन्ते पीयन्ते चैव कृष्यन्ते च विग्रस्यन्ते ॥ २० ।
 श्यामाश्च शबलाश्चैव श्वानस्तेऽत्र दुरासदाः ।
 खादन्ति च सुसंरम्भाः सर्पवृद्धिकसन्निभैः ॥ २१ ।
 कण्टकैः प्रतिकूलैश्च तत्रान्या कूटगाल्मलिः ।
 कर्षन्ति तत्र वै वेनं यावदस्यावशेषितः ॥ २२ ।
 यद्दुःखं तस्य दुर्बुद्धेः प्रतिकूलञ्च तस्य यत् ।
 तत्तदात्पद्यते शीघ्रं यातनार्थाय यत्नतः ॥ २३ ।
 शीतकामस्य वै चाणमुष्णकामस्य शीतलम् ।
 सुखकामस्य वै दुःखं सुखं नैवाऽत्र विद्यते ॥ २४ ।
 छिन्नाश्च शतधाप्येवं ह्यनिग्रन्तैः सहस्रशः ।
 छिन्नाङ्गाः सर्व्वगात्रेषु सर्व्वमेव स विन्दति ॥ २५ ।
 सलिलञ्च नदीहोरां व्यालाकीर्णां भयानकाम् ।
 तां चैवोत्तार्य्यतेऽप्रेता यां दृष्ट्वैव भयं भवेत् ॥ २६ ।
 करभबालुका नाम शतयोजनमायता ।
 अग्निज्वालासमा घोरा यथा येन स गच्छति ॥ २७ ।
 ततो वैतरणी नाम चारोदा तु महानदी ।
 योजनानि तु पञ्चाशदधस्तात्पञ्चयोजनम् ॥ २८ ।
 अगाधपङ्खा वै तत्र चर्ममांसास्त्रिभेदना ।
 तत्र कर्कटका घोरा वज्रदंष्ट्रा विग्रन्ति ताम् ॥ २९ ।

उलूकाय धनुर्मात्रा वज्रजिह्वास्थिभेदनाः ।
 महाभिषा महाक्रोधा दुर्विषयाः सुदारुणाः ॥ ३० ।
 समुत्तीर्य त कच्छेण तस्माद्योजनकर्हमात् ।
 वसत्यत्र धरे केचिच्छून्यागारे निराश्रये ॥ ३१ ।
 यत्र वै मृपिकगणा भक्षयन्ति क्षुनेकगः ।
 मृपिकैर्जग्धगात्रम् अस्थिमात्रावगेषितः ॥ ३२ ।
 प्रभाते वायुना स्मृतः पुनर्मांसं स विन्दति ।
 शून्यागारप्रवेशात्तु गच्छती नातिकूलनः ॥ ३३ ।
 सहकारवनं नाम रोद्रा । यत्र च पत्निणः ।
 निस्त्वगस्थिम् क्रियते निर्मांसयेव मानवः ॥ ३४ ।
 निःशिराजालकश्चैव निरन्तिश्रवणस्तथा ।
 वटवृक्षो नातिदूरे दक्षिणे तु त्रियोजनम् ॥ ३५ ।
 सन्ध्याभ्र इव चाभाति प्रदीप्तो नित्यमेव तु ।
 दशयोजनविस्तीर्णा अधः शतसमायता ॥ ३६ ।
 यमचुम्बतीति विख्याता गम्भीरा सा त्रियोजनम् ।
 नित्यं प्रज्वलिता सा तु नित्यं धूमाश्रकारिता ॥ ३७ ।
 तत्र प्रेतसहस्राणि प्रयुतान्यव्युदानि च ।
 प्रक्षिप्यन्ते त्वहोरात्रं राक्षसैर्यमकिङ्करीः ॥ ३८ ।
 मासमेकं वसत्यन्ये तस्यां चुम्ब्यां परिभ्रमन् ।
 ततः यकुनिका नाम वसामेदीवहा नदी ॥ ३९ ।

* (ख) पुलके एतच्छब्दं परवर्तिनः पट् पादाच्च न सन्ति । । चमरा यत्र ।
 इति ग ।

चुम्बीकुक्षौ तु विश्रान्ता वेगिनी वहते तु सा ।
 तां समुत्तीर्य कृच्छ्रेण यातनाः समकाः पुनः ॥ ४० ।
 एकैकं दुस्तरङ्गारं यथापूर्वं यथाक्रमात् ।
 अनुभुङ्क्ते स कृच्छ्रेण दुष्कृती तीव्रवेदनाः ॥ ४१ ।
 दग्धं तच्च लताः शूनाः कुम्भीपाकाम्नयोदग्ध ।
 याति पापमहोरात्रं तस्मिन्वियमितेन तु ॥ ४२ ।
 राक्षसेनिरनुक्रोशैर्देनिरीक्षैस्ततस्ततः ।
 अङ्गारेषु विधूमेषु शूलप्रातम् पच्यते ॥ ४३ ।
 शुष्कोदपाने धूमे च अधःशीर्षेऽवलम्बते ।
 ज्वाल्यते तीक्ष्णतैले तु कटाक्षां स तु पच्यते ॥ ४४ ।
 करीषगर्तं स पुनः पच्यते मेदवह्निना ।
 एकैकस्मिन्दगाहश्च शूलादिषु स पच्यते ॥ ४५ ।
 यातनाः समकास्तस्य निष्क्रान्तस्य त्रियोजने ।
 यतो यमनदी नाम तप्तचपुजलोन्मिषी ॥ ४६ ।
 समुत्तीर्य तु कृच्छ्रेण दह्यमानस्त्वचेतनः ।
 ततो मुहूर्तं विश्रान्तः किञ्चिदन्तरमागतः ॥ ४७ ।
 दीर्घिकां मोक्षते कान्तां शीतोदां शीतकाननाम् ।
 सर्वकामान्स लभते भगिनी सा यमस्य तु ॥ ४८ ।
 भक्ष्यभोज्यश्च सर्वैस्तु पापिभिस्तत्र लभ्यते ।
 स सर्वं विक्रमत्यत्र चिराच्चमुषितोऽपि च ॥ ४९ ।
 ततो शूलग्रही नाम पर्वतः शतयोजनः ।
 निराश्रयः स सत्वानामेकपाषाण एव च ॥ ५० ।

तत्र वर्षति पर्जन्यस्तत्र तप्तजलं सदा ।
 तत्र कृच्छ्रेण तरति अहोरात्रेषु मानवः ॥ ५१ ।
 शृङ्गारकवनं नाम तत्र पश्यन्ति शादलम् ।
 नीलमक्षिकदंशैश्च सुव्यासं तदनं महत् ॥ ५२ ।
 यैस्तु स्पृष्टश्च दृष्टश्च कृमिरूपश्च जायते ।
 प्रेतो वर्षति मांसासृगस्मात्कृच्छ्रात्तु निर्गतः ॥ ५३ ।
 ततोऽन्यन्नभते चैव यातनार्थम्यत्नतः ।
 ततः पश्यति पुत्रांस्तु महद्दुःखं सुद्वारुणम् ॥ ५४ ।
 मातरं पितरश्चैव पुत्रान्दारांस्तथा प्रियान् ।
 पुरस्तादभ्यमानं स क्रन्दमानमचेतनम् ॥ ५५ ।
 हा पुत्र चाहि चाहोति क्रन्दमानस्ततस्ततः ।
 सगुहैर्मृद्वरेदण्डैर्जीर्णभिर्वणुभिस्तथा ॥ ५६ ।
 मृष्टिभिश्च कशाभिश्च व्यालेरहगतैरपि ।
 तद्वदा तादृशं दुःखं ततो मां हं स गच्छति ॥ ५७ ।
 एवमेवात्मकशरीणि पर्यायेण पुनः पुनः ।
 प्राप्नुवन्तीह तेऽप्येव नरा द्यूतकारिणः ॥ ५८ ।
 पातकानि च चत्वारि समाचारिण्य पञ्चमम् ।
 कृत्वा तानि नरा यान्ति तं देवं पापकारिणः ॥ ५९ ।
 तमादिपु च सर्वेषु गुणान्तरपथहतः ।
 यदा भवति स प्रेतस्तादा व्यावरतां व्रजेत् ॥ ६० ।

तदा वा स्यादरे तेषु जातस्य हि भवेन्नरः ।
 क्रमशः स भवेत्प्रेतस्तदा पशुगणेष्वपि ॥ ६१ ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
 गतः स वसति प्रेतो नरके तु पुनः पुनः ॥ ६२ ।
 ततो निवृत्तकर्मा तु खेदजः सन्भवेत्पुनः ।
 खेदजानां ततो नित्यं सर्वसंसारचक्रमात् ॥ ६३ ।
 ततश्च पक्षिणां योनिं सर्वां संसरतेऽप्युनः ।
 गां योनौ तु ततो गत्वा पुनर्मानुषतां व्रजेत् ॥ ६४ ।
 मानुषे शूद्रतां याति लब्ध्वा यदि तु तुष्यति ।
 ततो विद्यत्वङ्मयेत कर्मणाऽनेन वेष्टितः ॥ ६५ ।
 वैश्यात्क्षत्रियतां याति तस्माच्च ब्राह्मणा भवेत् ।
 ब्राह्मणत्वमपि प्राप्तः पापकर्मा दुरात्मवान् ॥ ६६ ।
 दुःशिक्षितेन मनसा आत्मद्रुहो भवेत्तदा ।
 शरीरं मानसहोरे व्यसनैरुपपादितम् ॥ ६७ ।
 उपयुक्तो नरो जातः पूर्वकर्मभिरन्वितः ।
 ज्ञेयश्च ब्रह्महा कुठी काकाश्च काश्रतालुकः ॥ ६८ ।
 सुरापः श्वावदन्तश्च पृतिगन्धश्च पापकृत् ।
 राजहा पित्रहा चैव सुरापश्चापि यो भवेत् ॥ ६९ ।
 सुवर्णहर्ता च नरो ब्रह्मघ्नेन समो हि सः ।
 कचिच्छाच विरूपाणां नराणां पापकर्षिणाम् ॥ ७० ।

यावताऽ कर्मभिस्तैस्तैस्तेषु निर्वाणवेष्मसु ।
 क्षिप्रमिच्छविशस्तानां बधिरेव समन्ततः ॥ ७१ ।
 व्याप्तं महीतलं सर्वमापगाद्यापि निर्गताः
 अजस्रं क्षिप्रमानानां क्रन्दताश्च सुदारुणम् ॥ ७२
 समुत्तस्थां महानादो हाहाकारममाकुलः ।
 बध्नतां विविधैर्बन्धैर्घातयन्त्यश्च दारुणम् ॥ ७३ ।
 लोहयटिप्रहारैश्च आयुधैश्च सुदारुणैः ।
 केदनेर्भेदनेष्टेष्टैः पाङ्गनाभिर्य सर्वगः ।
 आन्ताः कर्मकरा दूता मोहनायत्तचेतसः ॥ ७४ ।
 यदा आन्ताश्च विज्ञाय हन्तारः पापकर्मिणाम् ।
 विज्ञापयेत्तदा दूताश्चित्रगुप्तं महोजसम् ॥ ७५ ।

इति वराहपुराणे समाप्तं नमो नरकयातनाम्बरुपवर्णनां नाम ॥

। दशमस्कन्धः समाप्तः ।

एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अटपिपुत्र उवाच ।

ततस्ते सहिताः सर्वे अन्योऽन्याभिरताः सदा ।
 नानावेशधरा दूताः कृतान्मलिपुटास्तदा ॥ १ ।

दूता ऊचुः ।

वयं ग्रामाद्य जीवाद्य अन्यान्योजितुमर्हसि ।

वयमन्यत्करिष्यामः स्वामिन्कार्यं सुदुष्करम् ॥ २ ॥

अन्ये हि तावत्तत्कुर्युर्यथेष्टं तव सुव्रत ।

भगवन्परिक्रिष्टाः स्म चाहि नः परमेश्वर ॥ ३ ॥

ततो विहृत्तरक्ताक्षस्तेन वाक्येन रोषितः ।

विनिःश्वस्य यथा नागो ह्यपश्यत्सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥

अदूरे दृष्टवान् कश्चित्पुरुषं स ज्ञानाकृतिम् ।

स तु वेगेन सम्प्राप्त इङ्गितज्ञो दुरात्मवान् ॥ ५ ॥

निःसृतः स च रोषेण चित्रगुप्तेन धीमता ।

ततः स त्वरितो गत्वा मन्देहो नाम राक्षसः ॥ ६ ॥

नानारूपधरा घोरा नानाभरणभूषिताः ।

विनाशाय महामर्त्वी यत्र तिष्ठन्महायुगाः ॥ ७ ॥

चित्रगुप्तो महाबाहुः सर्वलोकार्थचिन्तकः ।

समः सर्वेषु भूतेषु भूतानाञ्च समादिशत् ॥ ८ ॥

ततस्ते विविधाकारा राक्षसाः पिशिताशनाः ।

उपरुह्य तथा सर्वे मातङ्गाञ्च हयन्तथा ॥ ९ ॥

बहगोधाङ्गुलित्राणा नानायुधधरास्तथा ।

अग्रतः किङ्करास्तिष्ठन्ः कृत्वा पादाभिवन्दनम् ॥ १० ॥

ब्रुवन्तश्च पुनर्हृष्टाः शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ।

तव सन्देशकर्तारः कस्य कृन्ताम जीवितम् ॥ ११ ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चित्रगुप्तो ह्यभाषत ।
 रोषगद्गदया वाचा निःश्वसन्वै मुहुर्मुहुः ॥ १२ ।
 भो भो मन्देहका वीराः मम चित्तानुपालकाः ।
 एकान् बध्नीत गृह्णीत भूतराक्षसपुङ्गवाः ॥ १३ ।
 एवं हत्वा च बद्धा च आगच्छत पुनर्यथा ।
 हन्तारः सर्वभूतानां कृतज्ञा दृढविक्रमाः ॥ १४ ।
 हत्वा वै पापकानेतान्मम विप्रियकारिणः ।
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य वचनञ्चेदमब्रुवद् ॥ १५ ।

राक्षसा ऊचुः ।

श्रान्ता वा क्षुधिता वापि दुःखिता वा तपोधनाः ।
 अमात्या एव ज्ञातव्या भृत्याः शतसहस्रशः ॥ १६ ।
 एतं वधार्थं निर्दिष्टास्त्वयैव च महात्मना ।
 न युक्तं विविधाकारा ह्यस्माकं नागनाय वै ॥ १७ ।
 यथा ह्येते समुत्पन्नाः सर्वधर्मानुचिन्तकाः ।
 तथा वयं समुत्पन्नास्तदर्थं हि भवानपि ॥ १८ ।
 मा च मिथ्या परिज्ञातं धर्मिष्ठस्य भवत्विति ।
 अस्माकं विग्रहं वीर मुच्यन्ते यदि मन्यसे ॥ १९ ।
 परिचायस्व नो वीर किङ्कराणां महाबलान् ।
 हन्यमानान्कि रक्षोभिरस्मानद्य रणाजिरे ॥ २० ।
 एवमुक्त्वा ततो श्रीराः व्याधयः कामरूपिणः ।
 सखडास्वरितं गूरा भीमरूपा भयानकाः ॥ २१ ।

नजेरन्ये तथा चाग्नौ रथैश्चापि महाबलाः ।
 कण्टकैश्चुरयैर्हंसैरन्ये सिंहैस्तथापरे ॥ २२ ।
 मृगैः मृगालैर्महिषैर्व्याघ्रैर्मेषैस्तथापरे ।
 गृध्रैः श्येनैर्मयूरैश्च सर्पगर्भभकुकुटेः ॥ २३ ।
 एवं वाहनसंयुक्ता नानाप्रहरणीयताः ।
 समागता महासत्त्वा अर्न्यान्यमभिकाङ्क्षिणः ॥ २४ ।
 तृथ्यक्ष्वेडितसङ्कुटैर्बलिताम्फाटितैरपि ।
 जयार्थिनो द्रुतं वीरुद्यालयन्तश्च मेदिनीम् ॥ २५ ।
 ततः समभवद्यद् तस्मिंस्तमसि सन्तते ।
 मुकुटेरङ्गदैश्चिचैः केयूरैः पट्टिशासिकैः ॥ २६ ।
 सकुण्डलैः शिरोभिश्च भ्राजते वसुधातलम् ।
 बहुभिश्च सकेयूरैश्चैव मणिभूषणैः ॥ २७ ।
 शूलशक्तिप्रहारैश्च यटितोमरपट्टिभैः ।
 असिखड्गप्रहारैश्च बलप्राणसमीरितैः ॥ २८ ।
 अभवद्धारुणं युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
 नखैर्दन्तैश्च पादैश्च तेऽन्याऽन्यमभिजघ्निरन् ॥ २९ ।
 बाहुभिः समनुप्राप्तः केशाकेशि ततः परम् ।
 अयुक्तमतुलं युद्धं तेषां वै समजायत ॥ ३० ।
 ततस्ते राक्षसा भग्ना दूतैर्घोरपराक्रमैः ।
 देहि देहि वदन्त्येव भिन्द गृह्णीष्य तिष्ठ च ॥ ३१ ।
 वध्यमानाः पिशाचास्ते ये निहन्ता रक्षार्दिताः ।

आह्वयन्त प्रतिभयात्क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ ३२ ।
 तिष्ठ तिष्ठ क्व यासीति न गच्छामि दृढो भवः ।
 मया मुक्तमिदं शस्तं तव देहविनाशनम् ॥ ३३ ।
 किन्तु मूढ त्वया शस्तं न मुक्तं मे कजाकरम् ।
 मया क्षिप्तान् इषवः प्रतीच्छ किम्पलायसे ॥ ३४ ।
 किन्त्वं वदसि दुर्बुद्धे एषोऽहं पारगो रणे ।
 मम बाहुविमुक्तम् यदि जीवस्यती वद ॥ ३५ ।
 तत्र ते सहसा घोरा राक्षसाः पिशिताशनाः ।
 मन्देहा नाम नाम्ना ते वध्यमानाः सहस्रशः ॥ ३६ ।
 ततो भग्ना यदा ते तु राक्षसाः कामरूपिणः ।
 प्रतिपद्यन्तः ते मायां तामसीं तमसा हताः ॥ ३७ ।
 अदृश्याथैव दृश्याथ तद्वत् तमसा हताः ।
 ततस्ते शरणं जग्मुर्ज्वरं परमभीषणम् ॥ ३८ ।
 शून्यपाणिं विरूपाक्षं सर्वप्राणिप्रणाशनम् ।
 मन्देहा नाम नाम्ना वै राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ३९ ।
 खादन्ति चैव घ्नन्ति स्म चित्रगुप्तेन चोदिताः ।
 व्याधीनाश्च सहस्राणि दूतानाश्च महाबलाः ॥ ४० ।
 वयमद्य महाभाग त्रायस्व जगतः पते ।
 ततस्तेषां वचः श्रुत्वा दूतानाङ्गामरूपिणाम् ॥ ४१ ।
 ज्वरः कुहो महातेजा योधानान्तु सहस्रशः ।
 कालो मुण्डः कंकराक्षो लोहयष्टिपरिग्रहः ॥ ४२ ।

विविधान् सन्दिदेशाऽच पुरुषानन्निवर्चसः ।
 बह्वञ्जलिपुटान् सर्वानिदमाह सुरेश्वरः ॥ ४३ ।
 पात शीघ्रमिमान् पापान्ध्यागेन च बलेन च ।
 ततस्ते त्वरितङ्गत्वा यच्च ते पिशिताशनाः ॥ ४४ ।
 ज्वराग्रया च ते सर्वे जीमृतघननिम्बनाः ।
 बहंस्ते राक्षसान् घोरान्दर्पोत्सिक्तान् सहस्रयः ॥ ४५ ।
 बहुगन्धप्रहारैश्च शस्त्रैश्च विविधोज्ज्वलैः ।
 तरसा राक्षसा विग्ना रुधिरेण परिप्लुताः ॥ ४६ ।
 मां च यामास सङ्ग्रामं स्वयमेव यमस्ततः ।
 राक्षसान्मांचयित्वाऽथ हन्यमानान्समस्ततः ॥ ४७ ।
 गत्वा ज्वरं महाभागं विनयात्साम्ब स्वयम्बुधुः* ।
 पृजयन्वै ज्वरं दिव्य गृह्य† हस्ते महायशः ॥ ४८ ।
 प्रविवेकं गृहं सन्तु सन्धमेणेदृशेन तु ।
 आननं तु समुप्राञ्ज्य स्वेदसङ्ग्रामविन्दुवत् ॥ ४९ ।
 धर्मराजोऽथ विशान्तं कालभूतं महाज्वरम् ।
 किङ्किं हतमिदं देव व्यापिनस्त्वं‡ महातपाः ॥ ५० ।
 रापायासकरश्चैव सर्वलोकनमस्कृतः ।
 अहंस्त्वच्चैव देवेश इमं लोकं चराचरम् ॥ ५१ ।
 शासेमहि§ यथाकामं यथादृष्टं यथान्युतम् ।

* मान्वाङ्गनिरिति ख. ग. । † गृहीत्विति साधु । ‡ व्यापिनस्ते महातप
 यथा व्यापी त्वं हि महातपा इति साधु । § शासेम इति साधु ।

त्वया याज्ञो ह्यहं देव मृत्युना च सुसंयुतः ॥ ५२ ।
 लोकान् सर्वानहं हन्मि सर्वघाती न संग्रयः ।
 गच्छ गच्छ यथास्थानं युद्धं यमय स्वयम् ॥ ५३ ।
 राक्षसानां हतास्तत्र पटिकीर्त्या रणाजिरे ।
 अमराद्याक्षयाद्यैव न हि त्वाम्प्रापयन्ति वै ॥ ५४ ।
 ततो ह्युपरतं युद्धं धर्मराजो यमः स्वयम् ।
 दूतानां चित्रगुप्तेन सस्यमेकमकारयत् ॥ ५५ ।
 ततः सम्भाषते* दूतायिचगुप्तं तथैव च ।
 नियुञ्जस्व† मया पूर्वं सर्वकर्मणि जन्तुषु ॥ ५६ ।
 स्वकर्मगुणभूतानि शशुभानि शुभानि तु ।
 दूताः रुद्रः‡ समागम्य चित्रगुप्तस्य पार्श्वतः ।
 उपस्थानञ्च क्व्वन्ति कालचिन्तकमब्रुवन् ॥ ५७ ।
 यथा लोका यथा राजा यथा मृत्युः सनातनः ।
 तदेवात्तिष्ठ तिष्ठेति क्षम्यतां क्षम्यताम्रभो ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे भगवत्पाद्वे संसारचक्रे राजमर्कः इत्युद्धं

नाम एकाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

* सम्भाषणं इति साधु । † नियुञ्जस्व इति साधु । ‡ ततोदूताः समागम्येति (

अधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ऋषिर्वाच ।

विष्णयन्तु मया दृष्टस्तस्मिन्नद्भुतदर्शनः ।

चित्रगुप्तस्य सन्देशो धर्मराजेन धीमतः ॥ १ ।

प्राप्नुवन्ति फलानि । वै ये च जिज्ञासाः पुरा जनाः ।

अग्निना वै प्रतप्तास्ते बह्वे बन्धैः सुदारुणैः ॥ २ ।

सन्तप्ता बह्वे वा ये ते तैस्तैः कर्मभिरुत्थणैः ।

श्यामानां दशनानाञ्च इमं शीघ्रं प्रमापय ॥ ३ ।

दुराचारं पापरतं निर्घृणं पापचेतसम् ।

ज्ञानम् हिंसका ये च भक्षयन्तु दुरात्मनः ॥ ४ ।

पितृघ्ना मातृघ्नाश्च सत्त्वदोषसमन्वितः ।

आरोप्य शाल्मलीहारां कण्टकैस्तैर्विपाटय ॥ ५ ।

एनं पाचय तैलस्य घृतक्षौद्रस्य वा पुनः ।

तप्तद्रोण्यां ततो मुञ्च ताम्रतप्तखले पुनः ॥ ६ ।

नराधममिमं क्षिप्वा प्रदीपे हव्यवाहने ।

ततो मनुष्यतां प्राप्य ऋणैस्तत्र प्रदीप्यते ॥ ७ ।

शयनासनहर्त्तारमग्निदायी च ॥ यो नरः ।

५ मन्दिष्टो धर्मराजेन धीमतेति सम्यक् । १ फलकोति साध । ३ दुरात्मानं

दुरात्मानो वा साध । ६ शयनासनहर्ता च वज्रिदायीति कृते तु सम्यक् स्यात् । अन्यथा

शयनासनहर्तावमिति द्वितीयान्तपदमन्वयं तिष्ठेत् ।

वैतरण्यामयञ्चैव क्षिप्यतामचिरं पुनः ॥ ८ ।
 पापकर्मायमत्यर्थं सर्वतीर्थविनाशकः ।
 तस्य प्रदीप्तः कीलोऽयं वक्त्रितप्तोऽतिदुष्टशः ॥ ९ ।
 आदेश्य उभयोरस्यः कर्णयोः कूटसाक्षिणः ।
 यो नरः पिशुनः कूटसाक्षी चालीकजल्पकः ॥ १० ।
 ग्रामयाजनकं विप्रमध्रुवं दाम्भिकं शठम् ।
 बद्धा तु बन्धने घोरि दीयतान्तु न किञ्चन ॥ ११ ।
 जिह्वाऽस्य क्षिद्यतां शीघ्रं वाचा दुष्टस्य पापिनः ।
 गम्यागम्यं पुरा येन विज्ञातं न दुरात्मना ॥ १२ ।
 कृतं लोभाभिभूतन कामसम्प्राहितन च ।
 तस्य क्षित्वा ततो लिङ्गं चारमग्निञ्च दीपय ॥ १३ ।
 इमन्तु खलकङ्कत्वा दुरात्माः पापकारिणम् ।
 दायादा बह्व्या येन अर्थहेतार्विनाशिताः ॥ १४ ।
 इमं वाहृपिकं विप्रं सर्वत्राङ्गेषु हृदय ।
 तथायं यातनां यातु पापम्बुद्गु समाचरन् ॥ १५ ।
 सुवर्णस्तेयिनं पापह्वतघ्नञ्च तथा नरम् ।
 क्रूरं पितृहणञ्चैनं ब्रह्मघ्नेषु समीकुरु ॥ १६ ।
 अस्थि क्षित्वा ततः क्षिप्रं चारमग्निञ्च दापय ।

८ आदेश्य उभयोरिति बह्व्य पाठः, मन आदेशः, कीलशब्दस्य पद्मादादेश्यमित्यर्थः अपि
 पुस्तकमिति । ९ कर्णयोरित्यत्र कर्माकारिणः कर्तव्यं पाठः, मन्त्रांगत एव । १० दुरा
 त्मानमिति माधु

इमन्तु विप्रङ्गादन्तु तीक्ष्णदंष्ट्राः सुदारुणाः ॥ १७ ।
 पिशुनं हि महाव्याघ्राः पञ्च घोराः सुदारुणाः ।
 इमं पचत पाकेषु बहुधा मर्मभेदिनम् ॥ १८ ।
 येनाग्निरुज्झितः पूर्वं गृहीत्वा च न पूजितः ।
 इमं पापसमाचारं वीरघ्नमतिपापिनम् ॥ १९ ।
 कर्कटस्य तु घोरस्य नित्यक्रुडस्य प्रापय ।
 इमङ्घारे क्रुदे क्षिप्रं सर्वयाजनयाजकम् ॥ २० ।
 सर्वेषान्तु पशूनां यो नित्यं धारयते जलम् ।
 न त्राता न च दाता च पापस्यास्य दुरात्मनः ॥ २१ ।
 अदानव्रतिनो विप्राः वेदविक्रयिणस्तथा ।
 सर्वकर्माणि कुर्युर्ये दीयते न च किञ्चन ॥ २२ ।
 तीयभाजनहन्तारं भोजनं योऽनिवारयन् ।
 हन्यतां सुदृढेदेण्डैर्यमदूतैर्महाबलैः ॥ २३ ।
 वेणुदण्डकशाभिश्च लोहदण्डैस्तथैव च ।
 जलमस्मै न दातव्यं भोजनञ्च कथञ्चन ॥ २४ ।
 तस्मा अन्नञ्च । पानञ्च न दातव्यं कदाचन ।
 हतविश्वास्यहन्तारं वज्रं शीघ्रमपचय ॥ २५ ।
 ब्रह्मदेयं हतं येन तं वै शीघ्रं विपाचय ।
 बहुवर्षसहस्राणि पातयेः कर्मविस्तरे ॥ २६ ।
 समुत्तीर्णस्ततः पचातिर्यग्योर्ना प्रपातयेः ।

सूक्ष्मदेहविपाकेषु कीटपक्षिविजातिषु ॥ २७ ।
 क्लिष्टो जातिसहस्रैस्तु जायते मानुषस्ततः ।
 तत्र जातो दुरात्मा च कुलेषु विविधेषु च ॥ २८ ।
 हिंसारूपेण घोरिण ब्रह्मबध्नां प्रदापयेत् ।
 राजप्रमारकङ्कोरं ब्रह्मघ्नं दुष्कृतं तथा ॥ २९ ।
 सुवर्णस्तेयिनञ्चैव सुरापञ्चैव कारयेत् ।
 अनुभूय ततः काले ततो यक्ष्म प्रयोजयेत् ॥ ३० ।
 गोघातको ह्ययम्पापः कूटशाल्मलिभूकहेत् ।
 क्लृप्यते विविधैर्घोरै राक्षसैर्घोरदर्शनैः ॥ ३१ ।
 पूतिपाकेषु पच्येत जन्तुभिः सम्प्रयोजितः ।
 ब्रह्मबध्नाच्चतुर्भागेर्मृगपशुत्वमागतः ॥ ३२ ।
 उद्दिग्न्वासं पतितं यत्र यत्रोपपद्यते ।
 पापकर्मसमुद्दिग््नो जातो जातः पुनः पुनः ॥ ३३ ।
 अयं तिष्ठति किं पापः पितृघाती दुरात्मवान् ।
 ते तु वर्षशतं सायं भक्षयन्तु विचेतसः ॥ ३४ ।
 ततः पाकेषु घोरिषु पच्यताञ्च नराधमः* ।
 ततो मानुषतां प्राप्य गर्भस्थो म्रियतां पुनः ॥ ३५ ।
 व्यापन्नो दशगर्भेषु ततः पञ्चादिमुच्यताम् ।
 तत्रापि लब्ध्वा मानुष्यं क्लेशभागी च जायताम् ॥ ३६ ।

* पच्य तावन्नराधम इति (ग), अत्र पच्येति आर्षं, पञ्चा पाचयि.वा वा साधु ।

शुभुच्चारुग्विकारैश्च सततं तत्र पीड्यताम् ।
 पापाचारमिमङ्गोरं मित्रविश्वासघातकम् ॥ ३७ ।
 यन्त्रेण पीड्यतां क्षिप्रं ततः पश्चाद्विमुच्यताम् ।
 दीप्यतां ज्वलने घोरे वर्षाणाञ्च शतद्वयम् ॥ ३८ ।
 जायताञ्च ततः पश्चाच्छुनां योनौ दुरात्मवान् ।
 भ्रष्टोऽपि जायतां तस्मान्मानुषः क्लेशभाजनः ।
 प्राप्तवान्विविधान्नोगान् संसारे चैव दारुणाम् ॥ ३९ ।
 ब्रह्मस्वहारी पापोऽङ्गं नरो लवणहारी च ।
 वर्षाणान्तु शतं पञ्च तत्र क्लिष्टो दुरात्मवान् ।
 क्षमिको जायते पश्चाद्विष्ठायाः क्षमिकोऽपरः ।
 शकुन्तो जायते घोरस्तत्र पश्चादहको भवेत्* ॥ ४० । ४१ ।
 इममग्निप्रदङ्गोरङ्गाष्टाग्नौ सम्प्रतापय ॥ ४२ ।
 स्वकर्म्मसु विहीनेषु पश्चात्सर्वगत्यस्तथा ।
 ततश्चाथ सृगो वापि ततो मानुषतां व्रजेत् ॥ ४३ ।
 तत्रापि दारुणं दुःखमुपभुङ्क्ते दुरात्मवान् ।
 सर्वदुष्कृतकार्येषु सह सङ्घातचिन्तकैः ॥ ४४ ।
 एवङ्कर्म्मसमायुक्तास्ते भवन्तु सहस्रशः ।
 परद्रव्यापहाराश्च रौरवे पतितास्तथा ॥ ४५ ।
 कुम्भीपाकेषु निर्दग्धः पश्चाद्गर्ह्यभताङ्गतः ।
 ततो जातस्त्वसौ पापः शूकरो मलभुक्तया ॥ ४६ ।

प्राप्नोतु विविधांस्तापान्यथा हृतधनस्य सन् ।
 क्षुधादृष्ट्यापराक्रान्तो गर्ह्यो दशजन्मसु ॥ ४७ ।
 मानुष्यं समनुप्राप्य चौरो भवति पापकृत् ।
 परोपघाती निर्लज्जः सर्वदोषसमन्वितः ॥ ४८ ।
 हृत्तशाखावलम्बोऽत्र* अधःशीर्षः प्रजायते ।
 अग्निना पच्यतां पश्चात्क्षुब्धो वै पुरुषाधमः ॥ ४९ ।
 ततो वर्षयते पूर्णे मुच्यते स पुनः पुनः ।
 अजितात्मा तथा पापः पिशुनस्य दूरात्मवान् ॥ ५० ।
 पूर्वैश्च शूकरो भूत्वा नकुलो जायते पुनः ।
 विमुक्तश्च ततः पश्चान्मानुष्यं लभते चिरात् ॥ ५१ ।
 धिक्कृतः सर्वलोकेन कूटसाध्यनृतव्रतः ।
 न शर्म लभते कापि कर्मणा स्वेन गर्हितः ॥ ५२ ।
 इमं ह्यानृतिकं दुष्टं क्षेत्रहारकमेव च ।
 स्वकर्म दुष्कृतं यावत्तावदुःखं भुनक्तसी ॥ ५३ ।
 कर्मण्येकैकशचायं स तु तिष्ठत्वयं पुनः ।
 वर्षलक्षं न सन्देहस्ततस्तिष्ठत्वयं पुनः ॥ ५४ ।
 ततो जातीः स्मरेत्सर्वास्तिथ्यग्योनिसमाश्रितः ।
 जायतां मानुषः पश्चात्क्षुधया परिपीडितः ॥ ५५ ।
 सर्वकामविमुक्तस्तु सर्वदोषसमन्वितः ।
 क्वचिज्जात्यां भवेदन्यः क्वचिदधिर एव च ॥ ५६ ।

क्वचिन्मूकश्च काणश्च क्वचिद्वाधिसमन्वितः ।
 एवं हि प्राप्नुयाद्दुःखं न च सीस्थमवाप्नुयात् ॥ ५७ ।
 जात्यन्तरसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
 शान्तिं न लभते चैव भूमे चैव हरोऽनरः ॥ ५८ ।
 तीव्रैरन्तर्गतैर्दुःखैर्भूमिहर्ता नराधमः ।
 इमं बन्धैर्दृढैर्बद्धा विपाचय तथाचिरम् ॥ ५९ ।
 प्रबद्धः सुचिरद्वालं मम लोकगतो नरः ।
 जायतां स चिरस्युष्यो मार्जारस्तेन कर्मणा ॥ ६० ।
 तीव्रक्षुधापरिक्लिष्टो बद्धो बन्धनयन्वितः ।
 दुःखान्यनुभवंस्तत्र पापकर्मा नराधमः ॥ ६१ ।
 सप्तधा सप्त चैकाञ्च जातिङ्गत्वा स पच्यते ।
 इमं शाकुनिकम्पापं श्वभिर्गृध्रैश्च घातय ॥ ६२ ।
 ततः कुक्कुटतां यातु विड्भक्षश्च दुरात्मवान् ।
 दंशश्च मशकश्चैव ततः पक्षाङ्गवेत्तु सः ॥ ६३ ।
 जातिकर्मसहस्रान्तु ततो मानुषतां व्रजेत् ।
 इमं सौकरिकं पापं महिषा घातयन्तु तम् ।
 वर्षाणाञ्च सहस्रान्तु धावमानस्ततस्ततः ।
 विभिन्नश्च प्रभिन्नश्च शृङ्गाभ्यां पद्भिरेव चर्षः ॥ ६४ । ६५ ।

* भूमेः क्षेत्रहर इति बहुषु पाठः । † तमाचिरमिति (न) । ‡ इमं सौकरिकं
 पापं महिषाघातसंयुता । वर्षाणाञ्च सहस्रान्तु धावमानस्ततस्ततः । विभिन्नश्च प्रभिन्नश्चेत्येवं
 प्रायः सार्वत्रिकः पाठः, सचासङ्गतः सविशेषणपापमिति कर्मपदस्मान्नमित्यतः ।

तस्माद्देशात्ततो मुक्तास्ततः शूकरतां व्रजेत् ।
 महिषः कुकुटश्चैव शशो जम्बूक एव च ॥ ६६ ।
 यां यां याति पुनर्जातिं तच्च भक्ष्यो भवेत्तु सः ।
 कर्मक्षयोऽन्यथा नास्ति मया पूर्वं विनिर्म्मितम् ॥ ६७ ।
 प्राप्य मानुषतां पश्चात्पुनर्ब्याधो भविष्यति ।
 अन्यथा निष्कृतिर्नास्ति जातिजन्मशतैरपि ॥ ६८ ।
 उच्छिष्टान्नप्रदातारं पापाचारमधार्मिकम्* ।
 अङ्गारैः पचताश्चैनं† त्रीणि वर्षाणि च ॥ ६९ ।
 भिन्नचारित्र्यदुःशीला भर्तुर्व्यलीककारिणी ।
 आयसान्पुरुषान् सप्त आलिङ्ग्य तु समन्ततः ॥ ७० ।
 ततः शूनी भवेत्पश्चात्सूकरी च ततः परम् ।
 कर्मक्षये ततः पश्चान्मानुषी दुःखिता भवेत् ।
 न च सौख्यमवाप्नोति तेन दुःखेन दुःखिता ॥ ७१ ।
 अनेन भृत्या बहवः शान्ताः शान्ताः प्रवाहिताः ।
 भक्ष्यं भोज्यञ्च पानञ्च न तेषामुपपादितम् ।
 अनुमोदे प्रजा दृष्ट्वा लिप्तमानो दुरात्मवान् ॥ ७२ ।
 एवं कुरुत भद्रं वो मम पार्श्वे तु दुर्मतिः ।
 रौरवे नरके घोरे सर्वदोषसमन्विते ।
 सर्वकर्माणि कुर्वाणं क्षपयध्वं दुरासदम् ।

* विनिर्म्मितमिति (क), (ख), विनिर्म्मितमिति (ग) । † पचतामित्यात्मनेपदमा
 पचत्विति साधु । पच्यतामिति (ग), तदपि आद्यं कर्मणोऽनुक्तत्वात् ।

वर्षाणान्तु सहस्राणि तैस्तैः कर्मभिराहतम् ॥ ७३।७४ ।
 प्रक्षिप्यतामयं पश्चादस्युजातौ दुरात्मवान् ।
 जायतामुरगः पश्चात्ततः कर्म समाश्रयेत् ॥ ७५ ।
 ततः पश्चाद्भवेत्पापक्षेतरः* सर्वपापकृत् ।
 शूकरस्तु भवेत्पश्चात्क्षेपश्च जायते पुनः ।
 हस्त्यश्च मृगालश्च शूकरो वक् एव च ॥ ७६ ।
 ततो जातस्तु सर्वेषु संसारेषु पुनः पुनः ।
 वर्षाणामयुतं सप्त† ततो मानुषतां व्रजेत् ॥ ७७ ।
 पञ्चगर्भेषु सापस्तु पञ्च जातो म्रियेत सः ।
 अपोगण्डो म्रियेत्पञ्च‡ कर्मशेषक्षये तु सः ।
 ततो मानुषतां याति एष कर्मविनिर्णयः§ ॥ ७८ ।
 पापस्य सुकृतस्याथ प्रजानां विनिपातने ।
 भूतानाञ्चाप्यसम्मानं दुष्प्रहारश्च सर्वशः ।
 अतः स्वयम्भुवा पूर्वं कर्मपाको यथार्थवत् ॥ ७९ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे कर्मपाको नाम

हाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

* यानर इति (ग) । † म्रियेतेति साधु । ‡ एककर्मविनिर्णय इति (ग) ।

चतुर्थद्विंशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

अन्यान्पि तथा पापांश्चिन्तयन्ती दिदेश ह ।
व्यामिश्रान् कथ्यमानांश्च शृणुध्वं तान्महीजसः ॥ १ ।
शीलसंश्रमहीनानां कृष्णपक्षानुगामिनाम् ।
महापापैरुपेतानाङ्गुष्ठ्यतां तत्पराभवम् ॥ २ ।
राजद्विष्टा गुरुद्विष्टाः सर्वे ते वै विगर्हिताः* ।
अविश्वास्या ह्यसम्भाष्याः कुक्षिमात्रपरायणाः ॥ ३ ।
हिंसाविहारिणः क्रूराः सूचकाः कार्यदूषकाः ।
गवेडकस्य वधका महिषाणामजां† तथा ॥ ४ ।
दावाग्निं ये च मुञ्चन्ति ये च सौकरिकास्तथा ।
तत्र कालमसंख्येयं पच्यन्ते पापकारिणः ॥ ५ ।
कर्मक्षयाद्यदा भूयो मानुषं प्राप्नुवन्ति ते ।
अल्पायुषो भवन्तीह व्याधिग्रस्ताश्च नित्यशः ॥ ६ ।
गर्भं एव विपद्यन्ते म्रियन्ते बालकास्तथा ।
परिरिङ्गरताः केचिन्म्रियन्ते पुरुषाधमाः ॥ ७ ।
काष्ठवंशे च शस्त्रे च वायुना ज्वलनेन च ।
तोयेन वा पाशबन्धैः पतनेन विषेण वा ॥ ८ ।

* सर्वे ते वै हि गर्हिता इति (क), (ख), । † अजानामिति साधु ।

मातापितृवधकृष्टं मित्रसम्बन्धिवन्धजम् ।

बहुशः प्राप्नुवन्त्येते विद्रवश्चाप्यभीक्ष्णशः ॥ ८ ।

प्राणातिपातनन्ते वै प्राप्नुवन्ति यथा तथा ।

लोहका कारुकाश्चैव गर्भाणां विनिहिंसकाः ॥ १० ।

मूलकर्मकरा ये च गरदाः पुरदाहकाः ।

ये च पञ्जरकर्तारो ये च शूलोपघातकाः ॥ ११ ।

पिशुनाः कलहाश्चैव ये च मिथ्याविद्रूषकाः ।

गोकुञ्जरखरोद्वाणां चर्मका मांसभेदकाः ॥ १२ ।

उद्देजनकराश्चण्डाः पच्यन्ते नरकेषु ते ।

तत्र कालन्तु सम्प्राप्य यातनाश्च सुदुःसहाः ॥ १३ ।

कर्मक्षयो यदा भूयो मानुष्यम्प्राप्नुवन्ति ते ।

हीनाङ्गाः सुदरिद्राश्च भवन्ति पुरुषाधमाः ॥ १४ ।

श्रवणच्छेदनश्चैव नासाच्छेदनमेव च ।

छेदनं हस्तपादानां* प्राप्नुवन्ति स्वकर्मणा ॥ १५ ।

शारीरं मानसं दुःखं प्राप्नुवन्ति पुनः पुनः ।

गलवेदनास्तथोग्राश्च† तथा मस्तकवेदनाः ॥ १६ ।

कुक्ष्यामयं तथा तीव्रं प्राप्नुवन्ति नराधमाः ।

जङ्घान्धवधिरा मूकाः पङ्गवः पादसर्पिणः ॥ १७ ।

एकपक्षहताः काणाः कुनखाद्यामयाविनः ।

कुन्दाः खञ्जास्तथा हीना विकलाश्च घटोदराः ॥ १८ ।

गलकुष्ठाः श्वित्रकुष्ठा भवन्ति स्वैश्च कर्मभिः ।
 वाताण्डाद्याण्डहीनाश्च प्रमेहमधुमेहिनः ॥ १८ ।
 योनिशूलाक्षिशूलाश्च श्वासहृद्गुच्छशूलिनः ।
 पिण्डकावर्त्तभेदैश्च ग्रीहगुल्मादिरांगिणः ॥ २० ।
 बहुभिर्दार्ढ्यैर्घोरैर्व्याधिभिः समनुकृताः ।
 इत्येतान्हिंसकान् क्रूरान् घातयन्तु सुदारुणान् ।
 मिथ्याप्रलापिनो दूतान् पाचयन्तु यथाक्रमम् ॥ २१ ।
 कर्कशाः पुरुषाः सत्या ये च योषा निरर्थकाः ।
 एषां चतुर्विधा भाषा या मिथ्याप्यभिधीयते ॥ २२ ।
 हास्यरूपेण या भाषा चित्ररूपेण वा पुनः ।
 अरहस्यं रहस्यं वा पेशुन्येन तु निन्दनात् ।
 उद्देगजनना वापि कटुका लोकगर्हिताः ॥ २३ ।
 स्नेहक्षयकरां रुक्षां भिन्नवृत्तविभूषिताम् ।
 कदलीगर्भनिःसारां मर्मसृक्कटुकाक्षराम् ।
 स्वरहीनामसंख्येयां भाषन्ति* च निरर्थकाम् ॥ २४ ।
 अयन्वितमुखा ये च ये निबद्धाः प्रलापिनः ।
 दूषयन्ति हि जल्पन्तोऽनृजवो निष्ठुराः शठाः ।
 निन्दया गतलज्जाश्च मूर्खा मर्मविभेदिनः ॥ २५ ।
 न मर्षयन्ति येऽन्येषां कीर्त्यमानाञ्छुभान् गुणान् ।
 दुर्वाचः परुषांश्चण्डान्बन्धयध्वं नराधमान् ॥ २६ ।

ततस्तिर्यक् प्रजायन्ते बहुधा कीटपक्षिणः ।
 लोके दोषकराश्चैव लोकद्विष्टास्तथापरे ॥ २७ ।
 तत्र कालं चिरहोरां पश्यन्ते पापकारिणः ।
 कर्मक्षयो यदा भूयो मानुष्यम्प्राप्नुवन्ति ते ॥ २८ ।
 परिभूता अविज्ञाना नष्टचित्ता अकीर्त्तयः ।
 अनर्थाश्चाप्यनर्हाश्च स्वपन्ने ह्यवमानिताः ॥ २९ ।
 त्यक्त्वा मित्राणि मित्रेषु ज्ञातिभिश्च निराकृताः ।
 लोकदोषकराश्चैव लोकद्वेष्याश्च ये नराः ॥ ३० ।
 अन्यैरपि कृतं पापं तेषां पतति मस्तके ।
 वज्रं शस्त्रं विषं वापि देहादेहनिपातनम् ॥ ३१ ।
 मिथ्याप्रलापिनामेषामुक्ता क्लेशपरम्परा ।
 स्तेयहारम्प्रहारश्च नीतिहारं तथैव च ॥ ३२ ।
 स्तेयकर्माणि कुर्वन्ति प्रसह्य हरणानि च ।
 करचण्डाशिनो ये च राजशब्दोपजीविनः ॥ ३३ ।
 पीडयन्ति जनान् सर्वान् कपणान् ग्रामकूटकान् ।
 सुवर्णमणिमुक्तानां कूटकर्मानुकारकाः ॥ ३४ ।
 समये कृतहर्त्तारो लोकपीडाकरा नराः ।
 अनादिबुद्ध्यर्थान्ये अर्थातिशयकारिणः ॥ ३५ ।
 भूतनिष्ठाभियोगज्ञा व्यवहारेष्वनर्थकाः ।
 भेदकाराश्च धातूनां रजतस्य च कारकाः ॥ ३६ ।

अहीनाचेति (क), (ख) ।

न्यासार्थहारका ये च सम्मोहनकराश्च ये ।

ये तथोपाधिकाः क्षुद्राः पच्यन्ते तेषु तेष्वथ ॥ ३७ ।

निरयेष्वप्रतिष्ठेषु दारुणेषु ततस्ततः ।

तत्र कालन्तु सुचिरं पच्यन्तां पापकारिणः ॥ ३८ ।

कर्मक्षयो यदा तेषां मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ते ।

तत्र तत्रोपपद्यन्ते यत्र यत्र महद्भयम् ॥ ३९ ।

यस्मिंश्चौरभयं देशे क्षुद्रयं राजतो भयम् ।

आपङ्गोऽपि भयं यत्र व्याधिमृत्युभयं तथा ॥ ४० ।

ईतयो यत्र देशेषु लुब्धेषु नगरेषु च ।

क्षयाः कालोपसर्गा वा जायन्ते तत्र ते नराः ॥ ४१ ।

बहुदुःखपरिक्षिप्ता गर्भवासेन पीडिताः ।

एकहस्ता द्विहस्ता वा कूटाश्च विकृतोदराः ॥ ४२ ।

शिराविवृतगात्राश्च हीनाङ्गा वातरोगिणः ।

अश्रुपातितनेत्राश्च भाय्या न प्राप्नुवन्ति ते ॥ ४३ ।

तेषामपत्यं न भवेत्तद्रूपञ्च सुलक्षणम् ।

अतिक्लृप्तं विवर्णञ्च विकृतं भ्रान्तलोचनम् ॥ ४४ ।

संसारे च यथा पक्वं क्षपणं भैरवस्वनम् ।

महतः परिवारस्य तुष्टयोच्छिष्टभोजकः ॥ ४५ ।

रूपतो गुणतो हीनो बलतः शीलतस्तथा ।

राजभृत्या भवन्त्येते पृथिवीपरिचारकाः ॥ ४६ ।

अनालया निरामर्षा वेदनाभिः सुसंहताः ।

समकार्यसजात्यानां मित्रसम्बन्धिनां तथा ॥ ४७ ।

कर्मात्मकारकाः ह्येते दृष्टाभूता भवन्ति ते ।
 अनर्थी राजदण्डो वा नित्यमुत्पाद्यते वधः ॥ ४८ ।
 कर्मकल्याणकच्छेषु भृशञ्चापि विमुञ्चति ।
 कर्षकाः पशुपालाश्च बाणिज्यस्यापजीवकाः ॥ ४९ ।
 यद्यत्कुर्वन्ति ते कर्म सर्वत्र क्षयभागिनः ।
 सत्यमन्विष्यमाणापि नैव ते कीर्त्तिभागिनः ॥ ५० ।
 यत्किञ्चिदशुभकर्मः तस्मिन्देगे समुच्छिद्यते ।
 तस्य देशस्य नैवास्ति वर्जयित्वातुराक्षरान् ॥ ५१ ।
 सुदृष्ट्यामपि तेषां वै चेन्नन्तु विवर्जयेत् § ।
 अशनिर्वा पतेत्तत्र चेन्न वापि विनश्यति ॥ ५२ ।
 न सुखं नापि निर्वाणं तेषां मानुषता भवेत् ।
 उत्पद्यते नृशंभानां तीव्रः क्रोधः सुदारुणः ॥ ५३ ।
 स्तेयकर्मप्रयुक्तानां मुक्ता क्रोधपरम्पराम् ।
 परदारप्रसक्तानामिमां शृणुत यातनाम् ॥ ५४ ।
 तिर्यङ्मानुषदेहेषु यान्ति विक्षिप्तमानसाः ।
 विहरन्ति ह्यधर्मेषु धर्मचारित्रदूषकाः ॥ ५५ ।
 तांस्तेनैव प्रदानेन संग्रहे तु ग्रहेण वा ।
 मूलकर्मप्रयोगेण राष्ट्रस्यातिक्रमेण वा ॥ ५६ ।

* कर्मात्मकारका इति (क), ख । † अन्विष्यमाणा अपीति साधु । ‡ सत्य-
 मन्विष्यमाणाऽपीति (ग) । § तन्तु विवर्जयेदिति सार्धचिकः पाठः, तन्तु विवर्जयेदिति
 साधु ।

प्रसह्य वा प्रकृत्या वै ये चरन्ति कुलाङ्गनाः ।
 वर्णसङ्करकर्त्तारः कुलधर्मादिदूषकाः ॥ ५७ ।
 शीलशौचादिसम्पन्नं ये जनं धर्मलक्षणम् ।
 धर्षयन्ति च ये पापाः श्रूयतां तत्पराभवः ॥ ५८ ।
 निरयम्पापभूयिष्ठा अनुभूय महाभयम् ।
 बहुवर्षसहस्राणि कर्मणा तेन दुष्कृताः ॥ ५९ ।
 कर्मक्षये यदा भूयो मानुषं यान्ति दारुणम् ।
 सङ्कीर्णयोनिजाः क्षुद्रा भवन्ति पुरुषाधमाः ॥ ६० ।
 वेष्ट्यालङ्ककजूटानां शौण्डिकानां तथैव च ।
 दुष्टपाषण्डनारीणां नैकमैथुनगामिनाम् ॥ ६१ ।
 निर्लज्जाः पण्डुकाः केचिद्द्विपौरुषगण्डकाः ।
 स्त्रीबन्धकाः स्त्रीविनाशाः स्त्रीवेषाः स्त्रीविहारिणः ॥ ६२ ।
 स्त्रीणाञ्चानुप्रवृद्धा ये स्त्रीभोगपरिभोगिनः ।
 तद्देवतास्तन्नियमास्तद्वेषास्तत्प्रभाषिताः ॥ ६३ ।
 तद्भावास्तत्कथालापास्तद्भोगाः परिभोगिनः ।
 विप्रलोभश्च दानेषु प्राप्नुवन्ति नराधमाः ॥ ६४ ।
 सौभाग्यपरमासक्ता नरा वीभत्सदर्शनाः ।
 अबुद्धैः सह संवासं प्रियञ्चाविप्रियं तथा ॥ ६५ ।
 शारीरं मानसं दुःखम्प्राप्नुवन्ति नराधमाः ।
 कृमिभिर्भक्षणञ्चैव तप्ततैलोपसेचनम्* ।

अग्निचारनदीभ्यान्तु प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ ६६ ।

परदारप्रसक्तानां भयं भवति निग्रहः ।

सर्व्वञ्च निखिलङ्कार्य्यं यन्मया समुदाहृतम् ॥ ६७ ।

इति वराहपुराणे पापसमूहानुक्रमी नाम

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिरुवाच ।

इदञ्चैवापरं तस्य वदतो हि मया श्रुतम् ।

चित्रगुप्तस्य विप्रेन्द्रा वचनं लोकशासिनः ॥ १ ।

दूरेऽसाविति किङ्कार्य्यं न क्षयोऽस्त्यस्य कर्मणः ।

किङ्कपां कुरुते तस्मिन्गृहाण जहि मा व्यथः ॥ २ ।

वीडितः किम्भवान् ज्ञातं किं तिष्ठसि पराङ्मुखः ।

किं न गच्छसि वेगेन किं त्वया सुचिरहृतम् ॥ ३ ।

गच्छ गच्छ पुनस्तत्र शीघ्रञ्चैनमिहानय ।

अशक्तोऽस्मीति किं रोषमर्हन्ते दर्पमीदृशम् ॥ ४ ।

किं त्वं वदसि दुर्बुद्धे विवाहस्तस्य वर्त्तते ।

ऊर्ध्वरेतास्तपस्वीति त्वं मां भाषयसे कथम् ॥ ५ ।

किं त्वं वदसि गर्ह्यञ्चः मुहूर्त्तं परिपालय ।
 रमते कान्तया सार्द्धमिति किं त्वं प्रभाषसे ॥ ६ ।
 पतिव्रतेति साध्वीति रहस्यं भाषसे पुनः ।
 किङ्किं वदसि बालो हि निशि चैवागतो गृहम् ॥ ७ ।
 आनीयते कथं ज्ञात्वा भोक्तुकामं कथं हरे ।
 जलशायिनङ्गथञ्चैव* दातुकामङ्गथं हरेः† ॥ ८ ।
 धार्मिका यूयमेवात्र अहमेको नृशंसवत् ।
 यात यात तथा दृष्ट्वा यथाकालो नातिक्रमेत्‡ ॥ ९ ।
 शीघ्रं त्वं भव सर्पो हि व्याघ्रस्त्वच्च सरीसृपः ।
 जलेग्राहो भव त्वं हि त्वङ्गमिस्त्वं सरीसृपः ॥ १० ।
 नरकानुगतस्त्वं हि व्याधिभूतः समाश्रयः ।
 अतीसारो भव त्वं हि त्वं कृदिस्त्वं पुनर्भवः ॥ ११ ।
 कर्णरोगो विसूची च नित्यरोगश्च सम्भव ।
 ज्वरो भव महाघोरो जलेग्राहो दुरासदः ॥ १२ ।
 वातव्याधिस्तथा घोरस्तथैव त्वं जलादरः ।
 उन्मादोऽपस्मारश्चैव॥ वातरोगस्तथैव च ॥ १३ ।
 विभ्रमस्त्वं भवेच्छीघ्रं विष्टम्भश्च पुनर्भव ।
 व्याधिर्भव महाघोरो ह्ययं तृणान्तु विन्दतु॥ ॥ १४ ।

* गर्जन् वै इति 'ग' । † अत्रैकाक्षराधिक्याच्छन्दोदोषः । ‡ बहुषुभयत्रापि
 हरेरिति पठ्यन्त. पाठः । § नातिक्रमेदित्यत्र कृन्दादोषः । नतिक्रमेदिति कृतं तु
 आर्षप्रयोगो भवेत् । ॥ अत्रापि कृन्दादोषः । ॥ विन्दतीति (स्त्र) ॥

यथाकालं यथादृष्टं तावत्कालोऽत्र तिष्ठतु* ।
 कालं संहरणे वापि शुभस्यागमनेऽपि वा ॥ १५ ।
 भवन्तः कृतकम्पाणस्ततो मोक्षमवाप्स्यथ ।
 द्रुतं द्रवत वेगेन सर्व्वं गच्छत मा चिरम् ॥ १६ ।
 वराज्ञा धर्मराजस्य या मया समुदाहृता ।
 एकाहं क्षपयेस्तत्र हिरात्रं तत्र मा चिरम् ॥ १७ ।
 त्रिरात्रं चतुरात्रं वै षड्रात्रं दशरात्रकम् ।
 पक्षं वा मासमेकं वा बह्वन्मासांस्तथापि वा ॥ १८ ।
 क्षपयित्वा यथाकालं ततो मोक्षमवाप्स्यथ ।
 भूतात्मा मूढवांस्तत्र करुणः कष्टमेव च ॥ १९ ।
 यस्मिन् यस्मिंस्तु कालेऽहं यावतश्च श्रयाम्यहम् ।
 तस्मिंस्तस्मिन्महाकालं यूयं तत्कर्त्तुमर्हथ ॥ २० ।
 विनियोगा मया सूक्ताः† यथापूर्व्वं यथाश्रुतम् ।
 जाग्रतं वा प्रमत्तं वा यथा कालो न सम्पतेत् ॥ २१ ।
 यत्नात्तथा तु कर्त्तव्यं भवद्भिर्मम शासनात् ।
 अभयञ्चात्र यच्छामि ब्राह्मणेभ्यो न संशयः ॥ २२ ।
 तस्माद्यात ऋषिभ्यश्च स्त्रीभ्यश्चैव महाबलाः ।
 यातनाया न भेतव्यमहमाज्ञापयामि वः ॥ २३ ।
 यथावाच्यञ्च कुरुत यथा कालो न गच्छति ।
 यथाकामं प्रकुरुत यच्च दृष्टं यथा तथा ॥ २४ ।

मयाज्ञप्ता विशेषेण मृत्युना सह सङ्गतः ।
 यथावीरो महातेजाश्चित्रगुप्ता महायशः ॥ २५ ।
 यथाब्रवीत्स्वयं रुद्रो यथा शक्रः शचीपतिः ।
 यथाज्ञापयते ब्रह्मा चित्रगुप्तस्तथा प्रभुः ॥ २६ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रं दृतप्रथमं नाम

चतुर्धिकद्विशततमोऽध्यायः ।

पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

इदमन्यत्पुरा विप्राः श्रूयतां तस्य भाषितम् ।
 यमस्य चित्रगुप्तस्य यच्च तत्र मया श्रुतम् ॥ १ ।
 अयन्तु भवतां यातु यातु स्वर्गं महीक्षिताम् ।
 अयं वृक्षस्त्वयं तिर्यगयं मोक्षं व्रजेन्नरः ॥ २ ।
 अयं नागा भवेच्छीघ्रमयन्तु परमाङ्गतिम् ।
 स्वपूर्व्वकान् पश्यते* यमात्मनस्तु पितामहान् ॥ ३ ।
 क्लिश्यती रुदतश्चैव वदतश्च पुनः पुनः ।
 स्वेन दापेण सर्व्वे वै अक्षयं नरकङ्गताः ॥ ४ ।

दारत्यागी अधर्म्मिष्ठः पुत्रपौत्रविवर्जितः ।
 क्षिप्तं वै रौरवे ह्येनं क्षपयन्तु महीजसः ॥ ५ ।
 मुच्यतान्त इमे सर्वे अतीतानागतांस्तथा ।
 मुच्यतामाशु मुच्यन्तां त एतं पापवर्जिताः ॥ ६ ।
 आगमे च विपत्तौ च सर्वधर्म्मानुपालकाः ।
 ते तु कल्पान् बहून् स्वर्गे उषित्वा ह्यनसूयकाः ॥ ७ ।
 बहुसुन्दरनार्यङ्गे* ह्याद्ये परमधार्म्मिकम् ।
 कलौ मानुषतां यातु धर्म्मस्येह निदर्शनम् ॥ ८ ।
 त्रिपिष्टपे परिक्षेपो वामो ह्यस्याक्षयो भवेत् ।
 अयमायोधने शत्रुं हत्वा तु निधनङ्गतः ॥ ९ ।
 ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा राष्ट्रार्थे निधनङ्गतः ।
 शक्रस्य ह्यमरावत्यां निवेदयत मा चिरम् ॥ १० ।
 तत्र वैमानिको भूत्वा कल्पमेकं निवत्स्यति ।
 तथैवायं महाभागो धर्म्मात्मा धर्म्मवत्सलः ॥ ११ ।
 बहुदानरतो नित्यं सर्वभूतानुकम्पकः ।
 एनङ्गन्धैश्च माल्यैश्च शीघ्रमेव प्रपूजय ॥ १२ ।
 अस्मै पूजा भवेद्देया मया दिष्टा महात्मने ।
 वीज्यतां चामरैरेष रथमस्मै प्रदीयताम् ॥ १३ ।
 प्रेतवासं समुत्सृज्य इतो यातु त्रिविष्टपम् ।
 इन्द्रस्योङ्गं भवेच्चैवं देवदेवस्य धीमतः ॥ १४ ।

शङ्खतुर्यनिनादेन तत्र वै विजयेन च ।
 तत्र वै पूजयित्वा च प्रायशो लभतां सुखम् ॥ १५ ।
 अयङ्गच्छतु भद्रञ्च इन्द्रदेशं दुरासदम् ।
 अनेन वै कीर्त्तिमता लोकः सर्वो ह्यलङ्घ्यतः ॥ १६ ।
 गुणैश्च शतसंख्याकैः शक्र एनं प्रतीक्षते ।
 तावत्स्यास्यति धर्मात्मा यावच्छक्रस्त्रिपिष्टपे ॥ १७ ।
 तावत्स मोदते स्वर्गे यावद्धर्मोऽनुमीयते ।
 ततश्च्युतश्च कालेन मानुषे सुखमश्नुते ॥ १८ ।
 रत्नवेणुप्रदश्चैव सर्वधर्मैरलङ्घ्यतः ।
 अश्विनोर्नयलोकन्तु सर्वसौख्यसमन्वितम् ॥ १९ ।
 अयं यातु महाभागो देवदेवं सनातनम् ।
 अतिसृष्टः पुरा येन यथोक्ताः सुखदोहनाः ॥ २० ।
 सर्वशक्त्या समेतेन द्विजेभ्य उपपादिताः ।
 शुचीनां ब्राह्मणानाञ्च अन्नदानं विशेषतः ॥ २१ ।
 तेन कल्पं वसिष्ठन्ति* रुद्रकन्या मनोरमाः ।
 तत्र कल्पं वसेद्भत्वा रुद्रलोकं न संशयः ॥ २२ ।
 तेन दत्तं द्विजातिभ्यो मधुखण्डं पुरःसरम् ।
 रसैश्च विविधैर्युक्तं सर्वगन्धमनोरमम् ॥ २३ ।
 तरुणी क्षीरसम्पन्ना गौः सुवर्णयुता शुभा ।
 सवत्सा हेमवासाश्च दत्ताऽनेन महात्मना ॥ २४ ।

अस्य लेख्यं मया दृष्टं तिस्रः कोट्यस्त्रिपिष्टपे ।
 स्वर्गात्परिच्युतस्यापि ऋषीणां जायते कुले ॥ २५ ।
 सुवर्णस्य प्रदाता च त्रिदशेभ्यो निवेद्यताम् ।
 त्रिदशानभ्यनुज्ञाप्य* यातु देवमुमापतिम् ॥ २६ ।
 तत्रैष वै महातेजा यथेष्टं काममाप्नुयात् ।
 तत्रैवायमपि प्रेतगणभक्तो महातपाः ॥ २७ ।
 प्रयातु पितृभिः सार्धं तर्पिता येन पूर्वजाः ।
 दानव्रता दिवं यातु नानालोकनमस्कृताः ॥ २८ ।
 अयं भद्रो महाकामं सर्व्वभूतहिते रतः ।
 सर्व्वकामैरयं पूज्यः सर्व्वकामप्रदो नरः ॥ २९ ।
 क्षितिप्रदो द्विजातिभ्यो ह्ययं यातु त्रिपिष्टपम् ।
 तत्रैव तिष्ठतां वीरो ब्रह्मलोके सहानुगः ॥ ३० ।
 विविधैः कामभोगैस्तु सेव्यमानो नरोत्तमः ।
 अक्षय्यं चाजरं स्थानं पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे भगवत्काले संमारचके शुभाशुभफलानुकीर्तनं

नाम पञ्चाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिरुवाच ।

चित्रगुप्तस्य सन्देशो वदतो यो मया श्रुतः ।

श्रूयतां वै महाभागास्तपःसिद्धा द्विजोत्तमाः ॥ १ ।

इमं सर्वातिथिं दान्तं सर्वभूतानुकम्पकम् ।

समानदानदातारं शेषभोजनभोजिनम् ॥ २ ।

मुञ्च मुञ्च महाभृत्य एष धर्मस्य निर्णयः ।

अहङ्गालेन साङ्गं हि मृत्युना प्रकृतस्तथा ॥ ३ ।

मम स्थास्यन्ति पार्श्वेषु पापा वै विकृतास्तथा ।

एनङ्गास्यन्ति गन्धर्वा गगनेऽप्सरसस्तथा ॥ ४ ।

दीयतामासनं दिव्यं तथान्यद्यानमेव च ।

अन्यान्यान् कामयेत्कामान्मनसा यानि चेच्छति ॥ ५ ।

तत्तु* शीघ्रं प्रदातव्यं धर्मराजस्य शासनात् ।

अक्रियाणि तु दानानि पूर्वं दत्तानि धीमता ॥ ६ ।

प्रेक्षताञ्च महाभागो भोक्तुञ्चैव सहानुगः ।

तिष्ठत्येषोऽत्र वै वीरो ममादेशान्महायशः ॥ ७ ।

यावत्स्वर्गादिमानानि समागच्छन्ति कृत्स्नशः ।

ततः स प्रवरैर्यानैः सानुगः सपरिच्छदः ॥ ८ ।

देवानां भवनं यातु दैवतैरभिपूजितः ।

तत्रैव रमतां वीरो यावन्नोको हि धार्यते ॥ ८ ।
 स कृतार्थः सदा लोके यत्रैषोऽभिप्रयास्यति ।
 तत्र मेध्यं पवित्रञ्च यत्र स्यास्यत्ययं शुचिः ॥ १० ।
 नैककन्याप्रदातारं नैकयज्ञकृतं तथा ।
 पूज्यतां* सर्वकामैस्तु पदङ्गच्छतु वैष्णवम् ॥ ११ ।
 तत्रैष रमतां धीरः सहस्रमयुतं समाः ।
 ततो वै मानुषे लोके आद्ये वै जायतां कुले ॥ १२ ।
 भूतानुकम्पको ह्येष क्रियतामस्य चार्चनम् ।
 वर्षाणामयुतश्चायं तत्र तिष्ठतु देववत् ॥ १३ ।
 जायते तु ततः† पञ्चात्सर्वमानुषपूजितः ।
 उपानहौ च ह्यत्रञ्च जलभाजनमेव च ॥ १४ ।
 असक्तयेन दत्तानि तस्मै पूजां प्रयच्छथ ।
 सभा यत्र प्रवर्तन्ते यस्मिन्देसे सहस्रशः ॥ १५ ।
 हस्तेन संस्पृशत्येष मृदुना शीतलेन च ।
 विद्याधरस्तथा ह्येष नित्यं मुदितमानसः ॥ १६ ।
 महापद्मानि चत्वारि तस्मिंस्तिष्ठन्तु‡ नित्यशः ।
 ततश्चुतश्च कालेन मानुषं लोकमास्थितः ॥ १७ ।
 बहुसुन्दरनारीके§ कुले जन्म समाप्नुयात् ।

* पूज्यतामिति आर्षं, पूजयन्त्विति साधु । † स धीरो जायते इति (ख) ।
 ‡ तस्मिंस्तिष्ठतु नित्यश इति (ग), तस्मिन् पाठे तस्मिन्नित्येकवचनमार्षम् । † बहुसुन्दरि-
 नारीके इति (ग), एवं परञ्च बहुसुन्दरिनारीभिरिति ।

दधि क्षीरं घृतञ्चैवं येन दत्तं द्विजातिषु ॥ १८ ।
 एष वा यातु नः पार्श्वे अग्नौ पूजामयच्छथ ।
 नीयतां नीयतां शीघ्रं यत्र यत्र न चालयेत् ॥ १९ ।
 गौरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ।
 यत्र दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ॥ २० ।
 ततः पश्चादयं यातु यत्र लोकोऽनसूयकः ।
 तत्रैव रमतां धीरो बहुवर्षशतान्ययम् ॥ २१ ।
 बहुसुन्दरनारीभिः सेव्यमानो महात्पाः ।
 अमराख्यो भवेत्तत्र गोलोकेषु समाहितः ॥ २२ ।
 इदमेवापरञ्चैव चित्रगुप्तस्य भाषितम् ।
 सर्व्वदेवमया देव्यः सर्व्ववेदमयास्तथा ॥ २३ ।
 अमृतं धारयन्त्यस्य प्रचरन्ति महीतले ।
 तीर्थानां परमं तीर्थमतस्तीर्थं न विद्यते ॥ २४ ।
 पवित्रञ्च पवित्राणां पुष्टीनां पुष्टिरेव च ।
 तस्मात्पुरस्तु दातव्यं गवां वै मेध्यकारणात् ॥ २५ ।
 दध्ना हि त्रिदशाः सर्व्वे क्षीरेण च महेश्वरः ।
 घृतेन पावकां नित्यं पायसेन पितामहः ॥ २६ ।
 सकृद्दत्तेन प्रीयन्ते वर्षाणां हि त्रयोदश ।
 तां दत्त्वा चैव पीत्वा च प्रीतो मेध्यस्तु जायते ॥ २७ ।
 पञ्चगव्येन पीतेन वाजिमेधफलं लभेत्* ।

गव्यन्तु परमं मेभ्यं गव्यादन्यन्न विद्यते ॥ २८ ।
 दन्तेषु मरुतो देवा जिह्वायान्तु सरस्वती ।
 खुरमध्ये तु गन्धर्वा खुराग्रेषु तु पन्नगाः ॥ २९ ।
 सर्वसन्धिषु साध्याश्च चन्द्रादित्यौ तु लोचने ।
 ककुदे सर्वक्षत्राणि लाङ्गुले धर्मं आश्रितः ॥ ३० ।
 अपाने सर्वतीर्थानि प्रस्त्रावे जाङ्गवी नदी ।
 नानाद्वीपसमाकीर्णश्चत्वारः सागरास्तथा ॥ ३१ ।
 ऋषयो रोमकूपेषु गोमये पद्मधारिणी ।
 रोमे वसन्ति विद्याश्च त्वक्केशेष्वयनद्वयम् ॥ ३२ ।
 धैर्यं धृतिश्च शान्तिश्च पुष्टिर्वृद्धिस्तथैव च ।
 स्मृतिर्मेधा तथा लज्जा वपुः कीर्त्तिस्तथैव च ॥ ३३ ।
 विद्या क्षान्तिर्मतिश्चैव सन्ततिः परमा तथा ।
 गच्छन्तमनुगच्छन्ति एता गावो न संशयः ॥ ३४ ।
 यत्र गावो जगत्तत्र देवदेवपुरोगमाः ।
 यत्र गावस्तत्र लक्ष्मीः सांख्यधर्मश्च शास्त्रतः ॥ ३५ ।
 सर्वरूपेषु ता गावस्तिष्ठन्त्यभिमतास्तथा ।
 भवनेषु विशालेषु सर्वप्रासादपङ्क्तिषु ॥ ३६ ।
 स्त्रियश्च पुरुषाश्चैव रक्षयन्तः सुयन्त्रिताः ।
 शयनासनपानेषु उपविष्टाः सहस्रशः ॥ ३७ ।
 क्रीडन्ति विविधैर्भोगैर्भोगेषु च सहस्रशः ।
 तत्र पानगृहेष्वन्ये पुष्पमालाविभूषिताः ॥ ३८ ।
 भक्ष्याणां विविधानाश्च भोजनानाश्च सञ्चयान् ।

शयनासनपानानि वाजिनो वारणास्तथा ॥ ३८ ।
 अपश्यन्वि विधास्तत्र स्त्रियश्च शुभलोचनाः ।
 शोभयन्ति स्त्रियः काश्चिज्जलक्रीडागतास्तथा ॥ ४० ।
 उद्यानेषु तथा चान्या भवनेषु च पुण्यतः ।
 अनेन सदृशं नास्ति अस्मादन्यत्र विद्यते ॥ ४१ ।
 अहो सूत्रकृतं शिल्पमहो रत्नैरलङ्कृतम् ।
 एवं गृहाद्गृहङ्गच्छन्नहं तत्र ततस्तमः* ॥ ४२ ।
 ततस्तु निखिलं सम्यग्दृष्ट्वा कर्म महोदयम् ।
 पुनरेवागतः पार्श्वं यमस्य द्विजसत्तमः ॥ ४३ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे गमकर्मफलौटयो नाम

षडधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

सप्ताधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

इदमन्यन्महाभागा नारदात्कलहप्रियात् ।
 श्रुतं विप्रा यथा तत्र यमस्य सदसि स्वयम् ॥ १
 तथा च पृच्छतस्तस्य पुरातनं महात्मनः ।

आख्यानं कथयामास यदुक्तं चित्रभानुना ॥ २ ।
 यथा च जनको राजा कामान्दिव्यानवासवान् ।
 तत्सर्वं कथयिष्यामि श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ ३ ।
 अयं तत्र महार्तजा नारदो मुनिसत्तमः ।
 धर्मराजसभां प्राप्तस्तपसा द्योतितप्रभः ॥ ४ ।
 तत्र राजाऽथ वेगेन तं दृष्ट्वा स्वयमागतम् ।
 अर्चयित्वा यथान्यायकृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ५ ।
 उवाच च महार्तजाः सूर्यपुत्रः प्रतापवान् ।
 स्वागतन्ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि नारद ॥ ६ ।
 सर्वज्ञः सर्वदर्शी च* सर्वधर्मविदां वरः ।
 गान्धर्वस्येतिहासस्य विज्ञाता त्वं महामुने ॥ ७ ।
 वयं पूताश्च मेध्याश्च त्वां दृष्ट्वा ह्यागतं विभो ।
 अयं देशः पुनः पूतः सर्वतो मुनिसत्तम ॥ ८ ।
 यत्कार्यं येन वा कार्यं यद्वै मनसि वर्तते ।
 प्रब्रूहि भगवन्नाशु यच्चान्यत्किञ्चिदुत्तमम् ॥ ९ ।
 दुर्लभं त्रिषु लोकेषु यच्च प्रियतरं तव ।
 तपोमयानां सर्वेषां द्विजातीनाञ्च सुव्रत ॥ १० ।
 इति धर्मवचः श्रुत्वा नारदः प्राह धर्मधित् ।
 अहं ते कथयिष्यामि यत्पृष्टं संशयास्पदम् ॥ ११ ।

नारद उवाच ।

भवान् पाता च गोप्ता च नेता धर्मस्य नित्यशः ।

* सर्वशीलश्चेति (क), (ख) ।

सत्येन तपसा चान्या धैर्येण च न संशयः ॥ १२ ।

भावज्ञश्च कृतज्ञश्च त्वदन्यो न हि विद्यते ।

संशयं सुमहत्प्राप्तस्तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ १३ ।

अमरत्वङ्मयं याति व्रतेन नियमेन च ।

केन वा दानधर्मेण तपसा वा सुरोत्तम ॥ १४ ।

अतुलाश्च श्रियं लोके कीर्त्तिश्च सुमहत्फलम् ।

लभन्ते शाश्वतं स्थानं दुर्लभं विगतज्वराः ॥ १५ ।

केन गच्छन्ति नरकं पापिष्ठं लोकगर्हणम् ।

सर्वमाख्याहि तत्त्वेन परङ्गीतूहलं हि मे ॥ १६ ।

यम उवाच ।

न गच्छन्ति नरा घोरा बहवो धर्मनिर्मितम् ।

बन्धांश्च सुबहून्स्तत्र प्राप्नुवन्ति तपोधन ॥ १७ ।

विस्तरेण तु तत्सर्वं ब्रवीमि मुनिसत्तम ।

श्रूयतां तन्महाभाग श्रुत्वा चैवोपधारय ॥ १८ ।

नाग्निचिन्नरकं याति न पुत्नी न च भूमिदः ।

शूरश्च शतवर्षी च वेदानाञ्चैव पारगः ॥ १९ ।

पतिव्रता न गच्छन्ति सत्यवाक्याश्च ये नराः ।

अजिताद्याश्रयाश्चैव स्वामिभक्ताश्च ये नराः ॥ २० ।

अहिंसका न गच्छन्ति ब्रह्मचर्यव्यवस्थिताः ।

पतिव्रता दानवन्तो द्विजभक्ताश्च ये नराः ॥ २१ ।

स्वदारनिरता दान्ताः परदारविवर्जकाः ।

सर्वभूतात्मभूताश्च सर्वभूतानुकम्पकाः ॥ २२ ।

न गच्छन्ति तु तं देशं पापिष्ठं तमसावृतम् ।
 बातनास्थानसम्पूर्णं हाहाप्रतिभयाकुलम् ॥ २३ ।
 ज्ञानवन्तो दिजा ये च ये च विद्यापरङ्गताः ।*
 उदासीना न गच्छन्ति स्वाम्यर्थे च हता नराः ॥ २४ ।
 न गच्छन्त्यत्र दातारः सर्वभूतहिते रताः ।
 शुश्रूषका मातृपित्रोर्न गच्छन्ति च ये नराः ॥ २५ ।
 तिलान् गाञ्च हिरण्यञ्च पृथिवीञ्चापि शाश्वतीम् ।
 ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥ २६ ।
 यश्चोक्तं यजमानाञ्च सत्रयाजिन एव च ।
 चातुर्मास्यकरा ये च ये दिजा आहिताग्नयः ॥ २७ ।
 गुरुचित्तानुपालाञ्च कृतिनो मौनयन्त्रिताः ।
 नित्यस्वाध्यायिनो दान्ताः सदा सभ्याञ्च ये नराः ॥ २८ ।
 मां न पश्यन्ति ते चैव आत्मभावेन भाविताः ।
 अपर्वमैथुना† ये च न गच्छन्ति जितेन्द्रियाः ।
 ब्राह्मणा अमरत्वञ्च प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ २९ ।
 निवृत्ताः सर्वकामेभ्यो निराशाः सुजितेन्द्रियाः ।
 न गच्छन्ति हि तद्दोरं यत्र ते पापकर्म्मिणः ॥ ३० ।

नारद उवाच ।

किं दानं त्रैय आहोस्वित्पात्रेण फलमुच्यते‡ ।

* पारङ्गता इति (क), (ख), तत्र कश्चिदोषः । † असर्वमैथुना इति (ग) ।

‡ अयुते इति (ख), (ग) ।

किं वा कर्म महत्कृत्वा स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१ ।

रूपं वा धनधान्यं वा आयुश्च कुलमेव वा ।

प्राप्यते येन दानेन तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ ३२ ।

यम उवाच ।

न शक्यं विस्तरेणेह वक्तुं वर्षशतैरपि ।

शुभाशुभानाङ्गतयो द्रष्टुं वा प्रष्टुमेव वा ॥ ३३ ।

किञ्चिन्मात्रं प्रवक्ष्यामि येन यत्प्राप्यते नरैः ।

विविधानि च सौख्यानि प्रायशस्तु गुणागुणैः ॥ ३४ ।

रहस्यमिदमाख्यानं श्रूयतां मुनिसत्तम ।

या गतिः प्राप्यते येन प्रेत्यभावे न संशयः ॥ ३५ ।

तपसा प्राप्यते स्वर्गस्तपसा प्राप्यते यशः ।

आयुःप्रकर्षो भोगाश्च भवन्ति तपसैव तु ॥ ३६ ।

ज्ञानविज्ञानमारोग्यं रूपसौभाग्यसम्पदः ।

तपसा प्राप्यते भोगो मनसा नोपदिश्यते* ॥ ३७ ।

एवम्प्राप्नोति पुण्येन मीनेनाज्ञां महासुने ।

उपभोगांस्तु दानेन ब्रह्मचर्येण जीवितम् ॥ ३८ ।

अहिंसया परं रूपं दीक्षया कुलजन्म च ।

फलमूलाशिरां राज्यं स्वर्गः पर्णशिनां भवेत् ॥ ३९ ।

पर्याभक्ष्या दिवं यान्ति जायते द्रविणाक्यता† ।

* मनसा योग्यदिष्यते इति (ग), तप्तु कार्यं येन यदिष्यते इति साधु । † द्रवि
तथा इति (क), (ग) ।

गुरुशुश्रूषया नित्यं आह्वदानेन सन्ततिः ॥ ४० ।

गवाद्याः कालदीक्षाभिर्ये तु वा दृणशायिनः ।

स्वयं त्रिषवणाद्बद्ध त्वपः* पीत्वेष्टलोकभाक् ॥ ४१ ।

क्रतुयष्टा† दिवं याति उपहारश्च सुव्रत ।

कृत्वा तु दशवर्षाणि नीरपानाद्विशिष्यते‡ ॥ ४२ ।

रसानां प्रतिसंहारात्सौभाग्यमनुजायते ।

आमिषस्य प्रतीहाराद्भवत्यायुष्मती प्रजा ॥ ४३ ।

गन्धमाल्यनिवृत्त्या तु मूर्त्तिर्भवति पुष्कला ।

अन्नदानेन च नरः स्मृतिं मेधाञ्च विन्दति ॥ ४४ ।

छत्रप्रदानेन गृहं वरिष्ठं

रथं तथोपानहसम्प्रदानात्§ ।

वस्त्रप्रदानेन सुरुपता च¶

धनैश्च पुत्रैश्च भृता भवन्ति ॥ ४५ ।

पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती ।

अन्नपानप्रदानेन कामभोगैस्तु दृष्यते ॥ ४६ ।

पुष्पोपगन्धञ्च फलोपगन्धं

यः पादपं स्पर्शयते द्विजाय ।

स स्त्रीसमृद्धं हि सुरद्वपूर्णं •

* त्वाप इति (ग) । † क्रतुयष्टेति (ग) । ‡ वीरयानादिति (ग) । § ततोपानह-

सम्प्रदानादिति (ग) । तत्तु आर्षं, तत उपानहसम्प्रदानादिति साधु । ¶ सुरुपता

चेति (ग) । •

गृहं हि सर्वोपचितं लभेत ॥ ४७ ।

वस्त्रान्नपानीयरसप्रधानान्
प्राप्नोति तानेव रसप्रदानात्* ।

स्नग्धूप† गन्धान्यनुलेपनानि
पुष्पाणि गृह्याणि मनोरमाणि ।

दत्त्वा द्विजेभ्यः स भवेत्सूरूपो
रोगांश्च कांश्चिन्नभते न जातु ॥ ४८ ।

वीजैरशून्यैः शयनाभिरामं
दद्याद्गृहं यः पुरुषो द्विजाय ।

स स्त्रीसमृद्धं गजवाजिपूर्णं
लभेदधिष्ठानवरं वरिष्ठम् ॥ ४९ ।

धूपप्रदानेन‡ तथा गवाञ्च
लोकानवाप्नोति नरो वसूनाम् ।

गजं तथा गोवृषभप्रदानैः
स्वर्गं सुखं शाश्वतमामनन्ति ॥ ५० ।

घृतेन तेजः सुकुमारताञ्च
प्राणद्युतिः स्निग्धता चापि तैले§ ।

* वस्त्रान्नपानीयरसप्रदानान् प्राप्नोति तानेव रसप्रधानानिति (ग) । अयं प
सम्पत् । † स्नग्धूपेति (क), (ख) । ‡ धूपप्रदानेनेति (ग) । § स्निग्धतेत्यत्र दीर्घः
हृन्दीदीयः ।

क्षौद्रेण नानारसतृप्तताञ्च

दीपप्रदानाद्युतिमाप्नुवन्ति ॥ ५१ ।

पायसेन वपुःपुष्टिं कशरात्स्निग्धसौम्यताम् ।

फलैस्तु लभते पुत्रं पुष्पैः सौभाग्यमेव च ॥ ५२ ।

रथैर्दिव्यं विमानन्तु शिविकाश्चैव मानवः ।

प्रेक्षणैरपि सौभाग्यं प्राप्नोतीह न संशयः ।

अभयस्य प्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ५३ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे पुरुषविलोभनी

नाम सप्त्याधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

मुहूर्त्तस्य तु कालस्य दिव्याभरणभूषितान् ।

प्रयातान्दिवि संप्रेक्ष्य विमानैः सूर्यसन्निभैः ॥ १ ।

ब्राह्मणास्तपसा सिद्धाः सपत्नीकाः सबान्धवाः ।

सानुरागा ह्युभयतो मन्युनाभिपरिप्लुताः ॥ २ ।

विवर्णवदनो राजा प्रभातेजोविवर्जितः ।

अचिरादैव सञ्जातः क्रोधेन भृशदुःखितः ॥ ३ ।

तं तथा निष्प्रभं दृष्ट्वा धर्म्मराजं तपोधनः ।
 नारदस्याब्रवीत्तच्च ज्ञात्वा तस्य मर्नागतम् ॥ ४ ।
 अपि त्वं भ्राजमानस्तु पत्नीः पतिरिवापरः ।
 कस्मात्ते शोभनं वक्तुं क्षणाद्वैवर्ण्यतां गतम् ॥ ५ ।
 विनिश्चसन्त्यथा नागः कस्मान्नं परितप्यसे ।
 राजन्कस्माद्विभेषि त्वमेतदिच्छामि वेदितुम् ॥ ६ ।

यम उवाच ।

त्रिवर्णं जायते वक्तुं श्रूयते न च संशयः ।
 यन्मया ईदृशं दृष्टं श्रूयतां तन्महामुने ॥ ७ ।
 यायावरान्त्वे विप्रा उच्छ्रुत्तिपरायणाः ।
 दृढस्वाध्यायतपसा क्रीमन्तो ह्यनमूयकाः ॥ ८ ।
 अतिथिप्रियकाश्चैव नित्ययुक्ता जितेन्द्रियाः ।
 ते त्वहंमानिनः सर्वे गच्छन्त्यपरि मे द्विज ॥ ९ ।
 न च मामुपतिष्ठन्ति* न चैव वयसा मम ।
 मस्तुके मम गच्छन्ति सपत्नीकाः सहानुगाः ॥ १० ।
 दिव्यगन्धैर्विलिप्ताङ्गा मान्यभूषितवाससः ।
 सृजन्तो मम मान्यानि तेन ताम्ये द्विजोत्तम ॥ ११ ।
 मृत्यो तिष्ठमि कस्यार्थे को वा मृत्युः कथं भवेत् ।
 किं त्वं न भाषसे मृत्यो ब्रूहि लोके निरर्थकः ॥ १२ ।
 लोभामक्तान्सदा हंसि† पापिष्ठान्धर्म्मवर्जितान् ।

* उपतिष्ठन्तीति चार्थम्, उपतिष्ठन्तं इति साधु । † त्वमशक्तान् सदा हंसीति (ग

एषां* तपसि सिद्धानां नाहं विग्रहवानिह† ॥ १३ ।

निग्रहानुग्रहौ नापि मया शक्यौ महात्मनाम् ।

कर्तुं‡ वा प्रतिपेक्षुं वा तेन तप्ये भृशं मुने ॥ १४ ।

एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानेन महाद्युतिः॥

पतिव्रता समं भर्ता सानुगा सपरिच्छदा ॥ १५ ।

महता तूर्यघोषेण सम्प्राप्ता प्रियदर्शना ।

धर्मराजहितं सर्वं धर्मज्ञा धर्मवत्सला ।

साब्रवीत्तु विमानस्था साधयन्ती शुभाङ्गना ।

विचित्रं प्रसृतं वाक्यं सर्वसत्त्वसुखावहम् ॥ १६।१७ ।

पतिव्रतीवाच ।

धर्मराज महाबाहो कृतज्ञः सर्वसम्मतः§ ।

मैवमीर्षां कुरुष्व त्वं ब्राह्मणेषु तपस्विषु ॥ १८ ।

एतेषां तपसां वीर माहात्म्यम्बलमेव च ।

अचिन्त्याः सर्वभूतानां ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ १९ ।

ब्राह्मणाः सततं पूज्या ब्राह्मणाः सर्वदेवताः ।

मात्सर्यं क्रोधसंयुक्तं न कर्त्तव्यं द्विजातिषु ॥ २० ।

त्वया शुभाशुभद्वन्द्वं नित्यं पूजा मनस्विनाम् ।

रागो वा रोषमोहौ वा न कर्त्तव्यौ सदा०सताम् ।

प्रयाता गगने दृष्टा विद्युत्सौदामिनी यथा ॥ २१ ।

* येषामिति (ख) । † विग्रहवानिवेति (ग) । ‡ नहामतिरिति (ग) । § सत्य-
सम्मत इति (क) । •

दृष्ट्वा पतिव्रतां नारीं धर्मराजेन पूजिताम् ।

अब्रवीन्नारदस्तत्र धर्मराजं तथागतम् ॥ २२ ।

नारद उवाच ।

का एषा सुमहाभागा सुरूपा प्रमदीक्ष्मा ।

या त्वया पूजिता राजहितमुक्ता गता पुनः ॥ २३ ।

एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं परङ्गीतूहलं हि मे ।

एतन्मे सुमहाभाग कथयस्व समासतः ॥ २४ ।

यम उवाच ।

अहं ते कथयिष्यामि कथां परमशीभनाम् ।

एषा मया यथा तात पूजिताऽपूजि कृतस्त्रयः ॥ २५ ।

पुरा कृतयुगे तात निमिर्नाम महायशाः ।

आसीद्राजा महार्तेजाः सत्यसन्धेति विश्रुतः ॥ २६ ।

तस्य पुत्री मिथिर्नाम जननाज्जनकोऽभवत् ।

तस्य रूपवती नाम पत्नी प्रियहिते रता ॥ २७ ।

सा चाप शुभकर्माणि पतिभक्ता पतिव्रता ।

प्रीत्या परमया युक्ता भर्तुर्वचनकारिणी ॥ २८ ।

सोऽपि राजा महाभागः सर्वभूतहिते रतः ।

धर्मात्मा च महात्मा च सत्यसन्धो महातपाः ॥ २९ ।

य इमां पृथिवीं सर्वां धर्मेण परिपालयन् ।

न व्याधिर्न जरा मृत्युस्तस्मिन्नाजनि शासति ॥ ३० ।

ववर्ष सततं देवस्तस्य राद्रे महाद्युतेः ।

एवं बहुगुणोपेतं तस्य राज्यं महात्मनः ॥ ३१ ।

न कश्चिद्विद्यते मर्त्यो राजात्तो दुःखितोऽपि वा ।
अथात्र बहुकालस्य राजानं मिथिलाधिपम् ।
उवाच राज्ञी विप्रेन्द्र विनयात्प्रसृतं वचः ॥ ३२ ।

राज्ञुवाच ।

भृत्यानाञ्च द्विजातीनां तथा परिजनस्य च ।
यदस्ति द्रविणं किञ्चित्पृथिव्यां यद्गृहे च ते ॥ ३३ ।
विनियुक्तन्तु तत्सर्वं सान्निध्यन्तु तथा त्वया ।
न च राजन्विजानासि भोजनस्य प्रशंससि ॥ ३४ ।
नास्ति तन्नियमः कश्चित्पुष्पमूल्यञ्च नास्ति नः ।
न वा मवादिकङ्किञ्चिन्न च वस्त्राणि कर्हिचित् ॥ ३५ ।
न चैव वार्षिकः कश्चिद्विद्यते भोजनस्य च ।
दृश्यते हि महाराज मम चैवाथ सुव्रत ॥ ३६ ।
यत्कर्त्तव्यं मया वापि तन्मे ब्रूहि नराधिप ।
कर्त्तव्यस्मरहं विशेषेण यदाक्यमपि मन्यसे ॥ ३७ ।

राजोवाच ।

न शक्यमुपरोधेन वक्तुं भामिनि विप्रियम् ।
न च पश्याम्यहं देवि तव चैव जनस्य च ॥ ३८ ।
तद्वीमि यथाशक्त्या यदि मे मन्यसे प्रिये ।
हविष्ये वर्त्तमानानामिदं वर्षशतकृतम् ॥ ३९ ।
कुहालेन हि काष्ठेन क्षेत्रं वै कुर्महे प्रिये ।
ततो धर्मविधिं तत्त्वात्प्राप्नुयां मे न संशयः ॥ ४० ।
भक्ष्यं भोष्यञ्च ये ये च ततस्त्वं सुखमाप्स्यसि ।

एवमुक्ता ततो राज्ञी राजानमिदमब्रवीत् ॥ ४१ ।

देव्युवाच ।

भृत्यानान्तु सहस्राणि तव राजन्निवेशने ।

अश्वानाञ्च गजानाञ्च सौरभानां तथैव च ॥ ४२ ।

उष्ट्राणां महिषाणाञ्च खराणाञ्च महायशाः ।

एते सर्वे कथं राजन् कुर्वन्ति तवेप्सितम् ॥ ४३ ।

राजोवाच ।

नियुक्तानि हि कर्माणि वार्षिकाणीतराणि च ।

सर्वकर्माणि कुर्वन्ति ये भृत्या मे वरानने ॥ ४४ ।

बलीवर्हाः खरा अश्व गजा उष्ट्रा ह्यनेकशः ।

सर्वे नियुक्ता मे देवि सर्वकर्मसु शोभने ॥ ४५ ।

आयसन्त्वपुषन्ताम्रं राजतङ्काञ्चनं तथा ।

नियुक्तानि तु सर्वाणि सर्वकर्मस्वनिन्दिते ॥ ४६ ।

ननु पश्याम्यहं देवि किञ्चिद्वैमं न चायसम्* ।

येन कुर्याम्यहं देवि कुदालं सुसमाहितः ॥ ४७ ।

एवमुक्ता महादेवी तेन राज्ञा सुशोभना ।

दृष्टपुष्टमना देवी राजानमिदमब्रवीत् ॥ ४८ ।

गच्छ राजन्यथाकाममनुयास्यामि पृष्ठतः ।

एवमुक्तः सुनिष्क्रान्तः सभार्यः स नरेश्वरः ॥ ४९ ।

ततो राजा च देवी च त्रेत्रं मृगयतस्तदा ।

गतौ च परमाध्वानं ततो राजाब्रवीदिदम् ॥ ५० ।
 इदं भद्रं मम चेचमास्स्वात्र वरवर्णिनि ।
 यावद्बुल्लानिमान् भद्रे कण्टकांस्य वरानने ।
 अहं छिनत्ति वै देवि त्वमेताव्क्षाधय प्रिये ।
 एष ते कर्मयोगस्तु ततः प्राप्स्यामि चेष्टितम्* ॥ ५१।५२ ।
 एवमुक्ता महादेवी तेन राज्ञा तपोधन ।
 उवाच मधुरं वाक्यं प्रहसन्ती नृपाङ्गना ॥ ५३ ।
 वृक्षाऽत्र दृश्यते पार्श्वे सौवर्णो गुल्म एव च ।
 पानीयस्य तु सात्रिध्यं न किञ्चिदिह दृश्यते ।
 कथञ्चेत्रङ्गरिष्यावो हृद्रोगस्य तु कारकम् ॥ ५४ ।
 इयं नदी ह्ययं वृक्ष इयं भूमिः समांसला ।
 अस्मिन्वापि कृतङ्गर्म्म कथं गुणकरं भवेत् ॥ ५५ ।
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा राजा वचनमब्रवीत् ।
 शुभं सानुनयं वाक्यं भूतानां गुणवत्सलः ॥ ५६ ।
 पूर्वग्रहे भवेत्पूर्वं विनियुक्तं तथा प्रिये ।
 पानीयस्य तु पार्श्वेन सन्निकष्टेन सुन्दरि ॥ ५७ ।
 चतुर्थं जनपथ्यन्तं† न किञ्चिदिह दृश्यते ।
 अयद्वाहो महादेवि न च बाधाऽत्र कस्यचित् ॥ ५८ ।

* प्राप्स्याम चेष्टितमिति (ग) । † चतुर्थं जनपथ्यन्तमिति सार्धत्रिकः पाठः स च
 लिपिकरपरम्पराप्रमादकृत एवेति सम्भाव्यते । चतुर्थोऽजनपथ्यन्तमित्येवरूपस्यैव मौलिकत्व-
 मासीदित्यस्यदनुमीनम् ।

ततस्तच्छोधयामास तत्क्षेत्रं भार्यया सह ॥ ५८ ।
 वियन्मध्ये तथोग्रश्च सविता तपते सदा ।
 समृद्धश्च तदा* तच्च निदाघः काल आगतः ॥ ६० ।
 प्रवृद्धो दारुणो घर्भः कालश्चैवातिदारुणः ।
 ततः सा तृषिता देवी क्षुधिता च तपस्विनी ॥ ६१ ।
 स्निग्धौ ताम्रतलो पादौ तस्यां सन्तापमागतौ ।
 गुणप्रवाहरकौ तु तस्याः पादौ च सुव्रत ॥ ६२ ।
 सूर्यस्य पादा मध्याह्ने तापयन्त्यग्निसन्निभाः ।
 ततः सा व्यथिता देवी भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ६३ ।
 तृषितास्मि महाराज उष्णेन पीडिता भृशम् ।
 पानीयं दीयतां राजञ्छीघ्रं मम प्रसादतः ॥ ६४ ।
 इत्युक्त्वा पतिता देवी विह्वला दुःखपीडिता ।
 पतन्त्या च तथा सूर्यो दृष्टो विह्वलया तथा ॥ ६५ ।
 यदृच्छया पतन्त्या तु सूर्यः कांपेन वीक्षितः ।
 ततो विवस्वान् भगवान् सन्त्रस्तो गगने तदा ॥ ६६ ।
 दिवं मुक्त्वा महातेजाः पतितो धरणीतले ।
 ततो दृष्ट्वा तु राजामो[†] स्वभावेन च वर्जितम् ॥ ६७ ।
 किमर्थमिह तेजस्विंस्यक्त्वाः॥ मण्डलमागतः ।
 किङ्करोमि महातेजाः सर्व्वलोकनमस्कृतः ॥ ६८ ।

* तथेति (ग) । । ततो दृष्ट्वा तु सं राजति (ग) । । तेजः स्त्रीमति (क), (ख)

एवं ब्रुवन्तं राजानं सूर्यः सानुनयोऽब्रवीत् ।
 पतिव्रता शुभाक्षी च ममैषा कषिता भृशम् ॥ ६८ ।
 ततोऽहं पतितो राजंस्तव कार्यानुशासनः ।
 अनया सदृशी नारी त्रैलोक्ये नैव विद्यते ॥ ७० ।
 पृथिव्यां स्वर्गलोके वा न काचिदिह दृश्यते ।
 अहोऽस्याः परमं सत्त्वमहोऽस्याः परमन्तपः ॥ ७१ ।
 अहो धैर्यं च शक्तिश्च तवैवं शंसिता गुणाः ।
 तथेयं ते महाभाग तव चित्तानुसारिणी ॥ ७२ ।
 अनुरूपा विशुद्धा च तपसा च वराङ्गना ।
 पतिव्रता च साध्वी च नित्यं तव हिते रता ॥ ७३ ।
 सदृशी ते महाभाग शक्रस्येह यथा शची ।
 पात्रं पात्रवता प्राप्तं सुकृतस्य महत्फलम् ॥ ७४ ।
 अनुरूपः सुरूपो वा यतो जातः सुयन्त्रितः ।
 मा च ते वितथः कामो भवेच्चैव नराधिप ॥ ७५ ।
 कुरुष्व दयितहेतुं यथा मनसि वर्तते ।
 भोजनार्थं महाराज त्वदन्यो न हि विद्यते ॥ ७६ ।
 फलदश्च सुशस्यश्च भविष्यति हि कामदम् ।
 एवमुक्त्वा ततः सूर्यः ससर्ज जलभाजनम् ॥ ७७ ।
 उपानहौ च छत्रश्च दिव्यालङ्कारभूषितम् ।
 ददौ च राज्ञे सविता प्रीत्या परमया युतः ॥ ७८ ।
 उपभोक्तुं सुखस्यार्थं सुपुण्यस्य विशेषतः ।
 दत्त्वा तत्पुण्यकर्माणि ततः प्राह दिवाकरः ॥ ७९ ।

एवमुक्त्वा तु भगवांस्तथा तत्कृतवान् क्वचित् ।

राज्ञा च जनकेनैव प्रियाया हितकाम्यया ॥ ८० ।

ततः साप्यायिता देवी त्रायेन शुभलक्षणा ।

लब्धसंज्ञा गतभया राजानमिदमब्रवीत् ॥ ८१ ।

देवी दृष्ट्वा तदाश्चर्यं विस्मयोत्फुल्ललोचना ।

केन दत्तं शुभं त्रायं दिव्यं क्वत्रमुपानहौ ।

एतन्मे संशयं राजन् कथयस्व तपोधन ॥ ८२ ।

राजीवाच ।

एष देवो महादेवि विवस्वानाम नामतः ।

तवानुकम्पया देवि मुक्ताकाशमिहागतः ॥ ८३ ।

एवमुक्त्वा तु सा देवी भर्तारमिदमब्रवीत् ।

करवाण्यस्य कां प्रीतिं ज्ञायतामस्य वाञ्छितम् ॥ ८४ ।

ततो राजा महानेजाः प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ।

विज्ञापयामास तदा भगवन् किङ्करोमि ते ॥ ८५ ।

एवमुक्त्वा नरेन्द्रेण सूर्यो वचनमब्रवीत् ।

अभयं मे महाराज स्त्रीभ्यो भवतु मानद ॥ ८६ ।

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भास्करस्य तु मानदः ।

तां प्रियां प्रीतहृदयां श्रावयंस्तस्य भाषितम् ॥ ८७ ।

राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत् ।

प्रीत्या परमया युक्ता तस्य राज्ञो मनःप्रिया ॥ ८८ ।

रश्मीनां वारणार्थाय क्वत्रं दत्त्वा तु कुण्डिकाम् ।

इमौ चापानहौ दत्त्वा पादस्य शङ्करावुभौ ॥ ८९ ।

अभयं ते महाभाग यथा त्वं हृतवानसि ।

एवं पतिव्रतां विप्र पूजयामि नमामि च ॥ ८० ॥

इति बराहपुराणे संसारचक्रे पतिव्रतोपाख्यानं नाम

अष्टाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

नवाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

नारद उवाच ।

कर्मणा केन राजेन्द्र तपसा वा तपोधनाः ।

उत्तमाश्च गतिं याति कृष्णवासः प्रशंस मे ।

एवमुक्तस्तु धर्मात्मा नारदेनाब्रवीत्तदा ॥ १ ॥

यम उवाच ।

न तस्या नियमो विप्र तपो नैव च सुव्रत ।

उपवासो न दानं वा न देवो वा महामुने ॥ २ ॥

यादृशी तु भवेद्विप्र शृणु तत्त्वं समासतः ॥ ३ ॥

प्रसुप्ते या प्रस्रपिति जागर्ति विबुधे स्वयम् ।

भुङ्क्ते तु भोजिते विप्र सा मृत्युं जयति ध्रुवम् ॥ ४ ॥

मीने मीना भवेद्या तु स्थिते तिष्ठति या स्वयम् ।

सा मृत्युञ्जयते विप्र नान्यत्पश्यामि किञ्चन ॥ ५ ॥

एकदृष्टिरेकमना भर्तुर्वचनकारिणी ।
 तस्या विभीमहे सर्व्वे ये तथान्ये तपोधन ।
 देवानामपि सा साध्वी पूज्या परमशीभना ॥ ६ ।
 भर्त्ता चाभिहिता यापि न प्रत्याख्यायिनी भवेत् ।
 वर्त्तमानापि विप्रेन्द्र प्रत्याख्यातापि वा सदा ॥ ७ ।
 न दैवतं सम्प्रयाति पत्युरन्यद्भुदाचन ।
 सा न मृत्युमुखं याति एवं या स्त्री पतिव्रता ॥ ८ ।
 एवं या तु भवेन्नित्यं भर्तुः प्रियहिते रता ।
 अनुवेष्टनभावेन भर्त्तारमनुगच्छति ॥ ९ ।
 सा तु मृत्युमुखद्वारं न गच्छेद्ब्रह्मसम्भव ।
 एष माता पिता बन्धुरेष मे दैवतम्परम् ॥ १० ।
 एवं शुश्रूषते या तु सा मां विजयते सदा ।
 पतिव्रता तु या साध्वी तस्याच्चाहङ्कृताञ्जलिः ॥ ११ ।
 भर्त्तारमनुध्यायन्ती भर्त्तारमनुगच्छति ।
 भर्त्तारमनुशोचन्ती मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १२ ।
 गीतवादित्रनृत्यानि प्रेक्षणीयान्यनेकशः ।
 न शृणोति न पश्येत्* मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १३ ।
 स्नायन्ती तिष्ठती वापि कुर्व्वन्ती वा प्रसाधनम् ।
 नान्यं या मनसा पश्येन्मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १४ ।
 देवता अर्चयन्तं वा भोजमानमपि द्विजान् ।
 पतिं न त्यजते† चित्तान्मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १५ ।

भानौ चानुदिते वापि उत्थाय च तपोधमाः ।
 गृहं मार्जयते नित्यं मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १६ ।
 चक्षुर्देहस्य भावस्य यस्या नित्यं सुसंहतम् ।
 शौचाचारसमायुक्ता सापि मृत्युं न पश्यति ॥ १७ ।
 भर्तुर्मुखमपश्येद्या भर्तुश्चित्तानुसारिणी ।
 वर्त्तते च हिते भर्तुर्मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १८ ।
 एवङ्गीर्त्तिमतां लोके दृश्यन्ते दिवि देवताः ।
 मानुषाणाञ्च भार्या वै तत्र देशे तु दृश्यते ॥ १९ ।
 कथितैव पुरा विप्र आदित्येन पतिव्रता ।
 मया तस्मात्तु विप्रर्षे यथा वृत्तं यथा श्रुतम्* ।
 गुह्यमेतत्ततो दृष्ट्वा पूजयामि पतिव्रताः ॥ २० ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे पतिव्रतामाहात्म्यं नाम

नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

नारद उवाच ।

रहस्यं धर्ममाख्यानं त्वयोक्तन्तु महायशः ।
 स्त्रीणां माहात्म्यमुद्दिश्य भास्करस्य मतं यथा ॥ १ ।

* यथासुखमिति (ख), (ग)।

इदं हि सर्वभूतेषु परङ्गीतृहलं मम ।
 तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व महातपः ॥ २ ।
 ये नरा दुःखसन्तप्तास्तपस्वीव्रं समाश्रिताः ।
 नानाव्रतशतोपायैः सुखहेतोर्महाप्रभ ॥ ३ ।
 मनसा निश्चितात्मानस्यक्ता सर्वप्रियाप्रियम् ।
 काङ्क्षन्ते बहवः केचित्केनचिदिनिहन्यते ॥ ४ ।
 श्रुता लोके श्रुतिस्तात श्रेयोधर्मा हि नित्यशः ।
 सम्यक्कृच्छाश्रितस्याथ कथं पापे मतिर्भवेत् ॥ ५ ।
 कस्यैतच्चेष्टितं तात कर्त्ता कारयिताऽपि वा ।
 कः कर्षति जगच्चैकोभूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ ६ ।
 कं वा द्वेषं पुरस्कृत्य मतिस्तस्य प्रवर्त्तते* ।
 सुखदुःखादि लोकेऽस्मिन्प्रकरोति सुदारुणम् ॥ ७ ।
 यद्येवन्तु मया गुह्यं दुर्विज्ञेयं सुरैरपि ।
 शक्यं श्रोतुं महाराज तदाख्याहि† तपोधनाः ॥ ८ ।
 नारदैनैवमुक्तस्तु धर्मराजामहामनाः ।
 विनयात्प्रसृतं वाक्यमिदमाह महामुनिः‡ ॥ ९ ।

यम उवाच ।

देवर्षे श्रूयतां पुण्यं यद्ववीषि महामुने ।
 त्वदुक्त्या मे कथयतः शृणुध्वावहितोऽनघ ॥ १० ।

* मतिस्तस्य च वर्त्तते इति (ग) । † तदाख्याति तपोधन इति (क),
 ‡ महामतिरिति (ग) ।

न कश्चिद्वश्यते* लोके कर्त्ता कारयितापि वा ।
 यद्वै परमधर्मात्मन्यस्मिन् कर्म प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ।
 यस्य वै कीर्त्यते नाम येन चाज्ञाप्यते† जगत् ।
 व्याहरामि वचसाहं यः करोति स्वयङ्कृतम् ॥ १२ ।
 दिव्येऽस्मिन् सदसि ब्रह्मन् ब्रह्मपिंगणसंहते ।
 यथाश्रुतं यथादृष्टद्वययिष्याम्यहं विभो ॥ १३ ।
 स्वकर्म भुज्यते तात सम्भूतैर्यत्कृतं स्वयम् ।
 आत्मानं पातयत्यात्मा किञ्चित्कर्म च कारयेत् ॥ १४ ।
 वायुना भाविता संज्ञा संसारे सा दृढीकृता ।
 तामेव भजते जन्तुः सुकृतं वाथ दुष्कृतम् ॥ १५ ।
 अभिघाताभिभूतस्तु आत्मनात्मानमुदरेत् ।
 आत्मा शत्रुश्च बन्धुश्च न कश्चिद्वन्द्यरात्मनः ॥ १६ ।
 बन्धुं बन्धुपरिक्लेशं निर्मितं पूर्वकर्मभिः ।
 जगत्यामुपभुङ्क्ते वै जीवो योनिशतैरपि ॥ १७ ।
 मिथ्याप्रवृत्तः शब्दोऽयं जगद्वमति सर्व्वशः ।
 यावत्तत्कुरुते कर्म तावत्कर्म स्वयङ्कृतम् ॥ १८ ।
 यथा यथा क्षयं याति अशुभं पुरुषस्य वै ।
 तथा तथा शुभा बुद्धिर्मनुजस्य प्रवर्त्तते ॥ १९ ।
 संसारे प्राप्तदोषस्य जायमानस्य देहिनः ।
 पतताञ्च गतो भावः पापकर्मक्षयेन तु ।

शुभाशुभकरीं बुद्धिं लभते पौर्व्वदैहिकीम् ॥ २० ।

दुष्कृतैः कर्मभिर्देही शुभैर्वा स्वयमर्जितैः ।

क्लेशक्षयं पापहरं शुभकर्म करोत्यथ ॥ २१ ।

शुभाशुभं प्राप्य नरः कर्माकर्म तथैव च ।

विहते विमले कर्मण्यमरेषु महीयते ॥ २२ ।

स्वर्गः शुभफलप्राप्तिर्निरयः पापसम्भवः ।

नैव कश्चित्प्रदाता च नाऽपहर्ता प्रदृश्यते ॥ २३ ।

नारद उवाच ।

यद्येवं स्वकृतकर्म समन्वेति शुभाशुभम् ।

शुभस्येह भवेद्द्विरशुभस्य क्षयोऽपि वा ॥ २४ ।

मनसा कर्मणा वापि तपसा चरितेन वा ।

यथा न रोहते जन्तुस्तथा त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २५ ।

यम उवाच ।

इदं पुण्यं पवित्रञ्च अशुभानां शुभप्रदम् ।

कीर्त्तयिष्यामि ते सम्यक् पापदोषक्षयं सदा ॥ २६ ।

प्रणस्य शिरसा सम्यक् पापपुण्यकराय च ।

कर्त्तृणे जगतो नित्यं विश्वस्य जगतो ह्यहम् ॥ २७ ।

येन सृष्टमिदं सर्व्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।

अनादिमध्यनिधनं दुर्व्विज्ञेयं सुरासुरैः ॥ २८ ।

यः समः सर्व्वभूतेषु जितात्मा शान्तमानसः ।

स पापेभ्यो विमुच्येत ज्ञानवाग्सर्व्ववेदवित् ॥ २९ ।

तत्त्वार्थं वेत्ति यः सम्यक् पुरुषम्भक्तिं तथा ।

ज्ञात्वा वा यो न मुञ्चेत पदम्प्राप्नोति शाश्वतम् ॥ ३० ।

गुणागुणपरिज्ञाता ह्यक्षय्यस्य क्षयस्य च ।

ध्यानेनैव ह्यसंमूढः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३१ ।

स्वदेहे परदेहे च सुखदुःखेन नित्यशः ।

विचारज्ञो भवेद्यस्तु स मुच्येतैनसा ध्रुवम् ॥ ३२ ।

अहिंस्रः सर्वभूतेषु दृष्ट्वाक्रोधविवर्जितः ।

शुभन्यायं सदा यश्च स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३३ ।

प्राणायामैश्च निर्गृह्य अधः सन्धारणानि च ।

व्यवस्थितमना यस्तु स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३४ ।

निराशः सर्वतस्तिष्ठेदिष्टार्थेषु न लोलुपः ।

परीतात्मा त्यजेत्प्राणान् सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ ३५ ।

अदधानो जितक्रोधः परद्रव्यविवर्जकः ।

अनसूयश्च यो मर्त्यः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३६ ।

गुरुशुश्रूषया युक्तस्त्वहिंसानिरतश्च यः ।

अशुद्रशीलस्तु नरः* स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३७ ।

प्रशस्तानि च यः कुर्यादप्रशस्तानि वर्जयेत् ।

मङ्गलपरमो यश्च स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३८ ।

योऽभिगच्छति तीर्थानि विशुद्धेनान्तरात्मना ।

पापादुपरतो नित्यं स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३९ ।

उत्थाय ब्राह्मणं च्छेन्नरो भक्त्या समन्वितः ।

अभिगम्य प्रदानेन स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ४० ।

नारद उवाच ।

पतच्छ्रेयो हितञ्चैव सर्वेषां वै परम्वप ।

उपपन्नञ्च युक्तञ्च तत्त्वया समुदाहृतम् ॥ ४१ ।

विविधैः कारणोपायैः सम्यक्कृतार्थदर्शितैः ।

संशयोऽभून्मम पुरा स त्वया नाशितः प्रभो ॥ ४२ ।

ततोऽप्यल्पतरश्चेत्स्यादुपायो योगवित्तम ।

कथ्यतां मे महाभाग येन पापम्वणश्यति ॥ ४३ ।

दुष्करं पूर्वमुक्तं हि योगधर्मस्य साधनम् ।

पापापहरणं लोके यदन्यत्सुखसाधनम् ॥ ४४ ।

अल्पोपायकरञ्चैव सुखोपायञ्च सर्वशः ।

येन पापकृतान्दोषान्वापोहति सुदारुणान् ॥ ४५ ।

आत्मायताश्च ये नित्यं न च विस्तारविस्तरः ॥ ४६ ।

गुणैश्च विविधैर्युक्ता इहलोके परत्र च ।

कर्मणामशुभानाञ्च विविधात्पत्तिजन्मनाम् ।

यः समर्थः स्फोटयितुं तन्मे ब्रूहि महातपः ॥ ४७ ।

यम उवाच ।

यथा स भगवानाह धर्ममेतं प्रजापतिः ।

तदहं भावयिष्यामि नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ४८ ।

लोकानां श्रेयसोऽर्थन्तु पापानान्तु विनाशनम् ।

क्रियाकारनियोगञ्च प्रोच्यमानं निबोध मे ॥ ४९ ।

कैवल्यमभिसम्पन्ने अहधानो भवेन्नरः ।

अनन्यमानसः कुर्याद्यथा धर्मानुशासनम् ॥ ५० ।

प्राप्नुयादीक्षितान् कामान् पापैर्मुक्तो यथासुखम् ।
 यः कुर्याद्वर्णसंयुक्तं विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ ५१ ।
 यस्तु कारयते कृष्णं शिशुमारम्भजापतिम् ।
 दृष्ट्वा नमस्येत्प्रयतः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ५२ ।
 यदा तस्य शरीरस्थं सोमं पश्येत्समाहितः ।
 महापातकनाशस्तु तदा तस्य विधीयते ॥ ५३ ।
 ललाटे तूत्थितं दृष्ट्वा मुच्यते च स पातकैः ।
 कण्ठस्थं पातकैः सर्वैर्हृदिस्थञ्च कृताकृतैः ॥ ५४ ।
 मनसा कर्मणा वाचा यत्किञ्चित्कलुषहृतम् ।
 उदरस्थन्तु तं दृष्ट्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५५ ।
 वाङ्मनोभिः कृतानान्तु पापानां विप्र मोक्षणम् ।
 यदा लाङ्गूलकण्ठे तु स्थितं पश्येद्दिवाकरम् ॥ ५६ ।
 तदा स दुष्कृतान् सर्वान्विनाशयति मानवः ।
 यदा सोमङ्गुलं सर्वं यः कुर्यात्तु प्रदक्षिणम् ॥ ५७ ।
 ध्यायेत् क्षणायं यस्तु स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
 भृगुर्बुधः शनैश्चारो लोहिताङ्गश्च वीर्यवान् ॥ ५८ ।
 सौम्यरूपो यदा चन्द्रः कुरुते च प्रदक्षिणाम् ।
 हृदि कृत्वा तु तत्पार्ष्ण्यं यो ध्यायेद्दक्षरं शुचिः ॥ ५९ ।
 तदा निर्मलतां याति चन्द्रमाः शरदो यथा ।
 प्राणायामशतं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६० ।
 जघनस्थं शुचिर्दृष्ट्वा नरसम्पदमसं मुने ।
 नमस्येत्प्रयतो भूत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६१ ।

आर्द्रस्वमार्द्रकर्मा तु ध्यात्वा चाष्टशताक्षरम् ।
 यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च द्वावन्योऽन्यम्पश्यतः ॥ ६२ ।
 सम्पूर्णौ विमलौ सम्यग्भानमानौः स्वतेजसा ।
 कृत्वा हृदि तथा पापं यो ध्यायेत्परमाव्ययम् ॥ ६३ ।
 वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा वाराहश्च जलीयितम् ।
 धरणी चोद्धृता येन सिंरुश्चापि महामुने ॥ ६४ ।
 नमस्येहै पयोभक्षः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
 प्राणायामश्च यः कुर्यात्सोऽपि पापात्प्रमुच्यते ॥ ६५ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे संसारक्षणे

दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं धर्मराजस्य नारदः ।
 इमं भावेन भक्त्या च पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥

नारद उवाच ।

समः सर्वेषु भूतेषु स्यादरेषु चरेषु च ।

धर्मराज महाबाहो पितुस्तुल्यपराक्रम ॥ २ ॥

अराक्षणानां हितार्थाय यदुक्तं मे प्रदक्षिणम् ।

इदं श्रेयःसमाख्यानं श्रुतं श्रुतपरम्पदम् ॥ ३ ॥

त्रयो वर्णा महाभाग यज्ञसामान्यभागिनः ।

शूद्रा वेदपवित्रेभ्यो ब्राह्मणैस्तु वहिष्कृताः ॥ ४ ॥

यथैव सर्वसमतां तव भूतेषु मानद ।

तथैव तेषामपि हि श्रेयो वाच्यं महामते ।

यथा कर्म हितं वाक्यं शूद्राणामपि कथ्यताम् ॥ ५ ॥

यम उवाच ।

अहं ते कथयिष्यामि चातुर्वर्ण्यस्य नित्यशः ।

यद्वितं धर्मयुक्तञ्च नित्यं भवति सुव्रत ॥ ६ ॥

केवलं श्रुतिसंयोगाच्छ्रद्धया नियमेन च ।

करोति पापनाशार्थमिदं वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ७ ॥

गावः पवित्रा मङ्गला देवानामपि देवताः ।

यस्ताः शुश्रूषते भक्त्या स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ८ ॥

सौम्ये मुहूर्त्ते संयुक्ते पञ्चमव्यन्तु यः पिवेत् ।

यावज्जीवकृतात्पापात्तत्क्षणादेव मुच्यते ॥ ९ ॥

लाङ्गूलेनोद्धृतं तीर्थं मूर्ध्ना गृह्णाति यो नरः ।

सर्वतीर्थफलप्राप्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥

प्रसवेन च यः स्नायाद्रोहिण्यां मानवे द्विज ।

सर्वपापकृतान्दोषान्दहत्याशु न संशयः ॥ ११ ।
 धेनुस्तनादिनिष्क्रान्तां धारां क्षीरस्य यो नरः ।
 शिरसा प्रतिगृह्णाति स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १२ ।
 ब्राह्मणस्तु सदा स्नातो भक्त्या परमया युतः ।
 नमस्येत्प्रयतो भूत्वा स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १३ ।
 उदयान्निःसृतं सूर्यं भक्त्या परमया युतः ।
 नमस्येत्प्रयतो भूत्वा स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १४ ।
 दध्यक्षताञ्जलीभिस्तु त्रिभिः पूजयते शुचिः* ।
 तस्य भानुः प्रसन्नश्च अशुभं यत्समर्जितम् ।
 तस्य भानुः स संदह्य दूरीकुर्यात्सदा हिज ॥ १५ ।
 पावकं दधिमिश्रन्तु पात्रे औदुम्बरे स्थितम् ।
 सोमाय पौर्णमास्यां हि दत्त्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ १६ ।
 अरुन्धतीं बुधश्चैव तथा सर्वाग्निहामुनीन् ।
 अभ्यर्च्य वेदविधिना तेभ्यो दत्त्वा च पावकम् ॥ १७ ।
 एकाग्रमानसो भूत्वा यो नमस्येत्कृताञ्जलिः ।
 किल्बिषं तस्य वै सर्वं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ १८ ।
 हिजं शृण्वते यस्तु तर्पयित्वातिभक्तितः ।
 नमस्येत्प्रयतो भूत्वा स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १९ ।
 विषुवेषु † च योगेषु शुचिर्दत्त्वा पयो नरः ।
 तस्य जन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २० ।

* यज्ञिभिः पूजयेत् शुचिरिति (क), (ख) । † विषुवत्केषु योगैश्चिति (क)

प्राचीनायाङ्कुशान् कृत्वा स्थापयित्वा वृषं नरः ।
 द्विजैः सह नमस्कृत्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१ ।
 दक्षिणावर्त्तसंख्येन कृत्वा प्राक्स्त्रोतसं नदीम् ।
 कृत्वाऽभिषेकं विधिवत्ततः पापात्प्रमुच्यते ॥ २२ ॥*
 दक्षिणावर्त्तशङ्खेन कृत्वा चैव करे जलम् ।
 शिरसा तद्गृहीत्वा तु विप्रो हृष्टमनाः शुचिः ।
 तस्य जन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २३ ।
 प्राक्स्त्रोतसं नदीं गत्वा नाभिमात्रजले स्थितः ।
 स्नात्वा कृष्णतिलैर्मिश्रा दद्यात्सप्ताञ्जलीनरः ॥ २४ ।
 प्राणायामत्रयकृत्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २५ ।
 अष्टिद्रुपद्मपत्रेण सर्वरत्नोदकेन तु ।
 त्रिशो यस्तु नरः स्नायात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २६ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि गुह्याद्गुह्यतरं मुने ।
 कार्तिके मलपक्षे तु स्मृता ह्येकादशी तिथिः ॥ २७ ।
 भुक्तिमुक्तिप्रदा या तु नाम्ना ख्याता प्रबोधिनी ।
 या सा विष्णोः परा मूर्तिरव्यक्तानेकरूपिणी ।
 सा क्षिप्ता मानुषे लोके द्वादशी मुनिपुङ्गव ॥ २८ ।
 ये उपोष्यन्ति विधिवन्नारायणपरायणाः ।
 न तेषामशुभं किञ्चिज्जन्मकोटिकृतं मुने ॥ २९ ।

एकादशीं समन्वित्य पुरा पृष्टो महेश्वरः ।
वाराहरूपी धरया सर्वलोकहिताय वै ॥ ३० ॥

धरण्युवाच ।

अस्मिन् कलियुगे घारे नराः पापरताः प्रभो ।
ब्रह्मस्वहरणे युक्ता तथा ब्राह्मणघातकाः ॥ ३१ ॥
गुरुद्रोहरता देव मित्रद्रोहरतास्तथा ।
स्वामिद्रोहरताश्चैव परदाराभिमर्शकाः ॥ ३२ ॥
परद्रव्यापहारे हि संसक्ताश्च सुरेश्वर ।
अभक्ष्यभक्षणरता वेदब्राह्मणनिन्दकाः ॥ ३३ ॥
दान्भिका भिन्नमर्यादा नायमस्तीति वादिनः ।
असत्प्रतिग्रहे सक्ता अगम्यागमने रताः ॥ ३४ ॥
एतैश्चान्यैश्च पापैश्च संसक्ता ये नरा विभो ।
किमासाद्य गतिर्देव तेषां वद सुरेश्वरः ॥ ३५ ॥

वराह उवाच ।

साधु देवि महाभागे यत्पृष्टोऽहं वरानने ।
रहस्यं ते प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ॥ ३६ ॥
महापातकयुक्ता ये नराः सुकृतवर्जिताः ।
तेषां मया हितार्थाय निर्मितं तच्छृणुष्व मे ॥ ३७ ॥
या मा विष्णोः परा शक्तिरव्यक्तानेककपिणी ।
स मर्त्ये निर्मिता भूमे द्वादशी रूपधारिणी ॥ ३८ ॥

तामुपोष्य नरा भद्रे महापापरतास्य ये ।
 पुण्यपापविनिर्मुक्ता गच्छन्ति पदमव्ययम् ॥ ३८ ।
 उपायोऽतः परो नान्यो विद्यते हि वसुधरे ।
 एकादशीं विना येन सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ४० ।
 यथा शुक्ला तथा कृष्णा उपोष्य सा प्रयत्नतः ।
 शुक्ला भक्तिप्रदा नित्यं कृष्णा मुक्तिं प्रयच्छति ॥ ४१ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्या द्वादशी सदा ।
 यदीच्छेद्द्वैषाणं लोकं गन्तुं वै भूतधारिणि ॥ ४२ ।
 वाचा च मनसा चैव कर्मणा समुपार्जितम् ।
 पापं मासकृतं पुंसां दहत्येकादशी कृता ॥ ४३ ।
 दहन्तीह* पुराणानि भूयोभूयो वरानने ।
 न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥ ४४ ।
 यदीच्छेत् नरा गन्तुं तद्विष्णोः परमम्पदम् ।
 न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं तदा केशववासरे ॥ ४५ ।
 ऊर्ध्वबाहुर्विरोम्येष प्रलापं मे शृणुष्व तम् ।
 आराधयस्व विश्वेशमेकादश्यामतन्द्रितः ॥ ४६ ।
 न शङ्केन पिबेत्तोयं न हन्यान्नस्यसूकरौ ।
 एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४७ ।
 स ब्रह्महा सुरापय स स्तेयी गुरुतल्पगः ।
 एकादश्यान्तु यो भुङ्क्ते पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४८ ।

किं तेन न कृतं पापं दुर्गुत्तेनात्मघातिना ।
 एकादश्यां विशालाक्षि भुक्तं येन विजानता ॥ ४९ ।
 एकादशीञ्च यः शुक्लामसमर्ष उपोषितुम् ।
 तदा नक्तं प्रकर्त्तव्यं तथाऽयाचितमेव वा ॥ ५० ।
 एकभक्तेन दानेन कर्त्तव्यं द्वादशीव्रतम् ।
 न करोति यदा भूमे व्रतं वा दानमेव वा ॥ ५१ ।
 महापातकभागी स्यात्सुगतिं नाप्नोयात्कचित् ।
 उपवासासमर्थानां तथैव पृथुलोचने ॥ ५२ ।
 एका सा द्वादशी पुण्या सोपोष्या सा प्रबोधिनी ।
 तस्यामाराध्य विश्वेशं जगतामीश्वरेश्वरम् ।
 प्राप्नोति सकलं चैतद्द्वादश द्वादशीफलम् ॥ ५३ ।
 पूर्वाभद्रपदायोगे सैव या द्वादशी भवेत् ।
 अतीव महती तस्यां सर्वङ्गतमिहाक्षयम् ॥ ५४ ।
 उत्तराभाद्रसहिता यदि सैकादशी भवेत् ।
 तदा कोटिगुणं पुण्यं केशवात्मभते फलम् ॥ ५५ ।
 सकृदेवार्चिते तस्यां लभते भूतधारिणि ॥ ५६ ।
 यथा प्रबोधिनी पुण्या तथा यस्यां स्वपेदरिः ।
 उपोष्या हि महाभागे अनन्तफलदा हि सा ॥ ५७ ।
 शयने बोधने चैव हरेस्तु परिवर्त्तने ।
 उपोष्यैव विधानेन नरो निर्मलतां व्रजेत् ॥ ५८ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन द्वादशी समुपोषयेत् ।
 यदीच्छेत विशालाक्षि शान्धर्ती गतिमात्मनः ॥ ५९ ।

एकादशी सोमयुता कार्तिके मासि भामिनि ।
 उत्तराभाद्रसंयोगे अनन्तफलदा हि सा ॥ ६० ।
 तस्यां यत्क्रियते भद्रे तदनन्तगुणं स्मृतम् ॥ ६१ ।
 एकादशी भौमयुता यदा स्याद्भूतधारिणि ।
 ज्ञात्वा देवं समभ्यर्च्य प्राप्नोति परमम्फलम् ।
 प्राप्नोति सकलञ्चैव द्वादशद्वादशीफलम् ॥ ६२ ।
 जलपूर्णं तथा कुम्भं स्थापयित्वा विचक्षणः ।
 पञ्चरत्नसमोपेतं घृतपात्रयुतं तथा ॥ ६३ ।
 तस्योपरि न्यसेन्मत्स्यस्वरूपन्तु* जनार्दनम् ।
 निष्कमात्र†सुवर्णेन घटितन्तु वरानने ॥ ६४ ।
 पञ्चामृतं संस्त्राप्य कुङ्कुमेन विलेपितम् ।
 पीतवस्त्रयुगच्छत्रं कृत्रोपानयुगान्वितम्‡ ।
 पूजयेत्कमलैर्देवि मङ्गलः संयतेन्द्रियः ॥ ६५ ।
 मत्स्यं कूर्मं वराहञ्च नरसिंहञ्च वामनम् ।
 रामं रामञ्च कृष्णञ्च बुधञ्चैव च कल्किनम् ॥ ६६ ।
 एवं दद्यावताराञ्च पूजयेद्भक्तिसंयुतः ।
 पुष्पैर्धूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ ६७ ।
 सम्पूज्यैवमलङ्कारैर्विविधैरुपशोभितम् ।
 रात्रौ चोत्थापनङ्कार्यं देवदेवस्य सुव्रते ॥ ६८ ।

* तस्य स्वरूपन्तु इति कचित्पाठः । † मासमात्रमिति (ख) । ‡ पीतवस्त्रयुगच्छत्र-
 चक्रीपानयुगान्वितमिति (ग) ।

प्रभाते विमले स्नात्वा भक्त्या सम्पूज्य केशवम् ।
 पुष्पधूपादिनैवेद्यैः फलेर्नानाविधैः शुभैः ॥ ६८ ।
 ततस्तु पूजयेद्दिहानाचार्य्यं भक्तिसंयुतः ।
 अनङ्गारोपहारैश्च वस्त्राद्यैश्च स्वशक्तितः* ॥ ७० ।
 पूजयित्वा विधानेन तं देवमतिपादयेत् ॥ ७१ ।
 जगदादिर्जगद्रूपो जगदादिरनादिमान् ।
 जगदादिर्जगद्योनिः प्रीयतां मे जनार्दनः ॥ ७२ ।
 अनेनैव विधानेन कुर्यादेकादशीव्रतम् ।
 तस्य पुण्यं भवेद्यत्तु तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ७३ ।
 यदि वक्त्रसहस्राणां सहस्राणि भवन्ति हि ।
 संख्यातुं नैव शक्यन्ते प्रबोधि न्यास्तथा गुणाः ॥ ७४ ।
 तथाप्युद्देशमात्रेण शक्त्या वक्ष्यामि तच्छृणु ।
 चन्द्रतारार्कसङ्काशमधिष्ठायानुजीविभिः ।
 सहैव यानमागच्छेन्मम लोकं वसुन्धरे ॥ ७५ ।
 ततः कल्पसहस्रान्ते सप्तर्षीपेश्वरो भवेत् ।
 आयुरारोग्यसम्पन्नो जन्मातीतो भवेत्ततः ॥ ७६ ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः ।
 पापान्येतानि सर्वाणि श्रवणेनैव नाशयेत् ॥ ७७ ।
 पश्येच्च धीमानधनोऽपि भक्त्या
 स्पृशेन्मनुष्यं ब्रह्म धीयमानः ।

* सौपहारैश्च वस्त्राद्यैरलङ्कारैः स्वशक्तितः इति (ख) ।

शृणोति भक्तस्य मतिं ददाति
विकल्मषः सोऽपि दिवं प्रयाति ॥ ७८ ।
दुःस्वप्नः प्रथममुपैति पथ्यमाने
माहात्म्ये भवभयहारके नरस्य ।
यः कुर्याद्भक्तवरमेतदव्ययायाः

बोधिन्याः किमुत फलन्तु तस्य वाच्यम् ॥ ७९ ।

ते धन्यास्ते कृतार्थाश्च तैरेव सुकृतकृतम् ।
तैरात्मजम् सफलकृतं ये व्रतकारकाः ॥ ८० ।
नारायणाच्युतानन्त वासुदेवेति यो नरः ।
सततङ्गीर्त्तयेद्भूमे याति मल्लयताम्रिये ॥ ८१ ।
किं पुनः श्रद्धया युक्तः पूजयेन्मामनन्यधीः ।
गुरुपदिष्टमार्गेण याति मल्लयतां नरः ॥ ८२ ।
तस्य यज्ञवराहस्य विष्णोरमिततेजसः ।
प्रयाणं ये च कुर्वन्ति ते पूज्याः सततं सुरैः ॥ ८३ ।
तस्मात्सुनियतैर्भावं वैष्णवं मार्गमास्पदम् ।
दुर्लभं वैष्णवत्वं हि त्रिषु लोकेषु सुन्दरि ॥ ८४ ।
जन्मान्तरसहस्रेषु समाराध्य वृषभ्वजम् ।
वैष्णवत्वं लभेत्कश्चित्सर्वपापक्षये सति ॥ ८५ ।
पापक्षयमवाप्नोति ईश्वराराधने कृते ।
ज्ञानमन्विच्छता रुद्रं पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ ८६ ।
मामाराध्य तथा याति तद्दिष्णोः परमम्पदम् ।
वैष्णवा हि महाभागाः पुनन्ति सकलं जगत् ॥ ८७ ।

संस्मृतः कीर्तितो वापि दृष्टः स्मृतोऽपि वा प्रिये ।
 पुनाति भगवद्वक्तृशृङ्खलाऽपि यदृच्छया ॥ ८८ ।
 एतज्ज्ञात्वा तु विद्वद्भिः पूजनीयो जनार्दनः ।
 वेदाङ्गविधिना भद्रे आगमोक्तेन वा सुधीः ॥ ८९ ।

यम उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा महाभागा धरणी शंसितव्रता ।
 समाराध्य जगन्नाथं विधिना तल्लयङ्गता ।
 अतो यत्नेन वै साध्यं वैष्णवत्वं विपश्चिता ॥ ९० ।
 ये वैष्णवा महात्मानो विष्णुपूजनतत्पराः ।
 तेषां नैवास्त्ययं लोको यान्ति तत्परमम्पदम् ॥ ९१ ।
 ये सकृद्वादगीमेतामुपाप्यन्ति विधानतः ।
 प्रबोधनाख्यां सुधियस्ते यान्ति परमम्पदम् ॥ ९२ ।
 न यमं यातनादण्डान्नरकत्र च किङ्करान् ।
 पश्यन्ति द्विजशार्दूल इति सत्यं मयोदितम् ॥ ९३ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा दृष्टं यथा श्रुतम्* ।
 कथितं मे महाभाग यत्त्वया परिपृच्छितम्† ॥ ९४ ।
 स्वयम्भुवा यथा प्रोक्तं गुह्याख्यानं महामुने ।
 तत्ते सर्वं समासेन आख्यातं‡ धर्मवत्सल ॥ ९५ ।

इति वराहपुराणे प्रबोधिनीमाहात्म्यं नाम

एकादशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

* यथा तत्त्वं यथा श्रुतमिति (खः), तत्रातः परं सार्द्धैकः श्लोको नास्ति ।
 † पृष्टमिति साधु । ‡ व्याख्यातमिति (ग) ।

षादशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

नारद उवाच ।

साधु साधु महाराज सर्वधर्मविदां वर ।

त्वया तु कथिता दिव्या कथेयं धर्मसंहिता ॥ १ ।

अतोऽहमपि सुप्रीतस्तव धर्मपथे स्थितः ।

तव वाक्यानि सृष्टानि प्रोक्तानि च श्रुतानि च ॥ २ ।

त्वयाहञ्चैव राजेन्द्र पूजितश्च विशेषतः ।

गच्छामि त्वरितो लोकान्यत्र मे रमते मनः ॥ ३ ।

स्वस्ति तेऽमु महाराज अकम्पो भव सुव्रत ।

एवमुक्त्वा ततो यातो नारदो मुनिसत्तमः ॥ ४ ।

तेजसा द्योतयन्सर्वं गगनं भास्करो यथा ।

विचचार दिवं रम्याङ्गामचारो महामुनिः ॥ ५ ।

गते तस्मिंस्तु सुचिरं स राजा धर्मवत्सलः ।

मां दृष्ट्वा सुमनोविप्रा वाक्यैश्चित्रैश्च वन्दयन् ॥ ६ ।

कृत्वा पूजाञ्च मे युक्तां प्रियमुक्त्वा च सुव्रत ।

विसर्ज्जयामास विभुः सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ७ ।

एतद्वः कथितं विप्रास्तस्य राज्ञः पुरोत्तमे ।

यथा दृष्टं श्रुतञ्चैव यथा चेहागतो ह्यहम् ॥ ८ ।

वैशम्पायन उवाच

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टपुष्टास्तपोधनाः ।

केचिद्वैखानसास्तत्र केचिदासन्निरासनाः ॥ ८ ।
 साधु साध्विति चैवोक्ता विष्णयोत्पुल्ललोचनाः ।
 यायावरास्तथा चान्ये वानप्रस्थास्तथापरे ॥ ९ ।
 शालीनाश्च तथा केचित्कार्यातीं वृत्तिमास्थिताः ।
 तथा चान्ये जगुर्वृत्तिं सर्व्वभूतदयां शुभाम् ॥ १० ।
 शिलोव्क्षाश्च तथैवान्ये काष्ठास्तश्च महौजसः ।
 अपाकपाचिनः केचित्पाकिनश्च क्वचित्पुनः ॥ ११ ।
 नानाविधिधराः केचिज्जितात्मानस्तु केचन ।
 स्थानमौनव्रताः केचित्तथान्ये जलशायिनः ॥ १२ ।
 तथोर्द्ध्वगायिकाश्चान्ये तथान्ये मृगचारिणः ।
 पञ्चाग्नयस्तथा केचित्केचित्पुण्यफलाग्निनः ॥ १३ ।
 अम्भक्षा वायुभक्षाश्च तथान्ये शाकभक्षिणः ।
 अतोऽन्येऽप्यतितीव्रं वै तपश्चैव प्रपेदिरे ॥ १४ ।
 तपसोऽन्यत्र चास्तीति चिन्तयित्वा पुनः पुनः ।
 जन्मनो मरणाच्चैव केचिद्धीरा महर्षयः ।
 त्यक्त्वा धर्ममधर्मश्च शाश्वतीं धियमास्थिताः ॥ १५ ।
 श्रुत्वा चैव कथामेतामृषयो दिव्यवर्चसः ।
 जगृहुर्नियमांस्तांस्तान् भयहेतोरनिन्दिताः ॥ १६ ।
 नाचिकेतोऽपि धर्मात्मा पुत्रं दृष्ट्वा तपोधनम् ।
 प्रीत्या परमया युक्तो धर्ममेवान्वचिन्तयत् ॥ १७ ।
 वेदार्थममितं विष्णुं शुद्धं चिन्मयमीश्वरम् ।
 चिन्तयामास धर्मात्मा तपः परममास्थितः ॥ १८ ।

इदन्तु परमाख्यानं भगवद्भक्तिकारकम् ।

शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ २० ।

इति वराहपुराणं प्रागितिहासं संसारचक्रोपाख्यानं प्रबोधनीयं

नाम द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

पुरा देवैर्विनिहते सङ्ग्रामे तारकामये ।

अत्युच्छ्रिते प्रतिबले दानवानाम्बले तथा ॥ १ ।

लब्धपदे सहस्राक्षे चीणशर्वा गतास्यदे ।

सम्यक्प्रसूतिमापन्ने त्रैलोके सचराचरे ॥ २ ।

शृङ्गे चैवाचलेन्द्रस्य मेरोः सर्वहिरण्यये ।

मणिविद्रुमविडे च विपुले पङ्कजासने ॥ ३ ।

मुखोपविष्टमेकाग्रं स्थिरचित्तः*हृतेक्षणम् ।

निवृत्तकार्यं मुदितं सूर्यवैश्वानरद्युतिभ् ॥ ४ ।

प्रणम्य मूर्ध्ना चरणानुपगृह्य समाहितः ।

ब्रह्माणं परिपप्रच्छ कुमारः सनत्पूर्वकः† ॥ ५ ।

* स्थितचित्तमिति (क) । † सन इति नकारस्य गुह्यत्वाच्चन्दीदीपः ।

सनत्कुमार उवाच ।

भगवच्छ्रोतुमिच्छामि पुराणमृषिसंस्तुतम् ।

पुराणन्तु महाभाग त्वत्तत्त्वविदां वर ॥ ६ ।

कथमुत्तरगोकर्णं दक्षिणञ्च कथं विभो ।

शृङ्गेश्वरस्य परमङ्गुलं सम्यक् प्रतिष्ठितम् ॥ ७ ।

क्षेत्रस्य किम्प्रमाणं स्यात्किञ्च तीर्थफलं स्मृतम् ।

कथं पशुपतिस्तत्र भगवान्मृगरूपधृक् ॥ ८ ।

सर्वैस्त्वत्प्रमुखैर्देवैः कथमामादितम्पुनः ।

मृगरूपङ्गुलञ्चास्य शरीरं क्व प्रतिष्ठितम् ॥ ९ ।

यथा यत्र च यस्तत्र विधिः सम्यगनुष्ठितः ।

तत्सर्वं निखिलेनाशु ब्रूहि मे वाग्विदां वर ॥ १० ।

एवमुक्तः स भगवान्ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।

उवाच तस्मै पुत्राय गुह्यमेतत्पुरातनम् ॥ ११ ।

ब्रह्मोवाच ।

शृणु वत्स महाभाग यथातत्त्वं ब्रवीमि ते ।

पुराणमेतद्ब्रह्मर्षे सरहस्यं यथाश्रुतम् ॥ १२ ।

अस्ति भूधरराजस्य मन्दरस्योत्तरे शुची ।

सुञ्जवान्नाम शिखरो नन्दनोपवनद्युतिः ॥ १३ ।

वज्रम्फटिकपाषाणः प्रबालाङ्कुरशर्करः ।

नीलामलगिलावर्णी गुह्यानिर्भरकन्दरः ॥ १४ ।

विचित्रकुसुमोपेतैर्लतामञ्जरिधारिभिः ।
 रेजे यः प्रांशुभिः शृङ्गेरुनिखद्विरिवाम्बरम् ॥ १५ ।
 द्रव्यस्तत्राधिकं रेजुर्नानाधातुपरिस्त्रवैः ।
 शिलीन्ध्रकुसुमोपेतायिचिता इव सर्व्वतः ॥ १६ ।
 तेऽत्र केतकिखण्डाश्च कुन्दखण्डाश्च पुष्पिताः ।
 उन्मीलिता इवाभान्ति धातकीवनराजिभिः ॥ १७ ।
 भिन्नेन्द्रनीलविमलैर्धौतैः प्रस्त्रवणाम्बुभिः ।
 चित्रैः कुसुमसंछुत्रैः शिलाप्रस्तरविस्तरैः ।
 शक्रचापनिभै रम्यैः कुवेरभवनद्युतौ ।
 तस्मिन्नगवरे रम्ये महोरगनिपेविते ॥ १८ । १८ ।
 क्रीडद्भिर्देवमिथुनैर्नृत्यद्भिश्चाप्सरोगणैः ।
 कूजद्भिः शिखिभिर्मत्तैः सेविते च नगीत्तमे ॥ २० ।
 कङ्कारकुसुमोपेतं हंससारससेविते ।
 प्रसन्नसलिलाकीर्णं सरैः कृतफुल्लपङ्कजैः ॥ २१ ।
 गजयूथानुकीर्णाभिर्जुष्टाभिर्मृगपक्षिभिः ।
 सेविताभिर्मुनिगणैः सरिद्भिरुपशोभिते ॥ २२ ।
 किन्नरोद्गीतकुहरे परपुष्टनिनादिते ।
 विद्याधरशताकीर्णं देवगन्धर्व्वसेविते ॥ २३ ।
 धारापातैश्च तोयानां विस्फुलिङ्गैः सहस्रशः ।
 प्रज्वालितानुले शृङ्गे रम्ये हरितशादले ॥ २४ ।

सरैरिति शब्दे, सरोभिरिति साधु । † मृगपक्षिण इति (ग) ।

सर्वर्तुकवनोद्याने पुष्पाकरसुशोभिते ।
 यक्षकिम्पुरुषावासे गुह्यकानामथाश्रये ॥ २५ ।
 तस्मिन् गिरिवरे रम्ये सेवितव्ये सुशोभने ।
 धर्मारण्ये तपःक्षेत्रे मुनिसिद्धनिषेविते ॥ २६ ।
 वरदस्तत्र भगवान् स्थाणुर्नाम महेश्वरः ।
 सर्वामरगुरुर्देवो नित्यं सन्निहितः प्रभुः ॥ २७ ।
 भक्त्यानुकम्पी* स श्रीमान् गिरीन्द्रसुतया सह ।
 स ह्यध्यास्ते गिरिवरं† पार्षदैश्च गुहेन च ॥ २८ ।
 विमानयायिनः सर्वे तं देवमजमव्ययम् ।
 आजग्मुः सेवितुं देवा वरेण्यमजमव्ययम् ।
 अन्ये देवनिकायाश्च सेवितुं प्रपतन्ति‡ तम् ॥ २९ ।
 ततस्त्रेतायुगे काले नन्दी नाम महामुनिः ।
 आरिराधयिषुः शर्व§न्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३० ।
 ग्रीष्मे पञ्चतपास्तिष्ठेत् शिशिरे सलिलाश्रयः ।
 ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बस्तोयाऽनिलहुताशनैः ॥ ३१ ।
 व्रतैश्च विविधैरुग्रैस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।
 जपपुष्पोपहारैश्च काले काले मुनिः सदा ॥ ३२ ।
 शङ्करं विधिवद्भक्त्या सोऽर्चयद्विजपुङ्गवः ।
 उग्रेण तपसात्मानं योजयामास सुव्रतः ॥ ३३ ।

* भक्त्यानुकम्पीति (ग) । † गिरिवरे इति (ग) । ‡ प्रपतन्तीति (क)
 चार्षं, प्रपतन्ते इति साधु । § सम्बन्धमिति (ग), एवं परत्रापि सर्व्व इति ।

काष्ठभूतो यदा विप्रः कृगो धमनिसन्ततः ।
 क्षामोऽभूत्क्षणवर्णश्च ततः प्रीतश्च शङ्करः ॥ ३४ ।
 सम्यगाराधितो भक्त्या नियमेन च तोषितः ।
 तदात्मदर्शनम्प्रादात्स मुनेर्वृषभध्वजः ॥ ३५ ।
 उक्तवांश्च मुनिं शर्व्वश्चक्षुर्दिव्यं ददामि ते ।
 अदृश्यं पश्य मे रूपं वत्स प्रीतोऽस्मि ते मुने ॥ ३६ ।
 यत्पश्यन्तीह विद्वांसो रूपमप्रतिमौजसम् ।
 सहस्रसूर्यकिरणं ज्वालामालिनमूर्जितम् ॥ ३७ ।
 बालार्कमण्डलाकारं प्रभामण्डलमण्डितम्* ।
 जटाजूटतटास्त्रिष्टं चन्द्रालङ्कृतशेखरम् ॥ ३८ ।
 जगदालोचनं श्रीमत्प्रदीप्तत्रयलोचनम् ।
 प्रादेशमात्रं रुचिरं शतशीर्षं शतोदरम् ॥ ३९ ।
 सहस्रबाहुचरणं सहस्राक्षिशिरोमुखम् ।
 अणीयसामणीयांसं वृहद्वृहद्वृहत्तरम् ॥ ४० ।
 अक्षमालापवित्राङ्गं कमण्डलुकरोद्यतम् ।
 सिंहचर्माम्बरधरं व्यालयज्ञोपवीतिनम् ॥ ४१ ।
 दृष्ट्वा देवं महादेवं हृष्टरोमा महातपाः ।
 प्राक्षलिः प्रणतो भूत्वाऽगृणद्ब्रह्म सनातनम् ॥ ४२ ।
 नमो धात्रे विधात्रे च शम्भवे वरदाय च ।
 जगद्भोक्ते त्रिनेत्राय शङ्कराय शिवाय च ॥ ४३ ।

भवाय भवगोप्ते च मुनये कृत्तिवाससे ।
 नीलकण्ठाय भीमाय भूतभव्यभवाय च ॥ ४४ ।
 लम्बभ्रुवे करालाय हरिनेत्राय मीढुषे* ।
 ऋपर्द्दिने विशालाय मुञ्जकेशाय धीमते ॥ ४५ ।
 शूलिने पशुपतये विभवे स्थाणवे तथा ॥
 गणानां पतये स्त्रष्ट्रे सङ्क्षेप्ते भीषणाय च ॥ ४६ ।
 सौम्याय सौम्यतपसे भीमाय अम्बकाय च ।
 प्रेतवासनिवासाय रुद्राय वरदाय च ॥ ४७ ।
 कपालमालिने तस्मै हरिश्मशुधराय च ।
 भक्तप्रियाय सततं नमोऽस्तु परमात्मने ॥ ४८ ।
 एवं नन्दी भवं स्तुत्वा नमस्कृत्य च सर्व्वशः ।
 प्रणम्य शिरसा देवं पुनः पुनरवन्दत ॥ ४९ ।
 ततस्तु भगवान्प्रीतस्तस्मै विप्राय शङ्करः ।
 उवाच च वचः साक्षात्तमृषिं† वरदः प्रभुः ॥ ५० ।
 वरान्वृणीष्व विप्रेन्द्र यानिच्छसि महामुने ।
 तांस्ते सर्व्वान् प्रयच्छामि दुर्लभानपि मारिष ॥ ५१ ।
 प्रभुत्वममरत्वं वा शक्रत्वमिति वा प्रभो ।
 ब्रह्मत्वं लोकपालत्वमपवर्गमथापि वा ॥ ५२ ।
 अथाष्टगुणमैश्वर्य्यं गाणपत्यमथापि वा ।
 यदिच्छसि मुने शीघ्रं तद्ब्रूहि द्विजपुङ्गव ॥ ५३ ।

* मीढुषे इति (क), (ख) । † वार्त्तावाच वचः साक्षात्तमृषिमिति (ग)

इत्युक्तोऽसौ भगवता शर्वेण मुनिपुङ्गवः ।
 प्रोवाच वरदं देवं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ५४ ।
 न प्रभुत्वं न देवत्वं नेन्द्रत्वमपि वा प्रभो ।
 ब्रह्मत्वं लोकपालत्वं नापवर्गं वरप्रद ॥ ५५ ।
 नैवाष्टगुणमैश्वर्यं गाणपत्यं न च प्रभो ।
 स्पृहये देवदेवेश प्रसन्ने त्वयि शङ्कर ॥ ५६ ।
 यदि प्रीतोऽसि भगवन्ननुक्रोशतया मम ।
 अनुग्राह्यो ह्ययं देव त्वयावश्यं सुराधिप ॥ ५७ ।
 यथान्ये न* भवेद्भक्तिस्त्वत्तो नित्यं महेश्वर ।
 तथाहं भक्तिमिच्छामि सर्व्वभूताशये त्वयि ॥ ५८ ।
 यथा च न भवेद्विघ्नं† तपस्यानिरतस्य मे ।
 कोटिजप्येन रुद्राणामाराधनपरस्य च ॥ ५९ ।
 एतत्तु वचनं श्रुत्वा नन्दिनः स महेश्वरः ।
 प्रहस्योवाच तं प्रीत्या ततो मधुरया गिरा ॥ ६० ।
 प्रीतोऽस्म्युत्तिष्ठ विप्रर्षे तप्यमानेन सुव्रत ।
 आराधितश्च भक्त्याहं त्वया शुद्धेन चेतसा ॥ ६१ ।
 पर्याप्तं ते महाभाग तपः कर्त्तुं तपोधन ।
 निवर्त्तयति मां वत्स मत्पादाराधने रतः ॥ ६२ ।
 जप्ता ते त्रिगुणा कोटी रुद्राणां पुरतो मम ।
 पूर्णं वर्षसहस्रञ्च तपस्तीव्रं महामुने ॥ ६३ ।

यथा नान्ये इति (ग, ; अन्ये इति आर्षमन्यस्मिन्निति साधु । † विघ्न इति साधु ।

न कृतं यत्पुरा देवैर्नासुरैर्ऋषिभिर्न च ।
 कृतं सुमहदाश्चर्यं त्वया कर्म सुदुष्करम् ॥ ६४ ।
 सङ्क्षोभितमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
 आगमिष्यन्ति ते* द्रष्टुं देवाः सर्वे सवासवाः ॥ ६५ ।
 अक्षय्यश्चाव्ययश्च त्वं अतर्क्यः ससुरासुरैः ।
 दिव्यतेजोवपुः श्रीमान्दिव्याभरणभूषितः ॥ ६६ ।
 मत्तुल्यो मत्प्रभावश्च त्वमेकः ससुरासुरैः ।
 मद्रूपधारी मत्तेजास्त्र्यक्षः सर्वगुणोत्तमः ।
 भविष्यसि न सन्देहो देवदानवपूजितः ॥ ६७ ।
 अनेनैव शरीरेण जरामरणवर्जितः ।
 दुष्प्राप्येयमवाप्ता ते देवैर्गाणेश्वरी गतिः ॥ ६८ ।
 पार्षदाणां वरिष्ठस्त्वं मामकानां द्विजोत्तम ।
 नन्दीश्वर इति ख्यातो भविष्यसि न संशयः ॥ ६९ ।
 प्राप्तमष्टगुणं सत्यमैश्वर्यं ते तपोधन ।
 द्वितीयां मे तनुं त्वान्तु नमस्यन्ति च देवताः ॥ ७० ।
 अद्यप्रभृति देवाग्र देवकार्येषु सर्वतः ।
 प्रभुस्त्वं भविता लोके मत्प्रसादान्मुनीश्वर ॥ ७१ ।
 त्वामेवाभ्यर्चयिष्यन्ति सर्वभूतानि सर्वतः ।
 मत्तः समभिवाञ्छन्ति प्रसादम्पार्षदाधिप ॥ ७२ ।
 वरान्वरार्थिनां दाता विधाता जगतः सदा ।
 भविष्यसि च धर्मज्ञ भीतानामभयप्रदः ॥ ७३ ।

यस्त्वां हेष्टि स मां हेष्टि यस्त्वामनु स मामनु ।
 नावयोरन्तरङ्गिञ्चिदम्बरानिलयोरिव ॥ ७४ ।
 हारे तु दक्षिणे नित्यं त्वया स्थेयङ्गणाधिप ।
 वामे तु विभुना चापि महाकालेन सर्व्वदा ॥ ७५ ।
 प्रतीहारो भवानद्य सर्व्वदा त्रिदशोत्तमः ।
 शिरो मे रक्षतु भवान्महाकालोऽपि मे गणः ॥ ७६ ।
 न वज्रेण न दण्डेन न चक्रेण न चाग्निना ।
 कश्चिच्छक्नोति वै बाधां कर्त्तुं वै भुवनत्रये ॥ ७७ ।
 देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
 त्वामेव संश्रयिष्यन्ति मङ्गलाः पुरुषाश्च ये ॥ ७८ ।
 त्वयि तुष्टे ह्यहन्तुष्टः कुपिते कुपितस्त्वहम् ।
 त्वत्तः प्रियतरो नास्ति ममान्यो द्विजपुङ्गव ॥ ७९ ।
 एवं तस्य वरान्दत्त्वा प्रीतः स्वयमुमापतिः ।
 उवाच भूयः स्पष्टेन स्वरेणाम्बरचारिणा ॥ ८० ।
 आगतान्विद्धि सर्व्वान्वै त्रिदशान् समरुद्गणान् ।
 दिदृक्षया च भद्रन्ते कृतकृत्यश्च साम्प्रतम् ॥ ८१ ।
 यदीरितं मया वत्स वरम्प्रतिवचस्त्वयि ।
 प्रविष्टं न श्रुतिपथं दिवि सर्व्वदिवौकसाम् ॥ ८२ ।
 नारायणं पुरस्कृत्य सेन्द्रास्ते समरुद्गणाः ।
 प्रेमार्थे चागमिष्यन्ति वरार्थं तपसाऽमराः ॥ ८३ ।
 यक्षविद्याधरगणाः सिद्धगन्धर्व्वपन्नगाः ।
 मुनयश्च महात्मानस्तपोलब्धाः सहस्रशः ॥ ८४ ।

ते बुद्धा त्वद्गतामृद्विम्पतताः परमेष्ठिन्या ।
 तपांसि विविधान् पुत्र विविधान्नियमांस्तथा ।
 चतुं समभिवाञ्छन्ति सदाभ्यासे वरार्थिनः ।
 वरदं मामभिज्ञाय मेरौ मोज्जावति स्थितम् ॥ ८५।८६
 अत्रैते यावदागम्य न मां पश्यन्ति मानवाः ।
 तावदेव इतः शीघ्रं ह्यभिप्रेक्षामि महामुने ॥ ८७ ।
 अथ ते तु मया सर्वे देवा ब्रह्मपुरोगमाः ।
 द्रष्टव्याश्चानुमन्तव्या मर्त्याऽन्यहकाङ्क्षिणः ॥ ८८ ।
 अभिप्रायञ्च सर्वेषां जानामि हिजसत्तम ।
 अनुगृह्य वरैस्तैश्च तत्रैवान्तरधीयत ॥ ८९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गोकर्णेश्वरमाहात्म्ये ।

चतुर्दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

चतुर्दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मावाच ।

अन्तर्हितं ततस्तस्मिन्भवे वै भूतनायके ।
 बभूव दिव्यः स तदा नन्दी गणचमूपतिः ॥ १ ।
 चतुर्भुजस्त्रिनयनो दिव्यसंस्थानसंस्थितः ।
 दिव्यवर्णवपुश्चारुदिव्यागुरुसमन्वितः ॥ २ ।

त्रिशूली परिधी दण्डी पिनाकी मौञ्जमेखली ।
 शुशुभे तेजसा तत्र द्वितीय इव शङ्करः ॥ ३ ।
 आस्थितः पादमाकलय्य आह्वयन्निव स द्विजः ।
 त्रिभिः क्रमैः कान्तुमनास्त्रिविक्रम इवाद्यतः ॥ ४ ।
 तं दृष्ट्वा खचराः सर्वा देवताः परियङ्किताः ।
 आख्यातुं पुरुषताय सन्धान्ताः प्रययुर्दिवम् ॥ ५ ।
 तेभ्यः श्रुत्वा सहस्राक्षः सर्वे चान्ये दिवीकसः ।
 विप्रादम्परमङ्गत्वा चिन्तामापेदिरे भृशम् ॥ ६ ।
 अयङ्क्ष्विहरं लब्ध्वा उमाकान्तान्महेश्वरात् ।
 अत्यूर्जितबलः श्रीमांस्तेलोक्यम्नाप्स्यति ध्रुवम् ॥ ७ ।
 यादृगोऽस्य महात्माहस्तेर्जाबलसमन्वितः ।
 नूनमेव महासत्त्वा हरेत्स्थानं दिवीकसाम् ॥ ८ ।
 यावच्चैवीजसा नाकमसौ चङ्क्रमते प्रभुः ।
 प्रसादयामो वरदं तावदेव महेश्वरम् ॥ ९ ।
 एवमुक्त्वा तु ते तत्र मया सह सुरोत्तमाः ।
 गिरिं मौञ्जवतं शृङ्गमाजग्मुर्देवनिर्घृतम् ॥ १० ।
 विधाता भगवान्विष्णुः प्रभुस्त्रिभुवनेश्वरः ।
 अभ्यधावंस्ततः सोऽथ स हि जानाति हृदयतम् ।
 कृतेन तेन विबुधाः पश्यन्ति मुनयश्च ते ॥ ११ ।
 ततः स भगवान्विष्णुः सहदेवः सधाट्टकः ।

जगाम तत्र यचासौ नन्दी तिष्ठति देववत् ॥ १२ ।

नन्द्युवाच ।

सफलं जीवितं मेऽथ सफलस्य परिश्रमः ।

यन्मे दृष्टः सुराध्यक्षः सर्व्वलोकगुरुर्हरिः ॥ १३ ।

पर्याप्तं तन्ममाद्येहः कृतकृत्याऽस्मि तेन वै ।

यच्च मे प्रभुरव्ययः प्रीतः पापहरो हर ॥ १४ ।

विधाय पार्षदत्वं मे वरानिष्टान्ददौ शिवः ।

परो मेऽनुग्रहः सोऽत्र पूर्तोऽस्मि खलु साम्प्रतम् ॥ १५ ।

यच्चोक्तं विधिना वाक्यं देवान् प्रति महात्मना ।

मामुद्दिश्य हितं तथ्यं तथैव च न चान्यथा ॥ १६ ।

यन्मां देवर्षयः प्रीत्या समागत्य प्रियंवदाः ।

तेनास्मि परमप्रीत आदृतः परमेष्ठिना ॥ १७ ।

देवा ऊचुः ।

वयं तं वरदं देवं द्रक्ष्यामस्ते वरप्रदम् ।

तवैष तपसा तुष्टः स्वयम्प्रत्यक्षताङ्गतः ॥ १८ ।

इत्युक्तवन्तस्ते देवाः पुनरुचुर्द्विजोत्तमम् ।

कुत्र द्रक्ष्यामहे देवं भगवन्तं कपालिनम् ॥ १९ ।

नन्द्युवाच ।

अनुगृह्य तु मां देवस्तत्रैवादर्शनङ्गतः ।

न जाने कुत्र वा देवं कुत्रास्ते तद्गवेष्यताम् ॥ २० ।

सनत्कुमार उवाच ।

किमाह नन्दिनं देवो येनासी नोक्तवान् प्रभुम् ।
तन्मे कथय देवेश गुह्यद्विधास्ति शूलिनः ॥ २१ ।

ब्रह्मोवाच ।

यदुक्तवान्महेशानो नाख्येयोऽस्मि सुरान् प्रति ।
किमुक्तवान्महादेवो नन्दिनं तच्छृणुष्व मे ॥ २२ ।

ईश्वर उवाच ।

अस्ति कथितमुद्देशः चित्तैः सिद्धोऽद्रिसङ्घटः ।
पारे हिमवतः पुण्ये तपोवनगुणैर्युतः ॥ २३ ।
तत्र श्लेष्मातको नाम वसते पद्मगोत्तमः ।
सोऽनुग्राह्यो मयावश्यं तपसा दग्धकिल्बिषः ॥ २४ ।
तदभ्यासे च रुचिरं न चासी वानरान्त्रयः ।
तस्य नाम्ना च तत्स्थानं दिव्यं चिरतपोभृतम्* ॥ २५ ।
श्लेष्मातकवनं नाम पुण्यशीलशिलोच्चयम् ।
मृगरूपेण चरता तत्र वै त्रिदशा मया ।
द्रष्टव्याः सञ्जिष्टवन्तः खिन्नाश्चान्वेषणे मम ॥ २६ ।
नाख्यातव्यं त्वया तेषां देवताप्सरसामिदम् ।
अनुगृह्य वरैस्तैश्च तच्चैवान्तरधीयत ॥ २७ ।
विद्योतयन्दिशः सर्वास्त्रिदशैः परिवारितः ।
बालुकेन्दुनिभं दिव्यमर्चितं दिव्यविन्दुभिः ।

कामगं रथमारुह्य महेन्द्रः समरद्वयः ।

आयातः शैलपृष्ठन्तमोजसा पूरयच्चिव ॥ २८।२९ ।

वरदो गणहस्तश्च वरुणो यादसाम्पतिः ।

वज्रस्फटिकचित्रेण विमानेनातिर्तजसा ॥ ३० ।

तप्तकाञ्चनवर्णेन रत्नचित्रेण भास्वता ।

विमानेनागतः शृङ्गे द्योतयन्वै धनाधिपः ।

विमानशतकोटीभिरागता यक्षराक्षसेः ॥ ३१ ।

श्रीमद्भिर्बहुभिर्दिव्यैर्विमानैः सूर्यसन्निभैः ।

अधिश्रितः सुकृतिभिः प्रायाद्देवस्वतांपमः ॥ ३२ ।

चन्द्रादित्या यक्षाः सर्व्वे समग्रमृत्तमण्डलम् ।

विमानैरग्निसूताभैराजम्बुः स्वान्महीधरम् ॥ ३३ ।

रुद्रास्त्वेकादगायाताः सूर्या द्वादश एव तु ।

आगतावश्विनौ देवा मौञ्जवन्तं महागिरिम् ॥ ३४ ।

विश्वेदेवाश्च साध्याश्च गुरुश्च तपसान्वितः ।

संछाद्यैरावतपथं सहस्राभ्याययुर्द्रुतम् ॥ ३५ ।

स्कन्दश्चैव विशाखश्च भगवांश्च विनायकः ।

सम्प्राप्तस्तङ्गिरिवरं मयूरशतनादितम् ॥ ३६ ।

नारदमुम्बुरुश्चैव विश्वावसुपरावसू ।

हाहाह्रहस्तथा चान्ये सर्व्वे गन्धर्व्वसत्तमाः ॥ ३७ ।

वैहायसैर्यानिवरेर्विविधैर्वासवाज्ञया ।

अनिलश्चानलयैव धर्मः सत्या ध्रुवोऽपरः ॥ ३८ ।

देवर्षयश्च सिद्धाश्च यक्षा विद्याधरास्तथा ।

गुह्यकाय महात्मानः सर्व्व एव समागताः ॥ ३८ ।
 गन्धकाली घृताची च बुद्धा गौरी तिलोत्तमा ।
 उर्व्वशी मेनका रत्ना पद्मस्था च तथापरा ॥ ४० ।
 एताद्यान्याश्च तच्छैलमाजग्मुर्देवयोषितः ।
 पुलस्त्योऽत्रिर्मरीचिश्च वसिष्ठा भृगुरेव च ॥ ४१ ।
 कश्यपः पुलहश्चापि विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
 भारद्वाजोऽग्निवेशश्च तथा वृद्धपराशरः ॥ ४२ ।
 मार्कण्डेयोऽङ्गिरा गर्गः संवर्त्तः क्रतुरेव च ।
 मरीचिर्जमदग्निश्च भार्गवश्चावनस्तथा ॥ ४३ ।
 नियोगान्मम विष्णोश्च शक्रस्य त्रिदिवस्पतेः ।
 सिन्धुश्च पुरुषश्चैव सरयूश्च महानदी ॥ ४४ ।
 ताम्रारुणा चारुभागा वितस्ता कौशिकी तथा ।
 पुण्या सरस्वती काका नर्मदा वाहुदा तथा ॥ ४५ ।
 शतद्रुश्च विपाशा च गण्डकी च सरिद्धरा ।
 गोदावरी च वेणी च तापी च सरिदुत्तमा ॥ ४६ ।
 करतोया च शीता च तथा चीरवती नदी ।
 मन्दा च परनन्दा च तथा चर्मण्वती नदी ॥ ४७ ।
 पर्णाशा देविका चैव वितस्ता च तथापरा ।
 सिन्धुश्च पुरुषश्चैव प्रभासः सोमएव च ॥ ४८ ।
 लोहितश्चाययुस्तत्र* मङ्गासागरएव च ।

अन्यानि चापि मेदिन्यां तीर्थान्यायतनानि च ॥ ४८ ।

निजस्वरूपाण्याजग्मुस्तत्र पुण्यान्यनेकशः ।

उपागताः सुरेन्द्रस्य नियांगादुत्तमङ्गिरिम् ॥ ५० ।

शैलान्तमो महामेरुः कैलासो गन्धमादनः ।

हिमवान्हेमकूटश्च निषधश्च महागिरिः ॥ ५१ ।

विन्ध्या महेन्द्रः सहायश्च मलयो दर्दुरस्तथा ।

मान्यवांश्चित्रकूटश्च तथा द्रोणः शिलाञ्चयः ॥ ५२ ।

श्रीपर्वतो लतावेष्टः पारियात्रश्च शैलराट् ।

आगताः सर्व्वएवैते शैलेन्द्राः काननौकसः ॥ ५३ ।

सर्व्वे यज्ञाः सर्व्वविद्या वेदाश्चत्वार एव च ।

धर्मः सत्यं दमः स्वर्गः कपिलश्च महानृषिः ॥ ५४ ।

वासुकिश्च महाभागः अमृताग्नी भुजङ्गराट् ।

ज्वलत्फणसहस्रेण अनन्तश्च धराधरः ॥ ५५ ।

फणीन्द्रो धृतराष्ट्रश्च किर्म्मिराङ्गश्च नागराट् ।

अश्वधरश्चैवः* श्रीमान्नागराजो महाद्युतिः ॥ ५६ ।

अर्व्वुदो न्यर्व्वुद्वलस्तथा चक्षुःश्रवाधिपः ।

विद्युज्जिह्वां विजिह्वेन्द्रः† शङ्खवर्च्चा महाद्युतिः ॥ ५७ ।

ख्यातस्त्रिभुवने धीमान्बहुषो निमिषेश्वरः ।

विरोचनसुतः सत्यम्फुटमणिगतैश्चितः ॥ ५८ ।

फणायतधरो रूपी भूरिशृङ्ग इवाचलः ।

अरिमेजयसंयुक्तः प्रज्ञावान् भुजगेश्वरः ॥ ५९ ।

* अश्वधरश्च सः इति (ख), (ग) । † विद्युन्मयः सुजिह्वेन्द्र इति (ख), (ग) ।

विनतो नागराजश्च कम्बलाग्रतरो तथा ।

भुजगाधिपतिर्वीर एलापत्रस्तथैव च ॥ ६० ।

उरगानामधिपती कर्कोटकधनञ्जयो ।

एवमाद्याः समायाता भुजगेन्द्रा महाबलाः ॥ ६१ ।

अहोरात्रे तथा पक्षा मामाः संवत्सरास्तथा ।

द्यौर्मृदिनी दिशश्चैव विदिशश्च समागताः ॥ ६२ ।

ततश्चैवागतैर्देवैर्यज्ञैः मिहैव सर्वशः ।

अपूर्यत गिरेः शृङ्गं वेलाकाले यथादधिः ॥ ६३ ।

तस्मिन्देवसमाजे तु रम्ये शैलेन्द्रमूर्धनि ।

पुष्पाणि मुमुक्षुस्तत्र तरवो ह्यनिलार्द्रिताः ॥ ६४ ।

प्रगीता देवगन्धर्वाः प्रवृत्ताप्सरसोगणाः ।

पक्षिणः सम्प्रहृष्टाश्च कूजन्ति मधुरं तदा ॥ ६५ ।

पुण्यगन्धाः सुखस्पर्शास्तत्र वान्ति च वायवः ।

एवमागत्य ते सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ ६६ ।

श्रिया ज्वलन्तन्दृशुर्नन्दिनं पुरतः स्थितम् ।

स च तानागतान्दृष्ट्वा गन्धर्वाप्सरसाङ्गणान् ॥ ६७ ।

स हि तान्देवराजेन सार्द्धमन्यैश्च दैवतैः ।

मूर्ध्ना प्रणम्य चरणीं प्राञ्जलिः प्रयतात्मवान् ॥ ६८ ।

सन्धान्तः सहसा तेभ्यो नमस्कर्तुम्यचक्रमे ।

नमस्कृत्य च तान् सर्वान् स्वागतानभिभाष्य च ॥ ६९ ।

अर्घ्यपाद्यादिभिः शीघ्रमासनैश्च न्यमन्त्रयत् ।

प्रणिधानेन तस्यार्थं श्रुत्वा तत्प्रतिपूजयेत् ॥ ७० ।

आदित्या वसवो रुद्रा मरुतथाश्विनावपि ।

सा या विष्णे सगन्धर्वा गृह्यकाश्च प्रपूजयेत् ॥ ७१ ।

पिश्वावसुहोहाह्नत तथा नारदतुम्बुरी ।

चित्रसेनादयः सर्वे गन्धर्वास्तमपूजयन् ॥ ७२ ।

तं वासुकिप्रभृतयः पन्नगन्टा महौजसः ।

सौम्यमभ्यर्चयन्ति स्म दृष्ट्वा नन्दीश्वरं तथा ॥ ७३ ।

मिडचारणसङ्गाश्च विशाखाप्सरसाङ्गणाः ।

सत्कृतं देवदेवेन गणान्तमभिपूजयन् ॥ ७४ ।

यत्नविद्याधराश्चैव ग्रहाः सागरपर्वताः ।

मिडा ब्रह्मर्षयश्चैव गङ्गाद्याः सरितस्तथा ।

आग्निपः प्रददुस्तस्य सर्वे एव मुदान्विताः ॥ ७५ ।

देवा ऊचुः ।

स सुप्रीतोऽस्मि तं देवः सदा पशुपतिर्मुने ।

सर्वत्र चाप्रतिहता गतिश्चाम् तवानघ ॥ ७६ ।

भवान्देवैस्मि वा न स्यादत ऊर्ध्वं हिजोत्तम ।

निरामयोऽमृतीभूतश्चरित्यति विभुः सुखी ॥ ७७ ।

लोकेषु सप्तसु विभो त्वम्बकेन सहाच्युत ।

इत्युक्तस्त्रिदशैर्नन्दी पुनस्तान् प्रत्युवाच ह ॥ ७८ ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।

यद्भवद्भिः प्रियं सर्वैः प्रीतिमद्भिः सुरोत्तमैः ।

आशिषानुगृहीताऽस्मि निशोज्याऽहं सदा हि वः ॥ ७८ ।

ब्रूत यूषं किमस्माभिः कर्त्तव्यं भवतामिह ।

आज्ञापयध्वमाज्ञमस्तस्मादिवुधमत्तमाः ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शक्रः प्रोवाच तं तदा ॥ ८० ।

शक्र उवाच ।

कुत्रासौ प्रस्थिता भद्रं कुत्र वा स गतोऽपि वा ।

पश्यामो विप्र तं सर्व्वं देवानामधिपं विभुम् ॥ ८१ ।

स्याणुमयं शिवं देवं शर्व्वमेव स्वयं मुने ।

यदि जानासि भगवानीश्वरो यत्र तिष्ठति ॥ ८२ ।

तत्स्थानं न समाख्याहि महर्षे शीघ्रमेव हि ।

तच्छ्रुत्वा वचनं धीमानीरितं वज्रपाणिना ।

प्रत्युवाच ततः शक्रं मन्दी पशुपतिं स्मरन् ॥ ८३ ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।

श्रोतुमर्हसि देवेन्द्र यथा तत्त्वं दिवस्पते ।

अस्मिन् गिरी मुञ्जवति स्याणुरभ्यर्चिता मया ॥ ८४ ।

प्रीतोऽसौ मां वरैर्दिव्यैरनुगृह्य हरः प्रभुः ।

प्रीता विनिर्गत इतस्तं विज्ञातुं विभेम्यहम् ॥ ८५ ।

यद्याज्ञापयसे देव अहं त्वच्छासने स्थितः ।

मार्गयामो हि यत्नेन भगवन्तन्तु वांसव ॥ ८६ ।

इति वराहपुराणे गोकर्णमाहात्म्ये नन्दिकेश्वरवरप्रदानिकी

नाम चतुर्दशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

पञ्चदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।

ततः शक्रः सुरगणैः सह सर्वैः समेत्य च ।

बुद्धिचकार गमने मार्गितं* यत्र शङ्करः ॥ १ ।

तत उत्थाय ते देवाः सर्वे एव शिलोच्चयात् ।

विहायसा ययुः शीघ्रं तेनैव सह नन्दिना ॥ २ ।

स्वर्लोकं ब्रह्मलोकञ्च नागलोकञ्च सर्व्वशः ।

बभ्रमुस्त्रिदशाः सर्व्वे रुद्रान्वेषणतत्पराः ।

खिन्नाः क्लिष्टाश्च सुभृगं न पुनस्तत्पदं विदुः ॥ ३ ।

चतुःसमुद्रपर्यन्तां सप्तद्वीपवतीं महीम् ।

सगैलकाननोपितां मार्गयद्भिर्हि तं सुरम्† ।

कन्दरेषु महाद्रीणां तुङ्गेषु शिखरेषु च ।

विततेषु निकुञ्जेषु विहारेषु च सर्व्वतः ।

विचिन्वद्भिः त्रितिमिमां तृणं द्विविदलीकृतम् ।

न प्रवृत्तिः क्वचिदपि शम्भोरासान्यते सुरैः ॥ ४।५।६ ।

यदा निर्विक्रमनसा मार्गमाणाः सुरास्तदा ।

न पश्यन्ति शिवं तत्र तद्देषां भयमाविशत् ॥ ७ ।

भीतास्ते संविदङ्गत्वा सञ्चिन्त्य गुरुलाघवम् ।

सम्भूतान्योऽन्यममरा‡ मामेव शरणं ययुः ॥ ८ ।

* मार्गयितुमिति साधु । † इतिमिति ग । ‡ सम्भूतान्योऽन्यममरा ।
सम्भूता अन्योऽन्यममरा इति साधु ।

तमेकाग्रेण मनसा शङ्करं लोकाशङ्करम् ।

उपायमात्रं दृष्टं मे ध्यायंस्तद्देवभूषणैः ॥ ८ ।

यथा यत्र च सोऽस्माभिर्द्रष्टव्या वृषभध्वजः ।

सर्व्वं त्रैलोक्यमस्माभिर्विचितं वै निरन्तरम् ।

श्लेषातकवर्नादेशं स्थानं मुक्ता महीतले ॥ १० ।

आगच्छध्वं गमिष्यामस्तमुद्देशं सुरोत्तमाः ।

इत्येवमुक्ता तैः सर्व्वेस्तामायां प्रस्थिता वयम् ॥ ११ ।

तत्क्षणादेव सम्प्राप्ता विमानैः शीघ्रयायिभिः ।

श्लेषातकवनं पुण्यं सिद्धचारणसेवितम् ॥ १२ ।

तस्मिन् सुरमणीयानि विविधानि शुचीनि च ।

ध्यानस्थानानि रम्याणि बह्वनि गुणवन्ति च ॥ १३ ।

आश्रमारण्यभागेषु दरीणां विवरेषु च ।

विभ्राजद्वनराजीका नद्यश्च विमलोदकाः ॥ १४ ।

सिंहशार्दूलमहिषगोलाङ्गूलर्क्षवानरैः ।

नादितं गजयूथैश्च मृगयूथैश्च तदनम् ।

प्रमुखे वासवह्मत्वा विविशुप्ते सुरास्तदा ।

विमुच्य रथयानानि पद्भिः सिद्धादिसङ्कटम् ।

कन्दरोदरकूटेषु तरुणाङ्गहनेषु च ।

सर्व्वदेवमयं रुद्रं मार्गमाणाः यनैः यनेः ॥ १५।१६।१७

प्रविशन्तश्च ते देवा वनादेशे क्वचिच्छुभे ।

कदलोवनसंछन्ने फुल्लपादपशोभिते ॥ १८ ।

गिरिनद्यास्तु पुलिने हंसकुन्देन्दुसन्निभे ।

गन्धामोदेन पुष्पाणां वासितं मधुगन्धिमत् ॥ १८ ।
 मुक्ताचूर्णनिकाशाभिर्बालुकाभिस्ततस्ततः ।
 विक्रीडमानां ददृशुः कन्याङ्गास्त्रिभनारमाम् ॥ २० ।
 तत्र ते विबुधा दृष्ट्वा सर्वे मां समर्चोदयन् ।
 आद्योऽहं सर्वदेवानां कथं मे तद्भवेदिति ॥ २१ ।
 मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय विज्ञाता सा मया तदा ।
 भुवं शैलेन्द्रपुत्रीयमुमा विश्वेश्वरेश्वरी ॥ २२ ।
 ततस्तदुच्चशिखरमारुह्य विबुधेश्वराः ।
 अर्धो विलोक्य ते सर्वे ददृशुस्तं सुरोत्तमम् ॥ २३ ।
 मध्ये मृगसमूहस्य गोप्तारमिव सस्थितम् ।
 एकशृङ्गेकचरणं तप्तहाटकवर्चसम् ॥ २४ ।
 चारुवक्त्राक्षिदशनं पृष्ठतः शुक्लविन्दुभिः ।
 शुक्लेनोदरभागेन राजतैरुपशोभितम् ॥ २५ ।
 पीनान्नतकटिस्कन्धं निमग्नांसगिराधरम् ।
 विम्बोष्ठं ताम्रजिह्वास्यं दंष्ट्राङ्कुरविराजितम् ॥ २६ ।
 तं दृष्ट्वा विबुधाः सर्वे शिखरात्प्रतिधाविताः ।
 सर्वोद्यमेन तरसा तं मृगेन्द्रं जिहृक्षवः ॥ २७ ।
 शृङ्गाग्रं प्रथमं धृत्वा गृहीत्वा वज्रपाणिना ।
 मध्यं मया तस्य तदा गृहीतमणतात्मना ॥ २८ ।
 जग्राह केशवश्चापि मूलं तस्य महात्मनः ।

त्रिभिरेवं गृहीतन्तु त्रिधा भूतमभज्यत ॥ २८ ।
 शक्रस्याग्रं स्थितं हस्ते मध्यं हस्ते मम स्थितम् ।
 विष्णोर्मूलं स्थितं हस्ते प्रविभक्तं त्रिधागतम् ॥ २९ ।
 शृङ्गस्यैव गृहीतस्य त्रिधास्माकं शृङ्गाधिपः* ।
 विषाणरहितस्तस्य† प्रनष्टः पुनरत्र वै ॥ ३० ।
 अन्तर्हिताऽन्तरीक्षस्यः प्रावाचास्मानुपालभन् ।
 भो भो देवा मया यूयं वंच्यमानानवाप्साथः‡ ॥ ३१ ।
 सशरीरोऽहं युष्माभिर्वंशातः§ प्रगतस्त्वितः ।
 शृङ्गमात्रेण सन्तुष्टा भवन्तस्तेन वञ्चिताः ॥ ३२ ।
 यद्यहं सशरीरः स्यां गृहीत्वा स्थापितोऽभवम् ।
 तदा चतुष्पात्सकलोधर्मः स्यात्प्रतिपादितः ॥ ३३ ।
 कामं शृङ्गाणि मेऽत्रैव श्लेष्मात्मकवनेऽमराः ।
 न्यायतः स्थापयिष्यध्वं लोकानुग्रहकाम्यया ॥ ३४ ।
 अत्रापि महती व्युष्टिर्भविष्यति न संशयः ।
 पुण्यक्षेत्रे सुमहति मत्प्रभावानुभाविते ॥ ३५ ।
 यावन्ति भुवि तीर्थानि आसमुद्रसरांसि च ।
 क्षेत्रेऽस्मिंस्तानि तीर्थानि आगमिष्यन्ति मत्कृते ॥ ३६ ।
 अहं पुनः शैलपतेः पादे हिमवतः शुभे ।

* नराधिप इति (ख), (ग) । † तस्य इत्यस्य न सङ्गतिर्दृश्यते, सोऽय इति कृते तु सङ्गतिः स्यात् । ‡ वाञ्छितान् स्वानवाप्साथ इति कृते तु सम्बन्धः स्यात् । § न प्राप्त इति (क), (ख) ।

नेपालास्थे समुत्पत्ये स्वयमेव महीतस्तात् ॥ ३८ ।

दीप्ततेजोमयगिराःशरीरश्च चतुर्मुखः ।

शरीरेश इति ख्यातः सर्वत्र भुवनत्रये ॥ ३९ ।

तत्र नागहृदे घोरे स्थास्याम्यन्तर्जले ह्यहम् ।

त्रिंशद्वर्षसहस्राणि सर्वभूतहिते रतः ॥ ४० ।

यदा वृष्णिकुलात्पद्मः कृष्णवक्त्रेण पर्वतान् ।

पाटयित्वेन्द्रवचनाद्दानवान्निहनिष्यति ॥ ४१ ।

तदा सदेशो भविता सर्वस्त्रैश्चैरधिष्ठितः ।

ततोऽन्ये सूर्यवंशीयाः क्षत्रियास्तान्निहत्य च ॥ ४२ ।

वसिष्यन्ति च तं देशं ब्राह्मणेः सम्प्रवर्त्तिताम् ।

धम्मान् संस्थापयिष्यन्ति राज्यम्प्राप्स्यन्ति शाश्वतम् ॥ ४३ ।

ततो लिङ्गाच्चैनन्तत्र प्रतिष्ठास्यन्ति पार्थिवाः ।

क्षत्रियाः सूर्यवंशीयाः शून्ये लप्स्यन्ति मां नृपाः ॥ ४४ ।

ततो जनपदस्तत्र भविष्यति महांस्तदा ।

स्फीतो ब्राह्मणभूयिष्ठं सर्ववर्णाग्रमैर्युतः ॥ ४५ ।

सम्यक्प्रहृता राजानो भविष्यन्त्यायतो स्थिताः ।

एवं सम्यक्स्थिते तस्मिन्देसे पौरजने तथा ॥ ४६ ।

तत्र मामर्चयिष्यन्ति सर्वभूतानि सर्वदा ।

तत्राहं यैः सकृद्वष्टो विधिवद्वन्दितस्तु यैः ।

गत्वा शिवपुरं ते मां द्रक्ष्यन्ते दग्धकिस्त्रिषाः ॥ ४७ ।

उत्तरेण तु गङ्गाया दक्षिणे चाश्विनीमुखात् ।

क्षेत्रं हि मम तज्ज्ञेयं योजनानि चतुर्दश ॥ ४८ ।

हिमाद्रेस्तुङ्गशिखराग्रोद्भूता वाग्मती नदी ।
 भागीरथ्याः शतगुणम्यवित्रं तज्जलं स्मृतम् ॥ ४८ ।
 तच्च स्नात्वा हरेर्लोकानुपसृश्य दिवस्यते ।
 मुक्ता देहं नरा यान्ति मम लोकं न संशयः ॥ ५० ।
 अपि दुष्कृतकर्माणिः क्षेत्रेऽस्मिन्निवसन्ति ये ।
 नियतं पुरुहूतस्य श्रिताः स्थानं वसन्ति ते ॥ ५१ ।
 देवदानवगन्धर्वाः सिद्धविद्याधरारगाः ।
 मनयोऽप्सरसा यक्षा माहिता मम मायया ।
 तद्वै गुह्यं न जानन्ति यत्र सन्निहिता ह्यहम् ।
 तपस्तपोधनानाञ्च सिद्धक्षेत्रं हि तत्स्मृतम् ॥ ५२।५३ ।
 प्रभामाञ्च प्रयागाञ्च नैमिषात्पुष्करादपि ।
 कुरुक्षेत्रादपि बुधाः क्षेत्रमेतद्विशिष्यते ॥ ५४ ।
 श्वशुरो मे स्थितो यत्र हिमवान् भृधरेश्वरः ।
 प्रभवन्ति यतः सर्वा गङ्गाद्याः सरितां वराः ॥ ५५ ।
 तस्मिन् क्षेत्रवरे पुण्ये पुण्याः सर्वाः सरिहराः ।
 सर्वे प्रश्रवणाः पुण्याः सर्वे पुण्याः शिलोच्चयाः ॥ ५६ ।
 आश्रमस्तत्र भविता सिद्धचारणसेवितः ।
 शैलेश्वर इति ख्यातः शरीरं यत्र मे स्थितम् ॥ ५७ ।
 स्रवन्तीनां वरा पुण्या वाग्मती पर्वतोत्तमात् ।
 भागीरथी वेगवती कलुषं दहते नृणाम् ॥ ५८ ।
 कीर्त्तनादेव संशुद्धे दर्शनाद्भूतिमाप्स्यति ।
 पानावगाहनात्तस्यास्तारयेत्स वै कुलान् ॥ ५९ ।

लोकपालस्तु चरति तीर्थग्यातिञ्च तत्स्वयम् ।
 तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति मृतास्ते त्वपुनर्भवाः ॥ ६० ।
 स्नात्वा स्नात्वा तु ये तत्र नित्यमभ्यर्चयन्ति माम् ।
 उद्धराम्यहमेतान् वै प्रीतः संसारसागरात् ॥ ६१ ।
 यस्तस्या वारिणा पूर्णमेकञ्च घटमुद्धरेत् ।
 स्नापनार्थं मम शुचिः श्रद्धधानोऽनसूयकः ।
 वेदवेदाङ्गविदुषा श्रोत्रियेण विगेषतः ।
 आहृतस्याग्निर्होत्रस्य यत्फलं तस्य तद्भवेत् ॥ ६२।६३ ।
 तस्यास्तीरे जलोद्भेदं मन्मूलादभिनिःसृतम् ।
 मृगशृङ्गादकं नाम नित्यं मुनिजनप्रियम् ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत उपस्पृश्य समाहितः ।
 यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ६४।६५ ।
 तीर्थं पञ्चनदस्राप्य पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् ।
 अग्निष्टोमफलं तत्र स्नातमात्रः प्रपद्यते ॥ ६६ ।
 पट्टिं धेनुमहस्राणि* यानि रक्षन्ति वाग्मतीम् ।
 न तां पापाः कृतघ्ना वा कदाचित्प्राप्नुयान्नरः ॥ ६७ ।
 शुचयः श्रद्धधानाश्च सत्यसम्याश्च ये नराः ।
 वाग्मत्यां ते नराः स्नान्ति लभन्ते चोत्तमां गतिम् ॥ ६८ ।
 आर्त्ता भीताश्च मन्तमा† व्याधितोऽव्याधितोऽपि वा ।
 वाग्मत्याः सलिले स्नात्वा ये मां पश्यन्ति संस्कृताः ।

तेषां शान्तिर्भवेन्नित्यं पुरुषाणां न संशयः ॥ ६८ ।
 मत्प्रभावात् स्यात्तस्य* सर्वं नश्यति किल्बिषम् ।
 ईतयः समुदीर्णापि† प्रथमं यान्ति सर्वशः ॥ ७० ।
 वाग्मत्याः सलिले स्नात्वा ये मां पश्यन्ति संस्कृताः ।
 वाग्मती सरितां श्रेष्ठा यत्र यत्राऽवगाह्यते ।
 तत्र तत्र फलं दद्याद्राजसूयाश्वमेधयोः ॥ ७१ ।
 योजनाभ्यन्तरङ्गे च समन्तात्सर्वतो दिशम् ।
 मूलक्षेत्रन्तु विज्ञेयं रुद्रेणाधिष्ठितं स्वयम् ॥ ७२ ।
 तत्र पूर्वोत्तरे पार्श्वे वासुकिर्नाम नागराट् ।
 हृतो नागसहस्रैस्तु द्वारि तिष्ठति मे सदा ॥ ७३ ।
 स विघ्नङ्कृते नृणां तत्क्षेत्रं विंशतां सदा ।
 प्रथमं स नमस्कार्यस्ततोऽहं तदनन्तरम् ।
 अनेन विधिना पुंसामविघ्नं विंशतां भवेत् ॥ ७४ ।
 वन्दते परया भक्त्या यो मां तत्र नरः सदा ।
 पृथिव्यां स भवेद्राजा सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ७५ ।
 गन्धैर्माल्यैश्च मे मूर्तिमभ्यर्चयति यो नरः ।
 उत्पत्स्यते स देवेषु तुष्टितेषु न संशयः ॥ ७६ ।
 यस्तु दद्यात्प्रदीपं मे‡ पर्वते अदयान्वितः ।
 सूर्यप्रभेषु देवेषु तस्योत्पत्तिर्विधीयते ॥ ७७ ।

* यत्र कन्दोदीषः । + समुदीर्णा षपोति साधु । ‡ यत्कृत्वा त्वत्प्रदीपं मे
 दत्ति (ग) ।

गीतवादित्रनृत्यैस्तु स्तुतिभिर्जागरेण वा ।
 ये मे कुर्वन्ति सेवां वै मत्संस्थास्ते भवन्ति हि ॥ ७८ ।
 दध्ना क्षीरेण मधुना सर्पिषा सलिलेन वा ।
 स्नापनं ये प्रयच्छन्ति ते तरन्ति जरान्तकौ ॥ ७९ ।
 यः श्राद्धे भोजनं दद्याद्विप्रेभ्यः श्रद्धयान्वितः ।
 सोऽमृताग्नी भवेन्नृनं त्रिदिवे सुरपूजितः ॥ ८० ।
 व्रतोपवासैर्होमैर्वा नैवेद्यैश्चारुभिस्तथा ।
 यजन्ते ब्राह्मणा ये मां परया श्रद्धयान्विताः ॥ ८१ ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि उषित्वा दिवि ते ततः ।
 ऐश्वर्यम्यतिपद्यन्ते मर्त्यलोके पुनः पुनः ॥ ८२ ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यः शूद्रः स्त्री वापि सङ्गताः ।
 शैलेश्वरन्तु तत्स्थानं भक्तितः समुपासते ।
 मत्पार्षदास्ते जायन्ते सततं सहिताः सुरैः ॥ ८३ ।
 शैलेश्वरम्यरङ्गुह्यं गतिः शैलेश्वरः परा ।
 शैलेश्वरात्परं क्षेत्रं न क्वचिद्भुवि विद्यते ॥ ८४ ।
 ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वै सर्वपातकैः ।
 क्षेत्रमेतदनुप्राप्य निम्नलो जायते नरः ॥ ८५ ।
 विविधान्यत्र तीर्थानि सन्ति पुण्यानि देवताः ।
 येषान्तोयैर्नरः स्पृष्टः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८६ ।
 क्रोधं क्रोधं सुरैरूपं संहृत्य तच्च निर्मितम् ।

तीर्थं क्रोधोदकं नाम पुष्पं मुनिजनप्रियम् ।

तत्र स्नात्वा शुचिर्दान्तः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः ।

विमुक्तः किल्बिषैः सर्वैः सर्वमेव फलं लभेत्* ॥ ८७ ॥ ८८ ।

अनायकं व्रजेद्यस्तु दक्षिणेन महात्मनः ।

शैलेश्वरस्य पुरुषः स गच्छेत्परमाकृतिम् ॥ ८९ ।

भृगुप्रपन्नकृत्वा† कामक्रोधविवर्जितः ।

विमानेन दिवङ्गच्छेदतः सोऽप्सरसाङ्गणैः ॥ ९० ।

भृगुमूले परं तीर्थं ब्रह्मणा निर्मितं स्वयम् ।

ब्रह्मोद्भेदेति‡ विख्यातं तस्यापि शृणु यत्फलम् ॥ ९१ ।

संवत्सरस्तु यस्तत्र स्नापते नियतेन्द्रियः ।

स ब्रह्मलोके विरजे गच्छते§ नात्र संशयः ॥ ९२ ।

तत्र गोरक्षकं नाम गोवृषः पदविद्यतम् ।

दृष्ट्वा च तानि हि पुमान् गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ९३ ।

गौर्यास्तु शिखरं तत्र गच्छेत्सिद्धनिषेवितम् ।

यत्र सन्निहिता नित्यं पार्वती शिखरप्रिया ॥ ९४ ।

लोकमाता भगवती लोकरक्षार्थमुद्यता ।

तस्याः सालोक्यमायाति दृष्ट्वा स्पृष्ट्वाभिवाद्य च ॥ ९५ ।

त्यजते¶ पतितुं तस्या अधस्तादागमतीतटे ।

उमालोके व्रजेदाशु विमानेन विहायसा ॥ ९६ ।

स्तनकुण्डे उमायास्तु यः स्नायात्खलु मानवः ।

* लभेतेति साधु, एवं परचापि । † भृगुप्रपन्नं कृतेति कश्चित्पाठः । ‡ ब्रह्मोद्भेद-
इति साधु । § गच्छतीति साधु । ¶ त्यजतीति साधु ।

स्कन्दलोकमवाप्नोति भूत्वा वैश्वानरद्युतिः ॥ ९७ ।

तीर्थं पञ्चनदम्प्राप्य पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् ।

अग्निहोत्रफलं तत्र स्नानमात्रेण लभ्यते ॥ ९८ ।

नकुलोहेनमतिमान्ः स्रपयेत्प्रयतात्मवान् ।

जातिस्मरः स तु भवेत्सिध्यते । चास्य मानसम् ॥ ९९ ।

तस्यैवोत्तरतस्तीर्थमपरं सिद्धसेवितम् ।

नाम्ना प्रान्तकपानीयं गुह्यं गुह्यकरक्षितम् ॥ १०० ।

संवत्सरं यस्तु पूर्णं तत्र स्नायान्नरः सदा ।

गुह्यकः स भवेदाशु रुद्रस्यानुचरः सुधीः ॥ १०१ ।

देव्याः शिखरवासिन्या ज्ञेयं पूर्वोत्तरेण वै ।

दक्षिणेन तु वाग्मत्याः प्रसृतङ्गन्दरोदरात् ।

तीर्थं ब्रह्मोदयं नाम पुण्यम्पापप्रणाशनम् ॥ १०२ ।

तत्र गत्वा जलं स्पृष्ट्वा स्नात्वा चाभ्युक्ष्य मानवः ।

मृत्युलोकं न पश्येत्ः कच्छेषु च न सीदति ॥ १०३ ।

गत्वा सुन्दरिकातीर्थं विधिना तीर्थमादिमम् ।

तत्र स्नात्वा भवेत्तोये रूपवानुत्तमद्युतिः ॥ १०४ ।

त्रिसन्ध्यं तत्र गच्छेत्ऽपूर्वेण विधिवन्नरः ।

तत्र सन्ध्यामुपासित्वा हिर्जोमुच्येत किल्बिषात् ॥ १०५ ।

वाग्मत्या मणिवत्याश्च सन्धेदे पापनाशने ।

अहोरात्रं वसेद्यस्तु रुद्रजापो हिजः शुचिः ॥ १०६ ।

• नकुलोहेनमतिमानिति (क, 'म') । † मिह्यतीति साधु । ‡ न पश्येदिति ।

§ गच्छेदिति साधु, एवं परत्रापि । ¶ उपास्यतीति साधु । ॥ रुद्रयाजीति कश्चि

स भवेद्देदविहिद्वान् यज्वा पार्थिवपूजितः ।
 तारितश्च कुलं तेन सर्व्वं भवति साधुना ॥ १०७ ।
 वर्णावरोऽपि यः कश्चित्स्नात्वा दद्यात्तिलोदकम् ।
 तर्पिताः पितरस्तेन भवेयुर्नात्र संशयः ॥ १०८ ।
 यत्र यत्र च वाग्मत्यां स्नाति वै मानवोत्तमः ।
 तिर्य्यग्योनिं न गच्छेत् समृद्धे जायते कुले ॥ १०९ ।
 वाग्मतीमणिवत्याश्च* सम्भेदो ऋषिसेवितः ।
 धीमाग्गच्छेत् विधिना कामक्रोधविवर्जितः ॥ ११० ।
 गङ्गाहारे तु यत्प्राक्तं स्नानपुण्यफलं महत् ।
 स्नानस्य तद्दशगुणं भवेदत्र न संशयः ॥ १११ ।
 अत्र विद्याधराः सिद्धा गन्धर्व्वामुनयः सुराः ।
 स्नानमेतदुपासन्ते† यक्षाश्च भुजगैः सह ॥ ११२ ।
 स्वल्पमप्यत्र यत्किञ्चिद्विजेभ्यो दीयते धनम् ।
 तदक्षय्यं भवेदातुर्दानपुण्यफलं महत् ॥ ११३ ।
 तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन करणीयञ्च देवताः ।
 वरिष्ठं चेन्नमेतस्मान्नान्यदेव हि विद्यते ॥ ११४ ।
 तस्मिन् श्लेषातकवने पुण्ये त्रिदशसेविते ।
 यत्र यत्र मया देवाश्चरता मृगरूपिणा ॥ ११५ ।
 आसितं श्लपितं यातं विहृतं वा समन्ततः ।

* मणिवत्याश्चेति प्रायः सार्व्वत्रिकः पाठः । † उपासते इति साधु, स्नानमेकमुपासते
 इत्येवं कृते तु सुसङ्गतं भवति ।

तत्र तत्राभवत्सर्वं पुण्यक्षेत्रं च सर्वशः ॥ ११६।११७
 शृङ्गमेतन्निधाभूतं सम्यक्सुश्रूयतां मराः* ।
 गोकर्णेश्वर इत्येतत्पृथिव्यां ख्यातिमेत्यति ॥ ११८ ।
 एवं सन्दिश्य विबुधान्देवदेवः सनातनः ।
 अदृश्यएव विबुधैः प्रययावुत्तरां दिशम्† ॥ ११९ ।

इति वराहपुराणे भगवत्कृष्णं भगवद्गोकर्णेश्वर

माहात्म्ये जलेश्वरमाहात्म्यवर्णनी नाम

पञ्चदशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

षोडशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मीवाच ।

तस्मात्स्थानादपक्रान्ते त्रयम्बके* शृङ्गरूपिणि ।
 अन्योऽन्यं मन्त्रयित्वा तु मया सह सुरोत्तमाः ॥ १ ।
 त्रिधाविभक्तं तच्छृङ्गं पृथक्पृथगवस्थितम् ।
 सम्यक्स्थापयितुं देवा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 स्थापितं दिवि नीत्वा वै शृङ्गाग्रं वज्रपाणिना ॥ २ ।

* त्रयम्बके इति भाष्यम् । † प्रययावुत्तरां दिशमिति (ग) ।

० त्रिभुक्ते इति (क, ग) ।

मया तत्रैव तन्मध्यं स्थापितं विधिवत्प्रभोः ॥ ३ ।
 देवेर्देवर्षिभिश्चैव सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिस्तथा ।
 गोकर्णं इति विख्यातिः* कृता वैशेषिकी वरा ॥ ४ ।
 विष्णुना देवतीर्थेन तन्मूलं स्थापितं ततः ।
 तस्य शृङ्गेऽश्वर इति नाम तत्राभवत्प्रहत् ॥ ५ ।
 तत्र तत्रैव भगवांस्तस्मिन् शृङ्गे त्रिधा स्थिते ।
 सान्निध्यकल्पयामास भागेनैकेन सोमनाः† ॥ ६ ।
 शतं तेन तु भागानामात्मनो निहितं मृगे ।
 तस्माद्विकन्तु भागानां शृङ्गाणां त्रितये न्यधात् ॥ ७ ।
 मार्गेण तच्छरीरेण निर्याय भगवान्विभुः ।
 शैशिरस्य गिरेः पादं प्रपेदे स्वयमात्मनः ॥ ८ ।
 शतसंख्या स्मृता व्युष्टिस्तस्मिञ्छैलेऽश्वरे विभोः ।
 त्रिधाविभक्ते शृङ्गेऽस्मिन्नेकाग्रगतिनि प्रभोः ॥ ९ ।
 ततः सुरासुरगुरुर्देवभूतमहेश्वरम् ।
 तपसाग्रेण संसेय बत्रिरे‡ विविधान्वरान् ॥ १० ।
 देवदानवगन्धर्वाः सिद्धयक्षमहोरगाः ।
 श्लेष्मातकवनङ्कटसं सर्वतः परिमण्डलम् ।
 तीर्थयात्रां पुरस्कृत्य प्रादक्षिण्यञ्च चक्रतुः§ ॥ ११ ।
 फलाग्निर्द्दिश्यन् तीर्थानां तथा चैवफलं महत् ॥

* विख्याता इति (क) । † सोमना इति आर्षं, स उन्मना इति साधु । ‡ बत्रिरे
 इति आर्षं, वत्रे इति साधु । § चक्रतुरिति आर्षं, चक्रुरिति साधु । ॥ फलाग्निर्द्दिश्य
 इति आर्षं, फलानि निर्द्दिश्य इति साधु ।

यथास्थानानि ते तस्माच्चिह्नाश्च सुरादयः ।
 एवं तस्माच्चिह्नेषु दैवतेषु तदा ततः ।
 पौलस्त्यो रावणो नाम भ्रातृभिः सह राक्षसैः ।
 आगम्योषेण तपसा देवमाराधयद्भिभुम् ।
 शुश्रूषया च परया गोकर्णेश्वरमभ्ययम् ॥ १२।१३।१४ ।
 यदा तु तस्य तुष्टो वै वरदः शङ्करः स्वयम् ।
 तदा त्रैलोक्यविजयं वरं वने स राक्षसः ॥ १५ ।
 प्रमादात्तस्य तत्सर्वं वाञ्छितं मनसा हि यत् ।
 अवाप्य च दशयोवस्तुदिष्टं परमेश्वरात् ।
 त्रैलोक्यविजयायाश्च तत्क्षणादेव निर्ययौ ॥ १६ ।
 त्रैलोक्यं स विनिर्जित्य शक्रश्च त्रिदशाधिपम् ।
 तदुत्पाद्यानयामास पुत्रेणेन्द्रजिता सह ॥ १७ ।
 शृङ्गाग्रं यत्पुरा नीत्वा स्थापितं वज्रपाणिना ।
 तदुत्पाद्यानयामास पुत्रेणेन्द्रजिता सह ॥ १८ ।
 तद्यावद्वावणः स्थाप्य* मुहूर्त्तमुदधेस्तटे ।
 सभ्यामुपासते तत्र लग्नस्तावदसौ भुवि ॥ १९ ।
 न शशाक यदा रक्षस्तदुत्पाटयितुं बलात् ।
 वज्रकल्पं समुत्सृज्य तदा लङ्कां विनिर्ययौ ॥ २० ।
 स तु दक्षिणगोकर्णे विज्ञेयस्ते महामते ।
 स्वयम्प्रतिष्ठितस्तत्र स्वयम्भूतपतिः शिवः ॥ २१ ।

* शृङ्गाग्रमित्यारभ्य उदधेस्तटे इत्यन्तः पाठः (ख) पुस्तके नास्ति । + स्थापयित्वा
 साधु ।

एतत्ते कथितं सर्वं मया विस्तरतो मुने ।

यथावदुत्तरस्तस्य गोकर्णस्य* महात्मनः ॥ २२ ।

दक्षिणस्य च विपर्यं तथा शृङ्गेखरस्य च ।

शैलेश्वरस्य च विभो स्थित्युत्पत्तिर्यथाक्रमम् ॥ २३ ।

व्युष्टिः क्षेत्रस्य महती तीर्थानाञ्च समुद्रवः ।

ब्रीहं सर्वं मया वक्ष किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ २४ ।

इति वगहपुराणे गोकर्णशृङ्गेखरादीनां माहात्म्यं नाम

षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सप्तकुमार उवाच ।

उक्तं भगवता सर्वं यथावत्परमेष्ठिना ।

पृष्टेन संशयं सम्यक् परङ्गत्वार्थनिश्चयम् ॥ १ ।

भगवद्विश्वरूपस्य स्थाणोरप्रतिमौजसः ।

क्लीडतो लोकनाथस्य कामने मृगरूपिणः ॥ २ ।

यथा शरीरं शृङ्गञ्च पुण्यक्षेत्रे प्रतिष्ठितम् ।

हिताय जगत्स्तब्धं तीर्थानि च यथाभवन् ।

तन्मे ब्रूहि महाभाग यथातत्त्वं जगत्पते ॥ ३ ।

ब्रह्मोवाच ।

पुलस्त्यो वक्ष्यते शेषं यदतोऽन्यन्महामुने ।
 सर्वेषामेव तीर्थानामेषां फलविनिश्चयम् ॥ ४ ।
 कुरुराज्यं पुरस्कृत्य मुनीनां पुरतो वने ।
 पुत्रो मे मत्समः सम्यग्देवेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ ५ ।
 यच्छ्रुत्वा पुरुषस्तात विमुक्तः सर्वकिल्बिषैः ।
 यगस्त्री कीर्त्तिमान्भूत्वा वन्द्यतेऽप्रेत्य चेह च ॥ ६ ।
 श्रोतव्यमेतत्सततं चानुर्वर्ण्यैः सुसंयतैः ।
 मङ्गल्यञ्च शिवञ्चैव धर्मकामार्थसाधकम् ॥ ७ ।
 श्रीभूतिजननं पुण्यः प्रमाथ्यं विजयावहम् ।
 धन्यं यगस्यं स्वस्तीयं पापघ्नं शान्तिकारकम् ॥ ८ ।
 श्रुत्वैवं पुरुषः सम्यङ् दुर्गतिमवाप्नुयात् ।
 कीर्त्तयित्वा व्रजेत्स्वर्गं कृत्यमृत्याय मानवः ॥ ९ ।

सूत उवाच ।

इत्युक्त्वा भगवान्देवः परमेष्ठी प्रजापतिः ।
 सनत्कुमारं सन्दिश्य विरराम महाययाः ॥ १० ।
 एतदः कथितं सर्वं मया तत्त्वेन सत्तमाः ।
 वराहभूमिसंवादं सारमुद्धृत्य सत्तमाः ॥ ११ ।
 यद्यैव कीर्त्तयेन्नित्यं शृणुयादापि भक्तितः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमाङ्गतिम् ॥ १२ ।

प्रभासे नैमिषारण्ये गङ्गाहारेऽथ पुष्करे ।
 प्रयागे ब्रह्मतीर्थे च तीर्थे चामरकण्टके ॥ १३ ।
 यत्पुण्यफलमाप्नोति तत्कोटिगुणितं भवेत् ।
 कपिलां द्विजमुख्याय सम्यग्दत्त्वा तु यत्फलम् ॥ १४ ।
 प्राप्नोति सकलं श्रुत्वा अध्यायन्तु न संशयः ।
 श्रुत्वाऽस्यैव दशाध्यायं शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ १५ ।
 अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलमाप्नोति मानवः ।
 यः पुनः सततं शृण्वन्नैरन्तर्येण बुद्धिमान् ॥ १६ ।
 पारयेत्परया भक्त्या तस्यापि शृणु यत्फलम् ।
 सर्व्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्व्वदानेषु यत्फलम् ॥
 सर्व्वतीर्थाभिषेकेन यत्फलं मुनिभिः स्मृतम् ।
 तत्प्राप्नोति न सन्देहो वराहवचनं यथा ॥ १७ १८ ।
 यदेतत्पारयेद्भक्त्या मम माहात्म्यमुत्तमम् ।
 अपुत्तस्व भवेत्पुत्तः सपुत्तस्य सुपुत्तकः ॥ १९ ।
 यथेदं लिखितङ्गेहे तिष्ठतेः पूज्यते सदा ।
 तस्य नारायणो देवः सन्तुष्टः स्याद्वि सर्व्वदा ॥ २० ।
 यथैतच्छृणुयाद्भक्त्या नैरन्तर्येण मानवः ।
 श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं यथा विष्णुं सनातनम् ॥ २१ ।
 गन्धपुष्पैस्तथा वस्त्रैर्ब्राह्मणानाञ्च तर्पणैः ।
 यथाशक्त्या नृपो ग्रामैः पूजयेच्च वसुधारे ॥ २२ ।

श्रुत्वा तु पूजयेद्यस्तु पौराणं नियतः शुचिः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २३ ॥

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रं धर्माण्वराहसंवादे फलश्रुतिर्नाम

सप्तदशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अष्टादशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

त्रिःसप्तषट्क्षितिमिते नृपविक्रमस्य

काले गते भगवता हरिर्बाधनस्य ।

वीरेश्वरेण सह माधवभट्टनाम्ना

काश्या वराहकथितं लिखितं पुराणम् ॥ १ ॥

काशीविश्वेश्वराभ्यां नमः ॥*

वराहस्य पुराणस्य वृत्तान्तान्प्रव्रवीम्यहम् ।

आदौ सम्बन्धकथनं वृत्तान्तश्चादिकर्मकः ॥ २ ॥

आदिष्टष्टिस्ततः प्रोक्ता चरितं दुर्जनस्य च ।

वृत्तान्तोद्देशभागश्च† आदिकल्पस्ततः परम् ॥ ३ ॥

आदिः‡ वृत्तान्तकथने सरमाख्यानमेव च ।

महातपोपाख्यानञ्च§ अग्न्युत्पत्तिस्ततः परम् ॥ ४ ॥

* एष पाठः (ग), पुस्तके नास्ति । † द्वेषभागश्चेति (ख) ।

‡ आदौ व्याख्याग्न्युत्पत्तिस्ततः परमिदं नमः सन्दर्भः (ख), (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ महातप उपाख्यानमिति माधु ।

अश्विनोरपि चात्यत्तिर्गौर्युत्पत्तिस्तथैव च ।
 विनायकस्य चात्यत्तिर्नागोत्पत्तिस्तथैव च ॥ ५ ।
 स्कन्दोत्पत्तिश्च भानोश्च उत्पत्तिः समुदाहृता ।
 कामादीनां तथोत्पत्तिः देव्युत्पत्तिस्तथैव च ॥ ६ ।
 धनदस्य तथोत्पत्तिः परापरविनिर्णयः ।
 धर्मोत्पत्तिस्तथोत्पत्ती रुद्रस्य च ततः स्मृता ॥ ७ ।
 सोमोत्पत्तिरहस्यश्च चिन्तयापि समासतः ।
 उक्तः प्रागितिहासश्च व्याधोपाख्यानमेव च ॥ ८ ।
 ततः सत्यतपोपाख्याः मत्स्यद्वादशिका तथा ।
 कूर्मद्वादशिका चापि वराहद्वादशी तथा ॥ ९ ।
 नृसिंहद्वादशी चापि वामनद्वादशी तथा ।
 भार्गवद्वादशी चापि श्रीरामद्वादशी तथा ॥ १० ।
 कृष्णद्वादशिका चापि बुद्धद्वादशिका तथा ।
 कल्किद्वादशिका चापि पद्मनाभस्य द्वादशी ॥ ११ ।
 धरणीव्रतं ततः^१ प्रोक्तं ज्ञीतागस्त्यस्य चोत्तमा ।
 पशुपालस्य चाख्यानं भर्तृप्राप्तिव्रतं तथा ॥ १२ ।
 शुभव्रतं धन्यव्रतं कान्तिव्रतमतः स्मृतम् ।
 सौभाग्यव्रतमाख्यातमविघ्नव्रतमेव च ॥ १३ ।
 शान्तिव्रतं क्लामव्रतमारोग्यव्रतमेव च ।
 पुत्रप्राप्तिव्रतं शौर्यव्रतं वै सार्वभौमिकम् ॥ १४ ।

पुराणस्तवनञ्चैव नारायणेश्वरेण च ।

रुद्रगीता ततः पुंसां प्रकृतेष्वपि निर्णयः ॥ १५ ।

ततो भुवनकोषस्य वर्णनं समुदाहृतम् ।

जम्बूद्वीपस्य मर्यादावर्णनं परिकीर्तितम् ॥ १६ ।

भरतादिसमुद्देशः सृष्टिसम्भाग एव च ।

नारदस्य च संवादा महिषेण प्रकीर्तितः ॥ १७ ।

शक्तिमाहात्म्यकथनं महिषासुरनाशनम् ।

रुद्रमाहात्म्यकथनं पञ्चाध्यायस्ततः परम् ॥ १८ ।

श्वेतोपाख्यानमत्राक्तं तिलधनुर्विधिस्ततः ।

जलधनूरसधनुर्गुडधनुस्ततः परम् ॥ १९ ।

ततश्च शर्कराधनुर्मधुधनुस्ततः परम् ।

दधिधनुश्च लवणधनुः कार्पासधनुका ॥ २० ।

धन्याधनुश्च भगवच्छास्त्रलक्षणमेव च ।

विष्णुस्तोत्रं ततो नाना प्रश्नाः प्रोक्ता हरिस्मृति ॥ २१

ततो भागवतानाञ्च लक्षणम्परिकीर्तितम् ।

लक्षणं सुखदुःखानां हात्रिंशदपराधकाः ॥ २२ ।

नानामन्त्रास्ततः प्रोक्ता देवोपकरणे विधिः ।

भोज्याभोज्यस्य कथनं सन्ध्यापस्थानकारणम् ॥ २३ ।

वियोगिगर्भमोर्चश्च कौकामुखप्रशंसनम् ॥ २४ ।

* पञ्चाध्याय इति (ग) । । एतदङ्गं (ग) पुस्तकेऽष्टादशश्लोकादनन्तरं विद्यते ।

पद्यति

† प्रसंशनमिति (ग) ।

भगवच्छास्त्रकथने माहात्म्यं पुष्पगन्धयोः ॥ २४ ।

रूपकारणमचीकृतं मायाचक्रं ततः परम् ।

कुञ्जाम्बकस्य माहात्म्यं वर्णदीक्षां ततः परम् ॥ २५ ।

कङ्कताञ्जनदर्पणां मन्त्राः प्रोक्तास्ततः परम् ।

राजान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्प्राक्तं ततः परम् ॥ २६ ।

दन्तकाष्ठायकरणे प्रायश्चित्तं ततः परम् ।

श्यादिस्पर्शने मन्त्रत्यागं चीकृतं ततः परम् ॥ २७ ।

नीलवस्त्रपरिधाने क्रोधयुक्तस्य चार्चने ।

रक्तवस्त्रपरिधाने अन्यकारे प्रपूजने ॥ २८ ।

कृष्णवस्त्रपरिधाने धौतवस्त्रस्य धारणे ।

क्रोडादिमांसभक्षे च प्रायश्चित्तम्प्रकीर्तितम् ॥ २९ ।

दीर्घाच्छिष्टस्य तैलस्य करलेपेन पूजने ।

श्मशानगमने स्पृष्टपूजने चैव शोधने ॥ ३० ।

पिण्याकभक्षणे चैव उपानदगूढपादके* ।

भगवच्छास्त्रविहिताकरणे शोधने ततः ॥ ३१ ।

शूकरक्षेत्रे हिमा ततो जम्बूकटधर्याः ।

खञ्जरीटस्य चाख्यानं पुनः कोकामुखस्य च ॥ ३२ ।

बदरीखण्डमाहात्म्यं गुह्यधर्मप्रकीर्तनम् ।

मन्दारगुह्यमहिमा शालग्रामप्रशंसनम् ॥ ३३ ।

सोमेश्वरस्य महिमा मुक्तिक्षेत्रस्य चापि हि ।

त्रिवेण्याच्चैव माहात्म्यं माहात्म्यङ्गणकीभवम् ॥ ३४ ।

चक्रतीर्थस्य महिमा हरिचेत्रसमुद्भवः ।

देवहृदस्य चाख्यानं रुरुचेत्रस्य चापि हि ॥ ३५ ।

गोनिष्क्रमस्य महिमा द्वारवत्यास्ततः परम् ।

तत्रत्यतीर्थमहिमा लौहार्गलमतः परम् ॥ ३६ ।

मथुरातीर्थमाहात्म्यं प्रादुर्भावस्तथैव च ।

यमुनातीर्थमाहात्म्यमक्रूरस्य च तीर्थकम्* ॥ ३७ ।

देवारण्यस्य माहात्म्यं चक्रतीर्थस्य चोत्तमम् ।

कपिलस्यापि महिमा तथा गोवर्धनस्य च ॥ ३८ ।

तथा आख्यायिकायुक्तं विश्रान्तेषु ततः परम् ।

गोकर्णस्य च माहात्म्यं सरस्वत्यास्तथैव च ॥ ३९ ।

यमुनोद्भेदमहिमा कालिञ्जरसमुद्भवः ।

गङ्गोद्भेदस्य महिमा गायः शाम्बस्य वै तथा ॥ ४० ।

मधुकप्रतिमायाश्च स्थापनं सम्प्रकीर्तितम् ।

शैलार्चास्थापनञ्चापि मृण्मयार्चास्थितिस्तथा ॥ ४१ ।

ताम्रार्चास्थापनञ्चापि कांस्यार्चास्थापनं तथा ।

रौप्यार्चास्थापनञ्चाथ सौवर्णप्रतिमास्थितिः ॥ ४२ ।

श्राद्धोत्पत्तिस्ततः प्रोक्तम्विण्डं सङ्कल्प एव च ।

पिण्डोत्पत्तिस्ततः प्रोक्ता पिष्टयज्ञविनिर्णयः ॥ ४३ ।

मधुपर्कदानफलं संसारचक्रवर्णनम् ।

दुष्कृतकर्मकरणं सुखवर्णनमेव च ॥ ४४ ।
 कृतान्तदूतकथनं यातनारूपमेव च ।
 वर्णनं नरकाणाञ्च किङ्कराणाञ्च वर्णनम् ॥ ४५ ।
 तथा कर्मविपाकश्च यादृशकर्म तादृशम् ।
 पापकर्मस्य कथनं दूतप्रेषणकर्म च ॥ ४६ ।
 शुभाशुभस्य कथनं शुभकर्मफलोदयम् ।
 लोभनं पुरुषस्यापि निमेराख्यानमद्भुतम् ॥ ४७ ।
 प्रबोधिनीकथां दिव्याङ्गोकर्णेशसमुद्भवाम् ।
 नन्दिनी वरदाने च जलेशशैलयोस्तथा ॥ ४८ ।
 शृङ्गेश्वरस्य महिमा एवं वृत्तान्तसङ्ग्रहः ।
 एतच्छ्रुत्वाप्रयान्मर्त्यो वराहश्रवणात् फलम् ॥ ४९ ।

इत्यनुक्रमणिका नाम अष्टादशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

समाप्तं वराहं शुभम् ।

यादृशं पुस्तकं दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।
 यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥

BIBLIOTHECA INDICA

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 601, 631, 635, 640, 647, 654, 677,
694, 710, 714, 719, 726, 733 and 829.

THE VARÁHA PURÁṆA

EDITED BY

PANḌIT HRISHIKESA ŚĀSTRÍ

Professor, Sanskrit College, Calcutta.

CALCUTTA :

PRINTED BY SAŚIBHĪSHANA BHATTĀCHÁRYYA, AT THE GIRIŚA-
VIDYÁRATNA PRESS, .

24, GIRIŚA-VIDYÁRATNA'S LANE, UPPER CIRCULAR ROAD.

AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1893.

वराहपुराणम्

श्रीलश्री-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता संस्कृतकलेजाध्यापकेन

श्रीहृषीकेश-शास्त्रिणा

संशोधितम्

कलिकाताराजधान्यां

गिरिश विद्यारत्न-वर्त्मनि चतुर्विंश-संख्यक सप्तनि

गिरिश-विद्यारत्न-यन्त्रे

श्रीमश्विभूषण-भट्टाचार्येण

मुद्रितम्

१८८३

PREFACE.

The characteristics and the definite number of the *Purāṇas* and *Upapurāṇas* are well known to our readers ; so we need not enter into their details here. The *Purāṇa* under notice, viz. the *Varāhapurāṇa*, belongs to the former class, being the twelfth of them in serial number ; consequently it is attributed to Vedavyāsa, the father of the *Paurāṇic* Literature, as its author. But it may be well inferred that, the *Varāhapurāṇa*, though originally composed by Vedavyāsa, might have been recompiled in its present form in comparatively recent times, when the present popular forms of the Hindu religion assumed this sectarian character and Vaishnavism took a deep root in several parts of the country. For we find it chiefly advocating the superiority of the God Vishnu in every legend described in it. Although the date of its recompilation cannot be exactly ascertained, still we think the following śloka in the beginning of chapter 218, quite competent to throw some light in the matter.

विःसप्तष्टितिसिते तपर्वकमस्य
काले गते भगवतो हरिर्बोधनस्य ।
वैश्वदेवेण सह साधवभद्रनाथा
कःश्या बराहकृदितं निर्वृत्तं पुराणम् ॥

The *Purāṇa*, narrated by Vishnu as Varāha or the boar incarnation, was written by Manu, a Brahmin, associated with Virevra in Benares in 1621, the era of the king Viraditya (known by the name of Samvat), after the waking of the God Vishnu.

The following is Professor Wilson's account of this work.

"It is narrated by Vishnu as Varāha or the boar incarnation to the personified Earth. Its extent, however, is not half that specified, little exceeding ten thousand stanzas."

Nor can the *Varāhapurāṇa* be regarded as a *Purāṇa* agreeably to the common definition, as it contains but a few scattered and brief allusions to the creation of the world and the reign of kings ; it has no detailed genealogies either of the Patriarchal or regal families, and no account of the reigns of

the Manus. Like the Lingapurāṇa, it is a religious manual almost wholly occupied with forms of prayer and rules for devotional observances addressed to Vishnu.

Rev. William Taylor in his catalogue of Oriental manuscripts says—

"The use of the Purāṇa in illustrating mythology is considerable. In so far as historical matters are concerned, the most remarkable sections are those in (क). The latter in particular, very clearly relates to the great exterminating war made against the votaries of Buddha. The combat of Durgā against Mādhavaśura has been by some termed the combat of personified virtue against personified vice. No doubt the entire story is full of fictions and mystic allegories."

The MSS. of Vāṇhapurāṇa are very difficult to procure ; so after a long and continuous effort I was able to secure only three complete MSS. (क, ख and ग) to consult with. (क) was borrowed from the library of the late Paṇḍit Madhusūdana¹ of Lahore ; I received (ख) from the library of the Asiatic Society of Bengal ; and my lamented friend Paṇḍit Durgāprasāda of Jeypur in Rājputanā, who died only five or six months ago, favoured me with ग. All these were in Devanāgarī character and almost correct. In the course of my editing the work, I got also two Bengali MSS. from my native place, which were incomplete, old and incorrect. I have not given preference to any one of the above in particular. But I have tried to pick up correct passages from every one, and the rejected ones have been placed as different readings in the foot notes, where I have given also the modern forms of nearly all the *arsha* words. In fact, I have spared no pains in order to render this edition an useful and correct one, but I do not know how far I have been successful.

I must acknowledge here my deep obligations to my learned friend Paṇḍit Hariśchandra Kaviratna, assistant Professor of Sanskrit in the Presidency College, who kindly afforded me material help on this occasion.

HRISHIKĪŚA ŚĀSTRĪ.

वराहपुराणस्य स्वरूपनिरूपणम् ।

अन्येऽस्मिन्नुपक्रमे सद्यःप्रलयाभ्यःसमुत्थितया धरण्या—

“कथञ्च सृष्टेरादिः स्यादवसानं कथं भवेत् ?

कथं युगस्य गणना संख्याऽस्यानु चतुर्युगम् ?”

इत्येवमुपक्रमेण पृष्टेन भगवता क्रीडरूपेण सृष्टिस्थितिप्रलय-
प्रभविष्णुना विष्णुना यथाक्रममादिसृष्टिप्रजासृष्टि-वंश-मन्व-
न्तर-वंशानुचरितोपवर्णनादस्य पुराणत्वं सिद्धमेव । पुराण-
लक्षणं यथा—

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥

श्रीमद्भागवते तु पुराणलक्षणमन्यथैव कृतम् । यथा—

सर्गोऽस्याथ विसर्गश्च वृत्तिरक्षान्तराणि च ।

वंशो वंशानुचरितं संस्थाहेतुरपाश्रयः ॥

दशभिर्लक्षणैर्युक्तं पुराणं तद्विदोविदुः ।

केचित् पञ्चविधं ब्रह्मन् महदल्पव्यवस्थया ॥

पुराणोपपुराणभेदेन पुराणानां द्वैविध्यं दृश्यते । तत्र पुरा-
णान्यष्टादश तावन्त्येवोपपुराणानि, पूर्वाणि महर्षिःश्रीकृष्ण-
हैपायनप्रणीततया प्रसिद्धान्यन्यानि चान्यमहर्षिगणप्रणीत-
तया । तथाहि—

वराहपुराणस्य

ब्राह्मं पाशं वैष्णवञ्च शैवं भागवतं तथा
अथान्यत् नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमम् ॥
आग्नेयमष्टमञ्चैव भविष्यं नवमस्तथा ।
दशमं ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
वाराहं द्वादशञ्चैव स्कान्दञ्चात्र त्रयोदशम् ॥
चतुर्दशं वामनञ्च कौर्म्यं पञ्चदशं स्मृतम् ।
मात्स्यञ्च गरुडञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ॥
इति विष्णुपुराणम् । एवं —

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु ।
आद्यं सनत्कुमारीक्तं नारमिंहमथापरम् ॥
द्वितीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारिण तु भाषितम् ।
चतुर्थं शिवधर्माख्यं स्यान्नन्दीश्वरभाषितम् ॥
दुर्वाससीक्तमाश्वर्य्यं नारदाक्तमतः परम् ।
कपिलं वामनञ्चैव तथैवाश्विनसेरितम् ॥
ब्रह्माण्डं वारुणञ्चाथ कालिकाह्वयमेव च ।
माहेश्वरं तथा शास्त्रमेवं सर्वार्थसञ्चयम् ।
पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥

इति गरुडपुराणञ्च ।

इत्थं नाम वराहपुराणस्य पुराणत्वमतएव महर्षिवेदव्या
ग्रणीतत्त्वञ्च सिद्धम् । श्रीमद्भागवतानुसारतः पुराणानाम
महदल्पव्यवस्थया द्वैविध्यमस्ति । तत्र दशलक्षणयुतं महापुर
पञ्चलक्षणान्वितमल्पपुराणमिति । ततश्च —

“मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं गेवं स्कान्दं तथैव च ।

आग्नेयश्च षडेतानि तामसानि निर्वाधत ॥

वैष्णवं नारदीयश्च तथा भागवतं शुभम् ।

गारुडश्च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शनम् ॥

सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै ॥

ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च ।

भविष्यं वामनं ब्राह्मं तामसानि निर्वाधत ॥

सात्त्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ।

तथैव तामसा देवि निरयप्राप्तिहेतवः ॥

इति पञ्चपुराणवचनात् वराहपुराणस्य सात्त्विकत्वं मोक्षप्रद-
त्वञ्च प्रतीयते ।

वराहपुराणस्य ग्रन्थसंख्या ।

अत्र अष्टादशाधिकविंशताध्यायाः सन्ति । तत्र प्रथमा-
ध्याये—२८ श्लोकाः, द्वितीयाध्याये—८३, तृतीयाध्याये—२८,
चतुर्थाध्याये—४२, पञ्चमाध्याये—५८, षष्ठाध्याये—४१, सप्त-
माध्याये—४७, अष्टमाध्याये—५४, नवमाध्याये—३५, दश-
माध्याये—७२, एकादशाध्याये—११३, द्वादशाध्याये—२१,
त्रयोदशाध्याये—५८, चतुर्दशाध्याये—५४, पञ्चदशाध्याये—

२२, षोडशाध्याये—१८, सप्तदशाध्याये—७४, अष्टादशाध्याये
 —२५, जनविंशाध्याये—१०, विंशाध्याये—१७, एकविंशा-
 ध्याये—८८, द्वाविंशाध्याये—५४, त्रयोविंशाध्याये—१८, चतु-
 विंशाध्याये—३३, पञ्चविंशाध्याये ५२, षड्विंशाध्याये—१८,
 सप्तविंशाध्याये—४३, अष्टाविंशाध्याये—४५, जनत्रिंशाध्याये
 —१६, त्रिंशाध्याये—७, एकत्रिंशाध्याये—२१, द्वात्रिंशाध्याये
 —३२, त्रयस्त्रिंशाध्याये—३४, चतुस्त्रिंशाध्याये—८, पञ्चत्रिंशा-
 ध्याये—१५, षट्त्रिंशाध्याये—२३, सप्तत्रिंशाध्याये—४५, अष्टा-
 त्रिंशाध्याये—३२, जनचत्वारिंशाध्याये—७७, चत्वारिंशाध्याये
 —११, एकचत्वारिंशाध्याये—४६, द्वाचत्वारिंशाध्याये—१६,
 त्रयचत्वारिंशाध्याये—१७, चतुश्चत्वारिंशाध्याये—२१, पञ्च-
 चत्वारिंशाध्याये—१८, षट्चत्वारिंशाध्याये—१५, सप्तचत्वा-
 रिंशाध्याये—२४, अष्टाचत्वारिंशाध्याये—२४, जनपञ्चागा-
 ध्याये—४६, पञ्चागाध्याये—२८, एकपञ्चागाध्याये—२८,
 द्वापञ्चागाध्याये—११, त्रिपञ्चागाध्याये—२६, चतुःपञ्चागा-
 ध्याये—१८, पञ्चपञ्चागाध्याये—५८, षट्पञ्चागाध्याये—१६,
 सप्तपञ्चागाध्याये—१८, अष्टपञ्चागाध्याये—१८, जनषट्ति-
 तमाध्याये—१०, षट्तिमाध्याये—८, एकषट्तिमाध्याये—
 १०, द्विषट्तिमाध्याये—३४, त्रयःषट्तिमाध्याये—१२, चतुः-
 षट्तिमाध्याये—६, पञ्चषट्तिमाध्याये—१५, षट्षट्तिमा-
 ध्याये—१८, सप्तषट्तिमाध्याये—८, अष्टषट्तिमाध्याये—१८,
 जनसप्ततितमाध्याये—१८, सप्ततितमाध्याये—४३, एकसप्त-

पद्यसंख्या ।

तितमाध्याये—६२, द्विसप्ततितमाध्याये—१६, त्रयःसप्ततितमाध्याये—५०, चतुःसप्ततितमाध्याये—७ श्लोका गद्यांशश्च कश्चिद्वर्त्तते, पञ्चसप्ततितमाध्याये—३८ श्लोकाः, षट्सप्ततितमाध्याये—१६, सप्तमप्ततितमाध्याये—३८, अष्टमप्ततितमाध्याये—२२, ऊर्णागीतितमाध्याये—२५ श्लोकाश्च वर्त्तन्ते । अगीतितमाध्याये—द्वौ श्लोकाः, अवशिष्टांशश्च गद्यमयः । एकागीतितमाध्यायो—गद्यमयः । द्व्यगीतितम-त्र्यगीतितमाध्यायो—तथैव । चतुरगीतितमाध्याये—आदौ षट् श्लोकास्ततो गद्यमयोऽंशः । पञ्चागीतितमाध्याये—एकः श्लोकोऽवशिष्टांशश्च गद्यमयः । षड्गीतितमाध्यायो—गद्यमयः । सप्तागीतितमाध्यायः—तथैव च । अष्टागीतितमाध्याये—एकः श्लोकोऽवशिष्टांशश्च गद्यमयः । ऊर्णनवतितमाध्याये—त्रयः श्लोका अवशिष्टांशश्च गद्यमयः । नवतितमाध्याये—४४ श्लोकाः । एकनवतितमाध्याये—१५ श्लोकाः, द्विनवतितमाध्याये—३३ श्लोकाः, त्रयोनवतितमाध्याये—३१, चतुर्नवतितमाध्याये—१६, पञ्चनवतितमाध्याये—६५, षष्ठनवतितमाध्याये—७१, सप्तनवतितमाध्याये—३३, अष्टनवतितमाध्याये—३५, नवनवतितमाध्याये—८४, शततमाध्याये—१८, एकाधिकशततमाध्याये—१५, द्व्यधिकशततमाध्याये—१८, त्र्यधिकशततमाध्याये—१७, चतुरधिकशततमाध्याये—१८, पञ्चाधिकशततमाध्याये—१६, षड्धिकशततमाध्याये—८, सप्ताधिकशततमाध्याये—१३, अष्टाधिकशततमाध्याये—१२, नवाधिकशततमाध्याये—८, दशाधिकशततमाध्याये

—१६, एकादशाधिकशततमाध्याये—१८, द्वादशाधिकशत-
तमाध्याये—३५, त्रयोदशाधिकशततमाध्याये—५०, चतुर्दशा-
धिकशततमाध्याये—६४, पञ्चदशाधिकशततमाध्याये—८६,
षोडशाधिकशततमाध्याये—४४, सप्तदशाधिकशततमाध्याये
—४८, अष्टादशाधिकशततमाध्याये—४८, ऊनविंशत्यधिक-
शततमाध्याये—१८, विंशत्यधिकशततमाध्याये—२२ श्लोकाः,
एकविंशत्यधिकशततमाध्याये—२८, द्वाविंशत्यधिकशततमा-
ध्याये—१५, त्रयोविंशत्यधिकशततमाध्याये—३४, चतुर्विंश-
त्यधिकशततमाध्याये—५१, पञ्चविंशत्यधिकशततमाध्याये—
१८०, षड्विंशत्यधिकशततमाध्याये—२१८, सप्तविंशत्यधिक-
शततमाध्याये—६४, अष्टाविंशत्यधिकशततमाध्याये—७८,
ऊनत्रिंशदधिकशततमाध्याये—५३, त्रिंशदधिकशततमा-
ध्याये—२४, एकत्रिंशदधिकशततमाध्याये—१०, द्वात्रिंश-
दधिकशततमाध्याये—३८, त्रयस्त्रिंशदधिकशततमाध्याये—
१२, चतुस्त्रिंशदधिकशततमाध्याये—६८, पञ्चत्रिंशदधिक-
शततमाध्याये—५७, षट्त्रिंशदधिकशततमाध्याये—१२१,
सप्तत्रिंशदधिकशततमाध्याये—२५६, अष्टात्रिंशदधिकशतत-
माध्याये—८६, ऊनचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—१०८,
चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—८६, एकचत्वारिंशदधिक-
शततमाध्याये—६७, द्वाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—६१,
त्रयश्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—५१, चतुश्चत्वारिंशदधिक-
शततमाध्याये—१६०, पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—

११६, षट्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—७७, सप्तचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—६२, अष्टाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—८१, जनपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—८४, पञ्चाशदधिकशततमाध्याये—५८, एकपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—८१, षापञ्चाशदधिकशततमाध्याये—६८, त्रयःपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—४६, चतुःपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—३२, पञ्चपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—६८, षट्पञ्चाशदधिकशततमाध्याये—१६, सप्तपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—४४, अष्टपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—४१, जनषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—३२, षष्ठ्यधिकशततमाध्याये—८०, एकषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—११, द्विषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—५७, त्रयःषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—६४, चतुःषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—४२, पञ्चषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—५८, षट्षष्ठ्यधिकशततमाध्याये—२७, सप्तषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—१८, अष्टषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—१८, जनसप्तत्यधिकशततमाध्याये—४०, सप्तत्यधिकशततमाध्याये—८४, एकसप्तत्यधिकशततमाध्याये—५८, द्विसप्तत्यधिकशततमाध्याये—५८, त्रयःसप्तत्यधिकशततमाध्याये—१४, चतुःसप्तत्यधिकशततमाध्याये—८६, पञ्चसप्तत्यधिकशततमाध्याये—२५, षट्सप्तत्यधिकशततमाध्याये—८३, सप्तसप्तत्यधिकशततमाध्याये—५७, अष्टसप्तत्यधिकशततमाध्याये—७, जनाशीत्यधिकशततमाध्याये—३३, अशीत्यधिकशततमाध्याये—११८,

एकाशीत्यधिकशततमाध्याये - २३, द्वाशीत्यधिकशततमा-
 ध्याये - ३५, त्र्यशीत्यधिकशततमाध्याये ३३, चतुरशीत्य-
 धिकशततमाध्याये - २२, पञ्चाशीत्यधिकशततमाध्याये - ३१,
 षडशीत्यधिकशततमाध्याये - ५०, समाशीत्यधिकशततमा-
 ध्याये - ११०, अष्टाशीत्यधिकशततमाध्याये - ८४, जननव-
 त्यधिकशततमाध्याये - ५१, नवत्यधिकशततमाध्याये - १०६,
 एकनवत्यधिकशततमाध्याये - २०, दिनवत्यधिकशततमा-
 ध्याये - ३८, त्रयोनवत्यधिकशततमाध्याये ४८, चतुर्नवत्य-
 धिकशततमाध्याये ३६, पञ्चनवत्यधिकशततमाध्याये - ३१,
 षष्ठ्यधिकशततमाध्याये - ३४, सप्तनवत्यधिकशततमाध्याये
 - ५४, अष्टनवत्यधिकशततमाध्याये - ८३, नवनवत्यधिकशत-
 तमाध्याये - ४१, दिगशततमाध्याये - ७५, एकाधिकदिगशत-
 तमाध्याये - ५८, द्वाधिकदिगशततमाध्याये - ७८, त्र्यधिक-
 दिगशततमाध्याये - ६७, चतुरधिकदिगशततमाध्याये - २६,
 पञ्चाधिकदिगशततमाध्याये - ३१, षडधिकदिगशततमाध्याये -
 ४३, समाधिकदिगशततमाध्याये - ५३, अष्टाधिकदिगशततमा-
 ध्याये - ८०, नवाधिकदिगशततमाध्याये - २०, दशाधिक-
 दिगशततमाध्याये - ६५, एकादशाधिकदिगशततमाध्याये - ८५,
 द्वादशाधिकदिगशततमाध्याये - २०, त्रयोदशाधिकदिगशततमा-
 ध्याये - ८८, चतुर्दशाधिकदिगशततमाध्याये - ८६, पञ्चदशा-
 धिकदिगशततमाध्याये - ११८, षोडशाधिकदिगशततमाध्याये
 - २५, सप्तदशाधिकदिगशततमाध्याये - २४, अष्टादशाधिक-

द्विगततमाध्याये — ४८ श्लोकाः सन्ति । मिलित्वा प्रायः
८,६५३ श्लोकाः सन्ति । गद्यांगेन मिलित्वा ग्रन्थसंख्या प्रायः
१०,००० अथवा १०,५०० श्लोका भवन्ति ।

श्रीमद्भागवतं तु पुराणानां श्लोकसंख्या एवं दर्शिता—

“ब्राह्मं दश सहस्राणि पादं पञ्चानपटि च ।
श्रीवैष्णवं चर्याविंशच्चतुर्विंशति शैवकम् ॥
दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पञ्चविंशतिः ।
मार्कण्डेयं नव वाङ्मयं दशपञ्चचतुःशतम् ॥
चतुर्दश भविष्यं स्यात्तथा पञ्चशतानि च ।
दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गमेकादशैव तु ॥
चतुर्विंशति वाराहमेकाशीतिसहस्रकम् ।
स्कान्दं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्तितम् ॥
कौर्म्यं सप्तदशाख्यातं मात्स्यं तत्तु चतुर्दश ।
एकोनविंशत् सौपणं ब्रह्माण्डं द्वादशैव तु ।
एवं पुराणसन्दोहयतुर्लक्ष उदाहृतः ॥

एतेन महर्षीणां प्रमादो न शङ्कनीयः । एतत्तु श्लोकस्वै-
कस्य द्वात्रिंशदक्षरात्मकत्वमङ्गीकृत्यैव लिखितमिति मन्यामहे ।
अस्माभिस्तु चतुष्टयणात्मकश्लोकानां संख्या दर्शिता, तत एवा-
न्तरं प्रतीयते । इति सर्व्वमवदातम् ।

वराहपुराणस्य

प्रत्यध्यायमाभाषितविषयाणां विवरणम् ।

तत्र प्रथमाध्याये प्रथमं मङ्गलाचरणं, मङ्गलाचरणमिदमा-
धुनिककाव्यादिग्रन्थवद्भीष्टदेवता वराहमूर्त्ति - श्रीनिष्ठां नम -
स्क्रियारूपञ्च दृश्यते । ततो ग्रन्थारम्भाऽग्रेष्वपुराणतिहासविदां-
वर्यी-सूतमुखेनैवोपक्रान्तः । यथा वराहवपुषा भगवता सृष्टि-
स्थितिप्रलयप्रभविष्णुना विष्णुना प्रलयपथः प्रवाहात् समुद्धृता
धरणी तं भगवन्तं पप्रच्छ, हे देव ! कथं सृष्टेरादिरवसानञ्च
कथं भवति ? केन प्रकारेण युगानां गणना, कति वा युगानि,
तेषु च युगेषु कस्मिन् कस्मिन् के यज्वानो राजानश्च परां
प्रसिद्धिं गताः ? एतत्सर्वं मां समासेन कथयितुमर्हसि, मयि
प्रसीदेति । पृथिव्या एवं पृष्टो वराहरूपी भगवान् परमेश्वरो
जहास । हसतस्तस्य कुक्षौ जगद्धात्री धरणी वसुभिः सिद्ध-
सङ्घैर्महर्षिभिश्च सार्धं रुद्रान् देवान् सचन्द्रसूर्यग्रहान् सप्त
लोकांश्चापश्यत्, अभवच्च तस्याः सर्वशरीरेषु महान् वेपथुः,
सा ससन्धमं चक्षुषी न्यमीलयत् । अथ सा क्षणादुन्मीलिताक्षी
तं देवं चतुर्भुजं महोदधौ शेषपर्यङ्कशयने प्रसुप्तं दृष्ट्वा तुष्टाव ।

अत्र द्वितीयाध्यायप्रारम्भः । सूत उवाच । धरण्याः स्तवेन
सन्नुष्टो हरिर्मायां प्रकाश्य पुनस्तेनैव वराहरूपेण स्थितः ।
अगाद् च प्रथमं सर्वेषां पुराणानां साधारणं सत्तत्त्वं यथा—

“सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तरादि च ।

वंशानुचरितश्चैव पुराणं पञ्चसत्तत्त्वं”मिति ॥

तत आदिसर्गमकथयत्, स चादिसर्गो विष्णुपुराणादिकथि-
तादिसर्गेण सह प्राय ऐक्यम्वजते । तस्य चादिसर्गस्य नव
भेदाः कथिताः । यथा—(१) महत्सर्गः, (२) तन्मात्रसर्गः,
(३) वैकारिकः, (४) ऐन्द्रियिकः, (५) मुख्यसर्गः, (६) तैर्यक्-
स्त्रोतसः, (७) श्रीहस्त्रोतसः, (८) मानवसर्गः, (९) कौमार-
सर्गः । ततोऽसौ धरण्या कथमेषां सर्गाणां वदिरिति पृष्टः
सर्गवृद्धिं वक्तुमारभे । प्रथमं सनकादीनां मरीचिप्रभृतीनाञ्च
महर्षीणामुत्पत्तिमेकादशरुद्रोत्पत्तिश्चाभिधाय सत्यादियुगचतु-
ष्टयमुज्जिख्य तन्त्रत्यानां महासत्त्वानां राज्ञां देवासुराणाञ्च
चरितमाख्यातवान् । यथा प्रथमकल्पे स्वायम्भुवो नाम मनु-
रभवत् । तस्य द्वौ पुत्रौ प्रियव्रतोत्तानपादनामानौ बभूवतुः ।
तयोः प्रियव्रतो राजा विपुलैर्भूरिदक्षिणैर्विविधैर्यज्ञैरिष्टा सप्त-
द्वीपेषु भरतादीन् निजान् सुतान् संस्थाप्य स्वयं विशालां गत्वा
महत्तपस्तेपे । अथ कदाचित् तपसि स्थितस्य तस्य समीपे
नारदः समुपागतः । राजा नारदमभ्युद्ययौ, यथार्हमर्हणाञ्च-
कार च । ततो राजा नारदं पप्रच्छ, यदस्मिन् कृतयुगे किम-
प्यायर्थं दृष्टं न वेति । नारदः प्रोवाच, अस्तनेऽहनि खेतद्वीप-

गतेन मयाचर्यमेकं दृष्टं, तच्च किमपि रम्यसरस्तस्य तीरे
कापि पृथलोचना कुमारी दृष्टा । सा मया काऽसि किं करो-
मीति पृष्टाऽकथयत्, अहं सर्व्ववेदानां माता सावित्री । त्वं
वेदगास्ताणि सर्व्वज्ञत्वञ्च गृह्णीत्वाऽस्मिन् वेदसरसि स्नानं कुरु,
ततोऽन्यजन्मीयं स्मरिष्यसि । एवमुक्त्वा सा तिरोदधे ।

तृतीयाध्यायारम्भे प्रियव्रतं नारदः पृष्टो, भो भगवन्,
तवान्यजन्मचेष्टितं सर्व्वं कथयेति । नारद उवाच, हे राजेन्द्र !
सावित्री वचनमाकर्ण्य तस्मिन् वेदसरसि स्नातस्य मे प्राक्तन-
जन्मसहस्रवृत्तं स्मृतिमारुढं, तच्च पूर्व्वजन्मवृत्तं शृणु । अहं
पूर्व्वस्मिन् जन्मनि अवन्तीपुथ्यां सारस्वतीं नाम वेदवेदाङ्ग-
पारगो द्विजात्तम आसम् । अथैकदा मया चिन्तितं, नास्ति
मे विषयसुखेन किमपि प्रयोजनं, तत्सर्व्वमेतत् पुत्रेषु न्यस्याऽहं
वनाय गच्छामीति । एवं विचिन्त्याहं तपसे धृतसङ्कल्पः
सारस्वतं सरोद्रुतं गतवान् । तच्च सारस्वतं सर इदानीं
'पुष्कर'नाम्ना प्रसिद्धम् । तच्च गत्वा मया पुराणः पुरुषो
विष्णुर्भक्त्या ब्रह्मपारम्यं परमस्तवं जपता च समाराधितः,
सोऽपि भगवान् तुष्टो मम प्रत्यक्षत्वं जगाम । ततः प्रियव्रतो
ब्रह्मपारम्य स्वरूपं पप्रच्छ । नारदश्च तदकथयत् । कथित-
वाञ्छ, ममेतेन स्तवेन प्रसन्नो देवा मां वरं हृणीष्वेति जगाद ।
अहञ्च तस्यैव देहे लयमिष्टवान् । तच्छ्रुत्वा प्रकृतिं गच्छेत्युक्त्वा
मन्त्रान्नय "नारं पानीयमित्युक्तं पितॄणां तद्ददी भवान् । तदा
प्रभृति तं नारदेति नामे"ति व्युत्पत्तिञ्च कथयित्वा संध्याऽदर्शनं

प्राप्तः । पुनर्ब्रह्मणाऽहं दशभिस्तनयैः सह सृष्ट्यादा सृष्टाऽऽत्म ।
हे नृप । एतावदेव मे पूर्वजन्मवृत्तम् ।

ततस्तुर्थाध्यायारम्भे धरणी तं क्रीडरूपिणं भगवन्तं नारा-
यणस्वरूपं पप्रच्छ । साऽपि तस्य मत्स्यादिभेदेन दशमूर्त्ति-
रकथयत् । विंशेऽपि भागवतपुराणमते कृष्णस्य नावतारत्वं
किन्तु पूर्णत्वमेव, बलरामस्य तु दशावतारेषु गणना कृता । अत्र
हि दशावतारेषु कृष्णनाम कृतं, न बलरामस्य । कथितञ्च तेन,
एता हि दश मूर्त्तयो द्रष्टुमिच्छूनां सांपानानि, तस्य परमं
रूपन्तु देवता अपि न पश्यन्ति, देवास्तु अस्मदादिस्वरूपं दृष्ट्वा
धृतिं पूरयन्तीति । ततो वराहेण भगवतोऽन्या अपि पृथि-
व्याद्यष्टमूर्त्तयः कथिताः । एवं नारायणेन जगदिदमखिलं
व्याप्तमिति कथयित्वा स पृथिवीं पप्रच्छ किमन्यच्छातुमिच्छ-
सीति । ततः पृथिव्युवाच, नारदेनैवमुक्तस्तु राजा प्रियव्रतः
किं कृतवान् तन्मे समाख्याहि । ततो वराह उवाच, स हि
नृपतिर्भवतीं सप्तधा कृत्वा पुत्रेभ्यः प्रदाय स तपस्तेपे । ततः
स नारायणात्मकं परं ब्रह्म जप्त्वा परं निर्व्वर्णमाप्तवान् । अथा-
सावश्वगिरसो राज्ञो वृत्तमाख्यातवान् । • यथा पुराऽश्वगिरा
नाम कश्चित्परमधार्मिको राजा बभूव । सोऽश्वमेधेन यद्वा-
ऽवभृथे स्नातश्च यावद्वाह्यणैः परिवृत आस्ते, तावत्कपिलो मुनिः
श्रीमान् योगिराट् जैगीषव्यश्च तत्राजग्मतुः । राजा त्वरित-
मुत्थाय परीया मुदा युक्तस्त्रयोः स्वागतवादपूर्वं ययार्हमर्हणाश्च-

कार । ततस्ती नारायणाराधनप्रकारं पप्रच्छ । तावूचतुरा-
 वामेव ही नारायणी भवत्प्रत्यक्षतां गताविति । राजोवाच
 कथमेवम् । ततस्ती हसन्तावूचतू राजन् नारायणं पश्येति ।
 एवमुक्त्वा कपिलो विष्णुर्जैगीषव्यश्च गरुडः समजायत । ततो
 राजमण्डलं सर्व्वं गरुडस्थं सनातनं दृष्ट्वा विस्मितं । ततो राजा
 कृताञ्जलिरुवाच, विष्णुर्नेदृशः, स हि पद्मनाभस्तस्य नाभिकमले
 प्रजापतिर्ब्रह्मा चोत्पन्न इति । अथ तौ मायाबलेन तादृक्
 स्वरूपमपि दर्शयामासतुः । तद्दृष्ट्वा राजा जगाद, स विश्वेशो
 हरिः सर्व्वव्यापी न स दृश्यो भवतीति । एवमुक्तवतस्तु राज्ञः
 सदसि सर्व्वविधा जन्तवः समाययुः । तं भूतसङ्घातं दृष्ट्वा
 राजा यावत्किमेतदिति चिन्तयति, तावत्तौ द्विजावूचतुरावां
 त्वया पृष्टो कथं विष्णुरिज्यते प्राप्यते चेति, तेनेदं तव दर्शितम् ।
 हे राजन् ! तस्य नारायणस्य गुणा एव तव दर्शिताः, स हि
 देवः सर्व्वेशः कामरूपवान् । तस्य परमार्थाराधनस्तु न कोऽपि
 जानाति, स हि सर्व्वशरीरस्थः परमात्मा जगत्पतिः । सुरा-
 नराः पशवः कीटसङ्घाश्च सर्व्वे विष्णुमयास्ततो हे नृप ! हरिः
 सर्व्वव्यापीति भावनां दृढां कुर्यात् । हे राजश्रेष्ठ ते ज्ञान-
 सङ्गावो दर्शितस्त्वं परिपूर्णेन भावेन नारायणं गुरुं स्मर । स
 हि परमेश्वरः पूजोपहारैर्ब्राह्मणानां तर्पणैः सुस्थितेन ध्यानेन
 च सुप्राप्यः ।

अथ पञ्चमाध्यायारम्भे पुनरश्वगिरास्तौ पप्रच्छ, भवन्तावय-
 मे सन्देहमेकं हेतुमर्हतः । यस्मिंश्चिन्ने मम संसारिविण्युति-

र्जायेतिति । कपिल उवाच, राजन् ! कस्ते सन्देहस्तं ब्रूहि,
 केत्याम्यहम् । राजोवाच, हे मुने ! यदि ममोपरि तवानुग्रह-
 स्तदेमं संशयं ह्रिन्धि, कर्मिणा उताहो ज्ञानिना मोक्षः प्राप्यत
 इति । कपिल उवाच, हे राजन् ! प्रश्नमिमं ब्रह्मपुत्रो रैभ्यो
 राजवसुध ब्रह्मस्यतिं पप्रच्छतुः । ततो ब्रह्मस्यतिरवोचत, पुरुषो
 यत् किञ्चित् कर्म कुरुते, तत्सर्वं नारायणे न्यस्य न केनापि
 कर्मणा लिप्यते । अत्रायं संवादः कथ्यते । कश्चिदात्रेयः प्रातः-
 स्नायी वेदाभ्यासरतस्तपस्वी ब्राह्मण आसीत् । स कदाचिदन्ध-
 रण्ये भागीरथीं स्नातुं गतः । तत्र हरिणानां महायूथमासीनं
 व्यलोकयत् । आययौ च तद्यूथं जिघांसुः कश्चिदनुष्णाभिः
 कृतान्तवन्निष्ठुरो व्याधः । ततः संयमनो विप्रस्तं मृगयारतं
 दृष्ट्वा तस्माद्हिंसाव्यापारास्त्रिवारयामास । ततो व्याधः क्षित-
 पूर्वमुवाच, भो ब्रह्मन्नाऽहं पृथग्भूतं जीवं हिंसामि । हे
 ब्रह्मन् ! मुमुक्षुभिः कदापि नाऽहंभावो विधेयः । एतदाकर्ण्य स
 द्विजो विस्मयेन तं लुब्धकं प्राह, किमेतदुच्यत इति । ततोऽसौ
 व्याधो लौहमयं जालं कृत्वा तस्याधो ज्वलनं ददौ । ततो
 द्विजं काष्ठसञ्चयो ज्वालयतामिति प्राह । विप्रश्च मुखेनाग्निं
 प्रजज्वाल । ज्वलिते तु वङ्गौ तस्मोहसम्भवं जालं रन्ध्रनिर्गत-
 जालकदम्बगोलवद्भौ । एकस्यानगतस्यापि वङ्गेः पृथक्
 पृथक् सहस्राणि ज्वाला निखेलुः । ततो लुब्धोऽब्रवीत्, हे
 महासुने ! त्वमेकां ज्वालां गृह्णास, अहं शेषाणां नाशनं करि-
 ष्यामीति । तदा कृते दोऽग्निं निर्वापयामास, ब्राह्मणं प्राह

च, भगवन् ! त्वया गृहीतां ज्वालां प्रयच्छ, अहं मांसान्यानाय्य भक्षये इति । एवमुक्तो ब्राह्मणो यावदायसजालकं पश्यति तावत्तामपि मूलनाशे क्षयगतामपश्यत् । लुब्धक उवाच, यथैतस्मिन् बहुशाखो वह्निर्ज्वलितो मूलनाशे च युगपद्विनष्टः, तथैवात्मा प्रकृतिस्थश्च भूतानां संश्रयः, तस्य विकृतादुद्भव एषैव जगतः स्थितिरिति । व्याधिनैवमुक्ते तस्योपरि पुण्यवृष्टिराकाशात्पपात, कामगानि महान्ति च विमानानि दृष्टानि । तेषु सर्वेषु च स ब्राह्मणो लुब्धकं समवस्थितम् अद्वैतवासनासिद्धं योगाद्बहुशरीरकञ्च ददर्श । दृष्ट्वा विप्रो मुदितो निजाश्रमं प्रययौ । एवं स्वजातिकं कर्म कुर्वतोऽपि ज्ञानं मुक्तिश्च सम्भवति । एवं तौ रैभ्यराजवसू संश्रयच्छेदं प्राप्नौ बृहस्पतेर्धिष्ण्यान्निजमाश्रमं जग्मतुः । तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र ! नारायणं देवम् आराधयन् स्वस्मादभेदेन पश्य । कपिलस्य वचः श्रुत्वा स राजा अश्वशिराः स्थूलगिरसं ज्येष्ठपुत्रं समाहूय निजे राज्ये अभिविच्य नैमिषं वनं प्रययौ । तत्र यज्ञतनुं हरिं तपसा स्तवेन च आराधयामास । ततस्तस्य सुवतः पुरः हुताशनार्चिःप्रख्यं तेज आविर्बभूव । स राजा तस्मिँल्लयं प्राप्तवान् ।

अथ षष्ठाध्यायारम्भे धरणी पृष्ठवती, स वसू रैभ्यश्चाङ्गिरसं वचः श्रुत्वा किं चक्रतुः । वराह उवाच, स वसुः स्वराज्यं प्रत्यपालयत्, बहुभिर्भूरिदक्षिणैर्यज्ञैरेष्टवान् । तथा देवेशं हरिं स्वाभेदेन चिन्तयन् कर्मकाण्डेन तापयामास । ततो महता कालेन राजाऽसौ निवृत्तराज्यभागैः आलस्यतस्तं ज्येष्ठं

विवस्वन्तं नाम पुत्रं स्वराज्येऽभिषिच्य तपोवनमुपगतः । अथ तीर्थानां प्रवरे पुष्करे गत्वा स काश्मीराधिपतिर्वसुरति-
तीव्रेण तपसा स्वगरीरमशोषयत् । स देवं नारायण-मारि-
राधयिषुः पुण्डरीकाक्षसारं नाम स्तवं जजाप, स्तोत्रान्ते च
तस्य देहात् कश्चिद्गन्धस्थूणासमप्रभोऽङ्गस्वकायोरक्ताक्षो भयङ्करः
पुरुषो निर्गत्य प्राञ्जलिर्भूत्वा किं करोमीत्युवाच । राजा तं
पप्रच्छ कोऽसि, कस्मादागतोऽसि एतन्मे कथय । सो-
ऽब्रवीत्, राजन् त्वं पूर्वस्मिन् कलियुगे दक्षिणापथे जनस्थाने
पूर्णधर्मोद्भवो नाम राजाऽभूः । कदाचित् स त्वं तुरगैः परि-
हृतो मृगयार्थमरण्यमागतः । तत्र त्वयाऽकामेनापि कश्चि-
न्मृगवेषधरो मुनिर्दण्डयुग्मेन पातितः, स च विप्रेन्द्रः सद्यो-
मृतश्च । त्वन्तु हरिर्णोऽयं हत इति यावत् पश्यसि तावत्
प्रस्रवणे गिरी मृगवपुर्विप्रो मृतो दृष्टः । ततः क्षुभितेन्द्रिय-
मानसेन त्वया कतिपयदिवसानन्तरं ब्रह्महत्याभयाङ्गी-
तेन चिन्तितमेतत् । येनाहं पातकान्मुच्येयं शान्त्यर्थं तत्
कृत्यं करिष्यामीति । इति नारायणं प्रभुं सञ्चिन्त्य त्वया
शुद्धा द्वादशी उपोषिता । कस्मिंश्चिच्छुभेऽहनि त्वया नारा-
यणो मे सुप्रीत इति प्रोक्ता विधिना भौर्दत्ता । तत उदर-
शूलतो मृतोऽसि । तदा कण्ठगतप्राणेन त्वया भवत्पत्नी
साध्वी नारायणो नाम्ना व्याहृता तेनैव ते गतिरभूत् । ततः
कल्पमेकं त्वं विष्णुपुरेऽवस्थितः । अहं कदाचित् त्वां पीडया-
मीति चिन्तितवान् । तथा चिन्तासमकालमेव विष्णुपुरुषैरहं

मुषलैर्हतः सङ्ख्यं जातस्ते रोमकूपर्तानिर्गतय । मां ब्रह्म-
हत्यापापकृपं विद्धि । अहं स्वर्गस्यस्यापि तं देहे स्वेन तंजसा
स्थितः । ततोऽहःकल्पे रात्रिकल्पेन निवर्त्तितं सम्प्रति आदि-
सृष्टौ त्वं काश्मारदेशाधिपते राज्ञः सुमनसो गृहे सम्भृतः ।
अहञ्च तव रोमकूपैः सम्भूतः यद्यपि बहुविधैरापदक्षिणै-
र्यज्ञैस्त्वया दृष्ट, तथापि हरिस्मरणवर्जितैस्तेनाहमपनीतः ।
इदानीं त्वया यत् स्तोत्रं पठितं, तत्प्रभावात् तव रोमकूपाणि
विहायैकीभूता व्याधरूपेण निर्गतय । अहं भगवतः स्तोत्रं
श्रुत्वा पापस्वभावेन मुक्तोऽस्मि साम्प्रतं धर्मबुद्धिय वर्त्तते ।
एतदाकर्ण्य विस्मयमागतो राजा तं व्याधं वरेण छन्दयामास
यथा त्वयाऽहं जन्मान्तरं स्मारितोऽस्मि, तथा त्वं मत्प्रभावेण
धर्मव्याधो भविष्यसि । यद्यैतत्स्तोत्रं शृणुयात् तस्य पुष्करया-
त्रायां विधिसन्धानफलं भवेत् । एवमुक्त्वा राजा विमानवरमा-
स्थितो विष्णुना सायुज्यमवाप ।

अथ सप्तमाध्यायारम्भे पृथिवी पुनः पप्रच्छ, वसुं सिद्धं श्रुत्वा
रैभ्यः किमकरोदिति । वराह उवाच, स च मुनिशार्ङ्गलो
रैभ्यो वसुं सिद्धं श्रुत्वा गयां आजगाम । तत्र गत्वा भक्तिपूर्वकं
पितॄन् पिण्डदानेन तर्पयन् परमदुश्चरं तीव्रं तपस्तेपे । तीव्रं
तपश्चरतस्तस्य रैभ्यस्य सकाशे कश्चिदतिदीप्तिमान् विमानस्थो
महायोगी आजगाम । स च पुरुषः प्रथमं परमाणुप्रमाण-
आसीत्, ततो रैभ्यः कथं तपश्चरसीत्युक्त्वा व्यावाभूमी मापया-
मास । तं युगपद्विष्णुभवनपर्यन्तं प्राप्नुवन्तं दृष्ट्वा स राजा

विष्मयाविष्टस्तं पप्रच्छ, भो महायोगिन् को भवानिति । स पुरुष उवाच, अहं रुद्रादवरजो ब्रह्मणो मानसः सुतः सनत्कुमारनामाऽस्मि, जनलोके वसामि च । प्रणयेन भवतः पार्श्वमायातः, त्व धन्यात्रह्मणः कुलवर्द्धनयासि । रैभ्य उवाच, मया किं करणीयं वद, कथञ्चाहं धन्य इति उक्तः ? स उवाच, यतस्त्वं वेदवादाभिरतो गयां समामाद्य पितॄन् पिण्डाद्यैस्तर्पयसि । एवमुक्त्वाऽसौ गयामाहात्म्यं तत्र पिण्डदानफलञ्च वर्णयामास । रैभ्यश्च गदापाणहरेः स्तोत्रं कर्तुं प्रवृत्तः । ततारैभ्येन संमृता हरिः पीतवासाः सहसा प्रादुर्बभूव, उवाच च, भो रैभ्य तव भक्त्या मृत्या च तुष्टोऽस्मि तद्वाञ्छितं ब्रूहि । रैभ्य उवाच, यत्र सनकादयस्सन्ति त्वत्प्रसादात्तत्र वसेयमिति । एवमस्त्वित्युक्त्वा नारायणोऽन्तरधीयत, रैभ्यश्च स्वाभिलषितं स्थानं गतवान् ।

अष्टमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तमिदानीं वसुंशरीरनिर्गतस्य व्याधस्य वृत्तं शृणु । स हि तथा निर्गतश्चतुर्वर्षसहस्रपरिमितं कालं स्वहृत्या यापयामास । स प्रत्यहमेकैकं वनेचरं मृगं हत्वा भृत्यकुटुम्बातिथिहुताशानां प्रीणनं करोति स्म । स विचक्षणो मिथिलायां निवसन् पर्वणि पर्वणि पितॄणां आहं कुर्वन्, अग्निं परिचरन्, प्रियं सत्यञ्च वदन् प्राणयानामकरोत् । एवं निःसतस्तस्य धर्मबुद्धिरर्जुनको नाम मुनिवज्जितेन्द्रियः पुत्रोऽर्जुनका नाम काचिद्वरवर्णिनी कन्या चाऽजायत । अथ सा कन्या यौवनवयसि मतङ्गपुत्राय प्रदत्ता ।

साऽपि श्वशुरयोर्भर्तुषु शुश्रूषणपराऽभवत् । अथैकदा सा
 श्वश्र्वा उक्ता त्वं व्याधपुत्री ततस्तपश्चर्तुं भर्तुराराधनञ्च न
 जानासि । सा स्वल्पापराधेनैवमुक्ता रुदती पितुर्वेश्म गता ।
 ततः सा पित्रा रोदनकारणं पृष्ट्वा सर्वं श्वश्रूवृत्तं कथितवती ।
 तदाकर्ण्य तत्पिता मतङ्गस्य गृहं जगाम । तत्र मतङ्गेन
 सादरं प्रत्युद्गृहीत आगमनकारणं पृष्ट्य व्याध उवाच, अहं
 चैतन्यवर्जितं किञ्चिद्भ्रातुम् इच्छामि, तेन भवतां गृहे समाग-
 तोऽस्मि । मतङ्गः प्रत्यवादीत्, गंधूमा व्रीहयश्च मम गृहे
 संस्कृताः सन्ति, यथाकामं भुज्यताम् । व्याध उवाच, ते
 कीदृशाः सन्तीति द्रष्टुमिच्छामि । मतङ्गेन च शूर्पे कृत्वा
 दर्शिता गंधूमा व्रीहयश्च । धर्मव्याधस्तु तान् दृष्ट्वा स्वास-
 नादुल्लाय गन्तुमारब्धे, मतङ्गेन निवारित उक्तश्च किमर्थं मद्गृहे
 उत्तममन्नं पाचयित्वा त्वयाऽभुक्तेव गन्तुमारब्धम् । व्याध-
 उवाच, त्वं प्रत्यहं सहस्रशः कोटिशश्च जीवान् हंसि तत ईदृ-
 शस्य पापस्यान्नं कः साधुर्भुङ्क्ते । अथाचैतन्यमन्नं सुसंस्कृतं
 विद्यते चेत् तदा सन्भोक्ताऽस्मि । अहं कुटुम्बार्थं प्रत्यहं
 पशुमेकं हन्मि तन्मांसं सत्कृत्य पितृभ्यां दत्त्वा सानुगो भुञ्जे ।
 त्वन्तु बहून् जीवान् हत्वा सततं सानुगः सकुटुम्बश्च भुङ्के, तत-
 स्त्वदन्नमभोज्यं वेद्मि । ब्रह्मणा तु पुरा प्रापद्ध्यः सर्व्ववीरु-
 धश्च यज्ञार्थं सृष्टाः, यज्ञानन्तरं तासां प्रालादीनि भक्ष्याणि ।
 दिव्या, भौमः, पैत्रो, मानुषो, ब्राह्मणश्च पञ्च महायज्ञा ब्राह्म-
 णानां हितार्थाय ब्रह्मणा पुरा निर्मिताः । यज्ञैरेवेतैरन्नानां

विशुद्धिर्भवत्यन्यथैते ब्रीहय एकेके मृगपक्षिणोमन्तव्याः, तेषा-
मन्नञ्च दातृभोक्तृणां महामांसन्तु विज्ञेयं ; भवत्वहं तव पुत्राय
वरवर्णिनी दुहिता दत्ता, सा च त्वद्भार्य्या जन्तुघातकस्य
दुहितेति विगर्हिता, अस्मादेव कारणादहं तव गृहस्थाचारं
देवपूजामतिथिसत्कारञ्च समीक्षितुमागतः, परमेतेषामेकमपि
कुर्वन् न दृश्यसे । तदहं पितृणां श्राद्धकाम्यया गन्तुमिच्छामि ।
हे तपोधन त्वत्सुतेन मत्सुता यदूढा, तेन मया महत्त्वं जीव-
घातस्य प्रायश्चित्तञ्च सम्प्राप्तम् । एवमुक्त्वा समुत्थाय च स सर्वान्
नारोजनान् मां स्नुषाभिः समं क्वचित् श्वश्र्वा विश्वासो भवतु
मा च स्नुषा कदाचिच्छृणु जीवन्तीमिच्छेदिति शशपा । एवं
शशपाऽसौ स्वगृहं प्रतिगतः । तत्र च देवान् पितॄंश्च भक्त्या
सम्पूज्य स्वपुत्रमर्जुनकं नाम स्वाधिकारे संस्थाप्य पुरुषोत्तमाख्यं
तीर्थमाशु जगाम । तत्र गत्वा समाहितोविष्णुस्तोत्रं पठं-
स्तपश्चकार । तेन स्तवेन तुष्टो भगवान्विष्णुः स्वयमस्य पुरो-
गतांबभूव, उवाच च वरं वृण्विति । इत्युक्तोऽसौ धर्मव्याधः
स्ववंशीयस्य सर्वज्ञानोदयमात्मनश्च विष्णो लयं प्रार्थयामास,
विष्णुश्च यथाभिलषितं वरं दत्त्वाऽन्तर्दधे ।

नवमाध्यायारम्भे पुनर्धरण्या “आदौ कृतयुगे विश्वमूर्तिना
नारायणेन किं कृतमिति” श्रीवराहः पृष्टः प्रत्युवाच, हे धरे,
पूर्वमेक एव नारायण आसीत् नान्यत् किमपि, स्वच्छन्दकर्म-
कृतं स एकः सन्नैव कृतं लेभे, द्वितीयमिच्छतस्तस्य चिन्ता
बुद्धिरूपा धनं भास्करसन्निभा बभौ । तस्मा अपि उ-मेति द्विधा

चिन्ता भूता ततोऽसौ मर्त्यं उमित्येकाक्षरीभूता व्यवस्थिता,
ततश्च भूरादिजनपथ्यन्तान् लोकान् समर्ज्ज । येयं भगवतः
शङ्करात्मिका मूर्तिः स स्वयं हरिः । एवं क्रमेण निखिलजगत्-
सृष्टिं कथयामास । अथ लोकसृष्टिमभिधाय भगवान् श्रीव-
राहमूर्तिः सहस्रपादिदमुवाच —

“यावत् स्वमूर्तिर्भगवान्तावदेव जगत्सिद्धम् ।

कूटस्थे तत्तयं याति विस्तृतस्थे विवर्धते ॥”

ततो दशमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तम्, भूतभावना भग-
वानेवं सर्वं जगत् सृष्ट्वा विरराम, सृष्ट्यै स्वयं बभूव । इत्थं
सृष्ट्या विवर्द्धमानायां देवाः सर्वेर्षेहर्षिर्गर्भेभगवन्तं नाराधिणं
तांषयितुं बहुवर्षमहस्त्राण्ययजन्त । सन्तुष्टश्च भगवान् तेषां
प्रत्यक्षत्वं जगाम । उवाच च भो देववराः किं कार्यं ब्रूत । देवा
ऊचुः हे विश्वमूर्ते वयं सर्वे भवन्तं शरणमागता अस्मान् पूज्यान्
कुरुष्व । तैरेवमुक्ता हरिस्तथैव करिष्यामीत्युक्त्वाऽन्तरधीयत ।
देवास्तं स्तुवन्तां निजांकांसि जग्मुः परमं गन्तुं त्रिविधं सात्त्विकं
राजसं तामसञ्च भावमास्थितः । स एवं त्रिधा भूत्वा देवा-
नाराधयामास, ततो लोकांऽपि त्रिविधोऽभवत् । स च प्रभुः
कृतं नारायणस्तेतायां रुद्ररूपो द्वापरे यज्ञमूर्तिः काली तु
बहुरूपोऽभ्यजायत । हे सुश्रीणि तस्यैर्दिकर्तुर्विष्णोश्चरितं
शृणु । कृतयुगे सुप्रतीको नाम महद्भक्तलोराजासीत्, तस्य
भार्याद्वयं तुल्यरूपं मनोरमं बभूव । एषा विद्युत्प्रभा, द्वितीया
कान्तिमती । यदा राजा तयोः पुत्रं न लेभे तदा मुनिश्रेष्ठं

वीतकल्मषमात्रेयं विधिना तोषयामास । दीर्घकालं वरा-
 धिना तेन तोषितः स ऋषिर्यावद्वरदानान्मुखोऽभूत् तावदिन्द्रो-
 ऽपि तस्य पार्श्वेन देवमैन्यैः परिवृतः स्वकीयमैरावतमारुह्य
 गतः; प्रीतो मुनिस्तं भक्तिहीनमवलोक्य तस्मै चुकोप, शापञ्चाग्रं
 समर्ज्ज । “यस्मात्त्वया ममाऽवज्ञा कृता, भो दिवस्यते ततस्त्वं
 स्वराज्याञ्चलितोऽन्यस्मिन्नौके वत्स्यसीति । तच्च राजानमुवाच,
 भो राजंस्ते दृढविक्रम इन्द्ररूपोपमः प्रतापवान् विद्याप्रभाव-
 तत्त्वज्ञः पुत्रांभवितेति । स च क्रूरकर्मा दुर्जयोऽतिबली
 भविष्यतीत्युक्त्वा महर्षिः स्वस्थानं गतः । अभवच्च विद्युत्प्रभायां
 गर्भसञ्चारः । सा काले पुत्रमेकं सूतवती । तस्याः पुत्रो
 दुर्जयाख्यो बभूव । मुनिः स्वयञ्च तस्या जातकर्मादिसंस्कार-
 कर्माणि कृतवान् । स च पुत्रस्तस्य मुनेर्यज्ञप्रभावात् शुचिः
 सौम्यो वेदशास्त्रार्थविद्यायां पारगो धर्मिष्ठश्च बभूव । तस्य
 राज्ञो या द्वितीया कान्तिमतीति पत्न्यासीत् तस्यां वेदवेदाङ्ग-
 पारगो सुद्युम्ननामा पुत्रो बभूव । अथ महता कालेन स राजा
 वाराणस्यधिपः सुप्रतीको दुर्जयं पुत्रं योग्यमात्मनश्च वृद्धभाव-
 मवलोक्य तस्मिन् राज्यधुरं न्यस्तुमना बभूव । स बहु विचिन्त्य
 तस्मै राज्यं ददौ स्वयञ्च चित्रकूटाख्यं पर्वतं गतवान् । दुर्जयो-
 ऽपि तन्महद्राज्यं हस्त्यवरथैः संयोज्य राज्यवृद्धिं प्रति चिन्तया-
 मास । स वाहिनीं समेतां कृत्वा क्रमेण भारतकिम्पुरुष-
 हरिरोमावतकुरुभद्राख्येनाहतप्रभृतीनि वर्षाणि जिगाय,
 जित्वा च जम्बूाख्यमेतद्दीपं, यावद्देवराजं विजितुमना मेरुपर्वत-

मारुह्य गन्धर्व्वदानवगुह्यककिन्नरान् जेतुमारभे तावद्वह्मपुत्री
 नारदो मुनिर्देवराजाय तस्य जयवाक्तां शशंस । देवराजस्य
 तदाकर्ण्य त्वरान्वितो लोकपालैः समेतय तं पति प्रस्थितः ।
 परमचिरेण तदस्त्रनिर्जितो लोकपालैः समं मेरुपर्व्वतं विहाय
 मर्त्यलोके समागतः । दुर्जयस्य सुरान् जित्वा प्रतिनिवृत्य च
 गन्धर्मादनपृष्ठे स्नात्वावारं निवेश्य स्थितस्तावह्मा तापसा समा-
 गम्य तमब्रूतां राजन् त्वया सर्व्वं लोकपालाः स्वाधिकारान्निरा-
 कृताः, लोकपालैश्च विना न जगत् प्रवर्त्तत तदावाभ्यां तत्पदं
 देहि । ताभ्यामेवमुक्ते दुर्जयः प्राह कीं भवन्ताविति, तावचतु-
 रावां विश्रुत्सुविश्रुतामानावसुरौ लोकपालानां सर्व्वं क्षम्य
 कर्त्तुमशक्तौ । ततस्तौ दुर्जयेन स्वर्गं सन्निवेश्य लोकपालौ कृतौ ।
 अथ दुर्जयो मन्दरापरि धनदम्यं तन्दनमन्निभं दिव्यं वनं दृष्ट्वा
 मुदा तस्मिन् यावद्वभ्राम, तावत् सुवर्णवृक्षाधः कन्याद्वयमप-
 श्यत् । दृष्ट्वा त्वतीव रूपसम्पन्नं कन्याद्वयं विस्मयाविष्टो यावत्
 के इमे शुभलोचने एवं सञ्चिन्त्य क्षणमेकं व्यवस्थितः, ताव-
 त्तस्मिन् वने ही तापसावलोकयत् । तौ दृष्ट्वा राजा परां मुदं
 प्राप्य प्रीत्या तूर्णं द्विपादवतीर्य्य तयोर्नमश्चकार । अथोपविष्ट-
 स्ताभ्यां पृष्ठः कस्त्वं कुतः कस्य वाऽसि । ततो राजा प्रहस्य
 तावब्रवीत् सुप्रतीक इति विश्रुतः कर्षिद्राजाऽभूत् । अहं
 तस्यात्मजो दुर्जयो नाम । पृथिव्यात् सर्व्वान् नरपतीन्
 विजित्य स्वर्गमपि स्ववशमानीय सङ्गृहीतीहागताऽस्मि भवन्तौ
 च काविति कपया ब्रूतम् । तावचतुर्गवां स्वायम्भुवमनोः सुतो

हेतुप्रहेतुनामानौ । आवां देवविनाशाय मेरुपर्वतं गतौ ।
जिगाय च आवयोर्महत्सैन्यं देवानामसंख्यानि सैन्यानि । तत-
स्ते देवाः क्षीराब्धौ शयानं हरिं शरणं गताः । तस्मै चावयो-
र्जयदत्तं प्रणतिपूर्वकं विज्ञापयामासुर्येयाचिरे चाभयम् । ततो
देवेरेवमर्थितौ हरिस्तानुवाचाहं तौ हन्तुं यास्यामीति ।
एवमुक्ता देवा मेरुपर्वतं प्रति प्रतस्थिरे । तत्रागत्य तं जना-
हिनं मनसा सम्मरुः । स च चक्रधरो देवः स्मृतमात्र एवास्मत्-
सैन्यं प्रविश्य माययात्मानं सहस्रधा कृत्वा क्षणेनावयोरग्निलं
चतुरङ्गबलं निहत्यावाञ्छ शेषौ दृष्टान्तर्धानं गतः । अतःपर-
मावान्तमेव शरणं गतौ । हे राजन् त्वमावयोर्मित्रतनयः,
इमे आवयोः कन्ये त्वमेते गृहाण । एतयोरेका सुकेशीनामा-
परा च मिश्रकेशीति । एवमुक्ता राजा ते कन्ये भार्यार्थं यथा-
विधि जग्राह । ततो राजा परया मुदान्वितः स्वकं राष्ट्रं
प्रत्याजगाम । ततः कालेन तस्य राज्ञः सुकेश्यां प्रभवो नाम
मिश्रकेश्याञ्च सुदर्शनो नाम पुत्रौ बभूव । अथ कदाचिद्राजा
सृगयार्थं वनं गत्वा गौरमुखनामानं कश्चित् तपस्यन्तमकल्मषं
मुनिं ददर्श । प्रविवेश च तस्य रम्यमाश्रमपदम् । इति
दशमाध्यायः ।

अथैकादशाध्यायः । अथाश्रमपदं प्रविष्टस्य राज्ञो गौर-
मुखो मुनिः स्वागताभ्यां क्रियापूर्वकं पूजां चकार उवाच च,
भो नृपश्रेष्ठ अहं स्वशरीरासानुगस्य ते भोजनं कारयिष्यामि
वाहाः प्रमुञ्चन्तामिति । गतमप्यत्र मुनी तूष्णीं स्थिते राजा

स्वसहायैरन्वितस्तत्र स्थितिं चकार । अथ गौरमुखी मयाऽस्य
 किं भोजनं देयमिति विचिन्त्य मनसा नारायणं देवं सम्भार,
 गङ्गायां स्नात्वा भक्त्या तं तृष्टाव च । तस्य मत्स्या जगतां पति-
 ह्रिस्मृतोप, तस्मै स्वकं रूपं दर्शयाम स च । उवाच व तं मनि-
 वरं ब्रूहीति । अथ मनिश्चक्षुषी उन्मोह्य साक्षाद्यत् र्जं विष्णु-
 रूपं दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्लोचनः कृताञ्जलिस्तं देवं शिरमा-
 ननाम । अत्रवीक्ष्य देहि मेऽतिथिमत्कारसामर्थ्यमिति । एव-
 मर्थितो हरिस्तस्मै चित्तशक्तिं सुमहाप्रभमणिश्चैकं समर्प्यान्तर्दधे ।
 मुनिरपि तद्वरप्रभावात् तस्य राज्ञाञ्चितमग्रेण सत्कारं कृत-
 वान् । ततः परेद्युः प्रभाते राजा मणिप्रभावं सर्व्वं प्रत्यक्ष-
 तोऽवगम्य तस्य जिष्टक्षां चकार । ऋषिणा सादरं विस्मृष्ट-
 आश्रमस्य किञ्चिदहिर्गत्वा तत्रैव स्थितिं कुर्व्वन् विरोचनास्थं
 मन्त्रिणमृषेः सकागे मणियाचनार्थं प्रेषयामास । स च
 विरोचनस्तमृषिं समागत्य मणिं याचितुमुद्यत उवाच, राजा
 सर्व्वेषां रत्नानां भाजनं, ततस्तस्मै मणिः प्रदीयताम् । अमात्ये-
 नैवमुक्त्य गौरमुखोऽब्रवीत् विप्रः प्रतिग्राही राजा च दाता
 भवति । तत् कथं स राजा भूत्वा स्वधर्मविरुद्धमाचरति ।
 त्वं नृपान्तिकं गत्वैतद्ब्रूहि । शीघ्रं नृपान्तिकं गच्छ । तेनैव-
 मुक्तो दूतो नृपान्तिकं गत्वा तदुक्तं सर्व्वं कथयामास । ततो
 ब्राह्मणभाषितं श्रुत्वा क्रोधपरीतात्मनः दुर्जयो राजा नील-
 नामानं सामन्तमुवाच, सत्वरं याहि ब्राह्मणान्मणिं गृहीत्वा
 तूर्णमागच्छ । एवमुक्तो नीलो बहुर्नृणापरिवृतो विप्रस्य वन्य-

माश्रमं प्रति जगाम । तत्राग्निहोत्रशालायां तं मणिमाहितं
दृष्ट्वा स नीलः स्यन्दनाद्भूतलेऽवततार । तस्मिन् परमदारुणे
नीलेऽवतीर्णे तस्मान्मणेः सरथाः सध्वजाः साखाः सुगर्वाः सासि-
चर्मिणः सधनुष्काः परमदुर्जया योधा निर्जग्मुः । हे महाभागे
तान्नामतः कथयामि शृणु । इत्युक्त्वा भगवान् तेषां नायकानां
नामानि कथितवान् । नायकाश्च पञ्चदशासन् । ते च विवि-
धायुधपाणयो योद्धाभिरे । ततस्तस्मिन् युद्धे राज्ञो महत्
कदनमभवत् । हेतुप्रहेतुभ्यां च जामातुर्युद्धवृत्तमाकर्ण्य सदै-
त्याभ्यां तत्रागतम् । यावत्त घोरः सङ्गरो व्यवर्धत, तावत्
गौरमुखो मुनिः समित्कुशादीन्यादायागत्य तत्र भीमदर्शनं
संग्रामं दृष्ट्वा विस्मयमाप । ततस्तत्र युद्धे मणः कारणत्वमाकर्ण्य
भगवन्तं नारायणं सम्भार । स चात्र चतुर्भुजस्वरूपेण तस्य
दर्शने तस्थौ । अथ ऋषिणा प्रार्थितः ससैन्यं तं विनाशयामास ।
तान् हत्वा हरिस्तृप्तिमुवाच यस्मादस्मिन् स्थाने निमि-
षेण सर्वं दानवकुलं निहतं ततोऽरण्यमिदं नैमिषारण्यसंज्ञितं
ब्राह्मणानां परं निवेशनं भविष्यति । तथाऽस्मिन्नरण्ये अहमेते
च पञ्चदश दैत्यानां सैन्यनायकाः सदा याज्यास्ते च कृतयुगे
मणिजा राजानो भविष्यन्ति । इत्युक्त्वा स देवोऽन्तर्दधौ, गौर-
मुखश्च स्वाश्रमान्तः निवेश ।

अथ द्वादशाध्यायपरम्भे वराह उवाच, ततः स पार्थिवो
नारायणाम्निना सर्वं दानवकुलं निहतमाकर्ण्य चिन्तयामास,
चित्रकूटे नारायणो रात्रिं व इति कीर्त्यते, ततोऽहं तत्र गत्वा

नामसंज्ञाभिस्तं हरिं स्तौमि । इति विचिन्त्य महापुण्यं चित्र-
कूटं गत्वा स्तोत्रैस्तं तुष्टाव । अथ तेन स्तुतो देववरः प्रसन्नो
राज्ञः सुप्रतीकस्य मूर्तिं प्रदर्श्य वरं वृणीष्वेति उवाच । इत्युक्तः
स राजा नारायणवपुषि लयं प्रार्थयामास । नारायणस्तथे-
त्युवाच । इत्यमितिहासं वर्णयित्वा वराह उवाच किमन्य-
च्छोतुमिच्छसीति । वृत्तमिदं नन्दिनीमधिकृत्य वशिष्ठविश्वा-
मित्रयोर्विवादमनुस्मारयति ।

अथ त्रयोदशाध्यायारम्भे धरणी पप्रच्छ ततः श्रीमान् गौर-
मुखः किं कर्म चकारेति । ततो वराह उवाच, ततो भगवता
निमिषेण तत्कर्म कृतं दृष्ट्वा तं देवमारिराधयिषुः प्रभासं नाभि
तीर्थं जगाम । तत्र नारायणं देवमाराधयतस्तस्याश्रमे महा-
योगी महामुनिर्माकण्डेयः समाजगाम । तमागतं दृष्ट्वा स
गौरमुखः पाद्यार्घ्यादिभिः परया भक्त्या मुदा चाराधयामास ।
ततस्तं कौशासनसमासीनं पप्रच्छ किं मया कार्यं श्राधीति ।
एवमभिहितो मार्कण्डेय उवाच । आर्यो नारायणो देवस्तस्मात्
ब्रह्मा समुत्पन्नः सोऽपि सप्त मुनीन् ससर्ज । ते त्वात्मध्यानरता
बभूवुस्ततो ब्रह्मा तानशपत् सर्वे प्रभ्रष्टज्ञानिनो भविष्यन्तीति ।
एवं ब्रह्मणा शप्तास्ते दंशकरान् पुत्रानुत्पाद्य त्रैदिवं ययुः । तेषु
प्रयातेषु तत्पुत्राः आहदानेन तर्पयामासुः । ततो गौरमुखः
पप्रच्छ, कियन्तः पितृगणा इति । मार्कण्डेय उवाच, ते मरीच्या-
दयः सप्त स्वर्गे पितरः स्मृताः । तेषां हित्वारां मूर्तिमन्ताऽन्ये
त्रयो ह्यमूर्तयः । तेषां लोकाः सन्तः/नका नाम, ते देवानां

पितरस्तान् देवा यजन्ति । एते पुनर्लोकविभ्रष्टा युगान्तेषु
ब्रह्मवादिनो जायन्ते । एते पितरः आद्वे योगिनां योगवर्धनाः
योगबलेनाप्यायिताश्च । तेषां सृष्टिर्हि सोमपानां प्रथमः सर्ग
उच्यते । एतेषां याज्या मरुद्गणाः, तेषामपि सनकाद्या वैराजाः,
सप्त गणाश्च तेषां, एषा वै पितृसन्ततिः । तेषां पृथग्वर्णैर्याज्याः
शूद्राऽपि वर्णत्रयाभ्यनुज्ञातस्तान् सर्वान् पितॄन् यष्टुमर्हति ।
शूद्रस्य तु ते पृथक् शूद्रजातयः पितरः सन्ति । वस्त्रादीनां
पितरः कश्यपादयः, वर्णानाञ्च वस्त्रादयः, गन्धर्वाख्या अपि ।
एष ते पैतृकः सर्ग उद्देशेन कथितः, यतोऽस्यान्तो नास्ति ।
इदानीं आद्वस्य कालान् वक्ष्यामि, तान् शृणु, आद्वयोग्यं द्रव्यं
अथवा विशिष्टं द्रव्यं दृष्ट्वा आद्वं कुर्वीत, तथा व्यतिपाते,
अयने, विषुवे, चन्द्रसूर्ययोः ग्रहणे, संक्रमदिवसेषु, नक्षत्रग्रह-
पीडासु, दुष्टस्वप्नावलोकने, नवग्रहस्यागमे च आद्वानि कुर्वीत ।
अमावास्या चेत् स्वातिविशाखाद्रायोगिनी तदा तत्र आद्वैः
पितॄणामष्टवार्षिकी तृप्तिर्भवति । यदा अमावास्या पुष्यापुन-
र्वसुयुक्ता भवति, तदा तत्र आद्वैः पितॄणां द्वादशाब्दिकी
तृप्तिर्भवति । एवं बहुविधान् आद्वकालानुक्ताऽन्ततः श्लोकोऽयं
कथितः—

“चित्तञ्च वित्तञ्च नृणां विशुद्धं
शस्तञ्च कलः कथितो विधिश्च ।

पात्रं यथोक्तं परमा च भक्ति-

• नृणां प्रयच्छत्यभिवाञ्छितानि

ततः पितृगीताः श्लोकाः पठिताः । ततोऽसमर्थस्य विधि-
रुक्तः । यथाऽन्नदानासमर्थो वन्येन शाकेन स्वशक्तितः आहं
कुर्यात्, तत्रासमर्थो द्विजवर्याय मितांस्तिलान् दद्यात्, सर्वा-
भावे वनं गत्वा पितॄनुद्दिष्य रोदनं कुर्यात् । यथा—हे
पितरः न मे वित्तं धनम् अन्यच्च किमपि आह्वय्यं वस्तु
विद्यते, तन्मे भक्त्यैव भवन्तस्तृप्यन्त्विति । एवं कृतोऽपि आह-
फलमविकलं भवति ।

अथ चतुर्दशाध्यायारम्भे मार्कण्डेयेन आहभोजनयोग्याः
आहवर्जनीयाश्च ब्राह्मणाः कथिताः, आहानुष्ठानपद्धतिश्च
विश्रुता ।

पञ्चदशाध्यायारम्भे धरण्या पुनर्व्वराहदेवः पृष्ट एवं आह-
विधिं श्रुत्वा महामुनिर्गौरमुखः किं कृतवानिति । वराह
उवाच, महामुनिर्गौरमुखस्तत् पितृतन्त्रं श्रुत्वा जन्मशतं
संस्मर । तत्र धरणी पप्रच्छ, असौ गौरमुखोऽन्याऽस्मिन् जन्मनि
क आसीत् कथन्तेन पूर्व्वजन्मशतं स्मृतं स्मृत्वा चासौ किञ्चकार ।
वराह उवाच । अन्यस्मिन् जन्मनि स स्वयं साक्षाद्गुरासीत्
महामुनिर्मार्कण्डेयश्च तदन्वयसम्भूतः, पुत्रैः प्रबोधितः सुगति-
प्राप्तयेति ब्रह्मणा पूर्व्वमुक्तान्ततोऽसौ मार्कण्डेयेनाद्य बोधितः ।
इदानीं पूर्व्वजन्मस्मरणकारणं शृणु समासुतः कथयामि । स
द्वादश संवत्सरान् पितॄणां आहं कृत्वा सर्वाङ्गेषु विश्रुतं प्रभास-
कृत्वा हरिं स्तोतुमारम्भे । एवं नमस्तस्मै शङ्खचक्रगदा-
धरो हरिः प्रत्यक्षतां गतः । तं दृष्ट्वा तस्याप्रतिर्दत्तं ज्ञानं

प्रादुर्बभूव । ततः स शाश्वते परब्रह्मणि लयं गतवान् ।

- षोडशाध्यायारम्भे धरण्यवाच, पूर्वं दुर्व्याससा शन इन्द्र
सर्वदेवसमन्विता मर्त्यमुपागम्य तस्मिन् दुर्जये विनिपातितं
किञ्चकारेति । स्वर्गे च विद्युत्सुविद्युच्च किञ्चक्रतुः कृपया कथ-
येति । वराह उवाच, दुर्जयेन जितः शतक्रतुर्देवैर्यक्षमहोरगैश्च
सह वाराणसीमाश्रित्य स्थितः । विद्युत्सुविद्युच्च तदा योग-
मास्थाय योगमायया लोकपालायत्तं कृत्स्नं कर्म चक्रतुः ।
ततस्तौ तं दुर्जयं मृतं श्रुत्वा समुद्रान्तःस्थितं चतुरङ्गमानीय
देवान् प्रति जग्मतुः । तदा तौ दैत्या महता सैन्येन हिम-
वन्तं पर्वतमाश्रित्य स्थितौ । देवा अपि कृतदंशा मह-
सैन्यं संहत्य ऐन्द्रं पदमभीप्सवो मन्त्रयाञ्चक्रुः । ततो मुनि-
राङ्गिरसो देवेभ्यो गोमेधप्रभृतीन् यागान् यष्टुमुपदिदेश
एवमुक्ता देवा गाः पशून्वानुकल्पा प्रचरणार्थं मुमुचुस्तद्रक्षणार्थं
च सरमां ददुः । हे धराधरे तास्य गावो देवशुन्या सरमया रक्ष्य-
माणा यत्र तेऽसुरा आसन् चरन्त्यस्त्रं जग्मुः । तं चासुरास्ता-
गावो दृष्ट्वा पुरोहितं शुक्रमूचुः, हे ब्रह्मन् देवशुन्या सरमया
रक्ष्यमाणा गाः पश्य । एवमुक्तः शुक्रः प्रत्युवाच, भो असुराः,
गावो क्रियन्तां मा विलम्बथ । एवमुक्ता दैत्या यदृच्छया ता-
गा जक्रुः । हृता तासु सरमा . मार्गान्वेषणव्यपदेशेन दितेः
पुत्रैरपहृता गा अपश्यत् । दैत्यासु सरमां दृष्ट्वा तां क्षीरप्रदा-
नेन प्रमोदयामासुः । जशुश्च क्षीरमिदं पिब देवराजायेमा
गा मा निवेदय । एवमुक्ता ते दैत्यास्तां वने मुमुचुः । मुक्ता

सा वेपमाना तूर्णं सुरान् जगाम । देवेन्द्राय नमस्कृत्य तूर्णीं
स्थिता । पूर्वं देवेन्द्रेण देवशुन्या रक्षां गूढं गच्छतीति महा-
बला मरुत आगताः । ते च सूक्ष्मेण वपुषा तामनुजग्मुः । ते तु
समागत्य देवेन्द्राय सर्वं वृत्तं कथयामासुः । ततो देवराजेन
गवां वृत्तं पृष्टा सरमा न जानामीत्यब्रवीत् । मरुद्भ्यः श्रुतवृत्तमु
देवराजः क्रुधा समुत्थाय तां शुनीं पदा समताडयत् । नथाहता
सा क्षीरं ववाम । अथ क्षीरं वमन्ती सा शुनी यतो दुद्राव
देवराजश्च ससैन्यस्तामनुगतः । एवं तामनुगच्छता देवेन्द्रेण
गोहारकान्देव्यान्निहत्य गावः समुद्धृताः । ततो देवराजः
परया मुदा ता गाः समानीय बहुविधान् यज्ञान् वितने । तैर्य-
ज्ञैश्च देवेन्द्रस्य बलं बृद्धि । तेन बलेनासुरान् निःशेषं विजित्य
पुनः स्वाधिकारं प्राप । य इदमुपाख्यानं शृणोति स गोमेधस्य
फलं लभते । राजा च भ्रष्टराज्यं पुनः प्राप्नोति ।

सप्तदशाध्यायारम्भे धरणी वराहदेवं पप्रच्छ, गौरमुखमणि-
सम्भूतभ्यो नरपुङ्गवेभ्यो भगवान् “त्रेतायुगे राजानो भवि-
तारः” इति वरं ददौ । इदानीन्तेषां वृत्तं यथायथं श्रोतु-
मिच्छामीति । वराह उवाच, सुप्रभोनाम मणिजः श्रुतकीर्त्ति-
नामकस्य राज्ञः पुत्रत्वमापेदे । स कदान्निह्नहनं वनं प्रविश्य
तस्मिन् महातपोनामकस्य कस्यचित्परमार्थिकस्य महान्त-
मायमं प्रविवेक । तस्मिन् प्रविश्य मुनिं सस्यक् सत्कृतः
कृतासनपरिग्रहस्तं मुनिपुङ्गवं प्रणम्य तं मोक्षोपायं पप्रच्छ ।
मुनिश्चोवाच—

“नारायणं नरकहरं सुरेशं
भक्त्या नमस्कुर्वति यो नृपेश ।
स वीतशोकः परमं विशोकं
प्राप्नोति विष्णोः पदमुच्यते यत् ॥”

नमस्कुर्वतीत्यार्षम् । ततो राज्ञा विष्णुमाहात्म्यं पृष्टः सोऽकथयत् “सर्वे देवाः सपितरो ब्रह्माद्याद्याण्डमध्यगा विष्णोः सकाशादुत्पन्ना” इति ततो विष्णुदेहात्सर्वेषामुत्पत्तिप्रकारमकथयत् ।

अष्टादशाध्याये पूर्वोक्तेन राज्ञा प्रजापालेनाग्न्यस्त्रिनी-कुमार-गौरी-गणपति-प्रभृतीनां सर्वेषां देवानामुत्पत्तिं पृष्टः महातपास्तत्सर्वं कथयामास । अथैकदा क्रीडतः परमात्मनः सर्वज्ञस्य नारायणस्यात्मनि भोगेच्छा बभूव । ततः स विकारं प्राप, विकुर्वतस्तस्मात्तदा महानग्निः समुत्थितः । असावपि वह्निविकारं समरोचयत्, विकुर्वतस्तस्माद्वायुः समपद्यत, विकृताश्च वायोराकाशम् । तच्च तेजोऽश्वसास्त्रिष्टं तेजसा शोषितं तोयं व्योममार्गे पिण्डीभूतं सर्वं काठिन्यं समपद्यत । तच्च पृथ्वीत्वमुपागतम् । चतुर्द्वयोर्गकाठिन्यादेकैकगुणवृद्धितः पृथ्वी पञ्चगुणा, सा च पृथ्वी क्रमेण काठिन्यं कुर्वती ब्रह्माण्डं समपद्यत । तस्मिन्नाराण्यो देवो विविधाः प्रजाः सिष्टन्तुः प्राजापत्येन रूपेण संस्थिताः । ततोऽस्य दारुणः कोपोऽजायत । स च कोपएवाग्निर्वभूव ततोऽग्नेर्हव्यवाहनादिनाम्नां व्युत्पत्तिः प्रदर्शिता; यथा हव्यवाहनात् हव्यवाहनः, गृहं शरीरं

तत्पतित्वाहार्हपत्यं, विश्वनराणां सद्गतिनयमाद्वैश्वानरः ।
द्रविणप्रदत्वाद्द्रविणोदाः, पापनिरोधकत्वात्सर्वमतत्वाच्चाग्नि-
रिति, पूर्त्तिविधायकत्वादिभ्य इति ।

स जनविंशाध्यायारम्भे तिथीनां माहात्म्यं वक्तुं प्रक्रमः कृतो
वथा, ब्रह्मकोपसमुद्भवोऽग्निर्ब्रह्माणमुवाच, तिथिर्मे दीयता-
मिति । ब्रह्मणा च तस्मै प्रतिपत्तिर्निर्दिष्टा । तस्याश्चाग्नि-
पूजनफलञ्च कथितम् । अग्निजन्मवृत्तश्रवणेन नराणां सर्व-
पापविमुक्तिर्भवति ।

विंशाध्यायारम्भे प्रजापालेन महातपाः पृष्टः कथं प्राणा-
पानौ अश्विनौ सम्बभूवतुरिति । ततस्तेन सूर्यसंज्ञासंवादः
कथितः । सूर्येण बड़वारूपायां संज्ञायां यद्दीजं निहितं तदा-
श्रित्यैव प्राणापानावश्विरूपेण जन्म जगृहतुरिति चोक्तम् ।
तौ चाश्विनौ तीव्रन्तपस्तप्त्वा नारायणं सन्तोष्य देवत्वमापतुः ।
तौ हि द्वितीयायामुत्पन्नौ ततो द्वितीयैव तयोः पूजायां
प्रशस्ता । रूपकामेण द्वितीयायां पुष्पाहारं कृत्वा संवत्सरं
यावत्तयोः पूजा विधातव्या ।

एकविंशाध्यायारम्भे प्रजापालेन गौरीचूरितं पृष्टो महा-
तपा उवाच, पूर्वं प्रजापतेः कोपाद्गुहः संज्ञे, रोदनात्तु तस्य
कद्र इति नाम बभूव । ब्रह्मा तस्मै तार्थार्थं गौरीनाम्नीं
स्वमूर्तिसम्भवां कन्यां ददौ । अथ सांज्ञाले ब्रह्मा तं प्रजाः
स्त्रष्टुं प्रणुनोद । स च स्वासामर्थ्यं सूचयित्वा जलमग्नी बभूव ।
ततो ब्रह्मा तां गौरीं स्वशरीरलीनां कृत्वा पुनर्दत्तादीन् सप्त

प्रजापतीन्मनसाऽसृजत् । दक्षस्य दौहित्राः सवामवाः सर्वे
 देवाः, अष्टौ वसवो, रुद्रा, आदित्या मरुतश्च । दक्षः प्रजापतेः
 प्रीतये यज्ञमारभे । तत्र देवा आदित्या वसवो विश्वेदे-
 पितरो गन्धर्वा मरुद्गणा यावद्भागान् जगृहुः, तावत्कालं
 पूर्वं जलमग्नौ रुद्रो जलादुत्तस्थौ, तदा दिव्यानां पृथिवीस्थानां
 चतसृणां मरजातीनाञ्च सर्गोऽभवत् । स रुद्रो दश वर्षसह-
 स्राणि जले तपस्तप्त्वात्याय दक्षसद्गनि ऋत्विजां शब्दान् शृण्व ।
 ताञ्छब्दान् श्रुत्वा स भृशं चुर्कोप । अहमेव परमेश्वरेण प्रजाः
 स्रष्टुमाज्ञप्तः केन पुनरिदं स्रष्टुमिति विचिन्त्य स भृशं ननाद,
 नदतस्तस्य श्रोत्रेभ्यो ज्वाला निर्ययुः । तत्र वेताल-भूताः
 • कौटिशः प्रेतभेदाश्च समजायन्त । स ससैन्यो यज्ञभागार्थं
 दक्षयज्ञं जगाम । तत्र गत्वा स देवैः सह युयुधे, यज्ञश्च
 विध्वस्तः । ततः पराजितैर्देवैः रुद्रस्य यज्ञभागः कल्पितः ।
 देवैः रुद्रस्य स्तुतिः कृता । रुद्रश्च स्तवेन तुतोष । युयोज च
 • विध्वस्तमपि यज्ञं समग्रेण फलेन । ततो ब्रह्मा रुद्राय गौरीं
 देहीति दक्षमब्रवीत् । दक्षेण च रुद्राय गौरी दत्ता । ततो
 ब्रह्मणा कैलासे रुद्रस्थानं कल्पितम् । ततो रुद्रः सगणस्तत्र
 जगाम । देवाश्च यथास्थानं गताः । • ब्रह्मापि दक्षसहितः
 प्राजापत्यं पुरं ययौ । इत्थं दक्षयज्ञसंवादः सम्यगभिनव इव
 प्रतीयते । भागवतदिषु दक्षयज्ञहत्तमन्यथैव वर्णितम् । एवं
 परहत्तमपि ।

द्वाविंशाध्याये मत्स्यतपा गौर्याः पार्वतीत्वं यथाऽभवत्

तद्वत्तं वर्णयामास । तदाहि कदाचिद्गौरी कैलाशं निवसन्ती
 रुद्रकृतं पितुर्यज्ञविघातमनुष्मत्य रुद्राय पुकोप । ततः सा
 कृशं कलेवरं त्यजामि किंवा क्षयितवान्धवं पितरं गच्छामि
 इति सच्चिन्त्य तपस्यार्थं हिमवन्तं महागिरिं जगाम । तत्र
 महता कालेन शरीरं परित्यज्य शैलसुताऽभवत् । तत्रापि देवं
 त्रिलोचनं स्मृत्वोद्यं तपयकार । एवमुद्यन्तपस्यन्त्याप्तस्या भाव-
 परीक्षणार्थं शिवः स्वयं विप्रवेशं कृत्वा तत्राजगाम । ततोऽसौ
 तस्या भावं परीक्ष्य स्वमूर्तिं प्रकाशयामास । ततः शिवस्तस्याः
 पाणिं ग्रहीतुं स्वाभिलापं सूचयामास । ततः पार्वती पितु-
 रनुज्ञां विना नाऽहं स्वतन्त्रा भवन्तं विवोढुं शक्तेत्युवाच ।
 हिमालयोऽपि सर्वं वृत्तं समाकर्ण्य धन्यमन्यस्तां तस्मै रुद्राय
 समर्पितवान् । एतत्सर्वं तृतीयायामभवत् । ततो या
 नारी तृतीयायां लवणं परित्यज्योपवासं करोति, सा महत्क्षी-
 भाग्यं लभते ।

त्रयोविंशाध्यायारम्भे प्रजापालः पप्रच्छ, कथं गणपतेर्जन्म,
 तत्र मे संशयं किञ्चि इति । महातपा उवाच, कदाचिदसत्-
 कार्याणां विघ्नार्थं सेन्द्राः सुराश्चिन्तयामासुः । तथा चिन्तयन्तश्च
 ते कैलासनिलयस्य भगवतोरुद्रस्य सकाशं गच्छन्त जचुश्च विघ्न-
 करान् काञ्चिदुत्पादयितुमर्हसीति । देवैरेवमुक्तो भवः पर-
 मया मुदा पार्वतीं ददर्श । उमां पश्यन्तस्य मनस्यभूत्कथं
 व्योम्नि मूर्तिर्न दृश्यते । इति विचिन्तयन्तसौ जहास । हसतः
 परमेष्ठिनः कश्चिद्वदीतास्यः कुमारोदिशो भासयन् साक्षादपरो

एवमुक्त्वाः । तं सुरूपं पार्वती निर्निमेषचक्षुषा ददर्श ।
 पार्वत्यास्तादृशं भावं दृष्ट्वा महादेवश्चकोप, तं कुमारश्च गज-
 वक्त्रत्वं लम्बादरत्वञ्च गच्छेति शशाप । एवं शशापसौ
 गाय स्वशरीरमधुवत् । शरीरं धुन्वतस्तस्याङ्गकहेभ्यां जलानि
 क्षितौ निदेतुस्तेभ्यश्च विविधा गजवक्त्रा विनायका उत्तस्युः ।
 तैश्च विनायकैः क्षमा क्षुभिता बभूव । ततश्चतुर्मुखाविमान-
 मारुह्येदं वाक्यमब्रवीत्, अद्य देवास्त्रिचनानुगृहीता धन्याः
 स्य इति । पितामहे विगते महादेवस्तं गजवक्त्रं जगाद । त्वं
 कार्यसिद्धिं सम्पादयन्नेतेषां विनायकानां राजा भव । इत्युक्त्वा
 तं विनायकरान्येऽभिषिच्य देवैः स्तुतोऽन्तर्दधौ । ततो देवा
 गजवक्त्रं तृष्टुवुः । एषा गणेशोत्पत्तिकथा ब्रह्मवैवर्तपुराणादि-
 वर्णितकथातो भिन्नरूपैव । गणपतस्तिथिश्चतुर्थी ।

चतुर्विंशाध्यायारम्भे पृथिव्या कथं नागानां जन्मेति पृष्टो
 भगवान्बराहः प्रोवाच, प्रश्नमिमं प्रजापालोऽपि महातपसं
 पप्रच्छ । ततो महातपा उवाच, प्रजापतेर्ब्रह्मणः कश्यप-
 इति मानसः पुत्र आसीत् । तस्य कद्रुर्नाम दाक्षायणी भार्या
 बभूव । तस्यां स कश्यपोऽनन्तं, वासुकिं, कम्बलं, कर्कोटकं,
 पद्मं, महामुद्रं, कुलीरकञ्च पुत्राञ्जनयामास । एतेषां
 सन्तानपरम्परया जगदिदमापूरितम् । सर्पाश्च समन्तात्
 मनुष्याणां क्षयं कर्तुं शक्नुवन्ति । ततो मनुष्या ब्रह्माणं शरणं
 ययुः । ऊचुश्च सर्पाणां भीषणं वृत्तम् । ततो ब्रह्मा सर्पानाहूय
 सान्त्वयामास । ततो नागाः पृथक् स्थानं ययाचिरे । ततो

ब्रह्मा तेषां पातालादिस्थानानि कल्पयामास । कथयामास
च ये क्रूराः सर्पाः, सुपर्णेन तेषामन्तो भविता, यूयञ्च कालप्राप्त-
पकुर्वाणश्च मनुष्यं भक्षयध्वम् । एवं ब्रह्मणा कृतसमया-
नागाः पातालनिलयं जग्मुः । एतत्सर्वं पञ्चम्यां जातम् । अतः
सा नागपूजायां प्रशस्ता । अत्रास्त्वं न भक्षयेत् ।

अथ पञ्चविंशाध्यायारम्भे प्रजापालेन महातपा. कार्तिकेय-
जन्म पृष्टः अहङ्कारात्कथं कार्तिकेयस्य जन्म इति । महा-
तपा उवाच, सर्वेषामेव तत्त्वानां परः पुरुषः स्मृतः, तस्माद्-
व्यक्तमुत्पन्नमव्यक्तपुरुषयोर्मध्ये महत्त्वं समपद्यत । स चाहङ्कारो
महांश्च इत्युक्तः पुरुषस्तु नामतो विष्णुः शिव इति, अव्यक्त-
ञ्चोमा श्रीर्वेति गीयते । तत्संयोगादहङ्कारः, स च देवसेना-
पतिर्गुह इति कथ्यते । पुरा किल देवदानवयोः सुमहान्
संग्रामो बभूव । ततो देवा दैत्यैर्निराकृता भगवन्तं रुद्रमुपगम्य
तुष्टुवुः । ततस्तुष्टो रुद्र उवाच, ददामि वः कश्चित्सेनानाथं
विज्वरा भवत । एवमुक्त्वा भगवान् हरः शक्तिं सञ्चोभयामास ।
ततश्च ज्वलनार्कसमप्रभः कश्चिन्कुमारोऽजायत । योऽसौ शरी-
रगोऽहङ्कारः स एव देवसेनापतिरभूत् । ततः प्रजापाल-
उवाच, कथं स कृत्तिकापुत्रः, पावकिः, विष्णुमात्मनन्दन इति
कथ्यते । आदिमन्वन्तरे तस्यैवमुत्पत्तिरभूत् । गुहस्य द्वितीये
जन्मनि तु कृत्तिकापावकाम्बिका उत्पत्तिस्तुल्यं ययुः । तस्य
तिथिः षष्ठी भगवता प्रकल्पिता । षष्ठ्यां तस्य पूजां कुर्वतो-
ऽपुत्रस्य पुत्रोद्धनश्च जायते ।

पञ्चविंशाध्यायारम्भे प्रजापालः पप्रच्छ, कथं ज्योतिषः
शरीरस्य मूर्तिग्रहणमभूदिति । महातपा उवाच, यदा
शक्तिः सनातन आत्मा द्वितीयमैच्छत्तदा तेजः समुत्थितं,
सूर्यो भास्वानिति च बभूव । तस्य तेजसो यच्छरीरमभवत्,
स रविः कीर्त्यते, तस्य च जगदुद्भासनादिधर्मवत्त्वात् भास्करा-
दीनि नामानि जातानि । एतस्यैव तेजसा पृथक् पृथक्
हादग आदित्याः सम्भूताः । ततो देवास्तमुग्रतेजसन्तुष्टुः ।
तुष्टु स स्वतेजः शमयामास । सप्तम्यां सूर्यस्य मूर्तिग्रहण-
मभवत् । ततः सप्तम्यां सूर्यपूजनेनाभीष्टफलं जायते ।

सप्तविंशाध्याये महातपसाऽन्धकासुरवधकथा कथिता ।

- ब्रह्मणः सकाशान्धवरोऽसौ दैत्यो देवान् स्ववशमानिनाय ।
ततो देवा ब्रह्मणा सहिताम्बकं शरणं गताः । रुद्रः सग-
णोऽन्धकं हन्तुं निर्जगाम । प्रथममन्धकस्य सेनापतिर्नील-
नामा दैत्यो हस्तिस्वरूपेण रुद्रान्तिकमागतः, स च सिंहरूपेण
• वीरभद्रेण हतः । वीरभद्रस्तं निहत्य तस्य चर्म रुद्रायार्पित-
वान् । ततः प्रभृति रुद्रोऽपि गजचर्मपटोऽभवत् । अथ रुद्र-
स्तमन्धकं त्रिशूलेनाजघान । हतस्य तस्य यावन्तो रक्तविन्दवो
भुवि निपेक्षस्तावन्तोऽन्धका बभूवुः । ततो रुद्रोऽतिरुषाऽष्टौ
मातृः ससर्ज, ताश्च प्राद्वी, कौमारी, ऐन्द्री, याम्या, वाराही,
वैष्णवी, योगीश्वरी, माहेश्वरी च । ताभिश्च रक्ते शोषिते
सोऽसुरः क्षयं नीतः । एतद्वि वृत्तमष्टम्यामभवत् । ततोऽष्टमी
मातृणां तिथिः । अन्धककथा तु रक्तबीजकथया सादृश्यं भजते ।

अष्टाविंशाध्यायारम्भे प्रजापालः कथं प्रकृतिः कात्यायनी-
रूपेण समुत्पन्नेति पप्रच्छ । महातपा उवाच, पुरा किल मिथु-
नापोनाम राजा वेचवतीगर्भे वेचासुरनामानं दैत्यमुत्पादया-
मास । स चातीव बलवान् पृथिवीं जित्वा स्वर्लोकमपि
जिगाय । तर्ता देवा ब्रह्माणं शरणं ययुः । तान् दृष्ट्वा ब्रह्मा
क्षणं चिन्तयामास । चिन्तयतस्तस्य पुरतः काचिदृष्टभुजा
सिंहाधिरुद्धा कन्या प्रादुरासीत्, सा दिव्यवर्षसहस्रं युद्धा वेचा-
सुरं निजघ्नान् । अयं वेचासुरः, वृचासुरस्त्वन्यः स च महेन्द्रेण
निहतः । नवम्यामितक्षहृष्टितमिति तस्या नवमी तिथिः ।

ऊनत्रिंशाध्याये महातपसा दिगुत्पत्तिकथा समाख्याता ।
आदिसर्गे सृष्टिं सृजतो ब्रह्मणः आत्रेभ्यां दिग्ः समुत्पन्नाः ।
ताश्च क्रमेण इन्द्रादिभ्यः प्रदत्ताः । दिग्नां तिथिर्दशमी ।

त्रिंशाध्याये महातपसा धनदस्योत्पत्तिः कथिता । यथा
सृष्टिकामस्य ब्रह्मणो मुखाद्वायुर्विनिर्गम्य, स चातीव प्रचण्डो
बभूव । तं ब्रह्मा मूर्त्तीभवेत्युवाच । स च मूर्त्तिमान् बभूव ।
ततः स धनपतिः कृतः । तस्य तिथिरेकादशी, तत्र योऽ-
नग्निपक्षाशी भवति तस्य धनपतिसृष्टः सर्व्वं गीयच्छति ।

एकत्रिंशाध्याये महातपसा विष्णोत्पत्तिकथा कथिता ।
स च प्रजापालनार्थं मूर्त्तिभत्परब्रह्मैव । तस्य तिथिर्द्वादशी ।

द्वात्रिंशाध्याये महातपसा धर्मस्योत्पत्तिः कथिता । पूर्व्वं
ब्रह्मा प्रथमं प्रजाः सिसृक्षुः पालनार्थं विचिन्तयन् स्थितः ।
एवं चिन्तयतस्तस्य दक्षिणादक्षाश्चेतकुण्डलः श्वेतमास्थानुले-

पनः पुरुषः प्रादुर्बभूव । तं चतुष्पादं वृषाकृतिं दृष्ट्वा
 वाच प्रजा इमाः पालय, जगती ज्येष्ठो भव । असौ कृते चतु-
 ष्पादभवत्, चैतायां त्रिपात्, द्वापरे द्विपदः, कलौ त्वेकेन पादे
 लोकान् पालयते । स ब्राह्मणानां षोढा, चत्रियाणां त्रिधा,
 वैश्यानां द्विधा, शूद्राणामेकधैव व्यवस्थितः । स च धर्मः
 प्रथमं भ्रातुः पत्नीं ताराञ्चिष्टुणा सोमेन पीडितोऽभूत्
 तथा पीडितश्च घोरमरणमाविवेश । तस्मिन् गते देवा असु-
 राश्च निर्भय्यादाः परस्परं बाधितुमारेभे । क्रमेण तेषां मह-
 युद्धं प्रवृत्ते । तान् युध्यमानान् दृष्ट्वा नारदो ब्रह्माणमुपेत
 प्राह । ततो ब्रह्मा तान् युद्धतो निव्वर्त्य तैर्धर्ममन्वेष्टुं गत
 • ददर्श च महारण्ये चरन्तं वृषाकृतिं तम् । ततो देवार-
 तुष्टुवुः । ततः सन्तुष्टोऽसौ प्रसन्नमनास्तानपश्यत् । दृष्टमात्रा
 ते धर्मरताः शान्तिमुपगताः । ततो ब्रह्मा तस्य त्रयोदश
 तिथिं कल्पयामास । तच्चारण्यं धर्मारण्यमिति नाम्ना प्रख्यात-
 मकरोत् ।

त्रयस्त्रिंशाध्याये महातपसा रुद्रोत्पत्तिः कथिता । अर-
 तिथिश्चतुर्दशी । इयं च कथा पूर्वोक्तिखितरुद्रोत्पत्तिकथय
 प्राय ऐक्यं भजते इति न पुनरुक्ता ।

चतुस्त्रिंशाध्याये प्राक्मनि योगं गतस्य परमेष्ठिनो देहाङ्ग-
 वर्णकृतत्विषस्तन्मात्राणि पस्विनो निर्ययुः । तान् दृष्ट्वा ब्रह्मा उवा-
 च भवन्तो गृहमेधिनः कितरः सन्त्विति । तत्र ये ऊर्ध्ववक्त्रा
 नान्दीमुखसंघ्रिताः । अथ पितामहस्तेषां पत्न्यां दक्षिणाय

संज्ञकरोत् । तेषां तिथिद्यामावास्या कल्पिता । तस्याश्च
ते पूज्यन्ते ।

षट्त्रिंशाध्याये महातपसा सोमसम्बन्धिनी कथा कथिता ।
अत्रिर्नाम ब्रह्मणो मानसः पुत्रस्तस्य पुत्रः सोमः । स च सप्त-
विंशतिं दक्षकन्या उपयेमे, परं रोहिण्यामेवानुरक्ता बभूव ।
अथ तस्येतराः पत्न्याः स्वपितरमुपगम्य तस्यानौचित्यं विज्ञा-
पयामासुः, दक्षः सोममसक्तदागत्य समतां कर्तुमनुगगाम,
सोमस्तु तद्वचनं नाकरोत् । ततो दक्षः शशापान्तर्हिंतो भवेति,
सोमः क्षयं गतः । सोमे क्षीणे देवा मनुष्याः पशवो वीरुधु-
ओषध्यश्च क्षयं प्राप्ताः । ततः सर्वे देवाः विष्णुं शरणं ययुः ।
ततो विष्णुवचनेन ते समुद्रं ममयुः । मथिते च तस्मिन् सोमः
पुनर्जातः । याऽसौ जीवसंज्ञकः पुरुषो देहिनां देहे तिष्ठति स
एव सोमः । तस्य च पौर्णमासी तिथिर्निर्दिष्टा ।

षट्त्रिंशाध्याये प्रजापालो नृपतिरात्मनोऽपरेषाञ्च मणि-
जानां राज्ञां जन्मवृत्तमाकर्ण्य लब्धज्ञानस्तपश्चरणार्थं हन्दावनं
गतवान्, तत्र यत्वा च गोविन्दनामानं हरिं पृष्टाव । ततः
स्वकलेवरं त्यक्त्वा मोक्षं प्राप ।

सप्तत्रिंशाध्याये पृथिव्या कथं भक्तिमद्भिर्नैः, स्त्रीभिर्वा, कथ-
माराध्यसे इति पृष्टो वराहः प्रोवाच । हे देवि अहं न वित्तै-
र्न जपैः किन्तु भावैरेव साध्योऽस्मि । इहानीं भक्तानां काय-
क्लेशं वदामि । यो मनुष्यः कर्मणा न स वाचा मसितो
भवेत्, तस्य विविधानि व्रतानि वक्ष्यामि । अहिंसा सत्यम-

स्तेयं ब्रह्मचर्यञ्चैतानि मानसव्रतानि, एकभक्तं, नक्तमुपवासादि-
 कश्च कायिकव्रतानि । वेदाध्ययन-सत्यभाषणापैशुन्यहितानि
 च वाचिकव्रतानि । पुराकल्पे ब्रह्मपुत्र आरुणिर्नाम कश्चि-
 द्युतपा ऋषिरजायत । स द्विजसत्तमस्तपोऽर्थी वनमगमत् ।
 उपवासपरायणश्च रम्ये देविकायास्तटे तपस्तेपे । कदाचित्
 सोऽभिषेकाय महानदीं जगाम । तत्र स्नात्वा जपत्रयत-
 आत्मनो वल्कलानां जिष्टया समायान्तं धनुष्पाणिं कञ्चित्
 व्याधं ददर्श । तं दृष्ट्वा स हरिं ध्यायन् तत्रैव स्थितः ।
 व्याधस्तु तमन्तर्गतं हरिं दृष्ट्वा भीतः सगरं चापमुत्सृज्य वचनमब्र-
 वीत् । हे ब्रह्मन् त्वां दृष्ट्वा मे हृदयाज्जिघांसावृत्तिर्दूरं गता
 इदानीं तमुमिच्छामि, उपदेशदानेन प्रसादं कर्तुमर्हसीति
 स ऋषिर्ब्रह्मर्हति मत्वा तस्मै न किमप्युत्तरं ददौ, व्याधस्तथापि
 तत्र तस्थिवान् । अथैकदा जलमग्नं तमृषिं हन्तुं कश्चिद्व्याघ्रं
 वेगेनागतः । तमायान्तं स व्याधो निजघान । ततस्तच्छरी-
 रात्कञ्चित् पुरुषोनिर्गतो ब्राह्मणं तं प्राह, अहं त्वत्प्रसादा
 मुक्तपाप्मा विष्णुस्थानं गच्छामि । अथ कोऽसीति ब्राह्मणः
 पृष्टोऽसौ प्राह, अहं पूर्वजन्मनि दीर्घबाहुरिति ख्यातो वेदज्ञ
 आसम् । ब्राह्मणां भयमवज्ञातवान् । ततो ब्राह्मणाः क्रुद्धा स
 व्याघ्रो भविष्यतीति शेषः । ऊचुश्च इषुघातं लब्ध्वा यस्मिन्का
 भवान् कण्ठगतैः प्राग्निर्जवक्त्रात्तु नमो नारायणायेति श्रोण्य
 ततश्च ते स्वर्गगतिर्भविष्यतीति । अहश्चाद्य व्याधेन हतस्तव मु-
 न्यमो नारायणायेति श्रुत्वा निष्पापोऽस्मि । इत्युक्त्वा स ।

ययौ । ब्राह्मणस्य तुष्टो व्याधमुवाच, अथ त्वयाऽहं रक्षितस्तुष्टो-
ऽस्मि, वरं वृणु । व्याध उवाच यन्मया सहाय्य सन्भाषणं कृतमेष-
एव वरः, मां शाधि किङ्करोमीति । ऋषिरुवाच देविकास्त्रानेन
महर्षनेन विष्णुनामश्रवणेन च तव पापानि विनष्टानि, विष्णु-
होऽसि, साम्प्रतं तपः कुरु । व्याध उवाच, कथं विष्णुः प्राप्यते ।
ऋषिराह भक्त्यैव । हे पुत्र त्वं गणान्नमनृतवादञ्च परित्यज्या-
न्वैव तपश्चरन्निवस । एवमक्त्वा स ऋषिस्तं संस्थाप्यान्यत्र गतः ।

अष्टात्रिंशाध्याये वराहेण व्याधस्य तपःसम्पदभिहिता ।
तथा निराहारं तपः कुर्वतस्तस्याश्रमे कदाचिदुर्व्वासाः
समागतः । व्याधश्च परया भक्त्या तस्यातिथ्यं सम्पादयामास ।
स मुनिः प्रसन्नस्तस्मै साक्षाः सरहस्या वेदा ब्रह्मविद्या पुरा-
णानि च ते प्रत्यक्षाणि भविष्यन्तीति वरं दत्त्वा तस्य सत्यतपा-
इति नामाऽकरोत् ।

जनचत्वारिंशाध्याये सत्यतपसा पृष्टो दुर्व्वासाः प्रथमं
शरीरभेदान् कथयित्वा पश्चात्परब्रह्मस्वरूपं कथितवान् । तस्य
प्राप्तुमपायस्तु दानयज्ञादीनीति चोक्तवान् । तदाः सत्यतपसा
पृष्टं, दानयज्ञाद्यजमेण निर्धनेन कथं सुप्राप्यत इति ।
दुर्व्वासा उवाच पृथ्वी खलु पुरा रसातले निमग्ना व्रतोपवासैर्निय-
मैश्च तं देवमाराधयामास । महता कालेन च प्रसन्नो देवस्ता-
मुज्जहार । ततः सत्यतपाः पप्रच्छ, धर्मस्था कोऽसावुपवासः
सर्वाणि व्रतानि च कान्यनुष्ठितानि । तदा दुर्व्वासा धरण्या
यद्यद्व्रतं कृतं तत्सर्व्वं कथयामास ।

इत आरभ्य—पञ्चाशाध्यायान्तं यावत् धरणीक्रान्ति
सविस्तरमुक्तानि ।

• एकपञ्चाशाध्याये वराहेणीकं, सत्यतपाः सर्वमेतत्समाकर्ण्य
हिमवत्पार्श्वे पुष्पभद्रानदीतीरे भद्रवटस्याधःप्रदेशे आयुमं
निर्माय तपश्चरितुम्भारभे । ततो धरण्या अगस्त्यभद्राश्वयोर्वृत्तं
पृष्टो वराह उवाच । भद्राश्वो राजा भगवन्तमगस्त्यं स्वगृह-
गतं प्रेक्ष्य पप्रच्छ, भगवन् केन कर्मणा भवसंसृतिश्छिद्यते ।
किं कृत्वा च मूर्त्ता न शोचन्तीति । अगस्त्येन तु कथितम्—
यदा नाहो न रात्रिर्न दृशो दिशश्च न द्यौर्न देवा न दिनं न
सूर्यस्तस्मिन् काले पशुपालो नाम राजाऽनेकान् पशून् पालया-
मास । स राजा कैदाचित्पूर्वं समुद्रं दिदृक्षुर्महोदधेस्ती-
तूर्णं गत्वा वनमेकं ददर्श, तत्र खलु सर्पा निवसन्ति । तत्राष्टौ
हुमाः, कामवहानदी च, पञ्च प्रधानाः पुरुषाः, स्त्री चैका तेजस-
दीप्यमाना दृष्टा । कश्चित्तिवर्णः पुरुषश्च तां धारयन् स्थितः
नृपस्तद्वनं प्रविष्टमात्र एव तैः सर्पैः संवेष्टितो मोक्षोपा-
चिन्तयामास । एवं चिन्तयतो राज्ञस्तिवर्णः पुरुषोऽसौ सम-
गतः प्रोवाच क्व रास्यसीति । एवं ब्रुवाणस्य तस्य महन्न-
व्यजायत, सोऽपि राजानं संरुध्य बुध्यस्वेति चाब्रवीत् । एवम्
ततः स्त्री तु सा तं राजानं रुरोध । ततोऽन्यः पुरुषस्तं
संवेष्ट्य स्थितवान् । ततोऽपरे पञ्च पुरुषा आगत्य तं नृपस्य
संवेष्ट्य स्थिताः । ततस्ते सर्वे दस्यव एकीभूताः शस्त्रमादा-
न्याऽन्यं मेधितुं प्रवृत्ता भयाङ्गीनाः, स्त्रीनैस्तैर्नृपतर्वेश्म प

निभमभवत् । ततस्त्रिवर्णः पुरुषस्तं राजसत्तममब्रवीत् हे
 राजा अहं तव पुत्रोऽस्मि, ब्रूहि ते किं करयाणि, वयं
 वस्तु बन्धुमित्राणामः । एवमुक्त्वा राजा तत्परं पुनरब्रवीत् ।
 पुत्रो ममान्येषामपि कर्त्ता भवति, नाऽहं सुखेभ्यैर्लेप्त-
 मिच्छामि । एवमुक्त्वा राजा तमात्मजमकरोत् । तं विमुक्त्य
 स्वयं तेषां मध्ये विरराम ।

द्वापञ्चाशाध्याये पुनरगस्त्यः प्रोवाच, स त्रिवर्णः पुत्रः अहं-
 नामानं पुत्रमसृजत्, तस्याप्यवबोधस्वरूपिणी कन्याचाभवत् ।
 सा तु मनोज्ञं विज्ञानदं पुत्रं ससर्ज । तस्यापि पञ्च साधुरूपा-
 स्तनया अभवन् । तेषाञ्चाक्षाभिधेयाः पुत्रा जाताः । ते प्रथमं
 दस्यव आसन्, पश्चाद्राज्ञा वशीकृता बभूवुः । ते अमूर्त्ता इव
 नवद्वारमेकस्तम्भं चतुष्पथं नदीसहस्रसङ्कीर्णं पुरं निर्मितवन्तः ।
 ततस्ते एकीभूतास्तत्पुरं प्रविविशुः । क्षणात्पुरुषो मूर्त्तिमान्
 पशुपालोऽभवत् । अथ तत्पुरस्थितः पशुपालो नृपो वाचकान्
 शब्दान् संसूच्य वेदान् सस्मार । स राजा सर्वाणि व्रतानि
 नियमान् कृतंश्च चकार । अथ स नृपः खिर्कः कर्मकाण्डेषु
 मतिं चकार । स यागनिद्रायां स्थित्वा चतुर्वर्त्तुं चतुर्वर्त्तुं
 पुत्रमेकं ससर्ज । ततो नृपः समुद्रे वने, विद्यादिषु च समो-
 ऽभवत् ।

त्रिपञ्चाशाध्यायारम्भे भद्राश्व उवाच, हे ब्रह्मन् मत्प्रश्ना-
 कर्ण्यं त्वयैवं कथिता, तत्केन हेतुना तस्याविर्भूतिरभवत् ।
 अगस्त्य उवाच, सर्वस्मिन्विषये स्थिता विचित्रैवेयं कथा सर्वत्र

समरूपैव शोभते । पशुपालाद्यद्यत्तुष्याच्चतुर्मुखश्च पुरुषः समु-
त्पन्नः, स गुरुः कथायाः प्रवर्त्तकश्च । तस्य पुत्रः स्वरो नाम,
असी मल्यमूर्त्तिः स्मृतः । तस्य प्रवृत्त्याख्या मूर्त्तिर्निवृत्त्याख्यश्च
महत् गिरः । एतस्मादेव कथायाः सम्भूतिरभवत् । एष-
जगतः प्रथम इतिहासः ।

चतुःपञ्चाशाध्याये भद्राख्येन पृष्ठं हे हिज विज्ञानोत्पत्ति-
कामस्य क आराध्यः, कथञ्च स आराध्यते इति । अथागस्त्येनो-
क्तम्, सर्वैरपि देवैर्विष्णुरेव सदाराध्यः । येनासी वरप्रदो
भवति तस्योपायं प्रवक्ष्यामि, शृणु । नारायणः परो देवस्तं
प्रणम्य न सीदति । श्रूयते च नारदेन पुरा विष्णोर्मुष्टिप्रदं
• वक्ष्यमाणं द्वादशीव्रतं कथितमित्युक्त्वा स ऋषिर्विस्तरेण तद्वतं
कथयामास ।

पञ्चपञ्चाशाध्यायेऽपि अगस्त्येनान्यदिष्णुप्रीतिकरं व्रतं कथित-
वान् । कथितवांश्च किञ्चित्स्तोत्रम् । षट्पञ्चाशाध्याये धन्य-
• व्रतं, सप्तपञ्चाशाध्याये कान्तिव्रतं, अष्टपञ्चाशाध्याये सौभाग्य-
करणं व्रतं, नवषष्टितमाध्याये विघ्नहराख्यं व्रतं, षष्टितमा-
ध्याये शान्तिव्रतं, एकषष्टितमाध्याये कामव्रतं, द्विषष्टितमा-
ध्याये आरोग्यव्रतं तत्र च सार्वभौमनृपतिव्रतं, त्रयःषष्टितमा-
ध्याये पुत्रप्राप्तिव्रतं, चतुःषष्टितमाध्याये शौर्यव्रतं, पञ्चषष्टितमा-
ध्याये सार्वभौमव्रतं सप्रयोगानुक्रमं कथितम् । षट्षष्टितमा-
ध्यायारम्भे भद्राख्येन पृष्ठं, भगवन् किमप्याश्चर्यं दृष्टं नवेति ।
अगस्त्येनोक्तं, एष भगवाञ्जनार्दन एव आश्चर्यरूपः, तच्चैव

विविधान्यायार्थाणि दृष्टानि । हे पार्थिव कदाचिन्मुनिर्नारदः
 श्वेतद्वीपं गतस्तत्र तिग्मतेजसो बहन् शङ्खचक्रधरान् पुरुषान-
 ण्ययत् । तान् दृष्ट्वा तस्य कोऽत्र विष्णुरिति चिन्ता बभूव ।
 एवं चिन्तयतस्तस्य कथं शङ्खचक्रगदाधरमाराधयामीति पुन-
 र्चिन्ता बभूव । एवं चिन्तयतस्तस्य दिव्यं वर्षसहस्रं गतम् ।
 ततोविष्णुः परितोषं जगाम । प्रसन्नः प्रत्यक्षतां गतश्च प्रोवाच,
 भो ब्रह्मसुत ब्रूहि किन्ते ददामीति । नारद उवाच, भो भग-
 वन् यदि तुष्टोऽसि त्वन्प्राप्नुयायं ब्रूहि । तदाकर्ण्य नारायणेन
 स उपायः कथितः ।

सप्तपष्टितमाध्यायारम्भे भद्राश्वेन पृष्टं, जगति सितकृष्णे ये
 हे स्त्रियो बभूवतुः, तत्र का सिता, का कृष्णा च, कथासौ
 पावकः पुरुषः सप्तधाऽभवत्, कोऽसौ षट्गिराः द्विदेहश्च पुरुषो
 द्वादशधाऽभवत्, किञ्च दाम्पत्यं कच्चाच्चैतज्जगज्जातम् । अगस्त्य-
 उवाच, सितासिता द्विवर्णा नारी रात्रिरुदाहता, यः पुमान्
 सप्तधा जात एको भूत्वा नरेश्वरः स समुद्रः, यश्च द्वादशधा द्वि-
 देहः षट्गिराश्च सोऽसौ संवत्सरः, दाम्पत्यं तर्ह्यहोरात्रं, ततो
 जगत्समुत्तम्यो । स हि विष्णुः परमो देवः । वेदक्रियाहीनो
 मनुष्यो न हि तं परमं देवं पश्यति ।

अथाष्टपष्टितमाध्यायारम्भे भद्राश्वेन पृष्टं, योऽसौ सर्वगतो
 देवः परमात्मा चतुर्युगे स परमेश्वरः केन केनोपायेन ज्ञायते,
 युगे युगे वर्णानां कीदृगाचारश्च भविता, अन्यस्त्रीसङ्गरे
 वेप्राणाञ्च कीदृशी शुद्धिर्भवति । ततोऽगस्त्य उवाच, सत्य-

युगे मही देवैर्वेदकर्मणा युज्यते, त्रेतायुगे यज्ञकर्मणां विस्तर-
कृतः, द्वापरे यावद्वनस्पती युधिष्ठिरः स्वास्यति तावत्सत्त्वरजस्तो-
र्बाहुल्यं भविष्यति, ततस्तमःप्रधानः कलिः प्रादुर्भविष्यति ।
तस्मिन् कलौ ब्राह्मणाः, क्षत्रियाः, वैश्याः, शूद्राश्च स्वमागे-
च्युता हीनजातयो भविष्यन्ति । सर्वे ते सत्यग्रीवहीना भवेयु-
स्ततो लोकांस्यं वर्णधर्मश्च विनश्यति । ततो भद्राश्वेन
अगम्यागमनस्य प्रायश्चित्तं पृष्टमगस्त्येन च गम्यागम्यविवेक-
पुरःसरं तत्कथितम् ।

जनसप्ततितमाध्यायारम्भे भद्राश्वेन अगस्त्यस्य स्वशरीरवृत्तं
पृष्टम् । अगस्त्येन कथितं यथा मम शरीरमिदं बहुकल्पस्यायि ।
कदाचिदहं सर्वां महीमटन् मेरोः पार्श्वे व्यवस्थितमिलाहतं
नाम वर्षं गतवान् । तत्र रम्यं सरोदृष्टं, तस्य च तीरे महा-
कुटी दृष्टा, तत्रोपवासशिथिलमस्थिचर्मावशेषं चीरवल्कल-
धारिणन्तापसं दृष्टवान् । मया स आतिथ्यं याचितः प्राह—
ब्रह्मन् स्वीयतामातिथ्यं ते करवाणि । एतद्वच आकर्ण्यहं
तां कुटीं प्रविष्टः तच्च तापसं स्वतेजसा ज्वलन्तमिव दृष्टवान् ।
अथाऽसौ मां भूतलोपविष्टं दृष्ट्वा हुङ्कारमकरोत्, तद्बुद्धारात्
पञ्च कन्यकाः पोतालं भित्त्वोत्तस्थुः, तासामेकस्या मस्तके
काञ्चनपीठमेकमासीत् । सा मङ्गलपादोदकं प्रादात् । अहञ्च
तदुदकं गृहीत्वा पादौ चालितुमुपक्रान्तवान् । ततोऽन्ये द्वे
मत्पार्श्वे स्थिते व्यजनञ्चक्रतुः । ततः स महातपाः पुनरेव
हुङ्कारमकरोत् । तच्छब्दानन्तरं काचिव्योजनविस्तृतां हैमद्रोणीं

गृहीद्वागत्य तस्मिन् सरसि प्रावं चकार । तस्याश्च द्रोण्यां
 शतपोहेमकुम्भकराः कन्या आययुः, ता दृष्ट्वा स मुनिर्मां प्राह
 ब्रह्मन् तव स्नानार्थमिदं कल्पितं, ततस्त्वमिमां द्रोणीं प्रविश्य
 स्नातुमर्हसीति । ततोऽहं तस्य वचनात्तस्यां द्रोण्यां याव-
 दिशामि तावत्सा द्रोणी सरसि ममज्ज । जले मग्नोऽहं
 मेरुगिरेर्मूर्ध्नि स्थितमात्मानं दृष्टवान्, दृष्ट्वांश्च तत्रैव सप्त
 समुद्रान्, सप्त कुलपर्वतान्, सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीञ्च । अद्यापि
 तं लोकं स्मरामि । हे राजन् पूर्वं मम शरीरे यहत्तं तत्कथितं
 किमन्यच्छातुमिच्छसीति ।

सप्ततितमाध्यायारम्भे भद्राश्वः पप्रच्छ, भगवन् तं लोकं
 दृष्ट्वा तत्प्राप्त्यर्थं भवता किं व्रतं, कीदृक्तपः, कीदृशो वा धर्मोऽनु-
 ष्ठित इति । अगस्त्येनाक्तम् हरराराधनामन्तरा न शुभलोक-
 प्राप्तिर्भवतीति मनसा सञ्चिन्त्य मया भूरिदक्षिणैः क्रतुभिर्वर्ष-
 शतं स सनातनो विष्णुराराधितः । बहुना कालेन जनार्दनं
 यजतो मे सकाशं कदाचित्सवासवा देवाः सममेव समा-
 गताः । यावच्च ते देवाः स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने व्यवस्थिता-
 स्तावद्देवो वृषभध्वजश्च तत्र समागतः । तां सर्वानागतान्
 दृष्ट्वा ब्रह्मपुत्रः सनत्कुमारो महायागी चसरेणुप्रमाणे सूर्यसन्नि-
 विमाने समवस्थितश्च सजाजगाम । स हि भूतभवद्भविष्य-
 विष्णुहर्षिर्देवं भगवन्तं रुद्रं शिरसा प्रणनाम । ततस्तान्
 सर्वानहमुक्तवान् भवतां को याज्यो वरिष्ठयेति । ततो भग-
 वान् रुद्रो मासुवाच नारायण एव सर्वेषां वरिष्ठो याज्य-

चेति । एवमुक्त्वासौ विस्तरेण तस्य माहात्म्यं कथयामास ।

एकसप्ततितमाध्याये अगस्त्येन उक्तं ततो यावदहं तं देवं
रुद्रं प्राणमम् तावत्तस्यैव हृदये स्थितं कमलासनं नारायणम्
देवमद्राक्षम्. दृष्टुयापरे तत्र समेताः सर्वे । ततो विस्मितास्ते
सर्वे जयशब्दं चक्रुः । ततो रुद्र उवाच, पश्यत यूयं मामुद्दिश्य
हुतं हव्यं वयं त्रय एव गृह्णीमः, नाम्नाकं पृथग्भावी वर्त्तते ।
रुद्रेणैवमुक्ते तत्र समागता मुनयस्तं मां ह्यश्वत्थप्रयोजनं पप्रच्छुः ।
ततो महादेवेन तत्प्रयोजनं विवृतं, तदवसरे च गोदावर्या
उत्पत्तिस्तत्र गोदानफलञ्च विवृतम् ।

द्विसप्ततितमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तम्, अथ महर्षि-
रगस्त्यः सर्वज्ञं सर्वकर्तारं पुरातनं देवं परमेश्वरं रुद्रं प्रणम्य
पप्रच्छ, भवान् ब्रह्मा च विष्णुश्चेति त्रयं त्रयीति स्मर्यते, परं
कस्मिन् काले भवतः प्राधान्यं, कस्मिन् विष्णोः, कस्मिन् वा
ब्रह्मण एतन्मां ब्रूहीति । ततो रुद्रेणोक्तं विष्णुरेव परं ब्रह्म, स
एव वेदत्रयं प्रतिपद्यते, मुग्धास्तु तत्स्वरूपं न जानन्ति । विश्व-
प्रवेशने इत्युपाज्ञातोः स्रुपत्ययेन विष्णुरिति पदं सिद्धमर्थस्तु
सनातनः परमात्मा, स दशधा चैकधा च कीर्त्यते, स योगैश्वर्य-
समन्वित आदित्यरूपी च । स युगे युगे मनुष्यभावमाश्रित्य
देवकार्याणि कुरुते, मां स्तौति च । अहं च तौ विष्णुब्रह्माणौ
स्तौमि । सृष्टिकालेऽहं चतुर्वक्त्रं स्तौमि, ब्रह्मा च मां कृते
युगे स्तौति । लिङ्गमूर्तिश्च मां देवा यजन्ते । मुमुक्षवस्तु यं
सहस्रशीर्षकं देवं यजन्ते स स्वयं विश्वात्मा नारायणः । हे

द्विजोऽपि ये तु नित्यं ब्रह्मयज्ञेन यजन्ते, ते ब्रह्माणं प्रीणयन्ति,
वेदो हि ब्रह्म प्रकीर्त्यते । नारायणं शिवं विष्णुं शङ्करं पुरुषो-
त्तमं त्रैलोक्ये तैर्नामभिः परं ब्रह्मैव प्रकीर्त्यते । अहं विष्णुस्तथा
वेदा ब्रह्म कर्माणि च एतत्सर्वमेकमेव, सुधीर्नेतानि पृथग्भाव-
येत् । यत्स्वन्यथा भावयति स नरकं प्रयातीति ।

त्रयःसप्ततितमाध्याये रुद्रेणादित्यवृत्तकथनपुरःसरं विष्णु-
माहात्म्यं कथितम् ।

चतुःसप्ततितमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तम्, पुनस्ते मुनयस्तं
पुराणपुरुषं शूलपाणिनं देवं रुद्रं पप्रच्छः, हे देवदेव अस्मभ्यं,
कृपया भूमेः प्रमाणं पर्वतानाञ्च संस्थानं ब्रूहीति । ततो
रुद्रेणोक्तमाकर्ण्यताम्, अहमिदानीं समासात् क्षमातलस्य
प्रमाणादिकं वर्णयामि । ततो रुद्रेण सृष्टेरारभ्य पृथिव्या-
उत्पत्तिं, विभागान्, संस्थानानि च कथितानि, कथितानि च
तत्तद्विभागविशेषाधिपतीनां नामधेयानि ।

पञ्चसप्ततितमाध्याये भगवता रुद्रेण जम्बूद्वीपस्य सविस्तरं
विवरणं कथितम् ।

षट्सप्ततितमाध्याये दिक्पालानां नगराणि वर्णितानि ।

सप्तसप्ततितमाध्याये मेरुसन्निहितानां कतिपयपर्वतानां
विवरणं कथितम् ।

अष्टसप्ततिमाध्याये यथाक्रमं चैत्ररथादिशैलचतुष्टयस्य
वर्णनमस्ति ।

ऊनाशीतितमाध्यायेऽपि सीतान्तप्रभृतीनां केषाञ्चित्पर्व-

विषयविवरणम् ।

तानां कीर्तनमस्ति । एवमूननवतितमाध्यायं यावः

कोशस्य सविस्तरं वर्णनमस्ति ।

नवतितमाध्याये तु पुनर्धरण्या वराहमूर्तिर्देवः पृ- !
स्तयाणां ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणां कतमो देवः परः, कतमथापर-
इति । ततो वराह उवाच, नारायणो देवः सर्वेभ्यः पर-
स्तस्माच्चतुर्मुखोऽभवत्, तस्माच्च रुद्रो जात इति । तस्य
रुद्रस्य बह्वन्यायव्याणि चरितानि सन्ति । हे चार्वाङ्गि ! मया
कथमानानि तानि सर्वाणि शृणु । एकदा स रम्ये कैलास-
शिखरे गणैः परिभ्रूतो देव्या सह क्रीडन् यावदास्ते, तावत्
ब्रह्मा तत्र समाजगाम । ततो महादेवेनागमनप्रयोजनं पृष्टो
ब्रह्मोवाच अस्यभ्युक्तो नाम महादैत्यस्तेनाहिता दिवौकसो मां
शरणं प्राप्ताः । ततोऽहं किञ्चित्प्रतिकर्तुमक्षमस्तेः सार्धमत्रा-
गतः । ततस्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा एकत्र संस्थिताः सूक्ष्म-
दृष्ट्या वीचाञ्चक्रुः । ततस्तेषां त्रिधा दृष्टिरेका समजायत ।
तस्यां दृष्ट्या काचिद्दिव्यरूपिणी कुमारी समजायत । अथ तां
कुमारीं दृष्ट्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः प्रोचुः, हे शुभे ! काऽसि
किं वा ते कार्यं ब्रूहि । सा उवाच, किं मां न वेत्स्य, अहं हि
भवतां शक्तिः परमेश्वरीति । तदोक्तं ब्रह्मादयः प्रोचुस्त्रिभि-
र्वर्णैर्मूर्तित्रयं कुर्विति । ततः सा सिता, रक्ता, कृष्णा चेति
त्रिधाऽभवत् । या तस्याः सिता मूर्तिः सा ब्रह्मा, तया सृष्टिं
विदधाति । या रक्ता सा वैष्णवी, तया जगत्पालयति । या च
कृष्णा सा रौद्री, तया जगत्संहरति । ततः सिता

कुमारी ब्रह्माणमामन्त्रा तपस्तप्तुं श्वेतपर्वतं ययौ । रक्ता च
 केशवं समनुज्ञाप्य दुश्चरं तपस्तप्तुं मन्दराद्रिं जगाम । कृष्णा
 पुनः रुद्रमाभाष्य नीलपर्वतं तपस्यार्थं गतवती । ततः सृष्टि-
 काले सृष्टिरूपिणी सा ब्रह्मणा स्मृता श्वेतपर्वतादागत्य सृष्टिं
 वर्धयामास ।

एकनवतितमाध्याये तस्या एव प्रभावो वर्णितः ।

द्विनवतितमाध्याये वैष्णव्या तपःप्रभावेण रम्यं पुरं
 निर्मितं, तत्र साऽऽप्सरसां गणैः परिवृता विहरति स्म । अथै-
 कदा नारदस्तां दृष्ट्वा तस्या रूपं महिषासुराय कथितवानिति
 कथा विद्यते ।

त्रयोनवतितमाध्याये महिषासुरो नारदमुखात्तस्या देव्या-
 रूपं समाकर्ण्य रक्षां मन्त्रिभिस्तां वशीकर्तुमुपायश्चिन्तयित्वा
 प्रथमं कञ्चिद्दत्तं प्रेषयामास । देवानां विजयायादयमञ्चकार
 चेति कथा विद्यते ।

चतुर्नवतितमाध्याये ससैन्यो महिषासुरो देवान्निगायेति
 वर्णितमस्ति ।

पञ्चनवतितमाध्याये देव्या ससैन्यो महिषासुरो निहत-
 इति वर्णितम् । इयं हि महिषासुरकथा देवीमाहात्म्योक्त-
 महिषासुरकथायाः सम्यग्भिन्नैव ।

षष्ठनवतितमाध्याये नीलगिरौ तपः कुर्वन्त्या संहार-
 कारिण्याः कृष्णाया माहात्म्या वर्णितं, यथा कदाचिद्गुहर्णाम
 कथिञ्जमुद्रमध्यवासी दैत्यः देवान्निर्मित्य पीडयामास । तं

कुमिता देवा नीलगिरौ तपश्चरन्तीं तां देवीं शरणं ययुः ।
अथ सा देवैरावेदितं भयकारणमाकर्ण्यैर्वैजहास, हसन्त्या-
स्तस्या वक्त्रात्, ब्रह्मणा देव्यो विनिर्ययुः । ततस्ताः सर्वाः
कोटिगा देव्या देवीं संवेष्ट्य दानवैः सार्द्धं युयुधिरे । क्षणेन च
तत्सर्वं दानवबलं ताभिर्निहतम् । ततस्ता देव्यः क्षुधाभि-
भूताः किञ्चिद्भक्ष्यं प्रार्थयामासुः । रुद्रेण तु ताभ्यो भक्ष्यं प्रद-
त्तम् । ततो रुद्रेण देव्याः स्तवः कृतः, स्तौत्रमाहात्म्यञ्च
कथितम् ।

सप्तमवतितमाध्याये वराहं रुद्रोत्पत्तिः कथिता । यथा
ब्रह्मणा रुद्रः सृष्टः स्वस्त्ये कृतः कपालिन्नित्यामन्वितोऽसौ
क्रुद्धो ब्रह्मणः शिरश्चकर्त्त । तच्च निकृत्तं शिरस्तस्य हस्तलम्बं
बभूव । ततः स कथं तच्छिरः करात्पतदिति ब्रह्माणमब्र-
वीत् । ब्रह्मणोक्तमिदं कापालिकव्रतं चर इति । अथ
द्वादशाब्दान्यावत्तत्कपालं गृहीत्वा परितः पृथिवीं भ्रमत-
स्तस्य वाराणस्यां सीमाकारिगणैस्तद्वस्तात् बलात्कारेण भुवि
कपालं पातितं, ततस्तत्कपालमोचनं नाम त्रैलोक्यविशुद्धमघा-
पहञ्च तीर्थं जयतम्, तच्च ब्रह्महाऽपि नरो विशुद्धिमाप्नोति ।
ततो रुद्रहस्तात्कपालमोचनमाकर्ण्य ब्रह्मं तत्रागत्य मधुरवचनैः
रुद्रं परिसान्त्वयामास ।

अष्टमवतितमाध्यायारम्भे धरणी भगवन्तमोदिदेवं वराहं
पप्रच्छ, योऽसौ सत्यतपा नाम लुब्धो भूत्वा द्विजो बभूव, तस्यो-
परि मङ्गलं भविष्यतीति त्वया कथितं, सम्प्रति कीदृशं तेष्वा-

वराहपुराणस्य

माचक्षेति । वराह उवाच, स हि सत्यतपाः पूर्वं भृगुवंशो-
 ऽङ्गो हिज आसीत्, दस्युसंसर्गात्, दस्युवत्समजायत । ततश्च
 महता कालेन ऋषिसङ्गादुर्व्वाससा विगपतो बाधितश्च हिजत्वं
 प्राप । ततोऽसौ हिमाद्रेरुत्तरे पादे पुष्पभद्राया नद्यास्तीरे
 स्थितायां दिव्या-नाम विवशिलायां स्थित्वा तपयकार । स
 कदाचित्कुठारेण समिधयकर्तृ, विच्छेद चास्य वामतर्जनीं,
 छिन्नायां तस्यां केवलं भस्मचूर्णमदृश्यत न मांसं, न रुधिरं, न
 वा मज्जा दृश्यते स्म । अथ तेन संयोजिता सा अङ्गुली पूर्व-
 वदभवत् । तत्पार्श्वे भद्रवटो नाम कश्चिन्महाश्वग्रोधपाकप-
 आसीत्तत्र तस्यां रात्रौ किन्नरमिथुनमेकं न्युवास, तत्तु तद-
 हुतमालोक्य प्रभाते इन्द्रलोकं जगाम । अथेन्द्रेण सर्वे
 सुरा यक्षगन्धर्व्वकिन्नराश्च पृष्टाः किञ्चिदाश्चर्य्यं दृष्टं चेद्भवद्भिः
 कथ्यतामिति, ततो रुद्रसरस्तीरे यहत्तं किन्नरमिथुनेन तत्कथि-
 तम् । तच्छ्रुत्वा शक्रः सहसा विस्मितो विष्णुमब्रवीत् विष्णो
 आगच्छ किन्नरमिथुनेन यदपूर्व्वमाश्चर्य्यं कथितं तद्दृष्टुं हिम-
 वत्पार्श्वं गच्छाव इति । एवमुक्तो विष्णुर्वाराह-
 रूपमग्रहीत्, शक्रश्च भृगुरूपम् । ततस्तौ तमृषिं प्रतिजिग्मतुः । तत्र
 गत्वा विष्णुर्वाराहरूपेण ऋषिदृष्टिपथे कदाचिद्दृश्यः कदाचि-
 द्वाट्ट्यो भूत्वा यौवत्तिष्ठति स्म, तावत्तीक्ष्णसायकधृग्-धनु-
 ष्याणिरिन्द्र आगत्य सत्यतपममृषिमुवाच, भगवन् त्वया
 कथितं पृथुलो महान्वराहो दृष्टयेत्कथय येन भृत्यानां पोष-
 णार्थं तं निहन्मि । एवमुक्तो मुनिश्चिन्तयामास यदि तमस्मै

दर्शयामि तदा हन्यते, नो चेदस्य कुटुम्बः सीदति । लुप्तको-
ऽयं जायापुत्रसमन्वितः क्षुधात्तो वर्त्तते, वराहश्च ममाश्रमं
शरणमुपागतः एवं स्थितं किं कार्यमिति । ततः किं कर्त्तव्य-
मिति चिन्तयतस्तस्य क्षणाद्बुद्धिरुत्पद्यत । सोऽब्रवीत्—

“दृष्टं चक्षुर्निहितं जङ्गमेषु

जिह्वा वक्तुं मृगयो तद्विदृष्टम् ।

द्रष्टुं चक्षुर्नास्ति जिह्वेह वक्तुं

जिह्वायाः स्यात्तत्त्वतोऽस्तीह चक्षुः ॥”

एतद्वच आकर्ण्य तो तुष्टौ स्मृतिं दर्शयन्ती वाक्यचेद-
मूचतुर्वरं वृण्वति । ततोऽसौ हौ वरौ प्रार्थयामास । एकेन
विप्रानर्चयतां विप्राणां मासेन पापविमोचनं, द्वितीयेन निजस्य
मुक्तिरिति याचितवान् । तो च देवी तथेत्युक्त्वाऽन्तर्हिती ।
वरं लब्ध्वा सत्यतपाः कृतकृत्यो ब्रह्मभूतश्च यावदास्ते ताव-
त्तस्य गुरुरारुणिः समदृश्यत । ततस्तेनाऽसौ पूजितः स्वशिष्यं
सिद्धं ज्ञात्वा पुरतः स्थितं प्राञ्जलिं विनयापन्नं तमुवाच । हे
पुत्र तपसा सिद्धोऽसि, ब्रह्मभूतोऽसि, तदिदानीमुत्तिष्ठ मया
सार्धं मुक्तिपदं गम्यताम् । ततस्तौ नारायणं देवं ध्यात्वा लयं
गतो ।

नवनवतितमाध्यायारम्भे धरण्युवाच, या सा मायाऽव्यक्त-
जन्मनो ब्रह्मणः शरीरान्निर्गताऽष्टभुजा गायत्री भूत्वा चैवासुरेण
सहाऽयुध्यत, सैव देवी देवकार्यचिकीर्षया ब्रह्मभूता महि-
माख्यासूरस्य वधं कुर्वती कथं वैष्णवीत्यास्थां प्राप्नु तन्मे

कथयेति । वराह उवाच, इयं जगद्धिता देवी शङ्करप्रिया भद्रा
 सर्ववेद । स्वायम्भुवे मन्वन्तरे वैष्णव्या मन्दरे गिरी महिषास्यो
 दैत्यो हतः पञ्चासैवासुरस्य निहतः । नन्द्या विन्ध्याचलं
 महाबलपराक्रमो महिषो निहतः । अथवा सा ज्ञानशक्तिः
 महिषस्तु मूर्त्तिमदज्ञानं, अज्ञानं ज्ञाननाशकमित्यत्र सन्देह एव
 नास्ति । मूर्त्तिपत्रे चेतिहासममूर्त्तिं चैक्यमेव वेदवाक्यरिदानीं
 पञ्चपातकनाशनं देवदेवस्य विष्णोः पुत्रवसुप्रदं पूजाप्रकारं
 शृणु—यः खल्विह जन्मनि दारिद्र्याधिकादिपीडितोऽपुत्रश्च
 भवति, स चेन्मण्डलगतं देव्या सह देवं नारायणं पश्यति, तस्य
 सद्य आयुर्वित्तं सुतः सुखञ्च सञ्जायते । ततस्तस्य पूजाप्रकाराः
 पूजनकालाश्च कथिताः । ततो वसिष्ठस्य श्वेतस्य च राज्ञः
 संवादोऽवदानफलञ्च कथितम् । ततस्तिलधेनुदानविधिस्तत्-
 फलञ्च कथितम् ।

शततमाध्याये जलधेनुदानविधिस्तत्फलश्चोक्तम् ।

एकाधिकशततमाध्याये रसधेनुदानविधिस्तत्फलश्चाभि-
 हितम् ।

द्व्यधिकशततमाध्याये गुडधेनुदानविधिस्तत्फलश्चोक्तम् ।

त्र्यधिकशततमाध्याये कर्णधेनुदानविधिस्तत्फलश्चोक्तम् ।

चतुरधिकशततमाध्याये मधुधेनुदानविधिस्तत्फलञ्च कथि-
 तम् ।

पञ्चान्विततमाध्याये क्षीरधेनुदानविधिस्तत्फलश्चोक्तम् ।

इधिकशततमाध्याये दधिधेनोर्बिधानं, सप्ताधिकशत-

विषयविवरणम् ।

तमाध्याये नवमीतमयधेनो—रष्टाधिकशततमाध्याये शवण-
धेनो-नवाधिकशततमाध्याये कार्पासधेनो-दशाधिकशततमा-
ध्याये धान्यधेनो-रेकादशाधिकशततमाध्याये कपिलाधेनोर्दान-
विधानञ्चोक्तम् ।

द्वादशाधिकशततमाध्याये प्रसूयमानाया धेनोर्दानविधान-
मुक्तमन्ते च वराहपुराणस्य माहात्म्यमष्टादशपुराणानि च
नामतः कीर्तितानि ।

त्रयोदशाधिकशततमाध्याये सनत्कुमारेण पृष्ठा धरणी
भगवतो नारायणस्य माहात्म्यं कथयामास । कथयामास च
प्रलयसमये गुरुभाराद्दिताऽहं कश्चिदपि मद्धारणक्षममयान्ती
भगवन्तं नारायणं शरणं गता ।

चतुर्दशाधिकशततमाध्यायारम्भे नारायणः प्रसन्नो वसु-
न्धरां प्रत्युवाचाऽहं त्वां सशैलवनकाननां ससागरां सदीपाञ्च
धारयिष्यामीति कथा वर्तते । ततो नारायणो वाराहं रूपमा-
स्थाय वामया दंष्ट्रया मेदिनीमुज्जहार । ततः पृथिवी नारा-
यणं प्रति बह्वेव प्रश्नानकरोत् यथा, कीदृश आचारः, काले
काले कीदृशः कर्मणः कीदृश उपयोगश्चेत्यादि ।

पञ्चदशाधिकशततमादष्टादशाधिकशततमाध्यायान्तं या-
वद्वाराहरूपेण भगवता कर्मणां शुभाशुभानां स्वरूपाणि फलानि
प्रायश्चित्तानि च कथितानि ।

ऊनविंशत्यधिकशततमाध्याये प्रथमं धरणीं उपपश्य, केन
प्रकारेण संयुक्तस्तव प्रापणकविधिर्भवतीति तन्मां कथयेति ।

ततः शीतमानसो वराहः प्रत्युवाच कथयामास च येन प्रकारेण प्रापणं भवति ।

विंशत्यधिकशततमाध्याये वराहेण विष्णुपूजाविशेषविधानं कथितम् ।

एकविंशत्यधिकशततमाध्याये वराहेण पुनर्जन्मनिवर्त्तको विष्णुपूजाविशेषप्रकारः कथितः ।

द्वाविंशत्यधिकशततमाध्यायस्यादौ वराहेण येन सर्वपापविमुक्तिर्भवति तदुपायाः कथिताः । तेषु च कोकामुखमरणमन्यतम उपाय इति कथिते धरण्या वराहः पृष्टः, कथं वाराणसीप्रभृतीनि तीर्थानि विहाय कोकायाः प्रागस्त्यं निर्दिष्टमिति । तथैवं पृष्टः स वराहरूपी भगवान्तां वसुन्धरां प्रत्युवाच, वाराणसीप्रभृतीनि रुद्रक्षेत्राणि, कोका तु साक्षाद्भगवतः क्षेत्रमन्यच्च कदाचित् श्येनमुखात्कोकायां पतितो मत्स्यो राजपुत्रो बभूव । काचिद्राधविडा चिल्लिका तत्र निपतिता परमशोभना राजपुत्री सञ्जाता । तयोश्च परस्परं विवाहोऽभवत् । ताभ्यां परमसुखेन च बहुतिथः कालोऽतीतिवाहितः । ततः कदाचिद्राजपुत्री शिरःपीडाकुलं राजपुत्रमुवाच कथं ते पीडा नानाविधैरप्युपायैर्भोगाम्यति । राजपुत्रस्तु मानुषत्वमेव सर्वव्याधीनां तारणमित्युवाच । सा तु न किञ्चिद्बुधे । ततस्तया निर्बन्धः । पृष्टः कोकमुखं गत्वा सर्वं कथयिष्यामीत्युवाच । तदा राजपुत्रः स्वपूर्वजन्मवृत्तं कथयित्वा तस्यै स्वास्थीन्यवशिष्टानि दर्शयामास । साऽपि स्मृतपूर्वजन्मवृत्तां निज-

विषयविवरणम् ।

पूर्वजन्मवृत्तञ्च तस्मै कथयित्वा निजास्थीनि दर्शयामास ।
ततस्तौ शुभानि कर्माणि कृत्वा मानुषं भावं परित्यज्य श्वेत-
हीपमुपागतौ । कोकाया एवं खलु प्रभावः ।

त्रयाविंशत्यधिकशततमाध्याये. प्रथमं कोकामाहात्म्यव-
र्णेन विस्मितया पृथिव्या पृष्टो भगवान् वराहः, हे भगवन्
कोकामाहात्म्यं श्रुतं मया, सम्प्रति केन धर्म्येण कर्मणा तपसा
वा मानवास्त्वां पश्यन्तीति वेदितुमिच्छामि प्रसन्नो निखिलं
मां वक्तुमर्हसि । एवं पृष्टो देव्या पृथिव्या वराहस्तत्सर्वं वक्तु-
मुपचक्रमे । कथयामास च क्रमेण तत्सर्वम् । षडृतुकर्त्तव्यानि
च कर्माणि कथितानि । चतुरधिकशततमाध्यायेऽपि तदेव
वृत्तमस्ति ।

पञ्चविंशत्यधिकशततमाध्याये पृथिव्या मायास्वरूपं पृष्टो
भगवान् वराहः सविस्तरं तत्कथयामास । कथितानि च
तेन तत्सम्पृक्तानि वृत्तानि ।

षड्विंशत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहं कुब्जाम्बकना-
मकतीर्थस्य माहात्म्यं पप्रच्छ, वराहश्च कुब्जाम्बतीर्थस्य व्युत्पत्तिं
माहात्म्यं तद्गतमिति वृत्तञ्च कथयामास ।

सप्तविंशत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहो मोक्षकारणं
धर्मं दीक्षाञ्च पृष्टो ब्राह्मणानां धर्मान्दीक्षाविधिञ्च कथयामास

अष्टाविंशत्यधिकशततमाध्याये वराहेण यज्ञरूपं क्षत्रिय-
वैश्यशूद्राणां धर्मा दीक्षाविधिश्च कथिताः ।

नवविंशदधिकशततमाध्याये वराहेण तिलकदागजकमः

ताम्रगीहात्मं तदुत्पत्तिकथा, दीक्षितानां सन्ध्योपासना-
प्रकारादयश्च कथिताः ।

त्रिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या अपराधास्तत्रित्युपाय-
प्रायश्चित्तानि कीदृशानीति पृष्टो वराहस्त्रिंशदधिकशततमा-
दारभ्य षट्त्रिंशदधिकशततमाध्यायं यावदेकैकमपराधं तत्रि-
वारणप्रायश्चित्तानि च कथयामास ।

सप्तत्रिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या किं व्रतं शुभं कतरहा
भक्तसुखावहं चेन्नमिति पृष्टो वराह उवाच । कोकामुखं,
कुञ्जाम्बकं तथा सौकरवञ्चेत्येतानि भागवतप्रियाणि पराणि
स्थानानि । एतेषु च सौकरं स्थानं श्रेष्ठं सर्वसंसारमोक्षणञ्च
यत्र संस्था त्वं रसातलादुद्भूतासि, यत्र भागीरथी शतगा च
वर्तते । ततः पृथिवी पुनः पप्रच्छ, सौकरवे स्मृता मनुष्याः
केषु केषु लोकेषु यान्ति, तत्र स्नातस्य पिवतश्च किं पुण्यं भवति,
कानि वा तत्र तीर्थानि एतत्सर्वं वक्तुमर्हसीति । ततो
वराहः क्रमेण सर्वं प्रत्युवाच, कथयामास च प्रसङ्गगता-
नीतिवृत्तानि ।

अष्टात्रिंशदधिकशततमाध्याये धरणी पप्रच्छ, सौकरवे क्षेत्रे
गायतो वादयतो नृत्यर्तदम्भार्जयतश्च किं पुण्यं, किञ्च गोदानस्य,
जलदानस्य, सम्पार्जनस्य, लेपनस्य, गन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यादि-
दानस्य च लिङ्गफलं, जपयज्ञादिना कर्मणा वा का गतिः
प्राप्यते कति । एवं पृथिव्या वचः श्रुत्वा वराहः क्रमेण
प्रोवाच ।

विषयविवरणम् ।

अन्यत्रत्वारिंशदधिकशततमाध्याये, च पूर्वप्रश्नविषयस्यैव कथा वर्तते ।

चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरणी पप्रच्छ, हे देव त्वं कस्मिन् स्थाने नित्यं तिष्ठसि, कस्मिन् स्थाने वा कृतं कर्म उत्तमायै गतये भवतीति । वराहम् कोकामुखमेव निर्दिदेश । ततो धरण्या पृष्ठं, कथं कोकामुखं श्रेष्ठमिति । वराहस्तदपि कथयामास । एवं क्रमेण धरण्या पृष्ठो वराहः कोकामुख-गतानि सर्वाणि गुह्यानि कथयामास ।

एकचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये वदरिकामाहात्म्यं वरा-हेण कथितम् ।

हाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये रजस्वलाकर्तव्यानि कथि-तानि ।

त्रयश्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये वराहेण मन्दारमाहात्म्यं कथितम् ।

चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरणी पुनर्वराहं पप्रच्छ, हे देव यदि मन्दारादपि किमपि श्रेष्ठं स्थानमस्ति तद्वक्तुमर्ह-सीति । वराह उवाच, अस्ति शालग्रामो नाम स्थानं, ततः शालग्रामस्य स्वरूपं माहात्म्यञ्च वर्णयामास, कथितवाञ्छ तस्मिन् स्थाने शिवः स्वयं नन्दिरूपेण शालङ्कायनस्य मुनेः पुत्रत्वं प्रापेति ।

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठं, शालङ्काय-नोमुनिस्तत्र मुक्तिप्रदे शालग्रामत्वेने तपः कुर्वन् किं चकरोति ।

वराहोक्तिं, स हि तत्र दीर्घं कालं तपः कुर्वन्मम सन्दर्शनं
लेभे इति, कथितञ्च ततः शालग्रामान्तर्गतानामन्येषामपि
पुण्यक्षेत्राणां माहात्म्यम् ।

षट्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठे वराहः
सेतिहासं कुरुक्षेत्रस्य माहात्म्यं समचत्वारिंशदधिकशततमा-
ध्यायं यावद्वर्णयामास

अष्टाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये मृतस्वामीतिविख्या-
तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं वर्णितम् ।

ऊनपञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठे वराहो द्वाक-
वतीमाहात्म्यं वर्णयामास ।

पञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठे वराहः सान-
न्दूरेतिख्यातस्य पुण्यक्षेत्रस्य माहात्म्यं वर्णयामास ।

एकपञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरणी वराहं पप्रच्छ, यदि
सानन्दूरात् परं किमपि गुह्यक्षेत्रं वर्तते तद्वक्तुमर्हसीति ।
वराह उवाच, अस्ति क्लृप्तेमध्ये परं गुह्यं समन्तात्पञ्चयोजनं
दुर्गमं लोहार्गलं नाम क्षेत्रं तत्राऽहमुदीचीं दिशमाश्रित-
स्तिष्ठामि । ततस्तस्माहात्म्यं वर्णयामास ।

द्वापञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरणी लोहार्गलात्परं गुह्यं
दुर्लभञ्च तीर्थं श्रीमयेव । वराहश्च त्रयःपञ्चाशदधिकशत-
तमाध्यायं यावद्वर्णयामाहात्म्यं कथयामास ।

चतुःषष्टिदधिकशततमाध्याये मथुरासन्निहितयामुन-
तीर्थमाहात्म्यं वर्णितम् ।

पञ्चपञ्चाशदधिकशततमाध्याये अक्रूरनामतीर्थस्य माहात्म्यं वर्णितम्, कथितञ्च तत्संश्लिष्टेतिवृत्तम् ।

षट्पञ्चाशदधिकशततमाध्याये वत्सक्रीडनाख्यतीर्थस्य माहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तपञ्चाशदधिकशततमाध्याये मलयार्जुनकादितीर्थानां माहात्म्यं वर्णितम् ।

अष्टापञ्चाशदधिकशततमाध्याये माथुरमण्डलस्य माहात्म्यं वर्णितम् ।

ऊनषष्ठ्यधिकषष्ठ्यधिकशततमाध्यायोः मथुरापरिक्रमण-माहात्म्यं वर्णितम् ।

एकषष्ठ्यधिकशततमाध्याये मथुरान्तर्गतदेववनतीर्थस्य प्रभावो वर्णितः ।

द्विषष्ठ्यधिकशततमाध्याये चक्रतीर्थस्य माहात्म्यं वर्णितम् ।

त्रयःषष्ठ्यधिकशततमाध्याये वैकुण्ठादितीर्थानां माहात्म्यं, कपिलाख्यस्य कस्यचिद्विप्रर्षेरिति वृत्तञ्च कथितम् ।

चतुःषष्ठ्यधिकशततमाध्याये गोवर्द्धनक्षेत्रस्य माहात्म्यं वर्णितम् ।

पञ्चषष्ठ्यधिकशततमाध्याये मथुरान्तर्गतचतुःसामुद्रिक-रूपमाहात्म्यं, तत्संश्लिष्टमिति वृत्तञ्च वर्णितम् ।

षट्षष्ठ्यधिकशततमाध्याये अष्टाशत-
कथितः ।

सप्तषष्ठ्यधिकशततमाध्याये मथुरान्तर्गतविशाल-क्षेत्रप्रभावः
कथितः ।

षष्ठ्यधिकशततमाध्याये मथुराक्षेत्रस्य क्षेत्रपालादीनां
कथा वर्तते ।

जनसप्तत्यधिकशततमाध्याये मथुराक्षेत्रगताईचन्द्रक्षेत्रादीनां
माहात्म्यं वर्तते ।

सप्तत्यधिकशततमात्तिसप्तत्यधिकशततमाध्यायं यावत् गो-
कर्णतीर्थमाहात्म्यं वर्णितम् ।

चतुःसप्तत्यधिकशततमाध्याये वामनसङ्गमप्रभावो वर्णितः ।

पञ्चसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गाकालिञ्जरप्रभावो
वर्णितः ।

षट्सप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गाद्वयमाहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णपुत्रस्य शाम्बस्य वृत्तं वर्तते ।
यथा, शाम्बं सुरूपं दृष्ट्वा सर्वाः कृष्णपत्न्येतसि चोभं प्रापुः ।
ततो नारदवचनात्कृष्णः शाम्बं शशाप विरूपो भविष्यसीति ।
शाम्बश्च तत्क्षणात्कुष्ठयुक्तोऽभवत् । ततस्तच्छापविमोचनार्थं
नारदेनैव शाम्बायादित्याराधनमुपदिष्टम् । ततः शाम्बो
मथुरां गत्वा सूर्यस्याराधनं कृतवान् । तेन च स्य रोगमुक्ति-
रभवत् । शाम्बश्च तत्र सूर्यमूर्तिं स्थापयामासेति ।

अष्टसप्तत्यधिकशततमाध्याये लवणवधोद्यतशत्रुघ्नहृतद्वादशी-
व्रतमाहात्म्यं वर्णितम् ।

जनाशीत्यधिकशततमाध्याये पापप्रायश्चित्तमाहात्म्यं
वर्णितम् । अर्थात्कीदृशां पापिनां विष्णुपूजानधिकारः, कथं
वा तेषां पापविमोचनं, तत्राधिकारश्च भवतीति कथा वर्तते ।

काष्ठादिप्रतिमानिष्काणप्रतिष्ठापनविधानानि वक्तुमारभे । तच्च

एकाशीत्यधिकशततमाध्याये मधुककाष्ठप्रतिमार्चाविधानमुक्तम् ।

द्वाशीत्यधिकशततमाध्याये शैलप्रतिमार्चाविधानम् ।

त्राशीत्यधिकशततमाध्याये मृण्मयप्रतिमार्चाविधानम् ।

चतुरशीत्यधिकशततमाध्याये ताम्रप्रतिमास्थापनविधानम् ।

पञ्चाशीत्यधिकशततमाध्याये कांस्यप्रतिमास्थापनविधानम् ।

- षडशीत्यधिकशततमाध्याये रौप्यसौवर्णप्रतिमास्थापनञ्च
कथितम् ।

सप्ताशीत्यधिकशततमाध्याये पितृयज्ञस्य माहात्म्यं सेति-
वृत्तं कथितम् ।

- अष्टाशीत्यधिकशततमाध्याये प्रेतश्राद्धादिविधानकथा
कथिता ।

जननवत्यधिकशततमाध्याये केनोपायेन द्विजानां प्रेत-
श्राद्धभोजनजनितपापविमोचनं भवति धरण्या पृथो वराह-
स्तदुपायं राज्ञो मेधातिथेरिति वृत्तञ्च कथयिष्यामः ।

नवत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहं पश्य, हे देव कुत्र
पितरः श्राद्धं भक्षयन्ति कथञ्च पिण्डसङ्कल्पं कुर्यादिति । ततो
वराहः श्राद्धानुष्ठानप्रकारं तच्च कीदृशा ब्राह्मणा भोजनीयाः

षष्ठ्यधिकशततमाध्याये मथुराक्षेत्रस्य क्षत्रपालादीनां
वर्णिते ।

जनसप्तत्यधिकशततमाध्याये मथुराक्षेत्रगताईचन्द्रक्षेत्रादीनां
माहात्म्यं वर्णिते ।

सप्तत्यधिकशततमात्रिसप्तत्यधिकशततमाध्यायं यावत् गो-
कर्णतीर्थमाहात्म्यं वर्णितम् ।

चतुःसप्तत्यधिकशततमाध्याये वामनसङ्गमप्रभावो वर्णितः ।
पञ्चसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गाकालिञ्जरप्रभावो
वर्णितः ।

षट्सप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गावमाहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णपुत्रस्य शाम्बस्य वृत्तं वर्णितम् ।
यथा, शाम्बं सुरूपं दृष्ट्वा सर्वाः कृष्णपत्न्येतसि क्षोभं प्रापुः ।
ततो नारदवचनात्कृष्णः शाम्बं शशाप विरूपो भविष्यतीति ।
शाम्बश्च तत्क्षणान्कुष्ठयुक्तोऽभवत् । ततस्तच्छापविमोचनार्थं
नारदेनैव शाम्बायादित्याराधनमुपदिष्टम् । ततः शाम्बो
मथुरां गत्वा सूर्यस्याराधनं कृतवान् । तेन च तस्य रोगमुक्ति-
रभवत् । शाम्बश्च तत्र सूर्यमूर्तिं स्थापयामासेति ।

अष्टसप्तत्यधिकशततमाध्याये लवणवधोद्यतशत्रुघ्नकृतद्वादशी-
व्रतमाहात्म्यं वर्णितम् ।

ऊनाशीत्यधिकशततमाध्याये पापप्रायश्चित्तमाहात्म्यं
वर्णितम् । अर्थात्कीदृशां पापिनां विष्णुपूजानधिकारः, कथं
वा तेषां पापविमोचनं, तत्राधिकारश्च भवतीति कथा वर्णिते ।

अशीत्यधिकशततमाध्याये मथुरान्तर्गतध्रुवतीर्थे पितृश्राद्ध-
फलं तत्संसृष्टमिति वृत्तञ्च वर्णितम् ।

एकाशीत्यधिकशततमाध्याये पृथिवी वराहं पप्रच्छ, कथं
त्वं शैलकाष्ठमृण्मयधातुप्रतिमासु तिष्ठसीति, वराहश्च क्रमेण
काष्ठादिप्रतिमानिष्काणप्रतिष्ठापनविधानानि वक्तुमारभे । तत्र
एकाशीत्यधिकशततमाध्याये मधुककाष्ठप्रतिमार्चाविधानमुक्तम् ।

द्वाशीत्यधिकशततमाध्याये शैलप्रतिमार्चाविधानम् ।

त्राशीत्यधिकशततमाध्याये मृण्मयप्रतिमार्चाविधानम् ।

चतुरशीत्यधिकशततमाध्याये ताम्रप्रतिमास्थापनविधानम् ।

पञ्चाशीत्यधिकशततमाध्याये कांस्यप्रतिमास्थापनविधानम् ।

षडशीत्यधिकशततमाध्याये रौप्यसौवर्णप्रतिमास्थापनञ्च
कथितम् ।

सप्ताशीत्यधिकशततमाध्याये पितृयज्ञस्य महात्मनः सेति-
वृत्तं कथितम् ।

अष्टाशीत्यधिकशततमाध्याये प्रेतश्राद्धादिविधानकथा
कथिता ।

जननवत्यधिकशततमाध्याये केनोपायेन हिजानां प्रेत-
श्राद्धभोजनजनितपापविमोचनं भवेदिति धरण्या पृष्टो वराह-
स्तदुपायं राज्ञो मेधातिथेरिति वृत्तञ्च कथयतामास ।

नवत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहं पप्रच्छ, हे देव कुत्र
पितरः श्राद्धं भक्षयन्ति कथञ्च पिण्डसङ्कल्पं कुर्यादिति । ततो
वराहः श्राद्धानुष्ठानप्रकारं तत्र कीदृशा ब्राह्मणा भोजयिष्याः,

कीदृशः वर्जनीया, इत्यादिकं सर्वं विस्तरशः कथयामास ।

एकनवत्यधिकशततमाध्याये पृथिव्या पृथो वराहो मधुपर्क-
स्योत्पत्तिं प्रदानप्रकरादिकञ्च कथितवान् ।

द्विनवत्यधिकशततमाध्याये शान्तिविधानमुक्तम् ।

त्रिनवत्यधिकशततमाध्याये कुरूणां पश्चिमो राजा जनमे-
जयो वैशम्पायनमुवाच, यमालयः कीदृशः, किंप्रमाणः, किं-
स्वरूपश्च ; कथञ्च न मे तत्र गतिर्भवेदिति । ततो वैशम्पायनो
यमस्य यमालयस्य च वृत्तं वक्तुमारभे । सा च कथा द्वादशा-
धिकद्विशततमाध्यायपर्यन्तं वर्तते । तत्र नरकाणां स्वरूपाणि,
पापिनां यातनाश्च विस्तरशोवर्णिताः, पुण्यवतां गतिः शुभा-
शुभकर्मविपाकश्च कथितः ।

त्रयोदशाधिकद्विशततमाध्याये ब्रह्मणा सनत्कुमाराय गो-
कर्णेश्वरमाहात्म्यं कथितम् ।

चतुर्दशाधिकद्विशततमाध्याये नन्दिकेश्वरवरप्रदानवृत्तं
वर्णितम् ।

पञ्चदशाधिकद्विशततमाध्याये जलेश्वरमाहात्म्यं वर्णितम् ।

षोडशाधिकद्विशततमाध्याये गन्धर्वाण्य, तदन्तर्गतशृङ्गेश्वर-
शैलेश्वरयोश्च माहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तदशाधिकत्रिंशततमाध्याये सूतेन मुनिभ्यो वराहपुराण-
माहात्म्यं कथितम् ।

अष्टादशाधिकद्विशततमाध्याये वराहपुराणोक्तविषयाणा-
मनुकर्मणि वर्तते । अध्यायस्यास्यारम्भे प्रायः सर्वेष्वेव परस्पर-

दूरदेशसंगृहीतेष्वप्यादर्शपुस्तकेषु श्लोक एष वर्तते — ।

“त्रिःसप्तषट्क्षितिमिते नृपविक्रमस्य

काले गते भगवतो हरिवोधनस्य ।

वीरेश्वरेण सह माधवभट्टनाम्ना

काश्यां वराहकथितं लिखितं पुराणम् ॥”

श्लोकेऽस्मिन् महद्दुर्भेद्यं रहस्यं वर्तते । यद्येतत् पुस्तकविशेष-
लिपिसमयमानं, तदा कथं भिन्नदेशीयेषु विभिन्नाक्षरलिखिते-
ष्वपि पुस्तकेष्वस्य सङ्गाव इति तु न विज्ञायते ।

विषयाणां सूची ।

विषयाः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
ग्रन्थारम्भः	१	१
मङ्गलाचरणम्	१	१
सूतकृतप्रस्तावना	२	१
पृथिव्याः प्रश्नः	२	४
पृथिवीकृतपरमेश्वरस्तुतिः	५	२
द्वितीयाध्यायः	६	४
सूताक्तिः	६	७
वराहेण पुराणलक्षणकथनपूर्वकं सृष्टिकथनम्	६	१४
आदिसर्गं प्रति पृथिव्याः प्रश्नः	८	२
वराहेण विस्तरण आदिसर्गकथनम्	८	५
वराहेण रुद्रसनत्कुमारमरीचादीनामुत्पत्तिकथनम्	११	११
प्रियव्रतकथा	१२	२१
प्रियव्रतनारदसंवादः	१३	१५
तृतीयाध्यायः	१६	१
नारदेन ब्रह्मपारकथनम्	१७	८
चतुर्थाध्यायः	२०	११
वराहेण दशमस्तारकथनपूर्वकं नारायणस्वरूप- कथनम्	२१	१
	२२	१२

विषयाणां सूची ।

६

विषयाः

पृष्ठे पङ्क्त्या

पञ्चमाध्यायः

२७ १

अश्वशिरःकपिलसंवादः

२७ ११

रैभ्योपाख्यानम्

२८ १

यज्ञतनुस्तोत्रम्

३४ १

षष्ठाध्यायः

३६ १

पुण्डरीकाक्षपारस्तोत्रम्

३८ १

धर्मव्याधोपाख्यानम्

३८ १

सप्तमाध्यायः

४३ १

रैभ्यसनत्कुमारसंवादः

४४ १

रैभ्येण पितृदर्शनम्

४६ १

रैभ्यकृतगदाधरस्तोत्रम्

४८ १

अष्टमाध्यायः

५१ १

धर्मव्याधोपाख्यानम्

५१ १

धर्मव्याधकृतपुरुषोत्तमाख्यस्तोत्रम्

५७ १

नवमाध्यायः

६० १

आदिकृतयुगवृत्तम्

६० १

दशमाध्यायः

६५ १

विराटरूपदर्शनम्

६५ १२

सुप्रतीकोपाख्यानम्

६७ ७

एकादशाध्यायः

७५ १

गौरमुखोपाख्यानम्

७५ १

विषयाः.

पृष्ठ पङ्क्त्याम्

द्वादशाध्यायः	८८	६
दुर्जयकृतनारायणस्तोत्रम्	८०	१
त्रयोदशाध्यायः	८४	१
गौरमुखमार्कण्डेयसंवादः	८५	३
आडकालः	८७	१५
पितृगीता	१००	४
आडे नियोज्यानां नामानि	१०१	४
आडे अकेतनार्हाणां नामानि	१०२	४
आडानुष्ठानपद्धतिः	१०२	१०
गौरमुखस्य पूर्वजन्मवृत्तम्	१०८	२
गौरमुखकृतनारायणस्तोत्रम्	१०८	१६
दुर्जयकृतस्वर्गजयः	१११	१३
प्रजापालचरितम्	११६	७१
अग्न्युत्पत्तिकथा	१२६	१
तिथिमाहात्म्यकथा	१२८	१
अश्विनीकुमारजन्मकथा	१३०	८
द्वितीयाकृत्यम्	१३५	६
गौरीप्रादुर्भावकथा	१३३	१५
दक्षयज्ञकथा	१३७	३
कद्रसर्गः	१३८	८
दक्षयज्ञविनाशः	१४०	१

विषयः	पृष्ठे	पङ्क्त्यां
रुद्रस्तोत्रम्	१४२	१८
रुद्रप्रसादः	१४४	६
पार्वतीजन्मकथा	१४६	१
हरपार्वतीविवाहः	१५०	१
तृतीयाकृत्यम्	१५२	८
गणेशजन्मकथा	१५२	१३
गणेशं प्रति महादेवस्य शपः	१५४	१५
गणेशस्तोत्रम्	१५७	८
चतुर्थीकृत्यम्	१५७	१६
नागोत्पत्तिकथा	१५८	७
पञ्चमीकृत्यम्	१६२	६
कार्तिकेयोत्पत्तिकथा	१६२	१३
देवगणकृतमहादेवस्तोत्रम्	१६४	१२
कृष्णमाहात्म्यम्	१६८	१५
आदित्योत्पत्तिकथा	१७०	११
सप्तमीकृत्यम्	१७२	१३
अश्वकासुरवधकथा	१७३	३
आष्टमीकृत्यम्	१७६	७
अष्टमीकृत्यम्	१७७	८
कात्यायन्युत्पत्तिकथा	१७९	१५
वैशाखसुरवधम्	१७८	१९

विषयः	पृष्ठं	पङ्क्त्याम्
महेश्वरकृतकात्यायनीस्तोत्रम्	१८१	८
नवमीकृत्यम्	१८२	१६
दिगुत्पत्तिकथा	१८३	१४
दशमीकृत्यम्	१८५	५
कुवेरोत्पत्तिकथा	१८५	१३
एकादशीकृत्यम्	१८६	८
नारायणकृतमनुरूपग्रहणम्	१८७	३
द्वादशीकृत्यम्	१८८	२०
धर्मोपत्तिकथा	१८८	१०
देवगणकृतघर्मस्तोत्रम्	१८९	१७
त्रयोदशीकृत्यम्	१८३	१२
रुद्रोत्पत्तिकथान्तरम्	१८४	२
देवगणकतरुद्रस्तोत्रम्	१८७	३
रुद्रस्य पशुपतित्वम्	१८५	८
चतुर्दशीकार्याणि	१८८	१२
पितृसम्भवकथा	१८८	६
अमावस्याकार्याणि	२००	५
चन्द्रं प्रति दक्षशपः	२०१	१
शीर्षमासीकृत्यम्	२०२	५
मणिजन्तूनां वृत्तानि	२०२	१२
प्रजापालकृतसोविन्दस्तोत्रम्	२०३	१७

विषयाणां सूची ।

७८

विषयाः	पृष्ठे	अङ्कसंख्याम्
विष्णुपूजाधनप्रकारः	२०६	१५
आरुणित्तम्	२०७	८
सत्यतपोनामव्याधित्तम्	२१२	२
पृथिवीकृतप्रतीयाख्यानम् /	२१८	३
पौषशुक्लदशमीव्रतम्	२२४	१६
माघशुक्लद्वादशीव्रतम्	२२६	१६
फाल्गुनशुक्लद्वादशीव्रतम्	२३२	६
चैत्रशुक्लद्वादशीव्रतम्	२३५	३
वैशाखशुक्लद्वादशीकृत्य-जामदग्न्यव्रतम्	२३७	१३
ज्यैष्ठमासीय-रामद्वादशीव्रतम्	२४१	३
आषाढमासीय-कृष्णद्वादशीव्रतम्	२४२	११
श्रावणमासीय-बुधद्वादशीव्रतम्	२४४	८
भाद्रमासीय-कल्किद्वादशीव्रतम्	२४७	८
आश्विनमासीय-पद्मनाभद्वादशीव्रतम्	२५०	१०
कार्तिकद्वादशीव्रतम्	२५६	४
अगस्त्यगीतारम्भः	२५८	१६
उत्तमभर्तृलाभव्रतम्	२६८	७
शुभ्रव्रतम्	२७०	१४
वत्सश्रीनृपकृतनारायणस्तोत्रम्	२७३	२१
धन्यव्रतम्	२७५	१
क्रान्तिव्रतम्	२८०	१

विषयः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
सौभाग्यव्रतम्	२८२	६
अविघ्नव्रतम्	२८४	१३
शान्तिव्रतम्	२८६	३
कामव्रतम्	२८७	३
आरोग्यव्रतम्	२८८	११
पुत्रप्राप्तिव्रतम्	२८२	५
शौर्यव्रतम्	२८४	३
सार्वभौमव्रतम्	२८५	३
नारदविष्णुसंवादः	२८७	६
अहोरात्रचन्द्रसूर्यादिरहस्यकथनम्	२८८	१३
युगभेदे धर्मभेदकथनम्	३०१	६
गम्यागम्यानिरूपणम्	३०२	३
अगम्यागमनप्रायश्चित्तम्	३०२	१८
अगस्त्यशरीरवृत्तम्	३०३	१३
अगस्त्यावदानम्	३०५	१६
त्रिदेवाभेदमधिकृत्य रुद्रोपदेशः	३०७	३
गीतममारीचशाण्डिल्यसंवादः	३१२	४
कालभेदे ब्रह्मादिदेवत्रयप्राधान्यनिरूपणम्	३१८	६
रुद्रकृतनारायणमाहात्म्यकीर्तनम्	३२१	३
रुद्रकृतनारायणस्तोत्रम्	३२२	१७
भूमिप्रमाणादिकथनम्	३२८	१२

विषयः	पृष्ठ	पङ्क्त्याम्
जम्बूद्वीपप्रमाणादिकथनम्	३३२	१३
अमरावतीवर्णनम्	३४१	३
मेरुमूलवर्णनम्	३४३	३
चैत्ररथादिशैलचतुष्टयवर्णनम्	३४६	१३
सुरोचनीप्रमुखस्थानवर्णनम्	३४८	११
दाक्षिणात्यपर्वतवर्णनम्	३५३	३
पर्वतान्तेषु देवानामवकाशवर्णनम्	३५६	११
निषधाचलपश्चिमवर्तिपर्वतादीनां वर्णनम्	३६१	११
भारतवर्षवर्णनम्	३६५	३
शाकद्वीपवर्णनम्	३६७	७
कुशद्वीपवर्णनम्	३६८	११
क्रौञ्चद्वीपवर्णनम्	३७०	३
भारतवर्षादिद्वीपानां वर्णनम्	३७१	७
ब्रह्मादिदेवतृयेषु परापरत्वविवेकः	३७३	७
अश्वकासुरका	३७४	१२
वैष्णव्याद्युत्पत्तिः	३७५	३
ब्रह्मकृतशक्तिस्तोत्रम्	३७८	१०
वैष्णवीचरितम्	३८०	१६
वैष्णवीग्रहणार्थं महिषासुरस्य स्वामात्यैरभि- मन्त्रणम्	३८५	११

पद्याः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
ष्णवीग्रहणार्थं महिषासुरस्य मेरुपर्वतं		
प्रति प्रयाणम्	३८८	३
ष्णवीमहिषासुरदूतसंवादः .	३८९	६
महिषासुरवधः	३८६	१८
देवगणकृतवैष्णवीस्तोत्रम्	३८७	१३
रौद्रीचरितम्	४००	३
रुद्रदैत्योपाख्यानम्	४००	६
रुद्रदैत्यवधः	४०१	८
रुद्रकृतकालरात्रिस्तोत्रम्	४०६	१०
चामुण्डाभेदकथनम्	४०८	८
रुद्रस्य कपालित्वम्	४११	७
रुद्रकृतकापालिकव्रतानुष्ठानम्	४१२	२
रुद्रस्य कपालमोचनम्	४१४	७
कपालव्रतफलाख्यानम्	४१५	४
सत्यतपसः सिद्धिः	४१६	११
चैत्रासुरकथा	४२१	१२
पञ्चपातकनाशनीपायकथनम्	४२२	८
विष्णुपूजाविशेषप्रकारकथनम्	४२२	१७
वराहपुराणश्रवणफलम्	४२८	१
अन्नदानफलम्	४२८	४
तिलधेनुदानफलम्	४३२	१५

विषयाणां सूची ।

८३

विषयाः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
जलधेनुदानफलम्	४३४	७
रसधेनुदानफलम्	४३७	६
गुडधेनुदानफलम्	४३८	८
शर्कराधेनुदानफलम्	४४६	३
मधुधेनुदानफलम्	४४५	१२
क्षीरधेनुदानफलम्	४४८	१०
दधिधेनुदानफलम्	४५१	८
नवनीतधेनुदानफलम्	४५३	६
लवणधेनुदानफलम्	४५६	३
कार्पासधेनुदानफलम्	४५८	७
धान्यधेनुदानफलम्	४६०	३
कपिलाधेनुदानफलम्	४६३	३
उन्नयमुखीधेनुदानफलम्	४६५	६
वराहपुराणस्य प्रचारक्रमः	४७३	११
पुराणानां नामानि संख्या च	४७४	८
पृथिवीसनत्कुमारेसंवादः	४७६	५
पृथ्वीं प्रति नारायणस्य प्रसादः	४८४	३
नारायणपृथिवीसंवादः	४८५	११
विष्ण्वाराधनाप्रकारकथनम्	४८२	७
दुःखसौख्यभेदकथनम्	५००	३
हानिंशापराधकथनम्	५०१	१

विषयाः

पृष्ठे

पङ्क्त्याम्

भक्तस्वरूपकथनम्	५१०	१
अपराधभञ्जनप्रायश्चित्तानि	५१२	३
प्रापणनिर्माणविधानम्	५२१	२
त्रिसन्ध्यविष्णुपासनाविधिः	५२४	६
मुनर्जन्मवारणकर्माणि	५२७	३
सनातनधर्मस्वरूपकथनम्	५२८	१
गर्भीत्यत्तिवारणकर्माणि	५३०	२
तिर्यग्योनिपतनवारणकर्माणि	५३१	३
क्रौकामुखक्षेत्रप्रशंसा	५३३	११
गन्धपुष्पविशेषदानमाहात्म्यम्	५४८	७
ऋतूपकरणदानमाहात्म्यम्	५५४	३
मायास्वरूपकथनम्	५६२	१४
कुलाम्रकमाहात्म्यम्	५८६	२
संसारमोक्षकर्मकथनम्	६१३	१६
क्षत्रियदीक्षाविधिः	६२६	१३
वैश्यदीक्षाविधिः	६२८	११
शूद्रदीक्षाविधिः	६३०	२
दीक्षितकर्तव्यानि	६३२	२०
दीक्षितानां विष्णुपूजाविधिः	६३८	३
अपराधप्रायश्चित्तानि	६४८	१४
दन्तकाष्ठभक्षणप्रायश्चित्तम्	६५१	१७

विषयाणां सूची ।

८५

विषयाः

पृष्ठ

मङ्गल्यम्

मृतस्पर्शप्रायश्चित्तम्

६५६

५

पुरीषोत्सर्गप्रायश्चित्तम्

६५८

३

अकार्याचरणप्रायश्चित्तम्

६५८

१७

जालपादाद्यभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तम्

६६७

३

प्रायश्चित्तकर्मसूत्रम्

६७३

१५

सौकरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्

६८८

१०

गृध्रशृगालीतिहासः

६८४

४

वैवस्वततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

७१३

३

खञ्जरीटोपाख्यानम्

७१५

६

सौकरक्षतकर्मफलकथनम्

७१६

१०

गोमयलेपनादिफलकथनम्

७२६

८

चाण्डालब्रह्मराक्षससंवादः

७२८

१३

दोकामुखस्य श्रेष्ठत्वनिरूपणम्

७३८

१७

वदरिकाक्षरमाहात्म्यवर्णनम्

७४८

३

गुह्यकर्माख्या

७५७

३

मन्दराक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्

७६३

११

शालग्राममाहात्म्यवर्णनम्

७६८

१०

त्रिवेणीमाहात्म्यवर्णनम्

७७८

११

गण्डकीमाहात्म्यवर्णनम्

७८१

३

सालङ्कायनकोपाख्यानम्

७८७

११

रुद्रपाख्यानम्, रुद्रक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्

८०१

११

हृषीकेशमाहात्म्यवर्णनम्	८०७	१
गोनिष्क्रमणमाहात्म्यवर्णनम्	८०८	१०
स्तुतस्त्रामितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८१७	१
हारवतीमाहात्म्यवर्णनम्	८२५	७
सानन्दूरमाहात्म्यवर्णनम्	८३५	१२
लोहार्गलमाहात्म्यवर्णनम्	८४१	२०
पञ्चसरःक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्	८४४	१८
मथुरामण्डलमाहात्म्यवर्णनम्	८५०	१८
मथुरामण्डले अक्रूरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६६	६
मथुरामण्डले वत्सक्रीडनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७४	१०
मथुरामण्डले मलयार्जुनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७६	१६
मथुरापरिक्रमणफलम्	८८७	७
विश्रान्तितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८८	२
देववनप्रभाववर्णनम्	८८७	६
चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८८	८
गोवर्द्धनमाहात्म्यवर्णनम्	८९३	८
मथुरामण्डले कूपमाहात्म्यवर्णनम्	८९२	१८
असिकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्	८९५	१५
मथुरामण्डले गोकर्णमाहात्म्यवर्णनम्	८९९	३
शुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	८९५	८
महानसप्रेतसंवादः	८९७	४

याः

सरस्वतीयमुनासङ्गमे विष्णुपूजाफलकथनम्	८७६	१३
कृष्णगङ्गामाहात्म्यवर्णनम् ,	८७८	८
पाञ्चालब्राह्मणेतिहासवर्णनम् ,	८८१	७
शाम्बोपाख्यानम्	८८१	३
रामतीर्थे द्वादशीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्	८८८	१
प्रायश्चित्तनिरूपणम्	८८८	७
सेतिहासध्रुवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१००३	३
काष्ठप्रतिमास्थापनविधानम्	१०१७	१५
शैलप्रतिमास्थापनविधानम्	१०१८	१५
मृण्मयप्रतिमास्थापनविधानम्	१०२५	३
ताम्रप्रतिमास्थापनविधानम्	१०२८	८
कांस्यप्रतिमास्थापनविधानम्	१०३२	१३
जतप्रतिमास्थापनविधानम्	१०३७	७
आर्द्धचन्द्रवर्णनम्	१०४५	४
आर्द्धचन्द्रनिरूपणम्	१०५३	१२
मेधातिथिपितृदुषादः ५३)	१०७१	१५
पिण्डसङ्कल्पप्रकारः	१०७६	४
मधुपर्कनिरूपणम्	१०८०	८
मधुपर्कदानप्रकारकथनम्	१०८३	२
यमालयादिस्वरूपकथनम्	१०८८	१२
नाचिकेतस्य यमालयागमनम्	११०३	३

विषयाः	पृष्ठे	पङ्क्तयः
यमनगरस्य प्रमाणादिकथनम्	१११६	३
यमसभाववर्णनम्	११२१	१५
पापिनां गतिवर्णनम्	११३०	१७
नरकाणां वर्णनम्	११३५	३
यमदूतानां स्वरूपवर्णनम्	११४२	३
चित्रगुप्तप्रभाववर्णनम्	११४८	३
चित्रगुप्तकृतप्रायश्चित्तनिर्देशः	११५८	३
चित्रगुप्तकृतदूतप्रेषणम्	११६५	७
यमचित्रगुप्तसंवादः	११६८	८
चित्रगुप्तकृतशुभकर्मफलनिर्देशः	११७२	३
नारदसन्दिष्टपुरुषविलोभनानि	११७६	१४
पतिव्रतोपाख्यानम्	११८५	४
यमनारदसंवादः	११८३	
भास्करकृतधर्मोपदेशः	११८५	१६
प्रबोधिनीमाहात्म्यकथनम्	११८५	२
गोलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	११९५	७
नन्दिकेश्वरवरप्रदानोपाख्यानम्	१२२४	१४
जलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	१२३४	३
शृङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	१२४६	११
फलश्रुतिः	१२५०	२
विषयानुक्रमणी	१२५२	१२

प्रार्षप्रयोग-शुद्धाशुद्धानां विवेकः ।

सन्ति खल्वत्रास्मत्प्रदर्शितेभ्योऽप्यतिरिक्ता प्रार्षप्रयोगास्ते च
दिघ्नात्रमुदाक्रियन्ते—

तेनैव स्थितो वाराहभूर्तिना (२अ, १) इति आर्षं, तयैव
वाराहमूर्त्या इति साधु ।

तिर्य्यक्स्त्रोतसु वै यस्मात्तिर्य्यक्स्त्रोतसु वै स्मृतः (२अ, ३०),
तिर्य्यक्स्त्रोतश्चतुर्मुखः (२अ, ३१) इत्यादिषु तिर्य्यक्स्त्रोत इति
आर्षं, तिर्य्यक्स्त्रोता इति साधु । एवं (२अ, ३२ श्लोके) ऊर्ध्व-
स्त्रोतस्त्रिधा इत्यत्र ऊर्ध्वस्त्रोता इति साधु । एवमतः परं—ततः
स चिन्तयामास अर्वाक्स्त्रोतसु स प्रभुरित्यत्र अर्वाक्स्त्रोतस-
मिति साधु सर्गविशेषणत्वात् । तिर्य्यक्स्त्रोतश्च यः प्रोक्तस्ते-
सु स उच्यते (२अ, ३८) अत्र क्रमेण तिर्य्यक्स्त्रोताः
स्त्रोतस इति साधु ।

स्त्रोतः (२अ, ११) स्वायम्भुव इति साधु ।

तं जिघांशुः (२अ, २०) तज्जिघांशुरिति साधु ।

काष्ठसञ्चयं (२अ, २१) काष्ठसञ्चय इति साधु ।

रैभ्यराजवसोः (५अ, ४३) रैभ्यराजवसोरिति साधु ।

परिवारितः (६अ, २१) परिवृत इति साधु ।

कण्ठगेन प्राणेन (६अ, २८) कण्ठगैः प्राणैरिति साधु ।

यदोढा (८अ, ३८) यदूढा इति साधु ।

इपेत् (८अ, ४०) इच्छेदिति साधु ।

हस्यश्वरथवाजिभिः (१०अ, ३५) अत्र पौनरुक्त्यम्-
 देवराजानं (१०अ, ४) देवराजमिति साधु ।
 क इमे (१०अ, ५३) के इमे इति साधु ।
 प्रतस्थुः (१०अ, ६३) प्रतस्थिरे इति साधु ।
 करिष्यामि (११अ, ४) कारयिष्यामीति साधु ।
 वसवादयः (१३अ, ३०) वस्वादयः इति साधु ।
 वेपती (१६अ, १८-२०) वेपमाना इति साधु ।
 प्रजाः सृजस्व (२१अ, ६) सृज इति साधु ।
 चतुर्णां मरजातीनां (२१अ, १६) चतसृणां मरजातीना-
 मिति साधु ।

हिमवन्तगृहे (२२अ, ७) हिमवद्गृहे इति साधु ।
 युध्यतः (२२अ, १३) युध्यमानानिति साधु ।
 ददामि (६६अ, ८) ददामीति साधु ।
 सत्त्वरजोबहुने (६८अ, ४) सत्त्वरजोबहुने इति साधु ।
 सा मां प्रादात् (६८अ, १०) सा मया प्राप्ता इति साधु ।
 रुद्राश्रिताः क्षेत्राः (८८अ, १८) रुद्राश्रिते क्षेत्राणि ।
 साधु ।

गायमानस्य वाद्यमानस्य (७१पृ, १७प,) गायतो वाद-
 यत इति साधु ।

सन्त्यन्येऽपि सहृदयैः स्वयमुद्गावनीयाः । दृश्यन्ते चात्र
 क्वचित् क्वचित् प्रमादकृतानि वर्णविन्यासविपर्ययासरूपस्खलि-
 तानि । यथा—

त्रिवेदगम्य
 भगवती
 निर्वृत्ते
 निर्जितं
 सुप्रतीकस्य
 सर्वगत्वा च
 स्वयं ब्रह्मा
 कथाया
 आधारः
 मम लोकस्थिताः सा मम लोकस्थिता सा

तिर्यक्स्त्रोतम्
 त्रिवेदगम्यं
 भगवतः
 निर्वृत्ते
 निर्जितः
 सुप्रतीकस्य
 सर्वगत्वाच्च
 स्वयं ब्रह्मा
 कथाया
 आधारः

पृष्ठे	पङ्
१०	३
१८	११
२१	८
४१	५
७१	१
८२	५
१२८	८
१३८	७
२६०	१४
४८५	१३
५१०	११

इति दिक् ।